श्रीउत्तराध्ययनसूत्रना प्रकाशन अंगे ।

श्री विनय-भक्ति-सुन्दर-चरण ग्रन्थमाला पोताना आठमा अने नवमा पुष्परुप महामहोपाध्याय श्रीभावविजयजीगणि-विरचितवृत्तिवाला श्रीउत्तराध्ययनसूत्रना बे भाग जनतानी समक्ष धरे छे तेने सौकोइ सहर्ष वधावी लेशे.

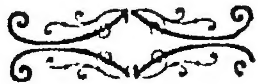
आ प्रकाशनना अंगे अत्यारे वधारे नही जणावतां एटलुंज जणावीश के आ सूत्रनुं प्रकाशन तेनी दुर्लभता अने अतीव उपयोगीताना लीधेज थयुं छे. जो के आना अगाउ श्रीआत्मानद सभाए आ सूत्रने प्रकाशीत करेल छतां ते पण आजे घणा टाइमथी खलास थवाथी अमें आ पुनः संस्करण केटलाक सुधारा वधारा करीने कर्युं छे. अने शुद्धि माटे पुरतो ख्याल पण रखायो छे छतां जे कांइ अशुद्धिओ रही गइ हती ते अमें ग्रन्थमांज सुधारी दीधी छे. अने प्रेसमां त्रुटीत शब्दोद्वारा थयेल अशुद्धिने पण सुधारीने आनी साथे छपावी छे. पूज्यपाद पंन्यासप्रवर श्रीमान् चरणविजयजीगणीश्वरे आ ग्रन्थमां तथा तेमना शिष्य मुनिमहाराज श्रीहर्षविजयजी महाराजश्रीए ग्रन्थमालामां जे मदद अपावी छे ते बदल ते बन्ने महात्माओनो आभार मानीए छीए. प्रुफनुं वांचन अने टिप्पणादि सर्व मुनिमहाराज श्रीहर्षविजयजीए करेल छे ते बदल तेमनो उपकार केम भूलाय? तेमज पाटणवाला शाह केशवलाल कालीदासनां धर्मपत्नी सुश्राविका बेन सोमीबेन स्वरूपचंदे महाराजश्रीनी सूचनाने स्वीकारी जे अनहद प्रयाश करी मदद अपावी छे ते बदल तेमनो पण आभार मानवामां आवे छे अने आवा शुभकार्योमां वारंवार तेमनुं अनुकरण बीजाओ करे तेम इच्छीए छीए. आ ग्रन्थ तथा ग्रन्थमाला तरफथी छपाता पुस्तकोमा जे भाग्यशालीओए मदद आपी छे ते सदा धन्यवादने पात्र छे.

ली. प्रकाशक.

परमपूज्य प्रात स्मरणीय विजयभद्रसूरीश्वराणां स्तुतिः

शार्दूलविक्रीडितम्

श्रीमज्जैनसुशास्त्रशास्तृगदिताचारप्रविणोत्तर ।
प्रोगद्भक्तिभरान्वितैर्भविजनैः ससेव्यमानक्रम. ॥
सच्चारित्र्यसमुद्भवोज्ज्वलयशोदीपितदिङ्मण्डलम् ।
जीयाद्भद्रसूरीश्वरो जगति यो भव्यप्रभक्तिप्रद ॥ १ ॥

आचार्यप्रवरश्रीमद्विजयभद्रसूरीश्वरजी महाराज.

चारित्रचूडामणि प्रात स्मरणीय परमपूज्य आचार्यश्री

विजयभद्रसूरीश्वरजी महाराज.

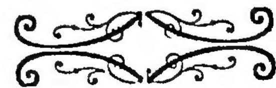
जन्म—१९३०

दीक्षा—१९५८ वैशाखशुक्लपूर्णिमा

गणिपद—१९७० मार्गशीर्षशुक्लत्रयोदशी

पन्यासपद—१९७० मार्गशीर्षशुक्लपूर्णिमा

आचार्यपद—१९८९ पोषकृष्णासप्तमी

—: अस्यागमे ग्रन्थमालायां च सहायदातॄणां श्रमणोपासकानां नामानि :—

पंन्यासप्रवरश्रीमच्चरणविजयजीगणिश्वरना उपदेशथी श्रीउत्तराध्ययनसूत्रमां मळेल मदद.

२५७) श्रीनगर(पारकर) संघ तरफथी

१०१) दोसी माणेकचंद हेमचंदनी धर्मपत्नि वेन रतनवेन तरफथी चूडीयावाला.

२५) गांधी सरुपचंद उजम चूडीयावाला.

२५) गंगाबाइ वडवाळा.

२५) मेता केशरीचंद सरुपचंद नगरवाळा हाल वड

२५) कुवाडीया कानजी सरुपचंद वड.

५०) वोरा माणेकचंद अवचळ आधीगामवाळा.

५०) वडेचा घेलचंद मगनलाल समी

मुनिमहाराज श्रीहर्षविजयजी महाराजना उपदेशथी श्रीविनयभक्तिसुन्दरचरणग्रन्थमाला तरफथी छपाता कोइपण पुस्तकमां.

१००) श्री शाह खाते जामनगर.

५०) वेन समरतवेन हस्तक वेनोना फाळामांथी राजकोट.

२१) दोशी केवळचंद परसोतमदास हस्ते मूळचंदभाइ. राजकोट

४३) परचुरण वे पांच ओछीवत्ती रकम आवेल तेना. राजकोट

पाटणवाला शाह केशवलाल काळीदासनी धर्मपत्नि श्रीमति सोमीवेनना प्रयासथी.

१०१) वेन चंद्रावतीवेन केशवलाल काळीदास खेतरवसी पाटण.

१०१) वेन प्रभावतीवेन पोपटलाल कोकानो पाडो

१०१) शाह बापुलाल लल्लुचंद.

५१) शेठ पुनमचंद करमचंद कोटावाला.

५१) शाह हीरालाल मगनलाल कटकीयावाडो.

२५) शाह कंकुचंद मूळचंद नीशाळनो पाडो.

२५) वेन चंचळवेन न्यालचंद वसावाडो.

२५) शाह मणीलाल डोसाचंद फोफळीयावाडो.

२५) शाह डाह्याचंद डोसाचंद ,,

२५) वेन तारावेन अमृतलाल ,,

२५) शाह केशवलाल नगीनदास ,,

२५) वेन बीजीवेन कपुरमहेतानो पाडो.

२५) शाह चुनिलाल उत्तमचंद लखीयारवाडो.

४९३) परचुरण. पांच दशके वत्ती ओछी रकमो आवी तेना. पाटण

उत्तराध्ययन विभाग १ लामां प्रेसमां त्रूटी गयेल टाइपोनी भूलोने नीचे मुजब सुधारीने वांचो !

पृ.	प.		पृ	प.		पृ.	प.		पृ	पं.	
३	४	प्रस्था–	१६	६	ह्रा	२२	१	शूण्डा	२९	२	तर्हि
३	१०	सूरेरेकस्य	१६	७	र्निर्गच्छ	२२	३	तद्यथ	२९	३	कुर्यादित्याह
३	१२	वाहीनां	१६	९	केऽपि	२२	१०	चेतसम्	२९	४	कीम्माण
५	१२	दीयता	१८	८	महत्	२२	१३	द्रुमान्	२९	४	किसिकम्मं
६	११	वार्धिव्यूह	१९	११	विहारो	२४	४	शेष	२९	४	जहा
८	१	विशत्पुरीम्	२०	४	गळ–	२४	६	शिष्टिमिति	२९	४	अकालंमि
८	२	दुद्रुवतु	२१	३	शुभावहम्	२४	८	पर्यस्तिकां	२९	४	विण्णेआ
८	१२	गृहीवे	२१	५	तदेव	२४	१२	वाहित्तो	२९	५	भिक्षार्थं
११	५	चाररूप	२१	६	बंधणेहिं	२४	१२	तुमणीओ	२९	५	कुर्यात्तदाह–
११	९	निष्काशनरूप	२१	७	प्रधान	२४	१३	'वाहित्तो'त्ति	२९	७	दोष
१२	४	क्रियते	२१	७	धारभूतः	२७	८	सन्मार्गे	२९	९	वेषणात्मिका
१३	४	ताह	२१	८	आर्पत्याद्मितः	२८	६	पुनर्विनय	२९	९	गृहणैषणा
१४	६	ग्रहणादिना	२१	१०	बभूवैक.	२८	९	अस्पन्दमाने	२९	१०	नाडबरं
१५	६	आरोहकाभिप्राय	२१	१३	सा	२८	१२	सचेष्टा	२९	१२	स्वाध्याय
१५	११	द्रुतम्	२१	१३	विस्रम्भं	२८	१२	समिति	३१	४	प्रतिच्छन्ने

पृ.	प.		पृ.	पं.		पृ.	प.		पृ	पं	
३१	६	ममक्रम	५९	१	चेलहीनो	११३	१२	धृति	१२९	११	तन्निर्दोषमिति
३१	१०	निर्वर्तित	५९	१	दिन—	११४	५	परेर	१३२	११	दारुकोऽपि
३२	१	वर्जयेन्मुनिरिति	५९	२	मवि—	११४	७	दुरनुष्ठेयं	१३३	६	मधुसूदनः
३२	२	उत्प्रावाजयितु	५९	९	मालम्बेतेति	११५	८	सराद्ध	१३५	१	मिविनियेषु
३२	८	पुनस्त	६८	११	विह—	११६	३	द्वारका	१३५	९	क्षीण
३४	५	निर्विण्णा	७७	४	सूत्रार्थ.	११६	८	स्रवद	१३६	६	प्रहादि
३४	१०	विश्वसूर्येषु	८०	१४	सम्र	११६	१३	परेऽहनि	१३६	९	सूत्रार्थ
३५	७	वहज्ज	८४	७	उपक्रो	११७	७	नैवातः	१३६	११	नाभिनन्दे
३५	९	प्रमन्न	८५	४	पानं	१२०	८	वार्द्धिगाम्	१३६	१२	कर्करायितादि
३५	११	प्रमादाच	९४	१२	निर्जित्य	१२३	१	धैनदेवता	१३७	६	स्व—
४०	२	समर्थितायां	११०	४	किं	१२६	८	स्थपुटं	१३७	१४	राजपुत्रः
४१	२	स्वस्था—	११०	६	अभूत्सगर्यां	१२६	९	जन्य	१३८	३	सोदर
४५	१	काली	११०	१२	महाधिया	१२७	५	पाण्डवा—	१३८	४	दन्तर्गत
५१	९	ततोऽहं	१११	३	स्वच्छुत्वा	१२७	६	साधु	१३८	६	प्रहण
५३	९	सूक्ष्मा	११२	७	विनेयान्	१२७	८	तटिनी	१३८	१०	तम्
५४	२	पालयन्	११३	७	तद्दुष्करस्य	१२७	८	ऽभ्यचर्यं	१४४	१२	सपरि—

पृ.	प.		पृ	पं		पृ.	पं.		पृ.	पं.	
१४७	३	शय्यातर	१८३	७	मासा–	२४७	१०	तान्यदपि	२७२	११	न्यायशाके
१४७	११	भृशमाकुला	१८८	८	भृशम्	२४७	१४	परिस्थप्रासादम्	२७२	१३	हनिष्यते
१६०	१	वसता	१९४	११	विसु–	२५४	९	वक्ष्यमाणं	२७४	७	नृप
१६७	९	चारित्रमोहप्रतिबद्धाना	२०२	१०	दीर्घदर्शी	२५५	७	पासा	२७५	१२	बाणेन
१६८	३	ब्रवीमीति	२०४	१३	जितशत्र	२५६	६	मिय	२७६	७	चेलुक्तेन
१६९	१३	ससारोत्तारणि	२०६	३	भृशम्	२६१	७	तै	२७६	७	मीना
१७२	११	तस्थु	२०६	६	मूर्ति	२६३	१	आग्र.	२८०	७	रमाह
१७४	१	विशा	२३७	१३	प्रत्याख्यान	२६८	१०	भूयो	२८०	१२	साधाङ्क
१७५	४	दोहदापूर्ति	२३७	१४	क्वचित्	२६९	१०	नराधिप	२८१	१	धूमे
१७५	९	सा	२३९	२	भापक.	२६९	११	करोमि	२९२	४	तत–
१७६	१०	रे	२४६	६	सङ्ख्येया	२७१	७	दीर्घजद्द			
१८१	९	ढिक्षत	२४७	२	रामादि	२७१	४	भूपभू			

—१ अगाउथी थयेल ग्राहकोनी नामावली :—

१० शा. मणीलाल हीरालाल कलकत्तावाला पाटण फोफलीयावाडो

७ आचार्यमहाराज श्रीविजयभक्तिसूरीश्वरजी.

५ जशाणी नानालाल कालीदास राजकोट.

रु. ५०) जैनदेरासर पेढी राजकोट.

एकवे कोपीना ग्राहक जे थन्या छे तेनां नाम स्थळसंकोचना लीधे नथी आव्यां.

॥ ॐ ऐँ नम ॥

प्रशान्तपीयूषपाथोधि परमगुरुआचार्यश्रीमद्विजयभद्रसूरीश्वरेभ्यो नमो नमः

महोपाध्यायश्रीमद्भावविजयगणिविरचितविवृत्त्या सहितं

श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रम् ।

ॐ नमः सिद्धिसाम्राज्य-सौख्यसन्तानदायिने । त्रैलोक्यपूजिताय श्री-पार्श्वनाथाय तायिने ॥ १ ॥

श्रीवर्द्धमानजिनराजमनन्तकीर्तिं, वाग्वादिनीं च सुधियां जननीं प्रणम्य ।

श्रीउत्तराध्ययनसंज्ञकवाङ्मयस्य, व्याख्यां लिखामि सुगमां सकथां च काञ्चित् ॥ २ ॥

निर्युक्त्यर्थः—पाठा-न्तराणि चार्थान्तराणि च प्रायः । श्रीशान्तिसूरिविरचित-वृत्तेर्ज्ञेयानि तत्त्वज्ञैः ॥ ३ ॥

पूर्वैर्विहिता यद्यपि, बह्व्यः सन्त्यस्य वृत्तयो रुचिराः । पद्यनिबद्धकथार्थं, तदपि क्रियते प्रयत्नोऽयम् ॥ ४ ॥

इहोत्तराध्ययनानीति कः शब्दार्थः ? उच्यते, उत्तराणि श्रीदशवैकालिकनिष्पत्तेः प्राक् श्रीआचाराङ्गपठनोत्तरकालं पठ्यमानत्वेन, दशवैकालिकनिष्पत्तेरनु च तत एवोर्द्धमधीयमानत्वेन, उत्तराणि वा प्रधानान्यध्ययनानि उत्तराध्ययनानि, तानि च षट्त्रिंशत्, तत्र श्रीजिनेन्द्रप्रणीतधर्मकल्पवृक्षस्य विनय एव मूलमित्यादौ शासनाधिकारी श्रीसुधर्मस्वामि विनयाध्ययनमाह । तस्य चेदमादि सूत्रम्—

मूलम्—संजोगा विप्पमुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो । विणयं पाउकरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥१॥

व्याख्या—संयोगाद्द्रव्यतो मातापित्रादिसंबंधाद्भावतश्च कषायविषयादिक्लिष्टतरभावसंबंधात् 'विप्पमुक्कस्सत्ति' विविधैर्ज्ञानभावनादिभिः प्रकारैः प्रकर्षेण परीषहसहनादिरूपेण मुक्तो विप्रमुक्तस्तस्य, अयं भावः "अन्योन्यं भवचक्रे, याताः सर्वेऽप्यनन्तशो जीवाः॥ मात्रादिबन्धुभावं, शत्रूदासीनभावं च ॥ १ ॥" ततः, कोऽत्र निजः परो वा ? तथा "कोहो अ माणो अ अणिग्गहीआ, माया य लोभो अ पवड्ढमाणा ॥ चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणब्भवस्स ॥ १ ॥" ततो न देयः कोपादिविपक्षपक्षस्यावकाशः, इत्यादिभावनाभिः स्वजनादिगोचराभिष्वंगरहितस्य । तथा—'अणगारस्सत्ति' न विद्यते अगारं द्रव्यतो दृषदादिरचितं गृहं, भावतश्च अनंतानुबंध्यादिकृतं कषायमोहनीयं यस्यासौ अनगारस्तस्य भिक्षोः साधोः विनयं साधुजनाऽऽसेवितं समाचारं, अभ्युत्थानादिकमुपचारं वा प्रादुष्करिष्यामि प्रकटीकरिष्यामि कथयिष्यामीत्यर्थः । 'आणुपुव्विंत्ति' आनुपूर्व्या परिपाट्या प्राकृत्वात्तृतीयार्थे द्वितीया । 'सुणेह मेत्ति' तं विनयं प्रादुष्करिष्यतः सतो मे मम सकाशात् शृणुत श्रवणं प्रति सावधाना भवत, अनेन वाक्येन धर्ममभिधातुकामेन धीधनेन पूर्वं श्रोताऽभिमुखः कर्तव्य इति सूचितं, अन्यथा वक्तृवाक्यस्य वैफल्यप्रसंगात्, उक्तं हि—"अप्रतिबद्धे श्रोतरि, वक्तुर्वाचः प्रयान्ति वैफल्यम् । नयनविहीने भर्त्तरि, लावण्यगुणस्तृणं स्त्रीणाम् ॥ १ ॥" किं चैवं श्रोतारमभिमुखीकृत्यापि धर्मं वदतो वक्तुर्लाभ एव, यदुक्तं—"न भवति धर्मः श्रोतुः, सर्वस्यैकांततो हितश्रवणात् ॥ ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या, वक्तुस्त्वेकांततो भवति ॥ १ ॥" इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ अथ विनयो गुणः, स च जीवादभिन्न इति विनीतगुणैरेव विनयस्वरूपमाह—

मूलम्–आणाणिद्देसयरे, गुरूणमुववायकारए । इंगिआगारसंपन्ने, से विणीयत्ति वुच्चइ ॥ २ ॥

व्याख्या–आज्ञा,–सौम्य ! इदं कुरु, इदं च माकार्षीरिति गुरुवचनं, तस्या निर्देश इदमित्थमेव करोमीति निश्चयाभिधानमा-ज्ञानिर्देशस्तं करोतीत्याज्ञानिर्देशकरः । तथा गुरूणां आचार्यादीनां उपपातः समीपदेशावस्थानं, तत्कारकस्तद्विधायी गुरुपार्श्वावस्थायी, न तु गुर्वादेशादिभीत्या दूरदेशस्थायीति भावः, इंगितं निपुणमतिज्ञेयं प्रवृत्तिनिवृत्तिसूचकं ईषद्भ्रूशिरःकंपाद्याकारः स्थूलधीसंवेद्यः प्रस्था नादिभावज्ञापको दिगवलोकनादिः, आह च–"अवलोअणंदिसाणं, विअंभणं साडयस्स संवरणं ॥ आसणसिढिलीकरणं, पट्ठिअलिंगाइं एआइं ॥ १ ॥ अनयोर्द्वंद्वे इंगिताकारौ ताभ्यां गुरुगताभ्यां संपन्नो युक्तस्तद्वेदितया इंगिताकारसंपन्नः स इति पूर्वोक्तविशेषणयुक्तो विनेयो विनीतो विनयान्वित इत्युच्यते तीर्थकराद्यैरिति सूत्रार्थः ॥२॥ अविनीतत्वत्यागेन हि विनीतो भवतीति अविनीतस्वरूपमाह

मूलम्–आणाणिद्देसयरे, गुरूणमणुववायकारए । पडिणीए असंबुद्धे, अविणीएत्ति वुच्चई ॥ ३ ॥

व्याख्या–आज्ञानिर्देशं न करोतीत्याज्ञानिर्देशाऽकरः, तथा गुरूणामनुपपातकारकः, प्रत्यनीकः प्रतिकुलवर्त्ती । कुतोऽयमेवंविधः? इत्याह—यतो असंबुद्धोऽज्ञाततत्त्वः, सोऽविनीत इत्युच्यते, कूलवालकश्रमणवत्, तथा हि– सूरेरेकस्य शिष्योऽभू–दविनीतोऽतिरो-षणः ॥ चुकोप कोपसदनं, शिक्ष्यमाणः स सूरिणा ॥ १ ॥ दक्षया शिक्षया सूरि–स्तथापि तमशिक्षयत् ॥ स तु तामपि मेनेऽन्त–र्विषाक्तविशिखोपमाम् ॥ २ ॥ हितशिक्षा हि दुष्टानां, नोपकाराय जायते ॥ पयःपानमिवाहीना, किन्तु स्याद्विषवृद्धये ॥ ३ ॥ नत्वा-ऽन्यदा सिद्धशैले, जिनानुत्तरतो गुरून् ॥ पेष्टुं दुष्टः स पृष्ठस्थो, गंडशैलमलोठयत् ॥४॥ शब्दायमानमायान्तं, तं च प्रेक्ष्य गुरुर्द्रुतम् ॥

पादौ प्रासारयत् प्राज्ञस्ततः सोऽगात्तदन्तरे ॥ ५ ॥ अक्षतांगस्ततः सूरिः, क्रुद्धस्तेन कुकर्मणा ॥ भावीपातोऽङ्गनायास्ते, रे ! पापेति शशाप तम् ॥ ६ ॥ गुरोर्गिरं मृषाकर्तुं, क्षुल्लः क्षुद्रमतिः स तु ॥ गत्वा निर्मानुषारण्ये, तस्थौ गिरिनदीतटे ॥ ७ ॥ स तत्रातापनासेवी तपस्तेपे सुदुस्तपम् ॥ पारणां चाध्वगादिभ्यो, मासपक्षादिना व्यधात् ॥ ८ ॥ अथायातासु वर्षासु, तरुगांबुदकार्मुकैः ॥ अपूर्यतार्णवानीतै-र्नदीवेश्याः पयोधनैः ॥ ९ ॥ एनं कूलंकषाकूलं, निकषासंस्थितं मुनिम् ॥ मानैषीदंबुपूरोऽन्धि, दुष्टो वाह इवाटवीम् ॥१०॥ इति ध्यात्वा नदीदेव्या, साऽन्यतोऽवाहि वाहिनी ॥ कूलवालक इत्यूचु-स्ततस्तं संयतं जनाः ॥११॥ (युग्मम्)

इतश्च श्रेणिको राजा, पुरे राजगृहेऽभवत् ॥ नंदा च चिल्लणा चास्तां, महिष्यौ तस्य मंजुले ॥ १२ ॥ तत्राद्यायाः सुतो जज्ञेऽभयोऽन्यस्याः सुनंदनाः ॥ कूणिकहल्लविहल्ला-स्त्रयोऽभूवन्मनोहराः ॥ १३ ॥ कालाद्या भ्रातरस्तेषां, दशाऽऽसन् भिन्नमातृकाः ॥ मात्रा सत्राऽभयस्तत्रा-ऽऽददे दीक्षां जिनान्तिके ॥ १४॥ प्रव्रजती तदा नंदा, ददौ हल्लविहल्लयोः ॥ कुंडलद्वितयं देव-दत्तं क्षौमयुगं तथा ॥ १५ ॥ राज्यं ज्येष्ठस्य भावीति, ध्यात्वा राजाप्यदात्तयोः ॥ गंधद्विपं सेचनकं, हारं च त्रिदशार्पितम् ॥ १६ ॥ कूणिकस्ते च कालाद्याः, दुष्टा बद्ध्वाऽन्यदा नृपम् ॥ विभज्याददिरे राज्यं, राजा त्वजनि कूणिकः ॥ १७ ॥ राज्याधिकं ददौ हारा-दिकं तातोऽनयोः स्वयम् ॥ इति राज्यविभागं ते, नादुर्हल्लविहल्लयोः ॥ १८ ॥ कारास्थ एव पितरि, विषं भुक्त्वान्यदा मृते ॥ सानुतापो रतिं प्राप, पुरे तत्र न कूणिकः ॥ १९ ॥ वासयित्वा ततोऽन्यत्र, नव्यां चंपाभिधां पुरीम् ॥ उवास वासव इव, महर्द्धिः कूणिको नृपः ॥ २० ॥ हारकुंडलवासोभि-र्दिव्यैर्भूषितभूघनौ ॥ गंधद्विपं तमारूढौ. सान्तपुरपरिच्छदौ ॥ २१ ॥ क्रीडायै प्रत्यहं हल्ल-विहल्लौ जग्मतुर्नदीम् ॥ तद्देहि क्रीडयामास, तद्वधूर्गन्धसिन्धुरः ॥ २२ ॥ (युग्मम्) स्कन्धेऽध्यारोपयत्काश्चिच्छुण्डयाऽऽदाय सुन्दरीः ॥

काश्चित्क्रयवैशयन्मौलौ, काश्चिद्दन्तान्तरेष्वधात् ॥ २३ ॥ उर्द्धीकृत्य करं काश्चिद्वालिकावद्वियत्यधात् ॥ काश्चिदान्दोलयद्दोला-मिव शुण्डां विलोलयन् ॥ २४ ॥ "किं बहुना"? यथा यथा प्रोचिरे ता-स्तस्मै शस्ताय हस्तिने ॥ विभंगज्ञानवान् सोऽपि, प्रावर्त्तत तथा तथा ॥ २५ ॥ तच्च प्रेक्ष्याद्भूतं सर्वो-ऽप्येवं पौरजनो जगौ ॥ राज्यश्रीफलभोक्तारा-विमावेव न कूणिकः ॥ २६ ॥ तच्च पद्मावती राज्ञी, श्रुत्वा कूणिकभूभुजः । जातामर्षप्रकर्षेति, चिंतयामास चेतसि ॥ २७ ॥ दिव्यहारादिना गंध-हस्तिना चामुना विना ॥ राज्यं न राजते प्राज्य-मप्यनाज्यमिवाशनम् ॥ २८ ॥ तत् पत्या सर्वमप्येत-द्ग्राहयिष्ये ॥ बलादपि ध्यात्वेति सा स्वमाकूतं, रहो राज्ञे न्यवेदयत् ॥ २९ ॥ भूपोऽवादीदाददानो, भ्रात्रोरपि रमामहम् ॥ काकादपि निकृष्टः स्यां, तदलं वार्त्तयानया ॥ ३० ॥ निषिद्धापि नृपेणैवं, नाग्रहं तं मुमोच सा ॥ बालानामिव बालाना-माग्रहो हि भवेद्बली ॥३१॥ प्रपेदे तद्विशामीश-स्तत्प्रेमविवशोऽथ सः ॥ अकार्यमपि किं प्रायो, न कुर्वंति ? वशावशाः ! ॥ ३२ ॥ यदुक्तम्-" सुवंशजोऽप्यकृत्यानि, कुरुते प्रेरितः स्त्रिया ॥ स्नेहलं दधि मथ्नाति, पश्य मंथानको न किम् ? ॥" हारादिकं नृपोऽन्येद्यु-र्भ्रातरौ तावयाचत ॥ विहाय दूरतः स्नेह-मुन्मत्त इव चीवरम्॥३४॥ तावूचतुस्तातदत्तं, तद्दातुं नार्हमावयोः ॥ तथापि दद्महे राजन् ! राज्यांशं चेद्ददासि नौ ॥ ३५ ॥ इत्युक्तः पार्थिवस्ताभ्यां, कषायकलुषोऽवदत् ॥ वात्सल्यादविमृश्यैव, तातेनादायि किं ततः ? ॥ ३६ ॥ किं चार्हति ममैवेदं, सारं रत्नचतुष्टयम् ॥ रत्नानि राजगामीनी-त्युच्यते हि जडैरपि ॥ ३७ ॥ ततस्तद्दीयतां नोचे-द्ग्रहीष्यामि बलादपि ॥ ओमित्युक्त्वा ततो हल्ल-विहल्लौ जग्मतुर्गृहम् ॥ ३८ ॥ दध्यतुश्चेति राज्ञोऽस्य, शोभनो नायमाशयः । वासः ससर्पधाम्नीव, नेह श्रेयांस्तदावयोः ॥ ३९ ॥ ध्यात्वेत्यादाय हारादि, सर्वं तौ सपरिच्छदौ ॥ चंपाया निशि निर्गत्य, वैशालीं जग्मतुः पुरीम् ॥ ४० ॥ मातामहाय तौ तत्र, चेटकाय महीभुजे ॥

सर्वं स्वोदंतमावेद्या–स्थातां तत्कृतगौरवौ ॥ ४१ ॥ कूणिकस्तूभयभ्रष्ट–तया चिन्ताश्चितस्ततः ॥ वैशाल्यां तौ गतौ ज्ञात्वा,
ग्रैपीद्दूतं वचस्विनम् ॥ ४२ ॥ गत्वा दूतोऽपि वैशालीं, नत्वा चेटकमित्यवक् ॥ राजन्! कूणिकराजस्त्वां, मया विज्ञपयत्यदः
॥ ४३ ॥ गजादिरत्नान्यादाया–गताविह कुमारकौ ॥ प्रेषणीयौ द्रुतं पूज्यै–स्तुल्यैर्मयि तयोस्तथा ॥ ४४ ॥ तौ चेन्नागच्छतस्तर्हि,
प्रेष्यं सद्यो द्विपादिकम् ॥ नो चेद्यो भविता भूया–नायासोऽनुशयावहः ॥ ४५ ॥ अथैति चेटकोऽवोच–दूत! त्वं ब्रूहि
कूणिकम् ॥ तातदत्ता भ्रातृलक्ष्मी–र्ग्रहीतुं युज्यते न ते ॥ ४६ ॥ रक्ष्यंते शरणायाताः, किं चान्येऽपि मनस्विभिः ॥ तद्दौहित्रौ कथं-
कारं, प्रेषणीयाविमौ मया ? ॥ ४७ ॥ दौहित्रत्वात्समाना मे, भवंतो यद्यपि त्रयः ॥ न्यायित्वादाश्रितत्वाच्च, विशिष्येते तथाऽप्यमू
॥ ४८ ॥ सत्यप्येवं दापयामि, द्विपादि तव तुष्टये ॥ ददासि यदि राज्यांशं, न्यायोपेतं त्वमेतयोः ॥ ४९ ॥ तच्चेटकवचो गत्वा,
दूतः स्वस्वामिनेऽवदत् ॥ क्रोधाध्मातस्ततः सोऽपि, यात्राभंभामवीवदत् ॥५०॥ कालाद्यैर्दशभिर्युक्तो, भ्रातृभिर्निजसन्निभैः ॥ त्रयस्त्रिं-
शत्सहस्राश्व-रथसिंधुरसंयुतः॥ ५१ ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिपत्ति–कलितश्चलितस्ततः ॥ कूणिकोऽच्छादयत्सैन्यै–र्भुवं द्यां च रजोभरैः ॥५२॥
(युग्मम्) ततोऽष्टादशभि–र्भूपैर्मुकुटधारिभिः ॥ सप्तपंचाशत्सहस्र–रथहस्तिहयान्वितः ॥ ५३ ॥ चेटकोऽप्यभ्यगात्सप्त–पंचाशत्को-
टिपत्तियुक् ॥ स्वदेशसीम्नि सैन्ये च, वार्द्धिव्यूहमचीकरत् ॥ ५४ ॥ (युग्मम्) कूणिकोऽप्यागतस्तत्र, तार्क्ष्यव्यूहं व्यधाद्बले ॥ न्य-
धाच्च भूपतित्वे च, कालं कालमिवोत्कटम् ॥ ५५ ॥ व्यक्तवीरगणोन्मुक्त–पृषत्काच्छादितांबरे ॥ आरेभाते रणं भीम–मुभे अपि
ततो बले ॥ ॥ ५६ ॥ निषादिना व्यधाद्युद्धं, निषादी रथिना रथी ॥ सादिना च समं सादी, पदातिस्तु पदातिना ॥ ५७ ॥ कालो
जयार्थमुत्तालः, समं चेटकसेनया ॥ युध्यमानस्तदा राज्ञ–श्चेटकस्यान्तिके ययौ ॥ ५८ ॥ दिनं प्रत्येकविशिख–मुक्तिसंधाधरस्ततः ॥

चेटको दिव्यबाणेन, तं कृतान्तातिथिं व्यधात् ॥ ५९ ॥ चंपापतेर्बलं शोका–कुलं द्रष्टुमिवाक्षमः ॥ तदा भानुर्जगामास्तं, विशश्राम ततो रणः ॥ ६० ॥ द्वितीयेऽप्यह्नि सैन्याभ्या–मारब्धे संगरे पुनः ॥ महाकालं कूणिकस्य, सेनान्यं चेटकोऽवधीत् ॥ ६१ ॥ अन्येष्वपि हतेष्वेवं, तेनाष्टस्वष्टभिर्दिनैः ॥ शोकाक्रान्तोऽशोकचन्द्रः, इति चेतस्यचिन्तयत् ॥ ६२ ॥ राज्ञोऽस्याऽजानता दिव्यां, शक्तिमेतां हहा मया ॥ मुधैव प्रापिताः कालं, कालाद्या भ्रातरो दश ॥ ६३ ॥ तदद्यापि सुरं कंचिदाराध्यामुं जयाम्यरिम् ॥ नो चेद्भविष्याम्यनुग–स्तेषामहमपि द्रुतम् ॥ ६४ ॥ ध्यात्वेति देवताध्याने, स्थितं तं विहिताष्टमम् ॥ प्राग्जन्मसंगतौ शक्र–चमरेंद्रावुपेयतुः ॥ ६५ ॥ किमिच्छसीति जल्पंतौ, तावित्यूचेऽथ कूणिकः ॥ यदि तुष्टौ युवां सद्य–श्चेटको मार्यतां तदा ॥ ६६ ॥ ऊचे शक्रः सधर्माणं, चेटकं न हि हन्म्यहम् ॥ करिष्याम्यंगरक्षां तु, तव भक्तिवशंवदः ॥ ६७ ॥ महाशिलाकंटकाह्व–रथादिमुशले रणे ॥ चमरेंद्रस्त्वदात्तस्मै, वैरिनिर्जयकारणे ॥ ६८ ॥ तत्राद्ये वैरिषु क्षिप्ता–वपि कर्करकंटकौ ॥ महाशिलामहाशस्त्रे, इव स्यातां मृतिप्रदौ ॥ ६९ ॥ युद्धे द्वितीये तु, रथमुशले भ्रमकं विना ॥ भ्राम्यतः परितो वैरि–पक्षपेषणतत्परे ॥ ७० ॥ ततस्तुष्टो ययौ दुष्टः, कूणिकः समराजिरम् ॥ ममंथ वार्द्धिव्यूहं च, मंथाचल इवोदधिम् ॥ ७१ ॥ तमापतंतं संहर्तुं, सामर्षश्चेटको नृपः मुमोचाकर्णमाकृष्य, सद्यो दिव्यं शिलीमुखम् ॥ ७२ ॥ कूणिकस्य पुरो वज्र–कवचं वज्रभृद्दधौ ॥ पृष्ठे तु लौहं सन्नाहं, तदा तस्यासुरेश्वरः ॥ ७३ ॥ तस्मिन् दिव्ये शरे वज्र–वर्मणा स्खलितेऽन्तरा ॥ भटाश्चेटकराजस्य, मेनिरे सुकृतक्षयम् ॥ ७४ ॥ सत्यसंधो द्वितीयं तु, चेटको नामुचच्छरम् ॥ द्वितीयेऽप्यह्नि तद्बाणं, तथैवाऽजनि निष्फलम् ॥ ७५ ॥ आद्ये रणे षण्णवति–र्लक्षा नृणां ययुः क्षयम् ॥ लक्षाश्चतुरशीतिश्च, द्वितीये तु महाहवे ॥ ७६ ॥ तेष्वेको वरुणः श्राद्धो, नागनप्ता ययौ दिवम् ॥ तत्सुहृद्भद्रको नृत्वं, तिर्यक्त्वं नरकं परे ॥ ७७ ॥ इत्यन्वहं

जायमाने. समरे सैन्ययोस्तयोः ॥ यात्सु स्वस्वपुरं नंष्ट्वाऽष्टादशस्वपि राजसु ॥ ७८ ॥ प्रणश्य चेटकोर्वीशो, वैशालीमविशत्पुरीम् ॥ रुरोध सर्वतस्तां च, कूणिकः प्रबलैर्बलैः ॥ ७९ ॥ (युग्मम्) अथ सेचनकारूढौ, कूणिकस्याखिलं बलम् ॥ उपद्रुद्रुवतुर्हल्ल-विहल्लौ तौ प्रतिक्षपम् ॥ ८० ॥ अवस्कंदप्रदानायाऽऽगतं तं गंधहस्तिनम् ॥ न हंतुमनुगंतुं वा, तत्सैन्ये कोऽप्यभूत् प्रभुः ॥ ८१ ॥ तन्मार्गे मंत्रिणां बुध्या, कूणिकोऽचीकरत्ततः ॥ खातिकां ज्वलदंगार-पूर्णां पर्णाद्यवस्तृताम् ॥ ८२ ॥ रात्रौ तत्रागतः सोऽथ, गजो ज्ञात्वा विभंगतः ॥ ज्वलदंगारगर्त्तां तां, नुन्नोऽपि न पुरोऽचलत् ॥ ८३ ॥ तावूचतुस्ततः खिन्नौ, कुमाराविति तं द्विपम् ॥ परेभ्यः किं बिभेषि ? त्वं, यत्पुरो न चलस्यरे ! ॥ ८४ ॥ वरं श्वा पोषितः शश्व-त्स्वामिनं योऽनुवर्त्तते ॥ कृतघ्नोऽहिरिव स्वामिकृत्यनाशी भवान्नतु ॥ ८५ ॥ इत्युक्तः सिंधुरस्ताभ्यां, स्वामिभक्तधुरंधरः ॥ गृहीत्वा शुंडया स्कन्धा-त्तौ बलेनोदतारयत् ॥ ८६ ॥ स्वयं तु तस्यां गर्त्तायां, दत्वा झंपां विपद्य च ॥ आद्येऽगान्नरके धैर्य-महो तस्य पशोरपि ॥ ८७ ॥ तद्वीक्ष्य सानुतापौ तौ, कुमाराविति दध्यतुः ॥ क्रोधान्धाभ्यां धिगावाभ्यां, किमकार्यमिदं कृतम् ! ॥ ८८ ॥ कृते यस्य कृतो देश-त्यागो भ्राता रिपूकृतः ॥ असिंश्च व्यसनांभोधौ, क्षिप्तो मातामहोऽप्यहो ! ॥ ८९ ॥ निहत्य तं गजं युक्त, नैव जीवितुमावयोः ॥ जीवावश्चेद्वीरदेव-शिष्यीभूयैव नान्यथा ॥ ९० ॥ (युग्मम्) तदा शासनदेव्या तौ, नीतौ वीरजिनान्तिके ॥ प्रव्रज्यैकादशांगानि, सुधियौ पेठतुः क्रमात् ॥ ९१ ॥ गुणरत्नं तपस्तप्त्वा, संलिख्य च समाधिना ॥ हल्लः सुरो जयंतेऽभू-द्विहल्लस्त्वपराजिते ॥ ९२ ॥ गृहीतेऽपि व्रते ताभ्यां, पुरीमादातुमक्षमः ॥ व्यधात्संधामित्यशोक-चन्द्रो निस्तन्द्रविक्रमः ॥ ९३ ॥ खरयुक्तहलैरेनां, नगरीं न खनामि चेत् ॥ तदा त्यजाम्यहमसून्, भृगुपातादिना ध्रुवम् ॥ ९४ ॥ तथापि तां पुरीं भंक्तु-मनीशे श्रेणिकात्मजे ॥ क्रमात् खेदं गते देवी, कापीत्यूचे नभःस्थिता ॥ ९५ ॥ " समणे

जदि कूलवालए, मागधिअं गणिअं गमिस्सए ॥ राया य असोगचंदए, वेशालि नगरिं गहिस्सए ॥ ९६ ॥" तन्निशम्य नृपस्तुष्ट-स्तां वेश्यामेवमादिशेत् ॥ इहानय पतीकृत्य, भद्रे! त्वं कूलवालकम् ॥ ९७ ॥ ततप्रपद्याभवन्माया-श्राविका सा पणांगना ॥ मुनेः कुतोऽपि तत्रस्थ-मज्ञासीत्तं च संयतम् ॥ ९८ ॥ तत्रारण्ये ततो गत्वा, तं च नत्वा यथाविधि ॥ इति सा दंभिनी, प्रोचे, वचनैरमृतोपमैः ॥ ९९ ॥ नंतु तीर्थानि चंपातः, प्रभो! प्रस्थितया मया ॥ सर्वतीर्थाधिकाः पूज्य-पादा दिष्ट्याऽत्र वन्दिताः ॥ १०० ॥ मत्पाथेयात्तदादाय, भिक्षामनुगृहाण माम् ॥ तथेति सादरं प्रोक्त-स्तत्सार्थे साधुरप्यगात् ॥ १ ॥ तस्यादान्मिश्रितद्रव्यान्, सामोदामपि मोदकान् ॥ तद्भक्षणादतीमार-स्तस्यासीदतिदुस्सहः ॥ २ ॥ ततः सा तत्र तद्वैया-वृत्यदंभेन तस्थुषी ॥ मुहुर्मुनिमुपासर्प-त्सर्पवत्कुटिलाशया ॥ ३ ॥ उद्वर्त्तनादिना स्वांग-स्पर्शं चाचीकरन्मुहुः ॥ भेषजान्तरदानाच्च, तमुल्लाघं व्यधाच्छनैः ॥ ४ ॥ तत्कटाक्षसरागोक्ति-शरीरस्पर्शविभ्रमैः ॥ मुनेर्मनोऽचलत्तस्य, स्त्रीसंगे क नु? तत्स्थिरम् ॥ ५ ॥ त्यक्तव्रतस्ततस्तस्या-मासक्तः सोऽभवत्तथा ॥ यथा तया विना स्थातुं, नाभूत्क्षणमपि प्रभुः ॥ ६ ॥ तद्वशः कूणिकोपान्तं, ततोऽगात्कूलवालकः ॥ सत्कृत्य कूणिकोऽप्येव-मब्रवीत्तं मुनिब्रुवम् ॥ ७ ॥ महात्मन्! गृह्यते नेय-मुपायैर्बहुभिः पुरी ॥ ततस्तद्ग्रहणोपायं, विधेहि धिषणानिधे! ॥ ८ ॥ ततो दैवज्ञवेषेण, वैशालीं प्रविवेश सः ॥ श्रीमुव्रतार्हतः स्तूपं, भ्रमंस्तत्र ददर्श च ॥ ९ ॥ दध्यौ च नूनमस्यास्ति, प्रतिष्ठालग्नमुत्तमम् अभंगा तन्महिम्नाऽसौ, नगरी ननु वर्त्तते ॥१० ॥ कथं मया पातनीय-स्तदसाविति चिंतयन् ॥ अपृच्छयत पुरीरोधा-कुलेनेति जनेन सः ॥ ११ ॥ वद दैवज्ञ! वैशाल्या, रोधो यास्यत्यसौ कदा? ॥ खिन्नाः स्मो यद्वयं कारा-वासेनेवामुना भृशम् ॥ १२ ॥ मुदितः स ततोऽवादीत्, पापपंकैकशूकरः ॥ स्तूपोऽसौ यावदत्र स्या-त्तावदुद्वेष्टनं क? नः ॥ १२ ॥ तल्लोकाः! यद्ययं स्तूपो, युष्माभिः पात्यते द्रुतम् ॥ तदा-

ऽपयाति नियतं, पुरीरोधोऽधुनैव हि ॥ १४ ॥ प्रोक्तो धूर्त्तेन तेनेति, बालवद्बालिशो जनः ॥ तं स्तूपं भंक्तुमारेभे, धूर्तैः को न हि वंच्यते ॥ १५ ॥ स्तूपे च भंक्तुमारब्धे, गत्वा मागधिकाधिपः ॥ सद्योऽपासारयच्चंपा–धीशं क्रोशद्वयं ततः ॥ १६ ॥ ततः सप्रत्ययैर्लोकैः, स्तूपे मूलात्प्रपातिते ॥ व्याघुट्य कूणिकोऽविक्षत्, पुरीं सबलवाहनः ॥१७॥ तदा चानशनं कृत्वा, स्मृत्वा पंचनमस्क्रियाः ॥ चेटको न्यपतत् कूपे, बद्ध्वाऽयःपुत्रिकां गले ॥ १८॥ तदा तत्रासनास्थैर्या–दागत्य धरणाधिपः ॥ साधर्मिकं तमादाय, निनाय भवने निजे ॥ १९ ॥ विधायाराधनां सम्यक्, प्रपाल्यानशनं च तत् । तत्रस्थः प्राप्य पंचत्वं, चेटकस्त्रिदिवं ययौ ॥ २० ॥ इतश्च सुज्येष्ठासूनु–र्दौहित्रश्चेटकप्रभोः ॥ वैशाल्यामाययौ दैवा–त्तदा सत्यकिखेचरः ॥ २१ ॥ मातामहप्रजां सर्वां, लुंट्यमानां स रक्षितुम् ॥ निनाय नीलवत्यद्रौ, द्रुतमुत्पाट्य विद्यया ॥ २२ ॥ कोपाविष्टः कूणिकोऽथ, तां पुरीं युक्तरासभैः ॥ खेटयित्वा हलैस्तीर्ण–प्रतिज्ञः स्वपुरीं ययौ ॥ २३ ॥ कूलवालकनामा तु, मृत्वागान्नरकं कुधीः ॥ उद्धृतस्तु ततोऽनन्ते, संसारे पर्यटिष्यति ॥ २४ ॥ कूलवालकमुनेरिव दुःखा–वाप्तिरेवमविनीतमुनेः स्यात् ॥ धृष्टतां तदपहाय सुशिष्यैः, सद्गुरोर्विनय एव विधेयः ॥ २५ ॥ इति कूलवालककथा, इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ अथ दृष्टांतपूर्वकमविनीतस्य दोषमाह—

मूलम्—जहा सुणी पूइकण्णी, निक्कसिज्जइ सव्वसो । एवं दुस्सील पडिणीए, मुहरी निक्कसिज्जइ॥४॥

व्याख्या—यथा शुनी, पूती परिपाकात् कुथितगन्धौ, उपलक्षणत्वात् कृमिकुलाकुलौ च कर्णौ यस्याः सा पूतिकर्णी, निष्काश्यते बहिः कर्ष्यते, 'सव्वसो'त्ति सर्वेभ्यो गृहांगणादिभ्यो "हत हत" इत्यादिवाक्यैर्लेष्ट्वादिभिश्च, अत्र च शुनीति स्त्रीनिर्देशोऽतीवकुत्सासूचकः, 'पूतिकर्णीति' विशेषणं तु सर्वांगकुत्सासूचकम्, उपनयमाह–एवमनेन प्रकारेण दुःशीलो दुष्टाचारः, प्रत्यनीकः प्राग्वत्,

मुखरो बहुविधासंबद्धभाषी, निष्काश्यते सर्वतः कुलगणसंघादेर्बहिः क्रियते, इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ ननु कुतोऽयं ज्ञात्वाप्यनर्थहेतौ दौश्शील्ये रमते? पापोपहतमतित्वात्तत्रैवास्य रतिः स्यादेतदेव दृष्टांतेन दर्शयति—

मूलम्—कणकुंडगं चइत्ताणं, विट्ठं, भुंजइ सूअरे । एवं सीलं चइत्ताणं, दुस्सीले रमई मिए ॥ ५ ॥

व्याख्या—कणास्तंदुलास्तेषां तन्मिश्रो वा कुंडकः कुक्कसः कणकुंडकस्तं त्यक्त्वा विष्टा पुरीषं भुंक्ते, शूकरो गर्त्तशूकरो यथेति गम्यते, एवमविनीतः शीलं प्रस्तावाच्छोभनमाचारं त्यक्त्वा दुष्टं शीलं दुश्शीलमनाचाररूपं तत्र रमते धृतिमाधत्ते, मृग इव मृगोऽपायानभिज्ञत्वात् . यथा हि मृगो गीताक्षिप्तो मरणापायमपश्यन् व्याधमनुसरति, तथाऽयमपि प्रेत्यदुर्गतिपातमपश्यन्निर्विवेको दुःशीले रमते, इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ उक्तमुपसंहृत्य कृत्यमुपदिशति—

मूलम्—सुणिआभावं साणस्स, सूअरस्स नरस्स य । विणए ठविज्ज अप्पाणं, इच्छंतो हिअमप्पणो॥६॥

व्याख्या—श्रुत्वा आकर्ण्य अभावं अशोभनभावं सर्वतो निष्काशनरूपं 'साणस्सति' प्राकृतत्वात् शुन्याः शूकरस्य चोपमानस्य नरस्य चोपमेयस्य विनये स्थापयेदात्मानमात्मनैवेति शेषः. इच्छन् हितमैहिकं पारत्रिकं च आत्मनः, विनयादेव हितावाप्तेर्यदुक्तम्— " विणया नाणं नाणाओ, दंसणं दंसणाओ चरणं च ॥ चरणाहिंतो मोक्खो, मोक्खे सुक्खं निराबाहं ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ यतश्चैवं ततः किमित्याह—

मूलम्—तम्हा विणयमेसिज्जा, सीलं पडिलभे जओ । बुद्धपुत्तनिआगट्ठी, न निक्कसिज्जइ कण्हुइ ॥ ७ ॥

व्याख्या–तस्माद्विनयमेषयेत्, धातूनामनेकार्थत्वात्, कुर्यात्, किं पुनर्विनयस्य फलं? यदेवमुपदिश्यते, इत्याह शीलं प्रतिलभेत प्राप्नुयात् यतो विनयात्, अनेन विनयस्य शीलावाप्तिः फलमुक्तं, अथ तस्य किं फलमित्याह–बुद्धानामाचार्यादीनां पुत्र इव पुत्रो बुद्धपुत्रः साधुः, निश्चितं यजनं नियागः संपूर्णभावस्तवरूपः सर्वसंवरस्तत्फलभूतो मोक्षश्च, कारणे कार्योपचारात्तदर्थी सन् न निष्काश्यते 'कण्हुइत्ति' कुतश्चिद्गच्छादेः, किंतु विनीतत्वेन सर्वत्र मुख्य एव क्रियते इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ कथं पुनर्विनयो विधेय इत्याशयेनाह––

मूलम्–निसंते सिआऽमुहरी, बुद्धाणं अंतिए सया । अट्ठजुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरट्ठाणि उ वज्जए॥८॥

व्याख्या–निशान्तो नितरामुपशांतः, अन्तःक्रोधत्यागाद्बहिश्च शान्ताकारत्वात्, स्यात् भवेत् अमुखरः, तथा बुद्धानां आचार्यादीनां अन्तिके समीपे सदा सर्वकालं अर्थयुक्तानि हेयोपादेयार्थवाचकान्यागमवाक्यानि शिक्षेत अभ्यसेत्, निरर्थकानि तद्विपरीतानि तु पुनर्वात्स्यायनादीनि वर्जयेत् परिहरेदिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ कथं पुनरर्थयुक्तानि शिक्षेतेत्याह–

मूलम्--अणुसासिओ न कुप्पिज्जा, खंतिं सेविज्ज पंडिए । खुड्डेहिं सह संसग्गिं, हासं कीडं च वज्जए॥९॥

व्याख्या–अनुशिष्टः कदाचित् परुषोक्त्यापि शिक्षितो न कुप्येत् न कोपं कुर्यात् । तर्हि किं कुर्यादित्याह–क्षान्तिं परुषभाषणादिसहनात्मिकां सेवेत, पंडितो बुद्धिमान्, तथा 'खुड्डेहिंति' क्षुद्रैर्बालैः शीलहीनैः पार्श्वस्थादिभिर्वा सह समं 'संसग्गिंति' संसर्गं परिचयं, हासं हसनं, क्रीडा च अन्त्याक्षरिकाप्रहेलिकादानादिकां वर्जयेत्, लोकागमविरुद्धत्वाद्गुरुकर्मबंधहेतुत्वाच्चैपामिति सूत्रार्थः ॥९॥ पुनरन्यथा विनयमेवाह––

मूलम्–मा य चंडालिअं कासी, बहुअं मा य आलवे। कालेण य अहिज्जित्ता, तओ झाएज्ज एगगो॥१०॥

व्याख्या––मा निषेधे, चः समुच्चये, चंडः क्रोधस्तद्वशादलीकमनृतभाषणं माकार्षीर्माविधाः। लोभालीकाद्युपलक्षणं चैतत्। तथा बहु एव बहुकं अपरिमितं आलजालरूपं स्त्रीकथादिकं मा च आलपेद्भाषेत, बहुभाषणात्स्वाध्यायादिकार्यहानिवातक्षोभादिसंभवात्। किं तर्हि कुर्यादित्याह–कालेन प्रथमपौरुष्यादिलक्षणेन, चः पुनरर्थे, अधीत्य पठित्वा पृच्छाद्युपलक्षणं चैतत्, ततोऽध्ययनाद्यनन्तरं ध्यायेच्चिन्तयेदेकको भावतो रागादिरहितो द्रव्यतो विविक्तवमत्यादौ स्थित इति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ इत्थमकार्यनिषेधः कार्यविधिश्चोक्तः, अथ कदाचिदेतद्व्यत्यये किं कार्यमित्याह––

मूलम्–आहच्च चंडालिअं कट्टु, न निण्हविज्ज कयाइवि। कडं कडित्ति भासिज्जा, अकडं णो कडित्ति अ॥११

व्याख्या–'आहच्च' कदाचिच्चंडालीकं पूर्वोक्तं कृत्वा न निन्हुवीत मया न कृतमिति नापलपेत्, कदाचिदपि यदा परैर्न ज्ञातस्तदापीत्यर्थः। किं तर्हि कुर्यादित्याह–कृत विहितं चडालीकादि कृतमेव भाषेत, न तु भयलज्जादिभिरकृतमिति। तथा अकृतं चंडालीकादि नो कृतमिति अकृतमेव भाषेत, न तु मायोपरोधादिना अकृतमपि कृतमिति वदेत्, मृषावादादिदोषसंभवात्। अयं चात्राऽभिप्रायः–कथंचिदतिचारोत्पत्तौ लज्जाद्यकुर्वन् गुरुपार्श्वमागत्य–"जह बालो जप्पंतो, कज्जमकज्जं च उज्जुअं भणइ ॥ तं तह आलोएज्जा, मायामयविप्पमुक्को उ ॥ १ ॥" इत्याद्यागममनुसरन् यथावत् शल्यमालोचयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ अथ यदेव गुरुर्वक्ति तदेव प्रवृत्तिनिवृत्ती कर्त्तव्ये इत्याशंकां निराकर्त्तुमाह––

मूलम्—मा गलिअस्सुव्व कसं, वयणमिच्छे पुणो पुणो । कसंव दट्ठुमाइण्णे, पावगं परिवज्जए॥ १२ ॥

व्याख्या—मा निषेधे गल्यश्व इव अविनीतवाजीव कशां कशाप्रहारं वचनं प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयं उपदेशं गुरूणामिच्छेदभिलषेत् पुनः पुनर्वारं वारं । अयं भावः—यथा गलिरश्वः कशाप्रहारं विना न प्रवर्त्तते निवर्त्तते वा, नैवं सुशिष्येणापि प्रवृत्तिनिवृत्त्योः पुनः पुनर्गुरुवचनमपेक्ष्यं, किंतु 'कसं वेत्यादि'—कशां चर्मयष्टिं दृष्ट्वा आकीर्ण इव विनीताश्व इव प्रक्रमात् सुशिष्यो गुरोराकारादिकं दृष्ट्वा पापकं अशुभानुष्ठानं परिवर्ज्जयेत् सर्वप्रकारैस्त्यजेत् , उपलक्षणत्वात् शुभानुष्ठानं च कुर्यात् । अयमाशयः—यथा आकीर्णोऽश्वः कषाग्रहणादिना आरोहकाभिप्रायं ज्ञात्वा कशयाऽस्पृष्ट एव तदाशयानुरूपं चेष्टते तथा सुशिष्योऽप्याकाराद्यैराचार्याशयं ज्ञात्वा वचनेनाप्रेरित एव सर्वकृत्येषु प्रवर्त्तते, माभूद्गुरोर्वचनायास इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ गल्याकीर्णकल्पशिष्ययोर्दोषगुणावाह—

मूलम्—अणासवा थूलवया कुसीला, मिउंपि चंडं पकरंति सीसा ।
चित्ताणुआ लहु दक्खोववेआ, पसायए ते हु दुरासयंपि ॥ १३ ॥

व्याख्या—अनाश्रवा गुरुवचस्यस्थिताः, स्थूलवचसोऽविचारितभाषिणः, कुशीलाः कुत्सिताचाराः, मृदुमपि अकोपनमपि गुरुं चंड प्रकुर्वंति, प्रकर्षेण विदधति शिष्याः, ये पुनश्चित्तानुगा गुरुमनोऽनुवर्त्तिनः लघु शीघ्रं दाक्ष्योपपेता अविलंबितकारित्वयुक्ताश्च भवंति, अत्र 'उप, अप, इत' इति शब्दत्रयस्थापने पृषोदरादित्वादपशब्दस्याकारलोपे च उपपेत इति सिद्धम् । ते शिष्याः प्रसादयेयुः प्रसन्नं कुर्युः, हुः पुनरर्थे, दुराशयमपि अतिकोपनमपि प्रस्तावाद्गुरुं, किं पुनरनुत्कटकषायमिति, अत्रोदाहरणं चंडरुद्राचार्यशिष्यः,

तत्कथासंप्रदायश्चायम्—

उज्जयिन्या पुरि स्वात्रो–द्याने नंदनसन्निभे ॥ चंडरुद्राभिधः सूरिः सगच्छः समवासरत्॥ १ ॥ ऊनाधिकक्रियादोषान्, स्वगच्छीयतपस्विनाम्॥ दर्शं दर्शं स चाकुप्यत्, प्रकृत्याप्यतिरोषणः ॥ २ ॥ भूयसां वारणं ह्येषां, मयैकेनातिदुष्करम्॥ परं रोपातिरेकान्मे, स्वहितं न हि जायते ॥ ३ ॥ ध्यात्वेति सूरिरेकाते, तस्थौ सद्ध्यानहेतवे। तास्ति विहाय शिष्याणां, स्वाध्यायध्यानतत्परः ॥४॥ [युग्मम्] इतश्चोज्जयिनीवासी, व्यवहारिसुतो युवा ॥ आगात्कुंकुमलिप्तांगो, नवोढस्तत्र मित्रयुक् ॥ ५ ॥ साधून् दृष्ट्वा परीहास–पूर्वकं तान् प्रणम्य च ॥ सोऽवादीद्भगवंतो मे, धर्मं ब्रूत सुखाकरम् ॥ ६ ॥ वैहासिकोऽयमिति ते, ज्ञात्वा नो किंचिदूचिरे ॥ ततो भूयः स निर्ग्रंथान् , सोपहासमभाषत ॥ ७ ॥ दौर्भाग्याद्भार्यया त्यक्तो, विरक्तोऽहं गृहाश्रमात् ॥ तत् प्रसद्य भवांभोधि–तारकं दत्त मे व्रतम् ॥ ८ ॥ धूर्त्तः प्रतारयत्यस्मा–न्नर्मवाक्यैर्मुहुर्मुहुः ॥ तद्‌घृष्यतामसौ सम्यक्, चिंतयित्वेति ते जगुः ॥ ९ ॥ गुरोरधीना न वयं, स्वयं दीक्षादि दद्महे ॥ तदाश्रय व्रताय त्व–मस्मद्गुरुमितः स्थितम् ॥ १० ॥ श्रुत्वेति सवयस्योऽथ, सोऽव्रजत्सूरिसन्निधौ ॥ अब्रवीत्तं च वंदित्वा, सोपहासं कृतांजलिः ॥ ११ ॥ गृहव्यापारतो भग्नो, लग्नोऽस्मि त्वत्पदाब्जयोः ॥ तत्प्रव्राजय मां स्वामिं–स्तिष्ठामि ससुखं यथा ॥ १२ ॥ सहास्यामिति तद्वाचं, श्रुत्वा कोपातिरेकतः ॥ सूरिर्जगौ व्रतेच्छुश्चे–त्तदा भस्मानय द्रुतम् ॥ १३ ॥ ततस्तत्सुहृदेकेना–नीते भस्मनि साधुराट् ॥ तं गृहीत्वा स्वबाहुभ्यां, लोचं कृत्वा ददौ व्रतम् ॥ १४ ॥ तद्विलोक्य विषण्णास्त–द्वयस्यास्तमथाभ्यधुः ॥ मित्र ! सद्यः पलायस्व, धाम यामो वयं यथा ॥ १५ ॥ आसन्नसिद्धिकः सोऽथ, लघुकर्मेत्यचिंतयत् ॥ कथं गच्छाम्यहं गेहं स्ववाचा स्वीकृतव्रतः ॥ १६ ॥ प्रमादसंगतेनापि, या वाक् प्रोक्ता मनस्विना सा कथं दृषदुत्कीर्णा–क्षरालीवाऽन्यथा

जहाति द्युमणिं को हि, विनाऽयासमुपस्थितम् ॥ १८ । ध्यात्वेति भाव-
भवेत् ॥ १७ ॥ नर्मणापि मया लब्धं, रक्षणीयं ततो व्रतम् ॥ विनेयोऽथावदत्सूरिं, भगवन् ! त्वंवचो मम ॥
साधुत्वं, स सुधीः प्रत्यपद्यत ॥ यथास्थानं ततो जग्मु-स्तद्वयस्या विषादिनः ॥ १९ ॥ ज्ञायते तद् द्वयोरेवा-
श्रामण्यं मोचयिष्यंति, तद्यामोऽन्यत्र कुत्रचित् ॥ २० । गच्छो महानसौ गच्छन्, प्रच्छन्नमपि यज्जनैः ॥ सोऽप्यालोक्य तमाययौ ॥२२॥
ऽऽवयोर्गमनमर्हति ॥ २१ ॥ सूरिः प्रोवाच यद्येवं, तदाऽध्वानं विलोकय ॥ यथा रजन्यां गच्छामः, अपश्यन्निशि वृद्धत्वात्, स्थाणुना
प्रतस्थेऽथ निशीथिन्यां, सूरिर्नूतनशिष्ययुक् ॥ पुरो याहीति गुरुणा, चोक्तः शिष्यो ययौ पुरः ॥२३॥ दंडेन शिष्यं
स्खलितो गुरुः ॥ वेदनाविह्वलो जज्ञे, ज्वलद्रोषभराकुलः ॥ २४ ॥ हा दुष्टशिष्य ! सन्मार्गो, न त्वयालोकीति विब्रुवन् ! प्रत्युतैवमचिंतयत् ॥२६॥
शिरसि, कृतलोचे जघान सः ॥२५॥ तत्प्रहारस्फुटन्मौलि-र्निर्गच्छद्रुधिरोऽपि सः ॥ न व्यब्रवीन्नाप्यकुप्यत्, आजन्मसौख्यदाः शिष्या,
स्वगच्छमध्ये ससुख, तिष्ठंतोऽमी महाशयाः ॥ अधन्येन मया दुःख-भाजनं विहिता हहा ! ॥ २७ ॥ माभूद्भूयोऽपि
गुरोः स्युः केऽपि धीधनाः ॥ आद्य एव दिनेऽहं तु, जातोऽसातकरो गुरोः ॥ २८ ॥ स्थाण्वादिना गुरोः पीडा, महात्मनः समुत्पेदे,
भूयसी ॥ ध्यायन्निति प्रयत्नेन, स चचाल शनैः शनैः ॥ २९ ॥ तस्यैवं व्रजतः शुद्धा-शयस्य समतानिधेः ॥ ततः
निशायामेव केवलम् ॥ ३० ॥ अथ प्रभाते संजाते-ऽभ्युदिते च दिवाकरे ॥ सूरिणा ददृशे शिष्यो, रुधिरालिप्तमस्तकः ॥३१॥ दंडेनैवं हतो-
शांतरसाचांत-स्वांतः सूरिरचिंतयत् ॥ अहो ! नवीनशिष्यस्या-ऽप्यमुष्य क्षांतिरुत्तमा ॥ ३२ ॥ क्रोधाध्मातेन मयका, धिग्मे
ऽपि यत् ॥ नातनोद्वाङ्मनोदेहै-र्वैगुण्यं किंचिदप्यसौ ॥३३॥ चिरप्रव्रजितस्यापि, रोषदोषांश्च जानतः ॥ प्राप्ताचार्यपदस्यापि, भाव-
प्रबलकोपताम् ! ॥ ३४ ॥ इयच्चिरं सु दुष्पालं, पालितं मयका व्रतम् ॥ परं तन्निष्फलं जज्ञे, कोपात्तन्मेमुना कृतम् ॥ ३५ ॥

नाभिगिति भावितचित्तः, सोऽपि केवलमवाप मुनींद्रः ॥ एवमुत्कटरुषोऽपि गुरोः स्यु-र्मोक्षदाः सविनयाः सुविनेयाः ॥ ३८ ॥ इति श्रीचंडरुद्राचार्यकथा ॥ इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ अथ गुरुचित्तानुवृत्तेरुपायमाह—

मूलम्—नापुट्ठो वागरे किंचि, पुट्ठो वा नालिअं वदे ॥ कोहं असच्चं कुव्विज्जा, धारिज्जा पिअमप्पिअं॥१४॥

व्याख्या—नापृष्टः कथमिदमित्यादि गुरुणाऽजल्पितः व्यागृणीयाद्वदेत्ताद्दशकारणं विना, किंचित् स्तोकमपि, पृष्टो वा नालीकमनृतं वदेत्, कारणांतरेण च गुरुभिर्निर्भर्त्सितोऽपि न तावत्कुप्येत, कथंचिदुत्पन्नं तु क्रोधमसत्यं तदुत्थविकल्पविफलीकरणेन कुर्वीत विदध्यात् । क्रोधासत्यत्वकरणे चायं दृष्टांतः—तथाहि कुत्रचिद्ग्रामे, कुलपुत्रस्य कस्यचित् ॥ सोदरः प्रत्यनीकेन, निन्ये यमनिकेतनम् ॥ १ ॥ ततस्तज्जननी प्रोचे, तमिति प्रत्यहं मुहुः ॥ प्रभविष्णुरपि भ्रातृ-घातकं हंसि नो कुतः? ॥ २ ॥ बलिनो ह्यलसायंते, वैरशुद्ध्यै न कर्हिचित् ॥ न विपक्षमुपेक्षन्ते, पन्नगा अपि मानिनः! ॥ ३ ॥ तदाकर्ण्य सरोषेण, तेन पौरुषशालिना ॥ जीवग्राहं प्रगृह्यारि-रानिन्ये मातुरन्तिकम् ॥ ४ ॥ प्रोक्तश्चारे! भ्रातृघातिन्!, कथं त्वा मारयाम्यहम्? ततः स प्रांजलिः प्रोचे, कृपाणं प्रेक्ष्य कंपितः ॥ ५ ॥ हन्यंते शरणायाता, यथा त्वं मां तथा जहि ॥ सदैन्यमिति तेनोक्ते, स मातुर्मुखमैक्षत ॥६॥ सापि तं दीनतां प्राप्तं, प्रेक्ष्योत्पन्नकृपाऽलपत् ॥ आर्यैः पुत्र! न मार्यंते, कदापि शरणागताः ॥७॥ यतः—"शरणागतविस्रब्ध-प्रणतव्यसनार्दितान् ॥ रोगिणः पंगुमुख्यांश्च, नैव घ्नंति महाशयाः! ॥ ८ ॥" पुत्रः प्रोवाच मातर्मे, रोषः स्यात्सफलः कथम्? ॥ सर्वत्र सफलः कोपो, न कार्य इति साप्यवक् ॥ ९ ॥ इति मातृगिरा जातो-पशान्तिस्तं मुमोच सः ॥ तौ नत्वा क्षमयित्वा च, स्वागः सोऽपि गृहं ययौ ॥ १० ॥ मातृवाक्यमधिगम्य यथासौ, मोघमेव विदधेकिलकोपम् ॥ तद्वदेव भजता जिनवाणीं, साधुनापि विफलः स विधेयः ॥ ११ ॥ इति

क्रोधासत्यीकरणे कुलपुत्रकथा ॥ तथा 'धारिज्जत्ति' धारयेत् समतयाऽवधारयेत्, प्रियं प्रीत्युत्पादकं स्तुत्यादि, अप्रियं च तद्विपरीतं निन्दादि, न तयो रागं द्वेषं वा कुर्यादित्यर्थः, उदाहरणं चात्र तृतीयभूतस्य, तथाहि—

पुरे कस्मिंश्चिदशिवे, समुत्पन्नेऽतिदारुणे ॥ अमंदमांद्यपीडाभि-र्विद्रुते चाखिले जने ॥ १ ॥ तच्छान्तये च भूपेन, डिंडिमे वादिते सति ॥ भूभुजोऽभ्यर्णमभ्येत्य, जगदुर्मांत्रिकास्त्रयः ॥ २ ॥ [युग्मम्] शमयामो वयं स्वामि-न्नशिवं भवदाज्ञया ॥ नृपोजल्पदुपायेन, केनेति ब्रूत मांत्रिकाः ! ॥ ३ ॥ तेष्वेकोऽथाब्रवीद्भूपं, पृथ्वीनाथावधार्यताम् ॥ मंत्रसिद्धं ममास्त्येकं भूतं सद्यः शिवंकरम् ॥ ४ ॥ तच्चातिरुचिरं रूपं, विकृत्य पुरि पर्यटत् ॥ न वीक्षणीयं दृष्टं तु, द्रष्टारं हन्ति कोपतः ॥ ५ ॥ तत्प्रेक्ष्याधोमुखं तिष्ठेद्योऽसौ रोगैर्विमुच्यते ॥ तदाकर्ण्य जगौ राजा, चंडेनानेन नः कृतम् ! ॥ ६ ॥ अथावादीद्भूतवादी, द्वितीयोऽवनिवल्लभम् ॥ मंत्रसिद्धं ममाप्यस्ति, भूतं नूतनशक्तियुक् ॥७॥ तच्चातिलंबविस्तीर्ण-कुक्षिकं पंचमस्तकम् ॥ एकक्रमं शिखाहीनं, बीभत्सं श्यामलं महत्॥८॥ गायन्नरीनृतन्मुंच-दट्टहासान् पदे पदे ॥ रूपं विधाय सकले, पुरे भ्रमति सर्वतः ॥ ९ ॥ [युग्मम्] तद्वीक्ष्योपहसेत्सम्यक्, प्रविलोकेत वा न यः ॥ दृपयेद्यश्च तन्मौलि-र्द्रुतं भिद्येत सप्तधा ॥ १० ॥ यस्त्यर्चयति पुष्पाद्यैः, सद्वाक्यैः श्लाघते च तत् ॥ गदास्तस्य विलीयंते, वातोद्धूता इवांबुदाः ॥ ११ ॥ तन्निशम्याभ्यधाद्भूमा-नस्माकममुनाप्यलम् ॥ तृतीयोऽथाव्रदद्राज-न्नस्ति भूतं ममापि हि ॥ १२ ॥ कुरूपमपि तन्नैव, कदाचिदपि कुप्यति ॥ प्रियाप्रियकृतोर्हन्ति, दुष्टमेवाऽऽमयांस्तथा ॥ १३ ॥ ततो राज्ञा प्रदत्ताज्ञः, स मांत्रिकशिरोमणिः ॥ अशिवोपशमं चक्रे, तत् पर्याप्याऽखिले पुरे ॥ १४ ॥ ततोऽसावशिवध्वंस-मोदिना मेदिनीभृता ॥ अपूजि वस्त्रभूषाद्यै-र्लोकैश्च सकलैरपि ॥ १५ ॥ एवं विमुण्डशिरसं मलदिग्धदेहं, द्विष्टो हि गर्हति मुनिं सुजनस्तु नौति ॥ सत्साधुना

समदृशान्तिमभूतवत्तत्, सोढव्यमेव सकलं प्रियमप्रियं च ॥१६॥ इति प्रियाप्रियसमत्वे तृतीयभूतकथा; इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ ननु कोपाद्यसत्यकरणादिना किमात्मन एव दमनमुपदिश्यते ? न परस्येत्यत्रोच्यते—

मू०—अप्पा चेव दमेअव्वो, अप्पा हु खलु दुद्दमो ॥ अप्पा दंतो सुही होइ, अस्सिं लोए परत्थ य ॥१५॥

व्याख्या—'अप्पा चेवत्ति' आत्मैव दमितव्यो मनोज्ञामनोज्ञविषयेषु रागद्वेषत्यागेन उपशमं नेतव्यः, कुतश्चैवमुपदिश्यते ? इत्याह 'अप्पा हुत्ति' आत्मैव खलु यस्माद्दुर्दमो दुर्जयः, अत एवात्मदमनमेवोपदिश्यते इति भावः। किं पुनरात्मदमने फलमित्याह—आत्मा दान्तः सुखी भवति अस्मिन् लोके इह भवे, परत्र च परभवे, यतो दान्तात्मानो महर्षय इहैव देवैरपि पूज्यन्ते, परत्र मोक्षं च साधयन्ति, अदान्तात्मानस्तु चौरपारदारिकादय इहैव विनश्यन्ति, परत्र च दुर्गतिपातादि प्राप्नुवन्ति। तत्र चायमुदाहरणसंप्रदाय', तथाहि—

सन्निवेशे क्वाप्यभूतां, चौरेशौ द्वौ सहोदरौ ॥ आजग्मुर्मुनयस्तत्रा—ऽन्यदा सार्थेन संयुताः ॥ १ ॥ धारासारैः सुधासारै—र्भुवमुच्छ्वासयन् भृशम् ॥ तदैव विश्वजीवातुः, प्रादुरासीत् घनागमः ॥ २॥ युक्तं वर्षासु नास्माकं, विहर्तुमिति साधवः ॥ वसतिं याचितुं चौर—पत्योः पार्श्वे तयोर्ययुः ॥ ३ ॥ ततस्तद्दर्शनोद्भूत—प्रमोदौ तौ प्रणम्य तान् ॥ भव्यौ पप्रच्छतुः पूज्याः ! कं हेतुं यूयमागताः ? ॥४॥ अभ्यधुः साधवोऽस्माकं, विहारो जलदागमे ॥ न कल्पते ततो दत्त, वर्षायोग्यमुपाश्रयम् ॥ ५ ॥ दत्वाथ वसतिं तेषां, तौ व्यजिज्ञपतामिति ॥ ग्राह्यमस्मद्गृहेष्वेव, युष्माभिरसनादिकम् ॥ ६ ॥ तेऽभ्यधुर्धाम्नि नैकस्मिन्, भिक्षामादद्महे वयम् ॥ किन्तु माधुकरीं वृत्तिं, कुर्मः सर्वेषु वेश्मसु ॥ ७ ॥ युवाभ्यां तु महाभागौ, वसतेरेव दानतः ॥ उपार्जितं महत्पुण्यं, सकलक्लेशनाशकम् ॥ ८ ॥ यतः—"उपाश्रयो येन दत्तो, मुनीनां गुणशालिनाम् ॥ तेन ज्ञानाद्युपष्टंभ—दायिना प्रददे न किम् ? ॥ ९ ॥ सुरर्द्धिः सुकुलोत्पत्ति—

भोगलब्धिश्च जायते ॥ साधूनां स्थानदानेन, क्रमान्मोक्षश्च लभ्यते ॥ १० ॥ ” इत्याकर्ण्य विशेषात्तौ, संतुष्टौ भेजतुर्यतीन् ॥ तस्थु-
स्तत्र चतुर्मासीं, मुनयोपि यथासुखम् ॥ ११ ॥ चतुर्मास्यां च पूर्णायां, निर्ग्रन्था विजिहीर्षवः, इत्यभापन्त तावन्य-व्रतमादातुम-
क्षमौ ॥ १२ ॥ सन्तौ भवन्तौ कुरुतां, रात्रौ भोजनवर्जनम् ॥ अत्रामुत्र च यद्दोषा, भूयांसः स्युर्निशाशने ॥ १३ ॥ यदाहुः-“मेधां
पिपीलिका हंति, यूका कुर्याज्जलोदरम् ॥ कुरुते मक्षिका वांतिं, कुष्टरोगं च कोलिकः ॥ १४ ॥ कंटको दारुखंडं च, वितनोति गल
व्यथाम् ॥ व्यंजनातर्निपतित-स्तालु विध्यति वृश्चिकः ॥ १५ ॥ विलग्नस्तु गले वालः, स्वरभंगाय जायते ॥ इत्यादयो दृष्टदोषाः,
सर्वेषां निशि भोजने ॥ १६ ॥ उलूककाकमार्जारगृध्रशंवरशूकराः ॥ अहिवृश्चिकगोधाश्च, जायंते रात्रिभोजनात् ॥ १७ ॥ वाचंयमानां
तौ वाच-मित्याकर्ण्य वितेनतुः ॥ निशाहारपरिहारं, विजहुः साधवोऽप्यथ ॥ १८ ॥ ततस्तौ तद्व्रतं सम्यक्, पालयामासतुर्मुदा ॥
जग्मतुश्चान्यदा चौर्य-कृते चौरव्रजैर्वृतौ ॥ १९ ॥ बहु गोमाहिषं लात्वा, वलितास्तेऽथ दस्यवः ॥ अध्वन्येवाशनायंतो, महिषं जघ्नु-
रेककम् ॥ २० ॥ तन्मांसमेके संस्कर्तु-मारभंताऽपरे पुनः । ग्राममेकं समीपस्थं, मद्यार्थं जग्मुरुन्मदाः ॥ २१ ॥ अथ ते पलपक्तारो,
लोभेनेति व्यचिंतयन् ॥ हालाहेतोर्गतान् हन्तु-मुपायं कुर्महे वयम् ॥ २२ ॥ भागेऽस्माकं यथाऽऽयाति, प्रभूतं धेनुमाहिषम् ॥ ते
विमृश्येति तद्भोज्ये, पिशिते चिक्षिपुर्विषम् ॥ २३ ॥ दैवात्तथैव सञ्चिन्त्य,ग्राममध्यगता अपि ॥ क्षिप्त्वा हालाहलं हाला-दले तत्पा-
र्श्वमाययुः ॥ २४ । तदा च वसुपूर्णोऽपि, प्राप्तपूर्वोदयोऽपि हि ॥ वारुणीसेवया सद्यो, ययावस्तं गभस्तिमान् ॥ २५ ॥ ततोऽन्यैः
साग्रहं प्रोक्ता-वपि तौ सोदरौ तदा ॥ व्रतभंगभयान्नैवा-भुञ्जातां सत्त्वशालिनौ ॥ २६ ॥ अन्ये त्वन्योन्यदत्तेन, मद्येन पिशितेन च ॥
विषयुक्तेन भुक्तेन, मृत्वा दुर्गतिमैयरुः ॥ २७ ॥ ततस्तान्निधनं प्राप्ता-न्निरिक्ष्य निखिलानपि ॥ इत्यचिंतयतां चित्ते, तावुभौ स्वीकृ-

तव्रतौ ॥ २८ ॥ नूनं हालाहलालीढे, मद्यमांसे बभूवतुः ॥ एतेपामन्यथा कस्मा-दकस्मान्मरणं भवेत् ॥ २९ ॥ आवयोर्नाभविष्यच्चे-त्रिगाशुक्तिव्रतं हितम् ॥ आवामप्येतदाहारा-त्तत्प्राप्स्यावो दशामिमाम् ॥ ३० ॥ महोपकारिणो नूनं, ज्ञानिनस्ते महर्षयः ॥ प्रत्याख्यानमिदं दत्त-मावयोर्यैः शुभावहम् ॥ ३१ ॥ ध्यायंताविति धेन्वादि, तावादाय गृहं गतौ ॥ अभूतां सुखिनौ धर्म-कर्मणाऽत्र परत्र च ॥३२॥ इत्थं रसज्ञादमनादपीमा-वविन्दतां दस्युपती सुखानि ॥ सर्वात्मना स्वं दमयंस्तु सौख्यं. यदश्नुते किं किल तत्र वाच्यम् ॥ ३३ ॥ इत्यात्मदमने भ्रातृद्वयकथा, तदेवमात्मा दांतः सुखी भवतीति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किं पुनर्विचिंत्यात्मानं दमयेदित्याह—

मूलम्—वरि मे अप्पा दंतो, संजमेण तवेण य । माहं परेहिं दम्मंतो, बंधणेहिं वहेहि अ ॥ १६ ॥

व्याख्या—वरं प्रधानं, मे मया आत्मा जीवस्तदाधारभूतः कायो वा, दांतो दमं ग्राहितोऽसंयमचेष्टातो व्यावर्तितः, केनेत्याह—संयमेन पचाश्रवविरमणादिना, तपसा चानशनादिना, मा अहं परैरन्यैः 'दम्मंतोत्ति' आर्पत्वाद्दमितः खेदितः कैरित्याह—बंधनैर्वरत्रादिरचितैर्मयूरबंधाद्यैः वधैश्च लकुटादिताडनैः ॥ उदाहरणं चात्र सेचनकहस्ती—

तथाह्यटव्यामेकस्यां, हस्तियूथमभून्महत् । तत्स्वामी च बभूवैकः, सिंधुरो भूधरोपमः ॥ १ ॥ प्रवृद्धः कलभः कोऽपि, माहन्मामिति चिंतयन् ॥ बालद्विपान् जातमात्रा-नवधीत्स तु दुष्टधीः ॥ २ ॥ ततः सगर्भा करिणी, तस्य काचिदचिंतयत् ॥ भविता कलभश्चेन्मे, त हनिष्यति यूथपः ॥ ३ ॥ तस्मात्तद्रक्षणोपायं, करोमीति विमृश्य सा ॥ खञ्जायमाना दंभेन, शनैर्यूथादपासरत् ॥४॥ प्रतीक्षमाणं यूथेशं, घटीप्रहरवासरैः ॥ द्वित्रैर्मिलति मा तस्य, विस्रंभं चोदपादयत् ॥ ५ ॥ प्रसूतिकाले त्वासन्ने-ऽपश्यत्सा कश्चिदाश्रमम् ॥ सुपुवे च तमाश्रित्य, विश्वस्ता कलभं शुभम् ॥ ६ ॥ यूथे गत्वाऽथ यूथेशं, वंचयित्वा च सा मुहुः । तमाश्रमं समागत्य,

मंगलब्धिश्च जायते ॥ साधूनां स्थानदानेन, क्रमान्मोक्षश्च लभ्यते ॥ १० ॥" इत्याकर्ण्य विशेषात्तौ, संतुष्टौ भेजतुर्यतीन् ॥ तस्थु-
स्तत्र चतुर्मासीं, मुनयोपि यथासुखम् ॥ ११ ॥ चतुर्मास्यां च पूर्णायां, निर्ग्रन्था विजिहीर्षवः, इत्यभापन्त तावन्य-व्रतमादातुम-
क्षमौ ॥ १२ ॥ सन्तौ भवन्तौ कुरुतां, रात्रौ भोजनवर्जनम् ॥ अत्रामुत्र च यद्दोषा, भूयांसः स्युर्निशाशने ॥ १३ ॥ यदाहुः—"मेधां
पिपीलिका हंति, यूका कुर्याज्जलोदरम् ॥ कुरुते मक्षिका वांतिं, कुष्टरोगं च कोलिकः ॥ १४ ॥ कंटको दारुखंडं च, वितनोति गल
व्यथाम् ॥ व्यंजनांतर्निपतित-स्तालु विध्यति वृश्चिकः ॥ १५ ॥ विलग्नस्तु गले वालः, स्वरभंगाय जायते ॥ इत्यादयो दृष्टदोषाः,
सर्वेषां निशि भोजने ॥ १६ ॥ उलूककाकमार्जारगृध्रशंबरशूकराः ॥ अहिवृश्चिकगोधाश्च, जायंते रात्रिभोजनात् ॥ १७ ॥ वाचंयमानां
तौ वाच-मित्याकर्ण्य वितेनतुः ॥ निशाहारपरिहारं, विजहुः साधवोऽप्यथ ॥ १८ ॥ ततस्तौ तद्व्रतं सम्यक्, पालयामासतुर्मुदा ॥
जग्मतुश्चान्यदा चौर्य-कृते चौरव्रजैर्वृतौ ॥ १९ ॥ बहु गोमाहिषं लात्वा, वलितास्तेऽथ दस्यवः ॥ अध्वन्येवाशनायंतो, महिषं जघ्नु-
रेककम् ॥ २० ॥ तन्मांसमेके संस्कर्तु-मारभंताऽपरे पुनः । ग्राममेकं समीपस्थं, मद्यार्थं जग्मुरुन्मदाः ॥ २१ ॥ अथ ते पलपक्तारो,
लोभेनेति व्यचिंतयन् ॥ हालाहेतोर्गतान् हन्तु-मुपायं कुर्महे वयम् ॥ २२ ॥ भागेऽस्माकं यथाऽऽयाति, प्रभूतं धेनुमाहिषम् ॥ ते
विमृश्येति तद्भोज्ये, पिशिते चिक्षिपुर्विषम् ॥ २३ ॥ दैवात्तथैव सञ्चिन्त्य, ग्राममध्यगता अपि ॥ क्षिप्त्वा हालाहलं हाला-दले तत्पा-
श्वमाययुः ॥ २४ ॥ तदा च वसुपूर्णोऽपि, प्राप्तपूर्वोदयोऽपि हि ॥ वारुणीसेवया सद्यो, ययावस्तं गभस्तिमान् ॥ २५ ॥ ततोऽन्यैः
साग्रहं प्रोक्ता-वपि तौ सोदरौ तदा ॥ व्रतभंगभयान्नैवा-भुञ्जातां सत्त्वशालिनौ ॥ २६ ॥ अन्ये त्वन्योन्यदत्तेन, मद्येन पिशितेन च ॥
विषयुक्तेन भुक्तेन, मृत्वा दुर्गतिमैयरुः ॥ २७ ॥ ततस्तान्निधनं प्राप्ता-न्निरिक्ष्य निखिलानपि ॥ इत्यचिंतयतां चित्ते, तावुभौ स्वीकृ-

तवतौ ॥ २८ ॥ नूनं हालाहलालीढे, मद्यमासे बभूवतुः ॥ एतेषामन्यथा कस्मा-दकस्मान्मरणं भवेत् ॥ २९ ॥ आवयोर्नाभविष्यच्चे-न्निशाभुक्तिव्रतं हितम् ॥ आवामप्येतदाहारा-त्तत्प्राप्स्यावो दशामिमाम् ॥ ३० ॥ महोपकारिणो नूनं, ज्ञानिनस्ते महर्षयः ॥ प्रत्याख्यानमिदं दत्त-मावयोर्यैः शुभावहम् ॥ ३१ ॥ ध्यायंताविति धेन्वादि, तावादाय गृहं गतौ ॥ अभूतां सुखिनौ धर्म-कर्मणाऽत्र परत्र च ॥३२॥ इत्थं रसज्ञादमनादपीमा-ववन्दतां दस्युपती सुखानि ॥ सर्वात्मना स्वं दमयंस्तु सौख्यं. यदश्नुते किं किल तत्र वाच्यम् ॥ ३३ ॥ इत्यात्मदमने भ्रातृद्वयकथा, तदेवमात्मा दांतः सुखी भवतीति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किं पुनर्विचिंत्यात्मानं दमयेदित्याह—

मूलम्—वरि मे अप्पा दंतो, संजमेण तवेण य । माहं परेहिं दम्मंतो, बंधणेहिं वहेहि अ ॥ १६ ॥

व्याख्या—वरं प्रधानं, मे मया आत्मा जीवस्तदाधारभूतः कायो वा, दांतो दमं ग्राहितोऽसंयमचेष्टातो व्यावर्तितः, केनेत्याह—संयमेन पचाश्रवविरमणादिना, तपसा चानशनादिना, मा अहं परैरन्यैः 'दम्मंतोत्ति' आर्षत्वाद्दमितः खेदितः कैरित्याह—बंधनैर्बंधादिरचितैर्मयूरबंधाद्यैः वधैश्च लकुटादिताडनैः ॥ उदाहरणं चात्र सेचनकहस्ती—

तथाह्यटव्यामेकस्यां, हस्तियूथमभून्महत् । तत्स्वामी च बभूवैकः, सिंधुरो भूधरोपमः ॥ १ ॥ प्रवृद्धः कलभः कोऽपि, माहन्मामिति चिंतयन् ॥ बालद्विपान् जातमात्रा-नवधीत्स तु दुष्टधीः ॥ २ ॥ ततः सगर्भा करिणी, तस्य काचिदचिंतयत् ॥ भविता कलभश्चेन्मे, त हनिष्यति यूथपः ॥ ३ ॥ तस्मात्तद्रक्षणोपायं, करोमीति विमृश्य सा ॥ खञ्जायमाना दंभेन, शनैर्यूथादपासरत् ॥४॥ प्रतीक्षमाणं यूथेशं. घटीप्रहरवासरैः ॥ द्वित्रैर्मिलति मा तस्य, विस्रंभं चोदपादयत् ॥ ५ ॥ प्रसूतिकाले त्वासन्ने-ऽपश्यत्सा कश्चिदाश्रमम् ॥ सुपुत्रे च तमाश्रित्य, विश्वस्ता कलभं शुभम् ॥ ६ ॥ यूथे गत्वाऽथ यूथेशं, वंचयित्वा च सा मुहुः । तमाश्रमं समागत्य,

स्वनंदनमदीधपत् ॥ ७ ॥ मुग्धत्वमधुराकारं, कलभं मुनयोऽपि तम् ॥ सलीलं लालयामासुः, स्वपुत्रमिव वत्सलाः ॥ ८ ॥ शूण्डा
मापूर्य सलिलैः, सकलः कलभोऽपि सः ॥ सहर्षिपुत्रकैः सेकं, चकाराश्रमभूरुहाम् ॥ ९ ॥ तं सेचनकनामानं, तापसाः प्रोचिरे ततः॥
क्रमाच्च यौवनं प्राप्तः, सोऽभूत्प्राज्यपराक्रमः ॥ १० ॥ अटन्नटव्यां तद्यूथं, द्विपः सोऽपश्यदन्यदा ॥ अरीरमच्च संजाता–नुरागास्त-
त्करेणुकाः ॥ ११ ॥ तं दृष्ट्वाऽमर्षणो यूथ–नाथस्तं प्रत्यधावत ॥ वृद्धं निहत्य तं यूथ–स्वामी सेचनकोऽभवत् ॥ १२ ॥ अन्यापि
काचित्करिणी, कलभं रक्षितुं निजम् ॥ उपायं मम मातेव, माकार्षीदितिचिंतयन् ॥ १३ ॥ कृतघ्नः सगजोऽभांक्षी–न्मंक्षु तं तापसा-
श्रमम् ॥ भञ्जन्ति स्वाश्रयं दन्ता–बलाः प्रायः खला इव ॥ १४ ॥ (युग्मम्) अस्माभिः पोषितेनाऽपि, द्विपेनाऽनेन हा! वयम् ॥
उपद्रुतास्तत्किमपि, दर्शयामोऽस्य तत्फलम् ॥ १५ ॥ ध्यात्वेति तापसाः कोपा–द्गत्वा श्रेणिकभूभृते ॥ पुष्पादिप्राभृतभृतो, विज्ञा
व्यज्ञपयन्निदम् ॥ १६ ॥ (युग्मम्) प्रभो! सेचनकाह्वानः, सर्वलक्षणलक्षितः ॥ भद्रजातिर्वनेऽस्माकं, विद्यते गन्धसिन्धुरः ॥ १७ ॥
पृथिव्यां रत्नभूतोऽयं, तवैवाऽर्हति भूपते! ॥ श्रुत्वेति सैन्ययुक् राजा, तं ग्रहीतुमगाद्वनम् ॥ १८ ॥ उपायैर्भूरिभिर्भूप–स्तं गृहीत्वाथ
दंतिनम् ॥ आनीय स्वपुरेऽबध्ना–दालाने शृंखलागणैः ॥ १९ ॥ ततः स्वीयवशायूथ–वियोगातुरचेतसम् ॥ अरुन्तुदैर्वचोभिस्तं, निर्नि-
दुरिति तापसाः ॥ २० ॥ रे कृतघ्न! क्व? तद्वीर्यं, शौण्डीर्यं चाधुना तव ॥ फलमस्मदवज्ञाया, इदमाजन्म भुज्यताम्! ॥ २१ ॥
निशम्येति क्षतक्षार–क्षेपकल्पां स तद्गिरम् ॥ रोषादालानमुन्मूल्य, दधावे प्रति तापसान् ॥ २२ ॥ हतप्रतिहतान् कुर्व–स्तांश्चारण्यं
गतो गजः तान् बभंजाश्रमान् भूयः, प्रभंजन इव द्रुमान् ॥२३॥ पुनस्तद्ग्रहणायाऽगा–त्तद्वनं श्रेणिको नृपः ॥ तदेत्यवधिनाऽज्ञासी–
द्गजाधिष्ठायिका सुरी ॥ २४ ॥ सिंधुरोऽसावस्य वश्यो–ऽवश्यं भावी महीपतेः ॥ ज्ञात्वेति साऽब्रवीद्व्यालं, वाक्यैः पीयूष पेशलैः

॥ २५ ॥ भूयांसो भाविना वत्स! स्वयं दान्तस्य ते गुणाः ॥ कृतबन्धवधैरन्यै-रन्यथा त्वं दमिष्यसे ॥ २६ ॥ तच्छ्रुत्वा स स्वयं गत्वा, रात्रावालानमाश्रयत् ॥ तद् ज्ञात्वा नृपतिस्तुष्ट-स्तस्यार्चां बहुधा व्यधात् ॥२७॥ स्वयं दांत इति प्रेम, तत्राधाद्भूधवो भृशम्॥ न्यधाच्च पट्टहस्तिनं ॥ व्यधाद्वृत्तिं च भूयसीम् ॥ २८ ॥ दांतः स्वयं प्राप यथा रमामसौ, तथा शिवार्थी मनुजोप्यवाप्नुयात् ॥ स्वयंदमी मंक्षु सकामनिर्जरां, परस्तु नो तामिति दम्यतां स्वयम् ॥ २९ ॥ इति सेचनककरिकथा ॥ तदेवं स्वयमेव स्वात्मा दमनीय इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ अथ विनयांतरमाह—

मूलम्—पडिणीअं च वुद्धाणं, वाया अदुव कम्मुणा ॥ आवी वा जइवा रहस्से, णेव कुज्जा कयाइवि॥१७

व्याख्या—प्रत्यनीकं प्रतिकूलं चेष्टितमिति शेषः, चः पादपूरणे, बुद्धानामाचार्यादीनां वाचा 'किं त्वमपि किंचिज्जानीषे ?' इत्यादिरूपया 'अदुवत्ति' अथवा कर्मणा संस्तारकातिक्रमणपाणिपादस्पर्शनादिना, आविर्वा जन समक्षं, यदिवा रहसि एकांते 'णेवत्ति' नैव अत्र एवकारः " शत्रोरपि गुणा ग्राह्या, दोषा वाच्या गुरोरपि " इति कुमतापोहार्थः । कुर्याद्विदध्यात्, कदाचिदपि परुषभाषणादिसमयेऽपीति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ अथ शुश्रूषणा विनयमाह—

मूलम्—ण पक्खओ ण पुरओ, णेव किच्चाण पिट्ठओ । ण जुंजे ऊरुणा ऊरुं, सयणे णो पडिस्सुणे ॥१८॥

व्याख्या—न पक्षतो दक्षिणादिपार्श्वमाश्रित्योपविशेदिति सर्वत्र गम्यं, तथोपवेशने हि तत्पंक्तिप्रवेशादात्मनोऽपि तत्साम्यदर्शनरूपोऽविनयः स्यात्, पाठनादि समये च गुरोरपि तन्मुखप्रेक्षणे वक्रावलोकनेन स्कन्धकन्धरादिबाधा भवेदिति । तथा न पुरतोऽग्रतः

तत्र हि वन्दारुलोकस्य गुरुमुखादर्शनादिना अप्रीतिः स्यादिति । तथा नैव कृत्यानां कृतिकर्माहाणां गुरूणामित्यर्थः, पृष्ठतः पृष्ठदेशमाश्रित्य, तत्र द्वयोरपि मुखाप्रेक्षणेन न तादृशो रसः स्यादिति, तथा न युंज्यान्न संघट्टयेत् अतिसंवेशदेशोपवेशनादिना ऊरुणा आत्मीयेन ऊरुं गुरुसंबंधिनं, तथाकरणेऽत्यन्ताविनयप्रसंगात्, उपलक्षणं चैतत् शेषांगस्पर्शत्यागस्य । तथा शयने शय्यायां शयित उपविष्टो वा न प्रतिश्रृणुयात् न स्वीकुर्याद्गुरुवाक्यमिति शेषः. अयं भावः-शय्यास्थितः शिष्यो गुरुणा कृत्यं प्रति प्रोक्तो न तत्र स्थित एव करोम्येवेदमित्यादि वदेत्, किन्तु गुरुवचः श्रवणानन्तरं तत्कालमेव कृतांजलिर्गुरुपार्श्वमागत्य पादपतनपूर्वमनुगृहीतोऽहमिति मन्यमानो भगवन्निच्छाम्यनुशिष्टिमिति वदेदिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

मूलम्–णेव पल्हत्थिअं कुज्जा, पक्खपिंडं व संजए । पाए पसारए वावि, ण चिट्ठे गुरुणंतिए ॥ १९ ॥

व्याख्या–नैव पर्यस्तकां जानुजंघोपरि वस्त्रवेष्टनरूपां कुर्यात्, पक्षपिण्डं वा बाहुद्वयेन कायपिण्डनात्मकं, संयतः साधुः, तथा पादौ प्रसारयेद्वापि नैवेतीहापि योज्यम्, अत्र वा शब्दः समुच्चये, अपि नैव निक्षिपेदिति दर्शनार्थः । अन्यच्च–न तिष्ठेन्नासीत गुरूणामंतिके अत्यन्तसन्निधौ किन्तूचितप्रदेश एव, अन्यथा अविनयदोषसंभवात्, अनेन चावष्टंभादिकमपि तत्र नैव कुर्यादिति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ पुनः प्रतिश्रवणविधिमाह—

मूलम्–आयरिएहिं वाहित्तो, तुसणीओ ण कयाइवि । पसायपेही णिआगट्ठो उवचिट्ठे गुरुं सया ॥२०॥

व्याख्या–आचार्यैर्गुरुभिः 'वाहित्तोत्ति' व्याहृतः शब्दितः तूष्णीकस्तूष्णींशीलो न कदाचिदपि ग्लानाद्यवस्थायामपि भवेत्, किन्तु प्रसादप्रेक्षी प्रसादोऽसौ मे यदन्यसद्भावेऽपि गुरवो ममादिशंतीति प्रेक्षितुं विचारयितुं शीलमस्येति प्रसादप्रेक्षी, नियागार्थी

मोक्षार्थी उपतिष्ठेत्, मस्तकेन वन्दे इत्यादि वदन् सविनयमुपसर्प्पेत् गुरुं धर्माचार्यादिकं सदेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ तथा—

मूलम्—आलवंते लवंते वा, ण णिसीज्ज कयाइवि । चइऊण आसणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे ॥ २१ ॥

व्याख्या—आलपति सकृद्वदति, लपति वारंवारं, गुरौ इति गम्यते, न निषीदेत्, न निषण्णो भवेत्, कदाचिदपि, व्याख्यानादिकार्येण व्याकुलतायामपि, किन्तु त्यक्त्वा अपहाय आसनं पादपुंछनादि, धीरो बुद्धिमान्, यतो यत्नवान्, 'जत्तंति' प्राकृतत्वात् जकारस्य बिन्दुलोपे तकारस्य च द्वित्वे यद्गुरव आदिशति तत्प्रतिशृणुयादवश्यविधेयतयाऽभ्युपगच्छेदिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥

अथ पृच्छाविनयमाह—

मूलम्—आसणगओ ण पुच्छिज्जा, णेव सिज्जागओ कया । आगम्मुकुडुओ संतो, पुच्छिज्जा पंजलीउडो॥२२

व्याख्या—आसनगत आसनासीनो न पृच्छेत्सूत्रादिकमिति शेषः, नैव शय्यागतः संस्तारकस्थितस्तथाविधावस्थां विनेतिगम्यते, कदाचिद्बहुश्रुतत्वेऽपि, अयंभावः—बहुश्रुतेनापि संशये सति प्रष्टव्यं, पृच्छता च गुरोरवज्ञा न कार्या, सदापि गुरुविनयस्यानतिक्रमणीयत्वादिति, किं तर्हि कुर्यादित्याह—'आगम्मेत्यादि' आगम्य गुरुपार्श्वमेत्य उत्कटुको मुक्तासनः कारणे पादपुंछनादिगतो वा सन् पृच्छेत् सूत्रादिकमिति शेषः, प्रांजलिपुटः कृतांजलिरिति सूत्रार्थः ॥२२॥ ईदृश्य शिष्यस्य गुरुणा यत्कार्यं तदाह—

मूलम्—एवं विणयजुत्तस्स, सुत्तं अत्थं च तदुभयं । पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागरेज्ज जहासुअं ॥२३॥

व्याख्या—एवं उक्तनीत्या विनययुक्तस्य सूत्रं कालिकोत्कालिकादि, अर्थं च तस्यैवाभिधेयं, तदुभयं सूत्रार्थोभयं, पृच्छतो ज्ञातुमि-

च्छतः शिष्यस्य स्वयं दीक्षितस्योपसंपन्नस्य वा व्यागृणीयात्कथयेत्, यथा येन प्रकारेण श्रुतमाकर्णितं गुरुभ्य इति शेषः, न तु स्व-
बुद्धिकल्पितमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ पुनर्विनेयस्य वाग्विनयमाह—

मूलम्—मुसं परिहरे भिक्खू, ण य ओहारिणिं वए । भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥२४॥

व्याख्या–मृषां असत्यं भूतनिह्नवादिकं परिहरेत्. " धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसनं तथा ॥ असत्यभाषिणां निंदा, दुर्ग-
तिश्चोपजायते ॥ १ ॥ " इति विमृश्य सर्वप्रकारमपि त्यजेत् भिक्षुर्मुनिः, न च नैवावधारिणीं प्रस्तावाद्वाणीं गमिष्याम एवेत्यादिनि-
श्चयात्मिकां वदेत् भाषेत, किं बहुना ? भाषादोषं सावद्यानुमोदनाद्यं जकारमकारादिकं च परिहरेत्, मायां, च शब्दात् क्रोधादींश्च
असत्यहेतून् वर्जयेत्सदा सर्वकालमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ किञ्च—

मूलम्—ण लविज्ज पुट्ठो सावज्जं, ण णिरट्ठं ण मम्मयं । अप्पणट्ठापरट्ठा वा, उभयस्संतरेण वा ॥ २५ ॥

व्याख्या–न लपेन्नवदेत् पृष्टः केनापि सावद्यं सपापं वचनमिति सर्वत्र ज्ञेयम्, न निरर्थं निष्प्रयोजनं अभिधेयशून्यं वा यथा–
" एष वन्ध्यासुतो याति, खपुष्पकृतशेखरः । मृगतृष्णाम्भसि स्नातः, शशशृङ्गधनुर्द्धरः ॥ १ ॥ " इति । तथा न नैव मर्मगं मर्मवा-
चकं 'त्वं काणः' इत्यादिकं, अस्यातिसंक्लेशोत्पादकत्वादिति, आत्मार्थं स्वार्थं, परार्थं वा अन्यार्थं, उभयस्यात्मनः परस्य च प्रयोजना-
दितिशेषः, तथा अन्तरेण वा विना वा प्रयोजनमिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ इत्थं स्वगतदोषापोहमुक्त्वा उपाधिकृतदोषत्यागमाह—

मूलम्—समरेसु अगारेसु संधीसु अ महापहे । एगो एगित्थिए सद्धिं, णेव चिट्ठे ण संलवे ॥ २६ ॥

व्याख्या-समरेषु लोहकारशालासु, उपलक्षणं चैतदशेषनीचास्पदानां, अगारेषु गृहेषु, संधिषु, गृहद्वयान्तरालेषु, महापथे राजपथादौ, एकोऽसहाय एकस्त्रिया सार्द्धं सह नैव तिष्ठेन्नैवोर्ध्वस्थानस्थो भवेत्, न संलपेन्न तयैव सह संभाषं कुर्यात्, अत्यंतदुष्टताख्यापकं चात्रैकग्रहणं, अन्यथा ह्येवंविधास्पदेषु ससहायस्यापि स्त्रिया सहावस्थानं संभाषणं च दोषायैव, प्रवचनमालिन्यादिदोषसंभवात्, उक्तं हि " मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा, न विविक्तासनो भवेत् । बलवानिंद्रियग्रामः, पंडितोऽप्यत्र मुह्यति ॥ १ ॥" इति सूत्रार्थः ॥२६॥ कदाचित् स्खलिते च गुरुणा शिक्षितो यत्कुर्यात्तदाह-

मूलम्-जं मे बुद्धाणुसासंति सीएण फरुसेण वा । मम लाभोत्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥ २७ ॥

व्याख्या-यन्मे मां बुद्धा गुरवः अनुशासति शिक्षयन्ति, शीतेन उपचारात् शीतलेन आह्लादकेनेत्यर्थः, परुषेण वा कर्कशेन वचमेति शेषः, मम लाभोऽप्राप्तार्थप्राप्तिरूपोऽयं, यन्मामनाचारकारिणममी सन्मार्गे स्थापयंति, इति प्रेक्षया एवंविधबुद्ध्या प्रयतः प्रयत्नवान् तदनुशासनं प्रतिशृणुयात्, विधेयतयाऽङ्गीकुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ ननु अत्र परत्र च परमोपकारि गुरुवचनमपि किं कस्याप्यनिष्टं स्यात्? येनैवमुच्यत इत्याह-

मूलम्-अणुसासणमोवायं, दुक्कडस्स च चोअणं । हिअं तं मण्णए पण्णो, वेसं होइ असाहुणो ॥ २८ ॥

व्याख्या-अनुशासनं शिक्षणं 'ओवायंति' उपाये मृदुपरुषभाषणादौ भवमौपायं, तथा दुष्कृतस्य च कुत्सिताचरितस्य च चोदनं प्रेरणं, हा! किमिदमाचरितमित्यादिरूपं, गुरुकृतमिति दृश्यं, हितमिहपरलोकोपकारि तदनुशासनादि मन्यते प्राज्ञः, द्वेष्यं द्वेषोत्पादकं

तद्भवत्यसाधोरसाधुभावस्य, तदेवमसाधोर्गुरुवाक्यमप्यनिष्टं स्यादित्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ अमुमेवार्थं प्रकटयन्नाह–

मूलम्--हिअं विगयभया बुद्धा, फरुसंपि अणुसासणं । वेसं तं होइ मूढाणं, खंतिसोहिकरं पयं ॥ २९ ॥

व्याख्या–हितं पथ्यं विगतभया इहलोकपरलोकादानाकस्मादाजीविकामरणाऽश्लोकभयरहिता बुद्धा अवगततत्त्वाः मन्यंते इति शेषः, परुषमप्यनुशासनं गुरुकृतमिति ज्ञेयं । 'वेसंति' द्वेष्यं तदनुशासनं भवति मूढानां हिताहितविवेकविकलानां । क्षांतिः क्षमा, शुद्धिराशयशुद्धता. तत्करं उपलक्षणत्वान्मार्दवार्जवादिकरमपि, क्षांत्यादिहेतुत्वाद्गुरोरनुशासनस्य, पदं ज्ञानादिगुणानां स्थानमिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ पुनर्विनयमेवाह–

मूलम्--आसणे उवचिठिज्जा, अणुच्चे अक्कुए थिरे । अप्पुट्ठाई णिरुट्ठाइ, णिसीइज्जप्पकुक्कुए ॥ ३० ॥

व्याख्या–आसने पीठादौ वर्षासु, ऋतुबद्धे तु पादपुंछने उपतिष्ठेत्, उपविशेत्, अनुच्चे द्रव्यतो नीचे भावतस्तु अल्पमूल्यादौ गुर्वासनादिति गम्यते, अकुचे अस्पंदमाने, नतु तिनिशफलकवत्किंचिच्चलति, तस्य शृङ्गाराङ्गत्वात् । स्थिरे समपादस्थिततया निश्चले, अन्यथा सत्त्वविराधनासंभवात् । ईदृशेऽप्यासने 'अप्पुठाईत्ति' अल्पोत्थायी न पुनः पुनरुत्थानशीलः, निरुत्थायी निमित्तं विना नोत्थानशीलः, निषीदेत् आसीत 'अप्पकुक्कुएत्ति' अल्पस्पंदनः करादिभिरप्यल्पमेव चलन्, यद्वा अल्पं कौकुच्यं करचरणभ्रूभ्रमणाद्यसच्चेष्टारूपं यस्य सोऽल्पकौकुच्य इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ संप्रत्येषणासमितिविषयं विनयमाह—

मूलम्--कालेण णिक्खमे भिक्खू. कालेण य पडिक्कमे । अकालं च वज्जित्ता, काले कालं समायरे ॥३१॥

व्याख्या–काले प्रस्तावे सप्तम्यर्थे तृतीया, निष्क्रामेद्गच्छेदाहाराद्यर्थं भिक्षुः, अकालनिर्गमे आत्मक्लामनादिदोषसंभवात् । तथा काले च प्रतिक्रामेत् प्रतिनिवर्त्तेत भिक्षाटनादिति शेषः । अयं भावः–अलाभेऽल्पलाभे वा अतिलाभार्थी न पर्यटन्नेव तिष्ठेत्, किं तर्हि कुर्यादित्याह–अकालं च तत्तत्क्रियया असमयं विवर्ज्य विहाय काले प्रस्तावे कालं तत्तत्कालोचितं प्रत्युपेक्षणाद्यनुष्ठानं समाचरेत् कुर्यात्। यदुक्तम् " कालंमि कीरमाणं, किसिकम्मं बहुफलं जहा होइ ॥ इअ सव्वच्चिअ किरिआ, णिअणिअकालंमि विण्णेआ ॥ १ ॥ " इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ भिक्षार्थं निर्गतश्च यत्कुर्यात्तदाह–

मूलम्–परिवाडीए ण चिट्ठेज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे । पडिरूवेण एसित्ता, मिअं कालेण भक्खए ॥३२॥

व्याख्या–परिपाट्यां पंक्त्यां भुजानमानवसंबंधिन्यां न तिष्ठेद्भिक्षार्थं, अप्रीत्यदृष्टकल्याणतादिदोषसंभवात्, यद्वा परिपाट्यां दायकसौधसंबंधिन्यां पंक्तिस्थगृहभिक्षाय नैकत्रावतिष्ठेत्, तत्र दायकदोषापरिज्ञानप्रसंगात् । तथा भिक्षुर्दत्तं दानं तस्मिन् गृहिणा दीयमाने एषणा तद्गतदोषान्वेषणात्मिका दत्तैषणा तां चरेदासेवेत, अनेन ग्रहणैषणा उक्ता, किं कृत्वा दत्तैषणां चरेदित्याह–'पडिरूवेण' इत्यादि–प्रतिरूपेण चिरंतनमुनीनां प्रतिबिंबेन पतद्ग्रहादिधारणात्मकेन सकलान्यदर्शनिविलक्षणेन, न तु 'भिक्षापि नाडंबरं विना प्राप्यते' इति ध्यात्वा कृताडंबरेण, एषयित्वा गवेषयित्वा अनेन च गवेषणोक्ता, ग्रासैषणामाह–मितं परिमितं, अमितभोजने हि स्वाध्यायविघातादिबहुदोषसंभवात्, कालेन "णमोकारेण पारित्ता" इत्याद्यागमोक्तप्रस्तावेन अद्रुताविलंबितरूपेण वा भक्षयेद्भुंजीतेति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ भिक्षाचर्यां च कुर्वता पूर्वागताऽन्यभिक्षुकसंभवे यत्कार्यं तदाह–

मूलम्--णाइदूरमणासण्णे, णण्णेसिं चक्खुफासओ। एगो चिट्ठिज्ज भत्तट्ठा, लंघिआ तं णइक्कमे ॥३३॥

व्याख्या–'णाइदूरंति' विभक्तिव्यत्ययान्नातिदूरे विप्रकर्षवति देशे, तत्र भिक्षुनिर्गमाज्ञानात् एषणाशुद्ध्यसंभवाच्च, तथा नासन्ने प्रस्तावान्नातिनिकटे, तत्र पूर्वागतान्यभिक्षूणामप्रीतिसंभवात्, नान्येषां भिक्षुकापेक्षया अपरेषां गृहस्थानां 'चक्खुफासओत्ति' अत्र सप्तम्यर्थे तसू, ततश्चक्षुःस्पर्शे दृष्टिगोचरे तिष्ठेदिति सर्वत्र योज्यं, किंतु असौ भिक्षुर्भिक्षुनिष्क्रमणं प्रतीक्षते इति यथा गृहस्था न विदन्ति तथा विविक्तप्रदेशे तिष्ठेदिति भावः। एकः पूर्वप्रविष्टभिक्षुकोपरि द्वेषरहितः, भक्तार्थं भोजननिमित्तं 'लंघिअत्ति' उल्लंघ्य तमिति भिक्षुकं नातिक्रामेत् न गृहमध्ये गच्छेत्, तदप्रीत्यपवादादिदोषसंभवात्। इह च मितं कालेन भक्षयेदिति भोजनविधिमभिधाय यत् पुनर्भिक्षाटनकथनं तद्ग्लानादिनिमित्तं स्वयं वा क्षुधामसहिष्णोः पुनर्भ्रमणमपि न दोषायेति ज्ञापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुनस्तद्गतमेव विधिमाह–

मूलम्--णाइ उच्चे व णीए वा, णासण्णे णाइ दूरओ। फासुअं परकडं पिंडं, पडिगाहिज्ज संजए ॥३४॥

व्याख्या–नात्युच्चे गृहोपरिभूम्यादौ नीचे वा भूमिगृहादौ स्थित इति शेषः, तत्रोत्क्षेपनिक्षेपनिरीक्षणाऽसंभवात्, दायकापायसंभवाच्च। यद्वा नात्युच्चो द्रव्यत उच्चैः कृतकंधरो भावतश्चाहं लब्धिमानिति मदाध्मातः, नीचश्च द्रव्यतोऽत्यन्तावनतग्रीवः भावतस्तु न मयाद्य किमपि लब्धमिति दैन्यवान्, वा शब्द उभयत्रापि समुच्चये। तथा नासन्ने नातिदूरप्रदेशे स्थित इति शेषः, आसन्नातिदूरयोर्हि यथायोगं जुगुप्साशंकानेषणादयो दोषाः स्युः, तत्र स्थितश्च प्रासुकं सहजसंसक्तजजंतुरहितं परेण गृहिणा स्वार्थं कृतं परकृतं

पिंडमाहारं प्रतिगृह्णीयात् स्वीकुर्यात्, संयतो यतिरितिसूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ पुनर्ग्रासैषणाविधिमाह–

मूलम्–अप्पपाणप्पबीअंमि, पडिच्छण्णंमि संवुडे । समयं संजए भुंजे, जयं अपरिसाडिअं ॥ ३५ ॥

व्याख्या–अत्राल्पशब्दोऽभाववाची, ततश्च अल्पप्राणे अवस्थितागन्तुकत्रसप्राणरहिते, तथाऽल्पबीजे शाल्यादिबीजवर्जिते, उप-
लक्षणत्वात्सकलस्थावरजंतुविकले च, प्रतिच्छन्ने उपरि आच्छादिते, अन्यथा संपातिमप्राणिसंपातसंभवात्, संवृते पार्श्वतः कटकुड्या-
दिना संकटद्वारे, अटव्यां तु कुडंगादौ स्थाने इति शेषः, अन्यथा दीनादिना याचने दानादानयोः पुण्यबंधप्रद्वेषादिदोषदर्शनात्,
समकमन्यमुनिभिः सह, न तु रसलंपटतया समूहासहिष्णुतया वा एकाक्येव, गच्छस्थितसामाचारी चेयं, संयतः साधुर्भुंजीत, अश्नी-
यात्, 'जयंति' यतमानः, 'सुरसुर' 'चवचव' 'कसकसका' दिशब्दान्, 'अपरिसाडिअंति' परिशाटीरहितं यथा स्यात्तथेतिसूत्रार्थः॥३५॥

यदुक्तं यतमान इति तत्र वाग्यतनामाह–

मूलम्–सुकडित्ति सुपक्कित्ति, सुच्छिण्णे सुहडे मडे । सुणिट्ठिए सुलट्ठित्ति, सावज्जं वज्जए मुणी ॥ ३६ ॥

व्याख्या–सुकृतं सुष्ठु निर्वर्त्तितं अन्नादि, सुपक्वं घृतपूरादि, इतिः उभयत्र प्रदर्शने, सुच्छिन्नं शाकपत्रादि, सुहृतं शाकपत्रादे-
स्तिक्तत्वादि, यद्वा सुहृतं सूपयवाग्वादिना पात्रकादेर्घृतादि, सुमृतं घृताद्येव सक्तुसूपादौ, सुनिष्ठितं सुष्ठु निष्ठां रसप्रकर्षात्मिका गत,
सुलष्टं अतिशोभनमोदनादि, अखंडोज्ज्वलस्वादुसिक्थत्वादिना, इत्येवं प्रकारमन्यदपि सावद्यं वचो वर्जयेन्मुनिः । यद्वा सुष्ठु कृतं
यदनेन रिपोः प्रतिकृतं, सुपक्वं मांसादि, सुच्छिन्नोऽयं न्यग्रोधादिः, सुहृतं कदर्यस्य धनं चौराद्यैः, सुमृतोऽयं प्रत्यनीकविप्रादिः,

सुनिष्ठितोऽयं प्रासादकूपादिः, सुलष्टोऽयं करितुरगादिरिति सामान्येनैव सावद्यं वर्ज्जयेन्मुनिरिरिति। अनवद्यं तु सुकृतमनेन धर्मध्यानादि, सुपक्वमस्य वचनविज्ञानादि, सुच्छिन्नं स्नेहनिगडादि, सुहृतोऽयं शिष्यः स्वजनेभ्य उत्प्राव्राजयितुकामेभ्यः, सुमृतमस्य पंडितमरणमत्तुः, सुनिष्ठितोऽयं साध्वाचारे, सुलष्टोऽयं दारको व्रतग्रहणस्येत्यादिरूपं वाक्यं वदेदपीतिसूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ संप्रति विनीतेतरयोरुपदेशदाने गुरोर्यत्स्यात्तद्दर्शयन्नाह—

मूलम्—रमए पंडिए सासं, हयं भद्दं व वाहए । बालं सम्मइ सासंतो, गलिअस्सं व वाहए ॥ ३७ ॥

व्याख्या—रमते अभिरतिमान् भवति, पंडितान् विनीतशिष्यान् शासदाज्ञापयन् प्रमादस्खलिते शिक्षयन् वा गुरुरिति शेषः, कमिव क इत्याह—हयमिवाश्वमिव भद्रं कल्याणावहं वाहकोऽश्वदमः । बालमज्ञं श्राम्यति खिद्यते शासत्, स हि सकृदुक्त एव कृत्यं न कुरुते, ततश्च पुनः पुनस्तमाज्ञापयन् गुरुः श्राम्यत्येवेति भावः, अत्रापि दृष्टांतमाह—गल्यश्वमिव वाहक इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ गुरुशिक्षणे बालस्याशयमाह—

मूलम्—खड्डुओ मे चवेडा मे, अक्कोसा य वहा य मे । कल्लाणमणुसासंतो, पावदिट्ठित्ति मण्णइ ॥३८॥

व्याख्या—खड्डुकाः टक्करा मे मम, चपेटाः करतलाघाता मे, आक्रोशाश्च निष्ठुरभाषणानि मे, वधाश्च दंडादिघाता मे, अयंभावः—खड्डुकादय एव मे गुरुणा दीयन्ते नत्वन्यत्किमपि समीहितमस्तीत्यनुशास्यमानो बालश्चिंतयति, अन्यच्च—कल्याणमिहपरलोकहितं 'अणुसासंतोत्ति' विभक्तिव्यत्ययादनुशासतं शिक्षयन्तं गुरुं पापदृष्टिः पापबुद्धिरयमाचार्य इति स मन्यते, यथा पापोऽयं गुप्सि-

पाल इव निर्घृणो मां हन्तीति । अथवा वाग्भिरेव कल्याणं 'अणुसासंतोत्ति' गुरुणा अनुशास्यमानः शिक्ष्यमाणः पापदृष्टिः कुशिष्यः खड्डुकादिरूपा गुरुवाचो मन्यते इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ विनीताध्यवसायमाह—

मूलम्—पुत्तो मे भाय णाइत्ति, साहु कल्लाण मण्णइ। पावदिट्ठी उ अप्पाणं, सासं दासित्ति मण्णइ ॥३९॥

व्याख्या—अत्र इवार्थस्य गम्यमानत्वाद्विभक्तिव्यत्ययाच्च पुत्रमिव भ्रातरमिव ज्ञातिं स्वजनमिव 'मे' इति मां अयमाचार्योऽनुशास्तीत्यध्याहारः, इत्येवं साधुः सुशिष्यः कल्याणकारि अनुशासनं मन्यते, यतः स शिष्य एवं विचारयति, यत्सौहार्दादेव मामनुशास्ति, दुर्विनीतत्वे हि मम किमस्य परिहीयते ? किन्तु ममैवार्थभ्रंश इति । बालः पुनः किं मन्यते ? इत्याह—पापदृष्टिस्तु कुशिष्यः पुनरात्मानं 'सासंति' शास्यमानं दासमिव मन्यते, यथैष दासमिव मामाज्ञापयतीति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥ विनयसर्वस्वमाह—

मूलम्—ण कोवए आयरियं, अप्पाणंपि ण कोवए । बुद्धोवघाई ण सिआ, ण सिया तोत्तगवेसए॥४०॥

व्याख्या—न कोपयेन्न कोपवशगं कुर्यात्ताढशवचनादिभिराचार्यं, उपलक्षणत्वादन्यमपि विनयार्हं, आत्मानमपि गुरुभिः परुषभाषणादिनाऽनुशिष्यमाणं न कोपयेत्, कथंचित्सकोपतायामपि बुद्धोपघाती आचार्याद्युपघातकारी न स्यान्न भवेत् उदाहरणं चात्र, तथाहि—

गच्छे क्वापि पुरोऽभूवन्, गणिसंपत्समन्विताः । युगप्रधानाः प्रक्षीण-पाप्मानः सूरिपुङ्गवाः ॥ १ ॥ चिकीर्षवोऽपि ते सम्यग्, विहारं मुनिनायकाः । क्षीणजंघाबला नित्यं, पुरे क्वाप्यवतस्थिरे ॥२॥ सत्स्वेतेषु मुनीन्द्रेषु, जिनशासनभानुषु । तीर्थं मनाथमस्तीति,

मूलम्--धम्मज्जिअं च ववहारं, बुद्धेहीयरिअं सया। तमायरंतो ववहारं, गरहं णाभिगच्छइ ॥ ४२ ॥

व्याख्या-धर्मेण क्षान्त्यादिना अर्जित उपार्जितः, चः पूर्तौ, योऽव्यवहारः प्रत्युपेक्षणादिर्मुमुक्षुक्रियारूपः बुद्धैर्ज्ञाततत्त्वैराचरितः सेवितः सदा सर्वकालं तमाचरन् सेवमानः 'ववहारंति' विशेषेण अवहरति पापकर्मेति व्यवहारस्तं पापकर्मापहारिणमित्यर्थः, गर्हां अविनीतोऽयमितिनिन्दां नाभिगच्छति न प्राप्नोति यतिरिति शेषः, तदा च न स्यादेवगुरोः कोपोत्पत्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ किम्बहुना—

मूलम्-मणोगयं वक्कगयं, जाणित्तायरिअस्स उ। तं परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥ ४३ ॥

व्याख्या-मनोगतं मनसि स्थितं तथा वाक्यगतं कृत्यमितिशेषः, ज्ञात्वा आचार्यस्य गुरोः, तु शब्दः कायगतकार्यपरिग्रहार्थः, तत् मनोगतादि गुरुकृत्यं परिगृह्याङ्गीकृत्य, वाचा इदमित्थं करोमीत्यादिरूपया, कर्मणा क्रियया तन्निष्पादनात्मिकया, उपपादयेद्विदधीतेति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ सचैवं विनीततया यादृक् स्यात्तदाह—

मूलम्-वित्ते अचोइए णिच्चं, खिप्पं हवइ सुचोइए। जहोवइट्ठं सुकयं, किच्चाइं कुव्वइ सया ॥ ४४ ॥

व्याख्या-वित्तो विनीततया प्रसिद्धः शिष्यः 'अचोइएत्ति' अनोदितोऽप्रेरित एव प्रतिप्रस्तावं गुरुकृत्येषु प्रवर्त्तते इत्यध्याहारः, नित्यं सदा न तु कदाचिदेवेति भावः, न चायं स्वयं प्रवर्त्तमानो गुरुभिः प्रेरतोऽनुशयवानपि स्यात्, किंतु क्षिप्रं शीघ्रं भवति यथोचितकृत्यकारीति गम्यते, सुचोदके शोभनप्रेरयितरि गुरौ सतीति शेषः, ततश्च यथोपदिष्टं उपदिष्टानतिक्रमेण सुष्ठु कृतं सुकृतं

यथा स्यादेवं कृत्यानि करोति, सदा सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ अथोपसंहर्त्तुमाह—

मूलम्—णच्चा णमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायइ । हवइ किच्चाण सरणं, भूआणं जगई जहा ॥४५॥

व्याख्या—ज्ञात्वाऽनन्तरोक्तं सर्वमध्ययनार्थमवगम्य नमति तत्तत्कृत्यकरणं प्रति प्रह्वीभवति मेधावी मर्यादावर्त्ती, लोके कीर्त्तिः
मुलव्यमस्य जन्म ! निस्तीर्णो भवाब्धिरनेनेत्यादिका से तस्य जायते प्रादुर्भवति, तथारूपश्च भवति कृत्यानां पुण्यानुष्ठानानां शरणमा-
श्रयः, भूतानां प्राणिनां जगती पृथ्वी यथेति सूत्रार्थः॥४५॥ ननु विनयः पूज्यप्रसादनफलः, पूज्यप्रसादनाच्च किं लभ्यते ? इत्याह—

मूलम्—पुज्जा जस्स पसीअंति, संबुद्धा पुव्वसंथुआ। पसण्णा लाभइस्संति, विउलं अट्ठिअं सुअं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—पूज्या आचार्यादयो यस्य शिष्यस्य प्रसीदन्ति तुष्यन्ति सम्बुद्धाः सम्यग्ज्ञाततत्त्वाः पूर्वं वाचनादिकालात् प्राक्
संस्तुता विनयविषयतया परिचिताः सम्यक्स्तुता वा सद्भूतगुणोत्कीर्त्तनादिना पूर्वसंस्तुताः प्रसन्नाः सम्प्रसादाः लम्भयिष्यन्ति प्राप-
यिष्यन्ति, विपुलं विस्तीर्णं. अर्थो मोक्षः, स प्रयोजनमस्येत्यार्थिकं, श्रुतमङ्गोपाङ्गादिभेदं, अनेन पूज्यप्रसादनस्यानन्तरं फलं श्रुत-
लाभः, परम्परं तु मोक्ष इति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ अथ श्रुतावाप्तौ तस्य ऐहिकमामुष्मिकं च फलं काव्याभ्यामाह—

मूलम्—स पुज्जसत्थे सुविणीअसंसए, मणोरुई चिट्ठइ कम्मसंपया ।

तवोसमायारिसमाहिसंवुडे, महज्जुई पंचवयाइं पालिया ॥ ४७ ॥

व्याख्या—स इति प्रसादितगुरोः प्राप्तश्रुतः शिष्यः, पूज्यं विनीततया श्लाघ्यं शास्त्रं यस्यासौ पूज्यशास्त्रः; सुष्ठुविनीतोऽपनीतः

चिन्तयन्तो महाधियः ॥ ३ ॥ तत्रत्याः श्रावका धन्यं–मन्याः सम्यगुपाचरन् । तद्योग्यैः स्निग्धमधुरै–राहारैरौषधैश्च तान् ॥ ४ ॥ [युग्मम्] गुरुकर्मभराक्रान्ता, निःस्नेहाः स्वगुरावपि । अन्यदा तत्समीपस्थाः, कुशिष्या व्यमृशन्निति ॥ ५ ॥ अस्माभिः पालनीयोऽयं, कियच्चिरमजङ्गमः । स्थेयं चात्र कियत्कालं, कारायामिव बन्दिभिः ॥ ६ ॥ ततः केनाप्युपायेन, कार्यतेऽनशनं गुरोः । मृतेऽस्मिन् बधनोन्मुक्ता, विहरामो यथा वयम् ॥ ७ ॥ विमृश्येति पुरः सूरे–रन्तप्रान्ताशनादिकम् । उपनीय स्फुरत्खेदा इत्येवं ते जडा जगुः ॥ ८ ॥ ईदृशामपि युष्माकं, योग्यमन्नौषधादिकम् । सम्पादयन्ति न श्राद्धा, धनिनोऽप्यविवेकिनः ॥९॥ निर्विण्णास्तदमी नूनं, श्रावका नित्यदानतः । भवेयुर्नीरसा भूरि–पीडनान्निक्षवोऽपि किम् ? ॥ १० ॥ अकिंचना वयं तत्किं, कुर्मो दत्तोपजीविनः । कुतः सम्पादयामश्च, युष्मद्योग्याशनादिकम् ॥ ११ ॥ गुरोः पुरो निगद्येति, ते भिक्षायै गताः पुनः । सूरियोग्यं न जगृहु–र्गृहिदत्ताशनादिकम् ॥ १२ ॥ तद्ग्राहणार्थं चात्यर्थ–मग्राहे श्रावकैः कृते । ते प्रोचुर्गुरवो नेदं, प्रणीतं भुञ्जतेऽधुना ॥ १३ ॥ किन्तु संलेखनाहेतो–रल्पाल्पं रसवार्जितम् । गृह्णंति सूरयो भक्तं, स्वदेहेऽपि गतस्पृहाः ॥ १४ ॥ तच्छ्रुत्वा श्रावकाः खेद–भरभंगुरमानसाः । गुरुपार्श्वमुपेत्यैवं, जगदुर्गद्गदाक्षरम् ॥१५॥ जिनेषु विश्वसूर्येषु, चिरातीतेष्वपि प्रभो ! । युष्माभिः शासनं जैनं, भाति वेश्मेव दीपकैः॥१६॥ अकालेऽपि तदारेभे, पूज्यैः संलेखना कुतः ? । अप्रस्तावे हि नो कार्य–मारभन्ते भवादृशाः ॥ १७ ॥ निर्वेदहेतुरेतेषा–महं भावीत्यपि स्वयम् । न चिन्तनीयं स्वप्नेऽपि, भगवद्भिर्युगोत्तमैः ॥ १८ ॥ शिरःस्था अपि यद्यूयं, जगत्पूज्यपदाम्बुजाः । नास्माकं न विनेयानां, चामीषां भारकारिणः ॥ १९ ॥ इदानीं तन्न कर्तव्यः, पूज्यैः संलेखनाग्रहः । श्रुत्वेतीङ्गितवित्सूरि–रिति चेतस्यचिन्तयत् ॥ २० ॥ नूनमस्मद्विनेयानां, सर्वमेतद्विजृम्भितम् । तदमीभिः कृतं प्राणै–रेषां निर्वेदहेतुभिः ॥ २१ ॥ धर्मार्थिना हि नान्येषां,

वैयावृत्त्यं कारयद्भिः, सदास्माभिरजङ्गमैः । यूयमेते
पीडोत्पाद्या कदाचन । ध्यात्वेति सूरयः प्रोचुः, समतामृतवार्द्धयः ॥ २२ ॥ इति सम्बोध्य तान् भक्तं, प्रत्याख्यान्तिस्म
विनेयाश्च, खेदनीयाः कियच्चिरम् ॥ २३ ॥ तदुक्तमार्थमेवाथ, प्रतिपद्यामहे वयम् ॥ परत्र दुःखं च गुरूपघातात्॥२५॥
सूरयः ॥२४॥ गुरुः प्रपाल्यानशनं जगाम, त्रिविष्टपं निष्ठितपापकर्मा । शिष्यास्तु ते प्रापुरिहापवादं, परत्र दुःखं च गुरूपघातात्॥२५॥
इति गुरूपघातिकुशिष्यकथा । तदेवं वृद्धोपघाती न स्यात् । तथा 'न सिआ तोत्तगवेसएत्ति' तुद्यते व्यथ्यतेऽनेनेति तोत्रं, द्रव्यतः
प्राजनको भावतस्तु दोषोद्भावकं वचनमेव, तद्गवेषयति, किमहमेषां जात्यादिदूषणं वच्मीति अन्वेषयतीति तोत्रगवेषको न स्यादिति
सूत्रार्थः ॥ ४० ॥ तदेवमाचार्यं न कोपयेदित्युक्तं, कथंचित्कुपिते पुनः किंकार्यमित्याह–

मूलम्--आयरिअं कुविअं णच्चा, पत्तिएण पसायए । विज्झविज्ज पंजलीउडो, वइज्ज ण पुणत्ति अ ॥४१॥

व्याख्या–आचार्यमुपलक्षणत्वादुपाध्यायादिकं वा कुपितं अशिक्षणाऽदृष्टिदानादिना प्रादुष्कृतकोपं ज्ञात्वा 'पत्तिएणत्ति' प्रतीति-
जनकेन शपथादिना, यद्वा प्रीत्या साम्नैव प्रियवचोभाषणादिकेन प्रसादयेत् प्रसन्नं कुर्यात्, कथमित्याह–'विज्झविज्जत्ति' विध्यापयेत्
कथञ्चिदुदीरितकोपानलमपि शान्तं कुर्यात् प्राञ्जलिपुटः कृताञ्जलिः, इत्थं कायिकं मानसं च विध्यापनोपायमुक्त्वा वाचिकं तं दर्श-
यति, 'वइज्जत्ति' अग्रेतनचकारस्य भिन्नक्रमस्येह योगात् वदेच्च ब्रूयाच्च किमित्याह–न पुनरिति, अयं भावः–स्वामिन्! प्रमादाच्च
रितमिदं क्षम्यतां, न पुनरित्थमाचरिष्यामीति गुरुं प्रसादयन् शिष्यो वदेच्चेति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ अथ यथा गुरोः कोप एव नोत्प-
द्यते तथाह—

मूलम्--धम्मज्जिअं च ववहारं, बुद्धेहोयरिअं सया । तमायरंतो ववहारं, गरहं णाभिगच्छइ ॥ ४२ ॥

व्याख्या-धर्मेण क्षान्त्यादिना अर्जित उपार्जितः, चः पूर्त्तौ, योऽव्यवहारः प्रत्युपेक्षणादिर्मुमुक्षुक्रियारूपः बुद्धैर्ज्ञाततत्त्वैराचरितः सेवितः सदा सर्वकालं तमाचरन् सेवमानः 'ववहारंति' विशेषेण अवहरति पापकर्मेति व्यवहारस्तं पापकर्मापहारिणमित्यर्थः, गर्हा अविनीतोऽयमितिनिन्दां नाभिगच्छति न प्राप्नोति यतिरिति शेषः, तदा च न स्यादेवगुरोः कोपोत्पत्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥

किम्बहुना—

मूलम्—मणोगयं वक्कगयं, जाणित्तायरिअस्स उ । तं परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥ ४३ ॥

व्याख्या-मनोगतं मनसि स्थितं तथा वाक्यगतं कृत्यमितिशेषः, ज्ञात्वा आचार्यस्य गुरोः, तु शब्दः कायगतकार्यपरिग्रहार्थः, तत् मनोगतादि गुरुकृत्यं परिगृह्याङ्गीकृत्य, वाचा इदमित्थं करोमीत्यादिरूपया, कर्मणा क्रियया तन्निष्पादनात्मिकया, उपपादयेद्विदधीतेति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ सचैवं विनीततया यादृक् स्यात्तदाह—

मूलम्—वित्ते अचोइए णिच्चं, खिप्पं हवइ सुचोइए । जहोवइट्ठं सुकयं, किच्चाइं कुव्वइ सया ॥ ४४ ॥

व्याख्या-वित्तो विनीततया प्रसिद्धः शिष्यः 'अचोइएत्ति'अनोदितोऽप्रेरित एव प्रतिप्रस्तावं गुरुकृत्येषु प्रवर्त्तते इत्यध्याहारः, नित्यं सदा न तु कदाचिदेवेति भावः, न चायं स्वयं प्रवर्त्तमानो गुरुभिः प्रेरतोऽनुशयवानपि स्यात्, किन्तु क्षिप्रं शीघ्रं भवति यथोचितकृत्यकारीति गम्यते, सुचोदके शोभनप्रेरयितारि गुरौ सतीति शेषः, ततश्च यथोपदिष्टं उपदिष्टानतिक्रमेण सुष्ठु कृतं सुकृतं

यथा स्यादेवं कृत्यानि करोति, सदा सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ अथोपसंहर्त्तुमाह—

मूलम्—णच्चा णमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायइ । हवइ किच्चाण सरणं, भूआणं जगइ जहा ॥४५॥

व्याख्या—ज्ञात्वाऽनन्तरोक्तं सर्वमध्ययनार्थमवगम्य नमति तत्तत्कृत्यकरणं प्रति प्रह्वीभवति मेधावी मर्यादावर्त्ती, लोके कीर्त्तिः
श्लाघा यतः ! निस्तीर्णो भवाब्धिरनेनेत्यादिका से तस्य जायते प्रादुर्भवति, तथारूपश्च भवति कृत्यानां पुण्यानुष्ठानानां शरणमा-
मूलव्यमस्य जन्म ! निस्तीर्णो भवाब्धिरनेनेत्यादिका से तस्य जायते प्रादुर्भवति, तथारूपश्च भवति कृत्यानां पुण्यानुष्ठानानां शरणमा-
श्रयः, भूतानां प्राणिनां जगती पृथ्वी यथेति सूत्रार्थः॥४५॥ ननु विनयः पूज्यप्रसादनफलः, पूज्यप्रसादनाच्च किं लभ्यते? इत्याह—

मूलम्—पुज्जा जस्स पसीअंति, संबुद्धा पुव्वसंथुआ। पसण्णा लाभइस्संति, विउलं अट्ठिअं सुअं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—पूज्या आचार्यादयो यस्य शिष्यस्य प्रसीदन्ति तुष्यन्ति सम्बुद्धाः सम्यग्ज्ञाततत्त्वाः पूर्वं वाचनादिकालात् प्राक्
संस्तुता विनयविषयतया परिचिताः सम्यक्स्तुता वा सद्भूतगुणोत्कीर्त्तनादिना पूर्वसंस्तुताः प्रसन्नाः सप्रसादाः लम्भयिष्यन्ति प्राप-
यिष्यन्ति, विपुलं विस्तीर्णं. अर्थो मोक्षः, स प्रयोजनमस्येत्यार्थिकं, श्रुतमङ्गोपाङ्गादिभेदं, अनेन पूज्यप्रसादनस्यानन्तरं फलं श्रुत-
लाभः, परम्परं तु मोक्ष इति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ अथ श्रुतावाप्तौ तस्य ऐहिकमामुष्मिकं च फलं काव्याभ्यामाह—

मूलम्—स पुज्जसत्थे सुविणीअसंसए, मणोरुई चिट्ठइ कम्मसंपया ।
तवोसमायारिसमाहिसंवुडे, महज्जुई पंचवयाइं पालिया ॥ ४७ ॥

व्याख्या—स इति प्रसादितगुरोः प्राप्तश्रुतः शिष्यः, पूज्यं विनीततया श्लाघ्यं शास्त्रं यस्यासौ पूज्यशास्त्रः; सुष्ठुविनीतोऽपनीतः

प्रसादितगुरुणैव शास्त्ररहस्यप्रदानेन संशयः सूक्ष्मार्थविषयः सन्देहो यस्य स सुविनीतसंशयः, मनसः प्रस्तावाद्गुरुसम्बन्धिनश्चित्तस्य रुचिरिच्छा यस्मिन् स मनोरुचिर्गुरुमनोनुवर्ती, न तु स्वेच्छाचारीति भावः 'चिट्ठइकम्मसंपयत्ति' कर्म क्रिया, दशविधचक्रवालसमाचारी, तस्याः संपत् समृद्धिः कर्मसंपत् तयोपलक्षितस्तिष्ठति आस्ते । तथा तपसोऽनशनादेः समाचारी समाचरणं समाधिश्चेतःस्वास्थ्यं, ताभ्यां संवृतो निरुद्धाश्रवः तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः । महती द्युतिस्तपस्तेजोमयी यस्य स महाद्युतिर्भवतीति शेषः । किं कृत्वेत्याह-पञ्च व्रतानि प्राणातिपातविरमणादीनि पालयित्वा संस्पृश्येति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ तथा—

मूलम्—स देवगंधव्वमणुस्सपूइए, चइत्तु देहं मलपंकपुव्वयं ।
सिद्धे वा हवइ सासए देवे वा, अप्परए महिड्ढिएत्तिबेमि ॥ ४८ ॥

उत्तरज्झयणस्स पढमज्झयणं समत्तं ॥ १ ॥

व्याख्या-स विनीतविनेयो मुनिर्देवैर्वैमानिकज्योतिष्कैः, गन्धर्वैश्च गन्धर्वनिकायोपलक्षितैर्व्यन्तरभवनपतिभिर्मनुष्यैश्च नृपाद्यैः पूजितोऽर्चितो देवगन्धर्वमनुष्यपूजितः, त्यक्त्वाऽपहाय देहं शरीरं, 'मलपंकपुव्वयंति' मलपङ्कौ रक्तवीर्ये तत्पूर्वकं तत्प्रथमकारणं, सिद्धो वा भवति शाश्वतः सर्वकालावस्थायी, न तु बुद्धादिवत्तीर्थनिकारे पुनरत्रागंता ! । सावशेषकर्मा तु देवो वा भवति, अल्परजाः प्रतनुबध्यमानकर्मा, महती विकुर्वणादिरूपा ऋद्धिर्यस्य स महर्द्धिकः, अविराधितमुनिधर्माणां महर्द्धिकवैमानिकदेवेष्वेवोत्पादात्, इति परिसमाप्तौ ब्रवीमि तीर्थकरगणधराद्युपदेशेन न तु स्वबुद्ध्यैवेति सूत्रार्थः ॥ ४८ ॥

॥ इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणि-
शिष्याश्रवोपाध्यायश्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ
विनयश्रुताख्यं प्रथमाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीयमध्ययनम् ॥

॥ अर्हम् ॥ व्याख्यातं प्रथमाध्ययनमथ द्वितीयमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इह पूर्वाध्ययने विनय उक्तः, स च स्वस्था वस्थैः परीषहांश्च विधेय एव, अथ के नामैते परीषहाः ? इति जिज्ञासायां तत्स्वरूपावेदकमिदमुच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य परीषहाध्ययनस्येदमादिसूत्रम्—

मूलम्—सुअं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं, इह खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइआ, जे भिक्खू सोच्चा णच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरिया परिव्वयंतो पुट्ठो णो विहणेज्जा ॥

व्याख्या—श्रुतमाकर्णितं मे मया आयुष्मन्निति शिष्यामन्त्रणम्, इदञ्च सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह, तेन जगत्त्रयप्रतीतेन भगवताऽष्टमहाप्रातिहार्यादिसमग्रैश्वर्ययुक्तेन एवममुना वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्यातं कथितम्, किमाख्यातमित्याह 'इह खलुत्ति' अत्र खलुशब्दस्य एवकारार्थत्वात् इहैव जिनप्रवचने एव, न तु शाक्यादिशासने, द्वाविंशतिः परीषहाः सन्तीति गम्यते, यदिवा 'आउसं-तेणंति' मया इत्यस्य विशेषणं कार्यम्, यतश्च आवसता आगमोक्तमर्यादया वसता गुरुकुलवासे इति शेषः, अनेन च यावज्जीवं गुरुकुलवास एव सर्वथा वस्तव्यमित्याह, उक्तञ्च—" णाणस्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते अ ॥ धण्णा आवकहा जे,

गुरुकुलवासं ण मुंचंति ॥ १ ॥ ” अथ यद्भगवता द्वाविंशतिः परीषहाः सन्तीत्याख्यातं तत्किमन्यतोऽवगम्य स्वतो वेति शिष्यसंशयं निराकर्तुमाह–श्रमणेन तपस्विना भगवता महावीरेण श्रीवर्द्धमानस्वामिना काश्यपेन काश्यपगोत्रेण 'पवेइअत्ति' सूत्रत्वात् प्रविदिताः प्रकर्षेण उत्पन्नकेवलज्ञानतया स्वयं साक्षात्कारित्वलक्षणेन विदिता ज्ञाताः नत्वन्योपदेशेनेति भावः, ते च कीदृशा इत्याह—'जे भिक्खू' इत्यादि–यान् परीषहान् भिक्षुः साधुः श्रुत्वा गुरुपार्श्वे समाकर्ण्य, ज्ञात्वा यथावदवबुद्ध्य, जित्वा पुनः पुनरभ्यासेन परिचितान् विधाय, अभिभूय सर्वथा तत्सामर्थ्यमुपहत्य, भिक्षाचर्यायां भिक्षाटने परिव्रजन् समन्ताद्गच्छन् स्पृष्टः आश्लिष्टः प्रक्रमात्परीषहैरेव 'नो' नैव विहन्येत संयमशरीरोपघातेन विनाशं लभेत, उदीर्यन्ते हि भिक्षाटने प्रायः परीषहा इति तद्ग्रहणम्, उक्तञ्च—" भिक्खायरिआए बावीसं परीसहा उईरिज्जंतित्ति " इत्युक्त उद्देशः । पृच्छामाह—

मूलम्—कयरे खलु ते बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइआ जे भिक्खू सुच्चा णच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरिआए परिव्वयंतो पुट्ठो णो विहणेज्जा ॥

व्याख्या—कतरे किं नामानस्ते अनन्तरसूत्रोद्दिष्टाः खलु वाक्यालङ्कारे शेषं प्राग्वत् । निर्देशमाह—

मूलम्—इमे खलु ते बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइआ जे भिक्खू सुच्चा णच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरिआए परिव्वयंतो पुट्ठो णो विहणेज्जा ॥

व्याख्या—इमे हृदि वर्त्तमानतया प्रत्यक्षाः, ते इति ये त्वया पृष्टाः, शेषं प्राग्वत् ॥

मूलम्—तंजहा—दिगिंछापरीसहे (१), पिवासापरीसहे (२), सीअपरीसहे (३), उसिणपरीसहे (४), दंसमसयपरीसहे (५), अचेलपरीसहे (६), अरइपरीसहे (७), इत्थीपरिसहे (८), चरीआपरिसहे (९), णिसीहिआपरीसहे (१०), सिज्जापरीसहे (११), अक्कोसपरीसहे (१२), वहपरीसहे (१३), जायणापरीसहे (१४), अलाभपरीसहे (१५), रोगपरीसहे (१६), तणफासपरीसहे (१७), जल्लपरीसहे (१८), सक्कारपुरक्कारपरीसहे (१९), पण्णापरीसहे (२०), अण्णाणपरीसहे (२१), दंसणपरीसहे (२२),

व्याख्या—तद्यथा इत्युपन्यासार्थः, 'दिगिंछा' देशीपरिभाषया बुभुक्षा, सैव भृशमाकुलताहेतुरपि, असंयमभीरुत्वेन आहारप-
चनाप्रासुकानेषणीयभोजनादिवाञ्छाविनिवर्त्तनेन परि समन्तात् सह्यते इति परीषहो दिगिंछापरीषहः (१) पिपासा तृषा, सैव परीषहः
पिपासापरीषहः (२) एवं सर्वत्रापि, नवरम्, शीतं हिमसमयादौ जातः शीतस्पर्शः (३) उष्णं निदाघादितापात्मकम् (४) दंशमशकाः,
प्रतीताः, यूकाद्युपलक्षणञ्चैते (५) अचेलं चेलाभावो जिनकल्पिकविशेषाणाम्, अन्येषां तु जीर्णमल्पमूल्यञ्च चेलं सदप्यचेलमेव (६)
रतिः संयमविषया धृतिस्तद्विपरीता चारतिः (७) स्त्री रामा, सैव तद्गतरागहेतुगतिविलासहासचेष्टाचक्षुर्विकारकुचभाराद्यवलोकनेऽपि
तदभिलाषविनिवर्त्तनेन परिषह्यमाणत्वात् परीषहः ८ चर्या विहारात्मिका (९) नैषेधिकी स्वाध्यायभूः (१०) शय्या उपाश्रयः (११)
आक्रोशोऽसभ्यभाषणरूपः (१२) वधो लकुटादिभिस्ताडनम् (१३) याचना प्रार्थना (१४) अलाभो वाञ्छितवस्तुनोऽप्राप्तिः (१५)
रोगः कुष्टादिः (१६) तृणस्पर्शो दर्भादिस्पर्शः (१७) जल्लो मलः (१८) सत्कारो वस्त्रादिभिः पूजनम्, पुरस्कारोऽभ्युत्थानादिसम्पादनम्,

तावेव परीषहः (१९) प्रज्ञा स्वयं विमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदः (२०) ज्ञानं मत्यादि, तदभावश्चाज्ञानम् (२१) दर्शनं सम्यग्दर्शनम्, तदेव विचित्रमतश्रवणेऽपि सम्यक् परिषह्यमाणं निश्चलतया धार्यमाणं परीषहो दर्शनपरीषहः (२२) इत्थं नामतः परीषहानुक्त्वा स्वरूपतो विवक्षुस्तानाह—

मूलम्—परीसहाणं पविभत्ती, कासवेणं पवेइआ ॥ तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—परीषहाणां पूर्वोक्तानां प्रविभक्तिः पृथक्स्वरूपतारूपः प्रविभागः काश्यपेन श्रीमहावीरेण प्रवेदिता प्ररूपिता, तां परीषहप्रविभक्तिं 'भेत्ति' भवतां उदाहरिष्यामि प्रतिपादयिष्यामि आनुपूर्व्या क्रमेण शृणुत हे शिष्याः! यूयमिति शेषः, मे ममोदाहरतः सकाशादिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह च "छुहासमा वेअणा नत्थि" इति वचनात् परीषहाणां मध्ये क्षुत्परीषह एव दुस्सह इत्यादितस्तमाह—

मूलम्—दिगिंछापरिगए देहे, तवस्सी भिक्खु थामवं ॥ ण छिंदे ण छिंदावए, ण पए ण पयावए ॥ २ ॥

व्याख्या—दिगिंछापरिगते क्षुधाव्याप्ते देहे शरीरे सति तपस्वी षष्ठाष्टमादिविकृष्टतपोऽनुष्ठायी भिक्षुर्मुनिः स्थामवान् संयमबलवान् न छिन्द्यात् स्वयम्, न छेदयेदन्यैः, फलादिकमिति शेषः, तथा न पचेत् स्वयम्, न चान्यैः पाचयेत्, उपलक्षणत्वाच्च नान्यं छिन्दन्तं पचन्तं वाऽनुमन्येत, एवं न स्वयं क्रीणीयान्नापि क्रापयेदन्यैर्न चान्यं क्रीणन्तमनुमन्येत, तदेवं क्षुत्क्षामकुक्षिरपि नवकोटिशुद्धमेवाहारं स्वीकुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ किञ्च—

मूलम्—कालीपव्वंगसंकासे, किसे धमणिसंतए ॥ मायण्णे असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥

व्याख्या—काली काकजङ्घा, तस्याः पर्वाणि कालीपर्वाणि, तत्सङ्काशानि तत्सदृशानि तपःशोषितमांसशोणिततयाऽङ्गानि बाहुजङ्घादीनि यस्य स कालीपर्वसङ्काशाङ्गः, सूत्रे तु व्यत्ययः प्राकृतत्वात् । अत एव कृशः कृशशरीरः, धमनीभिः शिराभिः सन्ततो व्याप्तः, ईदृशावस्थोऽपि मात्रज्ञः परिमाणवेदी, नत्वतिलौल्यादतिमात्रोपभोगी, कस्येत्याह—अशनमोदनादि, पानं सौवीरादि, तयोः समाहारेऽशनपानं, तस्य । तथा अदीनमना अनाकुलचित्तश्चरेत् संयममार्गे यायात् । अयं भावः, अत्यन्तं क्षुधापीडितोऽपि साधुर्नवकोटीशुद्धमप्याहारं प्राप्य न लौल्यादतिमात्रं भुञ्जीत, तदप्राप्तौ च न दीनत्वमवलम्बेतेत्येवं क्षुत्परीषहः सोढो भवतीति सूत्रार्थः ॥३॥ उदाहरणञ्चात्र, तथाहि—

अस्त्यत्र भरते स्वर्ग-जयिन्युज्जयिनी पुरी ॥ हस्तिमित्राभिधः श्रेष्ठी, तत्राभूद्भूरिभूतिमान् ॥ १ ॥ सौभाग्यसेवधिर्दक्षा-धनिस्तस्य च वल्लभा ॥ अकाण्ड एवाम्रियत, स्वप्राणेभ्योऽपि वल्लभा ॥ २ ॥ संसारासारतां ध्यायं-स्ततो वैराग्यवानसौ ॥ प्राव्राजीत् हस्तिभूत्याह्व-पुत्रयुक् साधुसन्निधौ ॥ ३ ॥ अन्यदा तावुज्जयिन्याः, प्रस्थितौ सह साधुभिः ॥ प्रति भोजकटं यान्ता-वरण्यानीमवापतुः ॥ ४ ॥ हस्तिमित्रमुनेस्तत्र, मर्माभित्कण्टको महान् ॥ भग्नः पादतले तेन, पुरो गन्तुं स नाशकत् ॥ ५ ॥ ततः स तद्व्यथापूरैः, प्रापितः प्राणसंशयम् ॥ स्वसन्निधिस्थितान् साधू-नभ्यधादिति धीनिधिः ॥६॥ यूयं व्रजत कान्तार-पारञ्च प्राप्नुत द्रुतम् ॥ अहं त्विहैवानशनं, करिष्ये गन्तुमक्षमः ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वा मुनयः प्रोचु-र्हस्तिमित्र! विषीद मा/त्वा सहोत्पाट्य नेष्यामो, मोक्ष्यामो न पुनर्वने ॥ ८ ॥ धर्मकृत्येषु सारं हि, वैयावृत्त्यं जगुर्जिनाः ॥ तत्पुनर्ग्लानसम्बन्धि, विना पुण्यं न लभ्यते ॥ ९ ॥

१ भूतिः समृद्धिः । २ सेवधिः भण्डारः ।

तावेव परीषहः (१९) प्रज्ञा स्वयं विमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदः (२०) ज्ञानं मत्यादि, तदभावश्चाज्ञानम् (२१) दर्शनं सम्यग्दर्शनम्, तदेव विचित्रमतश्रवणेऽपि सम्यक् परिषह्यमाणं निश्चलतया धार्यमाणं परीषहो दर्शनपरीषहः (२२) इत्थं नामतः परीषहानुक्त्वा स्वरूपतो विवक्षुस्तानाह—

मूलम्—परीसहाणं पविभत्ती, कासवेणं पवेइआ ॥ तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—परीषहाणां पूर्वोक्तानां प्रविभक्तिः पृथक्स्वरूपतारूपः प्रविभागः काश्यपेन श्रीमहावीरेण प्रवेदिता प्ररूपिता, तां परीषहप्रविभक्तिं 'भेत्ति' भवतां उदाहरिष्यामि प्रतिपादयिष्यामि आनुपूर्व्या क्रमेण शृणुत हे शिष्याः ! यूयमिति शेषः, मे ममोदाहरतः सकाशादिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह च "छुहासमा वेअणा नत्थि" इति वचनात् परीषहाणां मध्ये क्षुत्परीषह एव दुस्सह इत्यादितस्तमाह—

मूलम्—दिगिंछापरिगए देहे, तवस्सी भिक्खु थामवं ॥ ण छिंदे ण छिंदावए, ण पए ण पयावए ॥ २ ॥

व्याख्या—दिगिंछापरिगते क्षुधाव्याप्ते देहे शरीरे सति तपस्वी षष्ठाष्टमादिविकृष्टतपोऽनुष्ठायी भिक्षुर्मुनिः स्थामवान् संयमबलवान् न छिन्द्यात् स्वयम्, न छेदयेदन्यैः, फलादिकमिति शेषः, तथा न पचेत् स्वयम्, न चान्यैः पाचयेत्, उपलक्षणत्वाच्च नान्यं छिन्दन्तं पचन्तं वाऽनुमन्येत, एवं न स्वयं क्रीणीयान्नापि क्रापयेदन्यैर्न चान्यं क्रीणन्तमनुमन्येत, तदेवं क्षुत्क्षामकुक्षिरपि नवकोटिशुद्धमेवाहारं स्वीकुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ किञ्च—

मूलम्—कालीपव्वंगसंकासे, किसे धमणिसंतए ॥ मायण्णे असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥

व्याख्या—काली काकजङ्घा, तस्याः पर्वाणि कालीपर्वाणि, तत्सङ्काशानि तत्सदृशानि तपःशोषितमांसशोणिततयाऽङ्गानि बाहु-जङ्घादीनि यस्य स कालीपर्वसङ्काशाङ्गः, सूत्रे तु व्यत्ययः प्राकृतत्वात् । अत एव कृशः कृशशरीरः, धमनीभिः शिराभिः सन्ततो व्याप्तः, इदृशावस्थोऽपि मात्रज्ञः परिमाणवेदी, नत्वतिलौल्यादतिमात्रोपभोगी, कस्येत्याह—अशनमोदनादि, पानं सौवीरादि, तयोः समाहारेऽशनपानं, तस्य । तथा अदीनमना अनाकुलचित्तश्चरेत् संयममार्गे यायात् । अय भावः, अत्यन्तं क्षुधापीडितोऽपि साधुर्नव-कोटीशुद्धमप्याहारं प्राप्य न लौल्यादतिमात्रं भुञ्जीत, तदप्राप्तौ च न दीनत्वमवलम्बेतेत्येवं क्षुत्परीषहः सोढो भवतीति सूत्रार्थः ॥३॥ उदाहरणञ्चात्र, तथाहि—

अस्त्यत्र भरते स्वर्ग-जयिन्युज्जयिनी पुरी ॥ हस्तिमित्राभिधः श्रेष्ठी, तत्राभूद्भूरिभूतिमान् ॥ १ ॥ सौभाग्यसेवधिर्दक्षा-वधिस्तस्य च वल्लभा ॥ अकाण्ड एवाम्रियत, स्वप्राणेभ्योऽपि वल्लभा ॥ २ ॥ संसारासारता ध्यायं-स्ततो वैराग्यवानसौ ॥ प्राव्राजीद् हस्तिभूत्याह्व-पुत्रयुक् साधुसन्निधौ ॥ ३ ॥ अन्यदा तावुज्जयिन्याः, प्रस्थितौ सह साधुभिः ॥ प्रति भोजकटं यान्ता-वरण्यानी-मवापतुः ॥ ४ ॥ हस्तिमित्रमुनेस्तत्र, मर्माभित्कण्टको महान् ॥ भग्नः पादतले तेन, पुरो गन्तुं स नाशकत् ॥ ५ ॥ ततः स तद्व्य-थापूरैः, प्रापितः प्राणसंशयम् ॥ स्वसान्निधिस्थितान् साधू-नभ्यधादिति धीनिधिः ॥६॥ यूयं व्रजत कान्तार-पारञ्च प्राप्नुत द्रुतम् ॥ अहं त्विहैवानशनं, करिष्ये गन्तुमक्षमः ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वा मुनयः प्रोचु-र्हस्तिमित्र ! विषीद मा/त्वां सहोत्पाट्य नेष्यामो, मोक्ष्यामो न पुनर्वने ॥ ८ ॥ धर्मकृत्येषु सारं हि, वैयावृत्यं जगुर्जिनाः ॥ तत्पुनर्ग्लानसम्बन्धि, विना पुण्यं न लभ्यते ॥ ९ ॥

१ भूति. समृद्धि । २ सेवधि भण्डार. ।

वैयावृत्यं तदेतत्ते, करिष्यामो वयं मुदा ॥ तदाकर्ण्य जगौ हस्ति-मित्रर्षिः सत्त्वसेवधिः ॥ १० ॥ सत्यमेतत्परमहं, प्राप्तकालोऽस्मि साम्प्रतम् ॥ तन्मामुत्पाट्य मा यूयं, मुधा बाधामवाप्स्यथ ! ॥ ११ ॥ किञ्चात्र श्वापदाकीर्णे, प्रचुरोपद्रवे वने ॥ सर्वेषां त्यक्तसार्थानां, न स्थातुमुचितं चिरम् ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वाऽनशनं कृत्वा, क्षमयित्वा च संयतान् ॥ स सद्यः प्रेषयामास, सह सार्थेन साग्रहम् ॥१३॥ प्रस्थिता मुनयो हस्ति—मित्रस्त्वस्थाद्गुहान्तरे ॥ १४ ॥ दूरं गत्वापि तत्पुत्रो, स्थातुकाममपि स्नेहा-त्सहादायाथ तत्सुतम् ॥ प्रस्थिता मुनयो हस्ति—मित्रस्त्वस्थाद्गुहान्तरे ॥ १४ ॥ दूरं गत्वापि तत्पुत्रो, वञ्चयित्वा मुनीनगात् ॥ पितुः समीपं स्नेहो हि, निर्मन्त्राकर्षणं मतम् ॥ १५ ॥ ततस्तातोऽवदत्पुत्र !, न शोभनमदः कृतम् ॥ मुनीन् विमुच्य मत्पार्श्व-मविमृश्य यदागमः ॥ १६ ॥ प्रासुकान्नोदकादीनां, दाता नास्तीह कोऽपि यत् ॥ [1]क्षुत्तृषाविवशस्तस्मा— त्त्वमप्यत्र विपत्स्यसे ! ॥ १७ ॥ ततः पुत्रोऽवदत्तात !, यद्भाव्यं तद्भवत्विह ॥ परमस्यामवस्थायां, मुक्त्वा वो न व्रजाम्यहम् ! हस्तिमित्रोऽथ तत्रैव, दिवसे वेदनाकुलः ॥ स्मृतपञ्चनमस्कारो, विपद्याजनि[2] निर्जरः ॥ १९ ॥ विपन्नमपि[3] जीवन्तं, सुतो मोहाद्विवेद तम् ॥ प्रयुक्तावधिरज्ञासी-त्सुरोऽपि प्राग्भव निजम् ॥ २० ॥ अद्राक्षीच्च वपुः स्वीयं, तत्रस्थ तनयञ्च तम् ॥ ततस्तत्कृपया स्वाङ्गं, प्रविश्येति सुरोऽब्रवीत् ॥ २१ ॥ भिक्षायै वत्स ! गच्छ त्वं, सोऽवादीत् क व्रजाम्यहम् ॥ उवाच निर्जरो याहि, भूरुहेषु वटादिषु ॥ २२ ॥ तद्वासिनो जनास्तुभ्यं, प्रदास्यन्त्यशनादिकम् ॥ तत्प्रपद्य ययौ सोऽपि, मुग्धात्मा भूरुहामधः ॥ २३ ॥ धर्मलाभ इति प्रोच्चैः, प्रोच्य तत्राथ तस्थुषे ॥ तस्मै भिक्षामदाद्वृक्षा-न्निर्गत्यालङ्कृतः करः ॥ २४ ॥ इत्थ भिक्षा ददौ तस्मै, हस्तिमित्रामरोऽन्वहम् ॥ कृताहारश्च तं स्नेहा-द्वार्त्तयामास सर्वदा ॥ २५ ॥ देशे भोजकटस्याथ, जज्ञे दुर्भिक्षमुल्बणम्[4] ॥ ततस्तत्राभवद्भिक्षा, भिक्षूणा

१ विवश व्याप्त. । २ मृत्वा । ३ मृतम् । ४ भयङ्करम् ।

मतिदुर्लभा ॥ २६ ॥ प्रतिनस्ते ततो वर्षे, द्वितीये प्रति मालवम् ॥ वलिताः पूर्वदृष्टेन, चेलुस्तेनैव वर्त्मना ॥ २७ ॥ अटव्यां चाय युतास्यां, क्षुल्लकं ददृशुश्च तम् ॥ क तिष्ठसि ? कथं भुङ्क्षे ?, पप्रच्छुरिति तञ्च ते ॥ २८ ॥ अवादीत्सोऽथ तिष्ठामि, सर्वदा पितुरन्तिके ॥ वृक्षनिर्गतहस्ताच्च, लभेऽहमशनादिकम् ॥ २९ ॥ अद्य यावद्दिनाऽऽहारं, वृद्धः किं जीवतीति त ॥ तं वीक्षितुं गताः शुष्कमद्राक्षुस्तत्कलेवरम् ॥ ३० ॥ ततस्ते व्यमृशन्नूनं, हस्तिमित्रोऽभवत्सुरः ॥ कृपयाऽन्नादिदानेन, तेनैवायमरक्ष्यत ॥ ३१ ॥ अत्राहुः केऽपि बालेन, न सोढः क्षुत्परीषहः ॥ वृद्धेन स पुनः सोढो, धैर्याधरीतभूभृता[1] ॥३२॥ अन्ये त्वाहुः सुतेनापि, सोढ एव परीषहः ॥ यत्रासौ प्रासुकालाभे-ऽप्यैच्छद्देवोक्तं[2] फलादिकम् ॥ ३३ ॥ हस्तिभूतिरपि ज्ञात्वा-ऽऽहारलाभं सुधाशनात् ॥ आलोचितः प्रतिक्रान्तो, विजहार महर्षिभिः ॥ ३४ ॥ परीषहो दुर्विषहो यथाऽऽभ्यां, सेहे बुभुक्षाविषयो मुनिभ्याम् ॥ ऐदंयुगीनैरपि पुण्यपीनैः, सह्यस्तथाऽसौ मनसाप्यदीनैः ॥ ३५ ॥ इति क्षुधापरीषहे हस्तिमित्रकथा ॥ १ ॥

उक्तः क्षुत्परीषहः, क्षुधार्त्तस्य च शुद्धाहारार्थं पर्यटतः श्रमादेः पिपासोत्पद्यते, सापि सम्यक् सोढव्येति तत्परीषहमाह—

मूलम्—तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुंच्छी लज्जसंजए ॥ सीओदगं ण सेविज्जा, विअडस्सेसणं चरे ॥ ४ ॥

व्याख्या—ततः क्षुत्परीषहादनन्तरं स्पृष्टोऽभिद्रुतः, पिपासया, 'दोगुंच्छित्ति' जुगुप्सकोऽनाचारस्येति शेषः, 'लज्जसंजएत्ति' लज्जायां संयमे सम्यक् यतते इति लज्जासंयतः, शीतोदकं सचित्ताम्बु न सेवेत न पानादिना भजेत्, किन्तु 'वियडस्सत्ति' विकृ-

1 धैर्येण अध॰ कृता (प्रापिता.) भूभृतः येन स तेन । 2 देवात् ।

तस्य वह्न्यादिना विकारं प्रापितस्य एषणासमितिं चरेत् पुनः पुनः सेवेत, न त्वेकवारं एषणाया अशुद्धावपि तृषातिरेकात्तदनैषणीयं गृह्णीयादिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ तथा—

मूलम्—छिण्णावाएसु पंथेसु, आउरे सुपिवासिए ॥ परिसुक्कमुहद्दीणो, तं तितिक्खे परीसहं ॥ ५ ॥

व्याख्या—छिन्नोऽपगत आपातो जनसञ्चारो येषु ते छिन्नापाता विजना इत्यर्थस्तेषु पथिषु मार्गेषु गच्छन्निति शेषः, आतुरोऽत्यन्ताऽऽकुलकायः, कुत एवमित्याह-यतः 'सुपिवासिए' सुष्ठु अतिशयेन पिपासितस्तृषितः परिशुष्कमपगतनिष्ठीवनतयाऽनार्द्रं मुखं यस्य स परिशुष्कमुखः, स चासावदीनश्च परिशुष्कमुखादीनः, तं तृषापरीषहं तितिक्षेत सहेत, अयं भावः-एकान्तस्थानस्थोऽपि बहुतृषाव्याकुलोऽपि च नोक्तमर्यादामुल्लङ्घयेत्ततस्तृट्परीषहः सोढो भवतीतिसूत्रार्थः ॥ ५ ॥ कथासम्प्रदायश्चात्र । तथाहि—

अभूदुज्जयिनीपुर्यां, धनमित्राभिधो वणिक् ॥ धनशर्माश्रयस्तस्य, धनशर्मा सुतोऽभवत् ॥१॥ गुरुवाणीं समाकर्ण्य, गुरुवैराग्यवान् धनः ॥ पुत्रेण पुण्यसत्रेण[1], सत्रा[2] तत्राऽऽददे व्रतम् ॥२॥ स्वस्मिन् परे च सहितौ, सहितौ[3] तौ व्रतिं व्रजैः ॥ प्रस्थितावेलगपुराऽध्वनि मध्यान्दिनेऽन्यदा ॥ ३ ॥ तदा च भीष्मग्रीष्मार्क-करसम्पाततापितः ॥ पिपासापीडितो बालः, स चचाल शनैः शनैः ॥४॥ मुनयोऽन्येऽग्रतो जग्मु-र्धनमित्रमुनिः पुनः ॥ पश्चाच्चचाल सूनोस्तत्-प्रेमपाशनियन्त्रितः ॥ ५ ॥ मार्गे तत्रायया रंग-त्तरङ्गाथ तरङ्गिणी ॥ ततः पिताऽलपत्पुत्रं, तां निरीक्ष्य प्रमोदभाक् ॥ ६ ॥ जानामि चेष्टया वत्स !, त्वां पिपासापराजितम् ॥ मदभ्यर्णे च नास्त्यम्भः, प्रासुक तत्करोमि किम् ? ॥ ७ ॥ तदिदानीं नदीनीरं, पीत्वोदन्या निहन्यताम् ॥ निषिद्धमपि कार्यं हि, कार्यमा-

१ स्थानेन । २ सह । ३ हितेन सह वर्तेते इति । ४ युक्तौ । ५ साधुसमुदैः । ६ समुद्र. । ७ तृषा । ८ नदी । ९ तृषा ।

पदि धीधनैः ॥ ८ ॥ यदुक्तं–'निषिद्धमप्याचरणीयमापदि, क्रिया सती नाऽवति यत्र सर्वथा ॥ घनाम्बुना राजपथेऽतिपिच्छिले,*
क्वचिद्बुधैरप्यपथेन गम्यते ॥ ९ ॥'' मृत्युदामापदमिमां,तदुल्लङ्घ्य कथञ्चन ॥ पश्चादालोचयेः पापं, समीपे सद्गुरोरिदम् ॥१०॥
इत्युदीर्य समुत्तीर्य, स नदीमित्यचिन्तयत् ॥ नूनं मद्दर्शने पुत्रो, ह्रिया पास्यति नोदकम् ॥ ११ ॥ ह्रीमान् कुर्वन्नकार्यं हि,
स्वच्छायातोऽपि शङ्कते ॥ तद्दर्शनपथादस्या-पसरामि शनैः शनैः ॥१२॥ ध्यात्वेति स पुरोऽचालीत्, [1]क्षुल्लोऽथ आप निम्नगाम् ॥
तृषार्तोऽपि न तत्तोय-मपिबच्च दृढव्रतः ॥ १३ ॥ अन्ये त्वाहुरुदन्या[3]र्नि-बाधितः स शिशुर्भृशम् ॥ शुष्यत्तालुमुखोरस्क-श्चेतसीति
व्यचिन्तयत् ॥१४॥ पिबाम्यनादेयमपि, नादेयं वारि साम्प्रतम् ॥ प्रायश्चित्तं ग्रहीष्यामि पश्चात्सद्गुरुसन्निधौ ॥ १५ ॥ विमृश्येति
समुत्पाद्य, पातुमञ्जलिना जलम् ॥ निन्ये यावन्मुखस्याग्रे, सोऽध्यासीदिति तावता ॥ १६ ॥ पिबामीमान् कथं जीवा-नहं विज्ञातजै-
नगीः ॥ उदबिन्दौ यदेकत्रा-ऽसङ्ख्यजन्तून् जिना जगुः ॥१७॥ त्रसाः पूतरमत्स्याद्याः, स्थावराः पनकादयः ॥ नीरे स्युरिति
तद्घाती, सर्वेषां हिंसको भवेत् ॥ १८ ॥ तत्कियद्भिर्दिनैर्यान्ति, रक्षिता अपि ये ध्रुवम् ॥ तान् प्राणान् रक्षितुं दक्षः, परप्राणान्निह-
न्ति कः ? ॥ १९ ॥ सजीवं जीवनमिदं, तन्न पास्यामि सर्वथा ॥ निर्णीयेति शनैर्नद्यां, स मुमोचाञ्जलेर्जलम् ॥ २० ॥ बालोऽप्यबा-
लधैर्यस्ता-मुत्तीर्य तटिनीं ततः ॥ तत्तीर एव सोऽपत-त्तृष्णया गन्तुमक्षमः ॥२१॥ धर्मस्थैर्यं दधच्चित्ते, [10]पिपासाविवशोऽपि सः ॥
स्मृतपञ्चनमस्कारो, विपद्य त्रिदिवं ययौ ॥ २२ ॥ प्रयुज्याथावधिज्ञानं, ज्ञात्वा पूर्वभवं निजम् ॥ पुरो गत्वा स्थितं तातं, प्रेक्ष्य स्वाङ्ग

*कर्दमयुक्ते पिच्छिले गा १ बाल.। २ नदीम्। ३ तृषयापीडितः। ४ उरस्क वक्ष.स्थलम्। ५ आदातुमयोग्यम्। ६ नद्या इदं नादेयम्। ७ जलबिन्दौ।
८ जन्म्। ९ नदीम्। १० तृषापीडित'।

प्रविश्य च ॥ २३ ॥ अन्वगाद्धनमित्रर्षि, ततश्चलयितुं सुरः ॥ समायान्तं सुतं दृष्ट्वा, हृष्टः सोऽप्यचलत्पुरः ॥ २४ ॥ [युग्मम्]
अथोदन्याव्यथार्त्तानां, मुनीनामनुकम्पया ॥ धनशर्माऽमरो भूरि-गोकुलान्यध्वनि व्यधात् ॥ २५ ॥ तेभ्योऽधिगत्य तक्रादि, साधवः
स्वास्थ्यमासदन् ॥ सुधाकुण्डेभ्य आसद्य, पीयूषमिव निर्जराः ॥ २६ ॥ विहरन्तः सुखेनैवं, तत्कृते [1]व्रजिकाव्रजे ॥ उल्लङ्घ्यारण्यमा-
पुस्ते, क्रमादन्तिमगोकुलम् ॥ २७ ॥ ततोऽग्रे गच्छतां तेषां, मध्यात्कस्यापि विं[2]ण्टिकाम् ॥ स्वं जिज्ञापयिषुः सोऽथ, तत्र व्यस्मरय-
त्सुरः ॥ २८ ॥ दूरं गत्वा विण्टिकां च, स्मृत्वा स वलितो व्रती ॥ उपधेर्विण्टिकां तत्रा-ऽपश्यत्स्वां न तु गोकुलम् ॥ २९ ॥ तास्मा
दाय प्रचलितो, मिलितोऽन्यतपोधनैः ॥ अवदद्विण्टिकालाभं, गोकुलादर्शनं च सः ॥ ३० ॥ जाताश्चर्यास्तदाकर्ण्य, मुनयो व्यमृश-
न्निति ॥ नूनं दिव्यानुभावेन, गोकुलान्यभवन् वने ॥३१॥ अत्राऽन्तरे प्रादुरासीत्, स सुरः कान्तिभासुरः ॥ विहाय पितरं सर्वान्,
मुनीनऽन्याननाम च ॥ ३२ ॥ एनं कुतो न नमसी-त्युक्तः स व्रतिभिस्ततः ॥ स्वीयं व्यतिकरं सर्वं, निवेद्येत्यवदत्सुरः ॥ ३३ ॥
सजीवाऽम्भोऽपि पातुं य-त्तदासौ मे मतिं ददौ, तत्पूर्वभव[3]वैर्य्याऽपि, साधुरेष न वन्द्यते ॥ ३४ ॥ स्नेहादपि रिपोरेव, कार्यं विहितवा-
नसौ ॥ यद्दुर्गतिनिमित्तं मे, तदा तदुपदिष्टवान् ॥ ३५ ॥ अपास्यं चेत्सचित्ताम्बु, तदैतद्वचनादहम् ॥ व्रतभङ्गभवात्पापा-दभ्रमिष्यं
तदा भवे ॥ ३६ ॥ स एव हि पूज्यो, गुरुश्च जनकोऽपि च ॥ शिष्यं सुतं च यः क्वापि, नैवोन्मार्गे प्रवर्त्तयेत् ॥ ३७ ॥
धनशर्मसुपर्वैव- मुदीर्यागात्त्रि[4]विष्टपम् ॥ साधवोऽपि ततः स्थाना-द्विजहुस्ते यथासुखम् ॥ ३८ ॥ क्षुल्लो यथाऽयं धनशर्मनामा, सेहे
पिपासां सुदृढप्रतिज्ञः ॥ एवं समग्रैरपि संयतैः सा सह्या महानन्दपदानुरक्तैः ॥३९॥ इति तृट्परीषहे धनशर्ममुनि कथा ॥ २ ॥

१ गोकुलसमूहे । २ 'वेंटियु' इति भा० । ३ पिता । ४ स्वर्गम् ।

उक्तस्तृषापरीषहः, क्षुत्पिपासासहनकृशतनोश्च शीतकाले शीतमपि बहु लगतीति शीतपरीषहमाह—

मूलम्—चरंतं विरयं लूहं, सीअं फुसइ एगया ॥ णाइवेलं मुणी गच्छे, सोच्चा णं जिणसासणं ॥ ६ ॥

व्याख्या-चरन्तं ग्रामानुग्रामं मोक्षमार्गं वा व्रजन्तं विरतं सावद्ययोगान्निवृत्तं 'लूहति' तैलाभ्यङ्गस्नानस्निग्धाहारादिपरिहारेण रूक्षं, मुनिमितिशेषः, शीतं हिमं, स्पृशति, अभिद्रवति, बाधते इत्यर्थः । एकदा शीतकाले, ततः किं कुर्यादित्याह-न नैव अतिवेलं वेलां स्वाध्यायादिसमयात्मिकामतिक्रम्य शीतभयान्मुनिः साधुर्गच्छेत् स्थानान्तरमुपसर्प्पेत् श्रुत्वा 'णमिति' वाक्यालङ्कारे, जिनशासनं जिनागमं 'अन्यो जीवोऽन्यश्च देहः, तीव्रतराश्च नरकादौ शीतवेदना अनुभूता ! जीवैरित्यादिकम्' इतिसूत्रार्थः ॥ ६ ॥ किञ्च—

मूलम्--ण मे णिवारणं अत्थि, छवित्ताणं ण विज्जइ ॥ अहं तु अग्गिं सेवामि, इइ भिक्खु ण चिंतए ॥७॥

व्याख्या—न मे मम निवारणं शीतवातादिनिवारकं सौधाद्यस्ति विद्यते, तथा छवित्राणं त्वक्त्राणं कम्बलवस्त्रादि न विद्यते, ततोऽहं शीतमपाकर्तुं तु पुनरग्निं सेवे इति भिक्षुर्न चिन्तयेन्न ध्यायेत्, चिन्तानिषेधे सेवनं तु दूरापास्तमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ दृष्टान्तश्चात्र । तथाहि—

पूरे राजगृहेऽभूवं-श्चत्वारश्चतुरोत्तमाः ॥ सखायोऽन्योन्यमुत्कृष्ट-प्रेमभाजो वणिग्वराः ॥१॥ भद्रबाहुस्वामिपार्श्वे, श्रुत्वा धर्मं जिनोदितम् ॥ ते चत्वारोऽपि सञ्जात-संवेगाः प्राव्रजन् मुदा ॥२॥ गुरुशुश्रूषणात्पार-दृश्वानस्ते श्रुतोदधेः ॥ एकाकित्वविहाराख्यां, प्रतिमां प्रतिपेदिरे ॥ ३ ॥ कल्पश्चायमभूत्तेषां, यद्विहाराशनादिकम् ॥ तृतीय एव प्रहरे, कार्यं कार्यं समाहितैः ॥ ४ ॥ तुर्ययामप्रवेशे तु, भवेद्यो यत्र संस्थितः ॥ तेन तत्र प्रतिमया, स्थेयं प्रहरसप्तकम् ॥ ५ ॥ कल्पमेन श्रयन्तस्ते, विहरन्तो धरातले ॥ परेद्यवि पुरं

राज-गृहं पुनरूपाययुः ॥ ६ ॥ तदा च [1]तुहिनव्यूहैः, पीडयन् जगतिजनम् ॥ पत्रपुष्पफलोपेतान्, स्थाणून् कुर्वन् महीरुहान् ॥७॥
तटाकान्यपि सर्वाणि, स्त्यानयन्नाज्यवन्निशि ॥ निरास्पदान् पक्षिपशु-श्वापदान् दारुतां नयन् ॥ ८ ॥ शीतकम्प्रदरिद्राणां, दन्तवाद्यं
प्रवादयन् ॥ कृशानुसेविनं कुर्वन्, सर्वं श्रोत्रियवज्जनम् ॥ ९ ॥ रुष्टानपि मिथोऽत्यर्थं, दम्पतीन परिरम्भयन् ॥ हेमन्तर्तुः ॥ प्रववृते,
विश्वं हेममयं सृजन् ॥ १० ॥ [चतुर्भिः कलापकम्] हिमर्तौ तत्र वैभार-गिरेस्ते मुनयः पुरे।आहारार्थं समाजग्मुः, प्रहरेऽस्तृती-
यके ॥ ११ ॥ कृताहाराश्च ते सर्वे, गन्तुं वैभारभूधरम् ॥ पृथग् पृथग् न्यवर्त्तन्त, पुरमध्यान्महर्षयः ॥ १२ ॥ वैभाराद्रिगुफाद्वारे,
प्राप्तस्यैकस्य तेष्वथ ॥ द्वितीयस्य पुरोद्याने, तृतीयस्य तदन्तिके ॥१३॥ तुर्यस्य तु पुरोपान्ते, चतुर्थः प्रहरोऽभवत् ॥ कायोत्सर्गं ततः
कृत्वा; ते तत्रैवावतस्थिरे ॥ १४ ॥ [युग्मम्] तेष्वद्रिकन्दराद्वार-संस्थितस्य तपस्विनः ॥ उच्चैः स्थित्वादलग-च्छीतमत्यन्तदारुणम्
॥ १५ ॥ पतत्तुहिनसम्पर्क-शीतलैः शैलमारुतैः ॥ कायश्चकम्पे तस्योच्चै-र्न किञ्चिदपि मानसम् ॥ १६ ॥ स शीतवेदनां सम्यक्,
सहमानो महामुनिः ॥ [10]यामिन्याः प्रथमे यामे, परलोकमसाधयत् ॥ १७ ॥ उद्यानस्थस्य नीचैस्त्वा-च्छीतमल्पं किमप्यभूत् ॥ ततो
रजन्याः प्रहरे, द्वितीये स व्यपद्यत॥१८॥उद्यानपार्श्ववृत्तेस्तु, वृक्षाद्याश्रयतोऽलगत् ॥ शीतमल्पं ततो यामे, स विपन्नस्तृतीयके॥१९॥
आसीदल्पतरं शीतं, तुर्यस्य नगरोष्मणा॥ततः स प्रहरे तुर्ये, [11]परासुत्वमगान्मुनिः॥२०॥चत्वारोऽपि प्राज्यधैर्या मुनीन्द्राः, स्वर्गं प्रापुस्ते
विषह्येति शीतम् ॥ इत्थं सर्वैः साधुभिस्त्यक्तकामै-स्तत्सोढव्यं [12]मुक्तिसंयुक्तिकामैः ॥२१॥ इति शीतपरीषहे साधुचतुष्कथा ॥३॥

---

१ हिमसमुहैः । २ "ठुंठु" इति भा० । ३ वृक्षान् । ४ घृतवत् । ५ 'आस्पद' स्थानम् ६ काष्टभावम् । ७ 'वह्निः । ८ पर्वतम् । ९ पर्वत-पवनैः । १० रात्रेः । ११ मरणत्वम् । १२ संयुक्तिः संयोग ।

इदानीं शीतविपक्षमुष्णमिति, यद्वा शीतकाले शीतं तदनु ग्रीष्मे उष्णमिति तत्परीषहमाह—

मूलम्—उसिणप्परिआवेणं, परिदाहेण तज्जिए ॥ घिंसु वा परिआवेणं, सायं णो परिदेवए ॥ ८ ॥

व्याख्या—उष्णं उष्णस्पर्शयुक्तं भूरेणुशिलादि, तेन परिताप उष्णपरितापस्तेन, तथा परिदाहेन बहिः स्वेदमलाभ्यां वह्निना वा, अन्तश्च तृष्णोत्थदाहरूपेण तर्जितोऽत्यन्तपीडितः, तथा 'घिंसुवत्ति' ग्रीष्मे, वाशब्दात् शरदि वा परितापेन रविकिरणकृतेन तर्जित इत्यत्रापि योज्यम्, सातं सुखं प्रतीति शेषः, नो परिदेवेत् 'हा ! कदा चन्द्र–चन्दन–झञ्झानिलादयः सुखहेतवो मम सम्पत्स्यन्ते ?' इति न प्रलपेदिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

मूलम्—उण्हाभितत्तो मेहावी, सिणाणं णो वि पत्थए ॥ गायं णो परिसिंचेज्जा ण वीएज्जा य अप्पयं ॥९॥

व्याख्या—उष्णाभितप्तो मेधावी मर्यादावर्त्ती स्नानं जलाभिषेकं 'णोवि पत्थएत्ति' अपेर्भिन्नक्रमत्वात् नो नैव प्रार्थयेदपि, अभिलपेदपि, कथं पुनस्तत्कुर्यादितिभावः, तथा गात्रं देहं नो परिसिञ्चेत् न सूक्ष्माम्बुबिन्दुभिरार्द्रीकुर्यात्, न वीजयेच्च तालवृन्तादिभिः, अल्पकमपि, स्तोकमपि, किम्पुनर्बहुरिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ उदाहरणञ्चात्र, तथाहि—

अभूल्लक्ष्मीकुलागारं, नगरी तगराभिधा ॥ दत्तप्रमोदस्तत्रासी–द्दत्तनामा वणिग्वरः ॥ १ ॥ स भद्राभार्यया साकं भुञ्जानः सुखमुत्तमम् ॥ अरहन्नकनामानं, पुत्ररत्नमजीजनत् ॥२॥ धर्ममार्हतमाकर्ण्या–ऽर्हन्मित्राचार्यसन्निधौ ॥ विरक्तो व्रतमादत्त, दत्तः पत्नीसुतान्वितः ॥ ३ ॥ दत्तोऽरहन्नकं स्नेहा–दिष्टैर्भोज्यैरपोपयत् ॥ कदाचिदपि भिक्षार्थं, प्रेषयामास तं न तु ॥ ४ ॥ उत्तमर्ण

इत्रानेन, किमयं पोप्यवेऽन्वहम् ॥ समर्थोऽपि च किं भिक्षा-चर्यामेष न कार्यते ? ॥ ५ ॥ ध्यायन्तोऽपीति निर्ग्रन्था, वक्तुं किमपि नाशकन् ॥ पुत्रं वा पालयन् वप्ता, निषेद्धुं केन शक्यते ? ॥ ६ ॥ [युग्मम्] *निदाघसमयेऽन्येद्यु-र्दत्तः साधुर्व्यपद्यत ॥ तद्वियोगान्महादुःख-माससादाऽरहन्नकः ॥७॥ ततोऽन्ये संयतास्तात-विरहातुरचेतसे ॥ तस्मै द्वित्रान् दिनान् याव-दानीयाहारमार्पयन्॥८॥ अथ त यतयोऽवोचन्, भिक्षार्थं पर्यट स्वयम् ॥ नेदानीं पितृवत्कोऽपि, दास्यत्यानीय भोजनम् ॥ ९ ॥ दग्धोपरिष्ठात् पिटको-पमां वाचं निशम्य ताम् ॥ चचाल विमनाः सोऽथ, भिक्षायै मुनिभिः समम् ॥ १० ॥ अतीवसुकुमाराङ्गः, पूर्वमप्यकृतश्रमः ॥ तदा निदाघतापेन, पर्यभूयत सोऽधिकम् ॥११॥ ग्रीष्मार्ककिरणोत्तप्त-रेणुकानिकरेण सः ॥ अदह्यत पदोर्वाढं, मौलौ- च तपनांशुभिः ॥१२॥ पश्चात्स्थितोऽन्यसाधुभ्य-स्तृषा शुष्यन्मुखाम्बुजः ॥ महेभ्यसदनच्छायां,× विश्रमाय स शिश्रिये ॥ १३ ॥ सौभाग्यमन्मथं तं च, तत्रस्थ तद्गृहेश्वरी ॥ धनाढ्यवणिजो भार्या-ऽपश्यत्प्रोषितभर्तृका ॥ १४ ॥ अचिन्त्यच्च सा रूप-महो ! अस्य मनोहरम् ॥ यद्दृष्टमात्रमपि मे, समाकृषति मानसम् ॥ १५ ॥ तदमुं रमयित्वा स्वं, करोमि सफलं वयः ॥ ध्यात्वेति प्राहिणोद्दासीं, सा तदाह्वानहेतवे ॥ १६ ॥ दास्याहूतः सोऽपि तस्याः, मनसीव गृहेऽविशत् ॥ सापि हर्षभरोदश्च-त्कुचकुम्भा तमभ्यगात् ॥ १७ ॥ पप्रच्छ च सितोन्मिश्रं-दन्तांशुद्योतिताधरा ॥ समग्रसुभगोत्तंस ?, किं याचसि भवानिति ॥ १८ ॥ अथारहन्नकः स्माह, भिक्षामभ्यर्थये शुभे ॥ ततः मा व्यामृशत्स्मेर-स्मरापस्मारविह्वला ॥ १९ ॥ वशीकरोम्यमुं स्निग्ध-मधुराहारदानतः ॥ स्वादुभोज्यं हि सर्वेषां, वशीक-

१ पिता । * निदाघः उष्ण. । २ हाम इति भाषायाम् । ३ समुहेन । – मस्तके । ४ रविकिरणैः । × गृहछायां । ५ प्रोषितः (विदेशगत.) भर्ता यस्या. सा । ६ हर्षसमूहेन विकस्तपयोधरा। ७ हास्यव्यामिश्रदन्तकरणैर्द्योतितौ ओष्ठौ यस्याः सा । ८ मुकुट. । ९ विकसितकामेन अपसारः (स्मृतिभ्रंशः) तेन विह्वला (व्याकुला) ।

रणमुत्तमम् ॥२०॥ ध्यात्वेति सार्पयत्तस्य, मोदकान् सुन्दरान् बहून् ॥ सोऽपि पर्यटनग्लानः, प्राप्य तान् मुमुदे भृशम् ॥ २१ ॥
पश्यन्ती स्निग्धया दृष्टया, सा प्रपच्छेति तं पुनः ॥ युवत्वेऽपि त्वया तीव्रं, किमर्थं व्रतमाददे ॥ २२ ॥ मुनिरूचे मया दीक्षा,
जगृहे सौख्यहेतवे ॥ सुधामधुरया वाचा, ततः सा पुनरब्रवीत् ॥ २३ ॥ यद्येवं तन्मया सार्द्धं, भुङ्क्ष्व वैषयिकं सुखम् ॥ पालितायाः
इयत्कालं दीक्षायाः फलमाप्नुहि ॥ २४ ॥ कुरूप-दुःस्थ-स्थविर-कर्कशाङ्ग-जनोचिताम्, इमां कष्टक्रियां मुञ्च, मुधा स्वं वञ्चयस्व
मा ॥ २५ ॥ इदं गृहमियं लक्ष्मी-रयं परिजनोऽखिलः ॥ सर्वमेतत्तवायत्तं, यदि त्वं स्वीकरोषि माम् ॥ २६ ॥ लावण्याढ्यमिदं रूपं,
शरीरं चेदमावयोः ॥ अन्योन्यसङ्गमादद्य, सफलत्वं प्रपद्यताम् ॥ २७ ॥ भवेद्यदि च दीक्षायां, भवतोऽत्यन्तमाग्रहः ॥ भुक्तभोगस्तदा
भूयो, वार्द्धके तां समाचरेः ॥ २८ ॥ श्रुत्वेति तद्वचस्तस्याः, विभ्रमांश्च विलोक्य सः ॥ भग्नचित्तोऽभवत्को वा, कामिनीभिर्न
भिद्यते ? ॥२९॥ यदुक्तं-"दृष्टाश्चित्रेऽपि चेतांसि, हरन्ति हरिणीदृशः ? ॥ किम्पुनस्ताः × स्मितस्मेर-विभ्रमभ्रमितेक्षणाः ? ॥३०॥"
ततः स्वीकृत्य तद्वाच-मवतस्थे स तद्गृहे ॥ तया साकं यथाकामं, रेमे चात्यन्तरक्तया ॥ ३१ ॥ अथ गोचरचर्यायां, वसतौ चाऽ-
रहन्नकम् ॥ अप्रेक्षमाणा मुनयो-ऽन्वेषयन्निखिले पुरे ॥ ३२ ॥ तत्प्रवृत्तिमपि क्वापि, नालभन्त तथाऽपि ते ॥ ततस्तन्मातुरार्यायाः-
स्तं तद्वृत्तान्तमूचिरे ॥ ३३ ॥ वार्त्तां निशम्य तां पुत्र-शोकेनातिगरीयसा ॥ प्रणष्टचित्ता सा भूता-ऽऽदिष्टेवोन्मत्ततामगात् ॥३४॥
ततोऽरहन्नकेत्युच्चै-र्विलपन्ती सगद्गदम् ॥ सा पुरे सकलेऽभ्राम्य-द्वृत्ता [1]चेटकपेटकैः ॥ ३५ ॥ पन्थानमभिषिञ्चन्ती, नयनश्रवद-
श्रुभिः ॥ [2]तमिस्रेणेव मोहेन, प्रस्खलन्ती पदे पदे ॥ ३६ ॥ दृष्टोऽरहन्नकः क्वापि, पुत्रो मे प्राणवल्लभः ? यं यं पश्यति तं तं च,

× स्मितेन विकसितानि विभ्रमेण भ्रमितानि ईक्षणानि यासां ताः । १ बालकसमूहैः । २ अन्धकारेण ।

दृष्टाऽरहन्नकेनोच्चै-र्गवाक्षस्थेन साऽन्यदा ॥ ३८ ॥
पृच्छन्तीति पुनः पुनः ॥ ३७ ॥ कृतानुकम्पा सुजनै-र्हस्यमाना च दुर्जनैः ॥ स समुत्पन्ननिर्वेदः+, स्वहृदीति व्यचिन्तयत् ॥ ३९ ॥ अहो ! मे
[त्रिभिर्विशेषकम्] प्रत्यभिज्ञाय तां प्रेक्ष्य, तदवस्थां च तादृशीम् ॥ यदस्या वचनैस्त्यक्तं, मया मुक्तिप्रदं व्रतम् ॥ ४० ॥ दुस्सहे १व्यसने माता, पातितेयमपी-
निर्विवेकत्व-महो ! दुष्कर्मकारिता ॥ यदस्या वचनैस्त्यक्तं, मया मुक्तिप्रदं व्रतम् ॥ ४० ॥ इदानीमपि तन्मातुः, शोकमुन्मूलयाम्यहम् ॥ ध्यात्वेति स गृहा-
दृशे ॥ स्वात्मा च व्रतभङ्गेन, भवाब्धौ पातितो हहा ! ॥ ४१ ॥ इदानीमपि तन्मातुः, शोकमुन्मूलयाम्यहम् ॥ नमतीति ब्रुवन् बाष्प-प्लुताक्षस्तां ननाम च ॥४३॥
त्तस्मा-न्निर्जगाम ससम्भ्रमः ॥४२॥ कुलाङ्गारोपमो मात-रसौ त्वामरहन्नकः ॥ नमतीति ब्रुवन् बाष्प-प्लुताक्षस्तां ननाम च ॥४३॥
तं वीक्ष्य स्वस्थचित्ता सा, सप्रमोदैवमब्रवीत् ॥ एतावन्ति दिनान्यस्थात् !, कुत्र पुत्र ! भवानिति ॥ ४४ ॥ ततः प्रोवाच स प्राच्य,
सर्वं व्यतिकरं निजम् ॥ तं श्रुत्वा साऽवदद्वत्स !, भूयः स्वीकुरु संयमम् ॥ ४५ ॥ तुच्छानां मर्त्यसौख्याना-मेतेषां हेतवे कृतिन् ! ॥
अनन्तदुःखदा मा स्म-स्वीकार्षीर्नरकव्यथाः ॥ ४६ ॥ सोऽसंसन्नैव शक्तोऽसि, पापोऽहं व्रतपालने ! ॥ ततो वदसि चेन्मातः !, करो-
म्यनशनं तदा ॥ ४७ ॥ तुष्टा भद्राऽभ्यधाद्भद्र !, तवैतदपि साम्प्रतम् ॥ नत्वनन्तभवभ्रान्ति-निमित्तं व्रतभञ्जनम् ॥४८॥ यदाहुः-
"वरमग्गिमि पवेसो, वरं विसुद्धेण कम्मुणा मरणं ॥ मा गहिअव्वयभंगो, मा जीअं खलिअसीलस्स ॥ ४९ ॥" ततः स योगं सावद्यं,
प्रत्याख्याय महाशयः ॥ क्षमयित्वाऽखिलान् जन्तू-न्निन्दित्वा दुरितं निजम् ॥ ५० ॥ श्रित्वा चत्वारि शरणा-न्यादायाऽनशनं
तथा ॥ गत्वा बहिर्दिनेशांशु-तापितामश्रयच्छिलाम् ॥ ५१ ॥ [युग्मम्] धर्मध्यानी पादपोपगमनं प्रतिपालयन् ॥ तामुष्ण-
वेदनां सम्यक्, सहमानोऽतिदारुणाम् ॥ ५२ ॥ स साधुः सुकुमाराङ्गः, स्मरन् पञ्च नमस्क्रियाः ॥ व्यलीयत मुहूर्तेन, तत्र

+ खेद. १ दुःखे। २ अश्रुक्लिन्नचक्षु.। ३ युक्तम्। ४ वरमग्नौ प्रवेश वरं विशुद्धेन कर्मणा मरणम्। मा ग्रहितव्रतभङ्गः, मा जीवन स्खलितशीलस्य॥

प्रक्षेणपिण्डवत् ॥ ५३ ॥ [युग्मम्] इत्थमुष्णमधिसह्य स पश्चा-द्दत्तनन्दनमुनिस्त्रिदशोऽभूत् ॥ एवमेतदपरैरपि सम्यग्, मर्षणीय-मृषिभिर्निरमर्षैः ॥ ५४ ॥ इत्युष्णपरीषहे अरहन्नकमुनिकथा ॥ ४ ॥

अथ ग्रीष्मे उष्णं तदनु च वर्षासु दंशमशकाः स्युरिति तत्परीषहमाह—

मूलम्—पुट्ठो अ दंसमसएहिं, समरेव महामुणी ॥ णागो संगामसीसे वा, सूरो अभिहणे परं ॥ १० ॥

व्याख्या—'स्पृष्टो' ऽभिद्रुतः 'चः' पूर्तौ, दंशमशकैरुपलक्षणत्वाद्यूकामत्कुणादिभिश्च 'समरेवत्ति' सम एव शत्रुमित्रेषु तुल्यचित्त एव, प्राकृतत्वाद्विसर्जनीयस्य रेफः, महामुनिः 'णागो सङ्गामसीसे वत्ति' नाग इव करीव, वाशब्दस्येवार्थस्यात्र सम्बन्धात्, 'सङ्ग्रामशिरसि' रणमस्तके 'शूरः' पराक्रमी 'अभिहन्यात्' जयेत् 'परं' शत्रु, अयं भावः—यथा शूरः करी, शरैर्व्यथ्यमानोऽपि तानगणयन् रणशिरसि शत्रुं जयति, एवं मुनिरपि दंशाद्यैः पीड्यमानोऽपि भावविपक्षं क्रोधादिकं जयेदिति सूत्रार्थः ॥१०॥ कथं पुनर्भावरिपुं जयेदित्याह—

मूलम्—ण संतसे ण वारिज्जा, मणंपि ण पओसए । उवेह ण हणे पाणे, भुंजंते मंससोणिअं ॥ ११ ॥

व्याख्या—'न सन्त्रसेत्' नोद्विजेद्दंशादिभ्य इति शेषः, 'न वारयेत्' न निषेधयेद्दंशादीनेव तुदतोऽपि माभूदन्तराय इति, तथा 'मनः' चित्तं तदपि आस्तां वचनादि 'न प्रदूषयेत्' प्रदुष्टं कुर्यात्, किन्तु 'उवेहत्ति' उपेक्षेत औदासीन्येन पश्येत् एव न हन्यात् 'प्राणिनो' जीवान् 'भुञ्जानान्' भक्षयतो मांसशोणितं, किन्त्वाहारार्थिनोऽमी भोज्यं चैषां मम वपुर्बहुसाधारणं च यदि भक्षयन्ति तर्हि किमत्र प्रद्वेषेणेति चिन्तयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ उदाहरणञ्चात्र, तथाहि—

१ "नागा" इति भाषायाम् । २ महनीयम् ।

अस्त्यकम्पा पुरी चम्पा-भिधाना भुवि भूषणम् ॥ तस्यां सान्वर्थनामासी-ज्जितशत्रुर्महीपतिः ॥ १ ॥ तस्य श्रमणभद्राह्वः, सूनुः सात्त्विकपुङ्गवः ॥ युवराजोऽजनि जग-ज्जनाह्लादनचन्द्रमाः॥२॥ धर्मघोषगुरोः पार्श्वे, धर्मं श्रुत्वा जिनोदितम् ॥ विरक्तः कामभोगेभ्यो, महात्मा सोऽग्रहीद्व्रतम्॥३॥ श्रुताम्भोनिधिपारिणः, स प्रसादाद्गुरोरभूत् ॥ एकाकित्वविहाराख्यां, प्रतिमां च प्रपन्नवान् ॥ ४ ॥ निम्नभूमिप्रदेशेषु, विहरन् सोऽन्यदा मुनिः ॥ शरत्काले महाटव्यां, तस्थौ प्रतिमया निशि ॥ ५ ॥ सूचीसमानवदना-स्तत्र दंशा सहस्रशः ॥ विलग्य कोमले तस्य, शरीरे शोणितं पपुः ॥ ६ ॥ निरन्तरं विलग्नैस्तै-र्दंशैर्दशनतत्परैः ॥ स मुनिः स्वर्णवर्णोऽपि, लोहवर्ण इवाऽऽबभौ ॥ ७ ॥ दशत्सु तेषु तस्योच्चै-र्वेदनाऽऽसीत्तथापि सः ॥ तितिक्षामास तां क्षान्ति-क्षमो न तु ममार्ज तान् ॥८॥ अचिन्तयच्च दंशोत्था, व्यथाऽसौ कियता मम ॥ इतोऽप्यनन्तगुणिता, नरकेषु हि सा भवेत् ॥ ९ ॥ यतः—"परमाधार्मिकोत्पन्ना, मिथोजाः क्षेत्रजास्तथा ॥ नारकाणां व्यथा वक्तुं, पार्यन्ते ज्ञानिनाऽपि न ! ॥ १० ॥" किञ्च-अन्यद्वपुरिदं जीवाज्जीवश्चान्यः शरीरतः ॥ जानन्नपीति को दक्षः, करोति ममतां तनौ ? ॥ ११ ॥ किञ्चानेन शरीरेण, स्वल्पकालविनाशिना ॥ यद्येषां जायते तृप्तिः, किं न प्राप्तं ? तदा मया ॥ १२ ॥ भावयन्निति स प्राज्ञः, क्षममाणश्च तां व्यथाम् ॥ रात्रावेव जहौ प्राणान्, दंशैः शोषितशोणितः ॥ १३ ॥ इति विषह्य स दंशपरीषहं, श्रमणभद्रमुनिस्त्रिदशोऽभवत् ॥ तदपरैरपि साधुवैररयं, जिनवचो निपुणैः परिषह्यताम् ॥१४॥ इति दंशमशकपरीषहे श्रमणभद्रश्रमणकथा ॥ ५ ॥

अथ दंशाद्यैः पीड्यमानेऽपि वस्त्रान्वेषणपरो न स्यादित्यचेलपरीषहमाह—

मूलम्—परिजुण्णेहिं वत्थेहिं, होक्खामित्ति अचेलए ॥ अदुवा सचेलए होक्खं, इइ भिक्खू ण चिंतए॥१२॥

व्याख्या—'परि' समन्तात् 'जीर्णैः' दुर्बलैः 'वस्त्रैः' कल्पादिभिः 'होक्खामित्ति' भविष्यामि 'अचेलकः' चेलहीनोऽल्पदिन भावित्यादेषां, प्राच्यस्य 'इति' शब्दस्य भिन्नक्रमस्येह सम्बन्धात् इत्येतद्भिक्षुर्न चिन्तयेदिति योगः, 'अदुवत्ति' अथवा सचेलको भवि ष्यामि, परिजीर्णवस्त्रं हि मां दृष्ट्वा कश्चिदुपासकः सुन्दराणि वस्त्राणि दास्यतीति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, अयं भावः—न जीर्णचेलोऽन्यचेलाना लाभासम्भावनया दैन्यं लाभसम्भावनया वा प्रमोदं गच्छेदिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ यतः—

मूलम्—एगया अचेलओ होइ, सचेलओ वि एगया ॥ एअं धम्महिअं णच्चा, णाणी णो परिदेवए ॥ १३ ॥

व्याख्या—'एकदा' जिनकल्पाद्यवस्थायां सर्वथा चेलाभावेन जीर्णादि वस्त्रतया वाऽचेलको भवति, सचेलकश्चापि 'एकदा' स्थ विरकल्पिकाद्यवस्थायां, ततः किमित्याह—एतदित्यवस्थौचित्येन सचेलत्वमचेलत्वञ्च 'धर्महितं' साधुधर्मोपकारकं 'ज्ञात्वा' अवबुध्य, तत्राऽचेलत्वस्य धर्महितत्वमल्पप्रत्युपेक्षणादिना, सचेलकत्वस्य तु तथात्वमग्न्याद्यारम्भनिवारकत्वेनेति ध्येयं, ज्ञानी नो 'परिदेवयेत्' अचेलस्य मम शीतसम्पातसन्तापितस्य किमिदानीं शरणमिति न दैन्यमालम्बेतेति सूत्रार्थः॥१३॥ उदाहरणं सम्प्रदायश्चायमत्र, तथाहि—

अभूत्पुरे दशपुरे सोमदेवो द्विजाग्रणीः ॥ तस्य भार्याऽभवद्रुद्र–सोमाह्वा परमार्हती ॥१॥ तयोरभूतां द्वौ पुत्रौ, गुणरत्नमहो दधी ॥ तत्रार्यरक्षितो ज्येष्ठो, द्वितीयः फल्गुरक्षितः ॥२॥ तत्राऽधीत्य पितुः पार्श्वे, तद्विद्यामार्यरक्षितः ॥ जगामाधिकविद्यार्थी, पाटलीपुत्रपत्तनम् । ३ ॥ साङ्गवेदपुराणाद्याः, विद्यास्तत्र चतुर्दश ॥ अधीत्यागाद्दशपुरं, पुरं स स्वजनोत्सुकः ॥ ४ ॥ तमधीतच तुर्वेदं, ज्ञात्वाऽऽयातं नरेश्वरः ॥ अभिगम्य गजस्कन्धे–ध्यारोप्यावीविशत्पुरे ॥ ५ ॥ कृत्वोच्चम्भितकेतु त–न्नगर नागरा अपि ॥ अभ्याययुस्तं सर्वेऽपि, प्रौढप्राभृतपाणयः ॥ ६ ॥ सम्पूज्यमानः सर्वेण, पूर्जनेन नृपेण च ॥ जगाम स्वगृहं बाह्य–शालामध्यवसच्च

सः ॥ ७ ॥ पुरलोकेन राज्ञा चा-ऽर्च्यमानं तं धनादिना ॥ दृष्ट्वा तद्बन्धवो हृष्ट-मानसा बहुमानयन् ॥ ८ ॥ आबद्धतोरणं सद्यः, पौरैस्तन्मन्दिरं तदा ॥ रूप्यस्वर्णमणिधेनु-प्रभृतिप्राभृतैर्भृतम् ॥ ९ ॥ अथार्यरक्षितो दध्यौ, प्रमादाज्जननीं निजाम् ॥ यन्नाद्राक्षमहं पूर्वं तद्विनीतस्य नोचितम् ॥ १० ॥ मद्वियोगादृशां माता, कामप्याप्ता भविष्यति ॥ तदद्यापि निजां लक्ष्मीं, दर्शयन् मोदयामि ताम् ॥ ११ ॥ ध्यात्वेति स द्रुतं दिव्य-वस्त्राभरणभूषितः ॥ अन्तर्गेहमगात्स्वीयां, सवित्रीं[1] प्रणनाम च ॥ १२ ॥ स्वागतं तव हे पुत्रे- त्युदित्वा मौनमाश्रिता ॥ उदासीनेव सा त्वस्थात्, प्रेमान्तर्बहु बिभ्रती ॥ १३ ॥ स्नेहोद्रेकं तदा मातुरपश्यन्नित्युवाच सः ॥ चिरादेतं भक्तिमन्तं मातर्मां भाषसे न किम् ? ॥ १४ ॥ अथेत्थं रुद्रसोमाख्य-त्किमेभिः स्वान्यनाशकैः ॥ हिंसोपदेशकैः शास्त्रै-रधीतैर्नरकप्रदैः ॥ १५ ॥ एतेषां च प्रभावेण, त्वां घोरे दुःखसागरे ॥ पतिष्यन्तं प्रपश्यन्त्याः, स्यादानन्दः कथं ? मम ॥ १६ ॥ मद्वाचि प्रत्ययश्चेत्ते, भक्तिश्च मयि विद्यते ॥ स्वर्गापवर्गद वत्स !, दृष्टिवादं तदा पठ ॥१७॥ अथार्यरक्षितो दध्या-वपि लोकप्रमोदिना ॥ तेनाधीतेन किं ? येन, जननी मे न तुष्यति ॥ १८ ॥ ध्यात्वेत्यम्बां स पप्रच्छ, दृष्टिवादः क पठ्यते ? ॥ साऽप्यवादीद्दृष्टिवादो-ऽधीयते साधुसन्निधौ ॥१९॥ दर्शनानां विचारो यो, दृष्टिवादः स उच्यते ॥ तन्नामाऽप्यस्य शास्त्रस्य, दृश्यते सुन्दरान्वयम् ॥२०॥ इत्यार्यरक्षितो ध्यायन्, जगाद जननीमिति ॥ अध्येष्येऽहं दृष्टिवादं, त्वदादेशवशंवदः ॥ २१ ॥ [युग्मम्] सङ्गंस्यन्ते क पुनर्मे, दृष्टिवादस्य पाठकाः ॥ श्रुत्वेति रुद्रसोमा तं, साह हर्षोल्लसत्तनुः ॥ २२ ॥ त्वया विनीतपुत्रेण, सुपुत्रजननीष्वहम् ॥ नीता प्रथमतामेतं, मदादेशं चिकीर्षता ॥२३॥ तद्गच्छ वत्स ! त्वरित-मिक्षुवाटमितो मम ॥ सूरींस्तोसलिपुत्राख्यान्, स्थितांस्तत्र समाश्रय

1 जननीं ।

॥ २४ ॥ पाठयिष्यन्ति ते तुभ्यं, दृष्टिवादं महामते ! ॥ सोऽप्यूचे मातरध्येष्ये, प्रातर्गत्वा तदन्तिकम् ॥ २५ ॥ भावयन् दृष्टि-वादार्थं, सोऽथ निश्यपि नाऽस्वपीत् ॥ आपृच्छयाम्बां निशाशेषे, तमभ्येतुं चचाल सः ॥ २६ ॥

इतश्च तत्पितुर्मित्रं, ग्रामे क्वाप्यभवद्द्विजः ॥ स चार्यरक्षितं श्रुत्वा-ऽऽयातं धाम्नीत्यचिन्तयत् ॥२७॥ प्रमादेन सुहृत्पुत्रं, नाद्राक्षं गतवासरे ॥ पश्यामि तं तदद्यापि, मन्मनोम्भोजभास्करम् ॥२८॥ ध्यात्वेति स द्विजः पूर्णा, इक्षुयष्टीर्नवोत्तमाः ॥ तत्खण्डं चैकमा-दायो-त्सुकस्तत्सदनं ययौ ॥२९॥ निर्गच्छन्तं गृहादार्य-रक्षितं स निरैक्षत ॥ किन्तूपालक्षयत् स्पष्ट-प्रकाशाभावतो न तम् ॥३०॥ कोऽसि त्वमिति भूदेवः, सोऽप्राक्षीदार्यरक्षितम् ॥ आर्यरक्षितनामाह-मसीति स्माह सोऽपि तम् ॥३१॥ अथावग्द्विजो मित्र-पुत्र ! त्वा ह्यस्तने दिने ॥ नाद्राक्षमिति तज्जातं, दिनं मे वत्सरोपमम् ॥३२॥ इत्युक्त्वा सोमजं प्रेम्णा, समालिङ्ग्य द्विजो जगौ ॥ त्वन्निमित्तं मयाऽऽनीता, गृहाणेक्षुलता इमाः ॥३३॥ सोऽवादीदिक्षुसन्दोहो, मन्मातुर्दीयतामयम् ॥ अहं तु देहचिन्तायै, बहिर्गच्छामि साम्प्रतम् ॥३४॥ मन्मातुश्चेति कथये-र्यद्दृष्टश्चार्यरक्षितः ॥ मामेव पूर्वमद्राक्षी-त्कलितं ललितेक्षुभिः ॥३५॥ तेनेत्युक्तस्तदम्बायै, तन्मर्म स द्विजोऽवदत् ॥ तच्छ्रुत्वा रुद्रसोमापि, निपुणेति व्यचिन्तयत् ॥३६॥ मत्सूनोः प्रस्थितस्याभू-न्निमित्तमिदमुत्तमम् ॥ तदसौ नव पूर्वाणि, साधिकानि पठिष्यति ॥ ३७ ॥ दध्यौ विशुद्धधीरार्य-रक्षितोऽपि पथि व्रजन् ॥ लप्स्येऽहं दृष्टिवादस्य, विभागान्नव साधिकान् ॥ ३८ ॥ अथेक्षुमदनं प्राप्तः, सोमसूरित्यचिन्तयत् ॥ अज्ञातवन्दनविधि-र्मध्ये गच्छाम्यहं कथम् ? ॥ ३९ ॥ तदिहाहं प्रवेक्ष्यामि, श्रमणोपासकैः समम् ॥ साधूनां वन्दनाचारं, यथा तेभ्योऽवधारये ॥४०॥ विमृश्येति क्षणं यावत्-द्वार्यस्थादार्यरक्षितः ॥

१ रमह । *

तत्रागाद् ढङ्करश्राद्ध-स्तावद्वन्दनहेतवे ॥४१॥ सोऽविशद्वसतिं बाढ-स्वरं नैषेधिकीं वदन् ॥ गर्जन्निर्वेर्यापथिकीं, प्रतिचक्राम च क्रमात् ॥ ४२ ॥ अभिवन्द्य ततः सूरीन्, मुनींश्च विधिपूर्वकम् ॥ पुरो गुरोरुपाविक्षत्, क्षितिं[1] प्रत्युपेक्ष्य सः ॥४३॥ अथार्यरक्षितस्तस्मा-दवधार्याखिलं विधिम् ॥ प्रविश्योपाश्रये सूरीन्, मुनींश्च विधिनाऽनमत् ॥४४॥ किन्त्वसौ ढङ्करश्राद्ध-मनत्वोपाविशद्यतः ॥ नव्य श्राद्धोऽयमिति तं, गुरवो विविदुस्ततः ॥ ४५ ॥ पप्रच्छुश्च तमाचार्या, धर्माप्तिस्ते कुतोऽभवत् ? ॥ सोप्यभ्यधान्मया धर्मः, श्राद्धाद-स्मादुपाददे ॥४६॥ तं वीक्ष्य मुनयोऽप्युच्चै-र्गुरून् व्यज्ञपयन्निति ॥ आर्यरक्षितभट्टोऽयं-रुद्रसोमात्मजः प्रभो ! ॥४७॥ चतुर्दशानां सद्विद्या-स्थानानामेष पारगः ॥ प्रावेशि पत्तने राज्ञा, गजारूढो गतेऽहनि ॥ ४८ ॥ अत्रागमनमप्यस्य, दुर्घटं[2] वेदवेदिनः ॥ तदस्मिन् श्रावकाचारं, प्रेक्ष्य चित्रीयते मनः ॥४९॥ अथार्यरक्षितः सर्व, स्ववृत्तान्तमुदीर्य तम् ॥ इति व्यजिज्ञपत्सूरीन्, पद्मकोशीकृताञ्जलिः ॥५०॥ अध्येतुं दृष्टिवादं हि, पूज्यानहमशिश्रियम् ॥ तत्तदध्यापनेनोच्चैः, प्रसादः क्रियतां मयि ! ॥ ५१ ॥ तच्छ्रुत्वा सूरयोऽप्यूचु-र्यद्येवं तत्परिव्रज ॥ क्रमेण दृष्टिवादं ते, पाठयामो यथा वयम् ॥५२॥ सोमजन्माप्युवाचैवं, प्रव्राजयत मां द्रुतम् ॥ किन्तु स्था-नादतोऽन्यत्र, गन्तव्यं सूरिपुङ्गवैः ॥५३॥ इह स्थितं हि मां राजा, स्वजनाः पूर्जनास्तथा ॥ दीक्षातः पातयिष्यन्ति, [3]प्रसह्याप्यनुरागतः ॥५४॥ तच्छ्रुत्वा गच्छयुक्तास्ते, तमादायान्यतो व्रजन् ॥ अभूदाद्यमिदं शिष्य-चौर्यं श्रीवीरशासने ॥ ५५ ॥ ततः प्राव्राजयन्नार्य-रक्षितं मुनिपुङ्गवाः ॥ क्रमाच्चैकादशाङ्गानि, गुरुपार्श्वे पपाठ सः ॥५६॥ यावांस्तोसलिपुत्राणां, दृष्टिवादः स्फुटोऽभवत् ॥ तावन्तं तं च जग्राह, बुद्धिमानार्यरक्षितः ।५७॥ श्रीवज्रस्वामिनो भूयान्, दृष्टिवादोऽस्ति सम्प्रति ॥ श्रुत्वेति सोऽचलद्वज्रा-श्रितां प्रति

१ भूमिम् । २ असम्भाव्यम् । ३ बलात्कारेण ।

पुरीपुरीम् ॥५८॥ मार्गायातामथावन्ती-मासदत् सोमदेवभूः ॥ तत्र श्रीभद्रगुप्ताह्व-सूरिशक्रान्ननाम च ॥५९॥ ते सूरयोऽपि तं नवं-गुणाढ्य श्रुतपूर्विणः ॥ उपलक्ष्यालिलिङ्गुर्द्राक्, प्रमोदाच्चैवमूचिरे ॥६०॥ धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि, लब्धजन्मफलोऽसि च ॥ यद्यत्त्वया शासनं शैवं जैनमङ्गीकृत त्वया ! ॥ ६१ ॥ किञ्चाद्यानशनं कर्तु-मिच्छामि स्वल्पजीवितः ॥ ततस्त्वां प्रार्थये वत्स !, भव नियमिको मम ॥६२॥ ततोऽङ्गीकृत्य तद्वाचं, तस्थौ तत्रार्यरक्षितः ॥ ते सूरयोऽप्यनशनं, विधायेति तमूचिरे ॥६३॥ एकत्रोपाश्रये वज्र-स्वामिना सह मा वसेः॥ किन्तु स्थित्वा परत्र त्वं, पठेस्तस्यान्तिके श्रुतम् ॥६४॥ वसेद्वज्रेण सार्द्धं हि, यः सोपक्रमजीवितः ॥ एकामपि निशां नूनं, तेन साकं म्रियेत सः ॥६५॥ तद्वचः प्रतिपद्याथ, तान्निर्याम्य च सोमभूः ॥ पुरीमगाद्वज्रयुतां, बहिस्तस्थौ च तां निशाम् ॥६६॥ तस्याः [1]क्षपायाः प्रान्ते च, वज्रोऽमुं स्वप्नमैक्षत ॥ मत्पात्रस्थं सावशेषं, पयः कोऽप्यऽतिथिः पपौ ॥६७॥ प्रातस्तं स्वप्नमाचख्यौ, साधूनां साधुसिन्धुरः तेषामजानतां सम्यक्, तदर्थञ्चैवमब्रवीत् ॥ ६८ ॥ आगन्ताद्य मुनिः कोऽपि, स च पूर्वगतं श्रुतम् ॥ अस्मत्पार्श्वात्सुधीः सर्वं, किञ्चिदूनं ग्रहीष्यति ॥६९॥ अथार्यरक्षितः प्रात-र्वज्राचार्यमवन्दत ॥ कुत आगास्त्वमिति ? तं, वज्रस्वाम्यपि पृष्टवान् ! ॥ ७० ॥ सोऽवक् तोसलिपुत्राह्व-सूरिपार्श्वादिहागमम् ॥ किमार्यरक्षितोऽसि ? त्व-मिति वज्रोऽपि तं जगौ ॥७१॥ एवमेवेति तेनोक्ते, वज्रसूरिरदोऽवदत् ॥ स्वागतं तव किन्तु त्वं, स्थितोऽसि क्व प्रतिश्रये ? ॥ ७२ ॥ सोऽवग् बहिः स्थितोस्मीति, ततो वज्रस्तमभ्यधात् ॥ बहिः स्थितः कथङ्कारं, त्वं पठिष्यसि? सन्मते ! ॥७३॥ सोऽवादीत् भद्रगुप्ताह्व-सूरीन्द्रस्यानुशासनात् ॥ स्वामिन्नहमितो भिन्न-मुपाश्रयमुपाश्रयम् ॥७४॥ दत्तोपयोगवज्रोऽपि, तन्निमित्तं विभाव्य च ॥ प्रोचे युक्तमिदं प्रोक्तं,

१ 'क्षपा' रात्रि. । * साधुश्रेष्ठः । २ उपाश्रये । ३ आज्ञायाः । ४ अन्या वसतिमाश्रयम् ।

तैः पूज्यैर्ज्ञानमागरैः ॥ ७५ ॥ अथाऽन्यवसतिस्थस्या-प्यार्यरक्षितसन्मुनेः ॥ श्रीमान् वज्रगुरुः पूर्वा-ऽध्यापनाय प्रचक्रमे ॥७६॥ ततोऽल्पेनापि कालेन, नव पूर्वाण्यधीत्य तम् ॥ दशमं पूर्वमध्येतुं, प्रवृत्त गुरुरित्यवक् ॥ ७७ ॥ पूर्वस्य दशमस्याथ, [1]यमकानि पठ द्रुतम् ॥ ततः पठितुमारेभे, विषमाण्यपि तानि सः ॥७८॥ इतश्च पितरावार्य-रक्षितस्य समुत्सुकौ ॥ इति प्राहिणुतां भूयः, सन्देशान् बहुभिर्जनैः ॥ आगच्छ कुलभानो ! त्वं, वत्सोद्योतं विधेहि नः ॥ त्वद्वियोगाद्यदस्माकं, [2]दर्शरात्रीयते जगत् ॥८०॥ इति सन्देशवचनै-र्यावदागान्न सोमभूः ॥ तावत्ताभ्यां तमाह्वातुं, प्रेषितः फल्गुरक्षितः ॥८१॥ सोऽप्यागत्य प्रणम्यार्य-रक्षितर्षिमदोऽवदत् ॥ किमेवं स्वकुटुम्बेऽपि, निर्मोहत्वं त्वयाऽऽदृतम् ? ॥ ८२ ॥ वैराग्याद्वा न ते रागो, यद्यपि स्वेषु विद्यते ॥ तथापि शोकमग्नांस्तान्, कारुण्येन समुद्धर ॥ ८३ ॥ किञ्चादातुं परिव्रज्या-मुत्सुकाः सन्ति बन्धवः ॥ तत्रागत्य ततस्तेषां, देहि मुक्तिप्रदं व्रतम् ॥ ८४ ॥ अथेति व्याजहारार्य-रक्षितः फल्गुरक्षितम् ॥ यदि सूनृतमेतत्स्यात्, तदा त्वं स्वीकुरु व्रतम् ॥८५॥ इति तेनोदितः प्राज्ञः, सोऽवदद्देहि मे व्रतम् ॥ ततस्तस्मै ददौ दीक्षां, भगवानार्यरक्षितः ॥८६॥ गन्तुं स्माह पुनः फल्गु-रक्षितोऽप्यार्यरक्षितम् ॥ गमनायोत्सुकः सोऽपि, श्रीवज्रं पृष्टवांस्ततः ॥८७॥ वज्रस्वामी ततोऽवादी-द्वत्स ! त्वं पठ मा व्रज ॥ निर्विण्णः सोऽथ यमकै-रित्यपृच्छत्पुनर्गुरून् ॥८८॥ कियन्मात्रं मयाऽधीतं, कियच्छेषं च वर्त्तते ॥ स्वामिन् ! दशमपूर्वस्ये-त्याख्याहि मम साम्प्रतम् ॥ ८९॥ ततः स्मित्वाऽवदत्सूरिः, पूर्वस्य दशमस्य हि। बिन्दुमात्रं त्वयाऽऽदायि, शेषं तु जलधेः समम् ॥९०॥ अथार्यरक्षितः स्माह, श्रान्तोऽस्मि ! पठनादहम् ॥ पारं प्राप्तुं तदेवस्य, न शक्ष्याम्बुधेरिव ॥ ९१ ॥ गुरुर्जगाद वत्स ! त्वं, सोद्यमोऽसि सुधीरसि ॥ तदस्य पारं त्वरितं,

१ दशम पूर्वमध्येतुं, यैरधीतैः प्रभुर्भवेत् । यमकानीति तान्याहुः, सूत्राणि परिकर्मणः ॥ २ दर्श (अमावास्या) रात्रिरिव आचरति ।

लप्स्यते किं विषीदसि ? ॥९२॥ इत्थमुत्साहितोऽध्येतुं, प्रवृत्तोऽपि पुनः पुनः ॥ गन्तुं पप्रच्छ स गुरुं, तं गुरुस्तु निषिद्धवान् ॥९३॥ अन्यदा स महादाया-ऽनुजं गुर्वन्तिकं गतः ॥ इत्यूचेऽसौ मम भ्राता, मामाह्वातुमिहाययौ ॥ ९४ ॥ तदादिशत मां पूज्याः, श्रुत्वेति स्माह सद्गुरुः ॥ रक्ष्यमाणोऽप्यसौ, कस्मा-द्गन्तुमुत्सहते ? मुहुः ॥ ९५ ॥ विचिन्तयन्निति श्रीमान्, वज्रस्वामी गुणोदधिः ॥ श्रुतोपयोगं कृतवा-निति च ज्ञातवांस्ततः ॥ ९६ ॥ नाऽऽगन्ताऽसौ गतः सद्यः, स्वल्पमायुर्ममाऽपि च ॥ तदेतद्दशमं पूर्वं, मयि स्थास्यति निश्चितम् । ९७ ॥ ज्ञात्वेत्यनुमतो गन्तुं, श्रीवज्रेणार्यरक्षितः ॥ पुरं दशपुरं फल्गु-रक्षितेन समं ययौ ॥ ९८ ॥ श्रुत्वा तमागतं रुद्र-सोमासोमौ नृपोऽपि च ॥ नागराश्च मुदागम्य, प्रणम्योपाविशन् पुरः ॥ ९९ ॥ तेषां हिताय सोऽप्युच्चै-र्विदधे धर्मदेशनाम् ॥ ताश्चाकर्ण्य-महानन्द-मविन्दन्त नृपादयः ॥ १०० ॥ ततो भ्रातृव्य[1]दौहित्र[2]-स्नुषा[3]पुत्रादिभिः समम् ॥ रुद्रसोमाऽऽददे दीक्षां, सम्यक्त्वं पार्थिवः पुनः ॥१०१॥ कथं पुत्रीस्नुषादीनां, पुरो नग्न इवाऽन्वहम् ॥ तिष्ठामीति ह्रिया सोम-देवो न प्राव्रजत्पुनः ॥ १०२ ॥ किन्तु स्वजनपुत्रादि-स्नेहपाशनियन्त्रितः ॥ शश्वत्तत्पार्श्व एवास्था-न्न त्वन्यत्र जगाम सः ॥ १०३ ॥ तश्चार्यरक्षिताचार्याः, प्रोचुरेवं मुहुर्मुहुः ॥ तात ! यूयं परिव्रज्य, फलं गृह्णीत जन्मनः ॥ १०४ ॥ यज्ञसूत्रपदत्राण-छत्रशाटक[4]कुण्डिकाः[5] ॥ चेन्मेऽनुमन्यसे तर्हि, प्रव्रजामीति सोऽप्यवक् ॥ १०५ ॥ यथाकथञ्चिद्वृद्धोऽयं, तार्य एवेति चिन्तयन् ॥ सूरिस्तदुररीकृत्य, सोमदेवमदीक्षयत् ॥ १०६ ॥ करणं चरणं चानु-वृत्तिमेव वितन्वता ॥ ग्राहणीयो मया तातो, ध्यात्वेति स्माह तं गुरुः ॥ १०७ ॥ सर्वेऽमी मुनयश्चोल-पट्टं परिदधत्यमी ॥ स्थविरत्वात्तु युष्माकं, शाटकोऽप्यनुमन्यते ॥ १०८ ॥ छत्रादिकं पुनर्नैत-दात्मनां बहु शोभते ॥

१ भ्रातु: पुत्र: । २ पुत्रीपुत्र. । ३ पुत्रवधू: । ४ धोतिउ इति भाषा० । ५ कमण्डलुः ।

निशम्येति वचः सूरेः, सोमदेवमुनिर्जगौ ॥ १०९ ॥ गन्तुं शक्नोम्यहं नैव, पुत्र ! छत्रं विनाऽऽतपे ॥ विण्मूत्रोत्सर्जने शौचं कथं
स्यात्करकं विना ? ॥ ११० ॥ त्यजामि यज्ञसूत्रं च, विप्रत्वाद्वेदकं कथम् ॥ पीडा च स्यात्कण्टकैर्मे, विनोपानहमध्वनि ॥ १११ ॥
सूरिः स्माहाऽथ यद्येवं, तिष्ठत्वेतत्तदाऽखिलम् ॥ भवद्भिस्त्यज्यतां किन्तु, सर्वोऽप्यन्यः परिग्रहः ॥ ११२ ॥ ततः परिग्रहं सोऽन्य-
मत्याक्षीदथ सूरयः ॥ बालान् किञ्चिच्छिक्षयित्वा-ऽन्यदा नन्तुं जिनान् ययुः ॥ ११३ ॥ ततस्तच्छिक्षिता बालाः, सोमदेवतपस्वि-
नम् ॥ हित्वा क्षुल्लकपर्यन्तान्, सर्वसाधून् ववन्दिरे ॥११४॥ दर्शं दर्शं सोमदेवं, ते चैवं प्रोचिरे मिथः ॥ नाऽस्माभिर्वन्दनीयोऽयं,
छत्रवान् स्थविरो मुनिः ॥११५॥ तच्छ्रुत्वा सोमदेवर्षी-रुष्टोभाषिष्ट तानिति ॥ अरे ! मत्पुत्रपौत्रादीन्, वन्दध्वे बालकानपि ॥११६॥
मा तु वृद्धं गुरोस्तात-मपि नो नमथाऽर्भकाः ! ॥ तर्त्किं मया परिव्रज्या, नोपात्ताऽद्यापि विद्यते ? ॥ ११७ ॥ बालाः प्रोचुर्दीक्षित-
स्त्र, भवेच्छत्रादिकं कथम् ॥ त्यक्तातपत्राः सर्वेऽपि, दृश्यन्ते साधवः खलु ? ॥११८॥ सोमोऽथ व्यमृशच्छावाः, अप्येवं शिक्षयन्ति
माम् ॥ साध्वाचारविरुद्धं त-च्छत्रमेतज्जहाम्यहम् ॥ ११९ ॥ विचिन्त्येति जिनान्नत्वा-ऽऽगतान्सूरीनुवाच सः ॥ उद्वेजकेन सर्वेषां,
छत्रेणानेन मे कृतम् ॥ १२० ॥ गुरुर्जगाद यद्येवं, तदा छत्रं विमुच्यताम् ॥ प्रबले त्वातपे धार्यः, कल्पको मस्तकोपरि ॥ १२१ ॥
गुरौ गतेऽन्यदा कापि, बालास्तच्छिक्षिताः पुनः ॥ तं विहायापरान्नेमु-स्तत्पृष्टाश्चैवमूचिरे ॥ १२२ ॥ कमण्डलुधरस्त्वाद्धि, न त्वां
वन्दामहे वयम् ॥ यत्कदापि यतेः पार्श्वे, नाऽपश्याम कमण्डलुम् ॥ १२३ ॥ तच्छ्रुत्वा सूरिमापृच्छ्य, स प्राग्वत्कुण्डिकां जहौ ॥
पात्रकेणैवाऽथ शौचं, कार्यं गुरुरपीत्यवक् ॥ १२४ ॥ पुनस्तथैव तं बाला, नाऽनमन् सूरिशिक्षिताः ॥ अवन्दननिदानञ्च, पृष्टास्तेनेति

१ कमण्डलुः । २ 'जनोइ' इति भाषायाम्॥ ३-४ बालकाः । ५ 'कपडो' इति भाषा० ।

तं जगुः ॥ १२५ ॥ यज्ञोपवीतवन्तं नो, मुनिं मन्यामहे वयम् ॥ ततः सोमः सुतं पृष्ट्वो-पवीतमपि मुक्तवान् ॥ १२६ ॥ तन्मोक्ष-णक्षणे त्वेवं, प्रोचुः श्रीआर्यरक्षिताः ॥ एतन्मुञ्चत कोऽस्मान्, विप्रान्नो वेत्त्यदो विना ? ॥ १२७ ॥ इत्थं छत्रादिके तेन, त्यक्ते बालाः पुनर्जगुः ॥ न शाटकोपसंख्या(व्या)न-मेनं वन्दामहे मुनिम् ॥१२८॥ सोमदेवस्तदाकर्ण्य, जजल्पाऽनल्पकोपभाक् ॥ रे ! मा नमत मां यूय, सम पितृपितामहैः ॥१२९॥ येऽन्ये नमन्ति तैरेव, सन्तुष्टिर्मे भविष्यति ॥ कटीपट्टकमेनं तु, न त्यक्ष्यामि भवद्गिरा ॥ १३० ॥ तदाकर्ण्य ययुर्बालाः, अन्यदा च महामुनिः ॥ विहिताऽनशनः कोऽपि, तत्र गच्छे व्यपद्यत ॥ १३१ ॥ तदा पितुः कटीपट्ट-त्याजनाय जगौ गुरुः ॥ अस्य देहं वहति य-स्तस्य लाभो भवेन्महान् ॥ १३२ ॥ ततस्तच्छिक्षिताः पूर्व-दीक्षिता भिक्षवः परे ॥ उदतिष्ठंस्तमुद्वोढुं, तदा चेत्यऽब्रवीद्गुरुः ॥१३३॥ यूयं यदुत्थिताः सर्वे-ऽप्यमु लाभं जिघृक्षवः ॥ तदसद्बन्धुवर्गोऽयं, निर्जरां लप्स्यते कथम् ? ॥ १३४ ॥ तदाकर्ण्य सकर्णोऽथ, सोमदेवमुनिर्जगौ ॥ किमत्र प्राप्यते पुत्र !, निर्जरा भूयसीतरा ? ॥ १३५ ॥ उवाच सूरिः कार्येऽस्मि-न्निर्जरा जायते भृशम् ॥ सोऽभ्यधादहमप्येनं, तद्वहिष्ये सहर्षिभिः ॥ १३६ ॥ गुरुर्जगौ बालकृतः, उपसर्गो-ऽत्र जायते ॥ त चेत्सहितुमीशिध्वे, वहनीयस्तदा ह्ययम् ॥१३७॥ तं च चेन्न सहिष्यध्वे, तदा स्यात्सुन्दरं न नः ॥ इति स्थिरीकृतः सोमो-ऽवहत्त सह साधुभिः ॥ १३८ ॥ तदा च तस्य पुरतो, गच्छत्सु बहुसाधुषु ॥ तद्व्युत्सर्गार्थमेतासु, स्थितास्वार्यासु पृष्ठतः ॥ ॥ १३९ ॥ पूर्वसङ्केतिता बालाः, सोमदेवमुनेर्द्रुतम् ॥ कटीपट्टकमाकृष्या-ऽऽदाय च त्वरितं ययुः ॥ १४० ॥ [युग्मम्] अतीव लज्जितः सोऽथ, परैरूचे शव त्यजन् ॥ उपसर्गं सहस्वाऽमुं, मा मुञ्च मृतकं करात् ॥ १४१ ॥ ततस्तस्याऽन्यमुनिना, मानोपेतान्यची-

1 अधोवस्त्रम् ।

वरम् ॥ बद्धं दवरकेणोच्चै-र्विधाय कटिपट्टवत् ॥ १४२ ॥ पश्यन्ति मां स्नुषाः पश्चा-दिति ह्रीणोऽपि तं शवम् ॥ स उवाहोपसर्गो-ऽसौ, जात इत्यवधारयन् ॥१४३॥ परीष्ठाप्य पश्चा-दागतं वीक्ष्य तं गुरुः ॥ प्रोचे तात! किमद्येदं, वासः परिदधे १ लघु ॥१४४॥ सोमः शशंस पुत्राऽद्यो-पसर्गोऽभूदुपस्थितः ॥ गते च शाटके तेन, पर्यधां लघु चीवरम् ॥ १४५ ॥ ससम्भ्रमा इवाचार्या-स्तन्निश-म्यैवमूचिरे ॥ तातार्थमानयत भो-र्विनेयाः! पृथु शाटकम्॥१४६॥ ततः सोमोऽब्रवीत्पुत्र! लज्जनीयं बभूव यत् ॥ तन्मेऽद्य सकलै-र्दृष्ट-माकृष्टे कटिपट्टके ॥ १४७॥ तच्चोलपट्ट एवास्तु शाटकेन कृतं मम ॥ इत्युचानमनूचानां-स्तं तथैवाऽनुमेनिरे ॥ १४८ ॥ इत्यु-पायैश्चोलपट्टं, ग्राहितः सूरिपुङ्गवैः ॥ सोमस्ततः परं सम्यक्, सेहेऽचेलपरीषहम् ॥ १४९ ॥ पश्चादचीवरपरीषहमेष यद्वत्, श्रीसोम-देवमुनिरित्यसहिष्ट सम्यक् ॥ सह्यः परैरपि तथा श्रमणैः स नित्यं, श्रीमज्जिनेन्द्रवचनान्यनुवर्त्तमानैः ॥ १५० ॥ इत्यचेलपरीषहे सोमदेवर्षिकथा ॥ ६ ॥

अचेलस्य चाऽप्रतिबद्धविहारिणः शीतादिभिः पीड्यमानस्याऽरतिरपि स्यादिति तत्परीषहमाह—

अरई अणुप्पविसे, तं तितिक्खे परीसहं ॥ १४ ॥

मूलम्—गामाणुगामं रीअंतं, अणगारं अकिंचणं ।

व्याख्या —ग्रामश्च जिगमिषतोऽनुग्रामश्च तन्मार्गानुकूलो ग्रामानुग्रामस्तं, उपलक्षणं चैतन्नगरादेः ''रीअंतंति'' 'रीयमाणं' विहरन्तं 'अनगारं' मुनिं 'अकिञ्चनं' निष्परिग्रहं, 'अरतिः' संयमविषया अधृतिः 'अनुप्रविशेत्' मनसि लब्धास्पदा भवेत्, 'तं' अरतिरूपं 'तितिक्षेत' सहेत परीषहमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ तत्सहनोपायमाह—

१ वदन्तम् । २ आचार्या. ।

मूलम्-अरइं पिट्ठओ किच्चा, विरए आयरक्खिए । धम्मारामे णिरारंभे, उवसंते मुणी चरे ॥ १५ ॥

व्याख्या—अरतिं 'पृष्ठतः कृत्वा' धर्मविघ्नहेतुरियमिति तिरस्कृत्य 'विरतो' निवृत्तो हिंसादेः, आत्मा रक्षितो दुर्गतिहेतोरपध्यानादेर्येनेत्यात्मरक्षितः, 'धर्मे' श्रुतधर्मादौ आरमते-रतिमान् स्यादिति धर्मारामः, 'निरारम्भः' असत्क्रियाभ्यो निवृत्तः, 'उपशान्तः' क्रोधाद्युपशमवान् मुनिः 'चरेत्' संयमं परिपालयेन्न पुनरुत्पन्नाऽरतिरपि व्रतं त्यक्तुकामः स्यादिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ कथानकश्चात्र तथाहि—

जितशत्रुरभून्नृपः, पुरेऽचलपुरे पुरा ॥ तत्सुतो युवराड् दीक्षां, रथाचार्यान्तिकेऽग्रहीत् ॥ १ ॥ विहरन्तोऽन्यदा तेन, युवराजर्षिणा समम् ॥ पुण्यप्रथा रथाचार्या-स्तगरानगरीं ययुः ॥ २ ॥ तेषां स्वाध्यायशिष्यास्तु, विश्वविख्यातकीर्त्तयः ॥ आर्यराधाभिधाचार्या, उज्जयिन्यां तदाऽभवन् ॥ ३ ॥ तच्छिष्याः केप्यवन्तीतः-स्तगरानगरीं गताः ॥ रथाचार्यानवन्दन्त, ततस्तैरित्यपृच्छयत ॥ ४ ॥ आर्यराधा निराबाधा-स्सन्ति कच्चित्तपस्विनः ॥ कच्चिन्निरुपसर्गं वा-ऽवन्त्यां तिष्ठन्ति साधवः ? ॥ ५ ॥ ते प्रोचिरे सर्वमस्ति, भव्यं पूज्यप्रसादतः ॥ राट्पुरोधःसुतौ किन्तु, तत्रोद्वेजयतो यतीन् ॥ ६ ॥ तच्छ्रुत्वा युवराजर्षिः, सोऽध्यासीदिति शुद्धधीः ॥ अवन्तीनृपपुत्रो यः, स भ्रातृव्यो भवेन्मम ॥ ७ ॥ असौ साधूनवज्ञाय, संसारे मा भ्रमेदिति ॥ आपृच्छय स्वगुरून् शीघ्रमुज्जयिन्यां जगाम सः ॥ ८ ॥ आर्यराधान् प्रणम्याथ, तैर्निषिद्धोऽपि स स्वयम् ॥ ययौ भिक्षार्थमादाय, क्षुल्लकं गृहदर्शकम् ॥ ९ ॥ गच्छंश्च युवराजर्षिः, क्षुल्लकं तमदोऽवदत् ॥ वेश्म दर्शय मे ताव-न्नृपसूनोर्मुनिद्विषः ॥ १० ॥ नृपाङ्गजगृहं तस्या—

१ भ्रातुः पुत्र. ।

ऽदीदृशत् क्षुल्लकोऽपि सः ॥ प्राविशद्युवराजर्षि-रपि तत्र भयोज्झितः ॥ ११ ॥ तदा च तत्र क्रीडन्तौ, सुतौ राजपुरोधसोः ॥ अभूतां मङ्गतावेक-राशौ पापग्रहाविव ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा तं चाऽऽगतं राज-परिवारोऽब्रवीदिति ॥ व्रजाऽन्यत्र मुने ! नो चेत्, त्वां कुमारौ हनिष्यतः ॥ १३ ॥ तदाकर्ण्यापि स पुरो, ययौ धैर्यनिधिर्मुनिः ॥ धर्मलाभ इति प्रोच्चै-र्बाढस्वरमुवाच च ॥ १४ ॥ अयं क्रीडनकप्रायो, यदिहागान्मुनिः स्वयम् ॥ तदस्मद्भाग्ययोगेन, जातमद्यातिशोभनम् ॥ १५ ॥ जल्पन्ताविति तौ राज-पुरोहितसुतौ शठौ ॥ तां मुनेर्गिरमाकर्ण्य, तदभ्यर्णमुपेयतुः ॥ १६ ॥ [युग्मम्] अभ्यधत्तां च साधोः ! त्वं, नर्त्तितुं बुध्यसे न वा ! सोऽवादीद्वेद्म्यहं नाट्यं, वाद्यं वादयतं युवाम् ॥ १७ ॥ आरेभाते ततस्तूर्य-ताडनं तौ यथातथा ॥ वाद्यं वादयितुं किन्तु, नाऽज्ञाशिष्टां यथोचितम् ॥ १८ ॥ ततो वाचंयमः[1] प्रोचे, सम्यग् वादित्रवादनम् ॥ रे ! कोलिकौ ! न जानीथो, युवां जडशिरोमणी ॥ १९ ॥ तदाकर्ण्यातिरुष्टौ तौ, मुनिं हन्तुमधावताम् ॥ नियुद्धवेदी[2] साधुस्तु, तावायान्तौ गृहीतवान् ॥ २० ॥ कुट्टयित्वा तदङ्गानि, सन्धिभ्यश्चोदतारयत् ॥ मुनिना हन्यमानौ तु, तौ चक्रन्दतुरुच्चकैः ॥ २१ ॥ श्रुत्वाऽऽक्रन्दांस्तदा दध्यौ, बहिःस्थस्तत्परिच्छदः ॥ हन्यमानः कुमाराभ्यां, नूनमाक्रन्दति व्रती ॥ २२ ॥ ऋषिद्विषोस्तयोरेवं, शिक्षां दत्वा गते मुनौ ॥ साशङ्कस्तत्परिकर-स्तयोः पार्श्वमगात्ततः ॥ निश्चेष्टौ काष्ठवद्वक्तु-मप्यशक्तौ गतौ भुवम् ॥ दृशाऽतिदीनया प्रेक्ष-माणौ सर्वं परिच्छदम् ॥ २४ ॥ तौ समीक्ष्य तथावस्थौ, सम्भ्रान्तस्तत्परिच्छदः ॥ न्यवेदयदुदन्तं[3] तं, द्रुतं नृपपुरोधसोः ॥ २५ ॥ [युग्मम्] तदाकर्ण्यातिसम्भ्रान्तौ, सद्यो राजपुरोहितौ ॥ पुत्रयोर्दुरवस्थां तां, तत्रायातावपश्यताम् ॥२६॥ परीवारगिरा ज्ञात्वा, मुनिमूलां दशां च ताम् ॥ जग्मतुर्यतिपार्श्वे तौ, क्षिप्रं क्ष्मापपुरोधसौ[4]

१ मुनि. । २ बाहुयुद्धवेत्ता । ३ वृत्तान्तम् । ४ नृपः ।

॥ २७ ॥ इत्यूचतुश्च नत्वा श्री–आर्यराधपदाम्बुजान् ॥ पूज्याः! प्रसीदतेदानीं, पुत्रौ जीवयताऽऽवयोः ॥२८॥ आर्यराधा जगु-
र्भूप!, नेदृग्व्यहं नात्र किञ्चन ॥ प्राघूर्णकममुं किन्तु, प्रसादय महामुनिम् ॥२९॥ भूपोऽप्युत्थाय तत्पार्श्वं, गत्वा नत्वा च तं मुनिम् ॥
उपाविशत्पुरस्तस्य, प्रत्यभिज्ञातवांश्च तम् ॥३०॥ एवञ्चोवाच हे भ्रातः!, स्वभ्रातृव्यं पटूकुरु ॥ ततो मुनिर्जगादेत्थं, तस्य कल्याण-
काम्यया ॥३१॥ यत्त्वं स्वपुत्रभाण्डाना–मपि साधु विडम्बनाम् ॥ शिक्षां दातुं न शक्नोषि, तत्सौराज्यं धिगस्तु! ते ॥३२॥ राज्ञा
न्यायवता लोकं, मामान्यमपि पीडयन् ॥ निग्राह्यः खलु पुत्रोऽपि, किम्पुनः साधुबाधकः? ॥[2]३३ ॥ अथाऽभ्यधान्नृपो
भ्रात–र्मन्तु[1]मेनं क्षमस्व मे ॥ अनुकम्पस्व चेदानीं, तौ बालौ दुर्दशां गतौ ॥३४॥ मुनिः प्रोवाच यद्येता–वाऽऽदाते व्रतं हितम् ॥ तदा
तौ मज्जयामि द्राक्, कुमारौ नान्यथा पुनः ॥३५॥ पुरोहितेन राज्ञा च, प्रतिपन्नेन तद्वचः ॥ पृष्टौ कुमारौ तौ दीक्षा–ऽऽदानं स्वीचक्र-
तुस्तदा ॥३६॥ ततः स युवराजर्षिः, प्राक्कृत्वा लुञ्चनं तयोः ॥ पश्चात्तौ सज्जयामास, दीक्षयामास च द्रुतम् ॥ ३७ ॥ तत्र पृथ्वी-
पतेः पुत्रः निश्शङ्कोऽपालयद्व्रतम् ॥ मुहुर्जातिमदं चक्रे, पुरोहितसुतः पुनः ॥ ३८ ॥ प्रद्वेषादिति दध्यौ च, स दीक्षां पालय-
न्नपि ॥ अहो! अनेन मुनिना, दीक्षितोऽस्मि बलादहम् ॥ ३९ ॥ ततो दुर्लभबोधित्वं, पुरोधःसूनुरार्जयत् ॥ क्रमाद्द्वावपि तौ कालं,
कृत्वा देवौ बभूवतुः ॥४०॥ इतश्च पुर्यां कौशाम्ब्यां, श्रेष्ठ्यभूत्तापसाभिधः ॥ स मृत्वा स्वगृहे जज्ञे, लोभावेशेन शूकरः ॥४१॥
स स्वसौधादिकं दृष्ट्वा, जातजातिस्मृतिः किरिः[3] ॥ निजघ्ने तत्सुतैरेव, तस्य श्राद्धदिनेऽन्यदा ॥ ४२ ॥ ततो रसा[4]वशावेणी–कल्पः
स्वगृह एव सः ॥ भुजगो[5]ऽजनि जातिं च, सस्मार प्राग्वदात्मनः ॥ ४३ ॥ भ्रमन्नयं गृहान्तर्नो, मात्रधीदिति चिन्तिभिः ॥ सुतैरेव

१ अपराधम् । २ मुण्डनम् । ३ सूकरः । ४ रसा (पृथ्वी) एव वशा (स्त्री) तस्या वेणीकल्पः । ५ सर्पः ।

हतः सोऽहिः, स्वसूनोस्तनयोऽभवत् ॥४४॥ प्राग्वज्जातिस्मृतिं प्राप्तो, मूकत्वं स्वीचकार सः ॥ स्नुषामम्बां सुतं तातं, कथं ? वच्मीति चिन्तयन् ॥ ४५ ॥ उपायैः प्रचुरैर्माता-पितृभ्यां विहितैरपि ॥ मायामूकस्य तस्याऽगा-न्न मूकत्वं कदाचन ॥ ४६ ॥ अशोकदत्त इत्यासी-त्तस्याह्वा[1] तातनिर्मिता॥ लोकास्तु तमजल्पन्त-मजल्पन्मूकनामकम् ॥४७॥ ज्ञात्वा ज्ञानेन मूकस्य, प्रतिबोधमथाऽन्यदा चतुर्ज्ञानधरास्तत्र स्थविराः समवासरन् ॥ ४८ ॥ तैश्च मूकगृहे श्रेष्ठौ, श्रमणौ प्रहितावुभौ ॥ तच्छिक्षितामिमां गाथां, पुरो मूकस्य पेठतुः ॥ ४९ ॥ "तावस! किमिणा? मूअ-व्वएण पडिवज्ज जाणितुं धम्मं ॥ मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तोत्ति ॥ ५० ॥"[2] श्रुत्वेति विस्मितो मूक-स्तौ प्रणम्येति पृष्टवान् ॥ एतद्युवां कथं वित्थ-स्ततस्तावित्यवोचताम् ॥५१॥ इहोद्याने स्थिता अस्म-द्गुरवो हि विदन्त्यदः ॥ ताभ्यां सह ततो मूको, गत्वोद्यानेऽनमद्गुरून् ॥ ५२ ॥ श्रुत्वा तद्देशनां पाप-पङ्कप्लावनवाहिनीम्[3] ॥ स तापस-श्रेष्ठिजीवः, श्राद्धधर्ममुपाददे ॥ ५३ ॥ इतश्च जातिमदकृ-त्पुरोहितसुतोऽमरः ॥ महाविदेहे सर्वज्ञ-मित्यपृच्छत्कृताञ्जलिः ॥ ५४ ॥ अहं किमस्मि ? सुप्राप-बोधिस्तदितरोऽथ वा ॥ जिनो जगाद देव ! त्व-मसि दुर्लभबोधिकः ॥५५॥ सुरोऽपृच्छत्पुनः सार्वं[4], क्वोत्प-त्स्येऽहमितश्च्युतः ॥ जिनो जगौ त्वं कौशाम्ब्यां, मूकभ्राता भविष्यसि ॥५६॥ धर्मावाप्तिश्च ते मूका-द्भाविनीति निशम्य सः ॥ जिनं प्रणम्य कौशाम्ब्यां, मूकोपान्तमगात्सुरः ॥५७॥ दत्वा तस्मै बहुद्रव्यं, तमित्यूचे च सोऽमरः ॥ अहं त्वन्मातुरुत्पत्स्ये, गर्भे स्वर्गात्परिच्युतः ॥ ५८ ॥ अकालेऽपि तदा तस्याः, भावी माकन्ददोहदः[5] ॥ सदाफलाम्रस्तद्धेतो-रोपितोऽस्ति मया गिरौ ॥ ५९ ॥

१ अभिधानम् । २ तापस ! किमनेन मूकव्रतेन ! प्रतिपद्यस्व ज्ञात्वा धर्मम् । मृत्वा शकर उरगो जात. पुत्रस्य पुत्र इति ॥ १ ॥ ३ नदी । ४ तीर्थङ्करम् । ५ आम्रेच्छा ।

आम्राणि याचते सा च, यदा तद्दोहदाकुला ॥ अक्षराणि पुरस्तस्या–स्त्वमेतानि लिखेस्तदा ॥६०॥ गर्भस्थमग्रजमिमं, मातर्मह्यं ददासि चेत् ॥ ददे तदानीमानीय, सहकारफलानि ते ॥ ६१ ॥ इदं तस्यां प्रपन्नायां, ममानीय ततो गिरेः ॥ फलानि तस्य चूतस्य, तस्यै दद्या महामते ! ॥ ६२ ॥ मां च जातं स्वसात्कृत्वा, जैनं धर्मं विबोधयेः ॥ न पुनस्त्वमुपेक्षेथा, देवभूयं गतोऽपि माम् ॥ ६३ ॥ किञ्च वैताढ्यनित्यार्ह–च्चैत्यपुष्करिणीजले ॥ न्यस्तमस्ति स्वनामाङ्कं, कुण्डलद्वितयं मया ॥ ६४ ॥ बहूपायैरनुत्पन्न–प्रतिबोधस्य मे पुनः ॥ तद्दर्शनीयं भवता, स्वर्गलोकमुपेयुषा ॥ ६५ ॥ इति तद्वचने तेन, मूकेनाऽङ्गीकृते सति ॥ पुरोहितसुतः स्वर्गी, स्वस्थः स्वस्था–नमासदत् ॥६६॥ स चान्यदा दिवश्च्युत्वा, मूकाम्बाकुक्षिमाययौ ॥ तस्याश्चाभूदकालेऽपि, तदाम्रफलदोहदः ॥ ६७ ॥ तं ज्ञात्वेत्य–लिखन्मूक–स्तदग्रे स्मृतदेवगीः ॥ चेन्मे गर्भममुं दत्से, तदाऽऽम्राणि ममानये ॥६८॥ तद्वचः प्रतिपन्नाया–स्तस्या देवोक्तपर्वतात् ॥ आनीयाऽऽम्राणि मूकोऽपि, तं दोहदमपूरयत् ॥ ६९ ॥ सम्पूर्णदोहदा साऽथ, समये सुषुवे सुतम् ॥ तस्याऽर्हद्दत्त इत्याह्वां, पितरौ चक्रतुर्मुदा ॥ ७० ॥ ततः स मूकस्तं बाल–सोदरं लालयन् स्वयम् ॥ शर्माभ्यामकृते चैत्यो–पाश्रयेष्वनयत्सदा ॥ ७१ ॥ मुनीन् वन्दयितुं मूको, नीचैश्चक्रे च तं बलात् ॥ स तु वीक्ष्य मुनीनुच्चै–ररोदीन्न त्ववन्दत॥७२॥ नीतोऽप्युपाश्रये तेन, मोदकाद्यैः प्रलोभ्य सः ॥ यतिदर्शनतोऽनश्यत्, करभादिव सैरिभिः ॥ ७३ ॥ मूकेनोक्तोऽपि बहुधा, साधूनां गन्धमप्यसौ ॥ न सेहे कुग्रहग्रस्त, इव मन्त्रि–तगुग्गुलोः ॥ ७४ ॥ परिश्रान्तस्ततो मूकः, प्राव्राजीत्साधुसन्निधौ ॥ प्रपाल्य संयमं स्वर्गं, गतः प्रायुङ्क्त चाऽवधिम् ॥ ७५ ॥ सानुजं तमपश्यच्च, परिणीतचतुष्प्रियम् ॥ तत्पूर्वभववाक्यं चा–स्मार्षीत्स्वीकृतमात्मना ॥ ७६ ॥ दुर्बोधस्य ततस्तस्य, प्रतिबोधाय

१ नाभ्रजिनजिनालयवापीवले । २ देव । ३ उष्ट्रात् महिष इव । ४ गुगल इति भाषा० ।

सोऽमरः पाथःपूर्णदतिप्रायं, प्रोच्चैश्चक्रे जलोदरम् ॥ ७७ ॥ उत्थातुमपि तद्भारा-दर्हद्दत्तः शशाक न ॥ जहुर्वैद्याश्च सर्वेऽपि, तं चि-
कित्सतुमक्षमाः ॥ ७८ ॥ सद्यः समग्ररोगान्तं, करोमीत्युच्चकैर्वदन् ॥ ततोऽभ्रमत्पुरे तत्र, स देवो वैद्यरूपभृत् ॥ ७९ ॥ अर्हद्दत्तो-
ऽथ तं वीक्ष्य, सद्यः स्माह कृताञ्जलिः ॥ नीरुजं कुरु मां वैद्य !, व्यपनीय जलोदरम् ॥ ८० ॥ निजगादाऽगदङ्कारो, गदोऽसाध्यो-
ऽयमस्ति ते ॥ तथापि शमयाम्येन-मुपायैर्विविधैरहम् ॥८१॥ किन्तु भेषजशस्त्रादे-रमुं कोत्थलकं मम ॥ यावज्जीव समुत्पाट्य, त्वया
सेव्योऽहमन्वहम् ॥ ८२ ॥ ततो रोगी जगौ रोग-मेनं हृतवतस्तव ॥ सेवकोऽस्मि विना मूल्यं, क्रीतः किं ? भूरिभाषितैः ॥ ८३ ॥
नीतो नीरोगतां माया-भिषजा भेषजैस्ततः ॥ तद्दासत्वमुरीकृत्य, तेन साकं चचाल सः ॥ ८४ ॥ उत्पाटनार्थं तस्याथ, शस्त्रकोत्थलकं
निजम् ॥ देवो ददौ महाभारं, निर्ममे तं च मायया ॥८५॥ अर्हद्दत्तोऽपि तं भूरि-भारमन्वहमुद्वहन् ॥ इति दध्यौ कथमयं, मया
शश्वद्वहिष्यते ? ॥ ८६ ॥ वाग्बद्धश्च कथङ्कारं, भारमेनं जहाम्यहम् ॥ चिन्तयन्निति सोऽचाली-द्वीवधानतकन्धरः ॥ ८७ ॥ ददर्श
चाऽन्यदा क्वापि, साधून्स्वाध्यायतत्परान् ॥ तदा तं वीवधोद्विग्न-मेवं मायाभिषग् जगौ ॥ ८८ ॥ प्रव्रज्यां यदि गृह्णासि, तदा त्वं
मुच्यसे मया ॥ स निशम्येति तद्वाणी-मित्यभाणीद्भरार्दितः ॥ ८९ ॥ वाहं वाहममुं भारं, वज्रसारमहर्निशम् ॥ कुब्जीभूतोऽस्म्यहं
तन्मे, साम्प्रत साम्प्रतं व्रतम् ॥ ९० ॥ ततो मायाऽगदङ्कार-स्तं निन्ये मुनिसन्निधौ ॥ तस्मै प्रदाप्य दीक्षां च, स्वयं स्वर्लोकमीयि-

१ जलेन पूर्णा दतिः (दयडी इति भाषा०) सदृक्। २ वैद्येन । ३ अत्रानिट्त्वादिटा न भाव्यम्, तथापि सर्वेषां धातूनां विकल्पितेट्त्वं (धूगौदित.-४-४-३८) इति सूत्रे 'बहुलमेकेषा विकल्पः' इति मतान्तरप्रदर्शनेन समर्थितवन्तः श्रीहेमचन्द्रसूरय ॥ ४ वीवधेन (भारेण) आ (समन्तात्) नता कन्धरा (ग्रीवा) यस्य सः । ५ दीक्षाम् । ६ योग्यम् ।

वान् ॥ ९१ ॥ गते देवे व्रतं हित्वा-ऽर्हद्दत्तोऽगान्निजं गृहम् ॥ सुरोऽप्यवधिनाऽज्ञासी-त्तं प्रव्रज्यापरिच्युतम् ॥ ९२ ॥ ततो जलो-
दरव्याधि-बाधितं तं व्यधात्पुनः ॥ तथैव परिपोष्या च, दीक्षयामास निर्जरः ॥ ९३ ॥ मूकदेवे गतेऽत्याक्षी-दर्हद्दत्तः पुनर्व्रतम् ॥
तृतीयवारमप्येवं, व्रतमादाय सोऽमुचत् ॥९४॥ अथो चतुर्थवेलायां, पुनः प्रव्राज्य तं सुरः ॥ तत्स्थिरीकरणायाऽस्था-न्नित्यं तत्पार्श्व
एव सः ॥ ९५ ॥ सुरस्तत्प्रतिबोधाय, तृणभारधरोऽन्यदा ॥ प्रवेष्टुं प्रज्वलद्ग्रामे, समं तेन प्रचक्रमे ॥ ९६ ॥ दक्षंमन्यस्ततो देव—
मर्हद्दत्तोऽब्रवीदिदम् ॥ मध्येप्रदीपनं यासि, तृणभारं दधत्कथम् ? ॥९७॥ देवोऽवक् वेत्सि यद्येत—र्त्तार्हि कोपादिपावकैः ॥ जाज्वल्य-
मानं विशति, गृहवासं कुतो भवान् ? ॥ ९८ ॥ तन्निशम्याप्यबुद्धं तं, सहादाय पुरो व्रजन् ॥ मुक्त्वा मार्गं सुरोऽचाली-दुत्पथेना-
ऽटवीं प्रति ॥ ९९ ॥ ततो दुर्लभबोधिस्त-मिति प्रोवाच साग्रहम् ॥ हित्वाऽध्वानमरण्यानीं, प्रविशस्युत्पथेन किम् ? ॥१००॥ स्वर्गी
जगाद यद्येत-ज्जानासि त्वं तदा कुतः ? ॥ विहायमुक्तिपन्थानं विविक्षसि भवाटवीम् ॥१०१॥ तदाकर्ण्याप्यबुद्धेन, तेन सार्धं सुधा-
शनः ॥ अनिर्वेद श्रियां मूल-मिति ध्यायन् पुरो ययौ ॥ १०२ ॥ व्यन्तरं पूजितं सन्तं, निपतन्तमधोमुखम् अर्हद्दत्तः क्वचि-
च्चैत्ये-ऽद्राक्षीद्दिव्यानुभावतः ॥१०३॥ ततः स विस्मयाऽमर्ष-प्रकर्षावेशसङ्कुलः ॥ अमुना वाक्यबाणेन, मुखचापमयोजयत् ॥१०४॥
यथा यथाऽर्च्यते लोकै-र्व्यन्तरोऽसौ तथा तथा ॥ पतत्यधोमुखो नीचै-रुच्चैः संस्थापितोऽपि यत् ॥ १०५ ॥ तस्मादस्मादधन्योऽन्यो,
न दृष्टः कोऽपि भूतले ॥ इत्यूचानं च तं साधु-मेवं देवोऽवदत्पुनः ॥ १०६ ॥ [युग्मम्] यदुच्चैः संयमस्थाने, स्थापितोऽपि पुनः
पुनः ॥ पूज्यमानोऽपि लोकैश्च, ततोऽधः पतसि द्रुतम् ॥ १०७ ॥ तस्मात्त्वमप्यधन्योऽसि, रे दुर्बोधशिरोमणे ! ॥ तदाऽऽकर्ण्याऽति-

१ क्रमेण । २ भटिनभिः । ३ प्रवेष्टुमिच्छसि । ४ अमरः । ५ खेदरहित । ६ अमर्षः क्रोध. । ७ आवेशो अहङ्कारः तेन व्यासः ।

सम्भ्रान्तो-ऽर्हद्दत्तः पृष्टवानिति ॥ १०८ ॥ भूयो भूयो वदन्नेवं, कोऽसि ? त्वमिति मे वद ॥ ततः सुरो मूकरूपं, दर्शयित्वेत्युवाच तम् ॥ १०९ ॥ शृणु भ्रातः ! सुरः श्रीमा-नासीस्त्वं पूर्वजन्मनि ॥ तदा च भवता मह्य-मित्यभूत्प्रतिपादितम् ॥ ११० ॥ भवत्सहोदरत्वेनो-त्पन्नं च्युत्वा त्रिविष्टपात् ॥ बोधयेर्जैनधर्मं मां, त्व प्राप्तोऽपि सुरालयम् ॥ १११ ॥ इति त्वदुक्तं च मया, तदाऽऽसीत्स्वीकृतं यतः ॥ त्वां विबोधयितुं देवी-भूतोऽप्यत्राऽऽगमं ततः ॥ ११२ ॥ स्वीकृत्याऽपि ततो धर्मं, मा विमुञ्च मुहुर्मुहुः ॥ निशम्येति मरुद्वाक्य-मर्हद्दत्तोऽब्रवीदिदम् ॥ ११३ ॥ देवोऽहं प्राग्भवेऽभूवं, यत्तत्र प्रत्ययो नु कः ? ॥ ततो देवस्तमादाय, ययौ वैताढ्यपर्वतम् ॥ ११४ ॥ कुण्डलद्वितयं तेन, प्रोक्तपूर्वं स निर्जरः ॥ तन्नामाङ्कं समाकृष्य, पुष्करिण्या अदर्शयत् ॥ ११५ ॥ तद्वीक्ष्य स्वाभिधानाङ्कं, जातिस्मरणमाप सः ॥ लब्धबोधिस्ततो भाव-संयमं प्रत्यपद्यत ॥ ११६ ॥ स्थापयित्वेति तं धर्मे, स्वस्थानं त्रिदशो ययौ ॥ अर्हद्दत्तोऽपि तदनु-सेहेऽरतिपरीषहम् ॥ ११७ ॥ प्राप्यबोधममरादिति यद्व-त्संयतोऽरतिपरीषहमेषः ॥ सोढवान् शमधनैरपरैर-प्येवमेव स सदा सहनीयः ॥ ११८ ॥ इति अरतिपरीषहे अर्हद्दत्तमुनिकथा ॥ ७ ॥

उत्पन्नसंयमारतेश्च स्त्रीभिः प्रार्थ्यमानस्य तदभिलापः स्यादिति स्त्रीपरीषहमाह—

मू०—संगो एस मणुसाणं, जाओ लोगंमि इत्थीओ। जस्स एआ परिण्णाया, सुकडं तस्स सामण्णं ॥१६॥

व्याख्या—'सङ्गः' लेपः 'एषः' वक्ष्यमाणो मनुष्याणां मक्षिकाणामिव श्लेष्मा, तमेवाह—याः काश्चन मानुष्याद्या 'लोके' जगति 'स्त्रियः' युवतयः, एता हि हावभावादिभिरत्यन्तासक्तिहेतवो मनुष्याणामित्येवमुक्तं, अन्यथा गीताद्यपि सङ्गहेतुरेव, मनुष्यग्रहणं च

१ स्वर्गात् । २ देववचनम् । ३ वाप्याः । ४ चिन्हम् । ५ देवः ।

तेषामेव मैथुनसंज्ञातिरेकात्, ततः किमित्याह–'यस्स' यतः 'एताः' स्त्रियः 'परिज्ञाताः' ज्ञपरिज्ञया अत्राऽमुत्र च महाऽनर्थहेतुतया विदिताः, प्रत्याख्यानपरिज्ञया च प्रत्याख्याताः, "सुकडं"ति सुष्ठुकृतं "तस्स"त्ति विभक्तिव्यत्यया तेन 'श्रामण्यं' चारित्रं अयं भावः अनर्थहेतुत्यागो हि व्रतं, रागद्वेषावेव चानर्थहेतू, न च स्त्रीभ्यः परं रागद्वेषमूलमस्तीति स्त्रीप्रत्याख्यान एव श्रामण्यं सुकृतं भवतीति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ अतः किं विधेयमित्याह—

मूलम्–एअमादाय मेहावी, पंकभूआ उ इत्थीओ । नो ताहिं विणिहणेज्जा, चरेजत्तगवेसए ॥ १७ ॥

व्याख्या—एतमनन्तरमुक्तं वक्ष्यमाणञ्चार्थं "आदाय" बुद्ध्या गृहीत्वा मेधावी तमेवाह पङ्कः-कर्दमस्तद्भूता एव मुक्तिपथप्रवृत्तानां विघ्नकारित्वेन मालिन्यहेतुत्वेन च तदुपमा एव, 'तुः' अवधारणे, स्त्रियो भवन्तीत्यवधार्य 'नो' नैव 'ताभिः' स्त्रीभिः "विणिहणिज्जत्ति" विनिहन्यात् स्वयमजीवितोपघातेन अतिपातयेदात्मानमिति शेषः । कृत्यमाह-'चरेत्' धर्मानुष्ठानं सेवेत, 'आत्मगवेषकः' कथं मयाऽऽत्मा भवाम्भोनिस्तारणीय इत्यभिप्रायवानिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ उदाहरणञ्चात्र, तथाहि—

उदायिभूपोपेन्द्रोऽभूत्, पाटलीपुत्रपत्तने ॥ नन्दवंशे कृताऽऽनन्दो, नवमो नन्दभूपतिः ॥१॥ कल्पकाऽन्वयजोऽनल्प-बुद्धि-तल्पो विकल्पवित् ॥ तस्यासीच्छकटालाह्वो, मन्त्री जिष्णोरिवाङ्गिराः ॥ २ ॥ तस्य लक्ष्मीवती पत्नी, विष्णोर्लक्ष्मीरिवाऽभवत् ॥ स्थूलभद्रश्रीयकाह्वौ, द्वावभूतां तयोः सुतौ ॥ ३ ॥ यक्षा यक्षदत्ता भूता, भूतदत्ता च सेनिका ॥ वेणा रेणेति सञ्ज्ञा

१ कृते । २ नवोऽपत्त. । ३ इन्द्रस्य सुराचार्य इव ।

सुताः सप्ताऽभवंस्तयोः ॥ ४ ॥ यक्षा दक्षाऽग्रहीतासु, श्रुतं सकृदपि श्रुतम् ॥ एकैकवारवृद्ध्याऽन्या, अप्येवं जगृहुद्रुतम् ॥ ५ ॥ यावद्रेणा सप्तकृत्वः, काव्याद्याकर्ण्य सत्वरम् ॥ निर्ममे कण्ठपीठस्थं, स्वाऽभिधानमिवोच्चकैः ॥ ६ ॥ रूपेणाऽप्रतिरूपेण, दत्तपत्रा रतेरपि ॥ लावण्यपुंण्या पण्यस्त्री, तत्र कोशाऽभिधाऽभवत् ॥ ७ ॥ स्थूलभद्रः कलाऽऽचार्या-दधीत्य सकलाः कलाः ॥ कोशां वीक्ष्याऽनुरक्तस्तां, तस्थौ तस्या निकेतने ॥ ८ ॥ भूरिभूरिप्रदानैस्तां, स स्वीचक्रे कलानिधिः ॥ तस्या मानसमप्यात्मा-यत्तं चक्रे गुणैर्निजैः ॥ ९ ॥ अहो ! श्रीस्थूलभद्रस्य, सौभाग्यं जगदुत्तमम् ॥ तन्मयीवाऽभवद्येन, कोशा वारवधूरपि ॥ १० ॥ तया सममविज्ञाता-ऽहोरात्रपरिवर्त्तनः ॥ विलासैर्विविधैः स्थुल-भद्रो रेमे गुणाम्बुधिः ॥११॥ यदभून्निबिडं प्रेम, तयोरन्योऽन्यरक्तयोः॥ अपि वाचस्पतेर्वाचां, तद्भवेन्नैव गोचरः ॥ १२ ॥ दृढाऽनुरागौ तौ भिन्न-देहावप्येकमानसौ ॥ अन्योऽन्यं विरह नाधि-सेहाते नख-मांसवत् ॥ १३ ॥ कोशाऽऽसक्त इति स्थूल-भद्रो नाऽगान्निजं गृहम् ॥ श्रीयकस्तु बभूवाङ्ग-रक्षको नन्दभूभुजः ॥१४॥ इतश्च नन्दनृपतिं, नाम्ना वररुचिः कविः ॥ नव्यैरष्टोत्तरशत-काव्यैरन्वहमस्तवीत् ॥१५॥ तानि श्रुत्वा नृपस्तुष्टो, मन्त्रिवक्त्रं व्यलोकत ॥ स तु मिथ्यामतेस्तस्य, प्रशंसां नाऽकरोत्कवेः ॥ १६ ॥ ततः पृथ्वीपतिस्तस्मै, भक्तायाऽदान्न किञ्चन ॥ भट्टोऽपि धीसखाऽधीनं, विवेद नृपतिं तदा ॥१७॥ लोकोक्त्या सचिवं तं च, विज्ञाय गृहिणीवशम् ॥ भेजे लक्ष्मीवतीं स्वार्थ-सिद्ध्यै वररुचिर्द्विजः ॥१८॥ तां तुष्टः स्तुतिभिश्चैवं, ययाचे स महाकविः ॥ मत्काव्य त्वद्गिराः राज्ञः, पुरो मन्त्री प्रशंसतु ॥ १९ ॥ दाक्षिण्येनैव दक्षापि, तद्वाचं तां प्रपद्य सा ॥ उवाच मन्त्रिणे सोऽपि, तदाऽऽकर्ण्याऽब्रवीदिति ॥ २० ॥ सम्यग्दृशो न युक्तं मे, तत्काव्यानां प्रशंसनम् ॥ किन्तु

१ पवित्रा युक्ता वा । २ वेश्या । ३ अत्यन्तसुवर्णप्रदानै. । ४ वेश्या । ५ बृहस्पतेः । ६ मुखम् । ७ मन्त्र्याऽऽयत्तम् । ८ अमात्यम् । ९ रामा ।

त्वदाऽऽग्रहाऽधीनः, करिष्ये तदपि प्रिये ! ॥ २१ ॥ प्रतिपद्येत्यगाद्भूप-सभां सचिवपुङ्गवः ॥ तत्रायातः स भट्टोऽपि, नृपं तुष्टाव पूर्ववत् ॥२२॥ स्तुतिप्रान्ते च भूपेना-ऽमात्यवक्त्रे विलोकिते ॥ अहो ! सूक्तानि काव्यानि, प्राशंसीदिति धीसखः ॥२३॥ नृपोऽथ तस्मै दीनारा-नष्टोत्तरशतं ददौ ॥ इत्थं तावद्धनं तस्मै, भूपोऽदात् प्रतिवासरम् ॥ २४ ॥ शकटालस्ततो दध्यौ, दत्त्वाऽस्मै धनमन्वहम् कोशं निष्ठापयत्येष, नृपो निष्कारणं किमु ? ॥२५॥ ध्यात्वेति नन्दभूपाल-मवादीदिति धीसखः ॥ स्वामिन् ! किमस्मै भट्टाय, प्रत्यह दीयते धनम् ॥ २६ ॥ राजा जगाद काव्यानि, वर्णितानि त्वयाऽस्य यत् ॥ ततोऽस्मै दीयते नोचे-त्पूर्वं नाऽदामहं कथम् ? ॥ २७ ॥ अमात्यः स्माह वृत्तानि, लौकिकानि पठत्ययम् । तानि प्राशंषसिषमहं, ततो भूपतिरित्यवक् ॥२८॥ किं पुराणानि काव्यानि, पठत्येष पुरो मम ? ॥ उवाच सचिवः सन्ति, जीर्णान्येतानि निश्चितम् ॥ २९ ॥ यद्यत्र प्रत्ययो न स्या-त्तदा सप्ताऽपि मत्सुताः ॥ तदुक्तान्येव काव्यानि, पठिष्यन्ति प्रभो पुरः ॥३०॥ तन्निशम्याऽथ साश्चर्यो, नृपो जवनिकान्तरे ॥ सप्ताऽपि मन्त्रिपुत्रीस्ताः, समाहूय न्यवीविशत् ॥ ३१ ॥ अथाऽऽगतो वीररुचिः, काव्यैस्तावद्भिरुत्तमैः ॥ तुष्टाव क्ष्मापतिं क्षिप्रं, तानि यक्षाऽप्यधारयत् ॥३२॥ सर्वा अप्येवमूचुस्ता-स्तानि राज्ञोऽग्रतः क्रमात् ॥ ततो वररुचे राजा, रुष्टो दानमवारयत् ॥ ३४ ॥ राज्ञादेशात्सभामेत्य, तथैवाकथयच्च सा ॥ एवं वारद्वयं श्रुत्वा, यक्षदत्ताऽपि तान्यवक् ॥ ३३ ॥ गङ्गास्रोतोजले यन्त्रं, चक्रे वररुचिस्ततः ॥ अष्टाग्रशतदीनार-ग्रन्थिकां तत्र च न्यधात् ॥ ३५ ॥ प्रातश्च जाह्नवीं स्तुत्वा-ऽङ्घ्रिणा यन्त्रमचीचलत् ॥ दीनारग्रन्थिरुत्प्लुत्य, न्यपतत्तत्करे तदा ॥ ३६ ॥ लोकस्तत्प्रत्यहं प्रेक्ष्य, विस्मितः प्रोचिवानिति ॥ अहो ! गङ्गापि दीनारा-नस्मै दत्ते स्तुता सती ॥ ३७ ॥ जनोक्त्या

१ नृपम् ।

तन्निशम्याऽथ, मन्त्रिणे स्माह भूधवः[1] ॥ प्रोचेऽमात्यः प्रभो! प्रात-र्द्रक्ष्यामोऽदः स्वयं वयम् ॥ ३८ ॥ इत्युक्त्वा स्वगृहं गत्वा, मन्त्री प्रैषीच्चरं वरम् ॥ गत्वा गङ्गां सोऽपि सायं, शरेस्तम्बे[2] तिरोदधे ॥ ३९ ॥ तदा चाष्टोत्तरशत-दीनारग्रन्थिकां स्वयम् ॥ तत्र गङ्गापयोयन्त्रे, छन्नं वररुचिर्न्यधात् ॥४०॥ वलितश्च ततः सद्यो, जगाम निजधाम सः॥ आदाय ग्रन्थिकां तां च, चरोऽदान्मन्त्रिणे रहः ॥ ४१ ॥ छन्नरक्षितदीनार—ग्रन्थिना मन्त्रिणा समम् ॥ प्रातः पौरपरीतोऽगा-द्भूजानि[3]रथ जाह्नवीम्[4] ॥ ४२ ॥ तत्राऽऽयातो वररुचि-र्दिदृक्षुं वीक्ष्य भूपतिम् ॥ प्रोत्सर्पिदर्पः प्रारेभे, गङ्गां स्तोतुं विशेषतः ॥ ४३ ॥ स्तुतिप्रान्ते च पादाभ्यां, विप्रो यन्त्रमचीचलत् ॥ दीनारग्रन्थिका सा तु. नोत्प्लुत्याऽऽगात्करोदरे[5] ॥ ४४ ॥ यदा स ग्रन्थिकां नाऽऽप, पाणिनाऽपि गवेषयन् ॥ स्मित्वाऽमात्यस्तदेत्यूचे, गङ्गा दत्तेऽद्य किं न ते? स्वद्रव्यमुपलक्ष्याऽथ, गृहाणेति निगद्य सः ॥ तां ग्रन्थिकां ददौ तस्मै, तां च प्रेक्ष्य स खिन्नवान् ॥ ४६ ॥ स्वां प्रवर्धयितुं ख्यातिं, जनं वञ्चयितुं घनम् ॥ सायमत्र धनं क्षिप्त्वा, प्रातर्गृह्णात्यसौ प्रभो! ॥ ४७ ॥ इत्थं वररुचेर्दम्भे, मन्त्रिणोक्ते नृपादयः॥ अयं महाधूर्त्त इति, तं निन्दन्तो, गृहं ययुः ॥४८॥[युग्मम्] तेनामात्यप्रयोगेण, प्राप्तनिन्दः स वाडवः[6] ॥ इति व्यचिन्तयद्रोषा—द्वाडवाग्निरिव ज्वलन् ॥ ४९ ॥ हिलीतोऽस्मि मुधा लोके, पापेनाऽनेन मन्त्रिणा ॥ तद्यथाशक्त्यहमपि, प्रतिकुर्वेऽस्य किञ्चन ॥ ५० ॥ ध्यात्वेति तस्याऽमात्यस्य, छिद्राणि ज्ञातुमन्वहम् ॥ वस्त्रादिदानैस्तद्दासीं, वशीचक्रे स काञ्चन ॥ ५१ ॥ मन्त्रिगेहस्वरूपं तं, पृच्छन्तं साऽन्यदेत्यवक् ॥ अस्ति श्रीयककविवाहः, प्रारब्धोऽमात्यसद्मनि[7] ॥ ५२ ॥ तत्र भूमिभुजो

१ राजा । २ शरे (जले) जातः स्तम्बः (तृण) जलोत्पन्नतृणविशेषे । ३ भूः (पृथ्वी) जाया (स्त्री) यस्य स नृपः । ४ गङ्गा । ५ करमध्ये । ६ द्विज. । ७ छद्म गृहम् ।

मोक्तुं, मतन्त्रस्यागमिष्यतः ॥ निष्पाद्यते प्रदानाय, विविधायुधघोरणी ॥ ५३ ॥ छलान्वेषी तदाऽऽसाद्य, छलं वररुचिर्द्विजः ॥
अपाठयच्छिशूनेवं, मोदकादिवशीकृतान् ॥ ५४ ॥ " यत्कर्ता शकटालोऽयं, तन्न जानाति पार्थिवः ॥ हत्वा नन्दं तस्य राज्ये,
श्रीयकं स्थापयिष्यति ॥ ५५ ॥ " प्रतिस्थानं पठ्यमानं, बालकैस्तन्निशम्य च ॥ तत्स्वरूपं नृपो ज्ञातुं, प्रैषीन्मन्त्रिगृहे चरम् ॥५६॥
सोऽप्यागत्य यथादृष्टं, शस्त्रनिष्पादनादिकम् ॥ राज्ञे व्यज्ञपयद्राजा–ऽप्यकुप्यन्मन्त्रिणे ततः ॥ ५७ ॥ अथ सेवार्थमायातो–ऽनमन्मन्त्री
यतो यतः ॥ कोपात्पराङ्मुखस्तस्या–ऽभवद् भूपस्ततस्ततः ॥ ५८ ॥ ततोऽतिकुपितं पृथ्वी–पतिं विज्ञाय धीसखः ॥ व्याघुट्य गेहमा-
गत्य, श्रीयकं प्रोचिवानिति ॥ ५९ ॥ प्रणतं मयि भक्तेऽपि, यत्तिष्ठति पराङ्मुखः ॥ तन्मन्येऽसद्द्विषा केना–ऽप्यद्याऽसौ द्वेषितो
नृपः ॥ ६० ॥ द्विष्टश्च भूधवो भूरि, वैगुण्यं नः करिष्यति ॥ नृपदुर्जनसर्पाणा–मात्मीयो हि न कश्चन ॥ ६१ ॥ तद्यावदद्य-
मस्माकं, न करोति कुलक्षयम् ॥ तद्रक्षार्थं तावदेतं, वत्सादेशं कुरुष्व मे ॥ ६२ ॥ खड्गेन मौलिं छिन्द्यास्त्वं, भूपतिं नमतो मम ॥
ब्रूयाश्चेति प्रभुद्वेषी, पिताऽपि न मतो मम ॥ ६३ ॥ आसन्नमृत्यौ वृद्धत्वा–न्मयि चैवं मृते सति ॥ मद्वंशवेश्मस्तम्भस्त्वं, भवितासि
चिरं ततः ॥ ६४ ॥ तच्छ्रुत्वा श्रीयकः स्माह, रुदन्निति सगद्गदम् ॥ तातेदं गर्हितं कर्म, श्वपचोऽपि किमाचरेत् ? ॥ ६५ ॥ त्वां
निहत्य भविष्यामि, नैवाहं कुलपांसनः ॥ तन्मामेव कुलं त्रातुं, मारयोर्वीपतेः पुरः ॥ ६६ ॥ ततो मन्त्री जगौ वत्स !, मृतेऽपि
त्वयि पार्थिवः ॥ कोपहेतौ मयि सति, क्षपयत्येव नः कुलम् ॥ ६७ ॥ तद्विमर्शममुं मुक्त्वा, वत्स ! स्वीकुरु मद्वचः ॥
त्यजेदेकं कुलस्यार्थे, श्रुतिमेना विचारय ॥ ६८ ॥ नृपप्रणामावसरे, विषं तालपुटं मुखे ॥ क्षिप्त्वा स्वयं विपत्स्येऽहं, तातहत्या

१ श्रेणि । २ वायुना । ३ कुपित इत्यर्थः । ४ भूपति । ५ विपरीतम् । ६ मस्तकम् । ७ चण्डालः ८ कुलाधमः । ९ विचारम् ।

ततो न ते ॥६९॥ तदेतत्प्रतिपद्य त्वं, मलिनिकुरु [1]विद्विषम् ॥ सुबुद्धेऽसत्कुलं चाशा-दुद्धर [2]व्यसनोदधेः ॥७०॥ तच्छ्रुत्वा श्रीयको दध्यौ, किं करोमि ? क याम्यहम् ? ॥ वच्मि ? चेदं पुरः कस्य, द्विधाप्यापतित मम ॥७१॥ इतस्तातवधुर्घातः, इतश्चाज्ञाव्यतिक्रमः॥ आपन्नस्तदयं न्यायः, इतो व्याघ्र इतस्तटी ॥ ७२ ॥ ध्यायन्नेवं कथमपि, पितृवाणीं प्रपद्य ताम् ॥ पुरतो नृपतेः पार्श्वे, जगाम श्रीयको द्रुतम् ॥ ७३ ॥ पृष्ठतः शकटालोऽगा—न्नृपश्चाभूत्पराङ्मुखः ॥ उपविश्य ततो मन्त्री, किञ्चिदूचे यथोचितम् ॥ ७४ ॥ तथाप्यजल्पति क्ष्मापे, क्षिप्त्वाऽमात्यो मुखे विषम् ॥ नृपं ननाम तन्मौलिं, श्रीयकोऽप्यऽसिनाऽच्छिनत् ॥ ७५ ॥ ततो हाहारवो लोकै-श्चक्रे भूपोऽपि सम्भ्रमात् ॥ तमित्यूचे त्वया वत्स !, दुष्करं किमिदं कृतम् ? ॥ ७६ ॥ उवाच श्रीयकः स्वामिन् !, यदस्मिन् प्रणतेऽपि वः ॥ नासीत्प्रसन्निस्तत् ज्ञातो, मयाऽयं द्रोहकृत् प्रभोः ॥७७॥ स्वामिद्रोही च निग्राह्य, इत्ययं निहतः पिता ॥ येन प्रभोरतुष्टिः स्या—त्तातेनाऽपि हि तेन किम् ? ॥ ७८ ॥ तच्छ्रुत्वा व्यमृशद्भूपो, यदीदृक्सेवकानपि ॥ जनोऽन्यथाऽऽख्यत्सा नूनं, माया वररुचेः कवेः ! ॥ ७९ ॥ यद्वा ममैव दोषोऽयं, यत्तदा न व्यचारयम् अविमृश्यकरो यस्मा-दन्धादपि विशिष्यते ! ॥ ८० ॥ ध्यात्वेत्याश्वासयद्भूपः, श्रीयकं प्रियभाषितैः ॥ प्रेम्णा स्वयं वितेने च, शकटालोर्ध्वदेहिकम् ॥८१॥ ऊचे च श्रीयकं मन्त्रि—मुद्रेयं गृह्यतामिति ॥ प्रणम्य श्रीयकोऽप्येव-मथ व्यज्ञपयन्नृपम् ॥८२॥ अस्ति श्रीस्थूलभद्राह्वः, कोशागेहे ममाग्रजः॥ तिष्ठतस्तत्र तस्याद्य, जज्ञे द्वादशवत्सरी ॥ ८३ ॥ तस्यासौ दीयतां मुद्रा, श्रुत्वेत्याहूय तं नृपः ॥ जगाद मन्त्रिमुद्रेय-मस्माकं गृह्यता-मिति ॥ ८४ ॥ विचार्येदं करिष्यामी-त्युक्ते तेन नृपोऽवदत् ॥ यद्विचार्यं तदद्यैव, विचारय महाशय ! ॥ ८५ ॥ अशोकवनिकां

१ शत्रुम् । २ व्यसन (दुख) एव उदधिः (समुद्रः) तस्मात् ।

गत्वा, सोऽप्येवं व्यमृशत्ततः ॥ नियोगिनां राजकार्य-व्यग्राणां क सुखं भवेत् ? ॥ ८६ ॥ नियोगी दुःस्थवत्काले-ऽप्यश्नुते नहि भोजनम् ॥ अधमर्ण इव क्वापि, नेष्टे निद्रातुमप्यसौ ! ॥ ८७ ॥ राज्यचिन्ताकुलः स्त्रीश्च, स स्मर्तुमपि न प्रभुः ॥ काऽसौ क्षमोऽनुभवितुं, गीतनाट्यादिकं पुनः ? ॥८८॥ सत्यप्येवं स्वामिभक्तैः, स्वामिकृत्यं विधीयते ॥ नोपद्रवेयुः पिशुना-श्चेन्निष्कारणवैरिणः ॥ ८९ ॥ पिशुनोपद्रवोऽप्युच्चै-र्न दुःखाकुरुते तदा ॥ यदि राज्ञां मनो न स्यात्, पताकाऽञ्चलचञ्चलम् ॥ ९० ॥ नृपेषु चलचित्तत्व-सन्देहस्त्वमुनैव हि ॥ राज्ञाऽपास्तोऽनुरक्तोऽपि, मन्त्राते द्वेषमीयुषा ॥ ९१ ॥ तदेवमैहिकं सौख्यं, तस्य न स्यात्परत्र तु ॥ दुष्कर्मद्रविणक्रीता, ढौकते नरकान्यथा ॥ ९२ ॥ तदैहिकामुष्मिकार्थ-बाधके स्वामिकर्मणि ॥ यत्यते चेत्तदा किं न, यत्यते स्वहिते वने ? ॥ ९३ ॥ ध्यात्वेति स्थिरवैराग्यः, स्थूलभद्रो विशुद्धधीः ॥ वेणीमुच्चखनच्चैल-कस्तूरीपङ्कपङ्किलाम् ॥ ९४ ॥ कृत्वा धर्मध्वजं रत्न-कम्बलस्य दशागणैः ॥ सभां गत्वाऽभ्यधाद्भूप-मालोचितमिदं मया ॥९५॥ इत्युक्त्वा धर्मलाभं च, दत्वा स प्रस्थितो मुनिः ॥ निर्मोहो निरगाद्राज-गेहादर्क इवाम्बुदात् ॥ ९६ ॥ मायां विधाय गन्ताऽयं, वेश्यावेश्मनि किं पुनः ? ॥ इति ध्यायन् गवाक्षेण, क्ष्मापस्तं यान्तमैक्षत ॥९७॥ कुथ्यत्कुणपदुर्गन्ध-दुर्गमेऽप्याऽऽस्पदे स तु ॥ गच्छन्नाच्छादयद् घ्राणं, नाऽपि वक्त्रममोटयत् ॥९८॥ तथा व्रजन्तं तं दृष्ट्वा, दध्यावेवं स भूधवः ॥ वीतमोहो महात्मायं, मुधा ध्यातं मयाऽन्यथा ॥ ९९ ॥ स्थूलभद्रोऽपि सम्भूत-विजयस्वामिसन्निधौ ॥ गत्वा नत्वा च तान् दीक्षा-माददे विधिपूर्वकम् ॥ १०० ॥ श्रीयकाय ददौ मन्त्रि-मुद्रां नन्दनृपस्ततः ॥ सोऽपि चक्रे राज्यचिन्ता, धीनिधिर्विनयी नयी ॥ १०१ ॥ भट्टो वररुचिः सोऽपि, सिषेवे भूपमन्वहम् ॥ कोशा स्मरं भेजे चो—

१ सेरकानाम् । २ छिनित 'धाडियो' इति भाषा० । ३ अञ्चलः 'छेडो' इति भा० । ४ मृतकम् ।

पकोशां तद्वशंवदः ॥ १०२ ॥ स्थूलभद्रे दृढप्रीतिः, कोशा त्वन्यमियेष न ॥ स्थूलभद्रगुणान् किन्तु, सा सस्मार दिवानिशम् ॥ १०३ ॥ भ्रातुः प्रियेति तद्गेहे, प्रत्यहं श्रीयको ययौ। तं च वीक्ष्योद्भवद्भूरि—दुःखपूरा रुरोद सा ॥ १०४ ॥ श्रीयकस्तां तदेत्याख्य-द्ब्रूहि भद्रे! करोमि किम्? ॥ असौ पापो वररुचि-र्मम तातमघातयत् ॥ १०५ ॥ श्रीस्थूलभद्रविरहं, चायमेवातनोत्तव ॥ अरुन्तुदविषादिग्ध-शल्यशल्यसहोदरम्[1] ॥१०६॥ तव स्मारं तद्याव-दुपकोशां भजत्ययम् ॥ वैरनिर्यातनोपायं, तावत्किञ्चिद्विचारय ॥ १०७ ॥ यदि चायं पिबेन्मद्य, वैरशुद्धिस्तदा भवेत्। तदादिश्योपकोशां त्वं, कारयाऽमुं सुरापिनम् ॥ १०८ ॥ एवं देवरवाक्यं सा, स्वीचकार पणाङ्गना ॥ ऊचे च भगिनीं मद्य-रुचिं वररुचिं कुरु ॥ १०९ ॥ ततस्तं मद्यपं चक्रे, साप्युपायेन केनचित् ॥ नह्यस्ति किञ्चनाकार्यं, स्त्रीवशानां विदामपि ॥ ११० ॥ स्वैरं वररुचिर्भट्टो, मद्यमद्यास्ति पायितः ॥ उपकोशेति कोशायै, प्रभातेऽज्ञापयत्ततः ॥ १११ ॥ कोशाऽपि तं तद्वृत्तान्तं, श्रीयकाय न्यवेदयत् ॥ तच्छ्रुत्वा श्रीयकोऽप्युच्चै-स्तुष्टोऽगात् भूपपर्षदि ॥ ११२ ॥ शकटालगुणान् स्मारं, स्मारं नन्दनृपोऽन्यदा ॥ इत्यूचे श्रीयकामात्य—मास्थानस्थः सगद्गदम् ॥ ११३ ॥ शकटालो महामन्त्री, ममाऽभूद्भूरिधीनिधिः ॥ इदं तेन विना स्थान, शून्यवत्प्रतिभाति मे! ॥ ११४ ॥ उवाच श्रीयकः स्वामि—न्निह किं कुर्महे? वयम् ॥ सुरापायी वररुचिः, पापं सर्वमिदं व्यधात् ॥ ११५ ॥ किमेष मद्यं पिबती-त्यपृच्छत्तं ततो नृपः ॥ इदं श्वो दर्शयिष्यामी-त्युवाच श्रीयकोऽपि हि ॥ ११६ ॥ द्वितीये चाह्नि सभ्यानां, राज्ञश्च श्रीयकः सुधीः ॥ एकै-

१ अरुषी (मर्माणि) तुदति (पीडति) अरुतुदः चासौ विषेन आ (समंतात्) दिग्धं (लिप्त) शल्य (बाण) तस्य शल्य (दुःखं) तत् सहोदरम्। २ वैरशुद्ध्युपायम् ॥

क्रमार्पयत्पद्मं, शिक्षितेनाऽनुजीविना ॥ ११७ ॥ उग्रप्रत्यग्रमदन—फलनिःस्यन्दभावितम् ॥ पापस्यादापयत्पाथो-रुहं वररुचेः पुनः
॥ ११८ ॥ नृपाग्रस्तानि पद्मानि, ग्रायं ग्रायमवर्णयन् ॥ ततो वररुचिः स्वीय-मप्यजिघ्रत पयोरुहम् ॥ ११९ ॥ सुरां स चन्द्रहा-
माम्यां, निशापीता ततोऽवमत् ॥ तद्वीक्ष्य भर्त्सितः सभ्यैः, सभाया निर्जगाम च ॥ १२० ॥ स स्वनिन्दापनोदाय, प्रायश्चित्तचिकी
र्षितः ॥ इत्यपृच्छत् द्विजान् किं हि, मद्यपानाऽघँत्रातकम् ? ॥ १२१ ॥ तापितत्रपुणः पान, मदिरापानपापहृत् तैरित्युक्ते सोऽपि
तद्य स्तन्निपीय व्यपद्यत ॥ १२२ ॥ इतश्च स्थूलभद्रोऽपि, सम्भूतविजयप्रभून् ॥ सेवमानः श्रुताम्भोधेः, पारं प्राप क्रमात्सुधीः
॥ १२३ ॥ सम्भूतविजयाचार्यान्, प्रणम्य मुनयस्त्रयः ॥ वर्षाकालेऽन्यदाऽऽयाते, चक्रुरेवमभिग्रहान् ॥ १२४ ॥ स्थित्वा सिंहगु-
हाद्वारे, चतुर्मासीमुपोषितः ॥ कायोत्सर्गं करिष्यामी-त्याद्यश्चक्रे प्रतिश्रवम् ॥ १२५ ॥ दृग्विषाशीविषबिल-द्वारे स्थास्याम्युपोषितः ॥
चतुर्मासीं कृतोत्सर्गो, द्वितीयोऽभ्यग्रहीदिति ॥ १२६ ॥ स्थास्यामि कूपफलके, कृत्वोत्सर्गमुपोषितः ॥ चतुर्मासीमहमिति, प्रतिपेदे
तृतीयकः ॥ १२७ ॥ ज्ञात्वा तान् संयतान् योग्या-ननुमेने गुरुर्यदा ॥ स्थूलभद्रस्तदोत्थाय, गुरूनेवं व्यजिज्ञपत् ॥ १२८ ॥ कुर्वन्
षड्रसमाहार-मकुर्वन् प्रबलं तपः ॥ स्थास्याम्यहं चतुर्मासीं, कोशावेश्यानिकेतने ॥ १२९ ॥ सूरिस्तमुपयोगेन, योग्यं ज्ञात्वाऽन्वम-
न्यत ॥ मेनेऽप्यङ्गीकृतस्थाना-न्यऽगमन्मुनयस्ततः ॥ १३० ॥ शान्तान् जितेन्द्रियान् घोर-तपोनिष्ठान्निरीक्ष्य तान् ॥ शान्ति प्रापु-
स्तयोऽर्यंते, सिंहसर्पारघट्टिकाः ॥ १३१ ॥ अथ श्रीस्थूलभद्रोऽपि, कोशासदनमासदन् ॥ कोशाऽपि प्रमदोत्सर्पि-रोमहर्षा तम-
भ्यगात् ॥ १३२ ॥ अयं परीषहोद्विग्नो, भग्नः संयमवीर्यधात् ॥ आगान्नून तदद्याऽपि, दैवं जागर्ति मामकम् ॥१३३॥ चिन्तयन्तीति

१ ... । २ अत्युग्रमदनफलस्यन्दभावितम् । ३ कमलम् । ४ पापनाशकम् । ५ प्रतिज्ञाम् । ६ मध्यमभागात् ।

साऽवोच–द्राचा पीयूषकुल्यया ॥ स्वागतं भवतः स्वामिन्! कामधिकारिरूप हे! ॥ १३४ ॥ अद्य चिन्तामणिर्लब्धः, फलितोऽद्य
सुरद्रुमः ॥ अद्य कामगवी प्राप्ता, नाथ! त्वयि समागते ॥१३५॥ अद्यान्तरायापगमात्, पुण्यं प्रादुरभून्मम ॥ दिष्ट्या पीयूषवृष्ट्याभं,
यत्प्राप्तं तव दर्शनम् ॥ १३६ ॥ अथ प्रसद्य सद्यो मां, समादिश करोमि किम्? ॥ सर्वमेतत्तवैवास्ति, वित्तं चित्तं वपुर्गृहम् ॥१३७॥
ततः श्रीस्थूलभद्रर्षि–र्भगवानेवमब्रवीत् ॥ चित्रशालामिमां देहि, स्थातु मासचतुष्टयम् ॥ १३८ ॥ गृह्यतामिति साऽप्युक्त्वा, सज्ज-
यित्वा च तां ददौ ॥ भगवान् स्थूलभद्रोऽपि, तस्थौ तत्र समाहितः ॥ १३९ ॥ कोशादत्तं षड्रसाढ्य—माहारमुपभुज्य च ॥
प्रणिधानं दधौ साधुः, साधुधर्माब्जषट्पदः ॥ १४० ॥ रूपलावण्यकोशोऽथ, कोशा कौशलशेवधिः ॥ शृङ्गाराऽगारशृङ्गार–धराऽ
गान्मुनिसन्निधौ ॥ १४१ ॥ कटाक्षैर्लक्षयन्ती तं, मुनिं स्मरशरोपमैः ॥ हावैर्मनोगतं भाव–मुद्गमन्ती मनोहरैः ॥ १४२ ॥ उत्तरीयय
थास्थान–स्थापनव्याजतो मुहुः ॥ व्यञ्जयन्ती स्तनौ स्तब्धौ, स्वसौन्दर्यमदादिव ॥१४३॥ सल्लावण्यसुधापीन–त्रिवलीवल्लिमञ्जुलम् ॥
दर्शयन्ती मध्यदेश–मङ्गमोटनपाटवात् ॥ १४४ ॥ रोमराजीवलयितां, गम्भीरां नाभिकूपिकाम् ॥ प्रकाशयन्ती सन्नीवी–बन्धो-
च्छ्वासन कैतवात् ॥ १४५ ॥ दग्धपूर्वं महेशेनो—ज्जीवयन्ती मनोभवम् ॥ पञ्चमध्वनिगीतेन, पीयूषद्रवबन्धुना ॥ १४६ ॥
वृता सखीगणैर्वेणु–वीणाद्यातोद्यवादकैः ॥ सा साधोः पुरतश्चक्रे, नाट्यं विश्वैकमोहनम् ॥ १४७ ॥ [षड्भिः कुलकम्] तद्वीक्ष्याऽपि
स्थूलभद्रो, धर्मध्यानं मुमोच न ॥ ततः कोशा पुरस्तस्यो–पविश्येति गिरं जगौ ॥ १४८ ॥ स्वामिंस्तव वियोगेन, तीव्रदुःखौघदा-
यिना ॥ अभून्मे दिनमेकैकं, दिव्यसंवत्सरोपमम् ॥ १४९ ॥ सोढं वडवावह्नि–र्मन्ये त्वद्विरहं विभो! ॥ यदयं नेत्रनीरौघं, पायं

१ अमृतसदृशा इत्यर्थः। २ भाग्येन। ३ साधुधर्म एव अब्ज (कमल) तत्र षट्पद. (भ्रमरः)। ४ स्मर. काम.। ५ मनोहरम्। ६ शङ्करेण ७ मदनम्। ८ बन्धुम्।

पायमवर्धत ॥ १५० ॥ तन्मां निर्वापय स्वाङ्ग–परिष्वङ्गसुधारसैः ॥ त्वद्विश्लेषज्वलज्ज्वाला–जिह्वज्वालाकरालिताम् ॥१५१॥ सम्भोगकलहोत्पन्न–मपि मद्विरहं भवान् ॥ नासहिष्ट पुरा स्वामिं–स्तत्प्रेम क्व गतं ? तव ॥ १५२ ॥ विचित्राश्लेषरुचिरा, यास्त्वया कामकेलयः ॥ अनुभूता मया साकं, ताः किं ते विस्मृताः ? प्रभो ! ॥१५३॥ विभो ! विधेहि करुणां, निजे हृदि निधेहि माम् ॥ पिधेहि दुःखवदनं, देहि प्रतिवचो मम ॥ १५४ ॥ इति श्रुत्वाऽपि स मुनि–र्न चुक्षोभ मनागपि ॥ बह्वीभिरतिवात्याभिः, सुमेरुः किमु कम्पते ? ॥ १५५ ॥ इत्थं तत्क्षोभनोपाया–स्तया नित्यं कृता अपि ॥ अभवन् विफलास्तत्र, कुलिशे परशुव्रजवत् ॥ १५६ ॥ एवं तस्येन्द्रियजय–प्रकर्षं वीक्ष्य विस्मिता ॥ त्यक्तसम्भोगकामा सा, तं प्रणम्यैवमब्रवीत् ॥ १५७ ॥ यदज्ञानात्त्वया साकं, प्रागद्रन्तुमना अहम् ॥ अकार्षं क्षोभनोपायान्, तदागदस्त्वं सहस्व मे ॥ १५८ ॥ स्थूलभद्रस्ततस्तस्यै, श्राद्धधर्ममभाषत प्रबुद्धा साऽपि तं धर्मं, स्वीकृत्याभ्यग्रहीदिति ॥ १५९ ॥ विश्राणयति मां यस्मै, तुष्टो नन्दमहीपतिः ॥ तं विहायाऽपरे मर्त्याः, सर्वेऽपि मम बान्धवाः ॥ १६० ॥ अथ प्रान्ते चतुर्मासा–स्तीर्णस्वस्वप्रतिश्रवाः ॥ ते त्रयो मुनयोः जग्मुः, क्रमात्स्वगुरुसन्निधौ ॥ १६१ ॥

तत्राऽऽयान्तं सिंहगुहा–महर्षिं किञ्चिदुत्थितः गुरुर्जगौ स्वागतं ते, वत्स ! दुष्करकारक ! ॥ १६२ ॥ अन्यावप्येवमेव द्वौ, प्रोचे सूरिः समागतौ ॥ स्थूलभद्रोऽप्यथाऽऽयासी–त्सन्तीर्णाभिग्रहार्णवः ॥ १६३ ॥ तस्याऽऽयान्तं समुत्थाय, स्माह सूरिः ससम्भ्रमम् ॥ दुष्करदुष्करकारिन् !, स्वागतं ते तपोनिधे ! ॥ १६४ ॥ सामर्षास्तन्निशम्येति, दध्युस्ते यतयस्त्रयः ॥ गुरवो मन्त्रिपुत्रत्वा–देवमामन्त्र-

१ परिष्वङ्ग आलिङ्गनम् । २ तव वियोग एव ज्वलन् ज्वालाजिह्वः (अग्निः) तस्य ज्वालया करालाम् । ३ वायुसमूहैः । ४ वज्र । ५ इच्छा । ६ मन्तुः । ७ प्रतिज्ञाः ।

यन्त्वमुम् ! ॥ १६५ ॥ नित्यं षड्रसमाहारं, भुक्त्वा तत्र स्थितोऽप्यऽसौ ॥ गुरुभिः कथ्यते साधुः, कृतदुष्करदुष्करः ! ॥ १६६ ॥ वयमप्येषदन्दे त–च्छास्यामोऽमुमभिग्रहम् । ध्यायन्त इति ते मासान्, कष्टादष्टाऽत्यवाहयन् ! ॥ १६७ ॥ वर्षाकालेऽथ सम्प्राप्ते, मानी सिंहगुहामुनिः ॥ सम्भूतविजयाचार्यान्, प्रणम्येति व्यजिज्ञपत् ॥ १६८ ॥ सर्वदा षड्रसाहार–भोजी कोशानिकेतने ॥ स्थास्याम्यह चतुर्मासीं, स्थूलभद्र इव प्रभो ! ॥ १६९ ॥ अयं हि स्थूलभद्रस्य, स्पर्द्धयाऽङ्गीकरोत्यदः । विमृश्येत्युपयोगं च, दत्त्वैवं सूरिरब्रवीत् ॥ १७० ॥ वत्साभिग्रहमेनं मा–कार्षीर्दुष्करदुष्करम् ॥ क्षमो हि स्थूलभद्रोऽमुं, निर्वोढुं नाऽपरः पुनः ! ॥ १७१ ॥ अपि स्वयम्भूरमण–स्तरीतुं शक्यते सुखम् ॥ अयं त्वभिग्रहो धर्तुं दुष्करेभ्योऽपि दुष्करः ! ॥ १७२ ॥ दुष्करोऽप्यस्ति नाऽयं मे, क्व नु दुष्करदुष्करः ? ॥ करिष्याम्येव तदमु–मित्यूचे स पुनर्गुरून् ॥ १७३ ॥ अथोचे सूरिरेतस्मा–दभिग्रहकदाग्रहात् ॥ वत्स ! ते भाविनी लाभ–मिच्छतो मूलविच्युतिः[1] ! ॥ १७४ ॥ एनामपि गुरोर्वाचं, मुमुक्षुरवमत्य सः ॥ वीरम्मन्यो ययौ कोशा–सदनं मदनाऽऽश्रयम् ! ॥ १७५ ॥ स्पर्धया स्थूलभद्रस्य, नूनमागादयं मुनिः । कोशाऽपि तं विलोकयेति, दध्यौ दक्षाऽनमच्च तम् ॥ १७६ ॥ स्थित्यर्थं प्रार्थयामास, स साधुश्चित्रशालिकाम् ॥ कोशापि तां ददौ सोऽपि, सोत्सेकस्तां प्रविष्टवान् ॥ १७७ ॥ बुभुजे च तया दत्त–माहारं षड्रसाश्रितम् ॥ अथ कोशाऽपि तत्रागा–न्मध्याह्ने तं परीक्षितुम् ॥ १७८ ॥ मृगाक्षीं तां च स प्रेक्ष्य, क्षणात्क्षोभमुपागतः ॥ मदनाऽऽवेशविवशः, संवेशनमयाचत ॥ १७९ ॥ ततः कोशा तमित्यूचे, स्वामिन् ! पण्याङ्गना वयम् ! ॥ स्वीकुर्मः शक्रमपि नो, धनदानं विना कृतम् ! ॥ १८० ॥ मुनिः स्माह प्रसद्य त्वं, मा निर्वापय सङ्गमात् ॥ वह्नौ शैत्यमिवाऽस्मासु, द्रविणं तु सुदुर्लभम् !

१ नाशः । २ तिरस्कृत्य । ३ काम. । ४ मृगस्य अक्षिणी इव अक्षिणी यस्याः सा । ५ व्याकुल. । ६ भोगम् । ७ इन्द्र. ।

॥ १८१ ॥ त्वदाज्ञावित्रस्ताहं, धनमप्यानये द्रुतम् ॥ निवेदयसि चेन्मह्यं, तत्प्राप्तिस्थानमुत्तमम् ॥ १८२ ॥ ततो बोधयितुं सा तं, प्रोचे नेपालभूपतिः ॥ नव्यमाधोर्लक्षमूल्य, प्रदत्ते रत्नकम्बलम् ॥ १८३ ॥ ततस्त्वं तत्र गत्वाऽऽशु, तं समानय मत्कृते ॥ श्रुत्वेति सोऽप्यकालेऽपि, नेपालं प्रति चेलिवान् ॥ १८४ ॥ तत्र गत्वा धराधीशा-द्रत्नकम्बलमाप्य च ॥ ववले स मुनिः सद्यो, वेश्यां ध्यायन्मनोन्तरे ॥ १८५ ॥ तत्र मार्गे स्थितानां च, दस्यूनां शकुनस्तदा ॥ आयाति लक्षमित्यूचे, तदज्ञासीच्च दस्युराट् ॥ १८६ ॥ किमायातीत्यपृच्छच्च, वृक्षारूढं चरं ततः ॥ सोऽप्याख्यद्भिक्षुमेवैकं, वीक्षे कमपि नाऽपरम् ॥ १८७ ॥ अथ तत्रागतं साधुं, धृत्वा चौरा न्यलोकयन् ॥ अपश्यंतश्च किमपि, द्रव्यं ते मुमुचुर्मुनिम् ॥ १८८ ॥ शकुनः पुनरित्याख्य-द्याति लक्षमिदं पुरः ॥ ततो विधृत्य तं साधु-मभ्यधादिति चौरराट् ॥ १८९ ॥ वयं तवाभयं दद्मः, तथ्यं वद किमस्ति ? ते ॥ ततो यतिर्जगौ यूयं, सत्यं शृणुत दस्यवः ! ॥ १९० ॥ अस्ति क्षिप्तो वंशमध्ये, वेश्यार्थं रत्नकम्बलः ॥ मत्पार्श्व इति तेनोक्ते-ऽमुचत्तं चौरराट् मुनिम् ॥ १९१ ॥ अथागत्य स कोशायै, रत्नकम्बलमार्पयत् ॥ गृहनिर्धमने साऽपि, तं निचिक्षेप पङ्किले ॥ १९२ ॥ विषण्णो वीक्ष्य तत्साधु-रित्यूचे सुन्दरि ! त्वया ॥ महामूल्योऽप्यसौ पङ्के, किं क्षिप्तो रत्नकम्बलः ? ॥ १९३ ॥ कोशा शशंस यद्येत—ज्जानासि त्वं तदा कथम् ॥ आत्मानं गुणरत्नाढ्यं, क्षिपसि ? श्वभ्रकर्दमे ॥ १९४ ॥ किञ्च रत्नत्रयमिदं, भुवनत्रयदुर्लभम् ॥ मदङ्गे खालजम्बाल-कल्पे क्षिपसि किं मुधा ? ॥ १९५ ॥ तच्छ्रुत्वोत्पन्नवैराग्यः, कोशामिति जगौ यतिः ॥ संसाराब्धौ पतत्साधु, रक्षितोऽहं त्वयाऽनघे ! ॥ १९६ ॥ अतिचारो-

१ भीत । २ चौराणाम् । ३ जलनिर्गमनद्वारे 'वाळ' इति भा० । ४ पङ्कः अस्ति अस्य इति पङ्किल. । ५ नरक एव कर्दमः (पङ्क) तस्मिन् । ६ मातङ्गनरशो ।

करालं ते महर्षयः । सुभिक्षसम्भवे भूयः पाटलीपुत्रमाययुः ॥२२९॥ गुणनाभावतस्तेषां सिद्धान्तो विस्मृतस्तदा । शास्त्रे स्वामिनि सुन्दर्यां न स्थैर्यं जायते यतः ॥ २३० ॥ सारं सारं परावर्त्यैकादशाङ्गी यतिव्रजैः । यत्नतो मेलिता यस्मादनिर्विण्णं[3] श्रियः पदम् ॥ २३१ ॥ तदा नेपालदेशेऽभूद्, द्वादशाङ्गधरो गुरुः । भद्रबाहुर्धृतमहा–प्राणध्यानो युगोत्तमः ॥ २३२ ॥ सङ्घाटकेन[2] सङ्घस्त, पूर्वाण्यध्यापयेत्यवक् । पत्तनेऽत्र समागत्य, स्थूलभद्रादिकान् मुनीन् ॥ २३३ ॥ सोऽप्युवाच महाप्राणं, ध्यानमारब्धमस्ति यत् । साध्य द्वादशभिर्वर्षै[4]–र्नागमिष्याम्यहं ततः ॥२३४॥ महाप्राणे हि निष्पन्ने, कार्ये कस्मिंश्चिदागते । सर्वपूर्वाणि गुण्यन्ते, सूत्रार्थभ्यां मुहूर्ततः ॥ २३५ ॥ तद्वचस्तौ मुनी गत्वा, सङ्घस्याशंस तामथ । सङ्घोऽप्यपरमाहूयादिदेशेति मुनिद्वयम् ॥ २३६ ॥ गत्वा वाच्यः स आचार्यो, यः सङ्घस्य शासनम् । न करोति भवेत्तस्य, दण्डः क इति शंस नः ॥ २३७ ॥ सङ्घबाह्यः स कर्तव्य, इति वक्ति यदा स तु । तर्हि तद्दण्डयोग्योसीत्याचार्यो वाच्य उच्चकैः ॥ २३८ ॥ ताभ्यां गत्वा तथैवोक्त, आचार्योऽप्येवमूचिवान् । नैवं करोतु भगवान्, सङ्घः किन्तु करोत्वदः ॥ २३९॥ शिष्यान् प्रेषयतु प्राज्ञान्, पाठयाम्यशठो यथा । श्रीजिनाज्ञेव सङ्घाज्ञा मान्या मानवतामपि ॥ २४० ॥ तत्रैकां वाचनां दास्ये, भिक्षाचर्यात आगतः । तिसृषु कालवेलासु, तिस्रोऽन्या वाचनास्तथा ॥ २४१ ॥ सायाह्नप्रतिक्रमणे, जाते तिस्रोऽपराः पुनः । सेत्स्यत्येवं सङ्घकार्यं मत्कार्यस्याविबाधया ॥२४२॥ एवं सप्ताह्नि दास्येऽहं, वाचनाः शिष्यसंहतेः । ध्यानमध्येऽपि येनोक्तः, परार्थः स्वार्थतोऽधिकः ॥ २४३ ॥ ध्यानस्य तस्य पर्यन्ते, वाचनाः सकलं दिनम् । प्रदास्यामीत्युदित्वाऽसौ, व्यसृजत्तन्मुनिद्वयम् ॥ २४४ ॥ ताभ्यामेत्य तथाख्याते, श्रीसङ्घोऽपि प्रसादभाक् प्राहिणोत्स्थूल-

१ भयङ्करम् । २ साधुसमूहै. । ३ अनुत्साहरहितत्वं । ४ मुनियुग्मेन ।

पाठोऽतिकठिनो यतः ॥२४५॥ साऽप्येतुमक्षमाऽत्यर्थं, वाचनानामभावतः । पराभज्यागमत्पश्चात्, भद्रादिसाधु पञ्चशतीं ततः ॥२४६॥ ... सिद्धिं सर्वाऽपि येन स्याद्, ध्रुवमेकाग्रचेतसाम् ॥२४७॥ प्राज्ञः ॥ २४६ ॥ एक एव स्थितस्तत्र, स्थूलभद्रः स्थिराशयः । सिद्धिं सर्वाऽपि येन स्याद्, ध्रुवमेकाग्रचेतसाम् ॥२४७॥ प्राज्ञः श्रीस्थूलभद्रोऽपि भद्रबाहुपदान्तिके । अपाठीदष्टभिर्वर्षैः, पूर्वाणामष्टकं तदा ॥ २४८ ॥ किमुद्वेजनेस्त्वमित्युक्तः, सूरिणासोऽत्र-वीदिदम् । नोद्विजे भगवन् किन्तु, ममाल्पा एव वाचना ॥२४९॥ सूरिरुचे मम ध्यानं, पूर्णप्रायमिदं ततः । तदन्ते वाचनास्तुभ्यं, प्रदास्यामि त्वदिच्छया ॥ २५० ॥ अप्राक्षीत्स्थूलभद्रोऽपि, विनयात्तं मुनीश्वरम् । भगवन् ! किं मयाऽधीतं, शेषं वा किमु तिष्ठति ? ॥ २५१ ॥ भद्रबाहुस्तत स्माह, वत्स ! स्वच्छमते ! शृणु । अधीतं सर्षपं मेरुं, शेषं बुध्यस्व धीनिधे ! ॥ २५२ ॥ श्रुत्वेति यत्नतः सोऽपि, पठति स्म तदन्तिके । यतः पूर्वं श्रुतज्ञानं, संयमश्च ततः परम् ॥ २५३ ॥ सूरिरप्यन्वहं प्राज्ञं, प्रपाठयति तं मुदा । यतः सुक्षेत्रमासाद्य, बीजं को न वपेद् बुधः ? ॥ २५४ ॥ पूर्णे ध्याने महाप्राणे, स्थूलभद्रो महामुनिः द्विवस्तूनानि पूर्वाणि दश यावत्समापयत् ॥ २५५ ॥ सूरयोऽथ समं तेन, विहरन्तो वसुन्धराम् ॥ पाटलीपुत्रमागच्छन्नैकत्रस्था हि साधवः ॥ २५६ ॥ इतश्च तत्रैव पुरे, स्थूलभद्रस्य जामयः । सप्तोपात्तव्रताः सन्ति, यक्षाद्याः शुभसंयमाः ॥२५७॥ अथोद्यानस्थितान् सूरीन्, स्थूलभद्रसमन्वितान् । ज्ञात्वा तान् वन्दितुं जग्मुर्धन्याः कस्यर्षयो हि न ? ॥ २५८ ॥ वन्दित्वा विधिवत्सूरि-पादद्वन्द्वं प्रमोदतः । ताः पप्रच्छुः प्रभो ! क्वास्ति, स्थूलभद्रो महामुनिः ॥ २५९ ॥ सूरयोऽप्यवदन्नस्ति, परत्र गुणयन्नसौ अद्रेरिव गणाङ्कीता, भवन्ति यतयो यतः ॥२६०॥ तत श्रुत्वा ता ययुस्तत्र, नन्तुं दूरेऽपि तं मुनिम् । गुणानुरागबद्धस्य दूरे हि किमु देहिनः ॥२६१॥ आयान्तीः

१ उद्विग्नः । २ उद्विजे । ३ पृथ्वीम् । ४ भगिन्यः ।

सोदरा वीक्ष्य, स किञ्चिद्गर्विताशयः । लब्धि दर्शयितुं स्वीयां, सिंहरूपोऽभवत्ततः ॥ २६२ ॥ दृष्ट्वा सिंहं तु भीतास्ताः, सूरिमेत्य व्यजिज्ञपन् । ज्येष्ठार्य जग्रसे सिंह–स्तत्र सोऽद्यापि तिष्ठति ॥२६३॥ ज्ञात्वोपयोगादाचार्यो–ऽप्यादिदेशेति गच्छत । वन्दध्वं तत्र वः सोऽस्ति, ज्येष्ठार्यो न तु केशरी ॥ २६४ ॥ ततोऽयुस्ताः पुनस्तत्र, स्वरूपस्थं निरूप्य च । ववन्दिरे स्थूलभद्रं, विनयाद्भक्तिभासुराः ॥२६५॥ सोऽपि स्वरूपमप्राक्षीत् स्वकुलस्याखिलं तदा । सहवासो निजैर्येन, कथानामाकरो मतः ॥ २६६ ॥ यक्षाऽप्युवाच भगवन्! भ्राता वः श्रीयकोऽन्यदा वैराग्यात् सममस्माभि–र्दीक्षामादत्त किन्त्वसौ क्षुधावान् सर्वदा कर्तुं नैकभक्तमपि क्षमः ॥२६७॥ षट्पदी । मयोक्तः पर्युषणायां, प्रत्याख्याह्यद्य पौरुषीम् । स प्रत्याख्यातवानुक्तो, मया पूर्णेऽवधौ पुनः ॥ २६८ ॥ त्वं प्रत्याख्याहि पूर्वार्धं पर्वेदमतिदुर्लभम् । इयान् कालः सुखं चैत्यपरिपाट्यापि यास्यति ॥२६९॥ प्रत्यपादि तथैवासौ, समयेऽभिहितः पुनः । तिष्ठेदानीमस्त्वपार्धमित्यकार्षीत्तथैव सः ॥२७०॥ प्रत्यासन्नाधुना रात्रिः, सुखं सुप्तस्य यास्यति । तत्प्रत्याख्याह्यभक्तार्थ–मित्युक्तः सोऽकरोत्तथा ॥ २७१ ॥ निशीथे क्षुत्तृषाव्याप्तः, सोऽजनिव्याकुलो भृशम् । नोष्णतापं हि सहते, कोमलः कुसुमोच्चयः ॥ २७२ ॥ गृहीतानशनः सोऽथ, स्मृतदेवगुरुक्रमः । समाधिमरणात्सद्यो, विपद्य त्रिदिवं ययौ ॥ २७३ ॥ ऋषिघातो मयाऽकारीत्युत्ताम्यन्ती ततस्त्वहम् । पुरः श्रमणसङ्घस्य, प्रायश्चिताय ढौकिता ॥२७४॥ सङ्घोऽप्याख्यद् व्यधायीदं, भवत्या शुद्धभावया, प्रायश्चित्तं ततो नेह । कर्तव्यं किञ्चिदस्ति ते, पापं लगति दुष्टेन, चेतसा तत्त्वास्ति न ॥ २७५ ॥ षट्पदी । यतः—

मन एव मनुष्याणां, कारणं बन्धमोक्षयोः । बन्धस्तु विषयासङ्गि, मुक्तिर्निर्विषयं मनः ॥२७६॥ अतः समाधिमाधाय, वचो-

---

१ भगिन्यः । २ सिंहः । ३ सकृदशनम् । ४ क्षुधा । ५ पुष्पसमूहः । ६ स्वर्गम् । ७ गता ।

मन्यस्व नोऽधुना । सङ्घोऽर्हतोऽपि मान्योऽयं, किं पुनः शेषदेहिनाम् ॥२७७॥ ततोऽहमित्यवोचं च, साक्षादाख्याति चेज्जिनः । ततो हृदयसंवित्तिर्जायते मम नान्यथा ॥२७८॥ अत्रार्थे सकलः सङ्घः, कायोत्सर्गमदादथ । एत्य शासनदेव्योक्तं, ब्रूत कार्यं करोमि किम् ॥ २७९ ॥ सङ्घोऽप्येवमभाषिष्ट, जिनपार्श्वमिमां नय । साख्यन्निर्विघ्नगत्यर्थं कायोत्सर्गेण तिष्ठत ॥ २८० ॥ सङ्घे तत्प्रतिपेदाने, सा माऽनैषीज्जिनान्तिके नत्वा पृष्टः प्रभुः स्माह । मुनिहत्याऽत्र नो तव, ततः प्रमुदिताऽवोचं, देहि प्रभो ! सुखादिकाम् ॥ २८१ ॥ स्वामिना मे स्वयं पञ्चपदी । भावना च विमुक्तिश्च, रतिकल्पमथापरम् । तथा विचित्रचर्येत्यध्ययनानां चतुष्टयम् ॥ २८२ ॥ दत्तं, श्रुतमेव धृतं मया । तत्तथाऽऽख्यानपूर्वं च, श्रीसङ्घाय समर्पितम् ॥ २८३ ॥ आचाराङ्गस्य चूले द्वे, आद्यमध्ययनद्वयम् । दशवैकालिकस्यान्यदथ सङ्घेन योजितम् ॥ २८४ ॥ इत्युदित्वा मुनिं नत्वा, मुदा ताः स्थानमाययुः । न तिष्ठन्ति चिरं कालं, यस्मात्क्वचः साधुसन्निधौ ॥ २८५ ॥ भगवान् स्थूलभद्रोऽपि, वाचनार्थमगाद्गुरुम् । सूरिर्दूनो भृशं तस्मिन्, वाचनां नो ददौ तदा ॥ २८६ ॥ प्रपच्छ कारणं सोऽथा–योग्योऽसीत्यादिशद्गुरुः । दीक्षादिनात्प्रभृत्येषोऽप्यपराधानचिन्तयत् ॥ २८७ ॥ चिन्तयित्वा च न ह्यागः, सरामीति जगाद च । कृत्वा न मन्यसे शान्तं, पापमित्यवदद्गुरुः ॥ २८८ ॥ स्थूलभद्रस्ततः सर्वसङ्घेनाऽमानयद्गुरुम् । महतां कुपितानां हि महान्तोऽलं प्रसादने ॥२८९॥ सूरिः सङ्घं बभाषेऽथ, विचक्रेऽसौ यथाऽधुना । तथाऽन्येपि करिष्यन्ति मन्दसत्त्वा अतः परम् ॥ २९० ॥ अवशिष्टानि पूर्वाणि, सन्तु मत्पार्श्व एव तु । अस्यास्तु दोषदण्डोऽयमन्यशिक्षाकृतेऽपि हि ॥२९१॥ स सङ्घेनाऽऽग्रहादुक्तो, विवेदेत्युपयोगतः । न मत्तः शेषपूर्वाणामुच्छेदो भाव्यतस्तु सः ॥ २९२ ॥ सूरिः प्रसन्न-

१ समाधान इत्यर्थः । २ प्रमादी भा ।

चित्तोऽथ, दत्त्वा शिक्षां यथोचिताम्। पुनस्तं पाठयामास, सन्तो हि नतवत्सलाः ॥२९३॥ नेदं देयं त्वयाऽन्यस्य, पुनः प्रोवाच तं गुरुः । स्तोकसत्त्वा यतः सत्त्वा, भाविनोऽतः परं भुवि ॥२९४॥ तथेति प्रतिपद्यासौ, तत्तथैवाकरोत्ततः । तेनोच्छिन्ना चतुष्पूर्वी, दशमान्तं द्विवस्तुयुक् ॥२९५॥ सोऽधीतद्वादशाङ्गोऽथ, सृजन् द्वादशधा तपः। भावना द्वादश ध्यायन् भातिस्म द्वादशात्मवत्॥२९६॥ गुरुर्योग्यममुं ज्ञात्वा, विश्वश्रीसङ्घसम्मतम् । सुदिने सुक्षणे स्वीये, पट्टेऽतिष्टिपदादरात् ॥ २९७ ॥ मसत्यग्रे वर्षशते, वीरमोक्षाद्गते सति । समाधिना ययौ स्वर्गं भद्रबाहुरपि प्रभुः ॥ २९८ ॥ [स्त्रीपरीषह इति श्रमणोघैः, स्थूलभद्रमुनिवत्सहनीयः ॥ मानसं हरि-गुहामुनिवन्न, त्वात्मनः शशिमुखीषु निधेयम् ॥ २९९ ॥] इतिस्त्रीपरिषहे स्थूलभद्रर्षिकथा ॥ ८ ॥

स्त्रीपरीषहश्चैकत्र वसतस्तादृशवशांजनसंसर्गवशान्मन्दसत्त्वस्य स्यादिति नैकत्र स्थाने स्थेयं, किन्तु ग्रामानुग्रामविहाररूपा चर्या कार्येति तत्परीषहमाह—

मूलम्—एग एव चरे लाढे, अभिभूअ परीसहे । गामे वा नगरे वावि, निगमे वा रायहाणिए ॥ १८ ॥

व्याख्या—एक एव रागादिरहित एव चरेत्, अप्रतिबद्धविहारेण विहरेत्, लाढयति प्रासुकैषणीयाहारेण यापयति आत्मानमिति लाढः, 'अभिभूय' निर्जित्य परीषहान् क्षुधादीन्, क्व चरेदित्याह—ग्रामे वा, नगरे वा, 'अपिः' पूरणे, 'निगमे वा' वणिग्निवासे, 'राजधान्यां वा' राज्ञो निवासपुर्यां, मडम्बाद्युपलक्षणश्चैतदिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ पुनः प्रस्तुतमेवाह—

१ प्राणिनः । २ नाशं गताः । ३ रविवत । ४ सर्पं । ५ स्त्री ।

मूलम्–असमाणो चरे भिक्खू, नेअ कुज्जा परिग्गहं। असंसत्तो गिहत्थेहिं, अणिकेओ परिव्वए ॥ १९ ॥

व्याख्या—'असमानः' असदृशो गृहस्थैः सदाश्रयमूर्च्छारहितत्वेन, अन्यतीर्थिकैश्च सहानियतविहारादिना 'चरेत्' विहरेत् 'भिक्षुः' मुनिः कथमेतत्स्यादित्याह-नैव कुर्यात्परिग्रहं, ग्रामादिषु ममत्वरूपं, ममत्वाभावश्च कथं स्यादित्याह–'असंसक्तः' असम्बद्धो 'गृहस्थैः' गृहिभिः, 'अनिकेतः' गृहरहितः 'परिव्रजेत्' सर्वतो विहरेत्, गृहस्थसंसर्गादेरेव ग्रामादौ ममत्वं स्यादिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ आख्यानश्चात्र, तथाहि—

अभवन् भुवनाऽऽभोगं[1]–भासनाम्भोजपाणयः ॥ सूरयः सङ्गमाह्वाना, जिनाज्ञापालनोद्यताः ॥ १ ॥ उत्सर्गश्चापवादश्च विदन्तन्ते यथास्थितम् ॥ क्षीणजङ्घाबलास्तस्थुः, पुरे कोल्लकिराभिधे ॥ २ ॥ एकदा तत्र दुर्भिक्षे, सञ्जाते गच्छसंयुतम् ॥ सिंहाचार्य स शिष्यं ते, दूरदेशे व्यहारयन् ॥ ३ ॥ स्वयं तु तत्रैव पुरे, नव भागान् प्रकल्प्य ते ॥ विजहुर्मासकल्पादि–विधिना विधिवेदिनः ॥४॥ क्षीणजङ्घाबलत्वात्ते, तत्रस्था अपि न व्यधुः ॥ प्रतिबन्धं पुरश्राद्ध—कुलशय्यासनादिषु ॥ ५ ॥ प्रकृष्टांस्तद्गुणान् वीक्ष्य, पुराधिष्ठायिका सुरी ॥ तेषु भक्तिं दधौ प्राज्यां, भेजे तांश्च दिवानिशम् ॥ ६ ॥ वर्षान्तरे च तत्रागात्, प्रहितः सिंहसूरिणा ॥ सङ्गमाचार्यशुद्ध्यर्थं, तच्छिष्यो दत्तसञ्ज्ञकः ॥ ७ ॥ यत्र स्थितैस्तैराचार्यैर्–गच्छः प्रस्थापितोऽभवत् ॥ ते तत्रैवालयेऽभूवं–स्तदायाताः पुनः क्रमात् ॥ ८ ॥ तांश्च तत्र स्थितान् दृष्ट्वा, दुर्विदग्धशिरोमणिः[2] ॥ उत्सर्गैकरुचिर्दत्त–साधुरेवं व्यचिन्तयत् ॥ ९ ॥ तिष्ठन्तोऽत्रैव दृश्यन्ते, यदमी सूरयस्ततः ॥ मन्ये न भावतोऽप्येते, मासकल्पादि कुर्वते ॥ १० ॥ तदमीभिः सहैकत्र, ममोद्युक्तविहारिणः ॥ स्थातुं न

---

१ आभोगः सम्पूर्णः । २ मुर्खेषु अग्रेसरः ।

युक्तमित्यस्या—स्तपार्श्वस्थे स कुटीरके ॥ ११ ॥ पश्चाद्गत्वा सूरिपार्श्वे, सोऽनमत्तान्निरादरः ॥ साधुसौख्यविहारादि-वार्त्तां तैरप्यपृच्छ्यत ॥ १२ ॥ दत्तोऽपि सकलं सूरि-पृष्टं प्रोचे यथातथम् ॥ भिक्षाकाले च भिक्षार्थं, जगाम सह सूरिभिः ॥ १३ ॥ दत्तसाधुं सहादाय, सङ्घमस्थविरा अपि ॥ निस्सङ्गाः पर्यटन्ति स्म, प्रोच्चनीचकुलेषु ते ॥१४॥ कालदौःस्थ्यादटन्तोपि, नापुस्ते भैक्ष्यमुत्तमम् ॥ लेभिरे प्रान्तभैक्ष्यं तु, स्वल्पं स्वल्पं क्वचित् क्वचित् ॥ १५ ॥ ततो दत्तमुनिर्भैक्ष्यं, तथाविधमनाप्नुवन् ॥ कोपाविष्टो बभूवान्त-र्दुष्टश्चैवमचिन्तयत् ॥ १६ ॥ भ्रमयत्येष वृद्धो मां, प्रतिवेश्म निरर्थकम् ॥ सश्रद्धश्राद्धगेहानि, न दर्शयति मे पुनः ॥ १७ ॥ सूरयोपि तदाकूतं[1], ज्ञात्वा कोपेङ्गितादिभिः[2] ॥ तत्तुष्टिकारिभिक्षार्थ-मिभ्यश्रेष्ठिगृहं ययुः ॥१८॥ दुष्टरेवतिकासञ्ज्ञ-व्यन्तरीभिरुपद्रुतः ॥ तस्य च श्रेष्ठिनः पुत्रो, रुदन्नासीदहर्निशम् ॥१९॥ अगाच्च रुदतस्तस्य, षण्मासी न तु केचन ॥ उपायाः प्राभवंस्तत्र, मातापित्रादिकारिताः ॥ २० ॥ गत्वा तस्य शिशोः पार्श्वे, कृत्वा चप्पुटिकाध्वनिम् ॥ वत्स ! मारुदिहीत्यूचु-स्तदा सङ्घमसूरयः ॥२१॥ तेषां तद्वाक्यमाकर्ण्य, रेवत्यो भयविह्वलाः ॥ आशु नेशुः शिशुरपि, न रुरोद ततः परम् ॥ २२ ॥ तद्वीक्ष्य मुदितः श्रेष्ठी, मोदकैस्तान्न्यमन्त्रयत् ॥ हृद्या हि प्राप्यते भिक्षा, गुणैः परिचयेन वा ॥२३॥ दत्तायाऽदापयंश्चित्त-मोदकांस्तांश्च मोदकान् ॥ सूरिमुख्याः पुनर्नैक-मपि तं जगृहुः स्वयम् ॥२४॥ भ्रमन्मया समं पूर्णा-ऽऽहारो मा खिद्यतामसौ ध्यात्वेति वसतिं गन्तुं, व्यसृजन् गुरवोऽथ तम् ॥ २५ ॥ विशिष्टगृहमेकं मे, गुरवो दर्शयंश्चिरात् ॥ मां विसृज्याथ यास्यन्ति, सौधान् श्रेष्ठतरान् स्वयम् ॥ २६ ॥ चिन्तयन्निति दत्तर्षि-र्जगामोपाश्रयं निजम् ॥ स्वयं शठो हि सरल-मप्यन्यं मन्यते शठम् ॥२७॥ आचार्यास्तु चिरं भ्रान्त्वा, गृहीत्वा प्रान्तभोजनम् ॥

1 अभिप्रायम् । 2 हृदयगतभावादिभिः ।

आयघुः स्वाश्रयं द्वाव-प्याहारं च वितेनतुः ॥ २८ ॥ अथाऽऽवश्यककाले तं, प्रोचुः सद्गमसूरयः ॥ आलोचयतु भिक्षाया, दोषानद्यतनान् भवान् ॥२९॥ युष्माभिः सममेवाद्य, भिक्षायै हिण्डितोऽस्म्यऽहम् ॥ तत्किमालोचयामीति, दत्तेनोक्ते गुरुर्जगौ ॥३०॥ धात्रीचिकित्सापिण्डोऽद्य, भक्षितोस्ति त्वयैव यः ॥ तमालोचय तच्छ्रुत्वा, सकोप इति सोऽब्रवीत् ॥ ३१ ॥ अपि सर्षपमात्राणि, परच्छिद्राणि पश्यसि ! ॥ आत्मनो विल्वमात्राणि, पश्यन्नपि न पश्यसि ? ॥३२॥ द्रष्टुं स्वदोषान् लोकानां, नैकमप्यस्ति लोचनम् ॥ सन्ति लोचनलक्षाणि, परदोपविलोकने ॥ ३३ ॥ विब्रुवन्निति दत्तोऽगा-त्ततो निजकुटीरकम् ॥ तत्रस्थोऽपि च सूरीणां, दोषानेवं व्यचिन्तयत् ॥ ३४ ॥ तस्मै निन्दाकारिणेऽपि, नाकुप्यन् सूरयस्तु ते ॥ चुकोप किन्तु तद्भक्ता, पुराधिष्ठायिका सुरी ॥ ३५ ॥ ततस्तस्य कुशिष्यस्य, शिक्षायै विचकार सा ॥ मध्यरात्रे नीरवृष्टिं, सूचीदुर्भेददुर्दिनाम् ॥ ३६ ॥ सकर्करोत्करं रेणु-निकरं खरवायुना ॥ उत्क्षिप्योत्क्षिप्य चिक्षेप, तस्य चोपरि सा सुरी ॥ ३७ ॥ दत्तस्ततो भयभ्रान्त-स्वान्तो ध्वान्तावृतेक्षणः ॥ अन्धान्धुक्षिप्तवत्पश्यन्नपि नैक्षिष्ट किञ्चन ॥ ३८ ॥ वेपमानवपुः सोऽथ, भयव्याकुलया गिरा ॥ क्व सन्ति पूज्या इत्युच्चैः, सूरिसिंहानशब्दयत् ॥ ३९ ॥ ॥ ३९ ॥ शब्देन तादृशा भीतं, तं ज्ञात्वेति गुरुर्जगौ ॥ वत्सात्रागच्छ सोऽथाऽऽख्य-न्न वः पश्यामि तामसैः ॥ ४० ॥ ततस्तस्याङ्गुलीमेका-मामृश्यादीदृशद् गुरुः ॥ सा च दीपशिखेवोच्चै-र्दिदीपे तत्प्रभावतः ॥ ४१ ॥ तदृष्ट्वा व्यमृशद्दत्तो दोषदर्शी गुणेष्वपि ॥ निशि प्रदीपमप्यस्य-द्गुरवो रक्षयन्त्यमी ॥४२॥ तच्च तं चिन्तितं ज्ञात्वा-ऽवधिज्ञानेन देवता ॥ पुरो भूयेत्थमाचष्ट, रुष्टा निष्ठुरया गिरा ॥ ४३ ॥ चन्द्रोज्ज्वलचरित्रेषु, यद्गुरुष्वीदृशेष्वपि ॥ दोषान् पश्यसि तन्नास्ति, त्वत्तोऽन्यो भुवि दुर्जनः ॥ ४४ ॥ त्वमेवं

१ अन्धकार । २ कम्पमानशरीरः ।

सद्गुरुबिन्द-न्निदानीं लप्स्यसे क्षयम् ! ज्वालाजिह्वं ज्वलद्रुप-माक्रामन् शलभो यथा ॥४५॥ समतारसपीयूष-कुण्डं यद्यपि सूरयः॥ शक्तिमन्तोऽप्यऽमी निन्दा-फलं नो दर्शयन्ति ते ॥४६॥ तथापि गुरुपादाब्ज-भक्ताऽहं तव दुर्मते ! ॥ अधुना तदवज्ञाया, दर्शयामि द्रुतं फलम् ॥ ४७ ॥ तच्छ्रुत्वा जातभीर्दत्तो, निपत्य गुरुपादयोः ॥ स्वमन्तुं क्षमयामास, शरणीकृतवांश्च तान् ॥ ४८ ॥ गुरवोऽपि जगुर्वत्स ! मामैपीर्नास्ति ते भयम् ॥ उपशान्ता ततो देवी, तान्नत्वाऽगान्निजास्पदम ॥ ४९ ॥ नवभागविहाराद्या, गुरुणोक्तां निज-क्रियाम् ॥ श्रुत्वा दत्तोऽपि निश्शङ्को, गुरुभक्तोऽभवद् भृशम् ॥५०॥ यथा जरित्वेऽप्यहिष्ट चर्या-परीषहं सङ्गमसूरिरेवम् ॥ तथा मुनीन्द्रैः सकलैः स सह्यो, नीवृत्पुरादिप्रतिबन्धमुक्तैः ॥ ५१ ॥ इति चर्यापरीषहे सङ्गमाचार्यकथा ॥ ९ ॥

यथा च ग्रामादिष्वप्रतिबद्धेन चर्यापरीषहः सह्यते, तथा नैषेधिकी परीषहोऽपि देहादिष्वप्रतिबद्धेन सह्य इति तमाह—

मूलम्—सुसाणे सुण्णगारे वा, रुक्खमूले व एगगो । अकुक्कुओ निसीएज्जा, न य वित्तासए परं ॥ २० ॥

व्याख्या—श्मशाने प्रतीते, 'शून्यागारे वा' शून्यगृहे, 'वृक्षमूले वा' वृक्षाधोभूभागे, एकक उक्तरूपः, 'अकुत्कुचः' दुष्टचेष्टा-रहितो 'निषीदेत्' उपविशेत् । 'न च' नैव वित्रासयेत्, 'परम्'अन्यं मनुष्यादिकं, अयं भावः—श्मशानादौ एककोऽपि भूरिभैरवो-पसर्गाद्युपलम्भेऽपि न स्वयं बिभीयात्, न च विकृतस्वरशरीरविकारादिभिरन्येषां भयमुत्पादयेदिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ तत्र तिष्ठतः कदाचिदुपसर्गोत्पत्तौ किं कृत्यमित्याह—

मूलम्—तत्थ से चिट्ठमाणस्स, उवसग्गाभिधारए । संकाभिओ न गच्छिज्जा, उट्ठित्ता अण्णमासणं ॥२१॥

१ अग्निम् । २ पतङ्गः ।

व्याख्या—'तत्र' श्मशानादौ "से" तस्य तिष्ठत उपसर्गा दिव्याद्याः सम्भवेयुरिति शेषः । तानुपसर्गानामिचारयत्, किं मामेते
दृढमनसो मे करिष्यन्तीति चिन्तयन् सहेत, शङ्काभीरुस्तत्कृतापकारशङ्कातस्त्रस्तो 'न गच्छेत्' यायात् न 'उत्थाय' तत्स्थानमपहाय
'अन्यत्' अपरम् 'आसनम्' स्थानमिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ दृष्टान्तश्चात्र, तथाहि—

अभूत्पुरे गजपुरे, कुरुदत्तसुताभिधः ॥ महेभ्यपुत्रो महतां, गुणानामेकमास्पदम्[1] ॥१॥ स संविग्नो गुरूपान्ते, प्रव्रज्याधीत्य च श्रुत ॥ प्रतिपेदेऽन्यदैकाकि–विहारप्रतिमां सुधीः ॥२॥ विहरन्नेकदा सोऽथ, साकेतनगरान्तिके ॥ तस्थौ प्रतिमया तुर्य–पौरुष्यां धैर्यमन्दरः[2] ॥ ३ ॥ ततश्च गोधनं हृत्वा, चौरा ग्रामात्कुतश्चन ॥ कुरुदत्तसुतर्षेः, पार्श्वस्थेनाऽध्वना[3] ययुः ॥ ४ ॥ साधुपार्श्वमथाऽभ्येयु–र्गोधनान्वेषका अपि । द्वौ मार्गौ तत्र दृष्ट्वा ते, पप्रच्छुश्चेति तं मुनिं ॥५॥ ब्रूहि साधो! पथा केन, जग्मुश्चौराः सगोधनाः ॥ तच्छ्रुत्वापि मुनिस्तेषां, न ददौ किञ्चिदुत्तरं ॥ ६ ॥ ततस्ते कुपिता वारि–क्लिन्नामादाय मृत्तिकां ॥ मौलौ तस्य मुनेः पालीं, बबन्धुर्दुष्टचेतसः ॥ ७ ॥ तत्र क्षिप्त्वा चिताङ्गारान्, ययुस्ते क्रोधविह्वलाः ॥ मुनिस्तु तैर्ज्वलन्मौलि–रप्येवं ह्यचिन्तयत् ॥ ८ ॥ " सह कलेवर! खेदमचिन्तयन्, स्ववशता[4] हि पुनस्तव दुर्लभा ॥ बहुतरं च सहिष्यसि जीव हे!, परवशो न च तत्र गुणोऽस्ति ते ॥ ९ ॥ " ध्यायन्निति यतिमौलि, मनश्चाकम्पयन्नहि ॥ सहित्वा चोपसर्गं तं, परलोकमसाधयत् ॥ १० ॥ नैषेधिक्याः परीषहः, श्रीमुनिराजेन यथाऽमुनाऽधिसेहे ॥ सकलैरपि साधुभिस्तथाऽसौ, सहनीयो महनीयपादपद्मैः[5] ॥ ११ ॥

॥ इति नैषेधिकीपरीषहे कुरुदत्तसुतर्षिकथा ॥

---

१ स्थानम् । २ धैर्यपर्वतः । ३ मार्गेण । ४ स्वाधिनता । ५ पूजनीय ।

नैषेधिकीतश्च स्वाध्यायादि कृत्वा शय्यामागच्छेदिति शय्यापरीषहमाह—

मूलम्–उच्चावयाहिं सिज्जाहिं, तवस्सी भिक्खु थामवं । नाइवेलं णिहण्णेज्जा, पावदिट्ठी विहण्णइ ॥ २२ ॥

व्याख्या—'उच्चाः' शीतातपनिवारकत्वादिभिर्गुणैरुत्कृष्टाः, तद्विपरीतास्त्ववचाः, उच्चाश्चावचाश्च, उच्चावचास्ताभिः 'शय्याभिः' वसतिभिः 'तपस्वी' तपःकर्त्ता, 'भिक्षुः' मुनिः 'स्थामवान्' शीतातपादि सहनं प्रति सामर्थ्यवान् 'न' नैव 'अतिवेलम्' स्वाध्यायादि वेलातिक्रमेण 'विहन्यात्' हन्तेर्गतावपि प्रवृत्तेरत्राहं शीतादिभिरभिभूत इति स्थानान्तरं गच्छेत् । यद्वा 'अतिवेलम्' अन्यसमयातिशायिनीं मर्यादां समतारूपां उच्चशय्यावाप्तौ अहो ! सभाग्योऽहं ! यस्येदृशी सर्वर्तुसुखदा शय्येति हर्षेण, अवचावाप्तौ च अहो ! मन्दभाग्योऽहं शय्यामपि सुन्दरां न लेभे इति विषादेन, 'न विहन्यात्' न लङ्घयेत् । कुतश्चैवमुपदिश्यत इत्याह—'पापदृष्टिः' पापबुद्धिः "विहण्णइ" इति–प्राकृतत्वाद् 'विहन्ति' उल्लङ्घते मर्यादामिति शेष इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ किम्पुनः कुर्यादित्याह—

मूलम्–पइरिक्कं उवस्सयं, लध्धुं कल्लाणं अदुव पावगं । किमेगराइं करिस्सइ, एवं तत्थ हिआसए ॥ २३ ॥

व्याख्या–'प्रतिरिक्तम्' स्त्र्यादिविरहितम् 'उपाश्रयम्' वसतिं 'लब्ध्वा' प्राप्य, 'कल्याणम्' शोभनं 'अदुव'त्ति अथवा 'पापकम्' अशोभनं, किं न किञ्चित्सुखं दुखं चेति गम्यते, 'एकरात्रम्' एकां रात्रिं 'करिष्यति' विधास्यति कल्याणः पापको वा उपाश्रय इति प्रक्रमः । अयं भावः—केचित्सुकृतिनो मणिसुवर्णमयेषु विचित्रचित्रशालेषु सौन्दर्येन्दिराधरीकृतमन्दरेषु सप्तभौमादिमन्दिरेषु यावज्जीवं वसन्ति,

१ सौन्दर्यशोभया तिरस्कृतो मेरुर्येन स तेषु ।

तदन्ये तु जीर्णपर्णतृणादिमयेषु कोलोन्दरादिविलिखितभूतलेषु कुटीरकेषु, मम त्वद्यैवेयमेवंविधा वसतिः कल्ये त्वन्या भविष्यति
तत्किमत्र हर्षेण विपादेन वा । मया हि समभावार्थमेव व्रतमादृतम् 'एवम्' अनेन प्रकारेण 'तत्र' कल्याणे पापके वोपाश्रयेऽध्यासीत
सुखं दुःखं वा । जिनकल्पिकापेक्षश्चैकरात्रमिति, इतरापेक्षया तु कतिपयरात्रीरिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ उदाहरणञ्चात्र तथाहि—

बभूव पूर्यां कौशाम्ब्यां यज्ञदत्ताभिधो द्विजः ॥ तस्याभूतां सोमदत्त–सोमदेवाभिधौ सुतौ ॥ १ ॥ सोमभूतिमुनेः
पार्श्वे, तौ द्वावपि महाशयौ ॥ प्राव्राजिष्टां भवोद्विग्ना–वभूतां च बहुश्रुतौ ॥ २ ॥ अन्यदा स्वजनान् द्रष्टुं, तौ कौशाम्बीमुपेयतुः ॥
स्वजनास्तु तदाऽवन्त्यां, गत्वाऽभूवन् स्थितास्तयोः ॥ ३ ॥ ततस्तावप्यचलता–मभिमालवकं मुनी ॥ पिबन्ति तत्र देशे च, मद्यं
केचिद्द्विजा अपि ॥ ४ ॥ तत्र ब्राह्मणगेहेषु, भिक्षार्थं गतयोस्तयोः ॥ द्रव्येणान्येन संयोज्य, मद्यं विप्रस्त्रियो ददुः ॥ ५ ॥ अन्ये
त्वाहुर्ददे ताभि–र्मद्यमेव यथास्थितम् ॥ तद्विशेषमजानन्ता–वपातां तच्च तावपि ॥ ६ ॥ वपुर्भ्रमादिना सीधुं, पीतं ज्ञात्वाथ तौ
मुनी ॥ जाताऽनुतापौ निष्पापौ, मिथो व्यमृशतामिति ॥ ७ ॥ अयुक्तमेतदावाभ्या–मजानद्भ्यां महत्कृतम् ॥ सुरामप्यऽपिबावाऽऽवां,
प्रमादादसमीक्ष्य यत् ॥ ८ ॥ सेवेताकल्प्यमप्येव–माहारार्थी कदाचन ॥ तदाहारपरीहार–मेवाऽऽवां कुर्वहेऽधुना ॥ ९ ॥ इत्या-
लोच्यापगातीर–गतकाष्ठोपरि स्थितौ ॥ तावकार्षां पादपोप–गमनं मुनिसत्तमौ ॥ १० ॥ अकालेऽपि तदा मेघ–वृष्टिर्जज्ञेऽतिभूयसी ॥
पूरयन्ती पयःपूरै–र्नदीं प्लावितसैकतैः ॥११॥ आरूढश्रमणं दारु, ततारोडुपवत्ततः ॥ उत्तेरतुस्ततो नैव, तदापि व्रतिनौ तु तौ ॥१२॥
गोऽथ सिन्धुरयः कूल–तरुन्मूलनतत्परः ॥ काष्ठारूढौ यती सद्य–स्तौ निनाय पयोनिधौ ॥ १३ ॥ उच्छलल्लोलकल्लोल–लोलनान्दो-

१ मदिराम् । २ तरी । ३ नदीवेगः ।

लनव्यथाम् ॥ उल्लोलोत्क्षिप्तकाष्ठौघा-भिघातश्चातिदारुणम् ॥ १४ ॥ जलजन्तुकृतां ग्रास-विबाधाश्चातिदुःसहाम् ॥ तत्र धीरमनस्कौ
ता-वक्षमेतां क्षमानिधी ॥ १५ ॥ [युग्मम्] यावज्जीवं विषह्येति, तीव्रं शय्यापरीषहम् ॥ देवभूयं सोमदत्त-सोमदेवाववविन्दताम्
॥ १६ ॥ तौ साधुसिंहौ सहतः स्म शय्या-परीषहं यद्वदहार्यधैर्यौ ॥ तथा विषह्यो मुनिभिः स सर्वैः, शमामृतक्षीरपयोधिकल्पैः
॥ १७ ॥ इति शय्यापरीषहे सोमदत्तसोमदेवर्षिकथा ॥ ११ ॥

शय्यास्थितस्य च कदाचित्तथाविधः शय्यातरोऽन्यो वा कश्चिदाक्रोशेदपि, तत आक्रोशपरीषहमाह—

मूलम्—अक्कोसिज्ज परो भिक्खुं, न तेसिं पडिसंजले । सरिसो होई बालाणं, तह्मा भिक्खू न संजले ॥२४॥

व्याख्या—'आक्रोशेत्' तिरस्कुर्यात् 'परः' अन्यो भिक्षुं, धिग् मुण्ड ! किमिह त्वमागतोसीत्यादिवाक्यैः, न "तेसिंति" सुपो वचनस्य च व्यत्ययात्तस्मै 'प्रति सञ्ज्वलेत्' प्रत्याक्रोशदानादिना वह्निवद्दीप्येत । चिन्तयेच्चैवं—'आक्रुष्टेन मतिमता, तत्त्वार्थालोचने मतिः कार्या ॥ यदि सत्यं कः कोपः, स्यादनृतं किं नु कोपेन ॥ १ ॥' किमेवमुपदिश्यत इत्याह—प्रतिसञ्ज्वलन् हि साधुः सदृशो भवति 'बालानाम्' अज्ञानां, तथाविधक्षपकवत् ॥

तथाहि क्वाप्यभूत्कश्चि-दनगारो गुणान्वितः ॥ तपोऽतिदुस्तपं मास-क्षपणादिकमाचरन् ॥१॥ तद्गुणावर्जिता कापि, तं ननाऽमाऽनिशं सुरी ॥ कार्यं मदुचितं पूज्यैः, प्रसाद्यमिति चाब्रवीत् ॥२॥ श्रुत्वा विप्रस्य कस्यापि, दुर्वाक्यं सोऽन्यदा मुनिः ॥ जातकोपः समं तेन, योद्धुं प्रववृतेतराम् ॥ ३ ॥ क्षुत्क्षामदेहः क्षपक—स्ततस्तेन द्विजन्मना ॥ हत्वा मुष्ट्यादिभिः पृथ्व्या-मपात्यत तरस्विना

१ महातरङ्गैः उत्क्षिप्तकाष्ठसमूहस्य प्रहारम् । २ भेत्तुमशक्यधैर्यौ ३ क्षुधादुर्बलदेहः । ४ बलवता ।

॥ ४ ॥ मुहुर्मुहुस्ताडयित्वा, द्विजेन मुमुचेऽथ सः ॥ ततः स्वस्थानमगम-त्क्षपकोऽपि कथञ्चन ॥ ५ ॥ तत्पार्श्वेऽथ विभावर्यां, विमो-
र्मिर्माधुरी सुरी ॥ समाजगाम तत्पादौ, प्रणनाम च पूर्ववत् ॥ ६ ॥ तां देवीं जल्पयामास, न किञ्चित्क्षपकः पुनः ॥ अजल्पन्तं च
तं साधु-मेवं पप्रच्छ देवता ॥ ७ ॥ त्वं न जल्पयसि स्वामि-न्नपराधात्कुतोऽद्य मां ? ॥ ततो वाचंयमोऽप्युच्चैः, प्रत्युवाचेति निर्जरीम्
॥ ८ ॥ द्विजेन हन्यमानोऽपि, यन्नाहं रक्षितस्त्वया ॥ ममापकारिणस्तस्य, किञ्चिन्नापकृतं च यत् ॥ ९ ॥ ततस्त्वां वादये नाहं,
वाच्यात्रप्रीतिकारिणीम् ॥ तच्छ्रुत्वेत्यवादेवी, स्मितविच्छुरिताधरा ॥ १० ॥ [युग्मम्] युवयोरभवद्युद्धं, यदान्योन्यविलग्नयोः तदा-
हमपि तत्रैवा-ऽभूवं कौतुकदर्शिनी ॥ ११ ॥ किन्तु तुल्यौ युवां दृष्टौ, कोपाविष्टौ मया तदा ॥ कः साधुः ? को द्विजश्चेति नाज्ञासि-
षमहं तदा ॥ १२ ॥ युष्मद्रक्षां विप्रशिक्षा-मत एव च न व्यधाम् ॥ श्रुत्वेति क्षपकः शान्त-कोपाऽऽटोपोऽब्रवीदिति ॥ १३ ॥ सूनृता
प्रगुणा देवि, त्वयाऽसौ विहिता मम ॥ तदमुष्यातिचारस्य, मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ १४ ॥ ततो यतिं तं प्रणिपत्य सत्य-भक्त्या निजं
धाम जगाम देवी ॥ कुप्यन्मुनिः स्यादिति बालतुल्यो, नाक्रोशकारिष्वपि तेन कुप्येत् ॥ १५ ॥ इति क्षपककथा ॥

उक्तमेवार्थं निगमयितुमाह–'तम्हत्ति' यस्माद्बालानां सदृशो भवति तस्माद्भिक्षुर्न सञ्ज्वलेदिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ कृत्योपदेशमाह—

मूलम्–सोच्चाणं फरुसा भासा, दारुणा गामकंटया । तुसिणीओ उवेहेज्जा, न ताओ मणसी करे ॥२५॥

व्याख्या–श्रुत्वा 'णमिति' वाक्यालङ्कारे, 'परुषाः' कर्कशा 'भाषाः' वाचः, दारयन्ति संयमविषयां धृतिमिति दारुणाः, तथा ग्राम

1 मुनि. । 2 रात्रौ । 3 कान्तिभिः । 4 दीक्षा । 5 साधुः । 6 देवीं । 7 स्मितेन विकसिताधरा । 8 सत्या ।

श्राममविश्रामं, यक्षः श्रान्तोऽभवत्ततः। न तु तं द्रष्टुमैशिष्ट, दुर्दष्टथाऽर्कमुलूकवत् ॥ ३२ ॥ आदाय मुद्गरं मुक्त्वा—ऽर्जुनं यक्षोऽगमत्ततः ॥ अपि देवबलाद्धर्म—बलमेव विशिष्यते ! ॥ ३३ ॥ मुक्तस्तेनार्जुनः पृथ्व्यां, पपात छिन्नशाखिवत् ॥ उदस्थौ च क्षणादङ्गं, मोटयन् गतनिद्रवत् ॥ ३४ ॥ किमकार्षं ? क्व स्थितोऽस्मि ?, का दशा मम विद्यते ? ॥ इति स ज्ञातवान्नैव, निद्रावस्थानुभूतवत् ॥ ३५ ॥ सोऽथाऽप्राक्षीत्स्वस्वरूपं, कृतोत्सर्गं सुदर्शनम् ॥ उपसर्गः शशामेति, सोऽप्युत्सर्गमपारयत् ॥ ३६ ॥ सर्वं तत्पूर्ववृत्तान्तं, तस्मै सम्यग् जगाद च ॥ तच्छ्रुत्वा जातनिर्वेदो—ऽर्जुनश्चिन्तितवानिति ॥ ३७ ॥ अहो ! अज्ञानिना घोरं, कर्मेदं नरकप्रदम् ! ॥ मया कृतमिति ध्यायन्, सोऽपृच्छदिति तं पुनः ॥ ३८ ॥ किमर्थं प्रस्थितोऽसि त्वं ?, ब्रूहि भ्रातः ! सुदर्शन ! ॥ सोऽभ्यधाच्छ्रीमहावीरं, वन्दनार्थं व्रजाम्यहम् ॥ ३९ ॥ तच्छ्रुत्वेत्यर्जुनोऽवादी—द्वन्दितुं परमेश्वरम् ॥ अहमप्यागमिष्यामि, त्वया सह महामते ! ॥ ४० ॥ ततस्तेन समं हृष्टः, श्रीमहावीरसन्निधौ ॥ अगात्सुदर्शनः स्वामि—दर्शनोत्सुकदर्शनः ॥ ४१ ॥ श्रीवर्द्धमानतीर्थेश—पादपद्मौ प्रणम्य तौ ॥ सम्यक् शुश्रुवतुर्धर्म—देशनां क्लेशनाशिनीम् ॥ ४२ ॥ देशनान्ते च सर्वज्ञं, प्रणम्यापृच्छदर्जुनः ॥ स्वामिन् ! कथं विशुद्धिर्मे, भवेद्बहुलपाप्मनः ॥४३॥ अथोचे भगवांस्त्वं चे-दात्मशुद्धिं चिकीर्षसि ॥ तर्हि संयममादाय, तपस्तप्यस्व दुस्तपम् ॥ ४४ ॥ मलं स्वर्णगतं वह्नि—र्हंसः क्षीरगतं जलम् ॥ यथा पृथक्करोत्येवं, जन्तोः कर्ममलं तपः ॥ ४५ ॥ यथाऽम्बुदा विलीयन्ते, प्रचण्डपवनाऽऽहताः ॥ तथा तीव्रतपोऽपास्ताः, पाप्मानः प्रबला अपि ॥ ४६ ॥ तन्निशम्यार्जुनः स्वामि—समीपे व्रतमाददे ॥ निर्जरार्थं व्यहार्षीच्च, पुरे राजगृहे सदा ॥ ४७ ॥ निरन्तरं षष्ठतपः, कुर्वन् सौम्यसुधाम्बुधिः ॥ साध्वाचारं च सकलं,

१ घूकवत् । २ वृक्षवत् । ३ खेदः । ४ पापिनः । ५ मेघाः । ६ समता ।

निष्कलङ्कमपालयत् ॥ ४८ ॥ असत्स्वजनहन्ताऽसौ, दुष्टो दुष्कर्मदूषितः ॥ धूर्तो धत्तेऽधुना साधु-वेषं वेषविडम्बकः ! ॥ ४९ ॥ इत्याद्यैर्बहुलोकोक्त-राक्रोशैस्ताडनैस्तथा ॥ स महात्मा न चुक्षोभ, प्रत्युतैवमचिन्तयत् ॥ ५० ॥ [युग्मम्] "मन्निन्दया यदि जनः परितोषमेति, नन्वप्रयासजनितोऽयमनुग्रहो मे ॥ श्रेयोऽर्थिनो हि मनुजाः परतुष्टिहेतो-र्दुःखार्जितान्यपि धनानि परित्यजन्ति ॥ ५१ ॥" किञ्च "अक्कोसहणणमारण-धम्मब्भंसाण बालसुलहाणं ॥ लाभं मण्णइ धीरो, जहुत्तराणं अलाभम्मि ॥ ५२ ॥" इति ध्यायन् स षण्मासीं, सोढाक्रोशपरीषहः ॥ कृतकर्मक्षयः प्राप, केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ ५३ ॥ ततश्चिरं स प्रतिबोध्य भव्यान्, मुक्तिं ययावर्जुनमालिसाधुः ॥ एतद्वदाक्रोशपरीषहोऽन्यै-रपि क्षमाढ्यैः श्रमणैर्विषह्यः ॥ ५४ ॥

इत्याक्रोशपरीषहेऽर्जुनमालिकर्षिकथा ॥ १२ ॥

अथ कश्चिदाक्रोशमात्रदानेनातुष्यन् वधमपि विदध्यादिति वधपरीषहमाह—

मूलम्—हओ न संजले भिक्खु, मणंपि न पओसए। तितिक्खं परमं नच्चा, भिक्खुधम्मं विचिंतए ॥२६॥

व्याख्या—'हतः' यष्ट्यादिभिस्ताडितः 'न सञ्ज्वलेत्' कायतः कम्पनप्रत्याहननादिना, वचनतश्च प्रत्याक्रोशदानादिना ज्वलन्तमिवात्मानं नोपदर्शयेद्भिक्षुः 'मनः' चित्तं तदपि 'न प्रदूषयेत्' न कोपादिकृतं कुर्वीत, किन्तु, 'तितिक्षाम्' क्षमां 'परमाम्' धर्मसाधनं प्रति प्रकर्षवर्तीं 'ज्ञात्वा' अवगत्य 'भिक्षुधर्मम्' यतिधर्मं क्षान्त्यादिरूपं वस्तुस्वरूपं वा 'विचिन्तयेत्' भावयेच्च क्षमामूल एव मुनिधर्मो, यच्च मन्निमित्तमयं कर्मोपचिनोति, सोऽपि ममैव दोष इति नैनं प्रति कोप उचित इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

१ आक्रोशहननमारणधर्मभ्रंशानां बालसुलभानां। लाभं मन्यते धीरः यथोत्तराणामलाभे।

मुद्गरं मुक्त्वा-ऽर्जुनं यक्षोऽगम- दुर्दृष्टयाऽर्कमुलूकवत् ॥ ३२ ॥ आदाय मुद्गरं मुक्त्वा-ऽर्जुनं यक्षोऽगम-
ाममविश्रामं, यक्षः श्रान्तोऽभवत्ततः। न तु तं द्रष्टुमैशिष्ट, दुर्दृष्टयाऽर्कमुलूकवत् ॥ ३२ ॥ आदाय मुद्गरं मुक्त्वा-ऽर्जुनं यक्षोऽगम-
ततः ॥ अपि देवबलाद्धर्म-बलमेव विशिष्यते ! ॥ ३३ ॥ मुक्तस्तेनार्जुनः पृथ्व्यां, पपात च्छिन्नशाखिवत् ॥ उत्तस्थौ च
क्षणादङ्गं, मोटयन् गतनिद्रवत् ॥ ३४ ॥ किमकार्षं ? क स्थितोऽस्मि ?, का दशा मम विद्यते ? ॥ इति स ज्ञातवान्नैव, निद्रावस्था-
नुभूतवत् ॥ ३५ ॥ सोऽथाऽप्राक्षीत्स्वरूपं, कृतोत्सर्गं सुदर्शनम् ॥ उपसर्गः शशामेति, सोऽप्युत्सर्गमपारयत् ॥ ३६ ॥ सर्वं तत्पूर्व-
वृत्तान्तं, तस्मै सम्यग् जगाद च ॥ तच्छ्रुत्वा जातनिर्वेदो-ऽर्जुनश्चिन्तितवानिति ॥ ३७ ॥ अहो ! अज्ञानिना घोरं, कर्मेदं नरकप्रदम् !
॥ मया कृतमिति ध्यायन्, सोऽपृच्छदिति तं पुनः ॥ ३८ ॥ किमर्थं प्रस्थितोसि त्वं ?, ब्रूहि भ्रातः ! सुदर्शन ! ॥ सोऽभ्य-
धाच्छ्रीमहावीरं, वन्दनार्थं व्रजाम्यहम् ॥ ३९ ॥ तच्छ्रुत्वेत्यर्जुनोऽवादी-द्वन्दितुं परमेश्वरम् ॥ अहमप्यागमिष्यामि, त्वया सह
महामते ! ॥ ४० ॥ ततस्तेन समं हृष्टः, श्रीमहावीरसन्निधौ ॥ अगात्सुदर्शनः स्वामि-दर्शनोत्सुकदर्शनः ॥ ४१ ॥ श्रीवर्द्धमान-
तीर्थेश—पादपद्मौ प्रणम्य तौ ॥ सम्यक् शुश्रुवतुर्धर्म-देशनां क्लेशनाशिनीम् ॥ ४२ ॥ देशनान्ते च सर्वज्ञ, प्रणम्याप्रच्छदर्जुनः ॥
स्वामिन् ! कथं विशुद्धिर्मे, भवेद्बहुलपाप्मनः ॥४३॥ अथोचे भगवांस्त्वं चे-दात्मशुद्धिं चिकीर्षसि ॥ तर्हि संयममादाय, तपस्तप्यस्व
दुस्तपम् ॥ ४४ ॥ मलं स्वर्णगतं वह्नि-र्हंसः क्षीरगतं जलम् ॥ यथा पृथक्करोत्येवं, जन्तोः कर्ममलं तपः ॥ ४५ ॥ यथाऽम्बुदा
विलीयन्ते, प्रचण्डपवनाऽऽहताः ॥ तथा तीव्रतपोऽपास्ताः, पाप्मानः प्रबला अपि ॥ ४६ ॥ तन्निशम्यार्जुनः स्वामि-समीपे
॥ व्रतमाददे। निर्जरार्थं व्यहार्षीच्च, पुरे राजगृहे सदा ॥ ४७ ॥ निरन्तरं षष्ठतपः, कुर्वन् साम्यसुधाम्बुधिः ॥ साध्वाचारं च सकलं,

१ घूकवत् । २ वृक्षवत् । ३ खेद । ४ पापिनः । ५ सेवा. । ६ समता ।

निष्कलङ्कमपालयत् ॥ ४८ ॥ असत्स्वजनहन्ताऽसौ, दुष्टो दुष्कर्मदूषितः ॥ धूर्तो धत्तेऽधुना साधु-वेषं वेषविडम्बकः ! ॥ ४९ ॥ इत्याद्यैर्बहुलोकोक्ति-राक्रोशैस्ताडनैस्तथा ॥ स महात्मा न चुक्षोभ, प्रत्युतैवमचिन्तयत् ॥ ५० ॥ [युग्मम्] " मन्निन्दया यदि जनः परितोषमेति, नन्वप्रयासजनितोऽयमनुग्रहो मे ॥ श्रेयोऽर्थिनो हि मनुजाः परतुष्टिहेतो-र्दुःखार्जितान्यपि धनानि परित्यजन्ति ॥ ५१ ॥" किञ्च "अक्कोसहणणमारण-धम्मब्भंसाण बालसुलहाणं ॥ लाभं मण्णइ धीरो, जहुत्तराणं अलाभंमि ॥ ५२ ॥" इति ध्यायन् स षण्मासीं, सोढाक्रोशपरीषहः ॥ कृतकर्मक्षयः प्राप, केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ ५३ ॥ ततश्चिरं स प्रतिबोध्य भव्यान्, मुक्तिं ययावर्जुनमालिसाधुः ॥ एतद्वदाक्रोशपरीषहोऽन्यै-रपि क्षमाढ्यैः श्रमणैर्विषह्यः ॥ ५४ ॥

इत्याक्रोशपरीषहेऽर्जुनमालिकर्षिकथा ॥ १२ ॥

अथ कश्चिदाक्रोशमात्रदानेनातुष्यन् वधमपि विदध्यादिति वधपरीषहमाह—

मूलम्–हओ न संजले भिक्खु, मणंपि न पओसए। तितिक्खं परमं नच्चा, भिक्खुधम्मं विचिंतए ॥२६॥

व्याख्या—'हतः' यष्ट्यादिभिस्ताडितः 'न सञ्ज्वलेत्' कायतः कम्पनप्रत्याहननादिना, वचनतश्च प्रत्याक्रोशदानादिना ज्वलन्तमिवात्मानं नोपदर्शयेद्भिक्षुः 'मनः' चित्तं तदपि 'न प्रदूषयेत्' न कोपादिकृतं कुर्वीत, किन्तु, 'तितिक्षाम्' क्षमां 'परमाम्' धर्मसाधनं प्रति प्रकर्षवर्तीं 'ज्ञात्वा' अवगत्य 'भिक्षुधर्मम्' यतिधर्मं क्षान्त्यादिरूपं वस्तुस्वरूपं वा 'विचिन्तयेत्' भावयेच्च क्षमामूल एव मुनिधर्मो, यच्च मन्निमित्तमयं कर्मोपचिनोति, सोऽपि ममैव दोष इति नैनं प्रति कोप उचित इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

1 आक्रोशहननमारणधर्म-भ्रंशानां बालसुलभानां। लाभं मन्यते धीरः यथोत्तराणामलाभे।

अमुमेवार्थं प्रकारान्तरेणाह—

मूलम्—समणं संजयं दंतं, हणेज्जा कोवि कत्थइ । नत्थिजीवस्स नासोत्ति, एवं पेहिज्ज संजए ॥ २७ ॥

व्याख्या–'श्रमणम्' तपस्विनं 'संयतम्' पृथ्वीकायादिहिंसानिवृत्तं, इदञ्च लाभाद्यर्थं बाह्यवृत्त्यापि सम्भवेदत आह–दान्तमिन्द्रियनोइन्द्रियदमेन, 'हन्यात्' ताडयेत्कोऽपि तादृशो दुष्टः,कुत्रचिद्ग्रामादौ, तत्र किं कार्यमित्याह-नास्ति 'जीवस्य' आत्मन उपयोगलक्षणस्य 'नाशः' अभावः, शरीरस्यैव नाशात्। 'इतिः' पूर्णे, 'एवं' स्वरूपार्थे, प्रेक्षेत भावयेत् 'संयतः' साधुरिति सूत्रार्थः ॥२७॥ निदर्शनञ्चात्र, तथाहि–

अभून्नगर्यां श्रावस्त्यां, जितशत्रुर्महीपतिः ॥ सधर्मचारिणी तस्य, धारिणी सञ्ज्ञिकाऽभवत् ॥ १ ॥ गौरीशयोः स्कन्द इव, स्कन्दकोऽभूत्सुतस्तयोः ॥ पुरन्दरसुतादेश्या, पुरन्दरयशाः सुता ॥ २ ॥ तदा दण्डकिभूपोऽभू—त्कुम्भकारकृते पुरे ॥ पुरोहितस्तु तस्याऽऽसी–दभव्यः पालकाभिधः ॥ ३ ॥ तेन दण्डकिसञ्ज्ञेन, भूभर्ता भूरिभूतिना ॥ पुरन्दरयशाः कन्या, पितृभ्यां पर्यणायि सा ॥ ४ ॥ अन्यदा सुव्रतस्वामी भव्याम्भोजनभोऽध्वगः ॥ श्रावस्त्यां समवासार्षी–त्सुरासुरनमस्कृतः ॥५॥ धन्यंमन्यः स्कन्दकोऽगा–त्तं नन्तुं परमेश्वरम् ॥ श्रुत्वा तद्देशनां श्राद्ध–धर्मञ्च प्रत्यपद्यत ॥ ६ ॥ पुरोधाः पालकः सोऽथ, कुम्भकारकृतात्पुरात् ॥ केनचिद्राजकार्येण, श्रावस्त्यामन्यदाऽऽययौ ॥ ७ ॥ स च भूपसभामध्ये, कुर्वन्निर्ग्रन्थगर्हणाम् ॥ द्रुतं निरुत्तरीचक्रे, स्कन्दकेन महाधिया ॥ ८ ॥ पापः प्राप ततो द्वेषं, पालकः स्कन्दकोपरि ॥ अपकर्तुम्पुनःकिञ्चि–त्तस्य न प्राभवत्तदा ॥९॥ कृतप्रस्तुतकृत्योऽथ, पालकः स्वास्पदं ययौ ॥ जगाम न तु तच्चिता–त्कोपः स्कन्दकगोचरः ॥१०॥ अथ श्रीसुव्रतस्वामि–

१ पत्नी । २ पार्वतीमहादेवयोः । ३ इन्द्रपुत्रीतुल्या । ४ राज्ञा । ५ अत्यन्तैश्वर्यशालिना । ६ भास्करः । ७ निन्दाम् । ८ सम्बन्धिनः ।

पादान्ते दान्तमानसः ॥ प्राव्राजीत्स्कन्दकः साकं, मर्त्यानांपञ्चभिः शतैः ॥११॥ क्रमाद्बहुश्रुते जाते, स्कन्दके सुव्रतप्रभुः ॥ तस्मै
शिष्यतया तानि, पञ्च साधुशतान्यदात् ॥ १२ ॥ अन्येद्युः सुव्रतार्हन्तं, स्कन्दकः पृष्टवानिति ॥ व्रजाम्यहं स्वसुर्देश—मादेशः
स्याद्यदि प्रभोः ॥ १३ ॥ जगौ जगत्प्रभुस्तत्रो—त्पत्स्यते मारणान्तिकः ॥ सर्वेषामुपसर्गो व—स्तच्छ्रुत्वा स्कन्दकोऽवदत् ॥ १४ ॥
आराधनासाधको हि, नोपसर्गस्तपस्विनाम् ॥ दुःखायते महानन्द—महानन्दाभिलाषिणाम् ! ॥ १५ ॥ ततो ब्रूहि प्रभो !
तस्मि—न्नुपसर्ग उपस्थिते ॥ आराधका भविष्यामो, वयं यद्वा विराधकाः? ॥ १६ ॥ स्वामी स्माह त्वां विनाऽन्ये, सर्वेऽप्याराधका
इति ॥ स्कन्दकस्तन्निशम्येति, व्यमृशद्भृशमुत्सुकः ॥ १७ ॥ आराधका इयन्तः स्यु—र्विहारे यत्र साधवः ॥ नूनं स शुभ एवेति,
विचिन्त्य स्कन्दकोऽचलत् ॥ १८ ॥ क्रमाद्गत्वा कुम्भकार—कृते स सपरिच्छदः ॥ उद्याने समवासार्षी—त्तमश्रौषीच्च पालकः
॥ १९ ॥ ततः प्राग्वैरशुद्ध्यर्थ—मुद्याने तत्र पालकः ॥ प्रच्छन्नं गोपयामास, विविधायुधधोरणीम् ॥ २० ॥ इति दण्डकिराज्ञे
चा—ऽषडक्षीणमुवाच सः ॥ जितः परीषहैरत्र, स्कन्दकोऽस्ति समागतः ॥ २१ ॥ अयं स्वयं महावीर्य—श्चण्डदोर्दण्डविक्रमैः ॥ साधु-
वेषधरैर्युक्तो, भटानां पञ्चभिः शतैः ॥ २२ ॥ उद्याने गोपितैः शस्त्र—प्रकरैरतिदारुणैः ॥ त्वां वन्दितुं गतं हत्वा, राज्यमेतद्ग्रहीष्यति !
॥ २३ ॥ [युग्मम्] प्रत्ययश्चेन्न ते स्वामि—न्नस्मिन्मद्वचने भवेत् ॥ तदा तद्गोपिताऽस्त्राणि, गत्वोद्यानं विलोकय ! ॥ २४ ॥ एवं
व्युद्ग्राहितस्तेन, तदुद्यानं गतो नृपः ॥ स्थानेषु पालकोक्तेषु, नानास्त्राणि निरैक्षत ! ॥ २५ ॥ दृष्ट्वा तानि नृपः क्रुद्धो, मुनीन्सर्वा
नबन्धयत् ॥ अकार्यं विद्यते किञ्चि—न्नाऽविमृश्य विधायिनाम् ॥ २६ ॥ पापस्य पालकस्यैव, तान्निबद्ध्यार्पयन्नृपः ॥

१ मातङ्गानां । २ मोक्षाभिलाषिणाम् । ३ न विद्यते षट् अक्षीणि (श्रोत्रेन्द्रियाणि) यत्र, एकान्ते इत्यर्थः । ४ विपरितग्राहित ।

यत्तुभ्यं रोचते तत्त्व-मेषां कुर्यां इति ब्रुवन्! ॥ २७ ॥ मूषकानिव मार्जार—स्तान् प्राप्य मुदितोऽथ सः ॥ संयतान् संयतान्मर्त्य-पीडायन्त्रान्तिकेऽनयत् ॥२८॥ इति प्रोचे च रे! यूय-मिष्टं स्मरत दैवतम् ॥ इदानीं पीडयिष्यामि, यन्त्रेणानेन वोऽखिलान् ॥२९॥ ततस्ते साधवो धीरा, ज्ञातोपस्थितमृत्यवः ॥ जीविताशामृत्युभीति-विप्रमुक्ता मनस्विनः ॥ ३० ॥ गृहीतालोचना सम्यक्, मैत्रीभावमुपागताः ॥ पर्यन्ताराधनां सर्वे, विदधुर्विधिपूर्वकम्! ॥ ३१ ॥ [युग्मम्] मर्त्तव्यं कातरेणापि, धीरेणापि च भूस्पृशा ॥ द्विधापि नियते मृत्यौ, धीरैर्भाव्यं मनस्विभिः ॥ ३२ ॥ इत्यादि वदतोत्साह्य—मानाः स्कन्दकसूरिणा ॥ अभवंस्ते विशेषेण, स्वदेहेऽपि गतस्पृहाः! ॥ ३३ ॥ [युग्मम्] क्रूराशयः क्रूरकर्मा, क्रूरगीः पालकस्ततः ॥ एकैकं श्रमणं यन्त्रे, क्षेपं क्षेपमपीडयत् ॥३४॥ पीड्यमानान् विनेयान् स्वान्, वीक्ष्यान्तर्दह्यतामयम् ॥ इति स स्कन्दकं यन्त्र-पार्श्वे बद्धमधारयत् ॥ ३५ ॥ पीड्यमानानगाराङ्गो—च्छलच्छोणितविन्दुभिः ॥ समन्ताद्भ्रियमाणोऽपि, नाऽकुप्यत्स्कन्दकः पुनः! ॥ ३६ ॥ किन्तु साम्यसुधास्यन्द-भावितैः समयोचितैः ॥ वाक्यैर्निर्यामयामास, तानेवं स महाशयः! ॥३७॥ "भिन्नः शरीरतो जीवो, जीवाद्भिन्नश्च विग्रहः ॥ विदन्निति वपुर्नाशेऽप्यन्तः खिद्येत कः कृती? ॥ ३८ ॥ किञ्चाखिलो विपाकोऽय—मस्ति स्वकृतकर्मणः ॥ दुःखाय नोपसर्गस्त-त्सतां कर्मजिघांसताम् ॥३९॥ अवश्यं नाशिनो बाह्य—स्याङ्गस्याऽस्य कृते ततः ॥ कोपः कार्यो नान्तरङ्ग—ध्रुवधर्मधनापहः ॥ ४० ॥" स्कन्दकेनेति निर्याम्यमाना निर्मलमानसाः ॥ महात्मानो विपक्षे च, मित्रे च समदृष्टयः ॥ ४१ ॥ यन्त्रपीडनपीडां तां, क्षममाणाः क्षमाधनाः ॥ केवलं

१ आखून् । २ बिलाडः । ३ मुनीन् ४ बद्धान् । ५ रहिता. । ६ मर्त्येन । ७ शिष्यान् ८ देह । ९ अपह. नाशक. । १० शत्रौ । ११ क्षमा एव धनं येषां ते क्षमाधनाः मुनय. ।

प्राप्य कैवल्य-सुखं ते लेभिरे क्रमात् ! ॥ ४२ ॥ (युग्मम्) द्रुतं हतेषु तेनैवं, न्यूनपञ्चशतर्षिषु ॥ एकं क्षुल्लकमुद्दिश्य, पालकं स्कन्दकोऽवदत् ॥ ४३ ॥ अनुकम्प्यमिमं बालं, पीड्यमानं निरीक्षितुम् ॥ नाहं शक्ष्यामि नियतं, पूर्वं पीडय मां ततः ! ॥ ४४ ॥ तच्छ्रुत्वा पालकस्तस्य, भूरि दुःखविधित्सया ॥ गुरोः पश्यत एव द्राक्, प्राक् तं बालमपीडयत् ! ॥ ४५ ॥ शुक्लध्यानसुधाऽऽसारं-शान्तकर्महुताशनः ॥ बालः सोऽपि महासत्त्वो, महानन्दमविन्दत ! ॥ ४६ ॥ तद्वीक्ष्य स्कन्दकाचार्यः, क्रुद्धोऽन्तर्ध्यातवानिति ॥ अनेन सपरीवारः, पापेनाऽस्मि विनाशितः ! ॥ ४७ ॥ क्षुल्लकोऽपि हि मद्वाचा, क्षणमेकं न रक्षितः ॥ निग्राह्य एव पापोऽसौ, तन्मया गर्वपर्वतः ॥ ४८ ॥ अयं भूपोऽपि निग्राह्यो—स्मद्विनाशनिबन्धनम् ॥ उपेक्षाकारिणोऽस्माकं, वध्या जानपदा अपि ! ॥ ४९ ॥ तद्दुष्करस्य चेदस्य, भवेन्मत्तपसः फलम् ॥ तदाहं दाहकोऽमीषां, भूयासं माविजन्मनि ! ॥ ५० ॥ इत्थं कृतनिदानः स, पीडितस्तेन दुर्धिया ॥ मृत्वा वह्निकुमारेषु, सुरोऽभूत्परमर्द्धिकः ॥ ५१ ॥ पुरन्दरयशास्तत्र, दिने चैवमचिन्तयत् ॥ कुतो हेतोः पुरीमध्ये न दृश्यन्तेऽद्य माधवः ! ॥ ५२ ॥ इतश्च स्कन्दकमुने-रजोहरणमुत्तमम् ॥ रक्ताभ्यक्तं कर इति, जगृहे गृध्रपक्षिणा ॥ ५३ ॥ तद्रजोहरणं च द्राग्, भवितव्यनियोगतः ॥ पुरः पुरन्दरयशो-देव्या गृध्रो न्यपातयत् ॥ ५४ ॥ तच्चादायोद्वेष्टयन्ती, सा स्वयं परिकर्मितम् ॥ काम्बलं खण्डमद्राक्षी-द्भ्रातुः प्रव्रजतोऽर्पितम् ॥ ५५ ॥ चिह्नेन तेन च ज्ञात्वा, सोदरादीन् मुनीन् हतान् ॥ महतीमधृतिं प्राप्ता, माऽवादीदिति भूपतिम् ॥ ५६ ॥ रे साधुद्विष्ट ! पापिष्ठ !, विनङ्क्ष्यत्यधुना भवान् ॥ महर्षीणां सुराणां च नत्यवज्ञा शुभावहा ! ॥ ५७ ॥ इत्युदीर्येति दध्यौ चा-ऽधुनाऽहं व्रतमाददे ॥ अलं संसारवासेना-ऽमुना दुःखौघदायिना !

१ आगारो गेह । २ वह्नि॰ ३ नोक्षम् । ४ कारणम् । ५ जनपदे (देशे) भवाः । ६ रुधिरलिप्तम् । ७ बान्धवादीन् ।

यत्तुभ्यं रोचते तत्त्व-मेषां कुर्या इति ब्रुवन्! ॥ २७ ॥ मूषकानिव मार्जार—स्तान् प्राप्य मुदितोऽथ सः ॥ संयतान् संयतान्मर्त्य-
पीडायन्त्रान्तिकेऽनयत् ॥२८॥ इति प्रोचे च रे! यूय-मिष्टं स्मरत दैवतम् ॥ इदानीं पीडयिष्यामि, यन्त्रेणानेन वोऽखिलान् ॥२९॥
ततस्ते साधवो धीरा, ज्ञातोपस्थितमृत्यवः ॥ जीविताशामृत्युभीति-विप्रमुक्ता मनस्विनः ॥ ३० ॥ गृहीतालोचना सम्यक्, मैत्रीभा-
वमुपागताः ॥ पर्यन्ताराधनां सर्वे, विदधुर्विधिपूर्वकम्! ॥ ३१ ॥ [युग्मम्] मर्त्तव्यं कातरेणापि, धीरेणापि च भूस्पृशा ॥ द्विधापि
नियते मृत्यौ, धीरैर्भाव्यं मनस्विभिः ॥ ३२ ॥ इत्यादि वदतोत्साह्य—मानाः स्कन्दकसूरिणा ॥ अभवंस्ते विशेषेण, स्वदेहेऽपि
गतस्पृहाः! ॥ ३३ ॥ [युग्मम्] क्रूराशयः क्रूरकर्मा, क्रूरगीः पालकस्ततः ॥ एकैकं श्रमणं यन्त्रे, क्षेपं क्षेपमपीडयत् ॥३४॥ पीड्य-
मानान् विनेयान् स्वान्, वीक्ष्यान्तर्दह्यतामयम् ॥ इति स स्कन्दकं यन्त्र-पार्श्वे बद्धमधारयत् ॥ ३५ ॥ पीड्यमानानगाराङ्गो—च्छल
च्छोणितविन्दुभिः ॥ समन्ताद्ध्रियमाणोऽपि, नाऽकुप्यत्स्कन्दकः पुनः! ॥ ३६ ॥ किन्तु साम्यसुधास्यन्द-भावितैः समयोचितैः ॥
वाक्यैर्निर्यामयामास, तानेवं स महाशयः! ॥३७॥ "भिन्नः शरीरतो जीवो, जीवाद्भिन्नश्च विग्रहः ॥ विदन्निति वपुर्नाशेऽप्यन्तः
खिद्येत कः कृती? ॥ ३८ ॥ किञ्चाखिलो विपाकोऽय—मस्ति स्वकृतकर्मणः ॥ दुःखाय नोपसर्गस्त—स्सतां कर्मजिघांसताम् ॥३९॥
अवश्यं नाशिनो बाह्य—स्याङ्गस्याऽस्य कृते ततः ॥ कोपः कार्यो नान्तरङ्ग—ध्रुवधर्मधनापहः ॥ ४० ॥" स्कन्दकेनेति निर्याम्य-
माना निर्मलमानसाः ॥ महात्मानो विपक्षे च, मित्रे च समदृष्टयः ॥ ४१ ॥ यन्त्रपीडनपीडां तां, क्षममाणाः क्षमाधनाः ॥ केवलं

१ आखून् । २ बिलाड. । ३ मुनीन् ४ बद्धान् । ५ रहिताः । ६ मर्त्येन । ७ शिष्यान् ८ देह. । ९ अपह. नाशकः । १० शत्रौ ।
११ क्षमा एव धन येषा ते क्षमाधनाः मुनय॰ ।

प्राप्य कैवल्य-सुखं ते लेभिरे क्रमात् ! ॥ ४२ ॥ (युग्मम्) द्रुतं हतेषु तेनैवं, न्यूनपञ्चशतर्षिषु ॥ एकं क्षुल्लकमुद्दिश्य, पालकं स्कन्दकोऽवदत् ॥ ४३ ॥ अनुकम्प्यमिमं बालं, पीड्यमानं निरीक्षितुम् ॥ नाहं शक्ष्यामि नियतं, पूर्वं पीडय मां ततः ! ॥ ४४ ॥ तच्छ्रुत्वा पालकस्तस्य, भूरि दुःखविधित्सया ॥ गुरोः पश्यत एव द्राक्, प्राक् तं बालमपीडयत् ! ॥ ४५ ॥ शुक्लध्यानसुधाऽऽसारे-शान्तकर्महुताशनः ॥ बालः सोऽपि महासत्त्वो, महानन्दमविन्दत ! ॥ ४६ ॥ तद्वीक्ष्य स्कन्दकाचार्यः, क्रुद्धोऽन्तर्ध्यातवानिति ॥ अनेन सपरीवारः, पापेनाऽस्मि विनाशितः ! ॥ ४७ ॥ क्षुल्लकोऽपि हि मद्वाचा, क्षणमेकं न रक्षितः ॥ निग्राह्य एव पापोऽसौ, तन्मया गर्वपर्वतः ॥ ४८ ॥ अयं भूपोऽपि निग्राह्यो—स्मद्विनाशनिबन्धनम् ॥ उपेक्षाकारिणोऽस्माकं, वध्या जानपदा अपि ! ॥ ४९ ॥ तदुग्रस्य चेदस्य, भवेन्मत्तपसः फलम् ॥ तदाहं दाहकोऽमीषां, भूयासं माविजन्मनि ! ॥ ५० ॥ इत्थं कृतनिदानः स, पीडितस्तेन दुर्धिया ॥ मृत्वा वह्निकुमारेषु, सुरोऽभूत्परमर्द्धिकः ॥ ५१ ॥ पुरन्दरयशास्तत्र, दिने चैवमचिन्तयत् ॥ कुतो हेतोः पुरीमध्ये न दृश्यन्तेऽद्य साधवः ! ॥ ५२ ॥ इतश्च स्कन्दकमुने-रजोहरणमुत्तमम् ॥ रक्ताभ्यक्तं कर इति, जगृहे गृध्रपक्षिणा ॥ ५३ ॥ तद्रजोहरणं च द्राग्, भवितव्यनियोगतः ॥ पुरः पुरन्दरयशो-देव्या गृध्रो न्यपातयत् ॥ ५४ ॥ तच्चादायोद्वेष्टयन्ती, सा स्वयं परिकर्मितम् ॥ काम्बलं खण्डमद्राक्षी-द्भ्रातुः प्रव्रजतोऽर्पितम् ॥ ५५ ॥ चिह्नेन तेन च ज्ञात्वा, सोदरादीन् मुनीन् हतान् ॥ महतीमधृतिं प्राप्ता, नाऽवादीदिति भूपतिम् ॥ ५६ ॥ रे साधुद्विष्ट ! पापिष्ठ !, विनङ्क्ष्यत्यधुना भवान् ॥ महर्षीणां सुराणां च नत्यवज्ञा शुभावहा ! ॥ ५७ ॥ इत्युदीर्येति दध्यौ चा-ऽमुनाऽहं व्रतमाददे ॥ अलं संसारवासेना-ऽमुना दुःखौघदायिना !

१ आगतो मेघ. । २ यन्त्रिः ३ नोक्षम् । ४ कारणम् । ५ जनपदे (देशे) भवाः । ६ रुधिरलिप्तम् । ७ बान्धवादिन् ।

॥ ५८ ॥ चिन्तयन्तीति मा देवैः, सुव्रतस्वामिसन्निधौ ॥ नीताऽऽदाय परिव्रेज्यां, परलोकमसाधयत् ! ॥ ५९ ॥ ज्ञात्वाऽथाऽवधिना प्राच्य, स्ववृत्तं स्कन्दकामरः ॥ क्रोधाध्मातो देशयुक्त-मधाक्षीन्मङ्क्षु तत्पुरम् ॥ ६० ॥ ततोऽरण्यमभूद्देश-भूमौ दण्डक्रिभूपतेः ॥ अद्यापि दण्डकारण्य-मिति तत्प्रोच्यते बुद्धैः ॥ ६१ ॥ एकोनपञ्चशतसाधुवरैरवार्य-वीर्यैर्यथा वधपरीषह एष सोढः ! ॥ सह्यस्तथा यमपरैरपि साधुमुख्यैः, श्रीस्कन्दकश्रमणवन्न पुनर्विधेयम् ॥ ६२ ॥ इति वधपरीषहे सपरिवारस्कन्दकर्षिकथा ॥१३॥

परैरभिहतस्य च यतेस्तथाविधौषधादियाचितमेव स्यादिति तत्परीषहमाह—

मूलम्—दुक्करं खलु भो निच्चं, अणगारस्स भिक्खुणो । सव्वं से जाइअं होई, नत्थि किंपि अजाइअं॥२८॥

व्याख्या—'दुष्करम्' दुरनुष्ठेयं, खलुर्विशेषणे, निरुपकारिण इति विशेषं द्योतयति, 'भो' इत्यामन्त्रणे, 'नित्यम्' सर्वकालं यावज्जीवमित्यर्थः, 'अनगारस्य' भिक्षोः । किं तद्दुष्करमित्याह-यत्सर्वमाहारोपकरणादि 'से' तस्य याचितं भवति, नास्ति किञ्चिद्दन्तशोधनादिकमप्ययाचितमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ ततश्च—

मूलम्—गोअरग्गपविट्ठस्स, पाणी नो सुप्पसारए । सेओ अगारवासोत्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥ २९ ॥

व्याख्या-गोचरो भिक्षाचर्या, तस्याग्रं गोचराग्रं, एषणा शुद्धग्राहितया प्रधानगोचर इत्यर्थः । तत्प्रविष्टस्य मुनेरिति गम्यं, 'पाणिः' हस्तो "नो" नैव सुप्रसारकः सुखेन प्रसारयितुं शक्यः । कथं हि निरुपकारिणा परः प्रतिदिनं प्रार्थयितुं शक्यते? उत्तरस्य 'इति' शब्दस्यात्र योगादित्यतो हेतोः 'श्रेयान्' प्रशस्यो 'अगारवासः' गार्हस्थ्यं, तत्र हि न कोऽपि प्रार्थ्यते, स्वभुजार्जितं च दीनादिभ्यः संविभज्य

१ दीक्षाम् ।

भुज्यते इत्येतद्भिक्षुर्न चिन्तयेत, यदुसावद्यो हि गृहवासः, कथं श्रेयानिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ उदाहरणसम्प्रदायश्चात्र तथाहि—

अस्त्यत्र भरते स्वर्ण-मयी *त्रिदशनिर्मिता ॥ प्रतिबिम्बमिव स्वर्ग-लोकस्य द्वारका पुरी ॥१॥ [1]बलार्धचक्रिणौ राम-कृष्णाख्यौ विश्वविश्रुतौ ॥ तत्राऽभूतां वसुदेव—रोहिणीदेवकीसुतौ ॥ २ ॥ तौ च प्रद्युम्नशाम्बाद्यैः, सार्धकोटित्रयोन्मितैः ॥ युक्तौ कुमारैरन्यैश्च, कोटिशो यदुपुङ्गवैः ॥ ३ ॥ सुररामाभिरामाभिः[2] स्त्रीभिः सह सहस्रशः ॥ भोगाभोगान[3]भुञ्जातां, पूर्णाखिलमनोरथौ ॥ ४ ॥ (युग्मम्) अन्यदा द्वारकापुर्यां, केवलज्ञान[4]भास्करः ॥ भव्याब्जप्रतिबोधार्थं, श्रीनेमिः समवासरत् ॥ ५ ॥ तदा च श्रीनेमिनाथं, वन्दित्वा रामकेशवौ[5] ॥ समाकर्णयतां धर्म-देशनां सपरि[6]च्छदौ ॥ ६ ॥ देशनान्ते च सर्वज्ञं, प्रणम्यापृच्छदच्युतः ॥ अमुष्या द्वारकापुर्याः, स्वर्गाधिकारिसम्पदः ॥ ७ ॥ यदूनां मम चान्तः किं, भावी स्वत उतान्यतः ? ॥ ततो जगाद भगवान्, ज्ञानराशिरिवाङ्गवान् ॥ ८ ॥ बहिः शौर्यपुरात्पारा-सराह्वस्तापसोऽभवत् ॥ वीक्ष्यनीचकुलां काञ्चित्कन्यां सोऽभूत्स्मरातुरः ॥९॥ तया समं च यमुना-द्वीपे गत्वाऽऽरराम सः ॥ ततस्तयोरभूत्सूनु—र्व्रती द्वैपायनाह्वयः ॥ १० ॥ स परिव्राजको ब्रह्म-चारी शान्तो जितेन्द्रियः ॥ इहास्ते यदुषु स्नेहात्[7], कुर्वन् षष्ठतपः सदा ॥ ११ ॥ शाम्बादिभिः स मद्यान्धैः, कुट्टितश्चण्डतां गतः ॥ *यदुभिः सकलां साकं, द्वारकां ज्वालयिष्यति ॥ १२ ॥ वसुदेवजरादेवी-नन्दनान्निजसोदरात् ॥ भावी जराकुमाराच्च, तव मृत्युर्जनार्दन[8] ! ॥ १४ ॥ श्रुत्वेति यदवः सर्वे—ऽप्युल्मुकायितदृष्टयः[9] ॥ व्यलोकयन् जरापुत्रं, सोऽपि चैवमचिन्तयत् ॥ १४ ॥

---

*यदुभिः सकलैः साकं, द्वारकां ज्वालयिष्यति। इति 'ग' संज्ञकपुस्तके ॥ १ बलदेववासुदेवौ । २ देववधूनामिव मनोहराभिः। ३ भोगसमूहान्। ४ केवलज्ञानेन भास्करः। (सूर्यः) इव । ५ कृष्णः। ६ भयङ्करताम् । ७ बान्धवात्। ८ हे कृष्ण। ९ उल्मुकं (अङ्गारः) इव आचरिता दृष्टयः येषां ते।

कनीयांस कुलाधारं, भ्रातरं भ्रातृवत्सलम् ॥ कथङ्कारं हनिष्यामि ? वसुदेवसुतोऽप्यहम् ! ॥ १५ ॥ तदेतदन्यथा कुर्वे, ध्यायन्निति जराङ्गजः ॥ जिनं नत्वा ययौ सद्यः, कान्तारं चापतूणभृत् ॥ १६ ॥ जिनवाचं जनश्रुत्या, श्रुत्वा द्वैपायनोऽपि ताम् ॥ यदूनां द्वारकायाश्च, रक्षां कर्तुमगाद्वनम् ॥ १७ ॥ नत्वार्हन्तं हरिरपि, प्राविशद्द्वारकापुरीम् ॥ तं चानर्थं मद्यमूलं, ध्यायन्नित्युदघोषयत् ॥ १८ ॥ मद्योन्मत्तकुमारौघ-हताद्वैपायनाद्यतः ॥ उपद्रवो द्वारकायाः, श्रीनेमिस्वामिनोदितः ॥ १९ ॥ तत्पार्श्वस्थाचलासन्न-कदम्बवनमध्यतः ॥ कादम्बरीदरीवर्त्ति—शिलाकुण्डेषु भूरिषु ॥ २० ॥ सकलं प्राक्कृतं मद्यं, हेयं पेयं न तत्पुनः ॥ लोकाः सर्वेऽपि तच्छ्रुत्वा, जहुस्तत्राखिलां सुराम् ॥ २१ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्) भ्राताऽथ बलदेवस्य स्नेहात्तस्यैव सारथिः ॥ सिद्धार्थः श्रुतसर्वज्ञ—वाणिरित्यवदद्बलम् ॥ २२ ॥ नोत्सहे दुर्दशा प्राप्ते, द्रष्टुं स्वीयंपुरीकुले ॥ तदहं स्वामिपादान्ते, प्रव्रजामि त्वदाज्ञया ॥२३॥ ततोऽब्रवीद्बलोऽजस्र—स्रवदश्रुजलाविलः ॥ भ्रातर्मयेदं त्वद्वश्य-प्राणेनाऽप्यनुमन्यते ॥ २४ ॥ किन्तु व्रतं पालयित्वा, त्वं देवत्वमुपागतः ॥ भ्रातर्मां व्यसनप्राप्त-मागत्य प्रतिबोधयेः ॥ २५ ॥ तत्प्रपद्याथ सिद्धार्थो, परिव्रज्य जिनान्तिके ॥ अत्युग्रश्च तपस्तप्त्वा, षड्भिर्मासैः सुरोऽभवत् ॥ २६ ॥ इतश्चानेकवृक्षौघ-पतत्कुसुमसङ्गमात् ॥ षण्मास्या सा सुरा कुण्ड-स्थिता पक्वरसाऽभवत् ॥ २७ ॥ तदा च कोऽपि शाम्बस्य, लुब्धकः पर्यटन् वने ॥ तत्र यातस्तृपाक्रान्तः, पपौ तां मदिरां मुदा ॥ २८ ॥ मुदितस्तेन मद्येन, भृत्वा पार्श्वस्थितां दृतिम् ॥ ददौ शाम्बाय तत्पीत्वा, तुष्टः शाम्बोऽपि तं जगौ ॥ २९ ॥ प्राप्तं हृद्यमिदं मद्य—मद्य कुत्र ? त्वया सखे ! ॥ कादम्बरीकन्दराया--मवापमिति सोऽप्यवक् ॥ ३० ॥ कुमारैः सह दुर्दान्तै-स्ततः शाम्बोऽपरेऽहनि ॥ गुहां कादम्बरीं

१ लघुम् । २ बाणधनुर्भृत् । ३ अचल पर्वतः । ४ दरी गुफा । ५ आत्मीय । ६ अजस्रं [निरन्तरः] अस्खलित इत्यर्थः । ७ व्याधः ।

गत्वा, मुदितमना सुरां पपौ ॥ ३१ ॥ बहोः कालादधिगतां, यावत्तृप्ति निपीय ताम् ॥ उन्मत्ता गीरिमारोहन् क्रीडन्तस्ते कुमारकाः ॥ ३२ ॥ तत्र द्वैपायनं ध्यान-स्थितमातापनापरम् ॥ वीक्ष्येति ते मिथः प्रोचु-र्मद्योन्मादवशंवदाः ! ॥ ३३ ॥ अयं हि नेमिना प्रोक्तो-ऽस्मत्पुरीकुलनाशकः ! ॥ तद्वन्यतां तां हतो ह्येष, कथं हन्ता पुरीकुलें ! ॥ ३४ ॥ वदन्त इति ते सर्वे, चपेटायष्टिमुष्टिभिः ॥ निघ्नन्तुः पादघातैश्च, द्वैपायनमुनिं मुहुः ॥३५॥ इत्थं हत्वा मृतप्रायं, विधाय धरणीतले ॥ पातयित्वा च ते जग्मुः, कुमारा द्वारकापुरीम् ॥ ३६ ॥ तद्विज्ञाय चरैर्विष्णु-र्विषण्णो ध्यातवानिति ॥ अहो ! एषां कुमाराणां दुर्दान्तत्वमनर्थकृत् ! ॥ ३७ ॥ अथैषां प्राणभूतानां, किं करोमीति चिन्तयन् ? ॥ द्वैपायनमनुनेतुं, तत्रागात्सबलो हरिः ! ॥३८॥ तत्रापश्यत्परिव्राजं, कोपारुणविलोचनम् ॥ ततस्तत्कोपशान्त्यर्थ-मभ्यधादिति माधवः ॥ ३९ ॥ भो महातापस ! क्रोधः, परत्राऽत्र च दुःखदः ॥ नैवातः क्वापि कुप्यन्ति, महासत्त्वा दमेरताः ॥ ४० ॥ मद्योन्मादान्निर्विवेकै-र्मन्दज्ञानैश्च मत्सुतैः ॥ एभिर्यदपराद्धं त-न्महर्षे ! मृष्यतां त्वया ॥ ४१ ॥ इत्युक्तेऽपि स कृष्णेना-ऽशान्तक्रोधोऽभ्याधादिदम् ॥ भवतः सामवचनै-रथामीभिः कृतं हरे ! ॥ ४२ ॥ युवां मुक्त्वा लोकयुक्ता, निर्दग्धुं द्वारकां मया ॥ चक्रे निदानं त्वत्पुत्रै-र्हन्यमानेन निष्ठुरम् ! ॥ ४३ ॥ नालीकं नेमिवाक्यं त-त्प्रतिज्ञाऽप्यन्यथा न मे ॥ तद्युवां यातमग्नौ हि, दीप्तेऽन्धुंखननेन किम् ? ॥४४॥ रामोऽप्युवाच हे भ्रातः, प्रयत्नेनामुना कृतम् ! ॥ किं चाटूनि विधीयन्ते, मुधाऽमुष्य त्रिदण्डिनः ? ॥४५॥ अवश्यं भाव्यपाकर्तुं, न शक्रोऽपि प्रभूयते ॥ न च सर्वविदो वाक्य-मन्यथा स्यात्कथञ्चन ! ॥ ४६ ॥ ततः शोकाकुलमना, निजं धाम ययौ हरिः ॥ प्रसिद्धमासील्लोके च, द्वैपायननिदानकम् ॥ ४७ ॥ अथाऽच्युतो द्वितीयेह्नि,

१ रोद्रुण. । २ यद्वा मदितः । ३-४ केशवः । ५ जितेन्द्रियाः । ६ क्षम्यता । ७ रूपः । ८ इन्द्रोऽपि न समर्थः । ९ अर्हनः । १० विष्णुः ।

इत्युक्त्वा ते नमस्कारान् , गणयन्तोऽवतस्थिरे ॥ ८० ॥ द्वैपायनामरस्तेषु, वत्रर्षाथ [1]हुताशनम् ॥ ततो मृत्वाऽभवन् देवा, वसु-
देवादयस्त्रयः ॥ ८१ ॥ अथो रुदन्तौ करुणं, बहिर्गत्वा बलाच्युतौ ॥ जीर्णोद्यानस्थितौ दह्य-मानां ददृशतुः पुरीम् ॥ ८२ ॥
ज्वलत्पशुजनाक्रन्द-कोलाहलसमाकुलाम् ॥ परितः [2]प्रसृतज्वाला-जिह्वज्वालाकरालिताम् ॥ ८३ ॥ श्राद्धदेवश्रोत्रियस्य, वह्निकुण्डत्व-
माश्रिताम् ॥ तौ वीक्ष्य द्वारकां बाष्पा-प्लुताक्षाविति दध्यतुः ॥ ८४ ॥ [युग्मम्] पुरन्दरधनुष्कल्प-[3]मनित्यत्वमहो ! श्रियाम् ॥
जलबुद्बुददेश्यं[4] च, जीवितव्यमहो ! विशाम्[5] ॥ ८५ ॥ स्वप्नसङ्गमकल्पाश्च, बन्धुसङ्गा अहो अमी ! ॥ अहो ! अप्रतिकार्यत्वं, भवित-
व्यस्य वस्तुनः ॥ ८६ ॥ यदुक्तं-"धारिज्जइ इंतो जल-निही वि कल्लोलभिन्नकुलसेलो ॥ न हु अन्नजम्मनिम्मिअसुहासुहो दिव्वपरि-
णामो ॥ ८७ ॥" अथोवाच हरिः सर्व-सम्पत्स्वजनवर्जितौ ॥ आवां भ्रातः ! क यास्यावो ?, भीतौ यूथच्युतैणवत्[6] ॥ ८८ ॥ बलो-
ऽवादीत्पाण्डुपुत्राः, सन्ति नः स्निग्धबान्धवाः ॥ तत्पुरीं पाण्डुमथुरां, यास्यावोऽवाच्यैवमब्धिगाम्[7] ॥ ८९ ॥ प्रोचे कृष्णो मया
कृष्णां[8], प्रत्यादाय समेयुषा ॥ गङ्गोत्तरणवेलायां, वेडान्तर्द्धानरोषतः[9] ॥ ९० ॥ पाण्डवा राज्यमाच्छिद्य, तदा निर्विषयाः[10] कृताः ॥
दुर्दशायां गमिष्यावः, तत्पार्श्वे साम्प्रतं कथम् ? ॥ ९१ ॥ (युग्मम्) रामोऽवग् न स्मरन्त्यार्या, दुःस्वप्नमिव विप्रियम् ॥ दुष्प्रापम
न्त्रवसेवो-पकारं विसरन्ति च ॥ ९२ ॥ तन्मेदं विमृश भ्रातः !, कर्त्तारो भक्तिमेव ते ॥ श्रुत्वेति सबलः पूर्वां, प्रत्यचालीज्जना-
र्दनः ॥ ९३ ॥ इतश्च द्वारकापुर्यां, ज्वलन्त्यां कुब्जवारकः ॥ रामसूनुः स्वगेहाग्र-मारुह्योच्चैरदोऽवदत् ॥ ९४ ॥ अहं

१ अग्निम् । २ प्रसृतवह्निज्वालाभयङ्कराम् । ३ इन्द्रधनुः समानम् । ४ बुद्बुदम् 'परपोटो' इति भा० । ५ प्राणीनाम् । ६ यूथभ्रष्टहरिणवत् ।
~~यास्यावोऽमाच्यमब्धिगाम्~~ । ७ समुद्रगाम् । ८ द्रौपदीम् । ९ गोपनद्वेषतः । १० देशरहिताः ।

दक्षिणा

परमदेहः श्री-नेमिना कथितः पुरा ! इदानीं तु प्रमोत्तस्य, शिष्योऽस्मि स्वीकृतव्रतः ॥ ९५ ॥ सा चेतसत्या विमोर्वाणी, तत्किमद्य ज्वलाम्यहम् ?॥ इत्यूचान ज्वलद्देहा-ञ्जृम्भकास्तमुदक्षिपन् ॥ ९६ ॥ निन्युः पह्लवदेशस्य-स्वामिपार्श्वे च तं सुराः ॥ ततः श्रीनेमिपादान्ते, प्राव्राजीत्कुब्जवारकः ॥ ९७ ॥ रामकृष्णयदूनां याः, स्त्रियोऽभूवन् गृहे स्थिताः ॥ ताः कृताऽनशनाः सर्वाः, पुरीदाहे दिवं ययुः ॥ ९८ ॥ पूर्वोक्ताः कुलकोट्यस्तु, द्राग्दग्धास्तेन नाकिना ॥ पुरी तु दग्धा षण्मास्या, तदनुप्लाविताऽब्धिना ॥९९॥ इतश्च पादचारेण, व्रजन्तौ रामकेशवौ ॥ मार्गाऽऽयातं हस्तिकल्प-नगरं जग्मतुः क्रमात् ॥ १०० ॥ तत्र चाभूदच्छदन्तो, भूपतिर्भूनराष्ट्रभूः ॥ पूर्वं केशवसाहाय्या-त्पाण्डवैर्हतबान्धवः ॥१०१॥ तदेत्यूचेऽच्युतो रामं, क्षुधा मां बहु बाधते ! ॥ क्रमं तत्रैकमप्यार्य !, गन्तुं शक्रोमि साम्प्रतम् ॥१०२॥ बलोऽब्रवीत्तव कृते, भक्तार्थं नगरीमिमाम् ॥ भ्रातर्गच्छाम्यहं त्वं तु, तिष्ठेरत्राऽप्रमद्वरः ॥ १०३ ॥ यदि चात्र पुरे कश्चि-दपायो मे भविष्यति ॥ तदा क्ष्वेडां करिष्येह-मागच्छेस्त्वं निशम्य ताम् ॥ १०४ ॥ इत्युक्त्वान्तर्हरिं ध्यायन्, प्राविशत्तत्पुरं बलः ॥ दिव्यरूपः पुमान्कोऽय-मिति लोकैर्विलोकितः ॥ १०५ ॥ अहो ! प्रमाणोपेतत्व-महोरूपमहोमहः ! इति दध्युर्बलं प्रेक्ष्य, पौरास्तत्र पुरेऽखिलाः ॥ १०६ ॥ ते श्रुतद्वारकादाहा, इति च व्यमृशन्मिथः ॥ ज्वलत्स्वपुर्या निर्यातो, नन्वायातोऽस्त्यऽसौ हली ॥१०७॥ रामोऽपि मुद्रिकां दत्वा, भोज्यं कान्दविकाच्छुभम् ॥ आददे कटकं दत्वा, शौण्डिकाद्वारुणीमपि ॥ १०८ ॥ तदादाय बहिर्गन्तुं, प्रस्थितं प्रेक्ष्य सात्वतम् ॥ सविस्मयाः पुराऽऽरक्षा, गत्वा राज्ञेऽवदन्नदः ॥ १०९ ॥

१ भविष्यंतरभवे मोक्षगामी । २ एतज्जातिया देवा. । ३ स्वर्गम् । ४ पदम् । ५ विघ्नम् । ६ सिंहनादम् । ७ बलभद्रः । ८ "कन्दोइ" इति भा० । ९ 'हन्दु' भा० । १० मयवि । ११ मदिराम् । १२ बलभद्रम् ।

क्रेतु

स्वपुर्यामित्यघोषयत् ॥ भवताऽतः परं लोकाः !, धर्मासक्ता विशेषतः ॥ ४८ ॥ तदाकर्ण्य जनः सर्वो, जज्ञे धर्मरतो भृशम् ! ॥ तदा
रैवतकाद्रौ श्री–नेमिश्च समवासरत् ॥ ४९ ॥ तच्छ्रुत्वा तत्र गत्वा च, जिनं नत्वा च [1]माधवः ॥ अश्रौषीद्देशनां विश्व–जनमोहत-
मोहराम् ॥ ५० ॥ श्रुत्वा तां देशनां शाम्बप्रद्युम्नाद्याः कुमारकाः ॥ बहवः प्राव्रजन् रुक्मि——ण्याद्याश्च यदुयोषितः ॥ ५१ ॥
द्वैपायनः कदा कर्त्ता, द्वारकाया उपद्रवम् ॥ तदेति विष्णुना पृष्टो, नेमिनाथोऽब्रवीदिति ॥५२॥ असौ द्वादश वर्षान्त–र्द्वारकां
ज्वालयिष्यति ॥ इत्युक्त्वा व्यहरत्स्वामी, कृष्णोऽपि द्वारकां ययौ ॥५३॥ द्वितीयवारमप्येव–मथविष्णुरघोषयत् ॥ उपस्थितमिदं
लोकाः !, द्वैपायनभयं महत् ॥५४॥ तत्कृपां[2]सूनृताऽस्तेय–ब्रह्मचर्यापरिग्रहान् ॥ यथाशक्ति प्रपद्यध्व–माचाम्लादि तपस्तथा ॥५५॥
कुरुध्वं देवपूजाञ्च, प्रयत्नेन महीयसा ॥ इत्याऽऽकर्ण्याऽखिलो लोक–स्तत्तथा प्रत्यपद्यत ॥ ५६ ॥ मृत्वा वह्निकुमारेषू–त्पन्नो
द्वैपायनोऽप्यथ ॥ द्वारकामाययौ स्मृत्वा, प्राग्वैरं यदुगोचरम् ॥५७॥ देवपूजातपोनिष्ठ–पौरायां पुरि तत्र सः ॥ परं धर्मविशेषेण,
नाऽपकर्त्तुमभूत्प्रभुः ॥ ५८ ॥ ततः सोऽन्वेषयंश्छिद्रा–ण्यस्थुरोऽस्थात्पुरोऽन्तरे ॥ [3]अथेत्थं द्वादशे वर्षे, प्राप्ते लोको व्यचिन्तयत् ॥५९॥
असत्तपःप्रभावाद्धि, नष्टो द्वैपायनामरः ॥ तद्दुस्तपं तपस्त्यक्त्वाऽधुना स्वैरं रमामहे ! ॥ ६० ॥ इति ते क्रीडितुं लग्ना, मद्यमां-
सादिसेविनः ॥ द्वैपायनोऽपि तच्छिद्र–मासाद्य मुमुदेऽधिकम् ॥ ६१ ॥ द्वारकायां तदाचास–न्नुत्पाताः क्षयसूचकाः ॥ हलचक्रा-
दिरत्नानि, प्रणेशुः [4]सीरिसार्ङ्गिणोः ॥ ६२ ॥ ततो विकृत्य संवर्त्त–वातं द्वैपायनासुरः ॥ काष्ठपत्रतृणव्यूहा–नाहृत्याऽपूरयत्पुरीम्
॥ ६३ ॥ दिग्भ्योऽष्टभ्योऽपि तेनैव, वातेन निखिलान् जनान् ॥ पलायमानानानीय, निचिक्षेप पुरोऽन्तरे ॥ ६४ ॥ द्वासप्तर्ति पुरो

---

१ विष्णुः । २ सूनृतास्तेय–सत्यचौर्याभाव । ३ इत्थं द्वादश वर्षाणां, प्रान्ते लोको व्यचिन्तयत् । इति ॥ ४ बलकृष्णयोः ।

मध्य-गताः बहिः बहिःस्थिताः ॥ कुलकोटीः पिण्डयित्वा, स देवोऽग्निमदीपयत् ॥ ६५ ॥ द्वारकायां ततो ज्वाला[1]-जिह्वो जज्वाल
सर्वतः ॥ उन्मूल्य वृक्षवल्ल्यादी-न्मुहुस्तत्राऽसुरोऽक्षिपत् ॥६६॥ वह्निना तेन नीरन्ध्र-धूमेन व्याकुलीकृताः ॥ सन्दानिता इवाऽनीशा,
गन्तुमेकमपि क्रमम् ॥ ६७ ॥ बालवृद्धवधूयुक्ताः, क्रन्दन्तः करुणस्वरम् ॥ सर्वेप्यन्योऽन्यसंलग्नाः, पौरास्तत्रावतस्थिरे ॥ ६८ ॥
[युग्मम्] गृहा मणिस्वर्णमया, व्यलीन्त क्षणात्तदा ॥ पुस्फुटुः सौधपीठानि, तत्रुटुः कुट्टिमान्यपि ॥ ६९ ॥ दृष्ट्वा पुरीं दह्यमाना-
मथ व्याकुलमानसौ ॥ वसुदेवगृहं रामकृष्णौ त्वरितमीयतुः ॥ ७० ॥ वसुदेवं देवकीं च, रोहिणीं च रथे द्रुतम् ॥ तावारो-
पयतां तस्मा-दाक्रष्टुं वह्निसङ्कटात् ॥ ७१ ॥ हया वृषाश्च नो चेलुः, स्तम्भितास्तेन नाकिना ॥ तदा राममुकुन्दौ तं, रथमाकृषतां
स्वयम् ॥ ७२ ॥ श्यामाऽभिराम ! हा राम !, हा महाराज ! केशव ! ॥ पाहि पावकपातोत्था-दस्मादस्मानुपद्रवात् ॥ ७३ ॥ इति
पौरकृताऽऽक्रन्दान्, श्रुत्वा दैन्यं गतौ बलात् ॥ गोपुरे निन्यतुर्नाकि-भग्नाक्षमपि तौ रथम् ॥ ७४ ॥ [युग्मम्] ततस्तद्गोपुरं दत्त-
कपाटं विदधेऽसुरः ॥ तौ चाऽरेरी पार्ष्णिघातै, रामकृष्णौ बभञ्जतुः ॥ ७५ ॥ तथापि न रथः पङ्क-मग्नवन्निरगात्पुरः ॥ द्वैपाय-
नासुरोप्येवं, तदाऽवादीद्बलाच्युतौ ॥ ७६ ॥ युवां विहाय नैवाऽन्यं, मोक्ष्यामीति मया पुरा ॥ प्रोक्तं तत्किं विस्मृतं वां, ? यदद्यैवं
विमुग्धयः ! ॥ ७७ ॥ तच्छ्रुत्वाऽतिव्याकुलौ तौ, पितरोऽप्येवमूचिरे ॥ वत्सौ यातं युवां सन्तु, श्रेयांसि युवयोः पुनः ! ॥ ७८ ॥ युव-
योर्जीवतोर्भावी, पुनर्यदुकुलोदयः ॥ वयं त्वथ प्रपन्नाःस्म, शरणं नेमितीर्थपम् ॥७९॥ प्रत्याख्यातस्तथाऽस्माभि-राहारोऽपि चतुर्विधः ॥

१ अग्निः । २ बन्धिता । ३ असमर्थाः । ४ वृषभाः । ५ देवेन । ६ बलकेशवौ । ७ श्याम बलम् । ८ रक्ष । ९ पावको वह्निः । १० देव-
गमघातमण्डपभागम् । ११ पुरद्वारम् । १२ कपाटे । १३ पादप्रहारैः । १४ तीर्थकरम् ।

इत्युक्त्वा ते नमस्कारान् , गणयन्तोऽवतस्थिरे ॥ ८० ॥ द्वैपायनामरस्तेषु, ववर्षाथ [1]हुताशनम् ॥ ततो मृत्वाऽभवन् देवा, वसुदेवाद्यस्त्रयः ॥ ८१ ॥ अथो रुदन्तौ करुणं, बहिर्गत्वा बलाच्युतौ ॥ जीर्णोद्यानस्थितौ दह्य-मानां ददृशतुः पुरीम् ॥ ८२ ॥ ज्वलत्पशुजनाक्रन्द-कोलाहलसमाकुलाम् ॥ परितः प्रसृतज्वाला-जिह्वज्वालाकरालिताम् ॥ ८३ ॥ श्राद्धदेवश्रोत्रियस्य, वह्निकुण्डत्वमाश्रिताम् ॥ तौ वीक्ष्य द्वारकां बाष्पा-प्लुताक्षाविति दध्यतुः ॥ ८४ ॥ [युग्मम्] पुरन्दरधनुष्कल्प-मनित्यत्वमहो ! श्रियाम् ॥ जलबुद्बुददेश्यं च, जीवितव्यमहो ! विशाम् ॥ ८५ ॥ स्वप्नसङ्गमकल्पाश्च, बन्धुसङ्गा अहो अमी ! ॥ अहो ! अप्रतिकार्यत्वं, भवितव्यस्य वस्तुनः ॥ ८६ ॥ यदुक्तं-"धारिज्जइ इंतो जल-निही वि कल्लोलभिन्नकुलसेलो ॥ न हु अन्नजम्मनिम्मिअसुहासुहो दिव्वपरिणामो ॥ ८७ ॥" अथोवाच हरिः सर्व-सम्पत्स्वजनवर्जितौ ॥ आवां भ्रातः ! क यास्यावो ?, भीतौ यूथच्युतैणवत् ॥ ८८ ॥ बलोऽवादीत्पाण्डुपुत्राः, सन्ति नः स्निग्धबान्धवाः ॥ तत्पुरीं पाण्डुमथुरां, यास्यावोऽवाच्यैवाब्धिगाम् ॥ ८९ ॥ प्रोचे कृष्णो मया कृष्णां, प्रत्यादाय समेयुषा ॥ गङ्गोत्तरणवेलायां, वेडान्तर्द्धानरोषतः ॥ ९० ॥ पाण्डवा राज्यमाच्छिद्य, तदा निर्विषयाः कृताः ॥ दुर्दशायां गमिष्यावः, तत्पार्श्वे साम्प्रतं कथम् ? ॥ ९१ ॥ (युग्मम्) रामोऽवग् न स्मरन्त्यार्या, दुःस्वप्नमिव विप्रियम् ॥ दुष्प्रापमन्त्रवक्षैवो-पकारं विस्मरन्ति च ॥ ९२ ॥ तन्मेदं विमृश भ्रातः !, कर्त्तारो भक्तिमेव ते ॥ श्रुत्वेति सबलः पूर्वां, प्रत्यचालीन्नारायणः ॥ ९३ ॥ इतश्च द्वारकापुर्यां, ज्वलन्त्यां कुब्जवारकः ॥ रामसूनुः स्वगेहाग्र-मारुह्योच्चैरदोऽवदत् ॥ ९४ ॥ अहं

१ अग्निम् । २ प्रसृतवह्निज्वालाभयङ्कराम् । ३ इन्द्रधनु. समानम् । ४ बुदबुदम् 'परपोटो' इति भा० । ५ प्राणीनाम् । ६ यूथभ्रष्टहरिणवत् । *—यास्यावोऽपाच्यमब्धिगाम् ।—७ समुद्रगाम् । ८ द्रौपदीम् । ९ गोपनद्वेषतः । १० देशरहिताः ।

दक्षिणा

परमदेहः श्री-नेमिना कथितः पुरा ! इदानीं तु प्रमोस्तस्य, शिष्योऽसि स्वीकृतव्रतः ॥ ९५ ॥ सा चेत्सत्या विभोर्वाणी, तत्किमद्य ज्वलाम्यहम् ?॥ इत्यूचानं ज्वलद्देहा-ज्जृम्भकास्तमुदक्षिपन् ॥ ९६ ॥ निन्युः पह्लवदेशस्य-स्वामिपार्श्वे च तं सुराः ॥ ततः श्रीनेमिपादान्ते, प्राव्राजीत्कुब्जवारकः ॥ ९७ ॥ रामकृष्णयदूनां याः, स्त्रियोऽभूवन् गृहे स्थिताः ॥ ताः कृताऽनशनाः सर्वाः, पुरीदाहे दिवं ययुः ॥ ९८ ॥ पूर्वोक्ताः कुलकोट्यस्तु, द्राग्दग्धास्तेन नाकिना ॥ पुरी तु दग्धा षण्मास्या, तदनुप्लाविताऽब्धिना ॥९९॥ इतश्च पादचारेण, व्रजन्तौ रामकेशवौ ॥ मार्गाऽऽयातं हस्तिकल्प-नगरं जग्मतुः क्रमात् ॥ १०० ॥ तत्र चाभूदच्छदन्तो, भूपतिर्धृतराष्ट्रभूः ॥ पूर्वं केशवसाहाय्या-त्पाण्डवैर्हतबान्धवः ॥१०१॥ तदेत्यूचेऽच्युतो रामं, क्षुधा मां बहु बाधते ! ॥ क्रमं तन्नैकमप्यार्य !, गन्तुं शक्नोमि साम्प्रतम् ॥१०२॥ बलोऽब्रवीत्तव कृते, भक्तार्थं नगरीमिमाम् ॥ भ्रातर्गच्छाम्यहं त्वं तु, तिष्ठेरत्राऽप्रमद्वरः ॥ १०३ ॥ यदि चात्र पुरे कश्चि-दपायो मे भविष्यति ॥ तदा क्ष्वेडां करिष्येह-मागच्छेस्त्वं निशम्य ताम् ॥ १०४ ॥ इत्युक्त्वाऽन्तर्हरिं ध्यायन्, प्राविशत्तत्पुरं बलः ॥ दिव्यरूपः पुमान्कोऽय-मिति लोकैर्विलोकितः ॥ १०५ ॥ अहो ! प्रमाणोपेतत्व-महोरूपमहोमहः ! इति दृष्ट्वा बलं प्रेक्ष्य, पौरास्तत्र पुरेऽखिलाः ॥ १०६ ॥ ते श्रुतद्वारकादाहा, इति च व्यमृशन्मिथः ॥ ज्वलत्स्वपुर्या निर्यातो, नूनमायातोऽस्त्यसौ हली ॥१०७॥ रामोऽपि मुद्रिकां दत्वा, भोज्यं कान्दविकाच्छुभम् ॥ आददे कटकं दत्वा, शौण्डिकाद्वारुणीमपि ॥ १०८ ॥ तदादाय बहिर्गन्तुं, प्रस्थितं प्रेक्ष्य सात्वतम् ॥ सविस्मयाः पुराऽऽरक्षा, गत्वा राज्ञेऽवदन्नदः ॥ १०९ ॥

१ अस्मिन्नेव भवे मोक्षगामी । २ एतज्जातिया देवाः । ३ स्वर्गम् । ४ पदम् । ५ विघ्नम् । ६ सिंहनादम् । ७ बलभद्रः । ८ "कन्दोइ" इति भा० । ९ 'दारु' भा० । १० मद्यवि_न_ । ११ मदिराम् । १२ बलभद्रम् ।

क्रेतु

रूपेण *सीरिणस्तुल्यो, नरः कोप्यद्य दस्युवत् ॥ मुद्रिकारत्नलये भूरि-मूल्ये दत्वा भवत्पुरे ॥ ११० ॥ गृहीत्वा भोज्यमन्दिरे, अस्तीदानीं वहिर्व्रजन् ॥ ततो यत् स्याद्विधेयं त-द्धराधीश! विधीयताम् ॥ १११ ॥ [युग्मम्] तच्छ्रुत्वा स नृपो हन्तुं, बलं वलैर्युतो ययौ ॥ गोपुरं च व्यधाद्दत्त-कपाटं सज्जिताऽर्गलम् ॥११२॥ युयुत्सया तमायान्तं, वीक्ष्य क्ष्वेडां व्यधाद्बलः ॥ भुक्त्वाऽन्नपाने पार्श्वस्थ-मारोहच्च महागजम् ॥ ११३ ॥ उन्मूल्यालीनमद्दितान्, हन्तुं प्रववृते हली ॥ रामक्ष्वेडां मुकुन्दोऽपि, श्रुत्वाऽऽगाद्गोपुरे द्रुतम् ॥ ११४ ॥ भङ्क्त्वा कपाटौ पुर्यां च, प्रविश्यादाय चार्ग ल(ला)म् ॥ हत्वा सैन्यानच्छदन्तं, वशीकृत्याऽच्युतोऽब्रवीत् ॥ ११५ ॥ आत्मवैरिन्नरे मूढ !, किमिदं भवता कृतम् ॥ किमस्माकं वपुर्वीर्य-मप्यज्ञासीद्गतं भवान् ! ॥ ११६ ॥ अथ मुक्तोऽसि राज्यं स्वं, भुङ्क्ष्वेत्युक्त्वा बलाच्युतौ ॥ गत्वोद्यानमभुञ्जातां, किञ्चित्तद्भोजनादिकम् ॥ ११७ ॥ ततो विधायाऽऽचमनं, चेलतुः प्रति दक्षिणाम् ॥ अवापतुश्च कौशाम्ब-वनं मुसलिकेशवौ ॥ ११८ ॥ सुरापानात्सलवणा-ऽशनाद्ग्रीष्मातपात् श्रमात् ॥ शोकात्पुण्यक्षयाच्चाऽभू-त्तत्र विष्णुस्तृषातुरः ! ॥ ११९ ॥ सोऽथाऽवादीद्बलं भ्रात-स्तृषा शुष्यति मे मुखम् ॥ गन्तुं शीततरुच्छाये-ऽप्यत्रशक्नोमि नो वने ॥ १२० ॥ रामोऽप्यूचे प्रियभ्रात-र्जलार्थं याम्यहं द्रुतम् ॥ अत्राऽप्रमत्तो विश्राम्यं-स्तिष्ठेस्त्वं तु तरोस्तले ॥ १२१ ॥ क्षौमेण वपुराच्छाद्य, न्यस्य जानूपरि क्रमम् ॥ सुष्वाप द्रुतले विष्णु-स्ततो भूयोऽभ्यधाद्बलः ॥ १२२ ॥ यावदायाम्यहं वारि, समादाय त्वदन्तिकम् ॥ तावत्तिष्ठेरप्रमत्तः, प्राणवल्लभ हे हरे ! ॥१२३॥ उद्दिश्य वनदेवीश्च, स्माह रामो ममानुजः ॥ वल्लभो

* रामस्य । १ चौरवत् । २ शैन्ययुक्त. । ३ अर्गला 'भुंगल' भा० । ४ हस्तिबन्धनस्तम्भः । ५ शत्रून् । ६ शरीरशक्तिम् । ७ भोजनपश्चात् मुखे जलक्षेपम् 'चलु' भा० । ८ रामकृष्णौ ९ चरणम् । १० वृक्षतले ।

विश्वलोकानां, [1]जीवातुर्मम दुःखिनः ॥१२४॥ अस्ति वः शरणे तस्मा-द्युष्माभिर्वनदेवताः ! ॥ त्रातव्योऽयमिति प्रोच्चैः, प्रोच्याऽगा-
[2]दम्भसे बलः ॥ १२५ ॥ वितन्वन्मृगयां [3]दीर्घ-कूर्चस्तूणधनुर्धरः ॥ व्याघ्रचर्मावृतोऽथाऽऽगा-त्तत्र [4]व्याधो जराङ्गजः ॥ १२६ ॥
तयामय्यं सोऽच्युतं वीक्ष्य, मृगोऽयमिति चिन्तयन् ॥ निचखान शरं तीक्ष्णं, तदङ्घ्रितलमर्मणि ॥ १२७ ॥ उत्थायाऽथ द्रुतं विष्णुः,
प्राह निर्मन्तुरप्यहम् ॥ अनालाप्यैव केनैवं, शरेणाङ्घ्रितले हतः ! ॥१२८॥ नाऽज्ञातगोत्रनामा य-त्कोऽपि पूर्वं हतो मया ! ॥ तद्गो-
त्राभिधानश्च, त्वमप्याऽऽख्याहि मे निजम् ॥ १२९ ॥ निकुञ्जस्थोऽथ स प्रोचे, हरिवंशवरोऽहम् ॥ सुतोऽस्मि वसुदेवस्य, जरा-
देवीसमुद्भवः ॥ १३० ॥ जराकुमारनामाऽग्र-जन्मा राममुकुन्दयोः ॥ श्रीनेमिवाक्यमाकर्ण्य, कृष्णं त्रातुमिहागमम् ! ॥
॥ १३१ ॥ द्वादशाब्दीरभूवाऽद्य, वसतोऽत्र वने मम ॥ नाऽपश्यं मानुषं त्वत्र, ब्रूहि कस्त्वमिहाऽऽगतः ? ॥ १३२ ॥ तच्छ्रुत्वा
विष्णुरित्याख्य-दागच्छागच्छ बान्धव ! ॥ तव भ्राताऽस्म्यहं कृष्णो, यं त्रातुं त्वं वनं श्रितः ! ॥ १३३ ॥ भ्रातर्द्वादश वर्षाणि,
वनवासादिकस्तव ॥ मुधायासोऽभवन्मिथ्या-मतेरिव तपस्यतः ! ॥ १३४ ॥ तदाकर्ण्याकुलस्वांतः सम्भ्रान्तो भृशमुन्मनाः ॥ केशवो
वक्ति किमय-मिति दध्यौ जराङ्गजः ॥ १३५ ॥ आययौ च द्रुतं तत्र, प्रेक्षाञ्चक्रे च केशवम् ॥ प्रजल्पन् हा ! हतोसीति, मुमू-
र्छोर्व्यां पपात च ॥ १३६ ॥ कथञ्चिल्लब्धसंज्ञस्तु, जराभूर्विलपन् भृशम् ॥ अप्राक्षीत्पुण्डरीकाक्षं, त्वमागाभ्रातरत्र किम् ? ॥
॥१३७॥ द्वैपायनेन किं दग्धा, द्वारका यदुभिः समम् ?॥ किं नेमिस्वामिनो वाणी, सा मर्त्या सूनृताऽभवत् ? ॥१३८॥ कृष्णोऽथ

१ जीवनम् । २ जलाय । ३ लांबी दाढीवालो भा० । ४ चापबाणधरः । ५ कैवर्तकः 'शीकारी' भा० । ६ जराकुमारः । ७ निरपराधी । ८ पादतले । ९ बलकेशवयोः । १० व्याकुलहृदयः । ११ पृथ्व्याम् । १२ कृष्णम् । १३ सत्या ।

सर्ववृत्तान्तं, यथाजातमऽभाषत ॥ ततः शोकाग्निसन्तप्तः, प्रोवाचैवं जरासुतः ! ॥ १३९ ॥ आतिथ्यं भ्रातुरतिथेः, पापेनाऽदः कृतं मया ॥ हा ! क्व गच्छाम्यहं स्वास्थ्य-मवाप्स्यामि क्व वा गतः ? ॥ १४० ॥ दुर्दशाम्भोधिमग्नस्य, भ्रातुर्भ्रातृहितस्य ते ॥ घातकोऽहं न हि स्थानं, प्राप्स्यामि नरकेष्वपि ! ॥ १४१ ॥ अहं तवैव रक्षायै, वनवासमशिश्रियम् ! ॥ त्वमप्यत्रैव दुर्दैवे-नाऽऽनीतस्तत्करोमि किम् ? ॥ १४२ ॥ भूत्वा श्रीवसुदेवस्य, सुतस्तव च सोदरः ॥ किमकार्यमिदं कर्म, श्वपचैरपि गर्हितम् ! ॥१४३॥ विधे ! विधेहि करुणां, द्रुतं मामपि मारय ॥ नाऽऽस्यं पापस्य पश्येन्मे, भ्रातृहन्तुर्यथा जनः ! ॥ १४४ ॥ प्रसद्य सद्यो मातर्मे, देहि मार्गं वसुन्धरे!॥ पश्चादपि हि गन्तव्ये, श्वभ्रे याम्यधुनैव यत् ! ॥ १४५ ॥ यद्वा नेमिवचः श्रुत्वा-ऽमरिष्यं चेत्तदैव हि ॥ भ्रातृहत्या महापाप-मलगिष्यत्तदा न मे ! ॥१४६॥ मुकुन्दोऽथ तमित्यूचे, भ्रातः ! खेदममुं त्यज ॥ भवितव्यं भवत्येव, किं तत्र परिदेवनैः ? ॥ १४७ ॥ तत्कौस्तुभमभिज्ञानं, लात्वा मे याहि पाण्डवान् ॥ वार्तां ममाऽखिलां ब्रूया-स्तेषां स्नेहलचेतसाम् ॥१४८॥ द्रौपद्यानयने जात-मपराधं च मद्गिरा ॥ त्वं तेषां क्षमयेः सन्तु, ते ते साहाय्यदायिनः ! ॥ १४९ ॥ यदुष्वेकस्त्वमेवाऽसि, जीवंस्तद्गच्छ सत्वरम् ॥ अन्यथा मद्वधक्रोधा-द्रामस्त्वां मारयिष्यति ! ॥ १५० ॥ भूयो भूय इति प्रोक्तः, केशवेन जराङ्गजः ॥ अगात्कौस्तुभमादाया-ऽऽकृष्य कृष्णक्रमाच्छरम् ॥ १५१ ॥ गते च तस्मिन् कृष्णोऽपि, शरघातव्यथातुरः ॥ उत्तराभिमुखो धीरः, प्रोवाचेति कृताञ्जलिः ॥ १५२ ॥ अर्हत्सिद्धसदाचार्यो-पाध्यायमुनिपुङ्गवान् ॥ नमामि नेमिनामानं, तीर्थनाथं च भावतः ॥१५३॥ इत्युदीर्य हृषीकेशः, स्थित्वा च तृणसंस्तरे ॥ आवृत्य वाससाऽऽ स्वीय-वपुश्चेति व्यचिन्तयत् ॥१५४॥ पुत्राः प्रद्युम्नशाम्बाद्या, रुक्मिण्याद्याः

१ बन्धु. । २ चाण्डालैः । ३ मुखम् । ४ बन्धुघातकस्य । ५ पृथिवि । ६ नरके । ७ केशवः । ८ कृष्णः । ९ 'सथारो' इति भा० । १० वस्त्रेण ।

प्रियश्च मे ॥ धन्या ये प्राव्रजन् पूर्वे, धिग् मां तु प्राप्तदुर्दशम् ! ॥ १५५ ॥ इति ध्यायन् हरिर्घात-जातपीडातिरेकतः ॥ तदैव नष्टसद्भाव-श्चेतसीति व्यचिन्तयत् ॥ १५६ ॥ अपराभूतपूर्वस्य, मर्त्यैर्देवैश्च जन्मतः ॥ द्वैपायनेन पापेन, दत्तेयं दुर्दशा मम ! ॥ १५७ ॥ कुलं च मे क्षयं नीतं, तेनैवाऽहेतुविद्विषा ॥ तच्चेत्पश्यामि तं दुष्टं, तदा हन्म्यऽधुनाऽप्यऽहम् ! ॥ १५८ ॥ क्षणं ध्यान-मिति प्राप्य, रौद्रं विष्णुर्व्यथाकुलः ॥ सम्पूर्णाब्दसहस्रायु-स्तृतीयामवनीमगात् ! ॥ १५९ ॥ रामोऽथ पद्मिनीपत्र-पुटेनाऽऽदाय जीवनम् ॥ आगाद्दुर्विर्गीर्जाता-शङ्कः कृष्णान्तिके द्रुतम् ॥ १६० ॥ एष निद्रां गतोऽस्तीति, ध्यायन्नस्थात्क्षणं बलः ॥ कृष्णोपरि भ्रमन्तीश्च, ददर्श श्याममक्षिकाः ! ॥ १६१ ॥ मीर्मस्ततो हली भ्रातृ-मुखाद्वस्त्रं व्यपानयत् ॥ विपन्नं वीक्ष्य तं मूर्च्छा-कुलः पृथ्व्यां पपात च ॥ १६२ ॥ कथमप्याप्तसञ्ज्ञस्तु, सिंहनादं व्यधाद्बलः ॥ वित्रस्तैः श्वापदैः साकं, चकम्पे तेन तद्वनम् ॥ १६३ ॥ इत्थं ततोऽब्रवीच्चाऽयं, भ्राता मे प्राणवल्लभः ॥ विश्वैकवीरः सुप्तोऽत्र, हतो येन दुरात्मना ॥ १६४ ॥ स चेत्सत्यो भटस्तन्मे, प्रत्यक्षीभवतु द्रुतम् ॥ न हि स्त्रीसुप्तबालर्षि-प्रमत्तान् हन्ति सत्पुमान् ! ॥ १६५ ॥ इत्युच्चैरुच्चरन् दुःख-भरभङ्गुरमानसः ॥ तत्राऽरण्ये भ्रमत्कृष्णा-ऽन्तिके गत्वाऽरुदच्च सः ॥ १६६ ॥ हा ! यादवकुलोत्तंस !, हा ! समग्रगुणाम्बुधे ! ॥ क्वासि ? त्वं पुण्डरीकाक्ष !, मन्मनोऽम्भोजभास्कर ! ॥ १६७ ॥ पूर्वं हि मां विना स्थातुं, नाऽभूः क्षणमपि क्षमः ! ॥ न मेऽधुना तु वचन-मपि दत्से कुतो ? हरे ! ॥ १६८ ॥ मया मन्तुः कृतो नास्ति, तत्कुतः कुपितो भवान् ? ॥ कालक्षेपो ह्यऽयं यद्वा, तव कोपस्य कारणम् ॥ १६९ ॥ कृतकालक्षेपमपि, मां त्वदायत्तजीवितम् ॥ सम्भाषय हरे ! न स्यु-स्त्वादृशा हि स्थिरक्रुधः ! ॥ १७० ॥ कदाप्यऽकुपितं मह्य-मसुं

१ निष्कारणवैरिणा । २ जलम् । ३ पक्षिभिः । ४ कृष्ण ! । ५ अम्भोजं कमलम् । ६ समर्थः ।

हस्तिकल्पपुरं गताः ॥२०३॥ ततस्ते प्रोद्धवद्दुःखा, आरुह्य विमलाचलम् ॥ विधायानशनं प्राप्य, केवलं शिवमासदन् ॥२०४॥ इतश्च तुङ्गिकाशैल-शृङ्गस्थो भगवान् बलः ॥ अतितीव्र मासपक्ष-क्षपणादि तपोऽतनोत् ॥ २०५ ॥ सोऽन्यदा प्रविशन् क्वापि, पुरे मासस्य पारणे ॥ स्त्रिया कयाऽप्यन्धुकण्ठ-स्थयाऽदर्शि सबालया ॥२०६॥ साऽभूद्व्यग्रमना वीक्ष्य, रामरूपं मनोरमम् ॥ कुम्भ-कण्ठभ्रमाड्डिम्भ-कण्ठे पाशं बबन्ध च ॥ २०७ ॥ तं रुदन्तं क्षिप्यमाणं, कूपे प्रेक्ष्याभर्कं मुनिः ॥ दध्यौ रूपमिदं धिङ्मे, महानर्थैक-कारणम् ! ॥ २०८ ॥ अहं वनस्थ एवाऽथ, दत्तं काष्ठादिहारकैः ॥ आहारादि ग्रहीष्यामि, न यास्यामि पुरादिषु ॥२०९॥ अभिगृह्येति रामर्षि-स्तां वशां प्रतिबोध्य च ॥ तत एव निवृत्त्याऽगा-त्तुङ्गिकाद्रिशिरोवनम् ॥ २१० ॥ मासिकादि तपः कृत्वा, मुनिः पार-णकेषु सः ॥ तृणकाष्ठादिहारिभ्यः, प्रासुकाहारमाददे ॥२११॥ काष्ठादिहारकान्नीचा-नहमभ्यर्थये कथम् ? ॥ पुरा त्रिखण्डनाथोऽपि, नैवं दध्यौ बलस्तदा ! ॥ २१२ ॥ याचमानो महेभ्यान-प्यन्यो निर्वेदमश्नुते ॥ रामर्षिस्तु न निर्वेदं, लेभे तत्प्रार्थनादपि ॥२१३॥ तितिक्षमाणो रामर्षि-रेवं याञ्चापरीषहम् ॥ सुदुस्तप तपस्तेपे, मासिकादि महाशयः ॥ २१४ ॥ काष्ठादिहारकास्तेऽथ, स्वस्वराज-मदोऽवदन् ॥ तपः करोति विपिने, नरः कोऽपि सुरोपमः ! ॥२१५॥ ततस्ते व्यमृशन्नून-मस्मद्राज्यजिघृक्षया ॥ तपः करोति मन्त्रं वा, साधयत्ययमुत्तमम् ॥ २१६ ॥ सद्यो व्यापादयामस्त-त्तत्र गत्वाऽद्य तं नरम् ॥ सहन्ते न हि राजानो-ऽपरं राज्यार्थिनं जनम् ? ॥ २१७ ॥ ध्यात्वेति ते बलोपान्ते, ससैन्या युगपद्ययुः ॥ बहून् सिंहांस्ततश्चक्रे, सिद्धार्थस्तत्र भीषणान् ॥ २१८ ॥ वीक्ष्य तान् विकृतान् भीता, नत्वा रामं ययुर्नृपाः ॥ नरसिंह इति ख्यातिं, लोके लेभे ततो बलः ॥२१९॥ स च राममुनिस्तत्र,

१ मासार्धमासोपवासादि । २ अन्धुः कूप. । ३ बालगले । ४ शिशुम् । ५ रमणीम् । ६ खेद अनुतापं लज्जां वा । ७ वने । ८ सार्थेयाम ।

वने तिष्ठन् कृपोदधिः ॥ सिंहादीनां श्वापदानां, पुरो धर्मकथां व्यधात् ॥ २२० ॥ तया देशनया व्याघ्र-सिंहाद्याः श्वापदा अपि ॥ बभूवुर्बहवः शान्ताः, केचित्तु श्राद्धतां दधुः ॥ २२१ ॥ केचिच्चानशनं चक्रुः, केऽपि भद्रकतां ययुः ॥ त्यक्तमांसाशनाः केऽपि, राममाधुं सिषेविरे ! ॥ २२२ ॥ एणस्त्वेको बलमुनिं, प्रेक्ष्य प्राग्भवसङ्गतेः ॥ जातजातिस्मृतिः प्राप्त-संवेगस्तं सदाऽभजत् ॥ २२३ ॥ स च तत्राऽऽगतान् साऽन्न-पानान् काष्ठादिहारकान् ॥ साध्वर्थमन्वेषयितु-मरण्येऽन्वहमऽभ्रमत् ॥ २२४ ॥ तांश्च वीक्ष्याऽऽगतो भिक्षा-दायकान् साधुसन्निधौ ॥ स्पृशंस्तदङ्घ्रीं शिरसा, प्रेरयामास तं रयात् ॥ २२५ ॥ समाप्य ध्यानमेणेनं, समं तेनाऽध्वदर्शिना ॥ रामर्षिरपि भिक्षायै, तपःपारणकेऽवऽगात् ॥ २२६ ॥ अथ प्रधानकाष्ठार्थ-मन्यदा रथकारकाः ॥ वने तत्र समाजग्मुः, निच्छिदुश्च तरून् बहून् ॥२२७॥ स सारङ्गो भ्रमन् वीक्ष्य, तान् भुञ्जानान् प्रमोदवान् ॥ द्रुतं न्यवेदयत् ध्यान-स्थिताय बलसाधवे ॥ २२८ ॥ ध्यानं प्रपूर्य रामर्षि-रपि मासस्य पारणे ॥ हरिणेन समं तेन, तत्र भिक्षाकृते ययौ ॥ २२९ ॥ रथकारपुरोगोऽथ, रामं वीक्ष्य व्यचिन्तयत् ॥ दिष्ट्या दृष्टो वनेऽप्यत्र, मुनिः कल्पद्रुवन्मरौ ॥ २३० ॥ अहो ! अस्य मुनेः क्षान्ति-रहो ! रूपमहो ! महः ॥ तदहं कृतकृत्योऽस्मि, यस्यामवतिथिर्मुनिः ॥ २३१ ॥ अथास्मै भोजन दत्वा-ऽऽत्मानं विमलयाम्यहम् ॥ विचिन्त्येति स पञ्चाङ्ग-स्पृष्टभूर्मुनिमानमत् ॥२३२॥ आनीयाऽशनपानादि, प्रदातुञ्चोपचक्रमे ॥ तन्निर्दोषमिति ज्ञात्वा, जग्राह भगवानपि ॥२३३॥ मृगोऽपि स तदा बाष्प-जलापूर्णविलोचनः ॥ निध्यायन् साधुरथिका-वध्यायदिति शुद्धधीः ॥ २३४ ॥ अहो ! अत्युग्रतपसां, निवागोऽसौ महामुनिः ॥ अनुग्रहं रथकृत-श्चक्रे साङ्गेऽपि निर्ममः ॥ २३५ ॥ अहो ! सुलब्धजन्माऽयं, रथकारो महामनाः ॥ शुद्धैः

१ पाणम् । २ मृगेन । ३ मृग । ४ वीक्ष्येत्यचिन्तयत् इति हर्ष० प्रतौ ।

मे प्रियसोदरम् ॥ वनदेव्योऽनुनयत, यूयं मयि कृपालवः ! ॥ १७१ ॥ त्वयि प्रसन्ने सति मे, नैषाऽवस्थाऽपि दुःखदा ॥ रुष्टे तु त्वयि पश्यामि, सर्वं शून्यमिदं जगत् ! ॥१७२॥ तत्प्रसद्य समुत्थाय, सलिलं पिब बान्धव ! ॥ अर्कोऽस्तं याति तन्नायं, निद्राकालो भवादृशाम् ! ॥ १७३ ॥ रामो विलापैरित्याद्यै-स्तां निशामत्यवाहयत् ॥ जजल्प प्रातरप्येव-मुत्तिष्ठोत्तिष्ठ बान्धव ! ॥ १७४ ॥ तथाऽप्यऽनुत्तिष्ठतोऽस्य, शवं मोहविमोहितः ॥ आरोप्य सीरभृत्स्कन्धे, बभ्रामाऽद्रिवनादिषु ! ॥ १७५ ॥ इत्थं तस्मिन् भ्रमत्येव, प्रावृट्कालः समाययौ ॥ अपश्यच्चाऽवधिज्ञाना-त्तं सिद्धार्थसुरोऽथ सः ॥ १७६ ॥ दध्यौ चैवं स्नेहरागा-तिरेकात्कुणपं हरेः ॥ भ्रमति स्वयमुत्पाट्य, भ्राता मे दुर्दशां गतः ! ॥ १७७ ॥ तदमुं बोधयामीति, ध्यायन्नागत्य सोऽमरः ॥ रथं कृत्वा मर्त्यरूपो, महाद्रेरुदतारयत् ॥१७८॥ विषमं शैलमुल्लङ्घ्य, समे भग्नं च तं रथम् ॥ सन्धातुमुद्यतं देवं, तं वीक्ष्येति बलोऽब्रवीत् ॥ १७९ ॥ उल्लङ्घ्य स्थपुटं शैलं, योऽभज्यत समेऽध्वनि ॥ रथं तमक्षतं कर्तुं, कथमिच्छसि ? मूढ रे ! ॥१८०॥ ततः सुरोऽवदद्युद्ध-सहस्रेषु हतो न यः॥ स तेऽनुजो यदा जीवे-द्विना जन्यं मृतोऽधुना ॥ १८१ ॥ रथोऽपि मामकीनोऽयं, नूनं सज्जो भवेत्तदा ॥ इत्युक्त्वाऽथ सुरो वप्तु-मारेभेऽश्मनि पद्मिनीम् ॥ १८२ ॥ तद्वीक्ष्योचे बलो रोह-त्यब्जिनी किं दृषद्यपि ॥ सोऽजल्पत्तेऽनुजो जीवे-द्यदा रोहेदियं तदा ॥ १८३ ॥ सुरो भूयः पुरो भूय, दग्धवृक्षं सिषेच सः ॥ बलोऽब्रूताम्बुसेकैः किं, प्लुष्टद्रुः स्यात्सपल्लवः ? ॥ १८४ ॥ जगाद देवः कुणपं, तव स्कन्धे स्थितं यदा ॥ जीविष्यति तदा शाखी, भविताऽसौ सपल्लवः ॥१८५॥ पुनः किञ्चित्पुरो गत्वा, हरितानि तृणानि सः ॥ देवो धेनुशबाऽऽस्येषु, बलात्क्षेप्तुं प्रचक्रमे ॥१८६॥ बलस्ततो बभाणैव-मेता गावोऽस्थितां गताः ॥ अमीभिर्हरितैर्भूयः, किं

१ बलः । २ मृतकम् । ३ विषमोन्नतम् । ४ सङ्ग्रामम् । ५-६ पाषाणे । ७ दग्धद्रुमः । ८ मृतकम् । ९ वृक्षः । १० गोमृतकवदनेषु ।

जीविष्यन्ति ? रे जड ! ॥ १८७ ॥ सुरोऽप्याऽऽख्यद्भवद्भ्राता, जीविष्यति यदा ह्ययम् ॥ एता गावस्तृणैरेभि-र्जीविष्यन्ति पुनस्तदा
॥ १८८ ॥ अथाऽभ्यासीदिति बलः, किं ममार ममाऽनुजः ॥ एकयैव गिरा प्राहुः, सर्वेऽप्येते जना यतः ! ॥ १८९ ॥ ततः सुपर्वा
सिद्धार्थ-रूपं कृत्वा बलं जगौ ॥ सिद्धार्थः सारथिः सोऽहं, प्रव्रज्य त्रिदशोऽभवम् ॥ १९० ॥ आपद्गतं बोधयेर्मा-मिति प्रव्रजतो
मम ॥ त्वयोक्तमासीत्तदहं, त्वां बोधयितुमागमम् ॥१९१॥ विष्णोर्मृत्युर्जरापुत्रात्, प्रोक्तः श्रीनेमिनाऽभवत् ॥ सत्यभूत्तत एवा-
स्मः-कृते त्वयि गते सति ! ॥१९२॥ हरिणा प्रहितो दत्त्वा-ऽभिज्ञाने कौस्तुभं निजम् ॥ अगाज्जराकुमारस्तु, त्वरितं पाण्डवा
न्तिकम् ॥ १९३ ॥ बलभद्रोऽथ सिद्धार्थ-मालिङ्ग्यैवमभाषत ॥ त्वयाऽहं बोधितः साधु, भ्रातः ! कुर्वेऽधुना किमु ? ॥ १९४ ॥
सिद्धार्थोऽथाऽवदद्भ्रात-रिदानीं ते विवेकिनः ॥ सर्वसङ्गपरित्यक्त्वा, परिव्रज्यैव युज्यते ! ॥ १९५ ॥ रामस्तत्प्रतिपद्याशु, नाकिना
तेन संयुतः ॥ तटिनोसङ्गमेऽभ्यर्च्य, सञ्चस्कार हरेर्वपुः ॥ १९६ ॥ रामस्य दीक्षाकालं च, ज्ञात्वा श्रीनेमितीर्थकृत् ॥ चारण-
श्रमणं प्रैषी-त्तत्पार्श्वे प्राव्रजद्बलः ॥ १९७ ॥ तुङ्गिकाशैलशृङ्गे च, गत्वाऽत्युग्रं तपोऽतनोत् ॥ तस्थौ सिद्धार्थदेवोऽपि, तद्रक्षार्थं
तदन्तिके ॥ १९८ ॥ इतश्च स जरासूनुः, प्राप्तः पाण्डवसन्निधौ ॥ द्वारकाकृष्णनाशाद्य-मवदद्दत्तकौस्तुभः ॥ १९९ ॥ ततः शो
काऽम्भोधिमग्नाः, पाण्डवा वत्सरावधि ॥ क्रन्दन्तः करुणं प्रेत-कर्माणि विदधुर्हरेः ॥ २०० ॥ व्रतार्थिनोऽथ तान् ज्ञात्वा, वृतं
पञ्चशतर्षिभिः ॥ चतुर्ज्ञानं धर्मघोष-मुनिं प्रैषीच्छिवाङ्गजः ॥ २०१ ॥ ततो दत्त्वा जरासूनो-राज्यं तस्यान्तिके गुरोः ॥ प्रव्रज्य
पाण्डवाश्चक्रु-र्घोरं साभिग्रहं तपः ॥ २०२ ॥ श्रीनेमिं तेऽन्यदा नन्तुं, प्रस्थिताः प्रति रैवतम् ॥ शुश्रुवुः स्वामिनिर्वाणं,

१-२ देवः । ३ दिक्षा । ४ देवेन । ५ नदी । ६ अम्भोधि समुद्र. । ७ मृतस्य पश्चात्करणीया क्रियाः । ८ 'गीरनार' इति भा० ।

हस्तिकल्पपुरं गताः ॥२०३॥ ततस्ते प्रोद्भवद्दुःखा, आरुह्य विमलाचलम् ॥ विधायानशनं प्राप्य, केवलं शिवमासदन् ॥२०४॥ इतश्च तुङ्गिकाशैल-शृङ्गस्थो भगवान् बलः ॥ अतितीव्र मासपक्ष-क्षपणादि तपोऽतनोत् ॥ २०५ ॥ सोऽन्यदा प्रविशन् क्वापि, पुरे मासस्य पारणे ॥ स्त्रिया कयाऽप्यन्धुकण्ठ-स्थयाऽदर्शि सबालया ॥२०६॥ साऽभूद्व्यग्रमना वीक्ष्य, रामरूपं मनोरमम् ॥ कुम्भ-कण्ठभ्रमाड्डिम्भ-कण्ठे पाशं बबन्ध च ॥ २०७ ॥ तं रुदन्तं क्षिप्यमाणं, कूपे प्रेक्ष्यार्भकं मुनिः ॥ दध्यौ रूपमिदं धिङ्मे, महानर्थैक-कारणम् ! ॥ २०८ ॥ अहं वनस्थ एवाऽथ, दत्तं काष्ठादिहारकैः ॥ आहारादि ग्रहीष्यामि, न यास्यामि पुरादिषु ॥२०९॥ अभिगृह्येति रामर्षि-स्तां वशां प्रतिबोध्य च ॥ तत एव निवृत्त्याऽगा-त्तुङ्गिकाद्रिशिरोवनम् ॥ २१० ॥ मासिकादि तपः कृत्वा, मुनिः पार-णकेषु सः ॥ तृणकाष्ठादिहारिभ्यः, प्रासुकाहारमाददे ॥२११॥ काष्ठादिहारकान्नीचा-नहमभ्यर्थये कथम् ? ॥ पुरा त्रिखण्डनाथोऽपि, नैवं दध्यौ बलस्तदा ! ॥ २१२ ॥ याचमानो महेभ्यान-प्यन्यो निर्वेदमश्नुते ॥ रामर्षिस्तु न निर्वेदं, लेभे तत्प्रार्थनादपि ॥२१३॥ तितिक्षमाणो रामर्षि-रेवं याञ्चापरीषहम् ॥ सुदुस्तप तपस्तेपे, मासिकादि महाशयः ॥ २१४ ॥ काष्ठादिहारकास्तेऽथ, स्वस्वराज-मदोऽवदन् ॥ तपः करोति विपिने, नरः कोऽपि सुरोपमः ! ॥२१५॥ ततस्ते व्यमृशन्नून-मस्मद्राज्यजिघृक्षया ॥ तपः करोति मन्त्रं वा, साधयत्ययमुत्तमम् ॥ २१६ ॥ सद्यो व्यापादयामस्त-त्तत्र गत्वाऽद्य तं नरम् ॥ सहन्ते न हि राजानो-ऽपरं राज्यार्थिनं जनम् ? ॥ २१७ ॥ ध्यात्वेति ते बलोपान्ते, ससैन्या युगपद्ययुः ॥ बहून् सिंहांस्ततश्चक्रे, सिद्धार्थस्तत्र भीषणान् ॥ २१८ ॥ वीक्ष्य तान् विकृतान् भीता, नत्वा रामं ययुर्नृपाः ॥ नरसिंह इति ख्यातिं, लोके लेभे ततो बलः ॥२१९॥ स च राममुनिस्तत्र,

१ मासार्धमासोपवासादि । २ अन्धु. कूपः । ३ बालगले । ४ शिशुम् । ५ रमणीम् । ६ खेद अनुताप लज्जां वा । ७ वने । ८ मार्गयामः ।

वने तिष्ठन् कृपोदधिः ॥ सिंहादीनां श्वापदानां, पुरो धर्मकथां न्यधात् ॥ २२० ॥ तया देशनया व्याघ्र-सिंहाद्याः श्वापदा अपि ॥ बभूवुर्बहवः शान्ताः, केचित्तु श्राद्धतां दधुः ॥ २२१ ॥ केचिच्चानशनं चक्रुः, केऽपि भद्रकतां ययुः ॥ त्यक्तमांसाशनाः केऽपि, रामसार्धं सिषेविरे ! ॥ २२२ ॥ एणस्त्वेको बलमुनिं, प्रेक्ष्य प्राग्भवसङ्गतेः ॥ जातजातिस्मृतिः प्राप्त-संवेगस्तं सदाऽभजत् ॥ २२३ ॥ स च तत्राऽऽगतान् साऽन्न-पानान् काष्ठादिहारकान् ॥ साध्वर्थमन्वेषयितु-मरण्येऽन्वहमऽभ्रमत् ॥ २२४ ॥ तांश्च वीक्ष्याऽऽगतो भिक्षा-दायकान् साधुसन्निधौ ॥ स्पृशंस्तदंङ्घ्रीं शिरसा, प्रेरयामास तं रयात् ॥ २२५ ॥ समाप्य ध्यानमेणेनै, समं तेनाऽऽत्मदर्शिना ॥ रामर्षिरपि भिक्षायै, तपःपारणकेत्वऽगात् ॥ २२६ ॥ अथ प्रधानकाष्ठार्थ-मन्यदा रथकारकाः ॥ वने तत्र समाजग्मुः, निच्छिदुश्च तरून् बहून् ॥२२७॥ स सारङ्गो भ्रमन् वीक्ष्य, तान् भुञ्जानान् प्रमोदवान् ॥ द्रुतं न्यवेदयत् ध्यान-स्थिताय बलसाधवे ॥ २२८ ॥ ध्यानं प्रपूर्य रामर्षि-रपि मासस्य पारणे ॥ हरिणेन समं तेन, तत्र भिक्षाकृते ययौ ॥ २२९ ॥ रथकारपुरोगोऽथ, रामं वीक्ष्य व्यचिन्तयत् ॥ दिष्ट्या दृष्टो वनेऽप्यत्र, मुनिः कल्पद्रुवन्मरौ ॥ २३० ॥ अहो ! अस्य मुनेः क्षान्ति-रहो ! रूपमहो ! महः ॥ तदहं कृतकृत्योऽसि, यस्यामातिथिर्मुनिः ॥ २३१ ॥ अथास्मै भोजनं दत्वा-ऽऽत्मानं विमलयाम्यहम् ॥ विचिन्त्येति स पञ्चाङ्ग-स्पृष्टभूर्मुनिमानमत् ॥२३२॥ आनीयाऽशनपानादि, प्रदातुञ्चोपचक्रमे ॥ तन्निर्दोषमिति ज्ञात्वा, जग्राह भगवानपि ॥२३३॥ मृगोऽपि स तदा बाष्प-जलापूर्णविलोचनः ॥ निध्यायन् साधुरथिका-वध्यायदिति शुद्धधीः ॥ २३४ ॥ अहो ! अत्युग्रतपसां, निवासोऽसौ महामुनिः ॥ अनुग्रहं रथकृत-श्चक्रे साङ्गिऽपि निर्ममः ॥ २३५ ॥ अहो ! सुलब्धजन्माऽयं, रथकारो महामनाः ॥ शुद्धैः

१ पारणम् । २ मृगेन । ३ मृग । ४ वीक्ष्येत्यचिन्तयत् इति हर्ष० प्रतौ ।

पानाशनैः साधुं, प्रतिलम्भयति स्म यः ॥ २३६ ॥ निर्भाग्योऽहं तु सम्प्राप्त-तिर्यक्त्वः कर्मदोषतः ॥ तपस्तप्तुं मुनेर्दातु-श्चासमर्थः
करोमि किम् ? ॥ २३७ ॥ तदा च रामरथकृ-न्मृगाणामुपरि क्षणात् ॥ महावायुविधूतोऽर्द्ध-च्छिन्नोऽपतन्महाद्रुमः ॥ २३८ ॥
पतता तरुणा तेन, सुध्यानास्ते हतास्त्रयः ॥ ब्रह्मलोकेऽभवन् देवाः, पद्मोत्तरविमानगाः ॥ २३९ ॥ व्रतं वर्षशतं याव-त्प्रपाल्य
त्रिदिवं गतः ॥ रामोऽथावधिनाऽज्ञासी-त्तृतीयनरकेऽनुजम् ॥२४०॥ ततः स भ्रातरं द्रष्टु-मुत्सुकः स्नेहसम्भ्रमात् ॥ कृष्णाभ्य-
र्णमगात्कृत्वा, वपुरुत्तरवैक्रियम् ॥ २४१ ॥ मणिद्युतिभिरुद्योतं, कृत्वा दृष्ट्वा च सोदरम् ॥ पूर्ववत्स्नेहलो रामः, परिरभ्यैवमब्रवीत्
॥ २४२ ॥ भ्राता ते रामनामाहं, पञ्चमादेवलोकतः ॥ इहाऽऽगतोऽस्मि तद्ब्रूहि, किमभीष्टं करोमि ते ? ॥२४३॥ कृष्णोऽप्युवाच
स्वकृत-कर्मदोषोद्भवामिमाम् ॥ पीडां भुङ्क्ते न कोऽप्यत्र, प्रतिकर्तुं भवेत्प्रभुः ॥२४४॥ ततो रामस्तमाक्रष्टुं, नरकात्स्नेहमोहितः ॥
द्रुतमुत्पाटयामास, पाणियुग्मेन बालवत् ॥ २४५ ॥ उत्पाटितः स रामेण, वह्निस्थनवनीतवत् ॥ विलीयमान इत्यूचे, विष्णुस्तं
गद्गदाक्षरम् ॥ २४६ ॥ मां मुञ्च मुञ्च हे भ्रातः !, प्रयासेनामुना कृतम् ॥ त्वया ह्युत्पाट्यमानस्य, पीडा मे जायते भृशम् ॥ २४७ ॥
न च कर्मपरीणामो, देवैरप्यन्यथा भवेत् ॥ तत्प्रयत्नममुं त्यक्त्वा, मदभीष्टमदः कुरु ॥२४८॥ शङ्खचक्रगदाखड्ग-धारिणं गरु-
डध्वजम् ॥ पीताम्बरं विमानस्थं, कृत्वा मामञ्जनद्युतिम् ॥२४९॥ आत्मानं हलमुसल-धारिणं नीलवाससम् ॥ तालकेतुं विमानस्थं,
विकृत्येन्दुच्छविच्छविम् ॥ २५० ॥ गत्वा च भरतक्षेत्रे, दर्शय त्वं पदे पदे ॥ विशेषतो द्वेषिपुरे-ष्वस्मन्नाशप्रमोदिषु ॥ २५१ ॥

१ कम्पितः । २ स्वर्गम् । ३ लघुबन्धुम् । ४ भ्रातरम् । ५ आलिङ्ग्य । ६ 'मांखण' इति भा० । ७-८ वस्त्रम् । ९ चन्द्रस्य कान्तिरिव कान्तिर्यस्य सः तम् । १० रिपुपुरे इति हर्ष० प्रतौ ।

[त्रिभिर्विशेषकम्] तया दुर्दशया जात-तिरस्कारो यथाऽऽवयोः ॥ उपशाम्यति लोकश्च, वेत्त्यावामविनेश्वरौ ॥ २५२ ॥ इदं भ्रातृवचो रामः, स्वीकृत्य भरते गतः ॥ सर्वत्राऽदर्शयद्रूप-द्वयं कृत्वा तथैव तत् ॥ २५३ ॥ तद्वीक्ष्य विस्मितान् लोका-नित्यूचे च स निर्जरः ॥ आवयोः प्रतिमां कृत्वा, प्रपूजयत भो जनाः ! ॥ २५४ ॥ उत्पत्तिस्थितिविध्वंस-कारका वयमेव हि ॥ आगच्छाम इह स्वर्गा-त्स्वर्गं यामश्च लीलया ॥२५५॥ अस्माभिर्द्वारिकाऽकारि, क्षिप्ता संहृत्य चोदधौ ॥ वयमेव च लोकानां, स्वर्गादिसुखदायकाः ॥ २५६ ॥ तदाकर्ण्य जनाः सर्वे, सर्वत्र बलकृष्णयोः ॥ अर्चां कृत्वाऽर्चयंस्तेषा-मुदयं च ददौ सुरः ॥ २५७ ॥ लोकोऽखिलो विशेषात्त-त्पूजासक्तोऽभवत्ततः ॥ इति भ्रातुर्वचः कृत्वा, रामः स्वस्थानमासदत् ॥ २५८ ॥ तस्य रामामरस्य प्राग्, द्वादशाब्दशतायुषः ॥ स्वर्लोके जीवितं जज्ञे, सागराणि दशैव हि ॥ २५९ ॥ ततश्च्युतश्चोत्सर्पिण्यां, भाविन्यां द्वादशार्हतः ॥ कृष्णजीवस्याऽममस्य, तीर्थेऽसौ सिद्धिमेष्यति ॥ २६० ॥ काष्ठादिहारकजनादशनादि गृह्णन्, याञ्चापरीषहमसौ बलभद्रसाधुः ॥ सेहे यथा विपुलमत्सनिषिक्तवाऽयं, सर्वैरपि व्रतिगणैर्नियतं विषह्यः ॥ २६१ ॥ इति याञ्चापरीषहे बलभद्रर्षिकथा ॥ १४ ॥

याञ्चाप्रवृत्तश्च कदाचिल्लाभान्तरायदोषान्न लभेत इत्यलाभपरीषहमाह—

मूलम्—परेसु घासमेसिज्जा, भोअणे परिणिट्ठिए। लद्धे पिंडे अलद्धे वा, नाणुतप्पिज्ज संजए ॥ ३० ॥

व्याख्या—'परेषु' गृहस्थेषु 'ग्रासं' कवलं 'एषयेत्' गवेषयेत्, अनेन मधुकरवृत्तिमाह। 'भोजने' ओदनादौ 'परिनिष्ठिते' निष्पन्ने सति, पूर्वं गमने हि साध्वर्थं पाकादिप्रवृत्तेः। ततश्च 'लब्धे' प्राप्ते 'स्वल्पे अनिष्टे वा इत्यध्याहारः' 'पिण्डे' आहारे। अलब्धे

१ शाश्वतौ। २ मूर्तिम्।

वा नानुतप्येत, 'संयतः' मुनिः । यथाऽहो! ममाऽधन्यता! यदहं किञ्चिन्नलभे इति पश्चात्तापं न कुर्वीतेति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ किं विमृश्य नानुतप्येतेत्याह—

मूलम्—अज्जेवाहं न लब्भामि, अवि लाभो सुवे सिआ । जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जइ ॥३१॥

व्याख्या—'अद्यैव' अस्मिन्नेव दिने अहं 'न लभे', न प्राप्नोमि, 'अपि' सम्भावने सम्भाव्यते एतद् 'लाभः' प्राप्तिः 'श्वः' आगामिनि दिने 'स्यात्' भवेदुपलक्षणत्वादन्येद्युरन्यतरेद्युर्वा । यः 'एवम्' उक्तनीत्या "पडिसंचिक्खे"त्ति 'प्रतिसमीक्षते', अदीनमनाः सन्नऽलाभमाश्रित्य आलोचयति, 'अलाभो' अलाभपरीषहस्तं 'न तर्जयेत्' नाभिभवेदन्यथाभूतं त्वभिभवेदिति भावः । अत्र लौकिकमुदाहरणं, तथाहि—

बलदेवो वासुदेवो, दारुकः सत्यकोऽपि च ॥ अन्यदाऽश्वैरपहृताः, प्रापुरेकां महाटवीम् ॥ १ ॥ प्रतियामं वारकेण, जाग्रद्भिः
स्थेयमात्मभिः ॥ इति निश्चित्य ते तत्र, वटस्याधोऽवसन्निशि ॥ २ ॥ सुप्तेष्व[1]ऽन्येष्वाऽऽद्ययामे, यामिकं तत्र दारुकम् ॥ पिशाच-
रूपभृत्कोपः, समागत्यैवमऽब्रवीत् ॥३॥ ग्रसिष्ये[2] शयितानेता—नहं क्षुत्क्षामकुक्षिकः ॥ त्वं रक्षकोऽसि यद्येषां, तन्नियुद्धं[3] प्रदेहि मे ॥
॥ ४ ॥ ओमित्युक्त्वा दारुकोऽपि, तेन साकमयुद्धयत ॥ अशक्नुवन् पिशाच तं, जेतुमुच्चैश्चुकोप च ॥ ५ ॥ चुकोप दारुकोऽत्यर्थं,
पिशाचाय यथा यथा ॥ कोपात्मकः पिशाचोऽपि, सोऽवर्धत तथा तथा ॥ ६ ॥ वर्द्धमानेन तेनाभि—भूयमानो मुहुर्मुहुः ॥ दारुकः
प्रथमं यामं, कृच्छ्रेण महताऽत्यगात् ॥ ७ ॥ द्वितीये यामे तूत्थाप्य, सत्यकं दारुकोऽस्वपीत् ॥ तमपि व्याकुलीचक्रे, स पिशाच-

१ सुप्ते इति हर्ष० प्रतौ । २ भक्षयिष्यामि । ३ बाहुयुद्धम् ।

तथैव हि ॥ ८ ॥ बलं प्रबोध्य सुष्वाप, सोऽथ यामे तृतीयके ॥ पिशाचोऽपि तथैव द्राक्, बलमप्यबलं व्यधात् ॥ ९ ॥ अशेत तुर्यप्रहरे, हरिमुत्थाप्य सात्वतः ॥ पिशाचस्तु तमप्येव-मभ्येत्योवाच गर्वितः ॥ १० ॥ सुप्तानेतानहं हन्मि, आगतोऽस्मि बुभुक्षितः ॥ विष्णुः प्रोचे मामजित्वा, सहायान् हंसि मे कथम् ? ॥ ११ ॥ ततः पिशाचगोपीशौ, नियुद्धं चक्रतुर्भृशम् ॥ स्फोटयन्ताविव भुजा-स्फोटैर्ब्रह्माण्डसम्पुटम् ॥ १२ ॥ यथा यथोच्चैर्युयुधे, स पिशाचस्तथा तथा ॥ अहो ! तरस्वी मल्लोऽय-मित्यतुष्यद्भृशं हरिः ॥ १३ ॥ कृष्णो यथा यथाऽतुष्य-त्सोऽहीयत तथा तथा ॥ हरिणेति क्षयं नीतो, लघुर्बाढं बभूव सः ॥ १४ ॥ ततः प्रक्षिप्य तं नाभौ, ररक्ष मधुसूदनः ॥ तांस्त्रीन्प्रातरपश्यच्च, घृष्टकूर्परजानुकान् ! ॥ १५ ॥ यूयमेवं केन घृष्टाः ?, इत्यपृच्छच्च तान्हरिः ॥ ते प्रोचिरे वयं घृष्टाः, पिशाचेन बलीयसा ॥ १६ ॥ ततो निष्कास्य नाभेस्तं, दर्शयन्माधवोऽभ्यधात् ॥ पिशाचरूपः कोपोऽयमायातो योऽभवन्निशि ॥ १७ ॥ अनेन युद्ध्यमानैर्य-युष्माभिश्चुकुपे भृशम् ॥ तदसौ ववृधे यस्मा-त्कोपः कोपेन वर्धते ॥ १८ ॥ वृद्धिं गतश्च युष्माकं, पराभवमसौ व्यधात् ॥ वृद्धिं गता हि दोषाय, द्विट्कोपाग्निविषद्रुमाः ॥ १९ ॥ मया तु कुर्वता युद्धं, शान्तत्वेनोत्कटोऽप्ययम् ॥ प्रापितस्तनुतां यस्मा-त्कोपः क्षान्त्यैव जीयते ॥ २० ॥ तच्छ्रुत्वा तं पिशाचं च, तथाभूतं समीक्ष्य ते ॥ त्रयोऽपि विस्मिता बाढं, प्रशंसां चक्रिरे हरेः ॥ २१ ॥ कोपो यथा क्रूरपिशाचमूर्ति-र्मुरारिणा शान्ततया विजिग्ये ॥ जयन्त्यऽलामं मुनयोऽपि तद्वत्, पूर्वोक्तसूत्रार्थविचिन्तनेन ॥ २२ ॥ इति कोपपिशाचजयकथेति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥

निदर्शनञ्चात्र, तथाहि—

१ त्रस्त । २ अनुम । ३ गोपीशो हरिः । ४ बलवान् । ५ केशवः । ६ कूर्परः 'कोणी' इति भा० । ७ शत्रुः । ८ माधवेन ।

त्रा नानुतप्येत, 'संयतः' मुनिः । यथाऽहो! ममाऽधन्यता! यदहं किञ्चिन्नलभे इति पश्चात्तापं न कुर्वीतेति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ किं विमृश्य नानुतप्येतेत्याह—

मूलम्—अज्जेवाहं न लब्भामि, अवि लाभो सुवे सिआ। जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जइ ॥३१॥

व्याख्या—'अद्यैव' अस्मिन्नेव दिने अहं 'न लभे', न प्राप्नोमि, 'अपि.' सम्भावने सम्भाव्यते एतद् 'लाभः' प्राप्तिः 'श्वः' आगामिनि दिने 'स्यात्' भवेदुपलक्षणत्वादन्येद्युरन्यतरेद्युर्वा । यः 'एवम्' उक्तनीत्या "पडिसंचिक्खे"त्ति 'प्रतिसमीक्षते', अदीनमनाः सन्नऽलाभमाश्रित्य आलोचयति, 'अलाभो' अलाभपरीषहस्तं 'न तर्जयेत्' नाभिभवेदन्यथाभूतं त्वभिभवेदिति भावः । अत्र लौकिकमुदाहरणं, तथाहि—

बलदेवो वासुदेवो, दारुकः सत्यकोऽपि च ॥ अन्यदाऽश्वैरपहृताः, प्रापुरेकां महाटवीम् ॥ १ ॥ प्रतियामं वारकेण, जाग्रद्भिः स्थेयमात्मभिः ॥ इति निश्चित्य ते तत्र, वटस्याधोऽवसन्निशि ॥ २ ॥ सुप्तेष्वऽन्येष्वाऽऽद्ययामे, यामिकं तत्र दारुकम् ॥ पिशाचरूपभृत्कोपः, समागत्यैवमऽब्रवीत् ॥३॥ ग्रसिष्ये शयितानेता—नहं क्षुत्क्षामकुक्षिकः ॥ त्वं रक्षकोऽसि यद्येषां, तन्नियुद्धं प्रदेहि मे ॥ ॥ ४ ॥ ओमित्युक्त्वा दारुकोऽपि, तेन साकमयुद्धयत ॥ अशक्नुवन् पिशाच तं, जेतुमुच्चैश्चुकोप च ॥ ५ ॥ चुकोप दारुकोऽत्यर्थं, पिशाचाय यथा यथा ॥ कोपात्मकः पिशाचोऽपि, सोऽवर्धत तथा तथा ॥ ६ ॥ वर्द्धमानेन तेनाभि—भूयमानो मुहुर्मुहुः ॥ दारुकः प्रथमं यामं, कृच्छ्रेण महताऽत्यगात् ॥ ७ ॥ द्वितीये यामे तूत्थाप्य, सत्यकं दारुकोऽस्वपीत् ॥ तमपि व्याकुलीचक्रे, स पिशाच-

१ सुप्ते इति हर्ष० प्रतौ । २ भक्षयिष्यामि । ३ बाहुयुद्धम् ।

मिविनेयेषु, को नु दुष्करकारकः ? ॥ १७ ॥ उवाच भगवान् सर्वे-ऽप्यमी दुष्करकारकाः । ॥ मत्वेषु ढण्ढणमुनि-स्त्वतिदुष्करकारकः !
॥ १८ ॥ हरिणा कथमित्युक्ते, तस्य व्यतिकरं प्रभुः ॥ परीषहस्यालाभस्य, सहनादिकमभ्यधात् ॥ १९ ॥ ततो भक्तिभरोदश्च-
द्रोमाञ्चः केशवोऽवदत् ॥ महात्मा ढण्ढणमुनिः, काऽधुना विद्यते ? विभो ! ॥ २० ॥ जिनो जगौ स भिक्षार्थं, गतोऽस्ति द्वारका-
पुरीम् ॥ नगर्यां प्रविशंस्तस्या, पश्यसि त्वं मुकुन्द ! तम् ॥ २१ ॥ श्रुत्वेत्यर्हन्तमानम्य, दाशार्हो द्वारकां ययौ ॥ तदीयदर्शनो-
त्सुक्य-सिन्धुपूरप्रणुन्नहृत् ॥ २२ ॥ पुर्यां च प्रविशन् क्षाम-विग्रहं शान्तचेतसम् ॥ अद्राक्षीत्तं मुनिं मूर्ति-मन्तं धर्ममिवाऽच्युतः
॥ २३ ॥ ततोऽतिमुदितो विष्णु-र्भक्तिभावोल्लसन्मनाः ॥ उत्ततार करिस्कन्धा-दाकृष्ट इव तद्गुणैः ॥ २४ ॥ इलातलमिलन्मौलिः,
प्रणनाम च तं हरिः ॥ निराबाधविहारं च, पप्रच्छ रचिताञ्जलिः ॥ २५ ॥ विष्णुना वन्द्यमानं च, कश्चिदिभ्यो निरीक्ष्य तम् ॥
दध्यौ महात्मा कोऽप्येष, गोविन्दोऽयं हि वन्दते ! ॥ २६ ॥ दैवात्तस्यैव धनिनः, सदने ढण्ढणोऽप्यगात् ॥ इभ्योऽपि मोदकां-
स्तस्मै, श्रद्धाशुद्धाशयो ददौ ॥ २७ ॥ ढण्ढणोऽथ जिनाभ्यर्णे, गत्वा दर्शितमोदकः ॥ इत्यप्राक्षीत्किमु क्षीणं, तन्मे कर्मान्तरायिकम् ?
॥ २८ ॥ जिनोऽवादीन्न तत्कर्म, क्षीणं लाभस्त्वयं हरेः ॥ विष्णुना वन्दितो यत्त्वं, तत्तेऽदान्मोदकान् धनी ! ॥ २९ ॥ तच्छ्रुत्वा
रागरोषादि-विहीनो ढण्ढणो मुनिः ॥ परलाभममुं नैवो-पजीवामीति चिन्तयन् ॥ ३० ॥ गत्वा शुद्धस्थण्डिलोर्व्यां, मोदकांस्तान-
मूर्च्छितः ॥ परिष्ठापयितुं धीरः, प्रारेभे क्षोदयन् भृशम् ॥ ३१ ॥ [युग्मम्] दध्यौ चैवमहो ? दार्ढ्यं, कर्मणां वज्रलेपवत् ॥ अहो !
तेषाश्चाक्षयत्वं, चक्रवर्तिनिधानवत् ॥ ३२ ॥ देवेन्द्रा दानवेन्द्राश्च, नरेन्द्राश्च महाबलाः ॥ नैव कर्मपरीणाम-मन्यथा

१ दामोदर । २-३ श्रीपतिः । ४ इला भूमिः । ५ श्रीपतिः ।

मगधेषु पुरा ग्रामे, पूरवारकसञ्ज्ञके ॥ विप्रो भूपनियुक्तोऽभू–त्कृषिः पाराशराभिधः ॥ १ ॥ ग्रामीणैः सोऽन्यदा लोकै–
राजक्षेत्राणि वापयन् ॥ निर्दयं वाहयामास, वेष्ट्या सीरशतानि षट् ॥ २ ॥ क्षुधितांस्तृषितान् श्रांतान्, तान् वृषान्मानुषांश्च सः ॥
भोजनावसरे भक्ते, समायातेऽपि नाऽमुचत् ॥ ३ ॥ किन्तु तैर्व्याकुलैर्गोभिः, कर्षकैश्च पृथक् पृथक् ॥ एकैकवारं स्वक्षेत्रे–ऽवाहयत्
हलषट्शतीम् ॥ ४ ॥ ततोऽन्तरायकरणात्, दृढं कर्मान्तरायिकम् ॥ उपार्ज्य मृत्वा भ्रान्त्वा च, भवे किमपि पुण्यतः ॥ ५ ॥ द्वारका-
पुरि कृष्णस्य, वासुदेवस्य नन्दनः ॥ सोऽभवड्ढण्ढणादेवी–कुक्षिजो ढण्ढणाभिधः ॥ ६ ॥ [युग्मम्] क्रमात्स यौवनं प्राप्तो,
भूयसीर्भूपपुत्रिकाः ॥ पर्यणैषीत्स्वसौन्दर्या–धरितामरसुन्दरीः ॥ ७ ॥ श्रीनेमिस्वामिनः पार्श्वे, धर्ममाकर्ण्य सोऽन्यदा ॥ विरक्तः प्राव्र-
जत्कृष्ण–कृतदीक्षामहोत्सवः ॥ ८ ॥ अधीयानः श्रुतं सार्धं, स्वामिना विजहार सः ॥ तस्यान्तरायिकं कर्मा–ऽन्यदोदयमवाप तत्
॥९॥ ततः स विष्णोः पुत्रोऽपि, शिष्योऽपि त्रिजगद्गुरोः ॥ द्वारकायां पुरि स्वर्ग–लक्ष्मीजित्वरसम्पदि ॥१०॥ महेच्छानां महेभ्याना,
सदनेष्वपि पर्यटन् ॥ भैक्ष्यं किमपि न प्राप, प्राप चेन्नोचितं तदा ! ॥ ११ ॥ [युग्मम्] समं तेन गतोऽन्योऽपि, मुनिः किञ्चन
नाऽऽनँशे ॥ ततो हेतुमलब्धेः श्री–नेमिं पप्रच्छ ढण्ढणः ॥१२॥ तत्पूर्वभववृत्तान्तं, ततस्तं प्रभुरभ्यधात् ॥ तं श्रुत्वा गाढसंवेगो,
ढण्ढणोऽभ्यग्रहीदिति ॥ १३ ॥ लाभं मुनीनामन्येषां, न भोक्ष्येऽहमऽतः परम् ॥ अभिगृह्येति स प्राज्ञो, भिक्षार्थं प्रत्यहं ययौ ॥१४॥
भिक्षां चालभमानः स, नोद्विवेज न वा जनम् ॥ निनिन्द किन्तु स्वं कर्म–दोषमेव व्यचिन्तयत् ॥ १५ ॥ अदीनमानसो नित्य–मि-
त्यलाभपरीषहम् ॥ सहमानोऽत्यगात्कालं, कियन्तमपि ढण्ढणः ॥ १६ ॥ अथान्यदा नेमिनाथं, पप्रच्छेति नरायणः ॥ एषु स्वा-

१ 'वेठ' वडे इति भा० । २ वृषभान् । ३ कृषीवलैः । ४ न लेभे इत्यर्थः । ५ श्रीपति. ।

श्रमणस्य 'श्रामण्यं' श्रमणभावो, यन्न कुर्यान्न कारयेत्, उपलक्षणत्वान्नानुमन्येत, अक्रमाच्चिकित्सां। जिनकल्पिकापेक्षश्चैतत्। स्थविरकल्पिकास्त्वपवादे पुष्टालम्बना यतनया चिकित्सां कारयन्त्यपि, यदुक्तं—"कोहं अच्छित्ति अदुवा अहीहं, तवोवहाणेसु अ उज्जमिस्सं। गणं च नीइइ अ सारविस्सं, सालंबसेवी समुवेइ मुक्खं ॥ १ ॥" इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ दृष्टान्तश्चात्र, तथाहि—

अभूद्भूर्भूरिभूतीनां, नगरी मथुराभिधा ॥ तत्राऽऽसीच्छत्रुवित्रासी, जितशत्रुर्धराधवः ॥ १ ॥ कालाह्वां सोऽन्यदा वेश्यां, दृष्ट्वा हृद्यंगमाकृतिम् ॥ चिक्षेपान्तःपुरे स्मेर–स्मरापस्मारविह्वलः ॥ २ ॥ भुञ्जानस्य तया भोगां–स्तस्य राज्ञोऽभवत्सुतः ॥ कालावेश्यासुत इति, कालवैशिकसञ्ज्ञकः ॥ ३ ॥ क्रमेण यौवनं प्राप्तः, प्रसुप्तः सोऽन्यदा निशि ॥ शब्दं श्रुत्वा शृगालानां, पप्रच्छेति स्व सेवकान् ॥ ४ ॥ शब्दोऽसौ श्रूयते केषां?, फेरूणामिति तेऽवदन् ॥ कुमारोऽथाऽब्रवीदेतान्, बद्ध्वानयत काननात् ॥ ५ ॥ तेऽप्येकं जम्बुकं बद्ध्वा–ऽऽनीय तस्मै ददुर्वनात् ॥ क्रीडारतिः कुमारोऽपि, वारं वारं जघान तम् ॥ ६ ॥ स 'खि' खीति ध्वनिं चक्रे, हन्यमानो यथा यथा ॥ तमाकर्ण्य कुमारोन्त–र्जहर्षोच्चैस्तथा तथा ॥ ७ ॥ मार्यमाणश्च तेनैवं, स गोमायुर्व्यपद्यत ॥ अकामनिर्जरायोगा–द्व्यन्तरत्वमवाप च ॥ ८ ॥ इतश्च स क्ष्मापसुतः, साधूनामन्तिकेऽन्यदा ॥ श्रुत्वा धर्मं विरक्तात्मा, परिव्रज्यामुपाददे ॥ ९ ॥ प्रतिपन्नोऽन्यदैकाकि–विहारप्रतिमां च सः ॥ विहरन्मुद्गशैलाह्व–पुरेऽगाद्गुणसेवधिः ॥ १० ॥ तदा च तस्याऽर्शोरोगः, प्रादुरासीन्महामुनेः ॥ सुदुःसहव्यथासिन्धु–प्रवर्तनघनाघनः ॥ ११ ॥ सोऽत्यर्थं व्याधिना तेन, पीड्यमानोऽपि धीरधीः ॥ न जातु मनसाप्यैषी–

१ कोऽहमच्छित्तिमथवाऽध्येष्ये तपउपधानेषु चोद्यस्ये। गणं च नीत्याऽपि सारयिष्ये सालम्बसेवी समुपैति मोक्षम्। ॥१॥ २ भूपः। ३ मनोहराकृतिम्। ४ शिवानाम्। ५ शृगाला। ६ राजपुत्रः। ७ अत्यन्तपीडा एव नदी तस्य प्रवर्तने मेघ।

कर्तुमीश्वराः ॥ ३३ ॥ ध्यायन्नित्यादि सद्ध्यान–क्षीणदुष्कर्मसंहतिः ॥ महर्षिर्ढण्ढणः प्राप, केवलज्ञानमुत्तमम् ॥ ३४ ॥ विहृत्य सुचिरं पृथ्व्यां, भव्यजन्तून् विबोध्य च ॥ सर्वकर्मक्षयं कृत्वा, क्रमान्मुक्तिमवाप सः ॥ ३५ ॥ इत्यलाभविषयं परीषहं, ढण्ढणर्षिरधिसोढवान् यथा ॥ सह्यतां मुनिवरैस्तथापरै–रप्यसौ शिवसुखाप्तितत्परैः ॥ ३६ ॥ इत्यलाभपरीषहे ढण्ढणर्षिकथा ॥ १५ ॥

अलाभाच्चान्तप्रान्ताशिनां कदाचिद्रोगाः समुत्पद्येरन्निति रोगपरीषहमाह—

मूलम्—णच्चा उप्पइअं दुक्खं, वेअणाए दुहट्टिए ॥ अदीणो ठावए पण्णं, पुट्ठो तत्थ हि आसए ॥३२॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा' अधिगम्य 'उत्पतितं' उद्भूतं, दुःखयतीति दुःखः–ज्वरादिरोगस्तं, 'वेदनया' स्फोटपृष्ठग्रहादिपीडया दुःखेनार्तः क्रियतेस्म दुःखार्तितो दुःखपीडित इत्यर्थः । 'अदीनः' दैन्यहीनः 'स्थापयेत्' दुःखार्तितत्वेन चलन्तीं स्थिरीकुर्यात् 'प्रज्ञा' स्वकर्मफलमेवेदमिति तत्त्वधियं, 'पुट्ठो' त्ति अपेर्लुप्तत्वात् 'स्पृष्टोऽपि' व्याप्तोऽपि राजमन्दादिभिः 'तत्र'प्रज्ञास्थापने सति 'अध्यासीत' अधिसहेत, प्रक्रमाद्रोगजं दुःखमिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ननु चिकित्सया किं न रोगापनोदः क्रियते ? इत्याह—

मूलम्—तेगिच्छं नाभिणंदिज्जा, संचिक्खत्तगवेसए ॥ एअं खु तस्स सामण्णं, जं न कुज्जा न कारवे ॥३३॥

व्याख्या–चिकित्सां रोगप्रतिकाररूपां नाभिनन्देन्नानुमन्येत, अनुमतिनिषेधाच्च दुरापास्ते करणकारणे । 'संचिक्खत्ति' प्राकृतत्वादेकारस्य लुप्तस्य दर्शनात् 'संचिक्खे' समाधिना तिष्ठेत्, न तु कूजितकर्करायितादि कुर्यात्, आत्मानं चारित्रात्मानं गवेषयति तदपायरक्षणेन मार्गयति योऽसौ आत्मगवेषकः, किमित्येवमत आह–'एअं' ति एतदनन्तरमभिधीयमानं 'खु' त्ति यस्मात् 'तस्य'

मृगालीकृतव्यथाम् ॥ सहमानो महासत्त्वः, प्रपाल्याऽनशनं शुभम् ॥ २९ ॥ केवलज्ञानमासाद्य, कृत्वा कर्मक्षयं च सः ॥ महामुनिर्महानन्द-पदं प्राप महाशयः ॥ ३० ॥ [युग्मम्] इति रोगपरिषहं यथा, परिषेहे मुनिकालवैशिकः ॥ सकलैरपि साधुभिस्तथा, सहनीयोऽयमुदारमाहसैः ॥ ३१ ॥ इति रोगपरीषहे कालवैशिककथा ॥ १६ ॥

रोगिणश्च शयनादिषु दुःसहतरस्तृणस्पर्श इति तत्परीषहमाह—

मूलम्—अचेलगस्स लूहस्स, संजयस्स तवस्सिणो ॥ तणेसु सुअमाणस्स, होज्जा गायविराहणा ॥ ३४ ॥

व्याख्या—अचेलकस्य रूक्षस्य संयतस्य तपस्विनः 'तृणेषु' दर्भादिषु शयानस्य उपलक्षणत्वादासीनस्य च भवेत् 'गात्रविराधना' शरीरविदारणा, अत्र च सचेलस्य तपस्विनः तृणस्पर्शासम्भव इत्युक्तमचेलस्येति। अचेलस्यापि स्निग्धवपुषो नातिदुःखाकरस्तृणस्पर्श इत्युक्तं रूक्षस्येति, रूक्षस्यापि हरिततृणग्राहिणस्तापसादिवदसंयतस्य तृणस्पर्शो न व्यथायै स्यादिति संयतस्येत्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ ततः किमित्याह—

मूलम्—आयवस्स निवाएणं, अउला हवइ वेअणा ॥ एअं नच्चा न सेवंति, तंतुजं तणतज्जिआ ॥ ३५ ॥

व्याख्या—'आतपस्य' घर्मस्य 'निपातेन' सम्पातेन 'अतुला' महती भवति वेदना, ततः किं कार्यमित्याह—'एतत्' अनन्तरोक्तं ज्ञात्वा न सेवन्ते तन्तुजं वस्त्रं कम्बलं वा, तृणैर्दर्भादिभिस्तर्जिताः पीडितास्तृणतर्जिताः। अयं भावः—यद्यपि दर्भादितृणविलिखितवपुष आतपोत्पन्नस्वेदक्लेदवशात् क्षतक्षारनिक्षेपरूपैव पीडा स्यात्तथापि कर्मक्षयार्थिभिर्वस्त्रादिकमनाददानैरार्त्तध्यानमकुर्वाणैः सा सम्यक्

१ मोक्षपदम्।

द्भिषजं भेषजं तथा ॥ १२ ॥ कदा यास्यत्यसौ व्याधि-रित्यपि ध्यातवान्न सः ॥ किन्तु स्वकर्मदोषोऽय-मिति ध्यात्वाऽसहिष्ट तम्
॥ १३ ॥ तत्र चाऽभूत्पुरे श्रीमान्, हतशत्रुर्महीमतिः ॥ कालवैशिकसाधोश्च, स्वसा तस्य महिष्यऽभूत् ॥ १४ ॥ ज्ञात्वाऽर्शोरोग-
मुत्पन्नं, सा सोदरमुनेस्तदा ॥ चिकित्साविषयं तस्या-ऽभिग्रहं चाऽवबुध्य तम् ॥ १५ ॥ अर्शोघ्नमौषधं साधं, भिक्षया स्नेहमोहिता ॥
भिक्षार्थमागतायादा-त्तस्मै सोदरसाधवे ॥ १६ ॥ [युग्मम्] सोऽथ भुक्ततदाहार-स्तदन्तर्गतमौषधम् ॥ ज्ञात्वा जातोऽनुतापोन्त-
श्चिन्तयामास सन्मुनिः ॥ १७ ॥ अहो ! अनुपयोगेना-ऽयुक्तमेतन्मया कृतम् ॥ आददे भेषजमिदं, यदर्शोजन्तुनाशनम् ॥ १८ ॥
अभिग्रहस्य भङ्गोऽधि-करणग्रहणं तथा ॥ स्यादाहारार्थिनामेवं, तदाहारं जहाम्यहम् ! ॥ १९ ॥ इति ध्यात्वा स निर्गत्य, पुरादारुह्य
भूधरम् ॥ महासत्त्वः पादपोप-गमनं विदधे मुनिः ॥ २० ॥ तच्चात्तानशनं ज्ञात्वा-ऽरक्षयत्स्वनरैर्नृपः ॥ अस्योपसर्गं माकार्षी-
त्कश्चिदित्यवधारयन् ॥ २१ ॥ इतश्च यो हतस्तेन, शिवोऽभूद्व्यन्तरस्तदा ॥ सोऽपश्यत्तं भ्रमन् जात-कोपः प्रायुङ्क्त चावधिम् ॥ २२ ॥
ज्ञात्वा प्राग्भववार्तां तां, वैरनिर्यातनोद्यतः ॥ तं मुनीन्द्रमुपद्रोतुं, सवत्सां व्यकरोच्छिवाम् ॥ २३ ॥ नृपाऽऽयुक्ता नरा याव-त्तस्थुस्ते
साधुसन्निधौ ॥ तावत्सा व्यन्तरकृता, शृगाली न जघास तम् ॥ २४ ॥ यदा तु ते नरा जग्मुः, साधुपार्श्वात्तदा तु सा ॥ शिवा 'खि'
खीति कुर्वाणा, तं चखाद मुहुर्मुनिम् ॥ २५ ॥ तां शिवोत्पादितां पीडा-मर्शोबाधां च दुःसहाम् ॥ स महात्माऽसहिष्टोच्चै-र्धैर्यऽध-
रितभूधरः ! ॥ २६ ॥ दुःखे रोगोत्थिते सत्य-प्याऽऽर्तध्यानविधायके ॥ गोमायूत्पादिते चोग्र-रौद्रध्यानानुबन्धके ॥ २७ ॥ समता-
रसपाथोधि-र्मुनीन्द्रः कालवैशिकः ॥ नार्तरौद्रे व्यधात्किन्तु, धर्मध्यानं दधौ स्थिरम् ॥ २८ ॥ [युग्मम्] एवं पञ्चदशाहानि, तां

१ वैद्यम् । २ औषधम् । ३ 'हरस' भा० । ४ पर्वतम् । ५ एतन्नामकं अनशनं यस्मिन् सर्वचेष्टाभावः ।

"घिम्मत्ति ग्रीष्मे, वा शब्दाच्छरदि वा, परितापेन हेतुभूतेन, अयं भावः-परितापाद्धि स्वेदः, स्वेदाच्च पङ्करजसी, ततश्च क्लिन्नगात्रता भवतीति। ततो ग्रीष्मादौ परितापादिना क्लिन्नगात्रोऽपि किं न कुर्यादित्याह-सातं सुखमाश्रित्येति शेषः, 'नो परिदेवयेत्', कथं कदा वा मे मलापगमेन सातं भावीति न प्रलपेदिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ किं तर्हि कुर्यात्? इत्याह—

मूलम्—वेएज्ज निज्जरापेही, आरिअं धम्ममणुत्तरं ॥ जाव सरीरभेओत्ति, जल्लं काएण धारए ॥ ३७ ॥

व्याख्या—'वेदयेत्'सहेत, प्रक्रमात् जल्लजनितं दुःखं, 'निर्जरापेक्षी' आत्यन्तिककर्मक्षयाभिकाङ्क्षी, 'आर्यं' सर्वाशुभाचारसहितं, 'धर्मं' श्रुतचारित्ररूपं, 'अनुत्तरं' सर्वोत्तमं, प्रपन्न इति शेषः। अथ सामर्थ्योक्तमप्यर्थं विशेषाद्व्यक्तीकुर्वन्नाह-जावेत्यादि-यावदिति मर्यादायां, 'शरीरभेदः' देहनाशस्तं मर्यादीकृत्य, 'जल्लं' मलं 'कायेन' अङ्गेन धारयेत्। दृश्यन्ते हि केपि दवदग्धस्थाणुवद्धिच्छाय-कृष्णकायाः शीतवातादिभिरुपहन्यमाना रजःपुञ्जावगुण्ठिता मलाविलकलेवरा नराः, अकामनिर्जरातश्च न कश्चित्तेषां गुणो, मम तु सम्यक् सह्यमानस्य महान् गुण इति मत्वा नो मलापनोदार्थं स्नानादि कुर्यात, यतः—" न शक्यं निर्मलीकर्तुं, गात्रं स्नानशतैरपि ॥ अश्रान्तमिव स्रोतोभि-र्नवभिर्मलमुद्गिरत् ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ कथानकञ्चात्र, तथाहि—

अभवत्पुरि चम्पायां, सुनन्दो नाम वाणिजः ॥ स च श्राद्धः सर्वपण्यै-र्व्यवहारं विनिर्ममे ॥ १ ॥ यदौषधादिकं तस्य, पार्श्वे योऽमार्गयन्मुनिः ॥ स तत्तस्मै ददौ दर्पा-ऽऽविष्टः किञ्चिदवज्ञया ॥ २ ॥ तस्य हट्टेऽन्यदा जग्मु-र्ग्रीष्मकाले महर्षयः ॥ भैषज्यार्थं परिस्वेद-मलक्लिन्नकलेवराः ॥ ३ ॥ तेषां च मलगन्धेना-ऽत्युत्कटेन प्रसर्पता ॥ भेषजानामशेषाणा-मपि गन्धोऽभ्यभूयत ॥ ४ ॥

1 कान्तिरहित। 2 व्याप्त। 3 मलव्याप्तशरीरा।

सोढव्या, जिनकाल्पकापेक्षश्चैतत्। स्थविरकल्पिकास्तु सापेक्षसंयमत्वाद्वस्त्रादि सेवन्तेऽपीति सूत्रार्थः ॥३६॥ उदाहरणश्चात्र, तथाहि—

श्रावस्तीनगरीभर्तु–र्जितशत्रुमहीपतेः॥ भद्राभिधोऽभवत्सूनुः, सात्त्विकेषु शिरोमणिः ॥ १ ॥ मुनीनामन्तिके जैनं, धर्मं श्रुत्वा विरक्तधीः ॥ स प्रव्रज्यामुपादत्त, क्रमाच्चाऽभूद्बहुश्रुतः ॥ २ ॥ प्रतिपद्याऽन्यदैकाकि–विहारप्रतिमा व्रती ॥ विजहार धरा-पीठे–ऽप्रतिबद्धः समीरवत् ॥ ३ ॥ अन्येद्युर्विहरन् सोऽथ, क्वापि राज्यान्तरे गतः ॥ हेरिकोयमिति ज्ञात्वा, जगृहे राजपुरुषैः ॥ ४ ॥ कस्त्वं? केन चरत्वाय, प्रहितोसीति? जल्प रे!॥ पप्रच्छुरिति तं भूयः, पुरुषाः परुषाः रुषा ॥ ५ ॥ व्रती तु प्रतिमास्थत्वा–न्न किमप्युत्तरं ददौ ॥ ततस्ते कुपिताः क्षार–दानेन तमतक्षयन् ॥ ६ ॥ निशांतखड्गवत्तीक्ष्ण–धारैर्दर्भैश्च तं मुनिम् ॥ गाढमावेष्ट्य मुक्त्वा च, ते दुष्टाः स्वाश्रयं ययुः ॥ ७ ॥ यतेस्तस्याऽऽमिषं बाढं, समन्तादपि तैः कुशैः ॥ विदग्धस्येव वैदग्ध्यं, दुर्विदग्धैरकृत्यत! ॥ ८ ॥ तथापि कलुषं ध्यान–मकुर्वाणः क्षमानिधिः ॥ स सम्यगधिसेहे तं, तृणस्पर्शपरीषहम् ॥ ९ ॥ लग्ना शूकशिखाऽप्यङ्गे–ऽङ्गिनां क्षोभाय जायते ॥ स तु दक्षो न चुक्षोभ, मांसमयैः कुशैरपि! ॥१०॥ एवं तृणस्पर्शपरीषहं यथा–ऽधिसोढवान् भद्रमुनिर्महाशयः॥ तथाऽयमऽन्यैरपि साधुपुङ्गवै–स्तितिक्षणीयः क्षतमोहवैरिभिः ॥ ११ ॥ इति तृणस्पर्शपरीषहे भद्रमहर्षि कथा ॥ १७ ॥

तृणानि च मलिनान्यपि कानिचिद्भवन्ति तत्सङ्गमाच्च परिस्वेदेन जल्लः सम्भवतीति तत्परीषहमाह—

मूलम्—किलिण्णगाए मेहावी, पंकेण व रएण वा। घिंसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ३६ ॥

व्याख्या—'क्लिन्नगात्रः' व्याप्तदेहो 'मेधावी' स्नानाकरणरूपमर्यादावर्ती, 'पङ्केन वा' स्वेदार्द्रमलरूपेण, 'रजसा वा' पांशुना,

---

१ भूपीठे। २ पवनवत्। ३ चारः। ४ कठोराः। ५ तीक्ष्णखड्गवत्। ६ दर्भैः। ७ पविहतस्य।

जल्लोपलिप्तश्च शुचीन्परान् सत्क्रियमाणान् पुरस्क्रियमाणांश्च दृष्ट्वा सत्कारपुरस्कारौ स्पृहयेदिति तत्परीषहमाह—

मूलम्—अभिवायणमब्भुट्ठाणं, सामी कुज्जा निमंतणं ॥ जे ताइं पडिसेवंति, न तेसिं पीहए मुणी॥ ३८॥

व्याख्या—'अभिवादनं' शिरोनमनादिपूर्वं प्रणमामीत्यादिवचनं, 'अभ्युत्थानं' ससम्भ्रममासनमोचनं, 'स्वामी' राजादिः 'कुर्यात्' विदध्यात्, 'निमन्त्रणं' अद्य युष्माभिर्मद्गृहे भिक्षा गृहीतव्येत्यादीरूपं, 'ये' इति स्वयूथ्याः परतीर्थिका वा, 'तानि' अभिवादनादीनि 'प्रतिसेवन्ते' आगमनिषिद्धान्यपि भजन्ते, न तेभ्यः स्पृहयेत्–यथा भाग्यवन्तोऽमी ये इत्थमभिवादनाद्यैः सत्क्रियन्ते इति यतिर्न चिन्तयेदिति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ किञ्च—

मूलम्—अणुक्कसाई अप्पिच्छे, अण्णाएसी अलोलुए॥ रसेसु नाणुगिज्झिज्जा, नाणुतप्पेज्ज पण्णवं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—'अणुकषायी' अल्पकषायी, तादृशो हि नमस्कारादिकमकुर्वते न कुप्यति, तत्सम्पत्तौ वा नाहङ्कारवान् भवति, न वा तदर्थमातापनादि छद्म कुरुते, न च तत्र गृद्धिं विधत्ते। अत एव 'अल्पेच्छः,' धर्मोपकरणप्राप्तिमात्राभिलाषी, न सत्काराद्याकाङ्क्षी। अत एवाऽज्ञातो जातिश्रुतादिभिरेषयति गवेषयति पिण्डादीनीत्यज्ञातैषी। कुतः पुनरेवं ? यतः 'अलोलुपः' न सरसौदनादिलाम्पट्यवान्। एव विधोऽपि सरसाहारभोजिनोऽन्यान् वीक्ष्य कदाचिदन्यथा स्यादत आह—'रसेषु'मधुरादिषु 'नाऽनुगृध्येत्' नाभिकाङ्क्षां कुर्यात्। तथा नाऽनुतप्येत तीर्थान्तरीयान् नृपाद्यैः सत्क्रियमाणान् प्रेक्ष्य 'किमहमेषां मध्ये न प्रव्रजितः? किं मया स्तोकलोकपूज्या बहुजनपरिभवनीयाः श्वेतभिक्षवः कक्षीकृताः इति नाऽनुतापं कुर्यात्,' ''पण्णवं''ति 'प्रज्ञावान्' हेयोपादेयविवेचननिपुणबुद्धिमान्। अनेन सत्कारकारिणि तोषं, न्यक्कारकारिणि रोषञ्चाकुर्वताऽसौ परीषहोऽध्यासीतव्य इत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥

मलगन्धं तमाघ्राय, सुरभिद्रव्यभावितः ॥ सुनन्दोऽचिन्तयत्सर्वो-ऽप्याऽऽचारो व्रतिनां शुभः ॥५॥ किन्त्वेवमतिदुर्गन्ध-मशेषजन-गर्हितम् ॥ यदेते बिभ्रति मल, सर्वथा तन्न सुन्दरम् ॥ ६ ॥ इति ध्यायन् स दुष्कर्मा—पार्जयन्मुनिनिन्दया ॥ मृतश्च तदनालोच्य, श्रावकत्वात्सुरोऽभवत् ॥ ७ ॥ ततश्च्युतश्च कौशाम्बी-पुर्यां सोऽभून्महेभ्यभूः[1] ॥ प्राव्राजीच्च गुरोः पार्श्वे, श्रुत्वा धर्मं विरक्तधीः ॥ ८ ॥ तस्याऽन्यदा तन्निर्ग्रन्थ-मलगर्हासमर्जितम् ॥ कर्मोदियाय तेनाऽभू-त्सोऽतिदुर्गन्धविग्रहः[3] ॥ ९ ॥ झटत्सर्पादिकुणप-गन्धादप्यधिकं तदा ॥ तदीयदेहदुर्गन्धं, न सोढुं कोऽप्यऽभूत्प्रभुः ॥ १० ॥ तद्वपुःस्पृष्टपूर्वेण, वायुनाऽपि जनोऽखिलः ॥ अत्यर्थं व्याकुलश्चक्रे, सर्पेणेव प्रसर्पता ॥ ११ ॥ तदा च यत्र यत्राऽसौ, भिक्षायर्थं ययौ यतिः ॥ तत्र तत्र जनः सर्व-स्तद्गन्धेनाऽभ्यभूयत ॥ १२ ॥ तदीयदेहदौर्गन्ध्यो-ड्डाहो जज्ञे जने महान् ॥ ततस्तमन्ये मुनयः, प्रोचुरेवं महाधियः ॥ १३ ॥ मुने ! त्वदङ्गदौर्गन्ध्या-दुड्डाहो जायते भृशम् ॥ तत्त्वया वसतावेव, स्थेयं गम्यं बहिर्न हि ॥ १४ ॥ इत्युक्तो मुनिभिः सोऽथ, दौर्गन्ध्यापनिनीषया ॥ उद्दिश्य शासनसुरीं, कायोत्सर्गं व्यधान्निशि ॥ १५ ॥ ततस्तुष्टाऽवदद्देवी, किमभीष्टं करोमि ते ? ॥ ऊचे वाँचंयमो देवि !, चारुगन्धं विधेहि माम् ॥ १६ ॥ ततः सुरी सुगन्धं त, तथा चक्रे यथा जनः ॥ सर्वस्तदङ्गमाघ्राय, नैपीत्कस्तूरिकामपि ॥ १७ ॥ अहो ! मुमुक्षुरप्येष, सुगन्धिद्रव्य-भावितः ॥ सर्वदा तिष्ठतीत्युच्चै-रुड्डाहः पुनरप्यभूत् ॥ १८ ॥ ततस्तेन विषण्णेन, भूयोऽप्याराधिता सती ॥ गन्धं स्वाभाविकं तस्य, शरीरे विदधे सुरी ॥ १९ ॥ इति जल्लपरीषहं यथा, न सुनन्दः प्रथमं विसोढवान् ॥ अपरैरनगारकुञ्जरै-र्न विधेयं विधिवेदिभिस्तथा ॥ २० ॥ इति मलपरीषहे सुनन्दश्राद्धकथा ॥ १८ ॥

१ श्रेष्ठिपुत्रः । २ निन्दा । ३ शरीर. । ४ मृतक । ५ निन्दा । ६ अपनेतुमिच्छया । ७ यतिः ।

पातयिष्यामि वियया ॥ १६ ॥ [युग्मम्] तन्निशम्य तथाऽकार्षी-दिभ्योऽपतच्च तद्ग्रहम्[1]॥ ततः श्रेष्ठी नृपश्रेष्ठ-मित्यूचे तुष्टमानसः ॥ १७ ॥ युष्मान्हन्तुमुपायोऽय-मनेन विहितोऽभवत् ॥ न चेदन्योऽप्यसौ कस्मा-दकस्मान्निलेयः पतेत् ? ॥ १८ ॥ ततः क्रुद्धो नृपो बद्ध्वा-र्पयत्तस्मै पुरोहितम् ॥ यत्तुभ्यं रोचते श्रेष्ठि-स्तद्विदध्या इति ब्रुवन् ॥ १९ ॥ तं साध्ववज्ञावृत्तान्तं, स्मरयित्वा पुरोधसः ॥ श्रेष्ठीन्द्रकीले तत्पादं, छेत्तुकामो न्यधात्ततः ॥ २० ॥ पुरोधाः कान्दिशीकोऽथा-ऽब्रवीदेवं सगद्गदम् ॥ तं साध्ववज्ञामन्तुं मे, सहस्व त्वं महामते ! ॥ २१ ॥ नैवं मुनिजनावज्ञां,करिष्येऽहमतः परम् ॥ तत्कृपामयशील ! त्वं, कृपां कृत्वा विमुञ्च माम् ॥ २२ ॥ तेनेत्युदीरितः श्रेष्ठी, कृपानिष्ठो मुमोच तम् ॥ जैना हि द्रुतमेव स्युः, क्रुद्धाः अप्यार्द्रमानसाः ॥ २३ ॥ अथ पिष्टमयीं कृत्वा, मूर्तिं तस्य पुरोधसः ॥ श्रेष्ठी छित्त्वा च तत्पादं, स्वां प्रतिज्ञामपूरयत् ॥ २४ ॥ यथेति सत्कारपरीषहं स, श्रेष्ठी न सेहे न तथा विधेयम् ॥ किन्त्वेष सर्वव्रतिभिः पुरोधो-ऽवज्ञातवाचंयमवद्द्विषह्यः[2] ॥ २५ ॥ इति सत्कारपुरस्कारपरीषहे साधुश्राद्धकथा ॥ १९ ॥

इहात्र पूर्वञ्च श्रावकस्य यत् परीषहाभिधानं तदादिमनयचतुष्कमतेनेति भावनीयम्, उक्तञ्च—"तिण्हंपि णेगमणओ, परीसहो जाव उज्जुसुत्ताओत्ति" अत्र "तिण्हं"ति त्रयाणां सर्वविरतदेशविरताऽविरतानामिति। साम्प्रतं पूर्वोक्ताशेषपरीषहान् जयतोऽपि कस्यचिज्ज्ञानावरणीयस्योदयात् प्रज्ञाया अपकर्षे, तदपगमाच्च प्रज्ञोत्कर्षे, वैक्लव्योत्सेकौ स्यातामिति प्रज्ञापरीषहमाह—

मूलम्—से नूणं मए पुव्वं, कम्मानाणफला कडा। जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कण्हुई ॥ ४० ॥

व्याख्या—से शब्दो ऽथशब्दार्थ उपन्यासे, 'नूनं' निश्चितं मया 'पूर्वं' प्राक् कर्माणि 'अज्ञानफलानि' ज्ञानावरणरूपाणि

1 गीव । 2 भयभीतः ।

उदाहरणश्चात्र, तथाहि—

बभूव मथुरापुर्या-मिन्द्रदत्तपुरोहितः ॥ गवाक्षस्थोऽन्यदाऽद्राक्षी-त्स व्रजन्तमधो मुनिम् ॥ १ ॥ साधोरस्य शिरस्यङ्घ्रिं, मुञ्चन्नस्मीति चिन्तयन् ॥ यतेस्तस्योपरि द्वेषात्, स स्वपादमलम्बयत् ॥ २ ॥ पुरोहितेन तेनैवं, न्यक्कारे विहितेऽपि सः ॥ मनसाऽपि मुनिर्नैवा-कुप्यच्छान्तरसोदधिः ॥ ३ ॥ तच्च प्रेक्ष्य पुरश्रेष्ठी, श्राद्धोन्तर्ध्यातवानिति ॥ ज्ञात्वैवाऽसौ दुरात्मास्य, न्यधान्मूर्ध्नि मुनेः क्रमम् ॥ ४ ॥ तदस्य साधुद्विष्टस्य, पापिष्ठस्य दुरात्मनः ॥ अवश्यं छेदनीयोऽङ्घ्रि-र्मयोपायेन केनचित् ॥ ५ ॥ ध्यात्वेति तस्य छिद्राणि, मार्गयन्नप्यनाप्नुवन् ॥ सोऽथ श्रेष्ठी पुरः सूरेः, स्वां प्रतिज्ञामभाषत ॥ ६ ॥ गुरुर्जगाद सत्कार-न्यक्कारौ हि महर्षिभिः ॥ हर्षखेदावकुर्वद्भिः, सह्यावेव महामते ! ॥ ७ ॥ प्रतिज्ञा तदियं श्रेष्ठिन् !, किमर्थं निर्मिता त्वया ? ॥ तदाकर्ण्य जगौ श्रेष्ठी, तथ्यमेतन्मुनिप्रभो ! ॥ ८ ॥ किन्तु तेन तदावज्ञा, यत्कृता भूयसी मुनेः ॥ उत्पन्नभूरिदुःखेन, तत्सन्धासौ मया कृता ॥ ९ ॥ किञ्च चेत्साध्ववज्ञायाः, फलमस्य न दर्श्यते ॥ तदा सर्वेऽप्यऽमी लोका, निःशूकास्तां वितन्वते ॥ १० ॥ सन्धा चेन्मे न पूर्येत, तदा जीवाम्यहं कथम् ? ॥ तत्पूतैस्तदुपायं मे, किञ्चिद्ब्रूत मुनीश्वराः ! ॥ ११ ॥ सूरिस्तेनेत्थमत्यर्थं, प्रार्थ्यमानोऽब्रवीदिति ॥ पुरोधसस्तस्य सौधे, वद किं विद्यतेऽधुना ? ॥ १२ ॥ श्रेष्ठी साह गृह नव्यं, कृतमस्ति पुरोधसा ॥ स भूपं तत्प्रवेशाहे, सतन्त्रं भोजयिष्यति ॥१३॥ तदर्थमधुना भोज्यं, विविधं तत्र जायते ॥ तदाकर्ण्याऽवदत्सूरि-स्तद्दाक्षिण्योपरोधतः ॥ १४ ॥ पुरोधसो नव्यसौधे, भुक्त्यर्थं सपरिच्छदम् ॥ प्रविशन्तं विशांमीशं, करे धृत्वा स्वपाणिना ॥ १५ ॥ प्रासाद एष पतती-त्युदित्वा चापसारयेः ॥ तदा चाहं तदागारं,

१ पराभवे । २ चरणम् । ३ सत्यम् । ४ प्रतिज्ञा । ५ नृपम् ।

जुर्नकृतां न हि ॥ ४ ॥ ततस्ते सूरयः खिन्ना–श्चेतस्येवमचिन्तयन् ॥ सारणादिभिरेतेषां, स्वाध्यायो मेऽवसीदति ॥ ५ ॥ गुणश्च कश्चिद-
स्येषां, मद्वाक्यैर्नैव जायते ॥ कर्मबन्धस्तु मे नित्यं, भवत्येभिरनाश्रवैः ॥ ६ ॥ विहाय तदमून् क्वापि, गच्छामीति विचिन्त्य ते ॥
गुय्यातरश्रावकाय, परमार्थं न्यवेदयन् ॥ ७ ॥ ऊचुश्चैवं मयि गते, चेतस्युः सानुशया अमी ॥ तदा मदाश्रितामाशां, भृशं सन्तर्ज्य
दर्शयेः ॥ ८ ॥ एवमुक्त्वा च मुक्त्वा च, सुप्तांस्तानखिलानपि ॥ निशावसाने सूरीन्द्रा, नगर्या निर्ययुस्ततः ॥ ९ ॥ स्वकीयशिष्य-
शिष्यस्य, बहुशिष्यस्य धीमतः ॥ पार्श्वे सागरसूरेस्ते, स्वर्णभूमौ स्वयं ययुः ॥ १० ॥ अदृष्टपूर्वान् तांश्चोपा–लक्षयत्सागरस्ततः ॥
नाऽभ्युत्तस्थौ न चानंसी–दज्ञानं हि रिपूयते ! ॥ ११ ॥ नाऽकुप्यन् सूरयोऽज्ञाना–त्ते तेनाऽसत्कृता अपि ॥ तस्थुः किन्तु तद
भ्यर्णे, नानपृच्छच सागरः ॥ १२ ॥ ब्रूहि वृद्धमुने ! कस्मात्, स्थानादत्र त्वमागमः ? ॥ अवन्त्या इति गाम्भीर्या–म्भोधयः
सूरयोऽप्यथुः ॥ १३ ॥ विनेयान् पाठयन् सोऽथ, सूरीन्द्रानिति पृष्टवान् ॥ ज्ञातार्थोऽयं श्रुतस्कन्धो, वृद्ध ! ते विद्यते न वा ?
॥ १४ ॥ ज्ञातार्थ इति तैरुक्ते, प्रज्ञादर्पादुवाच सः ॥ मया व्याख्यायमानं त्वं, श्रुतस्कन्धममुं शृणु ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वा स विशेषात्तं,
व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥ प्रज्ञावन्तमसौ वृद्धो, मां जानात्विति चिन्तयन् ॥ १६ ॥ इतश्च कालाकार्याणां, शिष्यास्ते प्रातरुत्थिताः ॥
निजं गुरुमपश्यन्तो, जज्ञिरे भृशमाकुलाः ॥ १७ ॥ पप्रच्छुरिति सम्भ्रान्त—स्वान्ताः शय्यातरं च ते ॥ अस्मान् विमुच्य गुरवः,
क गता इति शंस नः ॥ १८ ॥ सकोप इव सोऽप्येवं, समाह तेषां हितेच्छया ॥ अहो ! प्रमादिनो यूयं, विनयादिगुणोज्झिताः
॥ १९ ॥ दीक्षिताः शिक्षिता नाना–ऽऽहाराद्यैः पोषिताश्च यैः ॥ गुरूंस्तानपि नो यूयं, कृतघ्ना वरिवस्यथ ॥ २० ॥ प्रवर्त्तध्वं सदाचारे,

१ वसतिस्वामि । २ खेदयुक्ताः । ३ दिशम् । ४ रहिताः ।

'कृतानि' ज्ञाननिन्दादिभिरुपार्जितानि । यदुक्त–"ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव, निन्दाप्रद्वेषमत्सरैः । उपघातैश्च विघ्नैश्च, ज्ञानघ्नं कर्म बध्यते ॥ १ ॥" मयेत्यभिधानं च स्वयमकृतस्योपभोगासम्भवादुक्तं हि–"शुभाशुभानि कर्माणि, स्वयं कुर्वन्ति देहिनः ॥ स्वयमेवोपभुज्यन्ते, दुःखानि च सुखानि च ॥ १ ॥" कुत एतदित्याह–येन हेतुनाहं 'नाभिजानामि' नावबुध्ये, पृष्टः 'केनचित्' स्वयमजानता 'कस्मिंश्चित्' जीवादौ वस्तुनि सुगमेऽपीति सूत्रार्थः ॥४०॥ आह यदि पूर्वं कृतानि कर्माणि तर्हि किं न तानि तदैव वेदितानि? उच्यते–

मूलम्—अह पच्छा उइज्जंति, कम्मानाणफला कडा । एवमासासि अप्पाणं, नच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥

व्याख्या—'अथ' इति वाक्यान्तरोपन्यासे, 'पश्चाद्' अबाधोत्तरकालम् 'उदीर्यन्ते' विपच्यन्ते कर्माण्यज्ञानफलानि कृतानि, द्रव्यादिसाचिव्यादेव तेषां विपाकदानाच्चतस्तद्विघातायैव यत्नो विधेयो न तु विषादः, 'एवम्' अमुना प्रकारेण 'आश्वासय' स्वस्थीकुरु आत्मानं मा वैक्लव्यं कृथा इत्यर्थः। उक्तमेव हेतुं निगमयति, ज्ञात्वा 'कर्मविपाककं' कर्मणां कुत्सितविपाकमिति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ इदञ्च सूत्रयुग्मं प्रज्ञापकर्षमाश्रित्योक्तं, उपलक्षणत्वाच्चास्य ज्ञानावरणक्षयोपशमात्प्रज्ञोत्कर्षेऽपि नोत्सेको विधेय इत्यपि दृश्यं, यदुक्तं–'पूर्वपुरुषसिंहानां, विज्ञानातिशयसागरानन्त्यं । श्रुत्वा साम्प्रतपुरुषाः, कथं स्वबुद्ध्या मदं यान्ति ? ॥ १ ॥ इति' निदर्शनञ्चात्र, तथाहि–

उज्जयिन्यां पुरि स्वर्ग–जयिन्यां निजसम्पदा ॥ अभवन् कालकाचार्याः, सदोद्यतविहारिणः ॥ १ ॥ बहुश्रुतानां निर्ग्रन्थ–धर्माम्भोजविवस्वताम् ॥ तेषां शिष्यास्तु पार्श्वस्थाः, सर्वे पार्श्वस्थतां दधुः ॥ २ ॥ साध्वाचारेऽप्यनुद्योगाः, सूत्रार्थग्रहणालसाः ॥ शिक्षिता मृदुवाणीभि—रपि तेऽन्तर्दधुः क्रुधम् ॥ ३ ॥ तथापि शिक्षयामासु–स्तानाचार्याः सुशिक्षया ॥ शुनो लाङ्गूलवत्ते तु, तत्य-

१ सूर्याणाम् । २ पुच्छवत् ।

दृष्टैर्दृष्टै-रविनीतैः प्रमादिभिः ॥ खिन्ना अमी विमुच्यास्मा-नत्रैकाकिन आययुः ॥ ३७ ॥ प्रमादेन यथास्माभि-रज्ञानेन तथा त्वया ॥ अवज्ञाताः सूरयस्त-त्सागर ! स्मो वयं समाः ॥ ३८ ॥ इत्युक्त्वा ते स्वापराधं, क्षमयाञ्चक्रिरे गुरोः ॥ सागरार्योऽपि सम्भ्रान्तः, सूरीमत्वैवमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ युष्माकं विश्वपूज्यानां, यदज्ञानवशान्मया ॥ आशातना कृता तस्या, मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ! ॥ ४० ॥ वारं वारमुदीर्यैव-मित्यप्राक्षीच्च सागरः ॥ श्रुतं व्याख्यामि कीदृक्ष-महं ब्रूत पितामहाः ! ॥ ४१ ॥ सूरीन्द्राः प्रोचिरे वत्स !, सम्यं व्याख्यासि यद्यपि ॥ तथापि गर्वं मा कार्षीः, सर्वज्ञो ह्यस्ति कोऽधुना ? ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वा कालकाचार्याः, पल्लकं वालुकाभृतं ॥ नद्या आनाययं-स्तस्य प्रतिबोधाय धीधनाः ॥ ४३ ॥ स्थाने क्वाऽप्यखिलां क्षिप्त्वा, रेणुमुद्धृत्य ता पुनः ॥ द्वितीयस्थानके न्यास्थं-स्ततोऽपि च तृतीयके ॥ ४४ ॥ स्थानेषु बहुषु क्षेपं, क्षेपमेवं समुद्धृताः ॥ वालुका जज्ञिरे स्तोक-तरा भूम्यादिसङ्गतः ॥ ४५ ॥ प्रदर्श्य रेणुदृष्टान्त-मेवं ते सागरं जगुः ॥ वत्स ! नद्यां यथा सन्ति, भूयस्यो वालुकाः स्वतः ॥ ४६ ॥ विज्ञानमेवं सम्पूर्ण-मनन्तमविनश्वरम् ॥ अभूत्स्वतो जिनेन्द्रेषु, लोकालोकप्रकाशकम् ॥ ४७ ॥ पल्लकेन यथोपात्ताः, सरितः स्तोकवालुकाः ॥ तथा गणधरैः स्तोकं, जिनेन्द्राद्राददे श्रुतम् ॥ ४८ ॥ स्थाने स्थाने च निक्षिप्यो-रिक्षप्ताः क्षित्यादिसङ्गतेः ॥ क्षीयमाणा यथाऽभूवन्, स्तोकाः पल्लकवालुकाः ॥ ४९ ॥ तथा श्रुतं गणभृता-मप्यागतमनुक्रमात ॥ कालादिदोषतः शिष्ये-ष्वल्पाल्पतरबुद्धिषु ॥ ५० ॥ विस्मृत्यादेः क्षीयमाण-मल्पमेवाऽथ वर्तते ॥ विवेकिना विमृश्येति, न कार्यो धीमदः क्वचित् ॥ ५१ ॥ [युग्मम्] एवमेवार्द्र-मृत्पिण्ड-दृष्टान्तमपि दर्शयन् ॥ उज्जगार गुरुः प्रज्ञा-मदं मा कुरु सागर ! ॥ ५२ ॥ यतः–"मा वहउ कोवि गव्वं, इत्थ जगे

१ नाशाम् । २ मा वहतु कोपि गर्वं, इह जगति पण्डितोऽहं चैव । आसर्वज्ञमतितः, तरतमयोगेन मति विभवा. ॥ "

त्नुन्ना अपि न सूरिभिः॥ तत्का युष्मादृशैः शिष्यै—रर्थसिद्धिर्भवेद्गुरोः ? ॥ २१ ॥ किञ्च यूयं विनेयैा अ—प्यात्मीयं गुरुमप्यहो! ॥ गतं क्वापि न चेद्वित्थ, जानामि तदहं कुतः ? ॥ २२ ॥ उक्ताः शय्यातरेणेति, लज्जितास्ते पुनर्जगुः ॥ अस्माभिर्यादृशं चक्रे, फलमासादि तादृशम् ॥ २३ ॥ गुरोर्वियुक्ता हि वयं, निराधारा गतह्रियः ॥ शोभां नाश्नुमहे मौले-र्भ्रष्टा इव शिरोरुहाः ॥ २४ ॥ न च तुभ्यमनुक्त्वा ते, व्रजेयुः क्वाऽपि सूरयः ! ॥ दुर्विनीता न च प्राग्व-द्भविष्यामः पुनर्वयम् ॥ २५ ॥ तत्प्रसद्य त्वमस्माकं, ब्रूहि तत्पावितां दिशम् ॥ तानासाद्य यथात्मानं, सनाथं कुर्महे वयम् ॥ २६ ॥ इति नीर्बन्धपूर्वं तैः, पृष्टः शय्यातरोऽपि तान् ॥ जगौ गुरोर्विहाराशां, सर्वे तेऽप्यऽचलंस्ततः ॥ २७ ॥ सुवर्णभूमिं प्रति तान्, प्रस्थितान् प्रेक्ष्य संयतान् ॥ इत्यपृच्छज्जनो मार्गे, कोऽसौ व्रजति सूरिराट् ? ॥ २८ ॥ ते प्रोचुः कालकाचार्या, यान्त्येने गच्छसंयुताः ॥ तल्लोकोक्त्या सागरोऽपि, श्रुत्वा पप्रच्छ कालकान् ॥ २९ ॥ आयात्यवन्त्याः किमिह, वृद्धर्षे ! मत्पितामहः ? ॥ तेऽवदन् वेद्म्यदो नाहं, जनोक्त्या तु श्रुतं मया ॥ ३० ॥ इतश्च कालकाचार्यशिष्यास्ते निखिला अपि ॥ गवेषयन्तः स्वगुरू-नाजग्मुः सागरान्तिकम् ॥ ३१ ॥ तान्वीक्ष्याभ्युत्थितं सन्ति, क्व पूज्या इति वादिनम् ॥ मुनयः सागराचार्य-मपृच्छन्निति तेऽखिलाः ॥ ३२ ॥ आगताः सन्ति किमिह, केऽप्याचार्यधुरन्धराः ? ॥ पृष्टस्तैरिति साशङ्कः, सागरोऽप्यब्रवीदिति ॥ ३३ ॥ आचार्यवर्यानायाता-नत्र नो वेद्मि कांश्चन ॥ एको वृद्धयतिः किन्तू-ज्जयन्या अस्त्युपागतः ॥ ३४ ॥ तं वृद्धसाधुमस्माक-मिदानीं दर्शयेति तैः ॥ उदितः सागराचार्य-स्तान्मुनीन्द्रानदीदृशत् ॥ ३५ ॥ तेऽथ तान्प्रत्यभिज्ञाय, सम्प्राप्ताः परमां मुदम् ॥ जगुः सागरमेते हि, सूरीन्द्राः कालकाभिधाः ॥ ३६ ॥ शिष्यैरसा-

१ प्रेरिता. । २ शिष्याः । ३ केशा. । ४ पवित्रिताम् । ५ प्रार्थनापूर्वं । ६ ज्ञात्वा ।

'प्रतिपद्यमानस्य' अङ्गीकुर्वतः, 'एवमपि' विशिष्टचर्ययापि 'विहरतोः' निःप्रतिबन्धत्वेनानियतं विचरतः, 'छद्म' ज्ञानावरणादि कर्म 'न नैव 'निवर्त्तते' नापैति, तत्किमनेन ? कष्टानुष्ठानेनेति यतिर्न चिन्तयेदित्युत्तरसूत्रस्थेन सह सम्बन्धनीयमिति सूत्रद्वयार्थः ॥४३॥ एवं ज्ञानाभावे व्याकुलत्वं न कार्यं, उपलक्षणत्वाच्चास्य ज्ञानसद्भावे नोत्सेकोऽपि विधेय इत्यप्यवसेयं, यतः–" ज्ञानं मद-दर्पहरं, माद्यति यस्तेन तस्य को वैद्यः ?॥ अमृतं यस्य विषायते, तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ? ॥ १ ॥ इति उदाहरणश्चात्र, तथाहि–

गङ्गाकूले स्थिते क्वापि, नगरे भ्रातरावुभौ ॥ श्रुत्वा धर्मं गुरोः पार्श्वे, संविग्नौ भेजतुर्व्रतम् ॥ २ ॥ बहुश्रुतस्तयोरेको–ऽन्यस्त्व भूदबहुश्रुतः ॥ बहुश्रुतो यः स प्राप–ऽऽचार्यकं स्वगुरोः क्रमात् ॥ २ ॥ सूत्रार्थग्रहणाद्यर्थ–मुपसर्पद्भिरन्वहम् ॥ विनेयैः[1] क्षणमप्येकं, स लेभे नाऽह्नि विश्रमम् ॥ ३ ॥ रात्रावपि च तैरेव, प्रतिपृच्छादिकारिभिः ॥ नैव निद्रासुखं किञ्चि–दपि सूरिर्बभाज सः ॥ ४ ॥ अल्पश्रुतो यस्तद्भ्राता, स तु भुक्त्वाऽशनादिकम् ॥ वासरे च रजन्यां च, तिष्ठति स्म यथासुखम् ॥ ५ ॥ ततः स सूरिः सततो–ज्जागरेणाऽतिखेदितः । उद्विग्नचित्तो नितरा–मित्यन्येद्युरचिन्तयत् ॥ ६ ॥ अहो ! सपुण्यो मद्भ्राता, भुक्त्वा स्वपिति यः सुखम् ॥ अहं त्वधन्यो निद्रातुं, न शक्नोमि निशास्वपि ! ॥ ७ ॥ अभ्यस्तं हि यथा ज्ञानं, सौख्यायाऽभूत्तु दुःखदम् ॥ तन्मूर्खत्वं वरं नूनं, निद्राप्रभृतिसौख्यदम् ॥८॥ [यदुक्तं केनचित्] मूर्खत्वं हि सखे ! ममाऽपि रुचितं तस्मिन् यदष्टौ गुणाः, निश्चिन्तो १ बहुभोजनो-२ ऽत्रपमना ३ नक्तं दिवा शायकः ४ ॥ कार्याकार्यविचारणान्धबधिरो ५ मानापमाने समः ६, प्रायेणामयवर्जितो ७ दृढवपु ८ मूर्खः सुखं जीवति ॥९॥" दुर्ध्यानेनामुना ज्ञाना–वरणीमुपार्ज्य सः ॥ विपन्नस्तदनालोच्य, सुरोऽभूद्व्रतपालनात् ॥१०॥ ततश्च्युतश्च भरत–क्षेत्रेऽत्रैव

१ शिष्यैः । २ शान्तिम् । ३ अह्नि । ४ अत्रपो निर्लज्जः । ५ स्वप्नशीलः । ६ रोग ।

पंडिओ अहं चेव ॥ आसवणुमईओ, तरतमजोगेण मइ विहवा ॥ ५३ ॥" प्रतिबुद्धस्तदाकर्ण्य, सागरो धिषणामदं ॥ जहौ प्राकृतधीदर्प-दोषं चालोचयन्मुहुः ॥ ५४ ॥ सागरक्षपकवन्मुनीश्वरै-र्नो विधेय इति धीमदः क्वचित् ॥ किन्तुकालकमुनीन्द्रवत्सदा, सह्य एव धिषणापरीषहः ॥ ५५ ॥ इति प्रज्ञापरीषहे सागराचार्यकथा ॥ २० ॥

इदञ्च प्रज्ञाप्रकर्षमाश्रित्योदाहरणमुक्तं, तदभावे तु स्वयं ज्ञेयमिति, इदानीं प्रज्ञाया ज्ञानविशेषरूपत्वात्तद्विपक्षभूतत्वाच्चाज्ञानपरीषहमाह, सोऽपि चाज्ञानभावाभावाभ्यां द्विधैव स्यात्तत्र तत्सद्भावपक्षमधिकृत्येदं सूत्रद्वयमुक्ते—

मूलम्—णिरट्ठगंमि विरओ, मेहुणाओ सुसंवुडो । जो सक्खं नाभिजाणामि, धम्मं कल्लाणपावगं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—"निरट्ठगंमि"त्ति अर्थः-प्रयोजनं तदभावो निरर्थं तदेव निरर्थकं तस्मिन्, प्रयोजनं विनेत्यर्थः, 'विरतः' निवृत्तो, 'मैथुनात्' अब्रह्मणः । सत्यामपि हिंसाद्याश्रवविरतौ यदस्योपादानं तदस्यैवाऽतिगृद्धिहेतुतया दुस्त्यजत्वात्, 'सुसंवृतः' इन्द्रियनोइन्द्रियसंवरणेन योऽहं 'साक्षात्' परिस्फुटं नाभिजानामि, 'धर्मं' वस्तुस्वभावं, "कल्लाण"त्ति लुप्तस्य बिन्दोर्दर्शनात् कल्याणं-शुभं, 'पापकं' च तद्विपरीतं, चकारस्य गम्यत्वात् । अयं भावो यदि विरतेः कश्चिदर्थः सिध्येत्त तदा ममेत्थमज्ञानं सम्भवेदिति ॥ ४२ ॥ न च सामान्यचर्ययैव कुतो विशिष्टफलावाप्तिः स्यादिति वाच्यं ? यतः—

मूलम्—तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ । एवंपि विहरओ मे, च्छउमं न णिअट्टइ ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'तपः' भद्रमहाभद्रादिः, 'उपधानम्' आगमोपचाररूपमाचाम्लादि, 'आदाय' आसेव्य, 'प्रतिमां' मासिक्यादिरूपां

१ बुद्धिमदम् । २ साधुवत् ।

प्रयत्नं कुर्वतोऽपि ते ॥ इदमध्ययनं नाया–त्यनुज्ञा क्रियते तदा ॥ २८ ॥ स प्रोचेऽध्ययनस्याऽस्य, स्वामिन्! योगोस्ति कीदृशः ? ॥
गुरुर्जगादाऽऽचाम्लानि, कार्याणि पठनावधि ॥ २९ ॥ ततः शिष्योऽभ्यधादस्या–नुज्ञया मेऽधुना कृतम् ॥ आचाम्लानि करिष्येऽहं,
यावत्पठनमन्वहम् ॥३०॥ इत्युक्त्वा स प्रतिदिनं, कुर्वन्नाचाम्लसत्तपः ॥ अभ्यस्यति साऽध्ययनं, तदनिर्विण्णमानसः ॥३१॥ जडो
हि शास्त्रेऽनायाति, तन्निन्दातत्परो भवेत्, ॥ स तु स्वकीयं कर्मैव, निनिन्द ज्ञानबाधकम् ॥ ३२ ॥ एवं द्वादशभिर्वर्षै–स्ते-
नाचाम्लविधायिना ॥ तत्पेठेऽध्ययनं तस्य, तत्कर्माऽपि क्षयं ययौ ॥ ३३ ॥ ततोऽसौ द्रुतमेवान्य–दपि श्रुतमधीतवान् ॥ क्रमाच्च
केवलज्ञानं, प्राप्य निर्वृतिमासदत् ॥ ३४ ॥ इति साधुवरो विसोढ–वानयमज्ञानपरीषहं यथा ॥ अनगारपुरन्दरैः प–रैरपि सह्यः स
तथा क्षमापरैः ॥ ३५ ॥ इत्यज्ञानपरीषहसहनेऽशकटापितृमुनिकथा ॥ ज्ञानसद्भावे तु श्रीस्थूलभद्रोदाहरणं, तथाहि—
चतुर्दशानां पूर्वाणां, पारदृश्वा महामुनिः कदाचित्स्थूलभद्रर्षिः, श्रावस्त्यां समवासरत् ॥ १ ॥ तत्र चाभूत्प्रभोस्तस्य, प्राग्व-
यस्योऽतिवत्सलः ॥ धनदेवाभिधस्तस्य, प्रिया चाऽऽसीद्धनेश्वरी ॥ २ ॥ तस्मिन्नन्तुमनायाते, स्थूलभद्रगुरुः स्वयम् ॥ जगाम
सुहृदो धाम, तं चाऽपश्यद्धनेश्वरी ॥ ३ ॥ ततः सा द्रुतमुत्थाय, तं प्रणम्य च सादरम् ॥ ददावासनमत्युच्चं, तत्र चोपाविशत्प्रभुः
॥ ४ ॥ धनदेवः कुत्र यातः ?, इत्यप्राक्षीच्च तत्प्रियाम् ॥ सुदीर्घान्साऽपि निःश्वासा—न्मुञ्चन्तीत्यवदत्तदा ॥ ५ ॥ स्वामिन्मम प्रियः
मर्वं, व्ययते स्म बहिर्धनम् ॥ धनहीनश्च लेभेऽसौ, सर्वत्राप्यति लाघवम् ॥ ६ ॥ ततः सोऽन्वेषयामास, निधीन् पित्रादिसञ्चितान् ॥
विपर्ययाद्दशायाः, न हि तानप्यविन्दत ॥ ७ ॥ मम कान्तोऽथ वाणिज्य—हेतोर्देशान्तरे ययौ ॥ लक्ष्मीर्वसति वाणिज्ये,

१ भगिन्याः गेदरहिताः । २ मित्रम् ।

म निर्जरः ॥ आभीरपल्ल्यामाभीर-स्वामिनस्तनयोऽभवत् ॥ ११ ॥ स क्रमाद्यौवनं प्राप्तो, रूपलावण्यशालिनीम् ॥ आभीरतनयामेकां, पितृभ्यामुदवाह्यत ॥ १२ ॥ तस्य सार्धं तया सौख्यं, भुञ्जानस्य सुताऽजनि ॥ भद्राभिधा स्वीयरूप-तृणीकृतसुराङ्गना ॥१३॥ सा कन्यका क्रमादन्य-तारुण्येन विभूषिता ॥ जज्ञे समग्रतरुण-चेतोहरिणवागुरा[1] ॥ १४ ॥ न वेषो नाप्युपस्कार-स्तादृशोऽभूत्तथापि सा ॥ स्वरूपेणैव सर्वेषा-माचकर्ष दृशो विशाम्[2] ॥ १५ ॥ तस्याः पिताऽन्यदा सर्पि-र्विक्रेतुं तनयान्वितः ॥ घृतस्य शकटं भृत्वा, चचाल नगरं प्रति ॥ १६ ॥ अनांसि[3] सर्पिःसम्पूर्णा-न्याऽदायान्येऽपि भूरयः ॥ गोदुहस्[4]तरुणास्तेन, समं चेलुर्मदोत्कटाः ॥ १७ ॥ तस्याभीरस्य शकटं, भद्रा स्वयमखेटयत् ॥ शकटानां खेटने सा, ह्यतीवनिपुणाऽभवत् ॥ १८ ॥ ततोऽन्ये गोदुहस्त्यक्तमार्गास्तस्या दिदृक्षया ॥ उत्पथे प्रैरयन् क्षिप्र-मनांसि स्वमनांसि च ॥ १९ ॥ सोरैतद्वदनाम्भोज-भ्रमरीकृतदृष्टयः[5] ॥ अखेटयन् स्वशकटां-स्तदीयशकटान्तिके ॥ २० ॥ विश्वैककार्मणं तस्याः, पश्यन्तो रूपमद्भुतम् ॥ प्राप्नुवन्तः शरव्यत्वं[6], स्मरस्याकृष्टधन्वनः ॥ २१ ॥ यथा तथा खेटयन्तः, शकटानऽखिलानपि ॥ सद्यस्तरुणगोपास्ते, भञ्जयामासुरुत्पथे ॥ २२ ॥ (युग्मम्) ततः खिन्ना व्यधुस्तस्याः, सञ्ज्ञामशकटेति ते ॥ असावशकटातात, इति तज्जनकस्य च ॥ २३ ॥ तद्वीक्ष्य जातवैराग्य-स्तस्यास्तातो विवाह्य ताम् ॥ तस्यै दत्वा च सर्वस्वं, प्राव्राजीत्साधुसन्निधौ ॥ २४ ॥ स मुनिः स्वगुरोः पार्श्वे, विधिपूर्वकमार्हतम् ॥ पठति स्म श्रुतं यावदुत्तराध्ययनत्रयम् ॥ २५ ॥ चतुर्थाध्ययने तस्यो-द्दिष्टेऽसङ्ख्यसञ्ज्ञके ॥ कर्मोदियाय तज्ज्ञाना—वरणं प्राग्भवार्जितम् ॥ २६ ॥ आचाम्लयुगलेन द्वौ, दिवसौ जग्मतुः परम् ॥ एकोप्याऽऽलापकस्तस्य, सोद्यमस्याऽपि नाऽगमत् ॥ २७॥ ततोऽवादीद्गुरुस्तं चेत्,

१ वागुरा मृगजालिका। २ प्राणीनाम्। ३ शकटान्। ४ गोपाः ५ विकसिततन्मुखकमले भ्रमरवत्कृतलोचनाः। ६ वध्यत्वम्।

मूलम्—णत्थि नूणं परे सोए, इड्ढीवावि तवस्सिणो । अदुवा वंचिओ म्हित्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥ ४४ ॥

व्याख्या—नास्ति 'नूनं' निश्चितं 'परलोकः' जन्मान्तरं, भूतचतुष्टयात्मकत्वाद्वपुषः, तस्य चात्रैव पातादात्मनश्च प्रत्यक्षतयाऽनुपलभ्यमानत्वात् । 'ऋद्धिर्वा' तपोमाहात्म्यरूपा आमर्षौषध्यादिः, साऽपि नैव विद्यते, अपेर्भिन्नक्रमत्वात्तपस्विनोऽपि सतो ममेति गम्यते, तस्या अप्यनुपलभ्यमानत्वादेवेति भावः । "अदुव" त्ति अथवा वञ्चितोऽस्मि, भोगानामिति शेषः, 'इति' अनेन शिरस्तुण्डमुण्डनोपवासादिना यातनात्मकेन धर्मानुष्ठानेन 'इति' एतद्भिक्षुर्न चिन्तयेत् । यत आत्मीय आत्मा स्वप्रत्यक्ष एव, चैतन्यादितद्गुणानां मानसप्रत्यक्षेण स्वयमनुभवात्, केवलिनां तु सर्वेऽप्यात्मानः प्रत्यक्षा एव, ततश्च भूतचतुष्टयात्मकस्याङ्गस्यात्रैव नाशेऽप्यात्मनो भवान्तरगामित्वादस्त्येव परलोक इति । ऋद्धयोऽप्यत्र कालानुभावेन न सन्ति परं महाविदेहेषु सर्वदा सन्त्येव । अविवेकिजनावञ्चनाकल्पनमप्ययुक्तं, भोगानां दुःखात्मकत्वात्, उक्तश्च—"आपातमात्रमधुरा, विपाककटवो विषोपमा विषयाः ॥ अविवेकिजनाचरिता, विवेकिजनवर्जिताः पापाः ॥१॥" तपोपि न यातना, दुःखनिबन्धनं, कर्मक्षयहेतुत्वात्, यथाशक्तिविधानाच्च, यदुक्तं—सो हु तवो कायव्वो, जेण मणो मंगुलं न चिंतेई ॥ जेण न इंदिअहाणी, जेण य जोगा न हायंति ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ तथा—

मूलम्—अभू जिणा अत्थि जिणा, अदुवा वि भविस्सई । मुसं ते एवमाहंसु, इइ भिक्खू न चिंतए ॥ ४५ ॥

व्याख्या—'अभूवन्' आसन् 'जिनाः' केवलिनः, "अत्थि" त्ति निपातः ततश्च 'अस्ति' विद्यन्ते जिना महाविदेहेषु, अथवा भविष्यन्ति जिना इत्यपि 'मृषा' अलीकं, 'ते' जिनास्तत्त्ववादिनः, 'एवम्' अनन्तरोक्तप्रकारेण 'आहुः' कथयन्ति, इति भिक्षुर्न

१ मुण्ड मुणम् । २ "सो हि तपः कर्तव्यो, येन मनःमशुभं न चिंतयति । येन न इन्द्रियहानिर्येन च योगा न हीयन्ते ॥ १ ॥"

लोकोक्तिमिति भावयन् ॥ ८ ॥ तच्छ्रुत्वा तस्य गेहं च, वीक्ष्यावस्थान्तरं गतम् ॥ श्रुतोपयोगमकरोत्, स्थूलभद्रगुरुर्गुणी ॥ ९ ॥ स्तम्भस्याधः स्थितं दृष्ट्वा, महान्तं सेवधिं ततः ॥ तस्य प्रियवयस्यस्यो–पकारं कर्तुमुद्यतः ॥ १० ॥ मित्रप्रियायै तं स्तम्भं, दर्शयन् करसञ्ज्ञया ॥ धर्मोपदेशव्याजेने–त्युवाच मुनिपुङ्गवः ॥ ११ ॥ [युग्मम्] इदमीदृक् तच्च तादृक्, पश्य जातं हि कीदृशम् ? ॥ इदं च वदतस्तस्या–ऽभिप्रायोऽयमभूद्गुरोः ॥१२॥ इदमीदृग् द्रव्यजातं, स्ववेश्मन्येव विद्यते ॥ तथाप्यज्ञानतोऽभूत्त–द्भ्रमणं तस्य तादृशम् ॥ १३ ॥ प्रेक्षस्व कीदृशं जातं, तदेतदसमञ्जसम् ॥ श्रावकास्तु सहायाता–स्तदाकर्ण्येत्यचिन्तयन् ॥ १४ ॥ वेश्मेदं चारु वीक्ष्य प्राग्, जीर्णप्रायं च साम्प्रतम् ॥ अनित्यतादर्शनार्थं, भगवन्तो वदन्त्यदः ॥ १५ ॥ तस्यै पुनः पुनः प्रोच्य, स्थूलभद्रोऽपि तत्तथा ॥ पादाब्जैः[3] पावयन्नुर्वीं, विहरन्नन्यतो ययौ ॥ १६ ॥ आगान्निर्धन एवाऽथ, धनदेवो निजं गृहम् ॥ स्थूलभद्रागमं तस्मै, साह हृष्टा धनेश्वरी ॥ १७ ॥ सोऽपृच्छत् स्थूलभद्रेण, किमुक्तमिति मे वद ॥ साऽप्यधात् स्थूलभद्रो न, किञ्चिदूचे विशेषतः ॥ १८ ॥ किन्त्वेनं स्तम्भमसकृ–द्दर्शयन्नित्यभाषत ॥ इदमीदृक् तच्च तादृक् पश्य जातं हि कीदृशम् ॥ १९ ॥ धनदेवस्तदाकर्ण्या–ऽध्यासीदेवं कुशाग्रधीः ॥ नैव निर्हेतुकां चेष्टां, तादृशाः क्वापि कुर्वते ? ॥ २० ॥ तन्नूनमस्य स्तम्भस्या–ऽधस्ताद्भावी निधिः क्वचित् ॥ ध्यात्वेत्युदखनत् स्तम्भं, निधिश्चाविरभून्महान् ॥ २१ ॥ धनदेवो निधेस्तस्मा–न्नानाविधमणिव्रजम् ॥ आसाद्यापेतदारिद्र्यो, बभूव धनदोपमः ॥ २२ ॥ भगवान् शकटालनन्दनर्षि–र्न यथा ज्ञानपरीषहं विषेहे ॥ अपरैर्मुनिभिस्तथा न कार्यं, भवितव्यं हि पयोधिवद्गभीरैः ॥ २३ ॥ इति ज्ञानपरिषहे स्थूलभद्राचार्यकथा ॥२१॥ साम्प्रतमज्ञानाद्दर्शनेपि कस्यापि शङ्कास्यादिति दर्शनपरीषहमाह–

१ कोशम् । २ अयुक्तम् । ३ चरणकमलैः । ४ अनेकशः । ५ तीक्ष्णबुद्धिः । ६ गमितदारिद्र्य. ।

नगत्त्रैयो विजृम्भते ॥ जात्यन्धा इव चेष्टन्ते, पश्यन्तोऽप्यखिला जनाः ॥ १६ ॥ कुलवानपि धीरोऽपि, गंभीरोऽपि सुधीरपि ॥ मोहाज्जहाति मर्यादां, कल्पान्तादिव वारिधिः ॥ १७ ॥ तन्मोहप्रेरिता याव–न्नामी दुष्कर्म कुर्वते ॥ तावदेतान्विबोध्याहं, कुर्वे सन्मार्गमाश्रितान् ॥ १८ ॥ ध्यात्वेत्यागत्य स सुरः, स्वगुरोर्गमनाध्वनि ॥ ग्राममेकं विचक्रे तत्–पार्श्वे दिव्यं च नाटकम् ॥ १९ ॥ ततः स सूरिस्तन्नाट्यं, प्रेक्ष्यमाणो मनोहरम् ॥ ऊर्द्ध्व एव हि षण्मासी–मासीत्प्राज्यप्रमोदभाक् ॥ २० ॥ शीतातपक्षुधातृष्णा–षण्मासातिक्रमश्रमान् ॥ दिव्यानुभावान्नाज्ञासी–त्तन्नाट्यं स विलोकयन् ॥ २१ ॥ तस्मिन्नृत्येऽथ देवेन, संहृते सोऽचलत्पुरः ॥ क्षणमेकं शुभं नाट्यं, दृष्टं दिष्टयेति भावयन् ॥ २२ ॥ स देवोऽथ तदाकूतं, परीक्षितुमलङ्कृतान् ॥ षड् जीवकायसञ्ज्ञान् षट्, विदधे बालकान् वने ॥ २३ ॥ दृष्ट्वाथ सूरिस्तेष्वाद्यं, भूरिभूषणभूषितम् ॥ इति दध्यौ शिशोरस्या–ऽलङ्कारानाच्छिनद्म्यहम् ॥ २४ ॥ एषां द्रव्येण भोगेच्छा, चिरं मे पूरयिष्यते ॥ मृगतृष्णाम्बुपानेच्छा–देश्या द्रव्यं विना हि सा ॥ २५ ॥ विमृश्येति स तं क्षीर–कण्ठं सोत्कण्ठमब्रवीत् ॥ रे ! मुञ्च मुञ्चालङ्कारान्, बालकः स तु नाऽमुचत् ॥ २६ ॥ ततो रुष्टः स तं शैवं, जग्राह गलकन्दले ॥ सोऽर्भकोऽपि भयोद्भ्रान्त– स्तमित्यूचे सगद्गदम् ॥ २७ ॥ अस्यामटव्यां भीमाया, विभ्यच्चौराद्युपद्रवात् ॥ पृथ्वीकायिकसञ्ज्ञोऽह—मस्मि त्वां शरणं श्रितः ॥ २८ ॥ अशाश्वता ह्यमी प्राणा, विश्वकीर्तिश्च शाश्वती ॥ यशोर्थी प्राणनाशेऽपि, तद्रक्षेच्छरणागतम् ॥ २९ ॥ बालं मां दीनतां प्राप्तं, पाहि पाहि प्रभो ! ततः ॥ तैरेव भूषिता भूर्ये, रक्षेयुः शरणागतम् ॥ ३० ॥ यतः–"त्रिदलं जो

१ जगत्त्रयीम्. । २ गम्भीरो इति हर्षं प्रतौ । ३ भाग्येन । ४ भावम् । ५–६ बालम् । ७ त्रिदलं यः अवलम्बते, आपत् पतितं च यः समुद्धरति । शरणागतं च रक्षति, त्रिभिः तैः अलङ्कृता पृथिवी ॥ १ ॥

चिन्तयेत्, अनुमानप्रमाणादिसिद्धत्वात् सर्वज्ञस्येति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ निदर्शनं चात्र, तथाहि—
वत्साभूमौ भूरिशिष्य-परिवारा बहुश्रुताः ॥ आर्याषाढाभिधाचार्या, बभूवुर्विश्ववत्सलाः ॥ १ ॥ यो यस्तेषां गणे भक्तं,
प्रत्याख्याय व्यपद्यत ॥ तं तं निर्याम्य निर्ग्रन्थ-मित्थं ते सूरयोऽवदन् ॥ २ ॥ देवभावङ्गतेनाऽऽशु, देयं मे दर्शनं त्वया ॥ इत्युक्ते-
ऽपि बहूनां तै-र्नागात्कोऽपि दिवं गतः ॥ ३ ॥ अथाऽन्यदा स्वशिष्यं ते, निर्याम्यातीव वल्लभम् ॥ एवमूचुः सनिर्बन्धं, गुरवो
गद्गदाक्षरम् ॥ ४ ॥ स्वर्गङ्गतेन भवता, वत्स ! वत्सलचेतसा ॥ अवश्यं दर्शनं देयं, त्वामिति प्रार्थये भृशम् ॥ ५ ॥ मया हि
बहुसाधूना-मेवमुक्तमभूत्परम् ॥ नाऽऽगात्कोऽपि त्वं तु वत्सा-ऽऽगच्छेः स्नेहममुं स्मरन् ॥६॥ तत्प्रपद्य विपद्याशु, देवीभूतोऽपि स
द्रुतम् ॥ नाययौ प्रथमोत्पन्न-सुरकार्यैर्विलम्बितः ॥ ७ ॥ तस्मिन्ननागते सद्यो, विपर्यस्तमना गुरुः ॥ एवं व्यचिन्तयन्नूनं, परलोको
न विद्यते ! ॥ ८ ॥ ज्ञानदर्शनचारित्रा-राधकाः शान्तचेतसः ॥ विहितानशनाः सम्य-ग्मया निर्यामिताः स्वयम् ॥ ९ ॥ मद्वाचं
प्रतिपन्नाश्च, विनेया मम ये मृताः ॥ स्नेहलेष्वपि तेष्वेको-ऽप्याऽऽगान्नो कथमन्यथा ? ॥ १० ॥ (युग्मम्) तदद्य यावच्चक्रेऽसौ,
क्रिया कष्टप्रदा मुधा ॥ भोगान् हित्वा मनोज्ञांश्च, मयात्मा वञ्चितो वृथा ॥ ११ ॥ भुक्त्वा भोगांस्तदद्यापि, करिष्ये सफलं जनुः ॥
परलोके ह्यसति कः, क्लिश्यते कुशलो मुधा ॥ १२ ॥ विमृश्येति स्वलिङ्गस्थ, एव मिथ्यात्वमाश्रितः ॥ उत्प्रव्रजितुकामोऽसौ, मुक्त्वा
गच्छं विनिर्ययौ ॥ १३ ॥ अत्रान्तरेऽवधिज्ञाना-त्स्वरूपं स्वगुरोरिदम् ॥ ज्ञात्वा दिवं गतः शिष्यो, विषण्णो ध्यातवानिति ॥१४॥
अहो ! मद्गुरवो जैना-गमनेत्रान्विता अपि ॥ विमुक्तिमार्गं मुञ्चन्ति, मोहान्धतमसाकुलाः ॥ १५ ॥ अहो ! मोहस्य महिमा,

१ स्वर्गम् । २ साग्रहम् । ३ शिष्याः । ४ जन्म । ५ साधुवेशस्थः ।

नगरेऽत्रैषो विजृम्भते ॥ जात्यन्धा इव चेष्टन्ते, पश्यन्तोऽप्यखिला जनाः ॥ १६ ॥ कुलवानपि धीरोऽपि, गंभीरोऽपि सुधीरपि ॥ मोहाज्जहाति मर्यादां, कल्पान्तादिव वारिधिः ॥ १७ ॥ तन्मोहप्रेरिता याव-न्नामी दुष्कर्म कुर्वते ॥ तावदेतान्विबोध्याहं, कुर्वे सन्मार्गमाश्रितान् ॥ १८ ॥ ध्यात्वेत्यागत्य स सुरः, स्वगुरोर्गमनाध्वनि ॥ ग्राममेकं विचक्रे तत्-पार्श्वे दिव्यं च नाटकम् ॥ १९ ॥ ततः स सूरिस्तन्नाट्यं, प्रेक्ष्यमाणो मनोहरम् ॥ ऊर्ध्व एव हि षण्मासी-मासीत्प्राज्यप्रमोदभाक् ॥ २० ॥ शीतातपक्षुधातृष्णा-षण्मासातिक्रमश्रमान् ॥ दिव्यानुभावान्नाज्ञासी—त्तन्नाट्यं स विलोकयन् ॥ २१ ॥ तस्मिन्नृत्येऽथ देवेन, संहृते सोऽचलत्पुरः ॥ क्षणमेकं शुभं नाट्यं, दृष्टं दिष्ट्येति भावयन् ॥ २२ ॥ स देवोऽथ तदाकूतं, परीक्षितुमलङ्कृतान् ॥ षट् जीवकायसञ्ज्ञान् षट्, विदधे बालकान् वने ॥ २३ ॥ दृष्ट्वाथ सूरिस्तेष्वाद्यं, भूरिभूषणभूषितम् ॥ इति दध्यौ शिशोरस्या-ऽलङ्कारानाच्छिनद्म्यहम् ॥ २४ ॥ एषां द्रव्येण भोगेच्छा, चिरं मे पूरयिष्यते ॥ मृगतृष्णाम्बुपानेच्छा-देश्या द्रव्यं विना हि सा ॥ २५ ॥ विमृश्येति स तं क्षीर-कण्ठं सोत्कण्ठमब्रवीत् ॥ रे ! मुञ्च मुञ्चालङ्कारान्, बालकः स तु नाऽमुचत् ॥ २६ ॥ ततो रुष्टः स तं शावं, जग्राह गलकन्दले ॥ सोऽर्भकोऽपि भयोद्भ्रान्त- स्तमित्यूचे सगद्गदम् ॥ २७ ॥ अस्यामटव्यां भीमायां, विम्यच्चौराद्युपद्रवात् ॥ पृथ्वीकायिकसञ्ज्ञोऽह—मस्मिन् रा शरणं श्रितः ॥ २८ ॥ अशाश्वता इमी प्राणा, विश्वकीर्तिश्च शाश्वती ॥ यशोर्थी प्राणनाशेऽपि, तद्रक्षेच्छरणागतम् ॥ २९ ॥ बालं मां दीनतां प्राप्तं, पाहि पाहि प्रभो ! ततः ॥ तैरेव भूषिता भूयै, रक्षेयुः शरणागतम् ॥ ३० ॥ यतः—"विहलं जो

१ गमनशील । २ गम्भीरो इति द्वयं प्रतौ । ३ भाग्येन । ४ भावम् । ५–६ बालम् । ७ विह्वलं यः अवलम्बति, आपत् पतितं च यः समुद्धरति । शरणागतं च रक्षति, त्रिभिः तैः अलङ्कृता पृथिवी ॥ १ ॥

अवलंबइ, आवइपडिअं च जो समुद्धरइ ॥ सरणागयं च रक्खइ, तिसु तेसु अलंकिआ पुहवी ॥ ३१ ॥'' इत्याद्युक्तोऽपि लुब्धात्मा,
स सूरिस्तस्य कन्धराम् ॥ यावन्मोटयितुं लग्न—स्तावच्छावः पुनर्जगौ ॥ ३२ ॥ भगवन्नेकमाख्यानं, श्रुत्वा कुर्या यथोचितम् ॥
सूरिर्जगाद तद्ब्रूहि, सोप्याख्यत् श्रूयतामिति ॥ ३३ ॥ ग्रामे क्वापि कुलालोऽभू—त्स चान्येद्युर्मृदं खनन् आक्रान्तः पतता खानि—
तटेनेति वचोऽवदत् ॥ ३४ ॥ यत्प्रसादाद् बलिं भिक्षां, ददे ज्ञातींश्च पोषये ॥ साऽप्याऽऽक्रामति भूमिर्मां, तज्जातं शरणाद्भयम् ॥३५॥
यथा ह्याजीविकामुख्य—सौख्यार्थी पृथिवीं श्रितः ॥ वराकः कुम्भकारोऽयं, तयैवोपहतो द्रुतम् ॥ ३६ ॥ भगवन्नहमप्येवं, भीतस्त्वां
शरणं श्रितः ॥ त्वं च मुष्णासि मां तद्धी—र्ममापि शरणादभूत् ॥ ३७ ॥ तदाकर्ण्यातिदक्षोऽसि, रे ! बालेति वदन् गुरुः ॥ तद्भूष-
णानि जग्राह, निर्जग्राह च तां शिशुम् ॥ ३८ ॥ तानशेषानलङ्कारा—नक्षिपत्स्वप्रतिग्रहे ॥ व्रताद्भ्रष्टो हि दक्षोऽपि, निरशङ्को
जायते भृशम् ॥ ३९ ॥ ततः पुरो व्रजन् कांश्चि—दतिक्रान्तो वनीं गुरुः ॥ बालकं प्राग्वदद्राक्षी—दपृकायाख्यं द्वितीयकम् ॥ ४० ॥
तस्मिंस्तस्याऽप्यऽलङ्कारां—स्तथैवाऽऽदातुमुद्यते ॥ सोऽप्याऽऽख्याय निजामाख्या—माख्यानं ख्यातवानिति ॥ ४१ ॥ "एकस्ता-
लाचरश्चारु—कथाकथनकोविदः ॥ पाटलाह्वोऽभवद्भूरि—सुभाषितरसह्रदः ॥ ४२ ॥ सोऽन्यदा प्रोत्तरन् गङ्गां, नीरपूरैः प्रवाहितः ॥
तीरस्थैर्ददृशे लोकै—रित्यूचे च सविस्मयैः ॥ ४३ ॥ बहुश्रुतं चित्रकथं, गङ्गा वहति पाटलम् ॥ वाह्यमानाऽस्तु भद्रं ते, ब्रूहि किञ्चि-
त्सुभाषितम् ॥ ४४ ॥ समाकर्ण्योभयाकर्णि—सकर्णस्तज्जनोदितम् ॥ श्लोकमेकमनश्लीलं, पाटलोऽप्येवमब्रवीत् ॥ ४५ ॥ येन रोहन्ति
बीजानि, येन जीवन्ति कर्षकाः ॥ तस्य मध्ये विपद्येत, जातं मे शरणाद्भयम् ॥ ४६ ॥'' कथां प्रोच्येति तद्भावं, चाविष्कृत्य

१ ग्रीवाम् । २ कुम्भकार. । ३ ममार । ४ स्वपात्रे । ५ दयाहीन । ६ कथानकम् । ७ सुन्दरमित्यर्थ. । ८ कृषिवलाः ।

स्थिते शिशौ ॥ क्रपां हित्वाऽऽददे सूरि–स्तस्याप्याभरणव्रजम् ॥ ४७ ॥ ततोऽप्यग्रे व्रजंस्तेज—स्कायिकाख्यं तृतीयकम् ॥ वीक्ष्या-
र्भकमभून्सूरि—स्तद्भूषाग्रहणोद्यतः ॥ ४८ ॥ ततः सोऽपि शिशुः प्राग्व–त्प्रादुष्कृत्य निजाभिधाम् ॥ इत्थं कथां कथयितुं, पटुवाक्यैः
प्रचक्रमे ॥४९॥ "क्वाप्याश्रमे तापसोऽभू–त्सर्वदा वह्निपूजकः ॥ तस्योटजेऽनलेनैवा—ऽन्यदा दग्धे स इत्यवक् ॥५०॥ यमहं मधुस-
र्पिर्भ्यां, तर्पयामि दिवानिशम् ॥ दग्धस्तेनैवोटजो मे, जातं तच्छरणाद्भयम् ॥५१॥ यद्वारण्यं गतः कश्चि–द्व्रह्निं व्याघ्रभिया निशि ॥
अज्वालयत् प्रमत्तश्च, दग्धस्तेनाऽब्रवीदिति ॥ ५२ ॥ मया हि व्याघ्रभीतेन, पावकः शरणीकृतः ॥ दग्धं तेन च गात्रं मे, जातं
शरणतो भयम् ॥ ५३ ॥" इत्युक्त्वाख्यानकं तस्यो—पनयं च प्रकाश्य सः ॥ तस्थौ शिशुस्ततस्तस्य, भूषणान्याददे गुरुः ॥ ५४ ॥
ततोऽप्यग्रेऽर्भकं वायु–कायाख्यं वीक्ष्य पूर्ववत् ॥ लातुं तस्याप्यलङ्कारान्, सूरिरुद्यमवानऽभूत् ॥ ५५ ॥ सोऽपि शावो निजं नाम,
प्राग्वत्स्वं प्रकाशयन् ॥ आख्यानं वक्तुमारेभे, वाग्मित्वं नाटयन्निजम् ॥ ५६ ॥ "एकः कोऽपि युवा भूरि–बलोऽभूत्पीनभूघनैः ॥
वातरोगगृहीतं तं, प्रेक्ष्य कोऽपीति पृष्टवान् ॥ ५७ ॥ लङ्घनप्लवनोद्योगी, प्राग्भूत्वाप्यधुना भवान् ॥ याति यष्टिमवष्टभ्य, कस्य व्या-
धेरुपद्रवात् ? ॥ ५८ ॥ सोऽवादीद्यो मरुज्ज्येष्ठा–ऽऽषाढयोः सौख्यदो भवेत् ॥ स एव बाधतेऽङ्गं मे, जातं हि शरणाद्भयम् ॥५९॥"
आख्यानमित्युदित्वा त—दुद्भावयित्वा च पूर्ववत् ॥ शिशोः स्थितस्य तस्यापि, भूषणान्यग्रहीद्गुरुः ॥ ६० ॥ भूयोऽपि पुरतो बालं,
प्राग्वदाभरणैर्भृतम् ॥ स वनस्पतिकायाख्यं, पञ्चमं सूरिरैक्षत ॥ ६१ ॥ तस्यापि भूषणगणं, ग्रहीतुं सोद्यमे गुरौ ॥ सोऽपीत्याख्यान
माचख्यौ, स्वाभिख्याख्यानपूर्वकम् ॥ ६२ ॥ "द्रुमे पुष्पफलाकीर्णे, क्वापि केऽप्यवसन् खगाः ॥ वृक्षो ह्ययं नः शरण–मिति

१ मलङ्कारः । २ शिशुम् । ३ वक्तृत्वम् । ४ पुष्टशरीरः । ५ उद्भावन । ६ स्वनामकथनपूर्वम् । ७ पक्षिणः ।

इतश्च अपत्यानि बहून्यन्त-र्नीडं[1] क्रीडन्ति जज्ञिरे ॥ ६४ ॥ इतश्च
विश्रब्धचेतसः ॥ ६३ ॥ तेषां च वसतां तत्र, निराबाधमथान्यदा ॥ तया च लतयाऽन्येद्यु-र्विलग्य भुजगो[2] महान् ॥
तस्य वृक्षस्य, पार्श्वात्काऽप्युद्गता लता ॥ तं तरुं परिवेष्ट्योच्चै-रारुरोह द्रुमोपरि ॥६५॥ कुर्वन्तस्तुमुलं प्रोच्चै-रित्थमा-
आरुह्य तं द्रुमं तानि, खगापत्यान्यभक्षयत् ॥ ६६ ॥ ततस्ते विहगाः स्वीया-पत्यविध्वंसदुःखिताः ॥ इत्युदीर्य कथां
हुर्मुहुर्मिथः ॥ ६७ ॥ अद्य यावत्सुखं वृक्षे, स्थितमत्रानुपद्रवे ॥ अस्मादेव लतायुक्ता-दद्याभूच्छरणाद्भयम् ॥ ६८ ॥" त्रसकायाख्यमर्भ-
तस्या, भावं प्राग्वत् प्रकाश्य च ॥ तस्थुषस्तस्य शावस्या-ऽप्याददे भूषणानि सः ॥ ६९ ॥ ततोऽग्रे प्रस्थितः षष्ठं, अवादीद्बाल-
कम् ॥ वीक्ष्य तस्याप्यलङ्कारान्, सोऽभूदाच्छेत्तुमुत्सुकः ॥ ७० ॥ निजामाख्यां समाख्याय, सोऽप्याऽऽख्यानचतुष्टयम् ॥ पुरान्तः
न्द्रियादीनां, चतुर्णां तत्र सम्भवात् ॥ ७१ ॥ "तथाहि नगरे क्वापि, परीते परितोऽरिभिः ॥ भीता बहिस्था मातङ्गाः[4], पुरं
प्राविशन् द्रुतम् ॥ ७२ ॥ तांश्च मध्यस्थितैर्लोकै-रन्नादिक्षयभीरुभिः ॥ निष्काश्यमानान्नगरा-द्विद्विषोऽपीडयन् भृशम् ॥ ७३ ॥ भीताः पौराः कर्षयन्ति,
नः शरणं भात्री—त्याशया विशतोऽपि तान् ॥ निरीक्ष्य दुर्दशां प्राप्तां—स्तदा कोऽपीत्यऽभाषत ॥ ७४ ॥ प्रोक्तेऽप्येवं कथानके ॥
युष्मान्निघ्नन्ति च द्विषः[5] ॥ तत्क्वापि यात मातङ्गाः !, जातं शरणतो भयम् ॥ ७५ ॥" प्राग्वत् सोपनये तेन, सर्वदा-
अमुष्वति गुरौ बालो, द्वितीयामब्रवीत्कथाम् ॥ ७६ ॥ नगरे क्वाप्यभूद्भूपः, स च दुष्टो निजैर्नरैः ॥ स्वीय एव पुरे चौर्यं, परस्परमदोऽवदन् ॥ ७८ ॥
ऽचीकरद्भृशम् ॥ ७७ ॥ राज्ञस्तस्य पुरोधास्तु, सर्वं जनमभण्डयत् ॥ खिन्नास्ततोऽखिला लोकाः, कथां सोपनयां प्राग्व-दिमा-
यत्र राजा स्वयं चौरो, भण्डकश्च पुरोहितः ॥ यात पौराः ! पुरात्तस्मा-ज्जातं हि शरणाद्भयम् ॥ ७९ ॥"

१ नीडः 'मालो' इति भाषा । २ सर्पः । ३ व्यासे । ४ चाण्डालाः । ५ शत्रवः ।

मृगानमप्यमुम् ॥ नाऽनूचानोऽप्युचद्रस्तं, जनं दुष्ट इव ग्रहः ॥ ८० ॥ ततस्तृतीयमाख्यानं, वक्तुं प्राक्रंस्त सोऽर्भकः ॥ "तथाहि
काप्यभूद्ग्रामे, द्विजन्मा कोऽपि कामुकः ॥ ८१ ॥ तस्य चासीत्सुता मध्य-वयोभूषितभूघना ॥ उदग्ररूपलावण्या, जगन्नेत्रसुधाञ्जनम्
॥ ८२ ॥ अन्यदा तां सुतां वीक्ष्य, रिरंसुः स द्विजोऽभवत् ॥ न हि प्रबलभोगेच्छः, स्थानास्थाने विचारयेत् ॥ ८३ ॥ तां
च कामयमानोऽपि, न सिषेवे स लज्जया ॥ तत्कामस्यानिवृत्तेश्च, जज्ञे क्षीणतनुर्भृशम् ॥ ८४ ॥ तं चातिदुर्बलं प्रेक्ष्य, सनिर्बन्धं तदङ्गना ॥ अप्राक्षीत्क्षामताहेतुं, सोऽप्याचख्यौ यथातथम् ॥ ८५ ॥ ततः सा व्यमृशद्दक्षा, यद्येनां नाप्नुयादयम् ॥ तदावश्यं विपद्येत,
द्राग् दशां दशमीं गतः ॥८६॥ विधायाकार्यमप्येत-त्तदेनं जीवयाम्यहम् ॥ निजो भर्त्ता हि पत्नीभि-र्जीवनीयो यथा तथा
॥ ८७ ॥ सा विचिन्त्येति तं प्रोचे, मा कार्षीरधृतिं प्रिय ! ॥ अहं केनाऽप्युपायेन, करिष्यामि तवेहितम् ॥ ८८ तमित्याश्वास्य सा
पुत्री-मिति प्रोवाच दम्भिनी ॥ पूर्वं हि नः सुतां यक्षो, भुङ्क्ते पश्चाद्विवाहते ॥ ८९ ॥ कृष्णभूतेष्टानिशायां, तत्त्वं यक्षालयं व्रजेः ॥
त्वां भोक्तुमुद्यतं तत्रा-ऽऽगतं यक्षं च मानयेः ॥ ९० ॥ हे पुत्रि ! तत्रोद्योत च, मा कार्षीर्यक्षमीक्षितुम् ॥ उद्योते हि कृते यक्षः,
त्वरोषमुपयास्यति ॥ ९१ ॥ तच्छ्रुत्वा मातृविस्रम्भा, स्वीचक्रे साऽपि तद्वचः ॥ विस्रब्धो हि जनोऽकार्य-मपि सद्यः प्रपद्यते
॥ ९२ ॥ रात्रौ च मातृप्रोक्तायां, सा यक्षेक्षणकौतुकात् ॥ शरावस्थगितं दीपं, लात्वा यक्षालयं ययौ ॥ ९३ ॥ तन्मात्रा प्रहितो
भट्टो-ऽप्याऽऽगात्तद्यक्षमन्दिरम् ॥ तां चोपभुज्य निःशङ्कं, रतश्रान्तोऽस्वपीत्सुखम् ॥ ९४ ॥ शरावसम्पुटाद्दीप-माविष्कृत्याऽथ कौतुकात् ॥ पश्यन्ती तत्सुता तत्र, तातं दृष्ट्वेत्यचिन्तयत् ॥ ९५ ॥ अहो मया समं माया, मात्राऽपि महती कृता ॥ भर्त्ता तदयमेवास्तु,

१ आचार्यः । २ धीरः । ३ शरीर । ४ विस्रम्भ. विश्वास । ५ विश्वस्त ।

मम किं लज्जयाऽधुना ? ॥ ९६ ॥ किञ्च स्वतातमप्येन—मपशङ्कं भजाम्यथ ॥ नर्त्तनोद्युक्तनर्त्तक्या, वदनावरणेन किम् ? ॥ ९७ ॥
सा विमृश्येति पित्राऽपि, समं रेमे यथारुचि ॥ रतश्रान्तौ च तौ सुप्तौ, प्राबुध्येतां प्रगेऽपि न ॥ ९८ ॥ माता तस्यास्ततः
कान्त—वियोगोदग्रदुःखतः ॥ अलब्धनिद्रा यामिन्यां, प्रातस्तावित्यभाषत ॥ ९९ ॥ उद्गतेऽपि रवौ विश्वं, विश्वं स्पृशति
चाऽऽतपे ॥ प्रबुद्धेऽप्यऽखिले लोके, हले ! जागर्त्ति नो सुखी ॥ १०० ॥ तत्सवित्रीवचः पूर्व—प्रबुद्धा सा तदङ्गजा ॥ श्रुत्वा
तदीयभावं चा—ऽवगम्येत्युत्तरं ददौ ॥ १०१ ॥ मातस्त्वयैव प्रोक्तं मे, यद्यक्षं बहु मानयेः ॥ यक्षेण चाहृतस्तात—स्तदन्यं
तातमेषय ॥ १०२ ॥ इमामाकर्ण्य तद्वाचं, ब्राह्मणीत्यब्रवीत्पुनः ॥ नव मासान् स्वीयकुक्षौ, कष्टेनाऽधारि या मया ॥ १०३ ॥
विण्मूत्रे च चिरं यस्या, मर्दिते साऽपि नन्दना ॥ मत्कान्तमहरत्तन्मे, जातं शरणतो भयम् ॥ १०४ ॥" पूर्ववद्भावनापूर्व-
मित्युक्तेपि कथानके ॥ तेनाऽमुक्तः शिशुस्तुर्य—माख्यानमिदमुक्तवान् ॥ १०५ ॥ "तथा हि क्वाप्यभूद्ग्रामे, विप्रः कोऽपि
महाधनः ॥ स च धर्मधिया मूढः, सरोवरमचीखनत् ॥ १०६ ॥ तस्य पाल्यां देवकुल—मारामं च विधाप्य सः ॥ प्रवर्त्य
छागयज्ञं च, मुहुस्तत्र चकार सः ॥ १०७ ॥ अयं हि धर्मस्त्राणं मे, परलोके भविष्यति ॥ ध्यायन्निति स यज्ञेषु, छगलानवधी
द्बहून् ॥ १०८ ॥ भूदेवः सोऽन्यदा मृत्वा, छागेष्वेवोदपद्यत ॥ सोऽपि छागः क्रमाद्वृद्धिं, प्राप्तोऽभूत्पीनभूघनः ॥ १०९ ॥
यज्ञे हन्तुं नीयमानः, स्वपुत्रैरेव सोऽन्यदा ॥ स्वोपज्ञं तत्तटाकादि, दृष्ट्वा स्वां जातिमस्मरत् ॥११०॥ मयैव कारितमिदं, ममैवाभूद्वि-
पत्तये ॥ निन्दन्नेवं स्वकृत्यं स, 'बुबु' शब्दं व्यधान्मुहुः ॥ १११ ॥ तथाभूतं च तं वीक्ष्य, ज्ञानी कोऽपि महामुनिः ॥ तत्पूर्वभव-

१ मातृवचः । २ स्वकारितम् ।

वृत्तान्तं, विज्ञायैवमवोचत ॥ ११२ ॥ खानितं हि त्वयैवेदं, सरो वृक्षाश्च रोपिताः ॥ प्रवर्तिता मखाश्चाऽथ, किं 'बुबू' कुरुषे पशो !
॥ ११३ ॥ इति साधुवचः श्रुत्वा, स छागो मौनमाश्रयत् ॥ स्वकर्मण्युदिते किं हि, बूत्कारैरिति चिन्तयन् ॥ ११४ ॥
तूष्णीकः साधुवाचाऽय—मजोऽभूदित्यवेत्य ते ॥ अथाऽपृच्छन् द्विजाः साधु-मित्याश्चर्यभराकुलाः ॥ ११५ ॥ किमेष मेषो[१] भगव-
न्नाकर्ण्य भवतां वचः ॥ तूष्णीकत्वं दधौ नाग, इव मन्त्रवशीकृतः ॥ ११६ ॥ मुनिर्जगौ भवत्तातो, मृत्वाऽसौ छगलोऽभवत् ॥ दृष्ट्वा
चैनत्तटाकादि, जातिस्मरणमाप्नवत् ॥ ११७ ॥ ततो दुःखाद्बुबुध्वान-मुच्चैः कुर्वन्मयोदितम् ॥ स्वकर्मणां दोषमसुं, ज्ञात्वा मौन
दधौ द्रुतम् ॥ ११८ ॥ ततस्तदङ्गजाः प्रोचुः, कः प्रत्यय इह प्रभो ! ॥ विना प्रत्ययमुक्तं हि, परोक्षं श्रद्दधीत कः ? ॥ ११९ ॥
साधुरूचे समक्षं वः, प्राग्भवे निहितं स्वयम् ॥ निधिं चेद्दर्शयत्येष, तदा ह्येतद्यथातथम् ॥ १२० ॥ तदाकर्ण्य निधिस्थानं, दर्शयेत्यु-
दिनः सुतैः ॥ छागो गत्वा निधिस्थाने, पादाग्रेणाऽखनद्भुवम् ॥ १२१ ॥ ततस्तत्तनयैर्जात-प्रत्ययैर्यतिसन्निधौ ॥ स छागो मुमुचे
जैन-धर्मश्च प्रत्यपद्यत ॥ १२२ ॥ धर्मं श्रुत्वा मुनेस्तस्मा—न्मेषोऽपि प्रतिपद्य सः ॥ विहितानशनः सद्यो, देवभूयमविन्दत
॥ १२३ ॥ प्रेत्य मे शरणं भावी-त्याशया स द्विजो यथा ॥ तटाकादि व्यधात्तच्च, तस्याशरणतामगात् ॥ १२४ ॥ एवं मयाऽपि
मोनेन, भवन्तः शरणीकृताः ॥ चेन्मुष्णन्ति तदा मेऽपि, त्राणमत्राणतां गतम् ॥ १२५ ॥" इत्थं चतुर्भिराख्यानै-र्गुरोस्तेनोदि-
तरपि ॥ न दुर्मार्गो न्यवार्त्तिष्टा-ऽसाध्यो रोग इवौषधैः ॥ १२६ ॥ ततस्तस्याऽप्यलङ्कारान्, सूरिर्जग्राह पूर्ववत् ॥ लुब्धो जनो
हि नो द्रव्यै-स्तृप्यत्यब्धिरिवाम्बुभिः ॥ १२७ ॥ एवं षण्णां कुमाराणा—मात्तैराभरणव्रजैः ॥ प्रतिग्रहं दुर्विकल्पै-रात्मानं च

१ पशो: । २-३ अज: । ४ स्वर्गम् ।

वभार सः ॥ १२८ ॥ ततो द्रुतं द्रुतं सूरिः, पुरो गन्तुं प्रचक्रमे ॥सम्बन्ध्येषां शिशूनां मां, माद्राक्षीदिति चिन्तयन् ॥ १२९ ॥
देवोप्येवं परीक्षाभि-स्तं प्रणष्टव्रताशयम् ॥ ज्ञात्वैकां व्यकरोत्साध्वीं, तत्सम्यक्त्व परीक्षितुम् ॥ १३० ॥ तां च गुर्वीमलङ्कार-निकरैः
परिमण्डिताम् ॥ वीक्ष्य सूरिः ससंरम्भा-रम्भमेवमुवाच सः ॥ १३१ ॥ अञ्जिताक्षी भूरिभूषा—भूषिता तिलकाङ्किता ॥ शासनो-
ड्डाहकृदुष्ट-साध्वि ! त्वं कुत आगता ॥ १३२ ॥ सूरेस्तस्येति वचनं, श्रुत्वा रोषभराकुला ॥ सा व्रतिन्यपि निःशङ्कं, प्रत्युवाचेति
तं द्रुतम् ॥ १३३ ॥ रे सूरे ! सर्षपाभानि परच्छिद्राणि पश्यसि ? ॥ आत्मनो बिल्वमात्राणि, पश्यन्नपि न पश्यसि ! ॥ १३४ ॥
किञ्चैवं शिक्षयन्नन्यं, निर्दोषः खलु शोभते ॥ स्वयं सदोषस्तु परं, न शिक्षयितुमर्हति ॥ १३५ ॥ यदि च त्वं मन्यसे स्वं, श्रमणं
ब्रह्मचारिणम् ॥ समलेष्टुसुवर्णं स-त्क्रियमुग्रविहारिणम् ॥ १३६ ॥ तदभ्येहि ममाभ्यर्ण-मुत्कर्णः किं प्रणश्यसि ? ॥ विलोकयामि
ज्येष्ठार्य !, यथाह ते प्रतिग्रहम् ॥ १३७ ॥ तयेत्युद्गाहितः साध्व्या, तूर्णीकः स व्रजन् पुरः ॥ ददर्श सैन्यमागच्छत्, कृतं तेनैव
नाकिना ॥ १३८ ॥ भयोद्भ्रान्तस्ततः सूरिः, सैन्याध्वानं विहाय सः ॥ नश्यन्नपि नृपस्यैव, पुरोगाद्दैवयोगतः ॥ १३९ ॥ नृपोऽपि
प्रेक्ष्य तं हस्ति-स्कन्धादुत्तीर्य चाऽनमत् ॥ आह स चाऽहो ! भाग्यं मे, यूयं यदिह वीक्षिताः ॥ १४० ॥ तत्कृत्वाऽनुग्रहं स्वामि-
न्मयीदं मोदकादिकम् ॥ एषणीयं प्रासुकं च, गृह्यतां गृह्यतां द्रुतम् ॥ १४१ ॥ नाऽद्य भोक्ष्येऽहमित्युच्चै-र्वदन् सूरिस्तु नाऽऽददे ॥
पात्रस्थो भूषणौघो मा, दृश्यतामिति चिन्तयन् ॥ १४२ ॥ तं मुञ्च मुञ्चेत्यूचानं, भिया भूपस्तु नाऽमुचत् ॥ ह्रिया न नेति जल्प-
न्तीं, नवोढां रमणो यथा ॥ १४३ ॥ भूभुजा मुहुराकृष्ट-मपि सूरिः पतद्ग्रहम् ॥ न मुमोच नवोढा स्त्री, भर्त्राकृष्टमिवांशुकम् ॥ १४४ ॥

१ गर्भिणी । २ समूहैः । ३ 'भिल्ल' इति भा० । ४ मौनः । ५ दैवेन । ६ भर्ता । ७ नवपरिणितस्त्री । ८ वस्त्रम् ।

ततः प्रमद्य तत्पाणे-स्तमाच्छिद्य पतद्ग्रहम् ॥ तत्र यावन्नृपः क्षेप्तु-मारेभे मोदकादिकम् ॥ १४५ ॥ तावत्स तानलङ्कारा-न्निरीक्ष्य कुपितो भृशम् ॥ तमाचार्यमुवाचैवं, भ्रुकुटीविकटाननः ॥ १४६ ॥ अरे पाप ! त्वया नूनं, पुत्रा व्यापादिता मम ॥ नो चेत्कथममी तेषा-मलङ्कारास्तवान्तिके ॥ १४७ ॥ रे दुष्ट ! धिष्ठ ! पापिष्ठ !, साधुवेषविडम्बक ! ॥ यास्यसि त्वं कथं जीवन्, व्यापाद्य मम नन्दनान् ? ॥ १४८ ॥ श्रुत्वेति भूभृतो भाषां, साध्वसाकुलमानसः ॥ अधोमुखः सोऽनूचानो-ऽनूचानो व्यातवानिति ॥ १४९ ॥ अहो ! विमूढचित्तेना—ऽकार्यमेतत्कृतं मया ॥ यदेतदीयपुत्राणा-माददे भूषणव्रजः ॥ १५० ॥ मत्पातकं च सकलं, ज्ञातं भूखामिनाऽमुना ॥ तदसौ मां कुमारेण, मारयिष्यति केनचित् ॥ १५१ ॥ पाप्मनो निखिलस्यापि, फलमेतदुपस्थितम् ॥ इदानीमेव तत्कोऽत्र, शरणं मे भविष्यति ? ॥ १५२ ॥ अथवा पूर्वमेवेद-मविमृश्य न्यधामहम् ॥ तत्संयमसुखं त्यक्तं, यन्मया भोगकाम्यया ॥ १५३ ॥ तत्रैवं चिन्तयत्येव, माया संहृत्य तां सुरः ॥ आविर्बभूव स्वतनु-द्युतिद्योतितदिङ्मुखः ॥ १५४ ॥ तमित्यूचे च भगवन् !, सोऽहं शिष्योऽस्मि वः प्रियः ॥ स्वयं निर्याम्य यः पूज्यै-रागन्तुं प्रार्थितोऽभवत् ॥ १५५ ॥ अहं हि व्रतमाहात्म्या-त्सुरोऽभूवं महर्द्धिकः ॥ स्मृत्वा वाक्यं च पूज्यानां, स्ववाग्बद्ध इहाऽऽगमम् ॥ १५६ ॥ मदनागमने कश्चि-त्कालक्षेपो बभूव यः ॥ स तु ज्ञेयो नवोत्पन्न—देवकार्याकुलत्वतः ॥ १५७॥ संयमभ्रष्टचित्तांश्च, युष्मान् बोधयितुं मया ॥ तन्नाट्यं विदधे पूज्यै-र्यद्दृष्टमधुनाऽध्वनि ॥ १५८ ॥ मयैव युष्मदाकूत-परीक्षार्थं परिष्कृताः ॥ षट्कायाह्वा दारकाः षट्,ससाध्वीका विकुर्विताः ॥ १५९ ॥ ततोऽत्र-बुध्य वः प्राज्यं, मोहोन्मादमुदित्वरम् ॥ मयोदपादि सैन्यादि—भयं तद्ध्वंसनौषधम् ॥ १६० ॥ शङ्कातङ्कममुं तस्मा-त्त्यक्त्वा

१ नगरगुरुः । २ मात्सर्मः भयः । ३ भगवन् । ४ आचार्य. । ५ वृद्धिमन्तम् ।

मोहसमन्वितम् ॥ उन्मार्गगं मनोऽवाप्त—सन्मार्गं कुरुताऽऽत्मनः ॥ १६१ ॥ किञ्च—“संकंतदिव्वपेमा, विसयपसत्तासमत्तकत्तव्वा ॥ अण-
हीणमणुअकज्जा, नरभवमसुइं न इंति सुरा ॥ १६२ ॥ चत्तारि पंच जोअण—सयाइं गंधो उ मणुअलोगस्स ॥ उड्ढं वच्चइ जेणं,
न हु देवा तेण आवंति ॥ १६३ ॥” इत्याद्यागमवाक्यानि, जानद्भिरपि सूरिभिः ॥ मदनागमनेप्येत—त्कमारब्धं किमीदृशम् ?
॥ १६४ ॥ अन्यच्च दिव्यनाट्यादि—विलोकनकुतूहलात् ॥ कालं यान्तं बहुमपि नैव जानन्ति निर्जराः ॥ १६५ ॥ युष्माभिरपि
तद्दिव्य—नाटकाक्षिप्तमानसैः ॥ ऊर्द्धस्थैरेव षण्मासी, निन्येऽश्रान्तैर्मुहूर्त्तवत् ॥ १६६ ॥ तद्भदन्ताः ! विमोहोऽयं, कर्तुं वो नैव
युज्यते ॥ कल्पान्तेऽपि किमु क्षीरा—म्भोधिरुल्लङ्घतेऽवधिम् ? ॥ १६७ ॥ भवादृशा अपि यदा, कुर्वन्त्येवमनीदृशम् ॥ दृढधर्मा जग-
ति क—स्तदा ह्यन्यो भविष्यति ? ॥ १६८ ॥ तद्दुराचरितं सर्व—मालोच्येदं महाधियः ! ॥ समाचरत चारित्रं, कर्मकक्षहुताशनम्
॥ १६९ ॥ गीर्वाणवाणीं श्रुत्वेति, प्रतिबुद्धो महाशयः ॥ स सूरिः स्वदुराचारं, भूयो भूयो निनिन्द तम् ॥ १७० ॥ वारं वारं
च तं देव—मार्याषाढोऽब्रवीदिति ॥ साधु साधु त्वया वत्स !, बोधितोऽहं महामते ! ॥ १७१ ॥ अहं हि नरकाध्वानं, प्रपन्नो
ऽपि स्वकर्मभिः ॥ मोक्षमार्गं त्वयैवाऽथ, प्रापितो भावबन्धुना ॥ १७२ ॥ धर्माद्भ्रष्टस्य मे भूयो, धर्मदानविधायिनः ॥ तवाऽ
नृणोऽहं नैव स्यां, ब्रवीमि किमतः परम् ? ॥ १७३ ॥ तं देवमभिनन्द्येति, स्वस्थानमगमद्गुरुः ॥ आलोचितप्रतिक्रान्त—स्तपोत्युग्रं
चकार च ॥ १७४ ॥ सुरोऽपि सूरिं नत्वा तं, प्रमोदभरमेदुरः ॥ क्षमयित्वा स्वापराधं, सुरलोकमगात्पुनः ॥ १७५ ॥ नाषाढ-

---

१ “सङ्क्रान्तदिव्यप्रेमा, विषयप्रसक्तासमाप्तकर्तव्या । अनाधीनमनुजकार्या, नरभवमशुचिं न यन्ति सुराः” ॥ “चत्वारि पञ्च योजनशतानि गन्धस्तु मनुष्यलोकस्य । उर्द्ध्वं गच्छति येन, नैव देवा. तेन आयान्ति” ॥

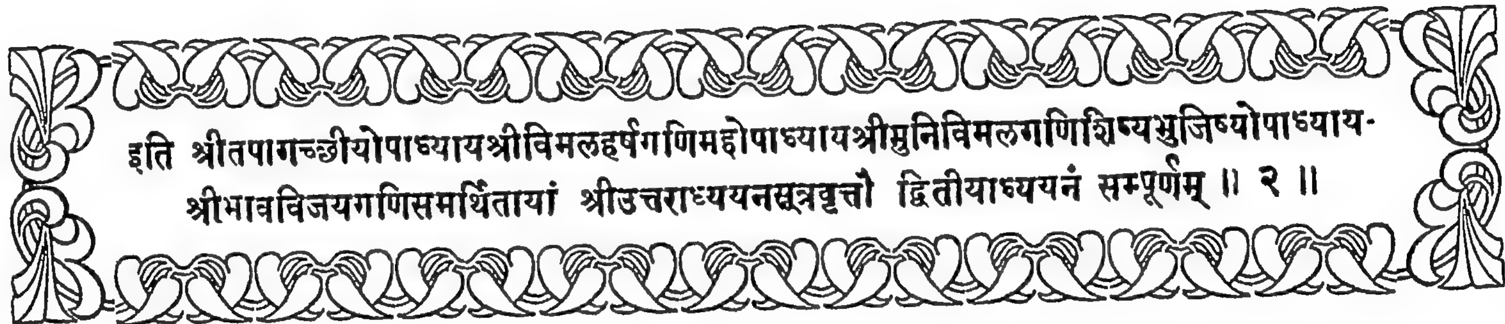
सूरिरिति दर्शनगोचरं प्राक्, सेहे परीषहममुं न तथा विधेयम् ॥ सूरिः स एव सहते स्म यथा च पश्चा–त्सर्वैस्तथा व्रतिवरैः सततं
म सह्यः ॥१७३॥ इति सम्यक्त्वपरीषहे श्रीआषाढाचार्यकथा ॥ २२ ॥ इत्युक्ता द्वाविंशतिः परीषहाः ॥

नन्वेते कस्मिन् कस्मिन्कर्मण्यन्तर्भवन्तीति चेदुच्यते–"दंसणमोहे दंसण—परीसहो पण्ण १ नाण २ पढमंमि ॥ चरिमे लाभप-
रीसह, सत्तेव चरित्तमोहंमि ॥ १ ॥" अत्र 'पढमंमि'त्ति ज्ञानावरणे, 'चरिमे'त्ति अन्तराये। अथ यदुक्तं सप्त चारित्रमोहे, इति तानाह—
"अक्कोस १ अरइ २ इत्थी ३, निसीहिआ ४ अचेल ५ जायणा ६ चेव ॥ सक्कारपुरक्कारे ७, एक्कारस वेअणिज्जंमि ॥ २ ॥" यदुक्तं
एकादश वेदनीये इति तेऽमी—"पंचेव आणुपुव्वी ५, चरिआ ६ सेज्जा ७ तहेव जल्ले ८ अ ॥ वह ९ रोग १० तणप्फासा ११,
सेसेसु नत्थि अवयारो ॥ ३ ॥" तथा उत्कर्षतः समकं विंशतिरेव परीषहा उदयन्ते, मिथो विरुद्धयोः शीतोष्णयोश्चर्यानैषेधिक्यो-
श्चैकतरस्यैव भावात् । तथाऽनिवृत्तिबादराख्यं नवमगुणस्थानकं यावत्सर्वेऽपि परीषहाः सम्भवन्ति, उदयस्तु पूर्वोक्तहेतोर्विंशतेरेव ।
सूक्ष्मसम्परायादित्रये तु चतुर्दश, सप्तानां चारित्रमोहप्रतिबद्धानां दर्शनपरीषहस्य च तत्राभावात्, उदयस्त्वेतेषु द्वादशानाम् । सयोगि-
केवलिनि एकादश, वेद्यप्रतिबद्धानामेव तत्र सम्भवात्, उदयस्त्विह नवानामिति ॥ साम्प्रतमध्ययनोपसंहारार्थमाह—

मूलम्—एए परीसहा सव्वे, कासवेणं पवेइआ। जे भिक्खू ण विहण्णेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुइत्ति बेमि ॥४६॥

१ "दर्शनमोहे दर्शनपरीषहः प्रज्ञाज्ञाने प्रथमे। चरमेऽलाभपरीषहः सप्तैव चारित्रमोहे ॥ १ ॥" २ "आक्रोशारतिस्त्रीनिषद्याअचेलकयातनाश्चैव।
सत्कारपुरस्कार एकादश वेदनीये ॥ १ ॥" ३ "पञ्चैव आनुपूर्व्यः चर्या शय्या तथैव मलश्च । वधरोगतृणस्पर्शाः शेषेषु नास्ति अवतारः ॥१ ॥"

व्याख्या—एते अनन्तरोक्ताः परीषहाः सर्वे 'काश्यपेन' श्रीमहावीरस्वामिना 'प्रवेदिताः' प्ररूपिता यान् ज्ञात्वेति शेषः, भिक्षुः 'न विहन्येत' न पराजीयेत, 'स्पृष्टो' बाधितः 'केनाऽपि' द्वाविंशतेरेकतरेणाऽपि, "कण्हुइ"त्ति कस्मिंश्चिद्देशे काले वा इति सूत्रार्थः, 'इतिः' परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥ ४६ ॥

इति श्रीतपागच्छीयोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्यभुजिष्योपाध्याय-
श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ द्वितीयाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥

"अथ तृतीयाध्ययनम्"

॥ अर्हन् ॥ उक्तं परीषहाध्ययनं सम्प्रति चतुरङ्गीयमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने परीषहसहनमुक्तं, तत्र किमालम्बनमङ्गीकृत्य कर्तव्यमिति प्रश्नसम्भवे मानुषत्वादिचतुरङ्गदुर्लभत्वमालम्बनमाश्रित्येत्युत्तरं, तच्चालम्बनमनेनोच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्येदमादिसूत्रम्—

मूलम्—चत्तारि परमंगाणि, दुल्लहाणिह जंतुणो। माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि अ वीरिअं ॥ १ ॥

व्याख्या—'चत्वारि' चतुःसङ्ख्यानि 'परमाङ्गानि' प्रधानकारणानि, धर्मस्येति शेषः, 'दुर्लभानि' दुःप्रापाणि, 'इह' संसारे, 'जन्तोः' देहिनस्तान्येवाह—'मानुषत्वं' नरजन्म दुर्लभम्। यतः—"[1]एगिंदिआइजाइसु, परिभममाणाण कम्मवसगाण ॥ जीवाणं संसारे, सुदुल्लहं माणुसं जम्मं ॥ १ ॥" 'श्रुतिः' श्रवणं, धर्मस्येति गम्यते, साऽपि दुरवापा। यतः—"[2]आलस्स १ मोह २ ऽवण्णा, ३, थंभा ४ कोहा ५ पमाय ६ किवणत्ता ७ ॥ भय ८ सोगा ९ अण्णाणा, १० वक्खेव ११ कुऊहला १२ रमणा १३ ॥ १ ॥ एएहिं कारणेहिं, लद्धूण सुदुल्लहंपि माणुस्सं ॥ न लहइ सुइं हिअकरिं, संसारुत्तारणिं जीवो ॥ २ ॥ इति" तथा 'श्रद्धा' श्रद्धानं,

1 "एकेन्द्रियादिजातिषु परिभ्रमतां कर्मवशगानाम्। संसारे सुदुर्लभं मानुष्यं जन्म ॥ १ ॥" 2 "आलस्याद् मोहात् अवज्ञाया. स्तम्भात् क्रोधात् प्रमादात् कृपणत्वात्। भयात् शोकात् अज्ञानात् व्याक्षेपात् कुतूहलाद् रमणात् ॥ १ ॥" एतैः कारणैर्लब्ध्वा सुदुर्लभमपि मानुष्यम्। न लभते श्रुतिं हितकरीं संसारोत्तारिणीं जीवः ॥ २ ॥

धर्मस्यैव, साऽपि दुर्लभैव । यतः—"कुबोहमिच्छाभिणिवेसजोगओ, कुसत्थपासंडविमोहिआ जणा ॥ न सद्दहंते जिणणाहदेसिअं, चयंति बोहिं पुण केइ पाविअं ॥ १ ॥ इति" । 'संयमे विरतौ, 'चः' समुच्चये, 'वीर्यं' सामर्थ्यं, तदपि दुर्लभम् । यतः—"सद्दहमाणोवि जओ, सम्मं जिणणाहदेसिअं धम्मं ॥ न तरइ समायरिउं, विसयाइपमायविवसमणो ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ मानुषत्वादीनां च दुर्लभत्वं कथयता चोल्लकादयो दश दृष्टान्ताः सूचिताः, तांश्चैवमाचिख्यौ निर्युक्तिकारः—"चोल्लग १ पासग २ धण्णे ३, जूए ४ रयणे अ ५ सुमिण ६ चक्के अ ७ ॥ चम्म ८ जुगे ९ परमाणू १०, दस दिट्ठंता मणुअलंभे ॥१॥" तत्र 'चोल्लकः' भोजनं, तदुपलक्षितमुदाहरणं चोल्लकस्तच्चैवं, तथाहि—

अत्रैव भरतक्षेत्रे, पुरे काम्पील्यनामके ॥ ब्रह्माभिधोऽभवद्भूप–श्चुलन्याह्वा च तत्प्रिया ॥ १ ॥ तयोः पुत्रो ब्रह्मदत्तो, ब्रह्मभूपे मृते सति ॥ चुलनीरतदीर्घाख्य–भूपभीतेः पलायितः ॥ २ ॥ सुहृदा वरधनुना, समं पृथ्व्यां परीभ्रमन् ॥ सुन्दराकृतिरित्यग्र–जन्मनाऽसेवि केनचित् ॥ ३ ॥ [युग्मम्] तं भूदेवं भूयसीषु, सहायं दुर्दशास्वपि ॥ दिवानिशं सेवमानं, ब्रह्मदत्तोऽब्रवीदिति ॥ ४ ॥ ब्रह्मदत्ताभिधं लब्ध–राज्यमाकर्ण्य मां सखे ! ॥ मत्समीपे त्वयाऽऽगम्य–मनृणः स्यामहं यथा ॥ ५ ॥ ओमित्युक्त्वा द्विजः सोऽथ, स्वस्थानमगमन्मुदा ॥ क्रमेण ब्रह्मदत्तोऽपि, चक्रवर्त्तित्वमासदत् ॥ ६ ॥ तद्विज्ञाय स विप्रोऽपि, काम्पील्यपुरमा-

१ "कुबोधमिथ्याभिनिवेशयोगतः, कुशास्त्रपाखण्डिमोहिता जना. । न श्रद्दधते जिननाथदेशित त्यजन्ति बोधिं पुनः केपि प्राप्ताम् ॥ १ ॥" २ "सद्दहमानोऽपि यत सम्यग् जिननाथदेशितं धर्म्मम् । न तरति समाचरितु विपयादिप्रमादविवशमनः ॥ १ ॥" ३ "चोल्लक पाशको धान्यं, द्यूतं रत्नं च स्वप्नश्चक्र च । चर्म युगं परमाणुर्दश दृष्टान्ता मनुजलाभे ॥ १ ॥" ४ विप्रेण । ५ द्विजम् ।

गमत् ॥ अभिषेकस्तदा चाऽभू-च्चक्रिणो द्वादशाब्दिकः ॥ ७ ॥ ततो रविमिवोलूको, ददर्शाऽपि नृपं न सः ॥ नाप पाप इव स्वर्गे,
प्रवेशमपि तद्गृहे ॥ ८ ॥ विना हि गुणवैगुण्ये, दुष्प्रापो भूपसङ्गमः ॥ सोऽथ ध्यात्वेति जीर्णानां, चक्रे ध्वजमुपानहाम्
॥ ९ ॥ अथ द्वादशभिर्वर्षैः, क्रीडार्थं निर्गते नृपे ॥ द्विजस्तं ध्वजमुत्पाट्या-व्रजद्ध्वजधरैः समम् ॥१० ॥ भूपोऽथ तं ध्वजं वीक्ष्य,
सर्वध्वजविलक्षणम् ॥ ईदृशोऽयं ध्वजः कस्ये- त्यपृच्छत्पारिपार्श्वकान् ॥ ११ ॥ न विद्म इति तैरुक्ते, पार्थिवस्तमजूहवत् ॥ अभ्य-
र्णमागतं तं च, प्रेक्ष्योपालक्षयत्स्वयम् ॥ १२ ॥ दुर्दशासु सहायोऽसौ, ममासीदिति चिन्तयन् ॥ गजादुत्तीर्य तं चक्री, सस्नेहं
परिषस्वजे ॥ १३ ॥ तस्मै कौशलिकीं वार्ता-मापृच्छयेति नृपोऽवदत् ॥ याचस्व सन्मते ! सद्यो, यत्तुभ्यं रोचतेऽधुना ॥ १४ ॥
विप्रोऽजल्पत् प्रिया पृष्ट्वा, याचिष्ये त्वामहं विभो ! ॥ विहस्याऽथ नृपः प्रोचे, तां पृष्ट्वा द्रुतमापतेः ॥ १५ ॥ द्विजस्ततो निजग्रामं,
गत्वाऽप्राक्षीदिति प्रियाम् ॥ चक्री तुष्टो ददातीष्टं, तत्किमभ्यर्थये प्रिये ! ॥ १६ ॥ तन्निशम्येति सा दध्यौ, वृद्धिं प्राप्तो ह्ययं द्विजः ॥
मानयिष्यति मां नैव, सम्पदुत्कर्षगर्वितः ॥ १७ ॥ यदुक्तं-"प्रवर्द्धमानः पुरुष-स्त्रयाणामुपघातकः ॥ पूर्वार्जितानां मित्राणां, दाराणां
वेश्मनां तथा ॥ १८ ॥" तदस्मै तादृशं किञ्चित्, प्रार्थ्यमर्थं ब्रवीम्यहम् ॥ जीवामः समुखं येन, न चोत्कर्षः प्रजायते ॥ १९ ॥
ध्यात्वेति साऽभ्यधाद्विप्रं, स्वामिन् ! याचस्व भोजनम् ॥ दीनारदक्षिणायुक्तं, भरते सर्ववेश्मसु ॥ २० ॥ नगरग्रामदेशाद्यै—र्बहुभिः
किं परिग्रहैः ॥ कष्टाकुलो भवेन्नित्यं, तेषां सत्यापनादिना ? ॥ २१ ॥ तत्प्रपद्य ततः सद्यः, सोऽपि गत्वा नृपान्तिके ॥ अयाचत
स्वजायोक्त-मित्यूचे च प्रमोदभाक् ॥ २२ ॥ अहं हि प्राक् भवद्गेहे, प्रभो ! भोक्ष्ये ततः परम् ॥ त्वदन्तःपुरभूमीशा-ऽमात्यलोक-

१ सेवकान् । २ जाया स्त्री ।

गृहेष्वऽपि ॥ २३ ॥ एवमस्मिन्पुरे भुक्त्वा, परेष्वपि पुरादिषु ॥ भोक्ष्येऽहं भरतक्षेत्रे, सकलेषु यथाक्रमम् ॥ २४ ॥ इत्थं सर्वत्र
भुक्त्वा च, भोक्ष्ये त्वत्सदने पुनः ॥ इत्यूचानं च तं विप्र-मित्यूचे मेदिनीपतिः ॥ २५ ॥ तुष्टान्मत्तः किमेताव—द्याचसे ? त्वं
महामते ! ॥ प्रत्यक्षात्कल्पवृक्षात्किं, करीरं[2] कोऽपि याचते ? ॥ २६ ॥ त्वमेतद्याचमानो हि, याञ्चाभ्यासन्न लज्जसे ॥ विडम्बना-
प्रायमिदं—न त्वहं दातुमुत्सहे ॥ २७ ॥ तत्त्व वृणुष्व देशाद्य, द्रविणं वा यथेप्सितम् ॥ संस्थितश्च ममाभ्यर्णे, भुंक्ष्व वैषयिकं सुखम्
॥ २८ ॥ विप्रः प्रोचे न देशाद्यैः, कार्यं मम महीपते ॥ किन्तु पूर्वोक्तमेव त्वं, देहि चेद्दातुमीहसे ॥ २९ ॥ तदाकर्ण्य नृपोऽध्यासी—
दहो! सत्यपि दातरि ॥ नाऽऽदातुमीष्टे निर्भाग्य—स्तद्दाम्येतदेव हि ॥ ३० ॥ ध्यात्वेति चक्री तद्वाचं, प्रतिपद्य स्वसद्मनि ॥
तस्मै भोजनदीनारौ, ददौ दिव्ये च चीवरे[3] ॥३१॥ ततः प्रतिगृहं विप्रो, भुञ्जानोऽपि नृपाज्ञया ॥ पारं पुरस्य तस्याऽपि, न प्रापा·
पारसद्मनः ॥ ३२ ॥ तर्हि क्व भरतक्षेत्र—वेश्मनां प्रान्तमाप्य सः ॥ चक्रवर्तिगृहे भोक्तुं, भूयो वारकमाप्नुयात् ॥ ३३ ॥ दिव्यानु-
भावाद्यदि वा स भूयो—प्युर्वीपतेर्भोजनमश्नुवीत ॥ भ्रष्टो नरत्वान्न तु धर्महीनः, पुनर्नरत्वं लभते प्रमादी ॥ ३४ ॥ इति चोल्ल-
कदृष्टान्तः प्रथमः ॥ १ ॥ अथ पाशकदृष्टान्तः—

तथाहि गोल्लविषये, ग्रामे च चणकाभिधे ॥ चणेश्वरीप्रियो जैन—विप्रोऽभूच्चणकाह्वयः ॥ १ ॥ अन्यदा तद्गृहे तस्थु—र्ज्ञानिनः
केऽपि साधवः ॥ तदा च तस्य पुत्रोऽभू—द्दुद्गतैर्दशनैः समम् ॥ २ ॥ जातमात्रं च तं बालं, मुनिभ्योऽनमयद्द्विजः ॥ हे भदन्ताः !
सदन्तोऽसौ, जातोऽस्तीति निवेदयन् ॥ ३ ॥ ततस्ते मुनयः प्रोचु—र्बालोऽयं भविता नृपः ॥ तच्छ्रुत्वा चणको भूरि—विषण्णो

१ गृहे । २ 'केरडो' इति भा० । ३ वस्त्रे । ४ गृहस्य ।

ध्यातवानिदम् ॥ ४ ॥ मत्सुतोऽप्येष मायासी–द्राज्यारम्भैरधोगतिम् ॥ ध्यात्वेति घृष्ट्वा तद्दन्तान्, स साधुभ्यस्तदप्यवक् ॥ ५ ॥ पुनरोऽप्यवदमेव–मयं हि रदघर्षणात् ॥ भविता भूपतिर्बिम्बा–न्तरितो भरितो गुणैः ॥ ६ ॥ ततस्तस्याऽभिधां चक्रे, चाणक्य इति तत्पिता ॥ सोऽथ शुक्लद्वितीयेन्दु–रिव वृद्धिं दधौ क्रमात् ॥ ७ ॥ कलिन्दिकाः कण्ठपीठे, स चकार स्वनामवत् ॥ जन्मान्तरानुगामीव, श्राद्धत्वञ्चादितोऽश्रयत् ॥ ८ ॥ यौवने पर्यणैषीच, कुलीनां विप्रकन्यकाम् ॥ निर्धनोऽपि हि सन्तोषा–द्रव्यार्थं नोद्यमं व्यधात् ॥ ९ ॥ अन्यदा तत्प्रिया भ्रातुर्विवाहेऽगाद्गृहे पितुः ॥ निर्धनत्वेन सामान्य—वेषा भूषणवर्जिता ॥ १० ॥ महेभ्यब्राह्मणोदूढा—स्तद्भगिन्योऽपरा अपि ॥ तत्राऽऽययुर्महामूल्य–वस्त्रभूषणभूषिताः ॥ ११ ॥ तासां परिजनः सर्व–श्चक्रे भूयासमादरम् ॥ वाक्यैः पैञ्जूषपीयूषै–र्भूयः सम्भाषणादिकम् ॥ १२ ॥ चाणक्यस्याऽङ्गनां तां तु, न किञ्चित्कोऽप्यऽजल्पयत् ॥ आदरो हि भवेत्सर्वैः, श्रीमतां न तु वपुष्मताम् ॥ १३ ॥ तां च भूषणताम्बूल–गन्धमाल्यादिवर्जिताम् ॥ बन्धुवर्गो भगिन्यादि–रपि बाढमहीलयत् ॥ १४ ॥ भ्रातृजायादयोऽप्यऽस्याः, प्रतिपत्तिं न चक्रिरे ॥ पङ्क्तिभेदञ्च नियतं, भोजनादावपि व्यधुः ॥ १५ ॥ ततोऽतिलज्जितोद्विग्ना, दौःस्थ्यात्प्राप्ता पराभवम् ॥ कथञ्चिदपि वीवाह–मतिवाहयति स्म सा ॥ १६ ॥ विवाहोत्सवपूर्तौ तु, सा स्वीयैरेव चीवरैः ॥ आगात्पत्युर्गृहे शोक—स्रवदश्रुजलाविला ॥ १७ ॥ चाणक्येनाऽथ तद्दुःख–दुःखिना दुःखकारणम् ॥ पृष्टाऽपि सा तत्कुस्थान–व्रणवत्र ह्रियाऽवदत् ॥ १८ ॥ ततो भर्त्रा सनिर्बन्धं—मुक्ता मुक्तागणोपमम् ॥ मुञ्चन्त्यश्रुव्रजं स्माह, कथञ्चित्तं पराभवम् ॥ १९ ॥ तं निशम्याऽथ चाणक्य–श्चेतसीति व्यचिन्तयत् ॥ नूनं जगति दारिद्र्यं, सोच्छ्वासं मरणं नृणाम् ! ॥ २० ॥ परं पराभव-

१ दन्तघर्षणात्। २ परिणीता। ३ कर्णयोः कुल्याभोगे अमृततुल्यैः। ४ दारिद्र्यात्। ५ मामहम्।

येन मातुर्गृहेप्येवं, प्रापदेषा पराभवम् ॥ २१ ॥ प्रकाशयन्ति धनिना—मसत्यामपि बन्धुताम् ॥
स्थानं, विशां दारिद्र्यमेव हि ॥ कलावान् कुलवान् दाता, यशस्वी रूप-वानपि ॥ विना श्रियं भवेन्मर्त्यो,
लज्जन्ते दुर्गतैर्लोका—स्तात्त्विकस्वजनैरपि ॥ २२ ॥ दौःस्थ्यनाशाय तत्किञ्चि—द्दातारं प्रार्थये स्वयम् ॥ द्विजन्मनां हि याञ्चैव, निधानं परमं
निस्तेजाः क्षीणचन्द्रवत् ॥ २३ ॥ मम दौःस्थ्यापनोदस्तु, भावी राज्ञैव केनचित् ॥ तापोपशान्तिः शैलस्य, न हि स्यान्मेघमन्तरा ॥ २५ ॥ ददाति
मतम् ॥ २४ ॥ विमृश्येति जगाम द्राक्, चाणक्यः पाटलीपुरम् ॥ २६ ॥ सोऽथ कार्तिकराकायां, पूर्वन्य-
नन्दभूपश्च, विप्राणां बहुलं धनम् ॥ गत्वाऽऽस्थानसभां नन्द—नृपासनमशिश्रियत् ॥ २७ ॥ अथ राजसभां नन्द—महीपतिरुपागमत् ॥ एकेन सिद्ध-
स्तासनव्रजाम् ॥ तत्रस्थं वीक्ष्य चाणक्यं, सिद्धपुत्रोऽब्रवीदिति ॥ विप्रोऽसौ नन्दवंशस्य, छायामाक्रम्य
पुत्रेण, निमित्तज्ञेन संयुतः ॥ २८ ॥ ततश्चाणक्यमुर्वीश—दास्युवाचेति सादरम् ॥ भगवन्निदमध्यास्व, द्वितीयं सिंहविष्टरम् ॥ ३० ॥ स्यास्यत्यस्मि
तिष्ठति ॥ २९ ॥ स तत्र कुण्डिकां न्यास्य—न्नाऽत्याक्षीदाद्यमासनम् ॥ ३१ ॥ तृतीयमेवं दण्डेन, चतुर्थश्चाक्षमा-
भासने म—त्कमण्डलुरिति ब्रुवन् ॥ ततो दासी जगौ धार्ष्ट्य—महो ! अस्य द्विजन्मनः ॥ यदेवमुच्यमानोऽपि,
लया ॥ पञ्चमं ब्रह्मसूत्रेण, सोऽरुन्धन्नर्मनाटयन् ॥ ३२ ॥ तद्विप्रेणाऽपि धृष्टेन, किमनेनेति वादिनी ॥ सा निहत्याऽङ्घ्रिणा वेगाद्, चाणक्यमुदतिष्ठिपत् ॥ ३४ ॥
न मुञ्चत्याद्यमासनम् ॥ ३३ ॥ समक्षं सर्वलोकाना—ममुं चक्रे प्रतिश्रवम् ॥ ३५ ॥ "कोशैश्च भृत्यैश्च निन-
तया दास्येति चाणक्यो—ऽधिक्षिप्तः प्रज्वलन् क्रुधा ॥ उत्पाट्य नन्दं परिवर्तयामि, महाद्रुमं वायुरिवोग्रवेगः ॥ ३६ ॥" प्रतिश्रुत्येति चाणक्यो,
द्धमूलं, पुत्रैश्च मित्रैश्च विवृद्धशाखम् ॥

१ रङ्कैः । २ मनुष्यः । ३ विना । ४ पूर्णिमायाम् । ५ सिंहासनम् । ६ उपवीतेन । ७ नर्म हास्यम् । ८ धृष्टता । ९ तिरस्कृतः । १० प्रतिज्ञाम् ।

निरगान्नगराद्बहिः ॥ अनेन भिक्षुणा किं स्या-दिति राज्ञाप्युपेक्षितः ॥ ३७ ॥ पित्रा प्रोक्तं स्मरन् बिम्बा-न्तरितं राज्यमात्मनः ॥ बिम्बभूतं नरं सोऽथ, प्राप्तुकामोऽभ्रमद्भुवि ॥ ३८ ॥ मयूरपोषकग्रामं, सोऽथागान्नन्दभूपतेः ॥ परिव्राजकवेषेण, भिक्षार्थं तत्र चाऽभ्रमत् ॥ ३९ ॥ तत्रासीद्ग्रामणीपुत्र्याः, शशभृत्पानदोहदः ॥ तं च पूरयितु कोऽपि, नाऽशकन्मतिमन्तरा ॥ ४० ॥ तस्याऽपूर्तौ च सा बाला, लतेव तनुतां दधौ ॥ स्त्रीणां हि दोहदापूर्त्ति-रव्याधिमरणं स्मृतम् ॥ ४१ ॥ तदा च प्रेक्ष्य चाणक्यं, तस्याः पित्रादिबन्धवः ॥ इत्यपृच्छंश्चन्द्रपान-दोहदः पूर्यते कथम् ? ॥ ४२ ॥ चाणक्योऽथ जगादैव, तत्सुतं दत्त चेन्मम ॥ तदाहं दोहदं तस्या-स्त्वरितं पूरयाम्यमुम् ॥ ४३ ॥ अपूर्णदोहदा गर्भा—न्विता मा म्रियतामियम् ॥ तैर्विमृश्येति चाणक्य-वचनं प्रतिपेदिरे ॥ ४४ ॥ सच्छिद्रमथ चाणक्यो—ऽचीकरत्पटमण्डपम् ॥ तस्योर्द्ध्वञ्चाऽमुचच्छन्नं, नरं छिद्रपिधायकम् ॥ ४५ ॥ छिद्रस्य तस्य चाऽधस्ता-न्न्यधात्स्थालं पयोभृतम् ॥ निशीथे कार्त्तिकीचन्द्र—स्तत्र प्रतिमिर्ति दधौ ॥ ४६ ॥ प्रतिबिम्बं च तच्चान्द्र-मन्तर्वत्न्याः प्रदर्श्य सः ॥ पिबेत्यूचे ततस्तुष्टा, तत्पातुं सा प्रचक्रमे ॥ ४७ ॥ चन्द्रपानधिया स्थाल-पयः साऽपाद्यथा यथा ॥ पिदधे मण्डप-च्छिद्र-मुपरिस्थस्तथा तथा ॥ ४८ ॥ एवं दोहदमापूर्य, तस्याः पृथ्व्यां परिभ्रमन् ॥ चाणक्यो धातुवादाद्यैः, प्रारेभे द्रविणार्जनम् ॥ ४९ ॥ सम्पूर्णदोहदा साऽपि, समये सुषुवे सुतम् ॥ तं च पित्रादयश्चन्द्र—गुप्तनामानमूचिरे ॥ ५० ॥ ववृधे चन्द्रगुप्तोऽपि, स्वजनान् मोदयन् क्रमात् ॥ औदार्यधैर्यगाम्भीर्यसौन्दर्यादिगुणैः समम् ॥ ५१ ॥ स बालकैः सह क्रीडां, कुर्वन्नुर्वीशवत्सदा ॥ ददौ ग्रामादिकं तेषां, हयीकृत्यारुरोह तान् ॥ ५२ ॥ तं द्रष्टुकामश्चाणक्यो, भ्रमंस्तत्राऽन्यदा ययौ ॥ अपश्यच्चन्द्रगुप्तं च, क्रीडन्तं भूप-

१ शशभृत् चन्द्रः । २ दुग्धभृतम् । ३ अर्धरात्रे । ४ प्रतिबिम्बम् । ५ गर्भिण्याः । ६ धनार्जनम् । ७ हय. अश्वः ।

लीलया ॥ ५३ ॥ महाराज ! ममाऽपि त्वं, किञ्चिद्देहीति चाऽब्रवीत् ॥ ततश्चन्द्रोऽवदद्विप्र !, गृहाण सुरभीरिमाः ॥ ५४ ॥ चाणक्योऽथाऽब्रवीदेता, गावो गृह्णन् बिभेम्यहम् ॥ बभाण चन्द्रो मा भैषी–र्वीरभोग्या हि भूरियम् ॥ ५५ ॥ ततः पप्रच्छ चाणक्यः, कस्यायमिति बालकान् ॥ शिशोरप्यस्य विज्ञानं, प्रकृष्टमिति चिन्तयन् ॥ ५६ ॥ जगुर्बालाः परिव्राजः, पुत्रोऽसौ विप्र ! वर्तते ॥ गर्भस्थोऽप्येष यत्तस्मै, दत्तो दोहदपूरणात् ॥ ५७ ॥ चाणक्योऽथ स्वकीयं तं, बालं ज्ञात्वेत्यभाषत ॥ एहि वत्स ! ददे राज्यं, यस्मै दत्तोऽसि सोऽस्म्यहम् ॥ ५८ ॥ तच्छ्रुत्वा द्रुतमायातं, हत्वा तं राज्य काङ्क्षिणं ॥ चाणक्यो द्राक् पलायिष्ट, सलोप्त्र इव तस्करः ॥ ५९ ॥ धातुवादार्जितद्रव्यैः, सेनां कृत्वाऽथ काञ्चन ॥ रुरोध पाटलीपुत्रं, प्रतिज्ञापूरणाय सः ॥ ६० ॥ ततो नन्देन तत्सैन्ये, स्वल्पत्वाद्विद्रुते द्रुतम् ॥ चाणक्यश्चन्द्रगुप्तेन, समं सद्यः पलायत ॥ ६१ ॥ ततो नन्दश्चन्द्रगुप्तं, ग्रहीतुं सादिनो बहून् ॥ आदिश्य प्राविशत्तुष्टैः, पौरैः कल्पोत्सवे पुरे ॥ ६२ ॥ तेषां नन्दाश्ववाराणां, मध्यादेकः समाययौ ॥ चन्द्रगुप्तमनुक्षिप्रं, वायुवेगेन वाजिना ॥ ६३ ॥ दूराद्वीक्ष्य तमायान्तं, चाणक्यश्चारुधीनिधिः ॥ प्रावीविशच्चन्द्रगुप्तं, सवेशस्थे सरोवरे ॥ ६४ ॥ स्वयं तु निर्णेजकवत्, प्रारेभे वस्त्रधावनम् ॥ तत्राऽऽयातोऽथ नन्दाश्व—वारस्तमिति पृष्टवान् ॥ ६५ ॥ चन्द्रगुप्तो व्रजन्नत्र, दृष्टो रे ! रजक ! त्वया ॥ सोऽप्यूचेऽन्तः–सरो नंष्ट्वा, प्रविष्टः स हि विद्यते ॥ ६६ ॥ ततः सादी तमाक्रष्टुं, प्रविविक्षुः सरोन्तरे ॥ उत्तीर्य तुरगाच्छस्त्र-सन्नाहादि विहाय च ॥ ६७ ॥ कौपीनमात्रभृद्याव–ज्जलोपान्तमुपाययौ ॥ तावत्तस्यैव खड्गेन, चाणक्यस्तच्छिरोऽच्छिनत् ॥ ६८ ॥ [युग्मम्] चन्द्रगुप्तमथाहूय, तस्मिन्नारोप्य वाजिनि ॥ चाणक्यः पुरतोऽचाली–त्प्रतिभाविभवोर्जितः ॥ ६९ ॥ कुमारं चेति पप्रच्छ,

१ गावः । ३ अपहृतद्रव्येण सहित । २ अश्ववाराः । ४ तुरङ्गमेन । ५ समीपस्थे । ६ रजकवत् । ७ 'बखतर' इति भा० ।

हे वत्स ! त्वामहं यदा ॥ सादिनेऽवादिषं चिचे, किमचिन्ति त्वया तदा ॥ ७० ॥ चन्द्रः प्रोवाच हे पूज्याः !, ध्यातमेतन्मया तदा ॥ एतदेव विदन्त्यार्याः, सुन्दरं खलु न त्वहम् ॥ ७१ ॥ तदाकर्ण्यातिसन्तुष्ट-श्चाणक्यो ध्यातवानिति ॥ वशंवदः सदाप्येष, भावी मम सदश्ववत् ॥ ७२ ॥ ध्यायन्तमिति चाणक्यं, व्रजन्तं पुरतो द्रुतम् ॥ चन्द्रगुप्तोऽब्रवीदार्य !, क्षुधा मां बाधतेऽधिकम् ॥ ७३ ॥ ततश्चन्द्रं बहिर्मुक्त्वा, भक्तार्थं चणकात्मजः ॥ प्रति ग्रामं व्रजन्नेकं, भट्टं दृष्ट्वेति पृष्टवान् ॥ ७४ ॥ ग्रामेऽत्र लभ्यते भिक्षा, सोऽभ्यधाल्लभ्यते भृशम् ॥ मयाप्यत्राधुना लेभे, दधिकूरकरम्बकः ॥ ७५ ॥ चाणक्योऽचिन्तयद्भक्त-कृते ग्रामे व्रजाम्यहम् ॥ एकाकी चन्द्रगुप्तस्तु, बहिस्तिष्ठति साम्प्रतम् ॥ ७६ ॥ तदयं मयि दूरस्थे, निर्दयैर्नन्दसादिभिः ॥ हनिष्यते चेत्तद्भावि, राज्यं मे स्वप्नमेव हि ॥७७॥ तस्मादस्यैव भट्टस्यो-दरात्कृष्ट्वा करम्बकम् ॥ ददे तस्मै दुर्दशा हि, तरणीया यथा तथा ॥७८॥ ध्यात्वेति जठरं तस्य, चाणक्योऽदारयत्स्वयम् ॥ स्वार्थसिद्ध्यै परद्रोह-करान् धिग् धिग् नराधमान् ॥ ७९ ॥ ततो हृत्वा स तद्भोज्यं चन्द्रगुप्तमभोजयत् ॥ सोऽप्यतिक्षुधितोऽज्ञासी-न्न तद्रसविपर्ययम् ॥ ८० ॥ मौर्ययुक्तोऽथ चाणक्यो, ग्राममेकं दिनात्यये ॥ अगात्तत्र च भिक्षार्थं, भ्राम्यन् रोरैगृहं ययौ ॥ ८१ ॥ तदा च तस्य गेहस्य, स्वामिन्या वृद्धयैकया ॥ बालानां भूयसामुष्ण-रब्बाऽभूत्परिवेषिता ॥ ८२ ॥ तस्यामेकः शिशुर्वीढं, क्षुधितः प्रक्षिपन् करम् ॥ दग्धाङ्गुली रुरोदोच्चै-स्तं च वृद्धेत्यऽभाषत ॥ ८३ ॥ वेत्सि चाणक्यवन्नैव, किञ्चित्त्वमपि मूढ रे ! ॥ तन्निशम्याऽथ चाणक्यस्तां पप्रच्छेति सादरम् ॥ ८४ ॥ वृद्धे ! त्वया कुतश्चक्रे, चाणक्योऽत्र निदर्शनम् ॥ वृद्धबुद्धिस्ततो वृद्धा, चाणक्यमिदमभ्यधात् ॥ ८५ ॥ यथा हि पूर्वं चाणक्यो, चाह्यं देशमसाधयन् ॥

१ रङ्कगृह । २ दक्षाना ।

रुन्धानः पाटलीपुत्रं, मूढः प्राप विगोपनाम् ॥ ८६ ॥ बालकोऽपि तथैवाय—मलिहन् परितः शनैः ॥ मध्य एव क्षिपन् पाणिं,
दाहमत्युग्रमासदत् ॥ ८७ ॥ चाणक्यस्तत एवास्य, तुलामारोपितो मया ॥ महानपि हि निर्बुद्धि—र्बालादपि विशिष्यते
॥ ८८ ॥ तच्छ्रुत्वा योषितोऽप्यस्याः, शस्या धीरिति चिन्तयन् ॥ चाणक्यो हिमवत्कूट-सन्निवेशं ततो ययौ ॥ ८९ ॥ तत्र राज्ञा
पर्वतका-भिधेन समगुत्तमाम् ॥ चाणक्यो विदधे मैत्रीं, काङ्क्षन् साहायकं ततः ॥ ९० ॥ अन्येद्युरिति चाणक्य-स्तं प्रोचे चेतस-
मीहसे ॥ नन्दमुन्मूल्य तद्राज्यं, विभज्यादद्वहे तदा ॥ ९१ ॥ मम बुद्धिबलं सैन्य-बलं च भवतोऽतुलं ॥ कार्येऽस्मिऽन्निर्मिते विश्व-
श्लाघ्यतां लभतां सखे ॥९२॥ तदङ्गीकृत्य चाणक्य-वाक्यं पर्वतको नृपः ॥ स चन्द्रगुप्तः प्रारेभे, नन्ददेशस्य साधनम् ॥९३॥
पुरमेकं तु तेनैव, ग्रहीतुमशकन् बलात् ॥ विवेश तत्र चाणक्यो, भिक्षार्थं भिक्षुवेषभृत् ॥ ९४ ॥ तत्र वास्तूनि सम्प्रेक्ष-माणः
सोऽथ त्रिदण्डिकः ॥ सकलापाः सप्त देव्यो-ऽपश्यदिन्द्रकुमारिकाः ॥ ९५ ॥ अभङ्गं तत्पुरं तासां, प्रभावादवबुध्य स ॥ मयैताः
कथमुत्थाप्या, विममर्शेति यावता ॥ ९६ ॥ तावत्तं पुररोधार्ताः, पप्रच्छुरिति नागराः ॥ भगवन् ! पुररोधोऽयं, कदा खल्वपया-
स्यति ॥ ९७ ॥ ततः प्रोवाच चाणक्यो, यावदत्र भवन्त्यमूः ॥ देवीनां प्रतिमास्ताव—त्पुररोधक्षतिः कुतः ? ॥ ९८ ॥ पौरा-
स्तेऽथ ततः स्थाना—त्ताः क्षिप्रमुदपाटयन् ॥ धूर्तैः प्रतारितनां हि, नाऽकार्यं किञ्चिदङ्गिनाम् ॥ ९९ ॥ तदा चाण-
क्यसङ्केता—च्चन्द्रपर्वतकावपि ॥ पलायेतां द्रुतं तच्चा—ऽऽकर्ण्योच्चैर्मुमुदे जनः ॥ १०० ॥ भूयो व्याघुट्य तौ क्षिप्र-मग्र-
हीष्टां च तत्पुरम् ॥ नन्ददेशं च चाणक्य-धियाऽसाधयतां रयात् ॥ १०१ ॥ प्रवर्धमानसैन्यादि-संयुतास्ते त्रयोऽप्यऽथ ॥ अवेष्ट-

१ पीडाम् । २ पश्चादागत्य ।

यन्नन्दपुरं, निधानमिव भोगिनैः ॥ १०२ ॥ तदा च क्षीणपुण्यत्वात्, क्षीणबुद्धिपराक्रमः ॥ चाणक्यस्यान्तिके नन्दो, धर्मद्वारमयाचत ॥ १०३ ॥ ततः प्रोवाच चाणक्य-स्त्वमेकेन रथेन यत् ॥ नेतुमीशस्तदादाय, पुरान्निर्याहि निर्भयः ॥ १०४ ॥ नन्दोऽपि द्वे स्त्रियौ कन्या-मेकां सारधनानि च ॥ रथेऽधिरोप्य नगरा-न्निर्ययौ दीनतां गतः ॥ १०५ ॥ चाणक्यचन्द्रगुप्तौ च, स च पर्वतको नृपः ॥ पुरे प्रवेष्टुमाजग्मु-स्तदैवानन्दमेदुराः ॥ १०६ ॥ तदा च सा नन्दसुता, चन्द्रगुप्तं निरैक्षत ॥ सद्यो जातानुरागा च, जज्ञे तत्सङ्गमोत्सुका ॥ १०७ ॥ चन्द्रगुप्तास्यचन्द्रैक-चकोरायितलोचनाम् ॥ वीक्ष्य स्वनन्दनां नन्दो, निरानन्दोऽब्रवीदिदम् ॥ १०८ ॥ हे पुत्रि ! यद्यसौ सौम्यो, रोचते ते युवा तदा ॥ आश्रयामुं द्रुतं राज-पुत्र्यो हि स्युः स्वयंवराः ॥ १०९ ॥ याहि याहि त्वदुद्वाह-चिन्तया सह सत्वरम् ॥ तेनेत्युक्ता मृगाक्षी सा, रथादुदतरत्ततः ॥ ११० ॥ चन्द्रस्य च रथे याव-त्साऽऽरोढुमुपचक्रमे ॥ दैवाचावदभज्यन्त, द्रुतं तस्यारका नव ॥ १११ ॥ अमङ्गलकरीं तां च, ज्ञात्वा चन्द्रो न्यवारयत् ॥ चाणक्यस्तं ततोऽवादी-द्वत्सेमां मा निषेधय ॥ ११२ ॥ यदनेन निमित्तेन, सुन्दरोदर्कवादिना ॥ पुरुषान्नव यावत्ते, वंशो भावी महर्द्धिकः ॥ ११३ ॥ मूर्तामिव श्रियं चन्द्र-स्तामथारोपयद्रथे ॥ नन्दसम्पदमादातुं, तद्गेहे ते त्रयोऽप्ययुः ॥ ११४ ॥ तत्र चैकाऽभवत्कन्या, गरलीभूतभूघना ॥ आजन्माभोजयत्तां हि, नन्दराड् विषमं विषम् ॥ ११५ ॥ तां च पर्वतकः प्रेक्ष्य, जज्ञे गाढानुरागभाक् ॥ चाणक्योऽपि ततस्तस्मै, तां ददौ धिषणानिधिः ॥ ११६ ॥ तदैव तस्या विवाहं, प्रारेभे स महीपतिः ॥ सङ्क्रान्तगरलश्चाभू-त्सद्यस्तत्पाणिसङ्गमात् ॥ ११७ ॥ विषव्याप्तवपुः सोऽथ, चन्द्रगुप्तमिदं जगौ ॥ हे मित्र ! याम्यहं मूर्च्छा-मुरगग्रस्तवद्भृशम् ॥ ११८ ॥ तत्पा-

१ सर्पाः । २ उदर्कः निमित्तम । ३ विषीभूतशरीरा । ४ बुद्धिनिधानः ।

हि पाहि मां वत्स !, कुरु काञ्चित्प्रतिक्रियाम् ॥ अन्यथाहं मरिष्यामि, नियतं व्यथयाऽनया ॥ ११९ ॥ ततो जाङ्गुलिका मन्त्र-
विज्ञाश्च केति वादिनम् ॥ चाणक्योऽन्वशिषच्चन्द्र–गुप्तमेवं तदा शनैः ॥ १२० ॥ पश्चान्मार्योऽप्ययऽयं मौर्य !, म्रियते स्वयमेव
चेत् ॥ तदोपेक्षस्व दक्षो हि, रक्षेत्को यान्तमामयम् ? ॥ १२१ ॥ ("अन्यच्च"–)तुल्यार्थे तुल्यसामर्थ्ये, मर्मज्ञं व्यवसायिनम् ॥
अर्धराज्यहरं मित्रं, यो न हन्यात्सहन्यते ॥ १२२ ॥ तत्साम्प्रतं साम्प्रतं ते, मौनमेवेति तेन सः ॥ अनुशिष्टो भ्रकुट्या च, निषिद्धो
मौनमाश्रयत् ॥ १२३ ॥ ततः पर्वतकोर्वीशः, प्रपेदे नामशेषताम् ॥ उद्यमो हि विना भाग्यं, प्रत्युतानर्थदो भवेत् ॥१२४॥
तस्य राज्यमपुत्रस्य, राज्यं नन्दस्य चाखिलम् ॥ बभूव चन्द्रगुप्तस्या–धीनं भाग्यैकसेवधेः ॥ १२५ ॥ तदा च केऽपि तद्राज्ये,
चौर्यं नन्दनरा व्यधुः ॥ अन्यमारक्षकं कञ्चि–च्चाणक्योऽमार्गयत्ततः ॥ १२६ ॥ अगाच्च–नलदामाह्व–कुविन्दस्य गृहं भ्रमन् ॥
मत्कोटकबिलेष्वग्निं, क्षिपन्तं तं ददर्श च ॥ १२७ ॥ किं करोषीति चाणक्य–स्तमप्राक्षीच्च सादरम् ॥ उन्मुखीभूय सोत्कर्षं, कुविन्दो-
प्येवमब्रवीत् ॥ १२८ ॥ दुष्टान्मत्कोटकानेतान्, मत्सूनोर्दंशदायिनः ॥ सान्वयान् हन्तुमनलं, बिलेषु प्रक्षिपाम्यहम् ॥ १२९ ॥ इति
तस्य गिरा ज्ञात्वा, कर्मठं सोद्यमं च तम् ॥ गत्वा च चन्द्रगुप्तान्ते, चाणक्योऽजूहवन्मुदा ॥ १३० ॥ तस्मै पुराध्यक्षतां च, चन्द्र-
गुप्तादादापयत् ॥ भोज्याद्यैः सोऽपि विश्वास्या–ऽखिलांश्चोरान् जघान तान् ॥ १३१ ॥ एवं मौर्यस्य साम्राज्ये, जाते निष्कण्टकेऽ-
न्यदा ॥ कोशार्जनाय चाणक्यः, पौरानाढ्यानजूहवत् ॥ १३२ ॥ भोजयित्वा च तान् सद्यो, मद्यं हृद्यमपाययत् ॥ हालाहलाहले-
नास्त–विवेकास्ते ततोऽभवन् ॥ १३३ ॥ तेषून्मत्तेषु नृत्यत्सु–त्पतत्सु च ॥ चाणक्योऽपि क्षीवचेष्टा–मनुतिष्ठन्नदोऽवदत् ॥ १३४ ॥

१ अधुना । २ युक्तम् । ३ मरणम् । ४ तन्तुवायस्य । ५ मत्कोटकः 'मंकोडो' इति भा० । ६ मदिरामदेननष्टविवेकाः । ७ मत्तचेष्टाम् ।

त्रिदण्डं धातुरक्ते द्वे, चीवरे स्वर्णकुण्डिका ॥ यशंवदो मे भूमांश्च, तन्मे वादय होलकम् ॥ १३५ ॥ तमिशम्याऽपरः सीधु–पाना-
न्धो मदमुद्वहन् ॥ कस्याप्यनुक्तां स्वां लक्ष्मीं, प्रादुष्कुर्वन्निदं जगौ ॥ १३६ ॥ योजनानां दशशतीं, व्रजतो मत्तदन्तिनः ॥ पदे पदे
दद्मे लक्षं, तन्मे वादय होलकम् ॥ १३७ ॥ ततोऽहम्पूर्विकापूर्व—मन्योप्येवमवोचत ॥ उप्ते तिलाढके बाढ–मुद्गते फलितेऽपि च
॥ १३८ ॥ निष्पद्यन्तेऽत्र यावन्त–स्तिलास्तावन्ति मद्गृहे ॥ सन्ति दीनारलक्षाणि, तन्मे वादय होलकम् ॥ १३९ ॥ [युग्मम्]
अन्योप्यूचे नव्यवर्षा–पूर्णशैलापगांरये ॥ एक वासरसञ्जात–नवनीतेन भूयसा ॥ १४० ॥ पालीमहं निबध्नामि, तन्मे वादय होल-
कम् ॥ तेनेत्युक्तेऽपरोऽवादीद्वादी चाक्षेपपूर्वकम् ॥ १४१ ॥ [युग्मम्] एकाहजातजात्याश्व—किशोरस्कन्धकेसरैः ॥ वेष्टयेऽदः पुरं
विश्वक्, तन्मे वादय होलकम् ॥ १४२ ॥ ततः परोऽवदच्छाली, विद्येते द्वे ममोत्तमे ॥ प्रसूतिकागर्दभिके, छिन्नाच्छिन्नप्ररोहिके ॥ १४३ ॥
एतद्द्वन्द्वप्रपते–स्तन्मे वादय होलकम् ॥ अन्यस्त्वेवं जगौ द्रव्य–सहस्रं मम विद्यते ॥ १४४ ॥ सदा चन्दनलिप्तोह–मप्रवासी ऋणो-
ज्झितः ॥ अस्मि स्ववशभार्यश्च, तन्मे वादय होलकम् ॥ १४५ ॥ इत्थं ते मदिरापान–विवशाः सम्पदोऽखिलाः ॥ प्रादुश्चक्रुर्मद्यपो
हि, मन्त्रार्थं द्राक् प्रकाशयेत् ॥ १४६ ॥ यतः–"कुविअस्स आउरस्स य, वसणप्पत्तस्स रागरत्तस्स ॥ मत्तस्स मरंतस्स य,
सब्भावा पायडा हुंति ॥ १४७ ॥" ततश्च तेषां चाणक्यः, श्रियं विज्ञाय धीनिधिः ॥ तेभ्यः स्वास्थ्यं प्रपन्नेभ्यो, यथार्हं धनम-
ग्रहीत् ॥ १४८ ॥ तथा हि–सामयोनेः शुभगते–रेकयोजनयायिनः ॥ पदमेयानि दीनार–लक्षाण्याद्यादुपाददे ॥ १४९ ॥ प्ररूढैक-

१ धन्वगुडूर्यं कुडवः, चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थः, प्रस्थैश्चतुर्भिराढक. । २ पर्वतनदीवेगे । ३ अक्षणेन । ४ परतन्त्राः । ५ 'कुपितस्य आतुरस्य च व्यस-
नप्राप्तस्य रागरक्तस्य । मत्तस्य म्रियमाणस्य च सद्भावाः प्रकटा भवन्ति' । ६ द्वीपस्य ।

तिलोत्पन्न-तिलमेयानि चापरात् ॥ एकाहमक्षणाज्यं च, प्रतिमासं तृतीयतः ॥ १५० ॥ तुर्यादेकदिनोत्पन्नान, प्रतिमासं किशोरकान् ॥
शालींश्च पञ्चमात्कोष्ठा-गारपूरणसम्मितान् ॥ १५१ ॥ इत्यादाय श्रियं तेभ्यो-ऽपरादपि जनव्रजात् ॥ द्रव्यमादातुमकरोच्चाणक्यो
यन्त्रपाशकान् ॥ १५२ ॥ केप्याहुर्देवतादत्ता, देवनास्तस्य तेऽभवन् ॥ ततः स स्थालमापूर्य, दीनारैश्चत्वरे ययौ ॥ १५३ ॥ इत्यूचे
च जनान् यो हि, द्यूते जयति मां जनः ॥ तस्मै ददामि नियतं, दीनारानखिलानमून् ॥ १५४ ॥ जेष्यामि यद्यहं तर्हि, प्रदीप्ये
निष्कमेककम् ॥ तच्छ्रुत्वाऽऽरेभिरे रन्तुं, लुब्धास्तेन समं जनाः ॥ १५५ ॥ द्यूतक्रीडासु दक्षोऽपि, विजेतुं तं न कोपि हि ॥ अल-
म्भूष्णुरभूत्तेषां, पाशकानां प्रभावतः ॥ १५६ ॥ पाशकैः सम्पदापाशै-स्तैर्निजेच्छानुवर्तिभिः ॥ विजित्य लोकांश्चाणक्यः, स्वर्णैः
कोशमपूरयत् ॥ १५७ ॥ तं तु निर्जेतुमपरा-स्पुरादेरागता अपि ॥ स्वर्णमेव ददुस्तस्मै, न तु कोऽपि जिगाय तम् ॥ १५८ ॥ दिव्या-
नुभावादिबलेन यद्वा, जीयेत केनाऽपि स धीसखोऽपि ॥ प्रमादतो हारितमर्त्यजन्म, जन्मी पुनर्नो लभते नरत्वम् ॥ १५९ ॥ इति
पाशकदृष्टान्तो द्वितीयः ॥ २ ॥ अथ धान्यदृष्टान्तः—
तथाहि भरतक्षेत्रे, विशाले शालिलक्ष्मीभिः ॥ द्वात्रिंशता सहस्रैः स-द्विषयैः शोभितेऽमितः ॥ १ ॥ अनेकनगरग्राम-पत्तना-
दिविराजिते ॥ प्रशस्तायां मेघवृष्टौ, सम्पन्नायां घनागमे ॥ २ ॥ सर्वधान्येषु चोप्तेषु, कपिदक्षैः कृषीवलैः ॥ तन्निष्पत्तौ प्रकृष्टायां,
जातायां निरुपद्रवम् ॥ ३ ॥ बहुभेदानि धान्यानि, प्रधानानि भवन्ति हि ॥ समग्रजन्तुजीवातु-करणानि सरसानि च ॥ ४ ॥ [चतुर्भिः
कलापकम्] तथाहि—"शालिगोधूमचनक-मुद्गमाषतिलाणुकाः ॥ राजमाषयवव्रीहि—कलायकंगुकोद्रवाः ॥ ५ ॥ मकुष्टकाढकीवल्ल—

१ कमुत्सततरान् । २ पाशकाः । ३ मक्षी । ४ प्राणी । ५ सद्देशैः । ६ 'खेडूत' इति भा०

कुलत्थशणचीनकाः ॥ युगन्धरीमसूरौ चा-ऽतसीकलमषष्टिकाः ॥ ६ ॥" इत्यादीन् सस्यराशींस्तान्, भरतक्षेत्रमध्यगान् ॥ सम्मील्य रचयेत्कोऽपि, पुञ्जमभ्रलिहं पुरः ॥ ७ ॥ सर्षपप्रस्थमेकं च, तत्र क्षिप्त्वा करम्बयेत् ॥ तान् सर्षपान् पृथकर्तु-मेकां वृद्धां समादिशेत् ॥ ८ ॥ जरती सा जराकम्प्र-करा शूर्पैकधारिणी ॥ विगलल्लोचना भूरि-विलोलवलिवल्लरी ॥ ९ ॥ विविच्य धान्यराशींस्तान्, पिण्डितानखिलानपि ॥ तैरेव सर्षपैः प्रस्थं, किं भूयोऽपि प्रपूरयेत् ॥ १० ॥ [युग्मम्] दिव्यप्रभावाद्यदि वा कदाचि-द्विवेचयेत्तानपि सर्षपान् सा ॥ च्युतो नरत्वान्न तु पापकर्मा, जनः पुनर्विन्दति मर्त्यजन्म ॥ ११ ॥ इति धान्यदृष्टान्तस्तृतीयः ॥ ३ ॥

अथ द्यूतदृष्टान्तः, तथाहि—

अभूत्पूरे रत्नपुरे, नृपो नाम्ना शतायुधः ॥ तस्य चैको युवाऽऽशा-यौवराज्यः सुतोभवत् ॥ १ ॥ स चेत्यालोचयामासा—ऽन्यदा मित्रादिभिः समम् ॥ अद्य तातं निहत्याहं, स्वयं राज्यमुपाददे ॥ २ ॥ आलोचन्तं च निपुणो, ज्ञात्वाऽमात्यः कथञ्चन ॥ गत्वा व्यज्ञपत्सोऽपि, तन्निशम्येत्यचिन्तयत् ॥ ३ ॥ असम्भाव्यमिदं तात-मपि यन्मारयेत्सुतः ! ॥ शशाङ्कः शोषयेद्वा-ब्धिमिति हि श्रद्दधीत कः ? ॥ ४ ॥ लोभावेशाकुलो यद्वा, कुग्रहग्रस्तवज्जनः ॥ नैव कार्यमकार्यं वा, निर्व्रीडो वेत्ति किञ्चन ! ॥ ५ ॥ यदुक्तं—"नोवेक्खइ कुलजाई, पेम्मं सुकयं च गणइ न य अयसं ॥ लुद्धो कुणइ अकज्जं, मारइ पहु बंधु मित्तंपि ॥ ६ ॥" तदेष पुत्रो यावन्मां, लोभग्रस्तो न मारयेत् ॥ तावत्स्वरक्षणोपायं, सद्यः कञ्चित्करोम्यहम् ॥ ७ ॥ विमृश्येति महाबुद्धिः, प्रणामायागतं सुतम् ॥

१ मीश्रीक्रियेत । २ वृद्धा । ३ 'सुपडु' इति भा० । ४ नोपेक्षति कुलजाती प्रेम सुकृतं च गणति न च अपयशः । लुब्धः करोति अकार्यं मारयते प्रभुः बन्धुं मित्रमपि ।

इति प्रोवाच तद्भाव–मविदन्निव भूधवः ॥ ८ ॥ राज्यभारपरिश्रान्तो, राज्यं ते दित्सुरप्यहम् ॥ स्वकीयकुलमर्यादां, नोल्लङ्घयितु-
मुत्सहे ॥ ९ ॥ अतिक्रामन् हि मर्यादा–माचीर्णां पूर्वपुरुषैः ॥ शलभोऽग्निमिवोल्लङ्घ्य–मानो विपदमश्नुते ॥ १० ॥ कुप्येत्कुलाधिदेवी
च, मर्यादोल्लङ्घकाय तत् ॥ समाकर्णय तां राज्य–सुखभूरुहसारणीम् ॥ ११ ॥ उल्लङ्घ्यानुक्रमं राज्य–मभिकाङ्क्षति यः सुतः ॥ जनको
वा स्वयं यस्मै, राज्यं दातुं समीहते ॥ १२ ॥ स चेत्सुतो जयेत्तातं, द्यूते राज्यं तदाऽश्नुते ॥ तत्र द्यूते यया रीत्या, जेयं सा श्रूयतां
त्वया ॥ १३ ॥ अस्यां सभायां स्तम्भानां, वर्त्ततेऽष्टोत्तरं शतम् ॥ अश्रयोऽपि प्रतिस्तम्भं, वर्तन्तेऽष्टोत्तरं शतम् ॥ १४ ॥ तत्रैकेनैव
दायेन, दीव्यन् यदि निरन्तरम् ॥ अष्टोत्तरशतं वारान्, द्यूते जयति मां भवान् ॥ १५ ॥ अश्रिरेका तदा स्तम्भ–स्यैकस्य विजिता
भवेत् ॥ एवं साष्टशताश्रीणां, जये स्तम्भो भवेज्जितः ॥ १६ ॥ इत्थमष्टोत्तरशत—स्तम्भानां विजये कृते ॥ राज्यं तवार्पयिष्यामि,
सत्वरं नात्र संशयः ॥ १७ ॥ किञ्चैकवारमप्यत्र, हारिते सकलं जितम् ॥ यात्येव सकृदप्यन्य–स्त्रीसङ्गे ब्रह्मचर्यवत् ॥ १८ ॥ इत्या-
कर्ण्य पितुर्वाक्यं, भूपभूरित्यचिन्तयत् ॥ द्यूताच्चेल्लभ्यते राज्यं, को हन्याज्जनकं तदा ? ॥ १९ ॥ ध्यात्वेति स समं राज्ञा, द्यूतक्रीडां
प्रचक्रमे ॥ विजित्य निखिलान् स्तम्भा–न्न तु राज्यमविन्दत ॥ २० ॥ सुरानुभावादथवा स सर्वान्, स्तम्भान् विजित्यापि लभेत
राज्यम् ॥ प्रमादतो नष्टमनुष्यजन्मा, प्राप्नोति जन्तुर्न पुनर्नरत्वम् ॥ २१ ॥ इति द्यूतदृष्टान्तश्चतुर्थः ॥ ४ ॥ अथ रत्नदृष्टान्तः, तथाहि–
पुरे धनसमृद्धेऽभू–द्धनदाह्वो वणिग् जरी ॥ प्रभूतरत्नकोटीनां, प्रभुः प्रभुरिवाम्भसाम् ॥ १ ॥ उदारं व्यवहारं च, कारं कारं
सदापि सः ॥ उपार्जितैरपि धनै–र्यत्नाद्रत्नान्युपाददे ॥ २ ॥ धनदः स्वधनं तच्च, नैव कस्याप्यवोचत ॥ आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं, नो

१ नृपः । २ पतङ्गः । ३ अम्भसा प्रभुः धनदः ।

श्राव्यमिति चिन्तयन् ॥ ३ ॥ विश्वासं स्वीयपुत्राणा—मप्यकुर्वन् दिवानिशम् ॥ निधानमिव भोगीन्द्र-स्तं रत्नौघं ररक्ष सः ॥ ४ ॥
अपरेऽपि पुरे तत्र, भूयांसो धनिनोऽभवन् ॥ अनेकधनकोटीनां, स्वामिनो धनदोपमाः ॥ ५ ॥ ते च स्वीयेषु सौधेषु, पताकाः कोटि-
सम्मिताः ॥ स्वैरमुत्तम्भयामासु—र्नानावर्णविराजिताः ॥ ६ ॥ वेल्लद्भिस्तैर्ध्वजैस्तेषां, सुधाशुद्धा बभुर्गृहाः ॥ हिमाद्रिशिखराणीव,
सन्ध्याभ्रैः पवनेरितैः ॥ ७ ॥ धनदस्तु ध्वजं नैवो—त्तम्भयामास कर्हिचित् ॥ न श्रीणामनुसारेण, वेषादिकमपि न्यधात् ॥ ८ ॥
ततो महत्त्वमिच्छन्तः, सुतास्तस्येत्यचिन्तयन् ॥ रोरवच्चेष्टते रत्न-व्रजे सत्यपि नः पिता ॥ ९ ॥ रत्नविक्रयणोत्पन्न-धनकोटीमितान-
मो ॥ ध्वजानपि निजे गेहे, नैवोत्तम्भयति क्वचित् ॥ १० ॥ तदयं जातयामश्चे—द्याति क्वापि तदा वयम् ॥ रत्नानि तानि विक्रीय,
ध्वजानुत्तम्भयामहे ॥ ११ ॥ व्यापारार्थमथान्येद्यु—र्वृद्धे देशान्तरं गते ॥ प्रारेभिरे ते रत्नानां, विक्रयं प्रीतचेतसः ॥ १२ ॥ तेभ्यो
मूल्यानभिज्ञेभ्य—स्तानि देशान्तरागताः ॥ रत्नानि जगृहुर्यच्च—न्मूल्यं दत्वा वणिग्जनाः ॥ १३ ॥ तेन रत्नौघलाभेन, हृष्टास्ते वणि-
जां व्रजाः ॥ जग्मुः पारसकूलादी—न्निजदेशान् द्रुतं द्रुतम् ॥ १४ ॥ रत्नविक्रयसञ्जात—वित्तकोटिमितान् ध्वजान् ॥ सोत्सवं
तन्मुनाः स्वीय-सौधेऽध्यारोपयंस्ततः ॥ १५ ॥ वृद्धोऽथ गेहमायातः, श्रुत्वा रत्नौघविक्रयम् ॥ पताकाश्च प्रेक्ष्य दुःखं, मानसेऽमान-
मानसे ॥ १६ ॥ इत्यूचे च सुतान् कोप-कम्प्रकायोऽरुणेक्षणः ॥ रे लक्ष्मीकन्दकुद्दालाः !, यूयं निर्यात मद्गृहात् ॥ १७ ॥ तानि
विक्रीतरत्नानि, समानीयाऽखिलान्यपि ॥ ममौकसि प्रवेष्टव्यं, युष्माभिर्नान्यथा पुनः ॥ १८ ॥ इति तेनोदितास्तस्य, तनया विनया-
न्विताः ॥ प्रत्यागममश्रमन् रत्न-प्राप्ति प्रत्याशयाकुलाः ॥ १९ ॥ अन्यान्यदेशवास्तव्य—वणिजां दत्तमुत्तमम् ॥ परं ते पर्यटन्तोऽपि,

१ उरगः । २ सुधा 'कली' इति भा० । ३ गृहे ।

तं रत्नौघं न लेभिरे ॥ २० ॥ मरुन्महिम्ना[1] यदि वाऽऽनुवीरं-स्तं रत्नराशिं धनदस्य पुत्राः ॥ च्युतो नरत्वात्कृतपापकर्मा, नरोऽधि-
गच्छेन्न तु मानुषत्वम् ॥ २१ ॥ इति रत्नदृष्टान्तः पञ्चमः ॥ ५ ॥ अथ स्वप्नदृष्टान्तः तथाहि—
अभूद्भूभामिनीभाले, क्षेत्रे भरतनामनि ॥ गौडदेशो जातरूप-तिलकश्रियमाश्रयन् ॥ १ ॥ तत्रासीत्पाटलीपुत्रं, पुरं सुरपुरो-
पमम् ॥ मूलदेवो राजपुत्र-स्तत्राऽभूद्रूपमन्मथः[2] ॥ २ ॥ उदारचित्तः सकल-कलाशाली प्रियंवदः ॥ कृतज्ञो नैकविज्ञान-विज्ञो[3] विम-
लधीनिधिः ॥ ३ ॥ शूरः प्रतिज्ञानिर्वाही, धूर्त्तविद्यैकसेवधिः ॥ सोऽभूदुचितविद्दीना-नाथबन्धुगुणप्रियः ॥ ४ ॥ [युग्मम्] तस्क-
रद्यूतकारादिः, साधुप्राज्ञाधिकोऽथवा ॥ यो यो मिमेल तद्रूप्यं, स भेजे स्फटिकाश्मवत् ॥ ५ ॥ कुतूहलैर्नवनवै-र्मानवान्[4] विस्मयं
नयन् ॥ वृत्तो मित्रैः पुरे तत्रा-ऽचरत् खेचरवच्च सः ॥ ६ ॥ तत्राशेषगुणाढ्येऽपि, द्यूतव्यसनमुत्कटम् ॥ अभूत्सर्वकलापूर्णे, शशाङ्क
इव लाञ्छनम् ॥ ७ ॥ पित्रादिभिर्निषिद्धोऽपि, द्यूतासक्तिं स नामुचत् ॥ व्यसनं हि वीरशां प्रायो, दुस्त्यजं स्यात्स्वभाववत्
॥ ८ ॥ ततोऽसौ व्यसनासक्त, इति पित्रा तिरस्कृतः ॥ मानान्निजपुरं हित्वा, भ्रमन्नुज्जयनीं ययौ ॥ ९ ॥ गुलिकायाः प्रयोगाच्च,
तत्र वामनरूपभृत् ॥ कलाभिर्बहुभिर्लोकान्, रञ्जयन् विश्रुतोऽभवत् ॥ १० ॥ रूपलावण्यविज्ञान-कलाकौशलशालिनी ॥ तत्रासी-
द्देवदत्ताह्वा, वेश्या स्वर्गे इवोर्वशी ॥ ११ ॥ तां सर्वोत्कृष्टसकल-कलाकौशलगर्विताम् ॥ कलाभिर्विस्मयं नेतुं न दक्षोऽपि क्षमोऽ-
भवत् ॥ १२ ॥ लोकेभ्यस्तत्स्वरूपं त-न्मूलदेवो निशम्य ताम् ॥ दिदृक्षामास दक्षो हि, दक्षमन्यं दिदृक्षते ॥ १३ ॥ ततो
निशान्ते[5] गत्वा स, तन्निशान्तस्य सन्निधौ ॥ वामनस्तन्मनो हर्तुं, गीतं गातुं प्रचक्रमे ॥ १४ ॥ तद्गीतं स्फीत[6]माकर्ण्यो-दञ्चद्रोमाञ्च-

[1] देवमहिम्ना । [2] रूपकामदेव. । [3] अनेकविज्ञानप्राज्ञः । [4] प्राणीनाम् । [5] गृहस्य । [6] विस्तीर्णम् ।

कञ्चुका ॥ देवदत्ताऽमवद्भूरि–सुधापूरैरिवाऽऽर्द्रिता ॥ १५ ॥ गीतेन तेन हृल्लोहा–कर्षायस्कान्तबन्धुना ॥ कुरङ्गीवाकृष्टचित्ता, सा गन्त्रीत्यचिन्तयत् ॥ १६ ॥ अहो ! अश्रुतपूर्वासौ, गीतिरस्याविबन्धुरा ॥ तद्गाताऽसौ न सामान्यो, नरः किन्तु नरोत्तमः ॥ १७ ॥ स्यात्वेति चेटिकामेकां, सा प्रैपीनं ममीक्षितुम् ॥ साऽपि तं वामनं वीक्ष्या–ऽऽगता तामित्यभाषत ॥ १८ ॥ गन्धर्वो वामनाकारः, कोऽपि स्वामिनि ! गायति ॥ कुरङ्गमदवद्रूप–मन्तरापि मनोहरः ॥ १९ ॥ तदाकर्ण्य तमाह्वातुं, प्रैपीन्माधविकाभिधाम् ॥ कुब्जां दासीं देवदत्ता, साऽपि गत्वेति त जगौ ॥ २० ॥ अस्माकं स्वामिनी देव–दत्ता विज्ञपयत्यदः ॥ कलानिधे ! प्रसीद त्व–मागच्छास्म-न्निकेतनम् ॥ २१ ॥ मूलदेवोऽवदत्कुब्जे !, नागमिष्यामि तद्गृहम् ॥ गणिकाजनसङ्गो हि, निषिद्धो बुद्धिशालिनाम् ॥ २२ ॥ यदुक्तं—" या विचित्रविटकोटिनिघृष्टा, मद्यमांसनिरताऽतिनिकृष्टा ॥ कोमला वचसि चेतसि दुष्टा, तां भजन्ति गणिकां न विशिष्टाः ॥ २३ ॥" तेनेत्युक्ताऽपि सा चाटु–शतैराकर्ज्य तं भृशम् ॥ सनिर्बन्धं करे धृत्वा–ऽचीचलन्निलयं प्रति ॥ २४ ॥ गोऽथ गच्छन् पुरो यान्तीं, कुब्जामास्फाल्य तां रयात् ॥ कलायाः कौशलाद्विद्या–प्रयोगाच्च व्यधादृजुम् ॥ २५ ॥ ततस्सविस्मया-ऽऽनन्दा, सा तं प्रावीविशद्गृहे ॥ देवदत्ताऽपि तं प्रेक्ष्य, बभूवाऽऽमोदमेदुरा ॥ २६ ॥ वामनस्याऽपि सा तस्य, वीक्ष्य लावण्यम-द्भुतम् ॥ विस्मिता विष्टरे तुङ्गे, गौरवात्तं न्यवीविशत् ॥ २७ ॥ ततस्तया कुब्जिकया, दर्शयन्त्या निजं वपुः ॥ प्रोक्ते तच्चेष्टिते देव–दत्ता देवं विवेद तम् ॥ २८ ॥ वैदग्ध्यगर्भैरालापैः, कुर्वन् गोष्ठीं तया समम् ॥ मूलदेवो मनस्तस्याः, स्ववशं विदधे द्रुतम् ॥ २९ ॥ यतः—" अणुणयकुसलं परिहा–सपेसलं लडहवाणिदुल्ललिअं ॥ आलवणंपि हु च्छेआ–ण कम्मणं किं च मूलीहिं ?

1 भयरकान्तः 'लोहचुम्बक' इति भा० । २ कस्तुरिकावत् । ३–५ गृहम् । ४ सेविता इत्यर्थः । ६ आसने ।

॥ ३० ॥ " अथैको वैणिकस्तत्रा-ऽऽययौ वीणाविशारदः ॥ आदेशाद्देवदत्तायाः, सोऽपि वीणामवीवदत् ॥ ३१ ॥ तामाकर्ण्य प्रमु-
दिता, देवदत्तैवमब्रवीत् ॥ साधु साधु त्वया वीणा, वादिता वरवैणिक ! ॥ ३२ ॥ स्मित्वाऽथ वामनः प्रोचे-ऽत्रन्तीलोकोऽखिलो-
प्यहो ॥ शुभाशुभविभागं द्राग्, वेत्ति कामं विचक्षणः ॥ ३३ ॥ देवदत्ता तदाकर्ण्य, साशङ्केति शशंस तम् ॥ महात्मन् ! किमिह
क्षुण्णं, विद्यते यद्वदस्यदः ॥ ३४ ॥ सोऽवादीत्किमपि न्यूनं, वर्त्तते न भवादृशाम् ॥ किन्तु वंशः सशल्योऽय-मस्ति तन्त्री च गर्भि-
णी ॥ ३५ ॥ विद्वन् ! कथमिदं ज्ञेय-मित्युक्ते देवदत्तया ॥ सोऽप्येतद्दर्शयामीति, वदन् वीणामुपाददे ॥ ३६ ॥ तन्त्र्याः केशं
दर्षत्खण्डं, वंशाच्चाकृष्य दत्तवान् ॥ तां चाशु प्रगुणीकृत्य, स्वय वीणामवादयत् ॥३७॥ व्यक्तग्रामस्वरां ग्राम-रागसङ्गममञ्जुलाम् ॥
अतुच्छमूर्च्छनां लोक-कर्णपान्थसुधाप्रपाम् ॥ ३८ ॥ मञ्जुघोषवतीं घोष-वतीमाकर्ण्य तां रयात् ॥ देवदत्ता सतन्त्रासी—स्वपरतन्त्र
मना भृशम् ॥ ३९ ॥ [युग्मम्] करेणुरेका पूत्कार-श्लीलाऽभूत्तद्गृहान्तिके ॥ तद्वीणाक्कणितं श्रुत्वा, साऽपि तूष्णीकतां दधौ ॥४०॥
देवदत्ता ततः स्नेहो-दश्चद्रोमोद्गमाऽवदत् ॥ अहो ! विदग्ध ! वैदग्ध्य—मिदं ते जगदुत्तमम् ॥ ४१ ॥ विपञ्चीवादने दक्षा, वाणी-
तुम्बुरुनारदाः ॥ गीयन्ते ये बुधैर्विश्वे, ते विश्वेऽपि जितास्त्वया ॥ ४२ ॥ वैणिकोऽपि तदा नत्वा, तस्य पादावदोऽवदत् ॥ विपञ्ची-
वादनं सद्यः, प्रसद्य मम शिक्षय ॥ ४३ ॥ धूर्त्ताधिपोऽभ्यधान्नाहं, सम्यग्जानामि वल्लकीम् ॥ अस्ति किन्तु दिशि प्राच्यां, पा-
टलीपुत्रपत्तनम् ॥ ४४ ॥ तत्र विक्रमसेनाह्वः, कलाचार्योऽस्ति धीनिधिः ॥ मूलदेवोऽहश्च किञ्चि-द्वीणां विद्वस्तदाश्रयात् ॥४५॥
विपञ्चीवादनाम्नायं, सम्पूर्णं तु त एव हि ॥ कलयन्ति कलाकेलि—निलयाः कुशलोत्तमाः ॥ ४६ ॥ नाट्याचार्योऽथ तत्राऽऽगा—

१ पाषाणखण्डम् । २ मनोहरशब्दवतीम् । ३ वीणाम् । ४ सपरिवारा । ५ हस्तिनी । ६ वीणावादने । ७ वीणाम् ।

द्विश्वभूतिर्महामतिः ॥ वामनायावदद्देव-दत्ता तं भरतोपमम् ॥ ४७ ॥ मूलदेवोऽब्रवीदेत-च्छिक्षितायाः पुरस्तव ॥ अस्त्ययं भरतः किन्तु, विशेषो आसतेऽधुना ॥ ४८ ॥ विचारं भारतं तस्या-प्राक्षीद्धूर्त्ताधिपस्ततः ॥ विश्वभूतिस्तु तं मूढो-ऽवमेने वामनत्वतः ॥ ४९ ॥ ततः स तस्य भरत-व्याख्यां स्वैरं वितन्वतः ॥ पूर्वापरविरोधाख्यं, दोषं तत्रोदभावयद् ॥ ५० ॥ उवाचानुचितं किञ्चि-द्विश्वभूतिस्ततो रुषा ॥ सोपहासं शशंसैवं, मूलदेवोऽपि तं तदा ॥ ५१ ॥ रङ्गाचार्याङ्गनास्वेव, त्वमेवं नाटयेः क्रमम् ॥ न त्वन्यत्रेति तेनोक्ते, ह्रीणो मौनं बभार सः ॥ ५२ ॥ देवदत्ताऽथ तं खर्वं, पश्यन्ती स्निग्धया दृशा ॥ विश्वभूतेर्विलक्षत्व-मपनेतुमदोऽवदत् ॥ ५३ ॥ भवन्तो नाधुना स्वस्थाः, सन्ति कार्याकुलत्वतः ॥ ततो विमृश्य वक्तव्यः, प्रश्नस्यार्थः क्षणान्तरे ॥ ५४ ॥ जायते नाट्यवेला त-द्देवदत्ते ! व्रजाम्यहम् ॥ एवं वदंस्ततो विश्व-भूतिस्तस्या गृहाद्ययौ ॥ ५५ ॥ देवदत्ताऽथ सम्मान्य, वैणिकं विससर्ज तम् ॥ भोजनावसरे जाते, चेटिकां चैवमभ्यधात् ॥ ५६ ॥ आहूयतामङ्गमर्दः, कोऽपि स्नानार्थमावयोः ॥ उवाच खर्वः कुर्वेह-मभ्यङ्गं ते यदीच्छसि ॥ ५७ ॥ देवदत्ताऽवदद्दक्ष !, त्वमेतदपि वेत्सि किम् ? ॥ सोऽवादीद्वेद्मि नो किन्तु, तज्ज्ञपार्श्वे स्थितोस्म्यहम् ॥ ५८ ॥ दास्यानीतं गृहीत्वाऽथ, पक्वतैलं स वामनः ॥ प्रारेभेऽभ्यञ्जनं तेन, वशीचक्रे च तन्मनः ॥ ५९ ॥ अहो ! सर्वकलादाक्ष्यं, पाणिस्पर्शोप्यहो ! मृदुः ॥ तत्सर्वथा न सामान्यः, किन्तु सिद्धपुमानसौ ॥ ६० ॥ प्रकृत्येदृशरूपस्य, न स्युरेतादृशा गुणाः ॥ प्रच्छन्नं रूपमेतस्य, तत्प्रादुष्कारयाम्यहम् ॥ ६१ ॥ देवदत्तेति सञ्चिन्त्य, तत्पादाब्जे प्रणम्य च ॥ इत्युवाच गुणैरेव, ज्ञातं ते रूपमद्भुतम् ॥ ६२ ॥ दक्षो दाक्षिण्यवान् सिद्ध-पुमानाश्रितवत्सलः ॥ महाभागश्च मे ख्यात-स्त्वं

१ नाट्याचार्ये । २ वामनम् । ३ वीणावादकम् ।

गुणैरेव तादृशैः ॥ ६३ ॥ तत्ते स्वाभाविकं रूपं, द्रष्टुमुत्कण्ठते मनः ॥ त्यक्त्वा मायामिमां कृत्वा, कृपां तन्मे प्रदर्शय ॥ ६४ ॥ इत्थं तया सनिर्बन्ध-मुदितो मुदितोऽथ सः ॥ आकृष्य गुटिका रूप-विपर्ययकरीं मुखात् ॥ ६५ ॥ नवयौवनलावण्य-मञ्जुलं स्मर-जित्वरम् ॥ आविश्चक्रे निजं रूपं, जगज्जनमनोहरम् ॥ ६६ ॥ [युग्मम्] ततस्तं दृक्चकोरैक-चन्द्रं लवणिमोदधिम् ॥ वीक्ष्य हर्षोल्लसद्रोम-हर्षोच्चैः सा विसिष्मिये ॥ ६७ ॥ प्रसादो मे महांश्चक्रे, युष्माभिरिति वादिनी ॥ देवदत्ता वितेनेऽथ, तदङ्गाभ्यङ्गमात्मना ॥ ६८ ॥ अथ द्वावपि तौ स्नात्वा, व्यधत्तां सह भोजनम् ॥ देवदूष्ये ततो देव-दत्तादत्ते स पर्यधात् ॥ ६९ ॥ ततो विदग्धगोष्ठीं तौ, क्षणं रहसि चक्रतुः ॥ मूलदेवं तदा देव-दत्तैवमवदन्मुदा ॥ ७० ॥ परो लक्षा नरा दक्षा, महात्मन्! वीक्षिता मया ॥ न तु त्वा-मन्तराऽन्येन, हृतं केनापि मे मनः ॥ ७१ ॥ यतः—"नयणेहिं को न दीसइ, केण समाणं न होंति उल्लावा ॥ हिअयाणंदं जं पुण, जणयइ तं माणुसं विरलं ॥ ७२ ॥" किञ्च-"भवन्ति सगुणाः केऽपि, कुरूपा मृगनाभिवत् ॥ इन्द्रवारुणवत्केऽपि, रूपवन्तोऽपि निर्गुणाः ॥ ७३ ॥ ये तु मन्दारवद्रूप-वन्तः सारगुणान्विताः ॥ ते चिन्तामणिवत्पृथ्व्यां, दुर्लभाः स्युर्भवादृशाः ॥ ७४ ॥" नाथामि तदहं नाथ!, नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ यथा स्थितोऽसि मच्चित्ते, तथा स्थेयं ममालये[4] ॥ ७५ ॥ सोऽथाऽवादीदयि! द्रव्य-हीने वैदेशिके मयि ॥ प्रतिबन्धो न ते युक्तो, भ्रमर्या इव किंशुके ॥ ७६ ॥ सर्वेषामपि जन्तूनां, प्रेम स्यात्सधने जने ॥ अर्थमात्रैषिणां वेश्या-जनानां तु विशेषतः ॥ ७७ ॥ गुणानुरागाद्गणिका, यदि स्यान्निर्धने रता ॥ तदा ह्युपार्जनाभावा-त्सीदेत्तस्याः कुलं सदा ॥ ७८ ॥ वेश्या स्माह गुणज्ञानां, प्रेम्णो मानसजन्मनः ॥ धनं निबन्धनं न स्या-द्गुणाः किन्तु निबन्धनम् ॥ ७९ ॥

१ इन्द्रधनुष्यवत् । २ कल्पवृक्षवत् । ३ याच्ञामि । ४ गृहे । ५ कारणम् ।

धनं हि बायमिभ्यान्त—र्बहिरेव स्पृशन्ति नः ॥ चित्ते तु त्वादृशा एव, प्रविशन्ति कलाधनाः ॥ ८० ॥ यतः—"सज्जनानां वचो द्रव्य-सहस्रादतिरिच्यते ॥ स्निग्धं चालोकितं लक्षा-त्सौहार्दं कोटितस्तथा ॥ ८१ ॥ स्वदेशः परदेशश्चा-न्येषां न तु कलावताम् ॥ सकलो हि शशीव स्या-त्पूजनीयो जगत्त्रये ॥ ८२ ॥" तदन्वहं त्वयाऽवश्य—मागन्तव्यं ममौकसि ॥ सनिर्बन्धं तयेत्युक्तः, प्रतिपेदे स तद्वचः ॥ ८३ ॥ ततो मिथोऽनुरक्तौ तौ, तुल्यचातुर्यशालिनौ ॥ चिरं चिक्रीडतुः स्वैरं, करेणुकरिणाविव ॥ ८४ ॥ देवदत्ताऽथ नृत्यार्थ—माहूता राजवेत्रिणा ॥ मूलदेवं सहादाय, ययौ पार्थिवपर्षदि ॥ ८५ ॥ उद्दामकरणं तत्र, नाटकं निर्ममे च सा ॥ पटहं वादयंस्तां चा-ऽनर्तयद्धूर्तनायकः ॥८६॥ वीक्ष्य तं नाटकं कान्तं, भूकान्तो विस्मितो भृशम् ॥ याचस्व वरमित्यूचे, न्यासीचक्रे तया तु सः ॥ ८७ ॥ गाढप्रेमा ततो मूल-देवे देव इवाप्सराः ॥ देवदत्ता समं तेन, सौख्यमन्वहमन्वभूत् ॥ ८८ ॥ मूलदेवस्तु तत्रापि, न द्यूतव्यसनं जहौ ॥ ततस्तं देवदत्तैव-मूचे सानुनयं रहः ॥ ८९ ॥ कलङ्कस्त्वादृशां द्यूतं, वैरस्यमिव वारिधेः ॥ तदिदं व्यसनं श्रीणां, व्यसनं मुञ्च वल्लभ ॥ ९० ॥ तयेत्युक्तोऽपि नाऽत्याक्षी-न्मूलदेवस्तु देवनम् ॥ दुस्त्यजं व्यसनं प्रायो, विशां गुणवतामपि ॥ ९१ ॥ तस्यां पुर्यां सार्थवाहो-ऽचलाह्वोऽभून्महाधनः ॥ स तु पूर्वं मूलदेवा-द्देवदत्तारतोऽभवत् ॥ ९२ ॥ यद्यत्साऽमार्गयत्तत्त—त्सोऽदात्तस्यै धनादिकम् ॥ प्राणानपि जनो रागी, दत्ते वित्तस्य का कथा ॥ ९३ ॥ तत्राऽऽयान्तं मूलदेवं, ज्ञात्वा सोऽन्तः क्रुधं दधौ ॥ रोषः स्यात्प्राणिनां प्रायः, एकद्रव्याभिलाषिणाम् ॥ ९४ ॥ छिद्राणि मूलदेवस्या-ऽन्वेषयामास सोऽन्वहम् ॥ तद्भिया न ययौ तस्याः, सौधे धूर्तो विना छलम् ॥ ९५ ॥

१ कलया सहितः । २ नृपः ३ सप्रेमं । ४ विगतरसत्वं क्षारत्वमित्यर्थः । ५ द्यूतम् । ६ मूलदेवः ।

अथोचे देवदत्तां त-न्माता कैतवसेवधिम् ॥ कितवं मूलदेवाह्वं, निर्द्रव्यं मुञ्च नन्दने ! ॥ ९६ ॥ भूरिवित्तप्रदे नित्य—मचले निश्चला भव ॥एकत्र कोशे द्वौ खड्गौ, न हि मातः कदाचन ॥ ९७ ॥ देवदत्ताऽब्रवीन्मातः !, केवलं धनरागिणी ॥ नास्म्यहं किन्तु मे भूयान्, प्रतिबन्धो गुणोपरि ॥ ९८ ॥ क्रोधाध्माताऽवदन्माता, धूर्त्ते स्युस्तत्र के गुणाः ? ॥ देवदत्ता ततोऽवादी-त्तद्गुणाक्षिप्तमानसा ॥ ९९ ॥ दक्षो दाक्षिण्यवान् धीरः, कलावेदी प्रियंवदः ॥ दाता विशेषविच्चायं, तन्नैवाऽमुं जहाम्यहम् ॥ १०० ॥ ततः सा कुट्टिनी कोपा— विष्टा दुष्टा निजाङ्गजाम् ॥ प्रतिबोधयितुं नैकान्, दृष्टान्तानित्यदीदृशत् ॥ १०१ ॥ सा यावकेऽर्थितेऽदात्तं, नीरसं दारु चन्दने ॥ माल्ये निर्माल्यमिक्षौ च, तत्प्रान्तं नीरमासवे ॥ १०२ ॥ किमेतदिति सा पुत्र्या, पृष्टा चैवमवोचत ॥ इदं यादृक् प्रियस्तेऽसौ, तादृक् तं मुञ्च तद्द्रुतम् ॥ १०३ ॥ देवदत्ताऽभ्यधान्मातः !, परीक्षामविधाय किम् ॥ तमेतत्सममाख्यासि, मूर्खो मणिमिवोपलम् ॥ १०४ ॥ परीक्ष्यतामयं तर्हि, जनन्येत्युदिता सुता ॥ इक्षून् प्रार्थयितुं दासीं, प्राहिणोदचलान्तिके ॥ १०५ ॥ देवदत्ता याचते त्वा-मिक्षूनिति तयोदितः ॥ इक्षुभिः शकटं भृत्वा-ऽचलः प्रैषीत्प्रमोदतः ॥ १०६ ॥ तद्दृष्ट्वाऽक्काऽवदत्पश्या—ऽचलस्यौदार्यमद्भुतम् ॥ प्रैषीन्मानातिगानिक्षून्, कल्पवृक्ष इवाशु यः ॥ १०७ ॥ ततः सुता जगौ मात-र्यद्यहं स्यां करेणुका ॥ तदा ममोपयुज्यन्त, इक्षवोऽमी असंस्कृताः ॥ १०८ ॥ अत्रैवार्थे मूलदेवो-ऽप्यादेष्टव्योऽभुजिष्यया ॥ द्वयोरपि तयोर्मात-र्विशेषो ज्ञायते यथा ॥ १०९ ॥ इत्युक्त्वा मूलदेवान्ते, प्रैषीत्सा माधवीलताम् ॥ साप्यस्ति देवदत्ताया, इक्षुश्रद्धेति तं जगौ ॥ ११० ॥ ततस्स पञ्चषानिक्षू-नादायापास्य तत्त्वचम् ॥ मुक्त्वा मूलाग्रपर्वाणि, द्व्यङ्गुलागण्डिका व्यधात् ॥ १११ ॥ कर्पूरवासितास्ताश्च,

१ मदीरायाम् । २दास्या ।

चातुर्जातकसंस्कृताः ॥ शूलप्रोताः शरावान्तः, क्षिप्त्वा प्रैषीत्तदावृताः ॥ ११२ ॥ ताः प्रेक्ष्य मुदिता देव–दत्ताऽऽख्यज्जननीमिति ॥
अनयोरन्तरं पश्य, काचवैडूर्ययोरिव ॥ ११३ ॥ तदहं तद्गुणैरेव, तस्मिन् रक्तास्मि नान्यथा ॥ अक्का दध्यौ नैनमेषा, त्यजत्यत्य–
न्तमोहिता ॥ ११४ ॥ करोम्युपायं तत्कञ्चि–द्येनायं कामुकः स्वयम् ॥ पुर्या निर्याति जाकुल्याः, पाठेनेव गृहाद्बहिः ॥ ११५ ॥
ध्यात्वेति शम्भली प्राह–ऽचलं कैतवकोविदा ॥ ग्रामान्तरं गमिष्यामी–त्यलीकं ब्रूहि मे सुताम् ॥ ११६ ॥ तमाह्वास्यति धूर्त्ते सा,
ज्ञात्वा त्वामन्यतो गतम् ॥ तदा भटैर्वृतः सज्जै–र्मत्सङ्केतात्समापतेः ॥ ११७ ॥ धूर्त्ततामृगधूर्त्ते च, तं तथैवापमानयेः ॥ यथा भूयोऽत्र
नागच्छे–त्सर्पधाम्नीव मूषकः ॥ ११८ ॥ तत्स्वीकृत्याऽचलो देव–दत्तायै स्वं वितीर्य च ॥ ग्रामं यामीत्युदित्वा च, निरगात्तन्नि–
केतनात् ॥ ११९ ॥ निःशङ्का देवदत्ताऽथ, मूलदेवमवीविशत् ॥ अक्कावाचाऽचलोप्यागा–त्तत्र सैन्योद्भटैर्भटैः ॥ १२० ॥ तं चाऽऽ–
यान्तं वीक्ष्य देव–दत्ता तस्मै न्यवेदयत् ॥ ततो भीतो मूलदेव–स्तल्पस्याधो न्यलीयत ॥ १२१ ॥ शय्याधःस्थं च तं ज्ञात्वा,
शम्भलीसञ्ज्ञयाऽचलः ॥ तत्रोपविश्य पल्यङ्के, देवदत्तामिदं जगौ ॥ १२२ ॥ स्नास्याम्यहं देवदत्ते !, स्नानीयं प्रगुणीकुरु ॥ साऽ–
वादीदागमने तर्हि, स्नानार्हेऽत्रोपविश्यताम् ॥ १२३ ॥ स प्रोचेऽत्रैव पर्यङ्के–ऽभ्यक्तः स्नातश्च साम्बरः ॥ स्वप्नेऽद्याऽहं स च स्वप्नो,
भवेत्सत्यापितः श्रिये ॥ १२४ ॥ स्नास्याम्यहं तदत्रैव, तेनेत्युक्ते जगाद सा ॥ स्वामिन्नेवमिदं हृद्यं, तूलिकादि विनङ्क्ष्यति ॥ १२५ ॥
अचलोऽप्यऽब्रवीत्तर्हि, दास्ये सर्वमितः शुभम् ॥ अक्काप्युवाच किं पुत्रि !, भर्तुरिष्टं करोषि न ॥ १२६ ॥ ततः परवशा देव–दत्ता
दूनमना अपि ॥ अभ्यज्योद्वर्तयामास, पर्यङ्कस्थितमेव तम् ॥ १२७ ॥ उष्णैः सलिलजलाद्यैस्तं, स्नपयामास सा ततः ॥ तल्पाधःस्थो

१ गर तमालपत्र भेळवी अने नागकेसरथी बनेल चूर्ण । २ अक्का । ३ मृगधूर्तः शृगालः । ४ गृहात् । ५ सज्जा सह ।

मूलदेव-स्तैरभ्रिषत सर्वतः ॥ १२८ ॥ सोऽथ दध्यौ ममाप्यद्या-ऽऽपतितं व्यसनं महत् ॥ प्राणिनः प्राज्यरागस्य, किं वा
दुःखं न सम्भवेत् ॥ १२९ ॥ यतः-"देशत्यागं वह्नितापं, कुट्टनं च मुहुर्मुहुः ॥ रागातिरेकान्मञ्जिष्ठा-ऽप्यश्नुते किं पुनः पुमान्!
॥ १३० ॥" तदिदानीमुपायं कं, कुर्वे तिष्ठामि यामि वा ॥ दिग्मूढवदिति ध्यायं-स्तत्रास्थाद्धूर्तराट् तदा ॥ १३१ ॥ ततोऽचलभटान्
दृष्टि-सञ्ज्ञयाऽऽहूय कुट्टिनी ॥ तयैवाऽचलमादिक्ष-द्धूर्तो निष्काश्यतामिति ॥ १३२ ॥ ततस्तमचलो धृत्वा, केशपाशे समाकृषत् ॥
इति चोवाच रे! ब्रूहि, शरणं तव कोऽधुना? ॥ १३३ ॥ मया भूरितरैर्वित्तैः, स्वीकृतां गणिकामिमाम् ॥ रिरंसोस्तेऽधुना ब्रूहि,
कुर्वेऽहं कश्च निग्रहम्? ॥ १३४ ॥ मूलदेवोऽथ परितः, प्रेक्ष्य शस्त्रोद्भटान् भटान् ॥ इति दध्यौ बलं कुर्वे, चेत्तदा जीवितं क मे?
॥ १३५ ॥ निरायुधोऽहं कर्तव्यं, वैरनिर्यातनं च मे ॥ तद्बलावसरो नाय-मिति ध्यात्वेत्युवाच सः ॥ १३६ ॥ यत्तुभ्यं रोचते तत्त्वं,
साम्प्रतं कुरु सत्वरम् ॥ तच्छ्रुत्वाऽचिन्तयत्सार्थ-पतिरित्थं महामतिः ॥ १३७ ॥ महापुरुष इत्येष, रूपेणैव निरूप्यते ॥ सुलभानि
च संसारे, व्यसनानि सतामपि? ॥ १३८ ॥ यदुक्तं-"कस्य स्यान्न स्खलितं, पूर्णाः सर्वे मनोरथाः कस्य ॥ कस्येह सुखं नित्यं,
दैवेन न खण्डितः को वा? ॥ १३९ ॥" दैवादापदमापन्न-स्तन्नायं निग्रहोचितः ॥ विमृश्येत्यचलः प्रोचे, मूलदेवं महामनाः
॥ १४० ॥ इतोऽपराधान्मुक्तोऽसि, प्राप्तोऽप्येनां दशां मया ॥ तत्त्वयाप्युपकर्तव्य-मीदृशे समये मम ॥ १४१ ॥ तेनेत्युक्त्वा विमु-
क्तोसौ, सद्यो निर्गत्य तद्गृहात् ॥ पुरीबहिःस्थे सरसि, स्नात्वा वस्त्राणि धौतवान् ॥ १४२ ॥ दध्यौ चेत्युन्मना मायां, कृत्वाऽनेनाऽस्मि
वञ्चितः ॥ तदुपायं वैरशुद्धेः, क्वापि गत्वा करोम्यहम् ॥ १४३ ॥ ध्यायन्नित्यचलन्मूल-देवो वेण्णातटं प्रति ॥ तत्र मार्गेऽटवीं
चैकां, प्राप द्वादशयोजनीम् ॥ १४४ ॥ विना सहायं दुष्प्राप-पारां तामवधारयन् ॥ सहायं मार्गयन्मार्ग-मुखेऽटव्याः स तस्थिवान्

॥ १४५ ॥ तदा च सुन्दराकारः, शम्बलस्थगिकाधरः ॥ विप्रः कुतोऽपि टक्काङ्क-जातिस्तत्र समाययौ ॥ १४६ ॥ तुष्टस्ततोऽवद-न्मूल-देवस्तमिति सादरम् ॥ कियद्दूरं क च ग्रामे, गन्तव्यं ते द्विजोत्तम ! ॥ १४७ ॥ द्विजो जगाद यास्यामि, कान्तारात्परतः स्थितम् ॥ ग्रामं वीरनिधानाख्यं, ब्रूहि क त्वं गमिष्यसि ? ॥ १४८ ॥ धूर्तोऽप्यवक्त गन्तव्यं, मम वेण्णातटे पुरे ॥ द्विजोऽवादीत्तदाऽऽगच्छा-तिगच्छावो यथाऽटवीम् ॥ १४९ ॥ तौ व्रजन्तौ वने मध्यं-दिने पल्वलमाप्नुताम् ॥ क्षणं विश्रम्यतामत्रे-त्यूचे तत्रापरं द्विजः ॥ १५० ॥ ततः प्रक्षाल्य वदन-पाणिपादादि धूर्तराट् ॥ द्रुच्छायामाश्रयत् स्निग्ध-वधूवत्खेदहारिणीम् ॥ १५१ ॥ विप्रस्तु स्थगिकामध्या-त्सक्तूनाऽऽकृष्य वारिणा ॥ आर्द्रयामास तान् भोक्तुं, चैक एवोपचक्रमे ॥ १५२ ॥ धूर्तो दध्यौ क्षुधार्तत्वा-द्भोज्यं नाऽऽदादयं ममम ॥ भुक्त्वा तृप्तः पुनरयं, ममाऽप्येतत्प्रदास्यति ॥ १५३ ॥ विप्रस्तु मार्गमित्रायाऽप्यस्मै नो किञ्चिदप्यदात् ॥ याचको हि स्वयं प्रायो-ऽन्यस्मै दातुं न शक्नुयात् ॥ १५४ ॥ विप्रेऽथ स्थगिकां बद्ध्वा, पुरतः प्रस्थिते सति ॥ धूर्तेशोऽनुव्रजन् दध्या-वपराह्णे प्रदास्यति ॥ १५५ ॥ द्विजस्तथैव सायाह्ने-ऽप्यभुक्ताऽस्मै तु नो ददौ ॥ कल्ये दास्यत्यसौ नून-मिति दध्यौ च धूर्तपः ॥ १५६ ॥ पुरो यान्तौ च तौ रात्रौ, जातायां वटसन्निधौ ॥ मार्गं मुक्त्वा सुषुपतुः, प्रभाते च प्रचेलतुः ॥ १५७ ॥ जाते मध्यन्दिने प्राग्व-द्विप्रो भुङ्क्ते स्म नत्वदात् ॥ मूलस्त्वाशातन्तुबद्ध-जीवितः पुरतोऽचलत् ॥ १५८ ॥ तृतीये तु दिने मूल-देवो दध्यौ क्षुधातुरः ॥ तीर्णप्रायाटवी तस्मा-दद्यावश्यं प्रदास्यति ॥ १५९ ॥ तत्राप्यहि द्विजो नादा-त्तीर्णेऽरण्ये जगौ तु तम् ॥ वयस्य ! तव मार्गोयं, मम चायं व्रजामि तत् ॥ १६० ॥ मूलदेवोऽप्यधाद्भद्र !, त्वत्प्रभावादियं मया ॥ तीर्णा महाटवी तुम्ब-महिम्नेव महानदी ॥ १६१ ॥ कार्योत्पत्तौ ततो मूल-देवनाम्नो ममान्तिके ॥

वेण्णातटे त्वमागच्छे—र्नामाऽऽख्याहि निजं च मे ॥ १६२ ॥ अहं निर्घृणशर्मेति, जनैर्दत्तापराभिधः ॥ द्विजोऽस्मि सद्गुडो
नामे—त्युदित्वा सोऽगमत्ततः ॥ १६३ ॥ प्रति वेण्णातटं गच्छन्, मूलदेवस्ततोऽन्तरा ॥ वसन्तं ग्राममैक्षिष्ट, भिक्षार्थं तत्र चाग-
मत् ॥ १६४ ॥ ग्रामं ग्रामं तत्र लेभे, कुल्माषानेव केवलान् ॥ तानादाय प्रतस्थेऽथ, मूलः प्रति जलाशयम् ॥ १६५ ॥ अत्रान्तरे
तपस्तेज—स्तरणिं शान्तचेतसम् ॥ मासोपवासिनं साधु—मायान्तं ग्रामसम्मुखम् ॥ १६६ ॥ समीक्ष्य मुदितो मूल—देव एवमचिन्त-
यत् ॥ धन्योऽहं यन्मया दृष्टः, समयेऽस्मिन्नसौ मुनिः ॥ १६७ ॥ [युग्मम्] यथा भवेन्मरुस्थल्यां, दुर्लभस्त्रिदशद्रुमः ॥ तथा रत्न-
त्रयाधारः, स्थानेऽत्राऽसौ महामुनिः ॥ १६८ ॥ ग्रामेऽस्मिन्कृपणे किञ्चि—दप्यसौ न च लप्स्यते ॥ लप्स्येऽहं तु पुनर्भोज्य—मत्र
वाऽन्यत्र वा भ्रमन् ॥ १६९ ॥ इमान् विशुद्धान् कुल्माषां—स्तद्दत्वाऽस्मै महात्मने ॥ विवेकशाखिनं कुर्वे—ऽचिरात्सफलमात्मनः
॥ १७० ॥ ध्यात्वेत्युद्गतरोमाञ्चः, प्रमोदाश्रुविमिश्रदृक् ॥ भक्तिपूर्वं मूलदेवो, मुनिं नत्वैवमब्रवीत् ॥ १७१ ॥ व्यसनाम्भोधिपतिते,
मयि कृत्वा कृपां प्रभो ! ॥ एतानादत्स्व कुल्माषा—न्मांश्च निस्तारय द्रुतम् ॥ १७२ ॥ द्रव्यादिशुद्धिं विज्ञाय, ततस्तानाददे यतिः ॥
ततः प्रमुदितो मूल—देव एवमवोचत ॥ १७३ ॥ धन्यानां हि नराणां स्युः, कुल्माषाः साधुपारणे ॥ तदा च वीक्ष्य तद्भक्तिं, हृष्टा
काऽपि सुरीत्यवक् ॥ १७४ ॥ वत्स ! त्वया कृतं साधु, साधुभक्तिं वितन्वता ॥ ततः श्लोकोत्तरार्धेन, यत्तेऽभीष्टं वृणुष्व तत्
॥ १७५ ॥ मूलदेवोऽपि तां देवी—मवादीन्मुदितस्ततः ॥ देहि वेश्यां देवदत्तां, राज्यञ्चेभसहस्रयुक् ॥ १७६ ॥ देव्युवाचाऽचि-
रादेव, लप्स्यसे सर्वमप्यदः ॥ मूलदेवस्ततः साधुं, नत्वा ग्रामेऽगमत्पुनः ॥ १७७ ॥ भिक्षां तत्राऽपरां प्राप्य, भुक्त्वा च स पुरो

१ मूलदेवः । २ तरणि. सूर्य. । ३ कल्पवृक्षः ।

व्रजन् ॥ प्राप वेण्णातटं पान्थ-शालायां तत्र चास्वपीत् ॥ १७८ ॥ निशायाश्चान्तिमे यामे, पूर्णेन्दुं निर्मलद्युतिम् ॥ स्वप्नेऽपश्यन्मूलदेवः, प्रविशन्तं निजानने ॥ १७९ ॥ तदा कार्पटिकोऽप्येको-ऽद्राक्षीत्स्वप्नं तमेव हि ॥ विनिद्रः स तु पप्रच्छा-ऽन्येषां स्वप्नफलं ततः ॥ १८० ॥ स्वमार्थे तस्य तत्रैव-मेकः कार्पटिकोऽवदत् ॥ मण्डकं साज्यमद्य त्वं, खण्डायुक्तं च लप्स्यसे ॥ १८१ ॥ स च कार्पटिकः प्राप, तावताऽपि परां मुदम् ॥ मूलदेवस्तु मूढानां, नो तेषां स्वप्नमब्रवीत् ॥ १८२ ॥ सोऽथ कार्पटिको लेभे, गेहाच्छादनकर्मणि ॥ यथोक्तं मण्डकं तथा-ऽन्येषां स्वेषां न्यवेदयत् ॥ १८३ ॥ प्रत्यूषे मूलदेवस्तु, गत्वोद्याने धियां निधिः ॥ मालिकं प्रीणयामास, कुसुमावचयादिना ॥ १८४ ॥ तुष्टस्तस्मै मालिकोऽपि, वरपुष्पफलान्यदात् ॥ तान्यादायाऽगमत्स्वप्न-शास्त्रकोविदधाम्नि सः ॥ १८५ ॥ नत्वा दत्वा च पुष्पादि, पाठकाय न्यवेदयत् ॥ मूलदेवो निजं स्वप्नं, सोऽपि हृष्टोऽब्रवीदिति ॥ १८६ ॥ वत्स ! वक्ष्याम्यहं स्वप्न-फलं तव शुभे क्षणे ॥ अद्यातिथी भवास्माकं, सोऽपि तत्प्रत्यपद्यत ॥ १८७ ॥ ततस्तं स्नपयित्वा च, भोजयित्वा च सादरम् ॥ उपाध्यायोऽभ्यधाद्वत्स !, कन्येयं परिणीयताम् ॥ १८८ ॥ मूलोऽवादीन्ममाज्ञात-कुलस्यापि निजां सुताम् ॥ तात ! दत्से कथङ्कारं, ततः सोऽप्येवमालपत् ॥ १८९ कुलं गुणाश्च ते वत्स !, मूर्त्यैव विदिता मया ॥ तदिमां मे सुतां मद्यः, पाणौ कृत्य कृतार्थय ॥ १९० ॥ इत्युक्त्वाऽध्यापकस्तस्मै, कन्यां दत्वैवमब्रवीत् ॥ सप्तरात्रान्तरे भावी, स्वप्नादस्मानृपो भवान् ॥ १९१ ॥ हृष्टस्ततो मूलदेव-स्तदावासे सुखं वसन् ॥ गत्वोद्याने पञ्चमेऽह्नि, चम्पकद्रुतलेऽस्वपीत् ॥ १९२ ॥ तदा च तत्पुराधीशः, प्रापापुत्रः परासुताम् ॥ ततोऽधिवासयामासुः, पञ्च दिव्यानि धीसखाः ॥ १९३ ॥ हस्त्यश्वछत्रभृङ्गार—चामराः

१ मरणम् । २ मन्त्रिणः । ३ भृङ्गारः कलशः ।

मन्त्रवासिताः ॥ पुरिमध्येऽभ्रमन् राज्य–योग्यं मर्त्यं तु नाऽऽप्नुवन् ॥ १९४ ॥ ततो बहिर्भ्रमन्तस्ते, मूलदेवं व्यलोकयन् ॥ प्रसुप्त-मपरावृत्त–च्छायं चम्पकसन्निधौ ॥ १९५ ॥ ततश्चक्रे हयो हेषां, गजो गुलगुलायितम् ॥ अभिषेकं च भृङ्गार–श्चामरौ वीजनं तथा ॥ १९६ ॥ पुण्डरीकं च तस्योर्द्ध्वं, व्यकसत्पुण्डरीकवत् ॥ सुस्वामिप्राप्तिमुदितै–र्जनैश्चक्रे जयारवः ॥ १९७ ॥ ततस्तं सिन्धुरः सौव–स्कन्धेऽध्यारोपयत्स्वयम् ॥ प्राविविशच्च नगरे, नागरैर्निर्मितोत्सवे ॥ १९८ ॥ राज्याभिषेकं तस्याऽथ, चक्रुः सामन्तमन्त्रिणः ॥ तदा च देवता व्योम्नि, व्यक्तमेवमवोचत ॥ १९९ ॥ "देवतानां प्रभावेणा–वाप्तराज्यः कलानिधिः ॥ एष विक्रमराजाह्वो, राजा मान्योऽखिलैर्जनैः ॥ २०० ॥ यस्त्वस्य भूपतेराज्ञा–मात्मद्वेषी न मंस्यते ॥ तमहं निग्रहीष्यामि, विद्युत्पात इवाङ्घ्रिपम् ॥ २०१ ॥" तन्निशम्याऽखिलं राज–मण्डलं भीतविस्मितम् ॥ तस्याऽवश्यमभूद्वश्यं, सौख्यं धर्मवतो यथा ॥ २०२ ॥ सोऽथ भूपो व्यधात्प्रीतिं, प्राभृतप्रेषणादिना ॥ विचारधवलाख्येनो–ज्जयनीस्वामिना समम् ॥ २०३ ॥

इतश्च—देवदत्ताऽपि तां प्रेक्ष्य, मूलदेवविडम्बनाम् ॥ इत्युवाचाऽचलं कोपा–वेशकम्पिंतविग्रहा ॥ २०४ ॥ रे मूढ ! त्वया ज्ञाता, परिणीतवधूरहम् ॥ यन्ममापि गृहेऽकार्षी–रसमञ्जसमीदृशम् ॥ २०५ ॥ अतः परं समागम्यं, नैवास्मद्वेश्मनि त्वया ॥ इत्युक्त्वा तं च निष्काश्य, गेहात्साऽगान्नृपान्तिकम् ॥ २०६ ॥ इत्यूचे च प्रभो! दत्त, तं वरं मम साम्प्रतम् ॥ नृपः प्रोचे यदिष्टं ते, तदाख्याहि यथा ददे ॥ २०७ ॥ मूलदेवं विना नान्यः, कोऽपि प्रेष्यो मदालये ॥ अचलश्चायमागच्छ–न्निवार्य इति साऽवदत् ॥ २०८ ॥ अस्त्वेवं किन्तु को हेतु–रिति पृष्टेऽथ भूभृता ॥ देवदत्ताऽऽख्यावार्तां, तामचोचत माधवी ॥ २०९ ॥ रुष्टोऽथ पार्थिवः

१ छत्रम् । २ गजः । ३ वृक्षम् । ४ कोपावेशेन कम्पितशरीरा ।

मार्थं—वाहमाहूय तं जगौ ॥ रे ! किमत्राऽधिपोऽसि त्वं, यदेवं कुरुषे बलम् ॥ २१० ॥ देवदत्तामूलदेवौ, रत्नभूतौ पुरे मम ॥ यत्तया धर्षितौ तत्त्वां, मारयिष्यामि साम्प्रतम् ॥ २११ ॥ क्षुद्रेणानेन भूजाने !, किं हतेनेति वादिनी ॥ देवदत्ताऽमोचयत्तं, भूपश्चेत्यवदत्तदा ॥ २१२ ॥ अस्या वाक्येन मुक्तस्त्वं, यद्यप्यचल ! सम्प्रति ॥ तथापि मूलदेवेऽत्रा-ऽऽनीते शुद्धिर्भवेत्तव ॥ २१३ ॥ अचलोऽथ नृपं नत्वा-ऽन्वेषयामास सर्वतः ॥ मूलदेवं न तु प्राप, निर्भाग्य इव सेवधिम् ॥ २१४ ॥ तया न्यूनतया भूपा—द्भीतः सार्थपतिस्ततः ॥ अगात्पारसकूलं द्राग्, भाण्डान्यादाय वाहनैः ॥ २१५ ॥ इतश्च मूलदेवोऽपि, तद्राज्यमपि नीरसं ॥ मन्यमानो विना देव-दत्तां निर्लवणान्नवत् ॥ २१६ ॥ प्राहिणोद्देवदत्तायै, लेखं सद्दूतपाणिना ॥ साऽपि तं वाचयामासा-ऽऽनन्दापूर्णमना इति ॥ २१७ ॥ [युग्मम्] स्वस्ति वेण्णातटान्मूल—देवेनोज्जयनीस्थिता ॥ आलिङ्ग्यालाप्यते देव-दत्ता चित्ताब्जहंसिका ॥ २१८ ॥ अस्तीह कुशलं देव-गुरुपादप्रसादतः ॥ त्वयाऽपि स्वाङ्गवार्तत्वे-वार्ता ज्ञाप्या मुदे मम ॥ २१९ ॥ किञ्च मार्गेमया दत्तं, दानं तद्वीक्ष्य मां सुरी ॥ ऊचे वरं वृणुष्वेति, ततोऽहमिति तां जगौ ॥ २२० ॥ देवदत्तासहस्रेभ-युक्तं राज्यं प्रदेहि मे ॥ ततो राज्यं मया लब्धं, तच्च व्यर्थं त्वया विना ॥ २२१ ॥ ततस्त्वरं त्वयाऽऽगम्य—मिहापृच्छ्य धरांधरम् ॥ कालक्षेपश्च नात्रार्ये, कर्तव्य इति मङ्गलम् ॥ २२२ ॥ वाचयित्वेति सा तुष्टा, दूतमेवमभाषत ॥ अहं तदेकचित्तापि, कुर्वेऽपेक्षां पुरीपतेः ॥ २२३ ॥ हृष्टो दूतस्ततो गत्वा, भूपमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ मूलदेवोनृपो देव !, मन्मुखेनेति याचते ॥ २२४ ॥ स्वामिन्मे देवदत्तायां, निविडं प्रेम वर्त्तते ॥ तस्मा प्रेष्या यदा तस्या, युष्माकं च रुचिर्भवेत् ॥ २२५ ॥ ततः प्रोचे नृपो राज्य—

१ नृप । २ वार्तत्वं निरोगत्वम् । ३ नृपम् ।

मप्येतत्तस्य विद्यते ॥ तत्किं विक्रमराजेन, राज्ञैतन्मात्रमर्थितम् ? ॥ २२६ ॥ इत्युदित्वा देवदत्तां, समाकार्य नृपोऽलपत् ॥ भद्रे ! चिरेण सम्पूर्णं, तव चेतःसमीहितम् ॥ २२७ ॥ देवतादत्तराज्यश्रीः, प्राहिणोन्मूलदेवराट् ॥ त्वामानेतुं निजं मर्त्यं, तत्त्वया तत्र गम्यताम् ॥ २२८ ॥ इत्यवन्तीनृपेणोक्ता, सागाद्वेण्णातटं क्रमात् ॥ तां च प्रावीविशन्मूल-देवराट् सोत्सवं पुरे ॥ २२९ ॥ सोऽथ वैषयिकं सौख्यं, भुञ्जानो देवदत्तया ॥ धर्मकृत्यं व्यधाज्जिस्य-मर्हच्चैत्यार्चनादिकम् ॥ २३० ॥ इतश्चागण्यपण्यौघं, भृत्वा पारसकूलतः ॥ आगाद्वेण्णातटेऽन्येद्युः, सार्थवाहोऽचलाह्वयः ॥ २३१ ॥ किं नामात्र नृपोऽस्तीति, तत्र लोकान् स पृष्टवान् ॥ राजा विक्रमराजाख्यो, वर्ततेऽत्रेति ते जगुः ॥ २३२ ॥ ततः स्वर्णमणीमुक्ता—भृतस्थालोपदां दधत् ॥ क्ष्मापालं प्रेक्षितुं सोऽगा-द्भूपोऽप्यासनमार्पयत् ॥ २३३ ॥ तम्भूपालक्षयन्मङ्क्षु, भूपो भूपं तु नाऽचलः ॥ श्रेष्ठिन् ! कुतस्त्वमायासी-रित्यप्राक्षीन्नृपोऽथ तम् ॥ २३४ ॥ प्रत्युवाचाऽचलः स्वामि-न्नागां पारसकूलतः ॥ ततस्तं वार्तयामास, प्रजानाथः सगौरवम् ॥ २३५ ॥ भाण्डं दर्शयितुं पञ्च-कुले तेनाऽथ याचिते ॥ भूपोऽभ्यधात्समेष्यामः, कौतुकेन स्वयं वयम् ॥ २३६ ॥ महाप्रसाद इत्युक्ते-ऽचलेनाऽथ नृपो ययौ ॥ तत्सार्थस्थानमास्थानं, श्रियां पञ्चकुलान्वितः ॥ २३७ ॥ मञ्जिष्ठाक्रमुकादीनि, सोऽपि भाण्डान्यदर्शयत् ॥ ततोऽवदन्नृपो भाण्ड-मिदमेवास्ति किं तव ? ॥ २३८ ॥ भाण्डं ममेदमेवास्ती-त्युक्ते तेन नृपोऽवदत् ॥ सत्यं ब्रूया न चेच्छुल्क-चौर्यो विग्रहनिग्रहः ॥ २३९ ॥ नान्यस्यापि पुरोऽलीकं, वच्म्यहं किं पुनः प्रभो ! ॥ तेनेत्युक्ते नृपोऽवादी-दिति पञ्चकुलं प्रति ॥ २४० ॥ अर्धदानं श्रेष्ठिनोऽस्य, क्रियतां सत्यवादिनः ॥ किन्तु भाण्डानि सर्वाणि, तोलनीयानि मे पुरः ॥ २४१ ॥ तेषां च तोलने

१ याचितम् । २ क्रमुकः पूगः । ३ शुल्कं 'दाण' इति भा० । ४ 'दाणी' इति भा० ।

भार-वैषम्याद्विघाततः ॥ वंशवेधाच मञ्जिष्ठा-यन्तर्मेने नृपोऽपरम् ॥ २४२ ॥ भाण्डस्थानानि सर्वाणि, नरेन्द्रोऽभेदयत्ततः ॥ तेभ्यो मुक्तास्वर्णरूप्य-विद्रुमादि विनिर्ययौ ॥ २४३ ॥ तत्प्रेक्ष्योत्पन्नकोपेना-ऽचलोऽबध्यत भूभृता ॥ अरे प्रत्यक्षचौरोऽयं, बध्य-तामिति वादिना ॥ २४४ ॥ मुक्त्वा भटांश्च तत्सार्थ-स्थानेऽगात्पार्थिवो गृहम् ॥ आरक्षकोऽपि तं बद्ध-मनैषीद्भूपसन्निधौ ॥ २४५ ॥ गाढबद्धं च तं दृष्ट्वा, छोटयित्वा च भूधवः ॥ सार्थवाह ! किमु त्वं मां, सञ्जानासीति पृष्टवान् ? ॥ २४६ ॥ सोऽवादीद्भुवनोद्योत-करं वैरितमोहरम् ॥ त्वां जनेशं दिनेशं च, नो जानाति जडोऽपि कः ? ॥ २४७ ॥ चाटुवाक्यैः कृतं सम्यक्, यदि वेत्सि तदा वद ॥ नृपेणेत्युदितः प्रोचे-ऽचलस्तर्हि न वेद्म्यहम् ॥ २४८ ॥ ततः पृथ्वीपतिर्देव-दत्तामाहूय तं तथा ॥ अदर्शयत्तां च वीक्ष्या-ऽचलोऽभूदाकुलो भृशम् ॥ २४९ ॥ ततो विलक्षं क्ष्मान्यस्ते-क्षणं ह्रीणमधोमुखम् ॥ विसयस्मेरनयना, देवदत्तेति तं जगौ ॥ २५० ॥ दैवाद्विपदमाप्तस्य, कार्यमेवं त्वयाऽपि मे ॥ तदेत्युक्तस्त्वया योऽभू-न्मूलदेवोऽयमस्ति सः ॥ २५१ ॥ तदिदं व्यसनं विच-देहसन्देहसाधनम् ॥ प्राप्तोऽपि त्वं विमुक्तोऽसि, राज्ञा दीनदयालुना ॥ २५२ ॥ वीक्षापन्नोऽथ स श्रेष्ठी, प्रणिपत्य तयोः क्रमान् ॥ इत्युवाचाखिलान्मन्तून्, सहध्वं मे तदाकृतान् ॥ २५३ ॥ आगसा कुपितस्तेन, विचारधवलो नृपः ॥ प्रवेशमप्यवन्त्यां मे, युष्मद्राज्ञैव दास्यति ॥ २५४ ॥ नरदेवोऽवददेव-दत्तादेवी यदा त्वयि ॥ प्रसादमकरोन्मन्तु-र्मया सोढस्तदैव ते ॥ २५५ ॥ ततोऽचलः प्रमुदितो, भूयोऽपि प्रणनाम तौ ॥ स्नपयित्वाऽभोजयत्तं, देवदत्ताऽपि सादरम् ॥ २५६ ॥ भूपोऽपि भूरिमूल्यानि, दत्वा वासांसि तस्य तत् ॥ शुल्कं मुमोच सन्तो हि, द्विषामप्युपकारिणः ॥ २५७ ॥ दूतं दत्वाऽऽत्मनो गन्तु-मवन्त्यां व्यसृजच्च

१ त्रिषष्ठः 'विठलो' इति मा० ।

तम् ॥ अवन्तीशो तद्वाचा, प्रवेशं तस्य दत्तवान् ॥ २५८ ॥ विप्रो निर्घृणशर्माऽपि, प्राप्तराज्यं निशम्य तम् ॥ अगाद्वेण्णातटं
मूल-देवभूपं ननाम च ॥ २५९ ॥ प्रत्यभिज्ञाय भूपोऽपि, तं कृतज्ञशिरोमणिः ॥ अदृष्टसेवया तस्मै, ददौ ग्रामं तमेव हि ॥ २६० ॥
सोऽथ कार्पटिकोऽश्रौषी-द्यच्चन्द्रग्रासलक्षणात् ॥ स्वप्नादासीन्मूलदेवो, नृपः सम्यग्विचारितात् ॥ २६१ ॥ ततः सोऽचिन्तयद्धि-
ग्मां, यत्स्वप्नस्तादृशस्तदा ॥ आवेदनेन मन्दानां, नीतो निष्फलतां मया ॥ २६२ ॥ तदद्यापि हि चेत्पीत्वा, गोरसं सरसं शये ॥
तदाहमीदृशं स्वप्नं, भूयः पश्यामि राज्यदम् ॥ २६३ ॥ इति ध्यायन् राज्यलक्ष्मीं, काङ्क्षन् सोऽनिशमस्वपीत् ॥ न तु वं स्वप्नमै-
क्षिष्ट, गूढमर्थमिवाबुधः ॥ २६४ ॥ कदाप्यऽसौ कार्पटिकोऽपि पश्ये-त्स्वप्नं तमप्युत्कटभाग्ययोगात् ॥ न तु प्रमादाच्च्युतमर्त्यजन्मा,
लभेत भूयोऽपि जनो नरत्वम् ॥ २६५ ॥ इति स्वप्नदृष्टान्तः षष्ठः ॥ ६ ॥ अथ 'चक्कं' पदसूचितो राधावेधदृष्टान्तस्तथाहि—
अभूदिन्द्रपुरं नाम, पुरमिन्द्रपुरोपमम् ॥ नृपस्तत्रेन्द्रदत्ताह्वो, बभूवेन्द्र इव श्रिया ॥ १ ॥ राज्ञस्तस्याऽभवन् बह्व्यो, वल्लभाः
प्राणवल्लभाः ॥ सुता द्वाविंशतिस्तासा-मासन् पृथ्वीपतिप्रियाः ॥ २ ॥ तांस्तु सर्वानपि नृपो, महोत्सवपुरस्सरम् ॥ कलाभ्यासार्थम-
मुच-त्कलाचार्यस्य सन्निधौ ॥ ३ ॥ स च भूपोऽन्यदा प्रेक्ष्य, मन्त्रिपुत्रीं मनोरमाम् ॥ उपयेमे तां च मन्त्री, दीर्घदर्शीत्यशिक्ष-
यत् ॥ ४ ॥ यदा गर्भसमुत्पत्ति-र्जायते तव हे सुते ! ॥ तदा दिनादिकं सर्व-मपि ज्ञाप्यं त्वया मम ॥ ५ ॥ प्रतिपेदे पितुर्वाणीं,
तथाऽमात्यसुताऽपि ताम् ॥ नोद्वाहमनु भूपस्तु, तां पस्पर्श ददर्श च ॥ ६ ॥ बहुप्रियो भूप्रियैस्तां, सस्माराऽपि न कर्हिचित् ॥
भूरिभार्यस्य किं कार्यं, तस्य न स्यात् विनापि ताम् ! ॥ ७ ॥ अन्यदा तामृतुस्नातां, ददर्श पृथिवीपतिः ॥ वधूः कस्येयमित्यन्याः,

१ मूर्खः । २ नृपः ।

पप्रच्छ च निजप्रियाः ॥ ८ ॥ प्रभो ! तवैव पत्नीय-मिति तामिरुदीरिते ॥ तयैव सह तां रात्रि—मुवासाऽत्रनिवासवः ॥ ९ ॥
तत्रैव रात्रौ सा गर्भं, बभार नृपसङ्गमात् ॥ स्वातिपाथोमुचः सद्य-च्छुक्तिर्मुक्तामणीमिव ॥ १० ॥ गर्भसम्भवकालं तं, साऽथ पित्रे
न्यवेदयत् ॥ अभिज्ञानार्थमुर्वीश-प्रोक्तानि वचनानि च ॥११॥ साभिज्ञानं धीसखोऽपि, तत्सर्वं पत्रकेऽलिखत् ॥ नृपाज्ञयाऽऽनयत्तां
च, स्वगेहे प्रसवोन्मुखीम् ॥ १२ ॥ गर्भकाले च सम्पूर्णे, साऽसूत सुतमुत्तमम् ॥ ततः प्रमुदितोऽमात्य-स्तस्य जन्मोत्सवं व्यधात्
॥ १३ ॥ सुरेन्द्रदत्त इत्याख्यां, तस्य चक्रे च सोत्सवम् ॥ सोऽप्यवर्धिष्ट तद्गेहे, कल्पद्रुरिव नन्दने ॥ १४ ॥ अग्निकाख्यः
पर्वतको, बहुली सागराभिधः ॥ दासेरा इति चत्वार—स्तस्याऽभूवन् सहोद्भवाः ॥ १५ ॥ तैश्चतुर्भिः समं दासा-पत्यैः क्रीडां
मनोरमाम् ॥ कुर्वाणः स कलाभ्यास—योग्यः समजनि क्रमात् ॥ १६ ॥ तं च मातामहोऽन्येद्युः, कलाग्रहणहेतवे ॥ कलाचार्यस्य
तस्यैवा-ऽभ्यासेऽमुञ्चन्महामहैः ॥ १७ ॥ मातामहकलाचार्य—शिक्षाभिः सकला अपि ॥ क्रीडास्त्यक्त्वा कलाभ्यास—मेकचित्तो
व्यधत्त सः ॥ १८ ॥ दासेरास्ते कलाभ्यासा-वसरे पूर्वसंस्तवात् ॥ अन्तरायान् व्यधुस्तस्य, तुमुलाकर्षणादिना ॥ १९ ॥ तैरप्यस्ख-
लितोत्साहः, कुर्वन् सोऽभ्यासमन्वहम् ॥ स्वभाववत्सदभ्यस्ता-श्चक्रे द्वासप्तति कलाः ॥ २० ॥ विशेषाच्च धनुर्वेदा-भ्यासं स विदधे
तथा ॥ असाधयद्यथाराधा-वेधमप्यनुवासरम् ॥ २१ ॥ ते तु द्वाविंशतिः सम्य-क्कलाभ्यासं न चक्रिरे ॥ कुर्वन्तो विविधां क्रीडा-
मन्योन्यं वल्गनादिकाम् ॥ २२ ॥ पाठकेन प्रणुन्नास्तु, कलाग्रहणकर्मणि ॥ दुष्टवाक्यानि जल्पन्तो-ऽभूवंस्तत्कुट्टनोद्यताः ॥ २३ ॥
तांश्च कम्बादिनाचार्य-स्ताडयेद्यदि कर्हिचित् ॥ तदा रुदन्तस्ते गत्वा, स्वमातॄणां न्यवेदयन् ॥ २४ ॥ ततस्तास्तं कलाचार्य-मित्यु-

१ मेघः । २ सहजन्मा । ३ दासपुत्रैः । ४ प्रेरिताः ।

पालम्भयन् रुषा ॥ भवन्त्यस्मादृशां प्राय–स्तनयाः खलु दुर्लभाः ॥ २५ ॥ तदस्माकं सुता एते, पाठनीया यथासुखम् ॥ ताडनी यास्तु युष्माभि–र्नैव निष्ठुरमानसैः ॥ २६ ॥ ततो दध्यावुपाध्यायो–ऽमीषामध्यापनान्मया ॥ सम्प्राप्तं नैव सन्मान–मुपालम्भस्त्व-लभ्यत ॥ २७ ॥ तदमीषां शूकेलाश्च—देश्यानां दुष्टचेतसाम् ॥ अध्यापनप्रयासेन, ममातिबहुना कृतम् ॥ २८ ॥ तेनेत्युपेक्षिताः क्ष्माप–पुत्रास्ते सकलाः कलाः ॥ नाग्रैव जगृहुः सम्यक्, नत्वविन्दन्त काश्चन ॥ २९ ॥ यतः—"नानुद्योगवता न च प्रवसता नात्मानमुत्कर्षता, नालस्योपहतेन नान्यमनसा नाचार्यविद्वेषिणा ॥ न भ्रूभङ्गविलासविसितमुखीं सीमंन्तिनीं ध्यायता, लोके ख्या-तिकरः सतामभिमतो विद्यागुणः प्राप्यते ॥ ३० ॥" तादृशानपि भूपस्तान्, विवेद विदुषोऽखिलान् ॥ आन्तरङ्गं गुणं वेत्ति, परीक्षामन्तरा हि कः ? ॥ ३१ ॥ सपुत्रां मन्त्रिपुत्रीं तु, पूर्ववद्यस्मरन्नृपः ॥ गताहर्भुक्तमप्यल्प–बुद्धयो हि स्मरन्ति न ॥ ३२ ॥ इतश्च मथुरापुर्यां, जितशत्रोर्महीपतेः ॥ भूर्भुवःस्वर्वधूजैत्रा, सुता निर्वृतिरित्यभूत् ॥ ३३ ॥ तामशेषकलादक्षां, प्राप्ता-भिनवयौवनाम् ॥ अन्येद्युः प्राहिणोन्माता, परिष्कृत्य नृपान्तिके ॥ ३४ ॥ साऽपि गत्वा सभामध्ये, प्रणनाम महीधवम् ॥ तां निवेश्य निजोत्सङ्गे, नृपोप्येवमचिन्तयत् ॥ ३५ ॥ पाणिग्रहणयोग्याऽसौ, सुताऽभूत्प्राप्तयौवना ॥ प्रायो भवन्ति भूपानां, नन्द-नाश्च स्वयंवराः ॥ ३६ ॥ तदभीष्टेन भर्त्राऽसौ, विवाह्येति विमृश्य सः ॥ सुते ! कस्ते वरोऽभीष्टः, सस्नेहमिति पृष्टवान् ? ॥३७॥ सा प्रोचे यः पुमान् राधा–वेधं साधयति स्फुटम् ॥ स्वामिन्नहं वरिष्यामि, तं वरं वसुधावरम् ॥ ३८ ॥ तत इन्द्रपुराधीश–स्येन्द्र-दत्तस्य भूभुजः ॥ कलाभ्यासपरान् भूय–स्तानाकर्ण्य नन्दनान् ॥ ३९ ॥ जितशत्रुर्नृपस्तत्र, गन्तुं प्रातिष्ठिपत्सुताम् ॥ युक्तां

१ दुर्विनीताश्चतुल्यानाम् । २ रामाम् । ३ स्वर्गमर्त्यपातालस्त्रीजयनशीला । ४ पृथ्वीश्रेष्ठम् ।

वृद्धैः कुलामात्यै-श्चतुरङ्गचमूर्वृताम् ॥ ४० ॥ [युग्मम्] क्रमादिन्द्रपुरे साऽगा-दिन्द्रदत्तनृपोऽपि ताम् ॥ पुरे प्रावीविशत्तुष्ट-चेता गुरुमिहोत्सवैः ॥ ४१ ॥ दध्यौ चाऽशेषभूपेभ्यः, कृतपुण्योऽस्मि नन्वहम् ॥ यत्कनीयं विहायान्या-न्मत्सुतं परिणेष्यति ॥ ४२ ॥ ध्यायन्निति प्रतिज्ञां च, तस्यास्तामवधारयन् ॥ अकारयन्नृपो भव्यं, स्वयंवरणमण्डपम् ॥ ४३ ॥ काञ्चनस्तम्भसंलग्न-चञ्चन्माणिक्यतोरणे ॥ मौक्तिकस्वस्तिकश्रेणी-दन्तुरीभूतभूतले ॥ ४४ ॥ सुगन्धिपञ्चवर्णाढ्य-पुष्पप्रकरपूजिते ॥ विचित्रोल्लोचरचना-चित्रीयितजगत्त्रये ॥ ४५ ॥ अकाण्डोद्भूतसन्ध्याभ्र-पटलभ्रान्तिकारिभिः ॥ अभ्रंलिहैः पञ्चवर्णैः, केतुलक्षैर्विभूषिते ॥ ४६ ॥ तस्मिंश्च मण्डपे [illegible]-स्थानमण्डपमध्यमे ॥ इन्द्रदत्तो नृपः स्तम्भ-मेकमुच्चैरतिष्ठिपत् ॥ ४७ ॥ [चतुर्भिः कलापकम्] चत्वारि सृष्ट्या चत्वारि, संहृत्या चातिवेगतः ॥ भ्राम्यन्ति लोहचक्राणि, स्तम्भोर्द्ध्वे च न्यवीविशत् ॥ ४८ ॥ तेषां चोपरि राधेति-प्रसिद्धां शालभञ्जिकाम् ॥ [illegible], तैलसम्पूर्णकुण्डिकाम् ॥ ४९ ॥ कुण्डीतैलस्थचक्रादि-प्रतिबिम्बानुसारतः ॥ राधाया वामनयनं, वेध्यं तत्र च [illegible] ॥ ५० ॥ ततः भूपः सानन्दं, द्वाविंशत्या सुतैः समम् ॥ पुराद्बहिःस्थे तत्रागा-न्मण्डपे सपरिच्छदः ॥ ५१ ॥ सुरेन्द्रदत्तामात्य-स्तत्रागात्मचिरोऽपि सः ॥ पौराश्च कोटिशस्तत्रा-ऽऽययुः कौतुकमीक्षितुम् ॥ ५२ ॥ सर्वालङ्कारसुभगा, लक्ष्मीरिव वपुष्मती ॥ [illegible] काम-दोर्लीलां बिभ्रती करे ॥ ५३ ॥ दधाना श्वेतवस्त्राणि, व्यूतानीवेन्दुकान्तिभिः ॥ हरन्ती स्वर्वधूगर्वं, [illegible] ॥ ५४ ॥ दर्शनादपि विश्वेषां, विशां निर्वृतिदायिनी ॥ तस्थौ निर्वृतिकन्यापि, तस्य स्तम्भस्य सन्निधौ ॥ ५५ ॥ [[illegible]] अथोचे भूपतिर्ज्येष्ठ-सुतं श्रीमालिसञ्ज्ञकम् ॥ राधावेधात्कनीमेनां, राज्यं चाप्नुहि वत्स ! हे ! ॥ ५६ ॥ स

१ [illegible] । २ [illegible] । ३ पुतली इति भा० । ४ कामप्रेङ्खासक्ताम् । ५ वणेळ इति भा० ।

त्वनभ्यासतश्चापा-कर्षणेप्यक्षमोऽभवत् ॥ तथापि धाष्टर्यमालम्ब्य, कथञ्चित्तदुपाददे ॥ ५७ ॥ यत्र वा तत्र वा यातु, मुक्तः श्रीमा-
लिना शरः ॥ इत्युक्त्वा सोऽमुचद्बाणं, सद्यः पाञ्चालिकां प्रति ॥ ५८ ॥ विशिखः स तु चक्रेणास्फाल्य भग्नोऽपतद्भुवि ॥ अहो !
कलावानिति सो-ऽहासि लोकैस्ततो भृशम् ॥ ५९ ॥ वीक्षापन्नस्ततो वीक्षा-म्बभूव भुवमेव सः ॥ विविक्षुरिव पातालं, तथा निन्दो-
तथया ह्रिया ॥ ६० ॥ शरः कस्याप्येवमेक-मतिचक्राम चक्रकम् ॥ कस्यापि द्वे त्रीणि कस्या-प्यन्येषां चान्यतो ययौ ॥ ६१ ॥ न
पुनः कोऽपि राट्पुत्रो, राधावेधमसाधयत् ॥ मिथो नस्तुल्यता हानि-र्माऽभूदिति धिया किमु ? ॥ ६२ ॥ तद्विलोक्य सनिर्वेदं,
दध्यावेवं धराधवः ॥ अमीभिस्तनयैर्लोक-समक्षं धर्षितोऽस्मि हा ॥ ६३ ॥ भूतलव्यापिमत्कीर्ति-मूर्तिसंहारकारिणः ॥ मम वैरिण
एवामी, पुत्ररूपेण जज्ञिरे ॥ ६४ ॥ अमीभिः सत्कलाहीनै-र्भूयोभिरपि किं सुतैः ? ॥ श्रेष्ठः कलावांस्त्वेकोऽपि, क्षीराब्धेरिव चन्द्र-
माः ॥ ६५ ॥ पुत्रो हि गुणवान् पित्रोर्महानन्दाय जायते ॥ गुणहीनस्तु दुःखाय, वह्नेर्धूम इवाङ्गजः ॥ ६६ ॥ यदाहुः—
" कामं श्यामवपुस्तथा मलिनयत्यावासवस्त्रादिकम् ॥ लोकं रोदयते भनक्ति जनतागोष्ठीं क्षणेनापि यः ॥ मार्गेप्यङ्गुलिलग्न
एव जनकस्याभ्येति न श्रेयसे ॥ हा ! स्वाहाप्रिय ! धूममङ्गजमिमं सूत्वा न किं लज्जितः ? ॥ ६७ ॥ " गतसर्वस्व-
वद्भूपे, ध्यायत्येवमधोमुखे ॥ उवाच सचिवः स्वामिन् !, किमेवं दुर्मनायसे ॥ ६८ ॥ बभाषे भूपतिर्मन्त्रिन् !, पुत्रैरेभिर-
शिक्षितैः ॥ ध्वस्तो मे महिमा तेन, दौर्मनस्यं श्रयाम्यहम् ॥ ६९ ॥ मन्त्र्यूचे दौर्मस्येन, कृतं यत्ते सुतोऽपरः ॥ सुरेन्द्रदत्तनामा-
ऽस्ति, दौहित्रो मे कलानिधिः ॥ ७० ॥ राधावेधं विधातुं स, प्रभूष्णुर्विद्यते प्रभो ! ॥ तदाकर्ण्याऽभ्यधाद्भूपो, मन्त्रिन्नाहं स्मरामि

१ शरः । २ विलक्षः । ३ अग्ने । ४ पुत्रिपुत्रः ।

नम् ॥ ७१ ॥ राज्ञः पुरस्ततो वृत्त-पत्रं तत्सचिवोऽमुचत् ॥ तद्वाचयित्वा स्मृत्वा च, सर्वं भूपोऽप्यमोदत ॥ ७२ ॥ काऽधुना स
गुणोऽस्तीति, गत्रोक्ते धीसखोऽपि तम् ॥ दर्शयामास भूपोऽपि, तमालिङ्गयेत्यवोचत ॥ ७३ ॥ राधावेधं साधयित्वा, वत्स ! कैना-
यमाश्रितम् ॥ राज्ययुक्तां कनीमेनां, स्वीकुरु त्वं महामते ! ॥ ७४ ॥ ततः प्रमाणमादेशः, पूज्यानामित्युदीर्य सः ॥ स्तम्भस्य तस्य
पार्श्वे च, गत्वा चापमुपाददे ॥ ७५ ॥ अधिज्यीकृत्य तत्सत्य-सन्धः सन्धाय चाशुगम् ॥ ऊर्ध्वमुष्टिरधोदृष्टि-स्तत्र तस्थौ च भूपभूः
॥ ७६ ॥ ददर्शौ निर्वृत्तिकन्याऽपि, वीक्ष्य तं रूपमन्मथम् ॥ अहो ! रूपमहो ! कान्ति-रहो ! लावण्यमद्भुतम् ! ॥ ७७ ॥ एष
विध्यति चेद्राधां, तत्कृतार्था भवाम्यहम् ॥ ध्यायन्तीति तदेकाग्र-चित्तासीद्योगिनीव सा ॥ ७८ ॥ तदा च तत्समीपस्था,
दासेरास्ते चतुर्दिशम् ॥ चक्रुः कोलाहलं मोच्चै-स्तालिकास्फालनादिना ॥ ७९ ॥ तेऽपि द्वाविंशती राज-सुता उल्लण्ठभाषणैः ॥ असौ
वि-यतु मा राधा-मित्यपायान् वितेनिरे ॥ ८० ॥ स्खलिते सति ते शीर्षं, छेत्स्याव इति वादिनौ ॥ पार्श्वयोस्तस्थतुस्तस्य, खड्गव्य-
ग्रकरौ नरौ ॥ ८१ ॥ समीपस्थः कलाचार्यो-ऽप्येवं स्माह मुहुर्मुहुः ॥ स्खलिते ते वधो भावी, तद्भूयास्त्वं समाहितः ॥ ८२ ॥
दासेरांस्तान् कुमारांश्चा-ऽगणयन् सुभटौ च तौ ॥ कुण्डिकातैलसङ्क्रान्त-—चक्रान्तर्न्यस्तलोचनः ॥ ८३ ॥ लक्ष्ये निरुद्धया दृष्ट्या,
ज्ञात्वा चक्राष्टकान्तरम् ॥ तदेकाग्रमनाः सद्यः, कुमारो व्यमुचच्छरम् ॥ ८४ ॥ [युग्मम्] प्रविश्य तेषां चक्राणा-मन्तराले शरोऽपि
सः ॥ क्षणाद्विव्याध राधाया, वामनेत्रकनीनिकाम् ॥ ८५ ॥ ततो लोकैः प्रमुदितै-श्चक्रे जयजयारवः ॥ तदैकाग्र्यकरस्थैर्य-लघुह-
स्तत्वशंसिभिः ॥ ८६ ॥ तदा निर्वृत्तिकन्याऽपि, मुखे तस्य प्रमोदभाक् ॥ कटाक्षमालिकां न्यास्थ-त्कण्ठे तु कुसुमस्रजम् ॥ ८७ ॥

१ बाणम् । २ रूपेण कामदेवतुल्यम् । ३ दासीपुत्राः ।

त्मोभिरिव लोकस्य, सुतैरेभिरभून्मम ॥ यन्मालिन्यं तदा पूर्ण-विधुनेव त्वया हृतम् ॥ ८८ ॥ तत्त्वयैव सुतेनाह—मस्मि पुत्रीत्युदीरयन् ॥ तदेन्द्रदत्तराजेन्द्रः, प्रेम्णा तं परिषस्वजे ॥ ८९ ॥ [युग्मम्] ततः कुमारस्तां कन्यामुपायंस्त महामहैः ॥ इन्द्रदत्तनरेन्द्रोऽपि, तस्मै राज्यं ददौ क्रमात् ॥ ९० ॥ ते तु द्वाविंशतिः पूर्व-मनभ्यासात्तदा कथम् ॥ राधावेधं साधयन्ति, श्रयन्ति च नृपश्रियम् १ ॥ ९१ ॥ दिव्यानुभावादथ तेऽपि राधा-वेधं कुमाराः किल साधयेयुः ॥ प्रमत्तचित्तस्तु जनो नरत्वा-च्च्युतः पुनस्तत्र लभेत सद्यः ॥ ९२ ॥ इति राधावेधदृष्टान्तः सप्तमः ॥ ७ ॥ अथ चर्मदृष्टान्तस्तथा हि—

ह्रद एकोऽभवत् क्वापि, योजनानि सहस्रशः ॥ विस्तीर्णोऽगाधपानीयो, भूरिनीरैंचरैर्भृतः ॥ १ ॥ तस्य चोपरि शेवालजालैरन्योन्यसङ्गतैः ॥ सर्वत्राच्छादनं चर्म-समानं समभूत्सदा ॥ २ ॥ तत्र चैकोऽवसत्कूर्मः, पुत्रपौत्रादि—संयुतः ॥ ग्रीवां प्रसारयामास, स चाब्दानां शते शते ॥ ३ ॥ अन्यदा तस्य सान्द्रस्य, मध्ये शेवालचर्मणः ॥ छिद्रं बभूव प्रबल-समीरैणसमीरणात् ॥ ४ ॥ दैवयोगात्स कूर्मोऽपि, ग्रीवां प्रासारयत्तदा ॥ रन्ध्रेण तेन ग्रीवाऽपि, निरगाच्चर्मणो बहिः ॥ ५ ॥ ततः स पूर्णिमाचन्द्र-तारामण्डलमण्डितम् ॥ अदृष्टपूर्वमाकाशं, वीक्ष्यात्यन्तं विसिष्मिये ॥ ६ ॥ महाश्चर्यमिदं स्वीय-बन्धूनां दर्शयाम्यहम् ॥ ध्यात्वेत्याह्वातुमात्मीयान्मध्ये ह्रदमगाच्च सः ॥ ७ ॥ तानाहूय समेतैस्तु, न लेभे पर्यटन्नपि ॥ तच्छिद्रं पवनोद्धूतैः, शेवालैः स्थगितं क्षणात् ॥ ८ ॥ कूर्मः पुनस्तत्र लभेत रन्ध्रं, पश्येच्च पूर्णं शशिनं कदाचित् ॥ परिच्युतो मर्त्यभवान्नरत्वं, लभेत जन्तुर्न तु धर्महीनः ॥ ९ ॥ इति चर्मदृष्टान्तोऽष्टमः ॥ ८ ॥ अथ युगदृष्टान्तः तथाहि—

१ पुत्रवान् । २ जलचरैः । ३ समीरणः पवनः । ४ दिशि ।

अस्ति स्वयम्भूरमण-वारिधिर्वलयाकृतिः ॥ सहस्रयोजनोद्वेधो-ऽसङ्ख्ययोजनविस्तृतः ॥ १ ॥ विहाय वलयं सर्वा-कारैर्जल-नरैर्भृते ॥ सर्वेषामपि वार्द्धीना-मन्तिमे तत्र नीरधौ ॥ २ ॥ देवः कोऽपि दिशि प्राच्यां, लीलया निक्षिपेद्युगम् ॥ युगस्य तस्य ककुभि, पश्चिमायां च कीलिकाम् ॥ ३ ॥ [युग्मम्] तस्मिन्नपारेऽकूपारे, भ्रम्यन्ती समिलाऽथ सा ॥ स्वयमेव युगच्छिद्रे, प्रविशेत्किं कदाचन ? ॥ ४ ॥ प्रचण्डवातोत्थितवीचिनुन्ना, दैवात्स्वयं साऽपि युगस्य रन्ध्रे ॥ कुर्यात्प्रवेशं न तु पुण्यहीनः, पुमान्पुनर्विन्दति मर्त्यभावम् ॥ ५ ॥ इति युगदृष्टान्तो नवमः ॥ ९ ॥ अथ परमाणुदृष्टान्तस्तथा हि—

स्तम्भमेकं महामानं, माणिक्यमयमुत्तमम् ॥ स्वसामर्थ्यपरीक्षार्थं, गीर्वाणः कोऽप्यचूर्णयत् ॥ १ ॥ तच्च चूर्णमतिश्लक्ष्णं, निर्माय परमाणुवत् ॥ नलिकान्तर्निचिक्षेप, क्षेपीयः स सुधाशनः ॥ २ ॥ आरुह्य मेरुचूलायां, सोऽथ फूत्कृतमारुतैः ॥ द्रुतमुच्छालयामास, तच्चूर्णं परितोऽखिलम् ॥ ३ ॥ तेन देवेन विक्षिप्ता-स्ततस्ते परमाणवः ॥ प्रचण्डपवनोद्धूता, अभजन्त दिशोदिशम् ॥ ४ ॥ अथ विश्वत्रये कोऽपि, शक्तिमान् विद्यते न सः ॥ यस्तं स्तम्भं पुनः कुर्या-त्तैरेव परमाणुभिः ॥ ५ ॥ स्तम्भो यथाऽसौ परमाणुभिस्तैः, केनापि निष्पादयितुं न शक्यः ॥ प्रमादिना प्राणभृता तथैव, भूयोऽपि लभ्येत न मानवत्वम् ॥ ६ ॥ इति ॥ यद्वा काऽपि सभा भूरि-स्तम्भा दग्धा कृशानुना ॥ तैरेव पुद्गलैर्न स्या-त्तथा नृत्वेऽपि भावना ॥ ७ ॥ इति वा परमाणुदृष्टान्तो दशमः ॥ १० ॥ इत्थं जिनेन्द्रगदितानि मनुष्यजन्म-दौर्लभ्यसूचनचणानि निदर्शनानि ॥ आकर्ण्य भो भविजनाः! भगवत्प्रणीते, धर्मे महोदयकरे कुरुत प्रयत्नम् ॥ ६२६ ॥ इति दश दृष्टान्ताः सम्पूर्णाः । तत्र यथा मनुजत्वं दुर्लभं तथा दर्शयितुमाह—

१ दिशि । २ समुद्रे । ३ वीचिनुन्ना तरङ्गप्रेरिता । ४-५ देव । ६ अग्निना ।

मूलम्—समावण्णा ण संसारे, नाणागुत्तासु जाइसु ॥ कम्मा नाणाविहा कट्टु, पुढो विस्संभिआ पया ॥२॥

व्याख्या—'समापन्नाः' समन्तात्प्राप्ताः प्रजा इति योगः, मानुष्यमिति गम्यते, "ण" इति वाक्यालङ्कारे क्वेत्याह–'संसारे' भवे, तत्रापि क्वेत्याह–'नानागोत्रासु' अनेकाभिधानासु 'जातिषु' क्षत्रियादिषु, अत्र हेतुमाह–'कर्माणि' ज्ञानावरणीयादीनि 'नानाविधानि' अनेकप्रकाराणि 'कृत्वा' निर्वर्त्य तेषामधीनाः सन्तः "पुढो" त्ति पृथक् भेदेन एकैकश इत्यर्थः, "विस्संभिअ" त्ति प्राकृतत्वादनुस्वारलोपे 'विश्वभृतो' जगत्पूरका वर्तन्ते इति शेषः, क्वचित्कदाचिदुत्पत्त्या सर्वजगद्व्यापनादुक्तं च–"[1]नत्थि किर सो पएसो, लोए वालग्गकोडिमित्तो वि ॥ जम्मणमरणाबाहा, जत्थ जिएहिं न संपत्ता ॥ १ ॥" ततोऽवाप्याऽपि नरजन्म स्वकृतकर्मानुभावतोऽन्यान्यगतिभागिन्य एव 'प्रजाः' जनसमूहरूपा भवन्तीति दुर्लभमेव पुनर्नरजन्मेति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

मूलम्—एगया देवलोएसु, नरएसु वि एगया ॥ एगया आसुरं कायं, अहाकम्मेहिं गच्छइ ॥ ३ ॥

व्याख्या—'एकदा' शुभकर्मानुभवकाले 'देवलोकेषु' सौधर्मादिषु, 'नरकेषु च' रत्नप्रभादिषु, अपिशब्दश्चकारार्थे, 'एकदा' दुष्कर्मोदयकाले, एकदा 'आसुरं' असुरसम्बन्धिनं 'कायं' निकायं, "अहाकम्मेहिं" ति यथाकर्मभिः, तत्तद्गत्यनुरूपचेष्टितैर्यथायोगं सरागसंयममहारम्भबालतपः प्रभृतिभिः, "गच्छइ"त्ति वचनव्यत्ययाद्गच्छन्ति प्राणिन इत्युत्तरेण योग इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

मूलम्—एगया खत्तिओ होई, तओ चंडालबोक्कसो ॥ तओ कीडपयंगो अ, तओ कुंथुपिवीलिआ ॥४॥

[1] "नास्ति किल स प्रदेशो, लोके वालाग्रकोटिमात्रोऽपि । जन्ममरणाबाधा यत्र जीवैर्न सम्प्राप्ता ॥ १ ॥"

व्याख्या—एकदा 'क्षत्रियः' राजा भवति, जन्तुरिति गम्यं, सूत्रवैचित्र्याद्बहुवचनप्रक्रमेऽप्येकवचनम्, ततः तदन्तरं 'चण्डालः' मातङ्गः, यद्वा शूद्रेण ब्राह्मण्यां जातश्चण्डालः, 'बोकसः' वर्णान्तरसङ्करजन्मा, तथाहि–ब्राह्मणेन शूद्र्यां जातो निषादः, ब्राह्मणेनैव वैश्य-स्त्रियां जातश्चाम्बष्ठ इत्युच्यते। तत्र निषादेनाम्बष्ठ्यां जातस्तु बोकसो भण्यत इति वृद्धवादः। इह च क्षत्रियचाण्डालबोकसग्रहणाद्य-थाक्रमं सर्वा उच्चनीचसङ्कीर्णजातय उपलक्षिताः। ततः 'कीटः' प्रसिद्धः, 'पतङ्गः' शलभः 'चः' समुच्चये, कुन्थुः, पिपीलिका च, भवतीति योज्यं, अशेषतिर्यग्भेदोपलक्षणञ्चेदमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं सर्वत्र पर्यटन्तोऽपि गुरुकर्मत्वेन ते न निर्विद्यन्ते इत्याह—

मूलम्—एवमावट्टजोणीसु, पाणिणो कम्मकिव्विसा ॥ न निविज्जंति संसारे, सव्वट्ठेसु व खत्तिआ ॥ ५ ॥

व्याख्या—एवम्, अनेन न्यायेन 'आवर्तः' पुनः पुनर्भ्रमणरूपः परिवर्त्तस्तत्प्रधाना योनयश्चतुरशीतिलक्षप्रमाणानि जीवोत्पत्ति-स्थानानि आवर्तयोनयस्तासु, 'प्राणिनः' जीवाः, कर्मणा क्लिष्टेन किल्बिषाः–अधमाः कर्मकिल्बिषाः, 'न निर्विद्यन्ते' कदैतस्मात्पर्य-टनान्मोक्षो भावीति नोद्विजन्ते, 'संसारे' भवे, केष्विव के? सर्वे च ते अर्थाश्च–धनकनकादयः सर्वार्थाः तेष्विव 'क्षत्रियाः' राजानः, अयं भावः–यथा मनोज्ञान् शब्दादीन् भुञ्जानानां तेषां तृष्णा वर्धते एवं तासु तासु योनिषु पुनः पुनरुत्पत्तिमनुभवतामपि संसा-रिणां, कथमन्यथा ते तत्प्रतिघातार्थं नोद्यमं कुर्युः? इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ ततश्च—

मूलम्—कम्मसंगेहिं संमूढा, दुक्खिआ बहुवेअणा ॥ अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मंति पाणिणो ॥ ६ ॥

१ ०ये, ततः कुन्थुः, दर्पमलो।

व्याख्या—'कर्मसङ्गैः' ज्ञानावरणीयादिकर्मसम्बन्धैः सम्मूढाः अत्यर्थं मूढाः 'दुःखिताः' असातयुक्ताः, कदाचित्तन्मानसमेवैकं स्यादित्याह—'बहुवेदनाः' भूरिशारीरपीडाः 'अमानुषीषु' नरकतिर्यगाभियोग्यादिदेवदुर्गतिसम्बन्धिषु योनिषु 'विनिहन्यन्ते' विशेषेण निपात्यन्ते, अर्थात्कर्मभिः न तु ताभ्य उत्तारं लभन्ते 'प्राणिनः' जीवास्ततो दुर्लभमेव मानवत्वमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥

कथं तर्हि तदवाप्तिरित्याह—

मूलम्–कम्माणं तु पहाणाए, आणुपुव्वी कयाइ उ ॥ जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आययंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥

व्याख्या—कर्मणां 'तुः' पुनर्नरकगतिप्रतिबन्धकानामनन्तानुबन्ध्यादीनां "पहाणाए" त्ति 'प्रहाण्या' अपगमेन, कथं प्रहाणिरित्याह–'आनुपूर्व्या' क्रमेण, न तु झगित्येव, अत एवाह–"कयाइ उ" त्ति तु शब्द एवकारार्थे, ततः कदाचिदेव न सर्वदा 'जीवाः' प्राणिनः 'शुद्धिम्' क्लिष्टकर्मापगमात्मिकाम्, 'अनुप्राप्ताः' सम्प्राप्ताः 'आददते' स्वीकुर्वन्ति 'मनुष्यताम्' मनुजजन्म, विशिष्टशुद्धिनिबन्धनैस्तनुकषायत्वादिभिरेव तदायुर्बन्धादिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवं कथञ्चिन्मानुष्ये प्राप्तेऽपि श्रुतिर्दुर्लभेत्याह—

मूलम्–माणुस्सं विग्गहं लद्धुं, सुइ धम्मस्स दुल्लहा ॥ जं सुच्चा पडिवज्जंति, तवं खंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥

व्याख्या—"माणुस्सं" ति सूत्रत्वात् मानुष्यकं–मनुष्यभवसम्बन्धिनं 'विग्रहं' देहं, "लद्धुं" ति लब्ध्वाऽपि, अपेर्गम्यत्वात्, 'श्रुतिः' श्रवणं, धर्मस्य 'दुर्लभा' दुष्प्रापा पूर्वोक्तालस्यादिहेतुभिः, स च धर्मः " मृद्वी शय्या प्रातरुत्थाय पेया " मध्ये भक्तं पानकं चापराह्णे ॥ द्राक्षाखण्डं शर्करा चार्धरात्रे, मोक्षश्चान्ते शाक्यसिंहेन दृष्टः ॥ १ ॥" इत्यादिर्बौद्धादिकल्पितोऽपि स्यादतस्तदपोहार्थ-

माह—'यं' धर्मं श्रुत्वा प्रतिपद्यन्ते भव्या इति शेषः, 'तपः' अनशनादि द्वादशविधं, 'क्षान्तिं' क्रोधजयलक्षणां, मानादिजयोपलक्षणमेषा, 'अहिंसतां' हिंसनशीलत्वाभावं, अनेन प्रथमव्रतमुक्तं, शेषव्रतोपलक्षणञ्चैतत्, एतद्वृतितुल्यानि हि शेषव्रतानि, एवञ्च तपसः क्षान्तिप्रभृतिचतुष्टयस्य महाव्रतपञ्चकस्य चाभिधानाद्दशविधोऽपि धर्मोऽभ्यधायीति सूत्रार्थः ॥८॥ श्रुतिप्राप्तावपि श्रद्धा दुर्लभेत्याह—

मूलम्—आहच्च सवणं लद्धुं, सद्धा परमदुल्लहा ॥ सोच्चा नेआउअं मग्गं, बहवे परिभस्सई ॥ ९ ॥

व्याख्या—'आहच्च' कदाचित् 'श्रवणं' प्रक्रमाद्धर्मस्याकर्णनं, उपलक्षणत्वान्मानुष्यं च, "लद्धुं"ति अपिशब्दस्य गम्यमानत्वात् लब्ध्वाप्यवाप्यापि 'श्रद्धा' धर्मरुचिरूपा 'परमदुर्लभा' अतीवदुरापा, कुतः पुनः परमदुर्लभत्वमस्या इत्याह—'श्रुत्वा' आकर्ण्य 'नैयायिकं' न्यायोपपन्नं 'मार्गं' सम्यग्दर्शनादिरूपं मुक्तिपथं 'बहवः' अनेके "परिभस्सइ" त्ति परिभ्रश्यन्ति च्यवन्ते, प्रक्रमान्नैयायिकमार्गादेव । यथा जमालिप्रभृतयः, यच्च प्राप्तमप्यपैति तच्चिन्तामणिवत्परमदुर्लभमेवेति भावः । अथ के ते जमालिप्रभृतय इति तद्वक्तव्यता लिख्यते, तद्यथा—"बहुरय जमालि पभवा १, जीवपएसा य तीसगुत्ताओ २ ॥ अव्वत्तासाढाओ ३, सामुच्छेयासमित्ताओ ४ ॥ १ ॥ गंगाओ दोकिरिआ ५, छलुआ तेरासिआण उप्पत्ती ६ ॥ थेरा य गोट्ठमाहिल—पुट्ठमबद्धं परूविंति ७ ॥ २ ॥ अनयोरर्थः—बहुभिः समयैर्वस्तु निष्पद्यते न त्वेकसमयेनेति मन्वाना बहुरता जमालिप्रभवा जमालेरुत्पन्नाः १ । प्रदेशोऽन्त्यप्रदेशः, स एव जीवो येषां ते प्रदेशजीवाः, प्राकृतत्वाच्च व्यत्यये जीवप्रदेशास्ते तिष्यगुप्ताद्दुद्भूताः २ । अव्यक्ताः संयतादिज्ञाने सन्देहवादिन आषाढाचार्याज्जाताः ३ । सामुच्छेदा उत्पादानन्तरमेव वस्तुसमुच्छेदवादिनोऽश्वमित्राज्जाताः ४ ॥ १ ॥ द्विक्रिया एकत्र समये क्रियाद्वयानुभववादिनो गङ्गाचार्याज्जाताः ५ । त्रैराशिकानां जीवाजीवनोजीवरूपराशित्रयवादिना "छलुअ"

व्याख्या—'कर्मसङ्गैः'ज्ञानावरणीयादिकर्मसम्बन्धैः सम्मूढाः अत्यर्थं मूढाः 'दुःखिताः' असातयुक्ताः, कदाचित्तन्मानसमेवैकं स्यादित्याह—'बहुवेदनाः' भूरिशारीरपीडाः 'अमानुषीषु' नरकतिर्यगाभियोग्यादिदेवदुर्गतिसम्बन्धिषु योनिषु 'विनिहन्यन्ते' विशेषेण निपात्यन्ते, अर्थात्कर्मभिः न तु ताभ्य उत्तारं लभन्ते 'प्राणिनः' जीवास्ततो दुर्लभमेव मानवत्वमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥

कथं तर्हि तदवाप्तिरित्याह—

मूलम्—कम्माणं तु पहाणाए, आणुपुव्वी कयाइ उ ॥ जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आययंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥

व्याख्या—कर्मणां 'तुः' पुनर्नरकगतिप्रतिबन्धकानामनन्तानुबन्ध्यादीनां "पहाणाए"त्ति 'प्रहाण्या' अपगमेन, कथं प्रहाणिरित्याह–'आनुपूर्व्या' क्रमेण, न तु झगित्येव, अत एवाह–"कयाइ उ"त्ति तु शब्द एवकारार्थे, ततः कदाचिदेव न सर्वदा 'जीवाः' प्राणिनः 'शुद्धिम्' क्लिष्टकर्मापगमात्मिकाम्, 'अनुप्राप्ताः' सम्प्राप्ताः 'आददते' स्वीकुर्वन्ति 'मनुष्यताम्' मनुजजन्म, विशिष्टशुद्धिनिबन्धनैस्तनुकषायत्वादिभिरेव तदायुर्बन्धादिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवं कथञ्चिन्मानुष्ये प्राप्तेऽपि श्रुतिर्दुर्लभेत्याह—

मूलम्—माणुस्सं विग्गहं लद्धुं, सुइ धम्मस्स दुल्लहा ॥ जं सुच्चा पडिवज्जंति, तवं खंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥

व्याख्या—"माणुस्सं"ति सूत्रत्वात् मानुष्यकं–मनुष्यभवसम्बन्धिनं 'विग्रहं' देहं, "लद्धुं"ति लब्ध्वाऽपि, अपेर्गम्यत्वात्, 'श्रुतिः' श्रवणं, धर्मस्य 'दुर्लभा' दुष्प्रापा पूर्वोक्तालस्यादिहेतुभिः, स च धर्मः " मृद्वी शय्या प्रातरुत्थाय पेया " मध्ये भक्तं पानकं चापराह्णे ॥ द्राक्षाखण्डं शर्करा चार्धरात्रे, मोक्षश्चान्ते शाक्यसिंहेन दृष्टः ॥ १ ॥" इत्यादिर्बौद्धादिकल्पितोऽपि स्यादतस्तदपोहार्थ-

माह–'यं' धर्मं श्रुत्वा प्रतिपद्यन्ते मन्या इति शेषः, 'तपः' अनशनादि द्वादशविधं, 'क्षान्ति' क्रोधजयलक्षणां, मानादिजयोपलक्ष-णमेषा, 'अहिंसता' हिंसनशीलत्वाभावं, अनेन प्रथमव्रतमुक्तं, शेषव्रतोपलक्षणञ्चैतत्, एतद्वृतितुल्यानि हि शेषव्रतानि, एवञ्च तपसः क्षान्तिप्रभृतिचतुष्टयस्य महाव्रतपञ्चकस्य चाभिधानाद्दशविधोऽपि धर्मोऽभ्यधायीति सूत्रार्थः ॥८॥ श्रुतिप्राप्तावपि श्रद्धा दुर्लभेत्याह–

मूलम्—आहच्च सवणं लद्धुं, सद्धा परमदुल्लहा ॥ सोच्चा नेआउअं मग्गं, बहवे परिभस्सई ॥ ९ ॥

व्याख्या—'आहच्च' कदाचित् 'श्रवणं' प्रक्रमाद्धर्मस्याकर्णनं, उपलक्षणत्वान्मानुष्यं च, "लद्धु"ति अपिशब्दस्य गम्यमान-त्वात् लब्ध्वाप्यवाप्यापि 'श्रद्धा' धर्मरुचिरूपा 'परमदुर्लभा' अतीवदुरापा, कुतः पुनः परमदुर्लभत्वमस्या इत्याह–'श्रुत्वा' आकर्ण्य 'नैयायिकं' न्यायोपपन्नं 'मार्गं' सम्यग्दर्शनादिरूपं मुक्तिपथं 'बहवः' अनेके "परिभस्सइ" त्ति परिभ्रश्यन्ति च्यवन्ते, प्रक्रमा-न्नैयायिकमार्गादेव । यथा जमालिप्रभृतयः, यच्च प्राप्तमप्यपैति तच्चिन्तामणिवत्परमदुर्लभमेवेति भावः । अथ के ते जमालिप्रभृतय इति तद्वक्तव्यता लिख्यते, तद्यथा–"बहुरय जमालि पभवा १, जीवपएसा य तीसगुत्ताओ २ ॥ अव्वत्तासाढाओ ३, सामु-च्छेआसमित्ताओ ४ ॥ १ ॥ गंगाओ दोकिरिआ ५, छलुआ तेरासिआण उप्पत्ती ६ ॥ थेरा य गोट्ठमाहिल—पुट्ठमवद्धं परूवंति ७ ॥ २ ॥ अनयोरर्थः–बहुभिः समयैर्वस्तु निष्पद्यते न त्वेकसमयेनेति मन्याना बहुरता जमालिप्रभवा जमालेरुत्पन्नाः १ । प्रदेशोऽन्त्यप्रदेशः, स एव जीवो येषां ते प्रदेशजीवाः, प्राकृतत्वाच्च व्यत्यये जीवप्रदेशास्ते तिष्यगुप्ताद्भूताः २ । अव्यक्ताः संय-तादिज्ञाने सन्देहवादिन आषाढाचार्याज्जाताः ३ । सामुच्छेदा उत्पादानन्तरमेव वस्तुसमुच्छेदवादिनोऽश्वमित्राज्जाताः ४ ॥ १ ॥ द्विक्रिया एकत्र समये क्रियाद्वयानुभववादिनो गङ्गाचार्याज्जाताः ५ । त्रैराशिकानां जीवाजीवनोजीवरूपराशित्रयवादिनां "छलुअ"

त्ति वैशेषिकाभिमतषट्पदार्थनिरूपकत्वादुलूकगोत्रत्वाच्च षडुलूको रोहगुप्तस्तस्मादुत्पत्तिः ६। स्थविराश्च गोष्ठामाहिलाः, स्पृष्टं कञ्चुकवत्, अबद्धश्चाऽसम्बद्धं, न तु क्षीरनीरवदन्योन्यानुगतमात्मप्रदेशैः समं कर्मेति शेषः, प्ररूपयन्ति, अनेन च गोष्ठामाहिला- देवाबद्धिकानामुत्पत्तिरिति सूचितमिति गाथाद्वयाक्षरार्थः ॥ २ ॥ भावार्थस्त्वनयोः सम्प्रदायादवसेयः, स चायं–"श्रीवीरज्ञानतो वर्षै-श्चतुर्दशभिरुत्थितं ॥ तेष्वादिनिह्नवस्यादौ, वृत्तान्तं वच्मि तद्यथा ॥ १ ॥"—

पुरे क्षत्रियकुण्डाख्ये, श्रीमद्वीरजिनस्वसुः ॥ सुदर्शनायास्तनयो, जमालिः क्षत्रियोऽभवत् ॥ २ ॥ जगत्त्रयमनोहारि-दर्शना प्रियदर्शना ॥ श्रीवीरस्वामिदुहिता, प्रिया तस्याभवत् प्रिया ॥ ३ ॥ अन्येद्युस्तत्र भगवान्, श्रीवीरः समवासरत् ॥ जमालिर्जाययो सार्कं, सार्वं नन्तुमगात्तदा ॥ ४ ॥ स्वामिदेशनया जात-संवेगः संयमोत्सुकः ॥ गृहं गत्वाग्रहीत्पित्रो-रनुज्ञां स कथञ्चन ॥ ५ ॥ महोत्सवैस्ततो विश्व-श्लाघ्यैर्गत्वाऽर्हतोऽन्तिके ॥ जमालिः प्राव्रजत्पञ्च-शतक्षत्रियसंयुतः ॥ ६ ॥ तदा च स्वामिनः पुत्री, तत्प्रिया प्रियदर्शना ॥ प्राव्राजीत्स्वामिनोऽभ्यर्णे, स्त्रीसहस्रेण संयुता ॥ ७ ॥ जमालिश्रमणः सोऽथ, विहरन् स्वामिना समम् ॥ पपाठैकादशाङ्गानि, तपस्तेपे च दुस्तपम् ॥ ८ ॥ ततः साध्वीसहस्रं त-त्साधु पञ्चशतीं च ताम् ॥ प्रभुस्तस्मै ददौ शिष्य-तयामुख्यं विधाय तम् ॥ ९ ॥ सोऽन्यदा स्वामिनं नत्वा, पप्रच्छेति कृताञ्जलिः ॥ स्वतन्त्रोऽहं विभोऽन्यत्र, विहरामि त्वदाज्ञया ॥ १० ॥ लाभाभावात्प्रभुस्तस्मै, न ददौ किञ्चिदुत्तरम् ॥ अनिषिद्धं ह्यनुमत-मिति मेने तदा स तु ॥ ११ ॥ निरगाच्च प्रभोः पार्श्वा-द्विहर्तुं सपरिच्छदः ॥ क्रमाच्च पुर्यां श्रावस्त्यां, विहरन्नन्यदाऽगमत् ॥ १२ ॥ तत्रोद्याने कोष्ठकाख्ये, तस्थुषस्तस्य

१ पुत्री । २ भार्यया । ३ अर्हन्तम् । ४ सपरिवारः ।

कर्हिचित् ॥ अन्तप्रान्ताशनैर्दाघ–ज्वरः प्रादुरभून्महान् ॥ १३ ॥ उपविष्टतया स्थातु–मक्षमः स ततो यतीन् ॥ इत्यूचे संस्तारको मे,
क्रियतां क्रियतां द्रुतम् ॥ १४ ॥ ततः संस्तारकं कर्तुं, प्रवृत्तान् व्रतिनो निजान् ॥ संस्तारकः कृतो नो वे–त्यपृच्छत्स मुहुर्मुहुः ॥१५॥
संस्तारकः कृतो नास्ति, किन्त्वद्यापि विधीयते ॥ तैरित्युक्ते परिभ्रष्ट–सम्यक्त्वः स व्यचिन्तयत् ॥ १६ ॥ 'क्रियमाणं कृतमिति',
जिनोक्तं सूनृतं कथम् ? ॥ संस्तारको यत्संस्तीर्य–माणोऽप्येष न संस्तृतः ॥ १७ ॥ तदध्यक्षविरुद्धत्वा–न्न सङ्गतिमङ्गति ॥ विमृश्ये-
त्यखिलान्साधू–नाहूयैवमभाषत ॥ १८ ॥ 'क्रियमाणः कृतमिति', श्रीमहावीरभाषितम् ॥ मिथ्याध्यक्षविरुद्धत्वा–च्छैत्यं हुतभुजो
यथा ॥ १९ ॥ न चाध्यक्षविरुद्धत्वं, तस्यासिद्धं भवेत्क्वचित् ॥ संस्तारको यत्संस्तीर्य–माणोऽप्येष न संस्तृतः ॥ २० ॥ निष्पद्यते
क्षणव्यूहे–र्यत्कार्यमपरापरैः ॥ तत्कथं कृतमित्याद्य–समयेऽपि निगद्यते ? ॥ २१ ॥ प्रारम्भेऽपि कृतं चेत्स्या–त्तदाऽन्यत्र क्षणव्रजे ॥
कृतस्यैव विधानेना–ऽनवस्था स्यादनाहता ॥ २२ ॥ सत्यप्येवं मन्यते चे–त्क्रियमाणं कृतं तदा ॥ घटादेरुपलम्भोऽस्तु, प्रारम्भक्षण
एव हि ॥ २३ ॥ 'कृतमेव कृतं' तस्मा–द्यौक्तिकं भो महर्षयः ! ॥ तदमुं मामकं पक्षं, कक्षीकुरुत सूनृतम् ॥ २४ ॥ न च वाच्यं स
सर्वज्ञः, कथं मिथ्यावदेदिति ? ॥ यद्ब्रूयात्सोऽपि तज्जातु, महान्तोऽपि स्खलन्ति हि ॥ २५ ॥ एवं विप्रवदन्तं तं, जमालिं
मार्गविच्युतम् ॥ स्थविराः प्रोचुरार्य ! त्वं, विरुद्धं किं वदस्यदः ? ॥ २६ ॥ रागद्वेषविनिर्मुक्ता, न भाषन्ते मृषा जिनाः ॥
वचनेऽपि च नो तेषां, दोषलेशोऽपि सम्भवेत् ॥ २७ ॥ [तथाहि–]आद्यक्षणे चेत्कार्यस्यो–त्पत्तिर्न स्यात्तदा कथम् ॥ क्षणान्तरे
तदुत्पत्तिः, स्यात्क्षणत्वाविशेषतः ? ॥ २८ ॥ उक्तश्च–"आद्यतन्तुप्रवेशे च नोतं किञ्चिद्यदा पटे ॥ अन्त्यतन्तुप्रवेशेऽपि, नोतं स्यात्

१ प्रत्यक्षविरुद्धत्वात् । २ भग्नेः । ३ स्वीकुरुत ।

पटोदयः ॥ २९ ॥" न चाऽध्यक्षविरोधोऽपि, सम्भवेदिह कर्हिचित् ॥ संस्तीर्यते यद्वस्त्रादि, तद्धि संस्तृतमेव यत् ॥ ३० ॥ यावत् प्राक् संस्तृतं तावत्, पुनः संस्तीर्यते न यत् ॥ ततः कृतस्याऽकरणा–न्नाऽनवस्थापि विद्यते ॥ ३१ ॥ यच्चारम्भक्षणे कुम्भो–पलम्भोऽस्त्विति भाषितम् ॥ तदप्यसद्यदन्यस्या–रम्भेऽन्यद् दृश्यतां कथम् ? ॥ ३२ ॥ तदा हि शिवकादीना–मेवावान्तरकर्मणाम् ॥ वर्त्तते क्रियमाणत्वं, ते च दृश्यन्त एव हि ॥ ३३ ॥ कुम्भः पुनरनारब्ध–स्तदानीं दृश्यते कथम् ? ॥ घटं करोतीत्युक्तिस्तु, प्रारम्भे स्थूलबुद्धितः ॥ ३४ ॥ क्रियमाणं कृतमिति, सर्वज्ञस्य वचस्ततः ॥ प्रमाणमेव न पुन–श्छद्मस्थानां भवादृशाम् ॥ ३५ ॥ सर्वज्ञोऽप्यनृतं ब्रूया–दिति त्वद्वचनं पुनः ॥ सतां न श्रोतुमप्यर्हं, मत्तोन्मत्तप्रलापवत् ॥ ३६ ॥ तज्जैनेन्द्रं वचस्तथ्यं, मा दूषय महामते ! ॥ दुष्कर्मणाऽमुना मा स्म–भ्राम्यस्संसारसागरे ॥ ३७ ॥ एकस्यापि जिनोक्तस्य, पदस्योत्थापने जनः ॥ मिथ्यात्वं लभते तस्मा–दिदमालोचय द्रुतम् ॥ ३८ ॥ तैरित्युक्तोऽपि नात्याक्षी–ज्जमालिः स्वाग्रहं यदा ॥ तदा विहाय तं केचि–न्मुनयो जिनमाश्रयन् ॥ ३९ ॥ केचित्तु श्रद्दधानास्त–न्मतं तस्थुस्तदन्तिके ॥ अथाययौ पुरीमध्या–त्तं नन्तुं प्रियदर्शना ॥ ४० ॥ तदग्रेऽपि जमालिस्त–न्मतं प्राग्वन्न्यरूपयत् ॥ पूर्वस्नेहात्साऽपि सर्वं, प्रत्यपद्यत तत्तथा ॥ ४१ ॥ गत्वा चोपाश्रये ढङ्क–कुम्भकारस्य वेश्मनि ॥ आकाशयत्पुरः सर्व–साध्वीनां स्वपतेर्मतम् ॥ ४२ ॥ शय्यातरस्य ढङ्कस्या–ऽप्यग्रे सा तदचोचत ॥ स तु श्राद्धस्तदाकर्ण्य, दध्यावेवं विशुद्धधीः ॥ ४३ ॥ उत्थापयत्यसौ जैनं, वचस्तथ्यं तदाग्रहात् ॥ तदिमां बोधयिष्यामि, समये क्वापि युक्तिभिः ॥ ४४ ॥ ध्यात्वेति सोऽब्रवीदार्ये !, विशेषमहमीदृशम् ॥ सम्यग्जानामि नो किन्तु, यूयं जानीथ तद्विदः ॥ ४५ ॥ कुलालः सोऽन्यदा पक्व-भाण्डान्युद्वर्तयन्स्वयम् ॥ स्वाध्यायकरणैकाग्र–श्रीवीरदुहितुः पटे ॥ ४६ ॥ चिक्षेप ज्वलदङ्गारं, धीमान्केनाप्यलक्षि-

नम् ॥ ततः पटं दह्यमानं, वीक्ष्य सा व्रतिनी जगौ ॥ ४७ ॥ [युग्मम्] सङ्घाटी मम दग्धेयं, भो ढङ्क ! त्वत्प्रमादतः ॥ ढङ्कोऽवादीद्दह्यमाना, दग्धेति प्रोच्यते कथम् ? ॥ ४८ ॥ भवन्मते हि सम्पूर्ण-सङ्घाटीदहने खलु ॥ दग्धा सङ्घाटीति वक्तुं, युक्तं न पुनरन्यथा ॥ ४९ ॥ अथ चेद्भगवद्वाक्यं, स्वीक्रियेत तदा ह्यदः ॥ वक्तुं युज्येत तद्विश्व-मान्यं तत्प्रतिपद्यताम् ॥ ५० ॥ तन्निशम्य गलन्मिथ्या-दर्शना प्रियदर्शना ॥ इत्यवादीदहो आर्य !, साध्वहं बोधिता त्वया ॥ ५१ ॥ अतः परं जैनवचः, प्रमाणं मे जगद्धितम् ॥ यत्तु तद्दूषितं तस्य, मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ ५२ ॥ इत्युक्त्वा सा ययौ पार्श्वे, जमालेः सपरिच्छदा ॥ तस्याग्रे चावदन्नैका, युक्तीर्जिनमतानुगाः ॥ ५३ ॥ तस्या वचोभिरपि स, नामुचत्तं कदाग्रहम् ॥ रसोनं इव दुर्गन्धं सुगन्धिद्रव्यवासनैः ॥ ५४ ॥ ततः सा सपरीवारा, गतशेषाश्च साधवः ॥ हित्वा दुर्मतमग्नं तं, श्रीमहावीरमाश्रयत् ॥ ५५ ॥ तदा च भगवांश्चम्पानगरीं पावयन्नभूत् ॥ जमालिरपि नीरोग-श्चम्पायामगमत्ततः ॥ ५६ ॥ तत्र चैत्ये पूर्णभद्रा-ऽभिधाने तस्थुपोऽर्हतः ॥ पार्श्वे गत्वा नातिदूरे, स्थित्वा चैवमुवाच सः ॥ ५७ ॥ भगवन् ! भवतः शिष्या-श्छद्मस्था बहवो यथा ॥ परलोकं गता नाहं, विज्ञेयः किल तादृशः ॥ ५८ ॥ यतोऽहमस्मि सम्प्राप्त-केवलज्ञानदर्शनः ॥ जिनोऽर्हंश्चेति तेनोक्ते, गौतमस्तमदोऽवदत् ॥ ५९ ॥ जमाले ! केवली ज्ञान-स्त्वं चेदेतत्तदा वद ॥ लोको जीवश्च किमसौ, शाश्वतोऽशाश्वतोऽथवा ? ॥ ६० ॥ सोऽथ तस्योत्तरं दातु-मशक्तो मौनमाश्रयत् ॥ ततो जगाद भगवान्, जमाले ! शृणु मद्वचः ॥ ६१ ॥ प्रश्नस्यास्योत्तरे मद्व-च्छक्ताः शिष्याः सहस्रशः ॥ छद्मस्थाः सन्ति मे किन्तु, त्वादृशीं वदन्ति ते ॥ ६२ ॥ अत्र प्रत्युत्तरं चेदं, जानीहि त्वं यथातथम् ॥ लोकजीवौ हि विद्येते, शाश्वताशाश्वतौ सदा

१ मधुरा ।

॥ ६३ ॥ तथाहि द्रव्यरूपेण, लोकः शाश्वत उच्यते ॥ अशाश्वतस्तु पर्याय-परावृत्तेः प्रतिक्षणम् ॥ ६४ ॥ द्रव्यरूपेण जीवोऽपि, कथ्यते किल शाश्वतः ॥ नृदेवत्वादिपर्याय-परावृत्तेस्त्वऽशाश्वतः ॥ ६५ ॥ इति स्वामिवचो नैव, श्रद्दधौ स कदाग्रहात् ॥ प्रभुपार्श्वाच्च निर्गत्य, स्वैरं पर्यटि भूतले ॥ ६६ ॥ निह्नवत्वाच्च सङ्घेना-ऽखिलेनापि बहिष्कृतः ॥ स व्युदग्राहयल्लोकान्, बहुभिः कुमतोक्तिभिः ॥ ६७ एवं जमालिः श्रामण्यं, प्रपाल्य बहुवत्सरान् ॥ प्रान्ते संलेखनामर्ध—मासिकीं प्रविधाय च ॥ ६८ ॥ तत्पातकमनालोच्य, मृतः षष्ठे सुरालये ॥ त्रयोदश समुद्रायुः, सुरः किल्विषिकोऽभवत् ॥ ६९ ॥ [युग्मम्] विपन्नं तं समाकर्ण्य, प्रभुं पप्रच्छ गौतमः ॥ जमालिरत्युग्रतपाः, कां गतिं गतवानिति ? ॥ ७० ॥ जिनो जगौ षष्ठकल्पे, सोऽभूत्किल्विषिकः सुरः ॥ गणी साह कुतो घोर-तपसोऽप्यऽस्य सा गतिः ? ॥ ७१ ॥ जिनोऽभ्यधाद्धर्मगुरू—पाध्यायादेर्विरोधतः ॥ जमालिस्तां गतिं लेभे, कृतभूरितपा अपि ॥ ७२ ॥ ततश्रुत्वा क्व स स्वामिन् ! यास्यतीति पुनर्जिनम् ? ॥ पप्रच्छ गौतमस्वामी, ततोऽवादीददो विभुः ॥ ७३ ॥ तिर्यङ्नृनाकिषु भवान् कतिचिद्भ्रमित्वा, सिद्धिं गमिष्यति चिरेण ततश्रुतोऽसौ ॥ प्राप्याऽपि बोधमिति केचन हारयन्ति, तद्देवरत्नमिव दुर्लभ एव बोधिः ॥ ७४ ॥ इति प्रथमनिह्नवकथा ॥ १ ॥

"अथ वीरविभोर्ज्ञानात्, षोडशाब्द्या बभूवुषः ॥ निह्नवस्य द्वितीयस्य, वृत्तान्तं वच्मि तद्यथा ॥ १ ॥" पुरा पुरे राजगृहे, चैत्ये गुणशिलाभिधे ॥ वसुसञ्ज्ञा महाप्रज्ञाः, सूरयः समवासरन् ॥ २ ॥ तेषामशेषपूर्वाब्धि—पारगाणां मनस्विनाम् ॥ शिष्योऽभूत्तिष्यगुप्ताख्यः, पूर्वाध्ययनतत्परः ॥ ३ ॥ पूर्वमात्मप्रवादाख्यं, सप्तमं पठतोऽन्यदा ॥ जीवप्रदेशविषय—स्तस्यार्थोऽयमुपागमत् ॥ ४ ॥ एकः प्रदेशो जीवस्य, न जीव इति कथ्यते ॥ एवं द्वित्रिचतुष्पञ्च—सङ्ख्यातासङ्ख्यका अपि ॥ ५ ॥ यावत्प्रदेशेनाऽप्यूनो,

जीवो जीवो न भण्यते ॥ ऊने वस्तुनि यत्पूर्ण-व्यपदेशो न वास्तवः ॥ ६ ॥ लोकाकाशप्रदेशौघ-तुल्याशेषप्रदेशवान् ॥ जीवः
पुनर्जीव इति, व्यक्तव्यो व्यक्तबुद्धिभिः ॥ ७ ॥ एनमर्थमधीयानो-ऽशुभकर्मोदयेन सः ॥ तदा विप्रतिपेदानः, स्थविरानित्यभाषत
॥ ८ ॥ एकेनापि प्रदेशेन, विहीनाः सकला अपि ॥ जीवप्रदेशा नो जीव-व्यपदेशं लभन्ति चेत् ? ॥ ९ ॥ तदा स एव वक्तव्यः,
प्रदेशो जीवसञ्ज्ञया ॥ तद्भाव एव जीवत्वं, भवतीति विनिश्चयात् ॥ १० ॥ ततस्तं प्रोचुराचार्या, वत्साऽयुक्तं ब्रवीषि किम् ? ॥
नयेकस्य प्रदेशस्य, जीवत्वं युज्यते क्वचित् ॥ ११ ॥ अंशा निरंशा जीवस्य, प्रदेशा इत्युदीरिताः ॥ घटस्येवाणवस्ते च, तुल्याः सर्वे
परस्परम् ॥ १२ ॥ तद्विशेषात्कुतस्तस्यै-कस्य जीवत्वमिष्यते ? ॥ पूरणादिति चेत्तन्न, युक्तं युक्तिविरोधतः ॥ १३ ॥ यथायं पूरक-
स्तद्व-त्सन्ति सर्वेऽपि पूरकाः ॥ तेषामन्यतमेनापि, विना स्याज्जीवता न यत् ॥ १४ ॥ अथान्तिमत्वादिति चेत्, तदपि स्यान्न
यौक्तिकम् ॥ अन्तिमत्वं यतस्तस्या-ऽऽपेक्षिकं न तु तात्त्विकम् ॥ १५ ॥ आपेक्षिकञ्च नैकत्र, नियतं स्यात्कदाचन ॥ अपेक्षावशत-
स्तस्य, सर्वत्रापि प्रवर्तनात् ॥ १६ ॥ तदेकेन विना तेन, जीवत्वं न यथाऽपरे ॥ लभन्ते न तथा सोऽपि, तैर्विनाप्नोति जीवताम्
॥ १७ ॥ "ततश्च" अणावेकत्र नो कुम्भ-व्यपदेशो भवेद्यथा ॥ तथैकस्मिन्प्रदेशे स्या-न्निर्देशो नात्मनोऽपि हि ॥ १८ ॥ भवेत्प्र-
देशादेकस्मा-त्पूर्णस्यार्थक्रियापि न ॥ पटकार्यं हि नो तन्तो-रेकस्मादुपलभ्यते ॥ १९ ॥ तत्कृत्स्नात्मप्रदेशेषु, जीवत्वमिति निश्चितम् ॥
श्रद्धेहि भगवद्वाक्यं, विधेहि सफलं जनुः ॥ २० ॥ एवं प्रज्ञाप्यमानोऽपि, गुरुभिः करुणापरैः ॥ कदाग्रहगृहीतः स, न तत्कुमतम-
त्यजत् ॥ २१ ॥ ततः कायोत्सर्गपूर्वं, सूरीन्द्रैः स बहिष्कृतः ॥ पर्यटन् पृथ्व्यां कुमतै-र्जनान् व्युद्ग्राहयन् घनान् ॥ २२ ॥ पुर्या-
मामलकल्पायां, सोऽन्यदा पर्यटन् ययौ ॥ आम्रसालवने चास्या-स्त परिच्छदसंयुतः ॥ २३ ॥ तस्यां पुर्यां च मित्रश्री-

सञ्ज्ञोऽभूत् श्रावकाग्रणीः ॥ जिनेन्द्रचरणाम्भोज–भजनैकमधुव्रतः ॥ २४ ॥ स तं सतन्त्रमायातं, श्रुत्वाऽन्यश्रावकैः समम् ॥ तत्रोद्यानेऽभ्यगमत्सं च, प्रणनाम यथोचितम् ॥ २५ ॥ तद्देशनां च शुश्राव, निह्नवं तं विदन्नपि ॥ तदग्रे तिष्यगुप्तोऽपि, निजं प्राकाशयन्मतम् ॥ २६ ॥ समये बोधयिष्यामि, इष्टोऽनेनेति चिन्तयन् ॥ मित्रश्रीर्न समं तेन, विवादं विदधे तदा ॥ २७ ॥ किन्तु स प्रत्यहं तत्र, तं नन्तुं मायया ययौ ॥ समयज्ञा हि कुर्वन्ति, शुभोदर्कार्थतामपि ॥ २८ ॥ अथ जेमनवाराऽभू–द्वरिष्ठा तद्गृहेऽन्यदा ॥ तदोद्याने तमाह्वातुं, मित्रश्रीश्रावको ययौ ॥ २९ ॥ अद्य यूयं स्वपादाभ्यां, पावित्रयत मद्गृहम् ॥ इत्युक्त्वा सपरीवारं, स्वसौधे च निनाय तम् ॥ ३० ॥ सोऽथ हृद्यैः खण्डखाद्यै–र्मोदकाद्यैश्च भूरिभिः ॥ भृतानि बहु पात्राणि, ढौकयामास तत्पुरः ॥ ३१ ॥ खाद्यस्यैकमंशं, तिलमात्रं च तस्य सः ॥ ददावेवं मोदकादे–रपि सर्वस्य वस्तुनः ॥ ३२ ॥ इत्थं कूरस्य सूपस्या–प्येकैकं सिक्थमार्पयत् ॥ घृतस्य बिन्दु शाकस्या–प्यंशं तन्तुं पटस्य च ॥ ३३ ॥ स तु शिष्ययुतो दध्यौ, नूनं केनापि हेतुना ॥ पूर्वमेवं ददात्येष, पश्चात्पूर्णं प्रदास्यति ॥ ३४ ॥ मित्रश्रीस्तु तदा प्रोचे, बन्धूनेवं स्वयं नमन् ॥ द्रुतं नमत भो ? यूयं, निर्ग्रन्थान् प्रतिलम्भितान् ॥ ३५ ॥ ततः सशिष्यः सोऽवादी–त्किं वयं धर्षिता इति ? मित्रश्रीरब्रवीद्यूयं, मयका धर्षिताः कथम् ? ॥ ३६ ॥ अन्त्या ह्यवयवा देय–वस्तूनामर्पिता मया ॥ अन्त्यावयवमात्रश्च, मते वोऽवयवी भवेत् ॥ ३७ ॥ तच्चेत्सत्यं तदा का हि, धर्षणा विहिता मया? ॥ एभिरेव हि पूर्णानां, कार्यं भावि भवन्मते ॥ ३८ ॥ अथ चेदर्हतां वाणी, सूनृताभ्युपगम्यते ॥ तदा तेषां मतेनाहं, भवन्तं प्रतिलम्भये ॥ ३९ ॥ तया गिरा तिष्यगुप्तः, सम्बुद्धः सपरिच्छदः ॥ इत्यभ्यधान्महाश्राद्ध ![1], सत्येयं प्रेरणा कृता ॥ ४० ॥ अथ वीर-

[1] अमर. ।

विपर्यासं, प्रमाणं मम सर्वदा ॥ तदुत्थापनसञ्जातं, मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ ४१ ॥ ततः प्रमुदितस्वान्तो, मित्रश्रीर्भक्तिपूर्वकम् ॥ वस्त्राहारादिभिः सम्यक्, प्रतिलम्भयति स्म तम् ॥ ४२ ॥ आलोच्य तत्पापमवाप तिष्य-गुप्तोऽपि शुद्धिं परिवारयुक्तः ॥ गतोऽपि बोधिर्यदनेन लब्ध-स्तदस्य भाग्यं विषयो न वाचाम् ॥ ४३ ॥ इति द्वितीयनिह्नवकथा ॥ २ ॥

" चतुर्दशोत्तरे वीर-मोक्षाद्वर्षशतद्वये ॥ जातस्याऽथ तृतीयस्य, निह्नवस्योच्यते कथा ॥ १ ॥ " " तद्यथा "—पुर्यां श्वेतम्बिकानाम्न्यां, वने पोलाशसञ्ज्ञके ॥ सगच्छाः समवासार्षु-रार्याषाढाख्यसूरयः ॥ २ ॥ आगाढयोगवहनं, प्रतिपन्नाः क्रियारताः ॥ बभूवुर्बहवः शिष्या-स्तेषामागमपाठिनः ॥ ३ ॥ अन्यदा निशि सूरीणां, तेषामासीद्विसूचिका ॥ न त्वजागरयन् कञ्चि-द्विनेयं ते महाधियः ॥ ४ ॥ तया रुजा विपन्नाश्च, कल्पे सौधर्मसञ्ज्ञके ॥ विमाने नलिनीगुल्मे, सुध्यानाद्देवतां ययुः ॥ ५ ॥ सोऽथ देवोऽवधिज्ञानो-पयोगात्त्वं निजं वपुः ॥ ददर्शागाढयोगान्तः-प्रविष्टांस्तांश्च संयतान् ॥ ६ ॥ ततस्तत्कृपया स्वाङ्गं, प्रविश्य स सुरो मुनीन् ॥ वैरात्रिकस्य वेलाऽभू-दित्युदित्वोदतिष्ठिपत् ॥ ७ ॥ प्राग्वद्योगक्रियां सर्वां, कारयंस्तांश्च पाठयन् ॥ दिव्यानुभावात्सकलं, द्रुतमेव समापयत् ॥ ८ ॥ निर्व्यूढयोगकार्यांस्ता-नथेत्यूचे स निर्जरः ॥ देवभूयं गतोऽभूव-ममुकस्मिन् दिने ह्यहम् ॥ ९ ॥ स्वाङ्गं न प्राविशं भूयो, युष्मद्योगसमाप्तये ॥ अथ त्वहं गमिष्यामि, कृतकृत्यो निजास्पदम् ॥ १० ॥ तदसंयतभावेऽपि, युष्माभिः संयतैर्मया ॥ कारितं यद्वन्दनादि, तत्क्षमध्वं क्षमाधनाः ! ॥ ११ ॥ क्षमयित्वेति तान् देवो, देहं हित्वाऽगमद्दिवम् ॥ तदङ्गं तेऽपि मुनयः, परिष्ठाप्येत्यचिन्तयन् ॥ १२ ॥ अज्ञानाद्वन्दितोऽस्माभि-रियत्कालमसंयतः ॥ तदन्योऽपि मुनिर्देवः, संयतो वेति वेत्ति कः ? ॥ १३ ॥ यथाऽहं नाऽपरं वेद्मि, तथा सोऽपि न मामिति ॥ एवं सुरी वा साध्वी वे-त्यार्यिकामपि वेत्ति कः ? ॥ १४ ॥ ततः सक-

लमव्यक्तं, वक्तव्यं तत्त्ववेदिभिः ॥ यथा न स्यान्मृषावादो, न चासंयतवन्दनम् ॥ १५ ॥ ध्यायन्त इति ते जाताः, शङ्कामिथ्यात्वमाश्रिताः ॥ अव्यक्तभावस्वीकारा–न्नावन्दन्त परस्परम् ॥ १६ ॥ अव्यक्तभावं ते सर्वे–ऽन्येषामपि पुरस्तथा ॥ प्ररूपयन्तो व्यहरन्, सममेव यथारुचि ॥ १७ ॥ ज्ञात्वा विप्रतिपन्नांस्तान्, स्थविराः केचिदूचिरे ॥ अव्यक्तभावाङ्गीकारे, भावो हि भवतामयम् ॥ १८ ॥ निर्णेतुं शक्यते किञ्चि–दपि ज्ञानेन नैव यत् ॥ अव्यक्ताः प्रतिपत्तव्या–स्तद्भावाः सकला अपि ॥ १९ ॥ न चेदं सङ्गतं युष्म–न्मतं युक्तिविरोधतः ॥ यद्वस्तुनिर्णयकरं, ज्ञानमेवोपलभ्यते ॥ २० ॥ चेद् ज्ञानस्याखिलस्यापि, न स्यान्निश्चयकारिता ॥ ज्ञानोपदर्शिता तर्हि, क्रियेयं क्रियते कथम्? ॥ २१ ॥ किञ्च चेत्सर्वथा ज्ञानं, नैव निश्चयकारकम् ॥ तत्कथं प्रत्यहं भक्त–पानादेरपि निश्चयः? ॥ २२ ॥ यतः–“ इदं शुद्धमुताशुद्धं, निर्जीवमुत जीवयुक् ॥ इत्यादिकमपि ज्ञानं, विना निश्चीयते न हि ॥ २३ ॥ ” अथ चेद्बहुशो दृष्ट–संवादं व्यवहारतः ॥ उच्यते भक्तपानादे–र्ज्ञानं निर्णयकारकम् ॥ २४ ॥ व्यवहारादेव तर्हि साध्वादेरपि वस्तुनः ॥ ज्ञानं निर्णयकारीति, कुतो न प्रतिपद्यते? ॥ २५ ॥ छद्मस्थानां हि सर्वा स्या–त्प्रवृत्तिर्व्यवहारतः ॥ तदुच्छेदे तु तीर्थस्या–ऽप्युच्छेदो यत्प्रसज्यते ॥ २६ ॥ यदाहुः–“ जइ जिणमयं पवज्जह, ता मा ववहार निच्छए मुअह ॥ ववहार नओच्छेए, तित्थुच्छेओ जओ वस्सं ॥ २७ ॥ ” व्यवहारं प्रपद्यध्वं, तद्यूयमपि साधवः! ॥ इत्युक्ता अपि तैर्नैव, तत्यजुस्ते तमाग्रहम् ॥ २८ ॥ ततः कायोत्सर्गपूर्वं, स्थविरैस्ते बहिष्कृताः ॥ पर्यटन्तोऽन्यदा जग्मुः, पुरं राजगृहाभिधम् ॥ २९ ॥ मौर्यवंश्यो नृपस्तत्र, बलभद्राभिधोऽभवत् ॥ आगतान् स्वपुरेऽश्रौषी–द्व्यक्तः सोऽव्यक्तनिह्नवान् ॥ ३० ॥ सुश्रावकः स राजा तान्, प्रतिबोधयितुं निजैः ॥ भटैरानायय–द्बद्धां–श्चैत्याद्गुणशिलाह्वयात् ॥ ३१ ॥ कटमर्देन सर्वान–प्यमून्मर्दयतेति च ॥ सेवकानादिशद्भूमान्, दर्शयन् कृत्रिमां रुषम् ॥ ३२ ॥

कटमर्दं हि मर्घन्ते, कटाघःस्था जना द्विपैः॥ इति द्विपान् कटांश्चैवा-निन्यिरे राजपूरुषाः ॥ ३३ ॥ तान्वीक्ष्य मुनयो भीता, इति भूपतिमूचिरे ॥ श्राद्धोऽपि त्वं कथं साधू-नस्मान् हंसि महीपते ! ॥ ३४ ॥ तस्करा हेरिका वेति, को वो वेत्तीति भूभुजा ॥ प्रोक्ते ते प्रोचिरे राज-न्नूनं साधूनवेहि नः ॥ ३५ ॥ भूपोऽवादीदस्तु सर्व-मप्यव्यक्तं भवन्मते ॥ तस्मः साधूनवेहीति, युष्माभिः कथ्यते कथम् ? ॥ ३६ ॥ युष्मन्मते चाहमपि, श्राद्धोऽन्यो वाऽस्मि तत्कथम् ॥ यूयं मां श्रावकं ब्रूत, स्वयमव्यक्तवादिनः ? ॥ ३७ ॥ अथ चेत्प्रतिपद्येत, व्यवहारनयस्तदा ॥ निर्ग्रन्थश्रमणान् युष्मान्, श्रद्दधाम्यहमुत्तमान् ॥ ३८ ॥ ततस्ते लज्जिता बाढं, सम्बुद्धा भूभुजो गिरा ॥ श्रमणाः स्मो वयमिति, निश्शङ्कं प्रतिपेदिरे ॥ ३९ ॥ ऊचुश्चैवं चिरभ्रान्ताः, साधु राजंस्त्वया वयम् ॥ सन्मार्गं प्रापिता मार्ग-दर्शिनेव विलोचनाः ॥४०॥ ततोऽवादीन्नृपो युष्मान्, प्रतिबोधयितुं मया ॥ अयुक्तं विदधे यत्त-न्मर्षणीयं महर्षिभिः ॥४१॥ इत्युदीर्य बहुमानपूर्वकं,तेन भूपतिवरेण वन्दिताः॥ साधवः पुनरवाप्तबोधयः,पूर्ववज्जगति ते विजह्रिरे ॥४२॥ इति तृतीयनिह्नवकथा ॥

"स्वामिमोक्षाद्गते विंश-त्यधिकेऽब्दशतद्वये ॥ उत्पन्नस्याऽथ तुर्यस्य, निह्नवस्य कथां ब्रुवे ॥ १ ॥" तथाहि—नगर्यां मिथिलाख्यायां, चैत्ये लक्ष्मीगृहाभिधे ॥ समवासापुराचार्याः, श्रीमहागिरिसञ्ज्ञकाः ॥ २ ॥ तेषां शिष्यस्य कोडिन्ना-ख्यस्य शिष्योऽभवत्सुधीः ॥ अश्वमित्राभिधः पूर्व-पठनोद्यतमानसः ॥ ३ ॥ पूर्वे विद्यानुप्रवादा-भिधाने दशमेऽन्यदा ॥ तस्य नैपुणिकं वस्तु, पठतोऽर्थोऽयमागमत् ॥ ४ ॥ वर्तमानक्षणगता, जीवा नैरयिकादयः ॥ वैमानिकान्ताः सर्वेऽपि, व्युच्छेत्स्यन्ति क्षणान्तरे ॥ ५ ॥ इह विप्रतिपन्नः स, प्रत्यपद्यत सर्वथा ॥ जीवादीनां पदार्थानां, समुच्छेदं प्रतिक्षणम् ॥ ६ ॥ ऊचे च सर्वथा सर्वं, वस्तूत्पन्नमनुक्षणम् ॥ याति नाशं यथा शक्र-चापविद्युद्घनादयः ॥ ७ ॥ इत्यूचानं तमाचार्याः, साहुरेवं महाधियः ॥ सर्वथा वस्तुनो नाशं,

मा स्वीकार्षीः प्रतिक्षणम् ॥ ८ ॥ यतः—“अपरापरपर्यायो—त्पत्तिनाशाद्यपेक्षया ॥ कथञ्चिदेव वस्तूनां, नाशोऽनुक्षणमिष्यते ॥ ९ ॥”
सर्वथा ह्यर्थविध्वंस—स्वीकारे तु क्षणान्तरे ॥ प्रत्यक्षेण तथारूपः, पदार्थो दृश्यते कथम् ? ॥ १० ॥ “किञ्च”—प्रतिक्षणं वस्तुनाशे,
सर्वथा स्वीकृते कथम् ॥ ऐहिकः पारत्रिकश्च, व्यवहारोऽपि सिध्यति ? ॥ ११ ॥ तथाहि—“भुक्तिप्रारम्भकोऽन्यः स्या—त्तृप्तिरन्यस्य
जायते ॥ अन्यो गच्छति पन्थान—मन्योऽनुभवति श्रमम् ॥ १२ ॥” “पश्यत्यन्यो घटाद्यर्थान्, ज्ञानमन्यस्य जायते ॥ अन्यः
प्रारभते कार्यं, कर्ता चान्यो भवेज्जनः ॥ १३ ॥” “अन्यः करोति दुष्कर्म, नरके याति चापरः ॥ चारित्रं पालयत्यन्यो, मुक्तिम-
न्योऽधिगच्छति ॥ १४ ॥” इति सर्वं वैपरीत्यं, भवेत्क्षणिकवादतः ॥ न चैतद्दृष्टमिष्टं वा, केनापि क्वचिदप्यहो ? ॥ १५ ॥ तत्स-
र्वथा वस्तुनाशो—ऽनुक्षणं नैव यौक्तिकः ॥ ज्ञेयोऽसौ किन्तु पर्याय—परावृत्त्या विचक्षणैः ॥ १६ ॥ सूत्रेऽपि नारकादीना—मुच्छेदो
यः प्रकीर्तितः ॥ पर्यायान्तरसम्प्राप्ति—रूपः सोऽप्यवबुध्यताम् ॥ १७ ॥ जैनानां ह्यखिलं वस्तु, द्रव्यतः शाश्वतं भवेत् ॥ अपरापर-
पर्याय—परावृतेस्त्वशाश्वतम् ॥ १८ ॥ इति सूरिभिरुक्तोपि, न मेने स मुनिर्यदा ॥ बहिश्चक्रे तदोत्सर्ग—पूर्वं निह्नव इत्ययम् ॥ १९ ॥
ततो व्युद्ग्राहितैः सार्धं, साधुभिर्भूतलेऽभ्रमत् ॥ स समुच्छेदवादोक्त्या, लोकान् व्युद्ग्राहयन् भृशम् ॥ २० ॥ सोऽन्यदा पर्यटन्
राज—गृहेऽगात्सपरिच्छदः ॥ शुल्काध्यक्षास्तत्र राज्ञो, बभूवुः श्रावकोत्तमाः ॥ २१ ॥ ते च तानागतान् ज्ञात्वा, सामुच्छेदिकनिह्न—
वान् ॥ दध्युरेतान् बोधयामः, कर्कशेनापि कर्मणा ॥ २२ ॥ यतः—“यः कर्कशोप्युपायः प्राग्, विपाके सुन्दरो भवेत् ॥
सोप्यङ्गिनां हितस्तीव्रः, प्रतिकार इवापटोः ॥ २३ ॥ ध्यात्वेत्यारेभिरे तेषां, ताडनं ते कशादिभिः ॥ ततस्ते मुनयः प्रोचु—र्भयवे-
पितभूघनाः ॥ २४ ॥ अस्माभिः श्रावका यूयं, जनश्रुत्याश्रुताः पुरा ॥ तत्किं विधत्त विध्वंस—मस्माकं व्रतिनामपि ? ॥ २५ ॥ श्राद्धा

प्रोचुरभूदायं, अयं यैस्ते भवन्मते ॥ व्युच्छिन्नाः सर्वथा यूयं, चोत्पन्नाः केचनाऽपरे ॥ २६ ॥ किञ्च प्रतिक्षणं युष्मान्, स्वयमेव विनश्वरान् ॥ विनाशयत्यन्य इति, प्रतिपद्येत कः सुधीः ? ॥ २७ ॥ युष्मन्मते च वयम-प्यपरे श्रावका न तु ॥ अथ चेत्स्वामिसिद्धान्तं, प्रमाणीकुरुतोत्तमम् ॥ २८ ॥ तदा तु युष्मांस्तानेव, अद्म्मः श्रमणोत्तमान् ॥ न च युष्मामाश्रयाम-स्त एव श्रावका वयम् ॥ २९ ॥ यतः–"तदेव वस्तुकालादि-सामग्र्या स्वामिनो मते ॥ एकसामयिकत्वेन, व्युच्छिनत्ति क्षणान्तरे ॥ ३० ॥ द्विसामयिकभावेनो-त्पद्यते चापरे पुनः ॥ द्विसामयिकतां त्यक्त्वा, तत्रिसामयिकं भवेत् ॥ ३१ ॥ एवं पुनः पुनर्वाच्यं, चतुरादिक्षणेष्वपि ॥ नारकाद्या अप्यनेना-ऽऽशयेन क्षणिका मताः ॥ ३२ ॥ श्रुत्वेति प्रतिबुद्धास्ते, क्षणक्षयकदाग्रहम् ॥ हित्वा वीरविभोर्वाणीं, तथेति प्रतिपेदिरे ॥ ३३ ॥ अथ तैर्मुदितैरुपासकैः, क्षमयित्वा परिवन्दिता मुदा ॥ व्यहरन् भुवि ते महर्षयः पुनरासादितश्रुतबोधयः ॥ ३४ ॥ इति चतुर्थनिह्नवकथा ॥ ४ ॥

"प्रमोमोक्षाद्गतेऽब्दाना-मष्टाविंशे शतद्वये ॥ जातस्य निह्नवस्याथ, पञ्चमस्योच्यते कथा ॥ १ ॥ तद्यथा—तटिन्या उल्लुकाद्यायाः, पूर्वस्मिन्पुलिने पुरं ॥ आसीदुल्लुकतीराख्यं, परमर्द्धि मनोरमम् ॥ २ ॥ तस्या एव सरस्वत्याः, द्वितीयपुलिने पुनः ॥ बभूव भूरिलक्ष्मीकं, खेटस्थामाभिधं पुरम् ॥ ३ ॥ महागिरिगुरोः शिष्यः, खेटस्थामपुरेऽन्यदा ॥ धनगुप्ताभिधः सूरि-श्चतुर्मासीमवास्थितः ॥ ४ ॥ तस्य शिष्यो गङ्गदेवा-चार्यस्तु सपरिच्छदः ॥ तस्थावुल्लुकतीराख्ये, पुरे प्राच्यतटस्थिते ॥ ५ ॥ स चान्येद्युः शरत्काले, गुरुवन्दनहेतवे ॥ खेटस्थामपुरे गच्छन्, प्रविवेशोल्लुकानदीम् ॥ ६ ॥ खल्वाटस्य तदा तस्य, शीर्षे

१ दाक्षियो इति भा० ।

सूर्यांशुसङ्गमात् ॥ बभुव तापः पानीय—सङ्गाच्छैत्यं च पादयोः ॥ ७ ॥ गङ्गदेवस्ततो दध्यावेकत्र समये क्रिया ॥ एकैव वेद्यत इति, सूत्रोक्तिर्घटते कथम् ? ॥ ८ ॥ शीतमुष्णं च युगप—द्यदहं वेदयेऽधुना ॥ क्रियाद्वयोपयोगः स्या—त्तदेकसमयेऽपि हि ॥ ९ ॥ ध्यात्वेति स्वगुरून्नत्वा, सोऽवादीत्तं निजं मतम् ॥ ततस्ते प्रोचिरे मास्म—वादीरेतदयौक्तिकम् ॥ १० ॥ उपयोगयुगं वत्स !, युगपन्नोपपद्यते ॥ छायातपवदन्योन्यं, विरुद्धं तद्धवेद्यतः ॥ ११ ॥ यदा स्वात्प्राणिनां शीतो—पयोगव्यापृतं मनः ॥ तदा नोष्णोपयोगे त—द्व्याप्रियेत विरोधतः ॥ १२ ॥ यौगपद्याभिमानस्तू—पयोगयुगलस्य यः ॥ स तु मानससञ्चार—क्रमस्यानुपलक्षणात् ॥ १३ ॥ मनो हि मौलिपादादा—वुपयुक्तीभवन्न हि ॥ ज्ञायते सूक्ष्मतात्यन्ता—स्थिरताशीघ्रतादिभिः ॥ १४ ॥ ततश्च—यथा पाथोरुहदल—शतस्य व्यतिभेदने ॥ प्रतीयमानमप्यस्ति, यौगपद्यं न वास्तवम् ॥ १५ ॥ तथोपयोगयुग्मस्य, यौगपद्यं भवादृशाम् ॥ प्रतीयमानमपि नो, वास्तवं किं बहूक्तिभिः ? ॥ १६ ॥ इति सूरिभिरुक्तः स, तदा तूष्णीकतां दधौ ॥ न त्वहासीद्वासनां तां, श्वपुच्छमिव वक्रताम् ॥१७॥ असन्मतेन तेनान्यान्, स व्युदग्राहयन्मुनीन् ॥ आग्रही हि स्ववत्कर्तु—मिच्छत्यन्यमलर्कवत्[1] ॥ १८ ॥ तं च श्रुत्वा जनश्रुत्या, जनव्युद्ग्राहणोद्यतम् ॥ सूरयोऽवारयन्नेष, संसारे मा भ्रमीदिति ॥ १९ ॥ तथापि तं तथावस्थ—मत्यजन्तं तमाग्रहम् ॥ उत्सर्गपूर्वमाचार्याः, शासनान्निरकाशयन् ॥ २० ॥ ततो व्युद्ग्राहयन् लोका—नसद्भावनया तया ॥ पुरे राजगृहेऽन्येद्यु—र्ययौ स्वैरं परिभ्रमन् ॥२१॥ सुखं तत्रावतस्थे च, मणिनागाख्यभोगिनः ॥ चैत्ये महातपस्तीर—प्रभाह्रदपार्श्वगे ॥ २२ ॥ तत्र चोपादिशदिदं, श्रोतृसन्दोहसंसदि ॥ वेद्यते युगपज्जीवैः, क्रियायुगलमप्यहो ॥ २३ ॥ इति प्ररूपयन्तं तं, पर्षन्मध्यस्थमेव सः ॥ उद्यम्य मुद्गरमिति, प्रोचे

1 उन्मत्तश्ववत् ।

चैत्याधिपः फणी ॥ २४ ॥ श्रीवीरेणाऽत्र समव–सृतेनेति प्ररूपितम् ॥ एकैव वेद्यते जीवै–रेकस्मिन् समये क्रिया ॥ २५ ॥ तत्किं त्वमधिकज्ञानो, जातो १ वीरप्रभोरपि ॥ यदन्यथा वचस्तस्य, कुरुषे दुष्ट शिष्य रे ! ॥ २६ ॥ मुञ्च दुर्वासनामेना–मङ्गीकुरु विभोर्वचः ॥ नो चेत्त्वां शिक्षयिष्यामि, मुद्गरेणाऽमुनाऽधुना ॥ २७ ॥ प्रत्यक्षीभूय तेनैवं, शिक्षितो नागनाकिना ॥ ततसोऽङ्गीकृतवान् मिथ्या–दुष्कृतं मेऽस्त्विति ब्रुवन् ॥ २८ ॥ गङ्गदेव इति तेन भोगिना, बोधितः पुनरवाप्तबोधिकः ॥ गङ्गवारिविमल दधद्व्रतं भूतले विहरति स्म पूर्ववत् ॥ २९ ॥ इति पञ्चमनिह्नवकथा ॥ ५ ॥

"चतुश्चत्वारिंशदाढ्यै—र्वर्षाणां पञ्चभिः शतैः ॥ श्रीवीरमुक्तेर्जातस्य, षष्ठस्याथोच्यते कथा ॥ १ ॥ तद्यथा—श्री अन्तरञ्जिकापुर्यां, बलश्रीरभवन्नृपः ॥ तिरस्कारी रिपुबल–श्रियां स्वीयबलश्रिया ॥ २ ॥ तस्यां नगर्यामन्येद्यु–श्चैत्ये भूतगुहाभिधे ॥ सगच्छाः समवासार्षुः, श्रीगुप्ताह्वयसूरयः ॥ ३ ॥ इतश्चैको भूरिविद्या—बलाढ्यो गर्वपर्वतः ॥ परिव्राडाययौ तस्यां, पुर्यामखिलशास्त्रवित् ॥ ४ ॥ लोहपट्टाबद्धतुन्दो, जम्बूशाखां दधत् करे ॥ पुरे तत्राभ्रमल्लोकैः, पृष्टश्चैवमुवाच सः ॥ ५ ॥ इदं तुन्दं महाविद्या सम्भारेणातिभूयसा ॥ स्फुटतीति मया लोह–पट्टकेन निबध्यते ॥ ६ ॥ जम्बूद्वीपे च मे कोपि, प्रतिवादी न विद्यते ॥ इति सूचयितुं जम्बू—शाखाऽसौ ध्रियते मया ॥ ७ ॥ ततो लोकाः 'पोट्टसाल', इति नाम्ना तमूचिरे ॥ सोऽपि राजसभां गत्वा, बलश्रीनृपमित्यवक् ॥ ८ ॥ तव पुर्यां भवेत्कोऽपि, यदि वादी तदा मया ॥ वादं कारय नो चेन्मे, जयढक्कां समर्पय ॥ ९ ॥ तादृशो वादिनोऽन्यस्या—ऽभावाद्भूमिविशुस्ततः ॥ विमनस्कोऽप्यदात्तस्मै, पटहं जयसूचकम् ॥ १० ॥ परप्रवादाः सर्वेऽपि, शून्या

१ नाकी देवः । २ गङ्गाजलवन्निर्मलमित्यर्थः ।

इतकि सोऽप्यथ ॥ उद्घोषयितुमारेभे, डिण्डिमाघातपूर्वकम् ॥ ११ ॥ इतश्च तेषां श्रीगुप्त-सूरीणां भगिनीसुतः ॥ शिष्यश्च रोह-गुप्ताख्य-स्तत्रागच्छन् पुरान्तरात् ॥ १२ ॥ परिव्राट्कारितां श्रुत्वोद्घोषणां तामदोवदत् ॥ करिष्ये वादममुना, तन्मा वादय तानकम् ॥ १३ ॥ उद्घोषणां निषिध्येति, गत्वा च गुरुसन्निधौ ॥ परिव्राट् पटहापोह—वार्तां तेषा जगाद सः ॥ १४ ॥ ततस्त प्रोचुराचार्या, वत्स ! दुष्टु कृतं त्वया ॥ स हि त्रिदण्डिको भूरि—विद्याढ्यो विद्यते यतः ॥ १५ ॥ स च वादे पराभूतो, विद्याभिः प्रतिवादिनः ॥ करोत्युपद्रवं नाना-विद्याभिर्दाम्भिकाग्रणीः ॥ १६ ॥ वृश्चिकान्पन्नगानाखू—न्मृगशूकरवायसान् ॥ शकुन्तिकांश्च कुरुते, स हि विद्या-भिरुद्भटान् ॥ १७ ॥ ततोऽवादीद्रोहगुप्तः कृतं चिन्तनयाऽनया ॥ न हि वादं प्रतिज्ञाया-ऽन्तर्द्धातुं शक्यतेऽधुना ॥ १८ ॥ मया हि शासनं जैन-मपि मा धर्षयत्वयम् ॥ इति वादोऽङ्गीकृतस्त-द्यद्भाव्यं तद्भवत्विह ॥ १९ ॥ ततस्तं वादकरणै-काग्रं निर्णीय सूरयः ॥ परिव्राड्जित्वरीः पाठ-सिद्धा विद्या इमा ददुः ॥ २० ॥ केकिनो[1] नकुला ओतु[2]—व्याघ्र-सिंहाश्च कौशिकाः[3] ॥ श्येनाश्च याभि-र्जीयन्ते, तद्विद्याबाधकाः क्रमात् ॥ २१ ॥ अथ चेदपरं किञ्चि-दुपद्रवकरं भवेत् ॥ रजोहरणमेतत्त्वं, भ्रमयेः परितस्तदा ॥ २२ ॥ अनेनैव निहन्याश्च, तदुपद्रवकारकम् ॥ अस्यानुभावाच्छक्रस्या-ऽप्यजय्यस्त्वं भविष्यसि ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वा मन्त्रयित्वा च, ते रजो-हरणं वरम् ॥ ददुस्तस्मै तदादाय, सोप्यगाद्भूपपर्षदि ॥ २४ ॥ किं वेत्ति दुर्विदग्धोऽसौ, परिव्राजकदर्दुरः[4] ॥ पूर्वपक्षस्तदस्यैव, भव-त्विति जगाद च ॥ २५ ॥ एते हि जैना दक्षाः स्यु-र्वादादौ युक्तिपाटवात् ॥ तदेषामेव सिद्धान्तं, गृह्णामीति विचिन्तयन् ॥ ततस्त्रिदण्डिकोऽवादीत्, द्वौ राशी मम सम्मतौ ॥ जीवराशिरजीवानां, राशिश्चेति क्रमेण तौ ॥ २७ ॥ [युग्मम्] तदाकर्ण्य तदा

---

१ मयूराः । २ ओतुः बिडालः । ३ उलूकाः । ४ दर्दुरः भेकः ।

रोहगुप्त एवं व्यचिन्तयत् ॥ अयं हि मम सिद्धान्ते, प्रविष्टो धूर्तधूर्वहः ॥ २८ ॥ अहमप्येनमेवाथ, चेद्रक्ष्ये तदयं जनः ॥ शास्त्रज्ञो परिव्राजो, मतं स्वीकृतवानिति ॥ २९ ॥ तद्वचः सत्यमप्यस्यो-त्थापनीयं मयाऽधुना ॥ वादे हि तथ्यमप्यन्य-वचो हन्येत युक्तिभिः ॥ ३० ॥ ध्यात्वेति सोऽवदद्वादि-न्मावादीरीदृशं वचः ॥ यज्जीवाजीवनोजीव-रूपं राशित्रयं भवेत् ॥ ३१ ॥ तत्र जीवा भवस्थाद्या, अजीवाश्च घटादयः ॥ नो जीवास्तु छिन्नगृहै-गोधापुच्छादयो मताः ॥ ३२ ॥ वाच्यं न चेदं त्रैविध्य-मयुक्तं युक्तिवेदिभिः ॥ दण्डादावादिमध्यान्त-रूपत्रैविध्यदर्शनात् ॥ ३३ ॥ भावेष्वेव जगत्काल-मुख्येषु सकलेष्वपि ॥ त्रैविध्यं दृश्यते तस्, द्वैविध्यं स्यादिहोचितम् ॥ ३४ ॥ तेनेति राशित्रितयं, व्यवस्थाप्य पराजितः ॥ परिव्राड् तज्जयायाऽथ, वृश्चिकान् विदधे बहून् ॥ ३५ ॥ ऊर्ध्वीकृतोरुपुच्छांस्ता-नायातो वीक्ष्य दुर्धरान् ॥ रोहगुप्तो व्यधाद्भूरि-बर्हिणस्तन्निबर्हणान् ॥ ३६ ॥ वृश्चिकेषु मयूरैस्तै-र्निहतेषु त्रिदण्डिकः ॥ भोगाभोगेन कीनाश-दण्डाभान् भोगिनोऽतनोत् ॥ ३७ ॥ दृष्टोत्कटस्फाटाटोप-विकटांस्तानथो मुनिः ॥ चकार नकुलांस्तैश्च, ते व्याला जघ्निरे द्रुतम् ॥ ३८ ॥ ततः परिव्राड् विदधे, मूषकान् दशनोद्यतान् ॥ रोहगुप्तविमुक्तैस्ते-ऽप्योतुभिर्द्राग् निजघ्निरे ॥ ३९ ॥ तीक्ष्णशृङ्गास्ततोऽमुञ्च-त्स परिव्राजको मृगान् ॥ तेऽपि व्याघ्रैः साधुमुक्तै-र्निहता विलयं ययुः ॥४०॥ चकार शूकरान् सोऽथ, त्रिदण्डी चण्डदंष्ट्रिकान् ॥ रोहगुप्तोऽपि तान् रुद्रैः, पारीन्द्रैर्द्राक् न्यवारयत् ॥ ४१ ॥ मुमोचाऽथ द्विकयूथान्, वज्रतुण्डांस्त्रिदण्डिकः ॥ तांश्च न्यषेधयद्विद्या-विहितैः कौशिकैर्व्रती ॥ ४२ ॥ अतिदुष्टाः शकुनिका-स्ततः सांन्यासिकोऽमुचत् ॥ श्येनैर्निरुत्तरीचक्रे, तांश्च साधुर्महाबलैः ॥ ४३ ॥ विद्याभिराभिस्तं जेतुं, परिव्राड् नाऽशकद्यदा ॥ तदा स मुमुचे विद्या-निर्मितां रासभीं

१ पूर्तोत्तमः । २ गृहगोधा 'गरोली' इति भा० । ३ मयूरान् । ४ शरीराभोगेन यमदण्डसदृशान् सर्पान् । ५ सर्पाः । ६ सिंहैः । ७ द्विकाः काकाः ।

रुपा ॥ ४४ ॥ तां चायान्तीं रोहगुप्तो, निरीक्ष्य परितस्तनुम् ॥ तद्रजोहरणं भ्रामं, भ्रामं तेन जघान ताम् ॥ ४५ ॥ तन्महिम्ना निष्प्रभावा, निवृत्ता साऽपि रासभी ॥ तस्योपरि परिव्राज–श्छर्दयित्वा तिरोदधे ॥ ४६ ॥ क्षीणविद्याबलः सोऽथ, त्रिदण्डी तेन निर्जितः ॥ अहीलयताऽखिलैर्लोकै–र्निर्दंष्ट्र इव पन्नगः ॥ ४७ ॥ तत स लज्जितोऽत्यर्थं, निरगाद्राजसंसदः ॥ रोहगुप्तस्तु श्लाघ्यैर्लोकैः, स्तूयमानोऽन्तिके गुरोः ॥ ४८ ॥ यथा जातमवादीच्च, वादव्यतिकरं गुरोः ॥ तदाकर्ण्याऽवदत्सूरि–र्दूरीकृतकदाग्रहः ॥ ४९ ॥ विजेतुं वादिनं राशि–त्रितयं स्थापितं मया ॥ राशिद्वितयमेवास्ति, वास्तवं तु जगत्त्रये ॥ ५० ॥ एवमुत्तिष्ठता वत्स, ! नोक्तं चेत्पर्षदि त्वया ॥ इदानीमपि तत्तत्र, गत्वाऽऽख्याहि यथातथम् ॥ ५१ ॥ [युग्मम्] श्रीगुप्तसूरिभिरिति, प्रोक्तोऽपि स पुनः पुनः ॥ ममापभ्राजना माऽभूदिति नैषीद्गुरोर्गिरम् ॥ ५२ ॥ एवमूचे च नन्वत्र, दोषः को नाम विद्यते ? ॥ अस्त्येव राशित्रितयं, वास्तवं यज्जगत्त्रये ॥५३॥ गुरुर्जगावसद्भाव–मेनं माख्याहि सन्मते ! ॥ आशातना जिनानां स्या–दसतो हि प्ररूपणे ॥ ५४ ॥ एवं निवार्यमाणोऽपि, सूरिभिः स तमाग्रहम् ॥ नात्याक्षीत्किन्तु तैः साक–मारेभे वादमुन्मदः ॥ ५५ ॥ ततस्तेन सहाचार्या, गत्वा पार्थिवपर्षदि ॥ इत्यूचुर्मम शिष्येणा–ऽमुनाऽयुक्तं तदोदितम् ॥५६॥ द्वावेव राशी विद्येते, मते नः कथितौ जिनैः ॥ असौ तु वादिनं जेतुं, जगौ राशित्रयं तदा ॥ ५७ ॥ अथ चाऽयं मदाध्मातः, सत्यं न प्रतिपद्यते ॥ मया प्रज्ञाप्यमानस्तु, विवादायोपतिष्ठते ॥ ५८ ॥ आकर्णयोभयाकार्णि, राजंस्तद्वादमावयोः ॥ सत्यासत्यविवेको हि, न स्यादुष्माद्दशैर्विना ॥ ५९ ॥ ततो राज्ञाभ्यनुज्ञाता–स्तत्र श्रीगुप्तसूरयः ॥ उपविश्या–ऽवदन् रोहगुप्तं ब्रूहि निजं मतम् ॥ ६० ॥ रोहगुप्तो जगौ जीवा–दजीवो भिद्यते यथा ॥ विलक्षणत्वान्नोजीवो–ऽप्येवं तस्माद्विभिद्यते

१ सर्पः । २ निन्दा ।

॥६१॥ तज्जीवाजीवनोजीव–रूपं राशित्रयं स्फुटम् ॥ मतं ममेति तेनोक्ते, जजल्पुरिति सूरयः ॥६२॥ जीवादिलक्षणत्वं य–न्नोजीव-
स्योदितँत्वया ॥ तन्न सङ्गच्छते जीव–धर्माणां तत्र दर्शनात् ॥६३॥ नोजीवो हि छिन्नपल्ली–पुच्छादिस्तव सम्मतः ॥ तत्र तु प्रेक्ष्यते
जीव–लक्षणं स्फुरणादिकम् ॥ ६४ ॥ अथ चेज्जीवदेशत्वा–न्नोजीवः स त्वयोच्यते ॥ तत्किं स देशः स्याज्जीवा–द्भिन्नस्तदितरो-
ऽथवा ? ॥ ६५ ॥ भिन्नश्चेत्तेन जीवेन, पुनस्तत्सङ्गमः कथम् ? ॥ भिन्नो हि देशोऽन्यत्रापि, सम्मिलेत्परमाणुवत् ॥ ६६ ॥ तस्य
देशस्य चान्येन, जीवेन सह सङ्गमे ॥ सुखदुःखादि साङ्कर्यं, स्याच्चयोः कर्मसङ्करात् ॥ ६७ ॥ अथ जीवस्य कर्मैव, देशे सङ्क्रामतीति
चेत् ॥ तदा तु दोषौ जायेतां, कृतनाशाकृतागमौ ॥ ६८ ॥ कृतनाशो हि जायेत, नाशाद्देशस्थकर्मणः ॥ जीवस्थकर्मणो देशे, सङ्क्रा-
माच्चाकृतागमः ॥ ६९ ॥ किञ्च मूर्तस्य जीवस्य, गगनस्येव कर्हिचित् ॥ नैव देशो भवेद्भिन्नः, स्वतोऽपि परतोऽपि च ॥ ७० ॥
अभिन्नश्चेत्तदा तु स्या–ज्जीवान्तर्गत एव सः ॥ तदा च राशिद्वितय–मेवासीन्न तु तत्त्रयम् ॥ ७१ ॥ अथाऽभिन्नोऽप्ययं देशः,
स्थानभेदविवक्षया ॥ नो जीवः कथ्यते कुम्भ–गृहाद्याकाशवद्यदि ॥ ७२ ॥ तर्हि राशिर्नोअजीव–नामाऽपि प्रतिपद्यताम् ॥ व्यो-
मादीनामजीवाना–मप्येवं देशसम्भवात् ॥ ७३ ॥ तथात्वे च भवेद्राशि–चतुष्कं भवतो मते ॥ तद्राशित्रयमेवात्र, कुतस्त्वं प्रति-
पद्यसे ? ॥ ७४ ॥ अथाऽजीवान्नोअजीवो, लक्षणैक्यान्न भिद्यते ॥ नोजीवोऽपि तदा जीवा–ल्लक्षणैक्यान्न भिद्यते ॥ ७५ ॥ तद्राशि-
द्वयमेवास्ति, वास्तवं न तु तत्त्रयम् ॥ एवं तयोरभूद्वादः, षण्मासीं यावदन्वहम् ॥ ७६ ॥ अथ भूपो गुरुं प्रोचे, स्वामिन् ! वादः
समाप्यताम् ॥ नित्य सीदति मे राज–कार्यं व्यग्रतयाऽनया ॥ ७७ ॥ ऊचे सूरिरियत्कालं, धृतोऽयं लीलया मया ॥ अथाऽस्य
निग्रहं प्रातः, करिष्ये नात्र संशयः ॥ ७८ ॥ ततः प्रभाते गुरवः, सभां गत्वेति तं जगुः ॥ एहि सत्यपरीक्षार्थं, गच्छामः कुत्रिका-

पणम् ॥ ७९ ॥ इट्टो हि देवसम्बन्धी, 'कुत्रिकापण' उच्यते ॥ सद्भावानखिलांस्तत्र, प्रदत्ते प्रार्थितः सुरः ॥ ८० ॥ इत्युक्त्वा ते सह्लादाय, रोहगुप्तं नृपान्विताः ॥ सुधियामापणा जग्मु-र्गुरवः कुत्रिकापणम् ॥ ८१ ॥ तत्र जीवानजीवांश्च, नोजीवांश्च प्रदेहि नः ॥ वैरित्युक्तः सुरो जीवा-नजीवांश्च ददौ द्रुतम् ॥ ८२ ॥ नोजीवास्तु जगत्यत्र, नो सन्तीति शशस च ॥ नोजीवे याचिते भूयो-ऽप्यजीवं वा ददौ सुरः ॥ ८३ ॥ रोहगुप्तं ततः सूरि-रूचे मुञ्च कदाग्रहम् ॥ नोजीवश्चेदस्ति विश्वे, तर्हि नादात्कथं सुरः ? ॥८४॥ प्रश्नैरित्यादिभिः सूरि-स्तं द्रुतं नृपसाक्षिकम् ॥ निजग्राह चतुश्चत्वा-रिंशद्युतशतोन्मितैः ॥ ८५ ॥ तथापि रोहगुप्तस्या-ऽत्यजतस्तं कदाग्रहम् ॥ खेलमल्लकभस्म द्राक्, शिरसि न्यक्षिपद्गुरुः ॥ ८६ ॥ ततस्तं निह्नव इति, सूरिराजैर्बहिष्कृतम् ॥ चक्रे निर्विषयं भूपः, क्रुद्धस्तच्छास्त्रदर्शनात् ॥ ८७ ॥ जयति श्रीमहावीर-जिन इत्यखिले पुरे ॥ उद्घोषणां धराधीश-श्चकार गुरुशासनात् ॥ ८८ ॥

---

१ चतुश्चत्वारिंशदधिक शत पुनरिदम्—तेन षट् मूलपदार्था गृहीता, तद्यथा—द्रव्यं गुणः कर्म सामान्य विशेष. समवायश्च, तत्र द्रव्यं नवधा, तद्यथा—पृथ्वी आप तेजो वायु आकाश कालो दिग् जीवो मनः। गुणा सप्तदश, तद्यथा-रूप रसो गन्धः स्पर्श. सङ्ख्या परिमाणं पृथक्त्वं सयोगो विभाग परत्वमपरत्वं बुद्धि. सुखं दुःखमिच्छा द्वेषः प्रयत्न. । कर्म पञ्चधा—उत्क्षेपणं अपक्षेपणं आकुञ्चन प्रसारणं गमनं च । सामान्यं त्रिविधम्—महासामान्य सत्तासामान्यं सामान्यविशेषसामान्यं च, तत्र महासामान्य षट्स्वपि पदार्थेषु पदार्थत्वबुद्धिकारि, सत्तासामान्य त्रिपदार्थसद्बुद्धिविधायि, सामान्यविशेषसामान्य द्रव्यत्वादि, अन्ये तु व्याचक्षते-त्रिपदार्थसत्करी सत्ता, सामान्यं द्रव्यत्वादि, सामान्यविशेष पृथिवीत्वादि । विशेष, स तु एकविध. । एवं समवाय. सोऽपि तथैव । अन्ये भणन्ति-सामान्यं द्विविधम्-पर अपर च । विशेषो द्विविधः-अन्त्यविशेषः अनन्त्यविशेषश्च । एते षट्त्रिंशत्, एकैकस्मिंश्चत्वारो विकल्पाः, पृथ्वी अपृथ्वी नोपृथ्वी नोअपृथ्वी, एवं अबादिष्वपि, तत. पृथ्वीं देहीति मृत्तिका ददाति, अपृथ्वीं देहीति जलादि, नोपृथ्वीं देहीति न किञ्चिद्ददाति, पृथ्वीव्यतिरिक्तं वा पुनर्ददाति, नोअपृथ्वीं देहीति न किञ्चिद्ददाति, एव यथासम्भव स्वधिया ज्ञेयम् ।

गुरुद्रोहीयमित्यङ्के, वहन् भूति[1] ततः परम् ॥ निर्लज्जो रोहगुप्तोऽपि, स्वैरं बभ्राम भूतले ॥८९॥ स वैशेषिकसूत्राणि, कल्पयामास च स्वयम् ॥ पदार्थान्नियतं द्रव्य-गुणादीन् षट् प्ररूपयन् ॥ ९० ॥ पूर्वोदिताः प्रश्नगणास्त्विह ज्ञै-र्ज्ञेया बृहद्वृत्तिविलोकनेन ॥ आमा-द्विशोऽप्येवमर्पयति बोधि-र्यत्नादयं तन्ननु रक्षणीयः ॥ ९१ ॥ इति षष्ठनिह्नवकथा ॥ ६ ॥

"अथो चतुरशीत्याढ्यै-र्वर्षाणां पञ्चभिः शतैः ॥ श्रीवीरमुक्तेर्जातस्य, सप्तमस्योच्यते कथा ॥ १ ॥" "तथाहि"—देवेन्द्रव-न्दिताः पूर्वो-दिताः श्रीआर्यरक्षिताः ॥ पुरं दशपुरं जग्मु—रन्यदा गच्छसंयुताः ॥ २ ॥ तेषां शिष्यास्त्रयोऽभूवन्, विशेषेण विचक्षणाः ॥ तेषु दुर्बलिकापुष्य—मित्रनामादिमो मतः ॥ ३ ॥ द्वैतीयिकस्तु सूरीणां, सोदरः फल्गुरक्षितः ॥ तृतीयस्त्वभव-द्गोष्ठा-माहिलः सूरिमातुलः ॥ ४ ॥ तदा च मथुरापुर्या-माययौ कोऽपि नास्तिकः ॥ नास्त्यात्मेत्यादिभिर्वाक्यै-र्लोकान् व्युद्ग्रा-हयन् बहून् ॥ ५ ॥ तत्र नाऽभूत्मायुसङ्घो, न पुनः कोऽपि वादकृत् ॥ नास्तिकस्तु स निग्राह्यः, कथञ्चिल्लोकवञ्चकः ॥ ६ ॥ इति वादिनमानेतुं, सङ्घः स मथुरास्थितः ॥ श्रमणान् प्राहिणोत् श्रीमदार्यरक्षितसन्निधौ ॥ ७ ॥ इति व्यज्ञपयंस्तेऽपि, गत्वा श्रीआ-र्यरक्षितान् ॥ लोकान् व्युद्ग्राहयन्युच्चै-र्मथुरापुरि नास्तिकः ॥ ८ ॥ तच्च जेतुं स्वय पूज्या, नगरीं पावयन्तु ताम् ॥ प्रेषयन्त्वथवा कञ्चि-च्छिष्यं[2] वादिजित्वरम् ॥ ९ ॥ ततस्ते सूरयस्तत्र, वृद्धत्वाद्गन्तुमक्षमाः ॥ वादलब्धिधरं गोष्ठा—माहिलं प्रैषयंस्तदा ॥ १० ॥ सोऽपि तत्रागमत्तत्रा-ऽऽह्वातुमागतसाधुभिः ॥ वादे निरुत्तरीचक्रे, तञ्च चार्वाकपुङ्गवीः ॥ ११ ॥ जितकाशी सूरिपार्श्वे, यियासुरपि स यती ॥ सङ्घाग्रहवशात्तत्र, चतुर्मासीमत्रास्थितः ॥ १२ ॥ इतश्च विश्ववन्द्याः श्री—आर्यरक्षितसूरयः ॥ निजायुःप्रान्तमासन्नं

१ वन्धुः । २ शिष्यम् । ३ मम मद ।

विज्ञायैवमचिन्तयन् ॥ १३ ॥ योग्यस्यैव विनेयस्य, प्रदेया गणधारिता ॥ अयोग्यस्य तु तद्दाने, दातुर्दोषो भवेन्महान्
॥ १४ ॥ यदाहुः—"वूढो गणहरसद्दो, गोअमाईहिं धीरपुरिसेहि ॥ जो तं ठवेइ अपत्ते, जाणंतो सो महापावो ! ॥ १५ ॥" तदाचा-
र्यपदं देयं, योग्यस्यैव विवेकिना ॥ अयोग्यस्तु न तस्यार्हः, पायसस्येव वायसः ॥ १६ ॥ योग्यस्तु मम शिष्येषु, गुणरत्नमहोदधिः ॥
अस्ति दुर्बलिकापुष्प–मित्रनामा महाशयः ॥१७॥ सर्वेषामात्तदीक्षाणा, मद्बन्धूनां तु सर्वथा ॥ श्रीफल्गुरक्षितो गोष्ठा–माहिलो
वाऽस्ति सम्मतः ॥ १८ ॥ काङ्क्षन्ति गणधारित्वं, स्वजनत्वाद्धि ते तयोः ॥ सम्यग्जानन्ति न त्वेषां, त्रयाणा गौणमन्तरम् ॥१९॥
ततस्तदन्तरं प्रोच्य, सर्वर्षीणां निजे पदे ॥ शिष्यं दुर्बलिकापुष्प–मित्राख्यं स्थापयाम्यहम् ॥ २० ॥ विमृश्येत्यखिलान् साधून्,
समाहूय मुनीश्वरः ॥ वल्लतैलाज्यकुम्भानां, दृष्टान्तानित्यवोचत ॥ २१ ॥ वल्लकुम्भाद्यथा रिक्ती–कर्तुं नीचैर्मुखीकृतात् ॥ निष्पावा
निखिला मध्य–गता निर्यान्ति सत्वरम् ॥ २२ ॥ एवं दुर्बलिकापुष्प–मित्रनाम्नो महामतेः ॥ जातोऽस्मि श्रुतसूत्रार्थ–दाने वल्लघ
टोपमः ॥ २३ ॥ अधोमुखीकृतात्तैल—घटात्तैलं यथा द्रुतम् ॥ निर्याति भूरि किञ्चित्तु, तिष्ठत्यपि घटाश्रितम् ॥ २४ ॥ फल्गुरक्षि-
तसञ्ज्ञस्य, श्रुताम्नायार्पणे तथा ॥ जातोऽस्म्यहं तैलकुम्भ–सन्निभो भो महर्षयः ! ॥ २५ ॥ अवाङ्मुखीकृतादाज्य–कुम्भात्तु स्तोक-
मेव हि ॥ घृत निर्याति भूयस्तु, तिष्ठत्येव घटान्तरे ॥ २६ ॥ एवं जातोऽस्म्यहं गोष्ठा–माहिलाभिधसन्मुनेः ॥ श्रीमत्सिद्धान्त-
सूत्रार्थ–दाने घृतघटोपमः ॥ २७ ॥ तदयं श्रुतपाथोधि–पारदृश्वा गुणोदधिः ॥ अस्तु दुर्बलिकापुष्प—मित्रर्षिर्वो गणाधिपः
॥ २८ ॥ इयत्कालं मदादेशो, युष्माभिर्मानितो यथा ॥ अतः परं तथा मान्यं, वचोऽमुष्य गणेशितुः ॥ २९ ॥ अकृतेऽपि मदादेशे,
जातुः कोपो न मे भवेत् ॥ अयं तु स्तोकमप्यागो, न कस्यापि सहिष्यते ॥ ३० ॥ इत्युक्ते सूरिभिः सर्वे, प्रत्यपद्यन्त तत्तथा ॥ ततो

दुर्बलिकापुष्प-मित्रमित्थं जगौ गुरुः ॥ ३१ ॥ गुणित्वाद्वत्स ! गच्छोऽयं, त्वदङ्के स्थाप्यते मया ॥ तदसौ भवता मद्व-त्पालनीयो महामते ! ॥ ३२ ॥ श्रीफल्गुरक्षिते गोष्ठा-माहिले च यथा मया ॥ प्रवृत्तं भवताऽप्येवं, वर्त्तितव्यं, विशेषतः ॥ ३३ ॥ इत्यु-क्त्वा स्थापयित्वा च, तं मुनीन्द्रं निजे पदे ॥ विहितानशनाः स्वर्गं, जग्मुः श्रीआर्यरक्षिताः ॥ ३४ ॥ श्रीआर्यरक्षिताचार्यान्, समाकर्ण्य दिवङ्गतान् ॥ गोष्ठामाहिलनामापि,ययौ दशपुरे द्रुतम् ॥ ३५ ॥ न्यधीयत निजे पट्टे, शिष्यः को नाम सूरिभिः ? ॥ इति चागतमात्रोऽपि, सोऽप्राक्षीदखिलान् मुनीन् ॥ ३६ ॥ ततोऽभ्युत्थाय ते कुम्भ-दृष्टान्तास्तानुदीर्य च ॥ श्रीमद्दुर्बलिकापुष्प-मित्राख्यं सूरिमूचिरे ॥ ३७ ॥ तन्निशम्योद्धतामर्षो, माहिलः सर्वसाधुभिः ॥ इहैव तिष्ठतेत्युक्तो-ऽप्यनिच्छन्निर्ययौ बहिः ॥३८॥ पूर्वोपाश्रयपार्श्वस्थे, स्थित्वा सोपाश्रये पृथक् ॥ प्रावर्त्तिष्टान्यसाध्वादीन्, व्युद्ग्राहयितुमुच्चकैः ॥ ३९ ॥ व्युद्ग्राहयितुमैशिष्ट, न पुनः कञ्चनापि सः ॥ ततः सोऽन्वेषयामास, सूरीणां छिद्रमन्वहम् ॥ ४० ॥ इतश्च पुष्पमित्राख्य-सूरयोऽप्यर्थपौरुषीम् ॥ सर्वर्षीणां पुर-श्चक्रुः, श्रुतार्थकथनात्मिकाम् ॥ ४१ ॥ सूरीणां सन्निधानेऽर्थं, शृणुतेति महर्षिभिः ॥ तदा प्रोक्तो माहिलर्षि-र्दर्पाविष्टोऽब्रवीदिति ॥ ४२ ॥ निष्पावकुम्भकल्पस्य, तस्याभ्यर्णे महाधियः ! ॥ यूयमेव श्रुताम्नायान्, गृह्णीत निखिलानपि ॥ ४३ ॥ पूर्वं कर्मप्रवादा-ख्य-मष्टमं सूरयस्तु ते ॥ अध्यापयन्तो विन्ध्यादि-साधूनामभवस्तदा ॥ ४४ ॥ तत्राविन्ध्यमतिर्विन्ध्यो-ऽन्यदाधीत्यानुचिन्तयन् ॥ त्रैविध्यं कर्मबन्धस्य, व्याचख्याविति तद्यथा ॥ ४५ ॥ जीवैर्हि बध्यते कर्म, बद्धं स्पृष्टं निकाचितम् ॥ तत्र बद्धं यथा सूची—कला-पस्तन्तुवेष्टितः ॥ ४६ ॥ स्पृष्टं यथा सूचिकास्ताः, किट्टैनैकत्वमाश्रिताः ॥ निकाचितं यथा ताप—कुट्टनैरेकता गताः ॥ ४७ ॥ मन्नात्येवं पूर्वमात्मा, रागादिपरिणामतः ॥ प्रदेशैः सकलैः कर्म, विज्ञानावरणादिकम् ॥ ४८ ॥ तदेव कुरुते स्पृष्टं, तत्परीणामवृ-

द्धितः ॥ सङ्क्लिष्टात्तु परीणामा—त्तत्करोति निकाचितम् ॥ ४९ ॥ तत्र बद्धं याति नाश—मुपायैर्निन्दनादिभिः ॥ प्रायश्चित्ताद्युपा-
यैस्तु, स्पृष्टं कर्म निवर्तते ॥ ५० ॥ निकाचितं तु यत्कर्म, जीवैः सुदृढबन्धनात् ॥ उदये नैव तत्प्रायो, वेद्यते नान्यथा पुनः ॥५१॥
इत्यनुप्रेक्षमाणं तं, गोष्ठामाहिल इत्यवक् ॥ मैवं वादीर्यदस्माभि—र्गुरुभ्यो नेदृशं श्रुतम् ॥ ५२ ॥ यदि स्यादात्मना कर्म, बद्धं
स्पृष्टं निकाचितम् ॥ तदा तदपृथग्भावा—न्मोक्षस्तस्य कथं भवेत् ? ॥ ५३ ॥ वन्ध्योऽभ्यधात्कथं तर्हि, सम्बन्धो जीवकर्मणोः ॥
तत इत्यलपद्गोष्ठा—माहिलः कल्पनापटुः ॥ ५४॥ यथा कञ्चुकिनो देहं, बहिः स्पृशति कञ्चुकः ॥ वपुषा सह सम्बद्धो, न त्वसौ
जातु जायते ॥ ५५ ॥ एवं कर्मापि जीवेन, स्पृष्टं बद्धं पुनर्न तत् ॥ यस्तु तन्मन्यते, बद्धं तस्य न स्याद्भवक्षयः ॥ ५६ ॥ एतावदेव
गुरुभिः, प्रोक्तं नः पाठनक्षणे ॥ एष सूरिस्तु तत्तत्त्वं, नैव जानाति किञ्चन ॥५७॥ जाताशङ्कस्ततो गत्वा, वन्ध्यः सूरीन्द्रसन्निधौ ॥ निवेद्य
माहिलवचः किं तथ्यमिति पृष्टवान् ? ॥५८॥ सूरयः प्रोचुरुक्तं हि, प्राग्मया तथ्यमेव ते ॥ माहिलस्य तु गीर्नैव, युक्ता युक्तिवि-
रोधतः ॥ ५९ ॥ जीवो हि स्वावगाहाभि—र्व्योम्नि एवाम्बरे स्थितम् ॥ गृह्णाति कर्मदलिकं, जातु न त्वन्यदेशगम् ॥ ६० ॥ तथा च
वह्न्ययःपिण्ड—वदैक्यं जीवकर्मणोः ॥ स्यान्न तु स्पृष्टमात्रत्वं, देहकञ्चुकवत्तयोः ॥६१॥ अथात्मान्यप्रदेशस्थं, कर्मादायानुवेष्टयेत् ॥
यद्यात्मानं तदा तस्य, घटते कञ्चुकोपमा ॥ ६२ ॥ किन्तु स्यादपसिद्धान्त—स्तदा सूत्रविरोधतः ॥ सूत्रे ह्यन्यप्रदेशस्थ—कर्मादान नि
षिध्यते ॥ ६३ ॥ किञ्च कञ्चुकवत्कर्म, चेद्बहिःस्थितमात्मनि ॥ वेदनापि तदा कर्म—निमित्तान्तः कथं भवेत् ? ॥ ६४ ॥ अथ
सञ्चारिभावात्स्या—त्कर्म मध्येपि संस्थितम् ॥ इत्यन्तर्वेदनापि स्या—दिति चेत्तेन मन्यते ॥ ६५ ॥ तर्हि कञ्चुककल्पत्वं, कर्मणो
व्याहतं स्फुटम् ॥ कञ्चुको हि बहिः स्पृष्ट, एव स्यान्न तु मध्यगः ॥ ६६ ॥ तदा च युगपन्न स्या—द्बहिर्मध्ये च वेदना ॥ कर्मणो

बहिरन्तर्वा, सम्बन्धाद्वेदनाकृतः ॥ ६७ ॥ सञ्चारित्वाच्च तत्कर्म, न गच्छति भवान्तरे ॥ जीवेन सह देहस्थ—निःश्वासादिसमीरवत् ॥ ६८ ॥ सर्वजीवप्रदेशैस्त–न्निबद्धं कर्म मन्यताम् ॥ रागादिबन्धहेतूनां, सद्भावात्सकलात्मनि ॥ ६९ ॥ न चाविभागसम्बन्धात्यार्थक्य जीवकर्मणोः ॥ नैव भावीति विज्ञेयं, तद्वाक्याकर्णनात्त्वया ॥ ७० ॥ यतोऽविभागसम्बध—वतोरप्यश्महेमयोः ॥ पृथग्भावो जायमानः, प्रत्यक्षेण निरीक्ष्यते ॥ ७१ ॥ इत्यादिभिः सूरिवाक्यै–र्वन्ध्यो निःशङ्कतां गतः ॥ माहिलायाऽवदत्तानि, द्रुतं गत्वा तदन्तिके ॥ ७२ ॥ तथापि स शठश्चित्ता–न्नात्याक्षीत्त कदाग्रहम् ॥ क्षोभनां पुनरन्यत्र, करिष्यामीति चिन्तयन् ॥ ७३ ॥ अन्यदा नवमं पूर्वं, प्रत्याख्यानाभिधं पठन् ॥ वन्ध्यसाधुर्मुनेः प्रत्या–ख्यानमेवमवर्णयत् ॥ ७४ ॥ यावज्जीवं सर्वमेव, प्राणिप्राणातिपातनम् ॥ त्रिविधं त्रिविधेनाङ्गी, प्रत्याख्याति व्रतीभवन् ॥ ७५ ॥ इत्याद्याकर्ण्य तं गोष्ठा–माहिलः प्रोचिवानिति ॥ परिमाणयुतं प्रत्या–ख्यानं साधोर्न युज्यते ॥ ७६ ॥ यावज्जीवमिति प्रोक्ते, कालमानमुरीकृतम् ॥ तथा चाग्रे हनिष्यामि—त्याशंसादूषणं भवेत् ॥ ७७ ॥ तस्मादपरिमाणेन, प्रत्याख्याम्यखिलं वधम् ॥ त्रिविधं त्रिविधेनेति, वाच्यं स्वीकुर्वता व्रतम् ॥ ७८ ॥ एवं वदन्तं तं सन्ध्यो–ऽभ्यधादिति महामतिः ॥ आशंसा किं कालमाना–ज्जायते वाञ्छयाऽथवा ? ॥ ७९ ॥ आद्ये पक्षे मुनेरद्धा–प्रत्याख्यानं विनाऽऽगतः ॥ पौरुष्यादिपदोच्चारे—ऽप्याशंसा स्यादनाहता ॥ ८० ॥ पौरुष्यादिपदेनाद्धा–प्रत्याख्यानेऽपि निश्चितम् ॥ यामादिकं कालमान–मेव यस्मादुदीर्यते ॥८१॥ अथ तत्रापि पदं त–न्नो वाच्यमिति चेत्तदा ॥ भवेदनशनापत्तिः, प्रव्रज्यादिन एव हि ॥८२॥ न च साधोर्भवेदद्धा–प्रत्याख्यानमिति त्वया ॥ वक्तव्यमपसिद्धान्त—दोषापत्तिर्यतो भवेत् ॥ ८३ ॥ सिद्धान्ते हि जिनैरद्धा–प्रत्याख्यानं तपस्विनाम् ॥ कर्तव्यत्वेन कथितं, दशधाऽनागतादिकम् ॥ ८४ ॥ वाञ्छारूपो द्वितीयोऽपि, पक्षो नो युज्यते क्वचित् ॥

मुनेरन्यभवेऽवद्य-सेवाशा यत्र विद्यते ॥ ८५ ॥ अन्यच्चापरिमाणत्वं, प्रत्याख्यानस्य यत्पुरा ॥ त्वया प्रोक्तं तदपि नो, युक्तं युक्तिविरोधतः ॥ ८६ ॥ क्रियमाणेऽपरिमाण—प्रत्याख्याने हि जायते ॥ अनागताद्धा सर्वापि, प्रत्याख्यानस्य गोचरः ॥ ८७ ॥[1] तदा चायुः क्षयादेव-भवं गतवतो यतेः ॥ सावद्यसेवनेऽवश्यं, व्रतभङ्गः प्रसज्यते ॥ ८८ ॥ अथ यावच्छक्ति यस्मात्, प्रत्याख्यानं विधीयते ॥ तस्मादपरिमाणत्व-मिति चेदभिधीयते ॥ ८९ ॥ तर्हि शक्तिमितं प्रत्या-ख्यानमङ्गीकृतं स्वयम् ॥ तथा चापरिमाणत्व-स्वीकारस्तस्य नोचितः ॥ ९० ॥ किञ्चाशंसावशान्नैव, यावज्जीवेति पठ्यते ॥ व्रतभङ्गभयात्किन्तु, यावज्जीवेति पठ्यते ॥ ९१ ॥ आशंसारहितत्वेन, तत्सावधिकमप्यहो ॥ प्रत्याख्यानं न दोषाय, कायोत्सर्गनिदर्शनात् ॥ ९२ ॥ इत्यादिवन्ध्यवचनं, न यदा स्वीचकार सः ॥ तदा सर्वेऽपि मुनय-स्तमेवं प्रोचिरे मुहुः ॥ ९३ ॥ महात्मनित्थमेवेदं, वन्ध्यवाक्यमुरीकुरु ॥ एवमेवैतदुक्तं श्री—आर्यरक्षितसूरिभिः ॥ ९४ ॥ अन्येपि स्थविरा अन्य-गच्छीया ये बहुश्रुताः ॥ तेऽपि पृष्टा जगुः प्रत्या-ख्यानं सावधिकं ध्रुवम् ॥ ९५ ॥ तथाऽपि माहिलो नैव, तं कदाग्रहमत्यजत् ॥ आग्रहो ह्यङ्गिनां प्रायो—ऽसाध्यः स्यात्क्षयरोगवत् ॥ ९६ ॥ तानित्यूचे च नो यूयं, तत्त्वं जानीथ किञ्चन ॥ तीर्थङ्करैर्हि भावोऽयं, कथितोऽस्ति मदुक्तवत् ॥ ९७ ॥ ततः साध्व्यादिकः सर्व-सङ्घः प्रष्टुं जिनेश्वरम् ॥ उद्दिश्य शासनसुरीं, कायोत्सर्गं विनिर्ममे ॥ ९८ ॥ सुरी साऽप्याऽऽययौ ब्रूत, किं करोमीति वादिनी ? ॥ सङ्घः स्माहेति पृच्छ त्वं, गत्वा सीमन्धराधिपम् ॥ ९९ ॥ किं गोष्ठामाहिलमुनि—रुदीरयति सूनृतम् ॥ सङ्घो दुर्बलिकापुष्प-मित्रादिः सकलोऽथवा ? ॥ १०० ॥ ततो देव्यवदद्दत्त, कायोत्सर्गबलं मम ॥ यथाऽनेकसुराकीर्णे, मार्गे स्यां गन्तुमीश्वरी ॥ १ ॥ सङ्घेनाऽथ कृते कायो-त्सर्गे शासनदेवता ॥ गत्वा विदेहे सङ्घोक्त—युक्त्याऽप्राक्षीज्जगत्प्रभुम् ॥ २ ॥ शशंस शम्भुशक्रोऽथ, सङ्घोऽसौ वक्ति

[1] तीर्थङ्कर ।

ग्रहाम् ॥ माहिलस्त्वनृतं ब्रूते, निह्नवो ह्येष सप्तमः ॥ ३ ॥ तदाकर्ण्याऽऽगता देवी, सङ्घमेवमवोचत ॥ कायोत्सर्गं पारयित्वा, मा-
गिनं शृणुताऽर्हतः ॥ ४ ॥ सङ्घः सत्यो माहिलस्तु, निह्नवोऽनृतभाषकः ॥ तयेत्युक्तेऽवदद्गोष्ठा—माहिलोऽतिकदाग्रही ॥ ५ ॥
असौ वराकी स्वल्पर्द्धि-स्तत्र गन्तुं क्व शक्नुयात् ? ॥ तत्कल्पितमियं वक्ति, न पुनर्जिनभाषितम् ॥ ६ ॥ ततस्तं पुष्पमित्राख्य-
सूरयोऽप्येवमूचिरे ॥ सम्यक् श्रद्धेहि नोचेत्त्वं, सङ्घबाह्यः करिष्यसे ॥ ७ ॥ तथापि तं तन्मतमत्यजन्तं, चकार सङ्घोऽखिलसङ्घबाह्यं ॥
व्युद्ग्राहयन् सोऽपि जनाननेकान्, बभ्राम भूमौ गतबोधिरत्नः ॥ १०८ ॥ इति सप्तमनिह्नवकथा ॥ ७ ॥

“इति स्वल्पजिनप्रोक्त-वचनोत्थापका अमी ॥ सप्तोक्ता निह्नवाः पूर्वं, प्रोक्ता गाथाद्वयेन ये ॥ १ ॥” “अथ भूरिविसंवादी, प्रसङ्गात् प्रोच्यतेऽष्टमः ॥ श्रीवीरमुक्तेर्जातोऽब्द-शतैः षड्भिर्नवोत्तरैः ॥ २ ॥” तथाहि—रथवीरपुराभिख्ये, पुरेऽभूदीपकाभिधम् ॥ वनं तत्रार्यकृष्णाख्याः, सूरयः समवासरन् ॥ ३ ॥ इतश्च शिवभूत्याख्यः, क्षत्रियः सात्त्विकाग्रणीः ॥ सहस्रयोधी तत्रत्यं, नृपं सेवितुमाश्रयत् ॥ ४ ॥ नृपो दध्यौ परीक्षेऽह-मस्य धैर्यादिकान् गुणान् ॥ निर्गुणो ह्यनुजीवी स्या-त्स्वामिनो नो सुखाकरः ॥ ५ ॥ परीक्षापूर्वमेवास्मै, प्रदास्ये वृत्तिमप्यहम् ॥ निर्गुणे हि जने दत्तं, स्याद्भस्मनि हुतोपमम् ॥ ६ ॥ ध्यात्वेति भूपतिः श्याम-चतुर्दश्यां निशामुखे ॥ पशुमेकं वारुणीं च, तस्य दत्त्वैवमब्रवीत् ॥७॥ श्मशानस्थे मातृदेवी-गृहे गत्वा त्वमेककः ॥ पशुमग्रबलिं देहि, कृत्यमेतद्विधेहि नः ॥ ८ ॥ शिवभूतिस्तदादाय, धीरः प्रेतवने ययौ ॥ निहत्य छगलं मातृ-देवीनां च बलिं ददौ ॥ ९ ॥ क्षुधितोऽस्मीति तत्रैवा-ऽऽरेभे तन्मांसभक्षणम् ॥ श्मशानमातृदेवीभ्यो, बिभयामास न त्वसौ ॥ १० ॥ तदा च तद्भापनाय, भूपेन प्रहिता नराः ॥ तत्रागत्य शिवाशब्दान्, भैरवान् परितो व्यधुः ॥ ११ ॥ बभाज तैरपि क्षोभं, तन्मनो न मनागपि ॥

न चाङ्गेऽप्यभवत्तस्य, रोमोद्भेदो भयोद्भवः ॥ १२ ॥ तत्स्वरूपं ततो राज्ञे, प्रोचुस्ते राजपूरुषाः ॥ सोऽपि स्वस्थतया भुक्त्वा, जगाम क्ष्मापसन्निधौ ॥ १३ ॥ ततोऽवबुध्य तं शूरं, बह्वीं वृत्तिं ददौ नृपः ॥ शिवभूतिस्ततो भूपं, सिषेवे तमहर्निशम् ॥ १४ ॥ अन्यदा स नृपः सेना-पत्यादीनखिलान् भटान् ॥ इत्यादिदेश मथुरानगरी गृह्यतां द्रुतम् ॥ १५ ॥ ततः सर्वाभिसारेण, चेलुस्ते मथुरां प्रति ॥ पुराद्बहिश्च गत्वेति, परस्परमचिन्तयन् ॥ १६ ॥ वयं हि मथुरां जेतुं, प्रस्थिताः पार्थिवाज्ञया ॥ द्वे चात्र मथुरापुर्यौ, विद्येते दक्षिणोत्तरे ॥ १७ ॥ तद्गोचरो विशेषश्च, नोक्तः कोऽपि महीभृता ॥ चण्डस्वभावो भूपश्च, न प्रष्टुं शक्यते पुनः ॥ १८ ॥ तदस्माभिः क्व गन्तव्यं, ध्यायन्त इति तेऽखिलाः ॥ स्थातुं गन्तु चासमर्था, यावन्मार्गेऽवतस्थिरे ॥ १९ ॥ शिवभूतिस्तावदागा-त्तत्र तांश्चैवमब्रवीत् ॥ किं स्थिता यूयमशुभ-निमित्तस्खलिता इव ॥ २० ॥ यथास्थितेऽथ तैरुक्ते, सोऽवादीच्चिन्तया कृतम् ॥ सम-मेव ग्रहीष्यामो, वयं तन्नगरीद्वयम् ॥ २१ ॥ ते प्रोचुरस्याः सेनायाः, विभागयुगले कृते ॥ नाऽऽदातुं शक्यतेऽस्माभि-रेकापि नगरी

२ ॥ भावी भूयस्तरः काल, एकस्या अपि निर्जये ॥ एका जित्वा तदन्यस्या, निर्जयोऽप्यऽतिदुष्करः ॥ २३ ॥ शिव-

भटाः ! ॥ तयोर्मध्ये दुर्जया या, सा सद्यो मम दीयताम् ॥ २४ ॥ द्वयोर्मध्ये दविष्ठा या, तां व्रजे-

नयौ बुद्धिबलोर्जितः ॥ २५ ॥ तस्य देशस्य च प्रान्त्यान्, ग्रामादीन् साधयन् स्वयम् ॥

रीमपि ॥ २६ ॥ वशीकृत्याथ तद्राज्यं, शिवभूतिर्महामतिः ॥ गत्वा च भूभुजोऽभ्यर्णे, सर्वं

तोऽवदद्भूपः, कामित ते ददामि किम् ? किञ्चिद्विमृश्य सोऽप्यूचे, स्वातन्त्र्यं देहि मे प्रभो ! ॥२८॥

कैः ॥ यत्तद्वा वस्तु गृह्णन्तं, न कोऽपि प्रतिषेधयेत् ॥ २९ ॥ एवमस्त्विति भूपोऽपि, सत्य-

महाकायास्त्रिधा राजन्प्रस्रवन्तो मदं बहु ।
तेजोवीर्यबलोपेता ॥ ५२
घटोत्कचस्तु स्वं नागं ततः ।
तु हन्तु । ५३
ते ः ।
न ॥ ५

संपीड
सोऽन
तस्य

मोदिता:

॥ ४६ ॥ तमुपात्तव्रतं ज्ञात्वा, प्रातस्तत्राऽऽययौ नृपः ॥ मामनापृच्छ्य किमिदं, त्वया कृतमिति ब्रुवन् ? ॥ ४७ ॥ स प्रोचे पृष्टमेवैत-त्स्वातन्त्र्यप्रार्थिना मया ॥ ततो नृपस्त नत्वाऽगा—द्विमनास्तद्वियोगतः ॥ ४८ ॥ बहिर्विहृत्य तत्राऽऽगुः, सूरयोऽप्यन्यदा पुनः ॥ तदा शिवं नृपः स्नेहा-दाहूय स्वगृहेऽनयत् ॥४९॥ अनीच्छतोऽपि तस्याऽदा-द्भूधवो रत्नकम्बलम् ॥ तमादायागतं सूरिः, शिवभूतिं तदेत्यवक् ॥ ५० ॥ किमयं भवता वत्स !, जगृहे रत्नकम्बलः ॥ न हि नो बहुमूल्यस्य, वस्त्रादेर्ग्रहणं मतम् ॥ ५१ ॥ इत्युक्तोऽपि स सूरीन्द्रै-स्तं न तत्याज मूर्च्छया ॥ किन्तूपधौ गोपयित्वा, ररक्ष छन्नमन्वहम् ॥ ५२ ॥ अस्य मूर्च्छानिदानेन, किमनेनेति सूरयः ॥ तस्मिन् क्वापि गते रत्न-कम्बलं तमकर्षयन् ॥ ५३ ॥ विधाय तस्य शकला-न्निषद्यायै तपस्विनाम् ॥ आर्पयंस्तच्च विज्ञाय, शिवभूतिरदूयत ॥ ५४ ॥ कृतावहित्थस्तस्थौ च, गुरोश्छिद्राणि मार्गयन् ॥ अन्यदा वर्णयंश्चैवं, सूरयो जिनकल्पिकान् ॥ ५५ ॥ भवन्ति द्विविधास्ताव-ज्जिनकल्पिकसाधवः ॥ तत्रैके भुञ्जते पाणा-वन्ये त्वश्नन्ति पात्रके ॥ ५६ ॥ तेऽपि प्रत्येकमुदिता, द्विविधा जिनपुङ्गवैः ॥ तत्र वस्त्रधरा एके-ऽन्ये तु चीवरवर्जिताः ॥५७॥ श्रुत्वेत्यादि शिवोऽवोच-ज्जिनकल्पोऽधुना कुतः ॥ विधीयते न निर्ग्रन्थै-र्निष्परिग्रहतार्थिभिः ? ॥५८॥ सूरिर्जगाद व्युच्छिन्नो, जिनकल्पो हि भारते ॥ श्रीवीरस्वामिपौत्रेण, श्रीजम्बूस्वामिना समम् ॥ ५९ ॥ सोऽवादीदल्पसत्त्वानां, व्युच्छिन्नोऽसौ न मादृशाम् ॥ मादृशो हि महासत्त्वः, कर्तुमीष्टेऽधुनाप्यमुम् ॥ ६० ॥ मोक्षार्थिना हि सकल-स्त्याज्य एव परिग्रहः ॥ वस्त्रपात्रादिकमपि, तत्त्यक्ष्यामि परिग्रहम् ॥ ६१ ॥ सूरयः प्रोचिरे वत्स !, वस्त्रपात्रादिकं हृदः ॥ धर्मोपकरणं तेन, न परिग्रह उच्यते ॥ ६२ ॥ तद्रक्षणे च नो कश्चि-द्दोषो मोक्षार्थिना भवेत् ॥ लोभादेव हि मोक्षस्य,

१ खण्डान् । २ वेसवासारु इति भा० । ३ आकारगोपन कृत्वा इत्यर्थः ।

विघ्नः स्यान्न तु चीवरात् ॥ ६३ ॥ प्रयोगश्चात्र वस्त्रादि, न दोषाय तपस्विनाम् ॥ धर्मोपष्टम्भदायित्वात्, शुद्धाहारादिवत्स्फुटम्
॥ ६४ ॥ न च हेतुरसिद्धोऽय—मिति वाच्यं त्वया यतः ॥ धर्मोपष्टम्भदायित्वं, तस्याऽध्यक्षेण दृश्यते ॥ ६५ ॥ तथा हि—
स्थानोपवेशनस्वाप—निक्षेपग्रहणादिषु ॥ जन्तुप्रमार्जनार्थं हि, रजोहरणमिष्यते ॥ ६६ ॥ सम्पातिमादिसत्त्वानां, रक्षायै मुखव-
स्त्रिकाम् ॥ भक्तपानस्थजन्तूनां, परीक्षायै च पात्रकम् ॥ ६७ ॥ सम्यक्त्वज्ञानचारित्र—तपःसाधनहेतवे ॥ चीवराणि च
कल्पादी-न्यङ्गीकुर्वन्ति साधवः ॥ ६८ ॥ [युग्मम्] वस्त्रैर्विना तु शीतोष्ण-दंशादिभिरुपद्रुतः ॥ अपध्यानान्मुनिर्जातु, सम्यक्त्वादेः
स्खलेदपि ॥ ६९ ॥ धर्मोपकरणस्यैवं, धर्मोपष्टम्भदायिता ॥ सुनिश्चितेति व्रतिनां, तदादानं न दुष्यति ॥ ७० ॥ विनोपकरणं
यस्तु, जीवादींस्त्रातुमीश्वरः ॥ जिनेन्द्रवत्तस्य दोषः, स्यात्तदग्रहणेऽपि न ॥ ७१ ॥ स चाद्यसंहननवा-नेव स्यान्नाऽपरः पुनः ॥
तच्च संहननं कस्या-ऽप्यधुना नास्ति भारते ॥ ७२ ॥ युक्त्येत्यादिकयोक्तोऽपि, शिवोऽत्यक्तकदाग्रहः ॥ हित्वा वस्त्रादिकं नग्नो,
निरगान्नगराद्बहिः ॥ ७३ ॥ तच्चोद्यानस्थितं नन्तुं, तद्भगिन्युत्तराभिधा ॥ ययौ नग्नं च तं वीक्ष्य, साऽपि नग्नाऽभवद्द्रुतम् ॥ ७४ ॥
भिक्षार्थं नगरीमध्ये, प्रविष्टां ता तु नग्निकाम् ॥ ददर्श गणिका काचि-द्दध्यौ चैवं स्वचेतसि ॥ ७५ ॥ अङ्गान्याच्छादितान्येवा—
ऽस्माकं गौरवमिच्छति ॥ प्रकाश्यानि तु तानि स्यु-र्जुगुप्स्यानि स्वभावतः ॥ ७६ ॥ तदेना नग्निकां वीक्ष्या-ऽस्मासु लोको विर-
ङ्क्ष्यते ॥ ध्यात्वेति तस्यै वस्त्राणि, सा बलात्पर्यधापयत् ॥ ७७ ॥ तथापि तामनिच्छन्तीं, शिवभूतिरदोऽवदत् ॥ साध्वीनां वस्त्र-
नादाने, नूनं दोषो न विद्यते ॥ ७८ ॥ अत एव च देवीयं, प्रदत्ते चीवराणि ते ॥ तत्त्वयामूनि धार्याणी-त्युक्ता सा तेन तान्यधात्
॥ ७९ ॥ शिवभूतेश्च शिष्यौ द्वा-वभूतां बुद्धिशालिनौ ॥ कोडिन्नकोट्टवीराख्यौ, ताभ्यामासीत्परम्परा ॥ ८० ॥ इत्यष्टमो

दिक्पटसञ्ज्ञनिह्नवः, प्रकाशितो हारितशुद्धबोधिकः ॥ लब्धोऽपि बोधिर्व्रजतीति कस्यचित्, तद्रक्षणं तत्कुरुत प्रयत्नतः ॥ ८१ ॥ इत्यष्टमनिह्नवकथा ॥ इति समाप्ता निह्नववक्तव्यतेति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ अथ मानुषत्वादित्रयावाप्तावपि संयमे वीर्यं दुर्लभमित्याह—

मूलम्—सुइं च लद्धुं सद्धं च, वीरिअं पुण दुल्लहं ॥ बहवे रोअमाणावि, नोयणं पडिवज्जए ॥ १० ॥

व्याख्या—श्रुतिं, च शब्दात् मानुषत्वं च, 'लब्ध्वा' प्राप्य, श्रद्धां च, वीर्यं, प्रक्रमात् संयमविषयं पुनःशब्दस्य विशेषकत्वात् विशेषेण दुर्लभं, यतो बहवो 'रोचमाना अपि' श्रद्दधाना अपि "नोयण"ति सूत्रत्वाद् नो एनं संयमं प्रतिपद्यन्ते चारित्रमोहनीयकर्मोदयतः सत्यकिश्रेणिकादिवत्कर्तुं नाङ्गीकुर्वन्तीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ अथास्य चतुरङ्गस्य फलमाह—

मूलम्—माणुसत्तंमि आयाओ, जो धम्मं सुच्च सद्दहे ॥ तवस्सी वीरिअं लद्धुं, संवुडे निद्धुणे रयं ॥ ११ ॥

व्याख्या—मानुषत्वे आयातो यो धर्मं श्रुत्वा "सद्दहे"त्ति श्रद्धत्ते स 'तपस्वी' निदानादिरहिततया प्रशस्यतपोन्वितः 'वीर्यं' संयमोद्योगं लब्ध्वा 'संवृतः' स्थगिताश्रवो 'निर्धुनोति' नितरामपनयति 'रजो' बध्यमानकर्मरूपं, तदपनयनाच्च मुक्तिमेवाप्नोतीति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इत्यामुष्मिकं फलमुक्तमिदानीमैहिकं फलमाह—

मूलम्—सोही उज्जुअभूअस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ ॥ णिव्वाणं परमं जाइ, घयसित्ति व पावए ॥ १२ ॥

व्याख्या—'शुद्धिः' कषायकालुष्यापगमः, स्यादिति गम्यते, 'ऋजुभूतस्य' चतुरङ्गप्राप्त्या मुक्तिं प्रति प्रगुणीभूतस्य तथा च 'धर्मः' क्षान्त्यादिः शुद्धस्य 'तिष्ठति' अविचलतया आस्ते, अशुद्धस्य तु कदाचित्कषायोदयादसौ विचलत्यपि, धर्मावस्थितौ च 'निर्वाणं'

जीवन्मुक्तिरूपं 'परमं' प्रकृष्टं 'याति' गच्छति, उक्तं हि-"निर्जितमदमदनानां, वाक्कायमनोविकाररहितानाम् ॥ विनिवृत्तपराशाना-
मिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥ १ ॥ इति" कथम्भूतः सन् ? घृतसिक्तः 'पावक इव' ज्वलन इव, तपस्तेजोज्वलितत्वेन घृततर्पितान-
लसमानः सञ्जिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इत्थं फलमुपदर्श्य शिष्योपदेशमाह—

मूलम्—विगिंच कम्मुणो हेउं, जसं संचिणु खंतिए ॥ पाढवं सरीरं हिच्चा, उड्ढं पक्कमई दिसिं ॥ १३ ॥

व्याख्या—"विगिंच"त्ति 'विवेचय' पृथक्कुरु 'कर्मणः' प्रस्तावान्मानुषत्वादिप्रतिबन्धकस्य 'हेतुम्' उपादानकारणं मिथ्यात्वाविरत्या-
दिकं, तथा यशोहेतुत्वात् 'यशः' संयमो विनयो वा, तत् 'सञ्चिनु' पुष्टं कुरु, कया, ? क्षान्त्या, उपलक्षणत्वाद् मार्दवादिभिश्च, एवं च
कृते किं स्यादित्याह-"पाढवं"ति 'पार्थिवं' परप्रसिद्ध्या पृथिवीविकारं, 'शरीरं' वपुः हित्वा त्यक्त्वा, ऊर्ध्वां दिशमिति सम्बन्धः, 'प्रक्रा-
मति' प्रकर्षेण पुनर्भवाभावरूपेण गच्छतीति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ एवं तद्भव एव मुक्तियायिनां फलमुक्त्वा सम्प्रति तदितरेषां तदाह—

मूलम्—विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तरउत्तरा ॥ महासुक्का व दिप्पंता, मण्णंता अपुणच्चयं ॥ १४ ॥
अप्पिआ देवकामाणं, कामरूवविउव्विणो ॥ उड्ढं कप्पेसु चिट्ठंति, पुव्वा वाससया बहू ॥ १५ ॥

व्याख्या—"विसालिसेहिं"ति मागधदेशीभाषया विसदृशैः स्वस्वचारित्रमोहनीयकर्मक्षयोपशमापेक्षया विभिन्नैः 'शीलैः' व्रत-
पालनात्मकैरनुष्ठानविशेषैः 'यक्षाः' देवा ऊर्ध्वं कल्पेषु तिष्ठन्तीति उत्तरेण सम्बन्धः । कीदृशा यक्षा इत्याह-'उत्तरोत्तराः' यथोत्तरं
प्रधानाः, 'महाशुक्लाः' अतिशयोज्ज्वलतया चन्द्रादित्यादयः ते इव 'दीप्यमानाः' प्रकाशमानाः, अनेन शरीरसम्पदुक्ता, सुखसम्प-

दमाह–'मन्यमानाः' मनस्यवधारयन्तो विशिष्टकामादिप्राप्तिसमुत्थरतिसागरावगाढतया दीर्घस्थितिमत्तया च 'अपुनश्च्यवं' अपुनश्च्यवनं तिर्यगादिषूत्पत्तेरभावम् ॥ १४ ॥ तथा ''अप्पि अ''त्ति अर्पिता इव 'अर्पिताः' ढौकिताः प्रक्रमात्प्राक्कृतसुकृतेन, केषामित्याह— 'देवकामानां' दिव्याङ्गनास्पर्शादीनां, कामेन इच्छया रूपविकरणं येषां ते 'कामरूपविकरणाः' यथेष्टरूपादिकरणशक्तियुक्ता इत्यर्थः । 'ऊर्द्धम्' उपरि 'कल्पेषु सौधर्मादिषु, उपलक्षणत्वात् ग्रैवेयकानुत्तरेषु च, 'तिष्ठन्ति' आयुःस्थितिमनुभवन्ति, 'पूर्वाणि' सप्ततिकोटिलक्षषट्पञ्चाशत्कोटिसहस्रवर्षपरिमितानि, 'वर्षशतानि' प्रतीतानि, 'बहूनि' असङ्ख्येयानि, जघन्यतोऽपि तत्र पल्योपमस्थितित्वात्, पल्योपमे च तेषामसङ्ख्येयानामेव भावात्, पूर्ववर्षशतग्रहणं त्विह पूर्ववर्षशतायुषामेव चरणयोग्यतया विशेषादेशनायोग्यत्वमिति सूचनार्थमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ अथैतेषामेतावदेव फलमुतान्यदपीत्याह—

मूलम्—तत्थ ठिच्चा जहाठाणं, जक्खा आउक्खए चुआ ॥ उवेन्ति माणुसं जोणिं, से दसंगेभिजायइ ॥ १६ ॥

व्याख्या–'तत्र' तेषु देवलोकेषु सौधर्मादिषु स्थित्वा 'यथास्थानं' यद्यस्य स्वानुष्ठानानुरूपमिन्द्रादिपदं तस्मिन् यक्षाः 'आयुःक्षये' स्वस्वजीवितावसाने 'च्युताः' भ्रष्टाः 'उपयान्ति' गच्छन्ति मानुषीं योनिं, तत्र च ''से'' इति सावशेषशुभकर्मा जन्तुर्दश अङ्गानि भोगोपकरणानि यस्यासौ दशाङ्गोऽभिजायते, एकवचननिर्देशस्त्विह विसदृशशीलतया कश्चिद्दशाङ्गः कश्चिन्नवाङ्गादिरपि जायते इति वैचित्र्य सूचनार्थ इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ अथ दशाङ्गान्येवाह—

मूलम्—खित्तं वत्थुं हिरण्णं च, पसवो दास पोरुसं ॥ चत्तारि कामखंधाणि, तत्थ से उववज्जई ॥ १७ ॥

मूलम्—मित्तवं नाइवं होइ, उच्चागोए अ वण्णवं ॥ अप्पायंके महापण्णे, अभिजाए जसो बले ॥ १८ ॥

व्याख्या—'क्षेत्रं' ग्रामारामादि, सेतुकेतूभयात्मकं वा, 'वास्तु' खातोच्छ्रितोभयात्मकं, 'हिरण्यं' सुवर्णं, उपलक्षणत्वात् रूप्यादि च, 'पशवः' गोमहिष्यादयः, दासाश्च—प्रेष्यरूपाः, "पोरुसं"ति प्राकृतत्वात् पौरुषेयं च—पदातिसमूहो दासपौरुषेयमिति, 'चत्वारः' चतुःसङ्ख्या, अत्र हि क्षेत्रं वास्तु चेत्येकः, हिरण्यमिति द्वितीयः, पशव इति तृतीयः, दासपौरुषेयमिति चतुर्थः, एते कामाः—मनोज्ञाः शब्दादयः तद्धेतवः स्कन्धाः—तत्तत्पुद्गलसमूहाः कामस्कन्धा यत्र भवन्तीति गम्यते, प्राकृतत्वाच्च नपुंसकनिर्देशः, 'तत्र' तेषु कुलेषु स उपपद्यते ॥ १७ ॥ अनेन चैकमङ्गमुक्तमथ शेषाणि नवाङ्गान्याह—'मित्रवान्' वयस्यवान् भवतीति योगः १। 'ज्ञातिमान्' स्वजनवान् भवति २। 'उच्चैर्गोत्रः' उत्तमकुलः ३। 'चः' समुच्चये, 'वर्णवान्' प्रशस्तशरीरच्छविः ४। 'अल्पातङ्कः' आतङ्कविरहितो नीरोग इत्यर्थः ५। 'महाप्राज्ञः' पण्डितः ६। 'अभिजातः' विनीतः, स हि सर्वजनाभिगम्यो भवति, दुर्विनीतस्तु शेषगुणयुक्तोपि न तथेति ७। अत एव च "जसो"त्ति 'यशस्वी' शुभख्यातिमान् ८। "बले"त्ति 'बली' कार्यकरणम्प्रती सामर्थ्यवान् ९। उभयत्र सूत्रत्वान्मत्वर्थीयलोप इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १८ ॥ नन्वु यथोक्तगुणयुक्तं मानुष्यमेव तत्फलमुतान्यदपीत्याह—

मूलम्—भोच्चा माणुस्सए भोए, अप्पडिरूवे अहाउअं ॥ पुव्वं विसुद्धसद्धम्मे, केवलं बोहि बुज्झिआ ॥ १९ ॥

मूलम्—चउरंगं दुल्लहं मच्चा, संजमं पडिवज्जिआ ॥ तवसा धुअकम्मंसे, सिद्धे हवइ सासएत्ति बेमि ॥ २० ॥

(१) तत्र सेतुक्षेत्रं यदरघट्टादिजलेन सिच्यते ॥ १ ॥ केतुक्षेत्रमाकाशोदकनिष्पाद्यमस्यम् ॥ २ ॥ उभयक्षेत्रं तु उभयजलनिष्पाद्यसस्यमिति ॥ ३ ॥

(२) तत्र खातं भूमिगृहादि ॥ १ ॥ उच्छ्रितं प्रासादादि ॥ २ ॥ तदुभयं भूमिगृहोपरिस्थप्रासादम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—भुक्त्वा 'मानुष्यकान्' मनुष्यसम्बन्धिनो 'भोगान्' मनोज्ञशब्दादीन्, 'अप्रतिरूपान्' अनन्यतुल्यान्, 'यथायुः' आयुषोऽनतिक्रमेण 'पूर्वं' पूर्वजन्मनि विशुद्धो–निदानादिरहितः सद्धर्मः–शोभनधर्मोऽस्येति विशुद्धसद्धर्मः, 'केवलम्' अकलङ्कं 'बोधिं' जिनोक्तधर्मावाप्तिलक्षणं 'बुद्ध्वा' अनुभूय प्राप्येति यावत् ॥ १९ ॥ किमित्याह–'चतुरङ्गम्' उक्तस्वरूपं दुर्लभं दुष्प्रापं 'मत्वा' ज्ञात्वा 'संयमं' सर्वसावद्यविरतिरूपं 'प्रतिपद्य' आसेव्य 'तपसा' बाह्येनान्तरेण च 'धुतकर्मांशः' विध्वस्ताशेषकर्मभागः सिद्धो भवति, स चान्यतीर्थिककल्पितसिद्धवन्न पुनरिहायातीत्याह–'शाश्वतः' शश्वद्भवनात्, शश्वद्भवनश्च पुनर्भवनिबन्धनकर्मबीजात्यन्तिकोच्छेदात्तथा चाह–" दग्धे बीजे यथात्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः ॥ कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥ " इति सूत्रद्वयार्थः इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥ २० ॥

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्योपाध्याय-
श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ तृतीयाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थाध्ययनम् ॥

॥ अर्हन् ॥ उक्तं तृतीयमध्ययनमथ चतुर्थमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने चतुरङ्गी दुर्लभेत्युक्तमिह तु तत् प्राप्तावपि महते दोषाय प्रमादो, महते गुणाय चाप्रमाद इति प्रमादाप्रमादौ हेयोपादेयतया वक्तुं प्रमादाप्रमादाभिधं चतुर्थाध्ययनमाह, तस्य चेदमादिसूत्रम्—

मूलम्—असंखयं जीविअ मा पमायए, जरोवणीअस्स हु नत्थि ताणं ।
एअं विआणाहि जणे पमत्ते, कं नु विहिंसा अजया गहिंति ॥ १ ॥

व्याख्या—'असंस्कृतं' असंस्करणीयं, 'जीवितं' प्राणधारणं, यत्नशतैरपि सतो वर्धयितुं त्रुटितस्य वा तस्य कर्णपाशवत्सन्धातुमशक्यत्वात्, यदुक्तं—"वोमाइं दोण्णि तिण्णि व, बाहिज्जइ जइ घरं पि सीडेउ ॥ सा का वि नत्थि नीई, सीडिज्जइ जीविअं जीए ॥ १ ॥" तथा—" मङ्गलैः कौतुकैर्योगै-र्विद्यामन्त्रैस्तथौषधैः ॥ न शक्ता मरणात्त्रातुं, सेन्द्रा देवगणा अपि ॥ १ ॥ " ततः किं कार्यमित्याह—'मा प्रमादीः' अयं भावः-यद्यायुः कथञ्चित्संस्कर्तुं शक्यं स्यात्तदा चतुरङ्गीप्राप्तावपि न प्रमादो दोषाय, यदा तु नैवं तदा चतुरङ्गी प्रमादिनां भूयो दुर्लभेति मा प्रमादं कृथाः । ननु ! वार्धक एव धर्मं करिष्यामीति कोऽपि वक्ति इत्याशङ्क्याह-जरा-

१ "वर्षाणि द्वे वा त्रीणि वा, बाध्यते जीर्णगृहमपि सीवित्वा । सा कापि नास्ति नीतिः, सीव्यते जीवितं यया ॥ १ ॥" २ ततः किमित्याह इति हर्षप्रतौ ।

इत्यादेः—प्रापितो गम्यमानत्वात्स्वकर्मभिर्जरोपनीतस्तस्य 'हु:' इति निश्चये नास्ति 'त्राणं' शरणं, येन जराऽपनीयते[1] न तच्छरण नस्ति, यदुक्तं—"रसायणं निसेवंति, मज्जं मंसं रसं तहा ॥ भुंजंति सरसाहारं, जरा तहवि न नस्सए ॥ १ ॥" जराजर्जरवपुषश्च नैव तादृशी धर्मकरणशक्तिः स्यात्ततो यावदसौ न व्याप्नोति तावद्धर्मे मा प्रमादीः । उक्तं च—"तद्यावदिन्द्रियबलं, जरया रोगैर्न बाध्यते प्रसभम् ॥ तावच्छरीरमूर्च्छां, त्यक्त्वा धर्मे कुरुष्व मतिम् ॥ १ ॥" जरोपनीतस्य च त्राणं नास्तीत्यत्राऽट्टनमल्लो दृष्टान्त-स्तत्र चायं सम्प्रदायः, तथाहि—

उज्जयिन्यां नगर्यां श्री-जितशत्रुर्नृपोऽभवत् ॥ तत्र चाप्रतिमल्लोभून्मल्लराजोऽट्टनाभिधः ॥ १ ॥ स च गत्वान्यराज्यस्थै-रपि मल्लैरयुध्यत ॥ तस्य दोर्दण्डकण्डूस्तु, व्यपनिन्ये न केनचित् ॥ २ ॥ तदा चाम्भोधितीरस्थे, पुरे सोपारकाभिधे ॥ मल्लयुद्ध-प्रियः सिंह-गिरिसञ्ज्ञोऽभवन्नृपः ॥ ३ ॥ यो मल्लेष्वजयत्तस्मै, भूपः सोऽदाद्धनं घनम् ॥ इति तत्राऽट्टनो गत्वा, प्रत्यब्दमजय-त्परान् ॥ ४ ॥ ततः सिंहगिरिर्दध्यौ, यदागत्यान्यराज्यतः ॥ अयं जयति मन्मल्लान्ममापभ्राजना हि सा ॥ ५ ॥ ततोऽहमपरं कञ्चि-त्कुर्वे मल्लं बलोत्कटम् ॥ ध्यात्वेति मार्गयन्मल्लं, वार्द्धितीरे ययौ नृपः ॥६॥ वसां पिबन्तं मीनानां, तत्राद्राक्षीच्च धीवरम् ॥ ततस्तं बलिनं ज्ञात्वा, पोषयामास पार्थिवः ॥ ७ ॥ अशिक्षयन्नियुद्धं च, भूपस्तस्य तरस्विनः ॥ ततः सोऽभून्महामल्लो—ऽजय्योन्यैर्ह-स्तिमल्लवत् ॥ ८ ॥ अथाट्टनो नियुद्धाहे, समासन्ने निजात्पुरात् ॥ शम्बलेन बलीवर्दं, भृत्वा सोपारकं ययौ ॥ ९ ॥ स च मात्स्य-

---

१ ०ते पुनश्च यौवनमानीयतेन० इति हर्षप्रतौ । २ "रसायनं निसेवन्ते, मांसं मद्यरसं तथा । भुञ्जन्ति सरसाहार, जरा तथापि न नश्यति ॥१॥" ३ कण्डू: 'खरज' इति भा० । ४ निन्दा । ५ शुद्ध मास स्नेहम् 'चरबी' इति भा० । ६ मात्स्यिकम् । ७ वृषभम् ।

भग्नो हस्तीव हस्तिना ॥ १० ॥ स्वीयावासे ततो गत्वा-ऽट्टन एवं व्यचिन्त-
कमल्लेन, नियुद्धे निर्जितो द्रुतम् ॥ विषादमाससादोच्चै-र्भग्नो हस्तीव हस्तिना ॥ ११ ॥ तारुण्योपचयाचायं, चीयमानबलः कथम् ? ॥ पुनर्जय्यो मया क्षीणौ-जसा
यत् ॥ केनाप्यजितपूर्वोऽहं, मल्लेनानेन निर्जितः ॥ ११ ॥ तारुण्योपचयाच्चायं, चीयमानबलः कथम् ? ॥ शल्यवत् खाट्करोत्यन्त-र्मानम्लानिर्हि मानिनाम्
यौवनहानितः ॥ १२ ॥ कर्तव्या वैरशुद्धिश्च, मयोपायेन केनचित् ॥ शल्यवत् खाट्करोत्यन्त-र्मानम्लानिर्हि मानिनाम् ॥ १४ ॥ भृगुकच्छसमीप-
॥ १३ ॥ ध्यात्वेति तज्जैत्रबलं, सोऽन्यं मल्लं गवेषयन् ॥ सौराष्ट्रे बहवो मल्लाः, श्रुत्वेति तमभिव्रजन् ॥ १४ ॥ भृगुकच्छसमीप-
स्थ-हरणीग्रामसीमनि ॥ एक [1]कर्षकमद्राक्षी-त्कर्पासवपनोद्यतम् ॥ १५ ॥ [युग्मम्] हलमेकेन हस्तेन, वाहयन्तं द्रुतं द्रुतम् ॥
द्वितीयेनोत्पाटयन्तं, फलहीस्तृणलीलया ॥ १६ ॥ तञ्च प्रेक्ष्य पुमानेष, बलिष्ठ इति चिन्तयन् ॥ तदीयाहारवीक्षार्थं, तत्रास्थाद्याव-
द्दट्टनः ॥ १७ ॥ [युग्मम्] प्रातराशकृते तात्र-च्छात्वा कूरभृतं घटम् ॥ तत्रागात्तत्प्रिया सोऽपि, सीरमच्छोटयत्ततः ॥ १८ ॥ कूरश्च
सद्यः कुम्भस्थं, जग्रसे ग्रासलीलया ॥ गत्वा क्वापि पुरीषस्यो-त्सर्गं चक्रे च कर्षकः ॥ १९ ॥ अट्टनोऽपि ततो गत्वा, तत्पुरीषं
व्यलोकत ॥ तच्चाद्राक्षीददतिस्वल्पं, शुष्कं छागपुरीषवत् ॥ २० ॥ जाठराग्निं ततस्तस्य, ज्ञात्वा प्रबलमट्टनः ॥ वैरशुद्धिसमर्थोऽयं,
मात्रीत्यन्तरमावयत् ॥ २१ ॥ तस्यैव सौधे मन्ध्यायां ययाचे वसतिं च सः ॥ सोऽपि तामार्पयत्तत्र, मल्लोप्यस्थाद्यथासुखम् ॥ २२ ॥
का युष्माकं जीविकेति, तं च पप्रच्छ वार्तयन् ॥ प्रोचे कृषीवलोऽप्येव-मस्म्यहं ननु निर्धनः ॥ २३ ॥ तत्प्राज्येन प्रयत्नेन, कृषिं
कुर्वे तथापि हि ॥ अन्नमप्युदरापूर्ति-करं सम्पद्यते न मे ॥ २४ ॥ मल्लोऽवादीदमुं मुक्त्वो-द्यममेहि समं मया ॥ अतिस्तोकेन कालेन,
कुर्वे त्वामीश्वरं यथा ॥ २५ ॥ सोप्यूचेऽहं तदा गच्छा-म्यादिशेद्यदि मां वशा ॥ पृष्टा मल्लेन तत्रार्थे, ततः साप्येवमब्रवीत् ॥ २६ ॥

१ कृषीवलम् । २ भोजनकृते । ३ हलम् । ४ विष्टामोचनम् । ५ भार्या ।

उप्तोऽस्त्यनेन कर्पासो–ऽधुना स च विनाऽमुना ॥ विनश्यति तदा च स्या–त्कथमाजीविका मम ? ॥ २७ ॥ मल्लोऽब्रवीदत्र यावान् ,
कर्पासश्चिन्वितो भवेत् ॥ गृहाण तावतो मूल्य–मधुनैवार्पयामि ते ॥ २८ ॥ इत्युदीर्य तया प्रोक्त–मानं मल्लो ददौ धनम् ॥ ततोऽ-
नुमेने सा कान्तं, किं हि वित्तान्न जायते ? ॥ २९ ॥ अट्टनोऽथ तमादाय, ययावुज्जयनीं जवात् ॥ पोषयामास तं प्रोच्चै–रुपायैश्च
परश्शतैः ॥ ३० ॥ अशिक्षयच्च तस्योग्रं, मल्लयुद्धं महौजसः फलहीमल्ल इत्यस्या–ऽभिधानं च विनिर्ममे ॥ ३१ ॥ द्वितीयाब्दे च
सम्प्राप्ते, मल्लयुद्धमहोत्सवे ॥ अट्टनोऽगात्समं तेन, पुनः सोपारके पुरे ॥ ३२ ॥ अथ सिंहगिरौ राज्ञि, मल्लयुद्धदिदृक्षया ॥ समं
पौरैः परोलक्ष–रङ्गमण्डपमाश्रिते ॥३३॥ योधं योधमनेकेषु, मल्लेषूपरतेषु च ॥ नियुद्धार्थमढौकेतां, फलहीमात्स्यिकौ मिथः ॥३४॥
[युग्मम्] क्षोभयन्तौ भुजास्फोट–रवैर्वीरमनास्यपि ॥ कम्पयन्तौ धरापीठं, दुर्धरैः पाददर्दुरैः ॥ ३५ ॥ मुष्टामुष्टिप्रकुर्वन्तौ, दन्ता-
दन्तीव कुञ्जरौ ॥ प्रबलैः पादविन्यासै–र्नमयन्ताविव क्षमाम् ॥३६॥ भूतले निपतन्तौ च, छिन्नमूलमहाद्रुवत् ॥ क्ष्मातलाचावधूयाङ्ग–
मुत्तिष्ठन्तौ विनिद्रवत् ॥ ३७ ॥ विलगन्तौ मिथो बाढं, चिरान्मिलितबन्धुवत् ॥ कृतप्रहारं[1]हुडुव–द्विमुञ्चानौ च सत्वरम् ॥ ३८ ॥
उत्पतन्तौ पतङ्गवत् , प्लवमानौ [2]प्लवङ्गवत् ॥ तौ चिरं चक्रतुर्मल्ल–युद्धं मल्लशिरोमणी ॥ ३९ ॥ [पञ्चभिः कुलकम्] किन्तु तुल्यबलौ
वीक्ष्य, तौ जयश्रीः स्वयंवरा ॥ ध्यायन्ती कं वृणोमीति, नैकमप्यवृणोत्तदा ॥ ४० ॥ पूर्णे भावि द्वितीयेऽह्नि, नियुद्धमनयोर्ननु ॥
इत्युक्तस्थौ नृपस्ताव–त्तावपि स्वाश्रयं गतौ ॥ ४१ ॥ ततोऽट्टनेन फलही, प्रोचे पुत्र ! तदुच्यताम् ॥ तेन मल्लेन यद्बाढं, त्वदङ्गं
बाधितं भवेत् ॥ ४२ ॥ अट्टनाय ततः सर्वं, फलही सत्यमब्रवीत् ॥ प्रायश्चित्तग्रहीतेव, गुरवे शुद्धमानसः ॥ ४३ ॥ ततोऽट्टनः

१ हुडुः मेषः । २ कपिवत् ।

पक्कतैल-मर्दनैर्वह्नितापनैः ॥ तदर्द्दैर्मपजैश्च द्राग्, विदधे तं पुनर्नवम् ॥ ४४ ॥ मात्स्यिकस्यापि पार्श्वेऽङ्ग-मर्दकान्प्राहिणोन्नृपः ॥
स तु श्रमार्दिताङ्गोऽपि, गर्वात्मामर्दयद्वपुः ॥ ४५ ॥ प्रोचे च कनु रङ्कोऽयं, स्थातुं शक्ष्यति मे पुरः ॥ अहं ह्यमुष्य जनक-मप्यजैषं
पुरा जवात् ॥ ४६ ॥ समयुद्धावजायेतां, द्वितीयदिवसेऽपि तौ ॥ पार्थिवे चोत्थिते प्राग्व-त्तमसज्जयदट्टनः ॥ ४७ ॥ मात्स्यिक-
स्तु मदाविष्टो-ऽचीकरन्नाङ्गमर्दनम् ॥ नियुद्धमारमेतां तौ, तृतीयेऽप्यह्नि पूर्ववत् ॥ ४८ ॥ तदा च मात्स्यिकं वीक्ष्य, नियुद्धश्रान्त-
विग्रहम् ॥ निरोजम्कमहारम्भ, वैशाखस्थानसंस्थितम् ॥ ४९ ॥ फलहीति वदंस्तस्य, भ्रूसञ्ज्ञामट्टनो व्यधात् ॥ जग्राह फलहीग्राहं,
पाणिना सोऽपि मात्स्यिकम् ॥ ५० ॥ [युग्मम्] तं कमण्डलुवन्मौलिं, परितोऽभ्रमयच्च सः ॥ ततस्तुष्टो बहुद्रव्य-मट्टनायार्प-
यन्नृपः ॥ ५१ ॥ तच्च दत्वा हालिकाया-ऽट्टनोऽपि विससर्ज तम् ॥ स्वयं त्ववन्तीमगमत्, कृतार्थो वैरशुद्धितः ॥ ५२ ॥ विमुक्त-
युद्धव्यापारो, गृहे तिष्ठन् सुतादिभिः ॥ वृद्धोऽयमऽसमर्थोऽय-मिति सोऽहील्यतान्वहम् ॥ ५३ ॥ ततो मानादनापृच्छ्य, तान् कौ-
शाम्बीं जगाम सः ॥ आवत्सरं सिषेवे च, स्थित्वा क्वापि रसायनम् ॥ ५४ ॥ बलिष्ठतां ततः प्राप्तः, प्राप्ते युद्धोत्सवेऽट्टनः ॥ कुर्व-
न्नियुद्धमवधी-द्राज्ञो मल्लं निरङ्गणम् ॥ ५५ ॥ आगन्तुकेन मल्लो मे, व्यापादित इति क्रुधा ॥ प्रशशंस न तं भूप-स्तेन लोकोऽपि
नाऽस्तवीत् ॥ ५६ ॥ ततो माभूच्छ्रमो व्यर्थो, ममेयानिति चिन्तयन् ॥ इत्येकामब्रवीदार्यां, स्वं ज्ञापयितुमट्टनः ॥ ५७ ॥ सा चेयं–
"कथयति वनशकुनानां, कथयत हे शकुनकाः! शकुनकानाम् ॥ यदिहाट्टनेन निहतो, निरङ्गणः शस्त्ररहितेन ॥ ५८ ॥" श्रुत्वेति
श्रुतपूर्वो तं, महामल्लं महीपतिः ॥ यावज्जीवं जीविकार्हं, तुष्टस्तस्मै ददौ धनम् ॥ ५९ ॥ लोकोऽपि द्रविणं तस्मै, यथाशक्ति ददौ

१ नद्योगरोपधे. ।

उप्तोस्त्यनेन कर्पासो-ऽधुना स च विनाऽमुना ॥ विनश्यति तदा च स्या-त्कथमाजीविका मम ? ॥ २७ ॥ मल्लोऽब्रवीदत्र यावान्,
कर्पासश्चिन्वितो भवेत् ॥ गृहाण तावतो मूल्य-मधुनैवार्पयामि ते ॥ २८ ॥ इत्युदीर्य तया प्रोक्त-मानं मल्लो ददौ धनम् ॥ ततोऽ-
नुमेने सा कान्तं, किं हि वित्तान्न जायते ? ॥ २९ ॥ अट्टनोऽथ तमादाय, ययावुज्जयनीं जवात् ॥ पोषयामास तं प्रोच्चै-रुपायैश्च
परश्शतैः ॥ ३० ॥ अशिक्षयच्च तस्योग्रं, मल्लयुद्धं महौजसः फलहीमल्ल इत्यस्या-ऽभिधानं च विनिर्ममे ॥ ३१ ॥ द्वितीयाब्दे च
सम्प्राप्ते, मल्लयुद्धमहोत्सवे ॥ अट्टनोऽगात्समं तेन, पुनः सोपारके पुरे ॥ ३२ ॥ अथ सिंहगिरौ राज्ञि, मल्लयुद्धदिदृक्षया ॥ समं
पौरैः परोलक्षै-रङ्गमण्डपमाश्रिते ॥३३॥ योधं योधमनेकेषु, मल्लेषूपरतेषु च ॥ नियुद्धार्थमढौकेतां, फलहीमात्स्यिकौ मिथः ॥३४॥
[युग्मम्] क्षोभयन्तौ भुजास्फोट-रवैर्वीरमनांस्यपि ॥ कम्पयन्तौ धरापीठं, दुर्धरैः पाददर्दुरैः ॥ ३५ ॥ मुष्टामुष्टिप्रकुर्वन्तौ, दन्ता-
दन्तीव कुञ्जरौ ॥ प्रबलैः पादविन्यासै-र्नमयन्ताविव क्षमाम् ॥३६॥ भूतले निपतन्तौ च, छिन्नमूलमहाद्रुवत् ॥ क्ष्मातलाच्चावधूयाङ्ग-
मुत्तिष्ठन्तौ विनिद्रवत् ॥ ३७ ॥ विलगन्तौ मिथो बाढं, चिरान्मिलितबन्धुवत् ॥ कृतप्रहारंहुडुव-द्वियुञ्जानौ च सत्वरम् ॥ ३८ ॥
उत्पतन्तौ पतङ्गवत्, प्लवमानौ प्लवङ्गवत् ॥ तौ चिरं चक्रतुर्मल्ल-युद्धं मल्लशिरोमणी ॥ ३९ ॥ [पञ्चभिः कुलकम्] किन्तु तुल्यबलौ
वीक्ष्य, तौ जयश्रीः स्वयंवरा ॥ ध्यायन्ती कं वृणोमीति, नैकमप्यवृणोत्तदा ॥ ४० ॥ पूर्णे भावि द्वितीयेऽह्नि, नियुद्धमनयोर्ननु ॥
इत्युक्तस्थौ नृपस्ताव-त्तावपि स्वाश्रयं गतौ ॥ ४१ ॥ ततोऽट्टनेन फलही, प्रोचे पुत्र ! तदुच्यताम् ॥ तेन मल्लेन यद्गाढं, त्वदङ्गं
बाधितं भवेत् ॥ ४२ ॥ अट्टनाय ततः सर्वं, फलही सत्यमब्रवीत् ॥ प्रायश्चित्तग्रहीतेव, गुरवे शुद्धमानसः ॥ ४३ ॥ ततोऽट्टनः

१ हुडु. मेषः । २ कपिवत् ।

पक्वतैल-मर्दनैर्वह्नितापनैः ॥ तैदर्हैर्भेषजैश्च द्राग्, विदधे तं पुनर्नवम् ॥ ४४ ॥ मात्स्यिकस्यापि पार्श्वेऽङ्ग-मर्दकान्प्राहिणोन्नृपः ॥ स तु श्रमार्दिताङ्गोऽपि, गर्वान्नामर्दयद्वपुः ॥ ४५ ॥ प्रोचे च कस्तु रङ्कोऽयं, स्थातुं शक्ष्यति मे पुरः ॥ अहं ह्यमुष्य जनक-मप्यजैषं पुरा जवात् ॥ ४६ ॥ समयुद्धावजायेतां, द्वितीयदिवसेऽपि तौ ॥ पार्थिवे चोत्थिते प्राग्व-च्चमसज्जयदट्टनः ॥ ४७ ॥ मात्स्यिकस्तु मदाविष्टो-ऽचीकरन्नाङ्गमर्दनम् ॥ नियुद्धमारभेतां तौ, तृतीयेऽप्यह्नि पूर्ववत् ॥ ४८ ॥ तदा च मात्स्यिकं वीक्ष्य, नियुद्धश्रान्तविग्रहम् ॥ निरोजस्कप्रहारश्च, वैशाखस्थानसंस्थितम् ॥ ४९ ॥ फलहीति वदंस्तस्य, भ्रूसञ्ज्ञामट्टनो व्यधात् ॥ जग्राह फलहीग्राहं, पाणिना सोऽपि मात्स्यिकम् ॥ ५० ॥ [युग्मम्] तं कमण्डलुवन्मौलिं, परितोऽभ्रमयच्च सः ॥ ततस्तुष्टो बहुद्रव्य-मट्टनायार्पयन्नृपः ॥ ५१ ॥ तच्च दत्वा हालिकाया-ऽट्टनोऽपि विससर्ज तम् ॥ स्वयं त्ववन्तीमगमत्, कृतार्थो वैरशुद्धितः ॥ ५२ ॥ विमुक्तयुद्धव्यापारो, गृहे तिष्ठन् सुतादिभिः ॥ वृद्धोऽयमसमर्थोय-मिति सोऽहील्यतान्वहम् ॥ ५३ ॥ ततो मानादनापृच्छ्य, तान् कौशाम्बीं जगाम सः ॥ आवत्सरं सिषेवे च, स्थित्वा क्वापि रसायनम् ॥ ५४ ॥ बलिष्ठतां ततः प्राप्तः, प्राप्ते युद्धोत्सवेऽट्टनः ॥ कुर्वन्नियुद्धमवधी-द्राज्ञो मल्लं निरङ्गणम् ॥ ५५ ॥ आगन्तुकेन मल्लो मे, व्यापादित इति क्रुधा ॥ प्रशशंस न तं भूप-स्तेन लोकोऽपि नाऽस्तवीत् ॥ ५६ ॥ ततो माभूच्छ्रमो व्यर्थो, ममेयानिति चिन्तयन् ॥ इत्येकामब्रवीदार्यां, स्वं ज्ञापयितुमट्टनः ॥ ५७ ॥ सा चेयं— "कथयति वनशकुनानां, कथयत हे शकुनकाः! शकुनकानाम् ॥ यदिहाट्टनेन निहतो, निरङ्गणः शस्त्ररहितेन ॥ ५८ ॥" श्रुत्वेति श्रुतपूर्वी तं, महामल्लं महीपतिः ॥ यावज्जीवं जीविकार्हं, तुष्टस्तस्मै ददौ धनम् ॥ ५९ ॥ लोकोऽपि द्रविणं तस्मै, यथाशक्ति ददौ

१ °दृयोगैरोषधैः ।

क्ष्मीकगृहेषु सः ॥ बहुलं द्रव्यमादाय, कूपे तत्राक्षिपत्सदा ॥ २ ॥ धनं दत्वा च कस्यापि, परिणिन्ये स कन्यकाम् ॥ नीर्गुणोऽपि
जनो जाया-मवाप्नोति धनेन हि ॥ ३ ॥ प्रजातायां तु जायाया-मिति दध्यौ स तस्करः ॥ वृद्धिङ्गतान्यपत्यानि, वक्ष्यन्त्य-
न्यस्य मे रमाम् ॥४॥ अपत्यमपि हन्तव्यं, तल्लक्ष्मीक्षयकृन्मया ॥ तज्जनन्यां तु जीवन्त्या, तन्निहन्तुं न शक्ष्यते ॥ ५ ॥ सापत्यापि
वधूर्वध्या, तन्मयेति विमृश्य सः ॥ तत्रैव कूपे चिक्षेप, निहत्य ससुतां स्त्रियम् ॥ ६ ॥ द्रव्येणान्यां पुनः पाणौ-कृत्य प्राग्वज्जघान
सः ॥ एवं पुनः पुनर्लोभ-ग्रहग्रस्तो विनिर्ममे ॥ ७ ॥ अन्यदा स कनीमेका-मुपयेमे मनोरमाम् ॥ जातापत्यामपि न ता-मवधीद्रू-
पमोहितः ॥ ८ ॥ पूर्णाष्टवर्षे सञ्जाते, तज्जाते चेत्यचिन्तयत् ॥ मया भूयस्तरं काल-मिय मोहेन रक्षिता ॥ ९ ॥ एनां निहत्य तत्प-
श्चात्, मारयिष्यामि दारकम् ॥ ध्यात्वेति मारयित्वा तां, कूपे तत्राक्षिपद्द्रुतम् ॥१०॥ मार्यमाणां च तां वीक्ष्य, भयभ्रान्तस्तदङ्गजः ॥
गृहान्निर्गत्य पूच्चक्रे, निर्बलानां ह्यदो बलम् ॥ ११ ॥ ततः किं पूत्करोषीति, लोकैः पृष्टो जगाद सः ॥ निहत्य जनयित्री मे, कूपे
क्षिप्ताधुनामुना ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वा तस्य सौधान्तः, प्रविश्योर्वीशपुरुषाः ॥ तं चौरं जगृहुर्जीव-ग्राहं ग्राहा इव द्विपम् ॥ १३ ॥ कूपं
च ददृशुर्द्रव्या-पूर्णमस्थिभिराकुलम् ॥ ततोऽवबुध्य तं दस्युं, बद्ध्वा निन्युर्नृपान्तिकम् ॥ १४ ॥ भूपोप्युपायैर्भूयोभि-स्तं प्रपीड्या-
खिलं धनम् ॥ लोकेभ्यो दापयत्तं च, विडम्ब्यामारयद्द्रुतम् ॥ १५ ॥ इत्यर्थलोभेन कुकर्म कुर्व-न्निहापि पीडामधियाति जन्तुः ॥
अमुत्र चाधोगतिमेति तेन, त्यक्त्वार्थलोभं कुरु धर्मयत्नम् ॥ १६ ॥ इति द्रव्यलोभे चोरकथा ॥ तदेवं धनमत्र परत्र चानर्थ-
कारीति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अथ कर्मणोऽवन्ध्यतां कथयन् प्रस्तुतमेवार्थं द्रढयितुमाह—

१ सन्तानवत्याम् । २ माता । ३ जलजन्तुविशेष

मूलम्—तेणे जहा संधिमुहे गहीए, सकम्मुणा किच्चइ पावकारी ॥
एवं पया पेच्च इहं च लोए, कडाण कम्माण न मुक्खु अत्थि ॥ ३ ॥

व्याख्या--'स्तेनः' चौरो यथा 'सन्धिमुखे' क्षात्रद्वारे गृहीत:' आत्तः 'स्वकर्मणा' स्वीयानुष्ठानेन 'कृत्यते' छिद्यते 'पापकारी' पापकरणशील:, कथं पुनरयं कृत्यते ? इत्यत्र सम्प्रदायस्तथाहि—

नगरे क्वाप्यभूत्कोऽपि, चौरश्चौर्यविशारदः ॥ स चानेकप्रकारेषु, क्षात्रेषु निपुणोऽभवत् ॥ १ ॥ नन्द्यावर्तघटाम्भोधि–कपीशीर्षादिसंस्थितम् ॥ क्षात्र दत्वान्वहं चक्रे, तास्कर्यं स हि तस्करः ॥ २ ॥ सर्वतो दत्तफलके–ऽन्यदाऽपवरके क्वचित् ॥ स क्षात्रमखनच्चारु, कपिशीर्षकसंस्थितम् ॥ ३ ॥ तत्र क्षात्रं खनन्तं तं, ज्ञात्वा जाग्रद्गृहाधिपः ॥ उत्थाय तं प्रदेशं द्राक्, बभाज निभृतक्रमः ॥ ४ ॥ गृहे प्रविष्टः शस्त्रेण, प्रहरिष्यति मामसौ ॥ इति सोऽर्धप्रविष्टं तं, द्रुतं जग्राह पादयोः ॥ ५ ॥ ततो गृहीतोऽहमिति, स प्रोचे बान्धवेष्वथ ॥ सोऽपि तं हस्तयोर्धृत्वा, बहिः क्रष्टुं समाक्रमत् ॥ ६ ॥ सोऽन्तःस्थेन गृहेशेन, बहिःस्थेन च दस्युना ॥ आकृष्यमाणो नैवाभू–त्स्वाङ्गसङ्गोपने क्षमः ॥ ७ ॥ अतीव सङ्कटे क्षात्रे, तदा तत्र स्वनिर्मिते ॥ सोऽकृत्यत भृशं तीक्ष्णैः, कपिशीर्षकदन्तकैः ॥८॥ ततः स चौरः सपराक्रमाभ्यां, ताभ्यामुभाभ्यामपि कृष्यमाणः क्षात्रेण तेन स्वकृतेन कृत्तः, पीडां प्रपेदे मरणावसानाम् ॥ ९ ॥ इति स्वकृतकर्मभोगे चौरकथा ॥ 'एवम्' अनेनोदाहरणदर्शितन्यायेन 'प्रजा' प्राणिसमूहरूपा 'प्रेत्य' परलोके, "इहं च लोए" त्ति इह लोके च, स्वकृतकर्मनिर्मितविविधबाधाभिः कृत्यते, कुतश्चैवमुच्यत इत्याह–यतः कृतानां कर्मणा न मोक्षोऽस्ति, यदुक्तं—

१ चौर्यम् । २ दत्तकपाटे । ३ 'आरद्धो' इति भा० । ४ गुप्तचरण. ।

तदा ॥ तत्रस्थं प्राप्तवित्तं च, शुश्रुवुर्बन्धवोऽपि तम् ॥ ६० ॥ ततस्तेऽभ्येत्य तत्पार्श्वे, तं पादपतनादिभिः ॥ विश्वासौपयिकैः प्राग्व-दश्रयन् वित्तलोभतः ॥ ६१ ॥ अध्यासीदट्टनो वित्त-लुब्धा ह्येते श्रयन्ति माम् ॥ निर्धनस्य तु मे भूयः, करिष्यन्ति पराभवम् ॥ ६२ ॥ विस्रसापि शरीरं मे, स्वीकरोति शनैः शनैः ॥ तया व्याप्तस्तु नैवाहं, भविष्याम्यौषधैर्युवा ॥ ६३ ॥ अधीनं मानवनां त-द्भेषजं न हि विद्यते ॥ पुनर्नवं भवेद्येन, जराजर्जरमङ्गकम् ॥ ६४ ॥ न च वार्धकदिव्यास्त्रं, प्रयुक्तं कालविद्विषा ॥ पतत्काये स्खलयितुं, शक्यं स्वजनकण्टकैः ॥ ६५ ॥ तज्जरायां न हि त्राणं, भेषजं बन्धवोऽपि च ॥ त्राणं तु धर्म एव स्या-त्सर्वावस्थासु तत्त्वतः ॥ ६६ ॥ तत्सामर्थ्यं किञ्चिदस्तीह देहे, यावत्तावद्धर्ममाराधयामि ॥ ध्यात्वेत्यन्तं सद्गुरूणामुपान्ते, प्रव्रज्याऽभूदट्टनः सौख्यपात्रम् ॥ ६७ ॥ इत्यट्टनमल्लकथा ॥

एवं जराभिभूतस्याट्टनस्येव भेषजैः स्वजनैर्वा त्राणं न भवति। ततश्च 'एअमित्यादि' 'एतम्' अनन्तरोक्तमर्थं 'विजानीहि' विशेषेणावबुध्यस्व, तथा एतच्च वक्ष्यमाणं जानीहि, 'जनाः' लोकाः 'प्रमत्ताः' प्रमादपरा उभयत्र सूत्रत्वादेकवचनम् ? कं ? अर्थं, प्रक्रमात् त्राणं, 'नु' इति वितर्के, 'विहिंसाः' विविधहिंसनशीलाः, तथा 'अयताः' पापस्थानेभ्योऽनुपरताः, "गहिंति"त्ति 'ग्रहीष्यन्ति' स्वीकरिष्यन्ति, अयं भावः–एते प्रमत्तादिविशेषणान्विताः स्वकृतदुष्कर्मभिर्नरकादिकमेव यातनास्थानं यास्यन्ति, परं नास्ति त्राणमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह चासंस्कृतं जीवितं, जरोपनीतस्य च न त्राणमतो 'मा प्रमादीः' इत्युक्ते, अर्थस्यापि पुरुषार्थतया सकलैहिकामुष्मिकफलनिबन्धनतया च तदुपार्जनं प्रति प्रमादो न कार्य इति केषाञ्चित्कदाशयो भवतीति तन्मतमपाकर्तुमाह—

१ जरा।

मूलम्—जे पावकम्मेहिं धणं मणूसा, समाययंती अमइं गहाय ॥
पहाय ते पासपयट्टिए नरे, वेराणुबद्धा नरयं उविंति ॥ २ ॥

व्याख्या—'ये' केचन 'पापकर्मभिः' कृषिवाणिज्यादिभिरनुष्ठानैः 'धनं' द्रव्यं 'मनुष्याः' मानवास्तेषामेव प्रायो द्रव्योपार्जनोपायप्रवृत्तेरित्थमुक्तं, 'समाददते' स्वीकुर्वते, 'अमतिं' कुमतिं, "धनैर्दुःकुलीनाः कुलीना भवन्ति, धनैरेव पापात्पुनर्निस्तरन्ते ॥ धनेभ्यो विशिष्टो न लोकेऽस्ति कश्चि-द्धनान्यर्जयध्वं धनान्यर्जयध्वम् ॥ १ ॥" इत्यादिकां 'गृहीत्वा' सम्प्रधार्य, 'प्रहाय' प्रकर्षेण हित्वा धनमेव 'ते' धनैकरसिकाः, "पासपयट्टिअ"त्ति पाशा इव पाशा बन्धननिबन्धनत्वात्स्त्रियः, उक्तञ्च—"वारी गयाण जालं, तिमीण हरिणाण वग्गुरा चेव ॥ पासा य सउणयाणं, नराण बंधत्थमित्थीओ ॥ १ ॥" इति. तेषु "पयट्टिअ"त्ति आर्षत्वात् प्रवृत्ताः पाशप्रवृत्ताः 'नराः' पुनर्नरोपादानमादरख्यापनार्थं, वैरेण-वैरहेतुना पापकर्मणानुबद्धाः-सततमनुगता वैरानुबद्धाः 'नरकं' रत्नप्रभादिकं 'उपयान्ति' गच्छन्ति, ते हि द्रव्यमुपार्ज्य रामास्वभिरमन्ते, तदभिरत्या च नरकगतिभाज एव स्युरिति भावः, तस्मादिहैव वधबन्धादिहेतुतया परत्र च नरकादि दुर्गतिदायित्वेन तत्त्वतः पुरुषार्थ एव न भवत्यर्थ इति तत्त्यागतो धर्मं प्रति मा प्रमादीरित्युक्तं भवति । द्रव्यलुब्धानां चात्रैवापायदर्शकोऽयमुदाहरणसम्प्रदायः—

तथाहि नगरे क्वापि, बभूवैको मलिम्लुचः ॥ स चैकमखनत्कूपं, महान्तं स्वगृहान्तरे ॥ १ ॥ दत्वा क्षात्रं तमेखिन्यां, सल-

१ "वारि गजानां जालं, तिमीनां हरिणानां वागुरा चैव । पाशाश्च शकुनकाना, नराणां बन्धार्थं स्त्रियः ॥ १" ॥ २ रजन्याम् ।

क्ष्मीकगृहेषु सः ॥ वहुलं द्रव्यमादाय, कूपे तत्राक्षिपत्सदा ॥ २ ॥ धनं दत्त्वा च कस्यापि, परिणिन्ये स कन्यकाम् ॥ नीर्गुणोऽपि जनो जाया-मवाप्नोति धनेन हि ॥ ३ ॥ प्रजोतायां तु जायाया-मिति दध्यौ स तस्करः ॥ वृद्धिङ्गतान्यपत्यानि, वक्ष्यन्त्य-न्यस्य मे रमाम् ॥४॥ अपत्यमपि हन्तव्यं, तल्लक्ष्मीक्षयकृन्मया ॥ तज्जनन्यां तु जीवन्त्या, तन्निहन्तुं न शक्ष्यते ॥ ५ ॥ सापत्यापि वधूर्वध्या, तन्मयेति विमृश्य सः ॥ तत्रैव कूपे चिक्षेप, निहत्य ससुतां स्त्रियम् ॥ ६ ॥ द्रव्येणान्यां पुनः पाणौ-कृत्य प्राग्वज्जघान सः ॥ एवं पुनः पुनर्लोभ-ग्रहग्रस्तो विनिर्ममे ॥ ७ ॥ अन्यदा स कनीमेका-मुपयेमे मनोरमाम् ॥ जातापत्यामपि न ता-मवधीद्रू-पमोहितः ॥ ८ ॥ पूर्णाष्टवर्षे सञ्जाते, तज्जाते चेत्यचिन्तयत् ॥ मया भूयस्तरं काल-मियं मोहेन रक्षिता ॥ ९ ॥ एनां निहत्य तत्प-श्चात्, मारयिष्यामि दारकम् ॥ ध्यात्वेति मारयित्वा तां, कूपे तत्राक्षिपद्द्रुतम् ॥१०॥ मार्यमाणां च तां वीक्ष्य, भयभ्रान्तस्तदङ्गजः ॥ गृहान्निर्गत्य पूच्चक्रे, निर्बलाना ह्यदो बलम् ॥ ११ ॥ ततः किं पूत्करोषीति, लोकैः पृष्टो जगाद सः ॥ निहत्य जनयित्री मे, कूपे क्षिप्ताधुनामुना ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वा तस्य सौधान्तः, प्रविश्योर्वीशपुरुषाः ॥ तं चौरं जगृहुर्जीव-ग्राहं ग्राहा इव द्विपम् ॥ १३ ॥ कूपं च ददृशुर्द्रव्या-पूर्णमस्थिभिराकुलम् ॥ ततोऽवबुध्य तं दस्युं, बद्ध्वा निन्युर्नृपान्तिकम् ॥ १४ ॥ भूपोऽप्युपायैर्भूयोभि-स्तं प्रपीड्या-खिलं धनम् ॥ लोकेभ्यो दापयत्तं च, विडम्ब्यामारयद्द्रुतम् ॥ १५ ॥ इत्यर्थलोभेन कुकर्म कुर्व-न्निहापि पीडामधियाति जन्तुः ॥ अमुत्र चाधोगतिमेति तेन, त्यक्त्वार्थलोभं कुरु धर्मयत्नम् ॥ १६ ॥ इति द्रव्यलोभे चोरकथा ॥ तदेवं धनमत्र परत्र चानर्थ-कारीति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अथ कर्मणोऽवन्ध्यतां कथयन् प्रस्तुतमेवार्थं द्रढयितुमाह—

१ सन्तानवत्याम् । २ माता । ३ जलजन्तुविशेष

मूलम्—तेणे जहा संधिमुहे गहीए, सकम्मुणा किच्चइ पावकारी ॥
एवं पया पेच्च इदं च लोए, कडाण कम्माण न मुक्खु अत्थि ॥ ३ ॥

व्याख्या—'स्तेनः' चौरो यथा 'सन्धिमुखे' क्षात्रद्वारे गृहीतः' आत्तः 'स्वकर्मणा' स्वीयानुष्ठानेन 'कृत्यते' छिद्यते 'पापकारी' पापकरणशीलः, कथं पुनरयं कृत्यते ? इत्यत्र सम्प्रदायस्तथाहि—

नगरे क्वाप्यभूत्कोऽपि, चौरश्चौर्यविशारदः ॥ स चानेकप्रकारेषु, क्षात्रेषु निपुणोऽभवत् ॥ १ ॥ नन्द्यावर्तघटाम्भोधि–कपीशीर्षादिसंस्थितम् ॥ क्षात्रं दत्वान्वहं चक्रे, तास्कर्यं स हि तस्करः ॥ २ ॥ सर्वतो दत्तफलके–ऽन्यदाऽपवरके क्वचित् ॥ स क्षात्रमखनच्चारु, कपिशीर्षकसंस्थितम् ॥ ३ ॥ तत्र क्षात्रं खनन्तं तं, ज्ञात्वा जाग्रद्गृहाधिपः ॥ उत्थाय तं प्रदेशं द्राक्, बभाज निभृतक्रमः ॥ ४ ॥ गृहे प्रविष्टः शस्त्रेण, प्रहरिष्यति मामसौ ॥ इति सोऽर्धप्रविष्टं तं, द्रुतं जग्राह पादयोः ॥ ५ ॥ ततो गृहीतोऽहमिति, स प्रोचे बान्धवान् स्वकान् ॥ सोऽपि तं हस्तयोर्धृत्वा, बहिः क्रष्टुं समाक्रमत् ॥ ६ ॥ सोऽन्तःस्थेन गृहेशेन, बहिःस्थेन च दस्युना ॥ आकृष्यमाणो नैवाभू–त्स्वाङ्गसङ्गोपने क्षमः ॥ ७ ॥ अतीव सङ्कटे क्षात्रे, तदा तत्र स्वनिर्मिते ॥ सोऽकृत्यत भृशं तीक्ष्णैः, कपिशीर्षकदन्तकैः ॥८॥ ततः स चौरः सपराक्रमाभ्यां, ताभ्यामुभाभ्यामपि कृष्यमाणः क्षात्रेण तेन स्वकृतेन कृत्तः, पीडां प्रपेदे मरणावसानाम् ॥ ९ ॥ इति स्वकृतकर्मभोगे चौरकथा ॥ 'एवम्' अनेनोदाहरणदर्शितन्यायेन 'प्रजा' प्राणिसमूहरूपा 'प्रेत्य' परलोके, "इहं च लोए" त्ति इह लोके च, स्वकृतकर्मनिर्मितविविधबाधाभिः कृत्यते, कुतश्चैवमुच्यत इत्याह–यतः कृतानां कर्मणां न मोक्षोऽस्ति, यदुक्तं—

१ चौर्यम् । २ दत्तरूपाटे । ३ 'आरओ' इति भा० । ४ गुप्तचरण. ।

"यदिह क्रियते कर्म, तत् परत्रोपभुज्यते ॥ मूलसिक्तेषु वृक्षेषु, फलं शाखासु जायते ॥ १ ॥" ततः पापकर्म न विधेयं, आस्तां वा पापकर्म, तत्प्रशंसाऽऽशंसाऽपि न कार्या, तस्या अप्यनर्थहेतुत्वात्तथा च वृद्धाः—

दस्युरेकः पुरे क्वापि, दुरारोहेऽपि मन्दिरे ॥ आरुह्य क्षात्रमखन-द्धनं चादाय निर्ययौ ॥ १ ॥ ततः प्रातर्बहुद्रव्य-विनाशोत्पन्न दुःखतः ॥ प्रबुद्धेन गृहेशेन, तुमुले बहुले कृते ॥ २ ॥ लोके च मिलिते भूरि-तरे तत्र स तस्करः ॥ कः किं वक्तीति निर्णेतु-मागान्मञ्जुलवेषभृत ॥ ३ ॥ [युग्मम्] लोकाश्चैवं तदा प्रोचु-र्दुरारोहेऽत्र वेश्मनि ॥ आरुह्य दस्युना तेन, क्षात्रमेतत्कथं कृतम् ? ॥ ४ ॥ क्षात्रेणानेन लघुना, परास्कन्दी कथं च स ॥ प्रविष्टो वित्तमादाय, निर्गतो वा भविष्यति ? ॥ ५ ॥ तदस्य खेचरस्येव, पाटच्चरशिरोमणेः ॥ वाचामगोचरां शक्तिं, दृष्ट्वा चित्रीयते मनः ॥ ६ ॥ इति लोकोक्तिमाकर्ण्य, तुष्टश्चौरोऽप्यचिन्तयद् ॥ सत्यमेतत्कथमहं, प्रविष्टो निर्गतोऽमुना ? ॥ ७ ॥ इति स्वयं वीक्षमाणो, वक्षः कुक्षी कटीतटम् ॥ मुहुर्मुहुः क्षात्रमुखं, प्रेक्षाञ्चक्रे जडाशयः ॥ ८ ॥ तत्रागता राजनरास्ततस्तं, निश्चित्य चौरं जगृहुः सुदक्षाः ॥ निन्युश्च सद्यो नृपतेरुपान्ते, नृपोपि तं शिक्षयति स्म सम्यक् ॥ ९ ॥ इति पापप्रशंसाभिलाषे चौरकथा ॥ एवं पापकर्मप्रशंसाभिलाषोपि सदोष इति न कार्य इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ इह च कर्मणामवन्ध्यत्वमुक्तं, तत्र च कदाचिद्बन्धुभ्य एव तन्मुक्तिर्भाविनी, अमुक्तौ वा धनादिवद्बन्धुभिर्भज्यैवामी भोक्ष्यन्त इत्यपि कश्चिन्मन्येताऽत आह—

संसारमावण्ण परस्स अट्ठा, साहारणं जं च करेइ कम्मं॥ कम्मस्स ते तस्स उ वेअकाले, न बंधवा बंधवयं उविंति

१ चौरः । २ पाटच्चरो दस्युः ।

व्याख्या—'संसरणं' तेषु तेषूच्चावचकुलेषु पर्यटनं संसारस्तम् 'आपन्नः' प्राप्तः 'परस्स' आत्मव्यतिरिक्तस्य पुत्रकलत्रादेः "अट्ठ"-त्ति 'अर्थात्' प्रयोजनमाश्रित्य "साहारणं जं च"त्ति चस्य वा शब्दार्थत्वाद्भिन्नक्रमत्वाच्च साधारणं वा यद् 'आत्मनोन्येषाञ्चैतद्भविष्यति इति बुद्धिपूर्वकं करोति 'कर्म' कृष्याद्यनुष्ठानं, भवानिति गम्यं, 'कर्मणः, तस्यैव कृष्यादेः 'ते' तव कर्मकर्तुः "तस्सउ"त्ति तु शब्दस्यापिशब्दार्थत्वात् 'तस्यापि' परार्थस्य साधारणस्य वा आस्तामात्मनिमित्तस्येति भावः, 'वेदकाले' विपाककाले 'न' नैव 'बान्धवाः' स्वजनाः यदर्थं कर्म कृतवान् ते बान्धवतां तद्विभजनस्फेटनादिना "उविंति"त्ति उपयान्ति, तेन स्वजनोपरि मोहं हित्वा धर्म एवावहितेन भाव्यम् । उक्तञ्च—

"रोगाघ्रातो दुःखार्दितस्तथा स्वजनपरिवृतो जीवः ॥ क्वणति करुणं सबाष्पं, रुजं निहन्तुं न शक्तोसौ ॥ १ ॥ माता भ्राता भगिनी, भार्या पुत्रस्तथा च मित्राणि ॥ न घ्नन्ति ते यदि रुजं, स्वजनबलं किं वृथा वहसि ? ॥ २ ॥ रोगहरणेप्यशक्ताः, प्रत्युत धर्मस्य ते तु विघ्नकराः ॥ मरणाच्च न रक्षन्ति, स्वजनपराभ्यां किमभ्यधिकम् ? ॥ ३ ॥ तस्मात्स्वजनस्यार्थे, यदिहाकार्यं करोषि निर्लज्ज ! ॥ भोक्तव्य तस्य फलं, परलोकगतेन ते मूढ ! ॥ ४ ॥ तस्मात्स्वजनस्योपरि, विहाय रागं च निर्वृतो भूत्वा ॥ धर्मं कुरुष्व यत्ना-दिहपरलोकस्य पथ्यदनम् ॥ ५ ॥" अत्रोदाहरणमाभीरीवञ्चकवणिजस्तत्र चायं सम्प्रदायः—

तथाहि नगरे क्वापि, वणिगेकोऽभवत्पुरा ॥ स च हट्टस्थितश्चक्रे, व्यापारं प्रतिवासरम् ॥ १ ॥ अन्यदा सरलात्यर्थ—मामीर्येका तदापणे ॥ रूपकद्वयमादाय, कर्पासार्थमुपागमत् ॥ २ ॥ कर्पासश्च समर्घोऽभू-त्तदा तस्मात्स नैगमः ॥ एकरूपककर्पासं, तोलयित्वा

१ वणिक् ।

दत्तौ द्विशः ॥ ३ ॥ द्वयोरूपकयोर्दत्तः, कर्पासो मे द्विरर्पणात् ॥ सा तु ज्ञात्वेति तावन्तं, तमादाय ययौ द्रुतम् ॥ ४ ॥ वणिक् स तु
तदा दध्यौ, रूपकोऽयं मया मुधा ॥ लेभे भाग्यात्तदनेन—मुपभुञ्जेऽहमात्मना ॥ ५ ॥ इति ध्यात्वा रूपकस्य, तस्याज्यसमिता·
गुडान् ॥ गृहे प्रैषीद्भार्यया च, घृतपूरानचीकरत् ॥ ६ ॥ तयाऽथ घृतपूरेषु, कृतेष्वागात्पुरान्तरात् ॥ तज्जामाता तत्र मित्र–युक्तः
कार्येण केनचित् ॥ ७ ॥ ततः सा घृतपूरैस्तैः सतन्त्रमभोजयत् ॥ जामाता हि भवेत्प्रायः, श्वश्रूणामतिवल्लभः ॥८॥ तस्मिन्
गते च स वणिग्, भोजनाय गृहं गतः ॥ वीक्ष्य स्वाभाविकं भक्त–मेवं पप्रच्छ कामिनीम् ॥ ९ ॥ मनस्विनि ! कुतो नाद्य, घृतपूराः
कृतास्त्वया ? ॥ जगाद रमणी स्वामि–न्निर्मितास्तेऽभवन्मया ॥ १० ॥ किन्तु हेतोः कुतोऽप्यत्रा–यातोऽस्मद्दुहितुः पतिः ॥ समित्रो
घृतपूरैस्तै–र्भोजितो गमनोत्सुकः ॥ ११ ॥ तन्निशम्य समुत्पन्न–विषादः स व्यचिन्तयत् ॥ मया परार्थमाभीरी–वराकी वञ्चिता वृथा
॥ १२ ॥ तद्विप्रतारणोत्पन्नं, पापमेव मम स्थितम् ॥ घृतपूरास्तु ते जग्धाः, परैरेत्य कुतश्चन ॥ १३ ॥ पापं हि क्रियते मूढैः, स्त्रीपु-
त्रादिकृते भृशम् ॥ विपाकस्य तु काले त–त्स्वयमेवोपभुज्यते ॥ १४ ॥ इति ध्यायन् बहिर्गत्वा, देहचिन्तां विधाय सः ॥ ग्रीष्मम-
ध्याह्नार्कतप्तो, विशश्राम तरोस्तले ॥ १५ ॥ साधुमेकं च भिक्षायै, यान्तं वीक्ष्यैवमब्रवीत् ॥ भगवन्नेहि विश्राम्य, वार्तयन्मामिह
क्षणम् ॥ १६ ॥ मुनिर्ज्ञानी जगौ गम्यं, स्वकार्येण मया द्रुतम् ॥ विश्रामाय ततो नाहं, स्थास्यामीह महामते ! ॥ १७ ॥ वणिक्
प्रोचेऽन्यकार्येणा–ऽप्यार्य ! किं कोपि गच्छति ? ॥ यद्भवद्भिः स्वकार्येण, मया गम्यमितीरितम् ॥ १८ ॥ उवाच मुनिरन्यार्थं,
क्लिश्यन्ते बहवो जनाः ॥ भार्याद्यर्थं क्लिश्यमान–स्त्वमेवात्र निदर्शनम् ॥ १९ ॥ इत्येकेनैव वाक्येन, प्रतिबोधमवाप सः ॥ सम्य
गार्हं वचः स्वल्प–मपि हि स्यान्महाफलम् ॥ २० ॥ ततः पूज्याः क्व तिष्ठन्तीत्यपृच्छत्तं मुनिं वणिक् ॥ जगाद यतिरुद्याने,

तिष्ठाम्यहमितः स्थिते ॥ २१ ॥ निर्ग्रन्थोऽथ पुरे गत्वा, प्राप्तप्रासुकभोजनः ॥ उद्यानेऽगात्कृताहारः, स्वाध्यायं च न्यधात्सुधीः ॥ २२ ॥ वेलानुसारतो ज्ञात्वा, कृताहारं तपोधनम् ॥ गत्वा तदन्तिकेऽश्रौषी–ज्जैनं धर्मं स नैगमः ॥ २३ ॥ बन्धूनापृच्छय दीक्षायै, यावदायाम्यहं विभो ! ॥ तावत्पूज्यैरिह स्थेय–मित्यूचे च विरक्तधीः ॥ २४ ॥ गृहे च गत्वा स्वजनान्, जायां चेति जगाद सः ॥ इहत्र्यापारतो लाभः, स्वल्प एव प्रजायते ॥ २५ ॥ करिष्ये देशवाणिज्यं, प्राज्यलाभकृते ततः ॥ तच्च स्यात्सार्थवाहेन, विद्येते द्वौ च ताविह ॥ २६ ॥ तत्रैकः स्वधनं दत्वा, नयते पुरमीहितम् ॥ तत्र चोपार्जिते वित्ते, भागं गृह्णाति न स्वयम् ॥ २७ ॥ द्वितीयस्तु निजं वित्तं, प्रदत्ते नैव किञ्चन ॥ पूर्वार्जितं च सकलं, सेवितः सन् विलुम्पति ॥ २८ ॥ तद्ब्रूत सार्थनाथेन, केन साकं व्रजाम्यहम् ? ॥ स्वजनाः प्रोचिरे यातु, प्रथमेन समं भवान् ॥ २९ ॥ ततः स बन्धुभिस्सत्रा, तत्रोद्याने द्रुतं ययौ ॥ क्व सार्थवाह इति तैः, पृष्टश्चैवमवोचत ॥ ३० ॥ स्थितः किङ्केलिवृक्षाधः, साधुरेष गुणोदधिः ॥ सिद्धिपुर्याः सार्थवाहो, दत्वा धर्मधनं निजम् ॥ ३१ ॥ व्यापारं कारयत्यंशं, न च गृह्णात्युपार्जिते ॥ तदनेन समं मुक्ति–पुरीं यास्यामि कामिताम् ॥ ३२ ॥ [युग्मम्] सार्थेशोऽन्यस्तु विज्ञेयो, जायादिस्वजनात्मकः ॥ स हि धर्मधनं प्राज्यं, हन्ति दत्ते न च स्वतः ॥ ३३ ॥ किञ्च युष्माभिरेवोक्तं, यदाद्येन समं व्रज ॥ तन्मुक्त्वा बन्धुसम्बन्धं, साधुमेनं श्रयाम्यहम् ॥ ३४ ॥ इत्युदीर्य स वणिग्मुनिपार्श्वे, बन्धुमोहमपहाय महात्मा ॥ स्वीचकार मुनिधर्ममुदारं, सौख्यमत्र च परत्र च लेभे ॥ ३५ ॥ इति बन्धुमोहापोहे वणिक्कथा ॥ यथा चायं वणिक् स्वजनस्वरूपं भावयन् धर्मं प्रतिपन्नस्तथान्यैरपि दक्षैर्यतितव्यमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत्स्वकृतकर्मणां बन्धुभ्यो न मुक्तिरित्युक्तं, अधुना तु द्रव्यमेव तन्मुक्तये भावीति कस्याप्याशयः स्यादत आह—

वित्तेण ताणं न लभे पमत्ते, इमम्मि लोए अदुवा परत्था ॥ दीवप्पणट्ठेव अणंतमोहे, नेआउअं दट्ठुमदट्ठुमेव ॥

व्याख्या—'वित्तेन' द्रव्येण 'त्राणं' स्वकृतकर्मभ्यो रक्षणं 'न लभते' न प्राप्नोति, 'प्रमत्तः' मद्यादिप्रमादवशं गतः, क्वेत्याह—"इमम्मि"त्ति 'अस्मिन्' अनुभूयमाने 'लोके' जन्मनि "अदुव"त्ति अथवा 'परत्र' इति परभवे । यच्चोक्तमिह लोके इति, तत्र पुरोहितपुत्रोदाहरणम्, तत्र चायं सम्प्रदायः—तथाहि नगरे क्वापि, भूपः कुत्रचिदुत्सवे ॥ बहिर्निर्याति शुद्धान्ते[1], प्रोच्चैरित्युदघोषयत् ॥१॥ सर्वैरपि नरैः सद्यो, निर्गन्तव्य बहिः पुरात्॥ न निर्यास्यति यस्तं तु, निग्रहीष्यति भूपतिः ॥ २ ॥ तदाकर्ण्य नराः सर्वे, निर्ययुस्त्वरितं पुरात् ॥ राज्ञामाज्ञामनुल्लङ्घ्यां, सुधीरुल्लङ्घते हि कः? ॥ ३ ॥ तदाचैको राजमित्रं, पुरोहितसुतो युवा ॥ न निर्ययौ पुराद्वारे[2]—वधूधामनि संस्थितः ॥ ४ ॥ कथञ्चित्त च विज्ञाय, जगृहुर्नृपपूरुषाः ॥ तेभ्यः किञ्चिद्वितीर्यात्मा[3], न तु तेन व्यमोच्यत ॥ ५ ॥ किन्तु राज्ञो वयस्योह[4]—मिति दर्पात्स तैः समम् ॥ चक्रे विवादं दर्पो हि, स्यादन्धकरणो नृणाम् ॥ ६ ॥ ततस्तं पार्थिवोपान्ते, निन्यिरे नृपपूरुषाः ॥ राज्ञाप्याज्ञाभङ्गकारी—त्यादिष्टो वध्य एव सः ॥ ७ ॥ पुरोहितस्तदाकर्ण्यो—पेत्योर्वीशमदोवदत् ॥ स्वामिन् ! ददामि सर्वस्वं, तद्विमुञ्चत मे सुतम् ॥ ८ ॥ पुरोहितेनेति धनेन भूपो, निमन्त्र्यमाणोऽपि न तं मुमोच ॥ ततः स शूलामधिरोपितोऽन्तं, जगाम दीनः शरणेन हीनः ॥ ९ ॥ धनं न त्राणायेत्यर्थे पुरोहितसुतकथा ॥ एवमन्येपि वित्तेन त्राणमत्रैव तावन्न लभन्ते आस्तामन्यजन्मनि, तन्मूर्च्छावतः पुनरधिकं दोषमाह—"दीव" इत्यादि (वृत्तार्धम्) तत्र "दीवप्पणट्ठे"त्ति प्राकृतत्वात् 'प्रनष्टदीप इव' विगतप्रकाशदीप इव, अनन्तः—तद्भव एव प्रायस्तस्यानुपरमात् मोहः—मिथ्याज्ञानमोहरूपो द्रव्यादिमोहात्मको वाऽस्येत्यनन्तमोहः, "नेआउअं"ति

१ अन्त.पुरे । २ वेश्यागृहे । ३ दत्वा । ४ सखा ।

निश्चित आयः-लाभो न्यायः-मुक्तिरित्यर्थः, स प्रयोजनमस्येति नैयायिकस्तं, सम्यग्दर्शनादिरूपं मुक्तिमार्गम् "दट्ठुं"ति अपेर्गम्यत्वाद् 'दृष्ट्वापि' उपलभ्यापि, "अदट्ठुमेव"त्ति प्राकृतत्वाददृष्टैव भवति, अत्र चायं सम्प्रदायः—

तथाहि महति क्वापि, भूधरे[1] भूरिकन्दरे[2] ॥ तिग्मांशुकिरणाभेद्य-नीरन्ध्रैर्वनगह्वरे ॥ १ ॥ वह्निमेधांसि[5] चादाय, गृहीतगुरुदीपिकाः ॥ बिलेन विविशुः केपि, धातुवादपरा नराः ॥ २ ॥ [युग्मम्] तत्र तेषां प्रमादेन, विध्यातौ वह्निदीपकौ ॥ सर्वेषामपि जन्तूनां, प्रमादो हि रिपूयते ॥ ३ ॥ ततो गुहातमोजात-मोहास्ते परितोऽभ्रमन् ॥ दृष्टपूर्वं बिलाध्वानं, न पुनर्लेभिरे तदा ॥ ४ ॥ तत्र भ्रमन्तश्च महाविषैस्ते, दष्टा भुजङ्गैर्विषघूर्णिताङ्गाः ॥ कुत्रापि गर्ते पतिताश्च निम्ने, जग्मुः कृतान्तातिथितां वराकाः ॥ ५ ॥ इति धातुवादिकथा ॥ यथा चैते प्रदीपदृष्टबिलाध्वानोऽपि प्रमादप्रनष्टप्रदीपास्तमोविमूढाः सर्पदष्टा गर्ते पतिताश्च तं मार्गं दृष्ट्वाप्यद्रष्टार एव जाताः, एवमन्योऽपि प्राणी कथञ्चित्कर्मक्षयोपशमादेः प्राप्तात् श्रुतज्ञानदीपान्मुक्तिमार्गं दृष्ट्वापि वित्ताद्यासक्तिप्रमादनष्टश्रुतज्ञानदीपो मिथ्याज्ञानतमोविमूढो लोभादिदष्टः कुगतिगर्ते पतितश्च तस्याऽद्रष्टैव भवति, तथा च न केवलं स्वतस्त्राणाय वित्तं न भवति किन्तु कथञ्चिल्लब्धं त्राणहेतु सम्यग्दर्शनादिकमप्युपहन्तीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ एवं वित्तादि न त्राणायेत्युपदर्श्य यत्कर्तव्यं तदाह—

मूलम्—सुत्तेसु आवी पडिबुद्धजीवी, न वीससे पंडिअ आसुपण्णे ।
घोरा मुहुत्ता अबलं सरीरं, भारुंडपक्खी व चरऽप्पमत्तो ॥ ६ ॥

१ पर्वते । २ कन्दरा गुफा । ३ तिग्मांशुः रविः । ४ रन्ध्रः छिद्रम् । ५ काष्टानि ।

व्याख्या—'सुप्तेषु' द्रव्यतः शयानेषु, भावतस्तु धर्मं प्रत्यजाग्रत्सु, 'चः' पादपूरणे, 'अपिः' सम्भावने, ततोऽयमर्थः-सुप्तेष्वप्यास्तां जाग्रत्सु, प्रतिबुद्धः-द्रव्यतो निद्रारहितो भावतस्तु यथावस्थितवस्तुज्ञानवान्, जीवतीत्येवं शीलः प्रतिबुद्धजीवी, अयं भावः—द्विधा सुप्तेष्वपि निर्विवेकजनेषु विवेकी न गतानुगतिकतया स्वपिति, किन्तु द्विधापि प्रतिबुद्ध एव यावज्जीवमास्ते, अत्र च द्विधाप्यप्रमत्ततायां अगडदत्त उदाहरणं, तत्र चायं सम्प्रदायः । तथाहि—

अत्रैव भरते पुण्य-पीयूषकमलाकरे ॥ पद्माश्रितं पद्ममिवा-ऽभवच्छङ्खपुरं पुरम् ॥ १ ॥ न्यायान्यायक्षीरनीर-विवेचनविचक्षणः ॥ [1]राजहंसोऽभवत्तत्र, गुणैर्नाम्ना च सुन्दरः ॥ २ ॥ शक्रस्येव शची तस्य, सुलसाख्या महिष्यभूत् ॥ सर्वाङ्गसुभगालोक-नेत्रो[2]ध्वगसुधाप्रपा ॥ ३ ॥ यथामनोरथं भोगा-नुपभुञ्जानयोस्तयोः ॥ बभूवागडदत्ताह्वो, नन्दनः सुन्दराकृतिः ॥ ४ ॥ पित्रोर्मनोरथैः सार्धं, वर्धमानः क्रमेण सः ॥ प्राप तारुण्यमस्वर्ण-रत्नं सर्वाङ्गभूषणम् ॥ ५ ॥ लोकम्पृणस्य तस्यो[3]र्वी-दयितस्य सुतोऽपि सः ॥ जनोद्वेगकरो जज्ञे, भानोः पुत्र इवा[4]न्तकः ॥ ६ ॥ स हि हिंसाप्रियोऽलीक-वादी धर्मार्थवर्जितः ॥ रममाणोऽन्यरामाभि-र्निःशङ्कं गर्वपर्वतः ॥ ७ ॥ मांसा[5]शी मद्यपो द्यूत-रतिव्यूतो वृतो विटैः ॥ वेश्यावृन्दैरनुगतो-ऽन्वहं तत्राभ्रमत्पुरे ॥ ८ ॥ [युग्मम्] ततो विमुक्तमर्यादं, महोन्मादमुदीक्ष्य तम् ॥ व्याकुलाः सकलाः पौरा, भूपायेति व्यजिज्ञपन् ॥ ९ ॥ स्वामिस्त्वदीयपुत्रेण, षण्ढवत्स्वैरचारिणा ॥ उद्वेजिता वयं भूरि-भुजगेनेव मूषकाः ॥ १० ॥ न च वाच्यं मत्सुतो वः, कथमुद्वेजयेदिति ? ॥ क्षीरोदादपि सम्भूतः, कालकूटो न हन्ति किम् ? ॥ ११ ॥ अनाचारा न ये स्वप्ने-ऽप्यभवन् भवतां पुरे ॥ ते सर्वेपि तदाचार्ये-णेवानेन प्रवर्तिताः ॥ १२ ॥ न चैवं चेष्ट

१ राजश्रेष्ठ. । २ अध्वगः मुसाफर. । ३ पृथ्वीपतेः । ४ यम. । ५ मासभक्षकः ।

मानस्य, तस्योपेक्षा वरीयसी ॥ दाहाय जायते वह्नि-रिवान्यायो ह्युपेक्षितः ॥ १३ ॥ इत्यादिभिर्लोकवाक्यै-राकर्ण्य सुतचेष्टितम् ॥ मर्यादाजलधिर्भूपः, कोपाटोपाददोवदत् ॥ १४ ॥ अरे! कुमारं वदत, यन्मे देशाद्व्रज द्रुतम् ॥ अतः परं तवान्यायं, सहिष्ये न हि सर्वथा ॥ १५ ॥ पुत्रोऽप्यन्यायकृन्न्याय-तत्परैः परिहीयते ॥ न हि कर्णापहं स्वर्णं, केनापि परिधीयते ॥ १६ ॥ इदञ्च वचनं राज्ञो, जनश्रुत्या निशम्य सः ॥ खड्गपाणिरहङ्कारा-त्कुमारो निरगाद्बहिः ॥ १७ ॥ उल्लङ्घ्याद्रिसरिद्ग्राम-पुरारण्यानि भूरिशः ॥ गङ्गाजलाप्लुताभ्यर्णां, पुरीं वाराणसीं ययौ ॥ १८ ॥ स चापरिचितत्वेन, केनाप्यविहितादरः ॥ बभ्राम विमनास्तत्र, यूथभ्रष्ट इवैणकः ॥ १९ ॥ भ्रमंश्चैवं महात्मानं, शास्त्राकूपारपारगम् ॥ कृपावन्तं पापभीरुं, गम्भीरमुपकारिणम् ॥ २० ॥ रथाश्वगजशिक्षाश्च, शिक्षयन्तं नृपाङ्गजान् ॥ क्वचित्पवनचण्डाख्यं, कलाचार्यं स दृष्टवान् ॥ २१ ॥ [युग्मम्] तं च प्रेक्ष्य कुमारोऽन्त-रविन्दत परां मुदम् ॥ निर्वापयन्ति सन्तो हि, दर्शनेनापि चन्द्रवत् ॥ २२ ॥ अमुं कलाचार्यरविं, प्रतिभाभानुभासुरम् ॥ श्रये तमोऽपनोदार्थ-मिति चान्तरचिन्तयत् ॥ २३ ॥ तत्पादकमले नत्वो-पाविशच्च तदन्तिके ॥ कुतस्त्वमागा इति तं, कलाचार्योऽपि पृष्टवान् ॥ २४ ॥ एकान्तेऽथ तमाहूय, कुमारश्चरितं निजम् ॥ जगाद सकलं सत्य-मित्यूचे च कृताञ्जलिः ॥ २५ ॥ स्वामिन्! दुर्मतिना क्रीडा-रतिना मयका पुरा ॥ कलाभ्यासः कृतो नास्ति, नास्तिकेन दमो यथा ॥ २६ ॥ चिकीर्षामि कलाभ्यासं, पूज्यानामन्तिके ततः ॥ निष्कलो हि पुमान् विश्वे, पशोरप्यतिरिच्यते ॥ २७ ॥ ततोऽलपत्कलाचार्यः, परोपकृतिकर्मठः ॥ वत्स! मत्सदने स्थित्वा, कलाभ्यासं कुरुष्व हे! ॥ २८ ॥ किन्तु त्वया स्ववंशादि-प्रकाश्यं नैव कस्यचित् ॥ इहत्यभूपतेर्मित्रो-र्नास्ति तुष्टिर्मिथो

१ मृगरु. । २ अकूपारः समुद्रः । ३ प्रतिभा बुद्धि. नवनवोन्मेषशालिनी ।

इत्याद्युक्त्वा कथञ्चित्तां, स्वस्थीकृत्य नृपाङ्गजः ॥ जगाम गेहमुद्याना-त्तद्रूपाक्षिप्तमानसः ॥ ६५ ॥ अन्यदा भूपभू-
संशयः ॥ ६४ ॥ तुमुलं [1]रोदसीकुक्षि-म्भरिं श्रुत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ६६ ॥ किं चुक्षोभ पयोराशी-र्जज्वाल ज्वलनोऽथवा ॥
रश्वा-रूढो राजपथे व्रजन् ॥ ध्यायन्नेवं ददर्शैकं, कुमारो मत्तदन्तिनम् ॥ मूलादुन्मूलितालानं, पर्यटन्तमित-
वैरिसैन्यमुतायातं, तडिद्वा पतिता क्वचित् ॥ ६७ ॥ महाबलैः पादपातै-र्न्यञ्चयन्निव मेदिनीम् ॥ ६९ ॥ मारयन् पशुम-
स्ततः ॥ ६८ ॥ निषादिना परित्यक्तः, कुशिष्य इव सूरिणा ॥ सोऽपि व्यालः क्षणात्काल, इवाभ्यागान्नृपाङ्गजम् ॥ ७० ॥ [युग्मम्] तदा च लोकाः प्राकारा—
र्त्यादीन्, गृहहट्टादि पातयन् ॥ मुञ्च मुञ्च व्यालमार्ग-मिति राजाङ्गजं जगुः ॥ ७१ ॥ कुमारस्तु हयं हित्वा, तूर्णमाह्वास्त हस्तिनम् ॥ ततस्तं
गारादेरुपरि स्थिताः ॥ उत्तरीयं पुरस्तस्य, कुमारः प्राक्षिपत्ततः ॥ दन्तप्रहारांस्तत्रादा-द्रोषान्धः सिन्धुरस्तु सः ॥ ७३ ॥
प्रति मत्तेभो, दधावे क्रोधविह्वलः ॥ ७२ ॥ अवलिष्ट ततस्तूर्णं, कुमारमभिकुञ्जरः ॥ ७४ ॥ तत्पृष्ठस्थः स्वयं भ्राम्यन्, प्रहरंस्तं
पृष्ठे गत्वा कुमारोऽथ, गाढमुष्ट्या जघान तम् ॥ भ्रामं भ्रामं च निर्विण्णं, तं गजं सुलसाङ्गजः ॥ आरुरोह
च मुष्टिभिः ॥ चक्रभ्रमेणाभ्रमयत्, कुमारस्तु द्विपं चिरम् ॥ ७५ ॥ भूपो भुवनपालाख्यः, प्राज्यं विस्मय-
महासत्त्वः, पारीन्द्र इव पर्वतम् ॥ ७६ ॥ वशीकृतद्विपं तं च, वीक्ष्य सौधोपरि स्थितः ॥ कोऽयमित्युर्वी—नाथोऽपृच्छच्च वेत्रिणम् ॥ ७८ ॥ वेत्री
मानसे ॥ ७७ ॥ सुर्याचन्द्रमसौ तेजः-सौम्यत्वाभ्यां जयन्निव ॥ कुमारः कोऽयमित्युर्वी—नाथोऽपृच्छच्च वेत्रिणम् ॥ ७९ ॥ ततः पृष्टः कलाचार्यः, समा-
प्रोचे प्रभोऽमुष्य, वेद्मि नाहं कुलादिकम् ॥ पठन् किन्तु कलाचार्य—पार्श्वे दृष्टोऽस्त्ययं मया ॥ ७९ ॥ रिपोरपि गुणान्
कार्य महीभृता ॥ समभ्यर्थ्याभयं तस्य, वृत्तान्तं सर्वमब्रवीत् ॥ ८० ॥ ततस्तुष्टस्तमाह्वातुं, वेत्रिणं प्राहिणोन्नृपः ॥

१ द्यावाभूमी । २ विद्युत् । ३ हस्तिपकेन । ४–५ गज. । ६ हस्तिनम् । ७ सिंहः । ८ प्रतीहारम् ।

दृष्ट्वा, गुणरागी हि मोदते ॥ ८१ ॥ तेनाहूतः कुमारोपि, बद्धालाने मतङ्गजम् ॥ साशङ्कः क्ष्मापतेः पार्श्वे, ययौ लोकैः कृतस्तुतिः ॥ ८२ ॥ यावन्ननाम पञ्चाङ्ग-प्रणामेन स पार्थिवम् ॥ तावदालिङ्ग्य भूपस्त-मुपावेशयदासने ॥ ८३ ॥ तं च पश्यन्नृपो दध्यौ, पुरुषो ह्ययमुत्तमः ॥ एतादृशो भवेदस्मि-न्विनयः कथमन्यथा ? ॥ ८४ ॥ यथा नमन्ति पाथोभिः[1], पाथोदाः फलदाः फलैः ॥ नमन्ति विनयेनैव, तद्वदुत्तमपूरुषाः ॥ ८५ ॥ ध्यात्वेत्यादि नृपः प्रेम्णा, ताम्बूलादि समर्प्य च ॥ तमित्यपृच्छदक्षत्व-मस्ति कासु कलासु ते ? ॥ ८६ ॥ ततो व्रीडावशात्किञ्चि-दजल्पति नृपाङ्गजे ॥ गुरुः प्रोचेऽस्ति दक्षोऽसौ, कलासु सकलास्वपि ॥ ८७ ॥ किन्तु सन्तो न भाषन्ते, सतोपि स्वगुणान् ह्रिया ॥ इत्यसौ मौनमाधत्ते, कुमारो गुणसेवधिः ॥ ८८ ॥ इति श्रुत्वा गुणांस्तस्य, राज्ञि रोमाञ्चमञ्चति ॥ उपदापाणयः पौरा-स्तत्राजग्मुः सहस्रशः ॥ ८९ ॥ ते मुक्त्वा प्राभृतं नत्वा, नृपं चोपाविशन् पुरः ॥ प्राभृतं तत्तु भूजानिः, कुमाराय ददौ मुदा ॥ ९० ॥ अथ ते नगरा इत्थं, नरनाथं व्यजिज्ञपन् ॥ स्वामिन्नियं पूरी पूर्व-मासीत्स्वर्गपुरीसमा ॥ ९१ ॥ सा तस्करेण केनापि, मुष्यमाणा प्रतिक्षणम् ॥ जातास्ति रोरसदन-प्राया तद्रक्ष रक्ष ताम् ॥ ९२ ॥ ततोऽब्रवीत्पुरारक्ष-मेवं क्रुद्धो नराधिपः ॥ रे ! सत्यपि त्वयि कथं, मुष्यते दस्युना पुरी ? ॥ ९३ ॥ पुरारक्षोऽवदद्देव !, भूयांसो दिवसा गताः ॥ ममान्वेषयतश्चौरं, न तु प्राप करोमि किम् ? ॥ ९४ ॥ अत्रान्तरे नृपं नत्वा-ऽगडदत्तो व्यजिज्ञपत् ॥ समादिशत मां स्वामिन् !, यथा गृह्णामि तस्करम् ॥ ९५ ॥ सप्तमिर्वासरैश्चौरा-ऽलाभे त्वग्नौ विशाम्यहम् ॥ ततोऽतिविस्मितः क्ष्मापः, स्माह साधय कामितम् ॥ ९६ ॥ ततोऽभिनम्य भूजानि मनुद्विग्नमनाः स्वयम् ॥ बभ्राम भूपभूश्चौर-वीक्षायै परितः पुरीम् ॥ ९७ ॥ मठप्रपादेवकुल-वेश्याशौण्डिकवेश्मसु ॥

१ जलै मेघा. । २ तृषा । ३ भिक्षुगृहतुल्या । ४ शौण्डिकः ।

यतः ॥ २९ ॥ कुमारोऽपि वचस्तस्य, तत्तथा प्रत्यपद्यत ॥ ततस्तं सार्धमादाय, निजं धाम जगाम सः ॥ ३० ॥ भ्रातृव्योऽयं ममा-
यात, इति पत्न्यै जगाद च ॥ जननीमिव तां भक्त्या, कुमारोप्यनमत्ततः ॥ ३१ ॥ ततः सा स्नपयित्वा तं, भोजयामास सादरम् ॥
कलाचार्योप्यदात्तस्मै, वस्त्राण्याभरणानि च ॥ ३२ ॥ इदं मदीयं तुरग-सदनस्यन्दनादिकम् ॥ स्वकीयं भवता ज्ञेयं, स्थेयं चात्रेत्यु-
वाच च ॥ ३३ ॥ ततः कुमारः सन्तुष्ट-चेतास्तस्य गृहे वसन् ॥ प्राच्या विमुच्य दुश्चेष्टाः, कलाभ्यासपरोऽभवत् ॥ ३४ ॥ विनया-
मृतवान् लोक-कैरवाणि प्रमोदयन् ॥ सोऽग्रहीदल्पकालेन, चन्द्रवत्सकलाः कलाः ॥ ३५ ॥ मा विसरन्त्विमा भूरि-भाग्यैर्लब्धा
ममेति सः ॥ कलापरिश्रमं चक्रे, गृहोद्यानगतोऽन्वहम् ॥ ३६ ॥ तस्योद्यानस्य पार्श्वे च, चारुवातायनाञ्चितम् ॥ अभूद्विशालमुत्तुङ्गं,
श्रेष्ठस्य श्रेष्ठिनो गृहम् ॥ ३७ ॥ तत्र चासीत्सुता तस्य, नाम्ना मदनमञ्जरी ॥ सर्वभूगर्वसर्वस्व-सर्वङ्कषवपुर्लता ॥ ३८ ॥ सा च नित्यं
गवाक्षस्था, तं ददर्श नृपाङ्गजम् ॥ प्राक्षिपच्च प्रतिप्रेम्णा, पत्रपुष्पफलादि च ॥ ३९ ॥ राजाङ्गजस्तु नो सम्यक्, तां मृगाक्षीमुदैक्षत ॥
विद्याग्रहणलोभेन, गुरोराशङ्कया तथा ॥ ४० ॥ अन्यदा मदनोन्माद-विवशा सा वशा द्रुतम् ॥ जघानाशोकगुच्छेन, तं कलाभ्यास-
तत्परम् ॥ ४१ ॥ तदा त्वगडदत्तस्तां, सविशेषं निरैक्षत ॥ नित्यं नितम्बिनीसङ्गे, कस्य वा स्यान्मनो दृढम्? ॥ ४२ ॥
सम्पूर्णचन्द्रवदनां, विनिद्राम्भोजलोचनाम् ॥ स्वर्णकुम्भाभवक्षोजां, पल्लवाताम्रपाणिकाम् ॥ ४३ ॥ प्रादुर्भूतैर्बहिर्मूर्तै-रनुरागलवैरिव ॥
किङ्केल्लिपल्लवैश्छन्नां, मूर्तामिव वनश्रियम् ॥ ४४ ॥ लिप्तां स्वर्णद्रवेणेव, पीयूषेणेव निर्मिताम् ॥ तां वीक्ष्य विस्मितश्चित्ते, कुमारो
ध्यातवानिति ॥ ४५ ॥ [त्रिभिर्विशेषकम्] किमियं कमला नाग-कनी देवाङ्गनाऽथवा ॥ विद्याधरी वा मत्पुण्यैः, प्रत्यक्षा वा सरस्वती?
॥ ४६ ॥ ध्यात्वेत्यूचे च तां सुभ्रु!, काऽसि त्वं कस्य वा सुता? ॥ मां कलाभ्यासरक्तश्च, परिमोहयसे कुतः ? ॥ ४७ ॥ सानन्दा सा

ततः प्रोचे-नाम्ना मदनमञ्जरी ॥ बन्धुदत्ताभिधश्रेष्ठि-मुख्यस्य तनयाऽस्म्यहम् ॥ ४८ ॥ इहैव हि[1] पुरे यूना, केनाप्यस्मि विवाहिता ॥ इदं तु मन्दिरं विद्धि, मत्पितुर्गुणमन्दिरम् ॥ ४९ ॥ त्वां च दृष्ट्वा जगन्नेत्र-रूपं चित्ताब्जभास्करम् ॥ जातास्म्येषा महाभाग !, त्वदेकायत्तजीविता ॥५०॥ मारधिकारिरूपस्त्वं, यतःप्रभृति वीक्षितः ॥ ततः प्रभृति मामुच्चै-र्बाधते घस्मरैः स्मरैः ॥५१॥ कामदाघज्वरोच्छित्यै, नित्यं त्वद्दर्शनामृतम् ॥ पिबामि स तु तेनापि, वृद्धिमेव प्रयात्यहो ! ॥ ५२ ॥ अमृतस्यापि तन्नून-मसाध्योऽसौ महाज्वरः ॥ नो चेत्सद्भोजना देवाः, सन्ताप्यन्तेऽमुना कथम् ? ॥ ५३ ॥ त्वत्सङ्गमैकगोशीर्ष-साध्योऽयमथवा ज्वरः ॥ परःशतैरपि परै-र्हीयते भेषजैः कथम् ? ॥ ५४ ॥ तद्दोषज्ञोपचारं मे, न करिष्यति चेद्भवान् ॥ तदावश्यमयं जन्तुः, परलोकं गमिष्यति ॥ ५५ ॥ यथा निर्वापिते नेत्रे, दर्शनेन श्रुती गिरा ॥ तथा निर्वापय स्वाङ्ग-सङ्गमेनाङ्गमप्यदः ॥ ५६ ॥ इति तद्वाक्यमाकर्ण्य, कुमारोन्तरचिन्तयत् ॥ नूनं कामानलप्लुष्टा, प्राप्नुयात्प्रान्तमप्यसौ ॥ ५७ ॥ "प्राणिनां हि सकामानां, शास्त्रे प्रोक्ता दशा दश ॥ तत्राद्यायां भवेच्चिन्ता-ऽपरस्यां सङ्गमस्पृहा ॥ ५८ ॥ तृतीयायां तु निःश्वास-श्चतुर्थ्यां तु स्मरज्वरः ॥ देहे दाहश्च पञ्चम्यां, षष्ठ्यां स्याद्भोजनारुचिः ॥ ५९ ॥ सप्तम्यां तु भवेन्मूर्च्छा-ऽष्टम्यामुन्माद उल्बणः ॥ नवम्यां प्राणसन्देहो, दशम्यां प्राणविच्युतिः ॥६०॥" तदसौ सुन्दरी मा स्म, म्रियतां मद्वियोगतः ॥ ध्यात्वेत्यूचे कुमारस्तां, गिरा पीयूषकल्पया ॥ ६१ ॥ मृगाक्षि ! सुन्दराख्यस्य, राज्ञः शङ्खपुरेशितुः ॥ प्रथमं नन्दनं नाम्ना-ऽगडदत्तमवेहि माम् ॥ ६२ ॥ कलाचार्यान्तिके कर्तुं, कलाभ्यासमिहागमम् ॥ त्वत्सेवने तु नायान्ति, कला रुष्टा इवाङ्गनाः ॥ ६३ ॥ तदुत्सुकोऽपि नेदानीं, त्वया सङ्गन्तुमुत्सहे ॥ इतो व्रजंस्तु हृत्वा त्वां, गमिष्यामि न

1 इहैव च पुरे दर्पमती । २-४ कामः । ३ भक्षकः । ५ उच्छित्तिः शान्तिः । ६ कर्णौ । ७ कामाग्निदग्धा । ८ मरणम् ।

संशयः ॥ ६४ ॥ इत्याद्युक्त्वा कथञ्चित्तां, स्वस्थीकृत्य नृपाङ्गजः ॥ जगाम गेहमुद्याना-त्तद्रूपाक्षिप्तमानसः ॥ ६५ ॥ अन्यदा भूपभू-
रश्वा-रूढो राजपथे व्रजन् ॥ तुमुलं 'रोदसीकुक्षि-म्भरि श्रुत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ६६ ॥ किं चुक्षोभ पयोराशी-र्जज्वाल ज्वलनोऽथवा ॥
वैरिसैन्यमुतायातं, तडिद्वा पतिता क्वचित् ॥ ६७ ॥ ध्यायन्नेवं ददर्शैकं, कुमारो मत्तदन्तिनम् ॥ मूलादुन्मूलितालानं, पर्यटन्तमित-
स्ततः ॥ ६८ ॥ निषादिना परित्यक्तः, कुशिष्य इव सूरिणा ॥ महाबलैः पादपातै-र्नम्रयन्निव मेदिनीम् ॥ ६९ ॥ मारयन् पशुम-
र्त्यादीन्, गृहहट्टादि पातयन् ॥ सोऽपि व्यालः क्षणात्काल, इवाभ्यागान्नृपाङ्गजम् ॥ ७० ॥ [युग्मम्] तदा च लोकाः प्राकारा—
गारादेरुपरि स्थिताः ॥ मुञ्च मुञ्च व्यालमार्ग-मिति राजाङ्गजं जगुः ॥ ७१ ॥ कुमारस्तु हयं हित्वा, तूर्णमाह्वास्त हस्तिनम् ॥ ततस्तं
प्रति मत्तेभो, दधावे क्रोधविह्वलः ॥ ७२ ॥ उत्तरीयं पुरस्तस्य, कुमारः प्राक्षिपत्ततः ॥ दन्तप्रहारांस्तत्रादा-द्रोषान्धः सिन्धुरस्तु सः ॥ ७३ ॥
पृष्ठे गत्वा कुमारोऽथ, गाढमुष्ट्या जघान तम् ॥ अवलिष्ट ततस्तूर्णं, कुमारमभिकुञ्जरः ॥ ७४ ॥ तत्पृष्ठस्थः स्वयं भ्राम्यन्, प्रहरंस्तं
च मुष्टिभिः ॥ चक्रभ्रमेणाभ्रमयत्, कुमारस्तु द्विपं चिरम् ॥ ७५ ॥ भ्रामं भ्रामं च निर्विण्णं, तं गजं सुलसाङ्गजः ॥ आरुरोह
महासत्त्वः, पारीन्द्र इव पर्वतम् ॥ ७६ ॥ वशीकृतद्विपं तं च, वीक्ष्य सौधोपरि स्थितः ॥ भूपो भुवनपालाख्यः, प्राज्यं विस्मय-
मानसे ॥ ७७ ॥ सुर्याचन्द्रमसौ तेजः-सौम्यत्वाभ्यां जयन्निव ॥ कुमारः कोऽयमित्युर्वी—नाथोऽपृच्छच्च वेत्रिणम् ॥ ७८ ॥ वेत्री
प्रोचे प्रभोऽमुष्य, वेद्मि नाहं कुलादिकम् ॥ पठन् किन्तु कलाचार्य—पार्श्वे दृष्टोऽस्त्ययं मया ॥ ७९ ॥ ततः पृष्टः कलाचार्यः, समा-
कार्य महीभृता ॥ समभ्यर्थ्याभयं तस्य, वृत्तान्तं सर्वमब्रवीत् ॥ ८० ॥ ततस्तुष्टस्तमाह्वातुं, वेत्रिणं प्राहिणोन्नृपः ॥ रिपोरपि गुणान्

१ द्यावाभूमी । २ विद्युत् । ३ हस्तिपकेन । ४-५ गज. । ६ हस्तिनम् । ७ सिंहः । ८ प्रतीहारम् ।

दृष्ट्वा, गुणरागी हि मोदते ॥ ८१ ॥ तेनाहूतः कुमारोपि, बद्धालाने मतङ्गजम् ॥ साशङ्कः क्ष्मापतेः पार्श्वे, ययौ लोकैः कृतस्तुतिः ॥ ८२ ॥ यावन्ननाम पञ्चाङ्ग-प्रणामेन स पार्थिवम् ॥ तावदालिङ्ग्य भूपस्त-मुपावेशयदासने ॥ ८३ ॥ तं च पश्यन्नृपो दध्यौ, पुरुषो ह्ययमुत्तमः ॥ एतादृशो भवेदस्मि-न्विनयः कथमन्यथा ? ॥ ८४ ॥ यथा नमन्ति पाथोभिः, पाथोदाः फलदाः फलैः ॥ नमन्ति विनयेनैव, तद्वदुत्तमपूरुषाः ॥ ८५ ॥ ध्यात्वेत्यादि नृपः प्रेम्णा, ताम्बूलादि समर्प्य च ॥ तमित्यपृच्छदक्षस्त्व-मस्ति कासु कलासु ते ? ॥ ८६ ॥ ततो व्रीडावशात्किञ्चि-दजल्पति नृपाङ्गजे ॥ गुरुः प्रोचेऽस्ति दक्षोऽसौ, कलासु सकलास्वपि ॥ ८७ ॥ किन्तु सन्तो न भाषन्ते, सतोपि स्वगुणान् ह्रिया ॥ इत्यसौ मौनमाधत्ते, कुमारो गुणसेवधिः ॥ ८८ ॥ इति श्रुत्वा गुणांस्तस्य, राज्ञि रोमाञ्चमञ्चति ॥ उपदापाणयः पौरा-स्तत्राजग्मुः सहस्रशः ॥ ८९ ॥ ते मुक्त्वा प्राभृतं नत्वा, नृपं चोपाविशन् पुरः ॥ प्राभृतं तत्तु भूजानिः, कुमाराय ददौ मुदा ॥ ९० ॥ अथ ते नगरा इत्थं, नरनाथं व्यजिज्ञपन् ॥ स्वामिन्नियं पूरी पूर्व-मासीत्स्वर्गपुरीसमा ॥ ९१ ॥ सा तस्करेण केनापि, मुष्यमाणा प्रतिक्षणम् ॥ जातास्ति रोरसदन-प्राया तद्रक्ष रक्ष ताम् ॥ ९२ ॥ ततोऽब्रवीत्पुरारक्ष-मेवं क्रुद्धो नराधिपः ॥ रे ! सत्यपि त्वयि कथं, मुष्यते दस्युना पुरी ? ॥ ९३ ॥ पुरारक्षोऽवदद्देव !, भूयांसो दिवसा गताः ॥ ममान्वेषयतश्चौरं, न तु प्राप करोमि किम् ? ॥ ९४ ॥ अत्रान्तरे नृपं नत्वा-ऽगडदत्तो व्यजिज्ञपत् ॥ समादिशत मां स्वामिन् !, यथा गृह्णामि तस्करम् ॥ ९५ ॥ सप्तभिर्वासरैश्चौरा-ऽलाभे त्वग्नौ विशाम्यहम् ॥ ततोऽतिविस्मितः क्ष्मापः, स्माह माश्रय कामितम् ॥ ९६ ॥ ततोऽभिनम्य भूजानि-मनुद्विग्नमनाः स्वयम् ॥ बभ्राम भूपभूश्चौर-वीक्षार्थं परितः पुरीम् ॥ ९७ ॥ मठप्रपादेवकुल-वेश्याशौण्डिकवेश्मसु ॥

१ गर्जः मेघाः । २ तृषा । ३ भिक्षुगृहतुल्या । ४ शौण्डिक. ।

मालिकद्यूतकारादि-स्थानेषु विपिनेषु च ॥ ९८ ॥ प्रत्यहं कुर्वतस्तस्य, परिमोषिगवेषणम्[1] ॥ षड् दिनानि ययुः किन्तु, नाससाद स तं क्वचित् ॥ ९९ ॥ [युग्मम्] सप्तमेऽह्नि कुमारोऽथ, चिन्ता चान्तो व्यचिन्तयत् ॥ मुधा सन्धा[2] व्यधामेना[3]-महं जीवितनाशिनीम् ॥ १०० ॥ तत्तामादाय वामाक्षीं, क्वचिदन्यत्र याम्यहम् ॥ यद्वा स्वयं प्रतिश्रुत्य, करोमि कथमन्यथा ? ॥ १०१ ॥ प्रतिज्ञापालनं वीर-नराणां हि महाव्रतम् ॥ शिरश्छेदेऽपि तद्वीरः, स्वां प्रतिज्ञां न मुञ्चति ॥ १०२ ॥ ततः प्रतिज्ञानिर्वाहः[4], कार्य एव मयाधुना ॥ ध्यात्वेत्यादि कुमारोगा-दपराह्णे पुराद्बहिः ॥ १०३ ॥ अधो रसालसालस्य, कस्यचित्संस्थितोऽथ सः ॥ विद्याभ्रष्टः खेचरेन्द्र, इवाप-श्यद्दिशोऽखिलाः ॥ १०४ ॥ अत्रान्तरे च तत्रैकः, परिव्राजक आययौ ॥ त्रिदण्डकुण्डिकामाली[5], मुण्डमौलिर्महाबलः ॥ १०५ ॥ रक्ताक्ष हस्तिहस्ताभ-हस्तं[6] कर्कशकुन्तलम्[7] ॥ रौद्राकारं दीर्घजङ्घ-मजिनोद्बद्धपिण्डिकम्[8] ॥ १०६ ॥ तं वीक्ष्य क्ष्मापभूर्नून-ममीभि-र्देहलक्षणैः ॥ तस्करोऽयमिति ध्यायन्, परिव्राजेत्यभाषत ॥ १०७ ॥ [युग्मम्] कोऽसि त्वं हेतुना केन, चिन्ता चान्तश्च दृश्यसे ?॥ ततः कुमारो धिषणा-धिषणस्तमदोवदत्[9] ॥ १०८ ॥ दारिद्र्यविद्रुतः शून्य-स्वान्तः स्वामिन् ! भ्रमाम्यहम् ॥ परं पराभवस्थानं, विज्ञानां दारिद्र्यमेव हि ॥ १०९ ॥ अद्य छिनद्मि ते दौःस्थ्य-मित्यूचेऽथ त्रिदण्डिकः ॥ सोप्यूचे सर्वमिष्टं मे, भावि युष्मत्प्रसादतः ॥ ११० ॥ तदा चोरुनभोमार्गो-लङ्घनोत्थश्रमादिव ॥ पश्चिमाम्भोनिधौ तूर्णं, मज्जति स्म नभोमणिः[10] ॥ १११ ॥ ततोऽर्ककान्तवि-श्लेषो-त्पन्नशोकभरैरिव ॥ दिगङ्गनासु मालिन्य-मुपेतासु तमोभरैः ॥ ११२ ॥ कोशात्कृपाणमाकृष्य, बद्ध्वा परिकरं च सः ॥ प्रोचे

१ चौरगवेषणम् । २ प्रतिज्ञाम् । ३ स्त्रियम् । ४ प्रतिज्ञा कर्तव्येत्यर्थः । ५ त्रिदण्डकमण्डलुमालावान् । ६ करिकरसदृक्करम् । ७ कुन्तलः वाल. । ८ अजिन चर्म । ९ बुद्धिनिधान । १० सूर्य· । ११ कान्तः पति· ।

उपगम्य-धनमुक्तम् ॥२७१॥

कुमारमेनमहं यथा कुर्वे तवेहितम् ॥ ११३ ॥ [युग्मम्] इत्युदीर्य समं तेन, गत्वा पुर्यां स तस्करः ॥ क्वचिदिभ्यगृहेऽकार्षी–त्क्षात्रं श्रीवत्ससंस्थितम् ॥ ११४ ॥ तेन क्षात्रेण गेहान्तः, प्रविश्य निभृतक्रमम् ॥ पेटाः पाटच्चरो वह्वीः, वित्तापूर्णाः समाकृषत् ॥ ११५ ॥ तद्रक्षार्थं कुमारं च, तत्र संस्थाप्य तस्करः ॥ प्रलोभ्य दुःस्थानानिन्ये, सुप्तान्देवकुलादिषु ॥ ११६ ॥ पेटाश्चोत्पाद्य तैः शेषं, कुमारेणात्मना तथा ॥ नगर्या निर्ययौ केना—ऽप्यदृष्टः स पिशाचवत् ॥ ११७ ॥ तदा च भूपभूर्दध्यौ, हन्म्येनमसिनाऽधुना ॥ यद्वा मम कुलीनस्य छलं कर्तुं न युज्यते ॥ ११८ ॥ किञ्च नित्यं कृते कस्य, मुष्णाति नगरीमयम् ॥ गेहे चास्य कियद्वित्त—मिति च ज्ञेयमस्ति मे ॥ ११९ ॥ तज्ज्ञायमधुना मार्य, इति ध्यायन्नृपाङ्गजः ॥ तमन्वयासीद्दक्षो हि, नौत्सुक्यं कुरुते क्वचित् ॥ १२० ॥ मर्बेऽथ पुरोद्यान–मागतेषु मलिम्लुचः ॥ ऊचे कुमारमद्यापि, बहुका विद्यते निशा ॥ १२१ ॥ क्षणमात्रमिहोद्याने, वत्स ! विश्रम्यतां ततः ॥ विनीयते यथा सर्वै—र्वीवधोद्वहनश्रमः ॥ १२२ ॥ आमेत्युक्त्वा ततो राज—पुत्रो वृक्षस्य कस्यचित् ॥ मूलाद्दक्षिणतस्तस्थौ, परिमोषी तु वामतः ॥ १२३ ॥ अन्योऽन्यं हन्तुमिच्छन्तौ, विजेतुं वादिनाविव ॥ अलीकनिद्रया धूर्त–प्रष्ठौ सुषुपतुश्च तौ ॥ १२४ ॥ भारवाहास्तु ते श्रान्त—सुप्ता विश्रब्धचेतसः ॥ तीव्रां तन्द्रामविन्दन्त, तादृशां सुलभा हि सा ॥ १२५ ॥ उत्थाय स्रस्तरादक्षः, कुमारस्तु शनैः शनैः ॥ कृपाणपाणिर्न्यस्य, तरोर्मूलमशिश्रियत् ॥ १२६ ॥ अप्रमत्ते श्रमणवत् , कुमारे तत्र संस्थिते ॥ निस्त्रिंशपाणिर्निस्त्रिंशः, समुत्तस्थौ स तस्करः ॥ १२७ ॥ निहत्य भारिकांस्तांश्च, कुमारं यावदैक्षत ॥ आकृष्टासिः पुरोभूय, तावत्सोऽप्येवमब्रवीत् ॥ १२८ ॥ परलुण्टाक ! रे ! पाप !, विश्वस्तजनघातक ! ॥ चिरं कृतस्य पापस्य, फलमाप्नुहि साम्प्रतम् ॥ १२९ ॥ इत्युक्त्वा

१ तस्कर. । २–४ चौरः । ३ भारोत्पाटनश्रम. । ५ खड्गकरः । ६ गतदयः ।

गन्छतस्तस्य, पादौ खड्गेन सोऽच्छिनत् ॥ छिन्नमूलस्तरुरिवा-पतच्चौरस्ततो भुवि ॥ १३० ॥ प्रोचे चैवं परित्यक्त-जीविताशो नृपाङ्गजम् ॥ अहं भुजङ्गमाह्वान-श्चौरोऽभूवं महाबलः ॥ १३१ ॥ इह श्मशाने भूम्यन्तः, सदनं मम विद्यते ॥ तत्रास्ति मे स्वसा, वीरमती सञ्ज्ञा कुमारिका ॥ १३२ ॥ अभिज्ञानाय तदसिं, ममादाय महामते ! ॥ गत्वामुष्य वटस्याधः, शब्दयेस्तां सुलोचनाम् ॥ १३३ ॥ मद्भूमिवेश्मनो द्वारे, तया चोद्घाटिते सति ॥ तामुद्वह्याखिलं द्रव्य-माददीथा मदर्जितम् ॥ १३४ ॥ पश्चात्तु ससुखं तत्र, तिष्ठेरन्यत्र वा व्रजेः ॥ तेनेत्युक्तः कुमारस्तं, वाक्यैराश्वासयच्छुभैः ॥ १३५ ॥ तस्मिन्मृते तु तत्खड्गं, लात्वा गत्वा वटान्तिके ॥ शब्दिता तेन सम्भ्राता, सा द्वारमुदघाटयत् ॥ १३६ ॥ तां च दृष्ट्वा जगन्नेत्र-कैरवाकरकौमुदीम् ॥ इयं हि स्मरसर्वस्व-मिति दध्यौ नृपात्मजः ॥ १३७ ॥ सौम्य ! कस्त्वं किमर्थं वा-ऽऽयासीरिति तया च सः ॥ पृष्टोऽवादीद्यथावृत्तं, ततः सान्तरदूयत ॥ १३८ ॥ कृतावहित्था प्रोचे च, स्वामिन्नेहि गृहान्तरे ॥ वीरः सोप्यविशत्तत्र, तस्मै साप्यासनं ददौ ॥ १३९ ॥ अथ नाथस्त्वमेवास्य, भूघनस्य धनस्य च ॥ इत्युदीर्याथ धूर्ता सा, वासवेश्मोदघाटयत् ॥ १४० ॥ तल्पं च प्रगुणीकृत्य, साह विश्रम्यतामिह ॥ अहं तु त्वत्कृते कान्त !, गोशीर्षद्रवमानये ॥ १४१ ॥ तयेत्युक्तः कुमारोपि, भेजे तल्पमनल्पधीः ॥ तस्यां बहिर्गतायां च, चेतसीति व्यचिन्तयत् ॥ १४२ ॥ न्यायशास्त्रे हि विश्वासः, सर्वस्यापि निषिध्यते ॥ विशेषस्तु नारीणा-मरीणां च विचक्षणैः ॥ १४३ ॥ स्त्रीणां द्विषां वा विश्वासो, विश्वासं जनयेज्जनम् ॥ इयं तु स्त्रीरिपुश्चेति, विश्वासार्हा न सर्वथा ॥ १४४ ॥ ध्यात्वेति तल्पे विन्यस्य, वसनच्छन्नदारुकम् ॥ ततो दूरे तिरोधाय, तस्थौ सुन्दरनन्दनः ॥ १४५ ॥ बहिर्हन्तुमशक्यो यः, सोऽत्र सुप्तो हनिष्यते ॥ इत्यूर्द्ध्वं तस्य

१ परिणीय । २ आकारगोपनं कृत्वा । ३ शरीरस्य । ४ विगतश्वास मरणमित्यर्थः । ५ पल्यङ्के ।

तल्पस्य, न्यस्ता यन्त्रशिलाभवत् ॥ १४६ ॥ तदा च सा शिला दस्युं-स्वस्रा यन्त्रप्रयोगतः ॥ पातिताऽचूर्णयत्तूर्णं, तां शय्यां शरकाण्डवत् ॥ १४७ ॥ ततो मया हतः सुष्ठु, भ्रातृघातीति वादिनीम् ॥ धृत्वा केशेषु तामेव-मवादीत्पार्थिवाङ्गजः ॥ १४८ ॥ कपटैरपि मां हन्तु-माः पापे ! कः प्रभुर्भवेत् ? ॥ शाम्येत्किं वडवावह्नि-र्घनैरपि घनाघनैः ? ॥ १४९ ॥ इत्युक्त्वा तां सहादाय, भूगेहान्निर्जगाम सः ॥ रूपं निरूप्य रक्तोऽपि, विरक्तस्तत्कुकर्मणा ॥ १५० ॥ अथ धैर्यनिधेस्तस्य, मुखाब्जमिव वीक्षितुम् ॥ पूर्वाचलशिरोदेश-मारुरोह नभोमणिः ॥ १५१ ॥ भूपाभ्यर्णं ततो गत्वा, निशावृत्तं निवेदयन् ॥ हतो दस्युः स्वसा तस्या-ऽऽनीतेयमिति सोऽब्रवीत् ॥ १५२ ॥ मेदिनीमन्दिरं तच्चा-दीदृशन्मेदिनीपतेः ॥ नृपोपि वित्तं तत्रस्थं, सर्वं तत्स्वामिनामदात् ॥ १५३ ॥ निजाङ्गजाञ्च कमलसेनाख्यां कमलेक्षणाम् ॥ ददौ भूपभुवे भूप-स्तच्चरित्रैश्चमत्कृतः ॥ १५४ ॥ शतं गजेन्द्रान् ग्रामांश्च, सहस्रमयुतं हयान् ॥ लक्षं पदातींस्त्रिष्कांश्च, तस्मै प्रयुतमार्पयत् ॥ १५५ ॥ पौरा अपि पुरीदस्यु-हन्तारं तमपूजयन् ॥ गुणवान् राजमान्यश्च, यद्वा केन न पूज्यते ? ॥ १५६ ॥ ततो भूमीभुजादत्ते, प्रासादे सप्तभूमिके ॥ तस्थौ नृपात्मजश्चित्ते, बिभ्रन्मदनमञ्जरीम् ॥१५७॥ प्राप्तोऽपि भूपतेः पुत्रीं, लक्ष्मीं कीर्त्तिञ्च भूयसीम् ॥ ता नोदतारयच्चित्ता-दहो ! मोहोऽति दुस्त्यजः ॥ १५८ ॥ अथान्यदा कुमारस्य, स्वसौधे तस्थुषोऽन्तिके ॥ आगात्काचिद्रशा दत्ता-ऽऽसना चोपविशत्पुरः ॥ १५९ ॥ किमर्थमागतासीति, तेन पृष्टा च साब्रवीत् ? ॥ अहं मदनमञ्जर्या, प्रेषितास्मि तवान्तिके ॥ १६० ॥ तयेत्युक्तं च हे कान्त !, मां वियोगाग्नितापिताम् ॥ निजसङ्गमगोशीर्ष-द्रवैर्निर्वापय द्रुतम् ॥ १६१ ॥ अन्यच्च मत्तमातङ्ग-बन्धं तस्करमारणम् ॥ दुष्टस्त्रीदम्भवेदित्वं, नृपनिर्मितपूजनम् ॥ १६२ ॥ लोके च विश्रुतां

१ चौरभगिन्या । २ मघैः । ३ भूगृहम् । ४ दशमहस्रम् । ५ दशलक्षम् ।

ताम्बूलं, तस्यै कीर्तिं, तवाकर्ण्यातिविस्मिता ॥ त्वत्सङ्गमोत्सुका प्राणा-नपि कृच्छ्राद्दधाति सा ॥ १६३ ॥ [युग्मम्] श्रुत्वेति दत्वा
भूपात्मजोऽवदत् ॥ भद्रे ! तां ब्रूहि यन्नैव, विधेयोत्सुकता त्वया ॥ १६४ ॥ यथा मत्सङ्गमौत्सुक्यं, बाधते त्वां सुलोचने ! ॥ तथा
त्वत्सङ्गमौत्सुक्यं, बाढं मामपि बाधते ॥ १६५ ॥ प्रस्तावमन्तरा किन्तु, न किञ्चित्क्रियते बुधैः ॥ ततः समयमासाद्य, करिष्यामि
समीहितम् ॥ १६६ ॥ इत्युक्त्वा सुलसासूनु-र्दूतिकां विससर्ज ताम् ॥ सापि प्रामूमुदत्तस्य, वाक्यैर्मदनमञ्जरीम् ॥ १६७ ॥
अन्येद्युः करेमारूढौ, तत्पितुः सेवकावुभौ ॥ आयातौ तद्गृहे तौ च, दृष्ट्वाऽमोदत भूपभूः ॥ १६८ ॥ तौ चालिङ्गय दृढं बाष्प—
जलाप्लावितलोचनः ॥ सोऽप्राक्षीत्कुशलं ? पित्रो-स्ततस्तावित्यवोचताम् ॥ १६९ ॥ पित्रोः श्रेयोस्ति किन्तु त्व-द्विरहाकुलयोस्तयोः ॥
न चेत्त्वद्दर्शनं भावि, तदा तूर्णं मरिष्यतः ॥ १७० ॥ सोथ गत्वा नृप प्रोचे, मत्पितुः सेवकावुभौ ॥ मामाह्वातुमिहायातौ, तत्र
तद्गन्तुमुत्सहे ॥ १७१ ॥ स्माहोर्वीशः पुनर्देय-मस्माकं दर्शनं त्वया ॥ त्वद्दर्शनेन तृप्ता स्मः, पीयूषेणेव नो वयम् ॥ १७२ ॥ इत्युदि-
त्वा नृपस्तस्मै, दत्वा चाभरणादिकम् ॥ समं तेन निजां पुत्रीं, प्राहिणोत्सपरिच्छदाम् ॥ १७३ ॥ ततः पुर्या बहिः सेनां, निवेश्य
मकला निजाम् ॥ एकेन स्यन्दनेनास्था-त्पूर्मध्ये भूपभूः स्वयम् ॥ १७४ ॥ यामिन्याः प्रथमे यामे, रहस्ता दूतिकां प्रति ॥ प्राहिणो
त्सेवकं चैकं, सोपि गत्वेति तां जगौ ॥ १७५ ॥ सेनां प्रस्थाप्य नृपभू-रथेनैकेन तिष्ठति ॥ कृते मदनमञ्जर्या-स्तत्रामानाय सत्व-
रम् ॥ १७६ ॥ ततो गत्वा तया क्षिप्रं, प्रोक्ता मदनमञ्जरी ॥ पार्श्वे भूपभुवो हर्षा-त्फुल्लाङ्गाऽऽगात्सखीयुता ॥ १७७ ॥ सोपि
रागामयक्षीण-दाक्ष्यमन्दाक्षलोचनः ॥ स्यन्दनेऽध्यारोपयत्ता-महो सर्वङ्कषाः स्त्रियः ! ॥ १७८ ॥ सोऽथ प्रेर्य हयान् पुर्या, निर्यातो-

१ उष्ट्रारूढौ ।

ऽनीकमागतः ॥ प्रयाणं कारयामास, ढक्कावादनपूर्वकम् ॥ १७९ ॥ गच्छन् प्रयाणैरच्छिन्नै–र्देशमुल्लङ्घ्यभूभृतः ॥ कुमारः पादपाकीर्णा, प्रापदेकां महाटवीम् ॥ १८० ॥ प्रमद्राभ्यरान् गर्जा–रवैर्जागरयन्निव ॥ धारासारैर्भुवं सिञ्च–स्तदा चागाद् घनागमः ॥ १८१ ॥ ऋतौ तत्रापि राट्पुत्रः, पित्रोः सङ्गन्तुमुद्यतः ॥ न तस्थौ क्वापि चक्राङ्गः, इव मानसमन्तरा ॥ १८२ ॥ तत्रारण्ये व्रजतस्य, सैन्यं च बहुभिस्तुवान् ॥ रुरोध कोपि भिल्लेशः, स्रोतोवेगमिवाचलः ॥ १८३ ॥ तद्भिल्लैः प्रबलैर्भिन्नं, कुमारस्याबलं बलम् ॥ दिशोदिशं ननाशद्राग्, मेघवृन्दमिवानिलैः ॥ १८४ ॥ सैन्ये नष्टेऽपि सुलसा–सुतः प्राज्यपराक्रमः ॥ युक्तो मदनमञ्जर्या, रथेनैकेन तस्थिवान् ॥ १८५ ॥ युध्यमानश्च तद्भिल्ल–बलं प्रबलमप्यलम् ॥ स शरैरुपद्रुद्राव, ध्वान्तमंशुरिवांशुभिः ॥ १८६ ॥ ततो नष्टं निजानीकं, दृष्ट्वा भिल्लप्रभुः स्वयम् ॥ युद्धायाढौकत क्रोध–दष्टोष्ठो निष्ठुरं ब्रुवन् ॥ १८७ ॥ घोरैर्ज्याघातनिर्घोषै–स्त्रासयन्तौ वनेचरान् ॥ पृषत्कैः सततोन्मुक्तैः, कुर्वाणौ व्योम्नि मण्डपम् ॥ १८८ ॥ अन्योन्यमुक्तनाराच–घर्षणोत्पन्नवह्निना ॥ अनभ्रं विद्युदुद्योतं, दर्शयन्तौ मुहुर्मुहुः ॥ १८९ ॥ साश्चर्यं वनदेवीभि–र्वीक्षितौ वीरकुञ्जरौ ॥ ततस्तौ चक्रतुर्बाणा–बाणि तुल्यबलौ चिरम् ॥ १९० ॥ [त्रिभिर्विशेषकम्] न त्वेकोपि जय लेभे, ततो दध्यौ नृपात्मजः ॥ जंय्योऽसौ नौजसा तस्मा–च्छलेनापि जयाम्यमुम् ॥ १९१ ॥ विमृश्येति धाराधीश–सूनुर्मदनमञ्जरीम् ॥ कारितोदारभृङ्गारा, पुरः स्वस्य न्यवीविशत् ॥ १९२ ॥ तां च प्रेक्ष्य सुरीकल्प–रूपां मोहितमानसम् ॥ कुमारस्तीक्ष्णबाणेन, छन्मर्मणि जघान तम् ॥ १९३ ॥ ततः स भिल्लभूमीशः, पतीतः पृथिवीतले ॥ घातव्यथाकुलोऽप्येवं, कुमारं प्रत्यभाषत ॥ १९४ ॥ अहं हि स्वरवीरेण, हतपूर्वस्त्वया हतः ॥ तन्मयायं हत इति, स्मयं मा स्म कृथा वृथा ॥ १९५ ॥ इत्युदीर्य मृते तस्मिन्,

१ नदीवेगमिव पर्वत. । २ स्वसेनाम् । ३ याणै. । ४ जेतु शक्य· । ५ बलेन ।

भूपभूः स्वपरिच्छदम् ॥ प्रेक्षमाणोऽपि नैक्षिष्ट, नंष्ट्वा कापि गतं तदा ॥ १९६ ॥ एकेनैव स्यन्दनेन, ततो गच्छन्नृपाङ्गजः ॥ उल्लङ्घ्य तामरण्यानी-मेकं गोकुलमासदत् ॥ १९७ ॥ निर्गत्य गोकुलाच्च द्वौ, पुरुषौ तमपृच्छताम् ॥ क्व यास्यतीति स स्माह, यामि शङ्खपुरे ह्यहम् ॥ १९८ ॥ आवामपि त्वया सार्ध-मागच्छावो यदीच्छसि ? ॥ इति ताभ्यां पुनः पृष्टो-ऽवादीदोमिति भूपभूः ॥ १९९ ॥ रथे चाश्वौ योजयन्तं, तमेवं तावचोचताम् ॥ अस्त्यत्र मार्गे कान्तारं, क्रूरश्वापदसङ्कुलम् ॥ २०० ॥ चौरो दुर्योधनाह्वान-स्तत्र तिष्ठति दुर्जयः ॥ मत्तो हस्ती दृग्विषश्च, व्यालो[1] व्याघ्रश्च दारुणः ॥ २०१ ॥ तदध्वानममुं मुक्त्वा, सौम्य ! गच्छाधुनामुना ॥ सोपद्रवं हि पन्थान-मृजुमप्याश्रयेत कः ? ॥ २०२ ॥ प्रोचे कुमारोऽस्मिन्नेव, मार्गे गच्छत निर्भयाः ॥ सम्मुखं प्रापयिष्यामि, युष्मान् शङ्खपुरे द्रुतम् ॥ २०३ ॥ तच्छ्रुत्वा तौ नरावन्ये, चाध्वनीना[2] धनान्विताः ॥ चेलुस्तेन समं मीना, इवाब्धेः स्रोतसा सह ॥ २०४ ॥ तदा चैको जटाजूट-मुकुटाङ्कितमस्तकः ॥ त्रिशूलकुण्डिकाधारी, भस्मोद्धूलितभूघनः ॥ २०५ ॥ महाव्रती समेत्यैव-मुवाच नृपनन्दनम् ॥ पुत्र ! शङ्खपुरे देवा-न्नन्तुमेमि त्वया समम् ॥ २०६ ॥ [युग्मम्] किन्तु मत्सन्निधौ स्वर्ण-दीनाराः सन्ति केचन ॥ देवानां बलिपूजार्थं, दत्ता धार्मिकपूरुषैः ॥ २०७ ॥ तानादत्स्व यथा मार्गे, व्रजामो निर्भय वयम् ॥ धने हि निकटस्थे नः, साशङ्कं स्यान्मनो भृशम् ॥ २०८ ॥ इत्युदित्वा कुमाराय, स धनग्रन्थिकां ददौ ॥ आशिषश्च ददत्तस्मै, चचाल सह सार्थिकैः ॥ २०९ ॥ स च गानेन नृत्येन, चेष्टाभिर्गतिभिः स्वरैः ॥ कथाभिर्विविधाभिश्चा-ऽरञ्जयत्पथिकान् पथि ॥ २१० ॥ न तस्य व्यश्वसीद्भिक्षु-वेषस्यापि नृपात्मजः ॥ अविश्वासः श्रियां मूल-मित्यन्तः परिचिन्तयन् ॥ २११ ॥ वाहांश्च[3] वाहयंस्तूर्णं, कान्तारान्तर्जगाम सः ॥

१ सर्प । २ पान्थाः । ३ हयान् ।

तदा च राजपुत्रादीन्, जटिलः सोऽब्रवीदिदम् ॥ २१२ ॥ एकं गोकुलमस्त्यत्र, कलगोकुलसङ्कुलम् ॥ वर्षारात्रं तत्र चाहं, गतवर्षे व्यितोऽभवम् ॥ २१३ ॥ तत्रत्यानां [1]बल्लवाना–मत्यर्थं वल्लभोऽस्म्यहम् ॥ सर्वेषामात्मनां तस्मा–त्तेऽद्य दास्यन्ति भोजनम् ॥ २१४॥ गत्वाऽऽगच्छामि तद्यात्र–त्तावदत्र प्रतीक्षताम् ॥ करोमि सफलं जन्म, यथातिथ्यं विधाय वः ॥ २१५ ॥ इत्युक्त्वा स व्रती–गत्वाऽऽनीय दध्याज्यपायसम् ॥ कुमारमवदत्पुत्र!, कृतार्थय मम श्रमम् ॥ २१६ ॥ प्रत्युत्पन्नमतिः सोऽथ, प्रोचे मौलौ व्यथास्ति मे ॥ ऋषिभोज्यं च नो कल्प्यं, तन्नेदं भोक्ष्यते मया ॥ २१७ ॥ इत्युक्त्वा वारयन्नेत्र–सञ्ज्ञया सार्थिकांश्च सः ॥ कुशिष्या इव गुर्वाज्ञां, ते तु तां नैव मेनिरे ॥ २१८ ॥ विषमिश्रं च तद्भोज्यं, भुक्त्वा द्राग् मृत्युमाप्नुवन् ॥ ततोऽधावच्छरान्मुञ्चन्, कुमारं प्रति स व्रती ॥ २१९ ॥ कुमारोऽप्यर्धचन्द्रेण, हत्वा मर्माणि मर्मवित् ॥ पातयामास तं पृथ्व्यां, ततः सोऽप्येवमब्रवीत् ॥ २२० ॥ अहं दुर्योधनाह्वान—श्चौरः केनाप्यनिर्जितः ॥ त्वयैकेनैव बाणेन, प्रापितः प्राणसंशयम् ॥ २२१ ॥ त्वद्वीर्यं वीक्ष्य तुष्टोन्त–र्वच्मि ते सूनृतं वचः ॥ वामतोऽस्माद्गिरेर्मध्ये, नद्योरस्ति सुरालयः ॥ २२२ ॥ तस्य पश्चिमभागे च, सज्जिता विद्यते शिला ॥ तां प्रेर्य प्रविशेर्वामभागस्थे भूमिधामनि ॥ २२३ ॥ तत्रास्ति रूपलावण्य–पुण्याङ्गी नवयौवना ॥ नाम्ना जयश्रीः पत्नी मे, द्रविणं चातिपुष्कलम् ॥ २२४ ॥ तत्सर्वमात्मसात्कुर्या, दद्याश्चाग्निं मृतस्य मे ॥ वदन्नेवं क्षणाद्दस्यु–र्दीर्घनिद्रामवाप सः ॥ २२५ ॥ ततो दारूणि सम्मील्य, तं प्रज्वाल्य महीशभूः ॥ रथमारुह्य तत्प्रोक्ते, ययौ देवकुले द्रुतम् ॥ २२६ ॥ शिलां चोद्घाट्य तेनोच्चैः, शब्दिता दस्युसुन्दरी ॥ मध्येसौधं समेहीति, समेत्य तमभाषत ॥ २२७ ॥ तद्रूपं च जगज्जैत्रं, कुमारो यावदैक्षत ॥ त जघानापहस्तेन, तावन्मदनमञ्जरी ॥ २२८ ॥ इति

१ आभीराणाम् । २ देवकुलम् । ३ मरणम् ४ अपसारणार्थं हस्तः तेन ।

चाख्यन्मया सख्यः, पितरौ स्वजनास्तथा ॥ त्यक्तास्तव कृते त्वञ्चा-ऽन्यं कामयसे पराम् ॥ २२९ ॥ ततोऽसौ मा भवत्त्वस्या, विषाद इति चिन्तयन् ॥ विहाय वित्तयुक्तां तां, रथारूढः पुरोऽचलत् ॥ २३० ॥ लङ्घमानश्च गहनं, गहनं स्त्रीचरित्रवत् ॥ पुलिन्दद्वन्द्वमुत्र-स्त-मपश्यन्नश्यदुच्चकैः ॥ २३१ ॥ किमस्ति मत्तहस्तीति, ध्यायंश्चायं व्यलोकयत् ॥ यावत्सर्वादिशस्ताव-द्ददर्शैकं मतङ्गजम् ॥ २३२ ॥ उदस्तेन स्वहस्तेन, पातयन्तं पतत्रिणः ॥ मूलादप्युन्मूलयन्तं, पादपान् सिन्धुवेगवत् ॥ २३३ मदाम्बुनिर्झरक्लिन्नं, सितं सितमरीचिवत् ॥ उग्रदन्तं महापादं, कैलासमिव जङ्गमम् ॥ २३४ ॥ तं मत्तानेकपं प्रेक्ष्य, त्रस्तां मदनमञ्जरीम् ॥ आश्वास्योदतरत्तूर्णं, स्यन्दनान्नृपनन्दनः ॥ २३५ ॥ [त्रिभिर्विशेषकम्] ययौ च सम्मुखं तस्य, धैर्याधरितभूधरः ॥ तं च वञ्चयितुं न्यास्थ-दुत्तरीयं तदग्रतः ॥ २३६ ॥ प्रहर्तुं तत्र दन्ताभ्यां, नीचैर्जातं च तं गजम् ॥ उत्प्लुत्यारोहदत्यर्थं, खेदयित्वा मुमोच च ॥ २३७ ॥ रथमारुह्य गच्छंश्च, पुरो व्याघ्रं विलोक्य सः ॥ हित्वा रथमगात्तस्य, सम्मुखं विकसन्मुखः ॥ २३८ ॥ तमायान्तं प्रति व्याघ्रः, क्रोधोद्धुषितकेसरः ॥ पुच्छमाच्छोटयन् व्यात्त—वक्त्रो यावदधावत ॥ २३९ ॥ तावद्वामकरं वस्त्रा-वेष्टितं न्यस्य तन्मुखे ॥ जघानापरपाणिस्थ-कृपाण्या निष्कृपः स तम् ॥ २४० ॥ पुनः शताङ्गमारुह्य, पुरो गच्छन्नतुच्छधीः ॥ दूराद्ध्वनि निःशूकं, दन्दशूकं ददर्श सः ॥ २४१ ॥ अत्युत्कटस्फटाटोपं, भासुरं मणिकान्तिभिः ॥ धमनीस्फारफूत्कारं, प्रचण्डं यमदण्डवत् ॥ २४२ ॥ लोहिताक्षं कालकान्ति-मायन्तं वीक्ष्य तं भयात् ॥ कम्प्राङ्गी व्यलगत्पत्युः, कण्ठे मदनमञ्जरी ॥ २४३ ॥ [युग्मम्] भुजङ्गाद्भीरु ! मा भैषी-रित्युक्त्वा भूपभूस्ततः ॥ तन्नेत्रगतिवक्राणि, स्तम्भयामास विद्यया ॥ २४४ ॥ आहितुण्डिकवद् भूरि, क्रीडयित्वा मुमोच

१ निर्लज्जः । २ वनम् । ३ हस्तिनम् । ४ रथात् । ५ रथम् । ६ सर्पम् । ७ वादी इति भा० ।

तम् ॥ इत्थं कथञ्चिदुल्लङ्घ्या-ऽरण्यं शङ्खपुरे ययौ ॥ २४५ ॥ यत्र तस्य बलं भिल्ल-बलाभ्रष्टमभूत्पुरा ॥ तदप्यन्येन मार्गेणा—
ऽऽययौ भूपसुवोन्तिके ॥ २४६ ॥ तं चायान्तं समाकर्ण्य, सुन्दरो भूपुरन्दरः ॥ अभ्याजगाम सानन्दं, नन्दनं द्रष्टुमुद्यतः ॥ २४७ ॥
अभ्यायान्तं कुमारोपि, श्रुत्वा तातं ससम्भ्रमः ॥ गत्वा ननाम भूपीठ-न्यस्तशस्तस्वमस्तकः ॥ २४८ ॥ ततः प्रमोदाश्रुजल-क्लिन्ननेत्रो
धराधवः ॥ तमालिङ्ग्य निवेश्याङ्के, मूर्ध्नि जघ्रौ मुहुर्मुहुः ॥ २४९ ॥ उत्तम्भितध्वजे बद्ध-तोरणे स्वपुरे च तम् ॥ प्रियाद्वयान्वितं
हस्त्या-रूढं प्रावीविशन्नृपः ॥ २५० ॥ ततो गतो गृहेऽनंसी-त्स सवित्रीं वधूयुतः ॥ पुत्र ! त्वमक्षयो भूया, इति साप्याशिषं ददौ
॥ २५१ ॥ भोजनानन्तरं पित्रा, पृष्टः पुत्रो यथातथम् ॥ सर्वं स्ववृत्तमाचख्यौ, सर्वेषां विस्मयावहम् ॥ २५२ ॥ ततो राज्ञा यौवराज्ये,
स्थापितो मोदयन् जनान् ॥ कुर्वाणो विविधाः क्रीडाः, स कालं कञ्चिदत्यगात् ॥ २५३ ॥ अन्यदानङ्गभूपाज्ञा-वर्त्तिनं जनयन्
जनम् ॥ द्रुमान् विभूषयन् सर्वान्, मानवानिव यौवनम् ॥ २५४ ॥ मानिनीमानकुट्टाक-कलकोकिलकूजितः ॥ मत्तद्विरेफझङ्कार-
मुखरीकृतदिग्मुखः ॥ २५५ ॥ विप्रयुक्तवधूधैर्य—लुण्टाकमलयानिलः ॥ मदमुत्पादयन् यूनां, प्रावर्त्तत मधूत्सवः ॥ २५६ ॥ [त्रि-
भिर्विशेषकम्] तदा च रन्तुमुद्यानं, पार्थिवः पौरसंयुतः ॥ ययौ कृताह्वानमिव, वातोद्धूतद्रुपल्लवैः ॥ २५७ ॥ समं मदनमञ्जर्या,
तत्रागाद्भूपभूरपि ॥ सविस्मयं सकामं च, पौरदारैर्निरीक्षितः ॥ २५८ ॥ दोलन्दोलनपानीय-क्रीडापुष्पोच्चयादीभिः ॥ स तत्र कान्तया
सार्कं, रेमे हरिरिव श्रिया ॥ २५९ ॥ रामं रामं यथाकामं, विनोदैर्विविधैरथ ॥ अपराह्णे पुराधीशः, समं पौरैः पुरे ययौ ॥ २६० ॥
रतिप्रियः कुमारस्तु, विसृष्टान्यपरिच्छदः ॥ प्रियाद्वितीयः सुचिरं, रन्त्वा यावत्पुरे व्रजेत् ॥ २६१ ॥ तावत्प्राणप्रिया तस्य, दष्टा

१ भूशक्रः । २ जननीम् । ३ द्विरेफः भ्रमरः ।

दुष्टेन भोगिना ॥ उत्सङ्गे न्यपतत्पत्यु-र्दष्टाहमिति वादिनी ॥ २६२ ॥ ततो मन्त्रादिभिर्यावत्-तां चिकित्सति भूपभूः ॥ तावत्सा गरलव्यापा-न्मूर्च्छिताऽभूदचेतना ॥ २६३ ॥ ततो विपन्नां तां ज्ञात्वा, कुमारो मोहमोहितः ॥ रुरोद रोदसीकुक्षिम्भरिभिः परिदेवनैः ॥ २६४ ॥ दध्यौ चैवं विनामुष्याः, कथं जीविष्यते मया ॥ वल्लभानां वियोगो हि, वह्नेरप्यतिरिच्यते ॥ २६५ ॥ स्वल्पा हि सह्यते पीडा, भूरिपीडापहा बुधैः ॥ २६६ ॥ इति ध्यात्वा चितां कृत्वा, तदवश्यं प्रवेष्टव्यं, मया वह्नौ सहानया। तत्र कान्तां निधाय च ॥ प्रविविक्षुः स्वयं याव-ज्ज्वलयामास सोऽनलम् ॥ २६७ ॥ तावत्तत्राजग्मतुर्द्वौ, दैवाद्विद्याधरोत्तमौ ॥ इत्यूचतुश्च तं मद्य-स्तद्दुःखं वीक्ष्य दुःखितौ ॥ २६८ ॥ हुताशे होतुमात्मानं, कुतो हेतोस्त्वमीहसे ? ॥ न हीदृशं विद्यते किञ्चित्, प्राणिना प्राणिनाहते ॥२६९॥ कुमारः स्माह कान्ता मे, विपन्ना पन्नगादियम्। विना चैना न शक्नोमि, जीवितुं तच्छ्रयेऽनलम् ॥२७०॥ जीवयावो जीवितेशां, तव तन्मा मृथा वृथा ॥ इत्युक्त्वा मन्त्रितैर्नीरैः, खेचरौ तामसिञ्चताम् ॥ २७१ ॥ ततः सा वीतनिद्रेव, विकसल्लोचना स्वयम् ॥ संवृत्य स्वाङ्गमुत्तस्थौ, कुमारस्य मुदा समम् ॥ २७२ ॥ अथापृच्छ्य कुमारं खे-चरयोर्गतयोस्तयोः ॥ घोरान्धकारनिकरे, जाते च क्षणदाक्षणे ॥ २७३ ॥ पुरमध्येऽधुना गन्तुं, न युक्तमिति चिन्तयन् ॥ सप्रियो भूपभूः प्रत्या—सन्नदेवकुले ययौ ॥२७४॥ [युग्मम्] उद्योतायाऽऽनयाम्यग्नि-मित्युदित्वा गतश्च सः ॥ आत्ताग्निः पुनरायाति, यावद्ध्यायन्निजां प्रियाम् ॥२७५॥ तावदालोकमद्राक्षी—न्मध्येदेवकुल स्फुटम् ॥ तत आगत्य साशङ्कं, स कान्तामिति पृष्टवान् ॥ २७६ ॥ आदाय वह्निमत्रायं, निर्यता तेन मया प्रिये ! दृष्टो महानिहालोकः, सोऽधुना किं न दृश्यते ? ॥ २७७ ॥ सा प्रोचे स्वकरस्थस्य, वह्नेर्दीप्तस्य वायुना ॥ आलोक

१ गरल विषम् । २ मृताम् । ३ विलापैः । ४ ज्वलने । ५ जीवनात् । ६ द्विजिह्वात् । ७ रात्रिसमये । ८ प्रकाशम् । ९ ज्वलिते ।

द्य मक्रान्तो, दृष्टो भावी प्रिय! त्वया ॥ २७८ ॥ ततः प्रियायै दत्वासिं, निधाय भुवि जानुनी ॥ यमत्यधोमुखो धूमं–ध्वजं याव-
कृपाङ्गजः ॥ २७९ ॥ तावत्तस्याः करात्कोश—विहीनोऽसिस्तदग्रतः ॥ पपात गुरुनिर्घातो, विद्युद्दण्ड इवाम्बुदात् ॥ २८० ॥ कृपाणः
कोशहीनोऽय—मपतद्भूतले कुतः? ॥ सम्भ्रान्तेनाऽथ तेनैव—मपृच्छयत नितम्बिनी ॥ २८१ ॥ सम्मोहव्याकुलं चेतः, साम्प्रतं
मेऽभवद्भृशम् ॥ ततोऽयं न्यपतत्पाणेः, कृपाण इति साऽब्रवीत् ॥ २८२ ॥ ततो ज्वलनमुज्ज्वाल्य, रात्रिं तत्रातिवाह्य च ॥ प्रातर्जा-
यापती स्वीय—सौधे तौ मुदीतौ गतौ ॥ २८३ ॥ वृत्तान्तं तं च बन्धूना—मूचतुः खेदहर्षदम् ॥ सुखं चाभजतां नित्यं, पञ्चगोच-
रगोचरम् ॥ २८४ ॥ अन्यदा भूपभूर्वाहै—र्वाहनार्थं बहिर्गतः ॥ निन्येऽरण्येऽपहृत्याशु, वक्रशिक्षितवाजिना ॥ २८५ ॥ तत्र चायं
भ्रमन्नेक–मद्राक्षीच्चैत्यमुत्तमम् ॥ किमिहाद्भुतवीक्षार्थं, सिद्धसद्माऽऽगतं दिवः ॥ २८६ ॥ चैत्यस्य तस्य पार्श्वे च, कल्पद्रुरिव जङ्गमः ॥
चतुर्ज्ञानधरः साम्य—सुधारसमहोदधिः ॥ २८७ ॥ व्रतिव्रातैः परिवृतः, पुरन्दर इवामरैः ॥ आश्रयः श्रेयसां श्रेष्ठ—रत्नानामिव
रोहणः ॥ २८८ ॥ भासमानो गुरुर्गुणै–र्महोभिरिव भास्करः ॥ जितेन्द्रियत्वरूपाभ्यां, कलाकेलिंकलां हरन् ॥ २८९ ॥ चारणश्रम-
णस्तेन, नयनानन्दचन्द्रमाः ॥ अदर्शि साहसगति–र्नाम्ना धाम्ना रविं जयन् ॥ २९० ॥ [चतुर्भिःकलापकम्] ततः प्रणम्य तं
भक्त्या, प्राप्ताशीरुपविश्य च ॥ शुश्राव भूपभूर्धर्म–देशनां क्लेशनाशिनीम् ॥ २९१ ॥ तत्र च प्रेक्ष्य पुरुषान्, पञ्च चारित्रकाङ्क्षि-
णः ॥ कुमारोऽवसरं प्राप्य, पप्रच्छेति कृताञ्जलिः ॥ २९२ ॥ रूपलावण्यतारुण्य–पुण्याः पञ्च नरा अमी ॥ स्वामिन्! दीक्षां जिघृक्ष-
न्ति, कुतो हेतोस्त्वदन्तिके ॥ २९३ ॥ गुरुर्जगाद चमरी–सञ्ज्ञा पल्लीह विद्यते ॥ धरणीधरनामासी–त्पल्लीशस्तत्र दुर्धरः ॥ २९४ ॥

१ अग्निम् । २ भार्या । ३ दम्पती । ४ पञ्चेन्द्रियसम्बन्धि । ५ अश्ववाहनार्थम् । ६ कामदेवकलाम् ।

अन्यदा नृपभूः कश्चि–दागात्तद्भुवि सैन्ययुक् ॥ सेनामनाशयच्चास्य, भिल्लेशो भिल्लवृन्दयुक् ॥ २९५ ॥ नाशिते भिल्लचक्रे च, कुमारेण तरस्विना ॥ स्तेनेशस्तेन युयुधे, न त्वेकोऽप्यजयत्परम् ॥ २९६ ॥ ततः कुमारः स्वां नारीं, पुरश्चक्रे मनोरमाम् ॥ तां च प्रेक्ष्य क्षुब्धचित्तं, सोऽवधीद्भिल्लभूपतिम् ॥ २९७ ॥ कुमारे च गते पञ्च, सोदराः शबरप्रभोः ॥ तदाययुर्विपन्नं चा–पश्यन् ज्येष्ठसहोदरम् ॥ २९८ ॥ ततस्ते वैरशुद्ध्यर्थं, रथाध्वानमनुश्रिताः ॥ प्राप्ताः शङ्खपुरेऽद्राक्षु–स्तं कुमारं भटैर्वृतम् ॥ २९९ ॥ कुमारमारणच्छिद्रं, वीक्षमाणाश्च तेऽन्यदा ॥ उद्याने ददृशुः सायं, तं स्त्रीमात्रपरिच्छदम् ॥ ३०० ॥ तदा तन्मारणोपायं, तेषु ध्यायत्सु भोगिना ॥ दष्टा तस्याङ्गना तां च, कुमारो ज्ञातवान् मृताम् ॥ ३०१ ॥ ततस्तया समं मोहात्, कुमारे मर्तुमुद्यते ॥ आयातं खेचरयुगं, कृपया तामजीवयत् ॥ ३०२ ॥ विहायोद्यानमासन्ने, गत्वा देवकुले ततः ॥ विमुच्य कामिनीं तत्र, कुमारो वह्नये ययौ ॥ ३०३ ॥ चिराल्लब्धच्छलास्ते तु, छन्नं देवकुले स्थिताः ॥ अत्रागतममुं हन्म, इति पञ्चाप्यचिन्तयन् ॥ ३०४ ॥ अन्यान्निवार्य चतुरः, चतुरश्छद्मकर्मणि ॥ तद्विघातैकनिष्ठोऽस्था–त्कनिष्ठो द्वारसन्निधौ ॥३०५॥ विस्मेरकौतुकः सोऽथ, तज्जायारूपमीक्षितुम् ॥ चिरसङ्गोपितं दीप–माविश्चक्रे समुद्गकात् ॥ ३०६ ॥ ततो निरीक्ष्य तं जाता–नुरागा सैवमब्रवीत् ॥ सौम्य ! त्वं भव भर्त्ता मे, मरिष्यामि न चेदहम् ॥ ३०७ ॥ मुग्धे ! त्वां कामये कामं, बिभेमि त्वत्पतेः परम् ॥ तेनेत्युक्ता च सा क्रूरा–शया पुनरदोवदत् ॥ ३०८ ॥ अधुनाहं हनिष्यामि, स्वपतिं तव पश्यतः ॥ तन्मा भैषीस्तयेत्युक्तः, स दीपं निरवापयत् ॥ ३०९ ॥ अचिन्तयच्च यो मर्तु–मुद्यतोऽभूत्सहानया ॥ कान्तं तमपि दुष्टेयं, मयि रक्ता जिघांसति ॥ ३१० ॥ हरिद्रारागया तन्मे, कृतमङ्गनयानया ॥ विषवल्लीमिव क्रूरो–दर्का नारीं हि कः श्रयेत् ? ॥ ३११ ॥

१ बलवता । २ भिल्लस्वामिनः । ३ ज्येष्ठबन्धुम् । ४ विज्ञः । ५ छद्मकर्मसु इति हर्षमतौ । ६ सम्पुटात् । ७ भयङ्करायतिफलाम् ।

अस्या दुष्टक्रिया योगा-द्धियते मृत एव यः ॥ विपक्षस्यापि तस्याथ, मारणं नो न युज्यते ॥ ३१२ ॥ तत्सर्वथा वराकं तं, जीवयिष्यामि साम्प्रतम् ॥ तत्रैवं चिन्तयत्येव, सोऽप्यागादाशपावकः ॥ ३१३ ॥ आगच्छता मयोद्योतो, दृष्टः कुत इहाधुना ॥ स्वकान्तामित्यपृच्छच्च, ततः सा कुटिलाब्रवीत् ॥ ३१४ ॥ स्वपाणिस्थज्वलद्वह्नेः, प्रकाश इह सङ्क्रमात् ॥ दृष्टो भावीति तन्मेने, सरलः सोऽपि सूनृतम् ॥ ३१५ ॥ अथ पत्न्याः प्रदायासिं, तस्मिन् वमति पात्रकम् ॥ कोशात्कृपाणमाकृष्य, घातं यावन्मुमोच सा ॥ ३१६ ॥ तावत्कृपारसाम्भोधि-रसौ भिल्लाधिपत्नुजः ॥ अपहस्तेन हस्त्वासिं, पातयामास भूतले ॥ ३१७ ॥ तच्च स्त्रीचरितं प्रोचे, सोदराणां स दारुणम् ॥ ततो विरक्ताः सर्वेऽमी, व्रतं लातुमिहाययुः ॥ ३१८ ॥ कुमारेदं तव प्रोक्त-मेषां वैराग्यकारणम् ॥ तदाकर्ण्यातिसम्भ्रान्तः, कुमारो ध्यातवानिति ॥ ३१९ ॥ अहो ! चरित्रं नारीणां, दारुणेभ्योऽपि दारुणम् ॥ अहो ! तन्मनसां क्रुर-भावो व्याघ्रादिजित्वरः ॥ ३२० ॥ ध्यातुं वक्तुं च यन्नैव, शक्यं धीधनवाग्मिभिः ॥ नार्यो रक्ता विरक्ताश्च, विचेष्टन्ते तदप्यहो ! ॥ ३२१ ॥ यः प्रेम्णा मन्यते वामाः, स्वप्राणेभ्योऽपि वल्लभाः ॥ अध्यवस्यन्ति तमपि, हन्तुं हेतुं विनापि ताः ॥ ३२२ ॥ अपि वारानिधेरापो, गङ्गायाः सिकताकणाः ॥ मीयन्ते धीधनैः कैश्चि-न्नैव स्त्रीचरितं पुनः ॥ ३२३ ॥ ध्यायन्त्यन्यद्वदन्त्यन्य-न्नार्यः कुर्वन्ति चेतरत् ॥ या मायाशाकिनीग्रस्ता-स्तासु रज्येत कः सुधीः ? ॥ ३२४ ॥ तन्मां धिगस्तु निर्लज्जं, येन तस्याः कृते मया ॥ अहारि तद्यशो हारि, कुलञ्च मलिनीकृतम् ॥ ३२५ ॥ यद्वा विवेको वैराग्यं पाण्डित्यं संयमो दमः ॥ तावत्स्यात्प्राणिनां याव-न्न स्युस्ते रमणीवशाः॥३२६॥ संसारे च सुखं सौख्य-स्तास्त्वेवंविधचेष्टिताः ॥ तन्मे संसारवासेन, कृतं दुःखौघदायिना ॥३२७॥ ध्यात्वेत्यादि गुरु-

१ सम[म्] । २ वह्निम् । ३ बुद्धिधनवाग्मिभिः । ४ समुद्रस्य जलम् । ५ मनोहरम् ।

नत्वा, जगादैवं नृपाङ्गजः ॥ स्वामिन्निदं चरित्रं मे, यत्पूज्यैः प्रतिपादितम् ॥ ३२८ ॥ अहं ह्येषां भ्रातृघाती, तस्या दुष्टस्त्रियाः पतिः ॥
निर्विण्णोऽस्मि भवादस्मा-न्निशम्य चरितं निजम् ॥ ३२९ ॥ सद्यः प्रसद्य तन्मह्यं, दीक्षां दत्त मुनीश्वराः ! ॥ ऐहिकामुष्मिकानन्त-
सुखाङ्कुरसुधापगाम् ॥ ३३० ॥ ततस्तैर्दीक्षितो दीक्षा-मत्युग्रां परिपाल्य सः ॥ सुदुस्तपं तपस्तप्त्वा, क्रमान्निर्वाणभागभूत् ॥ ३३१ ॥
यथा चायं सुधीर्द्रव्य-निद्रां परिहरन् पुरा ॥ दस्युना तद्भगिन्या च, नावञ्च्यत कथञ्चन ॥ ३३२ ॥ प्रान्ते च भावतो जाग्र-त्पर-
त्राप्यभवत्सुखी ॥ अन्योप्येवं द्विधा जाग्र-दुभयत्र सुखी भवेत् ॥३३३॥ इति सुन्दरभूपनन्दनर्षे-श्चरितं चित्रकरं निशम्य सम्यक् ॥
भविकैः शिवकाङ्क्षिभिर्द्विधापि, श्रयणीयः प्रतिबुद्धजीविभावः ॥ ३३४ ॥ इति द्रव्यभावनिद्रात्यागेऽगडदत्तसाधुकथा ॥

प्रतिबुद्धजीवी सन् किं कुर्यादित्याह-"न वीससे" इत्यादि-न विश्वस्यात्प्रमादेष्विति गम्यते, अयं भावः-बहुजनादृतत्वात् प्रमादा
नानर्थकारिण इति विश्रम्भवान्न भवेत्, 'पण्डितः' विद्वान् । आशु—शीघ्रमुचितकृत्येषु प्रवर्तितव्यमिति प्रज्ञा यस्य स आशु-
प्रज्ञः, कुतश्चायमाशुप्रज्ञो ? यतो 'घोराः' रौद्राः सततमपि प्राणापहारिणो 'मुहूर्ताः' कालविशेषाः, दिवसाद्युपलक्षणं चैते, कदाचिच्छ-
रीरबलात् घोरा अप्यमी न प्रभविष्यन्तीत्यत आह—'अबलं' बलरहितं मृत्युदायिनो मुहूर्तान्निराकर्तुं विसोढुं वा असमर्थं 'शरीरं'
वपुः, उक्तञ्च-"सत्थग्गिजलसावय-वीसूइआवाहिअहिविसाईहिं ॥ जज्जरमिणं सरीरं, उवक्कमेहिं बहुविहेहिं ॥ १ ॥ जं ऊसासायत्तं,
देह जीवस्स कयलिखंभसमं ॥ जरडाइणिआवासं, का कीरउ तत्थ दीहासा ॥ २ ॥" तर्हि किं कार्यम् ? इत्याह—'भारुण्डपक्षीव

१ "शस्त्रा-ऽग्नि-जल-श्वापद-विसूचिका-व्याधि-अहि-विषादिभिः । जर्जरमिदं शरीरं, उपक्रमैर्बहुविधैः ॥ १ ॥ यदुच्छ्वासायत्त, देह जीवस्य कदलिस्तम्भसमम् । जराडाकिन्यावासं, का क्रियतां तत्र दीर्घाशा ? ॥ २ ॥"

चराऽप्रमत्तः' यथा भारुण्डपक्षी अप्रमत्तश्चरति तथा त्वमपि प्रमादरहितश्चर-विहितानुष्ठानमासेवस्व, अन्यथा तु यथा भारुण्डपक्षिणः पक्ष्यन्तरेण सह साधारणस्य मध्यवर्त्तिचरणस्य सम्भवात्स्वल्पमपि प्रमाद्यतोऽवश्यमेव मृत्युः। उक्तञ्च—"एकोदराः पृथग्ग्रीवा, अन्यान्यफलकाङ्क्षिणः॥ प्रमत्ता हि विनश्यन्ति, भारुण्डा इव पक्षिणः॥ १॥" तथा तवापि प्रमाद्यतः संयमजीविताद्भ्रंश एवेति सूत्रार्थः॥ ६॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह—

मूलम्—चरे पयाइं परिसंकमाणो, जं किंचि पासं इह मन्नमाणो॥
लाभंतरे जीविअ वूहइत्ता, पच्छा परिण्णाय मलावधंसी॥ ७॥

व्याख्या—'चरेत्' गच्छेत् मुनिरिति शेषः, 'पदानि' पादनिक्षेपरूपाणि 'परिशङ्कमानः' मा मे संयमविराधना भूयादिति परिभावयन् तथा "जं किंचि"त्ति यत्किञ्चिद्दुश्चिन्तिताद्यपि प्रमादपदं पाशमिव 'पाशं' बन्धहेतुतया 'मन्यमानः' जानानः, अयं भावः—यथा भारुण्डपक्षी पदानि परिशङ्कमानश्चरति यत्किञ्चिद्दवरकाद्यपि पाशं मन्यमानस्तथा साधुरप्यप्रमत्तश्चरेत्। ननु यदि परिशङ्कमानश्चरेत्तर्हि पूर्वोक्तदोषपरिहारार्थमादित एवाऽनशनं कुरुतामित्याशङ्कानिरासार्थमाह—'लाभान्तरे' अपूर्वार्थप्राप्तिरूपे सति, अयं भावः—यावद्विशिष्टविशिष्टतरसम्यग्दर्शनज्ञानाद्यवाप्तिरितः सम्भवति तावदिदं 'जीवितं' प्राणधारणरूपं 'बृंहयित्वा' अकालोपक्रमरक्षणेन अन्नपानोपयोगादिभिश्च वृद्धिं नीत्वा 'पश्चात्' लाभविशेषप्राप्तेरुत्तरकालं 'परिज्ञाय' सर्वप्रकारैरवबुध्य—यथेदं नेदानीं प्राग्वद्गुणविशेषार्जनक्षमं, न चातस्तादृशी निर्जरा, न च जरया व्याधिना चाभिभूतं तत्तथाविधधर्मध्यानं प्रति समर्थमिति ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा ततः प्रत्याख्यानपरिज्ञया भक्तं प्रत्याख्याय सर्वथा जीवितनिरपेक्षो भूत्वेति भावः, 'मलापध्वंसी' कर्ममलविनाशी स्यादिति शेषः, यद्वा मला-

श्रयत्वात् मलः—औदारिकं शरीरं, तदपध्वंसी स्यात्तन्निरपेक्षो भवेदिति भावः । ततो यथागमं प्रवर्त्तमानस्य यावल्लाभं देहधारणमपि गुणायैवेति स्थितम् । इह च यावल्लाभं देहधारणे मण्डिकदस्युरुदाहरणम्, तत्रायं वृद्धवादः । तथाहि—

वेण्णातटपुरे तुन्न–कारो मण्डिकसञ्ज्ञकः ॥ परस्वहरणासक्तो—ऽभवत्मायानिकेतनम् ॥ १ ॥ स च मे व्रणमस्तीति, जानुबद्धपटच्चरः ॥ राजमार्गे स्थितश्चक्रे, वासरे तुन्नकारताम् ॥ २ ॥ रात्रौ तु धनिधामभ्यो, धनं हृत्वा पुराद्बहिः ॥ उद्यानस्थे भूमिगेहे, निचिक्षेपानुवासरम् ॥ ३ ॥ तत्र चासीत्स्वसा तस्य, कन्यका प्राप्तयौवना ॥ कूपश्चैकोऽभवत्तत्रो—पकण्ठन्यस्तविष्टरः[1] ॥ ४ ॥ यं च प्रलोभ्यानयति, स चौरो भारवाहकम् ॥ तमुपावीविशत्कूप–पार्श्वस्थासने तत्स्वसा ॥ ५ ॥ पादशौचमिषात्पादे, धृत्वान्धौ न्यक्षिपच्च तम् ॥ इत्थं तस्यात्यगात्कालो, मुष्णतः सकलं पुरम् ॥ ६ ॥ पिशाचमिव तं धर्तुं, पुरारक्षोपि नाशकत् ॥ पूर्वोक्तो मूलदेवाह्व—स्तत्र चाभून्नृपस्तदा ॥ ७ ॥ तत उद्वेजितास्तेन, राक्षसेनेव दस्युना ॥ पौराः सर्वे मूलदेव–भूपमेवं व्यजिज्ञपन् ॥ ८ ॥ स्वामिन् ! केनापि चौरेण, प्रत्यह मुष्णता पुरम् ॥ व्रतं विनापि निर्ग्रन्थो, निर्ममे निखिलो जनः ॥ ९ ॥ स च ग्रहीतुं केनापि, शक्यते न महीपते ! ॥ पाहि पाहि प्रजा सर्वा—स्तस्मादस्मादुपद्रवात् ॥ १० ॥ सद्यस्तं निग्रहीष्यामी—त्युक्त्वा पौरान् विसृज्य च ॥ नृपश्चक्रेऽन्यमारक्षं, तं धर्तुं सोऽपि नाशकत् ॥ ११ ॥ ततो निशि स्वयं श्यामां—शुकं प्रावृत्य भूपतिः ॥ शङ्कास्थानेषु बभ्राम, न तु तस्करमैक्षत ॥ १२ ॥ श्रान्तो भूपस्ततो याव—त्सभायामस्वपीत्कचित् ॥ कोऽत्रास्तीति वदंस्ताव—त्तत्रोपेयाय मण्डिकः ॥ १३ ॥ अहं कार्पटिकोऽस्मीति, समयज्ञोऽवदन्नृपः ॥ एहि त्वामीश्वरं कुर्वे, मण्डिकोप्येवमब्रवीत् ॥ १४ ॥ भुजिष्य इव भूजानि—स्ततो मण्डिकमन्वगात् ॥

१ विष्टरम् आसनम् । २ कूपे । ३ कृष्णवस्त्रम् । ४ दासः । ५ नृपः ।

स्वकार्यसिद्धये दक्षो हि, नीचमप्यनुवर्त्तते ॥ १५ ॥ ततो धनिगृहे कापि, कृत्वा क्षात्रं मलिम्लुचः ॥ आकृष्टसारवस्तूनि,
मानुमूनुरंघ्रनिव ॥ १६ ॥ तत्र सर्वं परास्कन्दी, शिरस्यारोप्य भूपतेः ॥ पुरस्कृत्य च तं कृष्ट-कृपाणो भूगृहं ययौ ॥ १७ ॥ मध्ये
भूमिगृहं भूप-मानीयोचार्य वीवधम् ॥ क्षालयाऽस्यातिथेः पादा—विति जामिमुवाच सः ॥ १८ ॥ ततः कूपोपकण्ठस्थे, पीठे सा
विनिवेश्य तम् ॥ पादशौचच्छलाद्याव-त्तस्य पादमुपाददे ॥ १९ ॥ तावत्तन्मृदुतामब्ज-जित्वरीमनुभूय सा ॥ मदिराक्षी मृदूभूत-
चित्ता चित्ते व्यचिन्तयत् ॥ २० ॥ एष सत्पुरुषो भुक्त—पूर्वराज्योऽस्ति निश्चितम् ॥ जन्मतो भारवाहस्य, पादस्पर्शो हि नेदृशः ?
॥ २१ ॥ नरोत्तममम्मुं तत्र, कूपे क्षेप्स्यामि सर्वथा ॥ ध्यात्वेति सा शनैरेवं, तमुवाच मनस्विनी ॥ २२ ॥ कूपेऽत्र बहवः क्षिप्ताः,
पादशौचमिषान्मया ॥ त्वां तु क्षेप्स्यामि नैवात्र, त्वन्महिम्ना वशीकृता ॥ २३ ॥ ततो द्रुतमितः स्वामिन् !, याहि कृत्वा कृपां मयि ॥
अन्यथा त्वधुना भावि, मरणं ध्रुवमावयोः ॥ २४ ॥ तन्निशम्य बलस्यार्यं, समयो नेति चिन्तयन् ॥ आनीतविषविन्यास-व्यग्रे
चौरे ननाश सः ॥ २५ ॥ गते च राज्ञि नष्टोय-मित्यूचे सा तु सोदरम् ॥ कङ्कलोहासिमादाया-ऽनुभूपं सोप्यधावत ॥ २६ ॥ तं
सन्निकृष्टमाकृष्ट-कृपाणं प्रेक्ष्य पार्थिवः ॥ निलीयास्थाच्चत्वरस्थ-पाषाणस्तम्भसन्निधौ ॥ २७ ॥ कोपान्धो मण्डिकस्तु द्राक्, स
एवायं पुमानिति ॥ कङ्कासिना दृषत्स्तम्भं, छित्त्वा तं स्वगृहे ययौ ॥ २८ ॥ पाटच्चरो जानुबद्धा-वलेपार्द्रपटच्चरः ॥ प्रातश्च तुन्नकार-
त्वं, गत्वा राजपथे व्यधात् ॥ २९ ॥ भूपोपि स्वगृहे गत्वा-ऽतिवाह्य-रजनीं च ताम् ॥ तं द्रष्टुं निरगाद्राज-पाटिकाकपटाद्बहिः
॥ ३० ॥ तं च प्रेक्ष्यापणद्वारे, तीक्ष्णप्रेक्षापणो नृपः ॥ रात्रिदृष्टानुमानेन, प्रत्यभिज्ञातवान् द्रुतम् ॥ ३१ ॥ दध्यौ च निशि वाजीव,

१ यमः । २ प्राणान् । ३ चौरः । ४ भारम् । ५ भगिनीम् । ६ आसनम् । ७ चौर. ।

यो जवेन व्रजन्नभूत् ॥ स एवायं दिने खञ्ज, इव व्यांजेन चेष्टते ॥ ३२ ॥ स्ववेश्मनि ततो गत्वा-ऽभिज्ञानाख्यानपूर्वकम् ॥ तमाकारयितुं क्ष्मापः, प्राहिणोन्निजसेवकान् ॥ ३३ ॥ तैराहूतः स चौरोपि, मनस्येवममन्यत ॥ न हतः स नरो नून-मुत्तालेन मया निशि ॥ ३४ ॥ सम्भाव्यते नराधीशः, स एव च पुमान् सुधीः ॥ मां हि प्रत्यभिजानीय-द्धूजानिः कथमन्यथा ? ॥ ३५ ॥ इति ध्यायन् ययौ राज्ञः, समीपे स मलिम्लुचः ॥ तश्चोपाविविशद्भूपो, महाबुद्धिर्महासने ॥ ३६ ॥ आलापयन् सुधाकल्पै-स्तश्चालापैः सगौरवम् ॥ इत्यूचे पार्थिवो मह्यं, दीयतां भगिनी निजा ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा मे भगिनीं नान्यो, निरगान्मद्गृहाद्बहिः ॥ तत्स एवायमित्यन्त-र्निश्चिकाय स तस्करः ॥ ३८ ॥ स्वसा मे गृह्यतां स्वामि-न्नित्यूचे च धराधवम् ॥ नृपोपि चारुरूपाढ्या-मुपयेमे तदैव ताम् ॥ ३९ ॥ मण्डिकं च महामात्यं, चक्रे नीतिविदा वरः ॥ द्रव्येण कार्यमस्तीति, तं च राजाऽन्यदाऽवदत् ॥ ४० ॥ ततोऽतिप्रचुरे वित्ते, दत्ते तेन महीपतिः ॥ तं बहुमानयद्भूयो-ऽप्यन्यदानाययद्धनम् ॥ ४१ ॥ एवं पुनः पुनः कुर्व-स्तद्वित्तं सकलं नृपः ॥ आनाययद्विदग्धा हि, कार्यं बुद्ध्यैव कुर्वते ॥ ४२ ॥ कियन्मात्रमथ द्रव्य-मस्ति त्वत्सोदरान्तिके ॥ इत्यन्यदा तत्स्वसार-मप्राक्षीच्च क्ष्माप्रभुः ॥ ४३ ॥ धनमेतावदेवा—भूदस्येत्युक्ते तया च राट् ॥ लेख्यकस्यानुसारेण, तत्पौराणामदापयत् ॥ ४४ ॥ मण्डिकश्च प्रचण्डाज्ञो, विडम्ब्य निविडं नृपः ॥ शूलामारोपयत्पाप-कारिणां हि कुतः सुखम् ? ॥ ४५ ॥ यथा चायं मूलदेव-नृदेवेन मलिम्लुचः ॥ अकार्यकार्यपि द्रव्य-लाभं यावदधार्यत ॥ ४६ ॥ एवं मुनीन्द्रैरपि भूरिदोष-निदानमप्यङ्गमुदारसत्त्वैः ॥ आनिर्जरालाभमपेक्षणीय-मुपेक्षणीयं च ततोऽन्यथात्वे ॥ ४७ ॥ इति यावल्लाभं देहधारणे मण्डिकदृष्टान्त इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

१ वेगेन । २ खोडः गतिविकल इत्यर्थः । ३ कपटेन । ४ मत्तेन । ५ भूपम् । ६ नृप. ।

सम्प्रति यदुक्तं जीवितं बृंहयित्वा मलापध्वंसी स्यादिति तत् किं स्वातन्त्र्येणैव ? उतान्यथेत्याह—

मूलम्—छंदं निरोहेण उवेइ मुक्खं, आसे जहा सिक्खिअवम्मधारी ॥
पुव्वाइं वासाइं चरप्पमत्तो, तम्हा मुणी खिप्प मुवेइ मुक्खं ॥ ८ ॥

व्याख्या—'छन्दोनिरोधेन' स्वच्छन्दतानिषेधेन उपैति 'मोक्षं' मुक्तिं, अयं भावः—गुरुपारतन्त्र्येण स्वाग्रहविरहेण च तत्र तत्र प्रवर्तमानोपि सङ्क्लेशविकलतया न कर्मबन्धभाक् किन्त्वविकलचरणतया निर्जरामेवाप्नोति गुरुपारतन्त्र्येणाप्रवर्तमानश्चाग्रहग्रहग्रस्ततया अनन्तसंसारित्वाद्यनर्थभागेव भवति यदुक्तं—"छठ्ठट्ठमदसमदुवालसेहिं मासद्धमासखमणेहिं ॥ अकरिंतो गुरुवयणं, अणंतसंसारिओ होई ॥ १ ॥" तत्सर्वथा गुरुपरतन्त्रेणैव मुनिना भाव्यं उक्तञ्च—"नाणस्स होइ मागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते अ ॥ धण्णा आवकहा ए, गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ २ ॥" अत्र दृष्टान्तमाह—"आसे" इत्यादि—'अश्वः' तुरगो यथा शिक्षितः—वल्गनोत्प्लवनधावनादिशिक्षां ग्राहितो 'वर्मधारी'—सन्नाहधरस्ततो विशेषणकर्मधारयः, अनेन शिक्षकपरतन्त्रतया स्वातन्त्र्यापोहमाह, ततोयमर्थः—यथाश्वः स्वातन्त्र्यं विहाय प्रवर्तमानो रणाङ्गणे नो वैरिभिरुपहन्यते, इति तन्मोक्षं प्राप्नोति, स्वतन्त्रस्तु पूर्वमशिक्षितो रणस्थानं प्राप्तस्तैरुपहन्यते, अत्र चायं सम्प्रदायः—

तथाह्येकेन भूपेन, द्वयोः क्षत्रियपुत्रयोः ॥ दत्तावश्वकिशोरौ द्वौ, शिक्षायै पोषणाय च ॥ १ ॥ तत्रैकः कालयोग्यैस्त—माहारैः

---

१ " षष्ठा-ऽष्टम-दशम-द्वादशैर्मासा-ऽर्धमासक्षपणैः । अकुर्वाणो गुरुवचन, अनन्तसंसारिको भवति ॥ १ ॥ " २ " ज्ञानस्य भवति भागी, स्थिरतरको दर्शने चारित्रे च । धन्या यावत्कथ, गुरुकुलवास न मुञ्चन्ति ॥ २ ॥"

पोषयन् शुभैः ॥ अशिक्षयद्वाजिकला, वल्गनोत्प्लुवनादिकाः ॥ २ ॥ अन्यस्त्वस्मै शुभं वस्तु, को ददातीति चिन्तयन् ॥ तुषादिकं ददौ तं च, घरट्टेऽवाहयत्सदा ॥ ३ ॥ राज्ञा दत्तं च तद्योग्यं, बुभुजे स्वयमेव सः ॥ न च वाजिंकलां तस्मै, शिक्षयामास काञ्चन ॥ ४ ॥ अन्यदोपस्थिते युद्धे, राज्ञोक्ताविति तौ नरौ ॥ आगच्छतं युवां तूर्ण-मारुह्याश्वं निजं निजम् ॥ ५ ॥ ततस्तौ तुरगारूढौ, प्राप्तौ भूभर्तुरन्तिकम् ॥ तदाज्ञया प्राविशतां, मध्येयुद्धमुदायुधौ ॥ ६ ॥ तयोरेकः सादिचित्ता-नुवृत्त्या सञ्चरन् हयः ॥ सद्यो जगाम सङ्ग्राम-पारं शिक्षागुणान्वितः ॥७॥ अन्यस्तु दुष्टशिक्षावान्, शुभशिक्षाविनाकृतः ॥ तत्रापि भ्रमिमारेभे, घरट्टकनियुक्तवत् ॥ ८ ॥ यन्त्रभ्रमेण भ्राम्यन्तं, तं च प्रेक्ष्य तुरङ्गमम् ॥ अशिक्षितोयमित्यन्त—र्विदाञ्चक्रुः परे भटाः ॥ ९ ॥ ततस्तत्सादिनं हत्वा, जगृहुस्त-मरातयः ॥ विज्ञेया भावना चैवं, दृष्टान्तस्यास्य धीधनैः ॥ १० ॥ आद्यो यथाश्वो निजसादिपार—तन्त्र्यात्समित्पारमवाप सद्यः ॥ धर्मार्थिनोप्येवमवाप्नुवन्ति, संसारपारं गुरुपारतन्त्र्यात् ॥ ११ ॥ इति वाजिद्वयकथा ॥ अत एव च "पुव्वाइं"ति पूर्वाणि' पूर्वोक्तप्रमाणानि वर्षाणि च 'चर' सततमागमोक्तक्रियां सेवस्व, 'अप्रमत्तः' प्रमादपरिहर्त्ता "तम्ह"त्ति 'तस्मात्' स्वातन्त्र्यविमुक्तादप्रमादाचरणादेव मुनिः क्षिप्रमुपैति मोक्षं, अत्र पूर्वाणि वर्षाणि इति च एतावदायुषामेव चारित्रपरिणामः स्यादिति दर्शनार्थमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ ननु यदि छन्दोनिरोधेन मुक्तिस्तर्ह्यन्तकाले एवायं क्रियतामित्याशङ्कानिरासार्थमाह—

मूलम्—स पुव्वमेवं लभेज्ज पच्छा, एसोवमा सासयवाइआणं ॥
विसीअई सिढिले आउअम्मि, कालोवणीए सरिरस्स भेए ॥ ९ ॥

१ अश्वकलाम् । २ अश्ववारचित्तानुकूल्येन । ३ शोभनशिक्षारहित. । ४ शत्रव. । ५ युद्धपारम् ।

व्याख्या—'सः' इति यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् यः पूर्वमप्रमत्तो न स्यात् सोऽप्रमादात्मकं छन्दोनिरोधं "पुव्वमेवं"ति एवं शब्दस्य उपमार्थत्वात् पूर्वमिव–अन्त्यकालात् प्रागिव 'न लभेत' न प्राप्नुयात् 'पश्चात्' अन्त्यकालेऽपि, किञ्च "एसोवम"त्ति 'एषोपमा' इयं सम्प्रधारणा यदुत वयं पश्चाद्धर्मं करिष्याम इति 'शाश्वतवादिना' निरुपक्रमायुष्कतया शाश्वतमिवात्मानं मन्यमानानां युज्येतापि, न तु जलबुद्बुदसमानायुषामन्येषा. तथा चायमुत्तरकालेऽपि छन्दोनिरोधमनाप्नुवन् 'विषीदति' कथमहमकृतधर्मकर्मा परत्र नरकादि वेदना अनुभविष्यामि ? इति वैक्लव्यमनुभवति. 'शिथिले' आत्मप्रदेशान्मुञ्चत्यायुषि कालेन–मृत्युना उपनीते–ढौकिते शरीरस्य 'भेदे' सर्वशाटात् पृथग्भावे तस्मादादित एव प्रमादः परिहर्तव्य इति सूत्रार्थः ॥९॥ कथं पुनः पूर्वमिव पश्चादपि छन्दोनिरोधं न लभते इत्याह–

मूलम्—खिप्पं न सक्केइ विवेगमेउं, तम्हा समुट्ठाय पहाय कामे ॥
समेच्च लोगं समया महेसी, अप्पाणुरक्खी चरमप्पमत्तो ॥ १० ॥

व्याख्या—'क्षिप्रं' तत्क्षण एव न शक्नोति 'विवेकं' द्रव्यतो बहिःसङ्गत्यागरूपं भावतः कषायापोहात्मकं, 'एतुं' गन्तुं कर्तुमित्यर्थः । कृतपरिकर्मा हि द्रुतं तत्परित्यागं कर्तुमलं, न तु तदन्यः, अत्रोदाहरणं, ब्राह्मणी—

तथाह्येको द्विजोऽन्यत्र, गत्वा देशे महामतिः ॥ साङ्गान् वेदानधीत्यागा–त्कृतकृत्यो निजं गृहम् ॥ १ ॥ तस्मै चैकेन विप्रेण, सुरूपा स्वसुता ददे ॥ लोकाश्च दक्षिणाभिस्तं, वेदज्ञं धनिनं व्यधुः ॥ २ ॥ ततः स स्त्रीकृते भूरीनलङ्कारानकारयत् ॥ सापि तान् परिधायास्याद्–भूषितैव दिवानिशम् ॥ ३ ॥ तां चेत्युवाच तत्कान्तः, कान्ते ! पर्वोत्सवादिषु ॥ परिधेयाः परिष्कारा, न तु प्रतिदिनं

१ अलङ्काराः ।

त्वया ॥ ४ ॥ तस्करोपद्रवः प्रान्त–ग्रामे ह्यत्र भवेद्भृशम् ॥ न चोत्तारयितुं शक्या, द्रुतमेते तदागमे ॥ ५ ॥ साथ साह यदा स्वामि-
न्नायास्यन्तीह दस्यवः ॥ एतानुत्तारयिष्यामि, तदाहमविलम्बितम् ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा सा तथैवास्था–न्न तु तानुदतारयत् ॥ सुशिक्षा-
मपि मन्यन्ते, दक्षम्मन्या न जन्तवः ॥ ७ ॥ चौराः केचिच्च तां नित्यं. मण्डितां दृष्टपूर्विणः ॥ तस्या एव गृहेऽन्येद्यु–र्विविशु
र्जगृहुश्च ताम् ॥ ८ ॥ नित्यं स्निग्धाशनात्पीन–पाणिपादा तदा च सा ॥ कटकाद्यपनेतुं द्राक्, नानभ्यासादभूत् प्रभुः ॥ ९ ॥ तत
स्तस्याः करौ छित्त्वा, लात्वा च कटकादिकम् ॥ पाटच्चरा ययुस्तूर्णं, पापानां हि कुतो दया ? ॥ १० ॥ यथा च सा प्राक् परिकर्महीना,
तदापनेतुं न शशाक भूषाः ॥ कर्तुं विवेकं न तथा परोपि, क्षिप्रं प्रभुः स्यात्परिकर्महीनः ॥ ११ ॥ इति द्विजवधूकथा ॥ न च
मरुदेव्युदाहरणमत्र वाच्यमाश्चर्यरूपत्वात्तस्य, यत एवं तस्मात् 'समुत्थाय' पश्चाद्धर्मं करिष्यामीत्यालस्यत्यागेनोद्यमं कृत्वा 'प्रहाय'
परित्यज्य 'कामान्' इच्छामदनात्मकान् 'समेत्य' ज्ञात्वा 'लोकं' प्राणिसमूहं "समय"त्ति समतया समशत्रुमित्रतया महर्षिः सन् यद्वा
महः–एकान्तोत्सवरूपो मोक्षस्तमिच्छतीत्येवं शीलो महैषी सन्, 'आत्मानुरक्षी' कुगतिगमनादिभ्योऽपायेभ्य आत्मनो रक्षकः चर
'अप्रमत्तः' प्रमादरहितः, इह च प्रमादपरिहारापरिहारयोरैहिकमुदाहरणं वणिग्महिला, तत्र चायं सम्प्रदायः, तथा हि—

नैगमः स्वगृहे कोपि, नानाशिल्पविधायिनः ॥ मुक्त्वा कर्मकरान् वाणि–ज्यार्थं देशान्तरे ययौ ॥ १ ॥ तांश्च कर्मकरांस्तस्य,
महिला स्वस्वकर्मसु ॥ न प्रायुङ्क्त शुभैर्वाक्यैः, स्वाङ्गसंस्कारतत्परा ॥ २ ॥ न च तेषामदात्कालो–पपन्नं भोजनादिकम् ॥ सीदन्तो
ययुरन्यत्र, सर्वे कर्मकरास्ततः ॥ ३ ॥ ततस्तत्तत्कृत्यहान्या, व्यनेशत्प्रचुरं धनम् ॥ तच्च स्वरूपमायातो–ऽज्ञासीत्सर्वं गृहप्रभुः ॥ ४ ॥

१ चौराः ।

अलक्ष्मीस्ततो गेहा-न्प्रमदां तां प्रमद्वराम् ॥ निष्काश्यान्यां निःस्वकन्यां, सोऽभ्रूणोद्वहुमिर्धनैः ॥ ५ ॥ तद्वन्धुश्चैत्रमूचे चे-दात्मानं रक्षयत्यसौ ॥ तदा परिणयाम्येना-मन्यथा तु न सर्वथा ॥ ६ ॥ तदाकर्ण्य कनी ज्ञात-परमार्था महामतिः ॥ रक्षिष्याम्यहमात्मान-मित्यूचे स्वजनान्निजान् ॥ ७ ॥ ततस्तां परिणीयागा-त्पुनर्देशान्तरे वणिक् ॥ नाङ्गभूषादिकं चक्रे, प्रमादं तद्दशा तु सा ॥ ८ ॥ आलापयन्ती मधुरै-रालापैः श्रवणामृतैः ॥ दासकर्मकरादींश्च, प्रायुङ्क्त स्वस्वकर्मणि ॥ ९ ॥ प्रातराशादिकं तेषां, भोजनं समये ददौ ॥ अकालपरिहीणं त-द्वेतनं च यथोदितम् ॥ १० ॥ एवमावर्जिताः सर्वे, तया कर्मकरादयः ॥ सोद्यमं स्वस्वकर्माणि, चक्रिरे प्रतिवासरम् ॥ ११ ॥ इत्थं प्रमादादात्मानं, रक्षन्ती सा मनस्विनी ॥ नैव व्यनाशयत्किञ्चि-दपि क्रय्यं धनं तथा ॥ १२ ॥ गृहेशोथ गृहे प्राप्त-स्तामुदीक्ष्याप्रमादिनीम् ॥ सर्वस्वस्वामिनीं चक्रे, मुदितस्तद्गुणैर्भृशम् ॥ १३ ॥ इत्यप्रमादो महते गुणाय, भवेदिहैवा-परगुणाय चान्यः ॥ तस्मात्परत्रापि भवेद्गुणाया-ऽप्रमाद एवेति चराप्रमत्तः ॥ १४ ॥ इति वणिक्पत्नीकथेति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

प्रमादमूलं च रागद्वेषौ इति सोपायं तत्त्यागमाह—

मूलम्—मुहुं मुहुं मोहगुणे जयंतं, अणेगरूवा समणं चरंतं ॥

फासा फुसंती असमंजसं च, न तेसु भिक्खू मणसा पउस्से ॥ ११ ॥

व्याख्या—'मुहुर्मुहुः' वारं वारं मोहोपकारिणो गुणा 'मोहगुणाः' शब्दादयस्तान् 'जयन्तम्' अभिभवन्तं अनेकानि कार्कश्यकुरू-

१ नारीम् । २ स्त्री ।

श्रीविनय

ग्र न्थ

चरण भक्ति

इति श्रीमहामहोपाध्यायश्रीमद्भावविजयविरचितवृत्तौ

श्रीउत्तराध्ययनसूत्रस्य प्रथमो विभागः ।

मा ला

सुन्दर

॥ अर्हम् ॥

न्यायाम्भोनिधिश्रीमद्विजयानन्दसूरिभ्यो नमः ।

महोपाध्यायश्रीमद्भावविजयगणिविरचितवृत्त्या सहितं

श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रम् ।

॥ अथ पञ्चमाध्ययनम् ॥ भाग-२

उक्तं चतुर्थाध्ययनमथाकाममरणीयाख्यं पञ्चममारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्ध इहानन्तराध्ययने कांक्षेद्गुणान् यावच्छरीरभेद इति वदता मरणं यावदप्रमादो विधेय इत्युक्तं, मरणं च कति भेदं? किं हेयं? किञ्चोपादेयमित्यनेन सम्बन्धेनायातमिदं, ततोऽस्य प्रारम्भे मरणविभागो निर्युक्तिकृता प्रोक्तः संक्षेपात्तावदुच्यते । तथाहि-" आवीइ १ ओहि २ अंतिअ ३ वलायमरणं ४ वसट्टमरणं च ५ अंतोसल्लं ६ तब्भव ७ बालं ८ तहपंडिअं ९ मीसं १० ॥ १ ॥ छउमत्थमरण ११ केवलि १२ वेहायस १३ गिद्धपिट्ठमरणं च १४ ॥ मरणं भत्तपरिण्णा १५ इंगिणि १६ पाओवगमणं च ॥ १७ ॥ २ ॥ " इति सप्तदशविधमरणम्, तत्र वीचिर्विच्छेदः अन्तरमित्यर्थस्तदभावादवीचि, नारकतिर्यग्नरामराणामुत्पत्तिसमयात्प्रभृतिनिजनिजायुःकर्मदलिकानामनुसमयमनुभवनाद्विचटनं तत्प्रधानं

पत्वादीनि रूपाणि येषां ते अनेकरूपाः 'श्रमणं' मुनिं 'चरन्तं'संयमाध्वनि गच्छन्तं, स्पृशन्ति स्वानि स्वानि इन्द्रियाणि गृह्यमाणतया इति 'स्पर्शाः' शब्दादयस्ते 'स्पृशन्ति' गृह्यमाणतयैव सम्बध्नन्ति, "असमंजसं च"त्ति चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् 'असमञ्जसमेव' अननुकूलमेव यथास्यात्तथा न तेषु भिक्षुः "मणस"त्ति अपेर्गम्यत्वान्मनसापि, आस्तां वाचा कायेन च, 'प्रद्विष्यात्' अयं भावः— अमनोज्ञशब्दादिषु कथञ्चिदिन्द्रियविषयत्वमापन्नेषु 'अहो! एषामनिष्टत्वम् इति न चिन्तयेत्, न वा तान् परिहरेदिति सूत्रार्थः॥११॥ तथा—

मूलम्—मंदा य फासा बहुलोहणिज्जा, तहप्पगारेसु मणं न कुज्जा ॥
रक्खिज्ज कोहं विणइज्ज माणं, मायं न सेवे पयहिज्ज लोहं ॥ १२ ॥

व्याख्या—मन्दयन्ति-विवेकिनमपि जनमज्ञता नयन्तीति मन्दाः, 'चः' समुच्चये, 'स्पर्शाः' शब्दाद्याः, बहून् लोभयन्ति-मोहयन्तीति बहुलोभनीयाः, अनेन तेषामाक्षेपत्वमुक्तं, "तहप्पगारेसु"त्ति अपेर्गम्यमानत्वात् 'तथाप्रकारेष्वपि' बहुलोभनीयेष्वपि मृदुस्पर्शमधुररसादिषु 'मनः' चित्तं 'न कुर्यात्' न निवेशयेत्, एवं च पूर्वसूत्रेण द्वेषस्य परिहार उक्तः, अनेन च रागस्य, स च कथं स्यात्? इत्याह-'रक्षेत्' निवारयेत्क्रोधं, 'विनयेत्' अपनयेत् 'मानम्' अहङ्कारं, 'मायां' परवञ्चनबुद्धिरूपा 'न सेवेत' न कुर्यात्, "पयहिज्ज"त्ति प्रजह्यात् 'लोभम्' अभिष्वङ्गरूपं, तथा च क्रोधमानयोर्द्वेषात्मकत्वान्मायालोभयोश्च रागरूपत्वात्क्रोधादिनिग्रह एव रागद्वेषपरिहार इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ अथ यदुक्तं "तम्हा समुट्ठाय पहाय कामे" इत्यादि, तत्कदाचिच्चरकादिष्वपि स्यादिति शङ्कापोहार्थमाह—

मूलम्—जे संखया तुच्छ परप्पवाई, ते पिज्जदोसाणुगया परज्झा ।
एए अहम्मु त्ति दुगंच्छमाणो, कंखे गुणे जाव सरीरभेओत्ति बेमि ॥ १३ ॥

व्याख्या—'ये' इत्यनिर्दिष्टस्वरूपाः 'संस्कृताः' कृत्रिमशुद्धिमन्तो न तु तत्त्ववेदिनः, अत एव 'तुच्छाः' यदृच्छाभिधायितया निःसाराः 'परप्रवादिनः' परतीर्थिकास्ते प्रेमद्वेषानुगता ज्ञेया इति शेषस्तथाहि–सर्वथा सूनृते जिनवाक्येपि या कदाग्रहादप्रतीतिः सा न रागद्वेषाभ्या विनेति भावनीयं, अत एव "परज्झ"त्ति देश्यत्वात् 'परवशाः'त्ति रागद्वेषग्रहग्रस्ततया तद्वशाः, यदि ते ईदृशास्तर्हि किं कार्यम् ? इत्याह—एते अधर्महेतुत्वादधर्माः 'इति' अमुनोल्लेखेन 'जुगुप्समाना' उन्मार्गगामिनोऽमी इति तत्स्वरूपमवधारयन् न तु निन्दन्, निन्दायाः सर्वत्र निषेधात्, एवंविधश्च किं कुर्यात् ? इत्याह–'काङ्क्षेत्' अभिलषेद् 'गुणान्' ज्ञानदर्शनचारित्रादीन् जिनागमोक्तान्, कियत्कालम् ? इत्याह–'यावच्छरीरभेदः' देहात् पृथग्भावो मरणमिति यावत्, अनेन च जैनेष्वेव समुत्थानं कामप्रहाण च तात्त्विकम्, अन्यत्र तु न तादृशमिति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्योपाध्याय-
श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ चतुर्थाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ ४ ॥

श्रीविनय

ग्रन्थ

भक्ति

चरण

इति श्रीमहामहोपाध्यायश्रीमद्भावविजयविरचितवृत्तौ

श्रीउत्तराध्ययनसूत्रस्य प्रथमो विभागः ।

सुन्दर

माला

॥ अर्हम् ॥

न्यायाम्भोनिधिश्रीमद्विजयानन्दसूरिभ्यो नमः ।

महोपाध्यायश्रीमद्भावविजयगणिविरचितवृत्त्या सहितं

श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रम् ।

॥ अथ पञ्चमाध्ययनम् ॥ भाग-२

उक्तं चतुर्थाध्ययनमथाकाममरणीयाख्यं पञ्चममारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्ध इहानन्तराध्ययने कांक्षेद्गुणान् यावच्छरीरभेद इति वदता मरणं यावदप्रमादो विधेय इत्युक्तं, मरणं च कति भेदं? किं हेयं? किञ्चोपादेयमित्यनेन सम्बन्धेनायातमिदं, ततोऽस्य प्रारम्भे मरणविभागो निर्युक्तिकृता प्रोक्तः संक्षेपात्तावदुच्यते । तथाहि–" आवीइ १ ओहि २ अंतिअ ३ वलायमरणं ४ वसट्टमरणं च ५ अंतोमल्लं ६ तब्भव ७ बालं ८ तहपंडिअं ९ मीसं १० ॥ १ ॥ छउमत्थमरण ११ केवलि १२ वेहायस १३ गिद्धपिट्ठमरणं च १४ ॥ मरणं भत्तपरिण्णा १५ इंगिणि १६ पाओवगमणं च ॥ १७ ॥ २ ॥ " इति सप्तदशविधमरणम्, तत्र वीचिर्विच्छेदः अन्तरमित्यर्थस्तदभावादवीचि, नारकतिर्यङ्नरामराणामुत्पत्तिसमयात्प्रभृतिनिजनिजायुःकर्मदलिकानामनुसमयमनुभवनाद्विचटनं तत्प्रधानं

मरणमावीचिमरणं १ । अवधिर्मर्यादा, ततश्च यानि नारकादिभवनिबन्धनतया आयुःकर्मदलिकान्यनुभूय म्रियते, मृतो वा यदि पुनस्तान्येवानुभूय मरिष्यति तदा तद्द्रव्यावधिमरणं, सम्भवति हि गृहीतोज्झितानामपि कर्मदलिकानां पुनर्ग्रहणं, परिणामवैचित्र्यात् । एवं क्षेत्रादिष्वपि भावनीयम् २ । अन्तेभवमन्तिकं, अयं भावः—यानि नारकाद्यायुष्कतया कर्मदलिकान्यनुभूय म्रियते मृतो वा न पुनस्तान्यनुभूय मरिष्यति तद्द्रव्यतोऽन्तिकमरणं, एवं क्षेत्रादिष्वपि वाच्यं ३ । "वलायमरणंति" वलतां संयमान्निवर्त्तमानानां, दुश्चरं तपश्चरणं कर्तुं व्रतं मोक्तुञ्चाशक्नुवतां कथञ्चिदस्माकमस्मान्मुक्तिरस्तु इति ध्यायतां यन्मरणं, एतच्च भग्नव्रतपरिणामानां मुनीनामेव स्यात् ४ । वशेन इंद्रियविषयविषयेण परवशत्वेन आर्त्ता दीपशिखावलोकनाकुलपतङ्गवदाकुलिता वशार्त्तास्तेषां मरणं वशार्त्तमरणं ५ । अन्तः शल्यं लज्जादिवशादनालोचितदुराचाररूपं येषां ते अन्तःशल्यास्तेषां मरणमन्तःशल्यमरणं, इदञ्चातीव दुष्टं यदाहुः—एअं ससल्लमरणं, मरिऊण महाभए दुरंतंमि ॥ सुचिरं भमंति जीवा, दीहे संसारकंतारे ॥ ६ ॥ "तब्भवत्ति" यस्मिन् भवे साम्प्रतं प्राणी वर्त्तते तद्भवयोग्यमेवायुर्बद्ध्वा पुनस्तत्क्षयेण यदा म्रियते तदा तद्भवमरणं, इदञ्च संख्यातवर्षायुषां नृतिरश्चामेव, न त्वसंख्यातवर्षायुषां नृतिरश्चां, देवनारकाणां च, तेषां पुनरनन्तरं तद्भावाभावात् ७ । बालानां मिथ्यादृशामविरतसम्यग्दृशां वा मरणं बालमरणम् ८ । पण्डितानां सर्वविरतिमभ्युपगतानां मरणं पण्डित मरणम् ९ । मिश्राणां बालपण्डितानां देशविरतानां मरणं मिश्रमरणम् १० । छद्मस्थानां मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानवतां व्रतिनां मरणं छद्मस्थमरणम् ११ । केवलिनां उत्पन्नकेवलानां मरणं केवलिमरणम् १२ । विहायसि आकाशे भवं वैहायसं, अयं भावः—ऊर्ध्वं वृक्षशाखादावुद्बन्धनेन भृगुपातकूपपातशस्त्रादिभिर्वा मरणं वैहायसमरणं १३ । गृध्रैरुपलक्षणत्वाच्छकुनिकाशिवादिभिश्च स्पृष्टं स्पर्शनं यत्र तद्गृध्रस्पृष्टं, इदञ्च मृतगजादिशवान्तः प्रविश्य गृध्राद्यैरात्मानं भक्षयतः

॥ २ ॥

स्यात् १४ भक्तं भोजनं तस्य, उपलक्षणत्वात् पानादेश्च परिज्ञा, इदं मया भूरिशो भुक्तमेतद्धेतुकश्चावद्यमिति, ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यागो भक्तपरिज्ञा तया मरणं भक्तपरिज्ञामरणम् १५ । इंग्यते प्रतिनियतदेश एव चेष्ट्यते यत्र तदिङ्गिनीमरणं, इदञ्च चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानवतो नियमितप्रदेशे स्वयमेवोद्वर्त्तनादि कुर्वतो मुनेः स्यात् १६ । पादपो वृक्षः, उपशब्दः सादृश्ये, ततः पादपमुपगच्छति सादृश्येन प्राप्नोतीति पादपोपगमनं, अयं भावः—यथा पादपः पतितः समं विषममित्यचिन्तयन्निश्चलमास्ते परप्रयोगात्तु कम्पते, तथायमपि भगवान् यदङ्गं प्रथमतो यत्र समे विषमे वा पतितं तत्तत्रैव स्थापयति न तु स्वतश्चलयतीति १७ । इदञ्चान्त्यमरणत्रयं यद्यपि वैमानिकत्वमुक्तिलक्षणसमानफलदं, यदुक्तं— " एअं पचक्खाणं, अणुपालेऊण सुविहिओ मम्मं । वेमाणिओ य देवो. हविज्ज अहवा वि सिज्झेज्जा ॥१॥" तथापि विशिष्टविशिष्टतरविशिष्टतमधृतिमतामेवोत्तरोत्तरं सम्भवतीति विशेषात् प्रथमं कनीयः, द्वितीयं मध्यं, तृतीयं ज्येष्ठमिति ध्येयं । एषु च साध्वीनामाद्यमेव । यदाहुः—" सव्वावि अ अज्जाओ, सव्वेवि अ पढमसंघयणवज्जा । सव्वे वि देसविरया, पच्चखाणेण उ मरंति ॥ " अत्र हि प्रत्याख्यानशब्देन भक्तपरिज्ञैव ज्ञेया । इङ्गिनीमरणं तु विशिष्टतरधृतिसंहननवतामेव स्यादित्यार्यिकानिषेधादेवावसीयते, पादपोपगमनं तु विशिष्टतमधृतिमतां वज्रर्षभनाराचसंहननवतामेव स्यादुक्तञ्च—" पढमंमि अ संघयणे, वट्टंतो सेलकुड्डसामाणो । तेसिंपि अ वुच्छेओ, चउदसपुव्वाण वुच्छेए ॥ १ ॥ " इत्युक्तः संक्षेपान्मरणविभागो विस्तरतस्तु बृहट्टीकातो ज्ञेयः । एषाञ्च मध्ये "धीरेण वि मरिअव्वं, काउरिसेण वि अवस्स मरिअव्वं । तम्हा अवस्समरणे, वरं खु धीरत्तणे मरणं ॥ १ ॥ संसाररंगमज्झे, धीबलसन्नद्धबद्धकच्छो उ । हंतूण मोहमल्लं, हरामि आराहणपडागं ॥ २ ॥ " इत्यादि ध्यात्वा धीरैः पण्डितमरणमुपादेयमन्यत्तु हेयमित्यलं प्रसङ्गेन। साम्प्रतं सूत्रमनुगम्यते ।

मूलम्—अण्णवंसि महोहंसी, एगे तिण्णे दुरुत्तरे । तत्थ एगे महापण्णे, इमं पण्हमुदारे ॥ १ ॥

व्याख्या—अर्णव इवार्णवोऽदृष्टपरपारतया भव एव तस्मिन् , महानोघः प्रवाहो भवपरम्परात्मको यत्र स महौघः तस्मिन् , एको रागद्वेषादिसहभावरहितः, तीर्ण इव तीर्ण तीरप्राप्त इत्यर्थः । दुरुत्तरे दुःखेनोत्तरितुं शक्ये भवार्णवे एव, तत्र सदेवमनुजासुरायां पर्षदि, एकस्तीर्थकरनामकर्मोदयादनुत्तरावाप्तविभूतितया अद्वितीयः, स हि एकदा एक एव भवतीत्येवमुक्तं, महती निरावरणतया अपरिमाणा प्रज्ञा केवलज्ञानलक्षणा यस्य स तथा, इममनन्तरवक्ष्यमाण प्रष्टव्यार्थरूपमुदाहरेदुदाहृतवानिति सूत्रार्थः॥१॥ तथा हि—

मूलम्--सन्तिमे अ दुवेठाणा, अक्खाया मारणंतिआ । अकाममरणं चेव, सकाममरणं तहा ॥ २ ॥

व्याख्या-" संतित्ति " वचनव्यत्ययात् स्तो विद्येते, इमे प्रत्यक्षे, चः पूरणे, द्वे द्विसंख्ये, तिष्ठन्त्यनयोर्जन्तव इति स्थाने, आख्याते, प्राक्तनतीर्थकरैरपिकथिते । मरणमेवान्तो निजायुषः पर्यन्तो मरणान्तस्तस्मिन् भवे मरणान्तिके, ते एव नामतः प्रकाशयति, अकाममरणं, वक्ष्यमाणलक्षणं, चः समुच्चये, एवेति पूर्त्तौ, सकाममरणं तथा वक्ष्यमाणमेवेति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ केषां पुनरिमे ? कियद्वारं ? चेत्याह--

मूलम्--बालाणं अकामं तु, मरणं असइं भवे । पंडिआणं सकामं तु, उक्कोसेणं सइं भवे ॥ ३ ॥

व्याख्या-बाला इव बालाः सदसद्विवेकविकलास्तेषां अकामं, 'तुत्ति' तुशब्दस्य एवकारार्थत्वादकाममेव मरणमसकृद्वारंवारं भवेत्त हि विषयाभिष्वङ्गान्मरणमनिच्छन्त एव म्रियन्ते, तत एव च भवाटवीमटन्तो भूयो भूयस्तदेव मरणमासादयन्ति, पण्डितानां

चारित्रवतां सह कामेनाभिलापेण वर्त्तते इति सकामं सकाममिव सकामं, सकामत्वञ्च मरणागमे त्रासाभावात्, तदभावश्च तादृशां मरणस्योत्सवभूतत्वात्। यदाहुः—"सञ्चिततपोधनानां, नित्यं व्रतनियमसंयमरतानाम्॥ उत्सवभूतं मन्ये, मरणमनपराधवृत्तीनाम्॥१॥" न तु परमार्थतस्तेषां मरणं प्रति सकामत्वं, मरणाभिलापस्य निषिद्धत्वादुक्तं हि—"मा मा हु विचिंतेज्जा, जीवामि चिरं मरामि अ लहुंति। जइ इच्छसि तरिउं जे, संसारमहोअहिमपारं॥१॥" तु शब्दः पूर्वापेक्षया विशेषद्योतकः, तच्च मरण "उक्कोसेणंति" उत्कर्षोपलक्षितं केवलिसम्बन्धीत्यर्थः, अकेवलिनो हि संयमजीवितं दीर्घं स्पृहयेयुरपि, मुक्तिप्राप्तिरितः स्यादिति। केवलिनस्तु कृतकृत्यतया तदपि नेच्छन्ति आस्तां भवजीवितमिति तन्मरणस्यैवोत्कर्षेण सकामता। "सइंति" सकृदेकवारमेव भवेत्, जघन्येन तु शेषचारित्रिणां सप्ताष्ट वा वारान् स्यादित्याकूतमिति सूत्रार्थः॥३॥ अथानयोर्द्वयोः स्थानयोराद्यं स्थानमाह—

मूलम्—तत्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसिअं। कामगिद्धे जहा बाले, भिसं कूराइं कुव्वई॥४॥

व्याख्या—तत्रेति तयोरकाममरणसकाममरणाख्ययोः स्थानयोर्मध्ये इदं वक्ष्यमाणं प्रथमं स्थानं महावीरेण चरमतीर्थकृता, तत्रैको महाप्रज्ञ इति सामान्योक्तेरभिव्यक्तिनिमित्तमिदं "देसिअं" प्ररूपितं। किं तदित्याह—कामेषु इच्छा-मदनात्मकेषु गृद्धोऽभिकांक्षावान् कामगृद्धः, यथेत्युपदर्शनार्थं, बाल उक्तरूपो भृशमत्यर्थं क्रूराणि रौद्राणि प्राणिव्यपरोपणादीनि कर्माणीति शेषः, "कुव्वइत्ति" करोति शक्तौ सत्यां, अशक्तौ तु तन्दुलमत्स्यवन्मनसापि करोति। तानि च कृत्वा अक्रमादकाम एव म्रियते इति सूत्रार्थः॥४॥ इदमेव स्पष्टयति—

मूलम्–जे गिद्धे कामभोएसु, एगे कूडाय गच्छइ । न मे दिट्ठे परे लोए, चक्खुदिट्ठा इमा रई ॥ ५ ॥

व्याख्या–य इत्यनिर्दिष्टनामा गृद्धो लम्पटः, कामौ च शब्दरूपाख्यौ, भोगाश्च स्पर्शरसगन्धाख्याः, कामभोगास्तेषु एकः कश्चिदतिक्रूरकर्मा कूटाय गच्छति । तत्र कूटं द्रव्यतो मृगादिबन्धनं, भावतो मिथ्याभाषणादि, तस्मै प्रवर्त्तते इत्यर्थः । स हि मांसादिलुब्धतया मृगादिबन्धनान्यारभते, मिथ्याभाषणादीनि च सेवते, प्रेरितश्च कैश्चिद्वक्ति । "न मे" इति, न मया दृष्टः परलोको भूतभाविजन्मात्मकः, कदाचिद्विषयरतिरपि तादृश्येव स्यादित्याह, चक्षुषा दृष्टा चक्षुर्दृष्टा, इयं रतिः कामजनिता चित्तप्रह्लत्तिः तत्कथं दृष्टत्यागादृष्टप्रार्थनयात्मानं वञ्चये? इति तस्याशय इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पुनस्तदाशयमेव व्यञ्जयति–

मूलम्–हत्थागया इमे कामा, कालिआ जे अणागया । को जाणइ परे लोए, अत्थि वा नत्थि वा पुणो ॥६॥

व्याख्या-हस्तागताः स्वाधीनतया हस्तप्राप्ता इमे प्रत्यक्षाः कामाः शब्दाद्याः, कालिका अनिश्चितकालान्तरप्राप्तयो ये अनागता भाविभवमत्काः, कथं पुनरमी अनिश्चितलाभाः? इत्याह–क इत्यत्र पुनः शब्दस्य व्यवहितस्य सम्बन्धात्कः पुनर्जानाति? नैव कश्चिदित्यर्थः । यथा परलोकोऽस्ति वा? नास्ति वा? ततः सन्दिग्धे परलोके कः प्रत्यक्षान् कामान् विहाय कालिककामार्थं यतेतेति तस्याभिप्राय इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ कश्चित्तु ज्ञातपरलोकोपि कामांस्त्यक्तुमशक्त इदमाह–

मूलम्–जणेण सद्धिं होक्खामि, इइ बाले पगब्भइ । कामभोगाणुराएणं, केसं संपडिवज्जइ ॥ ७ ॥

(१) चित्तप्रमत्ति·

॥ ६ ॥

व्याख्या—जनेन लोकेन सार्द्धं मह भविष्यामि, अयं भावः, बहुर्जनो भोगासङ्गी तदहमपि तद्गतिं गमिष्यामि! न हि इयान् जनो मूढ इत्यमुना प्रकारेण बालोऽज्ञः प्रगल्भते धाष्टर्यमवलम्बते। अलीकवाचालतया स्वयं नष्टः परानपि नाशयति। न च किम्बहुनापि जनेनोन्मार्गप्रस्थितेनेति चिन्तयति! स चैवं कामभोगानुरागेण क्लेशमिह परत्र च सम्प्रतिपद्यते प्राप्नोतीति सूत्रार्थः ॥७॥

यथा चायं क्लेशं प्राप्नोति तथा प्राह—

मूलम्-तओ से दंडं समारभइ, तसेसु थावरेसु अ। अट्ठाए व अणट्ठाए, भूअग्गामं विहिंसइ ॥ ८ ॥

व्याख्या—ततः कामभोगानुरागात्स शठो दण्डं मनोदण्डादिकं समारभते प्रवर्त्तयति, त्रसेषु द्वीन्द्रियादिषु, स्थावरेषु च पृथिव्यादिषु, अर्थाय वित्तप्राप्त्यादिकार्याय, अनर्थाय वा यदात्मनो मित्रादेर्वा नोपयुज्यते तस्मै निरर्थकमित्यर्थः। ननु निरर्थकमपि किं कोपि दण्डमारभते? आरभत एव तादृशपशुपालवत् ॥ ८ ॥

तथाहि–कोप्यजापालः, संनिवेशे क्वचिद्वसन् ॥ अजाश्चारयितुं नित्य–मटतिस्म वनान्तरे ॥१॥ अजाव्रजे च मध्याह्ने, न्यग्रोधद्रुममाश्रिते ॥ तस्य छायामुपाश्रित्य सोप्युत्तानतयाऽस्वपीत्।।२॥लघुना धनुषा मुक्तै–र्बदरास्थिभिरन्वहम् ॥ वटस्य तस्य पत्राणि छिद्रयामास चाप्यकृत् ॥ ३ ॥ क्रीडापरेण तेनैवं, प्रायो विद्धाखिलच्छदः ॥ न्यग्रोधो निर्ममे नित्या–भ्यासाद्धा किं न साध्यते? ॥४॥ तत्रैकोन्यदा भ्राम्य–न्नागतो गोत्रविद्रुतः ॥ भूपभूस्तं तथाभूतं, वटं वीक्ष्य विसिष्मिये! ॥ ५ ॥ केनैवमस्य पर्णानि, छिद्रितान्यखिलान्यपि? ॥ इत्यपृच्छच्च तमजा–पालं भूपालनन्दनः ॥ ६ ॥ सोऽवादीत्क्रीडयैतानि, छिद्रितानि मया सखे! ॥ ततस्तस्मै बहु द्रव्यं,

॥ ७ ॥

दत्वा राजाज्ञजो जगौ ॥ ७ ॥ मदुक्तमर्त्यनेत्रे त्वं, यदि स्फोटयितुं स्फुटम् ॥ प्रभूयसे तदा कार्यं, समग्रं मम सिद्ध्यति ॥ ८ ॥ स प्रोचे चेत्स पुरुषः, पार्श्ववर्ती भवेन्मम ॥ तदाहं भवतः कार्यं, कर्तुं शक्नोमि नान्यथा ॥ ९ ॥ पशुपालं ततो नीत्वा, पुरमध्ये नृपात्मजः ॥ छन्नमस्थापयद्राज-मार्गासन्ने निकेतने ॥ १० ॥ दायादश्च निजं राज-पाटिकायै विनिर्गतम् ॥ तस्यादर्शयदस्याशु, नेत्रे स्फोट्ये इति ब्रुवन् ॥ ११ ॥ सोपि चापविमुक्ताभ्यां, गोलिकाभ्यां तदीक्षणे ॥ पक्वस्फोटकवत्सद्यो-ऽस्फोटयत्त्वयमस्फुटः ॥ १२ ॥ ततः सम्प्राप्तसाम्राराज्य-स्तमाहूय स भूपभूः ॥ पशुपालमुवाचैवं, ब्रूहि कं ते वरं ददे ? ॥ १३ ॥ सोऽब्रवीद्यत्र तिष्ठामि, देहि ग्रामं तमेव मे ॥ ततस्तस्मै ददौ राजा, तदिष्टं तुष्टमानसः ॥ १४ ॥ सोऽथ ग्रामे तत्र तुम्बी-रिक्षूंश्चावापयद्बहून् ॥ निष्पन्नं च गुडं तुम्बैः, साकं स्वादन्निदं जगौ ॥ १५ ॥ " अट्टमट्टं पि सिक्खिज्जा, सिक्खिअं न निरत्थयं ॥ अट्टमट्टप्पसाएण, खज्जए गुडतुंबयं ॥ १६ ॥" इत्थं गायन् प्रतिदिन-ममन्दामोदमेदुरः ॥ पशुपालः सुखं काल-मतिवाहयति स सः ॥ १७ ॥ यथायमर्थेन विना वटस्य, पत्राणि विव्याध दृशौ तु सार्थम् ॥ अन्योपि जन्तु र्वितनोति दण्डा-रम्भं तथा सार्थमनर्थकञ्च ॥ १८ ॥ इति पशुपालकथा ॥ दण्डमारभत इत्युक्तं, न चासौ दण्डारम्भमात्रेणावतिष्ठते, किन्तु " भूअग्गामति " भूताः प्राणिनस्तेषां ग्रामः समूहस्तं विविधैः प्रकारैर्हिनस्ति व्यापादयति, अनेन दण्डत्रयव्यापार उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किमयमेतावदेव करोतीत्याह—

॥ ८ ॥ **मूलम्--हिंसे बाले मुसावाई, माइल्ले पिसुणे सढे । भुंजमाणे सुरं मंसं, सेअमेअंति मन्नइ ॥ ९ ॥** ॥ ८ ॥

व्याख्या—हिंस्रो हिंसनशीलः सन्, बालो मूढो, मृषावादी मिथ्याभाषणशीलः, 'माइल्लेति' माया परवञ्चनोपायचिन्तनं, तद्वान्,

पिशुनः परदोषप्रकाशकः, शठो वेषविपर्यासादिना आत्मानमन्यथाभूत दर्शयति, मण्डिकचौरवत् । अत एव च भुञ्जानः, सुरां मद्यं, मांसं च, श्रेयोऽतिप्रशस्यमेतदिति मन्यते, उपलक्षणत्वाद्भाषते च । " न मांसभक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने " इत्यादीति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ तथा—

मूलम्--कायसा वयसा मत्ते, वित्ते गिद्धे अ इत्थिसु । दुहओ मल संचिणइ, सिसुणागुव्व मट्टिअं ॥१०॥

व्याख्या–'कायमत्ति' सूत्रत्वात्कायेन, वचसा वचनेन, उपलक्षणत्वान्मनसा च, मत्तो दृप्तः । तत्र कायेन मत्तो मदान्धगजवत् यतस्ततः प्रवृत्तिमान्, यद्वा अहो! अहं बलवान् रूपवांश्चेति चिन्तयन्, वचसा स्वगुणान् ख्यापयन् अहो! अहं सुस्वर इति वा ध्यायन्, मनसा च मदाध्मातचेताः, अहो! अहमवधारणशक्तिमानिति वा मन्यमानो वित्ते धने गृद्धो गृद्धिमान् । चशब्दो भिन्नक्रमः, ततः स्त्रीषु च गृद्धः । तत्र वित्ते गृद्ध इत्यनेन अदत्तादानग्रहणम् तद्भावभावित्वात्तस्य । तथा स्त्रीषु गृद्ध इत्यनेन तु मैथुनासेवित्वमुक्तं, स हि स्त्रियः संसारसारभूता मन्यते वक्ति च । " सत्यं वच्मि हितं वच्मि, सारं वच्मि पुनः पुनः ॥ असिन्नसारे संसारे, सारं सारङ्गलोचना ॥ १ ॥ " तदासक्तश्च मैथुनं सेवत एवेति । ततः स किं कुर्यादित्याह–'दुहओत्ति' द्विधा रागद्वेषाभ्यां मलमष्टप्रकारं कर्म सञ्चिनोति बध्नाति, क इव किमित्याह–शिशुनाग इवालस इव मृत्तिकां, स हि स्निग्धतनुतया बहीरजोभिरगुण्ड्यते, तामेव चाश्नातीति बहिरन्तश्च मलमुपचिनोति, ततश्च खरतरदिनकरकरनिकरस्पर्शतः शुष्यन्निहैव क्लिश्यते । तथायमप्युपचितकर्मवशादिहैव जन्मनि क्लिश्यते विनश्यति चेति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ इदमेव स्पष्टयति—

मूलम्--तओ पुट्ठो आयंकेण, गिलाणो परितप्पइ । पभीओ परलोगस्स, कम्माणुप्पेहि अप्पणो ॥११॥

व्याख्या-'तओत्ति' स एवैकः ततो वा दण्डारम्भाद्युपार्जितमलादनुस्पृष्टोऽभिभूतः, केन ? आतङ्केन आशुघातिना शूलविशूचि-
कादिरोगेण ग्लानो मन्दः परितप्यते, बहिरन्तश्च खिद्यते । प्रभीतः प्रकर्षेण त्रस्तः 'परलोगस्सत्ति' परलोकात् , आर्षत्वात्पञ्चम्यर्थे
षष्ठी, कुत एवं ? यतः कर्म क्रियां अनुप्रेक्षते इत्येवंशीलः कर्मानुप्रेक्षी, कस्य ? आत्मनः, स हि हिंसादिकां स्वचेष्टां स्मरन्मया न
किञ्चिच्छुभमाचारितं ! किन्तु सदैवाजरामरवच्चैष्टितमिति ध्यायन् मनसि रोगेण वपुषि च खिद्यते । भवति हि विषयलोलुपमनसोपि
प्रायः प्राणत्यागसमयेऽनुतापः ! यदुक्तं-" भवित्रीं भावानां परिणतिमनालोच्य नियता, पुरा यद्यत्किञ्चिद्विहितमशुभं यौवनमदात् ॥
पुनः प्रत्यासन्ने महति परलोकैकगमने, तदेवैकं पुंसां व्यथयति जराजीर्णवपुषाम्॥१॥" इति सूत्रार्थः॥११॥ एतदेव व्यक्तीकरोति—

मूलम्-सुआ मे नरए ठाणा, असीलाणं च जा गई ॥ बालाणं कूरकम्माणं, पगाढा जत्थ वेअणा ॥१२॥

व्याख्या-श्रुतानि 'मे' मया नरके स्थानानि कुम्भीवैतरण्यसिपत्रवनादीनि, तत्किमियतापि परितप्यत इत्याह-अशीलानां च दुरा-
चाराणां या गतिर्नरकादिका सापि श्रुता, कीदृशीत्याह-बालानामज्ञानां क्रूरकर्मणां हिंसादिरौद्रकर्मकारिणां प्रगाढाः प्रकृष्टा यत्र यस्यां
गतौ वेदनाः शीतोष्णाद्याः । ततश्च ममाप्येवंविधानुष्ठानस्य तादृश्येव गतिरिति ध्यायन् परितप्यत इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ किञ्च—

मूलम्-तत्थोववाइअं ठाणं, जहा मे तमणुस्सुअं ॥ अहा कम्मेहिं गच्छंतो, सो पच्छा परितप्पइ ॥१३॥

व्याख्या-तत्र नरकेषु उपपाते भवमौपपातिकं स्थानं स्थितिः यथा येन प्रकारेण स्यादिति शेषः, मे मया तदित्यनन्तरोक्तमनु-

श्रुतमवधारितं, गुरुभ्य इति शेषः । अयं भावः-गर्भजत्वे हि गर्भावस्थानावस्थां यावच्छेदभेदादिदुःखानामन्तरमपि स्यात, औपपातिकत्वे त्वन्तर्मुहूर्त्तानन्तरमेव महावेदनोदय इति कुतस्तदन्तरसम्भवः ? तथा च, अहाकम्मेहिति' यथाकर्मभिर्गमिष्यमाणगत्यनुरूपैः कर्मभिस्तीव्रतीव्रतराद्यनुभावान्वितैर्गच्छन् तदनुरूपमेव स्थानं स इति बालः पश्चादित्यायुषि हीयमाने परितप्यते, यथा धिग्मां दुष्कर्मकारिणं ! किमधुनामन्दभाग्यः करोमि ? इत्यादि शोचतीति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ अमुमेवार्थं दृष्टान्तद्वारा द्रढयन्नाह—

मूलम्—जहा सागडिओ जाणं, समं हेच्चा महापहं । विसमं मग्गमोइण्णो, अक्खे भग्गंमि सोयइ ॥ १४ ॥

व्याख्या-यथा शाकटिको गंत्रीवाहकः 'जाणंति' जानन् सममुपलादिरहितं हित्वा त्यक्त्वा महापथं राजमार्गं विषमं मार्गमवतीर्णो गन्तुंप्रवृत्तोऽक्षे धुरि भग्ने खण्डिते शोचति, धिग्मे ज्ञानं ! यदहं जानन्नपायमत्रापमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ अथोपनयमाह—

मूलम्—एवं धम्मं विउकम्मं, अहम्मं पडिवज्जिआ । बाले मच्चुमुहं पत्ते, अक्खे भग्गेव सोअइ ॥ १५ ॥

व्याख्या-एवमिति शाकटिकवत् धर्मं शुभाचारं व्युत्क्रम्य उल्लंघ्य अधर्मं हिंसादिकं प्रतिपद्य स्वीकृत्य बालो मूढो मृत्युमुखं मरणगोचरं प्राप्तः अक्षे भग्न इव शोचति, अयं भावः-यथाऽक्षभङ्गे शाकटिकः शोचति तथायमपि मरणावस्थायामात्मानं शोचति, हा ! किमेतन्मया कृतमिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ शोचनानन्तरञ्च किमसौ करोतीत्याह—

मूलम्—तओ से मरणंतंमि, बाले संतस्सई भया ॥ अकाममरणं मरइ, धुत्ते वा कलिणा जिए ॥१६॥

व्याख्या-तत इत्यातङ्कोत्पत्तौ शोचनानन्तरं 'सेत्ति' स बालः, मरणमेवान्तो मरणान्तस्तस्मिन्नुपस्थिते इति शेषः, बालो

॥११॥

रागादिव्यग्रचित्तः संत्रस्यति बिभेतीत्यर्थः । कुतः ? भयान्नरकगतिगमनसाध्वसात्, अनेन तस्याकामत्वमुक्तं, स च तथापि मरणान्न मुच्यत इत्याह–अकामस्यानिच्छतो मरणमकाममरणं तेन म्रियते, सूत्रे चार्षत्वात् द्वितीया, नरकश्चासौ गच्छति, तत्र चासौ शोचतीति शेषः । क इव कीदृशः सन् ? धूर्त्त इव द्यूतकार इव, वाशब्दस्योपमार्थत्वात्कलिना एकेन प्रक्रमाद्दायेन जितः, यथा ह्ययमेकेन दायेन जितः सन्नात्मानं शोचति, तथायमप्यतितुच्छैरतुच्छसंक्लेशफलैर्मर्त्यभोगैर्दिव्यसौख्यं हारितो दुःखी सन् शोचतीति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ प्रस्तुतमर्थं निगमयितुमाह—

मूलम्–एअं अकाममरणं, बालाणं, तु पवेइअं । एत्तो सकाममरणं पंडिआणं सुणेह मे ॥ १७ ॥

व्याख्या–एतदनन्तरमेव दुष्कृतकर्मणां परलोकाद्बिभ्यतां यन्मरणमुक्तं तदकाममरणं बालानामेव, 'तु' शब्दस्य एवार्थत्वात् प्रवेदितं प्ररूपितं तीर्थकरादिभिरिति शेषः । पण्डितमरणप्रस्तावनामाह–'एत्तोत्ति' इतोऽकाममरणादनुसकाममरणं पण्डितानां सम्बन्धि शृणुताकर्णयत मे मम वदत इति शेष इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ यथा प्रतिज्ञातमेवाह–

मूलम्–मरणं पि सपुण्णाणं, जहा मे तमणुस्सुअं । विप्पसन्नमणाघायं, संजयाणं वुसीमओ ॥ १८ ॥

व्याख्या–'मरणमपि आस्तां जीवितमित्यपिशब्दार्थः, भवतीति गम्यते सपुण्यानां पुण्यवतां, किं सर्वमपि ? नेत्याह–यथा येन प्रकारेण मे मम कथयत इति शेषः । तदिति पूर्वसूत्रोपात्तम् अनुश्रुतमवधारितं भवद्भिरिति गम्यं, कीदृशं ? मरणमित्याह–'विप्पसन्नंति' विविधैर्भावनादिभिः प्रकारैः प्रसन्ना मरणेप्यनाकुलचेतसो विप्रसन्नास्तत्सम्बन्धि मरणपि विप्रसन्नं,

तथा न म्रियते आघातः पीडात्मकस्तादृशयतनया परप्राणिनामात्मनश्च विधिवत्संलिखितशरीरतया यस्मिंस्तदनाघातं, केषां ? पुनरित्याह-संयतानां चारित्रिणां 'वुसीमओत्ति' आर्पत्वाद्वश्यवन्तः वश्यान्यायत्तानि प्रस्तावादिन्द्रियाणि विद्यन्ते येषां ते वश्यवन्तस्तेषां, एतच्चार्थात्पण्डितमरणमेव, ततोयमर्थः-यथा ह्येतत्संयतानां वश्यवतां विप्रसन्नमनाघातं च भवति तथा नाऽन्यप्राणिनामिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ किञ्च—

मूलम्—ण इमं सव्वेसु भिक्खुसु,न इमं सव्वेसु गारिसु।नाणासीला अगारत्था,विसमसीला य भिक्खुणो॥१९॥

व्याख्या—नेदं पण्डितमरणं 'सव्वेंसु भिक्खुसुत्ति' सूत्रत्वात्सर्वेषां भिक्षूणां परदत्तोपजीविनां व्रतिनामिति यावत्, किन्तु केषाञ्चिदेवोपचितपुण्यानां भावभिक्षूणां । तथा च तद्गृहस्थानां दूरापास्तमेव, अत एवाह-नेदं सर्वेषामगारिणां, सर्वचारित्रिणामेव तत्सम्भवात्, सर्वचारित्रपरिणामे तु सति तेषामपि तत्त्वतो यतित्वात् । कुत एवं ? यतो नानाशीला अनेकविधव्रता अगारस्था गृहस्था अनेकविधभङ्गकोपेतत्वाद्देशविरतेः । विषमशीलाश्च विसदृशशीलाश्च भिक्षवो, न हि सर्वे जिनमतप्रतिपन्ना अप्यनिदानिनोऽविकलचारित्रिणो वा म्रियन्ते! तर्हि क्व तीर्थान्तरीयाः? इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ विषमशीलतामेव भिक्षूणां समर्थयितुमाह—

मूलम्—संति एगेहिं भिक्खूहिं, गारत्था संजमुत्तरा । गारत्थेहि अ सव्वेहिं. साहवो संजमुत्तरा ॥ २० ॥

व्याख्या-सन्ति विद्यन्ते एकेभ्यः कुप्रवचनभिक्षुभ्यः 'गारत्थत्ति' सूत्रत्वादगारस्थाः संयमेन देशविरत्यात्मकेन उत्तराः प्रधानाः संयमोत्तराः, कुतीर्थिकभिक्षवो हि जीवास्तिक्यादिरहिताः सर्वथाऽचारित्रिणश्चेति कथं तेभ्यः सम्यग्दृशो देशचारित्रिणो गृहिणः

संयमोत्तरा न स्युः? किञ्च अगारस्थेभ्यश्च सर्वेभ्य इति, अनुमतिवर्जसर्वोत्तमदेशविरतिं प्राप्तेभ्योऽपि साधवः संयमोत्तराः सम्पूर्णसंयमान्वितत्वात्तेषां। अत्र च वृद्धवादो यथा–कोपि श्राद्धः साधुं पप्रच्छ, श्राद्धसाध्वोः किमन्तरमिति? साधुरूचे मेरुसर्षपान्तरं। तदाकर्ण्याकुलीभूतः पुनः पप्रच्छ, कुलिङ्गिश्राद्धयोः किमन्तरं? मुनिः स्माह तदेव, ततः प्रसादमाससादेति। उक्तञ्च–"देसिक्कदेसविरया, समणाणं सावगा सुविहिआणं॥ तेसिं परपासंडा, सइमं पि कलं न अग्घंति॥ १॥" तदेवं भिक्षूणामपि तेषां चारित्राभावात् पण्डितमरणाभाव एवेति सूत्रार्थः॥ २०॥ ननु कुतीर्थिकभिक्षवोपि नानालिङ्गधरा एव, तत्कथं तेभ्यो गृहस्थाः संयमोत्तराः इति सन्देहापोहायाह—

मूलम्–चीराजिणं नगिणिणं, जडी सघाडि मुंडिणं। एआइं पि न ताइंति, दुःसीलं परिआगयं॥ २१॥

व्याख्या–चीराणि च चीवराणि, अजिनं च मृगादिचर्म, चीराजिनं। 'नगिणिणंति' आर्षत्वान्नाग्न्यं, 'जडित्ति' भावप्रधानत्वान्निर्देशस्य जटित्वं, संघाटी वस्त्रसंहतिजनिता कंथेत्यर्थः, मुंडत्वं, एतान्यपि निजनिजप्रक्रियाकल्पितानि व्रतिलिङ्गान्यपि, किं? पुनर्गार्हस्थ्यमित्यपिशब्दार्थः, न नैव त्रायन्ते नरकादिदुर्गतेः, कमित्याह–दुःशीलं दुराचारं 'परिआगयंति' पर्यायागतं प्रव्रज्यापर्यायं प्राप्तं, आर्षत्वाच्च याकारस्यैकस्य लोपः। न हि कषायकलुषचेतसोऽतिकष्टहेतुरपि बहिर्वेषवृत्तिर्नरकादिकुगतिनिवारणायालं! ततो न लिङ्गधारणं वैशिष्ट्यहेतुरिति सूत्रार्थः॥ २१॥ ननु? कथं गृहाद्यभावेपि तेषां दुर्गतिरिति चेदुच्यते—

मूलम्–पिंडोलएव्व दुस्सीले, नरगाओ न मुच्चई। भिक्खाए वा गिहत्थे वा, सुव्वए कमई दिवं॥२२॥

व्याख्या—'पिंडोलएव्वत्ति' वा-शब्दोऽपि शब्दार्थस्ततश्च पिण्डावलगकोऽपि[1] स्वीयाहाराभावतो भैक्ष्यसेवकोपि, आस्तां गृहादिमान्, दुःशीलो नरकात्स्वकर्मोपस्थापितात् सीमन्तकादेर्न मुच्यते । तत्र चोदाहरणं तथाविधद्रमकः—

तथाहि द्रमकः कोपि, पुरे राजगृहेऽभवत् ॥ स च भिक्षाकृते नित्यं, बभ्राम सकले पुरे ॥ १ ॥ वैभारगिरिपार्श्वस्थ-मुद्यानं स गतोन्यदा ॥ उद्यानिकार्थमायातं, जनं भुञ्जानमैक्षत ॥ २ ॥ ततः स तत्र भिक्षार्थं, पर्यभ्राम्यन्मुहुर्मुहुः ॥ वदन्नुच्चैः स्वरं दीन-वचांसि रसलोलुपः ॥ ३ ॥ न तु कोपि ददौ तस्मै, भाग्यहीनाय किञ्चन ॥ ततः प्रद्विष्टचित्तः स, दुष्टधीरित्यचिन्तयत् ॥ ४ ॥ अमी हि कुक्षिम्भरयो, भक्षयन्त्यखिलं स्वयम् ॥ दीनाय न तु मे स्वल्प-मपि यच्छन्ति निर्दयाः ॥ ५ ॥ तदमूनुपवैभारं, निविष्टान् दुष्टचेतसः ॥ कयाचिच्छिलया तूर्णं, चूर्णयामीति चिन्तयन् ॥ ६ ॥ वैभारगिरिमारुह्य, स क्रोधाध्मातमानसः ॥ सर्वात्मना विलगैकां, शिलां गुर्वीमचीचलत् ॥ ७ ॥ [युग्मम्] तस्यां विलुण्ठितायां द्राक् स पृथक् स्थातुमक्षमः ॥ लुण्ठंस्तया समं तस्या, एवाधस्तादुपाययौ ॥ ८ ॥ तस्तया क्षुण्णतनुः स रौद्रध्यानानुबन्धी द्रमको विपद्य ॥ तमस्तमायां भुवि नारकत्वं, मध्येऽप्रतिष्ठानमवाप पापात् ॥ ९ ॥ इति द्रमककथा । ततो न भिक्षुत्वमात्रं कुगतिनिवारकं, ननु ? तर्हि तत्त्वतः किं सुगतिहेतुरित्याह—'भिक्खाए वत्ति' भिक्षामत्ति भुंक्ते इति भिक्षादः, वा विकल्पे, अनेन व्रती प्रोक्तः, गृहस्थो वा, सुष्ठु शोभनं निरतिचारतया सम्यग्भावानुगतया च व्रतं शीलपालनात्मकं यस्येति सुव्रतः, क्रामति गच्छति दिवं देवलोकं । मुख्यतया व्रतपालनस्य मुक्तिहेतुत्वेऽपि दिवं क्रामतीति कथनं जघन्यतोऽपि देवलोकावाप्तिरितः स्यादिति सूचनार्थम्, अनेन च व्रतपालनमेव तत्वतः सुगतिहेतुरिति प्रोक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

१ पिण्डं परदत्तग्रासमवलगते सेवते इति पिण्डावलगः स एव पिण्डावलगक. ।

अथ यैर्व्रतैर्गृहस्थोऽपि दिवं याति तान्याह—

मूलम्—आगारिसामाइअंगाइं, सड्ढी काएण फासए । पोसहं दुहओ पक्खं, एगराइं न हावए ॥ २३ ॥

व्याख्या—आगारिणो गृहिणः सामायिकं सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिरूपं तस्याङ्गानि निःशङ्कताकालाध्ययनाणुव्रतादिरूपाणि अगारिसामायिकाङ्गानि सड्ढीत्ति' श्रद्धावान् कायेन उपलक्षणत्वान्मनसा वाचा च 'फासएत्ति' स्पृशति सेवते, तथा पौषधं आहारपौषधादिकं 'दुहओ पक्खंति' प्राकृतत्वात् द्वयोरपि सितेतररूपयो पक्षयोः चतुर्दशीपूर्णिमादितिथिषु 'एगराइंति' अपेर्गम्यमानत्वादेकरात्रिमपि केवलरात्रिसम्बन्धिनमपीत्यर्थः, उपलक्षणत्वाच्चैकदिनमपि न 'हवएत्ति' न हापयेन्न हानिं प्रापयेत्, रात्रिग्रहणं तु दिवा व्याकुलतया कर्तुमशक्तौ रात्रावपि पौषधं कुर्यादिति सूचनार्थं । इह च सामायिकाङ्गत्वेनैव सिद्धे यदस्य भेदेनोपादानं तदादरख्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ प्रस्तुतमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—एवं सिक्खासमावण्णे, गिहवासे वि सुव्वए । मुच्चई छविपव्वाओ, गच्छे जक्खसलोगयं॥ २४ ॥

व्याख्या—एकमुक्तन्यायेन शिक्षया व्रतात्मिकया समापन्नो युक्तः शिक्षासमापन्नः गृहवासेप्यास्तां दीक्षापर्याय इत्यपिशब्दार्थः, सुव्रतः शोभनव्रतो मुच्यते मुक्तिमाप्नोति, कुत इत्याह-'छविपव्वाओत्ति' छविस्त्वक्, पर्वाणि जानुकूर्परादीनि, तयोः समाहरे छविपर्व तद्योगादौदारिकं देहमपि छविपर्व तस्मात्ततश्च गच्छेत् यायात्, यक्षा देवाः, समानो लोकोऽस्येति सलोकः तस्य भावः सलोकता सादृश्यमित्यर्थः, यक्षैः सलोकता यक्षसलोकता तां । इयं च देवगतावेव स्यादित्यर्थाद्देवगतिं अनेन च पण्डितमरणावसरे प्रसङ्गाद्बाल-

पण्डितमरणमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ अथ प्रस्तुतं पण्डितमरणमेव फलोपदर्शनद्वारेणाह—

मूलम्—अह जे संवुडे भिक्खू, दुण्हमन्नयरे सिआ । सव्वदुक्खप्पहीणे वा, देवेवावि महिड्ढिए ॥२५॥

व्याख्या—अथेत्युपदर्शने, यः कश्चित्संवृतः पिहितसमग्राश्रवद्वारो भिक्षुर्भावसाधुः स च द्वयोरन्यतर एकतरः स्यात्, ययोर्द्वयोरेकतरः स्यात्तावाह—सर्वाणि यानि दुःखानि क्षुत्पिपासाभीष्टवियोगानिष्टसंयोगादीनि तैः प्रकर्षेण पुनरनुत्पादलक्षणेन हीनो रहितः सर्वदुःखप्रहीणो वा स्यादिति सम्बन्धः, स च सिद्ध एव देवो वा स्यात्, अपिः सम्भावने, सम्भवति हि संहननादिवैकल्यान्मुक्तेरप्राप्तौ देवोऽपि स्यादिति, कीदृक्? महर्द्धिक इति सूत्रार्थः॥२५॥यत्रासौ देवो भवति तत्र कीदृशा आवासाः कीदृशाश्च देवा इत्याह—

मूलम्—उत्तराइं विमोहाइं, जुइमंताणुपुव्वसो । समाइण्णाइं जक्खेहिं, आवासाइं जसंसिण्णो ॥ २६ ॥

व्याख्या—उत्तरा उपरिवर्त्तिनोऽनुत्तरविमानाख्या विमोहा इव विमोहा अल्पवेदादिमोहनीयत्वात्, द्युतिमन्तो दीप्तिमन्तः, 'अणुपुव्वसोत्ति' आनुपूर्व्या क्रमेण विमोहादिविशेषणविशिष्टाः, सौधर्मादिषु हि अनुत्तरविमानान्तेषु पूर्वापूर्वापेक्षया प्रकर्षवन्त्येव विमोहत्वादीनि विशेषणानि । तथा समाकीर्णा व्याप्ता यक्षैर्देवैरावासाः, प्राकृतत्वान्नपुंसकलिङ्गत्वं सर्वत्र । देवास्तु तत्र यशस्विनः श्लाघान्विताः ॥ २६ ॥ तथा—

॥१७॥

मूलम्—दीहाउआ इड्ढिमंता, समिद्धा कामरूविणो । अहुणोववन्नसंकासा, भुज्जो अच्चिमालिप्पभा॥२७॥

व्याख्या—दीर्घायुषश्चिरञ्जीविनः, ऋद्धिमन्तो रत्नादिसम्पदुपेताः, 'समिद्धा' अतिदीप्ताः, कामरूपिणः अभिलाषानुरूपरूपविधा-

प
अनुत्तरेषु हि वर्णद्युत्यादि यावदायुस्तुल्यमेव
यिनः, अनुत्तरेष्वपि तच्छक्तियुक्तत्वात् , अधुनोपपन्नशंकाशास्तत्कालोत्पन्नदेवकल्पाः, न त्वेकस्यार्कस्य तादृशी द्युतिरस्तीति.
स्यात् , 'भुज्जोत्ति' भूयांसः प्रभूता ये अर्चिर्मालिनः सूर्यास्तद्वत् भा येषां ते तथा । न

सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ उपसंहर्तुमाह—

मूलम्—तानि ठाणाणि गच्छंति, सिक्खित्ता संजमं तवं। भिक्खाए वा गिहत्थे वा, जे संतिपरिनिवुआ॥२८॥

व्याख्या—तान्युक्तरूपाणि स्थानानि आवासान् गच्छन्ति शिक्षित्वाऽभ्यस्य, संयमं सप्तदशभेदं, तपो द्वादशभेदं, भिक्षादा वा गृहस्था वा, प्राकृतत्वाद्वचनव्यत्ययः, ये शान्त्या उपशमेन परिनिर्वृताः विध्यातकषायानलाः शान्तिपरिनिर्वृता भवन्तीति शेष इति

सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ एतच्च विज्ञाय मरणेपि महात्मानो यथाभूता भवन्ति तथाह—

मूलम्—तेसिं सुच्चा सपुज्जाणं, संजयाणं वुसीमओ । न संतसंति मरणंते, सीलवंता बहुस्सुआ ॥ २९ ॥

व्याख्या—तेषामनन्तरोक्तस्वरूपाणां यतीनां श्रुत्वा आकर्ण्य पूर्वोक्तस्थानावाप्तिमिति शेषः । कीदृशानामित्याह—सतामिन्द्रादीनां पूज्याः सत्पूज्यास्तेषां संयतानां संयमवतां 'वुसीमओत्ति' प्राग्वत् , न संत्रस्यन्ति नोद्विजन्ते मरणान्ते उपस्थिते शीलवन्तश्चारित्रवन्तो बहुश्रुता आगमवचः श्रवणशुद्धधियः, अयं भावः—अज्ञातधार्मिकगतयोऽनुपार्जितधर्माणश्च मरणादुद्विजन्ते, यथा काऽस्माभिर्गन्तव्य-मिति, न तु निश्चितसद्गतिगमना उपार्जितधर्माणः । यदाहुः—" चरितो निरुपक्लिष्टो, धर्मो हि मयेति निर्वृतः स्वस्थः मरणादपि

२ वश्यान्यायत्तानि प्रस्तावादिन्द्रियाणि विद्यन्ते येषां ते वश्यवन्तस्तेषाम् ॥

॥१८॥

नोद्विजते, कृतकृत्योस्मीति धर्मात्मा ॥ १ ॥ " इति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ इत्थं सकाममरणस्वरूपमभिधाय शिष्योपदेशमाह—

मूलम्—तुलिआ विसेसमादाय, दयाधम्मस्स खंतिए । विप्पसीएज्ज मेहावी, तहाभूएण अप्पणा ॥३०॥

व्याख्या—तोलयित्वा परीक्ष्य, बालमरणपण्डितमरणे, विशेषञ्च बालमरणात् पण्डितमरणस्य विशिष्टत्वं, आदाय गृहीत्वा दयाधर्मस्य च, यतिधर्मस्य च, चस्य गम्यत्वात् विशेषमशेषधर्मातिशायित्वलक्षणमादाय क्षान्त्या क्षमया करणभूतया विप्रसीदेत् प्रसन्नतां भजेत्; न तु कृतद्वादशवर्षसंलेखनतथाविधतपस्विवन्निजाङ्गुलिभङ्गादिना कषायमवलम्बेत, मेधावी मर्यादावर्त्ती, तथाभूतेन यथामरणकालात्पूर्वमनाकुलमना अभूत् मरणकालेऽपि तथास्थितेनात्मनोपलक्षित इति सूत्रार्थः ॥३०॥ विप्रसन्नश्च किं कुर्यादित्याह—

मूलम्—तओ काले अभिप्पेए, सड्ढी तालिसमंतिए । विणइज्ज लोमहरिसं, भेअं देहस्स कंखए ॥३१॥

व्याख्या—ततः कषायोपशान्तेरनन्तरकाले मरणकाले अभिप्रेते अभिरुचिते, कदा च मरणमभिप्रेतं ? यदा योगा नोत्सर्पन्ति, 'सड्ढीत्ति' श्रद्धावान् तादृशं मरणभयोत्थं अन्तिके समीपे गुरूणामिति शेषः विनयेदपनयेद्रोमहर्षं, हा !:अहं मरिष्यामीत्यभिप्रायोत्थं रोमाञ्चं, किञ्च भेदं विनाशं देहस्य कांक्षेदिव कांक्षेत्त्यक्तपरिकर्मतया, न तु मरणासंशया, हेयत्वात्तस्या इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निगमयितुमाह—

मूलम्—अह कालम्मि संपत्ते, आघायाय समुस्सयं । सकाममरणं मरइ, तिण्हमन्नयरं मुणित्ति बेमि॥३२॥

व्याख्या—अथ मरणाभिलापानन्तरं काले मरणकाले सम्प्राप्ते 'निप्फाइआ य सीमा, सउणी जह अंडयं पयत्तेणं ॥ बारस संव-

च्छरिअं, अह संलेहं तो करेइ ॥ १ ॥ " इत्यादिना क्रमेण समायाते, आघाताय संलेखनादिक्रमेण विनाशाय 'समुस्सयंति' स्यादिव्यत्ययात्समुच्छ्रयस्यान्तः कार्मणदेहस्य बहिरौदारिकाङ्गस्य, किं कुर्यादित्याह–सकामस्येव साभिलाषस्येव मरणं सकामं मरणं तेन म्रियते, त्रयाणां भक्तपरिज्ञेङ्गिनीपादपोपगमनानामन्यतरेण सूत्रत्वाद्विभक्तिव्यत्ययः सर्वत्र मुनिः साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ इति ब्रवीमिति प्राग्वत्॥

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्योपाध्यायश्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ पञ्चमाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥५॥

॥ अथ षष्ठाध्ययनम् ॥

॥ अर्हन् ॥ उक्तं पञ्चमाध्ययनमथक्षुल्लनिर्ग्रन्थीयाख्यं षष्ठमारभ्यते, अस्य चायं सम्बन्धोऽनन्तराध्ययने मरणविभक्तिरुक्ता तत्र चान्ते पण्डितमरणमुक्तं तच्च विद्याचरणसम्पन्नानां निर्ग्रन्थानामेव स्यात् इति तत्स्वरूपमनेनोच्यते इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्यादौ निर्युक्तिकारोक्तं पञ्चनिर्ग्रन्थस्वरूपं बृहट्टीकातो ज्ञेयमत्र तु सूत्रमेवानुस्रियते, तच्चेदं—

मूलम्—जावंतविज्जा पुरिसा, सव्वे ते दुक्खसंभवा । लुप्पंति बहुसो मूढा, संसारंमि अणंतए ॥ १ ॥

व्याख्या—यावन्तो यत्परिमाणाः, न विद्यते विद्या तत्त्वज्ञानात्मिका येषां ते अविद्याः, पुरुषा नराः, सर्वे ते दुःखस्य सम्भव उत्पत्तिर्येषु ते दुःखसम्भवाः । ईदृशाः सन्तो लुप्यन्ते दारिद्र्यादिभिर्बाध्यन्ते, बहुशोऽनेकशः मूढा हिताहितविवेकं प्रत्यसमर्थाः, संसारे भवे अनन्तके अन्तरहिते, अनेन निर्ग्रन्थस्वरूपज्ञापनार्थं तद्विपक्ष उक्त इति भावनीयम् । अत्र चायं कथानकसम्प्रदायस्तथाहि—

एकः कोपि पुमान् दौःस्थ्यो-पद्रुतो भाग्यवर्जितः ॥ कृष्यादि कुर्वन्नपि नो, तत्फलं किञ्चिदासदत् ॥ १ ॥ ततो गृहाद्विनिर्गत्य, द्रविणोपार्जनाय सः ॥ उपायान् विविधान् कुर्वन्, भूयो बभ्राम भूतले ॥२॥ न तु किञ्चिदपि प्राप, धनमुद्यमवानपि ॥ अभ्युद्यतैः श्रमिरिव, न श्रीः पुण्यं विनाप्यते ॥ ३ ॥ निष्फलभ्रमणेनाथ, निर्विण्णः स गृहं प्रति ॥ न्यवर्त्तिष्ट विनालाभ-मुद्यमो हि श्लथो भवेत् ॥ ४ ॥ स चान्यदा क्वचिद्ग्रामे, निशि वासार्थमागतः ॥ तस्थौ देवकुले स्थाना-वाप्तिस्तत्रैव तादृशाम् ॥ ५ ॥ तत्र तत्रस्थिते

॥२१॥

पश्य-त्येव देकुलात्ततः ॥ विद्यासिद्धः कुम्भपाणिः, पुरुषः कोऽपि निर्ययौ ॥ ६ ॥ सोऽपि तं कुम्भमभ्यर्च्या-वादीदतिमनोरमम् ॥ कुरु वासगृहं शय्या-सनभार्यादिसंयुतम् ॥ ७ ॥ तेनाथ कामकुम्भेन, तदुक्ते निर्मितेऽखिले ॥ तत्र स्थित्वाऽभुक्त भोगान्, सोऽङ्ग-नाभिः सहाद्भुतान् ॥ ८ ॥ सञ्जहार प्रभाते च, तत्सर्वमपि सत्वरम् ॥ तत्स्वरूपं तदखिलं, दुःस्थमर्त्यो ददर्श सः ॥९॥ दध्यौ चैवं निष्फलेन, किमायासेन मेऽमुना ॥ एनमेवाथ सेविष्ये, कामितार्थसुरद्रुमम् ॥ १० ॥ ध्यात्वेति सेवनं तस्य, कुर्वन् विनयपूर्वकम् ॥ स तन्मनो वशीचक्रे, विनयाद्वा न किं भवेत्? ॥ ११ ॥ ततः सिद्धपुमानूचे, ब्रूहि किं ते समीहितम्? विना समीहां सेवा हि, न केनापि विधीयते ॥१२॥ स स्माहाहं जन्मतोऽपि, दारिद्र्येणास्मि विद्रुतः ॥ न चाप्नोमि धनं किञ्चित्, प्रयत्नैर्विविधैरपि ॥१३॥ दौःस्थ्यस्यैवापनोदाय, बम्भ्रमीमि महीतले ॥ स्निग्धं मित्रमिवोपान्तं, न तु तन्मे विमुञ्चति ॥ १४ ॥ त्वाञ्चोपकारिणं प्रेक्ष्य, हृद्य विद्यासुधाम्बुदम् ॥ दारिद्र्यग्रीष्मसन्ताप-समुत्तप्तः श्रितोस्म्यहम् ॥ १५ ॥ तत् प्रसद्य महाभाग!, तथा कुरु यथा मम ॥ त्वद्वत्सु-खोपभोगः स्या-त्सन्तो ह्याश्रितवत्सलाः ॥१६॥ तच्छ्रुत्वा ध्यातवान् सिद्ध-पुमानेवमहो! अयम् ॥ दुरवस्थापराभूतो, जायते भृश-मातुरः ॥ १७ ॥ व्रतं सत्पुरुषाणाञ्च, दीनादीनामुपक्रिया ॥ तदस्योपकृतिं कृत्वा, करोमि सफलं जनुः ॥ १८ ॥ ध्यात्वेत्यूचे सिद्ध-विद्यः, किमु विद्यां ददामि ते ॥ विद्याभिमंत्रितं कुम्भ-मथवेति निगद्यताम् ॥ १९ ॥ भोगाभोगोत्सुकः सोथ, विद्यासाधनभीरुकः ॥ विद्याधिवासितं कुम्भ-मेव देहीत्युवाच तम् ॥ २० ॥ विद्यासिद्धस्ततस्तस्मै, सद्यस्तं कलशं ददौ ॥ दक्षः कक्षीकृते ह्यर्थे, विलम्बं नावलम्बते ॥ २१ ॥ दुःस्थमर्त्योपि तं कुम्भ-मादायामोदमेदुरः ॥ ययौ तूर्णं निजग्राम-मिति दध्यौ च चेतसि ॥ २२ ॥ देशान्तर-प्राप्तया किं, पीनयापि तया श्रिया ॥ यां विद्विषो न पश्यन्ति, या च मित्रैर्न भुज्यते ॥ २३ ॥ इत्यसौ घटमाहात्म्यात्, कृत्वा

वेश्मादि कामितं ॥ स्वच्छन्दं बुभुजे भोगान् , बन्धुमित्रादिभिः समम् ॥ २४ ॥ स्वतः सिद्धेषु भोगेषु, किमेभिरिति बुद्धयः ॥ तदा कृष्यादिकर्माणि, मुमुचुस्तस्य बन्धवः ॥ २५ । धेन्वादीनां पशूनाञ्च, रक्षां चक्रुर्न ते जडाः ॥ नश्यन्ति स्म ततस्तेपि, तिष्ठेद्वा किम रक्षितम् ? ॥ २६ ॥ सुखीकृतोऽमुना बन्धु-युक्तोऽहमिति सम्मदात् ॥ पीतासवोऽन्यदा स्कन्धा-हितकुम्भो ननर्त सः ॥ २७ ॥ उन्मत्तस्य करात्तस्य, विच्युतः कलशस्ततः ॥ सद्योऽभूच्छतधा भाग्य-हीनस्येव मनोरथः ॥ २८ ॥ कुम्भप्रभावप्रभवं, भवनं विभवादि च ॥ ततो गन्धर्वनगर-मिव तूर्णं तिरोदधे ॥ २९ ॥ कुम्भोत्थया प्राच्यया च, सम्पदा रहिता भृशम् ॥ ततस्तेऽन्वभवद्दुःखं, सर्वेऽन्यप्रेष्यतादिभिः ॥ ३० ॥ अथ प्रागेव तां विद्या-मग्रहीष्यत्स चेत्स्वयम् एकस्य तस्य भङ्गेऽन्य-मकरिष्यत्तदा घटम् ॥ ३१ ॥ विद्यां विना तु कलशं, तादृशं कर्तुमक्षमः ॥ नित्यं दौर्गत्यसाङ्गत्या-दत्यन्तं व्याकुलोऽभवत् ॥ ३२ ॥ यथा प्रमादादनुपात्तविद्यः, स मन्दधीर्दुःखमिहैव लेभे ॥ तथाङ्गिनोऽन्येपि लभन्ति तत्त्व-ज्ञानं विना दुःखमनेकभेदम् ॥ ३३ ॥ इति विद्याहीनत्वे दुःस्थकथेति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यतश्चैवं ततो यत्कार्यं तदाह—

मूलम्—समिक्खं पंडिए तम्हा, पास जाइपहे बहू ॥ अप्पणा सच्चमेसिज्जा, मित्तिं भूएसु कप्पए ॥ २ ॥

व्याख्या—समीक्ष्य आलोच्य पण्डितस्तत्त्वातत्त्वविवेकनिपुणः, 'तम्हत्ति' यस्मादेवमविद्यावन्तो लुप्यन्ते तस्मात् , किं समीक्ष्येत्याह—'पासेत्यादि'—पाशा इव पाशा अत्यन्तपारवश्यहेतवो भार्यादिसम्बन्धास्त एव तीव्रमोहोदयादिहेतुतया जातीनामेकेन्द्रियादिजातीनां पन्थानस्तत्प्रापकत्वान्मार्गाः पाशजातिपथास्तान् बहून् प्रभूतान् विद्यारहितानां विलुप्तिहेतून्, किं कुर्यादित्याह—आत्मना

१ आत्मनेपदस्यानित्यत्वादय प्रयोग. समर्थनीयः ॥

स्वयं न तु परोपरोधादिना, सद्भ्यो जीवेभ्यो हितः सत्यः संयमस्तं एषयेद्गवेषयेत्, किञ्च मैत्रीं मित्रभावं भूतेषु पृथिव्यादिप्राणिषु कल्पयेत्कुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अपरञ्च—

मूलम्--माया पिआ ण्हुसा भाया, भज्जा पुत्ता य ओरसा । नालं ते मम ताणाय, लुप्पंतस्स सकम्मुणा॥३॥

व्याख्या—पूर्वार्धं स्पष्टं, नवरं 'ण्हुसत्ति' स्नुषा पुत्रवधूः, 'ओरसत्ति' उरसि भवा औरसाः स्वयमुत्पादिता इत्यर्थः, नालं न समर्थास्ते मात्रादयो मम त्राणाय रक्षणाय लुप्यमानस्य स्वकर्मणा ज्ञानावरणीयादिनेति ॥ ३ ॥ ततश्च—

मूलम्--एअमट्ठं सपेहाए, पासे समिअ दंसणे । छिंद गेहिं सिणेहं च, न कंखे पुव्वसंथवं ॥ ४ ॥

व्याख्या–एवमनन्तरोक्तमर्थं स्वप्रेक्षया स्वबुद्ध्या 'पासेत्ति' पश्येदवधारयेत्, शमितमुपशमितं दर्शनं प्रस्तावान्मिथ्यात्वात्मकं येन स शमितदर्शनः[1] सम्यग्दृष्टिः सन्, 'छिंदत्ति' सूत्रत्वात् छिंद्यात्, गृद्धिं विषयाभिष्वङ्गरूपां, स्नेहञ्च स्वजनादिप्रेम, न नैव कांक्षेदभिलषेत् पूर्वसंस्तवं पूर्वपरिचयं, एकग्रामोषितोऽयमित्यादिकं, यतो न कोपि दुःखोत्पत्तौ अत्रामुत्र वा त्राणाय धर्मं विनेति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४ ॥ एनमेवार्थं विशेषतोऽनूद्यास्यैव फलमाह—

मूलम्--गवासं मणिकुंडलं, पसवो दासपोरुसं । सव्वमेअं चइत्ता णं, कामरूवी भविस्ससि ॥ ५ ॥

---

१ अथवा–सम्यक्प्रकारेण इत प्राप्त दर्शन सम्यक्त्व येन स समितदर्शन. एतादृश· सयमी ॥ ग. घ

व्याख्या—गावश्च अश्वाश्च गवाश्वं, अत्र गोशब्देन धेनवो वृषभाश्च गृह्यन्ते, पशुत्वेऽप्यनयोः पृथगुपादानमत्यन्तोपयोगित्वेन प्राधान्यात, मणयश्च चन्द्रकान्ताद्याः, कुण्डलानि च कर्णाभरणानि मणिकुण्डलम्, उपलक्षणं चैतत्स्वर्णादीनां सर्वभूषणानाञ्च । पशवोऽजैडकाद्याः । दासाश्च गृहजातादयः 'पोरुसंति' सूत्रत्वात् पौरुषेयं च पुरुषसमूहो दासपौरुषेयं । सर्वमेवैतत् पूर्वोक्तं त्यक्त्वा हित्वा संयमाङ्गीकारेणेति भावः, कामरूपी भविष्यसि, इहैव विकरणाद्यनेकलब्धियोगात् परत्र च देवभवाप्तेरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ पुनर्द्वितीयगाथोक्तमत्यस्वरूपमेव विशेषत आह—

मूलम्—थावरं जंगमं चेव, धणं धन्नं उवक्खरं । पच्चमाणस्स कम्मेहिं, नालं दुक्खाओ मोअणे ॥ ६ ॥

व्याख्या—स्थावरं गृहारामादि, जङ्गमं पत्न्यादि, 'चेवत्ति' समुच्चये, धनधान्ये प्रतीते, उपस्करं गृहोपकरणं, एतानि कर्मभिः पच्यमानस्य जीवस्य नालं, न प्रभूणि दुःखाद्विमोचने इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ ततश्च—

मूलम्—अज्झत्थं सव्वओ सव्वं, दिस्स पाणे पिआयए । न हणे पाणिणो पाणे, भयवेराओ उवरए ॥७॥

व्याख्या—'अज्झत्थंति' सूत्रत्वादध्यात्मस्थं, तत्राध्यात्मं मनस्तत्र तिष्ठतीति अध्यात्मस्थं, तच्चेह प्रस्तावात्सुखादि सर्वत इष्टसंयोगानिष्टवियोगादिहेतुभ्यो जातमिति शेषः सर्वं सकलं 'दिस्सत्ति' दृष्ट्वा प्रियादिस्वरूपेणावधार्य, चस्य गम्यमानत्वात्प्राणांश्च जीवान् ''पिआयएत्ति' प्रिय आत्मा येषां ते तथा तान्, बहुहिरण्यकोटिमूल्येनाऽभय कुमाराप्राप्तयवमात्रकालेयदृष्टान्तेन दृष्ट्वा न हन्यात्

१ यथा राजगृहे सभास्थितेन श्रेणिकनृपेण प्रोक्तं, सम्प्रति नगरे किं वस्तु सुलभ स्वादु चास्ति ? क्षत्रिया· प्रोचुर्मांसं समर्घं स्वादु चास्ति । तदा अभयकुमारेण चिन्तितं, एते निर्दया ! यथा पुनरप्येवं न जल्पेयुस्तथा कुर्याम् । ततो रात्रौ सर्वक्षत्रियगृहेषु पृथक् पृथक् गत्वा अभय एवमवादीत्।

प्राणिनः प्राणान् इन्द्रियादीन्, प्राणिन इत्यत्र जातित्वादेकवचनं कीदृशः सन्नित्याह-भयं च भीतिर्वैरं च द्वेषो भयवैरं तस्मादुपरतो निवृत्तः सन्निति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवं हिंसाश्रवनिरोधमुक्त्वा शेषाश्रवनिरोधमाह-

मूलम्--आदाणं नरयं दिस्स, नायइज्ज तणामवि । दोगुंछी अप्पणा पाए, दिण्णं भुंजिज्ज भोअणं ॥ ८ ॥

व्याख्या-आदीयते इत्यादानं, धनधान्यादि, नरकहेतुत्वान्नरकं दृष्ट्वावधार्य नाददीत न गृह्णीयात्तृणमपि, आस्तां हिरण्यादि । कथं तर्हि जीवनमित्याह-'दोगुंछित्ति' जुगुप्सते आत्मानं आहारं विना धर्मधुराधरणाक्षममित्येवं शीलो जुगुप्सी, न तु रसादिलम्पटः, आत्मनः सम्बन्धिनि पात्रे, न तु गृहस्थपात्रे, तत्र भुञ्जानस्य पश्चात्कर्मादिदोषसम्भवात्, दत्तं गृहस्थैरिति शेषः, भुञ्जीत भोजनमाहारं । अनेन परिग्रहाश्रवपरिहार उक्तः, तदेवं तन्मध्यपतितस्तद्ग्रहणेन गृह्यते इति न्यायान्मृषावादादत्तादानमैथुनलक्षणाश्रवत्रयनिरोध उक्त एवेति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ एवं पञ्चाश्रवविरमणात्मके संयमे प्रोक्ते यथा परे विप्रतिपद्यन्ते तथा दर्शयितुमाह-

मूलम्--इहमेगे उ मण्णंति, अप्पच्चक्खाय पावगं । आयरिअं विदित्ता णं, सव्वदुक्खा विमुच्चइ ॥ ९ ॥

भो क्षत्रिया. ! राजपुत्रशरीरे महाव्याधिरुत्पन्नोस्ति ! यदि मनुष्यसत्क कालेयमासं टकद्वयमित दीयते तदा स जीवति नान्यथेति वैद्यैरुक्तमस्ति ! ततो यूय राज्ञो ग्रासजीविनो भवद्भिरेवैतत्कार्यं कर्त्तव्य ! । तदा एकेनोक्त दीनारसहस्र गृहाण पर मां मुञ्च अन्यत्र गच्छ ! अभयेन तद्गृहीतम् । एवं रात्रौ प्रतिगृह परिभ्रम्य तैर्दत्तानि बहूनि दीनारलक्षाण्यादाय प्रभाते नृपसभाया तद्धनं क्षत्रियेभ्यो दर्शित, प्रोक्तञ्च । अहो ! गतदिने यूयमेवमवदत ! यन्मांसं सुलभमिति, अद्य तु एतावता द्रव्येणापि तन्मांसं मया न प्राप्त ! ततो लज्जिता अभयेन हक्किता मांसभक्षणनियम प्रापिताश्च । अत्रार्थे श्लोकः-
"स्वमांसं दुर्लभ लोके, लक्षेणापि न लभ्यते । अल्पमूल्येन, लभ्येत, पल परशरीरजम्"

व्याख्या–इह जगति एके केचित्परतीर्थिकाः. तुः पुनरर्थे. मन्यन्ते अभ्युपगच्छन्ति उपलक्षणत्वात्प्ररूपयन्ति च, यथा अप्रत्याख्याय अनिवार्य पातकं प्राणातिपातादि 'आयरिअंति' आचारिकं निजनिजाचारभवमनुष्ठानं तदेव विदित्वा यथावदवबुध्य सर्वदुःखात् शारीरमानमाद्विमुच्यते, यदाहुः–"पञ्चविंशतितत्त्वज्ञो, यत्र तत्राश्रमे रतः ॥ जटी मुण्डी शिखी वापि, मुच्यते नात्र संशयः ॥ १ ॥ तेषां हि ज्ञानमेव मुक्तिकारणं, न चैतच्चारु, न हि रोगिणामप्यौषधादिज्ञानादेव रोगाभावः, किन्तु तदासेवनादेव, तर्हि भावरोगेभ्यो ज्ञानावरणादिकर्मभ्योपि महाव्रतात्मकपञ्चाङ्गोपलक्षितक्रियां विना कथं मुक्तिरिति ? ते चैवमनालोचयन्तो भवदुःखाकुलिता वाचालतयैव आत्मानं स्वस्थयन्तीति ॥ ९ ॥ तथा चाह–

मूलम्--भणंता अकरिंता य, बंधमोक्खपइण्णिणो । वायावीरिअमेत्तेणं, समासासंति अप्पयं ॥ १० ॥

व्याख्या–भणन्तः प्रक्रमात् ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गमिति ब्रुवन्तः, अकुर्वन्तश्च मुक्त्युपायानुष्ठानं, बन्धमोक्षयोः प्रतिज्ञाभ्युपगमो बन्धमोक्षप्रतिज्ञा, तद्वन्तो बन्धमोक्षप्रतिज्ञिनो, विद्येते बन्धमोक्षावित्येवंवादिन एव, न तु तथानुष्ठायिनः। वाग्वीर्यं वचनशक्तिर्वाचालतेति यावत्, तदेवानुष्ठानशून्यं वाग्वीर्यमात्रं तेन समाश्वासयन्ति, ज्ञानादेव वयं मुक्तिं यास्याम इति स्वस्थयन्त्यात्मनमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १० ॥

न च तद्वाग्वीर्यं त्राणाय स्यादित्याह–

मूलम्--ण चित्ता तायए भासा, कओ विज्जाणुसासणं । विसण्णा पावकम्मेहिं, बाला पंडिअमाणिणो ॥११॥

॥२७॥

व्याख्या—न नैव चित्रा प्राकृतसंस्कृतादिका त्रायते रक्षति भाषा वचनात्मिका पापेभ्य इति शेषः, स्यादेतदचिन्त्यो हि मणिमंत्रौषधीनां प्रभाव इति मंत्राद्यात्मिका भाषा त्राणाय भाविनीत्याशङ्कापोहायाह–कुतो विद्याया विचित्रमंत्रात्मिकाया अनुशासनं शिक्षणं

विद्यानुशासनं त्रायते पापान्न कुतोऽपि, तन्मात्रादेव मुक्तौ शेषानुष्ठानवैयर्थ्यप्रसङ्ग इति भावः । ये तु विद्यानुशासनं त्राणायेत्याहुस्ते कीदृशा इत्याह—'विसण्णत्ति' विविधं सन्ना मग्नाः पापकर्मसु हिंसाद्यनुष्ठानेषु सततकारितयेति भावः, कुतश्चैवं ? यतस्ते बाला मूढाः पण्डितमात्मानं मन्यन्त इति पण्डितमानिनः, अयं भावः—ये बालाः पण्डितमानिनश्च न स्युस्ते स्वयं सम्यगजानानाः परं पृच्छेयुस्तदुपदेशाच्च दुष्कर्माणि त्यजेयुर्न तु तेषु विषण्णा एवासीरन् ! ये तु बालाः पण्डितमानिनश्च ते तु स्वयमज्ञा अपि ज्ञत्वगर्वादन्यं ज्ञानिनमनाश्रयन्तो विषण्णा एव स्युरिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ अथ सामान्यतयैव मुक्तिपथप्रत्यर्थिनां दोषमाह—

मूलम्—जे केइ सरीरे सत्ता, वण्णे रूवे अ सव्वसो । मणसा कायवक्केणं, सव्वे ते दुक्खसंभवा ॥ १२ ॥

व्याख्या—ये केचिच्छरीरे सक्ता लालनाभ्यञ्जनोद्वर्त्तनादिभिर्बद्धाग्रहाः, तथा वर्णे गौरत्वादिके, रूपे सौन्दर्ये, च शब्दात् स्पर्शादिषु च सक्ता आसक्ताः, 'सव्वसोत्ति' सूत्रत्वात्सर्वथा स्वयं करणकारणादिभिः सर्वैः प्रकारैः, मनसा कथं वयं पीनदेहा वर्णादिमन्तश्च भविष्याम इति ध्यानात्, कायेन रसाद्युपभोगेन, वाक्येन रसायनादिप्रश्नरूपेण, सर्वे ते ज्ञानादेव मुक्तिरित्यादिवादिनो दुःखसम्भवा इहामुत्र च दुःखभाजनमिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ यथा चैते दुःखभाजनं तथा दर्शयन्नुपदेशसर्वस्वमाह—

मूलम्—आवन्ना दीहमद्धाणं, संसारंमि अणंतए । तम्हा सव्वदिसं पस्स, अप्पमत्तो परिव्वए ॥ १३ ॥

व्याख्या—आपन्नाः प्राप्ता दीर्घमनाद्यनन्तं अध्वानमिवाध्वानं, अन्यान्यभवभ्रमणरूपं मार्गं, संसारे अनन्तके अपर्यवसाने दुःखान्यनुभवन्तीति शेषः तम्हत्ति' यस्मादेवमेते मुक्तिमार्गवैरिणो दुःखसम्भवास्तस्मात् 'सव्वदिसंति' सर्वदिशः प्रस्तावादशेषभावदिशोऽष्टादशभेदाः "पुढवि १ जल २ जलण ३ वाया ४ मूला ५ खंध ६ ग्ग ७ पोरबीआय ८ ॥ बि ९ ति १० चउ ११ पणिंदितिरिआ १२

य नरया १३ देवसंघाया १४ ॥ १ ॥ सम्मुच्छिम १५ कम्मा १६ कम्मभूमिगनरा १७ तहंतरद्दीवा १८ भावदिसा दिस्सइ, जं संसारी नियममेआहिं ॥ २ ॥” इतिगाथाद्वयोक्ताः पश्यन् अप्रमत्तः प्रमादरहितः, यथा तेषां एकेन्द्रियादीनां विराधना न स्यात्र च तेषु पुनरुत्पत्तिर्भवति तथा परिव्रजेः संयमाध्वनि यायाः सुशिष्येति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ कथं परिव्रजेदित्याह—

मूलम्--बहिआ उड्ढमादाय, नावकंखे कयाइवि । पुव्वकम्मक्खयट्ठाए, इमं देहं समुद्धरे ॥ १४ ॥

व्याख्या—बहिर्भूतं संसारादिति गम्यते, ऊर्द्धं सर्वोपरिस्थितमर्थान्मोक्षमादाय गृहीत्वा मयैतदर्थं यतितव्यमिति निश्चित्य नावकांक्षेद्विषयादिकं नाभिलषेत् कदाचिदपि उपसर्गपरीषहाकुलिततायामपि आस्तामन्यदा । एवञ्च सत्याकांक्षकारणं देहधारणमप्ययुक्त मित्याशङ्कापोहार्थमाह-पूर्वं पूर्वकालभावि यत्कर्म तत्क्षयार्थं इमं प्रत्यक्षं देहं समुद्धरेत् उचिताहारादिभिः परिपालयेत् , तद्धारणस्य विशुद्धिहेतुत्वात्तत्पाते हि भवान्तरोत्पत्तावविरतिः स्यादुक्तञ्च-“सव्वत्थ संजमं संजमाओ अप्पाणमेव रक्खिज्जा ॥ मुच्चति अइवायाओ, पुणो विसोही न याविरई ॥ १ ॥” ततो निरभिष्वङ्गतया शरीरोद्धरणमपि कर्त्तव्यमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ देहपालने च निरभिष्व ङ्गताविधिमाह-

मूलम्--विच्च कम्मणो हेउं, कालकंखी परिव्वए । मायं पिंडस्स पाणस्स, कडं लद्धूण भक्खए॥१५॥

व्याख्या—विविच्य पृथक्कृत्य कर्मणो ज्ञानावरणादेर्हेतुमुपादानकारणं मिथ्यात्वाविरत्यादिकं, कालमनुष्ठानावसरं कांक्षतीत्येवं शीलः कालकांक्षी परिव्रजेदिति प्राग्वत् , मात्रां यावन्त्या संयमनिर्वाहस्तावतीं ज्ञात्वेति शेषः, पिण्डस्य ओदनादेः, पानस्य च

" अथ सप्तमाध्ययनम् "

॥ ॐ ॥ व्याख्यातं षष्ठमध्ययनं साम्प्रतमौरभ्रीयाभिधं सप्तमं प्रस्तूयते, अस्य चायं सम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने निर्ग्रन्थत्वं उक्तं, तच्च रसगृद्धेः परिहारादेव स्यात्, तत्परिहारस्तु विपक्षे दोषदर्शनाच्च दृष्टान्तोपदर्शनद्वारा स्फुटं स्यादिति रसगृद्धिदोषदर्शकोरभ्रादिदृष्टान्तप्रतिपादकमिदमारभ्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातेऽस्मिन्नध्ययने दृष्टान्तपञ्चकं वाच्यं यदाह निर्युक्तिकृत्—"ओरब्भे १ कागिणी २ अंबए अ ३ ववहार ४ सायरे चेव ५ ॥ पंचेए दिट्ठंता, उरब्भिज्जंमि अज्झयणे ॥ १ ॥" तत्रादावुरभ्रदृष्टान्ताभिधायकमिदमादिसूत्रम्—

मूलम्--जहा एसं समुद्दिस्स, कोइ पोसिज्ज एलयं । ओअणं जवसं दिज्जा, पोसेज्जावि सयंगणे ॥ १ ॥

व्याख्या—यथेत्युदाहरणोपदर्शने, आदिश्यते विविधकार्येषु आज्ञाप्यते परिजनोऽस्मिन्नागत इत्यादेशः प्राघूर्णकस्तं समुद्दिश्य यथाऽसौ समेष्यति समायातश्चैनं भोक्ष्यत इति विचिन्त्य कश्चित्परलोकनिरपेक्षः पोषयेत एलकमूरणकं, कथमित्याह—ओदनं भुक्तशेषं तद्योग्यशेषान्नोपलक्षणश्चैतत् यवसं मुद्गमाषादि च दद्यात्तदग्रतो ढौकयेत्, पोषयेत्, पुनर्वचनमस्यादरख्यापनार्थं, अपिः सम्भावने, संभाव्यते हि कोऽप्येवंविधो गुरुकर्मेति, स्वकाङ्गणे स्वकीयगृहप्राङ्गणे, अन्यत्र हि नियुक्तः कदाचिन्नौदनादि ददातीति स्वकाङ्गण इ-युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततोऽसौ कीदृशो भवतीत्याह—

॥३२॥

मूलम्—तओ से पुट्ठे परिवूढे, जायमेए महोदरे। पीणिए विउले देहे, आएसं परिकंखए ॥ २ ॥

व्याख्या—तत इत्योदनादिभोजनात्म इत्युरभ्रः, पुष्ट उपचितमांसतया पुष्टिमान्, परिवृढः समर्थः, जातमेदा उपचितचतुर्थधातुः, अत एव महोदरो बृहज्जठरः, प्रीणितस्तर्पितो यथाकालमुपढौकिताहारादिभिरेव. विपुले विशाले देहे सति आदेशं परिकांक्षतीव परिकांक्षति। इह च उरभ्रार्भकस्य प्राघूर्णकाभिकांक्षाभावेऽपि यदेवमुक्तं तदादेशयोग्योऽसौ जात इति जनैरुच्यमानत्वात्, तद्योग्यश्च तमिच्छतीत्युपचारादुच्यते, यथा हि वरार्हा कनी वरमनिच्छन्त्यपि तमिच्छतीत्युच्यते, इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ ततश्च—

मूलम्—जाव न एइ आएसे, ताव जीवइ से दुही। अह पत्तंमि आएसे, सीसं छित्तूण भुज्जइ ॥ ३ ॥

व्याख्या—यावन्नैति न समायाति आदेशोऽतिथिस्तावज्जीवति प्राणान् धारयति स उरभ्रो दुःखी, वध्यमण्डनमिवास्यौदनादेरदनस्य दानं। अहेत्यादि–अथानन्तरं प्राप्ते आगते आदेशे शिरो मस्तकं छित्त्वा द्विधा विधाय भुज्यते तेनैव स्वामिना प्राघूर्णकयुक्तेनेति शेषः। अत्र चायं सम्प्रदायः—

तथाहि नगरे क्वापि, गृहस्थः कोऽपि निष्क्रियः॥ उरभ्रबालकं कश्चित्, पुपोषाऽतिथिहेतवे ॥ १ ॥ मुग्धत्वमञ्जुलाकारं, कृतकर्णाचूलकम्। स्नपिताङ्गं हरिद्रादि–रागालङ्कृतभूघनम् ॥ २ ॥ तश्चातिपीनवपुषं, गृहाधिपतिबालकाः ॥ क्रीडाप्रकारैर्विविधैः, क्रीडयाश्चक्रुरन्वहम् ॥ ३ ॥ [युग्मम्] तश्च दृष्ट्वा लाल्यमान–मुत्कोपः कोऽपि तर्णकः॥ विमुक्तं गोदुहा मात्रा, गोपितं न पपौ पयः ॥ ४ ॥ लिहती तं ततः स्नेहा–द्धेनुः पप्रच्छ वत्सकम् ॥ कुतो हेतोरिदं दुग्धं, न पिबस्यद्य नन्दन! ॥ ५ ॥ सोऽवादीद्भोजनै

सौवीरादेः, खाद्यस्वाद्यानादानं तु यतेः प्रायस्तत्परिभोगासम्भवात् , कृतं स्वार्थमेव विहितं गृहस्थैरिति शेषः, प्रक्रमात् पिण्डादिकमेव लब्ध्वा प्राप्य भक्षयेदिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ भुक्तशेषश्च न दिनान्तरभुक्तये स्थाप्यमित्याह—

मूलम्--सन्निहिं च न कुव्विज्जा, लेवमायाय संजए । पक्खी पत्तं समादाय, निरविक्खो परिव्वए॥ १६ ॥

व्याख्या—सन्निधिः समयोक्त्या दिनान्तरे भोजनार्थं भक्तादिस्थापनं तं न कुर्वीत, चः पूर्वापेक्षया समुच्चये, लेपमात्रया यावता पात्रं लिप्यते तावन्तमपि सन्निधिं न कुर्यादास्तां बहुं, संयतो मुनिः, किमेवं पात्राद्युपकरणसन्निधिरपि न कर्तव्य इत्याह—'पक्खीत्यादि' पक्षीव पक्षी, पात्रं पतद्ग्रहादिभाजनं, उपलक्षणत्वाच्छेषोपकरणञ्च समादाय गृहीत्वा निरपेक्षो निरभिलाषः परिव्रजेदयं भावः— यथा पक्षी पक्षसञ्चयमादाय याति तथायमपि पात्रादिकमिति, ततश्च प्रत्यहमसंयमपलिमन्थभीरुत्वात् पात्रादिसन्निधिकरणम् न दोषायेति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ कथं पुनर्निरपेक्षः परिव्रजेदित्याह—

मूलम्--एसणासमिओ लज्जू , गामे अनियओ चरे । अप्पमत्तो पमत्तेहिं, पिंडवायं गवेसए ॥ १७ ॥

व्याख्या—एषणायामुद्गमोत्पादनग्रहणग्रासविषयायां समित उपयुक्त एषणासमितः, अनेन निरपेक्षत्वमुक्तं, लज्जूत्ति' लज्जा संयमस्तद्वान्, ग्रामे उपलक्षणत्वान्नगरादौ च अनियतवृत्तिश्चरेत् विहरेत्, अनेनापि निरपेक्षतैवोक्ता, चरंश्च किं कुर्वीतेत्याह—अप्रमत्तः सन् प्रमत्तेभ्यो गृहस्थेभ्यस्ते हि विषयादिसेवनासक्तत्वात्प्रमत्ता उच्यन्ते पिण्डपातं भिक्षां गवेषयेदिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इत्थं संयमस्वरूपप्ररूपणद्वारा निर्ग्रन्थस्वरूपमुक्तं, न चैतन्निजमतिविकल्पितमित्याह—

मूलम्--एवं से उदाहु अणुत्तरनाणी अणुत्तरदंसी अणुत्तरनाणदंसणधरे ।
अरहा णायपुत्ते भयवं वेसालिए विआहिएत्ति बेमि ॥ १८ ॥

व्याख्या—एवमनेन प्रकारेण 'से' इति, स स्वामी 'उदाहुति' उदाहृतवान् उवाचेत्यर्थः। अनुत्तरज्ञानी सर्वोत्कृष्टज्ञानवान् । तथाऽनुत्तरं सर्वोत्कृष्टं पश्यतीत्यनुत्तरदर्शी। सामान्यविशेषग्राहितया च दर्शनज्ञानयोर्भेदः । यदाहुः–"जं सामण्णग्गहणं, दंसणमेअं विसेसिअं नाणंति" अनुत्तरे ज्ञानदर्शने युगपदुपयोगाभावेपि लब्धिरूपतया धारयतीत्यनुत्तरज्ञानदर्शनधरः । पूर्वविशेषणाभ्यां हि ज्ञानदर्शनयोरुपयोगस्य भिन्नकालतोक्ता. ततश्चोपयोगवल्लब्धिद्वयमपि भिन्नकाल भावीति व्यामोहः कस्यचिन्माभूदत उक्तमनुत्तरज्ञानदर्शनधर इति न पौनरुक्त्यं । अर्हन् तीर्थकरो, ज्ञात उदारक्षत्रियः स चेह सिद्धार्थस्तत्पुत्रो ज्ञातपुत्रः श्रीवर्द्धमानजिनः, भगवान् समग्रैश्वर्यादिमान् , विशालाः शिष्या यशःप्रभृतयो वा गुणा विद्यन्ते यस्य स वैशालिकः, 'विआहिएत्ति' व्याख्याता सदेवमनुजासुरायां पर्षदि धर्मस्य कथयितेति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्योपाध्यायश्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ षष्ठमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ ६ ॥

॥३२१॥

" अथ सप्तमाध्ययनम् "

॥ ॐ ॥ व्याख्यातं षष्ठमध्ययनं साम्प्रतमौरभ्रीयाभिधं सप्तमं प्रस्तूयते, अस्य चायं सम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने निर्ग्रन्थत्वं उक्तं, तच्च रसगृद्धेः परिहारादेव स्यात्. तत्परिहारस्तु विपक्षे दोषदर्शनात्तच्च दृष्टान्तोपदर्शनद्वारा स्फुटं स्यादिति रसगृद्धिदोषदर्शकोरभ्रादिदृष्टान्तप्रतिपादकमिदमारभ्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातेऽस्मिन्नध्ययने दृष्टान्तपञ्चकं वाच्यं यदाह निर्युक्तिकृत्—"ओरब्भे १ कागिणी २ अंबए अ ३ ववहार ४ सायरे चेव ५ ॥ पंचेए दिट्ठंता, उरब्भिज्जंमि अज्झयणे ॥ १ ॥" तत्रादावुरभ्रदृष्टान्ताभिधायकमिदमादिसूत्रम्—

मूलम्--जहा एसं समुद्दिस्स, कोइ पोसिज्ज एलयं । ओअणं जवसं दिज्जा, पोसेज्जावि सयंगणे ॥ १ ॥

व्याख्या—यथेत्युदाहरणोपदर्शने, आदिश्यते विविधकार्येषु आज्ञाप्यते परिजनोऽस्मिन्नागत इत्यादेशः प्राघूर्णकस्तं समुद्दिश्य यथाऽसौ समेष्यति समायातश्चैनं भोक्ष्यत इति विचिन्त्य कश्चित्परलोकनिरपेक्षः पोषयेत एलकमूरणकं, कथमित्याह—ओदनं भुक्तशेषं तद्योग्यशेषान्नोपलक्षणञ्चैतत् यवसं मुद्गमाषादि च दद्यात्तदग्रतो ढौकयेत्, पोषयेत्, पुनर्वचनमस्यादरख्यापनार्थं, अपिः सम्भावने, संभाव्यते हि कोऽप्येवंविधो गुरुकर्मेति, स्वकाङ्गणे स्वकीयगृहप्राङ्गणे, अन्यत्र हि नियुक्तः कदाचिन्नौदनादि ददातीति स्वकाङ्गण इत्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततोऽसौ कीदृशो भवतीत्याह—

मूलम्—तओ से पुट्टे परिवूढे, जायमेए महोदरे । पीणिए विउले देहे, आएसं परिकंखए ॥ २ ॥

व्याख्या—तत इत्योदनादिभोजनात्स इत्युरभ्रः, पुष्ट उपचितमांसतया पुष्टिमान्, परिवृढः समर्थः, जातमेदा उपचितचतुर्थधातुः, अत एव महोदरो बृहज्जठरः, प्रीणितस्तर्पितो यथाकालमुपढौकिताहारादिभिरेव. विपुले विशाले देहे सति आदेशं परिकांक्षतीव परिकांक्षति । इह च उरभ्रार्भकस्य प्राघूर्णकाभिकांक्षाभावेऽपि यदेवमुक्तं तदादेशयोग्योऽसौ जात इति जनैरुच्यमानत्वात्, तद्योग्यश्च तमिच्छतीत्युपचारादुच्यते, यथा हि वरार्हा कनी वरमनिच्छन्त्यपि तमिच्छतीत्युच्यते, इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ ततश्च—

मूलम्—जाव न एइ आएसे, ताव जीवइ से दुही ।अह पत्तंमि आएसे, सीसं छित्तूण भुज्जइ ॥ ३ ॥

व्याख्या—यावन्नेति न समायाति आदेशोऽतिथिस्तावज्जीवति प्राणान् धारयति स उरभ्रो दुःखी, वध्यमण्डनमिवास्यौदनादेरदनस्य दानं । अहेत्यादि-अथानन्तरं प्राप्ते आगते आदेशे शिरो मस्तकं छित्त्वा द्विधा विधाय भुज्यते तेनैव स्वामिना प्राघूर्णकयुक्तेनेति शेषः । अत्र चायं सम्प्रदायः—

तथाहि नगरे कापि, गृहस्थः कोऽपि निष्क्रियः ॥ उरभ्रबालकं कश्चित्, पुपोषाऽतिथिहेतवे ॥ १ ॥ मुग्धत्वमञ्जुलाकारं, कृतकर्णावतंसकम् । स्नपिताङ्गं हरिद्रादि-रागालङ्कृतभूषणम् ॥ २ ॥ तञ्चातिपीनवपुषं, गृहाधिपतिबालकाः ॥ क्रीडाप्रकारैर्विविधैः, क्रीडयाञ्चक्रुरन्वहम् ॥ ३ ॥ [युग्मम्] तञ्च दृष्ट्वा लाल्यमान-मुत्कोपः कोऽपि तर्णकः ॥ विमुक्तं गोदुहा मात्रा, गोपितं न पपौ पयः ॥ ४ ॥ लिहती तं ततः स्नेहा-द्धेनुः पप्रच्छ वत्सकम् ॥ कुतो हेतोरिदं दुग्धं, न पिबस्यद्य नन्दन ! ॥ ५ ॥ सोऽवादीद्भोजनै

रम्यैः, सर्वेऽसत्स्वामिनन्दनाः ॥ उरभ्रं पोषयन्त्येनं, लालयन्ति च पुत्रवत् ॥ ६ ॥ मन्दभाग्याय मह्यं तु, न काले पाययन्त्यपः ॥
न च यच्छन्ति पूर्णानि, शुष्काण्यपि तृणान्यहो ! ॥ ७ ॥ पङ्क्तिभेदेनतन्मात-र्मनो मे दूयते भृशम् ! ॥ अत एव च न क्षीर-मद्य
सद्यः पिवाम्यहम् ॥ ८ ॥ तच्छ्रुत्वा गौर्जगौ वत्स !, किमत्रार्थे विषीदसि ? ॥ उरभ्रपोषणं ह्येत-दातुरार्पणसन्निभम् ॥ ९ ॥ रोगिणा-
ऽभ्यर्थ्यमानं हि, निश्चितासन्नमृत्युना ॥ यथा पथ्यमपथ्यं वा, सर्वं तस्मै प्रदीयते ॥ १० ॥ ज्ञेयं वत्स ! तथैवेद-मुरभ्रस्यापि पोष-
णम् ॥ लप्स्यते नियतं मृत्यु-मागतेऽभ्यागते ह्यसौ ॥ ११ ॥ शुष्कस्तोकतृणावाप्ति-रप्यसौ शोभना ततः ॥ उपद्रवविनिर्मुक्तैः, सुचिरं
जीव्यते यया ॥ १२ ॥ जनन्येत्युदितः प्रेम्णा, तर्णकः स्तन्यमापिबत् ॥ प्राघूर्णकाः समाजग्मु-स्तत्स्वामिसदनेऽन्यदा ॥१३॥ तमुरभ्रं
ततो हत्वा, गृहेशस्तानभोजयत् ॥ निघ्नन्ति हि परान् स्वल्पा-यापि स्वार्थाय निर्दया ॥१४॥ तञ्च दृष्ट्वा हन्यमान-ममानं
भीतमानसः ॥ नापान्मातुः पयः साय-मायातायाः स तर्णकः ॥ १५ ॥ दुग्धापाननिदानं च, पृष्टो मात्राऽब्रवीदिति ॥ मातरद्य कुतो-
ऽप्यत्रा-ऽऽययुः प्राघूर्णका घनाः ॥ १६ ॥ ततो व्यात्ताननः कृष्ट-जिह्वाग्रो विह्वलेक्षणः ॥ हतोऽसत्स्वामिना दीनः, स मेषो विस्वरं
रसन् ! ॥१७॥ तां दशां तस्य दृष्ट्वाहं, न पयः पातुमुत्सहे ॥ भवन्ति मृदुचित्ता हि, परदुःखेन दुःखिताः ! ॥१८॥ धेनुर्जगौ
सुत ! तदैव मया तवोक्त-मूर्णायुपोषणमिहातुरदानदेश्यम् ॥ तत्तस्य दुःखमपहाय धृतिं विधाय, मां प्रश्रुतामनुगृहाण गृहाण दुग्धम्
॥ १९ ॥ इत्युरभ्र दृष्टान्त इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ एवं दृष्टान्तमुक्त्वा तमेवानुवदन् दार्ष्टान्तिकयोजनामाह—

मूलम्—जहा खलु से उरब्भे, आएसाए समीहिए । एवं बाले अहम्मिट्ठे, ईहइ निरयाउअं ॥ ४ ॥

व्याख्या—यथा येन प्रकारेण खलु निश्चये स इति पूर्वोक्तस्वरूप उरभ्र आदेशाय प्राघूर्णकार्थं समीहितोऽसावादेशाय भावीति

कल्पितः मन् आदेशं परिकांक्षतीत्यनुवर्तते, एवमनेनैव न्यायेन बालो मूढः, अधर्मः पापमिष्टो यस्यासौ अधर्मेष्टः, यद्वा अतिशयेना-
धर्मोऽधर्मिष्टः, ईहते वाञ्छति तदनुकूलाचरणेन नरकायुष्क नरकजीवितमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ उक्तमेवार्थं प्रपञ्चयन् सूत्रत्रयमाह—

मूलम्—हिंसे बाले मुसावाई, अद्धाणंमि विलोवए । अन्न दत्तहरे तेणे, माई कन्नु हरे सढो ॥ ५ ॥
इत्थीविसयगिद्धे अ, महारंभपरिग्गहे । भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥ ६ ॥
अयकक्करभोई अ, तुंदिले चिअलोहिए । आउअं नरए कंखे, जहा एसं व एलए ॥ ७ ॥

व्याख्या—हिंसः स्वभावत एव प्राणिघातकः, बालोऽज्ञः, मृषावादी असत्यभाषकः, अध्वनि मार्गे व्रजतो जनानिति शेषः, विविधं सर्वस्वहरणादिना लुम्पतीति विलोपकः, अन्यैरदत्तं हरतीति अन्यादत्तहरः, स्तेनो ग्रामपुरादिषु चौर्येण कल्पितवृत्तिः, मायी वञ्चनैकचित्तः, 'कं नु हरेति' कमिति कस्यार्थं तु वितर्के हरिष्यामीत्यध्यवसायी कन्नुहरः, शठो वक्राचारः ॥५॥ स्त्रीषु विषयेषु च गृद्धः, चः समुच्चये, महानपरिमित आरम्भो भूरिजन्तूपमर्दको व्यापारः परिग्रहश्च धनधान्यादिसञ्चयो यस्य स तथा, भुञ्जानः खादन् सुरां मद्यं मांसं, परिवृढः पुष्टमांसशोणिततया नानाक्रियासमर्थः, अत एव परंदमोऽन्येषां दमयिता ॥ ६ ॥ अजस्य छागस्य कर्करं यद्भक्ष्यमाणं कर्करायते तच्चेह प्रस्तावादतिपक्वं मांसं तद्भोजी, अत एव तुन्दिलो बृहज्जठरः, चितलोहितः पुष्टशोणितः, शेषधातूपचयोपलक्षणमेतत्, आयुर्जीवितं नरके सीमन्तकादौ कांक्षतीव कांक्षति, तद्योग्यकर्मारम्भितया कमिव क इवेत्याह—'जहा एसं व एलएत्ति' आदेशमिव यथा एडकः प्रोक्तरूपः । इह च हिंसेत्यादिना सार्धश्लोकद्वयेनारम्भरसगृद्धी प्रोक्ते, आउअमित्यादिना श्लोकार्धेन तु दुर्ग-

तिप्राप्तिरूपोपाय उक्त इति सूत्रत्रयार्थः ॥ ७ ॥ अथ साक्षादैहिकापायं सूत्रद्वयेनाह—

मूलम्—आसणं सयणं जाणं, वित्तं कामे अ भुंजिआ । दुस्साहडं धणं हिच्चा, बहु संचिणिआ रयं ॥८॥

तओ कम्मगुरू जंतू, पच्चुप्पन्नपरायणे । अएव्व आगयाएसे, मरणंतंमि सोअई ॥ ९ ॥

व्याख्या—आसनं शयनं, यानं वाहनं, वित्तं, कामांश्च शब्दादीन्, भुक्त्वोपभुज्य, दुःखेन संह्रियते मील्यते इति दुःसंहृतं धनं हित्वा द्यूताद्यसद्व्ययेन, बहु प्रभूतं सञ्चित्योपार्ज्य रजोऽष्टप्रकारं कर्म ॥ ८ ॥ ततः कर्मसञ्चयानन्तरं कर्मगुरुः कर्मभारितो जन्तुः, प्रत्युत्पन्नं वर्त्तमानं तस्मिन् परायणस्तत्परः प्रत्युत्पन्नपरायणः । "एतावानेव लोकोऽयं यावानिन्द्रियगोचरः" इति नास्तिकमतानुसारितया परलोकनिरपेक्ष इत्यर्थः । 'अएव्वत्ति' अजः पशुः स चेह प्रक्रमादुरभ्रस्तद्वत् । 'आगयाएसेत्ति' सूत्रत्वात् आदेशे प्राघुर्णके आगते सति, अनेन प्रपञ्चितवेदिविनेयानुग्रहायोक्तमप्युरभ्रदृष्टान्तं स्मारयति, किमित्याह—मरणरूपः अन्तः अवसानं मरणान्तस्तस्मिन् शोचति। अयं भावः—यथाऽऽदेशे समागते उरभ्रः शोचति तथाऽयमपि, धिग्मां ! विषयव्यामोहितमतिमुपार्जितगुरुकर्माणं ! हा ! क्वेदानीं मया गन्तव्यमित्यादि प्रलापतः खिद्यते, नास्तिकस्यापि प्रायस्तदा शोकसम्भवादिति सूत्रद्वयार्थः ॥९॥ ऐहिकमपायमुक्त्वा पारभविकमाह—

मूलम्—तओ आउपरिक्खीणे, चुआ देहा विहिंसगा । आसुरीअं दिसं बाला, गच्छंति अवसा तमं ॥१०॥

व्याख्या—ततः शोचनान्तरं 'आउत्ति' आयुषि तद्भवसम्बन्धिनि जीविते परिक्षीणे सर्वथा क्षयङ्गते च्युतो भ्रष्टो देहाद्विहिंसको विविधैः प्रकारैः प्राणिघातकः 'आसुरीअंति' असुरा रौद्रकर्मकर्मठास्तेषामियं आसुरी तां दिशं भावदिशं नरकगतिमित्यर्थः, बालो अज्ञो

गच्छति अवशः परवशः, सर्वत्र बहुवचननिर्देशस्तु एक एव नैतादृशः किन्तु भूयांस इति सूचनार्थं, 'तमंति' तमोयुक्तां गतिविशेष· पर्श्चेतन, यदुक्तं—निच्चंधयारतमसा, ववगयगहचंदसूरणक्खत्ता ॥ निरया अणंतविअणा, पणट्ठसद्दाइविसया य ॥१॥ इति सूत्रार्थः ॥१०॥ सम्प्रतिका किण्याम्रदृष्टान्तद्वयमाह—

मूलम्—जहा कागिणीए हेउं, सहस्सं हारए नरो ॥ अपत्थं अंबगं भुच्चा, राया रज्जं तु हारए ॥ ११ ॥

व्याख्या—यथेति दृष्टान्तोपदर्शने काकिण्या रूपकाशीतितमभागरूपायाः 'हेउंति' हेतोः कारणात्सहस्रं दशशतात्मकं दीनाराणामिति गम्यते, हारयेन्नरः पुमान् । इहासौ सम्प्रदायः—

तथाहि दुर्गतः कोऽपि, भ्रामं भ्रामं महीतले ॥ उपायैर्विविधैर्निष्क—सहस्रं समुपार्जयत् ॥ १ ॥ चचले सह सार्थेन, तदादाय गृहं प्रति ॥ जन्मभूमिर्जनिमनां हि, नान्यदेशेऽपि विसरेत् ॥ २ ॥ विधाय काकिणीरेक—रूपकस्य स चाध्वनि ॥ एकैकां काकिणीं नित्यं, व्ययतिस्माऽशनादिना ॥ ३ ॥ अन्यदा काकिणीमेकां, विस्मार्य क्वापि सोऽचलत् ॥ दूरंगतश्च तां स्मृत्वा, चेतसीति व्यचिन्तयत् ॥४॥ काकिण्येकावशिष्टा मे, विस्मृता भोजनास्पदे ॥ इतस्तृतीयदिवसे, लप्स्ये चाहं गृहं निजम् ॥ ५ ॥ तदेककाकिणीहेतो—रन्यरूपकभेदनम् ॥ प्रातर्भावीति तामेव, व्याघुट्य द्रुतमानये ॥ ६ ॥ ध्यात्वेति क्वापि सङ्गोप्य, स द्रव्यनकुलं द्रुतम् ॥ न्यवर्तिष्ट विमूढा हि, स्वल्पार्थे भूरिहारिणः ! ॥ ७ ॥ गोप्यमानश्च तं द्रव्य—नकुलं कोऽपि दृष्टवान् ॥ तस्मिन् गते तु तं हृत्वा, ततस्तूर्णं स नष्टवान् ॥८॥ सोऽथ तद्विस्मृतिस्थान—मवाप्तो दुःस्थपूरुषः ॥ तत्रागतेन केनापि, हृतां न प्राप काकिणीम् ॥ ९ ॥ ततोऽसौ द्रव्यनकुल—स्थापनस्थानमागतः ॥ नापश्यत्तत्र तमपि, धूर्त्तग्रासीव सन्ततम् ॥ १० ॥ कृच्छ्राल्लब्धे ततस्तस्मिन्, धने नष्टे स निर्धनः॥ प्राप्तप्रणष्टनयन, इवो·

चैर्दुःखमासदत् ॥ ११ ॥ ततः स दुःखातिशयाद्विमूढ–मना निजं धाम जगाम निःस्वः ॥ अल्पस्य हेतोर्बहुहारितं स्वं, निनिन्द चा-ऽऽपत्तटिनीनिमग्नः ॥ १२ ॥ इति काकिणीदृष्टान्तः ॥

तथा 'अपत्थंति' अपथ्यमाम्रफलं भुक्त्वा राजा राज्यं नृपत्वं तुरवधारणे भिन्नक्रमश्च ततो हारयेदेव, सम्भवत्येव हि तस्यापथ्य-भोजिनो राज्यहारणमित्यक्षरार्थः, भावार्थस्तु सम्प्रदायादवसेयः, स चायम्—

तथाहि पार्थिवः कोऽपि, सहकारफलप्रियः ॥ बहूनि बुभुजे तानि, रसनारसलोलुपः ॥ १ ॥ तेभ्योऽजीर्णमभूत्तस्य, ततो जज्ञे विसूचिका ॥ अजीर्णं खलु सर्वेषां, रोगाणामादिकारणम् ॥ २ ॥ ततस्तं विविधोपायै–रचिकित्संश्चिकित्सकाः ॥ नीरोगत्वे च जाते ते, प्रोचुरेवं महीपतिम् ॥ ३ ॥ रोगोयमधुनास्माभिः, शमितोपि कथञ्चन ॥ पुनश्चुतफलास्वादे, भावी मृत्युप्रदो द्रुतम् ॥ ४ ॥ तैरित्युक्तो नृपो दध्यौ, सत्सु माकन्दशाखिषु ॥ नाहं शक्ष्यामि हातुं तत्–फलानि रसलम्पटः ॥ ५ ॥ ध्यात्वेत्यच्छेदय-त्सर्वा–न्माकन्दान् विषये निजे ॥ आत्महेतोर्विमूढा हि, बहुनामुपघातकाः! ॥ ६ ॥ अन्यदा प्राभृतायातौ, द्वावश्वौ वक्रशिक्षितौ ॥ आरुह्य भूपसचिवौ, वाहकेल्यां प्रजग्मतुः ॥७॥ वल्गाकर्षणतस्तूर्णं, चलन्तौ तौ च वाजिनौ॥ अरण्यं निन्यतुर्देश–मुल्लंघ्य नृपमन्त्रिणौ ॥ ८ ॥ तयोश्च श्रान्तयोस्तत्र, स्वयं संस्थितयोर्नृपः ॥ उत्तीर्य धीसखसखः[1], प्राविशत्क्वापि कानने ॥ ९ ॥ वार्यमाणोप्यमात्येन, तत्र चूततरोस्तले ॥ निषद्य पक्वपतिता–न्यस्पृशत्तत् फलानि सः ॥१०॥ तानि चादाय जिघ्रन्तं, मन्त्रीत्यूचे महीधवम् ॥ अपथ्याहारतो जन्तु–र्विनश्यति विषादिव ॥ ११ ॥ तद्दर्शन स्पर्शनञ्चा–घ्राणञ्चैषां न तेऽर्हति ॥ स्त्रीणामिवैषां स्पर्शादौ, मनःस्थैर्यं हि नो भवेत्

१ मन्त्रिसहितः ॥

॥ १२ ॥ स्थैर्याभावे च भोगोऽपि, स्यादेषां जीवितापहः ॥ तत्किम्पाकफलानीव, त्याज्यान्येतान्यपि प्रभो ! ॥ १३ ॥ तेनेत्युक्तोपि को दोषः ?, स्वादेभिरिति चिन्तयन् ॥ बुभुजे तानि भूपो हि, दुस्त्यजा रसगृद्धता ! ॥ १४ ॥ सुप्तसिंह इव दण्डघट्टना-दुत्थितो लघु ततः फलाशनात् ॥ आमयः स नृपतिं व्यनाशय-न्न ह्यपथ्यनिषसः शुभावहः ॥ १९ ॥ इत्यपथ्याम्रफलाशने नृपदृष्टान्त इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ एवं दृष्टान्तद्वयमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनामाह—

मूलम्-एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाणमंतिए। सहस्सगुणिआ भुज्जो, आउं कामा य दिव्विआ ॥१२॥

व्याख्या—एवमिति काकिण्याम्रकसदृशा मनुष्याणाममी मानुष्यकाः कामा विषया देवकामानामन्तिके समीपे किमित्येवमत आह-सहस्रगुणिताः सहस्रलक्षणेन गुणकारेण गुणिता दिव्यकामा इति सम्बन्धः, भूयो बहून् वारान् मनुष्यायुःकामापेक्षया इति शेषः, आयुर्जीवितं कामाश्च शब्दादयो दिविभवा दिव्यास्त एव दिव्यका अनेन चैतेषामतिभूयस्त्वं सूचयन् कार्षापणसहस्रराज्यतुल्यतामाह। इह च पूर्वं 'देवकामाणमंतिएत्ति' काममात्रोपादानेऽपि 'आउं कामा य दिव्विआ' इत्यत्र यदायुषोप्युपादानं तत्तत्रत्यायुष्कादीनामपि मनुष्यजीवितायपेक्षयातिभूयस्त्वख्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ मनुष्यकामानामेव काकिण्याम्रफलोपमतां भावयितुमाह—

मूलम्-अणेगवासानउआ, जा सा पण्णवओ ठिई। जाणि जीअंति दुम्मेहा, ऊणे वाससयाऊए ॥ १३ ॥

व्याख्या-अनेकानि बहूनि तानि चेहासंख्येयानि वर्षाणां वत्सराणां नयुतानि संख्याविशेषा अनेकवर्षनयुतानि, प्राकृतत्वात्सकारस्याकारः। नयुतानयनोपायस्त्वयं-"चतुरशीतिवर्षलक्षाः पूर्वाङ्गं, तच्च पूर्वाङ्गेन गुणितं पूर्वं, पूर्वं (क्रमेणैकान्नविंशति वारान्) चतुरशीतिलक्षाहतं नयुताङ्गं,

नयुताङ्गमपि चतुरशीतिलक्षाहतं नयुतमिति'। का नामैवमुच्यते इत्याह–'जा सेति' प्रज्ञापकः शिष्यान् प्रत्याह–या सा भवतामस्माकञ्च प्रतीता। 'पण्णवओत्ति' प्रकृष्टं ज्ञानं प्रज्ञा सा विद्यते यस्यासौ प्रज्ञावान्, न च क्रियाविकलं ज्ञानं प्रकृष्टं स्यादिति प्रज्ञाशब्देन क्रियाप्याक्षिप्यते, ततश्च प्रज्ञावतो ज्ञानक्रियावतः स्थितिर्दैवभवायुर्लक्षणा अधिकृतत्वाद्दिव्यकामाश्च भवन्तीति शेषः, यान्यनेकवर्षनयुतानि दिव्यस्थितेर्द्दिव्यकामानां च विषयभूतानि जीयन्ते हारयन्ति तद्धेतुभूतानुष्ठानाकरणेनेति भावः। दुर्मेधसो दुर्मतयो विषयविवशाः प्राणिन इति गम्यते, क्व पुनस्तानि हारयन्तीत्याह–ऊने वर्षशतायुषि, प्रभूते ह्यायुषि प्रमादादेकवारं हारितान्यपि पुनरर्ज्यन्ते, अस्मिंस्तु संक्षिप्तायुष्येकदापि हारितानि हारितान्येव श्रीवीरस्वामितीर्थे च प्रायो न्यूनवर्षशतायुषः एव प्राणिन इत्येवमुच्यते। अयं चेह समुदायार्थः, गुरुः शिष्यानुद्दिश्योपदिशति, असंख्यवर्षनयुतानि कोऽर्थः पल्योपमसागरोपमाणि ज्ञानक्रियावतो मुनेर्देवलोकेषु स्थितिः प्रक्रमात्कामाश्च सर्वोत्कृष्टा भवन्तीत्यस्माकं जिनवचः श्रद्दधतां प्रतीतमेवास्ति। दुर्मेधसस्तु इहत्ये स्वल्पायुषि तुच्छकामभोगेषु लोलुपा धर्माकरणेन तां स्थितिं तान् कामांश्च हारयन्तीति। दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोजना त्वेवं, मनुष्याणामायुर्विषयाश्चातिस्वल्पतया काकिण्याम्रफलोपमाः, सुराणामायुःकामाश्चातिप्रचुरतया कार्षापणसहस्रराज्यतुल्यास्ततो यथा द्रमको राजा वा काकिण्याम्रफलकृते कार्षापणसहस्रं राज्यं च हारितवानेवमेतेऽपि दुर्धियोऽल्पतरमनुष्यायुः कामार्थं प्रभूतान् देवायुः कामान् हारयन्तीति सूत्रार्थः ॥१३॥ सम्प्रति व्यवहारोदाहरणमाह—

मूलम्--जहा य तिण्णि वणिआ, मूलं घेत्तूण निग्गया। एगोत्थ लहए लाभं, एगो मूलेण आगओ ॥१४॥

व्याख्या—यथेति निदर्शनोपनिदर्शने, चशब्दः पूर्वोक्तदृष्टान्तापेक्षया समुच्चये, त्रयो वणिजः मूलं नीवीं गृहीत्वा निर्गताः

॥४०॥

स्वस्थानात् स्थानान्तरं प्रति प्रस्थिता इष्टस्थानं गताश्च, तत्र च गतानामेको वाणिज्यकलाकलितः, अत्र एतेषु मध्ये लभते लाभं विशिष्टद्रव्योपनयात्मकं, एकस्तेष्वेवाऽन्यतरो यस्तथा नातिनिपुणो नाप्यत्यन्तानिपुणः स मूलधनेन यावद्गृहान्नीतं तावतैवोपलक्षित आगतः स्वस्थानं प्राप इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ तथा—

मूलम्—एगो मूलंपि हारित्ता, आगओ तत्थ वाणिओ । ववहारे उवमा एसा, एवं धम्मे विआणह ॥१५॥

व्याख्या—एकोऽन्यतरः प्रमादपरो द्यूतमद्यादिष्वत्यन्तमासक्तः मूलमपि हारयित्वा नाशयित्वा आगतः प्राप्तः स्वस्थानमिति शेषः, तत्र तेषु मध्ये वणिगेव वाणिजः, अत्र च सम्प्रदायः—

तथाहि पुर्यां काप्येको, बभूवेभ्यो महाधनः ॥ सम्प्राप्तयौवनास्तस्य, जज्ञिरे नन्दनास्त्रयः ॥ १ ॥ तेषां सहस्रं दीनारान्, दत्वा प्रत्येकमेकदा ॥ तद्भाग्यादिपरीक्षार्थ-मित्युवाच स नैगमः ॥ २ ॥ गत्वा पृथक् पुरीर्वित्ते-नेयता व्यवहृत्य च ॥ कालेनैतावताऽऽगम्यं, युष्माभिः सकलैरिह ॥ ३ ॥ ततस्ते तद्धनं लात्वा, गत्वा चान्यान्यनीवृति ॥ पृथक् पृथक् पत्तनेषु, तस्थुः सुस्थितचेतसः ॥४॥ तेष्वेकोऽचिन्तयत् प्रपीन्, परीक्षार्थं पिता हि नः ॥ तोषणीयः स तद्भूरि-धनोपार्जनया मया ॥ ५ ॥ चश्चापुरुषकल्पो हि, पुमर्थासाधकः पुमान् ॥ पुमर्थेषु च सर्वेषु, प्रधानं गृहिणां धनम् ॥ ६ ॥ तदुपार्जनयोग्यं च, वयो मे वर्त्ततेऽधुना ॥ द्वितीयमेव हि वयो, द्रविणोपार्जने क्षमम् ॥ ७ ॥ यदुक्तं—"प्रथमे नार्जिता विद्या, द्वितीये नार्जितं धनम् ॥ तृतीये न तपस्तप्तं, चतुर्थे किं करिष्यति ? ॥ ८ ॥ " विमृश्येति द्यूतमद्य-वेश्यादि व्यसनोज्झितः यथोचितं व्ययन् वित्त-मदनाच्छादनादिना ॥ ९ ॥ व्यापारं विविधं कुर्वन्,

॥४१॥

अनवर्णं स वाणिजः ॥ उपार्जयद्बहु द्रव्यं, व्यापारो हि सुरद्रुमः ॥ १० ॥ द्वितीयोऽचिन्तयद्वित्त–मस्ति भूयस्तरं हि नः ॥ विनार्जनां भुज्यमानं, किन्तु तत्क्षीयते क्षणात् ॥ ११ ॥ तन्मया रक्षता मूलं, भोक्तव्यं धनमर्जितम् ॥ ध्यात्वेति नातिभूयांसं, स वाणिज्योद्यमं व्यधात् ॥ १२ ॥ विशिष्टाहारवसन–गन्धमाल्यविभूषणैः ॥ व्ययति स्माऽखिलं वित्तं, स च नित्यमुपार्जितम् ॥ १३ ॥ दध्यौ तृतीयो दुर्बुद्धिः, संख्यातुमपि दुःशकम् ॥ पर्याप्तमस्ति नो गेहे, वित्तं वारीव वारिधौ ॥ १४ ॥ तथापि वार्धकाद्वृद्धो, वर्धमानस्पृहाकुलः ॥ मुदूरे प्राहिणोदस्मा–नपसारो गुणानिव ॥ १५ ॥ तद्द्रव्योपार्जनोपायान् हित्वा संक्लेशकारकान् ॥ भोक्ष्येऽहं नीविकावित्त–मेव वह्निरिवेन्धनम् ॥ १६ ॥ ध्यात्वेति तद्धनं द्यूत–वेश्यामद्यामिषादिभिः ॥ गन्धमाल्याङ्गरागैश्चा–चिरात्सर्वं व्यनाशयत् ॥ १७ ॥ अथो यथोक्तकालान्ते, ते त्रयः स्वगृहं ययुः ॥ तेष्वाद्यं तत्पिता तुष्टः, सर्वस्वस्वामिनं व्यधात् ॥ १८ ॥ द्वितीयं तु सुतं गेह–व्यापारेषु नियुक्तवान् ॥ स चान्नादि सुखं लेभे, न तु श्रीकीर्त्तिगौरवम् ॥ १९ ॥ छिन्नमूलं तृतीयं तु, स्वसौधान्निरकाशयत् । स च भूयस्तरं दुःखं, लेभेऽन्यप्रेष्यतादिभिः ॥ २० केप्याहुर्वणिजोऽभूवं–स्त्रयो वाणिज्यतत्पराः ॥ तेष्वेको भाग्यवान् लब्ध–लाभोऽमोदत बन्धुयुक् ॥ २१ ॥ लाभव्ययी मूलयुतोऽपरस्तु, बभूव भूयो व्यवहर्तुमुत्कः ॥ लाभं विना मूलधनोपभोगी, लेभे तृतीयस्तु भुजिष्यभावम् ॥ २२ ॥ इति वणिक्त्रयदृष्टान्तः ॥

अथ दृष्टान्तोपनयप्रस्तावकं सूत्रपश्चार्धमनुस्रियते, व्यवहारे व्यापारे उपमा एषाऽनन्तरोक्ता, एवं वक्ष्यमाणन्यायेन धर्मे धर्मविषये एनामेवोपमां विजानीतेति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ कथमित्याह—

१ उत्तमम्

मूलम्—माणुसत्तं भवे मूलं, लाभो देवगई भवे । मूलच्छेएण जीवाणं, नरगतिरिक्खत्तणं धुवं ॥ १६ ॥

व्याख्या—मानुषत्वं मनुजजन्म भवेन्मूलमिव मूलं, [illegible]हेतुत्वात् । तथा लाभ इव लाभो नरजन्मापेक्षया [illegible] मूलच्छेदेन [illegible] जीवानां नारकत्वं तिर्यक्त्वं च ध्रुवं निश्चितं इद- [illegible] संसारिणो जीवा [illegible] मुक्त्वा मूल- [illegible]

॥ १६ ॥ [illegible]

मूलम्—[illegible] ॥ १७ ॥

व्याख्या—[illegible]

[illegible]

॥७८॥

[illegible] परममुक्तं, [illegible]

दिमामग्रागन्द्धाव तु मोक्षमपि यान्तीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ उक्तमर्थं निगमयन्नुपदेशमाह—

इत्यनेन तु शाठ्यमुक्तं, तच्च तिर्यग्गतिहेतुः, यदाहुः—"तिरिआउ गूढहिअओ, सढो ससल्लो समज्जिणइत्ति" अयं चात्र भावार्थः—यतोऽयं बालो नरकतिर्यग्गतिहेतुभ्यां लोलताशाठ्याभ्यां देवत्वनरत्वे हारितस्ततोऽस्य द्विविधैव गतिः सम्भवतीति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ पुनर्मूलच्छेदमेव स्पष्टयति—

मूलम्—तओ जिए सइं होइ, दुविहं दुग्गइं गए। दुल्लहा तस्स उम्मग्गा, अद्धाए सुचिरादवि ॥ १८ ॥

व्याख्या—ततो देवत्वनरत्वाभावात् 'जिएत्ति' सर्वं वाक्यं सावधारणमिति न्यायाज्जित एव हारित एव 'सइंति' सदा भवति द्विविधां नरकतिर्यग्रूपां दुर्गतिं गतः, कुतश्चैवं? यतो दुर्लभा तस्य बालस्य 'उमग्गत्ति' नरकतिर्यग्गतिनिर्गमनरूपा अद्धायामनागतकाले सुचिरादपि प्रभूतायामपि बाहुल्यापेक्षया चैवमुक्तं, अन्यथा हि केचिदेकभवेनैव तत उद्धृत्य मुक्तिमपि लभन्त इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ इत्थं पश्चानुपूर्व्या मूलहारिणि पूर्वमुपनयमुपदर्श्य मूलप्रवेशिनि तदुपदर्शनायाह—

मूलम्—एवं जिअं सपेहाए, तुलिआ बालं च पंडिअं। मूलिअं ते पवेसंति, माणुसं जोणिमिंति जे ॥१९॥

व्याख्या—एवं उक्तनीत्या जितं देवत्वनरत्वे हारितं बालं 'सपेहाएत्ति' सम्प्रेक्ष्य सम्यगालोच्य, तथा तोलयित्वा गुणदोषवत्तया परिभाव्य बालं पण्डितं च मौलिकं मूलधनं ते मूलप्रवेशकवणिक्सदृशाः प्रवेशयन्ति ये मानुषां योनिमायान्ति, बालत्वं त्यक्त्वा तदुचितपांडित्यासेवनादिति सूत्रार्थः १९ ॥ कथं मनुष्ययोनिमायान्तीत्याह—

मूलम्—वेमायाहिं सिक्खाहिं, जे नरा गिहिसुव्वया। उविंति माणुसं जोणिं, कम्मसच्चा हु पाणिणो॥२०॥

व्याख्या—विमात्राभिर्विविधपरिणामाभिः शिक्षाभिः प्रकृतिभद्रकत्वादेरभ्यासरूपाभिः, उक्तञ्च—"चउहिं ठाणेहिं जीवा मणुस्साउअं निबंधंति, तंजहा—पगतिभद्दयाए, पगतिविणीअयाए, साणुक्कोसयाए, अमच्छरिअयाएत्ति" ये नराः गृहिणश्च ते सुव्रताश्च धृतसत्पुरुषव्रता गृहिसुव्रताः, सत्पुरुषव्रतञ्च लौकिका अप्येवमाहुः—"विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेय च महतां, प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेऽप्यसुकरम् ॥ असन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यस्तनुधनः, सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ १ ॥" आगमोक्तव्रतधारणं त्वेषां न सम्भवति, देवगतिहेतुत्वात्तस्य। यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् ते उपयान्ति प्राप्नुवन्ति मानुषीं योनिं, किमित्येवमत आह—'कम्मेत्यादि' हु यस्मात् सत्यान्यवन्ध्यफलानि कर्माणि ज्ञानावरणीयादीनि येषां ते सत्यकर्माणः, सूत्रत्वाद्व्यत्यये कर्मसत्याः प्राणिनः इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ अथ लब्धलाभोपनयमाह—

मूलम्—जेसिं तु विउला सिक्खा, मूलिअं ते अइत्थिआ। सीलवंता सविसेसा, अदीणा जंति देवयं ॥२१॥

व्याख्या—येषां तु विपुला निःशङ्कितादिरूपदर्शनाचारादिविषयत्वेन विस्तीर्णा शिक्षा ग्रहणासेवनात्मिकास्तीति शेषः, मौलिकं मूलधनरूपं मानुषत्वं ते नराः 'अइत्थिअत्ति' अतिक्रम्योल्लंघ्य, शीलवन्तः अविरतसम्यग्दृष्ट्यपेक्षया सदाचारवन्तः, विरताविरतापेक्षया त्वणुव्रतवन्तो विरतापेक्षया पुनर्महाव्रतादिमन्तः, सह विशेषेण उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्तिरूपेण वर्त्तन्ते इति सविशेषाः, अत एवाऽदीनाः, कथं वयममुत्र भविष्यामः ? इति वैक्लव्यविकलाः, यान्ति देवतां देवत्वं ऐदंयुगीनजनापेक्षया चेत्थमुक्तं, विशिष्टसंहननादिसामग्रीसद्भावे तु मोक्षमपि यान्तीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ उक्तमर्थं निगमयन्नुपदेशमाह—

॥४५॥

मूलम्--एवमदीणवं भिक्खुं, आगारिं च विआणिआ। कहन्नु जिच्चेमेलिक्खं, जिच्चमाणो न संविद् ॥ २२ ॥

व्याख्या-एवमुक्तन्यायेन लाभान्वितं अदीनवन्तं दैन्यरहितं भिक्षुं मुनिमगारिणं च गृहस्थं विज्ञाय विशेषेण तथाविधशिक्षावशाद्देवनरगतिप्राप्तिरूपेण ज्ञात्वा कथं केन प्रकारेण नु वितर्के 'जिच्चंति' सूत्रत्वात् जीयेत् हारयेद्विवेकी विषयकषायादिभिरिति शेषः। 'एलिक्खंति' ईदृशं देवत्वादिलक्षणं लाभं, कथं च जीयमानो हार्यमाणो न 'संविदेत्ति' सूत्रत्वान्न संविते न जानीते? अपि तु संवित्त एव, संविदानश्च यथा न जीयते तथा यतेतेति भावः इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ समुद्रदृष्टान्तमाह--

मूलम्-जहा कुसग्गे उदगं, समुद्देण समं मिणे। एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाणमंतिए ॥ २३ ॥

व्याख्या—यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, कुशाग्रे दर्भकोटौ यदुदकं जलं तत्समुद्रेण समुद्रजलेन समं मिनुयात्, अयं भावः-यथा कोप्यज्ञः कुशाग्रबिन्दुमादाय समुद्रजलमियदेवास्ति नाधिकमिति मानं कुर्यात्, न च कुशाग्रजलसमुद्रजलयोस्तुल्यत्वमस्ति। एवं मानुष्यकाः कामा देवकामानामन्तिके समीपे, अयमाशयो यद्यपि कश्चिच्चक्रवर्त्यादिमनुष्यकामान् देवकामोपमान् मन्येत, परं कुशाग्रजलबिन्दुसमुद्रवन्मनुष्यदेवकामानां महदेवान्तरमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ उक्तमेवार्थं निगमयन्नुपदेशमाह—

मूलम्-कुसग्गमित्ता इमे कामा, सन्निरुद्धम्मि आउए। कस्स हेउं पुरा काउं, जोगक्खेमं न संविदे ॥२४॥

व्याख्या-कुशाग्रमात्रा दर्भाग्रस्थितजलवदत्यल्पा इमे कामा मनुष्यसम्बन्धिनो भोगास्तेऽपि न पल्योपमादिमाने दीर्घे आयुषि, ततः 'कस्स हेउंति' प्राकृतत्वात् क हेतुं किं कारणं 'पुराकाउंति' पुरस्कृत्याश्रित्य, अलब्धस्य लाभो योगो लब्धस्य पालनं क्षेमस्तयोः

॥४६॥

समाहारे योगक्षेमं, अप्राप्तविशिष्टधर्मावाप्तिं प्राप्तस्य च तस्य पालनं न संवित्ते न जानाति जन इति शेषः, अयं भावः—योगक्षेमाज्ञाने हि भोगाभिष्वङ्ग एव हेतुर्मनुष्यभोगाश्च धर्मप्रभावप्रभवदिव्यभोगापेक्षयाऽत्यल्पाः ततस्तत्त्यागतो भोगाभिलापिणापि धर्म एव यतनीयमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ इत्थं दृष्टान्तपञ्चकमुक्तं, तत्र चादौ उरभ्रदृष्टान्तेन भोगानामायतावपायबहुलत्वमुक्तं, अपायबहुलमपि यत्र तुच्छं न तत्परिहर्तुं शक्यत इति काकिण्याम्रफलदृष्टान्ताभ्यां तत्तुच्छत्वं दर्शितं, तुच्छमपि लाभच्छेदात्मकव्यवहाराभिज्ञतया आयव्ययतोलनानिपुण एव त्यक्तुं शक्त इति वणिग्व्यवहारदृष्टान्तः, आयव्ययतोलना च कथं कार्येति समुद्रदृष्टान्तस्तत्र च दिव्यकामानामब्धिजलोपमत्वमुक्तं, तथा च तेषामुपार्जनं महानायोऽनुपार्जनं तु महान् व्यय इति तत्त्वतो दर्शितमिति ध्येयं । इह च योगक्षेमासंवेदने कामानिवृत्त एव स्यादिति तस्य दोषमाह—

मूलम्—इह कामानिअट्टस्स, अत्तट्ठे अवरज्झइ। सोच्चा नेआउअं मग्गं, जं भुज्जो परिभस्सइ ॥ २५ ॥

व्याख्या-इहेति मनुष्यत्वे जिनमते वा प्राप्ते इति शेषः, कामेभ्योऽनिवृत्तोऽनुपरतः कामानिवृत्तस्तस्य आत्मनोऽर्थ आत्मार्थः स्वर्गादिरपराध्यति, अनेकार्थत्वाद्धातूनां भ्रश्यति। कुतश्चैवमित्याह—श्रुत्वा उपलक्षणत्वात्प्रतिपद्य च नैयायिकं न्यायोपपन्नं मार्गं रत्नत्रयरूपं, मुक्तिमार्गं यद्यस्माद्भूयः पुनः परिभ्रश्यति, कामनिवृत्तिं प्रतिपन्नोऽपि गुरुकर्मत्वात्ततः प्रतिपतति। ये तु श्रुत्वापि न प्रतिपन्नाः,
॥४७॥ श्रवणं वा येषां नास्ति तेऽपि कामानिवृत्ता एवेति भाव इति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ यस्तु कामेभ्यो निवृत्तस्तस्य गुणमाह— ॥४७॥

मूलम्—इह कामनिअट्टस्स, अत्तट्ठे नावरज्झइ। पूइदेहनिरोहेणं, भवे देवित्ति मे सुअं ॥ २६ ॥

व्याख्या--इह कामेभ्यो निवृत्तः कामनिवृत्तस्तस्यात्मार्थः स्वर्गादिर्नापराध्यति न भ्रश्यति, कुतः पुनरेवं ? यतः पूतिः कुथितो देह औदारिकं शरीरं तस्य निरोधोऽभावः पूतिदेहनिरोधस्तेन कामनिवृत्तो भवेद्देवः सौधर्मादिकल्पवासी। उपलक्षणत्वात् सिद्धो वा। इत्येतन्मया श्रुतं परमगुरुभ्य इति शेष इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ तदनु यदसौ प्राप्नोति तदाह—

मूलम्--इड्ढी जुइ जसो वण्णो, आउं सुहमणुत्तरं। भुज्जो जत्थ मणुस्सेसु, तत्थ से उववज्जइ ॥ २७ ॥

व्याख्या--ऋद्धिः स्वर्णादिका, द्युतिः शरीरकान्तिः, यशः पराक्रमकृता प्रसिद्धिः, वर्णो गाम्भीर्यादिगुणोत्था श्लाघा, गौरत्वादिर्वा, आयुर्जीवितं, सुखं यथेष्टविषयावाप्तिः, अनुत्तरं सर्वोत्कृष्टमिदञ्च सर्वत्र योज्यते एतानि यत्र येषु मनुष्येषु भवन्ति प्राच्यस्य भूयःशब्दस्येह योगात् भूयः पुनस्तत्र तेषु स उपपद्यते जायते इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ एवञ्च कामानिवृत्त्या यस्यात्मार्थो विनश्यति स बालः, इतरस्तु पण्डित इत्यर्थादुक्तं, सम्प्रति सूत्रत्रयेण पुनस्तयोः स्वरूपमुपदर्श्योपदेशमाह--

मूलम्--बालस्स पस्स बालत्तं, अहम्मं पडिवज्जिआ। चिच्चा धम्मं अहम्मिट्ठे, नरएसु उववज्जइ ॥ २८ ॥

व्याख्या--बालस्य मूढस्य पश्य बालत्वं, किं तदित्याह-अधर्मं विषयासक्तिरूपं प्रतिपद्याङ्गीकृत्य त्यक्त्वा धर्मं भोगत्यागरूपं 'अहम्मिट्ठेत्ति' प्राग्वन्नरके उपलक्षणत्वादन्यत्र दुर्गतौ उपपद्यते ॥ २८ ॥ तथा—

मूलम्--धीरस्स पस्स धीरत्तं, सव्वधम्माणुवत्तिणो। चिच्चा अधम्मं धम्मिट्ठे, देवेसु उववज्जइ ॥ २९ ॥

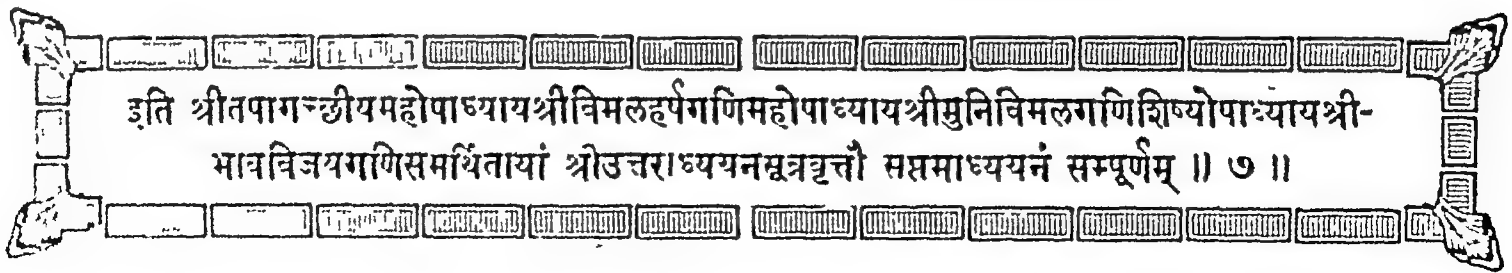
व्याख्या--धिया राजते इति धीरो बुद्धिमान्, परीषहाद्यजय्यो वा धीरस्तस्य पश्य धीरत्वं, सर्वधर्मं क्षान्त्यादिरूपमनुवर्त्तते

तदनुकूलाचरणेन स्वीकरोतीत्येवंशीलो यः स सर्वधर्मानुवर्त्ती तस्य सर्वधर्मानुवर्त्तिनः । धीरत्वमेवाह–त्यक्त्वा अधर्मं भोगाभिष्वङ्गरूपं 'धम्मिट्ठेत्ति' इष्टधर्मा देवेषूपपद्यते ॥ २९ ॥ ततः किं कर्तव्यमित्याह––

मूलम्--तुलिआ णं बालभावं, अबालं चेव पंडिए। चइऊण बालभावं, अबालं सेवए मुणित्ति बेमि ॥३०॥

॥ इइ सत्तमज्झयणं समत्तं ॥

व्याख्या-तोलयित्वा बालभावं बालत्वं, 'अबालंति' भावप्रधानत्वान्निर्देशस्य अबालत्वं, चः समुच्चये, 'एवेति' सूत्रत्वादनुस्वारलोपः, ततश्च एवमनन्तरोक्तन्यायेन पण्डितस्तत्त्वज्ञः त्यक्त्वा बालभावं 'अबालंति' अबालत्वं सेवते मुनिरिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ३० ॥ इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ।

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्योपाध्यायश्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ सप्तमाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ ७ ॥

॥४१॥

" अथाष्टमाध्ययनम् "

व्याख्यातं सप्तममध्ययनं, अथ कपिलमुनिप्रणीतत्वेन कापिलीयाख्यमष्टममारभ्यते, अस्य चायं सम्बन्धोऽनन्तराध्ययने रसगृद्धित्याग उक्तः, स च निर्लोभस्यैव स्यादित्यत्र निर्लोभत्वमुच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽस्य प्रस्तावनार्थमादौ कपिलमुनिचरितमुच्यते । तत्रायं सम्प्रदायः—

तथाहि पुर्यां कौशाम्ब्यां जितशत्रुमहीशितुः ॥ पुरोधाः काश्यपाह्वोऽभू–द्विद्याम्भोनिधिपारगः ॥ १ ॥ यशस्विनी यशा नाम्नी, तस्यासीत्प्राणवल्लभा ॥ अजनिष्ट तयोः सूनुः, क्रमेण कपिलाभिधः ॥२॥ कपिले च शिशावेव, विपेदे काश्यपोऽन्यदा ॥ कालः कालमकालं वा, न हि मृत्योरपेक्षते ॥ ३ ॥ मृते तस्मिन्नृपोऽन्यस्मिन्, पुरोहितपदं न्यधात् ॥ अस्तङ्गते रवौ तेजः, प्रदोप इव दीपके ॥४॥ हयारूढं धृतच्छत्रं तं नूतनपुरोहितम् ॥ गच्छन्तमन्यदापश्य–द्यशा भूरिपरिच्छदम् ॥ ५ ॥ तद्दर्शनानिलोद्भूत–भूरिदुःखानलार्दिता ॥ स्मारं स्मारं निजं कान्तं, रुरोद विवशा यशा ॥ ६ ॥ कपिलोऽपि निजामम्बां, रुदतीं वीक्ष्य दुःखितः ॥ रुदन्नित्यवदन्मात—स्त्वं रोदिषि कुतोऽनिशम् ? ॥ ७ ॥ माऽवादीदस्य विप्रस्य, या सम्पत् पुत्र ! वर्त्तते ॥ साऽभवत्त्वत्पितुः सर्वा, गता च त्वयि निर्गुणे ॥ ८ ॥ सत्यपि त्वयि पुत्रे यत्, क्रमायाताऽप्यऽगादियम् ॥ ततोऽहं दुःखिता कुर्वे, रोदनं नन्दनाऽन्वहम् ॥ ९ ॥ सुतः प्रोचे ब्रूहि मात–र्विद्याभ्यासाय पाठकम् ॥ यथा तदन्तिकेऽधीत्य, भवामि गुणवानहम् ॥ १० ॥ यशाऽशंसत्र कोऽप्यत्र, भवन्तं पाठयिष्यति ॥ को हि त्वां पाठयेदस्मै, कुप्येदत्रपुरोहितः ॥ ११ ॥ तद्वत्स ! गच्छ श्रावस्तीं, तत्रास्ति त्वत्पितुः सुहृत् ॥इन्द्रदत्ताभिधः प्राज्ञः, स

हि त्वां पाठयिष्यति ॥१२॥ ततः स गत्वा श्रावस्ती-मिन्द्रदत्तं प्रणम्य च ॥ आत्मानं ज्ञापयित्वोचे, ताताऽध्यापय मामिति ॥१३॥
उपाध्यायोऽभ्यधाद्वत्स !, युक्तस्तेऽसौ मनोरथः ॥ विशेषं नह्यहं कञ्चित्, पश्यामि पशुमूढयोः ॥ १४ ॥ किन्तु ते भोजनं दातुं,
निःस्वत्वादक्षमोऽस्म्यहम् ॥ तद्विना च कथं नित्य-मखिन्नस्त्वं पठिष्यति ? ॥ १५ ॥ भ्रातुष्पुत्राय ते विद्या-र्थिने प्राघुर्णकाय च ॥
भोज्यदानेऽप्यशक्तोऽस्मि, तन्मे दुःखायते भृशम् ! ॥ १६ ॥ अलपत्कपिलस्तात !, कृतं चिन्तनयाऽनया ॥ भिक्षावृत्त्या करिष्येऽहं,
प्रत्यहं प्राणधारणम् ॥ १७ ॥ उवाच पाठकोभिक्षा-वृत्त्याऽध्येतुं न शक्ष्यते ॥ तदेहि तव भुक्त्यर्थं, प्रार्थये कञ्चिदीश्वरम् ॥ १८ ॥
इत्युक्त्वा स समं तेन, शालिभद्रेभ्यमन्दिरम् ॥ जगाम कुञ्जर इव, कलभेन समं सरः ॥ १९ ॥ ॐभूर्भुवःस्वरित्यादि-गायत्रीमंत्र-
वादिनम् ॥ दत्ताशिषं तमिभ्योऽपि, किंकार्यमिति पृष्टवान् ॥ २० ॥ ऊचे द्विजोऽमुं मन्मित्र-पुत्रमध्येतुमागतम् ॥ भोजय प्रत्यहं
ज्ञानो-पष्टम्भो हि महाफलः॥२१॥ सहर्षं शालिभद्रेण, तद्वाक्ये स्वीकृतेऽन्वहम्॥ पपाठ पाठकोपान्ते, भुक्त्वा तद्वाम्नि माणवः॥२२॥
भोक्तुमनस्य तद्गेहे, कपिलस्यानुवासरम् ॥ दास्येका तरुणी भोज्य, शोभनं पर्यवेषयत् ॥२३॥ तस्य विद्याभिरात्मानं, भोज्यैरङ्गञ्च पुष्ण-
तः॥ उदभूद्यौवन दास्या-ङ्कुरोज्जीवनजीवनम् ॥२४॥ हास्यशीलो द्विजः सोऽथ, तस्यां दास्यामरज्यत ॥ यौवनं हि विकाराणां,
सर्वेषामादिकारणम् ॥२५॥ तया च रक्तया साकं, कपिलोऽरमताऽनिशम् ॥ तदेकचित्ता तञ्चैव-मूचे दास्यन्यदा रहः ॥ २६ ॥
त्वमेव मे प्रियः किन्तु, निःस्वोऽसीत्यपरं नरम् ॥ सेवे वस्त्रादिहेतोश्चे-न्न ते कोपः प्रजायते ॥ २७ ॥ अन्वमन्यत निर्मन्यु-स्तत्रार्थे
कपिलोऽपि ताम् ॥ तस्यां पुर्याश्चान्यदाऽऽसी-द्दासीनामुत्सवो महान् ॥ २८ ॥ तदा च प्रेक्ष्य तां दासी-मुद्विग्नां कपिलो द्विजः ॥

१ भक्तमयदः ।

॥५१॥

कुतस्तवारतिरिति, पप्रच्छ स्नेहमोहितः ॥ २९ ॥ साऽवादीदद्य दासीना-मुत्सवः समुपस्थितः ॥ न च मे पत्रपुष्पादे-र्मूल्यं किञ्चन विद्यते ! ॥ ३० ॥ तद्विना तु सखीमध्ये, लभिष्येऽहं विगोपनाम् ॥ सश्रियो हि स्त्रियो निःस्वां, हीलयन्ति सखीमपि ॥ ३१ ॥ तच्छ्रुत्वा कपिलोप्यन्त-रधृताऽधृतिमुच्चकैः॥ याति स्थानान्तरं दुःखं, प्रीत्या वारीव कुल्यया ॥ ३२ ॥ ततस्तमवदद्दासी, सुन्दर ! त्वं विषीद मा ॥ अत्रास्ति श्रेष्ठिषु श्रेष्ठो, धनाख्यो धनदोपमः ॥ ३३ ॥ यस्तं प्रबोधयेत्सुप्तं, स तस्मै स्वर्णमाषकौ ॥ ददातीति निशाशेषे, याहि त्वं तस्य मन्दिरे ॥ ३४ ॥ कल्पकाले च कल्याणिन्, कान्तैः कल्याणभाषितैः ॥ प्रबोधयेस्तं राजीव-मिवार्कः कोमलैः करैः ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा कश्चिदन्यः प्राग्, मा यासीदिति शङ्कया ॥ औत्सुक्याज्ञातकाला सा, निशीथे प्रजिघाय तम् ॥ ३६ ॥ स च राजनरैश्चौर, इति बद्धः पथि व्रजन् ॥ प्रसेनजिन्महीजानेः, पुरः प्रातरनीयत ॥ ३७ ॥ राज्ञा पृष्टश्च वृत्तान्तं, सत्रं सत्यं जगौ निजम् ॥ तच्छ्रुत्वेत्यभ्यधाद्भूपः, कृपारसमहोदधिः ॥ ३८ ॥ यन्मार्गयसि तत्तुभ्यं, ददामि वद कामितम् ॥ स्वामिन् विचार्य याचिष्ये, प्रोवाचेति ततो द्विजः ॥ ३९ ॥ सोऽथ राज्ञाभ्यनुज्ञातो, गत्वाऽशोकवनान्तरे ॥ दध्यौ वस्त्रादिकं भावि, न हि माषद्वयेन मे ॥ ४०॥ तत्सुवर्णशतं याचे, यद्वा तेनापि नो भवेत् ॥ गृहयानादि तन्निष्क-सहस्रं प्रार्थये नृपात् ! ॥४१॥ यद्वा तेनापि नापत्य-विवाहादि भविष्यति ॥ तल्लक्षं प्रार्थये दातुः, सत्त्वे किं स्तोकयाञ्चया ॥ ४२ ॥ उद्धारो बन्धुदीनादे-र्लक्षेणापि न सम्भवी ॥ सम्पदां च फलं बन्धु-दीनादीनामुपक्रिया॥४३॥कोटिं कोटिशतं कोटि-सहस्रं वा तदर्थये॥ तस्येति ध्यायतः पुण्य-वशादियमभून्मतिः॥४४॥ माषद्वितयमूलस्या-प्यहो लोभमहीरुहः ॥ विस्फूर्जितं यत्कोटीनां, लाभेऽप्युच्चैः प्रवर्धते ! ॥ ४५ ॥ लोभः स्वल्पोऽपि लाभेना-ऽम्भोजनालमिवाम्भसा ॥ वृद्धिं यातीत्यलं तेन, स्संतोषसुखदस्युना ॥ ४६ ॥ विदेशं मातृनिर्देशा-द्विद्यार्थमहमागतः ॥ सापि नोपार्जिता

किन्तु, व्यसनं महदर्जितम् ! ॥४७॥ मातुर्गुरोश्च वाक्यानि, कुलाचारं च लुम्पता ॥ मया विषयगृद्धेन, कर्मानर्हमिदं कृतम् ! ॥४८॥
विरनद्विपमोदर्के-र्विपर्यस्तदलं मम ॥ ध्यायन्नित्यादिसंवेगा-ज्जातिस्मृतिमवाप सः ॥ ४९ ॥ स्वयंबुद्धः स्वयं कृत्वा, लोचं मूर्धनि
शुद्धधीः ॥ देवतादत्तलिङ्गो द्राग्, राज्ञोऽभ्यर्णे जगाम सः ॥ ५० ॥ विमृष्टं किमिति स्पष्टं, पृष्टो राज्ञा विशिष्टधीः ॥ निजां मनोर-
थश्रेणीं, निवेद्येत्यवदन्मुनिः ॥ ५१ ॥ यथा लाभस्तथा लोभो, लाभाल्लोभः प्रवर्धते ॥ मापद्वयाश्रितं कार्यं, कोट्यापि न हि निष्ठितम् !
॥५२॥ तन्निशम्य नृपस्तुष्टो-ऽवादीन्मुञ्च व्रतं द्रुतम् ॥ ददामि कोटीमपि ते, भुंक्ष्व भोगान् यथासुखम् ! ॥ ५३ ॥ मुनिः स्माह कृतं
द्रव्यै-रसारैर्निस्पृहस्य मे ॥ जातो निर्ग्रन्थ एवाहं, धर्मलाभोऽस्तु भूपते ! ॥ ५४ ॥ इत्युक्त्वा भूभुजोऽभ्यर्णा-न्निर्गत्योग्रं तपश्चरन् ॥
विहरन् भुवि षण्मासा, केवलज्ञानमाप सः ॥ ५५ ॥ इतश्च योजनान्यष्टा-दश सर्वत्र विस्तृता ॥ अटव्येकाऽभवद्राज-गृहाभिधपुरा-
ध्वनि ॥ ५६ ॥ तत्र चेत्कटदासाख्या-श्चौराः पञ्चशतीमिताः ॥ बलभद्रादयोऽभूवन्, पाताले पन्नगा इव ॥ ५७ ॥ विज्ञाय प्रतिबो-
धार्हा-स्तांश्च विज्ञानचक्षुषा ॥ तेषामुपकृतिं कर्तुं, तत्रारण्ये ययौ यतिः ॥ ५८ ॥ तमायान्तं द्रुमारूढो-ऽपश्यदेको मलिम्लुचः ॥
आयाति श्रमणः कोपी-त्यन्येषाञ्च न्यवेदयत् ॥५९॥ अस्मानवगणय्यैव, समेत्ययमिति क्रुधा ॥ गृहीत्वा ते मुनिं निन्यु-रुपसेनापति
द्रुतम् ॥ ६० ॥ ऊचे सेनापतिः क्रीडां, कुर्मोऽनेनेति चिन्तयन् ॥ साधो ! त्वं नृत्य नृत्येति, ततो यतिरदोऽवदत् ॥ ६१ ॥ वाद्यं
नृत्यस्य हेतुस्त-द्वादकश्च न विद्यते ॥ तन्नृत्यं स्यात्कथं ? कार्यं, न हि स्यात्कारणं विना ॥ ६२ ॥ वादितेष्वथ तालेषु, चौराणां
पञ्चभिः शतैः ॥ ध्रुवकानुचकैर्गाय-न्ननर्त कपिलो मुनिः ॥६३॥ तद्यथा—"अधुवे असासयंमि, संसारंमि उ दुक्खपउराए ॥ किं नाम
होज्ज तं कम्मयं, जेणाहं दुग्गइं न गच्छेज्जा॥६४॥प्रतिध्रुवमिमं गायन्, ध्रुवं कपिलकेवली ॥ जगौ स्तरीन् ध्रुवान् शान्त-रसपीयूषसा-:

गरान् ६५ ॥ एतदध्ययनं जज्ञे, तैरेव ध्रुवकैर्ध्रुवम् ॥ शास्त्रत्वं प्रतिपद्यन्ते, वचांस्यपि हि तादृशाम् ॥ ६६ ॥ तेषु चाद्यं ध्रुवं श्रुत्वा, केऽप्यबुध्यन्त दस्यवः ॥ केचित्त्वन्यं केचिदन्य-तरं तदपरे परम् ॥ ६७ ॥ इत्थं मुनीन्द्रः प्रतिबोध्य तूर्ण-मदीक्षयत्पञ्चशतानि चौरान् ॥ विहृत्य पृथ्व्यां सुचिरं क्रमाच्च, बभूव निर्वाणपुराधिवासी ॥ ६८ ॥ इत्युक्तः सम्प्रदायः, साम्प्रतं सूत्रं प्रस्तूयते, तच्चेदं—

मूलम्—अधुवे असासयंमि, संसारम्मि उ दुक्खपउराए ।
किं नाम होज्ज तं कम्मयं, जेणाहं दुग्गइं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥

व्याख्या—कपिलो हि भगवान् स्वयंबुद्धश्चौरप्रतिबोधार्थं प्रथममसुं ध्रुवं जगौ । ध्रुवकलक्षणश्चेदं—"जं गिज्जइ पुव्वं चिअ, पुणो पुणो सव्वकव्वबंधेसु ॥ धुवयंति तमिह तिविहं, छप्पाय चउप्पयं दुपयं ॥ १ ॥ ति" अत्र 'अधुवेत्ति' ध्रुव एकास्पदप्रतिबद्धः स्थिर इत्यर्थः न तथा अध्रुवस्तस्मिन् संसार इति सम्बन्धः । भ्रमन्ति ह्यत्र सर्वस्थानेषु जन्तवः यदुक्तं—"रङ्गभूमिर्न सा काचि-च्छुद्धा जगति विद्यते ॥ विचित्रैः कर्मनेपथ्यै-र्यत्र जीवैर्न नाटितम् ॥ १ ॥" तथा अशाश्वते कालतोऽप्यनित्ये, अशाश्वतं हि सर्वमिदं राज्यादि, यदुक्तं—"चलं राज्यैश्वर्यं धनकनकसारः परिजनो, नृपाद्वा वाल्लभ्यं चलममरसौख्यं च विपुलं ॥ चलं रूपारोग्यं बलमिह चलं जीवितमिदं, जनो दृष्टो यो वै जनयतिसुखं सोपि हि चलः ॥ १ ॥" संसारे भवे प्रचुरकाणि प्रभूतानि दुःखानि शारीरमानसानि यत्र स तथा, प्राकृतत्वाच्च व्यत्यये 'दुक्खपउराएत्ति' किमिति प्रश्ने, नामेति वाक्यालङ्कारे, भवेत्तत् कर्मैव कर्मकमनुष्ठानं ? येन कर्मणा हेतुभूतेन अहं दुर्गतिं नरकादिकां 'न गच्छेज्जत्ति' न गच्छेयं । अत्र च तस्य भगवतः संशयाभावेऽपि दुर्गतिगमनाभावेपि च यदेवमुक्तं

तत्प्रतिबोधनीयपूर्वसङ्गतिकापेक्षमिति सूत्रार्थः ॥१॥ एवञ्च भगवतोद्गीते तालान् कुट्टयद्भिश्चौरैश्च प्रत्युद्गीतेऽस्मिन् ध्रुवके पुनर्भगवानाह–

मूलम्–विजहित्तु पुव्वसंजोगं, न सिणेहं कहिंचि कुव्विज्जा ।
असिणेह सिणेहकरेहिं, दोसपओसेहिं मुच्चए भिक्खु ॥ २ ॥

व्याख्या—विहाय त्यक्त्वा पूर्वसंयोगं पूर्वपरिचितानां मातापित्रादिस्वजनानामुपलक्षणत्वाद्धनस्य च सम्बन्धं, न स्नेहमभिष्वङ्गं क्वचिद्बाह्येऽभ्यन्तरे वा परिग्रहे कुर्वीत कुर्यात्, तथा च को गुणः ? इत्याह, अस्नेहः प्रतिबन्धरहितः प्राकृतत्वाद्विसर्गलोपः, स्नेहकरेष्वपि पुत्रकलत्रादिषु आस्तामन्येषु, अपिश्चात्र लुप्तो द्रष्टव्यः, दोषाश्च इहैव मनस्तापादयः, प्रदोषाश्च परत्र नरकप्राप्त्यादयो दोषप्रदोषास्तैर्मुच्यते त्यज्यते भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ पुनर्यदसौ कृतवांस्तदाह—

मूलम्—तो णाणदंसणसमग्गो, हिअनिस्सेअसाए सव्वजीवाणं ।
तेसिं विमोक्खणट्ठाए, भासई मुणिवरो विगयमोहो ॥ ३ ॥

व्याख्या—'तोत्ति' ततोऽनन्तरं भाषते मुनिवर इति सम्बन्धः, स च कीदृश इत्याह । ज्ञानदर्शनाभ्यां प्रस्तावात्केवलाभ्यां समग्रः समन्वितः, किमर्थं भाषते ? इत्याह । 'हिअनिस्सेअसाएत्ति सूत्रत्वात् हितो भावारोग्यहेतुत्वात् पथ्यो यो निश्रेयसो मोक्षस्तस्मै तदर्थं, केषां ? सर्वजीवानां, 'तेसिंति' चस्य गम्यत्वात्तेषाञ्च पञ्चशतचौराणां विमोक्षणार्थं भाषते वक्ति वर्त्तमाननिर्देशस्तत्कालापेक्षया मुनिवरो विगतमोहः क्षपितमोहनीयकर्मा । इह च 'हिअनिस्सेअसाए सव्वजीवाणमित्यनेनैव चरितार्थत्वेऽपि 'तेसिं विमोक्खणट्ठाएत्ति' यत्

पुनरभिधानं तत्तदा भगवतस्तानेवोद्दिश्य प्रवृत्तिरिति प्राधान्यख्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ यच्चासौ भाषते तदाह—

मूलम्–सव्वं गंथं कलहं च, विप्पजहे तहाविहं भिक्खू । सव्वेसु कामजाएसु, पासमाणो न लिप्पई ताई ॥४॥

व्याख्या—सर्वमशेषं ग्रन्थं बाह्यं धनादिकं आन्तरं मिथ्यात्वादिकं परिग्रहं, कलहहेतुत्वात्कलहः क्रोधस्तं, च शब्दान्मानादींश्च, आन्तरग्रन्थरूपत्वेऽप्येषां पृथक् ग्रहणं बहुदोषताख्यापनार्थं, 'विप्पजहेत्ति' विप्रजह्यात्त्यजेत्, तथाविधं कर्मबन्धहेतुं धर्मोपकरणमपीत्यभिप्रायः । भिक्षुर्मुनिः ततश्च किं स्यादित्याह, सर्वेषु कामजातेषु शब्दादिविषयसमूहेषु 'पासमाणोत्ति' पश्यन् अत्यन्तकटुकं तद्दोषमिति शेषः, न लिप्यते न सज्यते 'ताइत्ति' त्रायते रक्षत्यात्मानं दुर्गतेरिति त्रायीति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं ग्रन्थत्यागे गुणमुक्त्वा व्यतिरेके दोषमाह—

मूलम्–भोगामिसदोसविसन्ने, हिअनिस्सेअसबुद्धिविवज्जत्थे ।
बाले अ मंदिए मूढे, बज्झई मच्छिआ व खेलंमि ॥ ५ ॥

व्याख्या—भोगा एव गृद्धिहेतुत्वादामिषं भोगामिषं, तदेवात्मदूषणाद्दोषो भोगामिषदोषस्तस्मिन् विविधं सन्नो निमग्नो भोगामिषदोषविषण्णः, हिते निश्रेयसे मोक्षे बुद्धिस्तल्लाभोपायविषया मतिर्विपर्यस्ता विपर्ययवती यस्य स हितनिश्रेयसबुद्धिविपर्यस्तः, बालश्चाज्ञः, मंदिएत्ति' सूत्रत्वान्मन्दो धर्मकरणम्प्रत्यलसः, मूढो मोहाकुलितचेताः बध्यते श्लिष्यतेऽर्थात् ज्ञानावरणादिकर्मणा मक्षिकेव श्लेष्मणि रजसेति गम्यते । अयं भावः–यथाऽसौ तद्गन्धेनाकृष्यमाणा खेले मज्जति, मग्ना च रेण्वादिना बध्यते, एवं जीवोपि भोगा-

मिश्रमग्नः, कर्मणेति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ ननु यद्येवं कर्मबन्धहेतवो भोगास्तर्हि किं न सर्वेऽपि तांस्त्यजन्तीत्याह—

मूलम्-दुपरिच्चया इमे कामा, नो सुजहा अधीरपुरिसेहिं ।
अह संति सुव्वया साहू, जे तरंति अतरं वणिआ वा ॥ ६ ॥

व्याख्या–दुष्परित्यजा दुःखेन परित्यक्तुं शक्या इमे प्रत्यक्षाः कामा शब्दाद्याः नो नैव 'सुजहत्ति' आर्षत्वात्सुहानाः सुत्यजाः, कैः? अधीरपुरुषैः असात्त्विकनरैः, यच्चेह दुःपरित्यजा इत्युक्त्वा पुनर्न सुजहा इत्युक्तं तदत्यन्तदुस्त्यजत्वख्यापकं, अधीरग्रहणात्तु धीरैः सुत्यजा एवेत्युच्यते, अत एवाह ' अहेत्यादि ' अथेति वाक्यान्तरोपन्यासे, सन्ति विद्यन्ते, सुव्रता निष्कलङ्कव्रताः साधवो ये तरन्ति अतिक्रामन्ति अतरं तरीतुमशक्यं भवमित्यर्थः । वणिज इव, वाशब्दस्य इवार्थत्वात् । यथाहि वणिजोऽतरं नीरधिं यानपात्रादिना तरन्ति एवमेतेऽपि व्रतादिना भवमिति । उक्तं च–विषयगणः कापुरुषं, करोति वशवर्त्तिनं न सत्पुरुषम् ॥ बध्नाति मशकमेव हि, लूतातन्तुर्न मातङ्गम् ॥ १ ॥" इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ किं सर्वेऽपि साधवोऽतरं तरन्ति ? उत नेत्याह—

मूलम्-समणा मु एगे वयमाणा, पाणवहं मिआ अयाणंता ।
मंदा निरयं गच्छंति, बाला पाविआहिं दिट्ठीहिं ॥ ७ ॥

व्याख्या-श्रमणाः स्मो वयमित्येके केचनान्यतीर्थिका वदमानाः स्वाभिप्रायं दीपयन्तः, 'दीप्तिज्ञानयत्नविमत्युपसम्भाषोपमन्त्रणे वदः (३।३।७८॥) इत्यात्मनेपदम्' । प्राणवधं प्राणघातं मृगा इव मृगा मूढत्वात् अजानन्तः । के प्राणिनः ? के वा तेषां प्राणाः ? कथं

वा वधः ? इत्यनवबुध्यमानाः । अनेन प्रथमव्रतमपि न विदन्ति आस्तां शेषाणीति सूचितं, अत एव मन्दा इव मन्दा मिथ्यात्वमहारोगाकुलिताः 'निरयं' नरकं गच्छन्ति, बाला निर्विवेकाः पापिकाभिः पापहेतुभिर्दृष्टिभिर्दर्शनाभिप्रायरूपाभिः "ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभेत, इन्द्राय क्षत्रं, मरुद्भ्यो वैश्यं, तपसे शूद्रं" तथा-"यस्य बुद्धिर्न लिप्येत, हत्वा सर्वमिदं जगत् ॥ आकाशमिव पङ्केन, नासौ पापेन, लिप्यते ॥ १ ॥ " इत्यादिकाभिर्दयादमबाह्याभिः, तेषां च नरकं गच्छतां वेषादिकं न त्राणाय स्याद्यदुक्तं-" चर्मवल्कलचीराणि, कूर्चमुण्डशिखाजटाः न व्यपोहन्ति पापानि, शोधकौ तु दयादमौ ॥ १ ॥ " इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ अत एवाह-

मूलम्-न हु पाणवहं अणुजाणे, मुच्चिज्ज कयाइ सव्वदुक्खाणं ।
एवं आरिएहिं अक्खायं, जेहिं इमो साहुधम्मो पण्णत्तो ॥ ८ ॥

व्याख्या-न हु नैव प्राणवधं मृषावादादेरुपलक्षणञ्चैतत्, 'अणुजाणेत्ति' अपेर्लुप्तस्य दर्शनादनुजानन्नपि आस्तां कुर्वन् कारयन् वा, मुच्येत त्यज्येत कदाचित् क्वापि काले 'सव्वदुक्खाणंति' सुप्व्यत्ययात्सर्वदुःखैः, शारीरमानसैः क्लेशैः, ततो हिंसादिनिवृत्ता एव श्रमणा भवं तरन्तीति तत्त्वम् । न चैतन्मयैवोच्यत इत्याह, एवमुक्तनीत्या आर्यैस्तीर्थकरादिभिराख्यातं कथितं, यैरार्यैरसौ साधुधर्मो हिंसानिवृत्त्यादिः प्रज्ञप्तः प्ररूपित इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ साधुधर्ममेवाह—

मूलम्-पाणे अ नाइवाइज्जा, से समिएत्ति वुच्चइ ताई । तओ से पावयं कम्मं, निज्जाइ उदगं व थलाओ ९

व्याख्या—प्राणान्नातिपातयेत्, चकारात्कारणानुमत्योर्निषेधमाह । मृषावादादिपरिहारोपलक्षणञ्चैतत् । किमिति प्राणान्नातिपा-

॥५८॥

तयेदित्याह । 'सेत्ति' यः प्राणान्नातिपातयति स समितः समितिमान् इत्युच्यते । किं भूतः सन्नित्याह, त्रायी अवश्यं प्राणित्राता, समितत्वेपि को गुणः ? इत्याह, ततः समितात् 'से इति' अथ पापकं अशुभं कर्म निर्याति निर्गच्छति, उदकमिव स्थलादत्युन्नतदृढ-भूप्रदेशादिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ यदुक्तं प्राणान्नातिपातयेदिति तदेव स्पष्टयति—

मूलम्—जगनिस्सिएहिं भूएहिं, तसनामेहिं थावरेहिं च ।

तो तेसिमारभे दंडं, मणसा वयसा कायसा चेव ॥ १० ॥

व्याख्या—जगन्निश्रितेपु लोकाश्रितेषु भूतेषु जन्तुषु, त्रसनामसु त्रसनामकर्मोदयवत्सु द्वीन्द्रियादिषु, स्थावरेषु पृथिव्यादिषु, चः समुच्चये नो नैव तेषु आरभेत कुर्याद्दण्डं वधात्मकं 'मणसा वयसा कायसा चेवत्ति' सूत्रत्वात् मनसा वचसा कायेन 'चेवत्ति' समुच्चये, इदमिह तात्पर्य-सव्वेवि दुक्खभिरू, सव्वेवि सुहाभिलासिणो सत्ता । सव्वेवि जीवणपिआ, सव्वे मरणाओ वीहंति॥१॥" इति मत्वा न कस्यापि हिंसां कुर्यादिति सूत्रार्थः ॥१०॥ उक्ता मूलगुणा अथोत्तरगुणा वाच्यास्तेषु चैषणासमितिः प्रधानेति तामाह—

मूलम्—सुद्धेसणाओ नच्चा णं, तत्थ ठविज्ज भिक्खू अप्पाणं ।

जायाए घासमेसिज्जा, रसगिद्धे न सिआ भिक्खाए ॥ ११ ॥

व्याख्या-शुद्धा निर्दोषा एषणा उद्गमोत्पादनाद्याः शुद्धैषणास्ता ज्ञात्वा तत्र स्थापयेन्निवेशयेद्भिक्षुर्मुमुक्षुरात्मानं, किमुक्तं भवति ? अनेषणीयत्यागेन शुद्धमेव गृह्णीयात्तदपि किमर्थम् ? इत्याह—"जायाएत्ति' यात्रायै संयमनिर्वाहार्थम्, 'घासंति' ग्रासमेषयेद्गवेषयेत्

एषणाशुद्धमप्यादाय कथं भोक्तव्यमिति ग्रासैषणामाह-रसेषु स्निग्धमधुरादिषु गृद्धो गृद्धिमान् न स्यान्न भवेद्भिक्षादोऽनेन रागत्याग उक्तो. द्वेषपेपोपलक्षणश्चैतत्ततश्च रागद्वेषविमुक्तो भुञ्जीतेति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ रसागृद्धश्च यत्कुर्यात्तदाह-

मूलम्-पंताणि चेव सेविज्जा, सीअपिंडं पुराणकुम्मासं। अदु बुक्कसं पुलागं वा, जवणट्ठाए निसेवए मंथुं१२

व्याख्या—प्रान्तान्येव नीरसान्येव सेवेत भुञ्जीत, कानि पुनः प्रान्तानीत्याह-शीतपिण्डं शीताहारं, शीतोऽपि शाल्यादिपिण्डः सरस एव स्यादत आह-पुराणाः प्रभूतवर्षधृताः कुल्माषा राजमाषास्तान्, एते हि पुराणा अत्यन्तपूतयो नीरसा भवन्तीति तद्ग्रहणं, उपलक्षणश्चैतत् पुराणमुद्गादीनां 'अदु' इत्यथवा 'बुक्कसं' मुद्गादिनहिकानिष्पन्नमन्नं, पुलाकमसारं वल्लचनकादि, वा समुच्चये। 'जवणट्ठाएत्ति' यापनार्थं देहनिर्वाहार्थं निषेवेत भूञ्जीत, मन्थुश्च बदरादिचूर्णं, चस्य गम्यमानत्वात् अतिरूक्षतया चास्य प्रान्तत्वं। इह च यापनार्थमित्यनेनैतत्सूचितं, यदि तेन शरीरयापना स्यात्तदा तदेव सेवेत, यदि तु वातोद्रेकादिना तद्यापनैव न स्यात् तदा गच्छगतो मुनिः सरसमपि सेवेत। जिनकल्पिकादिर्गच्छनिर्गतस्तु प्रान्तादीन्येव सेवेत, तस्य तादृशानामेवादानानुज्ञानात्। पुनः क्रियाभिधानं तु न सकृदेतानि सेवेत, किन्तु सर्वदापीति सूचनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ शुद्धैषणाविपर्यये दोषमाह--

मूलम्-जे लक्खणं च सुविणं च, अंगविज्जं च जे पउंजंति।

न हु ते समणा वुच्चंति, एवं आयरिएहिं अक्खायं ॥ १३ ॥

व्याख्या--ये मुनयो लक्षणं शुभाशुभसूचकं पुरुषादिलक्षणं तत्प्रतिपादकं शास्त्रमपि, लक्षणं, "अस्थिष्वर्थाः सुखं मांसे, त्वचि

मोगाः स्त्रियोऽक्षिषु ॥ गतौ यानं स्वरे चाज्ञा, सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥" इत्यादिकं । स्वप्नं च स्वप्नस्य शुभाशुभसूचकं शास्त्रं, "अलङ्कृतानां द्रव्याणां, वाजिवारणयोस्तथा ॥ वृषभस्य च शुक्लस्य, दर्शने प्राप्नुयाद्यशः ॥१॥" तथा-"मूत्रं वा कुरुते स्वप्ने, पुरीषं वापि लोहितम् ॥ प्रतिबुद्ध्येत यः सोऽर्थ-नाशं प्राप्नोति निश्चितम् ॥ १ ॥" इत्यादिकं । अङ्गविद्यां च शिरःप्रभृत्यङ्गस्फुरणतः शुभाशुभसूचिकां, "सिरफुरणे किर रज्जं, पिअमेलो होइ बाहुफुरणम्मि ॥ अच्छिफुरणंमि अ पिअं, अहरे पिअसंगमो होई ॥ १ ॥" इत्यादिकां । प्रणवमायाबीजादिवर्णविन्यासात्मिकां वा । चकारः सर्वत्र वाशब्दार्थः, ये प्रयुञ्जते व्यापारयन्ति, पुनर्ये इति ग्रहणं लक्षणादिभिः पृथक् सम्बन्धसूचनार्थं, ततश्च प्रत्येकमपि लक्षणादीनि ये प्रयुञ्जते, न तु समस्तान्येव, 'न हु' नैव ते श्रमणा उच्यन्ते। इह न पुष्टालम्बनं विना तद्व्यापारणे एवमुच्यते, अन्यथा करवीरलताभ्रमकतपस्विनोऽपि तथात्वापत्तेः, एवं आचार्यैराख्यातं कथितमिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ तेषां फलमाह—

मूलम्—इह जीविअं अनिअमेत्ता, पब्भट्ठा समाहिजोएहिं ।
ते कामभोगरसगिद्धा, उववज्जंति आसुरे काए ॥ १४ ॥

व्याख्या—इह जन्मनि जीवितमसंयमजीवितं अनियम्य द्वादशविधतपोविधानादिना अनियंत्र्य प्रभ्रष्टाः प्रच्युताः समाधिश्चित्तस्वास्थ्यं तत्प्रधाना योगाः शुभमनोवाक्कायव्यापाराः समाधियोगास्तेभ्यः तेऽनन्तरोक्ताः कामभोगेषु पूर्वोक्तेषु रसेषु मधुरादिषु च गृद्धा लोलुपाः कामभोगरसगृद्धाः, भोगान्तर्गतत्वेपि रसानां पृथग्ग्रहणमतिगृद्धहेतुत्वख्यापकं, उपपद्यन्ते जायन्ते आसुरे असुरसम्ब-

॥६१॥

न्धिनि काये निकाये, एवंविधा हि किञ्चित्कष्टानुष्ठानमनुतिष्ठन्तोऽपि विराधकत्वादसुरेष्वेवोत्पद्यन्ते इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ ततोऽपि च्युतास्ते किं प्राप्नुवन्तीत्याह—

मूलम्—ततोवि उव्वट्टित्ता, संसारं बहुं अणुपरिअडंति। बहुकम्मलेवलित्ताणं, बोही होई सुदुल्लहो तेसिं।१५।

व्याख्या—ततोपि असुरनिकायादुद्धृत्य निर्गत्य संसारं भवं 'बहु' विस्तीर्णं अनुपर्यटन्ति सातत्येन परिभ्रमन्ति, किञ्च बहुकर्मलेपलिप्तानां बोधिः प्रेत्य जिनधर्मावाप्तिः भवति सुदुर्लभोऽतिशयेन दुष्प्रापः तेषां, ये लक्षणादि प्रयुञ्जते। यतश्चैवमतो नोत्तरगुणविराधना कार्येति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ ननु किमेते जानन्तोऽप्येवं लक्षणादि प्रयुञ्जते ? उच्यते—लोभवशादत एव तदाकुलस्यात्मनो दुष्पूरत्वमाह—

मूलम्—कसिणंपि जो इमं लोगं, पडिपुण्णं दलेज्ज इक्कस्स।
तेणावि से न संतुस्से, इइ दुप्पूरए इमे आया ॥ १६ ॥

व्याख्या—कृत्स्नमपि सकलमपि यः सुरेन्द्रादिरिमं प्रत्यक्षं लोकं प्रतिपूर्णं धनधान्यादिभृतं 'दलेज्जत्ति' दद्यात् 'इक्कस्सत्ति' एकस्मै कस्मैचिदाराधकाय तेनापि धनादिपूर्णलोकदायकेनापि स लुब्धो न सन्तुष्येत्, अनेन दायकेन मम परिपूर्णता कृतेति न सन्तुष्टिमाप्नुयात्। यदुक्तं—"न वह्निस्तृणकाष्ठाद्यै—र्नदीभिर्वा महोदधिः ॥ न चैवात्मार्थसारेण, शक्यस्तर्पयितु कचित् ॥ १ ॥ इत्यमुना प्रकारेण दुःखेन पूरयितुं शक्यो दुष्पूरः स एव दुष्पूरकः 'इमेत्ति' अयं प्रत्यक्ष आत्मा जीवस्तदिच्छायाः पूरयितुमशक्यत्वादिति

सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ असन्तोषे स्वविदितं हेतुमाह—

मूलम्—जहा लाहो तहा लोहो, लाहा लोहो पवड्ढइ । दोमासकयं कज्जं, कोडीएवि न निट्ठिअं ॥ १७ ॥

व्याख्या—यथा लाभो द्रव्यप्राप्तिः तथा लोभो मूर्च्छा भवतीति शेषः, किमेवमित्याह—यतो लाभाल्लोभः प्रवर्धते, यथा यथा लाभस्तथा तथा लोभः प्रवर्धत इत्यर्थः ॥ कुतश्चैवमित्याह—द्वाभ्यां माषाभ्यां कृतं द्विमाषकृतं कार्यं प्रयोजनं दास्याः पुष्पताम्बूलमूल्यरूपं कोट्यापि दीनाराणां न निष्ठितं न निष्पन्नं, उत्तरोत्तरविशेषाभिलाषादिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ द्विमाषकृतं च कार्यं स्त्रीमूलमिति तत्परिहारोपदेशमाह—

मूलम्—णो रक्खसीसु गिज्झिज्जा, गंडवच्छासु णेगचित्तासु ।
जाओ पुरिसं पलोभित्ता, खेलंति जहा व दासेहिं ॥ १८ ॥

व्याख्या—नो नैव, राक्षस्य इव राक्षस्यः स्त्रियस्तासु, यथा हि राक्षस्यो रक्तसर्वस्वमपकर्षन्ति जीवितं च प्राणिनामपहरन्ति, एवमेता अपि तत्त्वतो हि ज्ञानादीन्येव जीवितं, ज्ञानादीनि च ताभिरपह्रियन्त एवेत्येवमुक्तं। 'गिज्झिज्जत्ति' गृध्येदभिकांक्षावान् भवेत्, कीदृशीषु ? 'गंडवच्छासुत्ति' पिशितपिण्डरूपत्वाद्गण्डे इव गण्डे कुचौ वक्षसि यासां तास्तथा तासु, वैराग्योत्पादनार्थञ्चेत्थमुक्तं। अनेकान्यनेकसंख्यानि चञ्चलतया चित्तानि यासां तास्तथा तासु, उक्तञ्च—"हृद्यन्यद्वाच्यन्यत्, कर्मण्यन्यत् पुरोऽथ पृष्ठेऽन्यत् ॥ अन्यत्तव मम चान्यत्, स्त्रीणां सर्वं किमप्यन्यत् ॥१॥" याः स्त्रियः पुरुषं कुलीनमपि प्रलोभ्य त्वमेव मे शरणं त्वमेव च मे प्रिय

इत्यादिकाभिर्वाग्भिर्विप्रतार्य खेलन्ति क्रीडन्ति 'जहावत्ति' वाशब्दस्यैवकारार्थत्वात् यथैव दासैरेहि याहि मा वायासीरित्यादिभिः क्रीडाभिर्दासमिव पुरुषं प्रवर्त्तयन्त्यो विलसन्तीति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ पुनस्तासामेवातिहेयतां दर्शयन्नाह—

मूलम्—नारीसु नो पगिज्झिज्जा, इत्थी विप्पजहे अणगारे ।
धम्मं च पेसलं णच्चा, तत्थ ठविज्ज भिक्खू अप्पाणं ॥ १९ ॥

व्याख्या—नारीषु नो नैव प्रगृध्येत् प्रशब्दः प्रारम्भे, ततो गृद्धिमारभेतापि न, किं पुनः कुर्यादिति भावः । 'इत्थिचि' स्त्रियो 'विप्पज्जहेत्ति' विप्रजह्यात् त्यजेत्, पूर्वं नारीग्रहणान्मानुष्य एवोक्ता, इह तु देव तिर्यक्सम्बन्धिन्योपि त्याज्या उक्ता इति न पौनरुक्त्यं । अनगारो मुनिः, किं पुनः कुर्यादित्याह—'धम्मं चत्ति' चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् धर्ममेव ब्रह्मचर्यादिरूपं पेशलमत्र परत्र चैकान्तहितत्वेनाऽतिमनोज्ञं ज्ञात्वावबुध्य तत्रेति धर्मे स्थापयेद्भिक्षुर्मुनिरात्मानमिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अध्ययनार्थोपसंहारमाह—

मूलम्—इति एस धम्मे, अक्खाए कविलेणं च विसुद्धपण्णेणं ।
तरिहिंति जे काहिंति, तेहिं आराहिआ दुवेलोगत्ति बेमि ॥ २० ॥

व्याख्या—इत्यनेन प्रकारेण एष पूर्वोक्तो धर्मो मुनिधर्म आख्यातः कथितः, केनेत्याह—कपिलेनेति पूर्वसङ्गतिकत्वादमी मद्वचनं प्रतिपद्यन्तामित्यात्मानमेव निर्दिशति, चः पूर्त्तौ, विशुद्धप्रज्ञेन निर्मलज्ञानेन । अथार्थसिद्धिमाह—'तरिहिंतित्ति' तरिष्यन्ति भवा-

॥६४॥

स्थिरमिति शेषः, के ? इत्याह–ये नराः करिष्यन्ति प्रक्रमादमुं धर्मं, अन्यच्च, तैराराधितौ द्वौ लोकौ इहलोकपरलोकरूपौ, इह महाजनपूज्यतया, परत्र च स्वर्गापवर्गादिप्राप्तिरिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्योपाध्याय
श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ अष्टमाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमाध्ययनम् ॥

॥ अर्हम् ॥ उक्तमष्टमाध्ययनं, अथ नमिप्रव्रज्याख्यं नवममारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धोनन्तराध्ययने निर्लोभत्वमुक्तं, निर्लोभश्चेहापि शक्रादिपूज्यः स्यात्तदुपदर्शनायेदमुच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य प्रस्तावनार्थं नमिचरितं तावदिहावश्यं वाच्यम् । यथाचायं प्रत्येकबुद्धस्तथान्येपि करकण्ड्वादयस्त्रयः प्रत्येकबुद्धास्तत्समकालस्वर्गच्यवनदीक्षोपादानकेवलज्ञानमहानन्दपदभाजो बभूवुर्यद्वक्ष्यति, "करकंडु कलिंगेसु, पंचालेसु अ दुम्मुहो ॥ नमी राया विदेहेसु, गंधारेसु अ नग्गइ ॥ १ ॥ त्ति" ततः प्रसङ्गात्तच्चरितान्यपीहोच्यन्ते ।

तत्रादौ वृषभं वीक्ष्य, प्रतिबुद्धस्य धीनिधेः ॥ करकण्डुमहीजाने-श्चरितं वच्मि तद्यथा ॥ १ ॥ अत्रैव भरते चम्पा-नगर्यां गुरुविक्रमः ॥ भूपोभूद्गुणरत्नाना-मुदधिर्दधिवाहनः ॥ २ ॥ पुत्री चेटकभूभर्त्तुः, शीलादिगुणसेवधिः ॥ राज्ञी तस्याभवत्पद्मा-वती पद्मा हरेरिव ॥ ३ ॥ भुञ्जाना भूभुजा साकं, भोगाभोगान् यथासुखम् ॥ बभूव सा क्रमादन्त-र्वत्नी पत्नी महीपतेः ॥ ४ ॥ कृतपार्थिवनेपथ्या, धृतच्छत्रा धराभृता ॥ विहराम्यहमारामे, पट्टेभस्कन्धमाश्रिता ॥ ५ ॥ इत्यभूद्दोहदस्तस्याः, काले गर्भानुभावतः ॥ तस्यापूर्णे च सा कार्श्यं, कृष्णपक्षेन्दुवद्दधौ ॥ ६ ॥ [युग्मम्] ततः पृथ्वीभृता पृष्टा, महिषी कार्श्यकारणम् ॥ जगौ तं दोहदं राज्ञः, प्रमोदद्रुमदोहदम् ॥ ७ ॥ ततो भूपस्तया साक-मारुह्य जयकुञ्जरम् ॥ स्वयं तदुपरि छत्रं, दधत्पूर्णेन्दुसुन्दरम् ॥ ८ ॥ सानन्दं पौरपौरीभिः, प्रेक्ष्यमाणो बलान्वितः ॥ प्रावृट्कालप्रवेशेन, रम्यमाराममासदत् ॥ ९ ॥ [युग्मम्] तदा च नव्यपाथोद-

॥६६॥

पाथःसङ्क्रमसम्भवः ॥ गन्धः प्रादुरभूद्भूमेः, सुरभिर्नासिकन्धयः ॥ १० ॥ तञ्च गन्धं समाघ्राय, ध्यायन् विन्ध्याचलाटवीम् ॥ व्यालः काल इवोत्तालः, कान्तारं प्रत्यधावत ॥ ११ ॥ व्यावर्तमानो विक्रान्तै-र्भूयोभिरपि स द्विपः ॥ कदाग्रहादिव शठो, गमनान्न न्यवर्तत ॥ १२ ॥ कुर्वाणैर्विविधोपायान्, स्खल्यमानोपि मानवैः ॥ न तस्थौ सिन्धुरः सिन्धु-पूरः श्रवणैरिव ॥ १३ ॥ विहस्तेषु, ततस्तेषु, पश्यत्स्वेव स हस्तिराट् ॥ पश्यतोहरवद्भूप- राज्यौ हृत्वा वनेऽनयत् ॥ १४ ॥ तत्र प्रेक्ष्य क्षमापालो, दूरादेकं वटद्रुमम् ॥ देवीमूचे गजो ह्येष, गन्ताऽमुष्य तरोरधः ॥ १५ ॥ तत्र चास्मिन् गते सद्यः, शाखां न्यग्रोधशाखिनः ॥ गृह्णीयास्त्वं ग्रहीष्ये त-च्छाखामहमपि प्रिये ! ॥ १६ ॥ आवां ततो गमिष्यावो, मजं हित्वा निजं पुरं ॥ अन्यथा त्वावयोर्भावी, वनेस्मिन् कोप्युपद्रवः ॥ १७ ॥ प्रतिपन्नाप्यदो वाक्यं, वटस्याधो गते गजे ॥ तच्छाखाग्रहणायालं, नाभूद्राज्ञी चिरक्रिया ॥ १८ ॥ क्ष्मापस्तु दक्षस्त-च्छाखा-मालम्ब्योदतरद्द्रुतात् ॥ प्राणप्रियामपश्यंश्च, व्यलापीदिति दुःखितः ॥ १९ ॥ अयि कांते ! कदा भावी, सङ्गमः पुनरा-वयोः ? ॥ अमुना रिपुरूपेण, करिणा वञ्चितोस्मि हा ! ॥ २० ॥ त्वद्वियोगोद्भवं दुःखं, दावाग्नेरपि दुःसहम् ॥ असोढपूर्वं दयिते !, सहिष्येहं कियच्चिरम् ? ॥ २१ ॥ दुःखमेतद् घटेऽम्भोधि-रिव माति न मे हृदि ॥ तत्किं कुर्वे ? क्व गच्छामि ?, पुरः कस्य ब्रवीमि वा ? ॥ २२ ॥ इत्यादि विलपन् दुःख-भरभङ्गुरमानसः ॥ दन्तिपादानुसारेण, ययौ चम्पापुरीं नृपः ॥ २३ ॥ राज्ञः प्रियां तु तां दन्ती, निन्ये निर्मानुषाटवीम् ॥ पिपासाविवशस्तत्रा-विशच्चैकं महासरः ॥ २४ ॥ वार्द्धौ सुरेभवत्तत्र, क्रीडति द्विरदे शनैः ॥ उत्त-तार ततो राज्ञी, कुरङ्गीव महागिरेः ॥ २५ ॥ सरस्तीर्त्वा च हंसीव, पुलिनोद्देशमागता ॥ पश्यन्ती परितोपश्य-दरण्यानीं भयप्रदाम् ॥ २६ ॥ यूथच्युतकुरङ्गीव, ततः सात्यर्थमातुरा ॥ मुक्तकण्ठं रुरोदोच्चै-रोदयन्ती खगानपि ॥ २७ ॥ कथञ्चिद्धैर्यमालम्ब्य, दध्यौ

चैवं नृपाङ्गना ॥ दुष्कर्मदोषतो ह्याप-दियमापतिता मम ॥ २८ ॥ न चातिचिक्कणः कर्म-मलो रोदनसम्भवैः ॥ विनेतुं शक्यते नीरै-स्तदलं, रोदनेन मे ! ॥ २९ ॥ किञ्चास्मिन् गहने व्याघ्र-सिंहादिश्वापदाकुले ॥ उपद्रवोपि कोपि स्यात्, तत् प्रमादं जहाम्यहम् ॥ ३० ॥ इति ध्यात्वा कृतचतुः-शरणा सा महाशया ॥ क्षमयित्वाखिलान् सत्त्वान्, निन्दित्वा दुरितं निजम् ॥ ३१ ॥ साकारानशनं कृत्वा-ऽरण्यनिस्तरणावधि ॥ स्मरन्ती प्रकटं पञ्च-परमेष्ठिनमस्क्रियाः ॥ ३२ ॥ अध्वानं निजपुर्याश्च, दिग्मूढत्वादजानती ॥ गन्तुं प्रववृते काञ्चि-दिशमुद्दिश्य सत्वरम् ॥ ३३ ॥ [त्रिभिर्विशेषकम्] दूरङ्गता च सा प्रेक्ष्य, तत्र कञ्चनतापसम् ॥ पिप्रियेऽन्तः पयः प्राप्य, पिपासुरिव जङ्गले ॥ ३४ ॥ कृताभिवादनां ताञ्च, पप्रच्छेति स तापसः ॥ मातः ! कुत इहायासी-स्त्वं देवीव मनोरमा ॥ ३५ ॥ अहं चेटकराट्पुत्री, दधिवाहनराड्वधूः ॥ इहानीता द्विपेनेति, स्ववृत्तं साप्यवोचत ॥ ३६ ॥ अहं चेटकभूभर्तु-र्बान्धवोस्मि महाशये ! तन्मा भैपीर्मा कृथाश्च, शोकं नीचजनोचितम् ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वा तापसश्रेष्ठ-स्तस्यै वनफलान्यदात् ॥ आतिथ्यं ह्यतिथेः श्रीणा-मनुसारेण जायते ॥ ३८ ॥ पारेऽर्णवं पोत इव, नीत्वा पारेवनं च ताम् ॥ दर्शयन् वसतो ग्रामानित्युवाच तपोनिधिः ॥३९॥ सीरकृष्टां-भुवं नैवाऽऽ-क्रामामो वयमित्यहम् ॥ नायास्यामि पुरस्त्वं तु, निर्भयातः परं व्रजेः ॥ ४० ॥ देशो दन्तपुरस्यायं, दन्तवक्रोऽत्र भूपतिः ॥ गत्वा पुरेऽत्र चम्पायां, गच्छेः सार्थेन संयुता ॥ ४१ ॥ इत्युदित्वा न्यवर्तिष्ठ, शिष्टात्मा तापसाग्रणीः ॥ सापि दन्तपुरे प्राप्ता, साध्वीनामन्तिके ययौ ॥ ४२ ॥ कृतप्रणामां विधिव-त्ताञ्च पार्थिवकामिनीम् ॥ श्राद्धे ! त्वं कुत आयासी-रित्यपृच्छत् प्रवर्त्तिनी ॥ ४३ ॥ साप्युवाच निजां वार्तां, विना गर्भं यथास्थिताम् ॥ स्मृतानुभूतदुःखा च, जज्ञेऽश्रुक्लिन्नलोचना ॥ ४४ ॥ ततः प्रवर्त्तिनी प्रोचे, मा खिद्यस्व महाशये ! ॥ कर्मणां हि परीणामो-ऽप्रतिकार्यः सुरैरपि ॥ ४५ ॥ किञ्च- "वातोध्धूत-

स्वजनप्रान्त-नत्रलैश्वर्यशर्मणि ॥ चलेष्टजनसङ्गेऽस्मिन्, भवे सौख्यं न किञ्चन ॥ ४६ ॥ जन्मरोगजराशोक-मृत्युदौःस्थ्याद्युपद्रवैः ॥
व्याकुलेऽत्र भवे दुःख-मेव प्रायो भवेद्दिशाम् ॥ ४७ ॥ यच्चेह स्यात्सुखं किञ्चि-द्विषयाद्युपभोगजम् ॥ दुःखानुषक्तात्तदपि, दुःख एव
निमज्जति ॥ ४८ ॥ यत एव च संसारो, दुःखानामेकमास्पदम् ॥ प्रपद्यन्ते मोक्षमार्ग--मत एव विवेकिनः" ॥ ४९ ॥ इति तद्देशनां
श्रुत्वा, विरक्ता साददे व्रतम् ॥ पृष्टाप्याचष्ट नो गर्भं, चारित्राऽदानशङ्कया ॥ ५० ॥ गर्भवृद्धौ च साध्वीभिः, पृष्टा किमिदमि-
त्यसौ ॥ मत्यमूचे ततस्तास्तां, साध्वीं गुप्तमरक्षयन् ॥ ५१ ॥ गर्भकाले च सम्पूर्णे, शय्यातरगृहस्थिता ॥ असूत सुतरत्नं सा, मणिं
रोहणभूरिव ॥ ५२ ॥ ततो गृहीत्वा तं बालं, गत्वा प्रेतवनेऽमुचत् ॥ तत्तातनाममुद्राङ्कं, रत्नकम्बलवेष्टितम् ॥ ५३ ॥ द्रष्टुं तद्ग्राहकं
साथ, तत्र त्रातुमुपद्रवात् ॥ प्रच्छन्नं संस्थितादाक्षी-द्दृशा प्रेमामृतार्द्रया ॥ ५४ ॥ तत्रायातस्तदा प्रेत-वनेशोऽपत्यवर्जितः ॥ जगृहे
तं निजगृहे, नीत्वापत्न्यै च दत्तवान् ॥ ५५ ॥ तस्यावकर्णक इति, सानन्दः सोभिधां व्यधात् ॥ आर्यापि तद्गृहं वीक्ष्य, जगामो-
पाश्रयं निजम् ॥ ५६ ॥ क गर्भ इति साध्वीभिः, पृष्टा चेत्यवदन्मृषा ॥ मृतः सुतो मया जातः, स च त्यक्तः क्वचित्ततः ॥ ५७ ॥
साध्व्योपि सरलाः सर्वा-स्तत्तथा प्रतिपेदिरे ॥ बालस्तु ववृधे तस्य, सौधे पङ्क इवाम्बुजम् ॥ ५८ ॥ वत्सं गौरिव तं बालं, ध्याय-
न्ती सा तु संयता ॥ जगाम प्रत्यहं प्रेत-वनपालस्य धामनि ॥ ५९ ॥ तत्पत्न्या च समं प्रेम, चक्रे सम्भाषणादिभिः ॥ अलालयच्च
तं बाल-महो ! मोहोतिदुर्जयः ॥६०॥ अवाप यच्च भिक्षायां, शोभनं मोदकादिकम् ॥ तद्बालायार्पयत्सोपि, तस्यां रागं दधौ ततः
॥ ६१ ॥ जन्मतस्तस्य देहे च, रूक्षकण्डूरभूद्भृशम् ॥ स च वृद्धिङ्गतो बालैः, समं क्रीडन्नदोवदत् ॥ ६२ ॥ अहं वो नृपतिस्तस्मा-
द्यूयं दत्त करं मम ॥ बालाः प्रोचुः करस्थाने, ब्रूहि किं ते प्रदीयते ? ॥ ६३ ॥ स प्रोचे चण्डकण्डूको, मां कण्डूयध्वमुच्चकैः ॥ कारे-

॥६१॥

णानेन तुष्टोस्मि, कृतं तदपरैः करैः ॥ ६४ ॥ ततस्तस्याभिधां बालाः, करकण्डुरिति न्यधुः ॥ गुणक्रियादिभिर्नाम, नवीनमपि जायते ॥ ६५ ॥ किञ्चित्प्रौढत्वमापन्नः, श्मशानं च ररक्ष सः ॥ तदेव हि कुले तस्मिन्, गीयते कार्यमुत्तमम् ॥ ६६ ॥ हेतोः कुतश्चिदायातौ, श्मशाने तत्र चान्यदा ॥ द्वौ मुनी वंशजालान्त-र्दण्डमेकमपश्यताम् ॥ ६७ ॥ तयोरेको यतिर्दण्ड-लक्षणज्ञो महामतिः ॥ तं वंशं दर्शयन्नेव-मवादीदपरं मुनिम् ॥ ६८ ॥ यावता वर्धते चत्वा-र्यङ्गुलान्यपराण्ययम् ॥ तावत्प्रतीक्ष्य यो ह्येन-मादत्ते स भवेन्नृपः ॥ ६९ ॥ तच्च साधुवचो वृक्ष-निकुञ्जान्तरवर्तिना ॥ तेन मातङ्गपुत्रेण, द्विजेनैकेन च श्रुतम् ॥ ७० ॥ ततो वंशस्य तस्याधः, खनित्वा चतुरङ्गुलम् ॥ छित्त्वा प्रछन्नवृत्त्या तं, वाडवो दण्डमाददे ॥७१॥ तच्च प्रेक्ष्य द्विजेनात्तं, करकण्डुः क्रुधा ज्वलन् ॥ आछिद्य जगृहे को वा, राज्यलक्ष्मीं न कांक्षति ? ॥ ७२ ॥ ततस्तं करणे नीत्वा, दण्डं देहीत्यवग् द्विजः ॥ स प्रोचेऽसौ श्मशाने मे, जातस्तन्न ददामि ते ॥ ७३ ॥ विप्रोवोचदनेनैव, कार्यं मे वर्त्तते ततः ॥ अस्य स्थानेन्यमादाय, दण्डमेनं प्रदेहि मे ॥ ७४ ॥ तेनेत्युक्तोपि तं दण्डं, करकण्डुरनर्पयन् ॥ कुतोऽमुं न ददासीति, पृष्टः कारणिकैस्तदा ॥ ७५ । बालोऽब्रवीत्सुरस्येव, दण्डस्यास्य प्रभावतः ॥ भविष्यामि नृपो नूनं, तदस्यामुं ददे कथम् ? ॥ ७६ ॥ ततो विहस्य तं बाल—मेवं कारणिका जगुः ॥ राज्याप्तावासौ द्विजस्यास्य, ग्राममेकं त्वमर्पयेः ॥ ७७ ॥ तत्प्रपद्य निजं धाम, करकण्डुर्ययौ द्रुतम् ॥ द्विजोप्यन्यान् द्विजानेव—मूचे गत्वा स्वमास्पदम् ॥ ७८ ॥ दण्डं ममापि जग्राह, बलाच्चाण्डाल बालकः ॥ ततः कथञ्चित्तं हत्वा, दण्डमादद्महे वयम् ॥ ७९ ॥ कथमप्येतदाकर्ण्या—वकर्णकपिता ततः ॥ पत्नीपुत्रान्वितोनश्य—त्सुतरक्षाकृते क्षणात् ॥ ८० ॥ गत्वा च काञ्चनपुरे, ते त्रयोपि पुराद्बहिः ॥ कुत्रापि सुषुपुः श्रान्ताः, स्वापो हि श्रमभेषजम् ॥८१॥ तदा च नगरे तत्रा-पुत्रो राजा व्यपद्यत ॥ ततोधिवासयामासु-स्तुरङ्गं

मंत्रिपुत्रकाः ॥ ८२ ॥ तुरङ्गोऽपि भ्रमंस्तेषां, मुशानामन्तिके ययौ ॥ तत्र प्रदक्षिणीचक्रे, बालं देवमिवास्तिकः ॥ ८३ ॥ तत्र तेजस्विन श्रेष्ठ—लक्षणं वीक्ष्य नागराः ॥ तुष्टा जयारवं चक्रु—स्तूर्यनिर्घोषमिश्रितम् ॥ ८४ ॥ ध्वानेन तेन विध्वस्त—प्रमीलः सोथ बालकः ॥ जृम्भायमाण उत्तस्था—वारुरोह च तं हयम् ॥ ८५ ॥ तूर्यध्वनिप्रतिध्वाना—पूर्णद्यावाक्षमान्तरः ॥ पौरैः परीतः परित—स्नागपतिरिवोड्डुभिः ॥ ८६ ॥ युक्तः पितृभ्यां नगरे, प्रविशन् स च वाडवैः ॥ अरोधि मातङ्ग इति, मातङ्ग इव शूकरैः ॥ ८७ ॥ [युग्मम्] ततो गृहीत्वा तं दण्डं, करकण्डुः पुरोऽकरोत् ॥ तस्य राज्यप्रदाने हि, स एव प्रतिभूरभूत् ।८८॥ निर्मितो ज्वलनेनेवा—ज्वलद्दण्डस्तदा च सः ॥ तत्र प्रेक्ष्य द्विजा भीता, नेशुः शरमिव द्विकाः ॥ ८९ ॥ पुरे प्रविष्टो राज्ये चा—भिषिक्तो धीसखादिभिः ॥ सोथ राजा सजातीया—न्मातङ्गान्विदधे द्विजान् ॥ ९० ॥ उक्तश्च—"दधिवाहनपुत्रेण, राज्ञा च करकण्डुना ॥ वाटधानकवास्तव्या—श्चाण्डाला ब्राह्मणीकृताः ॥ ९१ ॥" तस्यावकर्णक इति, त्यक्त्वाद्यं नाम नीरसम् ॥ बालोक्तमेव तत्प्रोचुः, करकण्डुरिति प्रजाः ॥९२॥ प्राप्तराज्यञ्च तं श्रुत्वा, दण्डच्छेदी स वाडवः ॥ आगत्योवाच राजन्मे, देहि ग्रामं तदोदितम् ॥ ९३ ॥ कं ग्रामं ते ददामीति, राज्ञोक्तः स पुनर्जगौ ॥ चम्पायां मे गृहं तस्मा—त्तद्देशे ग्राममर्पय ॥ ९४ ॥ ततो लेखं लिलेखैवं, करकण्डुनरेश्वरः ॥ दधिवाहनभूपालं, प्रति निष्प्रतिमो गुणैः ॥ ९५ ॥ "तथाहि—स्वस्ति श्रीकाञ्चनपुरा—त्करकण्डुर्महीपतिः ॥ सम्भाषते नृपं चम्पा—धिपं श्रीदधिवाहनम् ॥ ९६ ॥ परमात्मप्रभावेण, कल्याणमिह विद्यते ॥ श्रीमद्भिरपि तद्ज्ञाप्यं, स्वशरीरादिगोचरम् ॥ ९७ ॥ किञ्चास्मै ब्राह्मणायैको, ग्रामो देयः समीहितः ॥ दास्ये वो रुचितं ग्रामं, नगरं वा तदास्पदे ॥ ९८ ॥ इदं कार्यं ध्रुवं कार्यं, नात्र कार्या विचारणा ॥ मूल्यनाशो विमर्शो हि, व्यर्थ एवेति मङ्गलम्" ॥९९॥ लेखमेनं समादाय, विप्रश्चम्पापुरीं गतः । आस्थानस्थस्य भूपस्य, पाणि-

॥७१॥

पद्मा तिथिं व्यधात् ॥१००॥ तद्वाचनहविर्होम—दीप्तकोधहुताशनः ॥ तमित्यूचे धराधीशो, भ्रकुटीविकटाननः ॥१॥ रे ! मातङ्गस्य किं तस्य, स्वजातिरपि विस्मृता ? ॥ अनात्मज्ञोलिखल्लेखं, यो ममोपरि दुष्टधीः ॥ २ ॥ लेखेनानेन तं नीच—मस्पर्श्यं स्पृष्टपूर्विणा ॥ अहं मलीनतां नीतो—ऽज्ञानाद्वा किं न जायते ? ॥ ३ ॥ रे विप्र ! याहि याहि त्वं, नो चेन्मातङ्गलेखदः ॥ यास्यसि त्वं पतङ्गत्वं, मत्कोपज्वलनेधुना ॥ ४ ॥ तेनेत्युक्तो द्विजो गत्वा, तदूचे करकण्डवे ॥ क्रोधाध्मातस्ततः सोपि, यात्राभेरीमवीवदत् ॥ ५ ॥ चतुरङ्गचमूचक्रै—र्भुवमाच्छादयन्निव ॥ जगाम चम्पानगरीं, सर्वतस्तां रुरोध च ॥ ६ ॥ वीराणामुत्सव इवा—नन्ददायी ततोन्वहम् ॥ पुरस्थायिबहिःस्थायि—सैन्ययोरभवद्रणः ॥ ७ ॥ ताश्च पद्मावती साध्वी, वार्तां श्रुत्वेत्यचिन्तयत् ॥ अज्ञानेन पितापुत्रौ, कुरुतः समरं मिथः ॥ ८ ॥ भूयसां प्राणिनां नाशो, दाववह्नाविवाहवे ॥ तयोर्नरकदो भावी, तद्गत्वा शमयामि तम् ॥ ९ ॥ इति ध्यात्वा मुख्यसाध्वी—मापृच्छ्य च महासती ॥ करकण्डुसमीपेगा—त्सोप्युत्थाय ननाम ताम् ॥ १० ॥ साथ तस्मै रहः प्रोच्य, प्राच्यं वृत्तान्तमात्मनः ॥ इत्याख्यत्तव माताहं, पिता च दधिवाहनः ॥११॥ तत्तातेन समं युद्धं, न युक्तं ते महामते ! ॥ कुलीना हि न लुम्पन्ति, गुरूणां विनयं क्वचित् ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वा तेन पृष्टौ ता—वूचतुः पितरावपि ॥ पुत्रो नः पालितोसि त्वं, सम्प्राप्तः प्रेतकानने ॥ १३ ॥ साध्वीवाक्ये ततो जात—प्रत्ययोपि स पार्थिवः ॥ दर्पान्नापासरज्जन्या—द्राजन्यानां ह्यसौ बहुः ॥ १४ ॥ आर्या ययौ ततो मध्ये—पुरं राज्ञो गृहे द्रुतम् ॥ ताश्चोपालक्षयंश्चेट्यः, प्रणेमुश्च ससम्भ्रमम् ॥१५॥ दिष्ट्या दृष्टाद्य मातस्त्व—मियत्कालं क्व च स्थिता ॥ चिरात्किं दर्शनं दत्तं, किमिदं स्वीकृतं व्रतम् ? ॥१६॥ इत्याद्युच्चैर्वदन्त्यस्ता, रुरुदुश्च मुहुर्मुहुः ॥ इष्टानां दर्शने जीर्ण—मपि दुःखं नवायते ! ॥ १७ ॥ तं च कोलाहलं श्रुत्वा, तत्रायातो धराधिपः ॥ तां प्रणम्यासनं दत्वा, क्व गर्भ इति पृष्टवान् ॥१८॥ राजन् !

गर्भः स एवायं, येनेयं वेष्टिता पुरी ॥ तथेत्युक्तश्च स प्रापा–नन्दं वाचामगोचरम् ॥ १९ ॥ उत्कण्ठोत्कर्षपानीया–पूर्णमानसमानसः॥
सुतेन तेन सङ्गन्तुं, गन्तुं प्रववृते नृपः ॥ २० ॥ समायान्तं समाकर्ण्य, करकण्डुनृपोपि तम् ॥ अभ्यागात् पादचारेण, पादयोश्चाप-
तत्पितुः ॥ २१ ॥ पितापि तं नतं दोर्भ्या–मादाय परिषस्वजे ॥ तदङ्गसङ्गपीयूषै–र्निजं निर्वापयन् वपुः ॥ २२ ॥ भूपान्वैः पश्यतस्तस्या–
दृष्टपूर्वं सुतोद्भवम् ॥ ललङ्घे लघु हृत्कूल–मुद्वेलैः प्रमदोदकैः ॥२३॥ तञ्चाभ्यषिञ्चदङ्कस्थं, नृपः प्राक् सम्मदाश्रुभिः॥ राज्याभिषेकनीरैश्च,
पश्चात्सिंहासनस्थितम् ॥ २४ ॥ इति चावोचदायुष्मन्!, राज्यमेतत्क्रमागतम् ॥ पालनीयं तथा लोका, यथा नैव स्मरन्ति माम्॥२५॥
नियोज्येमां राज्यभारा–धुरां त्वयि धुरन्धरे ॥ धास्ये धर्मधुरां युक्त–मिदं हि समये विदाम् ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वा व्रतमादत्त, नृपः
सद्गुरुसन्निधौ ॥ करकण्डुधराधीश–कृतनिष्क्रमणोत्सवः ॥ २७ ॥

अथ प्रतापदावाग्नि–ध्वस्तवैरियशोद्रुमः ॥ करकण्डुनृपो राज्य–द्वयं सनयमन्वशात् ॥२८॥ स चोर्वीशः स्वभावेन, भृशं वल्लभ-
गोकुलः ॥ स्वीचक्रे तानि भूयांसि, यादांसीव पयोनिधिः ॥ २९ ॥ स चान्यदा गतः क्वापि, गोकुले जलदात्यये ॥ सुरभीः सौरभेयांश्च,
तर्णकांश्च विलोकयन् ॥ ३० ॥ गौरं * गौरीगुरुगिरेः, शृङ्गाद्गङ्गाजलाप्लुतात् ॥ एकं तर्णकमद्राक्षी–न्मुग्धं स्निग्धतनुच्छविम् ॥३१॥
जातप्रेमा ततस्तस्मिन्, भूमान् गोदुहमूचिवान् ॥ एतन्मातुः पयोस्यैव, देयं दोह्या तु नैव सा ॥ ३२ ॥ किञ्च वृद्धिं गतस्यास्य,
मच्चित्तानन्ददायिनः ॥ अन्यासामपि धेनूनां, पायनीयं पयोन्वहम् ॥ ३३ ॥ गोपालोऽपि महीपाल–वचनं प्रतिपद्य तत् ॥ तथैव
विदधे को वा, राज्ञामाज्ञां विलुम्पति ? ॥ ३४ ॥ सोथ वत्सो वर्धमानः, स्पर्धमानः शशित्विषा ॥ पलोपचयदुर्लक्ष्य–कीकसः

* हिमाद्रेः ।

॥ २५ ॥ इतश्चोज्जयंनीभर्तु-श्चण्डप्रद्योतभूभृतः ॥ दूतः केनापि कार्येण, काम्पिल्यनगरं ययौ ॥ २६ ॥ स च प्रत्यागतोवन्ती-मिति प्रद्योतमब्रवीत् ॥ स्वामिन्! काम्पिल्यनाथस्य, जातमस्ति मुखद्वयम् ॥ २७ ॥ राज्ञाथ कथमित्युक्ते, सोवादीत्तस्य भूपतेः ॥ मौलिरेकोस्ति तस्मिंश्चा-रोपिते स्यान्मुखद्विकम् ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वा स नृपो जात-लोभः कोटीरहेतवे ॥ वाग्मिनं प्राहिणोद्दूतं, पार्श्वे द्विमुखभूभुजः ॥२९॥ ततः स गत्वा नत्वा च, पाञ्चालाधीशमब्रवीत् ॥ चण्डप्रतापः श्रीचण्ड-प्रद्योतस्त्वेवदत्यदः ॥३०॥ मुखद्वयकरं मौलि-रत्नं मे प्रेषयेर्द्रुतम् ॥ नोचेद्रणाय प्रगुणो, भवेः किं भूरिभाषितैः? ॥ ३१ ॥ ततोवादीन्नृपो दूत! यदि प्रद्योतभूधवः ॥ दत्ते मे याचितं किञ्चित्, तदाहमपि तं ददे ॥ ३२ ॥ किं वः प्रार्थ्यमिति प्रोक्ते, दूतेन क्ष्माधवोऽभ्यधात् ॥ रदांशुनिकरोन्मिश्र-सितविच्छुरिताधरः ॥ ३३ ॥ गन्धद्विपोऽनलगिरि-रग्निभीरु रथोत्तमः ॥ राज्ञी शिवाभिधा लोहं-जङ्घः सन्देशहारकः ॥ ३४ ॥ स्वराज्यसाराण्येतानि, दीयन्ते तेन चेन्मम ॥ तदा मयापि मुकुटो, राज्यसारः प्रदीयते! ॥ ३५ ॥ गत्वा दूतोपि तत्सर्वं, प्रद्योताय न्यवेदयत् ॥ ततो दिदीपे तस्योच्चैः, कोपो वायोरिवानलः ॥३६॥ ततो भेरीं प्रयाणार्थं, प्रवाद्योज्जयनीपतिः चचाल प्रति पाञ्चालं, चलयन्नचलां बलैः ॥ ३७ ॥ पूरयन्तो दिशः सर्वा, बृंहितैर्गर्जितैरिव ॥ धारासारैरिव रसां, सिञ्चन्तो मदवारिभिः ॥ ३८ ॥ स्वर्णादिभूषणैर्विद्युद्दण्डैरिव विराजिताः ॥ लक्षद्विकं द्विपा रेजु-स्तत्सैन्येऽब्दा इवाम्बरे ॥ ३९ ॥ [युग्मम्] पञ्चायुतानि तुरगा-स्त्वराधरितवायवः ॥ तत्सेनां भूषणानीवा-म्बुजनेत्रां व्यभूषयन् ॥ ४० ॥ आयुक्तवाजिनो नाना-विधैः प्रहरणैर्भृताः ॥ शताङ्गा विंशतिशती-मितास्तत्र विरेजिरे ॥ ४१ ॥ तद्बलं प्रबलं चक्रु-र्विक्रमक्रमशालिनाम् ॥ कृतवैरिविपत्तीनां, पत्तीनां सप्त कोटयः ॥ ४२ ॥ सज्जया सज्जयार्थिन्या, संयुतः सेनयाऽनया ॥ पाञ्चालसन्धिमच्छिन्नैः, प्रयाणैः स नृपो ययौ ॥४३॥ तत्रायान्तं चरैर्ज्ञात्वा, द्विमुखोपि महाबलः ॥

जयेच्छुरुजयेऽगच्छन्, सीम्नि देशस्य संमुखः ॥ ४४ ॥ दुर्भेदं गरुडव्यूहं, चण्डप्रद्योतपार्थिवः ॥ स्वसैन्ये विदधे चार्धिव्यूहं द्विमुख-
गट् पुनः ॥ ४५ ॥ उत्साहितेषु वीरेषु, रणनिस्वाननिस्वनैः ॥ अथ प्रववृते युद्धं, सैन्ययोरुभयोर्मिथः ॥४६॥ तदा च शस्त्रसङ्घोत्थ-
स्फुलिङ्गकणवर्षणैः ॥ वीराः केपि दिवाप्युल्का-पातोत्पातमदर्शयन् ॥४७॥ लघुहस्ता भटाः केपि, मुमुचुर्विशिखांस्तदा ॥ तदादान-
सन्धानमोक्षा--कर्षणादिष्वलक्षिताः ॥ ४८ ॥ निस्त्रिंशैर्निशितैः केपि, कुम्भिकुम्भानभेदयन् ॥ तुङ्गानि शैलशृङ्गाणि, तडिद्दण्डैरिवाम्बुदाः
॥ ४९ ॥ केचिद्भटोत्तमा भिन्न-देहा अप्यभिमानिनः ॥ घातव्यथां न विविदुः, सम्परायपरायणाः ॥ ५० ॥ दण्डैरखण्डयन् केपि,
निपेतान केपि मुद्गरैः ॥ सशल्याश्चक्रिरे शल्यैः, केचित्केचित्तु शक्तिभिः ॥ ५१ ॥ एवं रणे जायमाने, कालरात्रिनिभे निशाम् ॥
मौलिस्तस्य प्रभावेणा—जय्योभूद्द्विमुखो नृपः ॥ ५२ ॥ तत्सैन्येन ततोपास्तं, प्रद्योतस्याखिल बलम् ॥ विदुद्राव द्रुतं भानु—धाम्ना
धाम विभोरिव ॥५३॥ तदा चोज्जयनीनाथं, नश्यन्तं द्विमुखो द्रुतम् ॥ जग्राह शशकग्राहं, क्रौञ्चबन्धं बबन्ध च ॥ ५४ ॥ तं गृही-
त्वाविशद्भूमा-नुत्पताकं निजं पुरम् ॥ सानन्दं वन्दिभिरिव, पौरैः कृतजयारवः॥५५॥ न्यधापयच्च निविडं, निगडं तत्पदाब्जयोः ॥
महानपि जनो लोभात्, कां कां नापदमश्नुते?॥५६॥प्राप्तोपि दुर्दशां दैवा—न्मा नृपः खिद्यतामयम् ॥ इति तं सुखितं चक्रे,
भूपः स्नानादनादिना ॥५७॥ राज्ञोभ्यर्णे सभास्थस्य, प्रद्योतोप्यन्वहं ययौ ॥ न्यवीविशद्विशामीशो-ऽर्धासने तञ्च गौरवात् ॥ ५८ ॥
अन्यदा च सुतां राज्ञो, दृष्ट्वा मदनमञ्जरीम् ॥ प्रद्योतो जातगाढानु--रागोभूद्गाढमाकुलः ॥ ५९ ॥ ध्यायतस्तस्य तां सुष्टुः, सारं
मारङ्गलोचनाम् ॥ नागान्निद्रा निशीर्ष्यालुः, कामिनीवापरा रतेः ॥ ६० ॥ सरोन्मादसमुद्भूत-चिन्तादाघज्वरार्दितः ॥ पुष्पतल्पेपि
सुप्तोसौ, स्वास्थ्यं नाप मनागपि ॥ ६१ ॥ वर्षायितां च तां रात्रिं, कथञ्चिदतिवाह्य सः ॥ प्रातः सभां ययौ तञ्चो-द्वीग्नं वीक्ष्याब्रवी-

प्राज्यविक्रमः ॥ ३५ ॥ शोभमानोंसकूटेन, कूटेनेवावनीधरः ॥ तीक्ष्णाग्रवर्तुलोत्तुङ्ग–शृङ्गस्तारुण्यमासदत् ॥ ३६ ॥ [युग्मम्] तथा-भूतं च तं क्ष्मापो, वृषभैरपरैः समम् ॥ क्रीडयायोधयत्तं तु, नाजैषीत्कोपि शाङ्करः ॥ ३७ ॥ कालान्तरे च भूपालो, गतो गोकुल-मीक्षितुम् ॥ घट्टयमानं पङ्काद्यै–र्ददर्शैकं जरद्गवम् ॥ ३८ ॥ महोक्षः स महावीर्यः, क्वेत्यपृच्छच्च गोदुहम् ॥ सोवादीदेव! वृषभः, स एवायं जरातुरः ॥३९॥ तन्निशम्य नृपोध्यासी–दध्यासीनः शुभाशयम् ॥ अहो! अनित्यता सर्व–भावानां वचनातिगा ॥४०॥ बलिनोपि बलीवर्दा, नेशुर्दृप्ता अपि द्रुतम् ॥ यस्य हम्भारवेण ज्या–टङ्कारेणेव पक्षिणः ॥ ४१ ॥ चलदोष्ठो गलद्दृष्टि–र्नष्टौजा विश्रसावशात् ॥ सोऽधुना पङ्कैः क्लृप्तां, सहते परिघट्टनाम् ! ॥ ४२ ॥ यद्रूपं पश्यतां नेन्दु–दर्शनेप्यादरोऽभवत् ॥ सोप्यद्य तनुते दृष्टो, जुगुप्सां हा पुरीषवत् ! ॥ ४३ ॥ तद्विक्रमवयोरूप–विभुत्वविभवादिकम् ॥ वीक्ष्यतेऽप्यक्षमेवैत–त्पताकाञ्चलचञ्चलम् ! ॥४४॥ सत्यप्येवं जनो मोहा–न्न जानाति यथास्थितम् ॥ तत्तमेव निगृह्णामि, गृह्णामि जनुषः फलम् ॥ ४५ ॥ ध्यात्वेति कृत्वा स्वयमेव लोचं, बिभ्रन्मुनेर्वेषममर्त्यदत्तम् ॥ प्रत्येकबुद्धः प्रतिबुद्धजीवी, भुवि व्यहार्षीत्करकण्डुराजः ॥ ४६ ॥ [इति करकण्डुनृपकथा ॥ १ ॥]

अथ प्रत्येकबुद्धस्य, बुद्धस्येन्द्रध्वजेक्षणात् ॥ राज्ञो द्विमुखसंज्ञस्य, कथां वक्ष्यामि तद्यथा ॥ १ ॥ पाञ्चालदेशतिलके, पुरे काम्पिल्यनामनि ॥ यवाभिधोभवद्भूपो, हरिवंशाब्धिचन्द्रमाः ॥ २ ॥ तस्यासीद्गुणमालाढ्या, गुणमालाह्वया प्रिया ॥ तया समं नृपो भोगान्, भुञ्जानः कालमत्यगात् ॥ ३ ॥ अन्यदा च गुणास्थान–मास्थानस्थः स पार्थिवः ॥ देशान्तरागतं दूत–मिति पप्रच्छ कौतुकात् ॥ ४ ॥ राज्येन्येषां विद्यमानं, मद्राज्ये किं न विद्यते? ॥ दूतोवादीत्तत्र विभो!, नास्ति चित्रसभा शुभा ॥ ५ ॥ ततः कार्यविदाकार्य, नृपतिः स्थपतीन् जगौ ॥ चित्रसत्रसभा चित्र–सभा मे क्रियतामिति ॥ ६ ॥ प्रमाणमादेश इति, प्रोच्य तेपि शुभे

क्षणे ॥ प्रारेभिरे भुवः खातं, मभान्यासविधित्सया ॥ ७ ॥ पञ्चमे च दिने तस्मा-द्भूतलात्तेजसा ज्वलन् ॥ मौलिः प्रादुरभूद्रत्न-
मयो रविरिवार्णवात् ॥ ८ ॥ ततः स्थपतयस्तुष्टा-स्तमाचख्युः क्षमाभृते ॥ सोत्साहः सोत्सवं सोपि, तत्रागत्य तमाददे ॥ ९ ॥ अपूज-
यच्च स्थपति-प्रभृतीन् वसनादिभिः ॥ तेपि चित्रसभां स्वल्प-कालेनैव वितेनिरे ॥ १० ॥ भित्तिन्यस्तैर्मणिगणै-र्नित्यालोकां विमा-
नवत् ॥ देवीभिरिव माणिक्य-पुत्रिकाभिरधिष्ठिताम् ॥ ११ ॥ माणिक्यतोरणैः शक्र-चापैरिव विराजिताम् ॥ पञ्चवर्णमणिव्यूह-
रचनाञ्चितकुट्टिमाम् ॥१२॥ सभा सुधर्मा मत्तोपि, किं रम्येति समीक्षितुम् ॥ उच्चैः कृतं मौलिमिव, शिखरं गुरु बिभ्रतीम् ॥१३॥
विचित्रचित्ररचना-चित्रीयितजगत्त्रयीम् ॥ आह्वयन्तीमिवामर्त्यान्, स्वप्रेक्षायै चलद्ध्वजैः ॥ १४ ॥ प्रविश्य तां सभां भूमि-वल्लभः
शोभने दिने ॥ आरोपयन्निजे मौलौ, तं दिव्यं मौलिमुत्सवैः ॥ १५ ॥ [पञ्चभिः कुलकम्] तस्य मौलेर्महिम्नाभू-द्राज्ञस्तस्याननद्वयम् ॥
रावणस्य यथा हार-प्रभावेण दशाननी ॥ १६ ॥ ततो द्विमुख इत्यूचे, तस्य नामाखिलैर्जनैः ॥ क्रमाच्च नृपतेस्तस्य, तनयाः सप्त
जज्ञिरे ॥ १७ ॥ गुणमाला ततो दध्यौ, सुतेष्वेतेषु सत्स्वपि ॥ एकां छेकां विना पुत्रीं, मन्ये जन्म निरर्थकम् ॥ १८ ॥ लक्ष्मीरिव
सुतापि स्या-त्काचित्पित्रोः शुभावहा ॥ ततस्तत्प्राप्तये कश्चि-द्देवमाराधयाम्यहम् ॥ १९ ॥ ध्यात्वेति मदनाख्यस्य, सा यक्षस्योपया-
चितम् ॥ चक्रे सुतार्थे स्वल्पं हि, सर्वं गौरवमश्नुते ॥ २० ॥ ततस्तस्याः सुताप्येका, जज्ञे सौन्दर्यसेवधिः ॥ मन्दारमञ्जरीप्राप्ति-
स्वप्नदर्शनसूचिता ॥२१॥ ततो राजा मुदा चक्रे, तस्या जन्ममहो महान् ॥ दत्तं महाविभूत्या च, यक्षस्याप्युपयाचितम् ॥ २२ ॥ दत्ता
मदनयक्षेण, मञ्जरीस्वप्नसूचिता ॥ इति तामवदत्तातो, नाम्ना मदनमञ्जरी ॥२३॥ क्रमाच्च वर्द्धमाना सा, कल्पवल्लीव नन्दने ॥ जग-
न्मनोहरं प्राप, यौवनं रूपपावनम् ॥२४॥ आदर्शादिषु संक्रान्तात्, तदीयप्रतिबिम्बतः ॥ अन्यत्र नाभवत्तस्या, रूपस्यानुकृतिः क्वचित्

॥ २५ ॥ इतश्चोज्जयंनीभर्तु-श्चण्डप्रद्योतभूभृतः ॥ दूतः केनापि कार्येण, काम्पिल्यनगरं ययौ ॥ २६ ॥ स च प्रत्यागतोवन्ती-
मिति प्रद्योतमब्रवीत् ॥ स्वामिन्! काम्पिल्यनाथस्य, जातमस्ति मुखद्वयम् ॥ २७ ॥ राज्ञाथ कथमित्युक्ते, सोवादीत्तस्य भूपतेः ॥
मौलिरेकोस्ति तस्मिंश्चा-रोपिते स्यान्मुखद्विकम् ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वा स नृपो जात-लोभः कोटीरहेतवे ॥ वाग्मिनं प्राहिणोद्दूतं, पार्श्वे
द्विमुखभूभुजः ॥२९॥ ततः स गत्वा नत्वा च, पाञ्चालाधीशमब्रवीत् ॥ चण्डप्रतापः श्रीचण्ड-प्रद्योतस्त्वेवदत्यदः ॥३०॥ मुखद्वयकरं
मौलि-रत्नं मे प्रेषयेर्द्रुतम् ॥ नोचेद्रणाय प्रगुणो, भवेः किं भूरिभाषितैः! ॥ ३१ ॥ ततोवादीन्नृपो दूत! यदि प्रद्योतभूधवः ॥ दत्ते
मे याचितं किञ्चित्, तदाहमपि तं ददे ॥ ३२ ॥ किं वः प्रार्थ्यमिति प्रोक्ते, दूतेन क्ष्माधवोऽभ्यधात् ॥ रदांशुनिकरोन्मिश्र-सितवि-
च्छुरिताधरः ॥ ३३ ॥ गन्धद्विपोऽनलगिरि-रग्निभीरु रथोत्तमः ॥ राज्ञी शिवाभिधा लोहँ-जङ्घः सन्देशहारकः ॥ ३४ ॥ स्वराज्यसा-
राण्येतानि. दीयन्ते तेन चेन्मम ॥ तदा मयापि मुकुटो, राज्यमारः प्रदीयते! ॥ ३५ ॥ गत्वा दूतोपि तत्सर्वं, प्रद्योताय न्यवेदयत् ॥
ततो दिदीपे तस्योच्चैः, कोपो वायोरिवानलः ॥३६॥ ततो भेरीं प्रयाणार्थं, प्रवाद्योज्जयनीपतिः चचाल प्रति पाञ्चालं, चलयन्नचलां
बलैः ॥ ३७ ॥ पूरयन्तो दिशः सर्वा, बृंहितैर्गर्जितैरिव ॥ धारामारैरिव रसां, सिञ्चन्तो मदवारिभिः ॥ ३८ ॥ स्वर्णादिभूषणैर्विद्युद्-
ण्डैरिव विराजिताः ॥ लक्षद्विकं द्विपा रेजु-स्तत्सैन्येऽब्दा इवाम्बरे ॥ ३९ ॥ [युग्मम्] पञ्चायुतानि तुरगा-स्त्वराधरितवायवः ॥
तत्सेनां भूषणानीवा-म्बुजनेत्रां व्यभूषयन् ॥ ४० ॥ आयुक्तवाजिनो नाना-विधैः प्रहरणैर्भृताः ॥ शताङ्गा विंशतिशती-मितास्तत्र
विरेजिरे ॥ ४१ ॥ तद्बलं प्रबलं चक्रु-र्विक्रमक्रमशालिनाम् ॥ कृतवैरिविपत्तीनां, पत्तीनां सप्त कोटयः ॥ ४२ ॥ सज्जया सज्ज-
यार्थिन्या, संयुतः सेनयाऽनया॥ पाञ्चालसन्धिमच्छिन्नैः, प्रयाणैः स नृपो ययौ ॥४३॥ तश्चायान्तं चरैर्ज्ञात्वा, द्विमुखोपि महाबलः॥

॥७६॥

जयेच्छुराजयेऽगच्छत्, सीम्नि देशस्य संमुखः ॥ ४४ ॥ दुर्मदं गरुडव्यूहं, चण्डप्रद्योतपार्थिवः ॥ स्वसैन्ये विदधे चार्धिव्यूहं द्विमुख-
गद् पुनः ॥ ४५ ॥ उत्साहितेषु वीरेषु, रणनिस्वाननिस्वनैः ॥ अथ प्रववृते युद्धं, सैन्ययोरुभयोर्मिथः ॥४६॥ तदा च शस्त्रसङ्घोत्थ-
स्फुलिङ्गकणवर्षणैः ॥ वीराः केपि दिवाप्युल्का-पातोत्पातमदर्शयन् ॥४७॥ लघुहस्ता भटाः केपि, मुमुचुर्विशिखांस्तदा ॥ तदादान-
धनुर्ज्यामा-कर्षणादिष्वलक्षिताः ॥ ४८ ॥ निस्त्रिंशैर्निशितैः केपि, कुम्भिकुम्भानभेदयन् ॥ तुङ्गानि शैलशृङ्गाणि, तडिद्दण्डैरिवाम्बुदाः
॥ ४९ ॥ केचिद्भटोत्तमा भिन्न-देहा अप्यभिमानिनः ॥ घातव्यथां न विविदुः, सम्परायपरायणाः ॥ ५० ॥ दण्डैरखण्डयन् केपि,
निपेतान केपि मुद्गरैः ॥ सशल्यांश्चक्रिरे शल्यैः, केचित्केचित्तु शक्तिभिः ॥ ५१ ॥ एवं रणे जायमाने, कालरात्रिनिभे निशाम् ॥
मौलेस्तस्य प्रभावेण—जय्योभूद्द्विमुखो नृपः ॥ ५२ ॥ तत्सैन्येन ततोपास्तं, प्रद्योतस्याखिल बलम् ॥ विदुद्राव द्रुतं भानु—धाम्ना
ध्वाम विधोरिव ॥५३॥ तदा चोज्जयनीनाथं, नश्यन्तं द्विमुखो द्रुतम् ॥ जग्राह शशकग्राहं, क्रौञ्चबन्धं बबन्ध च ॥ ५४ ॥ तं गृही-
त्वाविशद्भूमा-नुत्पताकं निजं पुरम् ॥ सानन्दं बन्दिभिरिव, पौरैः कृतजयारवः॥५५॥ न्यधापयच्च निविडं, निगडं तत्पदाब्जयोः ॥
महानपि जनो लोभात्, कां कां नापदमश्नुते?॥५६॥प्राप्तोपि दुर्दशां देवा—न्मा नृपः खिद्यतामयम् ॥ इति तं सुखितं चक्रे,
भूपः स्नानादनादिना ॥५७॥ राज्ञोभ्यर्णे सभास्थस्य, प्रद्योतोप्यन्वहं ययौ ॥ न्यवीविशद्विशामीशो-ऽर्धासने तञ्च गौरवात् ॥ ५८ ॥
अन्यदा न सुतां राज्ञो, दृष्ट्वा मदनमञ्जरीम् ॥ प्रद्योतो जातगाढानु--रागोभूद्गाढमाकुलः ॥ ५९ ॥ ध्यायतस्तस्य तां सुभ्रुः, सारं
मारङ्गलोचनाम् ॥ नागान्निद्रा निशीर्ष्यालुः, कामिनीवापरा रतेः ॥ ६० ॥ सरोन्मादसमुद्भूत–चिन्तादाघज्वरार्दितः ॥ पुष्पतल्पेपि
सुखोसौ, स्वास्थ्यं नाप मनागपि ॥ ६१ ॥ वर्षायितां च तां रात्रिं, कथञ्चिदतिवाह्य सः ॥ प्रातः सभां ययौ तत्रो-द्वीमं वीक्ष्याब्रवी-

न्नृपः ॥ ६२ ॥ अद्य ते विद्यते राजन्!, किं पीडा कापि रोगजा? ॥ हेमन्तेऽब्जमिव म्लान- मास्यं ते कथमन्यथा! ॥ ६३ ॥ पृष्टो- प्येवं प्रतिवचः, प्रद्योतो न ददौ यदा ॥ तदातिव्याकुलो भूपः, सनिर्बन्धमदोवदत् ॥ ६४ ॥ राजन्! प्रतिवचो देहि, निवेदय निजां व्यथाम् ॥ अब्रुवाणे त्वयि कथं, भाविनी तत्प्रतिक्रिया? ॥६५॥ ततः स दीर्घं निःश्वस्य, जगौ लज्जां विहाय च ॥ न व्याधिर्बाधते राजन्!, बाधते किन्तु मां स्मरः ॥ ६६ ॥ तच्चेदिच्छसि मे क्षेमं, तदा मदनमञ्जरीम् ॥ देहि पुत्रीं निजां मह्यं, नो चेद्वह्नौ विशाम्यहम् ॥६७॥ द्विमुखोपि ददौ तस्मै, निजां पुत्रीं महामहैः ॥ ताञ्चावाप्य निजं जन्म, सोपि धन्यममन्यत ॥ ६८ ॥ व्यसृजद्द्विमुखस्तं चा-न्यदा दत्वा हयादिकम् ॥ प्रद्योतोपि ततोयासी-त्पुरीमुज्जयनीं मुदा ॥ ६९ ॥

उपस्थिते शक्रमहे-ऽन्यदा च द्विमुखो नृपः ॥ नागरानादिशच्छक्र-ध्वजः संस्थाप्यतामिति ॥ ७० ॥ ततः पट्ट ध्वजपटं, किङ्किणीमालभारिणम् ॥ माल्यालिमालिनं रत्न—मौक्तिकावलिशालिनम् ॥ ७१ ॥ वेष्टितं चीवरवरै—र्नान्दीनिर्घोषपूर्वकम् ॥ उत्तम्भयामासुः, पौराः पौरन्दरं ध्वजम् ॥ ७२ ॥ [युग्मम्] अपूजयन् यथाशक्ति, तं च पुष्पफलादिभिः ॥ पुरस्तस्य च गीतानि, जगुः केपि शुभस्वराः ॥ ७३ ॥ केचित्तु ननृतुः केचि—दुच्चैर्वाद्यान्यवादयन् ॥ अर्थितान्यर्थिनां केपि, ददुः कल्पद्रुमा इव ॥ ७४ ॥ कर्पूरमिश्रघुसृण—जलाच्छोटनपूर्वकम् ॥ मिथः केचित्तु चूर्णानि, सुरभीणि निचिक्षिपुः ॥७५॥ एवं महोत्सवैरागा—त्पूर्णिमा सप्तमे दिने ॥ तदा चापूजयद्भूरि—विभूत्या भूधवोपि तम् ॥ ७६ ॥ सम्पूर्णे चोत्सवे वस्त्र—भूषणादि निजं निजम् ॥ आदाय काष्ठशेषं तं, पौराः पृथ्व्यामपातयन् ॥ ७७ ॥ परेद्युस्तञ्च विण्मूत्र—लिप्तं कुस्थानसंस्थितम् ॥ आक्रम्यमानं बालाद्यै—र्भूपोऽपश्यद्बहिर्गतः ॥ ७८ ॥ ततः संवेगमापन्नो दध्यौ चैवं धराधिपः ॥ य एवं पूज्यमानोऽभू—त्सवैर्लोकैर्गतेऽहनि ॥ ७९ ॥ स एवाद्य महाकेतुः,

॥७८॥

प्राप्नोत्ययं तां विडम्बनाम् ॥ दृश्यते क्षणिकत्वं तत्, क्षणिकानामिव श्रियाम् ॥ ८० ॥ आयाति याति च क्षिप्रं, या सम्पत्तिसिन्धुपूरवत् ॥ पांशुलायामिव प्राज्ञ—स्तस्यां को नाम रज्यते ? ॥८१॥ त्यक्त्वा विडम्बनप्रायां, तदेनां राज्यसम्पदम् ॥ श्रये निःश्रेयसकरीं, श्रमणसाम्राज्यसम्पदम् ॥ ८२ ॥ ध्यात्वेति विख्यातममत्वाद्रिः, कृत्वा स्वयं लोचमुपात्तदीक्षः ॥ प्रत्येकबुद्धो द्विमुखः सुपर्व—वितीर्णलिङ्गो व्यहरत् पृथिव्याम् ॥ ८३ ॥ [इति श्रीद्विमुखनृपकथा ॥ २ ॥]

अथ प्रत्येकबुद्धस्य, नमिनाम्नो महात्मनः ॥ वलयात् प्रतिबुद्धस्य, तृतीयस्य कथां ब्रुवे ॥ १ ॥ तथाह्यत्रैव भरते, देशे मालवकाभिधे ॥ आसीद्दासीकृतस्वर्गं, सुदर्शनपुरं पुरम् ॥ २ ॥ तत्रासीच्छत्रुवित्रासी, राजा मणिरथाभिधः ॥ युगबाहुस्तदनुजो, युवराजोऽभवत्सुधीः ॥ ३ ॥ सौन्दर्येणातिवर्येण, जयन्ती जयवाहिनीम् ॥ जिनवाणीसुधापान—ध्वस्ताज्ञानहलाहला ॥ ४ ॥ निश्चलं शैलरेखावद्दधती शीलमुत्तमम् ॥ युगबाहोश्च मदन—रेखासंज्ञाऽभवत्प्रिया ॥ ५ ॥ [युग्मम्] तस्या गुणामृतापूर्ण—श्चन्द्रोज्ज्वलयशोद्युतिः ॥ सुतश्चन्द्रयशाश्चन्द्र, इवानन्दप्रदोऽभवत् ॥ ६ ॥ भ्रातृजायां तां च दृष्ट्वा—ऽन्यदा मणिरथो नृपः ॥ इत्यन्तश्चिन्तयामास, व्यथितो मान्मथैः शरैः ॥७॥ यदि भोगान्न भुञ्जेऽह—मनयाङ्गनया समम् ॥ अवकेशिद्रुमस्येव, तदा मे निष्फलं जनुः ॥८॥ कथं पुनर्विनारागं, स्यादस्याः सङ्गमो मम ॥ नह्येकपक्षया प्रीत्या, कामिनां कामितं भवेत् ! ॥ ९ ॥ तदस्याः प्रणयोत्पत्ते—रुपायान् रचयाम्यहम् ॥ पश्चाद्विज्ञाय तद्भावं, करिष्यामि यथोचितम् ॥ १० ॥ ध्यात्वेति तस्यै ताम्बूल—पुष्पभूपांशुकादिकम् ॥ प्रैषीद्दास्या समं काम—विवशानामहो ! कुधीः ॥ ११ ॥ सा तु ज्येष्ठप्रसादोय—मिति ध्यात्वा तदाददे ॥ अथान्यदा नृपोवादी—द्विजने तामिति स्वयम् ॥ १२ ॥ त्वद्रूपं पेक्ष्य रक्तं मां, पुमांसं स्वीकरोषि चेत् ॥ सुन्दरि ! त्वां तदा कुर्वे, स्वामिनीं राज्यसम्पदाम् ॥ १३ ॥ सा प्रोचे क्लीवषण्ढत्व-

॥७९॥

हीनस्य भवतः स्वतः ॥ पुंस्त्वमस्त्येव तत्कस्मा-न्मया न प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥ त्वद्भ्रातुर्युवराजस्य, पत्न्या मे राज्यसम्पदः ॥ स्वाधीना एव सन्तीति, शून्यमेतत्प्रलोभनम् ॥१५॥ किञ्च "स्वीकुर्वते मृत्यु-मपि सन्तो महाशयाः ॥ लोकद्वयविरुद्धं तु, न चिकीर्षन्ति जातुचित् !" ॥ १६ ॥ अन्योच्छिष्टान्नवच्छिष्टाः, परामपि पराङ्गनाम् ॥ नेच्छन्ति किं पुनः पुत्री-तुल्यां भ्रातुर्लघोः स्त्रियम् ॥१७॥ परनारीरिरंसापि, रावणस्येव दुःखदा ॥ महतामपि जायेत, तन्महाराज ! मुञ्च ताम् ॥१८॥ तच्छ्रुत्वा दुष्टधीर्भूपो, भूपोन्तर्ध्यातवानिति ॥ युगबाहुर्भवेद्याव-त्तावन्नेच्छति मामसौ॥१९॥ तद्विस्रम्भेण तं हत्वा, ग्रहीष्येहं बलादमूं ॥ स भ्रातापि रिपुर्नूनं, योऽस्याः सङ्गेन्तरायकृत् ॥ २० ॥ इति ध्यात्वा स पापात्मा, भ्रातुश्छिद्राण्यमार्गयत् ॥ कामभूतातुराणां हि, सुत्यजं स्नेहचीवरम् ॥ २१ ॥ मदना तु न तां वार्ता, जगाद युगबाहवे ॥ निवृत्तो मद्गिरा ज्येष्ठो, दुर्भावादिति जानती ॥ २२ ॥ सा चान्यदा विधुं स्वप्ने, दृष्ट्वा पत्ये न्यवेदयत् ॥ सोप्यूचे चन्द्रवद्विश्वा-नन्दिनं लप्स्यसे सुतम् ॥ २३ ॥ ततः प्रमुदितस्वान्ता, सुतगर्भं बभार सा ॥ पारिजाततरोर्बीज-मिव मेरुवसुन्धरा ॥ २४ ॥ पूजयामि जिनान् साधून्, शृणोमि जिनसङ्कथाः ॥ इत्यभूद्दोहदस्तस्याः, काले गर्भानुभावतः ॥ २५ ॥ तस्मिंश्च दोहदे पूर्णे, गर्भः स ववृधे सुखम् ॥ अथान्यदा वसन्तर्तु-रागाद्रागिजनप्रियः ॥ २६ ॥ मलयानिलशैलूष-प्रयोगारब्धनर्तनाः ॥ दधद्वल्लीनटीर्वल्ल-त्पल्लवोल्लासिहस्तकाः ॥ २७ ॥ माकन्दमञ्जरीपुञ्ज-मञ्जुगुञ्जदलिव्रजम् ॥ कोकिलध्वनिमन्त्रास्त-मानिनीमानकुग्रहम् ॥ २८ ॥ पुष्पिताशोकतिलक-लवङ्गबकुलाकुलम् ॥ विस्मेरकुसुमस्रस्त-परागक्लिन्नभूतलम् ॥ २९ ॥ क्रीडासक्तप्रियायुक्त-व्यक्तकिन्नरसेवितम् ॥ हृच्चौरगौरपौरस्त्री-गीतानीतमृगव्रजम् ॥ ३० ॥ वसन्तसङ्गमाद्रम्य-मुद्यानं रन्तुमुद्यतः ॥ प्रमदात्प्रमदायुक्तो युगबाहुर्ययौ तदा ॥ ३१ ॥ [पञ्चभिः कुलकम्] दिनं च नानालीलाभि-रतिवाह्य स निश्यपि । तत्रैवास्थादल्पतन्त्रो,

॥८०॥

रम्भागेहेऽमनि चास्वपीत् ॥ ३२ ॥ तदा मणिरथो दध्यौ, स्वल्पतन्त्रो ममानुजः ॥ निशाव्याप्ततमोघोरे, वाह्योद्यानेऽत्र तिष्ठति ॥३३॥
तदत्र गत्वा तं हत्वा, पूरयिष्यामि कामितम् ॥ ध्यात्वेति खड्गमादाय, ययावुद्यानमुद्यतः ॥ ३४ ॥ यामिकानिति चाप्राक्षी-द्युगवाहुः
क तिष्ठते ? ॥ रम्भागृहेऽत्र सुप्तोऽस्ती-त्यूचिरे तेपि सम्भ्रमात् ॥ ३५ ॥ मा भूद्भ्रातुर्वनस्थस्यो-पद्रवः कश्चिदित्यहम् ॥ इहागामिति
सञ्जल्पन्, सोपि रम्भागृहेऽविशत् ॥ ३६ ॥ ससम्भ्रमं समुत्थाय, नमन्तं स्माह चानुजम् ॥ भ्रातर्नात्र निशि स्थातुं, युक्तमागच्छ तत्पुरे
॥३७॥ उल्लंघ्या नाग्रजस्याज्ञा, तातस्येवेति चिन्तयन् ॥ युगवाहुस्ततो याव-त्पुरे गन्तुं प्रचक्रमे ॥३८॥ तावत्पापापकीर्त्यादि-
भयमुन्मुच्य दुर्मतिः ॥ ग्रीवायामसिना भूप-स्तं विश्वस्तं जघान सः ! ॥ ३९ ॥ प्रहारवेदनाक्रान्ते, तस्मिंश्च पतिते भुवि ॥ अहो !
अकार्यमकार्यं, पूच्चकारेति तत्प्रिया ॥ ४० ॥ ततो दधाविरे कृष्ट-मण्डलाग्रोद्भटा भटाः ॥ किमेतदस्तीत्यूचाना-नित्यूचे तांश्च
भूपतिः ॥ ४१ ॥ मत्करात्पतितः खड्गः, प्रमादात्तदलं भिया ॥ तेनेत्युक्ते च तेऽजानन्, सर्वं तस्य कुचेष्टितम् ॥ ४२ ॥
ततो मणिरथं दूर-मपसार्य बलेन ते ॥ युगवाहोः स्वरूपं तत्, तत्पुत्राय न्यवेदयन् ॥ ४३ ॥ सोपि शोकाकुलो वैद्यान्, समाहूयाग
मद्रने ॥ व्रणकर्माणि यत्नेन, पितुश्चाकारयत्कृती ॥ ४४ ॥ क्षणान्तरे च निश्चेष्टो, नष्टवाग्मीलितेक्षणः ॥ युगवाहुरभूद्रक्त-निर्गमा-
त्पाण्डुविग्रहः ॥ ४५ ॥ ततो ज्ञात्वा तमासन्न-मृत्युं धीरा मृदुस्वरम् ॥ प्रोचे मदनरेखेति, तत्कर्णाभ्यर्णमाश्रिता ॥ ४६ ॥ धीर ! धीर-
तामालम्ब्य, चेतःस्वास्थ्यमुरीकुरु कस्याप्युपरि रोषं च, मा कार्षीस्त्वं धियांनिधे ! ॥ ४७ ॥ सहस्व व्यसनं चेद-मागतं निजकर्मणा ॥
अपराध्यति जन्तोर्हि, निजं कर्मैव नापरः ॥ ४८ ॥ उक्तञ्च-"जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे इहभवे अ सत्तेणं ॥ तं तेण वेइअव्वं,
निमित्तमित्तं परो होइ ॥ ४९ ॥" किञ्चार्हत्सिद्धनिर्ग्रन्थ-धर्माणां शरणं कुरु ॥ जीवहिंसादीनि पाप-स्थानान्यष्टादश त्यज ॥ ५० ॥

 ॥८१॥

महामते! गृहाण त्वं, परलोकाध्वशम्बलम् ॥ शल्यवद्दुःखदान्निन्द, दुराचारान् पुराकृतान् ॥ ५१ ॥ क्षमयस्वापराधञ्च, सर्वेषां प्राणिनां प्रभो! ॥ तत्कृतानपराधांश्च, क्षमस्व त्वमपि स्वयम् ॥५२॥ नाशयेन्निजमेवार्थं द्वेषस्तस्माद्विमुञ्च तम् ॥ सुहृदो मम सर्वेपि, जीवा इति विभावय ॥ ५३ ॥ देवं सर्वज्ञमर्हन्तं गुरूंश्च गुणिनो मुनीन् ॥ धर्मं जिनप्रणीतं च, यावज्जीवमुरीकुरु ॥ ५४ ॥ जीवहिंसानृतस्तेया–ब्रह्मचर्यपरिग्रहान् ॥ त्रिविधं त्रिविधेन त्वं, प्रत्याख्याहि महामते! ॥ ५५ ॥ धनस्वजनमित्रादा–वभिष्वङ्गञ्च मा कृथाः ॥ न हि प्राणभृतां तानि, भवेयुः शरणं भवे ॥ ५६ ॥ धर्मो धनं सुहृद्बन्धु–रिति चान्तर्विभावय ॥ दुःखहृत्सुखदाता च, यतस एवात्र जन्मिनाम् ॥ ५७ ॥ इदानीं मुञ्च सावद्य–माहारञ्च चतुर्विधम् ॥ उच्छ्वासे चरमे देह–मपि व्युत्सृज धीर! हे ॥ ५८ ॥ स्मृतेन येन पापोपि, जन्तुः स्यान्नियतं सुरः ॥ परमेष्ठिनमस्कार–मन्त्रं तं स्मर मानसे ॥५९॥ इत्यादि तद्वचः सर्वं, स्वमौलिरचिताञ्जलिः ॥ युगबाहुः प्रतिपेदे, विपेदे च क्षणान्तरे ॥ ६० ॥ पञ्चमे सुरलोके च, शक्रतुल्यः सुरोऽभवत् ॥ अहो! महीयान् महिमा, धर्मस्य द्युमणेरपि ॥ ६१ ॥ ततः प्रववृते चन्द्र–यशाः क्रन्दितुमुन्मनाः ॥ दध्यौ मदनरेखा तु, धीरधीरिति चेतसि ॥ ६२ ॥ धिग् धिग् लोभमिवानर्थ–मूलं रूपमिदं मम ॥ यद्वीक्ष्य क्षुब्धचित्तेन, राज्ञा भ्रातापि मारितः ॥ ६३ ॥ असारस्यास्य रूपस्य, हेतोः क्षणविनाशिनः ॥ धिक् कृतं तेन मूढेन, किमकार्यमिदं हहा! ॥ ६४ ॥ अथायं पापकृच्छीला–पायं कर्ता बलान्मम ॥ तदर्थमेवानर्थोय–मनेन विहितोऽस्ति यत् ॥ ६५ ॥ सिंहस्य केसराः सत्याः, शीलं फणिपतेर्मणिः ॥ प्राणेषु सत्सु नो हर्तुं, शक्यन्ते किन्तु केनचित् ॥ ६६ ॥ यतिष्ये परलोकार्थं, तद्गत्वा नीवृदन्तरे ॥ नो चेन्मे पुत्रमप्येतं, हनिष्यति स दुष्टधीः! ॥ ६७ ॥ ध्यात्वेति सा महासत्त्वा, निशीथे निरगात्ततः ॥ अलक्षिता चन्द्रयशो–मुख्यैः शोकांशुकावृतैः ॥ ६८ ॥ पूर्वामभिव्रजन्ती च, भूरि दुःखभरातुरा ॥ प्रातः प्रापाटवीमेकां,

नैकश्वापदसङ्कुलाम् ॥ ६९ ॥ तत्र यान्ती च मध्याह्ने, प्रापदेकं महासरः ॥ मुखादि तत्र प्रक्षाल्य, प्राणवृत्तिं व्यधात्फलैः ॥ ७० ॥ मार्गश्रमाकुला ॥ तद्यपोहाय तत्रैवा-रण्ये रम्भागृहेऽस्वपीत् ॥ ७१ ॥ क्रमाच्च पद्मिनीनाथे, रागवत्यपराशानगनं कृत्वा, साथ मार्गश्रमाकुला ॥ तद्व्यपोहाय तत्रैवा-रण्ये रम्भागृहेऽस्वपीत् ॥ ७१ ॥ क्रमाच्च पद्मिनीनाथे, रागवत्यपरामाशां गते ॥ तद्दुःखादिव सङ्कोच-माश्रिते पद्मिनीकुले ॥ ७२ ॥ रविकण्ठीरवाभावा-न्निःशङ्कं भुवने वने ॥ विहरत्सु तमःपुञ्ज-कुञ्जरेषु निरन्तरम् ॥ ७३ ॥ उडुपूज्जृम्भमाणेषु, निशावल्लीप्रसूनेष्विव ॥ निशावियुक्ते चक्राङ्ग-चक्रे क्रन्दति दारुणम् ॥ ७४ ॥ तमोभिर्व्याप्ति गहनी-भूते च गहनान्तरे ॥ रात्रिर्जातेत्यवहिता, सा बभूव महासती ॥ ७५ ॥ [चतुर्भिः कलापकम्] तदा च व्याघ्रसिंहादि-गुञ्जितैः फूत्कृतैः ॥ घोणिघोणारवैर्व्याल-फूत्कृतैः फेरुफेत्कृतैः ॥ ७६ ॥ बिभ्यती सा नमस्कार-मन्त्रं सस्मार मानसे ॥ स हि सर्वासु आपत्सु, सहायो हेतुमन्तरा ॥ ७७ ॥ [युग्मम्] अर्धरात्रे च तत्कुक्षा-वुत्पेदे भूयसी व्यथा ॥ मार्गश्रमभयोद्भूत-गर्भसञ्चलनोद्भवा ॥ ७८ ॥ सुषुवे साथ कृच्छ्रेण, सुतं लक्षणलक्षितम् ॥ तत्स्पर्धयेव पूर्वापि, बालार्कं सुषुवे तदा ॥ ७९ ॥ तयोरेव तदा जज्ञे, बालयोरुपमा मिथः । सचक्रानन्दिनोस्तेज-स्विनोः कोमलपादयोः ॥ ८० ॥ कन्धरालम्बितयुग-बाहुनामाङ्कमुद्रिकम् ॥ तं बालं तत्र मुक्त्वाथ, रत्नकम्बलवेष्टितम् ॥ ८१ ॥ स्वं मनो रक्षकमिव, तत्समीपे विमुच्य सा ॥ ययौ सरसि वासांसि, क्षालयामास तत्र च ॥ ८२ ॥ [युग्मम्] मज्जनाय प्रविष्टां च, तटाके तां जलद्विपः ॥ धावन् करेण जग्राह, बकोटः शफरीमिव ॥ ८३॥ उच्चैरुल्लालयामास, तां स कन्दुकलीलया ॥ आयाति दुर्दशायां हि, स्वाजन्यादिव दुर्दशा ॥ ८४ ॥ पतन्तीमम्बरात्तां च, नेत्रकैरवकौमुदीम् ॥ विद्याधरोऽग्रहीन्नन्दी-श्वरद्वीपं व्रजन् युवा ॥ ८५ ॥ वैताढ्ये तेन नीता च, रुदती सा तमब्रवीत् ॥ गतरात्रौ महाभाग !, प्रसूतास्मि सुतं वने ॥ ८६ ॥ तं च रम्भागृहे मुक्त्वा स्नानार्थं सरसीं गता ॥ जलद्विपेनोत्क्षिप्ताहं, पतन्ती भवताऽऽददे ॥ ८७ ॥ तत् श्वापदेन केनापि,

॥८३॥

स बालो मारयिष्यते ॥ आहारविरहाद्वा, स्वयमेव मरिष्यति ! ॥ ८८ ॥ तन्मे पुत्रप्रदानेन, प्रसादं कुरु सुन्दर ! ॥ तमिहानय तत्राशु, नय मां वा नयाश्रय ! ॥ ८९ ॥ उवाच खेचरश्चेन्मां, रमणं प्रतिपद्यसे ॥ तदा सदा दास इवा-ऽऽदेशकारी भवामि ते ॥ ९० ॥ किश्चात्र शैले गान्धार-देशे रत्नावहे पुरे ॥ श्रेणिद्वयप्रभुरभू-न्मणिचूडाभिधो नृपः ॥ ९१ ॥ तस्य पुत्रोस्मि कमला-वतीकुक्षीसमुद्भवः ॥ नाम्ना मणिप्रभो भूरि-महाविद्याबलान्वितः ॥ ९२ ॥ अन्यदा मत्पिता श्रेणि-द्वयराज्यं प्रदाय मे ॥ चारणश्रमणोपान्ते, विरक्तो व्रतमाददे ॥ ९३ ॥ क्रमाच्च विहरन्नत्रा-ऽऽगतः सोऽभूद्गतेऽहनि ॥ चैत्यानि वन्दितुं नन्दी-श्वरे चाद्य गतोऽधुना ॥ ९४ ॥ तञ्च नन्तुं व्रजंस्तत्र, त्वां पतन्तीं विहायसः ॥ कल्पवल्लीमिवानन्द-दायिनीमहमाददे ॥ ९५ ॥ ततो यथा रक्षिता त्वं, पतनोपद्रवान्मया ॥ मदनोपद्रवाद्भद्रे !, तथा त्वमपि रक्ष माम् ॥ ९६ ॥ अन्यच्च त्वत्सुतं वाहा-पहृतो मिथिलापतिः ॥ निरपत्योऽग्रहीत्पद्म-रथराट् पर्यटन् वने ॥ ९७ ॥ क्षणान्मिलितसैन्यश्च, गत्वा पुर्यां तमार्पयत् ॥ महिष्याः पुष्पमालायाः, सापि तं पाति पुत्रवत् ॥ ९८ ॥ प्रज्ञप्ती-विद्यया ह्येत-न्मयोक्तं तच्च नान्यथा ॥ तत्प्रसीद शुचं मुञ्च, सफलीकुरु यौवनम् ॥९९॥ मां विधायाधिपं सर्व-खेचरीणां भवेश्वरी ॥ दृशा वाचा च मां रक्तं, सम्भावय सुलोचने ! ॥ १०० ॥ तदाकर्ण्य सती दध्यौ, विपाकः कर्मणामहो ! ॥ अन्यान्यव्यसनाऽङ्कुर-पूरधात्री भवामि यत् ! ॥ १०१ ॥ विहाय पुत्रसाम्राज्य-परिच्छदधनादिकम् ॥ यत्रातुं निरगा भङ्ग-स्तस्येहाप्युपतिष्ठते ! ॥ १०२ ॥ तत् प्राणिनामपुण्यानां, गरीयानप्युपक्रमः ॥ दुःखायैव भवेत्कि वा, पौरुषं विमुखे विधौ ? ॥ १०३ ॥

यदुक्तं—"छित्त्वा पाशमपास्य कूटरचनां भङ्क्त्वा बलाद्वागुरां । पर्यन्ताग्निशिखाकलापजटिलान्निर्गत्य दूरं वनात् ॥
व्याधानां शरगोचरादपि जवादुत्प्लुत्य धावन्मृगः । कूपान्तः पतितः करोतु विधुरे किं वा विधौ पौरुषम् ? ॥ १०४ ॥"

॥८४॥

गन्यथेणें मया शीलं, नैव त्याज्यं कथञ्चन ॥ पीडनव्यसनेपीक्षु—र्माधुर्यं किं विमुञ्चति ? ॥ १०५ ॥ अयञ्च मदनोन्मादो—न्मत्तो वेत्ति न किञ्चन ॥ तदुपायेन केनामुं, दुर्बोधं बोधयाम्यहम् ॥ १०६ ॥ अस्य व्याक्षेपहेतोर्वा, कालक्षेपं करोम्यहम् ॥ स हि प्रशम्यते प्रातीं—श्शुभे समुपस्थिते ॥ १०७ ॥ ध्यात्वेति माम्यधाद्दक्ष !, नीत्वा नन्दीश्वरेऽद्य माम् ॥ देवान् वन्दय तत्राहं, करिष्यामि ता प्रियम् ॥ १०८ ॥ ततः स तां विमानस्था, हृष्टो नन्दीश्वरेऽनयत् ॥ तत्र चार्हद्गृहाः सन्ति, द्वापञ्चाशदनश्वराः ॥ १०९ ॥ दीर्घेषु योजनशतं, तदर्धं पृथुलेषु च ॥ चैत्येषु तेषु तुङ्गेषु, योजनानि द्विसप्ततिम् ॥ ११० ॥ चतुर्विंशं शतं सन्ति, प्रतिमाः शाश्वतार्हताम् ॥ रत्नमयाः पञ्च—धनुः शतसमुच्छ्रयाः ॥ १११ ॥ [युग्मम्] ततो विमानादुत्तीर्य, मदनाखेचरौ मुदा ॥ पूजापूर्वमवन्देतां, ऋषभागान् जिनोत्तमान् ॥ ११२ ॥ चतुर्ज्ञानधरं तं च, मणिचूडमहामुनिम् ॥ तावुभावपि वन्दित्वा, यथौचित्यं न्यषीदताम् ॥ ११३ ॥ ततो ज्ञानेन विज्ञाय, मदनाचरितं मुनिः ॥ धर्मं मणिप्रभायेति, समयार्हमुपादिशत् ॥ ११४ ॥ ब्रह्मचर्यं परब्रह्म—निदानं सम्पदां पदम् ॥ पालनीयं यथाशक्ति, सर्वतो देशतोऽथवा ॥ ११५ ॥ सर्वस्त्रीणां परित्यागे, सर्वतो ब्रह्म कथ्यते ॥ परनारीनिषेधे तु, तदुक्तं देशतो जिनैः ॥ ११६ ॥ ततो यः सकला नारी—र्विहातुं न प्रभुर्भवेत् ॥ तेनापि परामा तु, त्याज्या नरकदायिनी ॥ ११७ ॥ नरः परस्त्रियां रक्तः, क्षणिकं सुखमीक्षते ॥ न तु तत्सङ्गमोत्पन्न—मनन्तं दुःखमायतौ ॥ ११८ ॥ परस्त्रीसेवनात्सौख्य—मभिकांक्षति यो जडः ॥ विषवल्लीफलास्वादा—त्स हि वाञ्छति जीवितम् ! ॥ ११९ ॥ तत्कलङ्ककुलस्थानं, कीर्तिवल्लीकुठारिका ॥ हेया पराङ्गनाऽवश्यं, नरकाध्वप्रदीपिका ॥ १२० ॥ श्रुत्वेति खेचरो बुद्धः, क्षमयित्वा स तां जगौ ॥ अथ त्वमसि जामिर्मे, ब्रूहीष्टं किं करोमि ते ॥ १२१ ॥ सापि प्रीताब्रवीद्भ्रातः !, सर्वमिष्टं त्वया कृतम् ॥ इदं दर्शयता तीर्थं, वच्मि तत्किमतः परम् ? ॥१२२॥ अथ मे लघुपुत्रस्य, वृत्तान्तं

कथय प्रभो ! ॥ तयेत्युक्तो मुनिः प्रोचे, शृणु भद्रे ! समाहिता ॥ १२३ ॥ इहैव जम्बूद्वीपे प्राग्-विदेहावनिमण्डने ॥ विजये पुष्कला-
वत्यां, पुरेश्रीमणितोरणे ॥ १२४ ॥ जज्ञेऽमितयशाश्चक्री, तस्य पुष्पवती प्रिया ॥ तयोश्चास्तां सुतौ पुष्प-शिखरत्नशिखाभिधौ ॥१२५॥
[युग्मम्] राज्यं चतुरशीतिं स-त्पूर्वलक्षाः प्रपाल्य तौ ॥ प्राव्राजिष्टां भवोद्विग्नौ, चारणश्रमणान्तिके ॥१२६ चारित्रं पालयित्वा च,
पूर्वलक्षाणि षोडश ॥ अभूतामच्युते कल्पे, शक्रसामानिकौ सुरौ ॥ १२७ ॥ द्वाविंशतिं सागराणि, तत्र जीवितमुत्तमम् ॥ दिव्यैः सुखै-
र्नवनवै-रतिवाह्य च्युतौ च तौ ॥१२८॥ धातकीखण्डभरते, हरिषेणार्धचक्रिणः ॥ समुद्रदत्तादेवीजा-वभूतां तनयावुभौ ॥ १२९ ॥
[युग्मम्] आद्यः सागरदेवाह्वो-ऽपरः सागरदत्तकः ॥ दृढसुव्रतसार्वान्ते, दान्तौ प्राव्रजतां च तौ ॥ १३० ॥ तृतीये चाह्नि सुध्यानौ,
तडित्पातेन मारितौ ॥ जातौ शुक्रे सुरौ सप्त-दशसागरजीवितौ ॥ १३१ ॥ द्वाविंशस्यार्हतो नेमे-र्ज्ञानोत्पत्तिमहोत्सवम् ॥ विधातुं तौ
गतौ देवा-वितिप्रभुमपृच्छताम् ॥ १३२ ॥ इतो भवाच्च्युतावावां, कुत्रोत्पत्स्यावहे प्रभो ! ॥ स्वाम्यूचेऽत्रैव भरते, मिथिलाख्यास्ति
सत्पुरी ॥ १३३ ॥ तत्पतेर्युवयोरेको, जयसेनस्य नन्दनः ॥ भावी सुदर्शनपुरे, युगबाहोः परः पुनः ॥ १३४ ॥ तत्त्वतस्तु युवां तत्र,
पितापुत्रौ भविष्यथः ॥ इत्यर्हद्वाक्यमाकर्ण्य, तौ देवौ जग्मतुर्दिवम् ॥ १३५ ॥ तयोश्चैकश्च्युतः पूर्वं, विदेहाभिधनीवृति ॥ मिथिलायां
महापुर्यां, जयसेनस्य भूपतेः ॥ १३६ ॥ महिष्या वनमालायाः, कुक्षौ समवतीर्णवान् ॥ क्रमाज्जातं च तं प्रोचे, नाम्ना पद्मरथं नृपः
॥ १३७ ॥ [युग्मम्] यौवनस्थं च तं राजा, राज्ये न्यस्याददे व्रतम् ॥ ततः पद्मरथो राज्यं, शास्ति शस्तपराक्रमः ॥ १३८ ॥ द्विती-
यस्तु सुरश्च्युत्वा, भद्रे ! तव सुतोऽभवत् ॥ तञ्च रम्भागृहे मुक्त्वा, यावत्त्वं सरसीं गता ॥ १३९ ॥ तावत्तत्रागतः पद्म-रथोश्वापहृतो
भ्रमन् ॥ तं प्रेक्ष्य प्राग्भवप्रेम्णा, प्रमोदाद्वैतमासदत् ॥ १४० ॥ दुःस्थो निधिमिव स्नेहा-द्यावद्राजा तमाददे ॥ तावत्तत्सैन्यमप्यागा-

॥८६॥

तत्र वाजिपदानुगम् ॥ १४१ ॥ गजारूढस्ततो राजा, पुर्यां गत्वा तमार्पयत् ॥ महिष्याः पुष्पमालाया–श्चक्रे जन्मोत्सवं तथा ॥१४२॥
पुण्यवांस्ते सुतो भद्रे !, समुखं तत्र वर्धते ॥ सन्निधिः सन्निधिस्थायी, पुण्यं हि प्राणिनां भवे ॥ १४३ ॥ एवं मुनौ वदत्येव,
मणिस्तम्भविभूषितं ॥ किङ्किणीजालमुखरं, रुचिन्यश्चितभास्करम् ॥ १४४ ॥ शोभितं तोरणैर्द्वार–मुखपत्रलतोपमैः ॥ लम्बमानोडु-
मालाम–मुक्तादामविराजितम् ॥१४५॥ उत्तुङ्गशिखरं तूर्य–ध्वानापूर्णदिगन्तरम् ॥ रम्यं विमानं तत्रैक–मन्तरिक्षादवातरत् ॥ १४६ ॥
[त्रिभिर्विशेषकम्] तस्माच्च निरगादेकः, सुरो भासुरभूषणः ॥ अमरीनिकरप्रोक्त–जयशब्दो महामहाः ॥ १४७ ॥ स त्रिः प्रदक्षिणी-
कृत्य, मदनामादितोऽनमत् ॥ मुनिं तु पश्चादानम्य, यथास्थानमुपाविशत् ॥ १४८ ॥ निरीक्ष्यानुचितं तच्च, दूनचेता मणिप्रभः ॥
इत्युवाचामरं वाचा, न्यायपादपकुल्यया ॥ १४९ ॥ सुरैर्नरवरैश्चात्र, नीतयो हि प्रवर्तिताः ॥ त एव चेत्ता लुम्पन्ति, तदान्येषां
किमुच्यते ? ॥ १५० ॥ कलितं सकलैः साधु–गुणैर्दोषैर्विनाकृतम् ॥ मुक्त्वा मुनिममुं देव !, किं त्वया प्राग् नताङ्गना ॥ १५१ ॥
सुरोऽब्रवीदिदं सत्यं, शृणु किन्त्विह कारणम् ॥ आसीत्सुदर्शनपुरे, राजा मणिरथाभिधः ॥ १५२ ॥ तेन स्वभ्रातृजायार्थं, युगबा-
हुर्निजोऽनुजः ॥ शिरोधावसिना जघ्ने, वसन्ते विपिने स्थितः ॥ १५३ ॥ स च कण्ठगतप्राणो–ऽनया मदनरेखया ॥ निर्यामितः
प्रापितश्च, जैनधर्मे विपन्नवान् ॥१५४॥ दशार्णवायुर्देवोऽभू–दुब्रह्मलोके हरिप्रभः ॥ स चाहं पुण्यनैपुण्या–मेनां द्रष्टुमिहागमम् ॥१५५॥
यत्र सम्यक्त्वमूलं श्री–जिनधर्ममियं सुधीः ॥ प्राग्भवे प्रापयन्मां त–द्धर्माचार्यो ह्यसौ मम ॥१५६॥ यदुक्तं—"जो जेण सुद्धधम्मंमि
ठाविओ संजएण गिहिणा वा ॥ सो चेव तस्स जायइ धम्मगुरूधम्मदाणाओ" ॥१५७॥ अत एव मया पूर्वं, नतासौ धर्मसेवधिः ॥
निशम्येति मनस्येवं, चिन्तयामास खेचरः ॥१५८॥ अहो! श्रीजैनधर्मस्य, प्रभावो भुवनाद्भुतः ॥ सौख्यं ददाति निःसंख्यं, क्षणमात्र

श्रितोपि यः॥१५९॥ सुरोथ मदनामूचे, किं कुर्वेहं तवेहितम् ॥ सावादीत्तत्त्वतोभीष्टं, कर्तुं नो यूयमीश्वराः ॥१६०॥ यन्मे जन्मजरा-मृत्यु-रोगादिरहितं हितम् ॥ मुक्तिसौख्यं प्रियं तच्च, स्वोद्यमेनैव सिध्यति ॥ १६१ ॥ तथापि मां सुरश्रेष्ठ !, मिथिलायां नय द्रुतम् ॥ परलोकहितं कुर्वे, यथा वीक्ष्य सुताननम् ॥१६२॥ ततो देवेन सा निन्ये, मिथिलानगरीं क्षणात् ॥ जन्मदीक्षाकेवलानां, स्थानं मल्लीनमीशयोः ॥ १६३ ॥ तत्र पूर्वं जिनान्नत्वा, जग्मतुर्मदनासुरौ ॥ साध्वीनां सन्निधौ ताश्च, प्रणम्याग्रे न्यषीदताम् ॥१६४॥ ततः साध्व्योऽभ्यधुर्धर्मं, यल्लब्ध्वा मानुषं भवम् ॥ धर्माधर्मविपाकञ्च, ज्ञात्वा धर्मो विधीयताम् ॥ १६५ ॥ "विघटन्ते हि जीवानां, धन-भूघनबन्धवः ॥ धर्मस्तु नो विघटते, कदापि श्रीजिनोदितः" ॥१६६॥ इत्यादिदेशनाप्रान्ते मदनामवदत्सुरः ॥ एहि यावो राजगेहे, द्रष्टुं सुतमुखाम्बुजम् ॥१६७॥ साब्रवीदथ मे प्रेम्णा, कृतं दुखौघदायिना ॥ भवे हि भ्राम्यतां कस्को, नाभूद्बन्धुः परोऽथवा ॥१६८॥ तद्ग्रहीष्याम्यहं दीक्षां, त्वं तु स्वाभीष्टमाचर ॥ तयेत्युक्ते सुरो नत्वा, साध्वीस्ताश्च ययौ दिवम् ॥ १६९ ॥ साध्वीनामन्तिके तासां, प्राव्राजीत्सापि शुद्धधीः ॥ सुव्रतेत्यभिधां प्राप्ता, दुस्तपं च व्यधात्तपः ॥ १७० ॥

इतश्च तस्य बालस्य, प्रभावेणाखिला द्विपः ॥ नेमुः पद्मरथं देव-महिम्नेव द्रुमा जिनम् ॥१७१॥ ततस्तुष्टो नृपस्तस्य, नमिरित्यभिधां व्यधात् ॥ कृत्वा महोत्सवं तुल्यं, महत्त्वस्योचितं श्रियाम् ॥ १७२ ॥ साधुधर्मः समितिभि-रिव धात्रीभिरन्वहम् ॥ पञ्चभिः संरक्ष्य-माणः, क्रमाद्वृद्धिं बभार सः ॥१७३॥ किञ्चिद्वृद्धिं च सम्प्राप्त-श्चटुलैश्चलनैश्चलन् ॥ ब्रुवंश्च मन्मनालापै-र्विश्वं विश्वममोदयत् ॥१७४॥ अष्टमे वत्सरे तं च, कलाग्रहणहेतवे ॥ निनायोपकलाचार्यं, भूपो भूयोभिरुत्सवैः ॥ १७५ ॥ सोथ प्रज्ञासुराचार्यः, कलाचार्यान्तिके पठन् ॥ एकशो दर्शिता एव, जग्राह सकलाः कलाः ॥ १७६ ॥ क्रमाच्च यौवनं प्राप्तो, लावण्यजलवारिधिः ॥ अकाम्यत स देवीभि-

॥८८॥

गपि विश्वमनोहरः ॥ १७७ ॥ यासां रूपं प्रेक्षमाणा, जितदेवाङ्गनागणम् ॥ मन्ये सर्वेपि गीर्वाणा, निर्निमेषदृशोऽभवन् ॥ १७८ ॥
इक्ष्वाकुवंशजा राज-कन्याश्चातुर्यशालिनीः ॥ अष्टोत्तरसहस्रं ताः, क्ष्मापस्तेनोदवाहयत् ॥ १७९ ॥ [युग्मम्] मघवानिव देवीभिः,
समं ताभिः समं सुखम् ॥ भुञ्जानो गमयामास, कालं कञ्चिन्निमेषवत् ॥ १८० ॥ अन्यदा च नमिं राज्ये, न्यस्य पद्मरथो नृपः ॥
वैराग्याद्व्रतमादाय, क्रमात्प्राप परम्पदम् ॥ १८१ ॥ ततो नमिनृपो राज्यं, न्यायेनापालयत्तथा ॥ अन्यायशब्दो व्यर्थोभू-द्वाच्याभा-
वाद्यथा भुवि ॥१८२॥ इतश्च यस्यां दोषायां, न्यहन्मणिरथोऽनुजम् ॥ तस्यामेवाहिना दष्टो, मृत्वा तुर्यां ययौ भुवम् ॥१८३॥ राज्ये
न्यस्य ततश्चन्द्र-यशसं सचिवादयः ॥ द्वयोः सोदरयोर्देहे, समं सच्चस्करुस्तयोः । १८४॥ ततश्चन्द्रयशा भूपो, नीतिवल्लीपयोधरः ॥ पितेव
पालयामास, प्रजाः प्राज्यपराक्रमः ॥ १८५ ॥ अन्यदा च नमे राज्ञो, राज्यसारः सितद्विपः ॥ उन्मूल्यालानमुन्मत्तो-ऽचलद्विन्ध्या-
चलम्प्रति ॥ १८६ ॥ सुदर्शनपुरोपान्ते, व्रजन्तं तञ्च दन्तिनम् ॥ अपश्यंश्चन्द्रयशसो, वाह्यालीस्थस्य सेवकाः ॥ १८७ ॥ श्वेतद्विपोयं
यातीति, ते नृपाय न्यवेदयन् ॥ भूपोपि तं चिरात्खिन्नं, पुरे प्रावीविशन्निजे ॥ १८८ ॥ तत्रस्थं कुञ्जरं तञ्च, ज्ञात्वा चरनरैर्नमिः ॥
तन्मार्गणाय तत्रैकं, प्रैषीत्सन्देशहारकम् ॥ १८९ ॥ सोपि गत्वावदच्चन्द्र-यशसं धृतसौष्ठवः ॥ वक्ति त्वां मन्मुखेनेति, राजन्नमिमही-
पतिः ॥ १९० ॥ गृहीतोस्ति त्वया श्वेत-हस्ती यः स तु मामकः ॥ तदेनं प्रेषयेः सद्यो, नान्यदीयं हि सुस्थिरम् ॥ १९१ ॥
ऊचे चन्द्रयशा दूत !, जगाद किमिदं नमिः ॥ मार्गितानि हि रत्नानि, दीयन्ते न हि केनचित् ॥ १९२ ॥ भवन्ति न च
कस्यापि, नाम्ना तान्यङ्कितानि भोः ! ग्राह्याणि किन्तु बलिभि-र्वीरभोग्या हि भूरियम् ॥ १९३ ॥ तां चन्द्रयशसो वाचं, दूतो
गत्वाऽवदन्नमेः ॥ कोपाटोपात्ततः सोपि, यात्रानकमवादयत् ॥ १९४ ॥ प्रत्यचन्तीन् प्रतस्थे च, कलितः प्रबलैर्बलैः ॥ प्रत्यनीकनृ-

॥८९॥

पानीक-मकराकरकुम्भभूः ॥ १९५ ॥ तच्चायान्तं चरैर्ज्ञात्वा, चन्द्रभूपोप्यभिव्रजन् ॥ विरुद्धविहगैर्ज्ञानि-पुरुषैरिव वारितः ॥१९६॥
ततस्तं सचिवाः प्रोचुः, पुरं पिहितगोपुरम् ॥ कृत्वा तिष्ठ प्रभो ! पश्चा-त्करिष्यामो यथोचितम् ॥ १९७ ॥ चन्द्रोपि तत्तथा चक्रे,
नमिश्चागत्य तत्पुरम् ॥ बलेनावेष्टयद्विष्वग्, भोगेनेव निधिं फणी ॥ १९८ ॥ तच्च श्रुत्वा जनश्रुत्या, सुव्रतार्या व्यचिन्तयत् ॥ इमौ
जनक्षयं कृत्वा, मास्म यातामधोगतिम् ॥ १९९ ॥ तदेनौ बोधयामीति, ध्यात्वाऽऽपृच्छ्य महत्तराम् ॥ साध्वीभिः संयुता सागा—
त्समीपे नमिभूभुजः ॥ २०० ॥ तां प्रणम्यासनं दत्वा, नमिर्भुवि निविष्टवान् ॥ आर्यापि धर्ममाख्याय, तमेवमवदत्सुधीः ॥२०१॥
राजन्नसारा राज्यश्री-र्भोगाश्चायतिदारुणाः ॥ गतिः पापकृतां च स्या—न्नरके दुःखसङ्कुले ॥ २०२ ॥ तद्विमुञ्चाहवं को हि, ज्ये-
ष्ठभ्रात्रा सहाहवः ? नमिः प्रोचे कथमयं, स्यान्मम ज्येष्ठसोदरः ? ॥२०३॥ ततः साध्वी जगौ तस्मै, स्ववृत्तान्तं यथास्थितम् ॥ नमिस्त-
थाप्यहङ्कारा-न्नामुचद्विग्रहाग्रहम् ॥ २०४ ॥ साथ मध्ये पुरं चन्द्र-यशः-पार्श्वे ययौ द्रुतम् ॥ सोपि तां प्रत्यभिज्ञाय, ननामाश्रुजला-
विलः ॥ २०५ ॥ दत्वाथ विष्टरं तस्यै, क्षितिनाथे क्षितौ स्थिते ॥ तां शुद्धान्तजनोप्येत्या-नमद्बाष्पायितेक्षणः ॥ २०६ ॥ अथ
चन्द्रयशाः साध्वी-मित्यूचे-गद्गदाक्षरम् ॥ अङ्गीकृतं त्वया मातः ! किमिदं दुर्धरं व्रतम् ? ॥ २०७ ॥ साध्व्याथ स्वीयवृत्तान्ते,
तस्मै तस्मिन्निवेदिते ॥ सहोदरः स मे क्वास्ती-त्यपृच्छत्तां स पार्थिवः ॥ २०८ ॥ आर्या जगाद येन त्वं, रोधितोसि स तेऽनुजः ॥
तदाकर्ण्य महानन्द-मविन्दत महीधवः ॥२०९॥ ययौ च सोदरं द्रष्टु-मुत्सुकः सोऽतिसत्वरम् ॥ स्नेहातिरेकपाथोद—शान्तदर्पदवानलः
॥२१०॥ तच्चायान्तं निशम्यागा-न्नमिराजोपि संमुखः ॥ भून्यस्तमस्तकः पादा-वग्रजस्य ननाम च ॥ २११ ॥ तच्चानमन्तं चन्द्रोपि,
दोर्भ्यामादाय सादरम् ॥ परिरेभे दृढं स्नेहा-देकीकुर्वन्निवात्मना ॥ २१२ ॥ महोत्सवैर्महीयोभि-स्तञ्चप्रावीविशत्पुरे ॥ मन्यमानो

निजं जन्म, कृतार्थं भ्रातृमङ्क्रमात् ॥ २१३ ॥ तत्र क्रमागते राज्ये, न्यस्य चन्द्रयशा नृपः ॥ परिव्रज्यामुरीकृत्य, विजहार वसुन्धराम् ॥ २१४ ॥ पाकशासनवच्चण्ड-शासनोथ नमिनृपः ॥ न्यायाम्बुजारुणो राज्य-द्वयमन्वशिषच्चिरम् ॥ २१५ ॥

अथान्यदा तस्य देहे, दाहोभूदतिदुःसहः ॥ भूपो नाप रतिं क्वापि, व्याधिना तेन बाधितः ॥२१६॥ चिकित्सा विविधास्तस्य, व्यधेश्च कुधिचिकित्सकाः ॥ तास्तु तत्राभवन्मूढे, हितशिक्षा इवाफलाः ॥ २१७ ॥ ततो वैद्यैः परित्यक्तो-ऽसाध्योयमितिवादिभिः ॥ स्वर्भानुरिव शीतांशुं, स रोगोऽपीडयन्नृपम् ॥ २१८ ॥ तदा च चन्दनरसैः, राज्ञः किञ्चिदभूत्सुखम् ॥ इति तं सकला राज्यो, नित्यं स्वयमघर्षयन् ॥ २१९ ॥ तद्बाहुकङ्कणगण-रणत्कारमहारवः ॥ राज्ञो रोगातुरस्याभू-त्कर्णाघातकरो भृशम् ॥ २२० ॥ शोकार्तस्य मृदङ्गादि-नादवन्मम रोगिणः ॥ दुःखाकरोति शब्दोय-मिति राजा जगौ ततः ॥ २२१ ॥ तच्चाकर्ण्य क्रमाद्राज्यो, राज्ञः सौख्यकृते स्वयम् ॥ एकैकमेकशोपाणि, कङ्कणान्युदतारयन् ॥ २२२ ॥ एकैकं तत्तु कल्याण-हेतवे दधिरे करे ॥ तदा च नाभवत्कोला-हलश्च-न्दनघर्षणे ॥ २२३ ॥ नृपोवादीत्ततो यन्न, श्रूयते कङ्कणध्वनिः ॥ तन्मन्ये चन्दनं देव्यो, न घर्षन्ति प्रमद्वराः ॥ २२४ ॥ मन्त्री प्रोचे प्रभो ! देव्यः, सर्वा घर्षन्ति चन्दनम् ॥ परमेकाकिभावेन, शब्दायन्ते न कङ्कणाः ॥२२५॥ तदाकर्ण्य नृपो दध्यौ, शान्तमोहो महाशयः ॥ बहूनां सङ्गमे दोषः, स्यादेकस्य तु न क्वचित् ॥ २२६ ॥ वलयानामपि मिथो, घर्षणं स्वनतामभूत् ॥ एकाकिनां तु नत्वेव, तेषां सम्प्रति जायते ॥ २२७ ॥ सङ्गस्तदखिलो दुःख-कारणं प्राणिनां भवे ॥ एकत्वं तु महानन्द-हेतुः स्यात्सङ्गवर्ज-नात् ॥ २२८ ॥ तद्येच्छाम्येदयं दाह-स्तदाहं व्रतमाददे ॥ ध्यायन्निति प्रसुप्तो द्राग्, निद्रासुखमवाप सः ॥ २२९ ॥ तस्यां कार्ति-कराकायां, रात्रौ तस्य महीपतेः ॥ दाहः षाण्मासिकः सद्यो-ऽशाम्यत्पुण्यप्रभावतः ॥ २३० ॥ प्रभाते च तनूभूत-तन्द्रः स्वप्ने ददर्श

सः ॥ आत्मानं मेरुमौलिस्थ–सितेभस्कन्धमाश्रितम् ॥ २३१ ॥ तूर्यनादैः प्रबुद्धोथ, हृष्टो नमिरचिन्तयत् ॥ अहो ! मया प्रधानोद्य, दृष्टः स्वप्नो महाफलः ॥ २३२ ॥ किंक्वाहमीदृशं शैलं, दृष्टपूर्वीति भावयन् ॥ जातिस्मरणमासाद्य, सोज्ञासीदिति शुद्धधीः ॥ २३३ ॥ पूर्वे नरभवे दीक्षा–मादाय त्रिदिवं गतः ॥ जिनजन्मोत्सवे मेरु–मद्राक्षमहमीदृशम् ॥ २३४ ॥ ततः स विध्वस्तविमोहजालो, विधाय लोचं स्वयमात्तदीक्षः ॥ प्रत्येकबुद्धो विबुधप्रदत्त–वेषो व्यहार्षीन्नमिराट् पृथिव्याम् ॥ २३५ ॥ इति श्री नमिराजर्षिकथा ॥ ३ ॥ कथाशेषं त्वमूष्य सूत्रसिद्धमिति सूत्रमिहैव व्याख्यायते, तच्चेदं—

मूलम्—चइऊण देवलोगाओ, उववण्णो माणुसंमि लोगंमि ।
उवसंतमोहणिज्जो, सरइ पोराणिअं जाइं ॥ १ ॥

व्याख्या—च्युत्वा देवलोकात् शुक्राभिधस्वर्गात्, उत्पन्नो मानुष्यके लोके मनुष्यभवे, उपशान्त अनुदितं मोहनीयं दर्शनमोहनीयात्मकं यस्य स उपशान्तमोहनीयः, स्मरति पुराणामेव पौराणिकीं चिरन्तनीं जातिं जन्म, वर्त्तमाननिर्देशस्त्वत्र सर्वत्र तत्कालापेक्षया इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततः किमित्याह—

मूलम्—जाइं सरित्तु भयवं, सहसंबुद्धो अणुत्तरे धम्मे । पुत्तं ठवित्तु रज्जे, अभिनिक्खमई नमी राया ॥२॥

व्याख्या—जातिं स्मृत्वा, भगशब्दस्य धैर्यसौभाग्यमाहात्म्ययशोवैराग्यैश्वर्यसूर्यपुण्यप्रयत्नस्त्रीचिह्नादिवाचकत्वेनानेकार्थत्वेपि भगशब्दोत्र घटमाने धैर्यादावर्थे वर्त्तते, ततो भगवान् धैर्यादिमान् 'सहत्ति' स्वयमेव सम्बुद्धो न त्वन्येन प्रतिबोधितः, केत्याह—अनुत्तरे

सर्वोत्कृष्टे धर्मे चारित्रधर्मे, पुत्रं स्थापयित्वा राज्ये अभिनिष्क्रामति प्रव्रज्यामादत्ते नमिनामा राजेति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ किं कृत्वाभिनिष्क्रामतीत्याह—

मूलम्—सो देवलोगसरिसे, अंतेउरवरगओ वरे भोए । भुंजित्तु नमी राया, बुद्धो भोगे परिच्चयइ ॥ ३ ॥

व्याख्या—स पूर्वोक्तो देवलोकसदृशान्, इह देवलोकशब्देन देवलोकस्था भोगा लक्ष्यन्ते, मञ्चाः क्रोशन्तीत्यादौ मञ्चशब्देन मञ्चस्थपुरुषवत् । ततो देवलोकस्थभोगतुल्यान् 'अंतेउरवरगओत्ति' वरान्तःपुरगतो वरान् प्रधानान् भोगान् मनोज्ञशब्दादीन् भुक्त्वानुभूय नमी राजा बुद्धो विज्ञाततत्त्वो भोगान् परित्यजति, पुनर्भोगग्रहणं विसरणशीलविनेयानुग्रहार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ किञ्च—

मूलम्—मिहिलं सपुरजणवयं, बलमोरोहं च परिअणं च सव्वं ।
चिच्चा अभिनिक्खंतो, एगंतमहिट्ठिओ भयवं ॥ ४ ॥

व्याख्या—मिथिलां मिथिलाभिधां नगरीं सह पुरैरन्यनगरैर्जनपदेन च वर्त्तते या सा तथा तां, बलं हस्त्यादिचतुरङ्गं, अवरोधश्चान्तःपुरं, परिजनं परिवारं, सर्वं निरवशेषं त्यक्त्वा विहाय अभिनिष्क्रान्तः प्रव्रजितः एकान्तं द्रव्यतो विजनमुद्यानादि, भावतस्तु "एकोऽहं नास्ति मे कश्चि-न्नाहमन्यस्य कस्यचित् ॥ न तं पश्यामि यस्याहं, नासौ दृश्योऽस्ति यो मम ॥ १ ॥" इति भावनया एक एवाहमित्यन्तो निश्चय एकांतस्तमधिष्ठित आश्रितो भगवान् इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ तदा च यदभूत्तदाह—

मूलम्—कोलाहलगब्भूअं, आसी मिहिलाइ पव्वयंतंमि ।

तइआ रायरिसिम्मि, नमिम्मि अभिनिक्खमंतंमि ॥ ५ ॥

व्याख्या—कोलाहलो विलापादिकलकलः, स एव कोलाहलकः, स भूतो जातो यस्मिंस्तत्कोलाहलकभूतं, आसीदभून्मिथिलायां सर्वं गृहारामदेवकुलादीति गम्यते। प्रव्रजति प्रव्रज्यामाददाने तदा तस्मिन्काले, राजा चासौ राज्यावस्थापेक्षया, ऋषिश्च तत्कालापेक्षया राजर्षिस्तस्मिन्नमौ अभिनिष्क्रामति गृहान्निर्गच्छति सतीतिसूत्रार्थः ॥ ५ ॥ अत्रान्तरे च यदभूत्तदाह—

मूलम्—अब्भुट्ठिअं रायरिसिं, पव्वज्जाठाणमुत्तमं। सक्को माहणरूवेण, इमं वयणमब्बवी ॥ ६ ॥

व्याख्या—अभ्युत्थितमभ्युद्यतं राजर्षिं प्रव्रज्यैव स्थानमाश्रयो ज्ञानादिगुणानां प्रव्रज्यास्थानं तस्मिन्नुत्तमे श्रेष्ठे, सूत्रत्वाद्विभक्तिव्यत्ययः, शक्र इन्द्रो माहनरूपेण द्विजवेषेणाऽऽगत्येति शेषः, तदा हि तदाशयं परीक्षितुकामः शक्रः स्वयमागादिति। ततः स इदं वक्ष्यमाणं वचनमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ यदब्रवीत्तदाह—

मूलम्—किं नु भो अज्ज मिहिलाए, कोलाहलगसंकुला। सुच्चंति दारुणा सद्दा, पासाएसु गिहेसु अ ॥७॥

व्याख्या—किमिति प्रश्ने,नु इति वितर्के, भो! इत्यामन्त्रणे, अद्य मिथिलायां पुर्यां कोलाहलकेन बहलकलकलरूपेण सङ्कुला व्याप्ताः कोलाहलकसङ्कुलाः श्रूयन्ते? दारुणा हृदयोद्वेगकराः, शब्दा विलापाक्रन्दादयः, प्रासादेषु, गृहेषु तदितरेषु, चशब्दात्त्रिकचतुष्कचत्वरादिषु चेति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ ततश्च—

मूलम्—एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमिरायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ८ ॥

॥९४॥

व्याख्या—एतमनन्तरोक्तमर्थं निशम्य, हेतुः पञ्चावयववाक्यरूपः, कारणश्चान्यथानुपपत्तिमात्रं, ताभ्यां चोदितः प्रेरितो हेतुकारणचोदितः, इह च हेतुकारणे कोलाहलकसङ्कुलाः शब्दाः श्रूयन्ते इत्यनेनैव सूचिते, तथा हि—अयुक्तमिदं तव निष्क्रमणमिति प्रतिज्ञा १। आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुत्वादिति हेतुः २। यद्यदाक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुस्तत्तद्धर्मार्थिनामयुक्तं, यथा प्राणातिपातादिरिति दृष्टान्तः ३। आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुश्चेदं तव निष्क्रमणमित्युपनयः ४। तस्मादयुक्तमेवेद तव निष्क्रमणमिति निगमनमिति ५। पञ्चावयवमनुमानवाक्यमिह हेतुः। आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुत्वं त्वन्निष्क्रमणस्यायुक्तत्वं विना नोपपद्यते इत्येतावन्मात्रं तु शेषावयवविकलाहितं कारणं, अनयोः पृथगुपादानं तु साधनवाक्यवैचित्र्यरचनार्थमिति ज्ञेयं। 'तओत्ति' ततः प्रेरणानन्तरं नमिराजर्षिर्देवेन्द्रमिदमब्रवीदिति सूत्रार्थः॥ ८॥ यदवादीत्तदाह—

मूलम्—मिहिलाए चेइए वच्छे, सीअच्छाए मणोरमे। पत्तपुप्फफलोवेए, बहूणं बहुगुणे सया॥ ९॥

व्याख्या—मिथिलायां पुरि, चितिरिह प्रस्तावात् पत्रपुष्पाद्युपचयस्तत्र साधु चित्यं चित्यमेव चैत्यमुद्यानं तस्मिन् 'वच्छेत्ति' वृक्षत्वाद्वृक्षो विद्यत इति शेषः। कीदृशः? इत्याह—शीतच्छायः शीतलच्छायो मनोरमो मनोरमाभिधः पत्रपुष्पफलोपेतो बहूनां प्रक्रमात् खगादीनां बहुगुणः फलादिभिर्भृशमुपकारी सदा सर्वकालं, एकारश्चात्र सूत्रे सर्वत्र मागधभाषानुसरणात् ज्ञेय इति सूत्रार्थः॥ ९॥ तत्र किमित्याह—

मूलम्—वाएण हीरमाणंमि, चेइअंमि मणोरमे। दुहिआ असरणा अत्ता, एए कंदंति भो!—खगा॥ १०॥

व्याख्या—वातेन वायुना ह्रियमाणे इतस्ततः क्षिप्यमाणे 'चेइअंमिति' चितिरिष्टकादिचयस्तत्र साधुर्योग्यो वा चित्यः स एव चैत्यस्तस्मिन् कोऽर्थोऽधोबद्धपीठिके उपरि चोच्छ्रितपताके मनोरमे मनोहरे तस्मिन् वृक्ष इति शेषः । दुःखं जातं येषां ते दुःखिताः, अशरणास्त्राणरहिता अत एवार्त्ताः पीडिता एते प्रत्यक्षाः क्रन्दन्ति आक्रन्दान् कुर्वन्ति भो ! इत्यामंत्रणे खगाः पक्षिणः । इह च किमद्य मिथिलायां दारुणाः शब्दाः श्रूयन्त इति यत्स्वजनाक्रन्दनमुक्तं तत्खगाक्रन्दनप्रायमात्मा च वृक्षकल्पस्तत्त्वतो हि स्वल्पकालमेव सहावस्थानेन उत्तरकालं च स्वगतिगामितया द्रुमाश्रितखगोपमा एवामी स्वजनादयः । उक्तञ्च—"यद्वद्द्रुमे महति पक्षिगणा विचित्राः, कृत्वाश्रयं हि निशि यान्ति पुनः प्रभाते । तद्वज्जगत्यसकृदेव कुटुम्बजीवाः, सर्वे समेत्य पुनरेव दिशो भजन्ते ॥ १ ॥ इति" ततश्चाक्रन्दादिदारुणशब्दानां मन्निष्क्रमणहेतुकत्वमसिद्धं, स्वस्वकार्यहेतुकत्वात्तेषां । आह च—"आत्मार्थं सीदमानं स्वजनपरिजनो रौति हाहारवार्त्तो, भार्या चात्मीयभोगं गृहविभवसुखं स्वं वयस्याश्च कार्यम् । क्रन्दत्यन्योन्यमन्यस्त्विह हि बहुजनो लोकयात्रानिमित्तं, यो वा यस्माच्च किञ्चिन्मृगयति हि गुणं रोदितीष्टः स तस्मै ॥१॥" तथा च सति भवदुक्ते हेतुकारणे असिद्धे एवेति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

मूलम्--एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ ११ ॥

व्याख्या—एनमर्थं निशम्य हेतुकारणयोः पूर्वोक्तयोश्चोदितोऽसिद्धे भवदुक्ते हेतुकारणे इत्युपपत्त्या प्रेरितो हेतुकारणचोदितः, ततो नमिं राजर्षिं देवेन्द्र इदमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

मूलम्--एस अग्गी अ वाऊ अ, एअं डज्झइ मंदिरं । भयवं अंतेउरंतेणं, कीस णं नाव पिक्खह ॥ १२ ॥

॥९६॥

व्याख्या-एष प्रत्यक्षोऽग्निश्च वायुश्च एतत्प्रत्यक्षं दह्यते मन्दिरं गृहं तवेति शेषः, अग्निवायू च तदा शक्र एवादर्शयदिति वृद्धाः, हे भगवन्! 'अनेउरतेणंति' अन्तःपुराभिमुखं 'कीसत्ति' कस्मात् 'णं' वाक्यालङ्कारे नावप्रेक्षसे नावलोकसे? यद्यदात्मीयं तत्त्रातव्यं, आत्मीयञ्चेदं तवान्तःपुरादीति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥

मूलम्-एयमट्ठं निसामित्ता, हेउकारणचोइओ। तओ नमिं रायरिसी, देविंदं इणमव्ववी ॥ १३ ॥

व्याख्या—स्पष्टं नवरं हेतुकारणचर्चा इहोत्तरत्र च बृहट्टीकातोवसेयेति ॥ १३ ॥

मूलम्-सुहं वसामो जीवामो, जेसिं मो नत्थि किंचणं।
मिहिलाए डज्झमाणीए, न मे डज्झइ किंचणं ॥ १४ ॥

व्याख्या—सुखं यथा स्यादेवं वसामस्तिष्ठामः जीवामः प्राणान् धारयामः येषां 'मोत्ति' अस्माकं नास्ति किञ्चन वस्तुजातं यतः-"एकोऽहं न च मे कश्चित्, स्वः परो वापि विद्यते। यदेको जायते जन्तु-र्म्रियते चैक एव हि ॥१॥ इति" न किञ्चिदन्तःपुरादि मदीयमस्ति यत्त्रातव्यं स्यात्, अत एव मिथिलायां दह्यमानायां न मे दह्यते किञ्चन स्वल्पमपीति सूत्रार्थः ॥१४॥ इदमेव भावयितुमाह-

मूलम्-चत्तपुत्तकलत्तस्स, निव्वावारस्स भिक्खुणो। पिअं न विज्जए किंचि, अप्पिअं पि न विज्जए ॥१५॥

॥९७॥ व्याख्या-त्यक्तपुत्रकलत्रस्य निर्व्यापारस्य मुक्तकृष्यादिक्रियस्य भिक्षोः प्रियमिष्टं न विद्यते किञ्चिदल्पमपि, अप्रियमपि अनिष्टमपि न विद्यते। एतेन यदुक्तं नास्ति मे किञ्चनेति तत्समर्थितमिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ एवमपि सुखेन वसनं जीवनं कथं स्यादित्याह- ॥९७॥

मूलम्--बहु खुं मुणिणो भद्दं, अणगारस्स भिक्खुणो । सव्वओ विप्पमुक्कस्स, एगंतमणुपस्सओ ॥ १६ ॥

व्याख्या--बहु भूरि खु निश्चये मुनेर्भद्रं सुखं अनगारस्य भिक्षोरपि सत इति शेषः। कीदृशस्य मुनेरित्याह--सर्वतो बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहादिप्रमुक्तस्य । एक एवाहमित्यन्तो निश्चय एकान्तस्तं अनुपश्यतः पर्यालोचयत इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

मूलम्--एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ १७ ॥

मूलम्--पागारं कारइत्ता णं, गोपुरट्टालगाणि अ । ओसूलगसयग्घीओ, तओ गच्छसि खत्तिआ ॥ १८ ॥

व्याख्या--प्राकारं वप्रं कारयित्वा गोपुराट्टालकानि च। तत्र गोपुराणि प्रतोलीद्वाराणि, गोपुरग्रहणमर्गलाकपाटोपलक्षणं, अट्टालकानि च वप्रकोष्ठकोपरिवर्त्तीनि रणकरणस्थानानि। 'ओसूलगत्ति' खातिकाः, 'सयग्घीओत्ति' शतघ्न्यो यन्त्ररूपाः, तत एवं सर्वं निराकुलीकृत्य 'गच्छसित्ति' विभक्तिव्यत्ययाद्गच्छ हे क्षत्रिय !। हेतूपलक्षणश्चेदं, यो यः क्षत्रियः स्यात् स स पुररक्षां कुर्वीत, यथा भरतादिः, क्षत्रियश्च भवानिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

मूलम्--एअमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ १९ ॥

मूलम्--सद्धं च नगरं किच्चा, तव संवरमग्गलं खंतीनिऊणपागारं, तिगुत्तं दुप्पधंसगं ॥ २० ॥

व्याख्या--श्रद्धा तत्त्वरुचिरूपां सर्वगुणाधारतया नगरं पुरं कृत्वा विधाय, अनेन च प्रशमसंवेगादीनि गोपुराणि कृत्वेत्युपलक्ष्यते। तपोऽनशनादि बाह्यमेवेह ग्राह्यं, तत्प्रधानः संवरस्तपःसंवरस्तं, अर्गलामित्युपलक्षणत्वादर्गलाकपाटं कृत्वा क्षान्तिं क्षमां, निपुणं

श्रद्धाप्रत्यनीकस्यानन्तानुबन्धिकोपस्य रोधकत्वेन वैरनिवारणं प्रति कुशलं प्राकारं कृत्वा, उपलक्षणश्चैषां मानादिरोधकानां मार्दवादीनां। 'निगुत्तंति' तिसृभिरट्टालकोत्थूलकशतघ्नीस्थानीयाभिर्मनोगुप्त्यादिगुप्तिभिर्गुप्तं दुष्प्रधर्षकं परैर्दुरभिभवं, वप्रविशेषणान्येतानि । अनेन प्राकारं कारयित्वेत्यादेः प्रतिवचनमुक्तं ॥२०॥ सम्प्रति तु सत्सु प्राकाराट्टालकेष्ववश्यं योद्धव्यं तच्चायुधेषु वैरिषु च सत्स्वेव स्यादत आह–

मूलम्–धणुं परक्कमं किच्चा, जीवं च इरिअं सया । धिइं च केअणं किच्चा, सच्चेणं पलिमंथए ॥ २१ ॥

व्याख्या—धनुः कोदण्डं पराक्रमं जीववीर्योल्लासरूपं उत्साहं कृत्वा, जीवां च प्रत्यञ्चां च ईर्यामीर्यासमितिं, उपलक्षणत्वाच्छेषसमितीश्च कृत्वा सदा। धृतिं च धर्माभिरतिरूपां केतनं शृङ्गमयधनुर्मध्ये काष्ठमयमुष्टयात्मकं कृत्वा, तत्केतनं सत्येन मनःसत्यादिना स्नायुस्थानीयेन 'पलिमंथएत्ति' बध्नीयात् ॥ २१ ॥ ततः किमित्याह–

मूलम्—तवनारायजुत्तेणं, भित्तुणं कम्मकंचुअं । मुणी विगयसंगामो, भवाओ परिमुच्चई ॥ २२ ॥

व्याख्या–तपः षड्विधमाभ्यन्तरं तदेव नाराचो लोहमयो बाणस्तद्युक्तेन प्रक्रमाद्धनुषा भित्वा विदार्य कर्मकञ्चुकं कर्मग्रहणेनात्मवोद्धतो वैरी भवतीत्युक्तं भवति, वक्ष्यति च "अप्पा मित्तममित्तं च, दुपट्ठिअसुपट्ठिएत्ति" मुनिः साधुः कर्मभेदे जेयस्य जितत्वात् विगतः सङ्ग्रामो यस्य स विगतसङ्ग्रामः भवात् संसारात् परिमुच्यते। अनेन सूत्रत्रयेण प्राकारं कारयित्वेत्यादिसूत्रस्य सिद्धसाधनतोक्तेति सूत्रत्रयार्थः ॥ २२ ॥

मूलम्–एअमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ २३ ॥

मूलम्--पासाए कारइत्ता णं, वद्धमाणगिहाणि अ । वालग्गपोइआओअ, तओ गच्छसि खत्तिआ ! ॥ २४ ॥

व्याख्या—प्रासादान् कारयित्वा वर्धमानगृहाणि चानेकधा वास्तुशास्त्रोक्तानि 'वालग्गपोईआओत्ति' देशीभाषया वलभीश्च कारयित्वा, अशेषरचनाविशेषोपलक्षणञ्चैतत्, ततो गच्छ क्षत्रिय ! । अनेन यः प्रेक्षावान् स सति सामर्थ्ये गृहादि कारयति, प्रेक्षावांश्च भवानिति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥

मूलम्--एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ २५ ॥

मूलम्--संसयं खलु सो कुणइ, जो मग्गे कुणइ घरं । जत्थेव गंतुमिच्छिज्जा, तत्थ कुव्विज्ज सासयं ॥२६॥

व्याख्या—संशय सन्देहं खलु निश्चये स कुरुते यथा कदाचिन्मे गमनं न भवेदपीति यो मार्गे कुरुते गृहं, गमननिश्चये हि तत्करणायोगात् ननु गमननिश्चये कुतो मार्गे गृहं न क्रियते ? इत्याह-यत्रैव वाञ्छितप्रदेशे गन्तुमिच्छेत् 'तत्थेति' सावधारणत्वाद्वाक्यस्य तत्रैव कुर्वीत स्वस्यात्मन आश्रयः स्वाश्रयस्तं, ततोऽयमर्थः-इदं तावदिहावस्थानं मार्गावस्थानप्रायं तदिह गृहादि न क्रियते, यत्तु जिगमिषितमस्माभिर्मुक्तिपदं तदाश्रयविधाने च प्रवृत्ता एव वयमिति सिद्धसाधनमेतदपीति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

मूलम्--एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ २७ ॥

मूलम्--आमोसे लोमहारे अ, गंठिभेए अ तक्करे । नगरस्स खेमं काऊणं, तओ गच्छसि खत्तिआ ॥२८॥

व्याख्या—आसमन्तात् मुष्णन्तीत्यामोषाश्चौरास्तान् लोमहारा ये निर्दयतया स्वविघातशङ्कया च जन्तून् हत्वैव सर्वस्वं हरन्ति

॥१००॥

तांश्च, ग्रन्थिभेदा ये घुर्घुरककर्त्तिकादिना ग्रन्थिं भिन्दन्ति तांश्च, तथा तस्करान् सर्वदा चौर्यकारिणो निवार्येति शेषः। नगरस्य क्षेमं कृत्वा ततो गच्छ क्षत्रिय! अनेन च यो न्यायी नृपः स चौरादीन्निगृह्णाति, न्यायी नृपश्च त्वमिति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥

मूलम्—एअमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ २९ ॥

मूलम्—असइं तु मणुस्सेहिं, मिच्छादंडो पजुज्जतेए। अकारिणोत्थ वज्झंति, मुच्चइ कारगो जणो ॥३०॥

व्याख्या—असकृदनेकधा तुरेवकारार्थे, ततोऽसकृदेव मनुष्यैर्नरैर्मिथ्या व्यलीकोऽनपराधिष्वपि अज्ञानाभिनिवेशादिभिर्दण्डो देशत्यागविग्रहनिग्रहादिः प्रयुज्यते व्यापार्यते, कथमित्याह—अकारिण आमोषणादेरविधायिनोऽत्रेत्यस्मिन् लोके बध्यन्ते निगडादिभिः, मुच्यते कारको विधायकः प्रक्रमादामोषणादेरेव जनो लोकः। अनेन च यदुक्तं प्रागामोषकादीन्निवार्य नगरस्य क्षेमं कृत्वा गच्छेति तत्र तेषां ज्ञातुमशक्यतया क्षेमकरणमप्यशक्यमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

मूलम्—एअमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ ३१ ॥

व्याख्या—प्रागन्नवरमियद्भिः प्रश्नैः स्वजनान्तःपुरपुरप्रासादनृपधर्मविषयः किमस्य रागोस्ति नवेति परीक्ष्य सम्प्रति द्वेषाभावपरीक्षार्थं विजिगीषुतामूलत्वाद्द्वेषस्य तामेव परीक्षितुमनाः शक्र इदमवदत् ॥ ३१ ॥

मूलम्—जे केइ पत्थिवा तुब्भं, न नमंति नराहिवा। वसे ते ठावइत्ताणं, तओ गच्छसि खत्तिआ! ॥३२॥

व्याख्या—ये केचित् पार्थिवा नृपास्तुभ्यं न नमन्ति हे नराधिप! हे राजन्! वशे आत्मायत्तौ तान् नृपान् स्थापयित्वा वशी-

कृत्येर्थः, ततो गच्छ क्षत्रिय!। अनेन च यः समर्थो राजा सोऽनमन्नृपान् नमयति, समर्थपार्थिवश्च त्वमिति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥३२॥

मूलम्—एअमट्ठं निसामित्ता, हेउकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ३३ ॥

मूलम्—जो सहस्सं सहस्साणं, संगामे दुज्जए जिणे। एगं जिणिज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥३४॥

व्याख्या—यः सहस्रं सहस्राणां दशलक्षात्मकं प्रक्रमात् सुभटसम्बन्धि सङ्ग्रामे दुर्जये जयेदभिभवेत्, स चेदेकं जयेदात्मानमनाचारप्रवृत्तमिति गम्यते । एषोनन्तरोक्तः 'से इति' तस्य जेतुः सुभटदशलक्षजयात् परमः प्रकृष्टो जयः, अनेन चात्मन एवातिदुर्जयत्वमुक्तम् ॥ ३४ ॥ ततश्च—

मूलम्—अप्पाणमेव जुज्झा हि, किं ते जुज्झेण बज्झओ। अप्पाणमेव अप्पाणं, जइत्ता सुहमेहए ॥३५॥

व्याख्या—'अप्पाणमेवत्ति' द्वितीयायास्तृतीयार्थत्वादात्मनैव सह युध्यस्व, किं? न किञ्चिदित्यर्थः, ते तव युद्धेन बाह्यत इति बाह्यपार्थिवानाश्रित्य, एवञ्च 'अप्पाणमेवत्ति' आत्मनैव आत्मानं 'जइत्तात्ति' जित्वा सुखं ऐकान्तिकं मुक्तिसुखरूपमेधते प्राप्नोति ॥ ३५ ॥ कथमात्मन्येव जिते सुखावाप्तिरित्याह—

मूलम्—पंचिंदिआणि कोहं, माणं मायं तहेव लोभं च। दुज्जयं चेव अप्पाणं, सव्वमप्पे जिए जिअं ॥३६॥

व्याख्या—पञ्चेन्द्रियाणि श्रोत्रादीनि क्रोधो मानो माया तथैव लोभश्च 'दुज्जयं चेवत्ति' दुर्जयं इति विशेषणं सर्वत्र सम्बध्यते, चः समुच्चये, एवः पूर्तौ, अतति गच्छति अनेकान्यध्यवसायान्तराणीति आत्मा मनः, नपुंसकनिर्देशस्तु सर्वत्र सूत्रत्वात्, सर्वमेतदि-

न्द्रियादि उपलक्षणत्वान्मिथ्यात्वादि च आत्मनि जीवे जिते जितं, ततो बाह्यारिजयमुपेक्ष्यात्मन एव जये प्रवृत्तोस्म्यहमिति सूत्रत्रयार्थः

मूलम्—एअमट्ठं निसामित्ता, हेउकारणचोइओ। तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ ३७ ॥

व्याख्या—स्पष्टं, नवरमेतावता तस्य रागद्वेषाभावं निश्चित्याधुना जिनधर्मस्थैर्यं परीक्षितुमिन्द्र इदमवादीत् ॥ ३७ ॥

मूलम्—जइत्ता विउले जण्णे, भोइत्ता समणमाहणे। दच्चा भुच्चा य जट्ठाय, तओ गच्छसि खत्तिआ! ३८

व्याख्या—'जइत्तत्ति' याजयित्वा विपुलान् विस्तीर्णान् यज्ञान्, भोजयित्वा श्रमणब्राह्मणान्, दत्वा द्विजादिभ्यो गोभूमिस्वर्णादि, भुक्त्वा च मनोज्ञशब्दादीन्, इष्ट्वा च स्वयं यागान्, ततो गच्छ क्षत्रिय! अनेन यद्यत् प्राणिप्रीतिकरं तत्तद्धर्माय, विप्रादिप्राणिप्रीतिकरश्च यागादि इति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥

मूलम्—एअमट्ठं निसामित्ता, हेउकारण चोइओ। तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ३९ ॥

मूलम्—जो सहस्सं सहस्साणं, मासे मासे गवं दए। तस्सावि संजमो सेओ, अदिंतस्सावि किंचणं ॥४०॥

व्याख्या—यः सहस्रं सहस्राणां दशलक्षाणीत्यर्थः, मासे मासे गवां दद्यात्, तस्याप्येवंविधदातुरपि संयमो हिंसाद्याश्रवविरमणात्मकः श्रेयानतिप्रशस्यः, अददतोपि किञ्चन स्वल्पमपि वस्तु। एवञ्च संयमस्य प्रशस्यतरत्वं वदता यज्ञादीनां सावद्यत्वमर्थात् ज्ञापितं। यदुक्तं याज्ञिकैः—" षट् शतानि नियुज्यन्ते, पशूनां मध्यमेहनि ॥ अश्वमेधस्य वचना—न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥ १ ॥ " ततः पशुहिंसात्मकत्वात्सावद्या एव यागाः। तथा दानान्यपि अशनादीनां धर्मोपकरणानाञ्च धर्माय भवन्ति, स्वर्णगोभूम्यादीनां तु

॥१०२॥

दानानि प्राण्युपमर्दहेतुत्वात्सावद्यान्येव सावद्यत्वाच्च यागादीनि न प्राणिप्रीतिकराणीतिभाव इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

मूलम्—एअमट्ठं निसामित्ता, हेउकारणचोइओ ! तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ ४१ ॥

व्याख्या—प्राग्वन्नवरं जिनधर्मस्थैर्यमवधार्य व्रतं प्रति दार्ढ्यं परीक्षितुमिदमाचचक्षे हर्यश्वः ॥ ४१ ॥

मूलम्—घोरासमं चइता णं, अन्नं पत्थेसि आसमं । इहेव पोसहरओ, भवाहि मणुआहिवा ॥ ४२ ॥

व्याख्या—घोरोत्यन्तदुरनुचरः सचासावाश्रमश्च घोराश्रमो गार्हस्थ्यं, तस्यैवाल्पसत्त्वैर्दुष्करत्वात् । उक्तञ्च—"गृहाश्रमपरो धर्मो, न भूतो न भविष्यति ॥ पालयन्ति नराः शूराः, क्लीबाः पाषण्डमाश्रिताः ॥ १ ॥" तं त्यक्त्वा अन्यं प्रार्थयसे आश्रमं दीक्षालक्षणं, नेदं हीनसत्त्वोचितं भवादृशां युक्तं । तर्हि किं युक्तमित्याह—इहासिन्नेव गृहाश्रमे स्थित इति गम्यते, पौषधोऽष्टम्यादितिथिषु व्रतविशेषस्तत्र रतः पौषधरतो भव हे मनुजाधिप ! अणुव्रताद्युपलक्षणञ्चैतत्, अस्यैवोपादानं तु पौषधदिनेष्ववश्यम्भावात्तपोनुष्ठानख्यापकं । इह च यद्यद्घोरं तत्तद्धर्मार्थिनाऽनुष्ठेयं, घोरश्चायं गृहाश्रम इति घोरपदेन सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥

मूलम्—एअमट्ठं निसामित्ता, हेउकारण चोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ४३ ॥

मूलम्—मासे मासे उ जो बालो, कुसग्गेणं तु भुंजए।न सो सुअक्खायधम्मस्स, कलं अग्घइ सोलसिं॥४४॥

व्याख्या—मासे मासे एव तुशब्दस्यैवकारार्थत्वान्नत्वर्धमासादौ यः कश्चिद्बालो निर्विवेकः कुशाग्रेणैव दर्भाग्रेणैव भुङ्क्ते, न तु कराङ्गुल्यादिभिः । स नैव न तादृशतपोनुष्ठायी सुष्ठु शोभनः सर्वसावद्यविरतिरूपत्वादाख्यातस्तीर्थकरैः कथितः स्वाख्यातो धर्मो

स्वाख्यातधर्मा मुनिः तस्य कला भागमर्यति अर्हति षोडशीं षोडशांशसमोपि न स्यादितिभावः । ततो यत्स्वाख्यातं न स्यात् तद्घोरमपि धर्मार्थिना नानुष्ठेयं, आत्मघातादिवत् । स्वाख्यातश्च मुख्यतया मुनिधर्म एव, न तु गृहाश्रमस्ततो गृहाश्रमादयमेव श्रेयानिति । ननु ? पूर्वसूत्रे इहेव 'पोसहरओ भवाहीति' भवाहीति' वाक्येन देशविरतेः कर्तव्यता शक्रेणोक्ता, देशविरतश्च बालपण्डित उच्यते, 'समणोवासगा बालपंडिआ' इति वचनात्, तत्कथमिह बालशब्देन देशविरतो व्यपदिष्ट इतिचेदुच्यते-देशविरतस्य बालपण्डितत्वे सत्यपि एकादशाविरतिसत्तापेक्षया बाल्यांशस्य प्राधान्यविवक्षयैवमुक्तं सम्भाव्यते । दृश्यते हि समये सास्वादनवतां ज्ञानांशवत्त्वेऽपि तत्प्राधान्यविवक्षया ज्ञानित्वव्यपदेश इति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥

मूलम्-एअमट्ठं निसामित्ता, हेउकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ ४५ ॥

व्याख्या—पुनर्नीरागतामेव परीक्षितुमदोऽवददिन्द्रः ॥ ४५ ॥

मूलम्-हिरण्णं सुवण्णं मणिमुत्तं, कंसं दूसं च वाहणं ।
कोसं वड्ढावइत्ता णं, तओ गच्छसि खत्तिआ ! ॥ ४६ ॥

व्याख्या—हिरण्यं घटितस्वर्णं सुवर्णं ततोऽन्यत्, मणयश्चेन्द्रनीलाद्या मुक्ताश्च मौक्तिकानि मणिमुक्तं, कांस्यं कांस्यभाजनादि, दूष्यं वस्त्रं, चकारः स्वगतानेकभेदसूचकः, वाहनं रथाश्वादि, कोशं भाण्डागारं, वर्धयित्वा वृद्धिं नीत्वा ततो गच्छ क्षत्रिय ! अयं भावः—यो यः साकांक्षः स स सर्वानुष्ठानायोग्यः, साकांक्षश्च भवान्, आकांक्षणीयस्वर्णादिवस्तूनां सम्पूर्णत्वाभावादिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

मूलम्--एयमट्ठं निसामित्ता, हेउकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ४७ ॥

मूलम्--सुवण्णरुप्पस्स उ पव्वया भवे, सिआ हु केलाससमा असंखया ।
नरस्स लुद्धस्स न तेहि किंचि, इच्छा हु आगास समा अणंतिआ ॥ ४८ ॥

व्याख्या—सुवर्णं च रूप्यं च सुवर्णरूप्यं तस्य, तुः पूर्त्तौ, पर्वताः पर्वतप्रमाणा राशयः 'भवेत्ति' भवेयुः स्यात्कदाचित्, हुरवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततः कैलाससमा एव, न तु लघुगिरिप्रमाणाः, कैलासश्चात्र मेरुरिति वृद्धाः, तेप्यसंख्यकाः संख्यारहिता न तु द्वित्राः, नरस्य लुब्धस्य न तैः तादृशैरपि स्वर्णरूप्यपर्वतैः किञ्चिदपि स्वल्पमपि परितोषकारणं स्यादिति गम्यम् । कुत इत्याह–इच्छा अभिलाषो हुरिति यस्मात् आकाशेन समा आकाशसमा अनन्तिका अन्तरहिता । उक्तञ्च–" न सहस्राद्भवेत् तुष्टि–र्न लक्षान्न च कोटितः ॥ न राज्यान्नैव देवत्वा–न्नैन्द्रत्वादपि देहिनाम् ॥ १ ॥" इति ॥ ४८ ॥ तथा—

मूलम्--पुढवी साली जवा चेव, हिरण्णं पसुभिस्सह । पडिपुण्णं नालमेगस्स, इइ विज्जा तवं चरे ॥४९॥

व्याख्या–पृथ्वी भूमिः, शालयो लोहितशाल्यादयः, यवाः प्रतीताः, चः शेषधान्यसमुच्चयार्थः, एवोऽवधारणे भिन्नक्रमोऽग्रे योक्ष्यते, हिरण्यं सुवर्णं, रूप्याद्युपलक्षणमेतत्, पशुभिर्गवादिभिः सह प्रतिपूर्णं समस्तं नैव अलं समर्थं प्रक्रमादिच्छापूर्तये एकस्य जन्तोरिति शेषः । इत्येतत्पूर्वोक्तं 'विज्जत्ति' विदित्वा तपो द्वादशविधं चरेत्तत एव निःस्पृहतयेच्छापूर्तिसम्भवादनेन च सन्तोष एवाकांक्षापोहे क्षमो न तु स्वर्णादीत्युक्तं । ततः सन्तुष्टस्य मे स्वर्णादौ साकांक्षत्वमेव नास्तीति तद्वर्धनोद्यमो दूरापास्त एवेति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४९ ॥

मूलम्-एयमट्ठं निसामित्ता, हेउकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्ववी ॥ ५० ॥

मूलम्-अच्छेरगमब्भुदए, भोए चयसि पत्थिवा ! । असंते कामे पत्थेसि, संकप्पेण विहण्णसि ! ॥ ५१ ॥

व्याख्या—आश्चर्यमिदं वर्तते यत् त्वमेवंविधोपि 'अब्भुदएत्ति' अद्भुतकानाश्चर्यरूपान् भोगान् त्यजसि हे पार्थिव ! तथाऽसतोऽविद्यमानान् कामान् प्रार्थयसे! तदप्याश्चर्यमिति सम्बन्धः । अथवा कस्तवात्र दोषः? सङ्कल्पेनोत्तरोत्तरभोगाभिलापरूपेण विकल्पेन विहन्यसे बाध्यसे, अनन्तत्वादेवंविधसङ्कल्पस्य । परं यो विवेकी स प्राप्तान् कामानप्राप्तकामाकांक्षया न त्यजेद्विवेकी च भवानिति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥

मूलम्-एअमट्ठं निसामित्ता, हेउकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्ववी ॥ ५२ ॥

मूलम्-सल्लं कामाविसं कामा, कामा आसीविसोवमा । कामे पत्थेमाणा, अकामा जंति दुग्गइं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—शल्यमिव शल्यं कामाः शब्दादयः, विषमिव विषं कामाः, कामा आशीविषोपमाः, आशीविषः सर्पस्तदुपमाः । किञ्च कामान् प्रार्थयमाना अपेर्गम्यत्वात् प्रार्थयमाना अपि अकामा इष्यमाणकामाभावाद्यान्ति दुर्गतिं, ततः कथं तत्परिहार आश्चर्यं ? अगम्भोगप्रार्थनमपि "भवता सम्भावितं तदप्ययुक्तं, मुमुक्षूणां क्वचिदपि कांक्षाया अभावात् । उक्तं हि-" मोक्षे भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिसत्तमः" इति ॥ ५३ ॥ कथं पुनः कामान् प्रार्थयमाना दुर्गतिं यान्तीत्याह—

मूलम्-अहे वयइ कोहेणं, माणेणं अहमा गई । माया गइपडिग्घाओ, लोहाओ दुहओ भयं ॥ ५४ ॥

व्याख्या—अधो नरकगतौ व्रजति क्रोधेन, मानेन अधमा गतिः, 'मायत्ति' सुब्व्यत्ययान्मायया गतेः प्रस्तावात्सुगतेः प्रतिघातो विनाशो गतिप्रतिघातो, लोभात् 'दुहओत्ति' द्विप्रकारमैहिकं पारत्रिकं च भयं, स्यादिति सर्वत्र गम्यम् । कामेषु च प्रार्थ्यमानेष्ववश्यं भाविनः क्रोधादयस्ते चेदृशा इति कथं न तत् प्रार्थनया दुर्गतिरिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ५४ ॥ इत्थमनेकैरप्युपायैस्तं क्षोभयितुमशक्तः शक्रः किमकरोदित्याह—

मूलम्-अवउज्झिऊण माहणरूवं विउरूविऊण इंदत्तं ।
वंदइ अभित्थुणंतो इमाहिं महुराहिं वग्गूहिं ॥ ५५ ॥

व्याख्या—अपोह्य त्यक्त्वा ब्राह्मणरूपं 'विउरूविऊणत्ति' विकृत्य इन्द्रत्वं उत्तरवैक्रियमिन्द्ररूपं वन्दते नमति अभिष्टुवन् स्तुतिं कुर्वन् इमाभिर्वक्ष्यमाणाभिर्मधुराभिर्मनोहराभिर्वाग्भिर्वाणीभिरिति सूत्रार्थः ॥ ५५ ॥ तथा हि—

मूलम्-अहो ते निज्जिओ कोहो, अहो ते माणो पराजिओ ।
अहो ते निरकिआ माया, अहो ते लोहो वसीकओ ॥ ५६ ॥

व्याख्या—अहो ! इति विस्मये ते त्वया निर्जितः क्रोधः यतस्त्वमनमन्नृपवशीकरणाय प्रेरितोपि न क्षुभितः ! तथा अहो ! ते मानः पराजितो यस्त्वं मन्दिरं दह्यत इत्याद्युक्तोपि कथं मयि जीवतीदं स्यादिति नाहङ्कृतिं कृतवान् ! अहो ! ते निराकृता माया, यस्त्वं पुररक्षाहेतुषु मायाजन्येषु प्राकाराट्टालकोत्स्थलकादिषु मनो न विन्यस्तवान् ! तथाऽहो ! ते लोभो वशीकृतो यस्त्वं हिरण्यादिव-

द्वनाय नोदितोपि इच्छाया आकाशसमत्वमेवाभिहितवान् । ॥ ५६ ॥ तथा-

मूलम—अहो ते अज्जवं साहु, अहो ते साहु मद्दवं। अहो ते उत्तमा खंती, अहो ते मुत्ति उत्तमा॥५७॥

व्याख्या—स्पष्टं, नवरमार्जवं मायाभावः, साधु शोभनं, मार्दवं मानाभावः, क्षान्तिः क्रोधाभावः, मुक्तिर्निर्लोभतेति सूत्रद-
पार्थः ॥ ५७ ॥ इत्थं गुणैः स्तुत्वा फलोपदर्शनद्वारेण स्तुतिमाह—

मूलम—इहंसि उत्तमो भंते, पेच्चा होहिसि उत्तमो । लोगुत्तमुत्तमं ठाणं, सिद्धिं गच्छसि नीरओ ॥५८॥

भविष्यसि
व्याख्या—इहास्मिन् लोके असि वर्त्तसे उत्तमः उत्तमगुणान्वितत्वात्, हे भदंत ! हे पूज्य ! 'पेच्चत्ति' प्रेत्य परलोके
उत्तमः, कथमित्याह-'लोगुत्तमुत्तमंति' लोकस्य उत्तमोत्तमं अतिशयप्रधानं लोकोत्तमोत्तमं स्थानं, किं तदित्याह-सिद्धिं मुक्तिं 'गच्छ-
सित्ति' गमनाद्गमिष्यसि, नीरजा निष्कर्मेति सूत्रार्थः ॥ ५८ ॥ उपसंहरति-

मूलम्—एवं अभित्थुणंतो, रायरिसिं उत्तिमाइ सद्धाए । पायाहिणं कुणंतो, पुणो पुणो वंदए सक्को॥५९॥

व्याख्या—एवमुक्तन्यायेन अभिष्टुवन् राजर्षिं उत्तमया श्रद्धया प्रदक्षिणां कुर्वन् पुनः पुनर्वन्दते प्रणमति शक्रः ॥ ५९ ॥

मूलम्—तो वंदिऊण पाए, चक्कंकुसलक्खणे मुनिवरस्स । आगासेणुप्पइओ, ललिअचवलकुंडलतिरीडी॥६०॥

व्याख्या—ततस्तदनन्तरं वन्दित्वा पादौ चक्राङ्कुशलक्षणौ मुनिवरस्य आकाशेन उत्पतितः स्वर्गाभिमुखं गतः ललिते च ते सवि-
लासतया चपले चञ्चलतया ललितचपले तादृशे कुण्डले यस्य स ललितचपलकुण्डलः सचासौ किरीटी च मुकुटवान् ललितचपलकुण्ड-

लकिरीटीति सूत्रार्थः ॥ ६० ॥ शक्रेणैवं स्तूयमानः स मुनिः किमुत्कर्षं व्यधादुत नेत्याह—

मूलम्—नमी नमेइ अप्पाणं, सक्खं सक्केण चोइओ । चइऊण गेहं वइदेही, सामण्णे पज्जुवट्ठिओ॥६१॥

व्याख्या—नमिर्नमयति स्वतत्त्वभावनया प्रह्वं करोत्यात्मानं स्वं नतूत्सेकं नयति । उक्तञ्च—"संतगुणकित्तणेणवि पुरिसा लज्जंति जे महासत्ता ॥ इअरा पुण अलिअपसंसणेवि हिअए न मायंति ॥ १ ॥" किम्भूतो नमिः ? साक्षात्प्रत्यक्षीभूय शक्रेण चोदितः प्रेरितः त्यक्त्वा गेहं 'वइदेहित्ति' सूत्रत्वाद्विदेही विदेहदेशाधीशः श्रामण्ये पर्युपस्थितः उद्यतो न तु तत्प्रेरणयापि धर्माद्विच्युतोऽभूदिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ६१ ॥ अथामुष्य मुनिमुख्यस्य दृष्टान्तेनोपदेशमाह—

मूलम्—एवं करिंति संबुद्धा, पंडिआ पविअक्खणा ।
विणिअट्टंति भोगेसु, जहा से नमी रायरिसित्ति बेमि॥ ६२ ॥

व्याख्या—एवमिति यथामुना नमिनाम्ना मुनिना निश्चलत्वं कृतं तथाऽन्येपि कुर्वन्ति, कीदृशाः ? संबुद्धा अवगततत्त्वाः, पण्डिता निश्चितशास्त्रार्थाः, प्रविचक्षणा अभ्यासातिशयात्क्रियाम्प्रति प्रवीणाः, तादृशाश्च सन्तो विनिवर्त्तन्ते उपरमन्ते 'भोगेसुत्ति' भोगेभ्यो यथा स नमी राजर्षिस्तेभ्यो निवृत्त इति ब्रवीमीति पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥६२॥ इति समाप्तोऽध्ययनसूत्रार्थः, अथ प्रक्रान्तशेषं प्रस्तूयते, तच्चेदं—

अथ नग्गतिसंज्ञस्य, सम्बुद्धस्याप्रपादपात् ॥ तुर्यप्रत्येकबुद्धस्य, कथां वक्ष्यामि तद्यथा ॥ १ ॥ अत्रैव भरतक्षेत्रे, देशे गान्धारसंज्ञके ॥ श्रीपाण्डुवर्धनपुरे, राजा सिंहरथोऽभवत् ॥ २ ॥ अन्यदा तस्य भूभर्तु—र्द्वावश्वावुत्तरापथात् ॥ उपायने समायातौ, शक्र-

वाजित्रिजित्वरी ॥ ३ ॥ तयोर्मध्ये बभूवैक-स्तुरङ्गो वक्रशिक्षितः ॥ तमारोहन्नृपो दैवा-द्वितीयं तु तदङ्गजः ॥४॥ ततः सैन्यान्वितो राजा, निर्गत्य नगराद्बहिः ॥ वाह्यकेलीगतो वाह-वाहनार्थं प्रचक्रमे ॥५॥ प्रकृष्टां तद्गतिं द्रष्टुं, कशया प्राहरच्च तम् ॥ ततः स तुरगः सिन्धु-पूरादप्यचलद्द्रुतम् ॥६॥ तं रक्षितुं नृपोवल्गा-माचकर्ष यथा यथा ॥ तथा तथा हयो जज्ञे, जवनः पवनादपि ॥ ७ ॥ गच्छन्नेवं योजनानि, द्वादशातिगतो हयः ॥ तमरण्येऽनयन्नद्याः, पूरस्तरुमिवोदधौ ॥८॥ आकृष्याकृष्य निर्विण्णो, वल्गा तत्रामुचन्नृपः ॥ तुरङ्गमोपि तत्रैव, तस्थौ तत्क्षणमात्मना ॥ ९ ॥ ततस्तं वाजिनं ज्ञात्वा, भूशक्रो वक्रशिक्षितम् ॥ बद्ध्वा क्वापि द्रुमे भ्राम्यन्, प्राणवृत्तिं व्यधात्फलैः ॥ १० ॥ रात्रिवासाय चारूढो, गिरिमेकं महीपतिः ॥ ददर्शैकं दर्शनीयं, प्रासादं सप्तभूमिकम् ॥ ११ ॥ तस्य मध्ये प्रविष्टश्चा-द्राक्षीदेकां मृगेक्षणाम् ॥ रूपलावण्यतारुण्य-तिरस्कृतरतिश्रियम् ॥१२॥ ससम्भ्रमं समुत्थाय, प्रमोदभरमेदुरा ॥ ददौ साप्यासनं तस्मै, सोऽपि तस्मिन्नुपाविशत् ॥१३॥ मिथस्तावन्नरज्येतां, क्षणाद्दूतीकृतेक्षणौ ॥ अन्योन्यदर्शनोद्भूत-स्नेहावेशहृतत्रपौ ॥१४॥ कासि त्वं ? सुभगे ! किञ्च, तिष्ठस्येकाकिनी वने ? ॥ अथेति भूभुजा पृष्टा, सोत्कण्ठं सैवमब्रवीत् ॥ १५ ॥ भवनेऽस्मिन्वेदिकायां, पूर्वमुद्वह मां प्रभो ! ॥ पश्चात्स्वस्थमनाः सर्वं, वक्ष्ये वृत्तान्तमात्मनः ॥ १६ ॥ तत्कर्णामृतमाकर्ण्य, वाक्यं तस्या धराधिपः ॥ सरसं भोजनं प्राप्य, बुभुक्षुरिव पिप्रिये ॥ १७ ॥ भवने तत्र सानन्दं, प्रविष्टश्च जिनालयम् ॥ सोऽपश्यत्तस्य तु पुरो, वेदिकां शुभवेदिकाम् ॥ १८॥ ततो नत्वा जिनं सन्ध्या-समये वेदिकां गतः ॥ गान्धर्वेण विवाहेनो-र्वीशस्तामुदुवाह सः ॥ १९ ॥ ततो वासगृहे गत्वा, विलासैर्विविधैः सुखम् ॥ अतिवाह्य निशां प्रात-स्तौ जिनेन्द्रं प्रणेमतुः ॥ २० ॥ राज्ञः सिंहासनस्थस्यो-पविष्टार्धासने मुदा ॥ साथ राज्ञी जगौ राजन् !, वार्तां मे श्रूयतामिति ॥ २१ ॥

अत्रैव भरतक्षेत्रे, शालिलक्ष्मीविभूषिते ॥ क्षितिप्रतिष्ठितपुरे-ऽभवद्विजितशत्रुराट् ॥ २२ ॥ स चान्यदा सभामेकां, कारयित्वा
मनोहराम् ॥ सर्वां चित्रकरश्रेणी-माहूयैवमवोचत ॥ २३ ॥ यावन्ति वो गृहाणि स्यु-र्भागैस्तावन्मितैरियम् ॥ चित्रणीया सभा
चित्रै-श्चित्रैश्चित्रैकहेतुभिः ॥ २४ ॥ प्रमाणमाज्ञेत्युक्त्वाथ, नैके चित्रकृतोपि ताम् ॥ आरेभिरे चित्रयितुं, करस्तेषां स एव हि ॥२५॥
तत्र चैको जरी चित्र-करश्चित्राङ्गदाभिधः ॥ अचित्रयत्सभां नित्य-मसहायः सुतोज्झितः ॥ २६ ॥ तस्य चैकाभवत्पुत्री, नाम्ना कनक-
मञ्जरी ॥ रूपयौवनचातुर्य--कलासर्वस्वसेवधिः ॥ २७ ॥ सा प्रत्यहं सभास्थस्य, गत्वा भक्तमदात् पितुः ॥ स तु तस्यामागताया-मगा-
न्नित्यं बहिर्भुवि ॥ २८ ॥ अन्येद्युर्भक्तमादाय, प्रस्थिता सा जनाकुले ॥ राजमार्गे ययौ याव-त्कनी मन्थरगामिनी ॥ २९ ॥ तावत्तत्र
जवेनाद्रि-वाहिनीपूरजिष्णुना ॥ वाहयन्तं हयं भूप—मश्ववारं ददर्श सा ॥ ३० ॥ ततो भीता प्रणष्टा सा, गते तत्र सभामगात् ॥
सभक्तामागतां तां च, वीक्ष्य वृद्धो बहिर्ययौ ॥ ३१ ॥ तस्य पुत्री तु तत्रस्था, कौतुकात्कुट्टिमेऽलिखत् ॥ विविधैर्वर्णकैरेकं, केकिपिच्छं
यथास्थितम् ॥ ३२ ॥ अत्रान्तरे सभां द्रष्टुं, तत्रायातो महीपतिः ॥ तत्केकिपिच्छमादातुं, चिक्षेप करमञ्जसा ॥ ३३ ॥ तत्पिच्छं
तत्करे नागा—न्नखभङ्गस्त्वजायत ॥ प्रवृत्तिर्हि विना तत्त्व-ज्ञानं स्यान्निफला नृणाम् ॥ ३४ ॥ ततो विलक्षं क्ष्मापालं, वीक्ष-
माणमितस्ततः ॥ सविलासं विहस्येति, प्रोचे कनकमञ्जरी ॥ ३५ ॥ मञ्चको हि त्रिभिः पादैः, सुस्थितो न भवेदिति ॥ पश्यन्त्यास्तु-
र्यपादं मे, तुर्यमूर्खोऽमिलद्भवान् ॥ ३६ ॥ केऽन्ये त्रयः कथञ्चाहं, तुर्यः ? इत्यवनीभृता ॥ पृष्टा सा पुनरित्यूचे, तं राजानमजानती
॥ ३७ ॥ अहं चित्राङ्गदाह्वस्य, वृद्धचित्रकृतः सुता ॥ इहस्थस्य पितुर्हेतो—रायान्त्यादाय भोजनम् ॥ ३८ ॥ रंहसा भूयसा वाहं,
वाहयन्तं चतुष्पथे ॥ अद्यैकं मर्त्यमद्राक्षं, स मूर्खः प्रथमो मतः ॥ ३९ ॥ [युग्मम्] राजमार्गो हि बालस्त्री—वृद्धाद्यैः सङ्कुलो

भवेत् ॥ इति तत्र जवेनाश्वान्, वाहयन्ति न धीवनाः ॥ ४० ॥ निर्दयः स तु तत्रापि, रंहसा वाहयन् हयम् ॥ खट्वायामादिमः
पादः, कथ्यते बालिशाग्रणीः ! ॥ ४१ ॥ द्वितीयस्तु महीपालो–ऽविज्ञातपरवेदनः ॥ शिल्पिनां वेश्मतुल्यांशे–योऽदाच्चित्रयितुं सभाम्
॥ ४२ ॥ सन्ति चित्रकृतोऽनेके–ऽन्येषु सर्वेषु वेश्मसु ॥ मम तातस्तु निष्पुत्रो, दुःस्थो वृद्धश्च विद्यते ॥४३॥ तस्याप्यन्यैः सह समं,
भूपो भागं प्रकल्पयन् ॥ द्वितीयः प्रोच्यते मूढ–स्तृतीयस्तु पिता मम ! ॥ ४४ ॥ स हि पूर्वार्जितं सर्वं, बुभुजे चित्रयन् सभाम् ॥
विनार्जनं भुज्यमानं, वित्तं हि स्यात्कियच्चिरम् ? ॥४५॥ अथ यत्किञ्चिदादाया–गतायां मयि भोजनम् ॥ स याति देहचिन्तायै,
न तु पूर्वं करोति ताम् ॥४६॥ ततश्च शीतलीभूतं, तद्भोज्यं विरसं भवेत् ॥ सदन्नेपि हि शीते स्या–द्वैरस्यं किं पुनः परे ? ॥४७॥
तादृशं च विधायान्नं, भुञ्जानो मत्पिताऽनिशम् ॥ तृतीयः प्रोच्यते जाल्म–श्चतुर्थस्तु भवान्मतः ! ॥ ४८ ॥ आगमो हि कदाप्यत्र, न
सम्भवति केकिनाम् ॥ तत्स्यात्कौतस्कुतः पात–स्तत्पिच्छस्येह कुट्टिमे ? ॥ ४९ ॥ अथात्रापि तदानीतं, स्यात्केनापीति चेत्तदा ॥ तस्य
प्राग् निर्णयः कार्य–स्तद्रोमस्फुरणादिना ॥ ५० ॥ तं विना तु क्षिपन् पाणि–मस्मिंस्त्वं मूढ एव हि! ॥ ततोवादीन्नृपः सत्य–महं पाद–
स्तुरीयकः ॥ ५१ ॥ दध्यौ च भूपतिरहो !, अस्या वचनचातुरी ॥ अहो बुद्धिरहोरूप–महो लावण्यमद्भुतम् ॥५२॥ पाणौकृत्य तदेनां
द्राक्, करोमि सफलं जनुः ॥ ध्यायन्निति निजं धाम, ययौ नृपतिरुत्सुकः ॥ ५३ ॥ तातं प्रभोज्य तस्याश्च, गतायां स्वगृहे नृपः ॥
प्रैषीच्चित्राङ्गदास्यर्णे, श्रीगुप्ताभिधधीसखम् ॥ ५४ ॥ तेनार्थितः पार्थिवार्थे, कन्यां कनकमञ्जरीम् ॥ चित्राङ्गदोवदद्युक्त–मदः किन्त्वस्मि
निर्धनः ॥५५॥ तद्विवाहोत्सवं राज्ञः, पूजाञ्च विदधे कथम् ? ॥ दुःस्थानां क्षुदरापूर्ति–रपि कृच्छ्रेण जायते ! ॥५६॥ सचिवेनाथ
तत्राख्ये, राज्ञः प्रोक्ते नृपोपि द्रि ॥ धनधान्यहिरण्याद्यै–स्तस्य गेहमपूरयत् ॥ ५७ ॥ शुभे चाह्नि महीशस्ता–मुपयेमे महामहैः ॥

ददौ च तस्यै प्रासादं, दासाद्यं च परिच्छदम् ॥ ५८ ॥ तस्य राज्ञोऽभवन् राज्ञ्यो, बहुलास्तासु चान्वहम् ॥ भूपतेर्वाससौधेगा-देकैका
स्वस्ववारके ॥ ५९ ॥ तस्मिन्दिने तु भूपेना-दिष्टा कनकमञ्जरी ॥ ययौ दास्या समं राज्ञो, गेहं भूषणभूषिता ॥ ६० ॥ तत्रागमय-
माना सा, नृपं तस्थौ तु विष्टरे ॥ राज्यागतें च विनय-मभ्युत्थानादिकं व्यधात् ॥ ६१ ॥ भूपेऽथ सुप्ते शय्याया-मेवं मदनिका-
भिधा ॥ पूर्वसङ्केतिता दासी, जगौ कनकमञ्जरीम् ॥ ६२ ॥ स्वामिनि ! त्वं कथा ब्रूहि, काञ्चित्कौतुककारिणीम् ॥ सा प्रोचे राज्ञि
निद्राणे, कथयिष्यामि तामहम् ॥ ६३ ॥ तच्छ्रुत्वा भूधवो दध्या-वस्याश्चातुर्यपेशले ॥ वचने श्रूयमाणे हि, शर्करा कर्करायते ॥६४॥
ततोऽनया वक्ष्यमाण-माख्यानमहमप्यहो ! ॥ शृणोमीति नृपो ध्यायन्, सुष्वापालीकनिद्रया ॥ ६५ ॥ अथोचे मदना देवि !, सुप्तो
राट् कथ्यतां कथा ॥ साऽवदत्सावधाना त्वं, शृणु तां वच्मि तद्यथा ॥६६॥ श्रीवसन्तपुरे श्रेष्ठी, वरुणाख्यो दृषन्मयम् ॥ अचीकर-
द्देवकुल-मेकमेककरोच्छ्रयम् ॥६७॥ तत्र देवकुले देवं, चतुर्हस्तं न्यधत्त सः ॥ तदाकर्ण्य जगौ जात-कौतुका मदनेति ताम् ॥ ६८ ॥
एकहस्ते सुरगृहे, चतुर्हस्तः सुरः कथम् ? ॥ मातीति संशयं छिन्धि, स हि खाट्कुरुते हृदि ॥ ६९ ॥ देवी स्माहाधुनायाति, निद्रा मे
तत्परेद्यवि ॥ इदं वक्ष्यामि ते को हि, निद्रासुखमुपेक्षते ? ॥ ७० ॥ एवमस्त्विति जल्पन्ती, ततोऽगान्मदना गृहम् ॥ अथो यथो-
चितस्थाने-ऽस्वपीत्कनकमञ्जरी ॥ ७१ ॥ भूपस्त्वचिन्तयदियं, वार्ता सङ्गच्छते कथम् ? ॥ तस्या रहस्यं पृच्छामि, तदेनामधुनैव हि
॥७२॥यद्वा वक्ष्यत्यसौ जाल्म-मस्मिन् प्रश्ने कृते हि माम् ॥ अर्धोदिता च वार्ता स्या-द्दुर्लभातोपि वल्लभा॥७३॥ श्वस्तनेपि
दिने दास्ये, तदस्या एव वारकम् ॥ यथार्थकथिता वार्ता, श्रूयते स्वयमेव सा ॥७४॥ ध्यात्वेत्यदान्नृपस्तस्यै, द्वितीयेप्यह्नि वारकम् ॥
तथैव राज्ञि सुप्ते ता-मदो मदनिकाऽवदत् ! ॥ ७५ ॥ तामर्धोक्तां कथां ब्रूहि, तयेत्युक्ते च साऽब्रवीत् ॥ देवश्चतुर्भुजः सोऽभू-न्न तु

तन्मानभूधनः ॥७६॥ अथाख्याहि कथामन्या-मेवं मदनयोदिता ॥ राज्ञी जगौ वने क्वापि, रक्ताशोकद्रुमोऽभवत् ॥ ७७ ॥ शाखा-
शताकुलस्यापि, तस्य छाया तु नाभवत् ॥ जगाद मदना तस्य, छाया न स्यात्तरोः कथम् ? ॥ ७८ ॥ साख्यत्तन्द्राकुलास्मीति, कल्ये
वक्ष्याम्यदस्तव ॥ ततस्तस्यै ददौ भूप-स्तुतीयेप्यह्नि वारकम् ॥ ७९ ॥ प्राग्वन्मदनया पृष्टा, साथ प्रोचे महाशया ॥ तरोस्तस्याभव
च्छाया-ऽस्मादूर्ध्वन्तु नाऽभवत् ॥ ८० ॥ आख्यानमन्यदाख्याही-त्युक्ता मदनया पुनः॥ सावादीत् क्वाप्यभूद्ग्रामे, कोपि दासेरपा-
लकः ॥ ८१ ॥ तस्य चैको महाकायो, रवणोन्तर्वणं चरन् ॥ एकं बब्बूलमद्राक्षीत्, फलपुष्पभराकुलम् ॥ ८२ ॥ ततः स तं द्रुम-
मभि-ग्रीवा प्रासारयन्मुहुः ॥ पत्रमात्रमपि प्राप, न तु तस्य महातरोः ॥ ८३ ॥ जातकोपस्ततस्तस्य, द्रुमस्योर्ध्वं क्रमेलकः ॥ विण्मूत्रे
व्यसृजत्को वा, कदर्येभ्यो न कुप्यति ? ॥८४॥ मदनाख्यन्मुखेनापि, यं न प्राप महाद्रुमम् ॥ तस्योपरि शकृन्मूत्रे, स दासेरो व्यधा-
त्कथम् ? ॥ ८५ ॥ राज्ञी जगाविदं कल्ये, वक्ष्ये निद्रामि साम्प्रतम् ॥ तुर्येप्यह्नि ततो राजा, तस्यै वारकमार्पयत् ॥८६॥ ततो दास्या
तया पृष्टा, प्रोचे कनकमञ्जरी ॥ बब्बूलः स हि कूपेभू-त्तत्तं प्सातुं स नाशकत् ॥८७॥ प्राग्वत्कथान्तरं पृष्टा, तया सा चैवमब्रवीत् ॥
भूपेन क्वापि केनापि, गृहीतौ द्वौ मलिम्लुचौ ॥ ८८ ॥ मञ्जूषानिहितौ तौ च, नृपो नद्यामवाहयत् ॥ दयार्द्रचेता न पुन-र्मारया-
मास तौ स्वयम् ॥ ८९ ॥ यान्तीं नदीजले वीक्ष्य, तां पेटां केप्यकर्षयन् ॥ तां समुद्घाटय ते चैव-मपृच्छंस्तौ विनिर्गतौ ॥ ९० ॥
युवयोः क्षिप्तयोरत्र, जज्ञिरे कति वासराः ? ॥ अद्य तुर्यं दिनमिति, तयोरेकोब्रवीत्तदा ॥ ९१ ॥ कथं तुर्यमहर्ज्ञात-मिति पृष्टा भुजि-
ष्यया ॥ बब्बूले स इदं वक्ष्ये, निद्राकालो ह्युपस्थितः ॥ ९२ ॥ पञ्चमेपि दिने राज्ञा, कौतुकाद्दत्तवारका ॥ तथैव दास्या पृष्टा चे-त्यूचे
कनकमञ्जरी ॥ ९३ ॥ तृतीयज्वरवानासी-दित्यज्ञासीत्स तं दिनम् ॥ इत्युक्त्वा सा कथामन्यां, दास्या पृष्टैवमब्रवीत् ॥९४॥ जज्ञिरे

॥११५॥

बहुला राज्यो, राज्ञः कस्यापि कुत्रचित् ॥ तासु चैकाभवत्तस्य, स्वप्राणेभ्योपि वल्लभा ॥ ९५ ॥ राज्ञीनां शङ्कयान्यासां, कलादैर्भूगृह-
स्थितैः ॥ स च तस्याः कृते छन्न-मलङ्कारानकारयत् ॥ ९६ ॥ को हि कालोधुनास्तीति, कलादांस्तांश्च कौतुकात् ॥ कोप्यपृच्छत्तदा
चैको, रात्रिरस्तित्यभाषत ॥९७॥ तत्र रात्रिः कथं ज्ञाते-त्युक्ता राज्ञी भुजिष्यया ॥ प्रोचे प्रमीलाभ्येतीति, वक्ष्येन्येद्युरिदं तव ॥९८॥
षष्ठेप्यह्नि नृपप्राप्त-वारका साथ तां जगौ ॥ भूगृहेपि निशान्धत्वा-त्स क्षपां ज्ञातवानिति ॥९९॥ कथान्तरञ्च पृष्टैवं, साख्यत्कस्यापि
भूपतेः ॥ पेटां भूषणसम्पूर्णां, निश्छिद्रां कोप्यढौकयत् ॥ १०० ॥ तस्यां चानुद्घाटिताया-मेवापश्यन्नृपोऽखिलान् ॥ तन्मध्यस्थान-
लङ्कारा-न्दासाख्यत्स्यादिदं कथम् ? ॥ १०१ राज्ञी स्माह तवेदं श्वो, वदिष्यामि शयेऽधुना ॥ प्राप्ता च वारकं प्राग्व-चेट्या पृष्टैवम-
भ्यधात् ॥ १०२ ॥ बभूव पेटिका सा हि, स्वच्छस्फटिकनिर्मिता ॥ तत्तस्यां पिहितास्याया-मपि भूषा ददर्श राट् ॥१०३॥ आख्या-
नैरीदृशैर्यावत्, षण्मासान् सा नरेश्वरम् ॥ व्यमोहयत्ततः सोभू-त्तस्यामेव रतो भृशम् ॥ १०४ ॥ नृपाङ्गजा अप्यन्यास्तु, राज्ञीर्नाज-
ल्पयन्नृपः ॥ ततस्ताः कुपिता नित्यं, तस्याश्छिद्राण्यमार्गयन् ॥ १०५ ॥ ऊचुश्चैवमयं भूपो-ऽनया नूनं वशीकृतः ॥ कुलीना अपि
नस्त्यक्त्वा, यदस्यामेव रज्यते ॥ १०६ ॥ चित्रकृत्तनया सा तु, सुधीर्मध्यंदिनेन्वहम् ॥ स्थित्वा गर्भगृहे हित्वा, वस्त्रभूषा नृपा-
र्पिताः ॥ १०७ ॥ आमुच्य पितृसत्कानि, वस्त्राण्याभरणानि च ॥ एकाकिनी स्वमात्मान-मेवमुच्चैरबोधयत् ॥ १०८ ॥ [युग्मम्]
रे जीव ! मा मदं कार्षी-र्मा विधा ऋद्धिगौरवम् ॥ मा विस्मार्षीर्निजां पूर्वा-वस्थां प्राप्तोपि सम्पदम् ॥१०९॥ अलङ्कारांस्त्रपुमयान्,
जीर्णानि वसनानि च ॥ निजानीमानी जानीहि, सर्वमन्यत्तु भूपतेः ॥ ११० ॥ तद्दर्पमपहाय त्व-मात्मन् ! शान्तमना भव ॥ यथा
सुचिरमेतासां, पदं भवसि सम्पदाम् ॥ १११ ॥ अन्यथा तु नरेन्द्रस्त्वां, गृहीत्वा गलकन्दले ॥ निष्काशयिष्यति गृहात्, कुथिताङ्गीं

मुनीमिर ॥ ११२ ॥ तत्र तच्चेष्टितं दृष्ट्वा, दुष्टास्तुष्टाश्छलान्विषः ॥ इत्यूचिरेऽपरा राज्यो, जनेशं विजने स्थितम् ॥ ११३ ॥ यद्यपि त्वं प्रभोऽस्मासु, निःस्नेहोसि तथापि हि ॥ रक्षामस्त्वां वयं विप्लवात्, स्त्रियो हि पतिदेवताः ॥११४॥ त्वत्प्रिया सा हि कुरुते, कार्मणं किञ्चिदन्वहम् ॥ तया वशीकृतस्त्वं तु, न जानासि तदप्यहो ! ॥ ११५ ॥ अथ राज्ञा कथमिद-मित्युक्तास्ताः पुनर्जगुः ॥ यदि प्रत्येषि न तदा, त्वं निरूपय केनचित् ॥ ११६ ॥ सा हि स्थित्वापवरके, पिधाय द्वारमन्वहम् ॥ कृत्वा कुवेषं मध्याह्ने, किञ्चिन्मुणमुणायते ! ॥ ११७ ॥ तन्निशम्य नृपस्तत्र, गतस्तद्वीक्षितुं स्वयम् ॥ प्राग्वत्स्वनिन्दां कुर्वत्या-स्तस्याः शुश्राव तां गिरम् ॥ ११८ ॥ ततस्तुष्टो नृपोऽध्यासी-दहो ! अस्याः शुभा मतिः ॥ अहो विवेकच्छेकत्व-महो मानापमाननम् ! ॥११९॥ मदोन्मत्ता भवन्त्यन्ये, स्वल्पानामपि सम्पदि ॥ असौ तु सम्पदुत्कर्षे, सम्प्राप्तापि न माद्यति ! ॥१२०॥ तदस्याः सन्ति सर्वेपि, गुणा एवेति निश्चितम् ॥ राज्यस्त्वेता गुणमपि, दोषं पश्यन्ति मत्सरात् ! ॥ १२१ ॥ उक्तञ्च—"जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवम् ॥ शूरे निर्घृणता ऋजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ॥ तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे ॥ तत्को नाम गुणो भवेत्स गुणिनां यो दुर्जननाङ्कितः" ? ॥१२२॥ ध्यात्वेति भूपतिस्तुष्टः, पट्टराज्ञीं चकार ताम् ॥ गुणैर्महत्त्वमाप्नोति, जनो न तु कुलादिभिः ॥१२३॥ नृपो विमलचन्द्राख्य-सूरिपार्श्वे स चान्यदा ॥ सह कनकमञ्जर्या, श्राद्धधर्ममुपाददे ! ॥ १२४ ॥ साथ चित्रकृतः पुत्री, क्रमान्मृत्वा दिवं ययौ ॥ अविराधितधर्माणः, सुरेष्वेव व्रजन्ति हि ॥१२५॥ वैताढ्ये तोरणपुरे, दृढशक्तिमहीपतेः ॥ सुता कनकमालाख्या, जज्ञे स्वर्गाच्च्युता तु सा ॥१२६॥ तां प्राप्तयौवनां प्रेक्ष्य, रूपाढ्यां मोहितोऽन्यदा ॥ हृत्वानैषीदिह गिरौ, खेचरो वासवाभिधः ॥१२७॥ विद्यया विहिते सद्यः, प्रासादेऽस्मिन् विमुच्य ताम् ॥ स व्यधाद्वेदिकामेनां, यावदुद्वोढुमुद्यतः ॥ १२८ ॥ तावदत्रागतस्तस्या, अग्रजस्तां

गवेष   धुमाद्धास्त कनक-तेजास्तं खेचरं क्रुधा ॥ १२९ ॥ विद्याबलोर्जितौ युद्धं, कुर्वन्तौ तुल्यविक्रमौ ॥ तावन्योन्यप्रहारेण, सद्योभूतां यमातिथी ॥ १३० ॥ स्वं तद्विनाशकीनाशं, निन्दन्ती वीक्ष्य तौ मृतौ ॥ चिरं रुरोद कनक-माला भ्रातृशुचाकुला ॥१३१॥ तदा चात्रागतो वान-मन्तराख्यः सुरोत्तमः ॥ वत्से ! त्वं मम पुत्रीति, प्रेम्णा यावदुवाच ताम् ॥ १३२ ॥ सुतामन्वेषयंस्ताव-दृढशक्तिरिहाययौ ॥ ततः कनकमालां द्राक्, शवरूपां सुरोकरोत् ॥ १३३ ॥ अथ तान् पतितान् पृथ्व्यां, स्वपुत्रीपुत्रवासवान् ॥ विपन्नान् वीक्ष्य संविग्नो, दृढशक्तिरचिन्तयत् ॥ १३४ ॥ वासवेन सुतो नूनं, जघ्ने तेन च वासवः ॥ सुता तु वासवेनैव, मार्यमाणेन मारिता ॥१३५॥ तत्संसारेत्र दुःखाढये, कृती को नाम राज्यते ? ॥ ध्यात्वेति प्राव्रजद्विद्या-धरराजस्तदेव सः ॥१३६॥ मायां हृत्वा ततो देवः, समं कनकमालया ॥ ननाम श्रमणं सोऽपि, किमेतदिति पृष्टवान् ? ॥१३७॥ अथोक्ते भ्रातृपञ्चत्वो-दन्ते कनकमालया ॥ मया शवत्रयं दृष्टं, कथमित्यवदन्मुनिः ? ॥ १३८ ॥ सुरोथाचीकथन्माया, मयासौ तव दर्शिता ! ॥ मुनिः साह कुतो हेतो-र्माया मे दर्शिता त्वया ? ॥ १३९ ॥ देवोवादीत्तत्र हेतुं, दृढशक्तिमुने ! शृणु ॥ क्षितिप्रतिष्ठितपुरे, जज्ञे विजितशत्रुराट् ॥ १४० ॥ स च चित्रकृतः पुत्रीं, नाम्ना कनकमञ्जरीम् ॥ उपयेमेन्यदा सा च, परमश्राविकाभवत् ॥ १४१ ॥ तया पञ्चनमस्कारा-दिना निर्यामितो मृतः ॥ तत्पिता चित्रकृद्वान-मन्तराख्यः सुरोभवत् ॥ १४२ ॥ सोहमत्राधुनायातो-ऽपश्यं शोकाकुलामिमाम् ॥ उत्पन्नभूरिप्रेमाचो-पयोगमवधेरदाम् ॥ १४३ ॥ असौ मे प्राग्भवसुते-त्यज्ञासिषमहं ततः ॥ त्वाञ्च तत्क्षणमायान्तं, निरीक्ष्यैवमचिन्तयम् ॥१४४॥ पित्रा सहासौ गन्त्रीति, भावी मे विरहोनया ॥ ध्यात्वेत्यदर्शयमिमां, मायया ते शवोपमाम् ॥१४५॥ त्वां च प्रव्रजितं प्रेक्ष्य, माया द्राक् संहृता मया ॥ तन्मे दुश्चेष्टितमिदं, सोढव्यं सुमुने ! त्वया ॥ १४६ ॥ धर्महेतुतया मे त्व-मुपकर्तासि तत्कुतः ? ॥ इत्थमात्थेति

मञ्जन्य—मुत्पपात मुनिस्ततः ॥ १४७ ॥ तदा कनकमालापि, श्रुत्वा वृत्तान्तमात्मनः ॥ प्राप्ता जातिस्मृतिं सद्यो, ददर्श प्राग्भवं
निजम् ॥ १४८ ॥ मत्पितायमिति प्रेम, सुरे सा तत्र बिभ्रती ॥ तात ! को मे वरो भावी—त्यप्राक्षीत्तं दिवौकसम् ॥ १४९ ॥ सुरो-
थावधिना ज्ञात्वा, प्रोचे प्राच्यस्तव प्रियः ॥ राजा विजितशत्रुः स, देवीभूय च्युतो दिवः ॥ १५० ॥ दृढसिंहमहीनेतुः, सुतः सिंह
रथाह्वयः ॥ जातोस्ति मेदिनीभर्ता, भर्ता भावी स ते सुते ! ॥ १५१ ॥ [युग्मम्] तत्सङ्गो मे कथमिह, भावीत्युक्तस्तया पुनः ? ॥
सुरोवादीदिहागन्ता, वाजिनापहृतो हि सः ॥ १५२ ॥ तदुद्वेगं विहाय त्व—मिह तिष्ठ यथासुखम् ॥ अहं त्वदादेशकारी, स्थास्यामि तव
सन्निधौ ॥ १५३ ॥ इत्युक्त्वा सपरीवारः, प्रासादेऽस्मादिहामरः ॥ तस्थौ कनकमालापि, तदभ्यर्णे सुरीवृता ॥ १५४ ॥ स्वामिन् !
कनकमालां तां, मामवेहि गुणोदधे ! ॥ स देवस्तु ययौ मेरुं, चैत्यनत्यै गतेऽहनि ॥ १५५ ॥ ततस्त्वमपराह्ने म—त्पुण्याकृष्ट इहा-
गमः ॥ मन्मनोनयनाम्भोज—विभासनविभाकरः ॥ १५६ ॥ मया तूत्कण्ठया ताता—गमं यावत्प्रतीक्षितुम् ॥ अशक्तया त्वया साकं,
स्वयमात्मा विवाहितः ॥ १५७ ॥ एष स्वामिन् स्ववृत्तान्तो, मया तुभ्यं निवेदितः ॥ इति तद्वाक्यमाकर्ण्य, जातिं सस्मार पार्थिवः
॥ १५८ ॥ अत्रान्तरे सुरवधू—युतस्तत्रागतः सुरः ॥ प्रणेमे भूभुजा सोपि, तमुच्चैरभ्यनन्दयत् ॥ १५९ ॥ ततो विवाहवृत्तान्ते, प्रोक्ते
कनकमालया ॥ अत्यर्थं मुदितो देव—श्चिरं भूपमवार्तयत् ॥ १६० ॥ दिव्यं भोज्यं च मध्याह्ने, सभार्यो बुभुजे नृपः ॥ इत्थं स्थित्वा
मासमेकं, सोन्यदेत्यवदत्प्रियाम् ॥ १६१ ॥ अरक्षकं भोज्यमिव, द्राक्का राज्यं मम द्विषः ॥ उपद्रोष्यन्ति तद्गन्तु—मनुमन्यस्व मां
प्रिये ! ॥ १६२ ॥ सावदत्त्वत्पुरं दूरे, पादचारेण तत्कथम् ॥ इतो यास्यसि तत्र त्वं, ततो वात्रागमिष्यसि ? ॥ १६३ ॥ तत्प्रज्ञप्तीं
महाविद्यां, गृहाण त्वं मदन्तिकात् ॥ ततो राजा गृहीत्वा तां, विधिपूर्वमसाधयत् ॥ १६४ ॥ अगाच्च व्योममार्गेण, प्रियां पृष्ट्वा निजं

पुरम् ॥ लोकैः पृष्टश्च सकलं, यथा वृत्तमचीकथत् ॥ १६५ ॥ ततः कृतोत्सवाः पौराः, प्रोचुरेवं सविस्मयाः ॥ अहो ! भूमीविभोर्भाग्या-भ्युदयो भुवनाद्भुतः ॥ १६६ ॥ सम्पदामास्पदेप्यन्ये, विन्दन्ति विपदं विशः ॥ असौ तु भाग्यवान् व्याप-दास्पदेप्याप सम्पदम् ॥ १६७ ॥ भूप्रियस्तु प्रियां ध्यायन्, पञ्चमेह्नि ययौ नगम् ॥ दिनानि कतिचित्तत्र, स्थित्वायासीत्पुनः पुरे ॥ १६८ ॥ एवं मुहुर्मुहुः शैले, व्रजन्तं तं नृपं प्रजाः ॥ नगेस्मिन् गतिरस्येति, नाम्ना नग्गतिमूचिरे ॥ १६९ ॥ तं चान्यदा गतं तस्मि-न्नद्रावित्यवदत्सुरः॥ आदेशं स्वप्रभोः कर्तुं, यास्याम्यहमितोधुना ॥१७०॥ यद्यप्येनां विहायाहं, क्वापि नो गन्तुमुत्सहे ॥ अनुल्लङ्घ्यां प्रभोराज्ञां तथाप्युल्लङ्घ्ये कथम् ॥ १७१ ॥ कालक्षेपश्च मे भूयान्, भविता तत्र भूपते ! ॥ इतः स्थानाच्च नान्यत्र, सुता मे लप्स्यते रतिम् ॥ १७२ ॥ तद्यथैकाकिनी न स्या-दसौ कार्यं तथा त्वया ॥ मद्वियोगेन्यथा दुःख-मस्या भूरि भविष्यति ॥ १७३ ॥ इत्युदीर्य गते देवे, तस्या धृतिकृते नृपः ॥ अकारयन्नगे तत्र, नगरं नव्यमुत्तमम् ॥ १७४ ॥ प्रलोभ्य लोकांश्चानेकान्, पुरे तत्र न्यवासयत् ॥ चैत्यान्यचीकरत्तेषु, जिनार्चाश्च न्यवीविशत् ॥ १७५ ॥ ग्रामान् सहस्रशस्तत्रा-रण्ये चावासयन्नृपः ॥ तच्च राज्यद्वयं सम्यक्, शशासोदग्रशासनः ॥१७६॥ न्यायेन पालयन् राज्यं, क्रीडन् कनकमालया ॥ जिनांश्च पूजयन्नित्यं, स त्रिवर्गमसाधयत् ॥ १७७ ॥ सोथ कार्तिकराकाया-मन्यदा सैन्यसंयुतः ॥ नरेन्द्रो नगराद्राज-पाटिकायै विनिर्ययौ ॥ १७८ ॥ तदा च पल्लवाताम्रं, मञ्जरीपुञ्जपिञ्जरम् ॥ माकन्दमेकमद्राक्षी-च्छत्राकरं सदाफलम् ॥ १७९ ॥ चूतस्य तस्य कान्तस्य, मङ्गलार्थमिलापतिः ॥ आददे मञ्जरीमेकां, शेषामिव सुधाभुजः ॥ १८० ॥ सैन्यलोकास्ततः सर्वे, पत्रपल्लवमञ्जरीः ॥ आदाय दारुशेषं तं, सहकारं वितेनिरे ॥१८१॥ गत्वारामं निवृत्तोथ, तत्रायातः क्षणान्तरे ॥ आम्रः क्वास्रः स कुत्रेति, राजा पप्रच्छ मन्त्रिणम् ॥ १८२ ॥ मन्त्रिणा च तरौ तस्मिन्, काष्ठशेषे प्रदर्शिते ॥ ईदृशोसौ कथमभू-दित्यपृ-

ख्त् पुनर्नृपः ॥ १८३ ॥ उवाच मानवी वाच, स्वामिन्नस्य महातरोः ॥ जगृहे मञ्जरी पूर्व-मेका युष्माभिरुत्तमा ॥ १८४ ॥ इत्यमुं
मेनिरे सर्वे, पत्रपुष्पफलादिकम् ॥ गृहीत्वा चक्रुरश्रीकं धनिनं तस्करा इव ॥ १८५ ॥ तदाकर्ण्य नृपो दध्यौ, चञ्चलत्वमहो !
श्रियाम्। यत्ताद्दृशोप्ययमो चूतः, क्षणान्निःश्रीकतां ययौ ! ॥१८६॥ यत्रैव तुष्टिकृतपूर्वं, स्यात्तदेव क्षणान्तरे॥ जायतेऽनीदृशं
ग्लानि-समये भोजनं यथा ॥१८७॥ यथा हि बुद्बुदाटोपः, सन्ध्यारागश्च न स्थिरः। सम्पदोपि तथा सर्वा, न स्थिरा इति
निश्चितम्॥१८८॥यस्तु मोहान्न जानाति,बालिशः सम्पदं स्थिराम्॥ शाश्वतीं मन्यते मन्दः स हि सौदामिनीमपि॥१८९॥
ततो दुष्कर्मतामिस्र-तमिस्राकल्पयानया ॥ आयतौ दुःखदायिन्या, कृतं मे राज्यसम्पदा ॥ १९० ॥ एवं विमृश्याद्दतसाधुधर्मः, प्रत्ये
कबुद्धश्चतुरश्चतुर्थः ॥ गान्धारराड् नग्गतिनामधेयः, पृथ्व्यां व्यहार्षीत्सुरदत्तवेषः ॥ १९१ ॥ इति नग्गतिनृपकथा ॥ ४ ॥ ततश्च—

राज्येषु न्यस्य पुत्रांस्ते, चत्वारोप्यात्तव्रताः ॥ क्षितिप्रतिष्ठितपुरे, विहरन्तोन्यदा ययुः ॥ १ ॥ तत्र चाभूच्चतुर्द्वार-मेकं यक्षनि-
केतनम् ॥ तस्मिंश्च व्यन्तरो मूर्त्ति-स्थितः पूर्वामुखोभवत् ॥ २ ॥ करकण्डुमुनिस्तत्र, पूर्वद्वारा प्रविष्टवान् ॥ अपाचीसम्मुखद्वारा, द्विमु-
खश्च महामुनिः ॥ ३ ॥ पराङ्मुखः कथं साधो-स्तिष्ठामिति विचिन्तयन् ॥ तदापरं व्यधाद्यक्षो, दक्षिणाभिमुखं मुखम् ॥ ४ ॥ नमि
स्तु पश्चिमद्वारा, प्राविशद्यक्षमन्दिरे ॥ ततोपि वदनं प्राग्व-त्तृतीयमकरोत्सुरः ॥ ५ ॥ नग्गतिस्त्वविशत्तत्रो-त्तरद्वारा गुणोत्तरः ॥
यक्षश्चक्रे ततोप्यास्यं, ततश्चाभूच्चतुर्मुखः ॥ ६ ॥ करकण्डोस्तु सा रूक्ष-कण्डूर्देहे तदाप्यभूत् ॥ ततः स कण्डूयनकं, लात्वाऽकण्डूयत
श्रुतिम् ॥ ७ ॥ तेन सङ्गोप्यमानं च, तद्वीक्ष्य द्विमुखोऽब्रवीत् ॥ त्यक्तं राज्यादि चेत्सर्वं, तदादः सञ्चिनोपि किम् ? ॥ ८ ॥
नेनेत्युक्तोपि नो किञ्चित्, करकण्डुर्यदावदत् ॥ तदा द्विमुखराजर्षिं, नमिसाधुरदोऽभ्यधात् ॥ ९ ॥ त्यक्तराज्यादिकार्योपि, निर्ग्रन्थोपि

भवान् स्वयम् ॥ करोति कार्यं चेदन्य–दोषप्रेक्षणलक्षणम् ॥१०॥ किमर्थं तर्हि राज्यस्थो–धिकृतान् कृतवान् भवान् ॥ परापराधवीक्षायै, क्रियन्ते हि नियोगिनः ॥११॥ इदानीं तु नियोगित्वं, निःसङ्गस्योचितं न ते ॥ तच्छ्रुत्वा नमिमित्यूचे, नग्गतिर्गतदुर्गतिः ॥ १२ ॥ यदि सर्वं विहाय त्वं, मोक्षायोद्यच्छसे मुने ! ॥ तदा किमर्थमन्यस्य, निन्दां वितनुषे वृथा ? ॥ १३ ॥ करकण्डुरथाचख्यौ,मोक्षाकांक्षिषु भिक्षुषु॥ वारयन्नहितं साधु–र्निन्दकः कथ्यते कथम् ?॥१४॥या रोषात् परदोषोक्तिः सा निन्दा खलु कथ्यते॥ सा तु कस्यापि नो कार्या, मोक्षमार्गानुसारिभिः॥१५॥ हितबुद्ध्या तु या शिक्षा,सा निन्दा नाभिधीयते॥ अत एव च सान्यस्य, कुप्यतोपि प्रदीयते॥१६॥यदार्षे–"रूसऊ वा परो मा वा विसं वा परिअत्तउ॥ भासिअवा हिआ भासा सपक्खगुणकारिआ ॥ १७ ॥" अनुशिष्टिमिमां शिष्टा–मुदितां करकण्डुना ॥ ते त्रयोप्युररीचक्रु–र्विजहुश्च यथारुचि ॥ १८ ॥ पुष्पोत्तरविमानात्ते, चत्वारोपि सहच्युताः ॥ सहोपात्तव्रता मोक्षं, सहैवासादयन् क्रमात् ॥ १९ ॥ इति प्रत्येकबुद्धानां, चतुर्णां शमशालिनाम् ॥ सम्प्रदायानुसारेण, चरितं परिकीर्तितम् ॥ २० ॥ कल्याणकारि नरकारि विकारहारि, प्रत्येकबुद्धचरितं दुरितापहारि ॥ इत्थं निशम्य शमशाखिघनानुकारि, भव्या भजन्तु सुकृतं भुवनोपकारि ॥ २१ ॥ इति समाप्ता प्रसङ्गागता प्रत्येकबुद्धवक्तव्यता ॥

॥ इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्यभुजिष्योपाध्यायश्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ नवमाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥९॥

॥ अथ दशमाध्ययनम् ॥

॥ अर्हम् ॥ व्याख्यातं नवमाध्ययनं, सम्प्रति द्रुमपत्रकाख्यं दशममारभ्यते, अस्यचायं सम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने धर्मम्प्रति निष्कम्पत्वमुक्तं, तच्चानुशासनादेव स्यादिति अनुशासनाभिधायकमिदमारभ्यते, अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्य प्रस्तावनार्थं गौतमं प्रति श्रीमहावीरेणेदमुक्तमिति इहोपयोगिनी गौतमवक्तव्यता तावत्काचिदुच्यते । तथाहि—

अत्राभूद्भरतक्षेत्रे, स्वर्लक्ष्मीनिर्जितालका ॥ समग्रनगरीप्रष्ठा, पृष्ठचम्पाभिधा पुरी ॥ १ ॥ तस्यां सालमहासाल-नामानौ सोदरावुभौ ॥ गजराजिगुणौ राज-युवराजौ बभूवतुः ॥ २ ॥ जामिर्यशोमती संज्ञा, पिठरो भगिनीपतिः ॥ गागिलिर्भागिनेयश्चा-मेयबुद्धिस्तयोरभूत् ॥ ३ ॥ तस्याञ्च पुर्यामन्येद्यु-र्विहरन् जगदीश्वरः ॥ श्रीवीरः समवासार्षी-द्भव्याम्भोजनभोमणिः ॥ ४ ॥ ततः सालमहासालौ, सार्वं वन्दितुमुद्यतौ॥ महर्द्ध्या जग्मतुः प्राज्य-प्रमोदभरमेदुरौ ॥५॥ जिनं नत्वा च सद्भक्त्या यथास्थानं न्यषीदताम्॥ सर्वज्ञोपि जगौ धर्मं, संसाराम्भोधितारकम् ॥ ६ ॥ तमाकर्ण्य विरक्तात्मा, जिनं नत्वा गृहं गतः ॥ राज्यमेतद्गृहाणेति, सालः सोदरमब्रवीत् ॥७॥ सोवादीन्मम राज्येन, कृतं दुर्गतिदायिना॥ प्रव्रजिष्याम्यहमपि, भवोद्विग्नस्त्वया समम् ॥८॥ जामेयं गागिलिं राज्ये, स्थापयित्वा महोत्सवैः ॥ ततः सालमहासालौ, प्राव्राजिष्टां जिनान्तिके ॥ ९ ॥ विहरन्तौ च तौ नित्यं, श्रीवीरस्वामिना समम् ॥ एकादशाङ्गीमन्यूनां, पेठतुः शुद्धधीनिधी ॥ १० ॥ अन्यदा प्रस्थितं चम्पां, प्रति राजगृहात् पुरात् ॥ प्रभुं सालमहासालौ प्रणिपत्येत्यवोचताम् ॥ ११ ॥ नगर्यां पृष्टचम्पायां, प्रतिबोधयितुं निजान् ॥ स्वामिन्नावां यियासावो, यद्यनुज्ञां प्रयच्छसि ॥ १२ ॥

॥१२३॥

अमूदलक्ष्यो भगवां-स्ततस्तौ गौतमान्वितौ ॥ आदिशच्चां पुरीं गन्तु, तेपि तत्र ययुः क्रमात् ॥ १३ ॥ तत्र काञ्चनपाथोजे, निविष्टो नाकिनिर्मिते ॥ श्रीगौतमश्चतुर्ज्ञानी, प्रारेभे धर्मदेशनाम् ॥ १४ ॥ श्रुत्वा गागलिभूपोपि, तमायातं समातुलं ॥ यशोमतीपिठरयुग् ययौ वन्दितुमुत्सुकः ॥ १५ ॥ हर्षोत्कर्षोल्लसद्रोम-हर्षो नत्वाथ तान्नृपः ॥ उपविश्य यथास्थान-मश्रौपीद्धर्मदेशनाम् ॥ १६ ॥ संसारासारतासारां, ताञ्चाकर्ण्य विरक्तधीः ॥ गागलिर्नगरीं गत्वा-ङ्गजं राज्ये न्यवीविशत् ॥ १७ ॥ पितृभ्यां सहितः प्राज्यै-रुत्सवैश्चाददे व्रतम् ॥ गौतमस्वामिपादान्ते, दान्तात्मा मेदिनीपतिः ॥ १८ ॥ ततः सालमहासाल-गागल्यादिभिरन्वितः ॥ गणी गन्तुं जिनाभ्यर्णे-ऽचलच्चम्पापुरीं प्रति ॥ १९ ॥ तदा सालमहासाला-वित्यचिन्तयतां मुदा ॥ यद्भवात्तारितान्येता-न्येतद्भव्यमभूद्भृशम् ॥ २० ॥ तदा च दध्युरित्यन्त-र्गागल्याद्या अपि त्रयः ॥ अहो ! सालमहासाला-वस्माकमुपकारिणौ ॥ २१ ॥ एताभ्यां हि वय पूर्वं, राज्यश्रीभाजनीकृताः ॥ इदानीं तु महानन्द-प्रापकं प्रापितं व्रतम् ॥ २२ ॥ इत्यादिध्यानदावाग्नि-ध्वस्तकल्मषभूरुहः ॥ मुक्तिमन्दिरनिश्रेणिं, क्षपकश्रेणिमाश्रिताः ॥ २३ ॥ मोहमत्तेभपञ्चत्व-पञ्चास्या मार्ग एव ते ॥ चञ्चत्प्रपञ्चं पञ्चापि, पञ्चमज्ञानमासदत् ! ॥ २४ ॥ [युग्मम्] जिनाभ्यर्णे गतास्तेथ, गौतमस्वामिना समम् ॥ प्रदक्षिणीकृत्य जिनं, जग्मुः केवलिपर्षदि ॥ २५ ॥ ततस्तान् गौतमः प्रोचे-ऽनभिज्ञा इव भोः ! कथम् ? ॥ यूयं यात समायात, वन्दध्वं भुवनप्रभुम् ॥ २६ ॥ जिनान्माऽऽशातयेत्युक्तः, श्रीवीरेणाथ गौतमः ॥ तत्क्षणं क्षमयित्वा ता-निति दध्यौ निजे हृदि ॥ २७ ॥ दुर्भगं हरिणाक्षीव, भजतेद्यापि मां न हि ॥ केवलज्ञानलक्ष्मीस्त-त्किं सेत्स्यामि नवाथवा ? ॥ २८ ॥ इति चिन्तयतः श्रीम-दिन्द्रभूतिगणेशितुः ॥ असौ सुराणां संलापः, कर्णजाहमगाहत ॥ २९ ॥ जिनेनाद्योदितं यो हि, जिनान्नमति भूचरः ॥ स्वलब्ध्याष्टापदं गत्वा, स हि तद्भवसिद्धिकः ॥ ३० ॥ इति

॥१२४॥

देववचः श्रुत्वा–ऽष्टापद गन्तुमुद्यतः ॥ पप्रच्छ गौतमः सार्वं–सार्वभौमं कृताञ्जलिः ॥ ३१ ॥ ततस्तापसबोधाय, तस्य स्थैर्याय च प्रभुः ॥ तत्र गन्तुं तमादिक्ष–दमोघाज्ञा हि पारगाः ॥ ३२ ॥ निधानं सर्वलब्धीनां, ततः श्रीगौतमप्रभुः ॥ भक्त्याभिवन्द्य तीर्थेशं, प्रतस्थेऽष्टापदं प्रति ॥ ३३ ॥ इतश्च कोडिन्नदिन्न–सेवालास्तापसास्त्रयः ॥ तापसानां पञ्चशत्या, प्रत्येकं परिवारिताः ॥ ३४ ॥ मुक्तिरष्टापदारोहा–द्भिवामीति विभोर्वचः ॥ श्रुत्वा जनाननात्पूर्वं, प्रस्थिताः सन्ति तं प्रति ॥ ३५ ॥ [युग्मम्] उपवासतपास्तेषु, प्रथमः सपरिच्छदः ॥ कन्दादिभोजनो भेजे, तस्याद्रेरादिमेखलाम् ॥ ३६ ॥ षष्ठाकारी द्वितीयस्तु, पक्वपत्रादिभोजनः ॥ द्वितीयां मेखलां प्राप, सतंत्रस्तस्य भूभृतः ॥ ३७ ॥ तृतीयस्त्वष्टमतपाः, शुष्कशेवालपारणः ॥ तस्याद्रेः सपरीवार–स्तृतीयां प्राप मेखलाम् ॥ ३८ ॥ न तु कोऽपि गिरेस्तस्य, क्लिश्यमानोऽप्यगाच्छिरः ॥ गम्यं गरुत्मतो मेरु–शृङ्गं किं यान्ति केकिनः ? ॥३९॥ अथ ते तापसाः सर्वे, स्वतेजोविजितारुणम् ॥ आयान्तं गौतमं प्रेक्ष्या–चिन्तयन्निति विस्मिताः ! ॥ ४० ॥ तपःकृशाङ्गा अपि नो, यत्रारोढुं क्षमा वयम् ॥ गरिष्ठकायस्तत्राय–मारोक्ष्यति कथं यतिः ? ॥ ४१ ॥ उच्चैर्मुखेषु तेष्वेवं, चिन्तयत्स्वेव गौतमः ॥ जङ्घाचारणलब्ध्यार्क–रश्मीनालम्ब्य सञ्चरन् ॥ ४२ ॥ तूर्णं तेषामुपर्यागा–त्क्षणाच्चागादद्दश्यताम् ॥ जवनैः पवनैः प्रेर्य–माणो मेघ इवोच्चकैः ॥ ४३ ॥ [युग्मम्] तापसास्ते तु तं प्रोच्चैः, प्रशंसन्तो न्यचिन्तयन् ॥ अस्य शिष्या भविष्यामो–ऽमुष्मादुत्तरतो गिरेः ॥ ४४ ॥ गौतमस्तु गतः शैल–मौलौ भरतकारितम् ॥ हृतान्प्रमादं प्रासादं, दर्शनीयं ददर्श तम् ॥ ४५ ॥ मानवर्णान्वितानादि–जिनादीन् स्थापनाजिनान् ॥ ननाम नित्यप्रतिमा–प्रतिमांस्तत्र च प्रभुः ॥ ४६ ॥ साक्षादिव जिनांस्तांश्च, दर्शं दर्शं प्रमोदभाक् ॥ सन्तुष्टावातिसन्तुष्ट–चेता इति गणाधिपः

1 शाश्वतप्रतिमातुल्यान् ॥

॥ ४७ ॥ "जगचिंतामणि जगनाह जगगुरु जगरक्खण, जगबंधव जगसत्थवाह जगभावविअक्खण ॥ अट्ठावयसंठविअरूव कम्मट्ठ विणासण, चउवीसं वि जिणवर जयंतु अप्पडिहयसासण ॥ ४८ ॥ इति स्तुत्वा च नत्वा च, चैत्यान्निर्गत्य गौतमः ॥ उवास रात्रिवामाया-ऽशोकोऽशोकतरोस्तले ॥ ४९ ॥ इतश्च धनदः शक्र-दिक्पालौ नन्तुमर्हतः ॥ तत्रायातो जिनान्नत्वा, ववन्दे गणिनं मुदा ॥ ५० ॥ देशनायां गणेशोपि, तत्त्वत्रयनिरूपणे ॥ इति साधुगुणानूचे, गुरुतत्त्वं प्ररूपयन् ॥ ५१ ॥ "महाव्रतधरास्तीव्र-तपः शोषितविग्रहाः ॥ अन्तप्रान्ताशनास्तुल्य-शत्रुमित्रा जितेन्द्रियाः ॥ ५२ ॥ निष्कषाया महात्मानः, साधवो गुरवः स्मृताः ॥ तारयन्ति परं ये हि, तरन्तः पोतवत्स्वयम् ! ॥ ५३ ॥ [युग्मम्]" तच्छ्रुत्वा गणिगात्रं च, वीक्ष्यातिमृदुपीवरम् ॥ श्रीदो दध्यौ विसंवादि, वचोऽस्य स्ववपुष्यपि ॥ ५४ । अन्तप्रान्ताशनत्वे हि, नेदृक् स्यादङ्गसौष्ठवम् ॥ इति वैश्रमणः किञ्चि-ज्जहास विकसन्मुखः ! ॥ ५५ ॥ ततो ज्ञात्वा तदाकूतं, चतुर्ज्ञानी जगौ प्रभुः ॥ ध्यानमेव प्रमाणं स्यात्, तनुत्वं न तनोः पुनः ॥५६॥ अस्य संशयपङ्कस्य, क्षालनाय जलोपमम् ॥ श्रीपुण्डरीकाध्ययनं, शृणु वित्तेश ! तद्यथा ॥ ५७ ॥ विजये पुष्कलावत्यां, विदेहावनिमण्डने ॥ नगर्यां पुण्डरीकिण्यां, महापद्मनृपोऽभवत् ।।५८।। तस्य पद्मावतीराज्ञी-कुक्षिजौ सुन्दराकृती ॥ पुण्डरीककण्डरीका-भिधौ पुत्रौ बभूवतुः ॥ ५९ ॥ तस्यां नगर्यामन्येद्युः, स्थविराः समवातरन् ॥ उद्याने नलिनवने, त्रिदशा इव नन्दने ॥ ६० ॥ तान् प्रणम्य महापद्मः, श्रुत्वा धर्मं विरक्तधीः ॥ गत्वा पुर्यां पुण्डरीकं, न्यधाद्राज्ये महामहैः ॥६१॥ कण्डरीकञ्च संस्थाप्य, यौवराज्येऽग्रहीद्व्रतम् ॥ पुण्डरीकमहाराज-कृतदीक्षामहो नृपः ॥ ६२ ॥ अधीत्य सर्वपूर्वाणि, क्रमात्सम्प्राप्तकेवलः ॥ मासिकानशनेनागा-त्स राजर्षिः परं पदम् ॥ ६३ ॥ अथान्येद्युः पावयन्तो, धरां चरणरेणुभिः ॥ त एव स्थविरास्तत्र, भूयोऽपि समवासरन् ॥ ६४ ॥ तांश्च श्रुत्वाऽऽगतान् हृष्टः, पुण्डरीकः

प्रणम्य च ॥ निशम्य देशनां सम्यक्, श्राद्धधर्ममुपाददे ॥६५॥ कण्डरीकोऽपि तान्नत्वा, श्रुत्वा धर्ममदोऽवदत् ॥ आदास्येऽहं भवोद्विग्नः, प्रव्रज्यां युष्मदन्तिके ॥ ६६ ॥ तद्यावद्भूपमापृच्छया–गच्छाम्यहमिह प्रभो ! ॥ तावत्पूज्यैरिह स्थेयं, कुर्वाणैर्मय्यनुग्रहम् ॥ ६७ ॥ प्रतिबन्धं मा कृथास्त्व–मित्युक्तो गुरुमिस्ततः ॥ कण्डरीको द्रुतं गत्वा, पुर्यामित्यग्रजं जगौ ॥ ६८ ॥ मया गुरोर्जिनवचो, लब्धमब्धे-रिवामृतम् ॥ आरोग्यमिव वैराग्यं, तत्प्रभावान्ममाभवत् ॥ ६९ ॥ तद्युष्माभिरनुज्ञातो, व्रतमादातुमुत्सहे ॥ नृजन्म हारयेत्को हि, प्रमादेन घुरत्नवत् ? ॥ ७० ॥ पुण्डरीकोऽब्रवीन्मास्मा–धुनाकार्षीर्व्रतग्रहम् ॥ राज्यं ददामि ते भुंक्ष्व, भोगान् गृह्णाम्यहं व्रतम् ॥ ७१ ॥ कण्डरीकोऽभ्यधाद्भोगै, राज्येन च कृतं मम ॥ व्रतमेव हि मेऽभीष्टं, बुभुक्षोरिव भोजनम् ॥७२॥ पुण्डरीकोऽवदद्वत्स !, साधुधर्मोऽति-दुष्करः ॥ त्याज्यानि व्रतिनां पाप–स्थानान्यष्टादश ध्रुवम् ॥ ७३ ॥ ब्रह्मव्रतं च धर्तव्यं, दुर्धरं सुरशैलवत् ॥ मनो निधेयं सन्तोषे, विधेयं च गुरोर्वचः ॥ ७४ ॥ बाहुभ्यां वार्द्धितरण–मिव तद्दुष्करं व्रतम् ॥ त्वञ्चातिसुकुमारोऽसि, शीतोष्णादिव्यथासहः ॥ ७५ ॥ दीक्षादानं ततो वत्स !, साम्प्रतं साम्प्रतं न ते ॥ भुक्तभोगो व्रताभोग–मङ्गीकुर्या यथासुखम् ॥७६॥ कण्डरीकोऽलपत् क्लीब–नराणां दुष्करं व्रतम् ॥ परलोकार्थिनां धीर–पुंसां तन्नैव दुष्करम् ॥ ७७ ॥ तन्मे दत्त व्रतानुज्ञां, द्रुतमित्यनुजो वदन् ॥ भूभुजा व्रतमादातुं, कथमप्यन्वमन्यत ॥ ७८ ॥ कण्डरीकस्ततः प्राज्यै–रुत्सवैर्व्रतमाददे ॥ अधीत्यैकादशाङ्गानि, तपस्तेपे च दुस्तपम् ॥ ७९ ॥ अथा-न्यदा तस्य तना–वन्तप्रान्ताशनादिभिः ॥ दाहज्वरादयो रोगा, बभूवुरतिदुःसहाः ॥ ८० ॥ अनाचारैर्यश इवा–मयैः पीडामयैश्च तैः ॥ सा तनुस्तनुतां भेजे, वैवर्ण्यं चाहि चन्द्रवत् ॥८१॥ पुनरप्यन्यदा तत्र, कण्डरीकेण संयुताः ॥ त एवाब्दसहस्रेण, स्थविरा समवासरन् ॥ ८२ ॥ तानभिगम्यागतो भूपो, नत्वा शुश्राव देशनाम् ॥ कण्डरीकं नमन् भूरि–रोगं तद्वपुरैक्षत ॥ ८३ ॥ राजाथ स्थविरानूचे,

॥१२७॥

प्रासुकैर्भेषजादिभिः ॥ चिकित्सां कारयिष्यामि, कण्डरीकमहामुनेः ॥ ८४ ॥ तद्यूयं मे यानशाला-मलङ्कुरुत सूरयः ! ॥ इत्युक्ता भूभृता तेऽपि, तत्र गत्वावतस्थिरे ॥ ८५ ॥ चिकित्सका नृपादिष्टा, विविधैरौषधादिभिः ॥ कण्डरीकं क्रमाचक्रु-र्निरामयकलेवरम् ॥ ८६ ॥ ततो भूजानिमापृच्छ्य, स्थविरा व्यहरंस्ततः ॥ श्रमणाना हि नैकत्र, स्थितिरायतिशोभना ॥ ८७ ॥ कण्डरीकस्तु नाचाली-द्राजभोज्येषु गृद्धिमान् ॥ जिह्वेन्द्रियं हि जीवानां, मनोवद्दुर्जयं स्मृतम् ॥ ८८ ॥ तच्च ज्ञात्वा पुण्डरीक-स्तत्रागत्यानमच्छिराः ॥ तं त्रिप्रदक्षिणीकृत्या-वादीदेवं कृताञ्जलिः ॥ ८९ ॥ धन्यस्त्वं कृतकृत्यस्त्वं, त्वया सफलितं जनुः ॥ सन्त्यज्य राज्यभार्यादि, सर्वं यत्स्वीकृत व्रतम् ! ॥ ९० ॥ अहं त्वधन्यो निःसारं, भूरिदुःखजलार्णवम् ॥ रिपुतस्करदायादा-धीनं विद्युल्लताचलम् ॥ ९१ ॥ विपाककटुकानित्यं, विषयास्वादसुन्दरम् ॥ अप्यवश्यं परित्याज्यं, राज्यं न त्यक्तुमीश्वरः ॥ ९२ ॥ [युग्मम्] इत्येकशो नृपेणोक्तः, स मुनिर्मौनमाश्रयत् ॥ द्विस्त्रिरुक्तस्तु मन्दाक्ष-विलक्षो व्यहरत्ततः ॥ ९३ ॥ किञ्चित्कालं व्यहार्षीच्च, गुरुभिः सममुन्मनाः ॥ दुरावेश इवासाध्यः, प्राणिनां हि दुराशयः ॥ ९४ ॥ अन्यदा तु व्रतोद्विग्नः, परिभ्रष्टशुभाशयः ॥ कण्डरीको गुरून् मुक्त्वा, जगाम नगरीं निजाम् ॥ ९५ ॥ तत्र भूपगृहोपान्त-स्थितोऽशोकतरोरधः ॥ न्यपीदद्धृतसर्वस्व, इव चिन्ताशताकुलः ॥ ९६ ॥ तदा च पुण्डरीकस्य, धात्री तत्र समागता ॥ शोकाम्भोनिधिमग्नं तं, दृष्ट्वा राज्ञे न्यवेदयत् ॥ ९७ ॥ ततो गुणोपि दोषाय, जात इत्यवधारयन् ॥ सान्तःपुरपरीवारो, भूपस्तत्राययौ द्रुतम् ॥ ९८ ॥ तं त्रिप्रदक्षिणीकृत्य, नत्वा चोवाच पूर्ववत् ॥ सत्वधान्मौनमेवैक, दुष्टग्रहगृहीतवत् ॥ ९९ ॥ प्राज्यं साम्राज्य-भूयो भूयोऽभ्यधात्को हि, हित्वा स्वर्नरकं श्रयेत् ॥ काचखण्डमुपादत्ते, को वा त्यक्त्वा मरुन्मणिम् ? ॥ १०० ॥ प्राज्यं साम्राज्य-मुत्सृज्य, को वा वाञ्छति निःस्वताम् ॥ को मुक्त्वा व्रतं भोगान्, कांक्षति क्षणभङ्गुरान् ॥ १०१ ॥ सत्यप्येवं यदि स्याच्चे, भोगेच्छा

॥१२८॥

तर्हि गृह्यताम् ॥ ददात्यनुचितं वस्तु, प्रार्थनामन्तरा हि कः ? ॥ १०२ ॥ भोगवाञ्छा ममास्तीति, हित्वा व्रीडां व्रती जगौ ॥ तत-
स्तस्मै नृपो राज्यं, पापभारमिवार्पयत् ॥ १०३ ॥ लोचं कृत्वा चतुर्यामं, धर्मं च प्रतिपद्य सः ॥ कण्डरीकात्साधुलिङ्गं सुखपिण्ड-
मिवाददे ॥ १०४ ॥ गुरूपान्ते परिव्रज्य, भोक्ष्येहमिति निश्चयी ॥ सोचालीद्दिशमुद्दिश्य, तत्पादाम्भोजपाविताम् ॥ १०५ ॥ कण्ड-
रीकस्तु तत्रैव, दिने सुबहुभोजनम् ॥ चखादाद्दष्टकल्याण, इवोच्चैर्गृद्धिमुद्वहन् ॥ १०६ ॥ प्रणीतमतिमात्रं त-न्मन्दाग्नेस्तस्य भोजनम् ॥
अजीर्यमाणं विदधे, वेदनामतिदारुणाम् ॥ १०७ ॥ पापोयमिति नीरागैः, सचिवाद्यैरुपेक्षितः ॥ सोथ व्यथानदीपूरे, प्लवमानो व्य-
चिन्तयत् ॥१०८॥ सम्प्राप्तव्यशनं नाथ-मुपेक्षन्तेत्र ये जडाः ॥ विपक्षेभ्योतिरिच्यन्ते, सेवका अपि ते ध्रुवम् ॥१०९॥
ततोहं यदि जीवामि, तदोपेक्षाविधायिनः ॥ सपुत्रपौत्रान् मन्त्र्यादीन्, घातयाम्यखिलानपि ॥ ११० ॥ रौद्रध्यानमिति ध्यायन्,
क्रूरस्तन्दुलमत्स्यवत् ॥ राज्यादौ मूर्च्छितो बाढं, जम्बाल[1] इव शूकरः ॥ १११ ॥ सोभूद्विपद्य ज्येष्ठायु-र्नारकः सप्तमावनौ ॥
अन्ते हि यादृशी बुद्धि-स्तादृश्येव गतिर्भवेत् ॥ ११२ ॥

पुण्डरीकोथ सम्प्राप्य, गुरून् धर्मं प्रपद्य च ॥ शीतरूक्षारसाहारै-श्चकाराष्टमपारणम् ॥ ११३ ॥ तैश्चाहारैरभूत्तस्य, देहसन्देह-
कृद्व्यथा ॥ तथापि स्थैर्यमास्थाय, स राजर्षिरदोवदत् ॥ ११४ ॥ नमोर्हद्भ्यो भगवद्भ्यः, सम्प्राप्तेभ्यः परम्पदम् ॥ सिद्धेभ्यः स्थविरे-
भ्यश्च, साधुभ्यश्च नमो नमः ॥११५॥ गुरूपान्ते मया पूर्व-मुपाचास्ति चतुर्व्रती ॥ इदानीमपि संसारा-र्णवनावं श्रयामि ताम् ॥११६॥
जिनादीनामदीनोहं, शरणं स्वीकरोमि च ॥ प्रान्ते चाभीष्टमप्येत-द्व्युत्सृजामि निजं वपुः ॥ ११७ ॥ कृतकृत्य इति प्राप्य, पञ्चत्वं[2]

1 कादवः । 2 मरणम् ।

भगवता गणी ॥ मिथ्यादुष्कृतपूर्वं तान्, क्षमयित्वेत्यचिन्तयत् ॥ १५१ ॥ गुरुकर्मा ह्यहं नास्मिन्, भवे प्राप्स्यामि निर्वृतिम्[1] ॥ अमी मद्दीक्षिता धन्या–स्तत्कालोत्पन्नकेवलाः ॥ १५२ ॥ कुर्वाणमेवमधृति–मिन्द्रभूतिगणाधिपम् ॥ इति स्माह महावीर–स्वामी विश्वैकवत्सलः ॥ १५३ ॥ अष्टापदात्सिद्धिरिति, किं ग्राह्यं दैवतं[2] वचः ॥ यद्वा जिनानामायुष्मन्!, जिनानामिति सोऽप्यवक् ॥१५४॥ प्रभुः स्माहाधृतिं तन्मा–कार्षीः स्नेहा यदङ्गिनाम् ॥ भवन्ति सुण्ठद्विदल—चर्मोर्णाकटसन्निभाः ॥ १५५ ॥ चिरन्तनात्परिचयात्, तवोर्णाकटसन्निभैः ॥ प्रणयो[4] वर्त्ततेऽस्मासु, प्राप्यते तन्न केवलम् ॥ १५६ ॥ यो हि वित्तवधूज्ञाति–रागत्यागनिबन्धनम् ॥ रागोऽर्हद्गुरुधर्मादौ, प्रशस्तः कथितो जिनैः ॥ १५७ ॥ सोऽप्यायुष्मन्! यथाख्यातं, प्रतिबन्धाति संयमम् ॥ रविं विना दिनमिव, तं विना नहि केवलम् ॥ १५८ ॥ गते त्वस्मद्गते रागे, ध्रुवं ते भावि केवलम् ॥ आवामितश्च्युतौ तुल्यौ, भविष्यावो धृतिं कुरु ॥ १५९ ॥ इत्थमुदीर्य तदा हितशिक्षां, तस्य मुनिप्रकरस्य[6] च दातुं ॥ अध्ययनं द्रुमपत्रकसञ्ज्ञं, स्माह जिनो जगतीहितमेतत् ॥ १६० ॥ इत्युक्ता प्रस्तावना, साम्प्रतं सूत्रमनुस्रियते, तच्चेदम्—

मूलम्—दुमपत्तए पंडुअए जहा, निवडइ राइगणाणमच्चए ।
एवं मणुआण जीविअं समयं गोअम ! मा पमायए ॥ १ ॥

व्याख्या—द्रुमो–वृक्षस्तस्य 'पत्रं'–पर्णं द्रुमपत्रं तदेव द्रुमपत्रकं, "पंडुअए"त्ति आर्षत्वात् 'पाण्डुरकं' कालपरिणामात्तथाविधरोगादेर्वा जातश्वेतभावं, 'यथा' येन प्रकारेण 'निपतति' शिथिलवृन्तबन्धनत्वाद्भ्रश्यति। "राइगणाणं"ति 'रात्रिगणानां' दिनगणाविना-

१ मोक्षम् । २ देवसम्बन्धि इत्यर्थः । ३ सदृक् । ४ प्रेमः । ५ तन्नामकं चारित्रम् । ६ मुनिसमूहस्य ।

भावित्वादुरात्रिंदिवसमूहानां, 'अत्यये' अतिक्रमे "एवं"ति एवंप्रकारं 'मनुष्याणाम्' उपलक्षणत्वात्सर्वजीवानां 'जीवितम्' आयुः, तदपि
हि रात्रिदिनगणानामतिक्रमे यथास्थित्या अध्यवसायादिकृतोपक्रमेण वा अश्यतीत्येवमुच्यते । यतश्चैवमतः समयमपि आस्तामावलि-
कादि, अपेर्गम्यमानत्वात्, 'हे गौतम'! हे इन्द्रभूते ! 'मा प्रमादीः' मा प्रमादं कृथाः, शेषशिष्योपलक्षणञ्चेह गौतमग्रहणं,
सर्वेषामनुशासनार्थत्वादस्य । अत्र च पाण्डुरकपदाक्षिप्तं यौवनस्याप्यनित्यत्वं प्रकटयितुं निर्युक्तिकारो गाथात्रयमाह—"परिअट्टिअ-
लायण्णं, चलंतसंधिमुअंतविंटागं ॥ पत्तं वसणप्पत्तं, कालप्पत्तं भणति गाहं ॥ १ ॥" 'परिवर्त्तितं—कालपरिणामादन्यथाकृतं
लावण्यं—सौकुमार्यादिरूपमस्येति परिवर्त्तितलावण्यं, तथा चलत्सन्धि, अत एव "मुअंतविंटाग"ति 'मुञ्चद्वृन्तं' त्यजद्वृन्तं यस्य
तत्तथा पतदित्यर्थः । 'पत्रं' पर्णं, 'व्यसनम्' आपदं प्राप्तं व्यसनप्राप्तं, कालं-प्रक्रमात्पतनप्रस्तावं प्राप्तं कालप्राप्तं, भणति गाथां पल्लवान्
प्रतीति शेषः ॥ १ ॥ तामेवाह—"जह तुम्हे तह अम्हे, तुम्भे वि अ होहिआ जहा अम्हे ॥ अप्पाहेइ पडंतं, पंडुअपत्तं किसलयाणं
॥ २ ॥" यथेति सादृश्ये ततो यथा यूयं सम्प्रति किसलयभावं प्राप्ताः स्निग्धत्वादिगुणैर्गर्वमुद्वहथ अस्मांश्चोपहसथ, तथा वयमप्यतीत
दशायामभवाम, तथा यूयमपि भविष्यथ यथा वयं विवर्णविच्छायतयोपहसनीयानीति भावः । "अप्पाहेइ"त्ति पुत्रस्य पितेव हितमु-
पदिशति, पतत्पाण्डुपत्रं किसलयानां ॥ २ ॥ ननु किमेवं पाण्डुपत्रपल्लवानामुल्लापः सम्भवति ? येनैवमुच्यत इत्याह—"नवि अत्थि नवि
अ होहि उल्लावो किसलपंडुपत्ताणं ॥ उवमा खलु एस कया, भविअजणविबोहणट्ठाए ॥ ३ ॥" स्पष्टा । यथा चेह किसलयानि पाण्डु-
पत्रेणानुशिष्यन्ते तथान्योपि यौवनगर्वितोऽनुशासनीयः । "तथा चोक्तं वाचकमुख्यैः—"परिभवसि किमिति लोकं, जरसा परिज-
र्जरीकृतशरीरम् ॥ अचिरात्त्वमपि भविष्यसि, यौवनगर्वं किमुद्वहसि ? ॥ १ ॥" तदेवं जीवितयौवनयोरनित्यतां ज्ञात्वा प्रमादो न

स महामुनिः ॥ त्रयस्त्रिंशत्सागरायुः, सर्वार्थे[1] त्रिदशो[2]भवत् ॥ ११८ ॥ ततश्च्युत्वा विदेहेषु, प्राप्य नृत्वं स सेत्स्यति ॥ स्वयंवरा
भवेत्सिद्धिः, प्राणिनां हि सधर्मणाम् ॥ ११९ ॥ तस्मात्कृशत्वपीनत्वे, नो हेतू पुण्यपापयोः ॥ कारणे तु तयोः श्रीदे[3]!,
ध्याने एव शुभाशुभे ॥ १२० ॥ कृशोपि पश्य दुर्ध्याना-त्कण्डरीको ययावधः ॥ पुष्टोपि पुण्डरीकस्तु शुभध्यानात्सुरोभवत्
॥१२१॥ अहो ! स्वामी ममाकूतं[4]-मज्ञासीदिति विस्मितः ॥ धनदो जातसंवेग-स्तं नत्वा ह्याश्रयं ययौ ॥ १२२ ॥ श्रीदसामानिको
वज्र-स्वामिजीवस्तदा मुदा ॥ सम्यक्त्वं प्राप तं चान्ये, भाषन्ते जृम्भकामरम् ॥१२३॥ स च पञ्चशतीमानं तदध्ययनमग्रहीत् ॥
नत्वा च गणिनं पुण्यां-शयः स्वाश्रयमाश्रयत् ॥ १२४ ॥ प्रभाते च गणी नत्वा, जिनेन्द्रानुत्तरन् गिरेः ॥ प्रोचे तैस्तापसैस्त्वं नो, गुरुः
शिष्याश्च ते वयम् ॥ १२५ ॥ गौतमः स्माह युष्माकं, अस्माकं च गुरुर्जिनः ॥ ते प्रोचुः किमु युष्माक-मप्यन्यो विद्यते गुरुः ?
॥ १२६ ॥ गणी जगाद सर्वज्ञः, सुरासुरनमस्कृतः ॥ जितरागो जयति मे, गुरुर्वीरो जगद्गुरुः ॥ १२७ ॥ तदाकर्ण्य प्रमुदिता-स्ते सर्वे
तापसोत्तमाः ॥ देवार्पितयतिवेषाः, प्राव्रजन् गौतमान्तिके ॥१२८॥ तैश्च सार्धं चलन् भिक्षा-काले जातेऽथ तान् गणी ॥ किं भोजनं
युष्मदर्थ-मानयामीति पृष्टवान् ? ॥ १२९ ॥ प्राज्यैः पुण्यैर्गुरुरसौ, प्राप्तो वाञ्छितदायकः ॥ तदद्य हृद्यैरशनै-स्तर्पयामः क्षुधानलम् !
॥ १३० ॥ इति ते मुदिताः सर्वे-प्यूचिरे त्वत्प्रसादतः ॥ परमात्मन् ! भवतु नः, परमान्नेन पारणम् ॥ १३१ ॥ ततो गतो गणी
पार्श्व-ग्रामे केनापि भक्तितः ॥ खण्डाज्यपायसैः प्राज्यैः, प्रासुकैः प्रत्यलम्भ्यत ॥ १३२ ॥ पतद्ग्रहस्तदापूर्ण-स्तत्पाणौ दिद्युते तदा ॥
पूर्णेन्दुरिव तद्वक्र-लीलां शिक्षितुमागतः ॥ १३३ ॥ अथायान्तं करस्थैक-पात्रं तं प्रेक्ष्य साधवः ॥ इति ते चिन्तयन्नूनं, पञ्चादेष्यति

१ सर्वार्थसिद्धनामके विमाने । २ निर्जरः । ३ कुबेर । ४ अभिप्रायम् । ५ पवित्रविचारः ।

॥१३०॥

पायसम् ॥ १३४ ॥ इयता त्वमुना नो नो, भावीनि तिलकान्यपि ॥ यद्वाचिन्त्यप्रभावेऽस्मिन्, कृतं चिन्तनयानया ॥ १३५ ॥ प्रभु-
स्त्वागत्य विधिव-त्परिपाट्या निवेश्य तान् ॥ अभोजयद्यथाकामं, पायसं परिवेषयन् ॥ १३६ ॥ अक्षीणमहानसया, लब्ध्या
तत्पात्रसंस्थितम् ॥ नाक्षयत्पायसं ताव-दपि वार्द्धेरिवोदकम् ॥१३७॥ एकोत्तरा पञ्चशती, तदा शेवालभक्षिणाम् ॥ इति दध्यावहो !
भाग्यम-स्माकमुदितोदितम् ॥ १३८ ॥ आश्रयं सर्वलब्धीना-मोषधीनामिवाद्रिराट् ॥ प्रवर्तकः सन्मार्गाणां, तटिनीनामिवाम्बुदः
॥ १३९ ॥ प्रशास्ता शस्तशास्त्राणां, दिग्देशानामिवार्यमा ॥ यशोभिश्च महोभिश्च, न्यक्कृतचन्द्रभास्करौ ॥ १४० ॥ सिद्धिपुर्याः सार्थ-
वाहो, लोकोत्तरगुणाकरः ॥ यदयं मिलितः स्वामी, कृपारसमहोदधिः ॥ १४१ ॥ [त्रिभिर्विशेषकम्] किञ्च प्रसादादस्यैव, लब्धो
बोधिः सुदुर्लभः ॥ जगच्चिन्तामणिः श्रीमान्, वीरस्वामी च नंस्यते ॥ १४२ ॥ तदिदानीं भवाम्भोधि- रस्माभिस्तीर्ण एव हि ॥
व्याप्तो जन्मजरारोग-मरणादिजलोर्मिभिः ॥ १४३ ॥ इत्यादिध्यानमाहात्म्या-दुभुञ्जाना एव ते क्षणात् ॥ सौहित्यमिव सम्प्रापुः,
केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ १४४ ॥ अथ सर्वेषु तृप्तेषु, गणेशो बुभुजे स्वयम् ॥ तान् विस्मितान् सहादाय, भूयोपि प्राचलत्पुरः ॥१४५॥
क्रमात्समवसरण-समीपभुवमीयुषाम् ॥ दिन्नादीनां प्रातिहार्य-लक्ष्मीर्भास्य पश्यताम् ॥ १४६ ॥ एकोत्तरपञ्चशती-मितानां षष्ठका-
रिणाम् ॥ उत्पेदे केवलज्ञानं, पूर्वोक्तध्यानयोगतः ॥ १४७ ॥ (युग्मम्) तावतामेव कोडिन्न-प्रमुखाणां तु तत्क्षणम् ॥ सर्वज्ञं पश्यतां
जज्ञे, पञ्चमज्ञानसङ्गमः ॥ १४८ ॥ अथ प्रदक्षिणीचक्रे, तैर्वृतो गणभृज्जिनम् ॥ ग्रहव्रजैः परिवृतः, सुमेरुमिव चन्द्रमाः ॥ १४९ ॥
तांश्चैवमब्रवीद्वीक्ष्य, व्रजतो जिनपर्षदि ॥ भो भो ! यूयमिहायात, नमत त्रिजगद्गुरुम् ॥ १५० ॥ जिनान्माऽऽशातयेत्युक्त-स्ततो

1 'नधतुं' इति भा० । २ अद्रि, पर्वतः । ३ नदीनामिव मेघः । ४ सूर्यः । ५ क्षाला करता इति भा० । ६ तृप्तिम् । ७ गौतमः ८ जिनस्य ।

॥१३१॥

भगवता गणी ॥ मिथ्यादुष्कृतपूर्वं तान्, क्षमयित्वेत्यचिन्तयत् ॥ १५१ ॥ गुरुकर्मा ह्यहं नास्मिन्, भवे प्राप्स्यामि निर्वृतिम्[1] ॥ अमी मद्दीक्षिता धन्या–स्तत्कालोत्पन्नकेवलाः ॥ १५२ ॥ कुर्वाणमेवमधृति–मिन्द्रभूतिगणाधिपम् ॥ इति स्माह महावीर–स्वामी विश्वैकवत्सलः ॥ १५३ ॥ अष्टापदात्सिद्धिरिति, किं ग्राह्यं दैवतं[2] वचः ॥ यद्वा जिनानामायुष्मन् !, जिनानामिति सोप्यवक्[3] ॥१५४॥ प्रभुः स्माहाधृतिं तन्मा–कार्षीः स्नेहा[4] यदङ्गिनाम् ॥ भवन्ति सुण्ठद्विदल—चर्मोर्णाकटसन्निभाः ॥ १५५ ॥ चिरन्तनात्परिचयात्, तवोर्णाकटसन्निभः ॥ प्रणयो वर्त्ततेऽस्मासु, प्राप्यते तन्न केवलम् ॥ १५६ ॥ यो हि विचवधूज्ञाति–रागत्यागनिबन्धनम् ॥ रागोऽर्हद्गुरुधर्मादौ, प्रशस्तः कथितो जिनैः ॥ १५७ ॥ सोऽप्यायुष्मन् ! यथाख्यातं[5], प्रतिबन्धाति संयमम् ॥ रविं विना दिनमिव, तं विना नहि केवलम् ॥ १५८ ॥ गते त्वस्मद्गते रागे, ध्रुवं ते भावि केवलम् ॥ आवामितश्च्युतौ तुल्यौ, भविष्यावो धृतिं कुरु ॥ १५९ ॥ इत्थमुदीर्य तदा हितशिक्षां, तस्य मुनिप्रकरस्य[6] च दातुं ॥ अध्ययनं द्रुमपत्रकसञ्ज्ञं, स्माह जिनो जगतीहितमेतत् ॥ १६० ॥ इत्युक्ता प्रस्तावना, साम्प्रतं सूत्रमनुसियते, तच्चेदम्—

मूलम्—दुमपत्तए पंडुअए जहा, निवडइ राइगणाणमच्चए ।
एवं मणुआण जीविअं समयं गोअम ! मा पमायए ॥ १ ॥

व्याख्या—द्रुमो–वृक्षस्तस्य 'पत्रं'–पर्णं द्रुमपत्रं तदेव द्रुमपत्रकं, "पंडुअए"त्ति आर्षत्वात् 'पाण्डुरकं' कालपरिणामात्तथाविधरोगादेर्वा जातश्वेतभावं, 'यथा' येन प्रकारेण 'निपतति' शिथिलवृन्तबन्धनत्वाद्भ्रश्यति। "राइगणाणं"ति 'रात्रिगणानां' दिनगणाविना-

१ मोक्षम् । २ देवसम्बन्धि इत्यर्थः । ३ सदृक् । ४ प्रेमः । ५ तन्नामकं चारित्रम् । ६ मुनिसमूहस्य ।

भावित्वाद्रात्रिंदिवसमूहानां, 'अत्यये' अतिक्रमे "एवं"ति एवंप्रकारं 'मनुष्याणाम्' उपलक्षणत्वात्सर्वजीवानां 'जीवितम्' आयुः, तदपि हि रात्रिदिनगणनामतिक्रमे यथास्थित्या अध्यवसायादिकृतोपक्रमेण वा अश्यतीत्येवमुच्यते। यतश्चैवमतः समयमपि आस्तामावलिकादि, अपेगम्यमानत्वात्, 'हे गौतम'! हे इन्द्रभूते!-'मा प्रमादीः' मा प्रमादं कृथाः, शेषशिष्योपलक्षणश्चेह गौतमग्रहणं, सर्वेषामनुशासनार्थत्वादस्य। अत्र च पाण्डुरकपदाक्षिप्तं यौवनस्याप्यनित्यत्वं प्रकटयितुं निर्युक्तिकारो गाथात्रयमाह-"परिअट्टिअलायण्णं, चलंतसंधिमुअंतविंटागं॥ पत्तं वसणप्पत्तं, कालप्पत्तं भणति गाहं ॥ १ ॥" 'परिवर्त्तितं-कालपरिणामादन्यथाकृतं लावण्यं-सौकुमार्यादिरूपमस्येति परिवर्त्तितलावण्यं, तथा चलत्सन्धि, अत एव "मुअंतविंटागं"ति 'मुञ्चद्वृन्तं' त्यजद्वृन्तं यस्य तत्तथा पतदित्यर्थः। 'पत्रं' पर्णं, 'व्यसनम्' आपदं प्राप्तं व्यसनप्राप्तं, कालं प्रक्रमात्पतनप्रस्तावं प्राप्तं कालप्राप्तं, भणति गाथां पल्लवान् प्रतीति शेषः ॥ १ ॥ तामेवाह-"जह तुम्हे तह अम्हे, तुम्भे वि अ होहिआ जहा अम्हे ॥ अप्पाहेइ पडंतं, पंडुअपत्तं किसलयाणं ॥ २ ॥" यथेति सादृश्ये ततो यथा यूयं सम्प्रति किसलयभावं प्राप्ताः स्निग्धत्वादिगुणैर्गर्वमुद्वहथ अस्मांश्चोपहसथ, तथा वयमप्यतीतदशायामभवाम, तथा यूयमपि भविष्यथ यथा वयं विवर्णविच्छायतयोपहसनीयानीति भावः। "अप्पाहेइ"त्ति पुत्रस्य पितेव हितमुपदिशति, पतत्पाण्डुपत्रं किसलयानां ॥२॥ ननु किमेवं पाण्डुपत्रपल्लवानामुल्लापः सम्भवति? येनैवमुच्यत इत्याह-"नवि अत्थि नवि अ होहि उल्लावो किसलपंडुपत्ताणं ॥ उवमा खलु एस कया, भविअजणविबोहणट्ठाए ॥ ३ ॥" स्पष्टा। यथा चेह किसलयानि पाण्डुपत्रेणानुशिष्यन्ते तथान्योपि यौवनगर्वितोऽनुशासनीयः। "तथा चोक्तं वाचकमुख्यैः-"परिभवसि किमिति लोकं, जरसा परिजर्जरीकृतशरीरम् ॥ अचिरात्त्वमपि भविष्यसि, यौवनगर्वं किमुद्वहसि? ॥ १ ॥" तदेवं जीवितयौवनयोरनित्यतां ज्ञात्वा प्रमादो न

मूलम्—वणस्सइकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालमणंतं दुरंतं, समयं गोयम मा पमायए ॥९॥
व्याख्या—इदमपि प्राग्वत्, नवरं 'अनन्तं' अनन्तोसर्पिण्यवसर्पिणीरूपं, साधारणापेक्षञ्चैतत् । दुष्टः अन्तोऽस्येति दुरन्तस्तं,
एतदपि साधारणापेक्षमेव । ते ह्यत्यन्तालपबोधत्वेन तत उद्धृत्ता अपि न प्रायो विशिष्टं मानुषादिभवमाप्नुवन्ति ॥ ९ ॥
मू०—बेइंदिअकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसण्णिअं, समयं गोयम मा पमायए १०
तेइंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसण्णिअं, समयं गोयम मा पमायए ११
चउरिंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसण्णिअं, समयं गोयम मा पमायए १२
व्याख्या—इदमपि सूत्रत्रयं स्पष्टं, नवरं काले 'संखिज्जसण्णिअंति'ति सङ्ख्येय सञ्ज्ञितं' सङ्ख्यातवर्षसहस्रात्मकम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२॥
मूलम्—पंचिंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। सत्तट्ठभवग्गहणे, समयं गोयम मा पमायए १३ ॥
व्याख्या—पञ्चेन्द्रिया उत्तरत्र देवनारकयोरभिधास्यमानत्वात् मनुष्यत्वस्य च दुर्लभतया प्रक्रान्तत्वात्तिर्यञ्च एवेह गृह्यन्ते, "स-
त्तट्ठ'त्ति सप्त वा अष्ट वा सप्ताष्टानि भवग्रहणानि जन्मोपादानानि, तत्र सप्त भवाः सङ्ख्यातायुषि, अष्टमस्त्वसङ्ख्यातायुषीति १३॥
मूलम्—देवे नेरइए अइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। इक्किक्कभवग्गहणे, समयं गोयम मा पमायए १४ ॥
व्याख्या—देवान्नैरयिकांश्चातिगत उत्कर्षतो जीवः संवसेत् एकैकभवग्रहणं, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्र-
दशकार्थः ॥ १४ ॥ उक्तमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

॥१२६॥

मूलम्—एवं भवसंसारे, संसरइ सुभासुभेहिं कम्मेहिं। जीवो पमायबहुलो, समयं गोयम मा पमायए १५

व्याख्या—'एवम्' उक्तन्यायेन भवाः—तिर्यगादिजन्मान्येव संसारो भवसंसारस्तस्मिन्, 'संसरति' पर्यटति, शुभाशुभैः कर्मभिः पृथ्वीकायादिभवहेतुभिः, जीवः प्रमादबहुलोऽतः समयमपीत्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ इत्थं नृत्वदौर्लभ्यमुक्तमथ तदवाप्तावपि उत्तरोत्तरगुणा दुर्लभा एवेति सूत्रपञ्चकेनाह—

मू०—लद्धूणवि माणुसत्तणं, आरिअत्तं पुणरवि दुल्लहं। बहवे दसुआ मिलक्खुआ, समयं गोयम मा पमायए १६

व्याख्या—लब्ध्वापि कथञ्चिन्मानुषत्वं, 'आर्यत्वं' मगधाद्यार्यदेशोत्पत्तिरूपं 'पुनरपि' भूयोपि दुर्लभं। कुत एवमित्याह—यतो बहवो 'दस्यवः' देशप्रत्यन्तवासिनश्चौराः, "मिलक्खुअ"त्ति म्लेच्छा अव्यक्तवाचो यदुक्तं आर्यैर्नावधार्यते, ते च शकयवनादिदेशोद्भवाः। येषु धर्माधर्मगम्यागम्यभक्ष्याभक्ष्यादिज्ञानविकलेषु पशुप्रायेष्ववाप्यापि मानुष्यं जन्तुर्न कञ्चिदप्यर्थं साधयतीति। अतः समयमपीत्यादि प्राग्वत् ॥ १६ ॥

मूलम्—लद्धूणवि आरिअत्तणं, अहीणपंचिंदिअया हु दुल्लहा। विगलिंदिअया हु दीसइ, समयं० ॥ १७ ॥

व्याख्या—इत्थमतिदुर्लभमप्यार्यत्वं लब्ध्वा अहीनपञ्चेन्द्रियता 'हुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च ततो दुर्लभैव, कुतः? इत्याह—विकलानि-रोगादिभिरुपहतानीन्द्रियाणि येषां ते तथा तद्भावो विकलेन्द्रियता, हुरितिनिपातो निपातानामनेकार्थत्वाद्बाहुल्यवाचकस्ततश्च यतो बाहुल्येन विकलेन्द्रियता दृश्यते, इति अहीनपञ्चेन्द्रियता दुर्लभैवेति। समयमित्यादि प्राग्वत् ॥ १७ ॥

विधेय इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ भूयोऽप्यायुष एवानित्यत्वमाह—

मूलम्—कुसग्गे जह ओसबिंदुए, थोवं चिट्ठइ लंबमाणए।
एवं मणुआण जीविअं, समयं गोयम मा पमायए ॥ २ ॥

व्याख्या—कुशाग्रे यथा 'अवश्यायबिन्दुकः' शरत्कालभाविश्लक्ष्णवर्षबिन्दुः, स्वार्थे कप्रत्ययः, 'स्तोकम्' अल्पं कालमिति शेषः, तिष्ठति लम्बमानको मनाग् निपतन्। बद्धास्पदो हि कालान्तरमपि क्षमेतेत्येवं विशिष्यते, एवमनुजानामीत्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ उक्तार्थमुपसंहरन्नुपदेशमाह—

मूलम्—इइ इत्तरिअंमि आउए, जीविअए बहुपच्चवायए। विहुणाहि रयं पुरेकडं, समयं गोयम मा पमायए ३ ॥

व्याख्या—इत्युक्तन्यायेन इत्वरे स्वल्पकालभाविनि "एति उपक्रमहेतुभिरनपवर्त्यतया यथाबद्धं तथैवानुभवनीयतां गच्छतीति आयुः" तच्चैवं निरुपक्रममेव तस्मिन्, तथा अनुकम्पितं जीवितं जीवितकं च शब्दस्य गम्यत्वात्तस्मिंश्च, अर्थात् सोपक्रमायुषि, बहवः प्रभूताः प्रत्यपायाः—नाशहेतवोऽध्यवसायादयो यस्मिंस्तत्तथा तस्मिन्। अनेन चानुकम्प्यत्वे हेतुः सूचितः, एवञ्चोक्तरूपद्रुमपत्रदृष्टान्तजलबिन्दुदृष्टान्ताभ्यां मनुजायुर्निरुपक्रमं सोपक्रमं च तुच्छमित्यतोस्यानित्यतां ज्ञात्वा "विहुणाहि"त्ति 'विधुनीहि' जीवात् पृथक् कुरु रजः कर्म, "पुरेकडं"त्ति पुरा तत्कालापेक्षया पूर्वं कृतं विहितं तत् विधुननोपायमाह—समयमपि गौतम! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ न च पुनर्नृत्वावाप्तौ धर्मोद्यमः करिष्यत इति ध्येयं, यतः—

मूलम्–दुलहे खलु माणुसे भवे, चिरकालेणवि सव्वपाणिणं।
गाढा य विवाग कम्मुणो, समयं गोयम मा पमायए ॥ ४ ॥

व्याख्या—'दुर्लभो' दुष्प्रापः खलुर्विशेषणे, अपुण्यानामिति विशेषयति, 'मानुषो' मनुष्यसम्बन्धी 'भवो' जन्म, 'चिरकालेनापि' प्रभूतकालेनापि आस्तां स्वल्पकालेनेत्यपिशब्दार्थः, 'सर्वप्राणिनां' सर्वजीवानां । कुत इत्याह–'गाढाः' विनाशयितुमशक्याः, च इति यस्मात्, 'विपाकाः' उदयाः कर्मणा नरगतिविघातिप्रकृतिरूपाणां, यत एवमतः समयमपीत्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ कथं पुनर्मनुजत्वं दुर्लभमिति सूत्रदशकेनाह—

मूलम्–पुढविक्कायमइगओ. उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ५ ॥

व्याख्या—पृथिवीकायम् 'अतिगतः' प्राप्तः "उक्कोसं"ति उत्कर्षतो जीवः, 'तुः' पूरणे, 'संवसेत्' तद्रूपतयैवावतिष्ठते, कालं 'सङ्ख्यातीतं' असङ्ख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणीरूपं, अतः समयमपीत्यादि प्राग्वत् ॥ ५ ॥

मूलम्—आउक्कायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालंसंखाईयं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ६ ॥

मूलम्—तेउक्कायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोअम मा पमायए ॥ ७ ॥

मूलम्—वाउक्कायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईअं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ८ ॥

व्याख्या—इद सूत्रत्रयं पृथ्वीसूत्रवद्व्याख्येयम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

मूलम्—वणस्सइकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालमणंतं दुरंतं, समयं गोयम मा पमायए ॥९॥

व्याख्या—इदमपि प्रागवत्, नवरं 'अनन्तं' अनन्तोसर्पिण्यवसर्पिणीरूपं, साधारणापेक्षञ्चैतत्। दुष्टः अन्तोऽस्येति दुरन्तस्तं, एतदपि साधारणापेक्षमेव। ते ह्यत्यन्तालपबोधत्वेन तत उद्धृत्ता अपि न प्रायो विशिष्टं मानुषादिभवमाप्नुवन्ति ॥ ९ ॥

मू०—बेइंदिअकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसण्णिअं, समयं गोयम मा पमायए १०

तेइंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसण्णिअं, समयं गोयम मा पमायए ११

चउरिंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसण्णिअं, समयं गोयम मा पमायए १२

व्याख्या—इदमपि सूत्रत्रयं स्पष्टं, नवरं कालं 'संखिज्जसण्णिअंति'ति सङ्ख्येय सञ्ज्ञितं' सङ्ख्यातवर्षसहस्रात्मकम्॥ १० ॥ ११ ॥ १२॥

मूलम्—पंचिंदियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। सत्तट्ठभवग्गहणे, समयं गोयम मा पमायए १३ ॥

व्याख्या—पञ्चेन्द्रिया उत्तरत्र देवनारकयोरभिधास्यमानत्वात् मनुष्यत्वस्य च दुर्लभतया प्रक्रान्तत्वात्तिर्यञ्च एवेह गृह्यन्ते, "सत्तट्ठत्ति" त्ति सप्त वा अष्ट वा सप्ताष्टानि भवग्रहणानि जन्मोपादानानि, तत्र सप्त भवाः सङ्ख्यातायुषि, अष्टमस्त्वसङ्ख्यातायुषीति १३॥

मूलम्—देवे नेरइए अइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। इक्किक्कभवग्गहणे, समयं गोयम मा पमायए १४ ॥

व्याख्या—देवान्नैरयिकांश्चातिगत उत्कर्षतो जीवः संवसेत् एकैकभवग्रहणं, अतः समयमपि गौतम! मा प्रमादीरिति सूत्रदशकार्थः ॥ १४ ॥ उक्तमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

॥१३६॥

मूलम्—एवं भवसंसारे, संसरइ सुभासुभेहिं कम्मेहिं। जीवो पमायबहुलो, समयं गोयम मा पमायए १५

व्याख्या—'एवम्' उक्तन्यायेन भवाः—तिर्यगादिजन्मान्येव संसारो भवसंसारस्तस्मिन्, 'संसरति' पर्यटति, शुभाशुभैः कर्मभिः पृथ्वीकायादिभवहेतुभिः, जीवः प्रमादबहुलोऽतः समयमपीत्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ इत्थं नृत्वदौर्लभ्यमुक्तमथ तदवाप्तावपि उत्तरोत्तरगुणा दुर्लभा एवेति सूत्रपञ्चकेनाह—

मू०—लद्धूणवि माणुसत्तणं, आरिअत्तं पुणरवि दुल्लहं। बहवे दसुआ मिलक्खुआ, समयं गोयम मा पमायए १६

व्याख्या—लब्ध्वापि कथञ्चिन्मानुषत्वं, 'आर्यत्वं' मगधाद्यार्यदेशोत्पत्तिरूपं 'पुनरपि' भूयोपि दुर्लभं । कुत एवमित्याह—यतो बहवो 'दस्यवः' देशप्रत्यन्तवासिनश्चौराः, "मिलक्खुअ"त्ति म्लेच्छा अव्यक्तवाचो यदुक्तं आर्यैर्नावधार्यते, ते च शकयवनादिदेशोद्भवाः । येषु धर्माधर्मगम्यागम्यभक्ष्याभक्ष्यादिज्ञानविकलेषु पशुप्रायेष्ववाप्यापि मानुष्यं जन्तुर्न कश्चिदप्यर्थं साधयतीति । अतः समयमपीत्यादि प्राग्वत् ॥ १६ ॥

मूलम्—लद्धूणवि आरिअत्तणं, अहीणपंचिंदिअया हु दुल्लहा । विगलिंदिअया हु दीसइ, समयं० ॥ १७ ॥

व्याख्या—इत्थमतिदुर्लभमप्यार्यत्वं लब्ध्वा अहीनपञ्चेन्द्रियता 'हुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च ततो दुर्लभैव, कुतः ? इत्याह—विकलानि-रोगादिभिरुपहतानीन्द्रियाणि येषां ते तथा तद्भावो विकलेन्द्रियता, हुरितिनिपातो निपातानामनेकार्थत्वाद्बाहुल्यवाचकस्ततश्च यतो बाहुल्येन विकलेन्द्रियता दृश्यते, इति अहीनपञ्चेन्द्रियता दुर्लभैवेति । समयमित्यादि प्राग्वत् ॥ १७ ॥

मूलम्—अहीणपंचंदिअत्तंपि से लहे, उत्तमधम्मसुई हु दुल्लहा। कुतित्थिनिसेवए जणे, समयं० ॥ १८ ॥

व्याख्या—कथमप्यहीनपञ्चेन्द्रियत्वमपि 'सः' जन्तुर्लभेत, तथाप्युत्तमधर्मश्रुतिस्तत्त्वश्रवणात्मिका, 'हुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततो दुर्लभैव। किमिति ? यतः 'कुतीर्थिनिषेवकः' शाक्यादिपाखण्डिपर्युपासको 'जनः' लोकः, कुतीर्थिनो हि लाभाद्यर्थिनो यदेव प्राणिनां प्रियं तदेवोपदिशन्ति, तत्तीर्थकराणामप्येवंविधत्वात्। उक्तञ्च—"सत्कारयशोलाभा-र्थिभिश्च मूढैरिहान्यतीर्थकरैः ॥ अवसादितं जगदिदं, प्रियाण्यपथ्यान्युपदिशद्भिः ॥ १ ॥" इति सुकरैव तेषां सेवा, तत्सेविनां च कुत उत्तमधर्मश्रुतिः ? ततः समयमित्यादि प्राग्वत् ॥ १८ ॥

मूलम्—लद्धूणवि उत्तमं सुई, सद्दहणा पुणरवि दुल्लहा। मिच्छत्तनिसेवए जणे, समयं गोअम मा पमायए॥१९॥

व्याख्या—लब्ध्वापि उत्तमां 'श्रुतिं' जिनप्रणीतधर्मश्रवणरूपां, 'श्रद्धानं' तत्त्वरुचिरूपं पुनरपि दुर्लभं। तत्र हेतुमाह—मिथ्यात्वम्—अतत्त्वे तत्त्वमिति प्रत्ययः तन्निषेवते यः स मिथ्यात्वनिषेवको जनोऽनादिभवाभ्यासाद्गुरुकर्मत्वाच्च प्रायस्तत्रैव प्रवृत्तेरतः समयमित्यादि प्राग्वत् ॥ १९ ॥

मूलम्—धम्मंपि हु सद्दहंतया, दुल्लहया काएण फासया। इह कामगुणेसु मुच्छिआ, समयं० ॥ २० ॥

व्याख्या—धर्मं प्रस्तावात्सर्वज्ञोक्तं, 'अपिः' भिन्नक्रमः, 'हुः' वाक्यालङ्कारे, ततः "सद्दहंतय" त्ति 'श्रद्दधतोऽपि' कर्तुमभिलषतोऽपि दुर्लभकाः 'कायेन' अङ्गेन 'स्पर्शकाः' कर्त्तारः, हेतुमाह—इह जगति कामगुणेषु शब्दादिषु मूर्च्छिता गृद्धा जन्तव इति शेषः, प्रायेण

हि रोगिणामपथ्यमिवाहितकारिणोऽप्यनुकूला विषयाः प्राणिनां प्रियाः स्युरित्यतो दुरापां धर्मसामग्रीमवाप्य समयमपि गौतम! मा प्रमादीरिति सूत्रपञ्चकार्थः ॥ २० ॥ किञ्च सति देहसामर्थ्ये धर्मस्पर्शनेति तदनित्यताकथनेनाप्रमादोपदेशं सूत्रषट्केनाह–

मूलम्—परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते। से सोअबले अ हायइ, समयं गोअम मा पमायए २१

व्याख्या—'परिजीर्यति' सर्वप्रकारैर्वयोहानिमनुभवति 'ते' तव शरीरमेव जरादिभिरभिभूयमानतया अनुकम्प्यमिति शरीरकं। केशाः पण्डुरकाः–पूर्वं जनमनोनयनहारिणोत्यन्तं श्यामा अपि भूत्वा साम्प्रतं वयःपरिणामात् शुक्ला भवन्ति 'ते' तव पुनस्ते शब्दोपादानं भिन्नवाक्यत्वाददुष्टं। तथा 'से इति' तत् यत् पूर्वमभूत् श्रौत्रबलं कर्णबलं दूरादपि शब्दोपादानरूपं, चः समुच्चये, हीयते जरातः स्वयमपैति। अतः शारीरसामर्थ्यस्यास्थिरत्वात्समयमित्यादि प्राग्वत् ॥ २१ ॥

मूलम्—परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते।से चक्खुबले अ हायई, समयं गोअम मा पमायए २२

मूलम्—परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते। से घाणबले अ हायई, समयं गोअम मा पमायए २३

मूलम्—परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते। से जिब्भबले अ हायई, समयं गोअम मा पमायए २४

मूलम्—परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते। से फासबले अ हायई, समयं गोअम मा पमायए २५

मूलम्—परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते। से सव्वबले अ हायई, समयं गोअम! मा पमायए २६

व्याख्या—इदमपि सूत्रपञ्चकं प्राग्वज्ज्ञेयं, नवरं "सव्वबले"त्ति सर्वेषां करचरणाद्यवयवानां बलं स्वस्वव्यापारसामर्थ्यं इह

च प्रथमं श्रोत्रोपादानं तद्भावे शेषेन्द्रियाणां सद्भावेन पटुतरत्वेन च प्राधान्यादिति सूत्रषट्कार्थः ॥ २६ ॥ जरातः शरीरशक्तिरुक्ता, अथ रोगेभ्यस्तामाह—

मूलम्—अरई गंडं विसूईआ, आयंका विविहा फुसंति ते। विवडइ विद्धंसइ ते सरीरयं, समयं०॥ २७ ॥

व्याख्या—'अरतिः' वातादिजनितश्चित्तोद्वेगः, "गंडं" गडुः, 'विसूचिका' अजीर्णविशेषः, 'आतङ्काः' सद्यो घातिनो रोगविशेषाः, 'विविधाः' बहुप्रकाराः स्पृशन्ति 'ते' तव शरीरमिति शेषः। ततश्च "विवडइ"त्ति विशेषेण पततिं—बलोपचयादपैति, 'विध्वसति' जीवमुक्तमधः पतति ते शरीरकमतो यावज्जरा रोगाश्च गात्रं न जर्जरयन्ति तावत्समयमित्यादि प्राग्वत्। केशपाण्डुरत्वादि जराचिह्नं, रोगाश्च, यद्यपि गौतमे न सम्भवन्ति, तथापि तन्निश्रयाशेषशिष्यप्रतिबोधार्थत्वाददुष्टमिदमिति सूत्रार्थः ॥२७॥ अथ यथा अप्रमादो विधेयस्तथाह—

मूलम्—वुच्छिद सिणेहमप्पणो, कुमुअं सारइअं वा पाणिअं। से सव्वसिणेहवज्जिए, समयं० ॥ २८ ॥

व्याख्या—व्युच्छिद्धि' अपनय 'स्नेहं' मद्विषयमभिष्वङ्गं 'आत्मनः' स्वस्य, किमिव किं ? 'कुमुदमिव' चन्द्रविकासिकमलमिव "सारइअ"ति सूत्रत्वाच्छरदिभवं शारदं, वा शब्द उपमार्थो भिन्नक्रमश्च प्राग् योजितः, 'पानीयं' जलं, ततश्च कुमुदं यथा प्रथमं जलमग्नमपि जलं विहाय वर्त्तते, तथा त्वमपि चिरसंसृष्टमपि मद्विषयं स्नेहं छिंद्धि, छित्वा "से" इति ततः सर्वस्नेहवर्जितः सन् समयमपि गौतम मा प्रामादीः। इह च शारदपदोपादानं शारदजलस्येव स्नेहस्याप्यतिमनोरमत्वसूचनार्थमिति सूत्रार्थः ॥२८॥ किञ्च—

मू०—चिच्चा धणं च भारिअं, पव्वइओ हि सि अणगारिअं। मा वंतं पुणोवि आविए, समयं० ॥ २९ ॥

॥१४०॥

व्याख्या—'त्यक्त्वा' परिहृत्य 'धनं' चतुष्पदादि, च शब्दो भिन्नक्रमस्ततो भार्यां च त्यक्त्वा, प्रव्रजितः प्रतिपन्नो "हिः"
यस्मात् "सि"त्ति सूत्रत्वादकार लोपे 'असि' वर्त्तसे 'अनगारितां' मुनित्वं, अतो मा 'वान्तं' उद्गीर्णं 'पुनरपि' भूयोपि "आविए"त्ति
आपिबेः । किन्तु समयमित्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ कथं वान्ताऽऽपानं न स्यात् ? इत्याह—

मूलम्—अवउज्झिअ मित्तवंधवं, विउलं चेव धणोहसंचयं । मा तं बिइअं गवेसए, समयं० ॥ ३० ॥

व्याख्या—'अपोह्य' मुक्त्वा मित्राणि च बान्धवाश्च मित्रबान्धवं 'विपुलं' विस्तीर्णं, 'चः' समुच्चये, 'एवः' पूर्तौ, धनस्य—कन-
कादिद्रव्यस्य ओघः—समूहः तस्य सञ्चयः—कोशो धनौघसञ्चयस्तं, मा तत् मित्रादिकं द्वितीयं पुनः स्वीकारार्थमिति शेषः, 'गवेषय'
अन्वेषय। श्रामण्याश्रयणे हि तत्त्यक्तमिति वान्तोपमं, भूयोपि तद्गवेषणे च वान्तापानमेव स्यादित्यभिप्रायः, किन्तु समयमित्यादि
प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ इत्थं ममत्वोच्छेदार्थमुक्त्वा दर्शनशुद्ध्यर्थमाह—

मूलम्—नहु जिणे अज्ज दीसई, वहुमए दीसई मग्गदेसिए। संपइ नेआउए पहे, समयं० ॥ ३१ ॥

व्याख्या—"नहु" नैव 'जिनः' अर्हन् 'अद्य' अस्मिन् काले दृश्यते, यद्यपीति गम्यं, तथापि "वहुमए"त्ति बहुमतः 'पन्थाः'
स च द्रव्यतो नगरादिमार्गो भावतस्तु ज्ञानादिरूपो मुक्तिमार्गः, इह च भावमार्ग एव गृह्यते, ततश्च मुक्तिमार्गो दृश्यते । कीदृशः ?
इत्याह—"मग्गदेसिए"त्ति मार्ग्यमाणत्वान्मार्गो—मोक्षस्तस्य "देसिए"त्ति सूत्रत्वाद्देशकः—प्रापको मार्गदेशकः । अयं भावः—यद्यप्यद्यु-
नार्हन्नास्ति परं तदुपदिष्टो मार्गस्तु दृश्यते । न चेदृशोयमतीन्द्रियार्थदर्शिनं जिनं विना सम्भवतीत्यसन्दिग्धचेतसो भाविनोपि भव्या

॥१४१॥

न प्रसादं विधास्यन्ति, ततः 'सम्प्रति' अधुना सत्यपि मयीति भावः। 'नैयायिके' निश्चितमुक्त्याख्यलाभप्रयोजने 'पथि' मार्गे केव-
लानुत्पत्तिसंशयेन समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरित्थञ्च व्याख्या सूत्रस्य सूचकत्वादिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ तथा—

मूलम्—अवसोहिआ कंटगापहं, उइण्णोसि पहं महालयं। गच्छसि मग्गं विसोहिआ, समयं० ॥ ३२ ॥

व्याख्या—'अवशोध्य' परिहृत्य "कण्टगापहं"ति आकारोऽलाक्षणिकः, कण्टकाश्च द्रव्यतो बुब्बूलकण्टकाद्याः, भावतश्चरकादिद-
र्शनानि, इह च भावकण्टकैरेवाधिकारः, तैराकुलः पन्थाः कण्टकपथस्तं, ततश्च 'अवतीर्णोसि' अनुप्रविष्टोसि 'पन्थानं' सम्यग्दर्शनादिकं
भावमार्गं "महालयं"ति महान्तं, कश्चिदवतीर्णोपि मार्गं न गच्छेदत आह—'गच्छसि' यासि मार्गं, न पुनः स्थित एवासि, सम्यग्द-
र्शनादेरुत्सर्पणेने मार्गगमनप्रवृत्तत्वाद्भवतः। किं कृत्वा ? 'विशोध्य' निश्चित्य मार्गमेवेति प्रक्रमः, तदेवं प्रवृत्तः सन् समयमपि
गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ उक्ता मार्गप्रतिपत्तिस्तत्प्रतिपत्तौ च कस्याप्यनुतापोपि स्यादिति तं निराकर्तुमाह—

मूलम्—अबले जह भारवाहए, मा मग्गे विसमेऽवगाहिआ। पच्छा पच्छाणुतावए, समयं० ॥ ३३ ॥

व्याख्या—'अबलो' देहसामर्थ्यहीनो 'यथा' इत्यौपम्ये भारवाहकः, 'मा' निषेधे "मग्गे"त्ति मार्गे "विसमे"त्ति विषमं, 'अव-
गाह्य' प्रविश्य त्यक्ताङ्गीकृतभारः सन्निति गम्यं, 'पश्चात्' तत्कालानन्तरं, 'पश्चादनुतापकः' पश्चात्तापकरोभूदिति शेषः। अयं भावः—यथा
कश्चिद्दुःस्थो देशान्तरं गतो बहुभिरुपायैः स्वर्णादिकमुपार्ज्य स्वगृहमागच्छन्नतिभीरुतया वस्त्वन्तरान्तर्हितं स्वर्णादिकं स्वशिरस्यारोप्य

१ •न मुक्तिमार्गं० इति हर्षप्रतौ ।

॥१४२॥

कतिचिद्दिनानि समुत्पाट्य क्वचिदुपलादिसङ्कुले पथि अहो अहमनेन भारेणाक्रान्त इति तमुत्सृज्य गृहमागतोऽत्यन्तनिर्धनतयानुतप्यते, किं मया निर्भाग्येन त्यक्तमिति । एव त्वमपि प्रमादेन त्यक्तसंयमभारः सन्नेवंविधो मा भूः, किन्तु समयमित्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ अथाल्पं तीर्णं बहु च तरणीयमित्यभिप्रायेणोत्साहभङ्गो मा भूदित्याह–

मूलम्–तिण्णो हु सि अण्णवं महं, किं पुण चिट्ठसि तीरमागओ । अभितुर पारं गमित्तए, समयं० ॥ ३४ ॥

व्याख्या—"तिण्णो हु सि"त्ति तीर्ण एवासि, अर्णवमिवार्णवं–संसारं, 'महान्तं' गुरु, 'किमि'ति प्रश्ने, 'पुनरि'ति वाक्योपन्यासे, ततः किं पुनस्तिष्ठसि ? तीरम् 'आगतः' प्राप्तः । भावतो हि अर्णवो भवः कर्म वा, स च द्विविधोपि त्वया तीर्णप्राय एवेति कथं तीरं प्राप्तोपि औदासीन्य भजसे ? नैवेदं तवोचितमिति भावः। किन्तु "अभितुर"त्ति आभिमुख्येन त्वरस्व–शीघ्रो भव 'पारं' परतीरं भावतो मुक्तिपदं "गमित्तए"त्ति गन्तुं। ततश्च समयमित्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥३४॥ न च मम पारप्राप्तियोग्यता नास्तीत्यपि ध्येयं, यतः–

मूलम्–अकलेवरसेणिमूसिआ, सिद्धिं गोअम लोअं गच्छसि । खेमं च सिवं अणुत्तरं, समयं० ॥ ३५ ॥

व्याख्या—न विद्यते कलेवरं–वपुर्येषां ते अकलेवराः–सिद्धास्तेषा श्रेणिं–उत्तरोत्तरशुभाध्यवसायरूपां क्षपकश्रेणिं "ऊसिअ"त्ति उच्छ्रित्य उत्तरोत्तरसंयमस्थानावाप्त्या उच्छ्रितामिव कृत्वा हे गौतम ! त्व 'सिद्धिं' सिद्धिसञ्ज्ञं लोकं "गच्छसि"त्ति विभक्तिव्यत्ययाद्गमिष्यसि, कीदृशं ? सिद्धिलोकमित्याह–'क्षेमं' परचक्रादिभयहीनं, 'चः' समुच्चये, 'शिवम्' अशेषदुरितोपशान्तिकलितं, 'अनुत्तरं' सर्वोत्कृष्टं, ततः समयमित्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ अथ निगमयन्नुपदेशसर्वस्वमाह–

मूलम्—बुद्धे परिनिव्वुडे चरे, गाम गए नगरे व संजए। संतिमग्गं च वूहए, समयं गोअम मा पमायए ॥३६॥

व्याख्या—'बुद्धो' ज्ञातहेयादिविभागः, 'परिनिर्वृतः' कषायाग्निशान्त्या शीतिभूतः सन् 'चरेः' आसेवस्व संयममिति शेषः, "गाम"त्ति विभक्तिलोपात् ग्रामे 'गतः' स्थितो नगरे वा उपलक्षणत्वादरण्यादिषु वा सर्वत्रापि नीराग इति भावः, 'संयतः' सम्यक्पापस्थानेभ्यो निवृत्तः 'शान्तिमार्गं' मुक्तिमार्गं, चशब्दो भिन्नक्रमस्ततो 'बृंहयेश्च' भव्यजनेभ्य उपदेशनाद्वृद्धिं नयेः, ततः समयमपि गौतम मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ इत्थं जिनोक्तमाकर्ण्य गौतमो यदकार्षीत्तदाह—

बुद्धस्स निसम्म भासिअं,सुकहिअमट्ठपओवसोहिअं। रागं दोसं च छिंदिआ,सिद्धिं गइं गए भयवं गोयमेत्ति बेमि॥

व्याख्या—'बुद्धस्य' केवलालोकालोकितलोकालोकस्वरूपस्य श्रीवर्धमानस्वामिनो 'निशम्य' आकर्ण्य 'भाषितं' वचः, सुष्ठु शोभनेन उपमादर्शनादिप्रकारेण कथितं, अत एवार्थप्रधानानि पदानि अर्थपदानि तैरुपशोभितं, रागद्वेषं च छित्त्वा सिद्धिं गतिं गतो भगवान् 'गौतमः' प्रथमगणधर इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥ १० ॥

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्योपाध्याय-
श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ दशमाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १० ॥

॥ अथैकादशमध्ययनम् ॥

॥ अर्हम् ॥ उक्तं दशममध्ययनं, अथ बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमारभ्यते। अस्य चायं सम्बन्धः, इहानन्तराध्ययनेऽप्रमादार्थमनुशिष्टिरुक्ता, सा च विवेकिनैव सम्यगवधार्यते, विवेकश्च बहुश्रुतपूजातो भवतीत्यत्र बहुश्रुतपूजोच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्य अस्येदमादिम सूत्रम्—

मूलम्—संजोगा विप्पमुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो। आयारं पाउकरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—संयोगाद्विप्रमुक्तस्य 'अनगारस्य' भिक्षोः, 'आचारम्' उचितविधिं बहुश्रुतपूजारूपं, प्रादुष्करिष्यामि 'आनुपूर्व्या' क्रमेण शृणुत 'मे' मम वदत इति शेष इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह हि बहुश्रुतपूजा प्रक्रान्ता, बहुश्रुतस्वरूपञ्चाबहुश्रुतस्वरूपे प्ररूपिते सुखेनैव ज्ञायत इति तत्स्वरूपं तावदाह—

मूलम्—जे आवि होइ निव्विज्जे, थद्धे लुद्धे अणिग्गहे। अभिक्खणं उल्लवई, अविणीए अबहुस्सुए ॥ २ ॥

व्याख्या—यः कश्चित्, चापिशब्दौ भिन्नक्रमावग्रे योक्ष्येते, भवति 'निर्विद्यः' सम्यक्शास्त्रावगमविनाकृतः, अपि शब्दस्येह सम्बन्धात्सविद्योऽपि यः 'स्तब्धो' अहङ्कारी, 'लुब्धो' रसादिषु गृद्धः, न विद्यते निग्रहः—इन्द्रियमनोनिरोधात्मकोऽस्येत्यनिग्रहः, 'अभीक्ष्णं' पुनः पुनः उत्—प्राबल्येनासम्बद्धभाषितादिरूपेण लपति—वक्ति उल्लपति, अविनीतश्च—विनयरहितः, "अबहुस्सुए" त्ति

यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात्सोऽबहुश्रुत उच्यते इति शेषः। इह च सविद्यस्याप्यबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतत्वफलाभावादिति ध्येयं, एतद्विपरीत-स्तु बहुश्रुत इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अथेदृशमबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतत्वञ्च कथं स्यादित्याह—

मूलम्—अह पंचहि ठाणेहिं, जेहिं सिक्खा न लब्भई। थंभा कोहा पमाएणं, रोगेणालस्सएण य ॥ ३ ॥

व्याख्या—'अथे'त्युपन्यासे, पञ्चभिः 'स्थानैः' प्रकारैर्वक्ष्यमाणैः 'शिक्षा' ग्रहणासेवनात्मिका न लभ्यते तैरीदृशमबहुश्रुतत्वं प्राप्यत इति शेषः कैः पुनः सा न लभ्यते? इत्याह—'स्तम्भात्' मानात् 'क्रोधात्' कोपात् 'प्रमादेन' मद्यादिना 'रोगेण' गलत्कुष्ठा-दिना 'आलस्येन' अनुत्साहात्मना, शिक्षा न लभ्यत इति प्रक्रमः। चशब्दः समस्तानां व्यस्तानाञ्चैषां हेतुत्वं द्योतयति ॥ ३ ॥

एवमबहुश्रुतत्वहेतूनुक्त्वा बहुश्रुतत्वहेतूनाह—

मूलम्—अह अट्ठहिं ठाणेहिं, सिक्खासीलेत्ति वुच्चइ। अहस्सिरे सया दंते, न य मम्ममुदाहरे ॥ ४ ॥

व्याख्या—अथाष्टभिः स्थानैः शिक्षां शीलयत्यभ्यस्यतीति शिक्षाशील इति उच्यते, जिनादिभिरिति शेषः। तान्येवाह—"अहस्सिरे"त्ति 'अहसनशीलो' न सहेतुकमहेतुकं वा हसन्नेवास्ते, 'सदा' सर्वकालं 'दान्तः' इन्द्रियनोइन्द्रियदमवान्, न च 'मर्म' परापभ्राजनकारि 'उदाहरेत्' उच्चारयेत् ॥ ४ ॥

मूलम्—नासीले न विसीले अ, न सिआ अइलोलुए। अक्कोहणे सच्चरए, सीक्खासीलेत्ति वुच्चइ ॥ ५ ॥

व्याख्या—'न' नैव 'अशीलः' सर्वथाशीलविकलः, 'न विशीलो' न विरूपशीलोऽतीचारकलुषितव्रतः, न स्याच्च भवेद् 'अति-

॥१४६॥

लोलुपः' अत्यन्तं रसलम्पटः, 'अक्रोधनः' क्षमावान्, 'सत्यरतः' तथ्यवचनासक्तः, "सिक्खासीले" त्ति इत्येवमनन्तरोक्तगुणवान् शिक्षाशील इत्युच्यत इति सूत्रत्रयार्थः ॥ ५ ॥ किञ्चाबहुश्रुतत्वबहुश्रुतत्वयोरविनयविनयावेव मूलहेतू ततो यैः स्थानैरविनीतो यैश्च विनीतस्तानि दर्शयितुमाह—

मूलम्—अह चउदसहिं ठाणेहिं, वट्टमाणे उ संजए। अविणीए वुच्चई सो उ, निव्वाणं च न गच्छइ ॥६॥

मूलम्—अभिक्खणं कोही हवइ, पबंधं च पकुव्वई। मित्तिज्जमाणो वमइ, सुअं लद्धूण मज्जइ ॥ ७ ॥

मूलम्—अवि पावपरिक्खेवी, अवि मित्तेसु कुप्पइ। सुप्पिअस्साविं मित्तस्स, रहे भासइ पावगं ॥ ८ ॥

मूलम्—पइण्णवाई दुहिले, थद्धे लुद्धे अणिग्गहे। असंविभागी अविअत्ते, अविणीएत्ति वुच्चई ॥ ९ ॥

मूलम्—अह पण्णरसहिं ठाणेहिं, सुविणीएत्ति वुच्चई। नीआवित्ती अचवले, अमाई अकुऊहले ॥ १० ॥

मूलम्—अप्पं चाहिक्खिवइ, पबंधं च न कुव्वइ। मित्तिज्जमाणो भयइ, सुअं लद्धुं न मज्जइ ॥ ११ ॥

मूलम्—न य पावपरिक्खेवी, न य मित्तेसु कुप्पई। अप्पिअस्साविं मित्तस्स, रहे कल्लाण भासई ॥ १२ ॥

मूलम्—कलहडमरवज्जए, बुद्धे अभिजाइगे। हिरिमं पडिसंलीणे, सुविणीएत्ति वुच्चई ॥ १३ ॥

व्याख्या—अथेति प्राग्वत्, चतुर्दशसु स्थानेषु, सूत्रे सप्तम्यर्थे तृतीया सूत्रत्वात्, वर्त्तमानस्तिष्ठन्, 'तुः' पूरणे, संयतो मुनिर-

॥१४७॥

विनीत इत्युच्यते, "सो उ"त्ति स पुनरविनीतो 'निर्वाणं' मोक्षं न गच्छति ॥ ६ ॥ चतुर्दशस्थानान्याह—'अभीक्ष्णं' पुनः पुनः
क्रोधी भवति, सहेतुकमहेतुकं वा कुप्यन्नेवास्ते १ । प्रबन्धं च कोपस्यैवाविच्छेदरूपं "पकुवइ"त्ति प्रकर्षेण करोति, कुपितः सन्ननेकै-
रपि सान्त्वनैर्नोपशाम्यति २ । "मित्तिज्जमाणो"त्ति 'मित्रीयमाणोपि' मित्रं ममायमस्त्वितीष्यमाणोपि अपेर्लुप्तस्य दर्शनाद् 'वमति'
त्यजति, प्रस्तावान्मैत्रीं, अयं भावः—यदि कोपि साधुर्धार्मिकतया वक्ति, यथाहं तव पात्रलेपादि कार्यं कुर्वे इति, ततोसौ प्रत्युपकार-
भीरुतया प्रतिवक्ति, ममालमनेनेति । यद्वा कृतमपि कृतघ्नतया न मन्यते इति वमतीत्युच्यते ३ । तथा "सुअं"त्ति अपेर्गम्यत्वात्
श्रुतमप्यागममपि लब्ध्वा माद्यति, दर्पं याति । श्रुतं हि मदापहं, स तु तेनापि दृप्यतीति भावः ४ ॥ ७ ॥ 'अपिः' सम्भावने,
पापैः—कथञ्चित्समित्यादिषु स्खलितलक्षणैः परिक्षिपति—निन्दतीत्येवंशीलः पापपरिक्षेपी, आचार्यादीनामिति शेषः । गुरूणां समि-
त्यादौ स्खलितलक्षणं पापं पुरस्कृत्य तान्निंदतीत्यर्थः ५ । 'अपिः' भिन्नक्रमस्ततो 'मित्रेभ्योपि' सुहृद्भ्योपि 'कुप्यति' क्रुध्यति, तत्र
सप्तमी चतुर्थ्यर्थे ६ । तथा 'सुप्रियस्यापि' अतिवल्लभस्यापि मित्रस्य 'रहसि' एकान्ते भाषते, पापमेव पापकं, अग्रतः प्रियं वक्ति
पृष्ठतस्तु प्रतिसेवकोयमित्यादिकं तद्दोषमेवाविष्करोतीति भावः ७ ॥ ८ ॥ प्रतिज्ञया—इदमित्थमेवेत्येकान्तवादरूपया वदनशीलः प्रति-
ज्ञावादी, यद्वा प्रकीर्णमसम्बद्धं वदतीति प्रकीर्णवादी ८ । "दुहिले"त्ति द्रोहणशीलो द्रोग्धा, मित्रस्यापीति शेषः ९ । 'स्तब्धः'
तपस्व्यहमित्याद्यहङ्कृतिमान् १० । 'लुब्धो' भोज्यादिष्वभिकाङ्क्षावान् ११ । अनिग्रहः प्राग्वत् १२ । 'असंविभागी' आहारादिकं
प्राप्यातिगर्द्धनो नान्यस्मै स्वल्पमपि यच्छति, किन्त्वात्मानमेव पोषयति १३ । "अविअत्ते"त्ति 'अप्रीतिकरः' दृश्यमानो भाष्यमाणो
वा सर्वस्याप्यप्रीतिमेवोत्पादयति १४ । एवंविधदोषान्वितोऽविनीत इत्युच्यते इति निगमनम् ॥ ९ ॥ इत्थमविनीतस्थानान्युक्त्वा

॥१४८॥

विनीतस्थानान्याह—अथ पञ्चदशभिः स्थानैः सुष्ठु-शोभनो विनीतो विनयान्वितः सुविनीत इत्युच्यते, तान्येवाह-"नीआवित्ती"त्ति
नीचम्-अनुद्धतं यथास्यादेवं वर्त्तत इत्येवंशीलो नीचवर्त्ती, गुरुषु न्यग्वृत्तिमान्। यदुक्तं-"नीअं सिज्जं गइं ठाणं, नीयं च आस-
णाणि अ ॥ नीअं च पाए वंदिज्जा, नीअं कुज्जा य अंजलिं ॥ १ ॥" तथा न चपलोऽचपलस्तत्र चपलो गति-स्थान-भाषा-भाव-
भेदाच्चतुर्धा । तत्र गतिचपलः—द्रुतद्रुतचारी, स्थानचपलः-यस्तिष्ठन्नपि हस्तादिभिश्चलन्नेवास्ते, भाषाचपलः-असद-ऽसभ्या-ऽस-
मीक्ष्या-ऽदेशकालप्रलापिभेदाच्चतुर्धा। तत्रासदविद्यमानमस्ति खपुष्पमित्यादि, असभ्यं खरपरुषादि, असमीक्ष्य-अनालोच्य प्रलपन्ती-
त्येवंशीला असदसभ्यासमीक्ष्यप्रलापिनस्त्रयः, अदेशकालप्रलापी तु चतुर्थो योऽतीते कार्ये वक्ति-यदीदं तत्र देशे काले वाऽकरिष्य-
त्तदा सुन्दरमभविष्यदिति । भावचपलस्तु सः यः प्रस्तुते सूत्रेऽर्थे वाऽसमाप्त एवान्यद् गृह्णाति २ । 'अमायी' न मनोज्ञमाहारादिक-
मवाप्य गुर्वादिवञ्चकः ३ । 'अकुतूहलो' नेन्द्रजालादिकौतुकविलोकनतत्परः ४ ॥ १० ॥ अत्राल्पशब्दोऽभाववाची, ततश्चाल्पमिति
नैन कञ्चनाधिक्षिपति तिरस्करोति ५ । 'प्रबन्धश्च' कोपाविच्छेदरूपं न करोति ६ । 'मित्रीयमाणः' पूर्वोक्तन्यायेन भजते, मित्रीयि-
तारमुपकुरुते, प्रत्युपकारम्प्रत्यसक्तो वा कृतघ्नो न स्यात् ७ । श्रुतं लब्ध्वा न माद्यति, किन्तु मददोषपरिज्ञानात्सुतरामेव नमति ८
॥११॥ न च 'पापपरिक्षेपी' पूर्वोक्तरूपः ९ । न च कथञ्चित्सापराधेभ्योऽपि मित्रेभ्यः कुप्यति १० । अप्रियस्यापि मित्रस्य रहसि
कल्याणं भाषते, अयं भावः मित्रमिति यः प्रतिपन्नः स यद्यप्यपकृतिशतानि कुरुते तथाप्येकमपि तत्कृतमुपकारमनुसरन् न रहस्यपि

१ "नीचां शय्यां गतिं स्थानं, नीचानि चासनानि च। नीचं च पादौ वन्देत, नीचं च कुर्याच्चाञ्जलिम् ॥१॥" २ प्रलापिशब्दस्य चतुर्णामभि-
सम्बन्धात् असत्प्रलापी १ असभ्यप्रलापी २ असमीक्ष्यप्रलापी ३ अदेशकालप्रलापी ४ इति चतुर्द्धा भाषा चपल उच्यते ।

पनये, तत ईदृशो भवति बहुश्रुतः, जैना हि मुनयः परतीर्थिकेभ्यः सकलगुणैः काम्बोजा इवान्याश्वेभ्यो विशिष्यन्ते, अयं त्वाकीर्ण-कन्थकाश्ववत्तेभ्योप्यधिकः शीलादिगुणैः प्रवरः इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

मूलम्—जहाइण्णसमारूढे, सूरे दढपरक्कमे । उभओ नंदिघोसेणं, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ १७ ॥

व्याख्या—यथा आकीर्णं जात्यादिगुणोपेतमश्वं समारूढः—अध्यासितः आकीर्णसमारूढः "शूरः" चारभटो 'दृढपराक्रमो' गाढबलः "उभओ"त्ति 'उभयतो' वामतो दक्षिणतश्च 'नान्दीघोषेण' द्वादशतूर्यनिनादेन उपलक्षितो भाति एवं भवति बहुश्रुतः । अयं भावः—यथैवंविधः शूरो न केनाप्यभिभूयते, न चान्यस्तदाश्रितस्तथायमपि जिनागमाश्वमाश्रितो दृप्तपरवादिदर्शनेपि चात्रस्तस्तज्जयम्प्रति समर्थ उभयतश्च दिनरात्र्योः स्वाध्यायघोषात्मकेन नान्दीघोषेणोपलक्षितो दृप्तैरपि परैर्न पराभूयते, न च तदाश्रितोन्योपीति ॥ १७ ॥

मूलम्—जहा करेणुपरिकिण्णे, कुंजरे सट्ठिहायणे । बलवंते अप्पडिहए, एवं भवति बहुस्सुए ॥ १८ ॥

व्याख्या—यथा 'करेणुपरिकीर्णो' हस्तिनीभिः परिवृत्तः 'कुञ्जरो' हस्ती 'षष्टिहायनः' षष्टिवर्षप्रमाणः तस्य ह्येतावत्कालं यावत्प्रतिवर्षं बलोपचयस्ततस्तदपचय इत्येवमुक्तं, अत एव च "बलवंते"ति बलं—वपुःसामर्थ्यमस्यास्तीति बलवान्, 'अप्रतिहतो' न मदोत्कटैरपि परगजैः पराङ्मुखीक्रियते, एवं भवति बहुश्रुतः, सोपि हि करेणुभिरिव औत्पत्तिक्यादिबुद्धिभिर्विविधविद्याभिश्च वृतः षष्टिहायनतया स्थिरमतिरत एव च बलवत्तया अप्रतिहतो भवति, न हि दर्शनोपहन्तृभिः प्रतिहन्तुं शक्यत इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

मूलम्—जहा से तिक्खसिंगे, जायखंधे विरायई । वसहे जूहाहिवई, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ १९ ॥

व्याख्या—यथा स 'तीक्ष्णशृङ्गो' निशितविषाणः जातः—अत्यन्तमुपचितः स्कन्धोऽस्येति जातस्कन्धः, समस्ताङ्गोपाङ्गोपचयोपलक्षणश्चैतत्, विराजते 'वृषभो' यूथाधिपतिर्गोसमूहस्वामी सन्, एवं भवति बहुश्रुतः। सोऽपि परपक्षक्षोदकतया तीक्ष्णाभ्यां स्वशास्त्रपरशास्त्ररूपाभ्यां शृङ्गाभ्यां शोभितो गच्छादिगुरुकार्यधुराधरणधुरीणतया च जातस्कन्ध इव जातस्कन्धः। अत एव यूथस्य—साध्वादिसमूहस्याधिपतिः—आचार्यत्वं गतः सन् विराजते इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥

मूलम्—जहा से तिक्खदाढे, उदग्गे दुप्पहंसए। सीहे मिआण पवरे, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २० ॥

व्याख्या—यथा स तीक्ष्णदंष्ट्र 'उदग्रः' उत्कट अत एव "दुप्पहंसए"त्ति 'दुष्प्रधर्षकः' अन्यैः पराभवितुमशक्यः 'सिंहः' केसरी 'मृगाणाम्' आरण्यजन्तूनां प्रवरो भवति, एवं भवति बहुश्रुतः। अयमपि हि परपक्षभेदकत्वात्तीक्ष्णदंष्ट्रादेश्यैर्नैगमादिनयैः प्रतिभादिगुणोदग्रतया च दुरभिभव इत्यन्यतीर्थ्यानां मृगतुल्यानां प्रवर एवेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥

मूलम्—जहा से वासुदेवे, संखचक्कगदाधरे। अप्पडिहयबले जोहे, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २१ ॥

व्याख्या—यथा स वासुदेवः, शङ्खं—पाञ्चजन्यं चक्रं—सुदर्शनं, गदा च कौमोदकीं धरतीति शङ्खचक्रगदाधरः। 'अप्रतिहतबलः' अस्खलितसामर्थ्यः, अयं भावः—एकं सहजसामर्थ्यवानन्यच्च तथाविधायुधान्वित इति 'योधः' सुभटः, एव भवति बहुश्रुतः। सोपि द्वेऽकं सहजप्रतिभाप्रागल्भ्यवानपरश्च शङ्खचक्रगदातुल्यैः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रैरुपेत इति योधः कर्मवैरिपराभवं प्रतीति सूत्रार्थः २१

मूलम्—जहा से चाउरंते, चक्कवट्टी महिड्ढिए। चउदसरयणाहिवई, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २२ ॥

तद्दोषं वक्ति। आह च–" एकसुकृतेन दुष्कृत—शतानि ये नाशयन्ति ते धन्याः, न त्वेकदोषजनितो, येषां रोषः शतकृतघ्नः ॥१॥" इति ॥ ११ ॥ १२ ॥ कलहश्च–वाचिको विग्रहः, डमरश्च–पाणिघातादिजं तद्वर्जकः कलहडमरवर्जकः १२। 'बुद्धो' बुद्धिमानेतच्च सर्वत्रानुगम्यत एवेति न प्रकृतसङ्ख्याविरोधः। अभिजातिं–कुलीनतां गच्छति–जात्यवृषभ इवोत्क्षिप्तभारनिर्वहणादित्यभिजातिगः १३। 'ह्रीमान्' लज्जावान्, स हि कलुषाशयत्वेप्यकार्यमाचरन् लज्जते। प्रतिसंलीनो गुरुपार्श्वेऽन्यत्र वा स्थितो न हि कार्यं विना यतस्ततश्चेष्टते १५। प्रस्तुतमुपसंहरति, "सुविणीए"त्ति स एवंविधगुणान्वितः सुविनीत इत्युच्यते इति सूत्राष्टकार्थः ॥ १३ ॥ यश्चैवं विनीतः स कीदृक् स्यादित्याह—

मूलम्—वसे गुरुकुले णिच्चं, जोगवं उवहाणवं। पिअंकरे पिअंवाई, से सिक्खं लद्धुमरिहई १४ ॥

व्याख्या—'वसेत्' तिष्ठेद् 'गुरुकुले' गच्छे 'नित्यं' सदा गुर्वाज्ञोपलक्षणश्चैतत्ततो यावज्जीवमपि गुर्वाज्ञायामेव तिष्ठेदित्यर्थः। योगः–व्यापारो धर्मस्य तद्वान्, उपधानम् अङ्गोपाङ्गाध्ययनादौ यथायोगमाचाम्लादिस्तपोविशेषस्तद्वान्, 'प्रियङ्करः' कथञ्चित्केनचिदपकृतोपि न तत्प्रतिकूलं करोति, किन्तु ममैव कर्मणोऽसौ दोष इति ध्यायन् अप्रियकारिण्यपि प्रियमेव चेष्टत इत्यर्थः। अत एव "पिअंवाइ"त्ति केनचिदप्रियमुक्तोपि प्रियमेव वदतीत्येवंशीलः प्रियवादी। आह च—"[2]करयलमलिअस्स वि दमणयस्स महमहइ पेसलो गंधो। तवि[3]अस्स वि सज्जणमाणुसस्स महुरा समुल्लावा॥ १ ॥" तथा चास्य को गुणः? इत्याह–स एवंविधगुणवान् 'शिक्षां'

1 येषां कोपः स च कृतघ्नः इति श्रीनेमिचन्द्रीया वृत्तौ। 2 "करतलमृदितस्यापि दमनकस्य प्रसर्पति पेशलो गन्धः। तपितस्यापि सज्जनमानुषस्य मधुराः समुल्लापाः ॥१॥" 3 कुवियस्स इति श्रीनेमिचन्द्रीया वृत्तौ।

॥१५०॥

ज्ञाना[illegible]सेवनादिरूपा 'लब्धुम्' अवाप्तुम् 'अर्हति' योग्यो भवति, न तु तद्विपरीतोऽविनीतः । यश्च शिक्षां लभते स बहुश्रुतोऽपरस्त्वबहुश्रुत इति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एवं सविपक्षं बहुश्रुतं सप्रपञ्चमभिधाय तस्यैव स्तुतिद्वारेण पूर्वप्रतिज्ञातं तत्प्रतिपत्तिरूपमाचारमाह—

जहा संखंमि पयं निहित्तं, दुहओ वि विरायइ । एवं बहुस्सुए भिक्खू, धम्मो कित्ती तहा सुयं ॥ १५ ॥

व्याख्या—'यथे'त्ति दृष्टान्ते, शङ्खे 'पयो' दुग्धं 'निहित' न्यस्तं "दुहओवि"त्ति स्वसम्बन्ध्याश्रयसम्बन्धिगुणद्वयलक्षणेन प्रकारद्वयेनापीति अपिशब्दार्थः, 'विराजते' शोभते, तत्र हि तन्न कलुषीभवति, न चाम्लतां भजते, नापि च परिश्रवति, 'एवम्' अनेन प्रकारेण बहुश्रुते "भिक्खू"त्ति 'भिक्षौ' मुनौ, 'धर्मो' मुनिधर्मः 'कीर्त्तिः' श्लाघा, तथा 'श्रुतम्' आगमो विराजते इति सम्बन्धः । अयं भावः—यद्यपि धर्मकीर्त्तिश्रुतानि निरुपलेपतादिगुणेन स्वयं शोभावन्ति तथापि मिथ्यात्वादिकालुष्यापगमान्नैर्मल्यादिगुणैः शङ्खसदृशे बहुश्रुते स्थितान्याश्रयगुणेन विशेषात् शोभन्ते, न च तत्र तानि मालिन्यमन्यथाभावं हानिञ्च कदाचित् प्रयान्तीति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ पुनर्बहुश्रुतस्तवमेवाह—

मूलम्—जहा से कंबोआणं, आइण्णे कंथए सिआ । आसे जवेण पवरे, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ १६ ॥

व्याख्या—यथा 'सः' इति प्रसिद्धः 'काम्बोजानां' कम्बोजदेशोद्भवाना अश्वानां मध्ये आकीर्णो गुणैरिति शेषः, 'कन्थकः' प्रधानोऽश्वो, यः किल दृषच्छकलभृतकुतपनिपातध्वनेर्न सन्त्रस्यति, 'स्यात्' भवेदश्वो 'जवेन' वेगेन प्रवरः प्रधानः, 'एवम्' इत्यु-

॥१५१॥

पनये, तत ईदृशो भवति बहुश्रुतः, जैना हि मुनयः परतीर्थिकेभ्यः सकलगुणैः काम्बोजा इवान्याश्वेभ्यो विशिष्यन्ते, अयं त्वाकीर्णकन्थकाश्ववत्तेभ्योप्यधिकः शीलादिगुणैः प्रवरः इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

मूलम्—जहाइण्णसमारूढे, सूरे दढपरक्कमे । उभओ नंदिघोसेणं, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ १७ ॥

व्याख्या—यथा आकीर्णं जात्यादिगुणोपेतमश्वं समारूढः—अध्यासितः आकीर्णसमारूढः "शूरः' चारभटो 'दृढपराक्रमो' गाढबलः "उभओ"त्ति 'उभयतो' वामतो दक्षिणतश्च 'नान्दीघोषेण' द्वादशतूर्यनिनादेन उपलक्षितो भाति एवं भवति बहुश्रुतः । अयं भावः—यथैवंविधः शूरो न केनाप्यभिभूयते, न चान्यस्तदाश्रितस्तथायमपि जिनागमाश्वमाश्रितो दृप्तपरवादिदर्शनेपि चात्रस्तस्तज्जयम्प्रति समर्थ उभयतश्च दिनरात्र्योः स्वाध्यायघोषात्मकेन नान्दीघोषेणोपलक्षितो दृप्तैरपि परैर्न पराभूयते, न च तदाश्रितोन्योपीति ॥ १७ ॥

मूलम्—जहा करेणुपरिकिण्णे, कुंजरे सट्ठिहायणे । बलवंते अप्पडिहए, एवं भवति बहुस्सुए ॥ १८ ॥

व्याख्या—यथा 'करेणुपरिकीर्णो' हस्तिनीभिः परिवृत्तः 'कुञ्जरो' हस्ती 'षष्टिहायनः' षष्टिवर्षप्रमाणः तस्य ह्येतावत्कालं यावत्प्रतिवर्षं बलोपचयस्ततस्तदपचय इत्येवमुक्तं, अत एव च "बलवंते"त्ति बलं—वपुःसामर्थ्यमस्यास्तीति बलवान्, 'अप्रतिहतो' न मदोत्कटैरपि परगजैः पराङ्मुखीक्रियते, एवं भवति बहुश्रुतः, सोपि हि करेणुभिरिव औत्पत्तिक्यादिबुद्धिभिर्विविधविद्याभिश्च वृतः षष्टिहायनतया स्थिरमतिरत एव च बलवत्तया अप्रतिहतो भवति, न हि दर्शनोपहन्तृभिः प्रतिहन्तुं शक्यत इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

मूलम्—जहा से तिक्खसिंगे, जायखंधे विरायई । वसहे जूहाहिवई, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ १९ ॥

॥१५२॥

व्याख्या—यथा स 'तीक्ष्णशृङ्गो' निशितविषाणः जातः–अत्यन्तमुपचितः स्कन्धोऽस्येति जातस्कन्धः, समस्ताङ्गोपाङ्गोपचयोपलक्षणश्चैतत्, विराजते 'वृषभो' यूथाधिपतिर्गोसमूहस्वामी सन्, एवं भवति बहुश्रुतः। सोऽपि परपक्षक्षोदकतया तीक्ष्णाभ्यां स्वशास्त्रपरशास्त्ररूपाभ्यां शृङ्गाभ्यां शोभितो गच्छादिगुरुकार्यधुराधरणधुरीणतया च जातस्कन्ध इव जातस्कन्धः। अत एव यूथस्य–साध्वादिसमूहस्याधिपतिः–आचार्यत्वं गतः सन् विराजते इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥

मूलम्—जहा से तिक्खदाढे, उदग्गे दुप्पहंसए। सीहे मिआण पवरे, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २० ॥

व्याख्या—यथा स तीक्ष्णदंष्ट्र 'उदग्रः' उत्कट अत एव "दुप्पहंसए"त्ति 'दुष्प्रधर्षकः' अन्यैः पराभवितुमशक्यः 'सिंहः' केसरी 'मृगाणाम्' आरण्यजन्तूनां प्रवरो भवति, एवं भवति बहुश्रुतः। अयमपि हि परपक्षभेदकत्वात्तीक्ष्णदंष्ट्रादेश्यैर्नैगमादिनयैः प्रतिभादिगुणोदग्रतया च दुरभिभव इत्यन्यतीर्थ्यानां मृगतुल्यानां प्रवर एवेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥

मूलम्—जहा से वासुदेवे, संखचक्कगदाधरे। अप्पडिहयबले जोहे, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २१ ॥

व्याख्या—यथा स वासुदेवः, शङ्खं–पाञ्चजन्यं चक्रं–सुदर्शनं, गदा च कौमोदकीं धरतीति शङ्खचक्रगदाधरः। 'अप्रतिहतबलः' अस्खलितसामर्थ्यः, अयं भावः–एकं सहजसामर्थ्यवाननन्यच्च तथाविधायुधान्वित इति 'योधः' सुभटः, एव भवति बहुश्रुतः। सोपि चैकं सहजप्रतिभाप्रागल्भ्यवानपरञ्च शङ्खचक्रगदातुल्यैः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रैरुपेत इति योधः कर्मवैरिपराभवं प्रतीति सूत्रार्थः २१

मूलम्—जहा से चाउरंते, चक्कवट्टी महिड्ढिए। चउदसरयणाहिवई, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २२ ॥

आख्यं, तं पुरिसं आयरेण रक्खेह । न हु सुंवंमि विणट्ठे, अरया साहारया हुंति ॥ १ ॥''त्ति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

मूलम्—जहा सा दुमाण पवरा, जंबू नाम सुदंसणा । अणाढिअस्स देवस्स, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २७ ॥

व्याख्या—यथा सा द्रुमाणां प्रवरा जम्बूः 'नाम्ना' अभिधानेन सुदर्शना, न हि यथेयममृतफला देवाद्याश्रयश्च तथान्यः कोपि द्रुमोस्ति, द्रुमत्वं फलव्यवहारश्चास्यास्तत्प्रतिरूपतयैव, वस्तुतस्तु पार्थिवतयोक्तत्वात्, सा च कस्येत्याह—'अनादृतस्य' अनादृतनाम्नो देवस्य जम्बूद्वीपाधिपतेर्व्यन्तरसुरस्य आश्रयतया सम्बन्धिनी, एवं भवति बहुश्रुतः । सोपि हि अमृतफलोपमश्रुतान्वितो देवानामपि पूज्यतयाभिगम्यः शेषद्रुमोपमसर्वसाधुषु च प्रवर इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

मूलम्—जहा सा नईण पवरा, सलिला सागरंगमा । सीआ नीलवंतप्पवहा, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २८ ॥

व्याख्या—यथा सा नदीनां प्रवरा 'सलिला' नदी सागरं—समुद्रं गच्छतीति 'सागरङ्गमा' समुद्रपातिनी, न तु क्षुद्रनदीवदन्तरा विशीर्यते इत्यर्थः । शीता नाम्नी नीलवान्—मेरोरुत्तरदिशि वर्षधरस्ततः प्रवहतीति नीलवत्प्रवहा, एवं भवति बहुश्रुतः । सोपि हि सरित्समानामन्यमुनीनां वरेण्यो निर्मलजलकल्पश्रुतज्ञानान्वितः सागरदेश्या मुक्तिमेव गच्छति तदर्हानुष्ठान एव तस्य प्रवृत्तेः । न हि तस्य विवेकिनो देवत्वादिवाञ्छा, तथा कथमस्यान्तरावस्थानं स्यात् ? तस्य च महाभागस्य नीलवत्कल्पादुच्छ्रितोच्छ्रितकुला देव प्रसूतिरिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥

मूलम्—जहा से नगाण पवरे, सुमहं मंदरे गिरा । नाणोसहिपज्जलिए, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २९ ॥

व्याख्या—यथा सः नगानां प्रवरः 'सुमहान्' अत्यन्तं गुरुः 'मन्दरो गिरिः' मेरुपर्वतः नानौषधिभिः अनेकसमहिमवनस्पतिभिः प्रकर्षेण ज्वलितो-दीप्तो नानौषधिप्रज्वलितः, औषधयो ह्यतिशायिन्यो दीपिका इव प्रज्वलन्त्य एव स्युस्ततो गिरिरपि प्रज्वलन्निव स्यात्, एवं भवति बहुश्रुतः। सोपि श्रुतमहिम्नात्यन्तं स्थिरोऽपरशैलकल्पान्यसाध्वपेक्षया प्रवरोऽन्धकारेऽपि प्रकाशनिदानामर्पौषध्या-दिलब्धिमहितश्च स्यादिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ किं बहुना ?—

मूलम्—जहा से सयंभूरमणे, उदही अक्खओदए। नाणारयणपडिपुण्णे, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ ३० ॥

व्याख्या—यथा सः स्वयम्भूरमण 'उदधिः' समुद्रः, अक्षयम्—अविनाशी उदक—जल यत्र स, तथा नानारत्नैः—मरकतादिभिः प्रतिपूर्णो नानारत्नप्रतिपूर्णः, एवं भवति बहुश्रुतः। सोपि ह्यक्षयसम्यग्ज्ञानोदको नानातिशयरत्नाढ्यश्च भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

अथोक्तगुणानुवादेन फलोपदर्शनेन च तस्यैव माहात्म्यमाह—

मूलम्—समुद्दगंभीरसमा दुरासया, अचक्किआ केणई दुप्पधंसया।
सुअस्स पुण्णा विउलस्स ताइणो, खवित्तु कम्मं गइमुत्तमं गया ॥ ३१ ॥

व्याख्या—"समुद्दगंभीरसम" त्ति आर्षत्वाद्गाम्भीर्येण—अलब्धमध्यात्मकेन गुणेन समा गाम्भीर्यसमाः, समुद्रस्य गाम्भीर्यसमाः समुद्रगाम्भीर्यसमाः, समुद्रवद्गम्भीरा इत्यर्थः। "दुरासय" त्ति दुःखेनाश्रीयन्ते पराभवबुद्ध्या केनापीति दुराश्रयाः, अत एव 'अचकिताः' अत्रस्ताः 'केनचित्' परीषहपरवाद्यादिना, तथा दुःखेन प्रधर्ष्यन्ते केनापीति दुष्प्रधर्षकाः, "सुअस्स पुण्णा विउलस्स" त्ति सुप्व्यत्ययात्

व्याख्या—यथा स चतुर्भिः—हयगजरथनरात्मकैः सैन्यैः अन्तः—शत्रुविनाशरूपो यस्य स तथा, चक्रवर्ती षट्खण्डभरताधिपो 'महर्द्धिको' दिव्यलक्ष्मीवान्, चतुर्दश च तानि रत्नानि च चतुर्दशरत्नानि तानि चामूनि—"सेणावई गाहावई, पुरोहिय गय तुरय वड्ढई इत्थी[7]। चक्क[8] छत्तं[9] चम्मं[10], मणि[11] कागिणि[12] खग्ग[13] दंडो[14] अ ॥ १ ॥" त्ति तेषामधिपतिः—स्वामी चतुर्दशरत्नाधिपतिः। एवं भवति बहुश्रुतः, सोऽपि हि दानादिभिश्चतुर्भिर्धर्मैरन्तः कर्मवैरिणामस्येति चतुरन्तः, ऋद्धयश्चामर्षौषध्याद्या महत्य एवास्य भवन्ति, सम्भवन्ति चतुर्दशरत्नोपमानि पूर्वाणि तस्येति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

मूलम्—जहा से सहस्सक्खे, वज्जपाणी पुरंदरे। सक्के देवाहिवई, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २३ ॥

व्याख्या—यथा 'सहस्राक्षः' सहस्रलोचनः, कथमिति चेदुच्यते, इन्द्रस्य हि पञ्च मन्त्रिशतानि तन्नेत्राणां च सहस्रं इन्द्रकार्य एव व्याप्रियते इति, यद्वा यदन्ये नेत्राणां सहस्रेण पश्यन्ति तदसौ द्वाभ्यां नेत्राभ्यां साधिकं पश्यतीति सहस्राक्ष इत्युच्यते, इति सम्प्रदायः। तथा वज्रं—प्रहरणविशेषः पाणावस्येति वज्रपाणिः, लोकोक्त्या च असुराणां पूर्दारणात् पुरन्दरः, शक्रो देवाधिपतिरेवं भवति बहुश्रुतः। सोपि श्रुतज्ञानेन सकलातिशयनिधानेन लोचनसहस्रेणेव जानीते, ईदृशस्य च प्रशस्यलक्षणतया वज्रलक्षणमपि पाणौ सम्भवतीति वज्रपाणिः, पूः शरीरमप्युच्यते तच्च दुस्तपतपोनुष्ठानेन दारयति कृशीकरोतीति पुरन्दरः, दृढधर्मतया चायं सुरैरपि पूज्यत इति तत्पतिरप्युच्यत इति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥

१ सेनापतिः २ गाथापतिः, ३ पुरोहितो ४ गज—५ तुरगो ६ वर्धकिः ७ स्त्री। ८ चक्र ९ छत्र १० चर्म, ११ मणिः १२ काकिणी १३ खड्गो १४ दण्डश्च ॥ १ ॥

॥१५४॥

मूलम्—जहा से तिमिरविद्धंसे, उत्तिट्ठंते दिवायरे। जलंते इव तेएणं, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २४ ॥

व्याख्या—यथा सः 'तिमिरविध्वंसः' तमःस्तोमविनाशकः 'उत्तिष्ठन्' उद्गच्छन् 'दिवाकरः' सूर्यः, स हि ऊर्ध्वं नभोभागमाक्रा-
मन् भृशं तेजस्वितां भजते न त्ववतरन्नित्येवं विशिष्यते, 'ज्वलन्निव' ज्वालां मुञ्चन्निव 'तेजसा' महसा, एवं भवति बहुश्रुतः। सोपि
हि अज्ञानध्वान्तविध्वंसी संयमस्थानेषु शुद्धशुद्धतमाध्यवसायत उत्सर्पंस्तपस्तेजसा ज्वलन्निव भवतीतिसूत्रार्थः ॥ २४ ॥

मूलम्—जहा से उडुवइ चंदे, नक्खत्तपरिवारिए। पडिपुण्णे पुण्णमासीए, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २५ ॥

व्याख्या—यथा सः 'पौर्णमास्याः' पूर्णिमायाः 'उडुपतिः' नक्षत्राधिपश्चन्द्रो नक्षत्रैः—अश्विन्यादिभिरुपलक्षणत्वाद्ग्रहतारकाभिश्च
परिवारितः, पतिरपि कश्चिदेकाक्येव स्यान्मृगपतिवदिति-उडुपतिरित्युक्तेऽपि नक्षत्रपरिवारित इत्युक्तं, 'प्रतिपूर्णः' सकलकलाकलितः,
एवं भवति बहुश्रुतः। सोपि नक्षत्रकल्पानां साधूनां पतिस्तत्परिवारितः सकलकलाकलितत्वेन प्रतिपूर्णश्च स्यादिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥

मूलम्—जहा से सामाइआणं, कोट्ठागारे सुरक्खिए। नाणाधन्नपडिपुण्णे, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २६ ॥

व्याख्या—यथा सः "सामाइआणं"ति समाजं—समूहं समवयन्तीति सामाजिकाः—समूहवृत्तयो लोकास्तेषां 'कोष्ठागारो' धान्या-
श्रयः सुष्ठु—प्राहरिकपुरुषादिव्यापारणद्वारेण रक्षितश्चौरमूषकादिभ्य इति सुरक्षितः, नाना—अनेकप्रकाराणि धान्यानि—शाल्यादीनि तैः
प्रतिपूर्णो—भृतो नानाधान्यप्रतिपूर्णः, एवं भवति बहुश्रुतः। सोऽपि सामाजिकानामिव गच्छवासिनामुपयोगिभिर्नानाधान्योपमैरङ्गो-
पाङ्गप्रकीर्णकादिभेदैः श्रुतज्ञानविशेषैः प्रतिपूर्णः प्रवचनाधारतया सुरक्षितश्च परवादिरोगादिभ्यो भवति। उक्तं हि—"जेण कुलं

आख्यं, तं पुरिसं आयरेण रक्खेह । न हु तुंबंमि विणट्ठे, अरया साहारया हुंति ॥ १ ॥"त्ति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

मूलम्—जहा सा दुमाण पवरा, जंबू नाम सुदंसणा । अणाढिअस्स देवस्स, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २७ ॥

व्याख्या—यथा सा द्रुमाणां प्रवरा जम्बूः 'नाम्ना' अभिधानेन सुदर्शना, न हि यथेयममृतफला देवाद्याश्रयश्च तथान्यः कोपि द्रुमोस्ति, द्रुमत्वं फलव्यवहारश्चास्यास्तत्प्रतिरूपतयैव, वस्तुतस्तु पार्थिवतयोक्तत्वात्, सा च कस्येत्याह—'अनादृतस्य' अनादृतनाम्नो देवस्य जम्बूद्वीपाधिपतेर्व्यन्तरसुरस्य आश्रयतया सम्बन्धिनी, एवं भवति बहुश्रुतः । सोपि हि अमृतफलोपमश्रुतान्वितो देवानामपि पूज्यतयाभिगम्यः शेषद्रुमोपमसर्वसाधुषु च प्रवर इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

मूलम्—जहा सा नईण पवरा, सलिला सागरंगमा । सीआ नीलवंतप्पवहा, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २८ ॥

व्याख्या—यथा सा नदीनां प्रवरा 'सलिला' नदी सागरं—समुद्रं गच्छतीति 'सागरङ्गमा' समुद्रपातिनी, न तु क्षुद्रनदीवदन्तरा विशीर्यते इत्यर्थः । शीता नाम्नी नीलवान्—मेरोरुत्तरदिशि वर्षधरस्ततः प्रवहतीति नीलवत्प्रवहा, एवं भवति बहुश्रुतः । सोपि हि सरित्समानामन्यमुनीनां वरेण्यो निर्मलजलकल्पश्रुतज्ञानान्वितः सागरदेश्यां मुक्तिमेव गच्छति तदर्हानुष्ठान एव तस्य प्रवृत्तेः । न हि तस्य विवेकिनो देवत्वादिवाञ्छा, तथा कथमस्यान्तरावस्थानं स्यात् ? तस्य च महाभागस्य नीलवत्कल्पादुच्छ्रितोच्छ्रितकुलादेव प्रसूतिरिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥

मूलम्—जहा से नगाण पवरे, सुमहं मंदरे गिरी । नाणोसहिपज्जलिए, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ २९ ॥

व्याख्या—यथा सः नगानां प्रवरः 'सुमहान्' अत्यन्तं गुरुः 'मन्दरो गिरिः' मेरुपर्वतः नानौषधिभिः अनेकसमहिमवनस्पतिभिः प्रकर्षेण ज्वलितो-दीप्तो नानौषधिप्रज्वलितः, औषधयो ह्यतिशायिन्यो दीपिका इव प्रज्वलन्त्य एव स्युस्ततो गिरिरपि प्रज्वलन्निव स्यात्, एवं भवति बहुश्रुतः। सोपि श्रुतमहिम्नात्यन्तं स्थिरोऽपरशैलकल्पान्यसाध्वपेक्षया प्रवरोऽन्धकारेऽपि प्रकाशनिदानामर्षौषध्यादिलब्धिमहितश्च स्यादिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ किं बहुना ?—

मूलम्—जहा से सयंभूरमणे, उदही अक्खओदए। नाणारयणपडिपुण्णे, एवं भवइ बहुस्सुए ॥ ३० ॥

व्याख्या—यथा सः स्वयम्भूरमण 'उदधिः' समुद्रः, अक्षयम्-अविनाशी उदक-जलं यत्र स, तथा नानारत्नैः-मरकतादिभिः प्रतिपूर्णो नानारत्नप्रतिपूर्णः, एवं भवति बहुश्रुतः। सोपि ह्यक्षयसम्यग्ज्ञानोदको नानातिशयरत्नाढ्यश्च भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ अथोक्तगुणानुवादेन फलोपदर्शनेन च तस्यैव माहात्म्यमाह—

मूलम्—समुद्दगंभीरसमा दुरासया, अचक्किआ केणई दुप्पधंसया।
सुअस्स पुण्णा विउलस्स ताइणो, खवित्तु कम्मं गइमुत्तमं गया ॥ ३१ ॥

व्याख्या—"समुद्दगंभीरसम" त्ति आर्षत्वाद्गाम्भीर्येण-अलब्धमध्यात्मकेन गुणेन समा गाम्भीर्यसमाः, समुद्रस्य गाम्भीर्यसमाः समुद्रगाम्भीर्यसमाः, समुद्रवद्गम्भीरा इत्यर्थः। "दुरासय" त्ति दुःखेनाश्रीयन्ते पराभवबुद्ध्या केनापीति दुराश्रयाः, अत एव 'अचकिताः' अत्रस्ताः 'केनचित्' परीषहपरवाद्यादिना, तथा दुःखेन प्रधर्ष्यन्ते केनापीति दुष्प्रधर्षकाः, "सुअस्स पुण्णा विउलस्स" त्ति सुप्व्यत्ययात्

' आगमेन 'पूर्णाः' भृताः 'विपुलेन' अङ्गानङ्गप्रविष्टादिभेदैर्विस्तीर्णेन बहुश्रुता इत्यर्थः। 'त्रायिणः' त्रातारः, स्वस्य परस्य दुर्ग-तिपातात्पापेभ्यः। 'क्षपयित्वा' विनाश्य 'कर्म' ज्ञानावरणादि गतिम् 'उत्तमां' मुक्तिरूपां 'गताः' प्राप्ता उपलक्षणत्वाद्गच्छन्ति गमिष्यन्ति च। इहैकवचनप्रक्रमेऽपि बहुवचननिर्देशो व्याप्तिप्रदर्शनायेति सूत्रार्थः॥ ३१॥ इत्थं बहुश्रुतगुणवर्णनरूपां पूजामुक्त्वा शिष्योपदेशमाह—

मू०—तम्हा सुअमहिट्ठिज्जा, उत्तिमट्ठगवेसए। जेणप्पाणं परं चेव, सिद्धिं संपाउणिज्जासि ॥ ३२॥ त्ति बेमि

व्याख्या—''तम्ह''त्ति यस्मादमी मुक्तिगमनावसाना बहुश्रुतस्य गुणास्तस्मात् 'श्रुतम्' आगमम् 'अधितिष्ठेत्' अध्ययनश्रवणचिन्तनादिना श्रयेत, उत्तमः-प्रधानोऽर्थो मोक्ष एव तं 'गवेषयति' अन्वेषयतीत्युत्तमार्थगवेषकः, येन श्रुताश्रयणेनात्मानं परञ्चैव 'सिद्धिं' मुक्तिं सम्प्रापयेदिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥

इति श्रीतपागच्छीयोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्याश्रवोपाध्याय-श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ एकादशमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

॥ अथ द्वादशमध्ययनम् ॥

॥ अर्हम् ॥ उक्तमेकादशमध्ययनमधुना हरिकेशबलमुनिवक्तव्यतानिबद्धं हरिकेशीयाख्यं द्वादशमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तराध्ययने बहुश्रुतपूजोक्ता, इह तु बहुश्रुतेनापि तपसि यतनीयमिति ख्यापनार्थं तपःसमृद्धिर्वर्ण्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्य प्रस्तावनार्थं हरिकेशबलचरितं तावदुच्यते । तथाहि—

मथुरायां महापुर्यां, शङ्खनामा महीधवः ॥ भुक्त्वा राज्यं विरक्तात्मा, परिव्रज्यामुपाददे ॥ १ ॥ क्रमाद्गीतार्थतां प्राप्तो, विहरन् वसुधातले ॥ सोगाद्गजपुरं भिक्षा-निमित्तं तत्र चाविशत् ॥ २ ॥ एका रथ्या हुतवह-रथाह्वा तत्र चाभवत् । सा हि ग्रीष्मार्कसन्तप्ता, तप्तायस्पात्रतां[1] दधौ ॥ ३ ॥ ताञ्चातिगन्तुं पादाभ्यां, मुर्मुरोपमवालुकाम्[2] ॥ नाभूत्कोपि प्रभुर्वज्र-वालुकामिव निम्नगाम्[3] ॥ ४ ॥ यश्चाज्ञानाज्जनस्तस्यां, रथ्यायां[4] प्रविशेत्तदा ॥ स द्राक् म्रियेत चणको, भृज्ज्यमान इवोच्छलन् ॥ ५ ॥ ताञ्च प्राप्तो भ्रमन् साधु-रमश्चारां समीक्ष्य सः ॥ पप्रच्छासन्नसौधस्थं, सोमदेवपुरोधसम् ॥ ६ ॥ मार्गेणानेन गच्छामि, न वेति वद सन्मते ! ॥ न ह्यजातस्वरूपेणा-ध्वना गच्छन्ति धीधनाः ॥ ७ ॥ दन्दह्यमानं मार्गेऽस्मिन्, विलुठन्तमितस्ततः ॥ पश्याम्येनमिति द्विष्टः, सोप्यूचे गम्यतामिति ॥ ८ ॥ ततस्तेनैव मार्गेण, गन्तुं प्रववृते व्रती ॥ तन्महिम्ना स मार्गोऽभू-त्सलिलादपि शीतलः ॥ ९ ॥ पुरोहितोपि तं द्रष्टु-मारोहद्गेहकुट्टिमम् ॥ तञ्चोपयुक्तं तत्रापि, यान्तमद्भुतमैक्षत ॥ १० ॥ ततः स विस्मितो विप्र-स्तस्मिन्मार्गे

1 तप्तलोहपात्रताम् । 2 तुषानलोपमवालुकाम् । 3 नदीम् । 4 पथि ।

ययौ स्वयम् ॥ तुंषारशीतलस्पर्शो, तञ्च वीक्ष्येत्यचिन्तयत् ॥ ११ ॥ पापेन पापकर्मेदं, किमहो विहितं मया ! ॥ करिषाग्निसमस्पर्शे, मार्गेसौ यत्प्रवेशितः ॥ १२ ॥ अहो ! अस्य तपः शक्ति-र्यदध्वा तादृशोप्यसौ ॥ सुधारसैः सिक्त इव, प्राप शैत्यं वचोतिगम् ! ॥ १३ ॥ तस्मान्महाप्रभावोयं, महात्मा श्रमणाग्रणीः ॥ वन्दनीयो जगद्वन्द्यः, शमामृतमहोदधिः ॥ १४ ॥ इति ध्यात्वा नवाम्भोद, सिक्तस्तापमिवाचलः ॥ उद्गिरन् स्वमनाचार-मनमत्त मुनिं द्विजः ॥ १५ ॥ ततस्तस्मै शङ्खसाधुः, साधुधर्ममुपादिशत् ॥ तदा-कर्ण्योरुवैराग्यः, पर्यव्राजीत्पुरोहितः ॥ १६ ॥ जातिरूपमदौ चक्रे, स व्रतं पालयन्नपि ॥ मदो हि प्राणिनां मत्त-गजेन्द्र इव दुर्जयः ॥ १७ ॥ तौ च प्रान्तेप्यनालोच्य, मदौ मृत्वा दिवङ्गतः ॥ समं सुरीभिर्बुभुजे, भोगान् पुण्यद्रुपल्लवान् ॥ १८ ॥ [इतश्च] मृतगङ्गातीरवासी, श्वपचानामधीश्वरः ॥ बलकोट्टाख्यजातीनां, बलकोट्टाभिधोऽभवत् ॥ १९ ॥ तस्याभूतामुभे गौरी-गान्धारी-सञ्ज्ञके प्रिये ॥ सोथ देवश्च्युतः स्वर्गा-द्गौर्याः कुक्षाववातरत् ॥ २० ॥ वसन्तसङ्गसम्भूत—प्रभूतनवपल्लवम् ॥ स्वप्ने गौरी तदाऽपश्य-त्सहकारंमहीरुहम् ॥ २१ ॥ तथा पृष्टः स्वप्नफल-मित्यूचे स्वप्नपाठकः ॥ स्वप्नेनानेन भद्रे ! त्व, सुतं श्रेष्ठमवाप्स्यसि ॥ २२ ॥ साथ तुष्टा दधौ गर्भ-मर्भंश्च सुषुवे क्रमात् ॥ बलकोट्टस्ततस्तस्य, बल इत्यभिधां व्यधात् ॥ २३ ॥ स हि जातिमदा-त्प्राच्या-ल्लेभे जन्माधमे कुले ॥ रूपदर्पाच्च वैरूप्यं, स्वेषामपि विषादकृत् ! ॥ २४ ॥ स च भण्डनशीलोऽन्या-सहनः कटुवाक्पटुः ॥ उद्वेजकोऽभूत्सर्वेषां, वर्धमानो विषद्रुवत् ॥ २५ ॥ स्वजनेष्वन्यदाऽऽपान-गोष्ठीस्थेषु मधूत्सवे ॥ डिम्भरूपैः समं भण्ड-चेष्टां चक्रे मुहुर्बलः ॥ २६ ॥ ततः स सर्वैरापाना-द्भोजनादिव कुन्तलः ॥ बहिष्कृतो बलो बालो, बाढं दुरमनायत ॥ २७ ॥ तदा च निर्ग-

१ हीमसदृशशीतलस्पर्शवन्तम् । २ मार्गे. ३ अम्भोद मेघः । ४ गिरिः । ५ आम्रवृक्षम् । ६ बालम् । ७ केशः ।

॥१६०॥

तस्मात्-प्रनपुञ्जद्युतिः फणी ॥ जघ्ने द्राक् श्वपचैर्दुष्ट-विषोऽयमिति भाषिभिः ॥ २८ ॥ क्षणान्तरे च तत्रागा-न्नागो दीपकजा-
तिजः ॥ मुमुचे स तु चाण्डालै-र्निर्विषोयमिति स्वयम् ॥ २९ ॥ तन्निरीक्ष्य बलो दध्यौ, स्वदोषैरेव जन्तवः ॥ लभन्ते विपदं
स्वीय-गुणैरेव च सम्पदम् ॥ ३० ॥ सदोषत्वादेव सर्वे, बाधन्ते बन्धवोपि माम् ॥ त्यज्यते मलवत्प्राज्ञै-र्दोषवानङ्गजोपि हि
॥ ३१ ॥ मारितः सविषः सर्पो, निर्विषस्तु न मारितः ॥ तद्दोषविषमुत्सृज्य, निर्विषत्वं श्रयाम्यहम् ॥ ३२ ॥ ध्यायन्नित्यादि तत्कालं,
प्राप्तो जातिस्मृतिं बलः ॥ नरदेवभवौ प्राच्यौ, स्मृत्वा संवेगमासदत् ॥ ३३ ॥ अहो ! मदस्य दुष्टत्व-मिति चान्तर्विभावयन् ॥ मुनी-
नामन्तिके धर्मं, श्रुत्वा व्रतमुपाददे ॥ ३४ ॥ तप्यमानस्तपस्तीव्रं, विहरन् सोन्यदा ययौ ॥ वाराणसीं पुरीं धर्म-विहङ्गमैर्महाद्रुमः
॥ ३५ ॥ तत्राभूत्तिन्दुकोद्याने, गण्डीतिन्दुकयक्षराट् ॥ तमनुज्ञाप्य तच्चैत्ये, तस्थौ स्वस्थमना मुनिः ॥ ३६ ॥ तत्र प्रेक्ष्य गुणा-
म्भोधिं, यक्षस्तत्रान्वरज्यत ॥ परोपि ध्रियते हार, इव चारुगुणो हृदि ॥ ३७ ॥ सेवमानो मुनिं तत्रा-निशं हंस इवाम्बुजम् ॥
कदाचिदपि नान्यत्र, यक्षराजो जगाम सः ॥ ३८ ॥ तत्रायातोन्यदा यक्षः, कश्चिदन्यवनस्थितः ॥ नाधुना दृश्यसे किं त्व-मिति
पप्रच्छ तिन्दुकम् ॥ ३९ ॥ महात्मानममुं साधु, सेवे मित्राहमन्वहम् ॥ इति सम्प्रति तेऽभ्यर्णं, नागच्छामीति सोप्यवक् ॥ ४० ॥
सोथ तच्चरितं वीक्ष्य, सम्बुद्धस्तिन्दुकं जगौ ॥ कृतार्थस्त्वं यदुद्याने, वसत्येष महामुनिः ॥ ४१ ॥ ममोद्यानेपि यतयः, सन्ति भूयांस
ईदृशाः ॥ तदेहि तत्र गच्छावो, भजावस्तानपि क्षणम् ॥ ४२ ॥ तिन्दुकोथ ययौ तेन, यक्षेण सह तद्वनम् ॥ विकथानिरतांस्तांश्च,
निरीक्ष्यैवमभाषत ॥ ४३ ॥ स्त्रीभक्तराजदेशानां, जायन्त इह सङ्कथाः ॥ रम्यं महर्षिणा तेन, यामस्तिन्दुकमेव तत् ॥ ४४ ॥ सुकरं

१-२ सर्पः । ३ धर्म एव पक्षी तस्य वासने महावृक्ष इत्यर्थः ।

॥१६१॥

मुण्डमौलित्वं, सुकरं वेषधारणम् ॥ बाह्या क्रियापि सुकरा, समाधानं तु दुष्करम् ! ॥ ४५ ॥ इत्युक्त्वा स प्रतिगत-
स्तत्रैवाराज्यताधिकम् ॥ आम्रमिष्टतरं निम्बे, ह्यनुभूते भवेद्भृशम् ॥ ४६ ॥ अहो ! धर्मस्य माहात्म्यं, यदाराध्योपि भूस्पृशाम् ॥ यक्षः
सिषेवे तं साधु—मपि श्वपचवंशजम् ! ॥ ४७ ॥ राज्ञः कौशलिकाख्यस्य, सुता भद्राभिधाऽन्यदा ॥ ययौ पूजयितुं यक्षं, तच्चैत्ये
सपरिच्छदा ॥ ४८ ॥ सा प्रदक्षिणयन्ती च, यक्षं तं मुनिमैक्षत ॥ मलाप्लुतवपुर्वस्त्रं, कुरूपं शुष्कभूघनम् ॥ ४९ ॥ अहो ! निन्द्यस्व-
रूपोसौ, सर्वथापीति सा ततः ॥ थूच्चकार विमूढा हि, तत्त्वं पश्यन्ति नान्तरम् ॥ ५० ॥ ततो रुष्टेन यक्षेण, सा कनी विव-
शीकृता ॥ असमञ्जसमाख्यातु-मारेभे दुष्टचेष्टिता ॥ ५१ ॥ सा विषण्णेन तन्त्रेण, निन्ये नृपनिकेतनम् ॥ नृपोपि तां तथा वीक्ष्य,
विषादाद्वैतमासदत् ॥ ५२ ॥ राज्ञाथ कारिता वैद्य—मान्त्रिकादिप्रतिक्रियाः ॥ मोघास्तत्राभवन् सर्वाः, सत्क्रिया इव दुर्जने ॥ ५३ ॥
किङ्कर्तव्यविमूढेऽथ, जाते राज्ञि सधीसखे ॥ पात्रमेकमधिष्ठाय, यक्षोध्यक्षमदोवदत् ॥ ५४ ॥ निन्दा निदानं दुःखानां, यन्मुने—
र्निर्मितानया ॥ तद्यदीयं दीयतेऽस्मै, तदा मुञ्चामि नान्यथा ॥ ५५ ॥ जीवत्वसाविति क्ष्मापः, प्रत्यपद्यत तद्वचः ॥ ततः सा सुस्थतां
प्राप, तमोमुक्तेव चन्द्रिका ॥ ५६ ॥ साथ राज्ञाभ्यनुज्ञाता, सतन्त्रागात्सुरालयम् ॥ महत्तरीभिश्चादिष्टा, निश्यगान्मुनिसन्निधौ ॥५७॥
तत्र साधुं प्रणम्योचे, स्वामिन् ! पाणिं गृहाण मे ॥ स्माह व्रती कृतं भद्रे !, वार्त्तयाप्यनया मया ! ॥ ५८ ॥ न ये स्त्रीभिः सहे-
च्छन्ति, वासमप्येकसद्मनि ॥ कुर्वन्ति पाणिग्रहणं, तासां ते श्रमणाः कथम् ? ॥ ५९ ॥ नारीष्वशुचिपूर्णासु, मुक्तिस्त्रीसङ्गमोत्सुकाः ॥
ग्रैवेयकादिसुरस्त्री—द्रज्यन्ते नो महर्षयः ! ॥ ६० ॥ श्रुत्वेति वलमाना सा, व्यूढा यक्षेण सक्रुधा ॥ आच्छाद्य शमिनो रूपं, रूपा-

१ मनुजानाम् । २ मातङ्गकुलोद्भवम् । ३ मलक्लीनशरीरवस्त्रम् । ४ शुष्कशरीरम् । ५ कन्या । ६ परिवारेण । ७ भूपमन्दिरम् । ८ निष्फला ।

॥१६२॥

न्तरविनायिना ॥६१॥ मुहुर्मुहुर्मुने रूपं, दिव्यं रूपञ्च दर्शयन् ॥ यक्षो विडम्बयामास, तां कनीमखिलां निशाम् ॥ ६२ ॥ प्रभाते च मुनिर्न त्वा-मिच्छतीत्यामरं वचः ॥ श्रुत्वा सा विमनास्तात-गेहेऽगात्सपरिच्छदा ॥६३॥ ताञ्चायान्तीं वीक्ष्य रक्तो, रुद्रदेवपुरोहितः॥ ज्ञाततत्पूर्ववृत्तान्तः, पृथ्वीकान्तमदोऽवदत् ॥ ६४ ॥ स्वामिन्नसौ मुनिवधू-स्त्यक्ता तेनेति साम्प्रतम् ॥ द्विजानां कल्पते देवा-र्चकानामिव तद्बलिः ॥ ६५ ॥ युज्यतेऽथैवमेवेति, ध्यात्वा भूपोपि तां कनीम् ॥ तस्मायेव ददौ गौरी—मिवेशाय हिमाचलः ॥ ६६ ॥ मुनिवान्तामपि प्राप्य, ता जहर्ष पुरोहितः ॥ क्षुद्रो ह्यसारमप्याप्य, वस्तु श्वेवास्थि मोदते ॥६७॥ अथ भोगसुखं तया समं, बुभुजे भूरि मुदा पुरोहितः ॥ स च यज्ञवधूं विधाय तां, नृपपुत्रीं मखमन्यदा व्यधात् ॥ ६८ ॥ इत्युक्तः सम्प्रदायः । सम्प्रदायशेषं तु सूत्रसिद्धमिति सम्प्रति सूत्रमेवानुस्रियते । तच्चेदम्—

मूलम्—सोवागकुलसंभूओ, गुणुत्तरधरो मुणी । हरिएसबलो नामं, आसि भिक्खू जिइंदिओ ॥ १ ॥

व्याख्या—श्वपाककुल–चाण्डालवंशस्तत्र सम्भूतः–उत्पन्नः श्वपाककुलसम्भूतः, उत्तरान्–प्रकृष्टान् गुणान्–ज्ञानादीन् धरतीति उत्तरगुणधरः सूत्रे तु पूर्वापरनिपातः प्राकृतत्वात्, 'मुनिः' साधुः, श्वपाककुलोत्पन्नोपि कश्चित्संत्रासादिना पूर्वं मेतार्य इवान्यथापि प्रतीतः स्यादत आह–'हरिकेशो' हरिकेश इति चाण्डाल इति सर्वत्र प्रतीतो 'बलो नाम' बलाभिधः, आसीद्भिक्षुर्जितेन्द्रिय इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ स कीदृशः किञ्च चकारेत्याह—

मूलम्—इरिएसणभासाएउच्चारेसमिईसु अ । जओ आयाणनिक्खेवे, संजओ सुसमाहिओ ॥ २ ॥

१ दैवम् । २ नृपम् ।

व्याख्या—ईर्या च एषणा च भाषा च उच्चारश्च ईर्येषणाभाषोच्चाराः, एकारस्तूभयत्रापि सूत्रेऽलाक्षणिकः । तत्रोच्चारः-पुरीषं तत् परिष्ठापनमपीहोच्चार उक्तः, उपलक्षणञ्चैतत् प्रश्रवणादिपरिष्ठापनस्य, तद्विषयाः समितयः, सम्यक्प्रवर्तनरूपा ईर्येषणाभाषोच्चारसमितयस्तासु 'यतो' यत्नवान्, प्राच्यचशब्दस्य भिन्नक्रमत्वाद् 'आदाननिक्षेपे च' पीठफलकादिग्रहणस्थापने च यतः, किम्भूतः सन्नित्याह—'संयतः' संयमयुक्तः, सुसमाहितः सुष्ठु समाधिमानिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥

मूलम्—मणगुत्तो वयगुत्तो, कायगुत्तो जिइंदिओ । भिक्खट्ठा बंभइज्जंमि, जण्णवाडमुवट्ठिओ ॥ ३ ॥

व्याख्या—मनो गुप्तमशुभाध्यवसायेभ्यो निवृत्तमस्येति मनोगुप्तः, एवं वाग्गुप्तः, कायगुप्तश्च, जितेन्द्रियः पुनरस्योपादानमतिशयख्यापक, "भिक्खट्ठ"त्ति भिक्षार्थं "बंभइज्जंमि"त्ति ब्रह्मणां-ब्राह्मणानां इज्या-यजनं यस्मिन् स ब्रह्मेज्यस्तस्मिन्, "जण्णवाड"ति यज्ञपाटे 'उपस्थितः' प्राप्त इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तदा च—

मूलम्—तं पासिऊणमेज्जंतं, तवेण परिसोसिअं । पंतोवहिउवगरणं, उवहसंति अणारिआ ॥ ४ ॥

व्याख्या—'तं' बलमुनिं "पासिऊणं"ति दृष्ट्वा "एज्जंतं"ति आयान्तं 'तपसा' षष्ठाष्टमादिना 'परिशोषितं कृशीकृतं, तथा प्रान्तो-जीर्णत्वमालिन्यादिना असार उपधिः-वर्षाकल्पादिरौघिकः उपकरणञ्च—दण्डकादि औपग्रहिकं यस्य स प्रान्तोपध्युपकरणस्तं, उपहसन्ति 'अनार्याः' अशिष्टा इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ कथं पुनरनार्याः ? कथञ्चोपाहसन्, इत्याह—

मूलम्—जाईमयपडित्थद्धा, हिंसगा अजिइंदिआ । अबंभचारिणा बाला, इमं वयणमब्बवी ॥ ५ ॥

॥१६४॥

व्याख्या—जातिमदेन—ब्राह्मणा वयमित्यादिरूपेण प्रतिस्तब्धाः जातिमदप्रतिस्तब्धाः 'हिंसकाः' प्राणिप्राणापहारिणः अजितेन्द्रियाः अत एव 'अब्रह्मचारिणो' मैथुनसेविनः, वर्ण्यते हि तन्मते मैथुनमपि धर्माय—"धर्मार्थं पुत्रकामस्य, स्वदारेष्वधिकारिणः ॥ ऋतुकाले विधानेन, तत्र दोषो न विद्यते ॥ १ ॥" तथा "अपुत्रस्य गतिर्नास्ति, स्वर्गो नैव च नैव च ॥ तस्मात्पुत्रमुखं दृष्ट्वा, पश्चात्स्वर्गं गमिष्यति ॥ २ ॥" इत्यादिकथनादत एव बाला बालक्रीडाकल्पेष्वग्निहोत्रादिषु प्रवृत्तत्वात्, 'इदं' वक्ष्यमाणं वचनं "अब्बवि" त्ति अब्रुवन्निति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ किं तदित्याह—

मूलम्—कयरे आगच्छइ दित्तरूवे?, काले विकराले फोक्कनासे ।
ओमचेलए पंसुपिसायभूए, संकरदूसं परिहरिअ कंठे ॥ ६ ॥

व्याख्या—"कयरे"त्ति कतरः, एकारः प्राकृतत्वात्, आगच्छति 'दीप्तरूपो' बीभत्साकारः, कालो वर्णतः, 'विकरालो' दन्तुरत्वादिना भीषणः, "फोक्क"त्ति देशीपदं, ततश्च फोक्का-अग्रे स्थूला उन्नता च नासाऽस्येति फोक्कनासः, 'अवमचेलो' निकृष्टचीवरः, पांशुना-रेणुना पिशाच इव भूतो-जातः पांशुपिशाचभूतः, पिशाचो हि लोके दीर्घश्मश्रुनखरोमा, पांशुगुण्डितश्च रूढस्ततः सोऽपि निष्प्रतिकर्मतया रजोदिग्धतया चैवमुच्यते । तथा "संकरदूसं"ति सङ्करस्तृणभस्मगोमयादिराशिरुत्कुरुडिकेतियावत्, तस्य दूष्यं—वस्त्रं सङ्करदूष्यं, तत्र हि यदतीवनिकृष्टं निरुपयोगि स्यात्तदेव लोकैरुत्सृज्यते, ततस्तत्प्रायं वस्त्रं 'परिधृत्य' निक्षिप्य 'कण्ठे' गले । स हि अनिक्षिप्तोपधितया स्वमुपकरणमादायैव भ्रमतीत्येवमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥६॥ इत्थं दूरादागच्छन्नुक्तः आसन्नं चैनं किमूचुः? इत्याह—

व्याख्या—'उपस्कृतं' संस्कृतं भोजनं 'माहनानां' ब्राह्मणानां "अत्तट्ठिअं"ति आत्मार्थे भवं आत्मार्थिकं, ब्राह्मणैरपि स्वयमेव भोज्यं न त्वन्यस्मै देयं, किमिति? यतः 'सिद्धं' निष्पन्नं 'इह' यज्ञे एकः पक्षो—ब्राह्मणरूपो यस्य तदेकपक्षं, अयं भावः—यदत्रोपस्क्रियते न तद्ब्राह्मणव्यतिरिक्ताय दीयते, विशेषतस्तु शूद्राय। यत उक्तं—"न शूद्राय मतिं दद्या-न्नोच्छिष्टं न हविःकृतम्॥ न चास्योपदिशेद्धर्मं, न चास्य व्रतमादिशेत्॥ १॥" यतश्चैवमतो 'न तु' नैव वयं 'ईदृशं' उक्तरूपं अन्नपानं दास्यामस्तुभ्यं किमिह स्थितोऽसि? इति सूत्रार्थः॥ ११॥ यक्षः प्राह—

मूलम्—थलेसु बीआइं वपंति कासगा, तहेव निन्नेसु अ आससाए।
एआइ सद्धाइ दलाहि मज्झं, आराहए पुण्णमिणं खु खित्तं॥ १२॥

व्याख्या—'स्थलेषु' उच्च(भू)भागेषु 'बीजानि' मुद्गादीनि वपन्ति "कासग"त्ति "कर्षकाः' कृषीवलाः, तथैव स्थलवदेव 'निम्नेषु च' नीचभूभागेषु "आससाए"त्ति 'आसंशया' 'यदि भूयसी वृष्टिस्तदा स्थलेषु फलप्राप्तिरथ स्तोका तदा निम्नेषु' इत्येवंरूपया वाञ्छया 'एतया' कर्षकाशंसाकल्पया श्रद्धया "दलाहि"त्ति दद्ध्वं मह्यम्, अयं भावः—यद्यपि यूयं निम्नक्षेत्रतुल्यमात्मानं मन्यध्वे, माञ्च स्थलतुल्यं, तथापि मह्यमपि दातुमुचितं, न चैवं दत्तेपि न फलावाप्तिरिति ध्येयमित्याह—"आराहए पुण्णमिणं खु"त्ति खुशब्दस्य एवकारार्थस्य भिन्नक्रमत्वात् 'आराधयेदेव' साधयेदेव नात्रान्यथाभावः, 'पुण्यं' शुभं 'इदं' दृश्यमानं 'क्षेत्रं' दानस्थानं पुण्यसस्यप्ररोहहेतुतया आत्मानमेव एवं स्माहेति सूत्रार्थः॥ १२॥ इति यक्षेणोक्ते ते स्माहुः—

मूलम्—खेत्ताणि अम्हं विइआणि लोए, जहिं पकिण्णा विरुहंति पुण्णा ।
जे माहणा जाइविज्जोववेआ, ताइं तु खित्ताइं सुपेसलाइं ॥ १३ ॥

व्याख्या—क्षेत्राणि अस्माकं 'विदितानि' ज्ञातानि, सन्तीति शेषः, 'लोके' जगति "जहिं"ति वचनव्यत्ययात् 'येषु' क्षेत्रेषु 'प्रकीर्णानि' दत्तानि, अशनादीनीति शेषः 'विरोहन्ति' जन्मान्तरे प्रादुर्भवन्ति 'पूर्णानि' समस्तानि, न चाहमपि तन्मध्यवर्त्त्येवेति त्वया ध्येयं, यतो ये ब्राह्मणाः, जातिश्च—ब्राह्मणजातिरूपा, विद्या च—चतुर्दशविद्यास्थानात्मिका, ताभ्यां "उववेअ"त्ति उपपेताः—अन्विताः जातिविद्योपपेताः, "ताइं तु"त्ति तान्येव क्षेत्राणि 'सुपेशलानि' शोभनानि न तु भवादृशानि शूद्रजातीनि विद्याविकलानि । यदुक्तं—"सममश्रोत्रिये दानं, द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे ॥ सहस्रगुणमाचार्ये, अनन्तं वेदपारगे ॥ १ ॥" इति सूत्रार्थः ॥१३॥ यक्षः स्माह—

मूलम्--कोहो अ माणो अ वहो अ जेसिं, मोसं अदत्तं च परिग्गहो अ ।
ते माहणा जातिविज्जाविहीणा, ताइं तु खित्ताइं सुपावगाइं ॥ १४ ॥

व्याख्या—क्रोधश्च, मानश्च, च शब्दान्मायालोभौ च, वधश्च 'येषामि'ति प्रक्रमाद्भवतां ब्राह्मणानां "मोसं"ति 'मृषा' अलीकभाषणं 'अदत्त' अदत्तादानं चशब्दान्मैथुनं च, 'परिग्रहश्च' गोभूम्यादि स्वीकारोस्तीति सर्वत्र गम्यते, 'ते' इति क्रोधाद्युपेता यूयं जातिविद्याविहीनाः । कथमिति चेदुच्यते—क्रियाकर्मविभागेन हि चातुर्वर्ण्यव्यवस्था । यदुक्तं—"एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद्युधिष्ठिर ! ॥ क्रियाकर्मविभागेन, चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण, यथा शिल्पेन शिल्पिकः ॥ अन्यथा नाममात्रं स्या-

॥१६९॥
॥१६९॥

मूलम्-कयरे तुमं इअ अदंसणिज्जे ?, काए व आसाइहमागओसि ।
ओमचेलगा! पंसुपिसायभूआ !, गच्छ खलाहि किमिह ठिओसि ? ॥ ७ ॥

व्याख्या—कतरस्त्वं ? पाठान्तरे च को रे त्वं ? तत्राधिक्षेपे रेशब्दः "इअ"त्ति इति अमुना प्रकारेण 'अदर्शनीयः' अद्रष्टव्यः "काएव"त्ति कया वा "आसाइहमागओसि"त्ति प्राकृतत्वादेकारलोपो मकारश्चागमिकस्ततत आशया वाञ्छया 'इह' यज्ञपाटे 'आगतः' प्राप्तः 'असि' वर्त्तसे ? अवमचेलक ! पांशुपिशाचभूत ! पुनरनयोर्ग्रहणमत्यन्तनिन्दासूचकं, 'गच्छ' व्रज "खलाहि"त्ति देशीभाषया 'अपसर' अस्मद्दृष्टिपथादिति शेषः, किमिह स्थितोसि त्वं ? नैवेह त्वया स्थेयमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवमधिक्षिप्ते साधौ शान्ततया किञ्चिदजल्पति तत्सान्निध्यकारी गण्डीतिन्दुकयक्षो यच्चक्रे तदाह—

मूलम्-जक्खो तहिं तिंदुअरुक्खवासी, अणुकंपओ तस्स महामुणिस्स ।
पच्छायइत्ता निअयं सरीरं, इमाइं वयणाइं उदाहरित्था ॥ ८ ॥

व्याख्या—यक्षः "तहिं"ति 'तस्मिन्' अवसरे इति शेषः, तिन्दुकवृक्षवासी, तिन्दुकवनमध्ये हि महांस्तिन्दुकवृक्षस्तत्रासौ वसति, तस्यैव च तरोरधस्ताच्चैत्यं, तत्र स यतिस्तिष्ठतीति वृद्धाः । 'अनुकम्पकः' अनुकूलप्रवृत्तिः, कस्येत्याह—'तस्य' हरिकेशबलस्य महामुनेः, 'प्रच्छाद्य' आवृत्य 'निजकं' स्वकीयं शरीरं, मुनिदेह एव प्रविश्य स्वयमनुपलक्ष्यः सन्नित्यर्थः, इमानि वक्ष्यमाणानि वचनानि "उदाहरित्थ"त्ति उदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ तान्येवाह—

॥१६६॥

मूलम्—समणो अहं संजओ बंभयारी, विरओ धणपयणपरिग्गहाओ ।
परप्पवित्तस्स उ भिक्खकाले, अन्नस्स अट्ठा इह मागओम्हि ॥ ९ ॥

व्याख्या—'श्रमणः' साधुरहं, 'संयतः' सम्यगुपरतः पापव्यापारेभ्य इति शेषः, अत एव ब्रह्मचारी, तथा 'विरतो' निवृत्तो धन-पचन-परिग्रहात्, तत्र धनं-चतुष्पदादि, पचनम्-आहारपाकः, परिग्रहो-द्रव्यादिमूर्च्छा, अत एव परस्मै-परार्थं प्रवृत्तं-निष्पन्नं परप्रवृत्तं, तुशब्दोऽवधारणे, ततः परप्रवृत्तस्यैव न तु मदर्थं निष्पन्नस्य, भिक्षाकाले 'अन्नस्य' अशनस्य "अट्ठ"त्ति अर्थाय 'इह' यज्ञपाटे आगतोऽस्मीति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ अथ ते कदाचिदित्थं ब्रूयुर्यथात्र किञ्चित्कस्मैचिद्दीयत इत्याह—

वियरिज्जइ खज्जइ भुज्जइ अ, अन्नं पभूअं भवयाणमेअं। जाणाह मे जायणजीविणोत्ति, सेसावसेसं लहउ तवस्सी

व्याख्या—'वितीर्यते' दीयते दीनादिभ्यः, 'खाद्यते' खण्डखाद्यादि, 'भुज्यते च' भक्तसूपादि, 'अन्नम्' अशनं, 'प्रभूतं' भूरि, 'भवतां' युष्माकं सम्बन्धि, 'एतत्' प्रत्यक्षम्, तथा 'जानीत' अवगच्छत "मे"त्ति मां "जायणजीविणो"त्ति 'याचनजीवितं' याचनेन जीवनशीलं, सूत्रे च द्वितीयार्थे षष्ठी, इत्यतो हेतोः 'शेषावशेषम्' उद्धरितादप्युद्धरितं, अन्तप्रान्तमित्यर्थः, लभतां 'तपस्वी' यतिरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ इति यक्षेणोक्ते द्विजा एवं स्माहुः—

मूलम्—उवक्खडं भोअण माहणाणं, अत्तट्ठिअं सिद्धमिहेगपक्खं ।
न हु वयं एरिसमन्नपाणं, दाहामु तुब्भं किमिहं ठिओ सि ? ॥ ११ ॥

व्याख्या—'उपस्कृतं' संस्कृतं भोजनं 'माहनानां' ब्राह्मणानां "अत्तट्ठिअं"ति आत्मार्थे भवं आत्मार्थिकं, ब्राह्मणैरपि स्वयमेव भोज्यं न त्वन्यस्मै देयं, किमिति? यतः 'सिद्धं' निष्पन्नं 'इह' यज्ञे एकः पक्षो-ब्राह्मणरूपो यस्य तदेकपक्षं, अयं भावः-यदत्रोपस्क्रियते न तद्ब्राह्मणव्यतिरिक्ताय दीयते, विशेषतस्तु शूद्राय । यत उक्तं—"न शूद्राय मतिं दद्या-न्नोच्छिष्टं न हविःकृतम् ॥ न चास्योपदिशेद्धर्मं, न चास्य व्रतमादिशेत् ॥ १ ॥" यतश्चैवमतो 'न तु' नैव वयं 'ईदृशं' उक्तरूपं अन्नपानं दास्यामस्तुभ्यं किमिह स्थितोऽसि? इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ यक्षः प्राह—

मूलम्—थलेसु बीआइं ववंति कासगा, तहेव निन्नेसु अ आससाए ।
एआइ सद्धाइ दलाहि मज्झं, आराहए पुण्णमिणं खु खित्तं ॥ १२ ॥

व्याख्या—'स्थलेषु' उच्च(भू)भागेषु 'बीजानि' मुद्गादीनि वपन्ति "कासग"त्ति "कर्षकाः" कृषीवलाः, तथैव स्थलवदेव 'निम्नेषु च' नीचभूभागेषु "आससाए"त्ति 'आसंशया' 'यदि भूयसी वृष्टिस्तदा स्थलेषु फलप्राप्तिरथ स्तोका तदा निम्नेषु' इत्येवंरूपया वाञ्छया 'एतया' कर्षकाशंसाकल्पया श्रद्धया "दलाहि"त्ति ददध्वं मह्यम्, अयं भावः-यद्यपि यूयं निम्नक्षेत्रतुल्यमात्मानं मन्यध्वे, माञ्च स्थलतुल्यं, तथापि मह्यमपि दातुमुचितं, न चैवं दत्तेपि न फलावाप्तिरिति ध्येयमित्याह—"आराहए पुण्णमिणं खु"त्ति खुशब्दस्य एवकारार्थस्य भिन्नक्रमत्वात् 'आराधयेदेव' साधयेदेव नात्रान्यथाभावः, 'पुण्यं' शुभं 'इदं' दृश्यमानं 'क्षेत्रं' दानस्थानं पुण्यसस्यप्ररोहहेतुतया आत्मानमेव एवं साहेति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इति यक्षेणोक्ते ते साहुः—

॥१६८॥

मूलम्—खेत्ताणि अम्हं विइआणि लोए, जहिं पकिण्णा विरुहंति पुण्णा ।

जे माहणा जाइविज्जोववेआ, ताइं तु खित्ताइं सुपेसलाइं ॥ १३ ॥

व्याख्या—क्षेत्राणि अस्माकं 'विदितानि' ज्ञातानि, सन्तीति शेषः, 'लोके' जगति "जहिं"ति वचनव्यत्ययात् 'येषु' क्षेत्रेषु 'प्रकीर्णानि' दत्तानि, अशनादीनीति शेषः 'विरोहन्ति' जन्मान्तरे प्रादुर्भवन्ति 'पूर्णानि' समस्तानि, न चाहमपि तन्मध्यवर्त्त्येवेति त्वया ध्येयं, यतो ये ब्राह्मणाः, जातिश्च—ब्राह्मणजातिरूपा, विद्या च—चतुर्दशविद्यास्थानात्मिका, ताभ्यां "उववेअ"त्ति उपपेताः—अन्विताः जातिविद्योपपेताः, "ताइं तु"त्ति तान्येव क्षेत्राणि 'सुपेशलानि' शोभनानि न तु भवादृशानि शूद्रजातीनि विद्याविकलानि । यदुक्तं—"सममश्रोत्रिये दानं, द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे ॥ सहस्रगुणमाचार्ये, अनन्तं वेदपारगे ॥ १ ॥" इति सूत्रार्थः ॥१३॥ यक्षः स्माह—

मूलम्—कोहो अ माणो अ वहो अ जेसिं, मोसं अदत्तं च परिग्गहो अ ।

ते माहणा जातिविज्जाविहीणा, ताइं तु खित्ताइं सुपावगाइं ॥ १४ ॥

व्याख्या—क्रोधश्च, मानश्च, च शब्दान्मायालोभौ च, वधश्च 'येषामि'ति प्रक्रमाद्भवतां ब्राह्मणानां "मोसं"ति 'मृषा' अलीकभाषणं 'अदत्तं' अदत्तादानं चशब्दान्मैथुनं च, 'परिग्रहश्च' गोभूम्यादि स्वीकारोऽस्तीति सर्वत्र गम्यते, 'ते' इति क्रोधाद्युपेता यूयं जातिविद्याविहीनाः । कथमिति चेदुच्यते—क्रियाकर्मविभागेन हि चातुर्वर्ण्यव्यवस्था । यदुक्तं—"एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद्युधिष्ठिर ! ॥ क्रियाकर्मविभागेन, चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण, यथा शिल्पेन शिल्पिकः ॥ अन्यथा नाममात्रं स्या-

॥१६९॥

दिन्द्रगोपककीटवत् ॥ २ ॥" न चेदृशी क्रिया ब्रह्मचर्यात्मिका कोपाद्युपेतेषु युष्मासु तत्त्वतः सम्भवत्यतो न तावज्जातिसम्भवः, तथा विद्यापि सम्यग्ज्ञानात्मिका न सम्भवत्येव भवत्सु, अज्ञानज्ञापकेषु बालक्रीडाप्रायेष्वग्निहोत्रादिषु प्रवृत्तिदर्शनात्, किञ्च सम्यग्ज्ञानस्य फलं विरतिरेव, ज्ञानस्य फलं विरतिरिति वचनात्, न च युष्मासु विरतिसम्भवोस्ति, तदभावे च ज्ञानं सदप्यसदेवेति स्थितं । "ताइ तु"त्ति 'तुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च ततः 'तानि' भवद्भिर्दितानि द्विजरूपाणि 'क्षेत्राणि' सुपापकान्येव न तु सुपेशलानि, कोपादिपापस्थानकलितत्वेनातिशयपापहेतुत्वादिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ अथ कदाचित्ते ब्रूयुर्वेदविद्याविदो वयं ब्राह्मणजातयश्च तत्कथं जातिविद्याविहीना इत्यब्रवीरित्याह—

मूलम्—तुब्भेत्थ भो ! भारधरा गिराणं, अट्ठं नयाणाह अहिज्ज वेए ।
उच्चावयाइं मुणिणो चरंति, ताइं तु खित्ताइं सुपेसलाइं ॥ १५ ॥

व्याख्या—यूयं "इत्थ"त्ति 'अत्र' लोके 'भोः' इत्यामन्त्रणे, 'भारधराः' भारवहाः 'गिरां' वाचां प्रक्रमाद्वेदसम्बन्धिनीनां भारश्चेह तासां भूयस्त्वमेव, कुतो भारधराः ? इति चेदुच्यते—यतः 'अर्थम्' अभिधेयं न जानीथ, "अहिज्ज"त्ति अपेर्गम्यत्वादधीत्यापि वेदान्, अथ चेदर्थं जानीथ तदा "न हिंस्यात्सर्वभूतानि" इत्यादिवेदवाचामर्थं विदन्तोपि किमर्थं पशुहिंसात्मकान् यागान् कुरुथ ? तत्करणे तु तत्त्वतो वेदविद्याविदोपि भवन्तो न स्युः, तत्कथं जातिविद्यासम्पन्नत्वेन क्षेत्रभूताः स्युः ? कानि तर्हि क्षेत्राणि ? इत्याह—"उच्चावयाइं"ति उच्चानि—उत्तमानि अवचानि—अधमानि उच्चावचानि, गृहाणीति शेषः, मुनयः 'चरन्ति' भिक्षार्थं पर्यटन्ति, न तु युष्मद्वत्पचनाद्यारम्भप्रवृत्ताः, त एव तत्त्वतो वेदार्थं विदन्ति, तत्रापि भिक्षावृत्तेरेव समर्थितत्त्वात्, तथा च वेदान्तानुवादिनः—"चरे-

न्माधुकरीं वृत्ति-मपि म्लेच्छकुलादपि ॥ एकान्नं नैव भुञ्जीत, बृहस्पतिसमादपि ॥ १ ॥" ततस्तान्येव मुनिलक्षणानि क्षेत्राणि सुपेशलानीति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ इत्थमध्यापकं यक्षेणाधिक्षिप्तं वीक्ष्य तच्छात्राः साहुः—

मूलम्—अज्झावयाणं पडिकूलभासी, पभाससे किं नु सगासि अम्हं ।
अवि एअं विणस्सउ अन्नपाणं, न य णं दाहामु तुमं निअंठा ! ॥ १६ ॥

व्याख्या—'अध्यापकाना' उपाध्यायानां प्रतिकूलभाषी सन् त्वं 'प्रभाषसे' प्रकर्षेण ब्रूषे, 'किमि'ति क्षेपे, 'नुरि'त्यक्षमायां, ततश्च धिग् भवन्तं न वयं क्षमामहे यदेवं भवान् ब्रूते 'सकाशे' पार्श्वेऽस्माकम् । 'अपिः' सम्भावने, 'एतत्' प्रत्यक्षं 'विनश्यतु' कुथितादिभावं प्राप्नोतु अन्नपानं, 'न च' नैव 'णं' वाक्यालङ्कारे "दाहामु"त्ति दास्यामस्तव 'निर्ग्रन्थ !' निष्किञ्चन ! गुरुप्रत्यनीको हि भवानिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यक्षः साह—

मूलम्—समईहिं मज्झं सुसाहिअस्स, गुत्तीहिं गुत्तस्स जिइंदिअस्स ।
जइ मे न दाहित्थ अहेसणज्जं, किमज्ज जण्णाण लहित्थ लाभं ? ॥ १७ ॥

व्याख्या—'समितिभिः' ईर्यासमित्यादिभिर्मह्यं 'सुसमाहिताय' सुष्ठुसमाधिमते 'गुप्तिभिः' मनोगुप्त्यादिभिः 'गुप्ताय' जितेन्द्रियाय, यदि 'मे' मह्यं, पूर्वोक्त "मज्झं"ति पदस्य व्यवहितत्वात्पुनर्मे इति ग्रहणमदुष्टं, न दास्यथ, 'अथे'त्युपन्यासे, 'एषणीयं' एषणाविशुद्धमन्नादि तर्हि किं न किञ्चिदित्यर्थोऽद्य यज्ञानां "लहित्थ"त्ति सूत्रत्वात् 'लप्स्यध्वे' प्राप्स्यथ 'लाभं' पुण्यप्राप्तिरूपं ।

पात्रदानादेव हि विशिष्टपुण्यप्राप्तिरन्यत्र तु तादृशफलाभावाद्दीयमानस्य हानिरेव। यदुक्तं—"दधिमधुघृतान्यपात्रे क्षिप्तानि यथाशु नाशमुपयान्ति॥ एवमपात्रे दत्तानि, केवलं नाशमुपयान्ति॥१॥" इति सूत्रार्थः ॥१७॥ एवं तेनोक्ते यदध्यापकः साह तदाह—

मूलम्—केइत्थ खत्ता उवजोइआ वा, अज्झावया वा? सह खंडिएहिं।

एअं तु दंडेण फलेण हंता, कंठंमि घितूण खलेज्ज जो णं ॥ १८ ॥

व्याख्या—के "इत्थ"त्ति 'अत्र' अस्मिन् स्थाने 'क्षत्राः' क्षत्रियजातयः? "उवजोइअ"त्ति 'उपज्योतिषः' अग्निपार्श्ववर्त्तिनो महानसिका इत्यर्थः, 'अध्यापकाः' पाठकाः, सर्वत्र वा विकल्पे, 'सह'ेति युक्ताः 'खण्डिकैः' छात्रैः सन्तीति शेषः, ये किमित्याह— 'एतं' मुनिं 'दण्डेन' यष्ट्यादिना 'फलेन' बिल्वादिना, यद्वा दण्डेन कूर्पराभिघातेन फलेन मुष्टिप्रहारेणेति वृद्धाः, "हंत"त्ति 'हत्वा' ताडयित्वा, ततश्च 'कण्ठे' गले गृहीत्वा "खलेज्ज"त्ति 'स्खलयेयुः' निष्काशयेयुः, "जो"त्ति वचनव्यत्यात् ये, 'णमिति' वाक्यालङ्कारे इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ तदा च तत्र यदभूत्तदाह—

अज्झावयाणं वयणं सुणित्ता, उद्धाइआ तत्थ बहू कुमारा। दंडेहिं वेत्तेहिं कसेहिं चेव, समागया तं इसिं तालयंति

व्याख्या—'अध्यापकानां' पाठकाना वचनं श्रुत्वा 'उद्धाविता' वेगेन धावितास्तत्र बहवः 'कुमाराः' छात्रादयः, ते हि अहो! क्रीडनमागतमिति रभसतो 'दण्डैः' वंशदण्डाद्यैः 'वेत्रैः' जलवंशरूपैः 'कशैश्चैव' वध्रविकारैः 'समागताः' मिलितास्तं 'ऋषिं' मुनिं ताडयन्तीति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ तदा च—

मूलम्—रण्णो तहिं कोसलिअस्स धूआ, भद्दत्ति नामेण आणिंदिअंगी ।
तं पासिआ संजयं हम्ममाणं, कुद्धे कुमारे परिनिव्ववेइ ॥ २० ॥

व्याख्या—'राज्ञो' नृपतेः 'तत्र' यज्ञपाटे कोशलायां भवः कौशलिकस्तस्य "धूअ"त्ति सुता भद्रेति नाम्ना 'अनिन्दिताङ्गी' मनोज्ञदेहा 'तं' हरिकेशबलं "पासिअ"त्ति दृष्ट्वा 'संयतं' तस्यामप्यवस्थायां हिंसादेर्निवृत्तं, हन्यमानं क्रुद्धान् कुमारान् 'परिनिर्वापयति' क्रोधाग्निविध्यापनेन शीतीकरोतीति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ सा च तान्निर्वापयन्ती तस्य प्रभावमतिनिःस्पृहताञ्चाह—

मूलम्—देवाभिओगेण निओइएणं, दिण्णामु रण्णा मणसा न झाया ।
नरिंददेविंदभिवंदिएणं, जेणामि वंता इसिणा स एसो ॥ २१ ॥

व्याख्या—देवस्याभियोगो-बलात्कारो देवाभियोगस्तेन 'नियोजितेन' व्यापारितेन "दिण्णामु"त्ति दत्तास्मि अहं 'राज्ञा' प्रक्रमात्कौशलिकेन तथापि "मणस"त्ति अपेर्गम्यमानत्वात् 'मनसापि' चित्तेनापि 'न ध्याता' न कामिता येनेति सम्बध्यते' नरेन्द्रदेवेन्द्राभिनन्दितेन येनास्म्यहं 'वान्ता' त्यक्ता 'ऋषिणा' साधुना स एष युष्माभिः कदर्थयितुमारब्धस्ततोऽनुचितमेतदिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ इममेवार्थं समर्थयितुमाह—

मूलम्—एसो हु सो उग्गतवो महप्पा, जिइंदिओ संजओ बंभयारी ।
जो मे तया निच्छइ दिज्जमाणिं, पिउणा सयं कोसलिएण रण्णा ॥ २२ ॥

व्याख्या—" एसो हु सो "त्ति एष एव स उग्रतपा अत एव महात्मा जितेन्द्रियः संयतो ब्रह्मचारी च, यो " मे "त्ति मां तदा नेच्छति दीयमानां 'पित्रा' जनकेन 'स्वयं' आत्मना न त्वन्यप्रेषणादिना कौशलिकेन राज्ञेति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ इत्थं निःस्पृहतामुक्त्वा पुनर्माहात्म्यमाह—

मूलम्—महाजसो एस महाणुभागो, घोरव्वओ घोरपरक्कमो अ ।
मा एअं हीलह अहीलणिज्जं, मा सव्वे तेएण भे निद्दहिज्जा ॥ २३ ॥

व्याख्या—महायशा 'एषः' मुनिः 'महानुभागः' अतिशयाचिन्त्यशक्तिः 'घोरव्रतो' धृतदुर्धरमहाव्रतः, 'घोरपराक्रमश्च' कषायादिवैरिजयम्प्रति रौद्रसामर्थ्यः, यतश्चायमीदृशस्ततो मा 'एनं' मुनिं 'हीलयत' अहीलनीयं, किमिति ? यतो मा सर्वान् 'तेजसा' तपोमाहात्म्येन भवतो 'निर्द्राक्षीत्' भस्मसात्कार्षीत्, अयं हि रुष्टो भस्मसादेवकुर्यादिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ तदा च मा भूदस्या वचो विफलमिति यक्षो यच्चक्रे तदाह—

मूलम्—एताइं तीसे वयणाइं सुच्चा, पत्तीइ भद्दाइ सुभासिआइं ।
इसिस्स वेआवडिअट्ठयाए, जक्खा कुमारे विनिवारयंति ॥ २४ ॥

व्याख्या—'एतानि' पूर्वोक्तानि वचनानि तस्याः श्रुत्वा 'पत्न्याः' भार्याया रुद्रदेवपुरोहितस्येति शेषः, भद्रायाः 'सुभाषितानि' सूक्तानि वचनानीति योज्यते, ऋषेर्वैयावृत्त्यार्थं यक्षा यक्षपरिवारस्य बहुत्वाद्बहुवचनं, कुमारान् विनिवारयन्ति' उपद्रवान्

कुर्वतो निराकुर्वन्तीति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ कथं निवारयन्तीत्याह—

मूलम्—ते घोररूवा ठिअ अंतलिक्खे, असुरा तहिं तं जणं तालयंति ।
ते भिन्नदेहे रुहिरं वमंते, पासित्तु भद्दा इणमाहु भुज्जो ॥ २५ ॥

व्याख्या—'ते' यक्षाः 'घोररूपाः' रौद्राकारधारिणः "ठिअ"त्ति स्थिताः 'अन्तरिक्षे' नभसि 'असुराः' आसुरभावान्वितत्वात् 'तस्मिन्' यज्ञपाटे 'तं' उपद्रवकरं जनं ताडयन्ति, ततश्च 'तान्' कुमारान् 'भिन्नदेहान्' विदारिताङ्गान् यक्षप्रहारैरिति गम्यं, तथा रुधिरं वमतो दृष्ट्वा भद्रा 'इदं' वक्ष्यमाणं "आहु"त्ति वचनव्यत्ययादाह ब्रूते 'भूयः' पुनरिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ तद्यथा—

मूलम्—गिरिं नहेहिं खणह, अयं दंतेहिं खायह । जायतेअं पाएहिं हणह, जे भिक्खुं अवमन्नह ॥ २६ ॥

व्याख्या—गिरिं नखैः खनथ, इह सर्वत्रेवार्थो द्रष्टव्यस्ततः खनथेव खनथ, तथा 'अयो' लोहं दन्तैः खादथ, 'जाततेजसं' अग्निं पादैः 'हन्यथ' ताडयथ, 'ये' यूयं 'भिक्षुं' प्रक्रमादेनं 'अवमन्यध्वे' अवधीरयथ, अनर्थफलत्वाद्भिक्षवपमानस्येति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कथमिदमित्याह—

मू०—आसीविसो उग्गतवो महेसी, घोरव्वओ घोरपरक्कमो अ ।
अगणिं व पक्खंद पयंगसेणा, जे भिक्खुअं भत्तकाले वहेह ॥ २७ ॥

व्याख्या—'आशीविषः' आशीविषलब्धिमान्–शापानुग्रहसमर्थः, कुतः ? इत्याह–यतोसौ उग्रतपा महर्षिर्घोरव्रतो घोरपराक्रमश्च, ततश्च "अगणिंव"त्ति 'अग्निं' वह्निं वाशब्द इवार्थो भिन्नक्रमश्च, ततः 'प्रस्कन्दयेव' आक्रामथेव, केव ? "पयंगसेण"त्ति इवशब्दस्य गम्यत्वात् 'पतङ्गसेनेव' शलभश्रेणिरिव, यथा हि सा तमाक्रामन्ती सद्यो नाशमश्नुते तथा यूयमपीति भावः, 'ये' यूय भिक्षुकं 'भक्तकाले' भोजनावसरे, तत्र हि दीनादीनामवश्यं देयमिति शिष्टाचारः, यूयं तु केवलं न दत्तेति न, किन्तु तत्रापि "वहेह"त्ति 'विध्यथ' ताडयथेति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ इत्थं तन्माहत्म्यमावेद्य कृत्योपदेशमाह—

मूलम्—सीसेण एअं सरणं उवेह, समागया सव्वजणेण तुब्भे ।
जइ इच्छह जीविअं वा धणं वा, लोअंपि एसो कुविओ डहेज्जा ॥ २८॥

व्याख्या—'शीर्षेण' मूर्ध्ना 'एतं' मुनिं 'शरणं' त्राणम् 'उपेत' अभ्युपगच्छत, शिरोनमनपूर्वं त्वमेव नः शरणमिति प्रतिपद्यध्वमिति भावः । 'समागताः' मिलिताः सर्वजनेन सह यूयं यदीच्छत जीवितं वा धनं वा, अस्मिन् हि कुपिते नापरं जीविताादिरक्षाक्षमं शरणमस्ति, कुत इत्याह–यतो 'लोकमपि' जगदप्येप कुपितो दहेदिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ अथोपाध्यायस्तान् यादृशान् दृष्ट्वा यदकरोत्तदाह–

मू०—अवहेडिअपिट्ठसउत्तमंगे, पसारिआबाहुअकम्मचिट्ठे। निब्भेरिअच्छे रुहिरं वमंते, उड्ढंमुहे निग्गयजीहनेत्ते

मूलम्—ते पासिआ खंडिअ कट्ठभूए, विमणो विसण्णो अह माहणो सो ।
इसिं पसादेति सभारिआओ, हीलं च निंदं च खमाह भंते ! ॥ ३० ॥

व्याख्या—'अवहेठितानि' अधोनमितानि 'पिट्ठत्ति' पृष्ठं यावत्सन्ति-शोभनानि उत्तमाङ्गानि-शिरांसि येषां ते अवहेठितपृष्ठसदुत्तमाङ्गाः, मध्यमपदलोपी समासस्तान्, प्रसारिता बाहवो येषां ते तथा, कर्माणि-अग्नौ समित्क्षेपादीनि तद्विषया चेष्टा कर्मचेष्टा, न विद्यते कर्मचेष्टा येषां ते तथा, ततः कर्मधारये प्रसारितबाहुकर्मचेष्टास्तान्, "निब्भेरिय"त्ति प्रसारितान्यक्षीणि-नयनानि येषां ते तथा तान्, रुधिरं वमतः, "उड्ढंमुहे"त्ति उर्द्धमुखान् निर्गतजिह्वानेत्रान् ॥ २९ ॥ "ते पासिआ" इति तान् दृष्ट्वा "खंडिअ"त्ति 'खण्डिकान्' छात्रान् 'काष्ठभूतान्' अत्यन्तनिश्चेष्टतया काष्ठकल्पान् 'विमनाः' विचित्तो 'विषण्णः' कथममी सज्जा भविष्यन्तीति विषादं प्राप्तः 'अथे' ति दर्शनानन्तरं ब्राह्मणः 'सः' इति रुद्रदेवाख्यः ऋषिं प्रसादयति 'समार्याको' भार्यायुक्तः कथमित्याह—'हीला' चावज्ञां 'निंदां च' दोषोद्भावनरूपां' क्षमध्वं भदन्तेति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ पुनः प्रसादनामेवाह—

मूलम्—बालेहिं मूढेहिं अयाणएहिं, जं हीलीआ तस्स खमाह भंते ! ।
महप्पसाया इसिणो हवंति, न हु मुणी कोवपरा हवंति ॥ ३१ ॥

व्याख्या—'बालैः' शिशुभिः 'मूढैः' कषायोदयाद्विचित्तवा गतैरत एव 'अज्ञैः'हिताहितविवेकविकलैर्यत् हीलिताः "तस्स"त्ति सूत्रत्वात् तत क्षमध्वं भदन्त !' न ह्यमी शिशवो मूढाः मतां कोपार्हाः, किन्त्वनुकम्पार्हा एव । यदुक्तं—"आत्मद्रुहममर्यादं मूढमुज्झितसत्पथम् ॥ सुतरामनुकम्पेत, नरकार्चिष्मदिन्धनम् ॥ १ ॥" किञ्च महाप्रसादा ऋषयो भवन्ति, "न हु"त्ति न पुनर्मुनयः कोपपरा भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ मुनिराह—

मूलम्—पुव्विं च इण्हिं च अणागयं च, मणप्पओसो न मे अत्थि कोई ।
जक्खा हु वेआवडिअं करेन्ति, तम्हा हु एए निहया कुमारा ॥ ३२ ॥

व्याख्या—' पूर्व च ' पुरा ' इदानीञ्च ' अधुना ' अनागते च ' भविष्यति काले, मनःप्रद्वेषो न मे अस्ति, उपलक्षणत्वा-दासीद्भविष्यति च ' कोपी ' त्यल्पोपि । तर्हि कथममी ईदृशा जाताः ? इत्याह–यक्षाः ' हुरि 'ति यस्माद्वैयावृत्त्यं कुर्वन्ति, तस्मात् ' हुः ' अवधारणे, ततस्तस्मादेव हेतोः ' एते ' प्रत्यक्षा निहताः कुमाराः, न तु मम प्रद्वेषोऽत्र हेतुरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ततस्तद्गु-णाकृष्टचित्ता उपाध्यायादय इदमाहुः—

मूलम्–अत्थं च धम्मं च विआणमाणा, तुब्भे णवि कुप्पह भूइपण्णा ।
तुब्भं तु पाए सरणं उवेमो, समागया सव्वजणेण अम्हे ॥ ३३ ॥

व्याख्या—' अर्थ च ' शास्त्राणामभिधेयं, ' धर्मं च ' यतिधर्मं क्षान्त्यादिकं ' विजानन्तो ' विशेषेणावगच्छन्तो यूयं ' नापि नैव कुप्यथ ''भूइपण्ण'' त्ति भूतिः–मङ्गलं १ वृद्धिः २ रक्षा ३ चेति वृद्धाः, ततो भूतिः–मङ्गलं सर्वमङ्गलोत्तमत्वेन, वृद्धिर्वा वृद्धि-विशिष्टत्वेन, रक्षा वा सर्वप्राणिरक्षकत्वेन, प्रज्ञा–बुद्धिर्येषां ते भूतिप्रज्ञाः, अत एव ''तुब्भं तु'' त्ति युष्माकमेव पादौ शरणं 'उपेमः' स्वीकुर्मः समागतः सर्वजनेन वयमिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ तथा—

मूलम–अच्चेमु ते महाभाग !, न ते किंचि न अच्चिमो । भुंजाहि सालिमं कूरं, नाणावंजणसंजुणं ॥ ३४ ॥

॥१७८॥

व्याख्या—'अर्चयामः' पूजयामः "ते" इति सुव्व्यत्ययात्त्वां हे महाभाग! 'न' नैव " ते " तव ' किञ्चित् ' चरणरेण्वादि-कमपि नार्चयामः, तथा भुंक्ष्व इतो गृहीत्वा " सालिमं "त्ति 'शालिमयं' शालिनिष्पन्नं 'कूरं' ओदनं ' नानाव्यञ्जनैः ' दध्यादिभिः संयुतमिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ अन्यच्च—

मूलम्—इमं च मे अत्थि पभूअमन्नं, तं भुंजसू अम्हमणुग्गहट्ठा ।
वाढंति पडिच्छइ भत्तपाणं, मासस्स उ पारणए महप्पा ॥ ३५ ॥

व्याख्या—' इदं च ' प्रत्यक्षत एव दृश्यमानं 'मे' मम अस्ति ' प्रभूतं ' भूरि ' अन्नं ' मण्डकखण्डखाद्यादि भोजनं तद्भुंक्ष्व अस्माकमनुग्रहार्थं, एवं तेनोक्ते मुनिराह-' बाढम् ' एवं कुर्मः ' इति ' इत्येवं ब्रुवाण इति शेषः, 'प्रतिच्छति द्रव्यादिभिः शुद्धमिति गृह्णाति भक्तपानं "मासस्स उ"त्ति 'मासस्यैव' मासक्षपणस्यैवान्ते इति गम्यं, पार्यते-पर्यन्तः क्रियते नियमस्यानेनेति पारणं, तदेव 'पारणकं' भोजनमित्यर्थः, तस्मिन्महात्मेति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ तदा च तत्र यदभूत्तदाह—

तहिअं गंधोदय पुप्फवासं, दिव्वा तहिं वसुहारा य वुट्ठा। पहयाओ दुंदुहीओ सुरेहिं, आगासे अहो दाणं च घुट्ठं

व्याख्या—"तहिअं"ति 'तत्र' यज्ञपाटे गन्धोदकं च पुष्पाणि च गन्धोदकपुष्पाणि तेषां वर्षं-वर्षणं गन्धोदकपुष्पवर्षं सुरैरिति सम्बन्धात्कृतमिति गम्यते, नपुंसकलिङ्गनिर्देशश्चेह वर्षशब्दस्य पुंनपुंसकलिङ्गत्वात् । 'दिव्या' श्रेष्ठा "तहिं"ति तत्र वसु-द्रव्यं तस्य धारा-सततनिपातजनितासन्ततिर्वसुधारा, सा च 'वृष्टा' पातिता सुरैरिति इहापि योज्यते । तथा प्रहता 'दुन्दुभयो' देवानकाः सुरैः ।

तथा तैरेवाकाशे अहो ! इत्याश्चर्ये कोन्यः किलैवं दानं दातुं शक्तः ? इत्यहोदानं च 'घुट्टं' संशब्दितमिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ तच्च
प्रेक्ष्य विस्मिता विप्रा अप्येवमाहुः—

सक्खं खु दीसइ तवोविसेसो, न दीसई जाइविसेसु कोई। सोवागपुत्तं हरिएससाहुं, जस्सेरिसा इड्ढि महाणुभागा

व्याख्या—" सक्खं खु "त्ति 'खुशब्दो' अवधारणे, ततः साक्षादेव दृश्यते तपसो विशेषो–माहात्म्यं तपोविशेषः, 'न' नैव दृश्यते 'जातिविशेषो' जातिमाहात्म्यरूपः 'कोऽपि' स्वल्पोपि । कुतः ? इत्याह–यतः श्वपाकपुत्रं हरिकेशसाधुं पश्यतेति शेषः, यस्य 'ईदृशी' दृश्यमानरूपा 'ऋद्धिः' देवसान्निध्यलक्षणा सम्पत् 'महानुभागा' सातिशयमाहात्म्या ! जातिविशेषे हि सति द्विजातीनामस्माकमेव देवाः सान्निध्यं विदध्युरिति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ अथ स एव मुनिस्तानुपशान्तमिथ्यात्वानिव पश्यन्निदमाह—

मूलम्—किं माहणा जोई समारभंता, उदएण सोहिं बहिआ विमग्गह ।
जं मग्गहा बाहिरिअं विसोहिं, न तं सुदिट्ठं कुसला वयंति ॥ ३८ ॥

व्याख्या—'किमि'ति क्षेपे, ततो न युक्तमिदं हे 'माहनाः !' ब्राह्मणाः ! 'ज्योतिः'–अग्निस्तं 'समारभमाणाः' प्रस्तावाद्यागं कुर्वन्त इत्यर्थः, 'उदकेन' जलेन 'शोधिं' विशुद्धिं "बहिअ"त्ति बाह्यां 'विमार्गयथ' अन्वेषयथ । किमेवमुपदिश्यते ? इत्याह—यद्यूयं मार्गयथ 'बाह्यां' स्नादिबाह्यहेतुजां 'विशुद्धिं' निर्मलतां न तत् 'सुदृष्टं' सुष्ठु प्रेक्षितं 'कुशलाः' तत्त्वविदो वदन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

॥१८०॥

मूलम्—कुसं च जूवं तणकट्ठमग्गिं, सायं च पायं उदयं फुसंता ।
पाणाइं भूआइं विहेडयंता, भुज्जोवि मंदा! पकरेह पावं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—'कुशं च' दर्भं 'यूपं' यज्ञस्तम्भं,तृणं च-वीरणादि काष्ठं च-इन्धनादि तृणकाष्ठं। 'अग्निं' वह्निं सर्वत्र प्रतिगृह्णन्त
इति शेषः। 'सायं' सन्ध्यायां, चशब्दो भिन्नक्रमस्ततः "पायं"ति 'प्रातश्च' प्रभाते 'उदकं' जलं 'स्पृशन्त' आचमनादिषु परामृशन्तः
"पाणाइं"ति 'प्राणिनो' द्वीन्द्रियादीनुदकादौ 'भूतान्' तरून् पृथिव्याद्युपलक्षणञ्चैतत् 'विहेठमानाः' विविधं बाधमानाः 'भूयोपि' पुन-
रपि न केवलं पुरा किन्तु शुद्धिकालेपि जलानलादिजीवोपमर्दनेन 'मन्दाः' जडाः सन्तः 'प्रकुरुथ' प्रकर्षेण उपचिनुथ 'पापम्' अशु-
भकर्म। अयं भावः-कुशला हि कर्ममलविगमात्मिकां तात्त्विकीमेव शुद्धिं मन्यन्ते, भवदभिमते यागस्नाने च यूपादिपरिग्रहजल-
स्पर्शादिभिर्जन्तूपमर्दहेतुतया प्रत्युत कर्ममलोपचयनिबन्धने एव, तत्कथं तद्धेतुकशुद्धिमार्गेण सुदृष्टं विदो वदेयुः? आह च वाचक-
मुख्यः-"शौचमाध्यात्मिकं त्यक्त्वा, भावशुद्ध्यात्मकं शुभम्॥ जलादिशौचं यत्रेदं, मूढविस्मापनं हि तत्॥ १॥" इति सूत्रार्थः
॥ ३९ ॥ इत्थं तद्वाचा जातसन्देहास्ते यागमाश्रित्यैवमप्राक्षुः—

मूलम्—कहं चरे भिक्खु वयं जयामो, पावाइं कम्माइं पणोल्लयामो ।
अक्खाहि णो संजय जक्खपूइआ, कहं सुइट्ठं कुसला वयंति ॥ ४० ॥

1 प्राणा द्वि-त्रि-चतुः प्रोक्ताः, भूतास्तु तरवः स्मृताः। जीवा पञ्चेन्द्रिया ज्ञेया, शेषाः सत्त्वा. प्रकीर्तिता· ।

व्याख्या—'कथं' केन प्रकारेण "चरे"त्ति सूत्रत्वाच्चरामो यागार्थं प्रवर्त्तामहे वयं, हे भिक्षो! तथा 'यजामो' यागं कुर्मः? कथमिति योगः, 'पापानि' अशुभानि कर्माणि "पणुल्लयामो"त्ति 'प्रणुदामः' प्रेरयामो येनेति गम्यते, 'आख्याहि' कथय 'नो' अस्माकं 'संयत'! यक्षपूजित!, यो ह्यस्मद्विदितः कर्मप्रणोदनोपायो यागः स तु युष्माभिर्दूषित इति भवन्त एवापरं यागमुपदिशन्त्विति भावः। ततः कथं 'स्विष्ट' शोभनयजनं कुशला वदन्ति? इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥ मुनिराह—

मूलम्—छज्जीवकाए असमारभंता, मोसं अदत्तं च असेवमाणा।

परिग्गहं इत्थिओ माण मायं, एअं परिण्णाय चरंति दंता ॥ ४१ ॥

व्याख्या—'षड्जीवकायान्' पृथिव्यादीन् 'असमारभमाणाः' अनुपमर्दयन्तः, "मोसं"ति 'मृषां' अलीकं 'अदत्तं च' अदत्तादानमसेवमानाः, 'परिग्गहं' मूर्च्छां स्त्रियो मानं माया तत्सहचरात्कोपलोभौ च 'एतद्' अनन्तरोक्तं 'परिज्ञाय' ज्ञपरिज्ञया दुष्कर्मनिबन्धनमिति ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया च प्रत्याख्याय 'चरन्ति' यागे प्रवर्तन्ते दान्ताः। यतश्च दान्ता एवं चरन्ति ततो भवद्भिरप्येवं चरितव्यमिति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ अनेन कथं चरामो यागायेति प्रश्नस्योत्तरमुक्तं, अथ कथं यजाम इति द्वितीयप्रश्नस्योत्तरमाह—

सुसंवुडा पंचहिं संवरेहिं, इह जीविअं अणवकंखमाणा। वोसट्ठकाया सुइचत्तदेहा, महाजयं जयइ जण्णसिट्ठं

व्याख्या—'सुसंवृताः' स्थगिताश्रवद्वाराः 'पञ्चभिः संवरैः' प्राणातिपातविरमणादिव्रतैः, 'इहे' त्यस्मिन्मनुष्यजन्मनि, उपलक्षणत्वात्परलोके च 'जीवितं' प्रस्तावादसंयमजीवितम् 'अनवकाङ्क्षन्तोऽनिच्छन्तः अत एव 'व्युत्सृष्टकायाः' परीषहोपसर्गसहिष्णुतया

त्यक्तकायाः. शुचयो–अकलुषव्रतास्ते च ते त्यक्तदेहाश्च–अत्यन्तनिष्प्रतिकर्मतया शुचित्यक्तदेहाः, महान् जयः–कर्मारिपराजयरूपो यत्र स महाजयस्तं "जयइ"त्ति वचनव्यत्ययाद्यजन्ति यतय इति गम्यम् । ततो भवन्तोऽप्येवं यजन्तां "जण्णसिट्ठं"ति प्राकृतत्वात् श्रेष्ठयज्ञं श्रेष्ठशब्देन च एतद्यजन खिष्टं कुशला वदन्ति, एष एव च कर्मप्रणोदनोपाय इति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ अथ यद्ययं यज्ञः श्रेष्ठस्तदाऽमुं यजमानस्य कान्युपकरणानि ? को वा यजनविधिः ? इति ते प्रश्नयामासुः—

मूलम्—के ते जोई ? किं व ते जोइठाणं ?, का ते सुआ ? किं व ते कारिसंगं ? ।
एहा य ते कयरा संति ? भिक्खू !, कयरेण होमेण हुणासि जोइं ? ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'के' इति किं 'ते' तव 'ज्योतिः ?' अग्निः ? किं वा,'ते' तव ज्योतिःस्थानं ? यत्राग्निर्निधीयते, कास्ते स्रुचोघृतादिक्षेपिका दर्व्यः ? किं वा ते करीष एवाङ्गं–अनलोद्दीपनहेतुः करीषाङ्गं येनाग्निः सन्धुक्ष्यते, 'एधाश्च' समिधो याभिरग्निः प्रज्वाल्यते 'ते' तव 'कतराः ?' काः ? "संति"त्ति चास्य गम्यत्वात् 'शान्तिश्च' दुरितोपशमहेतुरध्ययनपद्धतिः कतरेति प्रक्रमः, हे भिक्षो ! कतरेण 'होमेन' हवनविधिना 'जुहोषि' आहुतिभिस्तर्पयसि 'ज्योतिः ?' अग्निम् ? षड्जीवकायारम्भनिषेधे ह्यसदिष्टो होमस्तदुपकरणानि च पूर्वं निषिद्धानि तत्कथं तव यज्ञसम्भवः ? इति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ मुनिराह—

तवो जोई जीवो जोइठाणं, जोगा सुआ सरीरं कारिसंगं। कम्मे एहा संजमजोग संती, होमं हुणामि इसिणं पसत्थं ॥

व्याख्या—'तपो' बाह्याभ्यन्तरभेदभिन्नं 'ज्योतिः' अग्निस्तस्यैव कर्मलक्षणभावेन्धनदाहकत्वात्, जीवो ज्योतिःस्थानं, तपोज्यो-

तिषस्तदाश्रितत्वात् 'योगाः' मनोवाक्कायाः सुचस्तैर्हि शुभव्यापाराः स्नेहस्थानीयास्तपोज्वलनप्रज्वलनहेतवस्तत्र संस्थाप्यन्त इति, शरीरं करीषाङ्गम्, तेनैव हि तपोज्योतिरुद्दीप्यते तद्भावभावित्वात्तपसः कर्म एधाः, तस्यैव तपसा भस्मीभवनात् 'संयमयोगाः' संयमव्यापाराः शान्तिः, सर्वजीवोपद्रवापहारित्वाच्चेषाम् तथा "होमं"ति होमेन जुहोमि तपोज्योतिरिति शेषः, 'ऋषीणां' मुनीनां सम्बन्धिना "पसत्थं"ति प्रशस्तेन जीवघातरहिततया विवेकिभिः श्लाघितेन सम्यक् चारित्ररूपेणेति भावः। अनेन च कतरेण होमेन जुहोषि ज्योतिरिति प्रत्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ इत्थं यज्ञस्वरूपं ज्ञात्वा स्नानस्वरूपं पृच्छन्तस्ते इदं स्माहुः—

मूलम्—के ते हरए? के अ ते संतितित्थे?, कहिंसि ण्हाओ व रयं जहासि?।
अक्खाहि णो संजय! जक्खपूइआ!, इच्छामु नाउं भवओ सगासे ॥ ४५ ॥

व्याख्या—कः 'ते' तव 'हदो' नदः? "के अ ते "त्ति किं च ते शान्त्यै—पापोपशमार्थं तीर्थं? "कहिंसि ण्हाओ व "त्ति वाशब्दस्य भिन्नक्रमत्वात्कस्मिन्वा 'स्नातः' शुचीभूतो रज इव 'रजः' कर्म 'जहासि' त्यजसि? गम्भीराशयो हि त्वं, तत्किमस्माकमिव तवापि ह्रदतीर्थमेव शुद्धिस्थानम्? अन्यद्वा? इति न विद्म इति भावः। 'आचक्ष्व' वद 'नो' अस्माकं संयत यक्षपूजित! इच्छामो ज्ञातुं भवतः 'सकाशे' समीपे इति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ मुनिराह—

मूलम्—धम्मे हरए बंभे संतितित्थे, अणाइले अत्तपसन्नलेसे।
स जहिंण्हिाओ विमलो विसुद्धो, सुसीतिभूओ पजहामि दोसं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'धर्मः' अहिंसादिरूपो ह्रदस्तस्यैव कर्मरजोपहारित्वात्, 'ब्रह्मे'ति ब्रह्मचर्यं शान्तितीर्थं, तदासेवने हि सकलमलमूलं रागद्वेषावुन्मूलितावेव, तदुन्मूलने च न पुनर्मलसम्भव इति, सत्याद्युपलक्षणं चैतत्तथा चाह—"ब्रह्मचर्येण सत्येन, तपसा संयमेन च ॥ मातङ्गर्षिर्गतः शुद्धिं, न शुद्धिस्तीर्थयात्रया ॥ १ ॥" किं च भवदिष्टतीर्थानि प्राणिपीडाहेतुतया प्रत्युत मलोपचयनिमित्तानीति कुतस्तेषां शुद्धिहेतुता ? यदुक्तं—"कुर्याद्वर्षसहस्रं तु, अहन्यहनि मज्जनम् ॥ सागरेणापि कृच्छ्रेण, वधको नैव शुद्ध्यति ॥ १ ॥" इदं शान्तितीर्थं एव विशिनष्टि—'अनाविले' मिथ्यात्वगुप्तिविराधनादिभिरकलुषे. अत एवात्मनो—जीवस्य प्रसन्ना—मनागप्यकलुषा लेश्या—पीताद्यन्यतरा यस्मिंस्तदात्मप्रसन्नलेश्यं तस्मिन् धर्मह्रदे ब्रह्माख्यशान्तितीर्थे च "जहिंसि"त्ति यस्मिन् स्नात इव स्नातो 'विमलो' भावमलरहितः, अत एव 'विशुद्धो' गतकलङ्कः 'सुशीतीभूतो' रागाद्युत्तापमुक्तः 'प्रजहामि' प्रकर्षेण त्यजामि दूषयति आत्मानं विकृतिं नयतीति दोषः—कर्म । तदेवं ममापि ह्रदतीर्थे एव शुद्धिस्थानं, परमीदृशे एवेति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ निगमयितुमाह—

मूलम्—एअं सिणाणं कुसलेहिं दिट्ठं, महासिणाणं इसिणं पसत्थं ।
जहिंसि णाया विमला विसुद्धा, महारिसी उत्तमठाणं पत्तत्ति बेमि ॥ ४७ ॥

व्याख्या—'एतत्' अनन्तरोक्तं स्नानं कुशलैर्दृष्टं, इदमेव च महास्नानं, न तु युष्मत्प्रतीतमस्यैव सकलमलापहारित्वात्, अत एव ऋषीणां 'प्रशस्तं' प्रशंसास्पदं न तु जलस्नानवत् सदोषतया निन्द्यं. अस्यैव फलमाह—"जहिंसि"त्ति सुप्व्यत्ययात् येन स्नाता विमला विशुद्धा इति प्राग्वत्, महर्षय 'उत्तमस्थानं' मुक्तिरूपं 'प्राप्ताः' गताः इति ब्रवीमीति प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥४७॥ एवं द्विजेषु मुनिसुपर्युपास्तिपरेषु यक्षेण प्रगुणीकृताश्छात्राः ततस्तत्कालोचितधर्मदेशनया विप्रान् प्रतिबोध्य साधुः स्वस्थानमाययौ ययौ च क्रमान्मुक्तिम् ॥

१ स्नातेन इति नेमिचन्द्रीया वृत्तौ ।

॥ अथ त्रयोदशमध्ययनम् ॥

॥ अर्हम् ॥ व्याख्यातं द्वादशमध्ययनं, अथ त्रयोदशमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने तपसि यत्नो विधेय इत्युक्तं, तपः कुर्वता च निदानं त्याज्यमिति निदानदोषं चित्र-सम्भूतोदाहरणेन दर्शयितु चित्रसम्भूतीयाख्यमिदमुच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्येदमादौ सूत्रत्रयम्—

मू०—जाईपराजिओ खलु, कासि निआणं तु हत्थिणपुरंमि। चुलणीइ बंभदत्तो, उववन्नो पउमगुम्माओ ॥१॥

व्याख्या—जात्या-प्रक्रमाच्चाण्डालाख्यजात्या पराजितः-पूर्वभवे पराभूतो जातिपराजितः 'खलुः' वाक्यालङ्कारे "कासि" त्ति अकार्षीत् निदानं' चक्रवर्त्तिपदप्राप्तिर्मे भूयादित्येवं रूपं, 'तुः' पूर्त्तौ, हस्तिनापुरे[1] नगरे। तदनु च चुलन्यां ब्रह्मदत्त 'उपपन्नः' उत्पन्नः 'पद्मगुलमात्' नलिनीगुल्मविमानाच्च्युत्वेति शेषः । 'चुलन्यां ब्रह्मदत्त उत्पन्नः' इत्युक्त, स च क्व? इत्याह—

मू०—कंपिल्ले संभूओ चित्तो, पुण जाओ पुरिमतालंमि । सिट्ठिकुलंमि विसाले, धम्मं सोऊण पव्वईओ ॥ २ ॥

व्याख्या—'काम्पील्ये' काम्पील्यनाम्नि नगरे 'सम्भूतः' प्राग्भवे सम्भूताभिधः, चित्रस्य का वार्ता? इत्याह—चित्रः पुनर्जातः 'पुरिमताले' पुरिमतालपुरे श्रेष्ठिकुले 'विशाले' पुत्रपौत्रादिभिर्विस्तीर्णे, प्राप्तयौवनश्च तथाविधाचार्यसमीपे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः ॥ २ ॥ ततः किमित्याह—

१ हस्तिनागपुरे हर्षप्रतौ ।

मू०—कंपिल्लंमि अ णयरे, समागया दोवि चित्त-संभूआ। सुहदुक्खफलविवागं, कहंति ते इक्कमिक्कस्स ॥ ३ ॥

व्याख्या—काम्पील्ये च नगरे 'समागतौ' मिलितौ द्वावपि चित्र-सम्भूतौ पूर्वभवनाम्ना सुखदुःखफलविपाकं सुकृतदुष्कृत-
कर्मानुभवरूपं कथयतस्तौ ''एक्कमेक्कस्स''त्ति 'एकैकस्य' अन्योन्यं सर्वत्र वर्त्तमाननिर्देशस्तत्कालापेक्षयेति सूत्रत्रयाक्षरार्थो भावार्थ-
न्तु कथानकादवसेयस्तत्र चायं सम्प्रदायः । तथाहि—

अस्ति पुरं साकेतं, सङ्केतनिकेतनं शुभश्रीणाम्॥ तत्र मुनिचन्द्रोऽभू-न्नृपश्चन्द्रावतंससुतः ॥ १ ॥ स च सागरचन्द्रगुरोः,
पार्श्वे प्रव्रज्य भवविरक्तमनाः ॥ देशान्तरे विहर्तुं, गुरुणा सममन्यदाचालीत् ॥ २ ॥ भिक्षार्थमथ क्वापि, ग्रामे गतवति महामुनौ
तस्मिन् ॥ सार्थेन समं चेलु-र्गुरवः स तु सार्थवियुतोऽभूत ॥ ३ ॥ तमटन्तमटव्यन्तः, क्षुत्तृष्णाबाधितं तृतीयदिने ॥ प्रतिचेरुर्बन्धव
इव, चत्वारो वल्लवाश्चतुराः ॥ ४ ॥ प्रत्युपकर्तुमिवोचे, तेभ्यो वाचंयमोपि जिनधर्मम् ॥ तं श्रुत्वा सम्बुद्धाः, प्रवव्रजुस्तेपि भवभीताः
॥ ५ ॥ तेषु च धर्मजुगुप्सा-मुभौ व्यधत्ता व्रतप्रभावाच्च ॥ दिवि देवत्वं प्राप्तौ, ततश्च्युतौ चायुषि क्षीणे ॥ ६ ॥ दशपुरनगरे शा-
ण्डिल्य-विप्रदास्याः सुतौ युगलजातौ ॥ जातौ तौ जयवत्याः, प्राक्तननिन्दाविपाकवशात् ॥ ७ ॥ तौ सम्प्राप्तौ तारुण्य-मन्यदा
क्षेत्ररक्षणाय गतौ ॥ सुषुपतुरधो वटतरो-र्निरगात्तत्कोटराच्च फणी ॥ ८ ॥ तेन च दष्टे दुष्टे-नैकस्मिंस्तं गवेषयन् भुजगम् ॥ अप-
रोप्यदंशि तेनैव, भोगिना पूर्वरिपुणेव ॥ ९ ॥ तौ चाप्राप्तचिकित्सौ, विपद्य कालिञ्जराचलोपान्ते ॥ हरिणीकुक्षिप्रभवौ, सञ्जातौ

१ स्थानम् । २ सार्थरहितः । ३ भ्रमन्तम् । ४ गोपाः । ५ मुनि ६ विलात् । ७ सर्पः । ८ भुजगेन ।

युग्मजौ हरिणौ ॥ १० ॥ स्नेहात् सह विहरन्तौ, मुक्तैकशरेण मृगयुणा तौ च ॥ व्यापादितौ वराकौ, क्षिप्ताशनिना घनेनेव ॥ ११ ॥ अथ मृतगङ्गातटिनी[3]—तटस्थहंसीसुतावभूतां तौ ॥ बाल्यादपि भ्रमन्तौ, सममेव दृढानुरागेण ॥ १२ ॥ जालेन तौ निबध्या-न्यदाऽवधीज्जालिको गलं भङ्क्त्वा ॥ विषवल्लेरिव दारुण-महो ! फलं धर्मनिन्दायाः ॥ १३ ॥ अथ तौ वाणारस्यां, प्रभूतविचस्य भूतदत्तस्य ॥ तनयावुभावभूतां, श्वपचपतेश्चित्र-सम्भूतौ ॥ १४ ॥ वाणारस्यां च तदा, बभूव शङ्खाभिधो धराधिपतिः ॥ तस्य च दुर्मतिसचिवैः, सचिवोऽभून्नमुचिरिति नाम्ना ॥ १५ ॥ अपराधे स च महति, प्रच्छन्नवधाय भूतदत्ताय ॥ दत्तोऽन्यदा नृपतिना, त चेत्यूचे श्वपचनाथैः ॥ १६॥ त्वां जीवयामि यदि मे, पुत्रौ पाठयसि भूमिगेहस्थः ॥ नमुचिरपि प्रतिपेदे, तदपि वचो जीवितव्यकृते ॥ १७ ॥ अध्यापयच्च सततं, कला विचित्राः स चित्रसम्भूतौ ॥ मातङ्गपतेः पत्नी-मनुरक्तामरमयच्च कुधीः ॥ १८ ॥ तच्चावबुद्ध्य रुष्टे, श्वपचपतौ हन्तुमुद्यते नमुचिम् ॥ त्वरितमनाशयतामुप—कारित्वाच्चित्रसम्भूतौ ॥ १९ ॥ निर्गत्य ततो नमुचि-र्द्रुतं ययौ हस्तिनापुरे नगरे ॥ तत्र च सनत्कुमार-श्चक्री तं धीसखं चक्रे ॥ २० ॥

इतश्च रूपमनिन्द्यं, लावण्यमद्भुतं यौवनं च तौ नव्यम् ॥ प्राप्तौ श्वपचसुतौ स्मर-मधुममयाविव युतौ बभतुः ॥ २१ ॥ वीणावेणुकलक्कण-सम्बन्धसुबन्धुरं च तौ गीतम् ॥ गायन्तौ नृत्यन्तौ, जगतोपि मनो व्यपाहरताम् ॥ २२ ॥ अन्येद्युः पुरि तस्यां, मधूत्सवः प्रववृते महः प्रवरः ॥ तत्राविगीतगीता, विनिर्ययुः पौरचर्च्चर्यः ॥ २३ ॥ निरगाच्च चर्चरी तत्र, चित्र-सम्भूतयोरपि प्रवरा ॥ तत्र च जगतुर्गीतं, किन्नरमदहारि तौ स्फीतम् ॥ २४ ॥ आकर्ण्य कर्णमधुरं, तद्गीतं विश्वकार्मणममन्त्रम् ॥ त्यक्तान्यचचरीकाः,

१ व्याधेन । २ अशनि विद्युत । ३ तटिनी नदी । ४ दुर्मतिसहायकः । ५ चाण्डालपतिः । ६ चाण्डालपतेः । ७ मन्त्रिणम् । ८ गायकजनयूथ ।

पौराः पौर्यश्च तत्र ययुः ॥ २५ ॥ सर्वस्मिन्नपि लोके, तद्गीतगुणेन मृगवदाकृष्टे ॥ गातारोन्ये भूपं, व्यजिज्ञपन्नित्यमर्षवशात् ॥ २६ ॥
मातङ्गाभ्यां स्वामिन् !, गीतेनाकृष्य पौरलोकोयम् ॥ सकलोपि कृतो मलिन-स्तत इत्यलपन्नृपः कोपात् ॥२७॥ पुर्यां प्रवेष्टुमनयो-
र्नो देयं वेश्मनीव कुर्कुरयोः ॥ तत आरभ्य श्वकाविव, तौ दूरमतिष्ठतां पुर्याः ॥ २८ ॥ तस्यां च पुरि प्रवरे, प्रवृत्तवति कौमुदीमहेऽ-
न्येद्युः ॥ उल्लङ्घ्य नृपतिवचनं, प्राविशतामजितकरणौ तौ ॥ २९ ॥ विहितावगुण्ठनौ तौ, छन्नमटन्तौ महं च पश्यन्तौ ॥ क्रोष्टुरवैः
क्रोष्टारा-विव गानोत्कौ प्रजागीतैः ॥ ३० ॥ अवगणितभूपभीती, अगायतामतिमनोहरं गीतम् ॥ तच्च निशम्य जनास्तौ, परिवव्रुर्म-
क्षिका मधुवत् ॥ ३१ ॥ [युग्मम्] कावेताविति लोकै-र्ज्ञातुं कृष्टावगुण्ठनावथ तौ ॥ उपलक्षितौ नृपाज्ञा-विलोपकत्वाद्भृशं निहतौ
॥ ३२ ॥ नश्यन्तौ पश्यन्तौ, दीनं भयविह्वलौ स्खलत्पादौ ॥ लोकैश्च हन्यमानौ, कथमपि तौ निर्गतौ पुर्याः ॥ ३३ ॥ गम्भीरोद्यानं
च प्राप्तौ, ताविति मिथो व्यचिन्तयताम् ॥ धिग् नौ कुलदोषहतान्, रूपकलाकौशलादिगुणान् ॥ ३४ ॥ वातव इव क्षयरुजा, दोषे-
णानेन दूषिता हि गुणाः ॥ जाता विपत्तये नौ, पत्तय इव मेदिता द्विषैता ॥ ३५ ॥ व्यसनैरिव नौ व्यसनं, जज्ञे कुलदोषदूषितैर्हि
गुणैः ॥ स च सहचारी वपुष-स्तत्त्याज्यं रज इवेदमपि ॥ ३६ ॥ ध्यात्वेति मर्तुकामौ, यान्तौ प्रति दक्षिणामुभावपि तौ ॥ दूरं गतौ
महीधर-मपश्यतामेकमतितुङ्गम् ॥ ३७ ॥ तं चारोहन्तौ तौ, भृगुपातचिकीर्षया श्रमणमेकम् ॥ ध्यानस्थममानगुणं, प्रेक्ष्य प्रोच्चैर्मुदम-
घत्ताम् ॥ ३८ ॥ छायातरुमिव पथिकौ, तं प्राप्यापगतसकलसन्तापौ ॥ तावनमतां वमन्तौ, प्राग् दुःखमिवाश्रुजलदम्भात् ॥ ३९ ॥
ध्यानं समाप्य मुनिना, कुत आयातौ युवामितकि पृष्टौ ॥ प्राकाशयतां स्वाशय-मुक्त्वा निजवृत्तमखिलं तौ ॥ ४० ॥ तत इत्यूचे

१ कोपवशात् । २ अजितेन्द्रियौ । ३ वस्त्रेणाच्छादितमुखौ । ४ शत्रुणा । ५ दुःखम् । ६ पर्वतम् ।

मतुलम् ॥ तस्या [1]नलिनास्यायाः, कायस्पर्शस्य का वार्ता ? ॥ ७१ ॥ अन्तःपुरमन्तःपुरयुक्ते, राजनि गतेथ तौ नत्वा ॥ सम्भूत-
मुनिर्विदधे, निदानमिति कामरागान्धः ॥ ७२ ॥ अतिदुष्करस्य यदि मे, तपसः स्यात्फलममुष्य किमपि तदा ॥ स्त्रीरत्नस्य स्वामी,
भूयासं भाविनि भवेऽहम् ॥ ७३ ॥ तच्च श्रुत्वा चित्रो, दध्यौ मोहस्य दुर्जयत्वमहो ! ॥ विदितागमोपि निपतति, यदयं संसारवा-
रिनिधौ [2] ॥ ७४ ॥ तद्बोधयाम्यमुमिति, प्रोचे चित्रः करोषि किं ? भ्रातः ! ॥ तपसोऽमुष्मात्किमिदं, कामयसे तृणमिव द्युमणेः ?
॥ ७५ ॥ क्षणिकाक्षणिकान् काङ्क्षति, भोगानपहाय निर्वृतिसुखं यः ॥ स हि काचसंकलमुररी-[3]करोति सुररत्नमपहाय ! ॥ ७६ ॥
तद्दुःखनिदानमिदं, मुञ्च निदानं विमुह्यसि कृतिन् ! किम् ? ॥ इत्युक्तोपि स मुमुचे, न निदानं धिग् विषयतृष्णाम् ॥ ७७ ॥ तावथ
पूर्णायुष्कौ, सौधर्मे निर्जरा[4]वजायेताम् ॥ चित्रस्ततश्च्युतोभू-दिभ्यसुतः पुरिमतालपुरे ॥ ७८ ॥ सम्भूतोपि च्युत्वा, काम्पील्य-
पुरे महर्द्धिभररुचिरे ॥ चुलनीकुक्षिप्रभवो, ब्रह्मनृपस्याभवत्तनयः ॥ ७९ ॥ तस्य चतुर्दशसुस्वप्न-सूचितागामिसम्पदो मुदितः ॥
विदधे सोत्सवमभिधां, ब्रह्मनृपो ब्रह्मदत्त इति ॥ ८० ॥ ववृधे सोथ कुमारः, सितपक्षशशीव शुभकलाशाली ॥ जगदानन्द जन-
यन्, वचोमृतेनातिमधुरेण ॥ ८१ ॥ अभवन् वयस्यभूपा-श्चत्वारो ब्रह्मणोथ तेष्वाद्यः ॥ कटकः काशीशोऽन्यः, कणेरुदत्तो
गजपुरेशः ॥ ८२ ॥ दीर्घश्च कोशलेश-श्चम्पानाथश्च पुष्पचूलनृपः ॥ सामान्यमिव व्यक्तिषु, तेषु स्नेहोभवद्व्यापी ॥ ८३ ॥
पञ्चापि ब्रह्माद्या-स्तेन्योन्यं विरहमक्षमाः सोढुम् ॥ एकैकपुरे न्यवसन्, प्रतिवर्षं संयुतः क्रमशः ॥ ८४ ॥ काम्पील्यपुरेऽन्येद्युः,
सममायातेषु तेषु परिपाट्या ॥ ब्रह्मनृपस्य कदाचि-च्छिरोव्यथा दुस्सहा जज्ञे ॥ ८५ ॥ जातद्वादशवर्षं, न्यस्याङ्के ब्रह्मदत्तमथ

[1] कमलमुख्याः । [2] संसारसमुद्रे । [3] काचखण्डम् । [4] देवौ

सुहृदाय् ॥ सोपे कारयितव्यं, राज्यमिदमनेन युस्माभिः ॥ ८६ ॥ इत्युक्त्वा राज्ञि मृते, कृत्वा तत्प्रेतकर्म तत्सुहृदः ॥ दध्युर्मित्रस्य सुतः, कैशवमत्रगाहते यावत् ॥ ८७ ॥ तावद्राज्यमिदं रक्षणीयमारक्षकैरिवास्माभिः ॥ इति दीर्घं रक्षार्थं, मुक्त्वाऽन्ये स्वस्वनगरमगुः ॥ ८८ ॥ दीर्घोऽथ राज्यमखिलं, बुभुजेऽरक्षकमिवौदनं काकः ॥ मार्जारो दुग्धमिवा-न्वैपीत्कोशं च चिरगूढम् ॥८९॥ मध्ये 'शुद्धा-न्तमगा-दर्नर्गलः पूर्वपरिचयादनिशम् ॥ रहसि च चुलनीदेवी—मवार्त्तयन्नर्मनिपुणगिरा ॥ ९० ॥ सोथावमत्य लोकं, ब्रह्मनृपति-सौहृदं कुलाचारम् ॥ अरमयदनिशं चुलनी-महो ! अजय्यत्वमक्षाणाम् ॥ ९१ ॥ प्रहिला पटमिव मुमुचे, चुलन्यपि प्रेम रमण-विषयं द्राक् ॥ तौ च सुखं भुञ्जानौ, नाज्ञासिष्टां दिनान् व्रजतः ॥९२॥ तच्च तयोर्दुश्चरितं, ब्रह्मनृपस्य द्वितीयमिव हृदयम्॥ ज्ञात्वा मन्त्रिवो धनुरिति, दध्यौ सद्बुद्धिजलजलधिः ॥ ९३ ॥ कुरुतामकार्यमेत-च्चुलनी जातिस्वभावचपलमतिः ॥ न्यासेऽर्पितमपि सकलं, दीर्घो विद्रवति तदयुक्तम् ॥ ९४ ॥ तदसौ किमपि विदध्या-द्भूपभुवोपि व्यलीकमतिदुष्टः ॥ नीचो हि पोषकस्या-प्यात्मीयः स्यान्न भुजग इव ॥ ९५ ॥ ध्यात्वेति ज्ञापयितुं, तत्सकलं सेवितुं कुमारं तम् ॥ वरधनुसञ्ज्ञं निजसुत—मादिशदतिनिपुणमतिवि-भवम् ॥ ९६ ॥ तेनाथ तयोश्चरिते, निवेदिते ब्रह्मसूस्तदसहिष्णुः ॥ अन्तःपुरान्तरगम-द्दृष्ट्वा द्विकंकोकिले कुपितः ॥ ९७ ॥ त्वयाविमौ यथा वर्ण-सङ्करादीदृशः परोपि तथा ॥ हन्तव्यो मे निश्चित-मित्युच्चैस्तत्र चावादीत् ॥ ९८ ॥ काकोहं त्वं च पिकी-त्यावां खलु हन्तुमिच्छति सुतस्ते ॥ तत इति दीर्घेणोक्ते, देव्यूचे शिशुगिरा का भीः ? ॥ ९९ ॥ भद्रकरेणुमृगेभौ, नीत्वा तत्रा-न्यदा तथैव पुनः ॥ नृपभूः प्रोचे तच्च, श्रुत्वा दीर्घोवदच्चुलनीम् ॥ १०० ॥ शृणु सुभगे सुतवाणीं, साभिप्रायां हलाहलप्रायाम् ॥

१ अन्तःपुरम् । २ प्रतिबन्धकशून्यः । ३ पतिविषयम् । ४ द्विकः काकः । ५ विपक्षदशाम् ।

श्रमणो, विलीयते देह एव [1]भृगुपातात् ॥ न तु पातकं ततोऽसौ, न युज्यते दक्षयोर्युवयोः ॥ ४१ ॥ दुःखानां बीजमघं, तपसैव क्षीयते न मरणेन ॥ तदिदं हेयं देहं, सफलीक्रियतां तपश्चरणैः ॥ ४२ ॥ ग्लानाविव वैद्यवच-स्तत्साधुवचः प्रपद्य तौ सद्यः ॥ प्राव्रजतां तत्पार्श्वे, क्रमादभूतां च गीतार्थौ ॥ ४३ ॥ षष्ठाष्टमादितपसा, कृशयन्तौ विग्रहं समं पापैः ॥ मूर्तौ तपःशमाविव, सममेव विजहतुर्भुवि तौ ॥ ४४ ॥ विहरन्तौ तौ जग्मतु-रन्येद्युर्हस्तिनापुरे नगरे ॥ बहिरुद्यानस्थौ तत्र, चेरतुर्दुश्चरं च तपः ॥४५॥ सरुभूतमुनिर्नगरे, मासक्षपणस्य पारणेऽन्येद्युः ॥ भिक्षार्थमटन् ददृशे, दुरात्मना नमुचि सचिवेन ॥ ४६ ॥ मातङ्गसुतः सोयं, मम वृत्तं वक्ष्यतीति साशङ्कः ॥ निष्काश्यतां पुरादय-मित्यूचे निजभटान्नमुचिः ॥ ४७ ॥ यमदूतैरिव चण्डै-स्तैर्लकुटादिप्रहारदानपरैः ॥ विधुरीकृतोथ साधु-र्द्रुतं न्यवर्तत ततः स्थानात् ॥ ४८ ॥ निर्गच्छन्नपि स मुनि-र्नमुचिभटैर्न मुमुचे यदाऽपदयैः ॥ शान्तोपि चुकोप तदा, स्यादुष्णं जलमपि ह्यनलात् ॥ ४९ ॥ तद्वदनान्निरगादथ, धूमस्तोमः समन्ततः प्रसरन् ॥ तदनु च तेजोलेश्या, ज्वालापटलैर्नभःस्पृशती ॥ ५० ॥ तद्वीक्ष्य सभयकौतुक-मेयुः पौरा मुनिं प्रसादयितुम् ॥ आयासीत्पुरनाथः, सनत्कुमारश्च चक्रिवरः ॥ ५१ ॥ नत्वा चैवमवोचत् , भगवन्नेतन्न युज्यते भवतः ॥ दग्धः कृशानुनापि हि, नागुरुरुद्गिरति दुर्गन्धम् ॥ ५२ ॥ क्रियतामस्मासु कृपा, संह्रियतामाशु कोपफलमेतत् ॥ व्यभिचरति सतां कोपः, फले खलानामिव स्नेहः ॥ ५३ ॥ उक्तं च—"न भवति भवति च न चिरं, भवति चिरं चेत् फले विसंवदति ॥ कोपः सत्पुरुषाणां, तुल्यः स्नेहेन नीचानाम् ॥ ५४ ॥" तन्मुञ्च मुञ्च कोपं, नीचजनोचितमनर्च्चितं मुनिभिः ॥ इत्युक्तोपि न यावत्, प्रससाद स साधुरतिकुपितः ॥ ५५ ॥ तावत्तत्रायातः, चित्रस्तं व्यतिकरं जनात्

१ झम्पापातात् । २ पापम् । ३ त्याज्यम् । ४ शरीरम् । ५ विह्वलीकृतः । ६ निर्दयैः । ७ अनलेन । ८ निन्दितम् ।

श्रुत्वा ॥ इत्यूचे भ्रातस्त्यज, रोषमिमं चरणवनदहनम् ॥ ५६ ॥ देशोनपूर्वकोट्या, यदर्जितं भवति विमलचारित्रम् ॥ तदपि
हि कषायकलुषो, हरयति यतिर्मुहूर्तेन ॥ ५७ ॥ सुलभा हि बालसङ्गा–दाक्रोशाघातमरणधर्मगमाः ॥ एषु च यथोत्तरस्या—
भावे मनुते मुनिर्लाभम् ॥ ५८ ॥ अपकृतिकारिषु कोपः, क्रियते चेत्कोप एव स क्रियताम् ॥ यो हरति धर्मवित्तं, दत्ते
चानन्तदुःखभरम् ॥ ५९ ॥ इत्यादिचित्रवाक्यैः, श्रुतानुगामिभिरशामि तत्कोपः ॥ पाथोधरपाथोभि–र्गिरिदावानल इव प्रबलः
॥ ६० ॥ तं चोपशान्तमनसं, प्रणम्य लोका ययुर्निजं स्थानम् ॥ तौ च श्रमणौ जग्मतु–रुद्यानं दध्यतुश्चैवम् ॥ ६१ ॥ आहारार्थं
प्रतिगृह्य–मटद्भिरासाद्यते व्यसनमुच्चैः ॥ गात्रं चैतद्गत्वर–माहारेणापि कृतपोषम् ॥ ६२ ॥ तत्कृतसंलेखनयो–राहारैरावयोः कृतमि-
दानीम् ॥ इति तौ चतुर्विधाहा–रमनशन चक्रतुः कृतिनौ ॥ ६३ ॥ कः पर्यभून्मयि नृपे, सति यतिमिति पृच्छतो जनात्
रान्तः ॥ केनाप्यूचे नमुचि–स्तमथ नृपोऽबन्धयत्कुपितः ॥ ६४ ॥ पुनरप्येवं माऽन्यो, मान्यानपमानयत्विति महीमान् ॥ पुर-
मध्येनानैषी–दुपमुनि तं दस्युमिव बद्धम् ॥ ६५ ॥ तौ चावन्दत भूपो–ऽङ्कुरयन्निव मेदिनीं मुकुटकिरणैः ॥ तं चानन्दयतां चारु–
धर्मलाभाशिषा श्रमणौ ॥ ६६ ॥ लभतामपराधी वः, स्वकर्मफलमयमिति ब्रुवन्नृपतिः ॥ शमिनोरदर्शयदथो–पस्थितमरणं नमुचि-
सचिवम् ॥ ६७ ॥ मोक्तव्य एव राज–न्नयमित्युदितस्ततो नृपस्ताभ्याम् ॥ निर्वास्य पुरादमुच–द्गुरुवचनाद्वध्यमपि तं द्राक् ॥ ६८ ॥
तौ नन्तुमथायासी–त्स्त्रीरत्नं चक्रिणः सुनन्दाख्या ॥ देवीभिरिवेन्द्राणी, वृता सपत्नीभिरखिलाभिः ॥ ६९ ॥ तस्याश्च प्रणतायाः,
वेणिलतास्पर्शमनुभवन् सद्यः ॥ सम्भूतोऽभूद्रक्तो–ऽनङ्गस्यापि प्रबलताहो ! ॥ ७० ॥ दध्यौ चैवं यस्या, वेणिस्पर्शोऽपि सृजति सुख-

१ चरणं चारित्रम् । २ मेघजलैः । ३ पूज्यान् । ४ चौरम् । ५ मुन्योः ।

मतुलम् ॥ तस्या [1]नलिनास्यायाः, कायस्पर्शस्य का वार्ता ? ॥ ७१ ॥ अन्तःपुरमन्तःपुरयुक्ते, राजनि गतेथ तौ नत्वा ॥ सम्भूत-
मुनिर्विदधे, निदानमिति कामरागान्धः ॥ ७२ ॥ अतिदुष्करस्य यदि मे, तपसः स्यात्फलममुष्य किमपि तदा ॥ स्त्रीरत्नस्य स्वामी,
भूयासं भाविनि भवेऽहम् ॥ ७३ ॥ तच्च श्रुत्वा चित्रो, दध्यौ मोहस्य दुर्जयत्वमहो ! ॥ विदितागमोपि निपतति, यदयं संसार[2]वा-
रिनिधौ ॥ ७४ ॥ तद्बोधयाम्यमुमिति, प्रोचे चित्रः करोषि किं ? भ्रातः ! ॥ तपसोऽमुष्मात्किमिदं, कामयसे तृणमिव द्युमणेः ?
॥ ७५ ॥ क्षणिकाक्षणिकान् काङ्क्षति, भोगानपहाय निर्वृतिसुखं यः ॥ स हि काचसँकलम्[3]उररी-करोति सुररत्नमपहाय ! ॥ ७६ ॥
तद्दुःखनिदानमिदं, मुञ्च निदानं विमुह्यसि कृतिन् ! किम् ? ॥ इत्युक्तोपि स मुमुचे, न निदानं धिग् विषयतृष्णाम् ॥ ७७ ॥ तावथ
पूर्णायुष्कौ, सौधर्मे निर्जराव[4]जायेताम् ॥ चित्रस्ततश्च्युतोभू-दिभ्यसुतः पुरिमतालपुरे ॥ ७८ ॥ सम्भूतोपि च्युत्वा, काम्पील्य-
पुरे महर्द्धिभररुचिरे ॥ चुलनीकुक्षिप्रभवो, ब्रह्मनृपस्याभवत्तनयः ॥ ७९ ॥ तस्य चतुर्दशसुस्वप्न-सूचितागामिसम्पदो मुदितः ॥
विदधे सोत्सवमभिधां, ब्रह्मनृपो ब्रह्मदत्त इति ॥ ८० ॥ ववृधे सोथ कुमारः, सितपक्षशशीव शुभकलाशाली ॥ जगदानन्द जन-
यन्, वचोमृतेनातिमधुरेण ॥ ८१ ॥ अभवन् वयस्यभूपा-श्चत्वारो ब्रह्मणोथ तेष्वाद्यः ॥ कटकः काशीशोऽन्यः, कणेरुदत्तो
गजपुरेशः ॥ ८२ ॥ दीर्घश्च कोशलेशा-श्चम्पानाथश्च पुष्पचूलनृपः ॥ सामान्यमिव व्यक्तिषु, तेषु स्नेहोभवद्व्यापी ॥८३॥
पञ्चापि ब्रह्माद्या-स्तेन्योन्यं विरहमक्षमाः सोढुम् ॥ एकैकपुरे न्यवसन्, प्रतिवर्षं संयुतः क्रमशः ॥ ८४ ॥ काम्पील्यपुरेऽन्येद्युः,
सममायातेषु तेषु परिपाट्या ॥ ब्रह्मनृपस्य कदाचि-च्छिरोव्यथा दुस्सहा जज्ञे ॥ ८५ ॥ जातद्वादशवर्षं, न्यस्याङ्के ब्रह्मदत्तमथ

१ कमलमुख्याः । २ संसारसमुद्रे । ३ काचखण्डम् । ४ देवौ

॥१९२॥

सुहृदाम् ॥ सोपे कारयितव्यं, राज्यमिदमनेन युस्माभिः ॥ ८६ ॥ इत्युक्त्वा राज्ञि मृते, कृत्वा तत्प्रेतकर्म तत्सुहृदः ॥ दध्युर्मित्रस्य सुतः, नैवमत्रगाहते यावत् ॥ ८७ ॥ तावद्राज्यमिदं रक्षणीयमारक्षकैरिवास्माभिः ॥ इति दीर्घे रक्षार्थं, मुक्त्वाऽन्ये स्वस्वनगरमगुः ॥ ८८ ॥ दीर्घोथ राज्यमखिलं, बुभुजेऽरक्षकमिवौदनं काकः ॥ मार्जारो दुग्धमिवा–न्वैपीत्कोशं च चिरगूढम् ॥८९॥ मध्ये 'शुद्धान्तमगा–दनर्गलः पूर्वपरिचयादनिशम् ॥ रहसि च चुलनीदेवी—मवार्त्तयन्मर्मनिपुणगिरा ॥ ९० ॥ सोथावमत्य लोकं, ब्रह्मनृपतिसौहृदं कुलाचारम् ॥ अरमयदनिशं चुलनी–महो ! अजय्यत्वमक्षाणाम् ॥ ९१ ॥ ग्रहिला पटमिव मुमुचे, चुलन्यपि प्रेम रमणविषयं द्राक् ॥ तौ च सुखं भुञ्जानौ, नाज्ञासिष्टां दिनान् व्रजतः ॥९२॥ तच्च तयोर्दुश्चरितं, ब्रह्मनृपस्य द्वितीयमिव हृदयम्॥ ज्ञात्वा सचिवो धनुरिति, दध्यौ सद्बुद्धिजलजलधिः ॥ ९३ ॥ कुरुतामकार्यमेत–चुलनी जातिस्वभावचपलमतिः ॥ न्यासेऽर्पितमपि सकलं, दीर्घो विद्रवति तदयुक्तम् ॥ ९४ ॥ तदसौ किमपि विदध्या–द्भूपभुवोपि व्यलीकमतिदुष्टः ॥ नीचो हि पोषकस्या–प्यात्मीयः स्यान्न भुजग इव ॥ ९५ ॥ ध्यात्वेति ज्ञापयितुं, तत्सकलं सेवितुं कुमारं तम् ॥ वरधनुसञ्ज्ञं निजसुत—मादिशदतिनिपुणमतिविभवम् ॥ ९६ ॥ तेनाथ तयोश्चरिते, निवेदिते ब्रह्मसूस्तदसहिष्णुः ॥ अन्तःपुरान्तरगम–द्दृष्ट्वा ध्विंक्षकोकिले कुपितः ॥ ९७ ॥ वध्याविमौ यथा वर्ण–सङ्करादीदृशः परोपि तथा ॥ हन्तव्यो मे निश्चित–मित्युच्चैस्तत्र चावादीत् ॥ ९८ ॥ काकोहं त्वं च पिकीत्यावां खलु हन्तुमिच्छति सुतस्ते ॥ तत इति दीर्घेणोक्ते, देव्यूचे शिशुगिरा का भीः ? ॥ ९९ ॥ भद्रकरेणुमृगेभौ, नीत्वा तत्रान्यदा तथैव पुनः ॥ नृपभूः प्रोचे तच्च, श्रुत्वा दीर्घोवदच्चुलनीम् ॥ १०० ॥ शृणु सुभगे सुतवाणीं, साभिप्रायां हलाहलप्रायाम् ॥

१ अन्तःपुरम् । २ प्रतिबन्धकशून्यः । ३ पतिविषयम् । ४ ध्विंकः काकः । ५ विषसदृशाम् ।

॥१९३॥

॥ १०१ ॥ हृस्या सममन्येद्यु—र्ङ्कमादायावरोधमायातः ॥ नृपभूरुवाच नैवं,
देव्यवदद्भवतु तथा—प्यनेन किं जायते शिशुना ? ॥ शिशोः सुतस्य वचनमिदम् ॥ अनुमापयति मनःस्थं, कोपं
कस्याप्यनयं सहिष्येऽहम् ॥ १०२ ॥ तत इत्यवदद्दीर्घः, शृणु देवि ! ॥ तदयमुदयन्निवामय, उच्छेद्यः शिशुरपि दुरा-
यद्धूम इव वह्निम् ॥ १०३ ॥ वृद्धिं गतो हि भावी, सुखविघ्नायावयोरसौ नियतम् ॥ निजान्यपत्यानि रक्षन्ति ॥ १०५ ॥
त्मा ! ॥ १०४ ॥ देव्यूचे राज्यधरं, हन्मि कथं तनयमौरसं स्वामिन् ! ॥ पशवोपि प्राणानिव, भाविनस्तनयाः ॥ १०६ ॥ तदथ प्रतिप-
भूयोप्यूचे दीर्घो, रिपुमेवावेहि सुतममुं सुतनो ! ॥ तत्किं मुह्यसि मयि सति, बहवस्तव ॥ दीर्घोऽब्रवीत्कुमारो, विवाह्यतां तस्य
द्योचे, चुलनी रतरागलुप्तसुतमोहा ॥ केनोपायेनास्मि—न्निहते वचनीयता न स्यात् ॥ १०७ ॥ सुप्ते रात्रौ हुताशनो ज्वाल्यः ॥
वासगृहदम्भात् ॥ गूढप्रवेशनिर्गम—मेकं लाक्षागृहं कार्यम् ॥ १०८ ॥ तत्र च सवधूकेस्मिन्, ॥ सामग्रीं च
इति तौ विमृश्य जतुगृहं—मारम्भयतामसारमती ॥ १०९ ॥ वृत्वा ब्रह्मसुतार्थं, पुष्पवतीं पुष्पचूलनृपतिसुताम् ॥ ब्रह्मभुवो हितमिच्छु—र्गत्वा
समग्रां, विवाहसक्तामकारयताम् ॥ ११० ॥ जतुगृहरचनादथ धनु—साचिवो दुष्टं तयोर्विदन् भावम् ॥ परलोकहितं क्वचिद्गत्वा
ख्यद्दीर्घनृपमेवम् ॥ १११ ॥ अस्ति सुतो मे वरधनु—नामा युष्मन्निदेशकरणचणः ॥ तदहं जैरी चिकीर्षे, ॥ ११३ ॥ त्वाम-
॥ ११२ ॥ कुर्यात्कमप्यनर्थं, गतः परत्रायमिति धृताशङ्कः ॥ दीर्घः कृतावहित्थ—स्तमित्यवोचच्चतो दम्भात् ॥ ११४ ॥ गङ्गातटेथ कृत्वा,
न्तरा हि राज्यं, न भाति नभ इव विना निशानाथम् ॥ तदलं परत्र गमनैः, कुरु धर्ममिहैव दानाद्यम् ॥ ११५ ॥ प्रत्ययितनरैर्दानो—पकारमानैर्वशीकृतैः सचिवः ॥
सद्बुद्धिः सत्रमण्डपं मन्त्री ॥ दीनादीनां दानं, ददौ यथाकाममन्नादेः ॥

१ अन्तःपुरम्। २ स्वोदरजातम्। ३ निन्दा। ४ वह्निः। ५ लाक्षागृहम्। ६ वृद्धः। ७ कृत आकारगोपनं येन सः। ८ चन्द्रम्। ९ दानशालाम्।

द्विकोशां च सुरङ्गा—मचीखनञ्जतुगृहं यावत् ॥ ११६ ॥ वार्त्तां तां च छन्नं, न्यवेदयत पुष्पचूलभूपतये ॥ सोपि ततो दासेरीं, प्रैषीद्दुहितुः पदे रुचिराम् ॥ ११७ ॥ भूषणभृतेति सुपरि—च्छदेति तां नृपसुतां जनो मेने ॥ उत्तेजिता मणियुता, कनकमिवाभाति रीतिरपि ॥ ११८ ॥ गणिकाप्रेमेव मनो—बाह्यं कृत्वा महोत्सवं चुलनी ॥ तामथ पुरे प्रविष्टां, व्यवाहयद्ब्रह्मदत्तेन ॥ ११९ ॥ लोकं विसृज्य तनयं, प्रैषीदथ सस्नुषं जतुगृहे सा ॥ सोपिवधू—वरधनुयुग्, विसृष्टतन्त्रो ययौ तस्मिन् ॥ १२० ॥ तस्य च गतेर्द्धरात्रे, वार्त्ताभिः सचिवसूनुरचिताभिः ॥ तत्राज्वलयज्ज्वलनं, जतुवेश्मनि निजनरैश्चुलनी ॥ १२१ ॥ दीर्घ—चुलन्योरपयश, इव धूमो व्यानशेऽथ भूवलयम् ॥ तत्स्पर्द्धयेव परित—स्तत्सदनं व्यापदनलोपि ॥ १२२ ॥ सम्भ्रान्तोथ कुमारः, किमेतदिति मन्त्रिनन्दनमपृच्छत् ॥ सोप्यब्रवीदिदं खलु, चुलनीदुश्चेष्टितं निखिलम् ॥ १२३ ॥ सत्रं यावत्पित्रा, तदिह सुरङ्गा कृतास्ति पातु त्वाम् ॥ तद्द्वारमितः प्रविश, प्रकाश्य पार्ष्णिप्रहारेण ॥ १२४ ॥ छन्नमुदन्तममुं मम, पिता न्यवेदयदतस्तव श्वसुरः ॥ प्रैषीद्दासीमेनां, तव् प्रतिबन्धं विमुञ्चास्याः ॥ १२५ ॥ तेनेत्युक्तो नृपभू—र्भूपुटमास्फोट्य पार्ष्णिघातेन ॥ सुहृदा समं सुरङ्गां, विवेश योगीव भूविवरम् ॥ १२६ ॥ प्राप्तौ च सुरङ्गान्ते, तुरगावारुह्य मन्त्रिणा दत्तौ ॥ तौ जग्मतुः कुमारौ, पञ्चाशद्योजनानि द्राक् ॥ १२७ ॥ तत्र च विहाय वाहौ, गुरुमार्गातिक्रमश्रमेण मृतौ ॥ क्रोष्टुकसञ्ज्ञमगातां, ग्रामं तौ पादचारेण ॥ १२८ ॥ साहाथ भूपभूरिति, मां पीडयतः सखे ! क्षुधोदन्ये ॥ क्षणमिह तिष्ठ स्वामि—न्नित्यूचे तं च सचिवसुतः ॥ १२९ ॥ किञ्चिच्च विचार्य दिवाकीर्तिं ग्रामात्ततः समाकार्य ॥ तौ वर्पनमकारयतां, चूडामात्रं त्वधारयताम् ॥ १३० ॥ सन्ध्याभ्राणीव रवि—श्वेतरुची धातुरक्तवस

१ पितॄन्म् । २ सवधूम् । ३ विसरजितपरिवारः । ४ पादघातेन । ५ वृत्तान्तम् । ६ क्षुत्पिपासे । ७ नापितम् । ८ मुण्डनम् ।

नानि ॥ परिधाय न्यक्षिपतां, स्वकण्ठयोर्ब्रह्मसूत्रं तौ ॥ १३१ ॥ वरधनुरथभूपभुवः, श्रीवत्सालङ्कृतं हृदयपट्टम् ॥ चतुरङ्गुलपट्टेन,
व्यधादहो ! रिपुभयं प्रबलम् ॥ १३२ ॥ वेषान्तरमिति कृत्वा, ग्रामान्तस्तौ गतौ द्विजः कश्चित् ॥ भोजनकृते न्यमन्त्रय-दभोजयच्चा-
तिगौरवतः ॥ १३३ ॥ अथ मूर्ध्नि ब्रह्मभुवो-ऽक्षतान् क्षिपन्ती द्विजप्रिया प्रमदात् ॥ सितवसनयुगं कन्यां, चोपानिन्येऽप्सरःकल्पाम्
॥ १३४ ॥ ऊचेऽथ वरधनुः किं, ददास्यमुमस्य निष्कलस्य बटोः ? ॥ नैह्यति नह्यतिरुचिरां, हारलतां कोपि करभगले ! ॥ १३५ ॥
तत इत्यवदद्विप्रो, बन्धुमती सञ्ज्ञका मम सुतासौ ॥ अस्याश्च वरश्चक्री, भावीत्युक्त निमित्तज्ञैः ॥ १३६ ॥ पट्टाच्छादितहृदयो,
भुङ्क्ते यस्तव गृहे समित्रस्तम् ॥ जानीया दुहितुर्वर-मिति तैरेव च मम प्रोक्तम् ॥ १३७ ॥ योग्याय सुविद्यामिव, ददे तदेनां कनी-
महममुष्मै ॥ प्राणप्रियां सुतां खलु, यच्छामि यथातथा न सखे ! ॥ १३८ ॥ तामथ परिणीय कनीं, नृपभूः स्थित्वा च तत्र तां
रजनीम् ॥ मद्भावं भार्यायै, प्रोच्य समित्रोचलत्प्रातः ॥ १३९ ॥ दूरग्रामं च गतौ, शुश्रुवतुस्ताविदं जनश्रुत्या ॥ सर्वेऽध्वानो रुद्धा,
दीर्घेण ब्रह्मदत्तकृते ॥ १४० ॥ प्राणत्राणकृते तौ, गच्छन्तावुत्पथेन तच्छ्रुत्वा ॥ प्रापतुरटवीमेकां, तत्र च नृपभूरभूत्तृषितः ॥१४१॥
तमथ वटाधो मुक्त्वा, द्रुतं गतो वरधनुः कृते पयसः ॥ उपलक्ष्य दीर्घपुरुषैः, सायं रुरुधे च जगृहे च ॥ १४२ ॥ सोथ पलाय-
नसञ्ज्ञां, ब्रह्मभुवो व्यधित हन्यमानस्तैः ॥ तूर्णं ततः कुमारो, ननाश पारद इवाज्ञातः ॥ १४३ ॥ वेगाद्व्रजंश्च पतितः, कान्तारे
धूर्तचित्त इव गहने ॥ विरसफलानि स बुभुजे, दुरवस्थायां हि किमभक्ष्यम् ॥ १४४ ॥ भ्राम्यंश्चैकं तापस-मह्नि तृतीये ददर्श नृप-
तिसुतः ॥ प्रवहणमिवाब्धिपतित-स्तं च प्राप्याधिकं मुमुदे ॥ १४५ ॥ कुत्रास्ति भदन्तानामाश्रम इति तं वदन्तमथ स मुनिः ॥

१ उपवीतं । २ बध्नाति । ३ उष्ट्रकण्ठे ।

नीलाब्जमधुपकुलपति, निन्ये व्रतलिप्सुमिव सद्यः ॥ १४६ ॥ तं च प्रणतं प्रणया—दित्यलपत्कुलपतिः कृपाजलधिः ॥ कस्त्वं किमि-
हायासी—र्वयोरपि दुर्गमे गहने ? ॥ १४७ ॥ नृपभूस्ततः स्ववृत्तं, साह यथावृत्तमखिलमपि तस्मै ॥ तच्च श्रुत्वा कुलपति—
रित्यवदत्प्रमदगद्गदगीः ॥ १४८ ॥ व्रह्मन्नृपस्य भ्राता, लघुरहमस्मि त्वदीयतातस्य ॥ तत्प्राप्तोसि स्वगृहं, तिष्ठ सुखं वत्स ! मा
भैषीः ॥ १४९ ॥ तेनेति बाढमुदितो, मुदितस्तत्राश्रमे कुमारोऽस्थात् ॥ आगाच्च जलदकालः, काल इव निदाघदाहस्य ॥ १५० ॥
तमथ पितृव्यः प्रेम्णा, सविशेषमपाठयत्कलाः सकलाः ॥ पात्रे दत्ता श्रीरिव, विद्या हि स्यादनन्तफला ॥ १५१ ॥ जातेथ
शरत्काले, कन्दादिकृते वनं ययुर्मुनयः ॥ व्रह्मसुतोपि समं तै—र्ययौ निषिद्धोपि कुलपतिना ॥ १५२ ॥ तत्र च फलकुसुमभरै—
र्नमितानमितान् स भूरुहः पश्यन् ॥ वनगजमेकमपश्य—द्युवराजमिवाद्रिराजस्य ॥ १५३ ॥ तस्यानुपदमयासी—न्निवार्यमाणोपि
तापसैर्नृपभूः ॥ तेनाहूतः सद्यो, ववले व्यालोपि रोषान्धः ॥ १५४ ॥ तटिनीपूरमिव द्रुत—मायान्तं तं च वञ्चयितुं मनसा ॥ प्रक्षिप्तमु-
त्तरीयं, क्रीडारसिकेन भूपभुवा ॥ १५५ ॥ तत्तु करेण गृहीत्वा, प्राक्षिपदन्तर्नभः क्रुधा कुम्भी ॥ निपतच्च ततो नृपभू—स्तदाददे
वञ्चितद्विरदः ॥ १५६ ॥ क्रीडाभिरिति क्रीडति, तस्मिन् करिणा समं कृताटोपः ॥ जलधाराभिर्जलदः, शरैरिवोपाद्रवत्तमिभम्
॥ १५७ ॥ तस्मिंस्ततः प्रणष्टे, द्विपे कुमारोपि जातदिग्मोहः ॥ भ्राम्यन्नितस्ततः शैल—निम्नगामुत्ततारैकाम् ॥ १५८ ॥ तस्याश्च तटे
नगरं, पुराणमुद्वसमुदीक्ष्य पतितगृहम् ॥ तत्र प्रविशन्नेकं, वंशकुडङ्गं ददर्श घनम् ॥ १५९ ॥ तत्पार्श्वे फलकासी, दृष्ट्वा शस्त्रप्रियोऽगृही-
न्नृपभूः ॥ तं वंशकुडङ्गं चा—सिनाच्छिनत्तत्परिक्षायै ॥ १६० ॥ तस्माद्विनिर्गतमथ, स्फुरदधरपुटं स्फुटं समीक्ष्य शिरः ॥ सम्भ्रान्तो

१ वर्षाऋतु. । २ ग्रिष्मदाहस्य । ३ पुष्फलान् । ४ वृक्ष. । ५-६-७ हस्ती । ८ गजे । ९ 'उजड' इति भा० ।

ब्रह्मसुतः, सम्यगवालोकयद्यावत् ॥ १६१ ॥ उद्बद्धाङ्घ्रेर्धूमं, पिबतः कस्यापि तावदतिपीनम् ॥ दृष्ट्वा [1]कबन्धमुच्चै-रवापदनुताप-सन्तापम् ॥ १६२ ॥ निर्मन्तुरपि[2] हतोयं, हा! विद्यासाधको मया कश्चित् ॥ तन्मां क्रीडारसिकं, धिगिति निनिन्दायमात्मानम् ॥ १६३ ॥ पुरतो गच्छंश्चैकं, प्रासादं सप्तभूमिकमपश्यत् ॥ अतिनन्दनेन परितः, परीतमुद्यानवलयेन ॥१६४॥ साक्षाद्दिवीव तस्मि-न्नारूढो निर्जरीमिव[3] सुरूपाम्॥ कुवलयदलविपुलाक्षी-मद्राक्षीत्कन्यकामेकाम् ॥ १६५ ॥ सोथ शुभे ! कासि त्वं, तिष्ठसि वा कथमि-हेत्यपृच्छत्तम् ? ॥ धृतसाध्वसा[4] ततः सा-ऽप्यदोऽवदद्गद्गदैर्वचनैः ॥१६६॥ वृत्तान्तोस्ति महान्मे, तद्वद कोसि त्वमिह किमायासीः? ॥ इति तद्गिरा स मुदितो, वचनेनायोजयद्वदनम् ॥ १६७ ॥ पाञ्चालपतेर्ब्रह्म-प्रभुः सुतो ब्रह्मदत्तनामाहम् ॥ इति सोवादीद्याव-न्मुदिता सा तावदुत्तस्थौ ॥ १६८ ॥ नयनाञ्जलितो गलितैः, सा प्रमदा प्रमदबाष्पसलिलभरैः ॥ रचयन्ती पाद्यमिव, न्यपतच्च तद-ङ्घ्रिनलिन[5]युगे ॥ १६९ ॥ अत्राणयात्र[6] मयका, दिष्ट्या शरणं शरण्य! लब्धस्त्वम् ॥ इति च वदन्ती रुदन्ती, सुदती[7] साश्वास्री भूप-भुवा ॥१७०॥ पृष्टा च का? त्वमिति सा, प्रोचेऽहं पुष्पचूलभूर्जानेः[8] ॥ त्वन्मातुलस्य तनया, तुभ्यं दत्तास्मि पुष्पवती ॥ १७१ ॥ परिणयदिनोत्सुकां रम-माणामारामदीर्घिकापुलिने ॥ हृत्वाऽन्येद्युर्विद्या-धराधमो मामिहानैषीत्! ॥ १७२ ॥ कालमियन्तं बन्धुजन-विरहदावाग्नितप्तगात्राहम् ॥ त्वद्दृष्ट्याऽमृतवृष्ट्या, क्विभा निर्वापिताद्य विभो! ॥ १७३ ॥ क्व गतोस्ति? स मे रिपुरिति, पृष्टा सा नृपसुतेन पुनरवदत् ॥ तेन किल पठितसिद्धा—ऽर्पितास्तिा मे शाङ्करी विद्या ॥ १७४ ॥ सा हि स्मृता विधत्ते, परिच्छदीभूय कृत्यमखिलमपि ॥ विनयत्युपद्रवं मे, पृष्टा चाख्याति तद्वार्त्ताम् ॥ १७५ ॥ तां पृच्छेदं वच्मी—त्युक्त्वा स्मृत्वा च तां पुनः

सि

१ रुण्डम् । २ निरपराधी । ३ देवीम् । ४ धृतभया । ५ नलिन कमलम् । ६ रक्षणरहितया । ७ शोभनदशना । ८ भूजानिः नृपः ।

॥१९८॥

माख्यत् ॥ येनाहृतास्मि नाढ्यो—न्मत्तः स हि खेचरो नाम्ना ॥ १७६ ॥ मम तेजोऽसहमानो, मुक्त्वा विद्याकृतेत्र धामनि माम् ॥ विद्यां साधयितुमगा—द्वंशकुडङ्गे स्वयं गहने ॥ १७७ ॥ तस्योर्द्धपदो धूमं, पिबतो विद्याद्य सेत्स्यति स्वामिन् ! ॥ विद्याबलोर्जितबलः, परिणेष्यति मा ततः स कुधीः ॥ १७८ ॥ अथ तद्वधव्यतिकरे, तेनोक्ते साधु कृतमिति ब्रुवती ॥ मुमुदे भृशं कनी मा, प्रियलाभादप्रियोच्छेदात् ॥ १७९ ॥ अथ तामुदुह्य कन्यां, गान्धर्वविवाहरचनया नृपभूः ॥ रमयन् विविधैः सुरतै—स्तां क्षणदां क्षणमिवाक्षपयत् ॥ १८० ॥ प्रातश्च खेचरीणां, ध्वनिमवनिधवाङ्गजोऽम्बरे श्रुत्वा ॥ वियैति भवति कस्यायं, ध्वनिरिति पप्रच्छ पुष्पवतीम् ? ॥ १८१ ॥ सा प्रोचे प्रिय ! नाढ्यो—न्मत्ताह्वत्वद्रिपोरिमे जामी ॥ भ्रातुः कृते विवाहो—पस्करमादाय सकलमपि ॥ १८२ ॥ खण्डाविशाखिकाऽऽख्ये, खेचरकन्ये मुधा समायातः ॥ कार्यं ध्यातमितरथा, दैवेन ह्यन्यथा घटितम् ! ॥ १८३ ॥ [युग्मम्] तत्तावदपसर त्वं, यावत्सङ्कीर्त्य तत्र गुणान् प्रगुणान् ॥ जानाम्यनयोर्भावं, त्वयि रागविरागयोः स्वामिन् ! ॥ १८४ ॥ रागे चलयिष्यामि, ध्वजमरुणं वीक्ष्य तं त्वमागच्छेः ॥ रागाभावे तु सितं, तच्च प्रेक्ष्यान्यतो गच्छेः ॥ १८५ ॥ अभयोपि ततो नृपभू—स्तस्यौ गत्वान्यतस्तदनुवृत्त्या ॥ अथ पुष्पवती श्वेतं, चलयामास क्षणात् केतुम् ॥ १८६ ॥ तं च प्रेक्ष्य कुमारः, शनैः शनैः प्रस्थितोऽन्यतो गन्तुम् ॥ उल्लङ्घ्य वनं दुर्गम—मेकमविन्दत सरः सायम् ॥ १८७ ॥ तत्र स्नात्वा सलिलं, निपीय पीयूषसरसमथ सरसः ॥ निर्गत्य ब्रह्मसुत—स्तटमुत्तरपश्चिमं भेजे ॥ १८८ ॥ तत्र च कन्यां काञ्चि—त्समीक्ष्य जलदेवतामिवाध्यक्षाम् ॥ सफलं जन्म ममाभू—दद्येति नृपाङ्गजो दध्यौ ॥ १८९ ॥ तद्दर्शनामृतरसं, पायं पायं व्यपायविकलं सः ॥ ग्रीष्मे पयः पिबन्मरु—पान्थ इव

१ परिणीय । २ नृपपुत्रः । ३ खे । ४ भगिन्यौ । ५ विवाहसामग्रीम् । ६ ध्वजम् । ७ प्रत्यक्षाम् । ८ विघ्नरहितम् । ९ मरुदेशाध्वन्यः ।

प्राप नो तृप्तिम् ॥ १९० ॥ सापि च तं पश्यन्ती, कटाक्षविक्षेपदक्षचक्षुर्भ्याम् ॥ दास्या समं च किञ्चि–द्वदन्त्यगादन्यतः कन्या
॥ १९१ ॥ तन्मार्गदत्तदृष्टिः, प्रास्थित यावत्ततोन्यतो नृपभूः ॥ सा दास्याऽऽगात्तावत्, पटयुगताम्बूलकुसुमधरा ॥ १९२ ॥ तच्च
प्रदाय तस्मै, जगौ त्वया या सरस्तटे दृष्टा ॥ निजचित्तमिव तयेदं, प्रेषितमस्ति प्रभो ! तुभ्यम् ॥ १९३ ॥ प्रोक्तं च तया यदसौ,
सुभगः पितृमन्त्रिमन्दिरे नेयः ॥ स हि वेत्ति सकलमुचितं, तत्रागच्छ प्रभो ! तत्त्वम् ॥ १९४ ॥ सोथागमत्सह तया, मदनं सचि-
वस्य नागदत्तस्य ॥ अभ्युत्तस्थौ सोपि, तमतिथिं चिरमिलितमिष्टमिव ॥ १९५ ॥ प्रहितोऽस्ति वो गृहेऽसौ, सुभगः श्रीकान्तया
नृपतिपुत्र्या ॥ प्रोच्येति ययौ दासी, भेजे सचिवोपि तं प्रभुवत् ॥ १९६ ॥ दोषात्यये च निन्ये, राजकुले धीसखः कुमारं तम् ॥
भूपोपि तमर्घादिभि–रुपतस्थे तरणिमिव बालम् ॥ १९७ ॥ आतिथ्यमिदं क्रियते, तवातिथेरिति वदन्नथ क्ष्मापः ॥ तस्मै ददौ
सुतां ता–मुदुवाह मुदा कुमारोपि ॥ १९८ ॥ अज्ञातकुलस्यैका–किनोपि दत्तासि मे कथं पित्रा ? ॥ इत्यन्यदा रहसि तां, रमयन्
पप्रच्छ नृपतिसुतः ॥ १९९ ॥ सावादीज्जनको मे, वसन्तपुरराजशबरसेनसुतः ॥ उन्मीलितः स्वराज्या–द्गोत्रिभिरागादिमां
पल्लीम् ॥ २०० ॥ भिल्लान् विधाय वशगा–नत्रत्यान् सबलवाहनस्तिष्ठन् ॥ ग्रामादिलुण्टनैः स्वं, पुष्णाति परिच्छदं तातः ॥२०१॥
तनयचतुष्कस्योपरि, पितुरिह वसतः सुतास्म्यहं जाता ॥ देव्यां श्रीमत्यां सुर–वल्लीव सुमेरुवसुधायाम् ॥ २०२ ॥ मां प्राप्तयौ-
वनां चावदत् पिता मम नृपा द्विषो निखिलाः ॥ तदिहस्था वीक्ष्य वरं, निवेदयेर्मे मनोभीष्टम् ॥ २०३ ॥ पश्याम्यखिलान् पान्था-
स्ततोन्वहमिह स्थिता सरस्तीरे ॥ त्वां च प्राप्तं सुरतरु–मिव दुष्प्रापं प्रचुरपुण्यैः ॥ २०४ ॥ इति किञ्चिदनापृच्छया–ऽर्पितास्म्यहं

१ रात्रिव्यत्यये । २ सूर्यम् । ३ राजा ।

॥ पल्लीशः सोन्येद्यु–र्ग्रामं हन्तुं जगाम सैन्ययुतः॥ ॥२०५॥ उदितस्तयेति मुदित—श्चिक्रीड तया समं नृपभूः ॥२०५॥ पल्लीशः सोन्येद्यु–र्ग्रामं हन्तुं जगाम सैन्ययुतः॥

तुभ्यमीश ! तातेन ॥ उदितस्तयेति मुदित—श्चिक्रीड तया समं नृपभूः ॥२०५॥ पल्लीशः सोन्येद्यु–र्ग्रामं हन्तुं जगाम सैन्ययुतः॥

तुभ्यमीश ! तातेन ॥ उदितस्तयेति मुदित—श्चिक्रीड तया समं नृपभूः ॥ ॥२०५॥

तेन सह भूपभूरपि, गत्वाब्जसरस्तटे तस्थौ ॥ २०६ ॥ ग्रामेथ लुण्ठ्यमाने, पपात वरधनुरुपेत्य तत्क्रमयोः ॥ आलम्ब्य च तत्कण्ठं,

विमुक्तकण्ठं रुरोदोच्चैः ॥ २०७ ॥ अस्मात्मजेन वचनै—रमृतद्रवसोदरैरथाश्वास्य ॥ पृष्टो वरधनुरूचे, स्ववृत्तमिति गद्गदैर्वचनैः

॥ २०८ ॥ मुक्त्वा तदा वटाध–स्त्वामम्भोर्थं गतोहमब्जसरः ॥ किञ्चिदपश्यं तज्जल–मब्जदलपुटेन जगृहे च ॥ २०९ ॥ वलितश्च

दीर्घपुरुषै–रुदायुधैर्हतहतेति जल्पद्भिः ॥ सन्नद्धै रुद्धोऽहं, हंसः काकैरिव कठोरैः ॥ २१० ॥ क्व ? ब्रह्मदत्त इति तैः, पृष्टश्चात्रवमहं

न वेद्मीति ॥ गाढमथ ताडितस्तै–रवदं व्याघ्रेण जग्ध इति ॥ २११ ॥ दर्शय तं देशमथे—त्युक्तो भ्राम्यन्भितस्ततो दम्भात् ॥ त्व-

द्दर्शनपथमेत्य, व्यधां पलायनकृते सञ्ज्ञाम् ॥ २१२ ॥ स्वमुखे तु परिव्राजक–दत्तां गुटिकां ततोऽक्षिपं क्षिप्रम् ॥ तस्याः प्रभावतो

गत–चेष्टस्त्यक्तोऽस्मि मृत इति तैः ॥ २१३ ॥ तेषु च गतेषु दूरं, कृष्ट्वा गुटिकां मुखात्त्वदर्थमटन् ॥ ग्रामं कमपि गतोऽहं, कञ्चिद-

पश्यं परिव्राजम् ॥ २१४ ॥ सोप्यवददवनतं मां, वसुभागाह्वोस्मि तव पितुर्मित्रम् ॥ तद्ब्रूहि वरधनो ! त्वं, कुत्रास्ति ब्रह्मदत्त

इति ? ॥ २१५ ॥ विश्वस्य तस्य विश्वां, त्वद्वार्तां सूनृतामहमवोचम् ॥ दुःखाविष्टः स ततः, पाश्चात्यं वृत्तमित्यूचे ॥ २१६ ॥ दग्धे

तदा जतुगृहे, दीर्घः प्रातर्ददर्श शवमेकम् ॥ तां सत्रगां सुरङ्गां, तुरगपदानि च पुरस्तस्याः ॥ २१७ ॥ नष्टौ युवां धनुधिया,

ज्ञात्वा कुपितस्ततो नृपस्तस्मै ॥ प्रत्याशमश्ववारान्, युष्मन्निग्रहकृते प्रैषीत् ॥ २१८ ॥ नष्टो धनुरिति जननीं, तत्राक्षिपत् श्वप-

चपाटके दीर्घः ॥ सा नरकावास इवा–नुभवति तत्र व्यथाः प्रचुराः ॥ २१९ ॥ तेनोदन्तेनोच्चै–र्दुःखोपरिजायमानदुःखार्त्तः ॥

१ चरणयोः । २ जलार्थम् । ३ कमलसरोवरम् । ४ सर्वाम् । ५ सत्याम् । ६ पश्चाद्भवम् । ७ -वृत्तान्तेन ।

तुमभिलषति ॥ २५० ॥" भावार्थोऽस्या ज्ञेयः, कथमित्यथ वरधनौ विचिन्तयति ॥ आगाद्द्वितीयदिवसे, तदन्तिके तापसी वत्सा ॥ २५१ ॥ आशीर्वादं दत्वा, क्षिप्त्वा कुसुमाक्षतानि शिरसि तयोः ॥ नीत्वान्यतो वरधनुं, निगद्य किञ्चिच्च सापि ययौ ॥ २५२ ॥ आगतमथ सुहृदं नृप-पुत्रः प्रोचेनया किमुक्तमिति ? ॥ सोऽवददयाचदेषा, प्रतिलेखं प्राच्यलेखस्य ॥ २५३ ॥ श्रीब्रह्मदत्तनामाङ्कितो ह्यसौ लेख इति वद त्वं मे ॥ को ब्रह्मदत्त इति ? सा, मयानुयुक्तेति पुनरवदत् ॥ २५४ ॥ अत्रास्ति श्रेष्ठिसुता, रत्नवती नाम सुन्दरीरत्नम् ॥ आबाल्यादपि सा म-य्यनुरक्ता प्राप तारुण्यम् ॥ २५५ ॥ तामन्यदा विमनसं, दृष्ट्वा गत्वा तदन्तिकमवोचम् ॥ का ते चिन्तेति ? ततो, मामिति तत्परिजनोवादीत् ॥ २५६ ॥ अस्या हि दौर्मनस्ये, भूयांसि दिनानि जज्ञिरे मातः ! ॥ अथ पृष्टा सा पुनरपि, जगौ न किमपि ह्रिया यावत् ॥ २५७ ॥ अवदत्तावत्तस्याः, प्रियङ्गुलतिकाह्वया प्रियवयस्या ॥ न हि वक्ति लज्जयासौ, तदहं ते वच्मि मातरिदम् ॥ २५८ ॥ भ्रातुर्बुद्धिलनाम्नः, सागरनाम्नश्च [1]ताम्रचूडरणे ॥ इयमुपवनं गतैकं, कुमारमुत्तमतममपश्यत् ॥ २५९ ॥ ईदृश्यभूत्ततोसौ, तयेति कथिते स्मरव्यथाक्रान्ताम् ॥ निश्चित्य तामवोचं, सद्भावं ब्रूहि मे वत्से ! ॥ २६० ॥ अथ कथमपि साप्यूचे, मातर्यस्ते प्रियङ्गुलतयोक्तः ॥ स ब्रह्मदत्तनामा, पतिर्न चेन्मे तदा मरणम् ॥ २६१ ॥ घटयिष्ये तव कामित-मित्यधृतिं मा कृथा वृथा वत्से ! ॥ तत इति मयोदिता सा, किञ्चित्स्वस्थेति पुनरूचे ॥ २६२ ॥ भाव्यखिलमीहितं[2] मे, मातर्देव्या इव प्रसादात्ते ॥ तस्मै ज्ञापयितुमद-स्तदपि क्रियतामुपायोयम् ॥ २६३ ॥ क्षिप्त्वा करण्डमध्ये, हारममुं युतमनेन लेखेन ॥ प्रेषय तस्मै क्षिप्रं, व्यपदेशाद्बुद्धिलभ्रातुः ॥ २६४ ॥ तन्नाम्ना दत्तममुं, लास्यति सद्योन्यथा तु लाति न वा ॥ लक्षार्द्धं ह्युक्तमभू-

1 चरणायुधयुद्धे । 2 कामदु.समीहितम् । 3 युक्तम् ।

मत्सुहृदो बुद्धिलेन तदा ॥ २६५ ॥ प्रोच्येति तया दत्तौ, हारो लेखश्च दासहस्तेन ॥ प्राहवा मया ... - पुना ॥ २६६ ॥ उक्त्वेति तस्युषी सा, त्वत्प्रतिलेखे मयार्पिते तु ययौ ॥ आर्या तत्र च लेखे, लिखितासौ वर्त्तते स्वामिन् ! ॥२६७॥ "उचितत्वाद्ब्रह्मधनुना, मुहृदोक्तो ब्रह्मदत्तनामापि ॥ स्त्रीरत्नं रत्नवती-मिच्छति गोविन्द इव कमलाम् ॥ २६८ ॥" श्रुत्वेति मित्रवचन, ता द्रष्टु भूपभूरभूदुत्कः ॥ अन्येद्युराकुलतया, वरधनुरागत्य तं प्रोचे ॥ २६९ ॥ अत्रावामन्वेष्टुं, प्रहिता दीर्घेण सन्ति निजपुरुषाः ॥ तद्वचनादत्रत्यो, नृपोपि तदुपक्रमं कुरुते ॥ २७० ॥ तत्किं कर्तव्यमिति, ध्यायन्तौ सागरोऽत्रैनिगृहे तौ ॥ क्षिप्त्वा जुगोप निधिन-द्रविण्यपराम्बुधावविशत् ॥ २७१ ॥ निशि निर्गममिच्छन्तौ, तौ रथमारोप्य कमपि पन्थानम् ॥ नीत्वा सागरदत्तो, व्याले वाष्पाविलाक्षियुगः ॥ २७२ ॥ तावथ पुरः प्रयान्तौ, शस्त्राढ्यरथस्थितां वने वनिताम् ॥ ददृशतुरियती वेला, किं वां लग्नेति जल्पन्तीम् ॥ २७३ ॥ कावावां ? वेत्सि च कथ-मिति पृष्टा नृपभुवाथ साबादीत् ॥ धनसञ्चयाधिनाथः, श्रेष्ठ्यासीदिह धनप्रवरः ॥ २७४ ॥ अष्टाना तनयाना-मुपर्यहं तस्य नन्दनाभूवम् ॥ प्राप्ता च यौवनं ना-पश्यं कञ्चिद्वरं प्रवरम् ॥ २७५ ॥ स्थितमशिन्तु-याने, तदर्थमाराधयं ततो यक्षम् ॥ सोपि हि भक्त्या तुष्टः, प्रत्यक्षीभूय मामवदत् ॥ २७६ ॥ श्रीब्रह्मदत्तनामा, चक्री वत्से ! तव प्रियो भावी ॥ स्वामिन् ! स कथं ज्ञेयो, मयेति पृष्टः स पुनरूचे ॥ २७७ ॥ यः सागर-बुद्धिलयो-रायास्यति कुक्कुटाहवे ससखा ॥ विश्वमनोहररूपः, श्रीवत्सी स त्वया ज्ञेयः ॥ २७८ ॥ स च मच्चैत्यसमीपे, प्रथमं ते मेलितान्यतो गच्छन् ॥ इति यक्षगिरा स्वामिन् !, जानामि त्वामहं नियतम् ॥ २७९ ॥ तन्मे मन इव रथममु-मारोह विभो ! द्रुत तयेत्युदितः ॥ रथमारुह्य समित्रः, क्व ? गम्यमिति तां

1 लिप्तु । 2 उत्कण्ठित । 3 भूमिगृहे । 4 अश्रुक्लिन्ननेत्रयुगः । 5 नारीम् । 6 धनसञ्चयापतिः । 7 आहवः रण ।

उद्धर्त्तुं व्यसनाब्धे-र्जननीं काम्पील्यनगरमगाम् ॥ २२० ॥ तत्र च कपालिरूपं, कृत्वाटं श्वपचपाटके कपटात् ॥ तस्मिन् भ्रमण-
निदानं, लोकैः पृष्टोऽब्रवं चैवम् ॥ २२१ ॥ मातङ्गीविद्यायाः, साधनविधिरयमिति भ्रमाम्यत्र ॥ तत्रैवमटन् मैत्रीमकार्षमारक्षकेण
समम् ॥ २२२ ॥ कुरुतेऽभिवादनमसौ, कौण्डीन्यमहाव्रती सुतसुहृत्से ॥ इत्यन्यदा च जननी-मवोचमारक्षकमुखेन ॥ २२३ ॥ गुटि-
कायुतमपरदिने, मातुरदा मातुलिङ्गमभिगम्य ॥ तद्भक्षणेन साजनि निश्चेष्टा काष्ठमूर्त्तिरिव ॥ २२४ ॥ आरक्षकोथ राज्ञे, गत्वोचे तां
मृतां ततो नृपतिः ॥ तां संस्कर्त्तुं प्रैषी-द्भृत्यानथ तेपि तत्रागुः ॥ २२५ ॥ सम्प्रति संस्कारेऽस्याः, कृते महान् भाव्युपद्रवो भवताम् ॥
नृपतेश्चेत्युदितास्ते, मया यथागतमगुर्भीताः ॥ २२६ ॥ आरक्षकं चावोचं, साहाय्यं चेत्करोषि तदमुष्याः ॥ कुणपेन लक्षणवता,
मन्त्रमहं साधयाम्येकम् ॥ २२७ ॥ तत्प्रतिपन्नेन समं, तेन समादाय सायमहमम्बाम् ॥ गत्वा दूरं पितृवनं, गुरुमण्डलमालिखं
दम्भात् ॥ २२८ ॥ शून्यं विधिं च कञ्चि-द्विधाय दातुं बलिं पुरसुरीणाम् ॥ प्रेष्यारक्षं गुटिका-मार्पयमपरामहं मातुः ॥ २२९ ॥
अथ तत्क्षणमुत्तस्था-वपगतनिद्रेव लब्धसञ्ज्ञा सा ॥ आवेद्य स्वं तामथ, निवार्य रुदतीं ततोऽचलयम् ॥ २३० ॥ मुक्त्वा कच्छग्रामे,
तातसुहृद्देवशर्मवेश्मनि ताम् ॥ त्वामन्वेष्टुं भ्राम्य-न्निहागमं भाग्ययोगेन ॥ २३१ ॥ नाथ! त्वयानुभूतं, सुखदुःखं यत्ततःपरं वद
तत् ॥ तेनेत्युक्तोवादी-त्स्वं वृत्तं ब्रह्मदत्तोपि ॥ २३२ ॥ अथ कोप्यागत्योचे, ताविति भो! दीर्घनृपभटा ग्रामे ॥ युष्मत्समरूपा-
ङ्कित-पटयुगदर्शनपरा ब्रुवते ॥ २३३ ॥ ईदृशरूपौ पुरुषौ, दृष्टौ क्वापीति तन्निशम्याहम् ॥ कथयामि वामथ युवां, यथोचितं तनुता
मात्महितम् ॥ २३४ ॥ प्रोच्येति गते तस्मि-न्नश्यन्तौ तावरण्यमध्येन ॥ क्रमयोगात्कौशाम्बी-पुर्या उपवनमुपागाताम् ॥२३५॥

१ बीजपुरम् । २ शवेन ।

॥२०२॥

तत्र पर्यस्तलक्षं, चरणावुधरणमपश्यतां धनिनोः ॥ वुद्धिल-सागरदत्ता-मिथयोः शस्त्रायिताङ्घ्रिनखम् ॥ २३६ ॥ तत्र च
वुद्धिलचरणा-युधेन जात्येपि कुक्कुटेऽन्यस्मिन् ॥ भग्ने वरधनुरसम-झसाऽसहः सागरमदोऽवक् ॥ २३७॥ जात्योपि कुक्कुटोसौ,
भग्नस्तत्र सागरामुनापि कथम् ? ॥ तद्यदि वदसि तदाहं, विलोकयाम्येनमादाय ॥ २३८ ॥ सोथ जगौ भ्रातस्त्वं, प्रसद्य मयि सद्य
एव पश्येदम् ॥ मानापगमो व्यथयति, मामन्तर्न तु धनापगमः ॥ २३९ ॥ वरधनुरथ तं पश्यन्, ददर्श तच्चरणयोरयःसूचीः ॥
तच्च ज्ञात्वा तं द्रुत-मुपेत्य वुद्धिल इति प्रोचे ॥ २४० ॥ यदि मे छद्म न वक्ष्यसि, लक्षार्द्धं तव तदा प्रदास्येऽहम् ॥ तेनेत्युक्तो
वरधनु-रूचे तद्रहसि भूपभुवे ॥ २४१ ॥ सूचीः कृष्ट्वा स तत-स्तं सागरकुक्कुटेन योजितवान् ॥ अपसूचिकं च वुद्धिल-कुक्कुट-
मपरो द्रुतमजैषीत् ॥ २४२ ॥ तुष्टोथ सागरस्ता-वारोप्य रथं स्वमन्दिरमनैषीत् ॥ स्वगृह इव तद्गृहे ता-वपि तस्थतुरुचितलीलाभिः
॥ २४३ ॥ वुद्धिलदासस्तत्रा-गतोन्यदा वरधनुं रहसि नीत्वा ॥ प्रोचे यत्तव कथितं, लक्षार्द्धं वुद्धिलेन तदा ॥ २४४ ॥ तत्स्थाने
तेनासौ, हारः प्रहितोस्ति चतुर्युतमूल्यः ॥ इत्थं प्रोच्य करण्डं, दत्वा च यथागतः सोगात् ॥ २४५ ॥ वरधनुरपि गत्वा तन्निवेद्य
निखिलं करण्डमुद्घाट्य ॥ मौक्तिकरुचिजितसितरुचि—मदीदृशन्नृपभुवे हारम् ॥ २४६ ॥ हारे हारिणि तत्राव—लम्बितं लेखमात्म-
नामाङ्कम् ॥ दृष्ट्वा नृपभूः सुहृदं, कस्यासौ लेख इत्यूचे ॥ २४७ ॥ को वेत्ति कस्यचिदयं, त्वत्समनाम्नस्तवाथवा भवी ॥ तेनेत्युदितो
गाढो-त्सुकोभवद्भूपभूर्ज्ञातुम् ॥ २४८ ॥ लेखं तमथो वरधनु-रुन्मुद्रयति स नलिनमिव तरणिः ॥ आर्यामेकां लिखितां, तत्र दद-
र्शालिपङ्क्तिमिव ॥ २४९ ॥ सा चेयं—"यद्यपि जनोर्थ्यतेसौ, जनेन संयोगजनितयत्नेन ॥ त्वामेव हि रत्नवती, तथापि मानयि-

१ नामाङ्कयुक्तम् । २ चत्वारिंशत् सहस्रमूल्यः । ३ सितरुचिः चन्द्रः । ४ कमलमिव अर्कः ।

उद्धर्तुं व्यसनाब्धे-र्जननीं काम्पील्यनगरमगाम् ॥ २२० ॥ तत्र च कपालिरूपं, कृत्वाटं श्वपचपाटके कपटात् ॥ तस्मिन् भ्रमण-
निदानं, लोकैः पृष्टोऽब्रवं चैवम् ॥ २२१ ॥ मातङ्गीविद्यायाः, साधनविधिरयमिति भ्रमाम्यत्र ॥ तत्रैवमटन् मैत्रीमकार्षमारक्षकेण
समम् ॥ २२२ ॥ कुरुतेऽभिवादनमसौ, कौण्डीन्यमहाव्रती सुतसुहृत्से ॥ इत्यन्यदा च जननी-मवोचमारक्षकमुखेन ॥ २२३ ॥ गुटि-
कायुतमपरदिने, मातुरदां मातुलिङ्गमभिगम्य ॥ तद्भक्षणेन साजनि निश्चेष्टा काष्ठमूर्त्तिरिव ॥ २२४ ॥ आरक्षकोथ राज्ञे, गत्वोचे तां
मृतां ततो नृपतिः ॥ तां संस्कर्त्तुं प्रैषी-द्भृत्यानथ तेपि तत्राग्रुः ॥ २२५ ॥ सम्प्रति संस्कारेऽस्याः, कृते महान् भाव्युपद्रवो भवताम् ॥
नृपतेश्चेत्युदितास्ते, मया यथागतमगुर्मीताः ॥ २२६ ॥ आरक्षकं चावोचं, साहाय्यं चेत्करोषि तदमुष्याः ॥ कुणपेन लक्षणवता,
मन्त्रमहं साधयाम्येकम् ॥ २२७ ॥ तत्प्रतिपन्नेन समं, तेन समादाय सायमहमम्बाम् ॥ गत्वा दूरं पितृवनं, गुरुमण्डलमालिखं
दम्भात् ॥ २२८ ॥ शून्यं विधिं च कञ्चि-द्विधाय दातुं बलिं पुरसुरीणाम् ॥ प्रेष्यारक्षं गुटिका-मार्पयमपरामहं मातुः ॥ २२९ ॥
अथ तत्क्षणमुत्तस्था-वपगतनिद्रेव लब्धसञ्ज्ञा सा ॥ आवेद्य स्वं तामथ, निवार्य रुदतीं ततोऽचलयम् ॥ २३० ॥ मुक्त्वा कच्छग्रामे,
तातसुहृद्देवशर्मवेश्मनि ताम् ॥ त्वामन्वेष्टुं भ्राम्य-न्निहागमं भाग्ययोगेन ॥ २३१ ॥ नाथ ! त्वयानुभूतं, सुखदुःखं यत्ततःपरं वद
तत् ॥ तेनेत्युक्तोवादी-त्स्वं वृत्तं ब्रह्मदत्तोपि ॥ २३२ ॥ अथ कोप्यागत्योचे, ताविति भो ! दीर्घनृपभटा ग्रामे ॥ युष्मत्समरूपा-
ङ्कित-पटयुगदर्शनपरा ब्रुवते ॥ २३३ ॥ ईदृशरूपौ पुरुषौ, दृष्टौ क्वापीति तन्निशम्याहम् ॥ कथयामि वामथ युवां, यथोचितं तनुता
मात्महितम् ॥ २३४ ॥ प्रोच्येति गते तस्मि-न्नश्यन्तौ तावरण्यमध्येन ॥ क्रमयोगात्कौशाम्बी-पुर्या उपवनमुपागाताम् ॥२३५॥

१ बीजपुरम् । २ शवेन ।

मत्सुहृदो बुद्धिलेन तदा ॥ २६५ ॥ प्रोच्येति तया दत्तौ, हारो लेखश्च दासहस्तेन ॥ प्रहितौ मया गतेऽहनि, तत्प्रातरधु-
ना ॥ २६६ ॥ उक्त्वेति तस्थुषी सा, त्वत्प्रतिलेखे मयार्पिते तु ययौ ॥ आर्या तत्र च लेखे, लिखितासौ वर्त्तते स्वामिन् ! ॥२६७॥
"उचितत्वाद्रागवनुना, सुहृदोक्तो ब्रह्मदत्तनामापि ॥ स्त्रीरत्नं रत्नवती-मिच्छति गोविन्द इव कमलाम् ॥ २६८ ॥" श्रुत्वेति
मित्रवचनं, तां द्रष्टुं भूपभूरभूदुत्कः ॥ अन्येद्युराकुलतया, वरधनुरागत्य तं प्रोचे ॥ २६९ ॥ अत्रावामन्वेष्टुं, प्रहिता दीर्घेण सन्ति
निजपुरुषाः ॥ तद्वचनादत्रत्यो, नृपोपि तदुपक्रमं कुरुते ॥ २७० ॥ तत्किं कर्तव्यमिति, ध्यायन्तौ सागरोऽवनिगृहे तौ ॥ क्षिप्त्वा
जुगोप निभिन्न-द्रविरप्यपराम्बुधावविशत् ॥ २७१ ॥ निशि निर्गममिच्छन्तौ, तौ रथमारोप्य कमपि पन्थानम् ॥ नीत्वा सागरदत्तो,
वलितो बाष्पार्द्रिताक्षियुगः ॥ २७२ ॥ तावथ पुरः प्रयान्तौ, शस्त्राढ्यरथस्थितां वने वनिताम् ॥ ददृशतुरियती वेला, किं वां लग्नेति
जल्पन्तीम् ॥ २७३ ॥ कावावां ? वेत्सि च कथ-मिति पृष्टा नृपभुवाथ साबादीत् ॥ धनसञ्चयाधिनाथः, श्रेष्ठ्यासीदिह धनप्रवरः
॥ २७४ ॥ अष्टानां तनयाना-मुपर्यहं तस्य नन्दनाभूवम् ॥ प्राप्ता च यौवनं ना-पश्यं कञ्चिद्वरं प्रवरम् ॥ २७५ ॥ स्थितमस्मिन्नु-
द्याने, तदर्थमाराधयं ततो यक्षम् ॥ सोपि हि भक्त्या तुष्टः, प्रत्यक्षीभूय मामवदत् ॥ २७६ ॥ श्रीब्रह्मदत्तनामा, चक्री वत्से ! तव
प्रियो भावी ॥ स्वामिन् ! स कथं ज्ञेयो, मयेति पृष्टः स पुनरूचे ॥ २७७ ॥ यः सागर-बुद्धिलयो-रायास्यति कुक्कुटाहवे ससखा ॥
विश्वमनोहररूपः, श्रीवत्सी स त्वया ज्ञेयः ॥ २७८ ॥ स च मच्चैत्यसमीपे, प्रथमं ते मेलितान्यतो गच्छन् ॥ इति यक्षगिरा स्वामिन् !,
जानामि त्वामहं नियतम् ॥ २७९ ॥ तन्मे मन इव रथममु-मारोह विभो ! द्रुत तयेत्युदितः ॥ रथमारुह्य समित्रः, क ? गम्यमिति तां

१ गिरा । २ उत्कण्ठित. । ३ भूमिगृहे । ४ अश्रुक्लिन्ननेत्रयुग्मः । ५ नारीम् । ६ धनसञ्चयापतिः । ७ आहवः रणः ।

रणशामिनावशोकवृक्षाधः ॥ प्रेक्ष्य प्रणम्य शुश्रुम, धर्मकथां वयममृतकल्पाम् ॥ ३१० ॥ अथ पप्रच्छाम्भिशिखः, को ह्यनयोः
कन्ययोः प्रियो भावी ? ॥ तौ ज्ञानिनाववदतां, सोदरममुयोर्हनीष्यति यः ॥ ३११ ॥ वचनेन तेन तातो, म्लानिमगाद्दुर्दिनेन
दिनकरवत् ॥ आवामपि वैराग्या–त्तदैवमवदाव निजतातम् ॥ ३१२ ॥ अधुनैव देशनायां, संसारासारता श्रुताऽस्माभिः ॥ तद्विषय-
सुखेनैवं–विधेन पर्याप्तमस्माकम् ॥ ३१३ ॥ प्रावर्त्तावहि सोदर–रक्षायै तत्प्रभृत्यनिशमावाम् ॥ स त्वन्यदेक्षताटन्, पुष्पवतीं पुष्प-
चूलसुताम् ॥ ३१४ ॥ तद्रूपापहृतमना–स्ततः स द्रुतमपाहरज्जडधीः ॥ तत्तेजोऽसहमानो, विद्यां साधयितुमगमच्च ॥ ३१५ ॥
यदभूत्ततः परं त–द्यूयं स्वयमेव वित्थ सकलमपि ॥ अथ चाख्यत्पुष्पवती, तदावयोः सोदरविनाशम् ॥ ३१६ ॥ शोकं च व्यप-
निन्ये–स्माकं धर्मानुगैर्मधुरवाक्यैः ॥ शङ्करविद्याशक्त्या, ज्ञात्वास्मद्वृत्तमिति च जगौ ॥ ३१७ ॥ स्मरतं युवां गुरुगिरा–मिहागतं
ब्रह्मदत्तमथ वृणुतम् ॥ न हि जातुचिद्विघटते, ज्ञानिवचो ग्रावरेखेव ॥ ३१८ ॥ तत्स्वीकृतमावाभ्यां, राभस्यवशेन
सा तु सितकेतुम् ॥ प्राचीचलत्ततस्त्वं, हित्वा वामन्यतो गतवान् ॥ ३१९ ॥ नागास्त्वं तत्र यदा, त्वामन्वेष्टुं ततो वनानीं ताम् ॥
चिरमावां सम्भ्रान्ते, श्रान्ते न तु ललित ! मिलितस्त्वम् ॥ ३२० ॥ तदनु दनुजमनुजामर–जेता नेता क्व नौ समेतासौ ? ॥ इति
पृष्टाया विद्या–देव्या वचनादिहैवावाम् ॥ ३२१ ॥ अस्मत्पुण्याकृष्टो, दृष्टस्त्व चेह तद्विभो ! त्वरितम् ॥ पुष्पवतीवत्पाणौ–कृत्य
कृतार्थय जनुरिदं नौ ॥ ३२२ ॥ गान्धर्वविवाहेनो–दुवाह ते अपि ततो नरेन्द्रसुतः ॥ रममाणः सह ताभ्यां, निमेषमिव तां निशां
व्यनयत् ॥ ३२३ ॥ स्थातव्यं पुष्पवती–पार्श्वे तावत्सुखं खलु युवाभ्याम् ॥ यावन्मे राज्याप्तिः, स्यादित्युक्त्वा च ते व्यसृजत्

१ इपद्वेसा । २ असुरनरसुरजेता । ३ भार्यां कृत्वा । ४ जन्म ।

॥ ३२४ ॥ ओमित्युक्त्वा गतयो—स्तयोस्तिरोभूद्गृहादि तत्सकलम् ॥ रत्नवतीमन्वेष्टुं, ततो ययावाश्रमे नृपभूः ॥ ३२५ ॥ तत्र
च तां सोऽपश्यन्, नरमेकमपृच्छदिति शुभाकारम् ॥ दृष्टा कापीह [1]वशा, त्वया गतदिनेऽद्य त्रा प्रवरा ॥३२६॥ तेन च किं रत्न-
वती-कान्तस्त्वमसीति सादरं पृष्टः ? ॥ ओमित्यवदन्नृपभू-स्ततः स मुदितः पुनः प्रोचे ॥ ३२७ ॥ सा रुदती ह्यो दृष्टा, का त्वं
किं रोदिषीति च मयोक्ता ॥ किञ्चिदवोचत याव-त्तावद् ज्ञाता [2]स्वदौहित्री ॥ ३२८ ॥ गत्वा च पितृव्याया-ऽज्ञपयं तस्यास्ततः स
मुदितस्ताम् ॥ स्वगृहेनयद्भवन्तं, त्वविन्दतान्वेषयन्नपि नो ॥ ३२९ ॥ अद्यापि शुभमभूद्य-न्मिलितस्त्वमिति ब्रुवन्नृपसुतं सः ॥ निन्ये
भनात्रगृहे, तं दृष्ट्वा सोपि बहु मुमुदे ॥ ३३० ॥ सोत्सवमथ रत्नवतीं, व्यवाहयन्नृपभुवा सह श्रेष्ठी ॥ मृतकार्यमन्यदा वर—
धनोरुपाकंस्त नृपतिसुतः ॥ ३३१ ॥ लुब्धत्वावेशवशा-द्विजेषु कुर्वत्सु भोजनमतृप्त्या ॥ तत्रागत्यावादी-द्वरधनुरिति विप्रवेषधरः
॥ ३३२ ॥ यदि मे दत्तादनमिह, साक्षाद्वरधनोर्भवति नूनम् ॥ तच्चाकर्ण्य कुमार-स्ससम्भ्रममगाद्बहिर्गेहात् ॥ ३३३ ॥ तं च
प्रविलोक्य दृढं, परिरभ्यानन्दबाष्पजलपूरैः ॥ स्नपयन्निव गेहान्त-र्नीत्वा पप्रच्छ तद्वार्त्ताम् ॥ ३३४ ॥ सोवादीत्त्वयि सुप्ते, द्रुमान्त-
रस्थेन तस्करेण तदा ॥ इषुणा हतोहमपतं, भुव्यन्तरधां च गहनान्तः ॥३३५॥ तेषु च गतेषु दस्युषु, मीन इवान्तर्जलं तरुगणान्तः ॥
अन्तर्हितश्चरन्नह-मापं ग्रामं तमतिकृच्छ्रात् ॥३३६॥ ग्रामपतेस्त्वद्वार्त्तां, ज्ञात्वा चागममिह क्रमेणाहम् ॥ त्वां चाद्राक्षं दिष्ट्या, सुस्त्र-
प्रमिवेहितार्थकरम् ॥ ३३७॥ अथ भूपसुतोऽवादी-द्विना पुरुषकारमेवमावाभ्याम् ॥ स्थातव्यं नश्यद्भ्यां, दस्युभ्यामिव कियत्कालम् !
॥ ३३८ ॥ प्रादुर्भवनोपायं, चिन्तयतोरिति तयोरथान्येद्युः ॥ रममाणाखिललोको, मधूत्सवः प्रववृते त्वत्र ॥ ३३९ ॥ द्विरदस्तदा च

१ स्त्री । २ स्वपुत्रीपुत्री । ३ भोजनम् । ४ करी ।

रणशमिनावशोकवृक्षाधः ॥ प्रेक्ष्य प्रणम्य शुश्रुम, धर्मकथां वयममृतकल्पाम् ॥ ३१० ॥ अथ पप्रच्छाग्निशिखः, को ह्यनयोः
कन्ययोः प्रियो भावी ? ॥ तौ ज्ञानिनाववदतां, सोदरममुयोर्हनीष्यति यः ॥ ३११ ॥ वचनेन तेन तातो, म्लानिमगाद्दुर्दिनेन
दिनकरवत् ॥ आवामपि वैराग्या-त्तदैवमवदाव निजतातम् ॥ ३१२ ॥ अधुनैव देशनायां, संसारासारता श्रुताऽस्माभिः ॥ तद्विषय-
सुखेनैवं-विधेन पर्याप्तमस्माकम् ॥ ३१३ ॥ प्रावर्त्तावहि सोदर-रक्षायै तत्प्रभृत्यनिशमावाम् ॥ स त्वन्यदैक्षताटन्, पुष्पवतीं पुष्प-
चूलसुताम् ॥ ३१४ ॥ तद्रूपापहृतमना-स्ततः स द्रुतमपाहरज्जडधीः ॥ तत्तेजोऽसहमानो, विद्यां साधयितुमगमच्च ॥ ३१५ ॥
यदभूत्ततः परं त-द्यूयं स्वयमेव वित्थ सकलमपि ॥ अथ चाख्यत्पुष्पवती, तदावयोः सोदरविनाशम् ॥ ३१६ ॥ शोकं च व्यप-
निन्ये-स्माकं धर्मानुगैर्मधुरवाक्यैः ॥ शङ्करविद्याशक्त्या, ज्ञात्वास्मद्वृत्तमिति च जगौ ॥ ३१७ ॥ स्मरतं युवां गुरुगिरा-मिहागतं
ब्रह्मदत्तमथ वृणुतम् ॥ न हि जातुचिद्विघटते, ज्ञानिवचो ग्रावरेखेवं ॥ ३१८ ॥ तत्स्वीकृतमावाभ्यां, राभस्यवशेन
सा तु सितकेतुम् ॥ प्राचीचलत्ततस्त्वं, हित्वा वामन्यतो गतवान् ॥ ३१९ ॥ नागास्त्वं तत्र यदा, त्वामन्वेष्टुं ततो वनानीं ताम् ॥
चिरमावां सम्भ्रान्ते, भ्रान्ते न तु ललित ! मिलितस्त्वम् ॥ ३२० ॥ तदनु दनुजमनुजामर-जेता नेता क्व नौ समेतासौ ? ॥ इति
पृष्टाया विद्या-देव्या वचनादिहैवावाम् ॥ ३२१ ॥ असत्पुण्याकृष्टो, दृष्टस्त्व चेह तद्विभो ! त्वरितम् ॥ पुष्पवतीवत्पाणौ-कृत्यं
कृतार्थय जनुरिदं नौ ॥ ३२२ ॥ गान्धर्वविवाहेनो-दुवाह ते अपि ततो नरेन्द्रसुतः ॥ रममाणः सह ताभ्यां, निमेषमिव तां निशां
व्यनयत् ॥ ३२३ ॥ स्थातव्यं पुष्पवती-पार्श्वे तावत्सुखं खलु युवाभ्याम् ॥ यावन्मे राज्याप्तिः, स्यादित्युक्त्वा च ते व्यसृजत्

१ दृष्टदेशा । २ असुरनरसुरजेता । ३ भार्यां कृत्वा । ४ जन्म ।

॥ ३२४ ॥ ओमित्युक्त्वा गतयो—स्तयोस्तिरोभूद्गृहादि तत्सकलम् ॥ रत्नवतीमन्वेष्टुं, ततो ययावाश्रमे नृपभूः ॥ ३२५ ॥ तत्र च तां सोऽपश्यन्, नरमेकमपृच्छदिति शुभाकारम् ॥ दृष्टा कापीह [1]वशा, त्वया गतदिनेऽद्य वा प्रवरा ॥३२६॥ तेन च किं रत्नवती-कान्तस्त्वमसीति सादरं पृष्टः ? ॥ ओमित्यवदन्नृपभू-स्ततः स मुदितः पुनः प्रोचे ॥ ३२७ ॥ सा रुदती ह्यो दृष्टा, का त्वं किं रोदिपीति च मयोक्ता ॥ किञ्चिदवोचत याव-त्तावद् ज्ञाता [2]स्वदौहित्री ॥ ३२८ ॥ गत्वा च पितृव्याया-ऽज्ञपयं तस्यास्ततः स मुदितस्ताम् ॥ स्वगृहेनयद्भवन्तं, त्वविन्दतान्वेपयन्नपि नो ॥ ३२९ ॥ अद्यापि शुभमभूद्य-न्मिलितस्त्वमिति ब्रुवन्नृपसुतं सः ॥ निन्ये धनावहगृहे, तं दृष्ट्वा सोपि बहु मुमुदे ॥ ३३० ॥ सोत्सवमथ रत्नवतीं, व्यवाहयन्नृपभुवा सह श्रेष्ठी ॥ मृतकार्यमन्यदा वरधनोरुपाक्रंस्त नृपतिसुतः ॥ ३३१ ॥ लुब्धत्वावेशवशा-द्द्विजेषु कुर्वत्सु भोजनमतृप्त्या ॥ तत्रागत्यावादी-द्वरधनुरिति विप्रवेपधरः ॥ ३३२ ॥ यदि मे दत्ता[3]दनमिह, साक्षाद्वरधनोर्भवति नूनम् ॥ तच्चाकर्ण्य कुमार-स्ससम्भ्रममगाद्बहिर्गेहात् ॥ ३३३ ॥ तं च प्रविलोक्य दृढं, परिरभ्यानन्दबाष्पजलपूरैः ॥ स्नपयन्निव गेहान्त-र्नीत्वा पप्रच्छ तद्वार्त्ताम् ॥ ३३४ ॥ सोवादीत्त्वयि सुप्ते, द्रुमान्तरस्थेन तस्करेण तदा ॥ इपुणा हतोहमपतं, भुव्यन्तरधां च गहनान्तः ॥३३५॥ तेषु च गतेषु दस्युषु, मीन इवान्तर्जलं तरुगणान्तः ॥ अन्तर्हितश्चरन्नह-मापं ग्रामं तमतिकृच्छ्रात् ॥३३६॥ ग्रामपतेस्त्वद्वार्त्तां, ज्ञात्वा चागममिह क्रमेणाहम् ॥ त्वां चाद्राक्षं दिष्ट्या, सुस्वप्नमिवेहितार्थकरम् ॥ ३३७॥ अथ भूपसुतोऽवादी-द्विना पुरुषकारमेवमावाभ्याम् ॥ स्थातव्यं नश्यद्भ्यां, दस्युभ्यामिव कियत्कालम् ! ॥ ३३८ ॥ प्रादुर्भवन्नोपायं, चिन्तयतोरिति तयोरथान्येद्युः ॥ रममाणाखिललोको, मधूत्सवः प्रववृते त्वत्र ॥ ३३९ ॥ द्विरदस्[4]तदा च

१ स्री । २ स्वपुत्रीपुत्री । ३ भोजनम् । ४ करी ।

जगौ नृपभूः ॥ २८० ॥ साख्यन्मगधपुरे मम, वसति पितृव्यो धनावहः श्रेष्ठी ॥ स हि कर्त्ता प्रतिपत्तिं, प्रचुरां तत्तत्र गम्यमितः ॥ २८१ ॥ इति रत्नवतीवचना-त्सुहृदा सूतेन वाहयन् वाहान् ॥ प्रापाटवीं कुमारः, कौशाम्बीविषयमुल्लङ्घ्य ॥ २८२ ॥ तत्र सुकण्टक-कण्टक-सञ्ज्ञौ चौराधिपौ प्रबलसैन्यौ ॥ तं रुरुधतुरपहर्तुं, रथादि विशिखान् प्रवर्षन्तौ ॥ २८३ ॥ चापमुपादाय ततः, प्रहरन्नृपनन्दनः शरप्रकरैः ॥ तद्दस्युबलमनाशय-दहर्पतिस्तम इवांशुभरैः ॥ २८४ ॥ तमथोचे सचिवसुतः, श्रान्तोसि रणेन तद्रथेऽत्रैव ॥ स्वपिहि क्षणं ततः सो-ऽप्यशेत सह रत्नवत्या द्राग् ॥ २८५ ॥ प्रातश्चैकां तटिनीं, प्राप्यातिष्ठन् हयाः स्वयं श्रान्ताः ॥ तत्र च जागरितो ना-पश्यत्सुहृदं रथे नृपभूः ॥ २८६ ॥ भावी जलाय गत इति, मुहुर्मुहुरशब्दयत्कुमारस्तम् ॥ न त्वाप प्रतिवचनं, मद्वचनं नीचवदन इव ॥ २८७ ॥ व्याकुलचेताः स ततो, बाष्पजलाविलदृशा दिशः पश्यन् ॥ रक्ताभ्यक्तमपश्यत्, स्यन्दनवदनं नरेन्द्रसुतः ॥ २८८ ॥ हाऽहं हत इति जल्पं-स्ततोऽपतन्मूर्च्छितो रथोत्सङ्गे ॥ अधिगतसञ्ज्ञस्तु भृशं, व्यलपत्कुत्रासि ? मित्रेति ॥ २८९ ॥ तमथाख्यद्रत्नवती, प्रभो ! सखा ज्ञायते न हि मृतस्ते ॥ तत्तस्येदममङ्गल-मुचितं वाचापि नो कर्तुम् ॥ २९० ॥ नूनमपृष्ट्वापि त्वां, त्वत्कार्यायैव स हि गतो भावी ॥ स्थाने गतास्तु शुद्धिं, तस्य नरैः कारयिष्यामः ॥ २९१ ॥ परमिह गहने स्थातुं, नो चिरमुचितं यमोपवनकल्पे ॥ इति तद्गिरा स तुरगा-न्नुदन्नगादग्रतो व्यग्रः ॥ २९२ ॥ उल्लङ्घ्यानुल्लङ्घ्या-मपि तामटवीं ययौ स मगधानाम् ॥ सीमग्रामं भवतति-मतीत्य मोक्षं मुमुक्षुरिव ॥ २९३ ॥ तत्र ग्रामसभास्थो, ग्रामपतिः प्रेक्ष्य तं रुचिररूपम् ॥ पुरुषोत्तमोयमिति हृदि, निरणैषीद्गृहमनैषीच्च ॥ २९४ ॥ किं भृशमुद्विग्न इवा-सीत्यथ तेनोदितो वदन्नृपभूः ॥ चौरैः सह कुर्वन् रण—

१ सारथिना । २ अश्वान् । ३ शरात् । ४ दिनकरः । ५ किरणसमूहैः । ६ रुधिरलिप्तम् । ७ रथाग्रभागम् ।

॥२०६॥

मगाद्धयम्यो मम क्वापि ॥ २९५ ॥ तस्य प्रवृत्तिमधुना, नेष्ये तन्मा कृथास्त्वमुद्वेगम् ॥ तत इत्युक्त्वा ग्रामा-धिपोऽटवीं तामवज-
गाहे ॥ २९६ ॥ आगत्य चैवमवद-द्वनेऽत्र मनुजो न कोप्यदर्शि मया ॥ किन्तु शरोमौ प्राप्तः, प्रहारपतितो रुधिरलिप्तः ॥ २९७ ॥
श्रुत्वेति हतो वरधनु-रवश्यमिति सोऽभवद्भृशं व्यग्रः ॥ रविरप्यस्ताद्रिमगा-त्तद्दुःखं द्रष्टुमसह इव ॥ २९८ ॥ यामे तुर्येथ निशो,
ग्रामे न्यपतन् मलिम्लुचो बहवः ॥ तांस्तु बभञ्ज कुमार-स्ततोऽस्तुवंस्तं जनास्तुष्टाः ॥ २९९ ॥ पृष्ट्वाथ ग्रामपतिं, चलितः सोगा-
त्क्रमेण राजगृहम् ॥ रत्नवतीं च व्यमुच-त्तद्बाह्ये तापसावसथे ॥ ३०० ॥ प्रविशन् स्वयं च नगरं, सदनगवाक्षस्थिते युवत्यौ द्वे ॥
नृपभूर्ददर्श ते अपि, सविलासमवोचतामिति तम् ॥ ३०१ ॥ सस्नेहमपि जनं य-स्त्यक्त्वागास्त्वं तदा तदुचितं किम् ? ॥ सोवादीत्कः
स्निग्धो, जनः कदा चात्यजमहं तम् ? ॥ ३०२ ॥ एहि प्रसीद विष्टर-माश्रय विश्राम्य विश्रमदृशा नः ॥ ताभ्यामथेति कथिते,
विवेश तद्वेश्मनि कुमारः ॥ ३०३ ॥ स्नानाशनादिभक्तिं, कृत्वा ते तस्य विष्टरगतस्य ॥ इत्यूचतुरिह भरते, वैताढ्याह्वोस्ति रजत-
गिरिः ॥ ३०४ ॥ शिवमन्दिरमिति नगरं, विराजते तस्य दक्षिणश्रेण्याम् ॥ तत्र नृपो ज्वलनशिखः, प्रिया च विद्युच्छिखा
तस्य ॥ ३०५ ॥ नाट्योन्मत्ताख्यसुता-नुजे तयोः प्राणवल्लभे पुत्र्यौ ॥ अभवाव वल्लभाऽऽवां, क्रमेण खण्डा-विशाखाख्ये
॥ ३०६ ॥ निजसौधकुट्टिमस्थः, सुहृदाग्निशिखेन सह सृजन् गोष्ठीम् ॥ व्रजतोऽष्टापदममरान्, ददर्श गगनेऽन्यदा तातः
॥ ३०७ ॥ नन्तुं ततो जिनेन्द्रा-नावां सुहृदं च तं सहादाय ॥ अष्टापदमौलिस्थं, चैत्यं सोगाद्विमानस्थः ॥ ३०८ ॥ तत्र च जैनीः
प्रतिमाः, प्रदक्षिणीकृत्य विधिवदभ्यर्च्य ॥ अनमाम मानवर्णा-न्विता वयं मणिमयाः सर्वाः ॥ ३०९ ॥ चैत्याच्च निर्गता द्वौ, चा-

1 मित्र. । २ प्रहरे चतुर्थे । ३ तापसाश्रमे । ४ आसनम् । ५ सौम्यदृष्टिना । ६ रूप्यपर्वत. ।

रणशमिनावशोकवृक्षाधः ॥ प्रेक्ष्य प्रणम्य शुश्रुम, धर्मकथां वयममृतकल्पाम् ॥ ३१० ॥ अथ पप्रच्छाग्निशिखः, को ह्यनयोः
कन्ययोः प्रियो भावी ? ॥ तौ ज्ञानिनाववदतां, सोदरममुयोर्हनीष्यति यः ॥ ३११ ॥ वचनेन तेन तातो, म्लानिमगाद्दुर्दिनेन
दिनकरवत् ॥ आवामपि वैराग्या–त्तदैवमवदाव निजतातम् ॥ ३१२ ॥ अधुनैव देशनायां, संसारासारता श्रुताऽस्माभिः ॥ तद्विषय-
सुखेनैवं–विधेन पर्याप्तमस्माकम् ॥ ३१३ ॥ प्रावर्त्तावहि सोदर–रक्षायै तत्प्रभृत्यनिशमावाम् ॥ स त्वन्यदेक्षताटन्, पुष्पवतीं पुष्प-
चूलसुताम् ॥ ३१४ ॥ तद्रूपापहृतमना–स्ततः स द्रुतमपाहरज्जडधीः ॥ तत्तेजोऽसहमानो, विद्यां साधयितुमगमच्च ॥ ३१५ ॥
यदभूत्ततः परं त–द्यूयं स्वयमेव वित्थ सकलमपि ॥ अथ चाख्यत्पुष्पवती, तदावयोः सोदरविनाशम् ॥ ३१६ ॥ शोकं च व्यप-
निन्ये–स्माकं धर्मानुगैर्मधुरवाक्यैः ॥ शङ्करविद्याशक्त्या, ज्ञात्वास्मद्वृत्तमिति च जगौ ॥ ३१७ ॥ स्मरतं युवां गुरुगिरा–मिहागतं
ब्रह्मदत्तमथ वृणुतम् ॥ न हि जातुचिद्विघटते, ज्ञानिवचो ग्रावरेखेवं ॥ ३१८ ॥ तत्स्वीकृतमावाभ्यां, राभस्यवशेन
सा तु सितकेतुम् ॥ प्राचीचलत्ततस्त्वं, हित्वा वामन्यतो गतवान् ॥ ३१९ ॥ नागास्त्वं तत्र यदा, त्वामन्वेष्टुं ततो वनानीं ताम् ॥
चिरमावां सम्भ्रान्ते, भ्रान्ते न तु ललित ! मिलितस्त्वम् ॥ ३२० ॥ तदनु दनुजमनुजामर–जेता नेता क्व नौ समेतासौ ? ॥ इति
पृष्टाया विद्या–देव्या वचनादिहैवावाम् ॥ ३२१ ॥ अस्मत्पुण्याकृष्टो, दृष्टस्त्वं चेह तद्विमो ! त्वरितम् ॥ पुष्पवतीवत्पाणौ–कृत्य
कृतार्थय जनुरिदं नौ ॥ ३२२ ॥ गान्धर्वविवाहेनो–दुवाह ते अपि ततो नरेन्द्रसुतः ॥ रममाणः सह ताभ्यां, निमेषमिव तां निशां
व्यनयत् ॥ ३२३ ॥ स्थातव्यं पुष्पवती–पार्श्वे तावत्सुखं खलु युवाभ्याम् ॥ यावन्मे राज्याप्तिः, स्यादित्युक्त्वा च ते व्यसृजत्

१ दपद्रेखा । २ असुरनरसुरजेता । ३ भार्यां कृत्वा । ४ जन्म ।

॥ ३२४ ॥ ओमित्युक्त्वा गतयो—स्तयोस्तिरोभूद्गृहादि तत्सकलम् ॥ रत्नवतीमन्वेष्टुं, ततो ययावाश्रमे नृपभूः ॥ ३२५ ॥ तत्र
च तां सोऽपश्यन्, नरमेकमपृच्छदिति शुभाकारम् ॥ दृष्टा कापीह [1]वशा, त्वया गतदिनेऽद्य वा प्रवरा ॥३२६॥ तेन च किं रत्न-
वती—कान्तस्त्वमसीति सादरं पृष्टः ? ॥ ओमित्यवदन्नृपभू—स्ततः स मुदितः पुनः प्रोचे ॥ ३२७ ॥ सा रुदती ह्यो दृष्टा, का त्वं
किं रोदिषीति च मयोक्ता ॥ किञ्चिदवोचत याव—त्तावद् ज्ञाता [2]स्वदौहित्री ॥ ३२८ ॥ गत्वा च पितृव्याया—ऽज्ञपयं तस्यास्ततः स
मुदितस्ताम् ॥ स्वगृहेनयद्भवन्तं, त्वविन्दतान्वेषयन्नपि नो ॥ ३२९ ॥ अद्यापि शुभमभूद्य—न्मिलितस्त्वमिति ब्रुवन्नृपसुतं सः ॥ निन्ये
धनावहगृहे, तं दृष्ट्वा सोपि बहु मुमुदे ॥ ३३० ॥ सोत्सवमथ रत्नवतीं, व्यवाहयन्नृपभूवा सह श्रेष्ठी ॥ मृतकार्यमन्यदा वर—
धनोरुपाकृंस्त नृपतिसुतः ॥ ३३१ ॥ लुब्धत्वावेशवशा—द्द्विजेषु कुर्वत्सु भोजनमतृप्त्या ॥ तत्रागत्यावादी—द्वरधनुरिति विप्रवेषधरः
॥ ३३२ ॥ यदि मे दत्तादनमिह, साक्षाद्वरधनोर्भवति नूनम् ॥ तच्चाकर्ण्य कुमार—स्ससम्भ्रममगाद्बहिर्गेहात् ॥ ३३३ ॥ तं च
प्रविलोक्य दृढं, परिरभ्यानन्दबाष्पजलपूरैः ॥ स्नपयन्निव गेहान्त—र्नीत्वा पप्रच्छ तद्वार्त्ताम् ॥ ३३४ ॥ सोवादीत्त्वयि सुप्ते, द्रुमान्त-
रस्थेन तस्करेण तदा ॥ इषुणा हतोहमपतं, भुव्यन्तरधां च गहनान्तः ॥३३५॥ तेषु च गतेषु दस्युषु, मीन इवान्तर्जलं तरुगणान्तः ॥
अन्तर्हितश्चरन्नह—माप ग्रामं तमतिकृच्छ्रात् ॥३३६॥ ग्रामपतेस्त्वद्वार्त्ता, ज्ञात्वा चागममिह क्रमेणाहम् ॥ त्वां चाद्राक्षं दिष्ट्या, सुस्व-
प्नमिवेहितार्थकरम् ॥ ३३७॥ अथ भूपसुतोऽवादी-द्विना पुरुषकारमेवमावाभ्याम् ॥ स्थातव्यं नश्यद्भ्यां, दस्युभ्यामिव कियत्कालम् !
॥ ३३८ ॥ प्रादुर्भवनोपायं, चिन्तयतोरिति तयोरथान्येद्युः ॥ [3]रममाणाखिललोको, मधूत्सवः प्रवृत्ते त्वत्र ॥ ३३९ ॥ द्विरद[4]स्तदा च

१ स्त्री । २ स्वपुत्रीपुत्री । ३ भोजनम् । ४ करी ।

मत्तः, स्तम्भं भङ्क्त्वापशृङ्खलो नृपतेः ॥ निरगात्त्रासितलोक-स्ततश्च भूयानभूत्तुमुलः[1] ॥ ३४० ॥ व्यालस्तु कनीं काञ्चि-न्नितम्बव-
क्षोजभारमन्दगतिम् ॥ भयवेपमानवपुषं, वीक्ष्याधावद्ग्रहीतुं द्राक् ॥ ३४१ ॥ धीरः कोपि धरायां, यद्यस्ति तदा स पातु मां सद्यः ॥
मृत्योरिव मत्तेभा-दस्मादिति सा तदाक्रन्दत् ॥ ३४२ ॥ तस्यां शरणार्थिन्यां, विलपत्यामितकि दीनवदनायाम् ॥ हाहारवं प्रकुर्वति,
जने च तत्परिजने च भृशम् ॥ ३४३ ॥ तत्क्षणमेत्य ब्रह्मा-ङ्गजो गजं हक्कयाम्बभूवोच्चैः ॥ सोपि ततस्तां त्यक्त्वा, दधाव तं प्रति
रुषा परुषः ॥ ३४४ ॥ [युग्मम्] प्राक्षिपदथोत्तरीयं, तस्य पुरो ब्रह्मनन्दनस्तं च ॥ तत्र प्रहर्तुमवनत-मारोहद्दन्तदत्ताङ्घ्रिः ॥३४५॥
वचनक्रमाङ्कुशकरै-स्तं च वशीकृत्य हस्तिनं सद्यः ॥ स्तम्भे बबन्ध नीत्वा, कृतस्तुतिर्जयजयेति जनैः ॥ ३४६ ॥ तत्रागतोथ भूप-
स्तं तत्तेजश्च वीक्ष्य विस्मितवान् ॥ कोयं छन्नो रविरुत, हरिः शशी वेति चापृच्छत् ? ॥ ३४७ ॥ तद्वृत्तेथ पितृव्येन, रत्नवत्या
निवेदिते नृपतिः ॥ सोत्सवमष्टौ स्वसुता, दिक्श्रिय इव दत्तवांस्तस्मै ॥ ३४८ ॥ ताः परिणीय मुहूर्त्ते, शुभेऽवसत्तत्र भूपभूः ससु-
खम् ॥ तं चान्येद्युर्जरती, समेत्य काचिज्जगादैवम् ॥ ३४९ ॥ वैश्रवणाख्यो वैश्रवण-देश्यसम्पत्पुरेत्र वसतीभ्यः ॥ वार्द्धेः श्रीरिव
तस्य, श्रीमत्याह्वास्ति वरतनया ॥ ३५० ॥ सा च यदा मत्तेभा-दमोचि भवता तदा समीक्ष्य त्वाम् ॥ चित्रलिखितेव दृप-दुल्लि-
खितेवाभूत्त्वदेकमनाः ॥ ३५१ ॥ कथमपि च परिजनेना-नीता सद्मनि न भोजनं कुरुते ॥ न स्वपिति न च क्रीडति, पश्यति च
त्वन्मयं विश्वम् ॥ ३५२ ॥ पृष्टाथ मया धात्र्या, सा प्रोचे येन रक्षितास्मि गजात् ॥ स हि नरमणिर्न रमणो, यदि मे स्यात्तदा
मरणम् ॥ ३५३ ॥ तद् ज्ञापितोथ तस्या-स्तातो मां प्राहिणोत्तव समीपे ॥ तदरक्षि यथा व्याला-द्रक्ष तथा मन्मथादपि ताम् ॥३५४॥

१ कोलाहलः २ करी । ३ वक्षोजः स्तनः । ४ इलायाम् । ५ अङ्घ्रिः पादः ६ वृद्धा । ७ भर्ता । ८ मदनात् ।

तामपि ततः कुमारः, परिणिन्ये सोत्सवं शुभे दिवसे ॥ वरधनुरपि नन्दाह्वा-मुदुवाह सुबुद्धिसचिवसुताम् ॥ ३५५ ॥ अथ तौ तत्र रमन्तौ, प्रथितौ पृथ्व्यां गुणैरजायेताम् ॥ वाणारसीं प्रति ततः, सोत्साहौ प्रास्थिपातां च ॥ ३५६ ॥ आयान्तं ब्रह्मसुतं, ज्ञात्वा वाणारसीपतिः कटकः ॥ अभ्येत्य सोत्सवं निज-गृहमनयद्ब्रह्मराजमिव ॥ ३५७ ॥ निजतनयां कटकवतीं, चतुरङ्ग 'कटक-मुत्कटं कटकः ॥ प्रकटं विसङ्कटमदा-द्दत्तं च तस्मै मुदितचेताः ॥ ३५८ ॥ अथ तद्दूताहूता, धनुसचिव-कणेरुदत्त-चम्पेशाः ॥ भगदत्त-चन्द्रसिंहा-दयः परेप्याययुर्भूपाः ॥ ३५९ ॥ वरधनुमथ सेनान्यं, कृत्वा तैः परिवृतो नृपैर्नृपभूः ॥ प्रति काम्पील्यं प्रास्थित, दीर्घं दीर्घायँने नेतुम् ॥ ३६० ॥ दीर्घप्रहितो दूतो-ऽथागत्यैवं जगाद कटकादीन् ॥ दीर्घेण समं सख्यं, त्यक्तुं युक्तं न वः प्राच्यम् ॥ ३६१ ॥ ते प्रोचुर्ब्रह्मयुताः, पञ्च वयस्याः पुरा भवाम वयम् ॥ ब्रह्मणि तु गते स्वर्ग, मैत्रीं प्राग् दीर्घ एव जहौ ॥ ३६२ ॥ यद्ब्रह्मणोपि पुत्रे, राज्ये च न्यासमर्पिते दीर्घः ॥ चिरमकृत कर्म वैशंस-मनुतिष्ठति नान्त्यजोपि हि तत् ! ॥ ३६३ ॥ तद्गत्वा वद दीर्घं, यदेत्यसौ ब्रह्मसूस्ततो नश्य ॥ यदि वा भवाजिसज्जो, दूतं प्रोच्येति ते व्यसृजन् ॥ ३६४ ॥ काम्पील्यमथ प्राप्य, ब्रह्मसुतोऽनवरतप्रयाणैर्द्राग् ॥ सैन्यै रुरोध परितो, नीरैर्नीरधिरिव द्वीपम् ॥ ३६५ ॥ चुलनी तदा विरक्ता, गत्वा पूर्णाप्रवर्तिनीपार्श्वे ॥ प्रव्रज्य तपस्तीव्रं, विधाय निर्वृत्तिमगात्क्रमतः ॥ ३६६ ॥ दीर्घोपि पुरान्निरगा-द्रणार्थमवलम्ब्य साहसं मबलः ॥ युद्धं ततः प्रवृत्ते, परस्परं सैन्ययोरुभयोः ॥ ३६७ ॥ भग्नमथ ब्रह्मभुवो, बलेन निजबलमुदीक्ष्य दीर्घनृपः ॥ योद्धु-

१ मैत्र्यम् । २ विशिष्टः सङ्कटो यस्मात् जेनाथी मोटु सकट-भय थाय इति भा० । ३ मारीनाखवामाटे इति भा० । ४ क्रूरम् । ५ चाण्डा-लः । ६ महत्पापमन्ज. ।

मढौकत गर्जन्, घन इव मुञ्चन् शरासारम् ॥ ३६८ ॥ तं च प्रेक्ष्य कुमारः, स्वयमागाद् योद्धुमुद्धुषितरोषः, ॥ प्राज्यबलौ तौ च मिथः, शस्त्रैः शस्त्राणि चिच्छिदतुः ॥ ३६९ ॥ ब्रह्मसुतस्याथ करे, तदाययौ चक्रमर्क इव नभसः ॥ स तु तेन द्रुमफलमिव, दीर्घशिरोऽपातयत् पृथिव्याम् ॥ ३७० ॥ जयतादयमुदयदयो, द्वादशचक्रीति वादिनो देवाः ॥ तच्छिरसि कुसुमवृष्टिं, तदा व्यधुः समवसरण इव ॥ ३७१ ॥ पौरैः पितेव दृष्टो, बन्दिभिरिव जयजयेति वचनपरैः ॥ सोत्सवमविशच्चक्री, काम्पील्यं त्रिदिवमिव मघवा ॥ ३७२ ॥ नृपतिः प्राक् परिणीताः, पत्नीरानाययत्ततः सकलाः ॥ भरतक्षेत्रं चाखिल–मसाधयत्प्रबलबलकलितः ॥ ३७३ ॥ तस्याथ नृपैर्निखिलै–रभिषेको द्वादशाब्दिको विदधे ॥ सोथागमयत्समयं, समयमिव समं सुखं विलसन् ॥३७४॥ अन्येद्युर्वरगीतं, सङ्गीतं तस्य पश्यतः शस्यम् ॥ कृतचित्रपुष्पचित्रं, ददौ कुसुमकन्दुकं दासी ॥ ३७५ ॥ तं प्रेक्ष्य चक्रवर्त्ती, दृष्टः क्वापीदृशो मयेत्यन्तः ॥ कुर्वन्नूहं स्मृत्वा, पञ्चभवान्मूर्च्छितो न्यपतत् ॥ ३७६ ॥ सम्भ्रान्तैः सामन्तैः, सिक्तश्चन्दनरसैर्गतः स्वास्थ्यम् ॥ सौधर्मेऽद्राक्षमहं, कन्दुकमीदृशमिति स बुबुधे ॥ ३७७ ॥ पूर्वभवभ्राता मे, कथमथ मिलतीति चिन्तयंश्चक्री ॥ तं ज्ञातुमम्बु चक्रे, सार्धश्लोकं शुचिश्लोकः ॥ ३७८ ॥ "तथाहि—('दासा दसण्णे आसी, मिआ कालिंजरे नगे ॥ हंसा मयंगतीराए, सोवागा कासिभूमीए ॥ १ ॥ देवा य देवलोगंमि, आसि अम्हे महिड्ढिआ') पूरयति यो द्वितीयं, श्लोकं तस्मै ददामि राज्यार्धम् ॥ इति चाघोषयदुच्चैः, पुरेऽखिले प्रतिदिनं चक्री ॥ ३७९ ॥ राज्यार्थी चक्रे तं, श्लोकं सार्धं जनोऽखिलः कण्ठे ॥ पूरितवान्न तु कश्चि—द्विपश्चिदपि पश्चिमश्लोकम् ॥ ३८० ॥ इतश्च–जीवश्चित्रस्य महेभ्य–नन्दनः पुर्मरिंतालसञ्ज्ञपुरे ॥ जातिस्मरणाद् ज्ञात्वा, पूर्वभवा-

१ बाणवृष्टिम् । २ इन्द्रः । ३ कालम् । ४ निर्विभाज्यकालविशेषम् । ५ विद्वान् ।

नाददे दीक्षाम् ॥ ३८१ ॥ ग्रामादिषु विहरंस्तं, मदलं श्लोकं निशम्य लोकेभ्यः ॥ प्राग्भवबान्धवबोधन-कृते स काम्पील्यनगरमगात् ॥ ३८२ ॥ तत्रारामे नाम्ना, मनोरमे संस्थितः स साधुस्तम् ॥ मार्धं श्लोकं श्रुत्वा-रघट्टिकमुखाददोऽवादीत् ॥ ३८३ ॥ ["इमा णो छट्ठिआ जाई, अन्नमन्नेण जा विणा"] इति तेनोक्तमधीत्या-रघट्टिकः श्लोकपश्चिमदलं तत् ॥ गत्वा सपदि नृपाग्रे, श्लोकयुगलमब्रवीत् सकलम् ॥ ३८४ ॥ स्नेहावेशान्मूर्छा-गतस्ततोऽपतदिलापतिरिलायाम् ॥ तच्च प्रेक्ष्यानभ्रा-ऽशनिपातमिवाक्षुभत् परिषत् ॥ ३८५ ॥ जातेदृशी दशा नः, प्रभोर्गिरास्येति परिजनः कोपात् ॥ तमथार-घट्टिकं मुहु-रताडयत् पार्ष्णिघाताद्यैः ॥ ३८६ ॥ न मयायमपूरि ततो, मा मां ताडयत यूयमिति विलपन् ॥ मुक्तः स कोऽस्य पूरक, इति पृष्टश्चाब्रवीदेवम् ॥ ३८७ ॥ श्लोकमपूरयदपर, मुनिर्मदरघट्टनिकटभूमिष्ठः ॥ प्रापमहं तु व्यसनं, मुधैव राज्यस्पृहाग्रहीलः ॥ ३८८ ॥ अथ चन्दनरसपूरैः, संसिक्तो व्यक्तचेतनश्चक्री ॥ विज्ञातमुनिवरागम-वृत्तः स्नेहोल्लसच्चित्तः ॥ ३८९ ॥ दत्त्वारघट्टिकाय, द्युम्नं बहु पारितोषिकं सद्यः ॥ सान्तःपुरपरिवारः, सोत्कण्ठोऽगात्तदुद्यानम् ॥ ३९० ॥ [युग्मम्] नत्वा च तं मुनिवरं, बाष्पजलाप्लुतविलोचनश्चक्री ॥ निषसाद यथास्थानं, प्राच्यस्नेहाधिकस्नेहः ॥ ३९१ ॥ [इह ब्रह्मदत्तहिण्डिमाश्रित्य श्रीउत्तराध्ययनसूत्रनियुक्तौ कश्चिद्विशेषो दृश्यते, स तु तत एवावधार्यः] इत्युक्तश्चित्र-सम्भूतयोः पूर्ववृत्तान्ताख्यानेन सूत्रत्रयभावार्थः ॥ ३ ॥ तयोर्मिथः सम्भाषणं तु सूत्रसिद्धमित्यधुनाऽवशिष्यमाणं तदेव व्याख्यायते। तत्र चक्री यदूचे तत्सम्बन्धपुरस्सरं सूत्रचतुष्केनाह—

मूलम्—चक्कवट्टी महिड्ढीओ, बंभदत्तो महायसो। भायरं बहुमाणेणं, इमं वयणमब्बवी ॥ ४ ॥

1 मूलाना. । 2 पृष्ठ्याम् ।

मूलम्—आसिमो भायरा दोवि, अन्नमन्नवसाणुगा । अन्नमन्नमणुरत्ता, अन्नमन्नहिएसिणो ॥ ५ ॥

मूलम्—दासा दसण्णे आसि, मिआ कालिंजरे नगे । हंसा मयंगतीराए, सोवागा कासिभूमिए ॥ ६ ॥

मूलम्—देवा य देवलोगम्मि, आसि अम्हे महिड्ढिया । इमा णो छट्ठिआ जाई, अन्नमन्नेण जा विणा ॥७॥

व्याख्या—चक्रवर्त्ती महर्द्धिको ब्रह्मदत्तो महायशाः 'भ्रातरं' पूर्वभवसोदरं 'बहुमानेन' मानमप्रतिबन्धेन इदं वक्ष्यमाणवचनमब्रवीत् ॥ ४ ॥ तद्यथा—"आसिमो"त्ति अभूवाऽऽवां भ्रातरौ द्वावपि अन्योन्यं—परस्परं "वसाणुग"त्ति वश—आयत्ततां अनुगच्छतौ यौ तौ 'अन्योन्यवशानुगौ' अन्योन्यवशवर्त्तिनावित्यर्थः । तथा अन्योन्यम् 'अनुरक्तौ' अतीव स्नेहवन्तौ, 'अन्योन्यं हितैषिणौ' मिथः शुभाभिलाषिणौ, पुनःपुनरन्योन्यग्रहणं तु तुल्यचित्ततातिशयख्यापनार्थं, मकारश्च सर्वत्रालाक्षणिकः ॥ ५ ॥ केषु पुनर्भवेष्वित्थमावामभूवेत्याह—दासौ 'दशार्णे' दशार्णदेशे "आसि"त्ति अभूव, मृगौ 'कालिञ्जरे' कालिञ्जरनाम्नि नगे, हंसौ मृतगङ्गातीरे, 'श्वपाकौ' चाण्डालौ 'काशीभूमौ' काश्यभिधाने जनपदे ॥ ६ ॥ देवौ च 'देवलोके' सौधर्माह्वे "आसि"त्ति अभूव "अम्हे"त्ति आवां महर्द्धिकौ, न तु किल्बिषकत्वादिना निन्द्यौ, "इमा णो"त्ति इयं आवयोः षष्ठिका जातिः, कीदृशी या? इत्याह—"अन्नमन्नेण"त्ति 'अन्योन्येन' परस्परेण या विना या परस्परसाहित्यरहितेति भाव इति सूत्रचतुष्कार्थः ॥७॥ इत्थं चक्रिणोक्ते मुनिराह—

मूलम्—कम्मा निआणप्पगडा, तुमे राय ! विचिंतिआ । तेसिं फलविवागेणं, विप्पओगमुवागया ॥ ८ ॥

व्याख्या—'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि, निदानं—साभिष्वङ्गप्रार्थनारूपं तेन प्रकृतानि—प्रकर्षेण रचितानि 'निदानप्रकृतानि' निदा-

नत्रश निबद्धानीत्यर्थः, त्वया राजन् ! विचिन्तितानि, तद्धेतुभूतार्त्तध्यानाभिध्यानेन कर्माण्यपि तथोच्यन्ते 'तेषां' कर्मणा फलं चासौ विपाकश्च-शुभाशुभजनकत्वलक्षणः फलविपाकस्तेन 'विप्रयोगं' विरहम् 'उपागतौ' प्राप्तौ । अयं भावः-यत्तदा त्वया मन्निषिद्धेनापि निदानं कृतं, तस्य फलमेतद्यदावयोस्तथाभूतयोरपि वियोग इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ एवं वियोगहेतुं ज्ञात्वा चक्री पुनः प्रश्नयितुमाह—

मूलम्—सच्चसोअप्पगडा, कम्मा मए पुरा कडा । ते अज्ज परिभुंजामो, किं नु चित्तो वि से तहा ? ॥ ९ ॥

व्याख्या—सत्यं-मृषाभाषात्यागरूपं, शौचं च-निर्मायमनुष्ठानं, ताभ्यां प्रकटानि-ख्यातानि सत्यशौचप्रकटानि 'कर्माणि' प्रक्रमाच्छुभानुष्ठानानि मया पुराकृतानि यानीति शेषः तानि 'अद्य' अस्मिन्दिने शेषतद्भवकालोपलक्षणश्चैतत् "परिभुञ्जामो"त्ति परिभुञ्जे तद्विपाकोपनतस्त्रीरत्नादिभोगद्वारेण वेदये । यथाहमिति गम्यते, 'किमि'ति प्रश्ने, 'नु' इति वितर्के, 'चित्रोपि' चित्रनामापि ? कोर्थो ? भवानपि "से" इति तानि तथा परिभुङ्क्ते ? अपि तु न परिभुङ्क्ते, भिक्षुकत्वाद्भवतः । तथा च किं तव तानि मया सहोपार्जितानि शुभकर्माणि विफलानि जातानीत्याशय इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ इत्थं चक्रिणोक्ते स्वस्वरूपं मुनिराह—

मूलम्—सव्वं सुचिण्णं सफलं नराणं, कडाण कम्माण न मुक्खु अत्थि ।
अत्थेहिं कामेहि अ उत्तमेहिं, आया ममं पुण्णफलोववेए ॥ १० ॥

मूलम्—जाणासि संभूअ ! महाणुभागं, महिड्ढीअं पुण्णफलोववेअं ।
चित्तं पि जाणाहि तहेव रायं !, इड्ढी जुई तस्स वि अ प्पभूआ ॥ ११ ॥

॥२१५॥

मूळम्—महत्थरूवा वयणप्पभूआ, गाहाणुगीआ नरसंघमज्झे ।
जं भिक्खुणो सीलगुणोववेआ, इह जयंते समणो म्हि जाओ ॥ १२ ॥

व्याख्या—सर्वं 'सुचीर्णं' शोभनमनुष्ठितं तपःप्रभृतीति गम्यते, सफलं नराणामुपलक्षणत्वात् शेषप्राणिनां च, किमिति यतः 'कृतेभ्यो' अर्थादवश्यवेद्यतया रचितेभ्यः कर्मभ्यो न 'मोक्षो' मुक्तिरस्ति, ददति हि तानि निजं फलमवश्यमिति भावः । प्राकृतत्वाचेह विभक्तिव्यत्ययः, न च वाच्यं त्वयैवात्र व्यभिचार इत्याह—'अर्थैः' द्रव्यैः 'कामैश्च' शब्दादिभिः 'उत्तमैः' प्रधानैरुपलक्षितः सन्नात्मा "ममं"ति ममापि "पुण्णफलोववेए"ति अत्र 'उप' 'अप' 'इत' इतिशब्दत्रयस्थापने पृषोदरादित्वादपशब्दस्याकारलोपे 'उपपेत' इति द्रष्टव्य. ततश्च पुण्यस्य—शुभकर्मणः फल पुण्यफलं तेनोपपेतो—युक्तः, पुण्यफलोपपेतोऽभूदिति शेषः ॥ १० ॥ ततश्च—'जानासि' अवबुध्यसे यथा त्वमत्मानमिति शेषः, 'हे सम्भूत !' पूर्वभवे सम्भूताभिधान ! 'महानुभागं' बृहन्माहात्म्यं 'महर्धिकं' चक्रवर्त्तिपदावाप्त्या सातिशयमम्पद्युक्तं, अत एव पुण्यफलोपपेतं चित्रमपि जानीहि 'तथैव' तादृशमेव हे राजन् ! । किमित्येवम् ? अत आह—'ऋद्धिः' सम्पत्, 'द्युतिः' दीप्तिः 'तस्यापि' जन्मान्तरनाम्ना चित्राभिधानस्य ममापीति भावः, 'चशब्दो' यस्मादर्थे, ततो यस्मात् 'प्रभूता' बह्वी बभूवेति शेषः, गृहस्थभावे ममाप्येवंविधत्वादेवेति भावः ॥ ११ ॥ यदि तवाप्येवंविधा सम्पदभूत्तदा कथं प्रव्रजितः ? इत्याह—'महार्थरूपा' अनन्तद्रव्यपर्यायात्मकतया बह्वर्थस्वरूपा, वचनेनाप्रभूता वचनाप्रभूता—स्वल्पाक्षरेत्यर्थः । कासौ ? गीयते इति गाथा, सा चेहार्थाद्धर्माभिधायिनी सूत्रपद्धतिः अनुलोमं—श्रोतुरनुकूलं गीता—कथिता अनुगीता, अनेन श्रोत्रनुकूलैव देशना कार्येति ख्यापितं भवति । केत्याह—नरसङ्घमध्ये, न तु कोणके प्रविश्येति भावः, 'यां' गाथा श्रुत्वेति शेषः, 'भि-

श्रमो' मुनयः शीलं–चारित्रं गुणो–ज्ञानं ताभ्यामुपपेताः शीलगुणोपपेता 'इह' जिनप्रवचने 'यतन्ते' यत्नवन्तो भवन्ति, सोपस्कारत्वात्सूत्रस्य, सा मयापि श्रुता, ततः श्रमणोऽस्मि अहं जातो न तु दुःखदग्धत्वादिति भाव इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १२ ॥ एवं मुनिनोक्ते चक्री स्वसम्पदा निमन्त्रयितुमाह—

उच्चोदए महु कक्के अ बंभे, पवेइआ आवसहा य रम्मा। इमं गिहं चित्तधणप्पभूअं, पसाहि पंचालगुणोववेअं

नट्टेहिं गीएहि अ वाइएहिं, नारीजणाइं परिवारयंतो। भुंजाहि भोगाइं इमाइं भिक्खू, मम रोअइ पव्वज्जा हु दुक्खं

व्याख्या—उच्चोदयो मधुः कर्कः चशब्दान्मध्यो ब्रह्मा चेति पञ्च प्रधानाः प्रासादाः प्रवेदिता मम वर्द्धकिपुरःसरैरुपनीता इत्यर्थः, 'आवसथाश्च' शेषा भवनप्रकारा 'रम्याः' रमणीयाः, एते तु यत्रैव चक्रिणे रोचते तत्र भवन्तीति वृद्धाः । किञ्च 'इदं' प्रत्यक्षं गृहमवस्थितिप्रासादरूपं प्रभूतं–बहु, चित्रं–विविधमाश्चर्यकारि वा, धनमस्मिन्निति प्रभूतचित्रधनं, प्राकृतत्वात्पूर्वापरनिपातः, 'प्रसाधि' पालय उपभुङ्क्ष्वेति भावः । पाञ्चाला नाम देशस्तस्मिन् गुणा इन्द्रियोपकारिणो रूपादयस्तैरुपपेतमन्वित पाञ्चालगुणोपपेतं, अयं भावः—पाञ्चालेषु यानि श्रेष्ठवस्तूनि तानि सर्वाण्यस्मिन् गृहे सन्ति, पाञ्चालानां तदातिसमृद्धत्वात्पाञ्चालग्रहणं. अन्यथा हि भरतेपि यद्विशिष्टं वस्तु तत्तदा तद्गृह एव आसीत् ॥ १३ ॥ किञ्च—''नट्टेहिं''ति नृत्यैर्गीतैश्चस्य भिन्नक्रमत्वाद्वादित्रैश्च नारीजनान् 'परिवारयन्' परिवारिकुर्वन् भुङ्क्ष्व भोगान् 'इमान्' प्रत्यक्षान् सूत्रत्वात्सर्वत्र लिङ्गव्यत्ययः, हे भिक्षो ! । इह च यद्गजतुरङ्गादीन विहाय स्त्रीणामेवाभिधान तत् स्त्रीलोलुपत्वात्तस्य, तासामेव चात्यन्ताक्षेपकत्वज्ञापनार्थम् । किमित्येवम् ? अत आह–मह्य 'रोचते'

प्रतिभाति प्रव्रज्या 'हुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च ततो दुःखमेव, न मनागपि सुखमिति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १४ ॥ एवं चक्रिणोक्ते मुनिः किं व्यधात् ? इत्याह—

मूलम्—तं पुव्वनेहेण कयाणुरागं, नराहिवं कामगुणेसु गिद्धं ।
धम्मस्सिओ तस्स हिआणुपेही, चित्तो इमं वयणमुदाहरित्था ॥ १५ ॥

व्याख्या—'तं' ब्रह्मदत्तं पूर्वस्नेहेन कृतानुरागं नराधिपं 'कामगुणेषु' विषयेषु गृद्धं, 'धर्माश्रितो' धर्मे स्थितस्तस्येति चक्रिणो 'हितानुप्रेक्षी' हिताकाङ्क्षी 'चित्रः' चित्रजीवमुनिरिदं 'वचनं' वाक्यमुदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ तदेव दर्शयति—

मूलम्—सव्वं विलविअं गीअं, सव्वं नट्टं विडंबिअं । सव्वे आहरणा भारा, सव्वे कामा दुहावहा ॥ १६ ॥
बालाभिरामेसु दुहावहेसु, न तं सुहं कामगुणेसु रायं ! । विरत्तकामाण तवोधणाणं, जं भिक्खुणं सीलगुणे रयाणं

व्याख्या—सर्वं 'विलपितं' विलपितकल्पं निरर्थकतया रुदितयोनितया च गीतं, मत्तबालादिगीतवत् । सर्वं नृत्यं 'विडम्बितं' विडम्बनाप्रायं, यक्षाविष्टपीतोन्मत्ताद्यङ्गविक्षेपवत् । सर्वाण्याभरणानि भारास्तत्त्वतो भाररूपत्वात्तेषाम् ।

तथाहि कस्यचित् श्रेष्ठि–सुतस्य श्रेष्ठिसम्पदः ॥ वयःसौन्दर्यचातुर्या, प्रिया प्राणप्रियाभवत् ॥ १ ॥ हे स्नुषे ! सौधमध्यात्त्वं, शिलापुत्रकमानय ॥ तामित्यूचेऽन्यदा श्वश्रूः, स्वयं कृत्यपरायणा ॥ २ ॥ महाभारमहं मात–स्तमुद्वोढुं न हीश्वरी ॥ इति सा साह तच्छ्रुत्वा, विममर्शेति तत्पतिः ॥ ३ ॥ देहरक्षापराऽलीको–त्तरमेषा ददौ शठा ॥ तत्तथा शिक्षयाम्येना, नैवं कुर्याद्यथा पुनः ॥ ४ ॥

॥२१८॥

ध्यान्वेति तं रूपद्रोलं, स्वर्णेनावेष्ट्य सर्वतः ॥ तत्स्वरूपमजानत्या-स्तस्याः सोऽन्येद्युरार्पयत् ॥ ५ ॥ सापि तुष्टा तमादाय, विदधे कण्ठभूषणम् ॥ विमृश्यन्ति स्वरूपेण, यान्येनैवाल्पमेधसः ॥ ६ ॥ ततोऽन्यदा तत्पतिस्ता-मित्यप्राक्षीदयि प्रिये ! ॥ इदं भूषणमुद्वोढुं, भवत्या शक्यते न वा ? ॥ ७ ॥ साऽवादीत्किमियन्मात्र-मियतोपि चतुर्गुणान् ॥ सुख सुवर्णालङ्कारा-नुद्वहेह प्रदत्त चेत् ! ॥ ८ ॥ स्मित्वा स्माह ततः कान्तो, यं शिलापुत्रकं तदा ॥ न त्वमुद्वोढुमीशाभूः, करेण क्षणमप्यरे ! ॥ ९ ॥ स्वर्णावृतः स एवासौ, कण्ठेन ध्रियते सुखम् ॥ स्वपुत्र इव वात्सल्या-ज्जातु नोत्तार्यते हृदः ॥ १० ॥ स्वल्पस्यापि सुवर्णस्य, तदहो महिमा महान् ॥ गिरिवद्गुरुरप्येष, येनासीत्तूलवल्लघुः ॥ ११ ॥ तेनेत्युक्ता शठत्वं मे, मर्त्रा ज्ञातमिति ह्रिया ॥ वीक्षामास विलक्षा सा, क्षमां प्रत्युत्तराक्षमा ॥ १२ ॥ स भाररूपोपि चिरं यथाऽश्मा, मोहात्तयालोढ्यत कण्ठपीठे ॥ भूपास्तथान्या अपि भारभूता, वहन्ति लोका विगलद्विवेकाः ॥ १३ ॥ इति श्रेष्ठिसुतवधूकथा ॥ तथा सर्वे कामा दुःखावहा मृगादीनामिवायतौ दुःखदायित्वान्नरकहेतुत्वाच्चेति ॥ १६ ॥ तथा-बालानां-मूढानां अभिरामाः-मनोहरा बालाभिरामास्तेषु 'दुःखावहेषु' दुःप्रापकेषु न तत्सुखं 'कामगुणेषु' मनोज्ञशब्दादिषु सेव्यमानेष्वपि हे राजन् !, किं तत् ? इत्याह-यत्सुखं "विरत्तकामाणं"ति कामविरक्तानां 'तपोधनानां' भिक्षूणा शीलगुणे रतानां स्यादिति शेष इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७ ॥ अथ धर्मफलोपदर्शनेनोपदेष्टुमाह—

॥२११॥ नरिंद जाई अहमा नराणं, सोवागजाई दुहओ गयाणं। जहिं वयं सव्वजणस्स वेसा, वसीअ सोवागनिवेसणेसु ॥२११॥

तीसे अ जाईइ उ पाविआए, वुच्छा मु सोवागनिवेसणेसु। सव्वस्स लोगस्स दुगुंछणिज्जा, इहं तु कम्माइं पुरेकडाइं

मूलम्—सो दाणिसिं राय महाणुभागो, महिड्ढिओ पुण्णफलोववेओ।
चइत्तु भोगाइं असासयाइं, आयाणहेऊ अभिनिक्खमाहि ॥ २० ॥

व्याख्या—'हे नरेन्द्र!' चक्रवर्तिन्! जातिः 'अधमा' निकृष्टा नराणां मध्येऽभूदिति शेषः, श्वपाकजातिं "दुहओ"त्ति द्वयोरप्यावयोर्गतयोः अयं भावः—यदाऽऽवां श्वपाकजातावुत्पन्नौ तदावयोः सर्वजनगर्हिता जातिरासीत्। कदाचिच्चां प्राप्यापि अन्यत्रोषितौ स्यामित्याह—यस्यां 'वयमि'त्यावां, प्राकृतत्वाद्बहुवचनं, सर्वजनस्य 'द्वेष्यौ' अप्रीतिकरौ "वसीअ"त्ति 'अवसाव' उषिताविति यावत्, श्वपाकनिवेशनेषु चाण्डालगृहेषु ॥ १८ ॥ कदाचित्तत्रापि कलाविशेषादिना अहीलनीयौ स्यातामित्याह—तस्यां च 'जातौ' श्वपचसम्बन्धिन्यां, 'तुः' विशेषणे, ततश्च शेषजातिभ्यः कुत्सितत्वं विशिनष्टि, पापैव पापिका—कुत्सिता तस्यां "वुच्छ"त्ति उषितौ 'मु' इत्यावां श्वपाकनिवेशनेषु सर्वस्य लोकस्य 'जुगुप्सनीयौ' हीलनीयौ "इह"ति अस्मिन् जन्मनि, 'तुः' पुनरर्थः, तत इह पुनः 'कर्माणि' शुभानुष्ठानानि "पुरेकडाइं"ति पुराकृतानि शुभजात्यादेर्निबन्धनमिति शेषः, ततो जातप्रत्ययैः पुनरपि तदर्जनायैव यत्नः कार्यो न तु विषयाभिष्वङ्गव्याकुलैरेव स्थेयमित्याशयः ॥ १९ ॥ एतदेवदर्शयति—'स' इति यः सम्भूतमुनिः पूर्वमासीत् स त्वं "दाणिसिं"ति इदानीं राजा महानुभागो महर्द्धिकः पुण्यफलोपपेतश्च सन् दृष्टफलत्वेनाभिनिष्क्रामेति सम्बन्धः, किं कृत्वा? इत्याह—त्यक्त्वा भोगानशाश्वतान्, आदीयते—गृह्यते सद्विवेकैरित्यादानः—चारित्रधर्मस्तद्धेतोः 'अभिनिष्क्राम' आभिमुख्येन प्रव्रज, न हि गृहस्थतायां सर्वचारित्रसम्भव इति सूत्रत्रयार्थः ॥ २० ॥ इत्थमकरणे को दोषः? इत्याह—

मूलम्—इह जीवीए राय असासयंमि, धणिअं तु पुण्णाइं अकुव्वमाणो ।
से सोअई मच्चुमुहोवणीए, धम्मं अकाऊण परम्मि लोए ॥ २१ ॥

व्याख्या—इह 'जीविते' मनुष्यसम्बन्धिन्यायुषि राजन् अशाश्वते' अस्थिरे "धणिअं तु"त्ति अतिशयेनैव न तु केशप्रान्तवच्च-अल्पतामात्रेण, 'पुण्यानि' शुभानुष्ठानान्यकुर्वाणः "से"त्ति 'स' पुण्यानुपार्जको जन्तुः 'शोचति' पश्चात्तापं विधत्ते, मृत्युमुखं-मरणावसरमुपनीतस्तथाविधकर्मभिरुपढौकितो मृत्युमुखोपनीतः सन् धर्ममकृत्वा "परम्मि"त्ति चस्य गम्यत्वात् परस्मिंश्च 'लोके' जन्मान्तररूपे गत इति शेषः, नरकादौ हि असह्यासातवेदनार्दितः शशिनृपवत् किं मया तदैव पुण्यं न कृतमिति खिद्यत एवाधर्मकारीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ न च मृत्युमुखोपनीतस्य परत्र वा दुःखार्दितस्य स्वजनादयस्त्राणाय भाविन इत्याह—

मूलम्—जहेह सीहो व मिअं गहाय, मच्चू नरं नेइ हु अंतकाले ।
न तस्स माया व पिआ व भाया, कालंमि तम्मिंसहरा भवंति ॥ २२ ॥

मूलम्—न तस्स दुक्खं विभयंति नाइओ, न मित्तवग्गा न सुआ न बंधवा ।
इक्को सयं पच्चणुहोइ दुक्खं, कत्तारमेवं अणुजाइ कम्मं ॥ २३ ॥

मूलम्—चिच्चा दुपयं च चउप्पयं च, खित्तं गिहं धणधन्नं च सव्वं ।
सकम्मप्पबीओ अवसो पयाइ, परं भवं सुंदर पावगं वा ॥ २४ ॥

व्याख्या—हस्तिनापुरे हे 'चित्र !' प्राग्भवे चित्राह्वमुने ! दृष्ट्वा 'नरपतिं' सनत्कुमारसञ्ज्ञं तुर्यचक्रिणं महर्द्धिकं कामभोगेषु गृद्धेन मयेति शेषः, निदानम् 'अशुभम्' अशुभानुबन्धि कृतम् ॥ २८ ॥ "तस्स" त्ति सुब्व्यत्ययात् 'तस्मात्' निदानाद् 'मे' मम 'अप्रतिक्रान्तस्य' अप्रतिनिवृत्तस्य तदा हि त्वया बहूक्तेपि न मन्मनसो निवृत्तिरभूदिति 'इदमेतादृशं' अनन्तरवक्ष्यमाणरूपं 'फलं' कार्यं जातमिति शेषः, यत्कीदृशम् ? इत्याह—जानन्नपि यदहं 'धर्मं' श्रुतधर्मादिकं कामभोगेषु 'मूर्च्छितो' गृद्धः तदेतत्कामभोगेषु मूर्च्छनं मम निदानस्य फलमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९ ॥ पुनर्निदानफलमेवोदाहरणेन दर्शयितुमाह—

मूलम्—नागो जहा पंकजलावसण्णो, दट्ठुं थलं नाभिसमेइ तीरं ।
एवं वयं कामगुणेसु गिद्धा, न भिक्खुणो मग्गमणुव्वयामो ॥ ३० ॥

व्याख्या—'नागो' हस्ती 'यथे' त्यौपम्ये, पङ्कप्रधानं जलं पङ्कजलं तत्रावसन्नो—निमग्नः सन् दृष्ट्वा स्थलं 'न' नैव 'अभिसमेति' प्राप्नोति 'तीरं' पारम् अपेर्गम्यत्वात्तीरमपि आस्तां स्थलमिति भावः । एवं वयं कामगुणेषु गृद्धा न 'भिक्षोः' साधोः 'मार्गं' सदाचाररूप 'अनुव्रजामः' अनुसराम इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ पुनरनित्यतां दर्शयितुं मुनिराह—

मूलम्—अच्चेइ कालो त्तरंति राईओ, न यावि भोगा पुरिसाण निच्चा ।
उविच्च भोगा पुरिसं चयंति, दुमं जहा खीणफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥

व्याख्या—'अत्येति' अतिक्रामति 'कालो' यथायुष्ककालः, किमिति ? यतः 'त्वरन्ते' शीघ्रं गच्छन्ति 'रात्रयो' रजन्यो

दिनोपलक्षणश्चैतत्ततोऽनेनायुषोऽस्थिरत्वमुक्तं, उक्तञ्च—"क्षण-याम-दिवस-मास-च्छलेन गच्छन्ति जीवितदलानि ॥ इति विद्वानपि कथमिह, गच्छसि निद्रावशं रात्रौ ? ॥ १ ॥" न च भोगा अपि, अपेरत्र सम्बन्धात् पुरुषाणां 'नित्याः' शाश्वताः, यत उपेत्य स्वप्रवृत्त्या न तु पुरुषाभिप्रायेण भोगाः पुरुषं त्यजन्ति, कमिव क इव ? इत्याह—द्रुमं यथा क्षीणफलं वेत्यौपम्ये भिन्नक्रमश्च, ततः 'पक्षिण इव' विहगा इव, फलोपमानि हि पुण्यानि, ततस्तदपगमे क्षीणफलं वृक्षमिव पुरुषं पक्षिण इव भोगा मुञ्चन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ यत एवमतः—

मूलम्—जइ तंसि भोगे चइउं असत्तो, अज्जाइं कम्माइं करेहि रायं ! ।
धम्मठिओ सव्वपयाणुकंपी, तो होहिसि देवो इओ विउव्वी ॥ ३२ ॥

व्याख्या—यदि त्वमसि भोगांस्त्यक्तुमशक्तः, ततः किम् ? इत्याह—'आर्याणि' शिष्टजनोचितानि 'कर्माणि' कार्याणि कुरु हे राजन् ! 'धर्मे' प्रक्रमाद्गृहस्थधर्मे सम्यग्दृष्ट्याद्याचारलक्षणे स्थितः सन् 'सर्वप्रजानुकम्पी' समस्तप्राणीदयापरः । ततः किं फलम् ? इत्याह—'ततः' आर्यकर्मकरणाद्भविष्यसि 'देवो' वैमानिकः 'इतः' अस्मान्मनुष्यभवादनन्तरं "विउवि"त्ति वैक्रियशरीरवानिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ एवमुक्तोपि यदासौ न किञ्चित्प्रत्यपद्यत तदा मुनिः स्माह—

मूलम्—न तुज्झ भोगे चइऊण बुद्धी, गिद्धो सि आरंभपरिग्गहेसु ।
मोहं कओ इत्तिओ विप्पलावो, गच्छामि रायं ! आमंतिओ सि ॥ ३३ ॥

तं इक्कगं तुच्छसरीरगं से, चिईगयं दहिअ उ पावगेणं। भज्जा य पुत्तोवि अ नायओ वा, दायारमन्नं अणुसंकमंति

व्याख्या—'यथे' त्यौपम्ये इहलोके 'सिंहो' मृगारिः 'वा' इति पूरणे 'मृग' हरिणं 'गृहीत्वा' प्रक्रमात्परलोकं नयतीति सम्बन्धः, एवं 'मृत्युः' यमो 'नरं' मानवं "नेइ हु" त्ति नयत्येव, 'अन्तकाले' आयुःक्षयावसरे, न च तस्य मृत्युना नीयमानस्य माता वा पिता वा भ्राता वा 'काले तस्मिन्' जीवितान्तरूपे अंशं-प्रक्रमाज्जीवितस्य भागं धारयन्ति-मृत्युना नीयमानं रक्षन्तीत्यंशधरा भवन्ति, यथा हि नृपादौ स्वजनसर्वस्वं हरति स्वधनदानात्स्वजनैस्तद्रक्ष्यते, नैवं स्वजीवितांशदानेन तज्जीवितं धार्यते इति भावः, ॥ २२ ॥ न च जीवितारक्षणेपि दुःखांशहारिणो भाविन इत्यपि ध्येयमित्याह—न 'तस्य' मृत्युना नीयमानस्य 'दुखं' शारीरं मानसं वा विभजन्ते' विभागीकुर्वन्ति 'जातयो' दूरवर्तिनः स्वजनाः, न 'मित्रवर्गाः' सुहृत्समूहाः, न 'सुताः' पुत्राः, न 'बान्धवाः' निकटवर्त्तिनः स्वजनाः, किन्तु एकः स्वय 'प्रत्यनुभवति' वेदयते दुःखं, किमिति? यतः-कर्त्तारमेव अनुयाति कर्म ॥ २३ ॥ इत्थमशरणभावनामुक्त्वा एकत्वभावनामाह—त्यक्त्वा 'द्विपदं च' भार्यादि 'चतुष्पदं च' हस्त्यादि 'क्षेत्राम्' इक्षुक्षेत्रादि 'गृहं' धवलगृहादि 'धनं' कनकादि, 'धान्यं च' शाल्यादि सर्व, स्वकर्मैवात्मनो द्वितीयं यस्य स स्वकर्मात्मद्वितीयः 'अवशः' अस्वतन्त्रः प्रयाति 'परम्' अन्यं 'भवं' जन्म 'सुन्दरं' स्वर्गादिकं 'पापकं वा' नरकादिकं स्वकृतकर्मानुरूपमिति भावः ॥ २४ ॥ अथ जीवत्यक्तशरीरस्य का वार्त्ता? इत्याह—'तद्' इति यत्तेन त्यक्तं 'एकक' अद्वितीयं तुच्छम्-असारं शरीरकं तुच्छशरीरकं से तस्य सम्बन्धि 'चितिगतं' चिताप्राप्तं दग्ध्वा 'तुः' पूरणे 'पावकेन' अग्निना, भार्या च पुत्रोपि च ज्ञातयश्च दातारमन्यं 'अनुसङ्क्रामन्ति' उपसर्पन्ति, ते हि गृहमनेनापावनमिति तद्बहिर्निष्काश्य, ज्वलनादिना च भस्मसात्कृत्वा च लौकिककृत्यानि, आक्रन्द्य च कतिचिद्दिनानि पुनः स्वार्थ-

सिद्धये अन्यमनुवर्त्तन्ते, नतु तद्वार्त्तामपि पृच्छतीत्याशय इति सूत्रचतुष्कार्थः ॥ २५ ॥ किञ्च—

मूलम्—उवनिज्जइ जीविअमप्पमायं, वण्णं जरा हरइ नरस्स रायं ! ।
पंचालराया ! वयणं सुणाहि, मा कासि कम्माइं महालयाइं ॥ २६ ॥

व्याख्या—'उपनीयते' ढौक्यते प्रक्रमान्मृत्यवे तथाविधकर्मभिर्जीवितं 'अप्रमादं' प्रमादं विनैव आवीचिमरणेनेति भावः 'वर्णं' सुस्निग्धच्छायात्मकं जरा हरति नरस्य हे राजन् ! यतश्चैवमतः पाञ्चालराज ! वचनं शृणु, किन्तत् ? इत्याह—मा कार्षीः कर्माणि 'महालयानि' अतिशयमहान्ति पञ्चेन्द्रियवधादीनीति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ एवं मुनिनोक्ते चक्री साह—

मूलम्—अहंपि जाणामि जहेह साहू !, जं मे तुमं साहसि वक्कमेअं ।
भोगा इमे संगकरा हवंति, जे दुज्जया अज्जो ! अम्हारिसेहिं ॥ २७ ॥

व्याख्या—अहमपि जानामि तथेति शेषः, 'यथा' येन प्रकारेण 'इह' जगति साधो ! यद् 'मे' मम त्वं 'साधयसि' कथयसि 'वाक्यम्' उपदेशरूपं वचः 'एतद्' अनन्तरोक्तम् । तर्त्कि भोगान्न जहासीत्याह—भोगा 'इमे' प्रत्यक्षाः 'सङ्गकराः' प्रतिबन्धोत्पादका भवन्ति, ये दुस्त्यजा आर्य ! 'अस्मादृशैः' गुरुकर्मभिरिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ किञ्च—

मूलम्—हत्थिणपुरंमि चित्ता, दट्ठूणं नरवइं महिड्ढिअं । कामभोगेसु गिद्धेणं, निआणमसुहं कडं ॥ २८ ॥
तस्स मे अप्पडिकंतस्स, इमं एआरिसं फलं । जाणमाणे वि जं धम्मं, कामभोगेसु मुच्छिओ ॥ २९ ॥ [जुयलं]

व्याख्या—हस्तिनापुरे हे 'चित्र !' प्राग्भवे चित्राह्वमुने ! दृष्ट्वा 'नरपतिं' सनत्कुमारसञ्ज्ञं तुर्यचक्रिणं महर्द्धिकं कामभोगेषु गृद्धेन मयेति शेषः, निदानम् 'अशुभम्' अशुभानुबन्धि कृतम् ॥ २८ ॥ "तस्स"त्ति सुब्व्यत्ययात् 'तस्मात्' निदानाद् 'मे' मम 'अप्रतिक्रान्तस्य' अप्रतिनिवृत्तस्य तदा हि त्वया बहूक्तेपि न मन्मनसो निवृत्तिरभूदिति 'इदमेतादृशं' अनन्तरवक्ष्यमाणरूपं 'फलं' कार्यं जातमिति शेषः, यत्कीदृशम् ? इत्याह–जानन्नपि यदहं 'धर्मं' श्रुतधर्मादिकं कामभोगेषु 'मूर्च्छितो' गृद्धः तदेतत्कामभोगेषु मूर्च्छनं मम निदानस्य फलमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९ ॥ पुनर्निदानफलमेवोदाहरणेन दर्शयितुमाह—

मूलम्—नागो जहा पंकजलावसण्णो, दट्ठुं थलं नाभिसमेइ तीरं ।
एवं वयं कामगुणेसु गिद्धा, न भिक्खुणो मग्गमणुव्वयामो ॥ ३० ॥

व्याख्या—'नागो' हस्ती 'यथे' त्यौपम्ये,पङ्कप्रधानं जलं पङ्कजलं तत्रावसन्नो–निमग्नः सन् दृष्ट्वा स्थलं 'न' नैव 'अभिसमेति' प्राप्नोति 'तीरं' पारम् अपेगम्यत्वात्तीरमपि आस्तां स्थलमिति भावः । एवं वयं कामगुणेषु गृद्धा न 'भिक्षोः' साधोः 'मार्गं' सदाचाररूप 'अनुव्रजामः' अनुसराम इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ पुनरनित्यतां दर्शयितु मुनिराह—

मूलम्—अच्चेइ कालो त्तरंति राईओ, न यात्रि भोगा पुरिसाण निच्चा ।
उविच्च भोगा पुरिसं चयंति, दुमं जहा खीणफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥

व्याख्या—'अत्येति' अतिक्रामति 'कालो' यथायुष्ककालः, किमिति ? यतः 'त्वरन्ते' शीघ्रं गच्छन्ति 'रात्रयो' रजन्यो

 ॥२२४॥

दिनोपलक्षणञ्चैतत्ततोऽनेनायुषोऽस्थिरत्वमुक्तं, उक्तञ्च—"क्षण—याम—दिवस—मास—च्छलेन गच्छन्ति जीवितदलानि ॥ इति विद्वानपि कथमिह, गच्छसि निद्रावशं रात्रौ ? ॥ १ ॥" न च भोगा अपि, अपेरत्र सम्बन्धात् पुरुषाणां 'नित्याः' शाश्वताः, यत उपेत्य स्वप्रवृत्त्या न तु पुरुषाभिप्रायेण भोगाः पुरुषं त्यजन्ति, कमिव क इव ? इत्याह—द्रुमं यथा क्षीणफलं वेत्यौपम्ये भिन्नक्रमश्च, ततः 'पक्षिण इव' विहगा इव, फलोपमानि हि पुण्यानि, ततस्तदपगमे क्षीणफलं वृक्षमिव पुरुषं पक्षिण इव भोगा मुञ्चन्तीति सूत्रार्थ ॥ ३१ ॥ यत एवमतः—

मूलम्—जइ तंसि भोगे चइउं असत्तो, अज्जाइं कम्माइं करेहि रायं ! ।
धम्मठिओ सव्वपयाणुकंपी, तो होहिसि देवो इओ विउव्वी ॥ ३२ ॥

व्याख्या—यदि त्वमसि भोगांस्त्यक्तुमशक्तः, ततः किम् ? इत्याह—'आर्याणि' शिष्टजनोचितानि 'कर्माणि' कार्याणि कुरु हे राजन् ! 'धर्मे' प्रक्रमाद्गृहस्थधर्मे सम्यग्दृष्ट्याद्याचारलक्षणे स्थितः सन् 'सर्वप्रजानुकम्पी' समस्तप्राणीदयापरः । ततः किं फलम् ? इत्याह—'ततः' आर्यकर्मकरणाद्भविष्यसि 'देवो' वैमानिकः 'इतः' अस्मान्मनुष्यभवादनन्तरं "विउवि" त्ति वैक्रियशरीरवानिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ एवमुक्तोपि यदासौ न किञ्चित्प्रत्यपद्यत तदा मुनिः स्माह—

मूलम्—न तुज्झ भोगे चइऊण बुद्धी, गिद्धो सि आरंभपरिग्गहेसु ।
मोहं कओ इत्तिओ विप्पलावो, गच्छामि रायं ! आमंतिओ सि ॥ ३३ ॥

॥२२५॥

व्याख्या—'न' नैव तव भोगानुपलक्षणत्वादनार्यकर्माणि च त्यक्तुं बुद्धिः, 'गृद्धः' असक्तो 'असि' वर्त्तसे 'आरम्भपरिग्रहेषु' सावद्यव्यापारेषु सचित्ताचित्तादिवस्तुस्वीकारेषु च 'मोघं' निष्फलं यथा भवति तथा कृत एतावान् 'विप्रलापो' विविधव्यर्थवचनविन्यासलक्षणः सम्प्रति तु गच्छामि राजन्! 'आमन्त्रितोसि' धातूनामनेकार्थत्वात् पृष्टोसि गन्तुमिति शेषः। तव हि जीवितानित्यतादर्शनादिभिर्बहुभिः प्रकारैरनुशिष्यमाणस्यापि न मनागपि वैराग्यमभूदित्यविनेयत्वादुपेक्षैव वरीयसीति भाव इति सूत्रार्थः ॥३३॥ इत्थमुक्त्वा गते मुनौ ब्रह्मदत्तस्य यदभूत्तदाह—

मूलम्—पंचालराया वि अ बंभदत्तो, साहुस्स तस्सा वयणं अकाउं।
अणुत्तरे भुंजिअ कामभोगे, अणुत्तरे सो नरए पविट्ठो ॥ ३४ ॥

व्याख्या—"पंचालराया वि अ"त्ति 'अपिः' पुनरर्थे 'चः' पूरणे, ततः पाञ्चालराजः पुनर्ब्रह्मदत्तः साधोस्तस्य वचनमकृत्वा गुरुकर्मतया वज्रतन्दुलवदत्यन्तदुर्भेदत्वात् 'अनुत्तरान्' सर्वोत्तमान् भुक्त्वा कामभोगान् 'अनुत्तरे' सकलनरकज्येष्ठे अप्रतिष्ठाने इत्यर्थः, स ब्रह्मदत्तो नरके प्रविष्टः। तदनेन निदानस्य नरकान्तं फलमुपदर्शितं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ यथा चायं नरके प्रविष्टस्तथा तत्कथावशिष्टा इहोच्यते। तथाहि—

तमबोध्यतमं हित्वा, सद्वैद्य इवापटुं निकटमरणम् ॥ विजहार यतिर्भूमी-पतिरपि राज्यं चिरं बुभुजे ॥ ३९२ ॥ तं चान्यदा द्विजः पूर्व-संस्तुतोऽभ्येत्य कोप्यदोवादीत् ॥ भुङ्क्ते यदात्मना त-त्प्रदेहि मे भोजनं चक्रिन्! ॥ ३९३ ॥ ऊचे नृपो मदन्नं, दुर्जर-

मन्यस्य सृजति चोन्मादम् ॥ विप्रो जगाद धिक् त्वां, कदर्यमन्नप्रदानेपि ॥ ३९४ ॥ सकुटुम्बमथ नरेन्द्र–स्तं निजभोजनमभोजय-
त्कोपात् ॥ अथ तस्याविरभून्निशि, मदनोन्मादो भृशं तस्मात् ॥ ३९५ ॥ अनपेक्षितनिजजननी–जामिजनीव्यतिकरस्ततो विप्रः ॥
समुतोपि प्रावर्त्तत, रते सुरामत्त इव विकलः ॥ ३९६ ॥ प्रातस्तु लज्जया स, द्विजो गृहजनश्च तस्य नान्योन्यम् ॥ दर्शयितुमास्यमम-
प्रकन्, मषकपटलमलिनमवसादात् ॥ ३९७ ॥ अनिमित्तारातिर्मा, सकुटुम्बमहीलयन्महीशोऽसौ ॥ इति चिन्तयन्नमर्षा–न्नगरा-
न्निरगात्ततो विप्रः ॥ ३९८ ॥ तेन भ्रमताथ बहिः, पशुपालोऽदर्शि दर्शिताश्चर्यः ॥ कर्करिकाभिः पिप्पल–दलपटलं छिद्रयन् दूरात्
॥ ३९९ ॥ मत्कार्यं कर्तुमसौ, क्षम इति निश्चित्य वाडवः स ततः ॥ इत्यूचे तं सन्मान–दानवचनैर्वशीकृत्य ॥ ४०० ॥ राजपथे यो
द्विरदे, स्थितः सितछत्रचामरो व्रजति ॥ प्रक्षिप्य गोलिके त्वं, तस्य दृशौ स्फोटयेः क्षिप्रम् ॥ ४०१ ॥ तत्प्रतिपद्य जडत्वात्, स्थित्वा
कुड्यान्तरे दृशौ नृपतेः ॥ सह मुक्तगोलिकाभ्यां, सोपि समं स्फोटयामास ॥ ४०२ ॥ पशुवत्पशुपालः सोथ, हन्यमानोङ्गरक्षकै-
र्दृत्वा ॥ राज्ञेऽपकारिणं तं, द्विजमाख्यत्कुमतिदानरिपुम् ॥ ४०३ ॥ तदवेत्य नृपः कुपित–स्तं विप्रं पुत्रमित्रबन्धुयुतम् ॥ व्यापा-
दितवान् सद्यः, कोपो महतां हि नो विफलः ॥ ४०४ ॥ अपरान् पुरोहितादी–नपि निखिलान्नगरवासिनो विप्रान् ॥ सोऽघातयत्कुथा
क नु, रोषान्धाना विवेकमतिः ? ॥ ४०५ ॥ सचिवं चैवमवोचत, भृत्वा स्थालं द्विजन्मनां नयनैः ॥ स्थापय मम पुरतोन्वह–महं
यथा तानि मृद्नामि ॥ ४०६ ॥ गज्ञस्तस्य तमाशय–मवेत्य सचिवोपि शुभमतिः क्रूरम् ॥ आपूर्य श्लेष्मातकै–फलैः पुरोऽस्थापय-

१ कृपणम् । २ जामि. भगिनी । ३ जनी पुत्री । ४ मदिरया मदोन्मत्त । ५ मुखम् । ६ कज्जलसमूहमलिनम् । ७ खेदात् । ८ शत्रुः । ९ विप्र । १० गजे । ११ गोप । १२ विप्राणाम् । १३ शाखोटकतरुफले ।

स्थालम् ॥ ४०७ ॥ तदथ स्थालं नृपतिः, पस्पर्श मुहुर्मुहुः स्वपाणिभ्याम् ॥ 'रमणीरत्नस्पर्शा-दपि तत्स्पर्शेऽधिकं मुमुदे ॥ ४०८ ॥
द्विजनेत्रधिया तानि च, फलानि निर्दयममर्दयन्मुदितः ॥ न च तत्स्थाल पुरतो-ऽपामारयदनिशमपलज्जः ॥ ४०९ ॥ इत्थं प्रवर्द्ध-
माना-ऽशुभपरिणामो दिनं दिनं प्रति सः ॥ अतिगमयति स षोडश, वर्षाण्यविरतविषयतर्षः ॥ ४१० ॥ सर्वायुषाथ नृपतिः शरदां
शतानि, सप्तातिवाह्य विषयामिषलोलुपात्मा ॥ उत्कृष्टजीवितमुपार्ज्य तमस्तमायां, रौद्राशयादजनि नैरयिकः क्षमायाम् ॥ ४११ ॥
इत्युक्तो ब्रह्मदत्तकथावशिष्टांशः, सम्प्रति प्रसङ्गतश्चित्रवक्तव्यतामाह—

मूलम्—चित्तो वि कामेहिं विरत्तकामो, उदत्तचारित्ततवो महेसी ।
अणुत्तरं संजम पालइत्ता, अणुत्तरं सिद्धिगइं गयत्ति बेमि ॥ ३५ ॥

व्याख्या—'चित्रोपि' चित्रः पुनः कामेभ्यो 'विरक्तकामो' निवृत्ताभिलाषः उदात्तं-प्रधानं चारित्रं-सर्वविरतिरूपं तपश्च-द्वादशविधं यस्य स तथा, महर्षिः अनुत्तरं 'संयमं' सप्तदशभेदं पालयित्वा 'अनुत्तरां' सर्वलोकाकाशोपरिवर्त्तिनीं सिद्धिं गतिं 'गतः' प्राप्त इति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥ १३ ॥

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्यमुजिष्योपाध्याय-
श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ त्रयोदशमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १३ ॥

१ श्रीरत्नस्पर्शात् । २ अनष्टविषयेच्छः । ३ वर्षाणाम् ४ भूमौ ।

॥२२८॥

॥ अथ चतुर्दशमध्ययनम् ॥

॥ ऐं नमः ॥ व्याख्यातं त्रयोदशमध्ययनं, अधुनेषुकारीयाख्यं चतुर्दशमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने मुख्यतया निदानदोष उक्तः, प्रसङ्गाच्चानिदानतागुणश्च, अत्र पुनर्मुख्यतया स एवोच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्येदमादौ सूत्रत्रयम्—

मूलम्—देवा भवित्ता ण पुरे भवंमि, केई चुआ एगविमाणवासी ।
पुरे पुराणे उसुआरनामे, खाए समिद्धे सुरलोअरम्मे ॥ १ ॥
सकम्मसेसेण पुराकएणं, कुलेसुदग्गेसु अ ते पसूआ ।
निव्विण्ण संसारभया जहाय, जिणिंदमग्गं सरणं पवण्णा ॥ २ ॥
पुमत्तमागम्म कुमार दो वि, पुरोहिओ तस्स जसा य पत्ती ।
विसालकित्ती अ तहेसुआरो, राईत्थ देवी कमलावई अ ॥ ३ ॥

व्याख्या—देवा भूत्वा पूर्वभवे 'केचिद्' अनिर्दिष्टनामानश्च्युताः स्वर्गादिति शेषः, एकस्मिन्—पद्मगुल्मनाम्नि विमाने वसन्तीत्येवंशीला एकविमान वासिनः, 'पुरे' नगरे 'पुराणे' चिरन्तने इषुकारनाम्नि 'ख्याते' प्रसिद्धे समृद्धे सुरलोकरम्ये स्वम्—आत्मीयं कर्म—पुण्यप्रकृतिरूपं तस्य शेषः—उद्धरितं स्वकर्मशेषस्तेन पुराकृतेन कुलेषु 'उदग्रेषु' उच्चेषु 'चः' पूरणे, 'ते' इति ये देवा भूत्वा च्यु-

तास्ते 'प्रसूताः' उत्पन्नाः, "निव्विण"त्ति आर्षत्वात् 'निर्विण्णाः' उद्विग्नाः संसारभयात्, "जहाय"त्ति त्यक्त्वा भोगादीति शेषः 'जिनेन्द्रमार्गं तीर्थङ्करोक्तं मुक्तिपथं 'शरणं' अपायरक्षाक्षमं आश्रयं 'प्रपन्नाः' अभ्युपगताः तेषु कः किंरूपो जिनेन्द्रमार्गं प्रपन्नः ? इत्याह-'पुंस्त्वं' पुरुषत्वमागम्य "कुमार"त्ति 'कुमारौ' अकृतपाणिग्रहणौ द्वौ 'अपिः' पूरणे, सुलभबोधिकतयाऽन्येषां च बोधिलाभहेतुतया प्राधान्यख्यापनार्थमनयोः पूर्वमुपादानं। पुरोहितो भृगुनामा तृतीयः, तस्य 'यशा' च नाम्ना पत्नी चतुर्थः, 'विशालकीर्तिश्च' विस्तीर्णयशाश्च तथा इषुकारो नाम राजा पञ्चमः "इत्थ"त्ति अत्रैव भवे 'देवी' इति प्रधानभार्या, प्रक्रमात्तस्यैव राज्ञः कमलावती च नाम्ना षष्ठ इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ अथैतेषु कुमारयोर्यथा जैनमार्गावाप्तिर्जाता तथा दर्शयितुमाह—

जाईजरामच्चुभयाभिभूआ, बहिंविहाराभिणिविट्ठचित्ता। संसारचक्कस्स विमोक्खणट्ठा दट्ठुण ते कामगुणे विरत्ता

मूलम्—पिअपुत्तगा दोण्णि वि माहणस्स, सकम्मसीलस्स पुरोहिअस्स।

सरित्तु पोराणिअ तत्थ जाइं, तहा सुचिण्णं तव संजमं च ॥ ५ ॥

व्याख्या—जाति-जरा-मृत्युभयाभिभूतौ बहिः संसाराद्विहारः-स्थानं बहिर्विहारः स चार्थान्मोक्ष एव, तस्मिन्नभिनिविष्टं-बद्धाग्रहं चित्तं ययोस्तौ तथा, संसारश्चक्रमिव संसारचक्रं तस्य 'विमोक्षणार्थं' त्यागार्थं दृष्ट्वा साधूनिति शेषः, 'तौ' अनन्तरोक्तौ 'कामगुणे' कामगुणविषये विरक्तौ "पिअपुत्तग"त्ति प्रियौ-वल्लभौ पुत्रावेव पुत्रकौ, प्रियौ च तौ पुत्रकौ च प्रियपुत्रकौ द्वावपि 'माहनस्य' द्वि-

१ मुनिपथं हर्षमतो ॥

जस्य 'स्वकर्मशीलस्य' यजनाद्यनुष्ठानरतस्य 'पुरोहितस्य' शान्तिकर्तुः "सरित्तु"त्ति स्मृत्वा 'पौराणिकीं' चिरन्तनीं 'तत्रे'ति सन्निवेशे 'जातिं' जन्म जातिस्मरणं प्राप्येत्यर्थः । तथा 'सुचीर्णं' निदानादिनानुपहतत्वेन सम्यक् सेवितं तपः संयमं च स्मृत्वा कामगुणे विरक्ताविति योग इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४–५ ॥ ततस्तौ यदकार्ष्टां तदाह—

मूलम्—ते कामभोगेसु असज्जमाणा, माणुस्सएसुं जे आवि दिव्वा ।
मोक्खाभिकंखी अभिजायसड्ढा, तायं उवागम्म इमे उदाहु ॥ ६ ॥

व्याख्या—'तौ' पुरोहितसुतौ कामभोगेषु "असज्जमाण"त्ति 'असजन्तौ' सङ्गमकुर्वन्तौ 'मानुष्यकेषु' मनुष्यसम्बन्धिषु ये चापि 'दिव्याः' देवसम्बन्धिनस्तेषु चेति प्रक्रमः, मोक्षाभिकाङ्क्षिणौ 'अभिजातश्रद्धौ' उत्पन्नतत्त्वरुची 'तातं' पितरमुपागम्य 'इदं' वक्ष्यमाणं "उदाहु" 'उदाहरतां' उक्तवन्ताविति सूत्राक्षरार्थः ॥ ६ ॥ भावार्थस्त्वेषां सूत्राणां कथानकादवसेयस्तत्सम्प्रदायश्चायं, तथाहि—

चित्रसम्भूतयोः पूर्व–भवे यौ सुहृदावुभौ ॥ अभूतां वल्लवौ साधु–सेवाध्वस्तविपल्लवौ ॥ १ ॥ तावपि व्रतमाराध्या–भवतां मानुषौ सुरौ ॥ व्रतं हि चेन्न मोक्षाय, तर्हि स्वर्गाय जायते ॥ २ ॥ क्षितिप्रतिष्ठितपुरे, तावभूतां ततश्च्युतौ ॥ सोदराविभ्यतनयौ, सुन्दराश्विनाविव ॥ ३ ॥ इभ्यपुत्रास्तयोस्तत्र. चत्वारोऽन्यमहर्द्धिकाः ॥ जज्ञिरे सुहृदः पुण्य—शालिना सुलभा हि ते ॥ ४ ॥ उपभुज्य चिरं भोगां–स्ते षडप्यन्यदा मुदा ॥ श्रुत्वा धर्मं गुरूपान्ते, प्राव्रजन् विजितेन्द्रियाः ॥ ५ ॥ पालयित्वा चिरं दीक्षा—मधीत्य विविधं श्रुतम् ॥ विधायानशनं प्रान्ते, ते त्रिपद्य महर्षयः ॥ ६ ॥ विमाने पद्मगुल्माह्वे, प्रथमत्रिदिवस्थिते ॥ जज्ञिरे

त्रिदशश्रेष्ठा-श्चतुःपल्योपमायुषः ॥ [युग्मम्] तत्रापि विविधैर्भोगै-रतिवाह्यायुरात्मनः ॥ गोपजीवामरौ मुक्त्वा-ऽच्यवन्त प्राक्सुराः परे ॥ ८ ॥ तेष्वेकः कुरुदेशोर्वी-ललनामौलिभूषणे ॥ इषुकारपुरे भूमा-निषुकाराभिधोऽभवत् ॥ ९ ॥ अन्यस्तु तस्य राज्ञोऽभू-न्महिषी कमलावती ॥ सर्वाङ्गसुभगा भूमीं-गतेव जेयवाहिनी ॥ १० ॥ तस्यैवासीत्तृतीयस्तु, पुरोधा भृगुसञ्ज्ञकः ॥ पुरोधसोऽभवद्भार्या, तुरीयस्तु यशाभिधा ॥ ११ ॥ पुरोहितस्य तस्याभू-त्कालेपि न यदाङ्गजः ॥ तदा तच्चिन्तयात्यन्त-मन्तः स व्याकुलोभवत् ॥ १२ ॥ दध्यौ चेत्यनिशं चित्ता-नन्दनान्नन्दनान् विना ॥ सौधं शून्यमिवाभाति, विना वृक्षान् वनं यथा ॥ १३ ॥ दैवज्ञपृच्छां देवोप—याचितानि च सोन्वहम् ॥ व्यधात् पुत्रार्थमार्त्तो हि, देवादीन् बहु सेवते ॥ १४ ॥ इतश्च तौ गोपजीव-देवाववधिनान्यदा ॥ भृगोः पुत्रौ भविष्याव, इति ज्ञात्वा महाशयौ ॥ १५ ॥ निर्ग्रन्थरूपं निर्माय, भृगोः सौधे समेयतुः ॥ तौ प्रेक्ष्य मुदितः सोपि, प्राणमद्रमणीयुतः ॥ १६ ॥ [युग्मम्] श्रुत्वा तद्देशना श्राद्ध-धर्मं च प्रतिपद्य सः ॥ इति पप्रच्छ हे पूज्यौ!, पुत्रा मे भाविनो न वा ? ॥ १७ ॥ तावूचतुः सुतौ द्वौ ते, भाविनौ तौ च सन्मती ॥ शिशुत्व एव प्रव्रज्यां, विश्वपूज्यां ग्रहीष्यतः ॥ १८ ॥ नान्तरायस्तदा कार्यः, प्रव्रज्यां गृह्णतोस्तयोः ॥ तौ हि प्रव्रजितौ लोकं, प्रभूतं बोधयिष्यतः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा तौ गतौ देवा-वन्यदा च ततश्च्युतौ ॥ गर्भे पुरोधसः पत्न्या, यशाया अवतेरतुः ॥ २० ॥ ततः सभार्यो गत्वाऽस्था—द्ग्रामे क्वापि पुरोहितः ॥ आजन्मापि मुनीन्मास्म-पश्यतां मत्सुताविति ॥ २१ ॥ अथ क्रमाद्यशाऽसूत, सुतयुग्मं मनोरमम् वव्रृधाते च तौ बालौ, तत्र पद्माविव ह्रदे ॥ २२ ॥ देवादिहागतान्साधू-न्मास्म सङ्गच्छतां सुतौ ॥ तत्सङ्गमे हि चारित्रं, द्रुतमेतौ ग्रहीष्यतः ॥ २३ ॥

१ इन्द्राणी ।

॥२३२॥

ध्यातवेति मोहतिमिरा—पास्तविज्ञानलोचनौ ॥ इत्यशिक्षयतां पुत्रौ, यशा-भृगुपुरोहितौ ॥ २४ ॥ "हे पुत्रौ ! ये हि यतयो, मुण्डा दण्डादिधारिणः ॥ शनैर्नीचैर्दृशो दम्भा-द्विचरन्ति बका इव ॥ २५ ॥ गृहीत्वा डिम्भरूपाणि. ते विनिघ्नन्ति सत्वरम् ॥ राक्षसा इव तन्मांसं, भक्षयन्ति च निर्दयाः ॥ २६ ॥ तद्युवाभ्यां न गन्तव्यं, तेषां पार्श्वे कदाचन ॥ विस्रम्भश्च न कर्तव्य-स्तेषां विस्रब्ध-घातिनाम् ॥ २७ ॥" पितृभ्यां मोहमूढाभ्यां, श्रावौ ताविति शिक्षितौ ॥ क्रीडन्तौ जग्मतुः स्वैरं, बहिर्ग्रामात्ततोऽन्यदा ॥ २८ ॥ दैवाद्वटस्य तस्याधः, साधवोऽपि समीऽभ्यागच्छतो मार्ग-प्रतिपन्नान्मुनींश्च तौ ॥ वटमारोहतां नंष्ट्वा, वित्रस्तौ विहगाविव ॥ २९ ॥ दैवाद्वटस्य तस्याधः, साधवोऽपि समागताः ॥ उपचक्रमिरे भोक्तुं, पूर्वोपात्ताशनादिकम् ॥ ३० ॥ तत्र स्वाभाविकं वीक्ष्य, वटस्थौ तौ कुमारकौ ॥ दध्यतुर्भक्तमेवामी, भुञ्जते न पुनः पलम् ॥ ३१ ॥ तत्पित्रोर्वचनं तस्मा-देषु सङ्गच्छते कथम् ? ॥ दोषश्चायमसंस्ताभ्या—मुक्तोऽमीषां किमावयोः ? ॥ ३२ ॥ किञ्चावामीदृशान् क्वापि, श्रमणान् दृष्टपूर्विणौ ॥ ध्यायन्तावित्ति तौ प्राच्यां, जातिं सस्मरतुर्निजाम् ॥ ३३ ॥ श्रामण्यं प्राक्कृतं स्मृत्वा, सम्बुद्धौ दध्यतुश्च तौ ॥ पितृभ्यां वञ्चितावावा-महो ! मोहान्मृषोक्तिभिः ॥ ३४॥ ध्यायन्तौ तावेवमुत्तीर्य तस्माद् न्यग्रोधद्रोस्तान्मुनीन्द्रांश्च नत्वा ॥ गत्वा स्वीयं सौधमभ्येत्य ताता-ऽभ्यर्णं चञ्चद्वर्णमित्यभ्यधत्ताम् ॥ ३५ ॥ इत्युक्तः सम्प्रदायः, सम्प्रदायशेषं तु सूत्रसिद्धमिति तदेवाथ व्याख्यायते । तत्र यथा तौ तातमूचतुस्तथाह—

मूलम्—असासयं दट्ठुमिमं विहारं, बहुअंतरायं न य दीहमाउं ।
तम्हा गिहंसी न रइं लभामो, आमंतयामो चरिसामु मोणं ॥ ७ ॥

व्याख्या—अशाश्वतम्' अनित्यं दृष्ट्वा 'इमं' प्रत्यक्षं 'विहारं' मनुष्यत्वेनावस्थानं, बहवः अन्तरायाः—रोगादयो यत्र तद्बह्वन्तरायं, 'न च' नैव दीर्घम् 'आयुः' जीवितं सम्प्रति पल्योपमाद्यायुषोऽभावात्, यत एवं तस्माद्गृहे न रतिं लभावहे, अत एव 'आमन्त्रयावः' पृच्छाव आवां चरिष्यावो 'मौनं' संयममिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवं ताभ्यामुक्ते—

मूलम्—अह तायओ तत्थ मुणीण तेसिं, तवस्स वाघायकरं वयासी ।
इमं वयं वेदविदो वयंति, जहा न होई असुआण लोगो ॥ ८ ॥
अहिज्ज वेए परिविस्स विप्पे, पुत्ते परिट्ठप्प गिहंसि जाया! ।
भुच्चा ण भोए सह इत्थिआहिं, आरण्णगा होह मुणी पसत्था ॥ ९ ॥

व्याख्या—'अथ' अनन्तरं तात एव तातकः 'तत्र' तस्मिन्नवसरे 'मुन्योः' भावतः प्रतिपन्नमुनिभावयोः 'तयोः' कुमारयोः तपस उपलक्षणत्वादशेषधर्मानुष्ठानस्य च व्याघातकरं वचनमिति शेषः "वयासि"त्ति अवादीद्, तदेव दर्शयति इमां वाचं वेदविदो वदन्ति, यथा—न भवति 'असुतानाम्' अपुत्राणां 'लोकः' परलोकः, तं विना पिण्डदानाद्यभावे गत्याद्यभावात् । तथा च वेदवचः—"अनपत्यस्य लोका न सन्तीति ।" अन्यैरप्युक्तं—"पुत्रेण जायते लोक, इत्येपा वैदिकी श्रुतिः ॥ अथ पुत्रस्य पुत्रेण, स्वर्गलोके महीयते ॥ १ ॥" इति यत एवं तस्मात् ॥ अधीत्य वेदान्, 'परिवेष्य' भोजयित्वा विप्रान्, पुत्रान् 'परिष्ठाप्य' निवेश्य गृहे, 'हे जातौ' ! पुत्रौ ! तथा भुक्त्वा 'ण' इति वाक्यालङ्कारे, भोगान् सह स्त्रीभिः, 'आरण्यकौ' अरण्यवासितापसव्रतधारिणौ "होह"त्ति भवतं युवां मुनी प्रशस्ताविति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८-९ ॥ इत्थं तेनोक्ते कुमारौ यदकार्ष्टां तदाह—

मूलम्—सोअग्गिणा आयगुणिंधणेणं, मोहानिला पज्जलणाहिएणं ।
संतत्तभावं परितप्पमाणं, लालप्पमाणं बहुहा बहुं च ॥ १० ॥

पुरोहिअं तं कमसोऽणुणिंतं, निमंतयंतं च सुए धणेणं। जहक्कमं कामगुणेहिं चेव, कुमारगा ते पसमिक्ख वक्कं॥

मूलम्—वेआ अहीआ न हवंति ताणं, भुत्ता दिआ निंति तमंतमे णं ।
जाया य पुत्ता न हवंति ताणं, को नाम ते अणुमन्निज्ज एअं ? ॥ १२ ॥

मूलम्—खणमित्तसुक्खा बहुकालदुक्खा, पगामदुक्खा अनिगामसुक्खा ।
संसारमोक्खस्स विपक्खभूआ, खाणी अणत्थाण उ कामभोगा ॥ १३ ॥

परिव्वयंते अनिअत्तकामे, अहो अ राओ परितप्पमाणे। अन्नप्पमत्ते धणमेसमाणे, पप्पोति मच्चुं पुरिसे जरं च ॥
इमं च मे अत्थि इमं च नत्थि, इमं च मे किच्चमिमं अकिच्चं। तं एवमेवं लालप्पमाणं, हरा हरंति त्ति कहं पमाओ?

व्याख्या—'शोकाग्निना' पुत्रविरहसम्भावनोद्भवशोकवह्निना, किंभूतेन ? आत्मनो गुणा आत्मगुणाः—अनादिकालसहचरितत्वाद्रागादयस्ते इन्धनमुद्दीपकतया यस्य स तथा तेन, 'मोहानिलात्' अज्ञानवायोः "पज्जलणाहिएणं"ति सूत्रत्वादधिकं प्रज्वलनं यस्य स तथा तेन, सन्तप्तः भावः—अन्तःकरणमस्येति सन्तप्तभावस्त, अत एव 'परितप्यमानं' समन्ताद्दह्यमानं, 'लालप्यमानं' पुनः पुन-

र्दीनवचांसि लपन्तं, 'बहुधा' अनेकप्रकारं 'बहु च' प्रभूतं यथा स्यात्तथा, पुरोहितं 'तमि'ति प्रक्रान्तं ''कमसो''त्ति क्रमेण 'अनुनयन्तं' स्वाभिप्रायेण प्रज्ञापयन्तं निमन्त्रयन्तं च, सुतौ भनेन यथाक्रमं 'कामगुणैश्चैव' मनोज्ञशब्दाद्यैः कुमारकौ तौ 'प्रसमीक्ष्य' प्रकर्षेण मोहाच्छादितमतिमालोक्य 'वाक्यं' वक्ष्यमाणं उक्तवन्ताविति शेषः किं तद् ? इत्याह–वेदा अधीता न भवन्ति 'त्राणं' शरणम्, तत्पठनमात्राद्दुर्गतिपातरक्षणासिद्धेः। उक्तं हि–''अकारणमधीयानो, ब्राह्मणस्तु युधिष्ठिर ! ॥ दुष्कुलेनाप्यधीयन्ते, शीलं तु मम रोचते ॥ १ ॥ शिल्पमध्ययनं नाम, वृत्तं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ वृत्तस्थ ब्राह्मणं प्राहु–र्नेतरान् वेदजीवकान् ॥ २ ॥'' तथा ''भुत्त''त्ति अन्तर्भूतणिगर्थत्वाद्भोजिता द्विजा नयन्ति तमसोपि यत्तमस्तमस्तमस्तस्मिन्–अतिरौद्रे रौरवादिके नरके इत्यर्थः, 'णमि'ति वाक्यालङ्कारे, ते हि भोजिता कुमार्गप्ररूपणपशुवधादावेव प्रवर्त्तन्ते, ततः पात्रबुद्ध्या तेषां भोजनं नरकहेतुरेवेति कुतस्तेषां निस्तारकत्वं ?। तथा जाताश्च पुत्रा न भवन्ति त्राणं नरकादौ पततामिति शेषः। उक्तञ्च वेदानुगैरपि–''यदि पुत्राद्भवेत्स्वर्गो, दानधर्मो न विद्यते ॥ मुषितस्तत्र लोकोयं, दानधर्मो निरर्थकः ॥ १ ॥ बहुपुत्रा दुली गोधा, ताम्रचूडस्तथैव च ॥ तेषां च प्रथम स्वर्गः, पश्चाल्लोको गमिष्यति ॥ २ ॥'' यतश्चैवं ततः 'को नाम' न कोपीत्यर्थः 'ते' तव 'अनुमन्येत' अनुजानीयात्सविवेक इति गम्यते 'एतत्' पूर्वोक्तं वेदाध्ययनादीति ॥ तथा क्षणमात्रसौख्या बहुकालं दुःखं–नरकादिविषयं येभ्यस्ते बहुकालदुःखाः 'प्रकामदुःखाः' अतिशयितदुःखाः 'अनिकामसौख्याः' अप्रकृष्टसुखाः, संसारमोक्षस्य विपक्षभूताः, 'खानि' आकरोऽनर्थानां, तुरेवकारार्थो भिन्नक्रमश्च, ततः खानिरेव कामभोगाः ॥ अनर्थखनित्वमेव स्पष्टयितुमाह—'परिव्रजन्' विषयसुखलाभार्थमितस्ततो भ्राम्यन् 'अनिवृत्तकामः' अनुपरताभिलाषः सन्, ''अहो अ राओ''त्ति आर्षत्वादस्य च भिन्नक्रमत्वादह्नि रात्रौ च 'परितप्यमानः' तत्प्राप्त्यै समन्ताच्चिन्ताग्निना दह्यमानः,

॥२३६॥

अन्ये-स्वजनास्तदर्थं प्रमत्तः-तत्कृत्यासक्तचेता अन्यप्रमत्तो धनं 'एषयन्' विविधोपायैर्गवेषयमाणः "पप्पोति"त्ति प्राप्नोति मृत्युं पुरुषो जरां च ॥ तथा-इमं च मे अस्ति धान्यादि, इदं च नास्ति रूप्यादि, इदं च मे 'कृत्यं गृहवरण्डिकादि, इदमकृत्यं प्रारब्धमपि वाणिज्यादि न कर्तुमुचितं, 'तं' पुरुषं 'एवमेव' वृथैव 'लालप्यमान' अत्यर्थं वदन्तं हरन्त्यायुरिति 'हराः' दिनरजन्यादयो 'हरन्ति' भवान्तरं नयन्ति । इत्यतो हेतोः कथं प्रमादो धर्मे कर्तुं युक्तः ? इति सूत्रषट्कार्थः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ अथ तौ धनादिना लोभयितुं पुरोधाः प्राह—

मूलम्—धणं पभूअं सह इत्थिआहिं, सयणा तहा कामगुणा पगामा ।

तवं कए तप्पति जस्स लोओ, तं सव्व साहीणमिहेव तुब्भं ॥ १६ ॥

व्याख्या—धनं प्रभूतं सह स्त्रीभिः 'स्वजनाः' पितृपितृव्यादयः, तथा 'कामगुणाः' शब्दादयः 'प्रकामाः' अतिशायिनो वर्तन्त इति गम्यं, 'तपः' कष्टानुष्ठानं 'कृते' निमित्तं 'तप्यते' अनुतिष्ठति 'यस्य' धनादेर्लोकः तत्सर्वं स्वाधीनम् 'इहैव' अस्मिन्नेव गृहे "तुब्भं"ति युवयोरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ तावाहतुः—

मूलम्—धणेण किं धम्मधुराहिगारे ?, सयणेण वा कामगुणेहिं चेव ? ।

समणा भविस्सामु गुणोहधारी, बहिंविहारा अभिगम्म भिक्खं ॥ १७ ॥

व्याख्या—धनेन किं ? न किञ्चिदित्यर्थः, धर्म एव सात्त्विकधुरन्धरैरुह्यमानतया धूरिव धर्मधुरा तदधिकारे तत्प्रस्तावे स्वज-

॥२३७॥

नेन वा कामगुणैश्चैव, ततः श्रमणौ भविष्यावो 'गुणौघधारिणौ' क्षमादिगुणसमूहधारकौ, बहिर्ग्रामादिभ्यो विहारो ययोस्तौ 'बहिर्विहारौ' अप्रतिबद्धविहारावित्यर्थः 'अभिगम्य' आश्रित्य भिक्षामिति सूत्रार्थः ॥१७॥ आत्मास्तित्वमूलत्वाद्धर्मानुष्ठानस्य तन्निराकर्तुं भृगुराह—

मूलम्—जहा य अग्गी अरणी असंतो, खीरे घयं तिल्लमहा तिलेसु ।
एमेव जाया सरिरंमि सत्ता, संमुच्छई नासइ नावचिट्ठे ॥ १८ ॥

व्याख्या—यथैव चकारस्यैवकारार्थत्वात् अग्निः "अरणि"त्ति 'अरणितः' अग्निमन्थनकाष्ठाद् 'असन्' अविद्यमान एव सम्मूर्च्छति, तथा क्षीरे घृतं, तैलमथ तिलेषु, एवमेव हे जातौ ! शरीरे सत्त्वाः "संमुच्छई"त्ति 'सम्मूर्च्छन्ति' पूर्वमसन्त एवोत्पद्यन्ते । तथा "नासइ"त्ति 'नश्यन्ति' अभ्रपटलवद्विलयमुपयान्ति । "नावचिट्ठे"त्ति न पुनरवतिष्ठन्ते, शरीरनाशे सति तन्नाशादिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ कुमारावाहतुः—

मूलम्—नो इंदिअगिज्झो अमुत्तभावा, अमुत्तभावा वि अ होइ निच्चो ।
अज्झत्थहेउं निअओऽस्स बंधो, संसारहेउं च वयंति बंधं ॥ १९ ॥

व्याख्या—नो इन्द्रियग्राह्यः सत्त्व इति प्रक्रमः, 'अमूर्त्तभावात्' इन्द्रियग्राह्यरूपाद्यभावात्, तथा अमूर्त्तभावादपि च भवति नित्यः, तथा हि–यद्द्रव्यत्वे सति अमूर्त्तं तन्नित्यं आकाशवत्। न चैवममूर्त्तत्वादेव बन्धासम्भवः इति वाच्यं ?, यतः 'अज्झत्थहेउं''ति इहाध्यात्मशब्देनात्मस्थाः मिथ्यात्वादय उच्यन्ते, ततस्तद्धेतुः–तन्निमित्तो नियतो–निश्चितोऽस्य जन्तोर्बन्धः–कर्मभिः संश्लेषः,

यथाऽमूर्तस्यापि नभसो मूर्तैरपि घटादिभिः सम्बन्धः एवमस्यापि मूर्तैरपि कर्मभिर्न विरुध्यते, तथा संसारहेतुं च वदन्ति बन्धमिति, ततश्चास्त्येवात्मा चेतनाश्रयः, तदभावे हि प्रतिदेहिनमुपलभ्यमानस्य चैतन्यस्य निरास्पदत्वप्रसङ्गात् । न च वाच्यं पृथिव्यादिभूतानि चैतन्यस्याश्रय इति न तस्य निरास्पदत्वमिति ? पृथक्स्थितेषु तिलेषु स्नेहस्येव पृथग्भूतेषु भूतेषु चैतन्यांशस्याप्यनुपलब्धेः, यच्च येषु पार्थक्यावस्थायां स्वल्पमपि नास्ति न तत्तेषु संहितेष्वपि भवितुमर्हति रेणुकणेषु तैलमिव, स्यादेतन्मद्याङ्गेषु मदशक्तिः पूर्वमनुपलभ्यमानापि संहितेषु तेषु दृश्यत इति चेन्नैवं, तेषु पूर्वमपि मदशक्तेः किञ्चिदुपलभ्यमानत्वात्, दृश्यते हि धातकीपुष्पेषु मनाग् वैकल्यजनकत्वं, गुडे बलवर्धकत्वं चेति, एवमन्येष्वपि तदङ्गेषु द्रष्टव्यम् , न चैवं पार्थक्यावस्थायां पृथ्व्यादिषु किञ्चिदस्पष्टमपि चैतन्यमुपलभ्यते , तत एभ्योऽतिरिक्त एव तस्याश्रय एष्टव्यः, स चात्मैवेति स्थितं । स च नित्यो भवान्तरयायी, तस्य च मिथ्यात्वादिभिर्बन्धो बन्धादेव च संसार इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ ततश्च—

मूलम्—जहा वयं धम्ममयाणमाणा, पावं पुरा कम्ममकासि मोहा ।
उरुब्भमाणा परिरक्खिअंता, तं नेव भुज्जो वि समायरामो ॥ २० ॥

व्याख्या—'यथा वयं' इत्यावां 'धर्मं' सम्यग्दर्शनादिकं अजानन्तौ 'पापं' पापहेतुः 'पुरा' पूर्वं 'कर्म' अनुष्ठानं "अकासि"त्ति अकार्ष्व 'मोहात्' तत्त्वाज्ञानात् 'अपरुद्ध्यमानाः' गृहान्निर्गममलभमानाः 'परिरक्ष्यमाणाः' अनुजीविभिरनुपाल्यमानाः 'तत्' पापकर्म नैव 'भूयोऽपि' पुनरपि समाचरामो यथावद्विदितवस्तुस्वरूपत्वादिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ अन्यच्च—

१ अरूपं हि यथाकाशं, रूपिद्रव्यादिभाजनम् । तथा ह्यरूपी जीवोऽपि, रूपिकर्मादिभाजनम् ॥ १ ॥

मूलम्—अब्भाहयंमि लोगंमि, सव्वओ परिवारिए । अमोहाहिं पडंतीहिं, गिहंसि न रइं लभे ॥ २१ ॥

व्याख्या—'अभ्याहते' पीडिते लोके 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'परिवारिते' परिवेष्टिते 'अमोघाभिः' अवन्ध्यप्रहरणोपमाभिः पतन्तीभिः 'गृहे' गृहवासे न रतिं लभावहे, यथा वागुरावेष्टितो मृगो अमोघैश्च प्रहरणैर्व्याधेनाऽभ्याहतो न रतिं लभते एवमावामपीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ भृगुराह—

मूलम्—केण अब्भाहओ लोओ, केण वा परिवारितो । का वा अमोहा वुत्ता, जाया! चिंतापरो हुमि २२

व्याख्या—केन व्याधकल्पेनाभ्याहतो लोकः? केन वा वागुरारूपेण परिवारितः? का वा 'अमोघा' अमोघप्रहरणोपमा उक्ताः? हे जातौ! चिन्तापरः "हुमि"त्ति भवामि, ततो ममावेद्यतामयमर्थ इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ तावाहतुः—

मूलम्—मच्चुणब्भाहओ लोओ, जराए परिवारिओ । अमोहा रयणी वुत्ता, एवं ताय! विआणह ॥ २३ ॥

व्याख्या—मृत्युनाभ्याहतो लोकस्तस्य सर्वत्राप्रतिहतप्रसरत्वात्, जरया परिवारितस्तस्या एव मरणाभिघातयोग्यतापादने प्रवणत्वात्, अमोघा रजन्य उक्ताः दिनाविनाभावित्वात्तासां दिनाश्च, तत्पतने ह्यवश्यम्भावी जनाभिघातः, एवं तात! विजानीतेति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ किञ्च—

मूलम्—जा जा वच्चइ रयणी, न सा पडिनिअत्तई । अहम्मं कुणमाणस्स, अहला जंति राइओ ॥ २४ ॥

मूलम्—जा जा वच्चइ रयणी, न सा पडिनिअत्तई । धम्मं च कुणमाणस्स, सहला जंति राइओ ॥ २५ ॥

॥२४०॥

व्याख्या—या या व्रजति रजनी उपलक्षणत्वाद्दिनं च न सा 'प्रतिनिवर्त्तते' पुनरागच्छति, ताश्चाधर्मं कुर्वतो जन्तोरिति शेषः, अफला यान्ति रात्रयः, अधर्मनिबन्धनं गार्हस्थ्यमिति तत्त्याग एव श्रेयान् ॥ तथा—प्राग्वन्नवरं "धम्मं च" त्ति धर्मं पुनः कुर्वाणस्य सफला धर्मफलत्वाज्जन्मनः न च व्रतं विना धर्म इत्यतस्तदेव प्रतिपत्स्यावहे इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ अथ तद्वचनेन प्रतिबुद्धो भृगुराह—

मूलम्—एगओ संवसित्ता णं, दुहओ सम्मत्तसंजुआ। पच्छा जाया! गमिस्सामो, भिक्खमाणा कुले कुले ।२६।

व्याख्या—'एकतः' एकस्मिन् स्थाने 'समुष्य' सहैव उषित्वा "दुहओ" त्ति द्वयं च द्वयं च 'द्वये' आवां युवां च सम्यक्त्वसंयुता उपलक्षणत्वाद्देशविरत्या च संयुताः 'पश्चाद्' यौवनोत्तरकालं हे जातौ ! गमिष्यामो वयं प्रव्रज्य मासकल्पादिक्रमेणेति शेषः, भिक्षमाणाः 'कुले कुले' गृहे गृहे अज्ञातोञ्छवृत्त्येति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कुमारावाहतुः—

मूलम्—जस्सत्थि मच्चुणा सक्खं, जस्स वऽत्थि पलायणं ।
जो जाणे न मरिस्सामि, सो हु कंक्खे सुए सिआ ॥ २७ ॥

मूलम्—अजेव धम्मं पडिवज्जयामो, जहिं पवण्णा न पुणब्भवामो ।
अणागयं नेव य अत्थि किंचि, सद्धाखमं णे विणइत्तु रागं ॥ २८ ॥

व्याख्या—यस्यास्ति मृत्युना सह 'सख्यं' मैत्री, यस्य वास्ति 'पलायनं' नशनं मृत्योरिति प्रक्रमः, तथा यो जानाति यथाहं न

॥ २४१ ॥

मूलम्—अब्भाहयंमि लोगंमि, सव्वओ परिवारिए। अमोहाहिं पडंतीहिं, गिहंसि न रइं लभे ॥ २१ ॥

व्याख्या—'अभ्याहते' पीडिते लोके 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'परिवारिते' परिवेष्टिते 'अमोघाभिः' अवन्ध्यप्रहरणोपमाभिः पतन्तीभिः 'गृहे' गृहवासे न रतिं लभावहे, यथा वागुरावेष्टितो मृगो अमोघैश्च प्रहरणैर्व्याधेनाऽभ्याहतो न रतिं लभते एवमावामपीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ भृगुराह—

मूलम्—केण अब्भाहओ लोओ, केण वा परिवारितो। का वा अमोहा वुत्ता, जाया! चिंतापरो हुमि २२

व्याख्या—केन व्याधकल्पेनाभ्याहतो लोकः? केन वा वागुरारूपेण परिवारितः? का वा 'अमोघा' अमोघप्रहरणोपमा उक्ताः? हे जातौ! चिन्तापरः "हुमि"त्ति भवामि, ततो ममावेद्यतामयमर्थ इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ तावाहतुः—

मूलम्—मच्चुणब्भाहओ लोओ, जराए परिवारिओ। अमोहा रयणी वुत्ता, एवं ताय! विआणह ॥ २३ ॥

व्याख्या—मृत्युनाभ्याहतो लोकस्तस्य सर्वत्राप्रतिहतप्रसरत्वात्, जरया परिवारितस्तस्या एव मरणाभिघातयोग्यतापादने प्रवणत्वात्, अमोघा रजन्य उक्ताः दिनाविनाभावित्वात्तासां दिनाश्च, तत्पतने ह्यवश्यम्भावी जनाभिघातः, एवं तात! विजानीतेति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ किञ्च—

मूलम्—जा जा वच्चइ रयणी, न सा पडिनिअत्तई। अहम्मं कुणमाणस्स, अहला जंति राइओ ॥ २४ ॥

मूलम्—जा जा वच्चइ रयणी, न सा पडिनिअत्तई। धम्मं च कुणमाणस्स, सहला जंति राइओ ॥ २५ ॥

व्याख्या—या या व्रजति रजनी उपलक्षणत्वाद्दिनं च न सा 'प्रतिनिवर्त्तते' पुनरागच्छति, ताश्चाधर्मं कुर्वतो जन्तोरिति शेषः, अफला यान्ति रात्रयः, अधर्मनिबन्धनं गार्हस्थ्यमिति तत्त्याग एव श्रेयान् ॥ तथा—प्राग्वन्नवरं "धम्मं च" त्ति धर्मं पुनः कुर्वाणस्य सफला धर्मफलत्वाज्जन्मनः न च व्रतं विना धर्म इत्यतस्तदेव प्रतिपत्स्यावहे इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४–२५ ॥ अथ तद्वचनेन प्रतिबुद्धो भृगुराह—

मूलम्—एगओ संवसित्ता णं, दुहओ सम्मत्तसंजुआ। पच्छा जाया! गमिस्सामो, भिक्खमाणा कुले कुले ।२६।

व्याख्या—'एकतः' एकस्मिन् स्थाने 'समुष्य' सहैव उषित्वा "दुहओ" त्ति द्वयं च द्वयं च 'द्वये' आवां युवां च सम्यक्त्वसंयुता उपलक्षणत्वाद्देशविरत्या च संयुताः 'पश्चाद्' यौवनोत्तरकालं हे जातौ! गमिष्यामो वयं प्रव्रज्य मासकल्पादिक्रमेणेति शेषः, भिक्षमाणाः 'कुले कुले' गृहे गृहे अज्ञातोञ्छवृत्त्येति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कुमारावाहतुः—

मूलम्—जस्सत्थि मच्चुणा सक्खं, जस्स वऽत्थि पलायणं ।
जो जाणे न मरिस्सामि, सो हु कंक्खे सुए सिआ ॥ २७ ॥

मूलम्—अज्जेव धम्मं पडिवज्जयामो, जहिं पवण्णा न पुणब्भवामो ।
अणागयं नेव य अत्थि किंचि, सद्धाखमं णे विणइत्तु रागं ॥ २८ ॥

व्याख्या—यस्यास्ति मृत्युना सह 'सख्यं' मैत्री, यस्य वास्ति 'पलायनं' नशनं मृत्योरिति प्रक्रमः, तथा यो जानाति यथाहं न

मरिष्यामि, "सो हु" त्ति स एव 'काङ्क्षति' वाञ्छति 'श्वः' आगामिदिने स्यादिदं कार्यमिति शेषः ॥ ततश्च—अद्यैव धर्मं प्रतिपद्यामहे "जहिं" ति आर्षत्वाद्यं धर्मं 'प्रपन्नाः' आश्रिता न पुनः "भवामो" त्ति 'भविष्यामः' न पुनर्जन्मजरामरणाद्यनुभविष्यामस्तदभावहेतुत्वाद्धर्मस्य । किञ्च—'अनागतम्' अप्राप्तं नैव चास्ति 'किञ्चित्' सुन्दरमपि वस्तु विषयसौख्यादि, सर्वभावानामनन्तशः प्राप्तत्वात्, अतः श्रद्धा—अभिलाषः (तया) क्षमं—युक्तं धर्मानुष्ठानं कर्तुमिति शेषः, "णे" त्ति 'नः' अस्माकं "विणइत्तु" त्ति व्यपनीय 'रागं' स्वजनाभिष्वङ्गलक्षणमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २७–२८ ॥ इदञ्चाकर्ण्य जातव्रताशयो भृगुर्ब्राह्मणीं धर्मविघ्नकरीं मत्वेदमाह—

मूलम्—पहीणपुत्तस्स हु नत्थि वासो, वासिट्ठि! भिक्खायरिआइ कालो ।
साहाहिं रुक्खो लहई समाहिं, छिन्नाहिं साहाहिं तमेव खाणुं ॥ २९ ॥

मूलम्—पंक्खाविहूणो व जहेह पक्खी, भिच्चविहूणो व रणे नरिंदो ।
विवन्नसारो वणिओ व पोए, पहीणपुत्तोम्हि तहा अहं पि ॥ ३० ॥

व्याख्या—"पहीणपुत्तस्स" त्ति पुत्राभ्यां प्रहीणः—त्यक्तः पुत्रप्रहीणस्तस्य प्राकृतत्वात् पूर्वापरनिपातः, 'हुः' पूरणे नास्ति 'वासः' अवस्थानं मम गृह इति शेषः, हे वासिष्ठि ! वसिष्ठगोत्रोद्भवे ! 'भिक्षाचर्यायाः' व्रतस्य 'कालः' प्रस्तावो वर्त्तते इति गम्यं । किमित्येवम् ? अत आह—शाखाभिर्वृक्षो लभते 'समाधिं' स्वास्थ्यं, छिन्नाभिः शाखाभिः 'तमेव' वृक्षं स्थाणुं जनो वदतीति शेषः, यथा हि शाखा द्रुमस्य शोभा संरक्षणादिना समाधिहेतव एवं ममाप्येतौ सुतौ तद्रहितश्चाहमपि स्थाणुकल्प एवेति भावः ॥ किञ्च—पक्षविहीनो

'वा' दृष्टान्तान्तरसमुच्चये, यथा 'इह' लोके पक्षी, भृत्यविहीनो वा रणे नरेन्द्रो, 'विपन्नसारो' विनष्टहिरण्यादिद्रव्यो वणिगिव 'पोते' प्रवहणे भिन्ने इति शेषः, एते यथा व्यसनभागितया विषीदन्ति पुत्रप्रहीणस्तथाहमप्यस्मीति सूत्रद्वयार्थः ॥२९–३०॥ वासिष्ठयाह—

मूलम्—सुसंभिआ कामगुणा इमे ते, संपिंडिआ अग्गरसप्पभूआ ।
भुंजामु ता कामगुणे पगामं, पच्छा गमिस्सामि पहाणमग्गं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—'सुसम्भृताः सुष्ठु संस्कृताः कामगुणाः 'इमे' स्वगृहवर्त्तिनः 'ते' तव, तथा 'सम्पिण्डिताः' पुञ्जीकृताः "अग्गरस" त्ति अग्र्याः—प्रधानास्ते च ते रसाश्च—मधुरादयो अग्र्यरसाः प्रभूताः, कामगुणान्तर्गतत्वेपि रसानां पृथगुपादानमतिगृद्धिहेतुत्वात् भुञ्जीवहि 'तत्' तस्मात्कामगुणान् 'प्रकामम्' अत्यर्थं 'पश्चाद्' वृद्धावस्थायां गमिष्यावः 'प्रधानमार्गं' प्रव्रज्यारूपं मुक्तिमार्गमिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ भृगुः प्राह—

मूलम्—भुत्ता रसा भोइ ! जहाइ णो वओ, न जीविअट्ठाए जहामि भोए ।
लाभं अलाभं च सुहं च दुक्खं, संचिक्खमाणो चरिस्सामि मोणं ॥ ३२ ॥

व्याख्या—'भुक्ताः' सेविता रसा उपलक्षणत्वाच्छेषकामगुणाश्च "भोइ" त्ति हे भवति ! ब्राह्मण्या आमन्त्रणमेतत्, 'जहाति' त्यजति 'नः' अस्मान् 'वयः' प्रकमादिष्टक्रियाकरणक्षमं, उपलक्षणत्वाज्जीवितं च, ततो यावत्तन्न त्यजति तावत्प्रव्रजाम इति भावः । प्रजहामि दीक्षां हि भवान्तरभाविभोगार्थं गृह्णासि ते चाधुनापि सन्त्येव, तत्किं तयेति प्रेरणायामाह—न 'जीवितार्थम्' असंयमजीवितहेतोः

भोगान् किन्तु लाभमलाभं च, सुखं चस्य भिन्नक्रमाद् दुःखं च "संचिक्खमाणो" त्ति 'समतया ईक्षमाणः' लाभालाभसुखदुःखजीवितमरणादिषु समतामेव भावयन्निति भावः, चरिष्यामि 'मौनं' मुनिभाव, ततो मुक्त्यर्थमेव मे दीक्षाप्रतिपत्तिरिति सूत्रार्थः ।३२। यशा प्राह–

मूलम्—मा हु तुमं सोअरिआण संभरे, जुण्णो व्व हंसो पडिसोअगामी ।
भुंजाहि भोगाइं मए समाणं, दुक्खं खु भिक्खायरिआ विहारो ॥ ३३ ॥

व्याख्या—'मा' निषेधे, 'हुः' वाक्यालङ्कारे, त्व 'सौदर्याणां' भ्रातॄणामुपलक्षणत्वाच्छेषस्वजनानां भोगानां च "संभरे" त्ति अस्मार्षीः "जुण्णोव्व हंसो" त्ति जीर्णो हंस इव प्रतिस्रोतोगामी सन्, अयं भावः–यथासौ नदीस्रोतसि प्रतिकूलगमनमतिकष्टमारभ्यापि तत्राशक्तः पुनरनुस्रोत एव धावति, तथा त्वमपि व्रतभारं वोढुमक्षमः स्वजनान् भोगांश्च स्मरिष्यसि, ततो भुङ्क्ष्व भोगान् मया 'समान' सार्द्धं, "दुक्खं खु" त्ति दुःखमेव 'भिक्षाचर्या' भिक्षाटनं 'विहारो' ग्रामादिष्वप्रतिबद्धविहारः, उपलक्षणश्चैतच्छिरोलोचादीनामिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ भृगुः प्राह—

मूलम्—जहा य भोइ ! तणुअं भुअंगमो, निम्मोअणिं हेच्च पलेइ मुत्तो ।
एमेए जाया पयहंति भोए, तेहं कहं नाणुगमिस्समिक्को ! ॥ ३४ ॥

मूलम्—छिंदित्तु जालं अबलं व रोहिआ, मच्छा जहा कामगुणे पहाय ।
धोरेज्जसीला तवसा उदारा, धीरा हु भिक्खायरिअं चरंति ॥ ३५ ॥

व्याख्या—यथा 'चः' पूर्त्तौ "भोइ" त्ति हे भवति! 'तनुजां' देहोद्भवां भुजङ्गमो 'निर्मोचनीं' कञ्चुलिकां हित्वा 'पर्येति' समन्ताद्गच्छति 'मुक्तो' निरपेक्षः "एमेए" त्ति एवमेतौ जातौ 'प्रजहीतः' त्यजतो भोगान् 'तौ' जातौ अहं कथं न 'अनुगमिष्यामि' प्रव्रज्याग्रहणेनानुसरिष्यामि 'एकः' अद्वितीयः, किं? ममासहायस्य गृहवासेनेति भावः ॥ तथा—छित्वा जालम् 'अबलमिव' दुर्बलमिव बलीयोऽपीति शेषः, 'रोहिताः' रोहितजातीया मत्स्याश्चरन्तीति सम्बन्धः, 'यथे' ति दृष्टान्तोपन्यासे, तथेति गम्यते, ततश्च तथा जालरूपान् कामगुणान् 'प्रहाय' त्यक्त्वा धुरि वहन्ति धौरेयास्तेषामिव शीलम्—उत्क्षिप्तभारनिर्वाहलक्षणं येषां ते तथा, 'तपसा' अनशनादिना 'उदाराः' प्रधानाः 'धीराः' सात्त्विकाः 'हुः' इति यस्माद्भिक्षाचर्यां व्रतं चरन्त्यतोऽहमपीत्थं व्रतमेव ग्रहीष्यामीति सूत्रद्वयार्थः ॥३४-३५॥ इत्थं प्रतिबोधिता ब्राह्मण्याह—

मूलम्—नभे व कोंचा समइक्कमंता, तताणि जालाणि दलित्तु हंसा ।
पलिंति पुत्ता य पई अ मज्झं, तेहं कहं नाणुगमिस्समिक्का? ॥ ३६ ॥

व्याख्या—नभसीव क्रौञ्चाः 'समतिक्रामन्तः' तान् तान्देशानुल्लङ्घयन्तः, 'ततानि' दीर्घाणि 'जालानि' बन्धनानि 'दलित्वा' भित्त्वा "हंस" त्ति चस्य गम्यत्वात् हंसाश्च "पलिंति" त्ति 'परियन्ति' समन्ताद्गच्छन्ति, एवं पुत्रौ च पतिश्च "मज्झं" ति मम सम्बन्धिनो ये ततजालोपमं विषयाभिष्वङ्गं हित्वा नभःकल्पे निरुपलेपे संयमाध्वनि तानि तानि संयमस्थानान्यतिक्रामन्तो यान्ति तानहं कथं नानुगमिष्याम्येका सतीति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ इत्थं चतुर्णामपि व्रतप्रतिपत्तौ यदभूत्तद्द्वादशभिः सूत्रैराह—

न विद्यते अन्यत् "इहेह" त्ति इहलोके इह च मरणे किञ्चित्राणमिति सम्बन्धः, ततो धर्म एव विधेयो विद्वद्भिरिति भावः ॥ यतो धर्माद्विना न त्राणं ततः—नाऽह 'रमे' रतिमवाप्नोमि "पक्खिणि पंजरे व" त्ति पक्षिणीव पञ्जरे, अयं भावः—यथाऽसौ दुःखदायिनि पञ्जरे रतिं न प्राप्नोति एवमहमपि जरामरणाद्युपद्रवविद्रुते भवपञ्जरे । अत एव "संताणछिन्न" त्ति 'छिन्नसन्ताना' प्रक्रमाद्विनाशितस्नेहसन्ततिः चरिष्यामि 'मौनं' मुनिभावं, 'अकिञ्चना' हिरण्यादिकिञ्चनरहिता, ऋजु—मायारहितं कृतम्—अनुष्ठितं यस्याः सा ऋजुकृता, निष्क्रान्ता आमिषाद्—विषयादेर्निरामिषा, परिग्रहारम्भावेव जीवदूषणाद्दोषौ ताभ्यां निवृत्ता परिग्रहारम्भदोषनिवृत्ता, सूत्रे चैवमुपन्यासः प्राकृतत्वात् ॥ तथा—दवाग्निना यथाऽरण्ये दह्यमानेषु जन्तुषु 'अन्ये' 'सत्त्वाः' अविवेकिनः प्रमोदन्ते रागद्वेषवशङ्गताः ॥ एवमेव वयं 'मूढाः' मोहवशगाः कामभोगेषु मूर्च्छिताः दह्यमानं न बुध्यामहे रागद्वेषाग्निना 'जगत्' प्राणिसमूहं, यो हि सविवेको रागादिरहितश्च स्यात् स दावाग्निना दह्यमानानन्यसत्त्वान् दृष्ट्वा स्वरक्षणोपायपर एव स्यान्न तु मोदते, यस्तु मूर्खो रागादिमांश्च स आयतिमचिन्तयन्मोदते, ततो वयमपि भोगात्यागादज्ञानिन एवेति भावः ॥ ये त्वेवंविधा न स्युस्ते किं कुर्युरित्याह—भोगान् भुक्त्वा पुनरुत्तरकालं वान्त्वा च लघुर्वायुस्तद्भूताः सन्तो विहरन्तीत्येवं शीला लघुभूतविहारिणोऽप्रतिबद्धविहारिण इत्यर्थः, 'आमोदमानाः' प्रमोदं यान्तस्तथाविधानुष्ठानेनेति शेषः, गच्छन्ति विवक्षितस्थानमिति शेषः, क इव ? भिन्नक्रमस्य इवशब्दस्येह योगात् 'द्विजा इव' पक्षिण इव 'कामक्रमाः' स्वेच्छाचारिणः, यथा हि द्विजा यत्र यत्र रोचते तत्र तत्र मोदमाना भ्राम्यन्ति, एवं मुनयोऽप्यभिष्वङ्गाभावाद्यत्र यत्र संयमनिर्वाहस्तत्र तत्र यान्तीति भावः ॥ पुनरर्थादिषु रागं निराकर्तुमाह—'इमे' प्रत्यक्षाः शब्दादयो विषयाः 'चः' अप्यर्थे भिन्नक्रमश्च, ततो 'बद्धा अपि' नियन्त्रिता अपि बहूपायै रक्षिता अपीत्यर्थः, स्पन्दन्ते' अस्थितिधर्मतया कम्पन्ते, ये कीदृशाः ?

इत्याह–मम उपलक्षणत्वात्तव च हस्तं हे आर्य ! आगताः स्ववशा इत्यर्थः, 'वयं च' वयं पुनः सक्ताः कामेष्वेवंविधेष्वपि तदहो मोह-विलसितमिति भावः । यतः एवं ततो भविष्यामो यथा 'इमे' पुरोहितादयः, अयं भावः–यथामीभिश्चञ्चलत्वं वीक्ष्यामी त्यक्तास्तथा वयमपि त्यक्षामः इति ॥ नन्वस्थिरा अपि कामाः सुखहेतवस्तत्किं त्यज्यन्ते ? इत्याह—'सामिषं' पिशितरूपामिषयुक्तं 'कुललं' गृध्रं शकुनिकां वा दृष्ट्वा 'बाध्यमानं' पीड्यमानं विहगान्तरैरिति गम्यते, 'निरामिषं च तमेव निर्भयं वीक्ष्येति शेषः, 'आमिषं' धनधान्या-दिसङ्गहेतुं सर्वमुज्झित्वा 'विहरिष्यामि' अप्रतिबद्धविहारेण 'निरामिषा' निःसङ्गा ॥ उक्तानुवादेनोपदेष्टुमाह—'गृध्रोपमान्' सामिषगृ-ध्रसमान् 'तुः' पूर्त्तौ, ज्ञात्वा "णं" वाक्यालङ्कारे, कामयन्ते–शब्दादीन् वाञ्छन्तीति कामाः–विषयाभिलाषिणस्तान् संसारवर्द्धनान्, "उरगो सुवण्णपासेव" त्ति उरग इव 'सुपर्णपार्श्वे' गरुडाभ्यर्णे 'शङ्कमानो' भयत्रस्तः 'तनु' स्तोकं यतनयेत्यर्थः 'चरेः' क्रियासु प्रव-र्त्तेथाः, यथा गरुडोपमैर्विषयैर्न बाध्यसे तथा यतस्वेति भावः ॥ ततश्च—नाग इव बन्धनं छित्त्वा आत्मनो वसतिं व्रज, अयं भावः–यथा हस्ती बन्धनवरत्रां छित्त्वात्मनो 'वसतिं' विन्ध्याटवीं व्रजत्येवं त्वमपि कर्मबन्धनं छित्वा आत्मनः शुद्धजीवस्य वसतिम्–आश्रयं मुक्तिं व्रजेः, अनेन दीक्षायाः फलमुक्तं, एवमुपदिश्योपसंहरति । 'एतद्' यन्मयोक्तं 'पथ्यं' हितं 'महाराज !' इषुकार ! इत्येतन्मया श्रुतं साधुभ्यो न तु स्वधियैवोच्यत इति सूत्रद्वादशकार्थः ॥ ३७–३८–३९–४०–४१–४२–४३–४४–४५–४६–४७–४८ ॥ एवं च तद्गिरा प्रतिबुद्धो नृपस्ततो यत्तौ द्वावपि चक्रतुस्तदाह—

मूलम्—चइत्ता विउलं रज्जं, कामभोगे अ दुच्चए । निव्विसया निरामिसा, निन्नेहा निप्परिग्गहा ॥४९॥

सम्मं धम्मं विआणित्ता, चिच्चा कामगुणे वरे । तवं पगिज्झ जहक्खायं, घोरं घोरपरक्कमा ॥५०॥

मूलम्—पुरोहिअं तं ससुअं सदारं, सुच्चाऽभिणिक्खम्म पहाय भोए ।
कुडुंबसारं विउलुत्तमं तं, रायं अभिक्खं समुवाय देवी ॥ ३७ ॥

वंतासी पुरिसो रायं, न सो होइ पसंसिओ । माहणेण परिच्चत्तं, धणं आयाउमिच्छसि ॥ ३८ ॥

सव्वं जगं जइ तुहं, सव्वं वाऽवि धणं भवे । सव्वं पि ते अपज्जत्तं, नेव ताणाय तं तव ॥ ३९ ॥

मरिहिसि राय जया तया वा, मणोरमे कामगुणे पहाय ।
इक्को हु धम्मो नरदेव ! ताणं, न विज्जइ अन्नमिहेह किंची ॥ ४० ॥

नाऽहं रमे पक्खिणि पंजरे वा, संताणछिन्ना चरिस्सामि मोणं ।
अकिंचणा उज्जुकडा निरामिसा, परिग्गहारंभनिअत्तदोसा ॥ ४१ ॥

दवग्गिणा जहा रण्णे, डज्झमाणेसु जंतुसु । अन्ने सत्ता पमोअंति, रागद्दोसवसंगया ॥ ४२ ॥

एवमेव वयं मूढा, कामभोगेसु मुच्छिआ । डज्झमाणं न बुज्झामो, रागदोसग्गिणा जगं ॥ ४३ ॥

भोगे भुच्चा वमित्ता य, लहुभूयविहारिणो । आमोदमाणा गच्छंति, दिया कामकमा इव ॥ ४४ ॥

इमे अ बद्धा फंदंति, मम हत्थज्जमागया । वयं च सत्ता कामेसु, भविस्सामो जहा इमे ॥ ४५ ॥
सामिसं कुललं दिस्स, बज्झमाणं निरामिसं । आमिसं सव्वमुज्झित्ता, विहरिस्सामो निरामिसा ॥ ४६ ॥
गिद्धोवमे उ नच्चा णं, कामे संसारवड्ढणे । उरगो सुवण्णपासे वा, संकमाणो तणुं चरे ॥ ४७ ॥
नागोव्व बंधणं छित्ता, अप्पणो वसइं वए । एअं पत्थं महारायं, इसुआरेत्ति मे सुयं ॥ ४८ ॥

व्याख्या—पुरोहितं तं ससुतं सदारं श्रुत्वा 'अभिनिष्क्रम्य' गृहान्निर्गत्य प्रहाय भोगान् प्रव्रजितमिति शेषः, 'कुटुम्बसारं' धनधा-
न्यादि, विपुलं च तदुत्तमं च विपुलोत्तमं तत्पुरोहितत्यक्तं गृह्णन्तमिति शेषः, "रायं" ति राजानं 'अभीक्ष्ण' पुनः पुनः 'समुवाच' सम्य-
गुक्तवती 'देवी' कमलावती नाम्नी ॥ किं तत् ? इत्याह — 'वान्ताशी' वान्तभोजी पुरुषो य इति शेषः, हे राजन् ! न स भवति
प्रशंसितो धीधनैरिति शेषः, कथमहं वान्ताशी ? इत्याह—यतो ब्राह्मणेन परित्यक्तं धनमादातुमिच्छसि, त्यक्तधनं हि गृहीतोज्झितत्वेन
वान्तकल्पं, तथादित्सुर्भवानपि वान्ताश्येव, न चैतद्भवादृशामुचितमित्याशयः ॥ किञ्च—सर्वं जगद्यदि "तुहं" ति तव आयत्तमिति
शेषः, सर्वं वापि धनं भवेत् सर्वमपि तत् 'ते' तव 'अपर्याप्तम्' अशक्तमिच्छां पूरयितुमिति शेषः, अपर्यवसितत्वात्तस्याः । तथा नैव
त्राणाय जरामरणाद्यपनोदाय 'तदि' ति सर्वं जगद्धनं वा तवेति ॥ किञ्च—मरिष्यसि राजन् ! यदा तदा वा काले, जातस्य ध्रुवं मृत्यु-
र्युक्तं—"कच्चित्सखे ! त्वया दृष्टः, श्रुतः सम्भावितोऽथवा ॥ क्षितौ वा यदि वा स्वर्गे, यो जातो न मरिष्यति ? ॥ १ ॥" मनोरमान्
कामगुणान् 'प्रहाय' त्यक्त्वा न तु किञ्चित्त्वया सहाऽऽयास्यतीति भावः । ततः "एगो हु" त्ति एक एव धर्मो नरदेव ! 'त्राणं' शरणं,

न विद्यते अन्यत् "इहेह" त्ति इहलोके इह च मरणे किञ्चित्राणमिति सम्बन्धः, ततो धर्म एव विधेयो विद्वद्भिरिति भावः ॥ यतो धर्माद्विना न त्राणं ततः—नाऽहं 'रमे' रतिमवाप्नोमि "पक्खिणि पंजरे व" त्ति पक्षिणीव पञ्जरे, अयं भावः—यथाऽसौ दुःखदायिनि पञ्जरे रतिं न प्राप्नोति एवमहमपि जरामरणाद्युपद्रवविद्रुते भवपञ्जरे । अत एव "संताणछिन्न" त्ति 'छिन्नसन्ताना' प्रक्रमाद्विनाशितस्नेहसन्ततिः चरिष्यामि 'मौनं' मुनिभावं, 'अकिञ्चना' हिरण्यादिकिञ्चनरहिता, ऋजु—मायारहितं कृतम्—अनुष्ठितं यस्याः सा ऋजुकृता, निष्क्रान्ता आमिषाद्—विषयादेर्निरामिषा, परिग्रहारम्भावेव जीवदूषणाद्दोषौ ताभ्यां निवृत्ता परिग्रहारम्भदोषनिवृत्ता, सूत्रे चैवमुपन्यासः प्राकृतत्वात् ॥ तथा—दवाग्निना यथाऽरण्ये दह्यमानेषु जन्तुषु 'अन्ये' 'सत्त्वाः' अविवेकिनः प्रमोदन्ते रागद्वेषवशङ्गताः ॥ एवमेव वयं 'मूढाः' मोहवशगाः कामभोगेषु मूर्च्छिताः दह्यमानं न बुध्यामहे रागद्वेषाग्निना 'जगत्' प्राणिसमूहं, यो हि सविवेको रागादिरहितश्च स्यात् स दावाग्निना दह्यमानानन्यसत्त्वान् दृष्ट्वा स्वरक्षणोपायपर एव स्यान्न तु मोदते, यस्तु मूर्खो रागादिमांश्च स आयतिमचिन्तयन्मोदते, ततो वयमपि भोगात्यागादज्ञानिन एवेति भावः ॥ ये त्वेवंविधा न स्युस्ते किं कुर्युरित्याह—भोगान् भुक्त्वा पुनरुत्तरकालं वान्त्वा च लघुर्वायुस्तद्भूताः सन्तो विहरन्तीत्येवं शीला लघुभूतविहारिणोऽप्रतिबद्धविहारिण इत्यर्थः, 'आमोदमानाः' प्रमोदं यान्तस्तथाविधानुष्ठानेनेति शेषः, गच्छन्ति विवक्षितस्थानमिति शेषः, क इव ? भिन्नक्रमस्य इवशब्दस्येह योगात् 'द्विजा इव' पक्षिण इव 'कामक्रमाः' स्वेच्छाचारिणः, यथा हि द्विजा यत्र यत्र रोचते तत्र तत्र मोदमाना भ्राम्यन्ति, एवं मुनयोऽप्यभिष्वङ्गाभावाद्यत्र यत्र संयमनिर्वाहस्तत्र तत्र यान्तीति भावः ॥ पुनरर्थादिषु रागं निराकर्तुमाह—'इमे' प्रत्यक्षाः शब्दादयो विषयाः 'चः' अप्यर्थे भिन्नक्रमश्च, ततो 'बद्धा अपि' नियन्त्रिता अपि बहूपायै रक्षिता अपीत्यर्थः, स्पन्दन्ते' अस्थितिधर्मतया कम्पन्ते, ये कीदृशाः ?

इत्याह—मम उपलक्षणत्वात्तव च हस्तं हे आर्य ! आगताः स्ववशा इत्यर्थः, 'वयं च' वयं पुनः सक्ताः कामेष्वेवंविधेष्वपि तदहो मोहविलसितमिति भावः । यतः एवं ततो भविष्यामो यथा 'इमे' पुरोहितादयः, अयं भावः—यथामीभिश्चञ्चलत्वं वीक्ष्यामी त्यक्तास्तथा वयमपि त्यक्षामः इति ॥ नन्वस्थिरा अपि कामाः सुखहेतवस्तत्किं त्यज्यन्ते ? इत्याह—'सामिषं' पिशितरूपामिषयुक्तं 'कुललं' गृध्रं शकुनिकां वा दृष्ट्वा 'बाध्यमानं' पीड्यमानं विहगान्तरैरिति गम्यते, 'निरामिषं च तमेव निर्भयं वीक्ष्येति शेषः, 'आमिषं' धनधान्यादिसङ्गहेतुं सर्वमुज्झित्वा 'विहरिष्यामि' अप्रतिबद्धविहारेण 'निरामिषा' निःसङ्गा ॥ उक्तानुवादेनोपदेष्टुमाह—'गृध्रोपमान्' सामिषगृध्रसमान् 'तुः' पूर्त्तौ, ज्ञात्वा "णं" वाक्यालङ्कारे, कामयन्ते—शब्दादीन् वाञ्छन्तीति कामाः—विषयाभिलाषिणस्तान् संसारवर्द्धनान्, "उरगो सुवण्णपासेव" त्ति उरग इव 'सुपर्णपार्श्वे' गरुडाभ्यर्णे 'शङ्कमानो' भयत्रस्तः 'तनु' स्तोकं यतनयेत्यर्थः 'चरेः' क्रियासु प्रवर्तेथाः, यथा गरुडोपमैर्विषयैर्न बाध्यसे तथा यतस्वेति भावः ॥ ततश्च—नाग इव बन्धनं छित्त्वा आत्मनो वसतिं व्रज, अयं भावः—यथा हस्ती बन्धनवरत्रां छित्त्वात्मनो 'वसतिं' विन्ध्याटवीं व्रजत्येवं त्वमपि कर्मबन्धनं छित्वा आत्मनः शुद्धजीवस्य वसतिम्—आश्रयं मुक्तिं व्रजेः, अनेन दीक्षायाः फलमुक्तं, एवमुपदिश्योपसंहरति । 'एतद्' यन्मयोक्तं 'पथ्यं' हितं 'महाराज !' इषुकार ! इत्येतन्मया श्रुतं साधुभ्यो न तु स्वधियैवोच्यत इति सूत्रद्वादशकार्थः ॥ ३७–३८–३९–४०–४१–४२–४३–४४–४५–४६–४७–४८ ॥ एवं च तद्गिरा प्रतिबुद्धो नृपस्ततो यत्तौ द्वावपि चक्रतुस्तदाह—

मूलम्—चइत्ता विउलं रज्जं, कामभोगे अ दुच्चए । निव्विसया निरामिसा, निन्नेहा निप्परिग्गहा ॥४९॥
सम्मं धम्मं विआणित्ता, चिच्चा कामगुणे वरे । तवं पगिज्झ जहक्खायं, घोरं घोरपरक्कमा ॥५०॥

मूलम्—राओवरयं चरिज्ज लाढे, विरए वेअविआयरक्खिए ।
पण्णे अभिभूय सव्वदंसी, जे कम्हि वि न मुच्छिए स भिक्खू ॥ २ ॥

व्याख्या—“राओवरयं” ति उपरतरागं यथा स्यात्तथा ‘चरेद्’ विहरेत् “लाढे” त्ति सदनुष्ठानतया प्रधानः, ‘विरतो’ असंयमाद्विरतो ‘वेदविद्’ आगमवेदी “आयरक्खिए”त्ति आत्मा रक्षितो दुर्गतेर्येन स आत्मरक्षितः, यद्वा आयाः—सम्यक्त्वादिलाभा रक्षिता येन स आयरक्षितः ‘प्राज्ञो’ हेयोपादेयबुद्धिमान्, अभिभूय परीषहोपसर्गानिति शेषः, सर्वं—प्राणिवर्गमात्मवत्पश्यतीति सर्वदर्शी, यः कस्मिंश्चित्सचित्तादिवस्तुनि न मूर्च्छितः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ तथा—

मूलम्—अक्कोसवहं विइत्तु धीरे, मुणी चरे लाढे निच्चमायगुत्ते ।
अव्वग्गमणे असंपहिट्ठे, जो कसिणं अहिआसए स भिक्खू ॥ ३ ॥

व्याख्या—आक्रोशश्च वधश्च आक्रोशवधं तद् ‘विदित्वा’ स्वकृतकर्मफलमेतदिति मत्वा ‘धीरो’ अक्षोभ्यः मुनिश्चरेदप्रतिबद्धविहारेण “लाढे” त्ति प्राग्वत्, ‘नित्यं’ सदा आत्मा गुप्तो—रक्षितोऽसंयमस्थानेभ्यो येन स तथा, अव्यग्रम्—असमञ्जसचिन्तोपरतं मनो यस्य स तथा, ‘असम्प्रहृष्टः’ आक्रोशदानादिषु न सम्प्रहर्षवान्, अमून्याक्रोशवाक्यानि कर्मक्षयहेतुतया ममानन्दाय जायन्ते परमयं वराको मुनीनाशात्य कथं भविष्यतीत्यादिकमप्यजल्पन्नित्यर्थः, यः ‘कृत्स्नं’ समस्तमाक्रोशवधम् ‘अध्यास्ते’ सहते स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ किञ्च—

मूलम्—पंतं सयणासणं भइत्ता, सीउण्हं विविहं च दंसमसगं ।

अवग्गमणे असंपहिट्ठे, जो कसिणं अहिआसए स भिक्खू ॥ ४ ॥

व्याख्या—'प्रान्तम्' अधमं शयनासनं, उपलक्षणत्वाद्भोजनाच्छादनादि च 'भुक्त्वा' सेवित्वा शीतोष्णं विविधं च दंशमशकं प्राप्येति शेषः, सर्वत्रापि समाहारद्वन्द्वः, शेषं प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ अन्यच्च—

मूलम्—णो सक्किअमिच्छई न पूअं, नो वि अ वंदणगं कओ पसंसं ? ।

से संजए सुव्वए तवस्सी, सहिए आयगवेसए स भिक्खू ॥ ५ ॥

व्याख्या—'नो' नैव 'सत्कृतं' सत्कारमभ्युत्थानानुगमनादिकमिच्छति, न 'पूजां' वस्त्रादिसपर्यां, 'नो पि च' 'वन्दनकं' द्वादशावर्त्तादिकं, कुतः 'प्रशंसां' निजगुणोत्कीर्त्तनरूपां ? नैवेच्छतीति भावः । 'सः' एवंविधः सम्यग् यतते सदनुष्ठानं प्रतीति संयतः, 'सुव्रतः' शोभनव्रतः 'तपस्वी' प्रशस्यतपाः 'सहितः' सम्यग्ज्ञानक्रियाभ्यां, यद्वा सह हितेनायति पथ्येनानुष्ठानेन वर्त्तते इति सहितः, आत्मानं कर्ममलापगमाच्छुद्धं गवेषयतीत्यात्मगवेषको यः स भिक्षुरितिसूत्रार्थः ॥ ५ ॥ तथा—

मूलम्—जेण पुण जहाइ जीविअं, मोहं वा कसिणं निअच्छइ ।

नरनारिं पजहे सया तवस्सी, न य कोऊहलं उवेइ स भिक्खू ॥ ६ ॥

व्याख्या—'येन' हेतुभूतेन पुनःशब्दोऽस्य सर्वथा संयमघातित्वविशेषद्योतको 'जहाति' त्यजति 'जीवितं' संयमजीवितं 'मोहं वा' मोहनीयं कषायनोकषायादिरूपं 'कृत्स्नं' सकलं 'नियच्छति' बध्नाति तदेवंविधं नरश्च नारी च नरनारि 'प्रजह्यात्' त्यजेत्सदा यस्त-

व्याख्या—त्यक्त्वा विपुलं राज्यं कामभोगांश्च दुस्त्यजान् 'निर्विषयौ' विषयरहितावत एव 'निरामिषौ' अभिष्वङ्गहेतुरहितौ 'निःस्नेहौ' निःप्रतिबन्धौ 'निःपरिग्रहौ' मूर्च्छारहितौ ॥ सम्यग् 'धर्मं' श्रुतचारित्रात्मकं विज्ञाय त्यक्त्वा कामगुणान् वरान्, पुनः कामगुणत्यागाभिधानमतिशयख्यापकं, 'तपो' अनशनादि 'प्रगृह्य' अङ्गीकृत्य 'यथाख्यातं' यथा—येन प्रकारेण जिनैराख्यातं—कथितं 'घोरम्' अतिदुष्करं, घोरः पराक्रमः कर्मारिजयं प्रति ययोस्तौ घोरपराक्रमौ प्रव्रजतुरिति शेष इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४९–५० ॥ सम्प्रति समस्ताध्ययनार्थोपसंहारमाह—

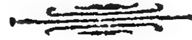
मूलम्—एवं ते कमसो बुद्धा, सव्वे धम्मपरायणा । जम्ममच्चुभओव्विग्गा, दुक्खस्संतगवेसिणो ॥५१॥

सासणे विगयमोहाणं, पुव्विं भावणभाविआ । अचिरेणेव कालेणं, दुक्खस्संतमुवागया ॥ ५२ ॥

राया य सह देवीए, माहणो अ पुरोहिओ । माहणी दारगा चेव, सव्वे ते परिनिव्वुडत्ति बेमि ।५३।

व्याख्या—'एवम्' अमुना प्रकारेण 'तानि' पूर्वोक्तानि षडपि 'क्रमशो' यथोक्तक्रमेण बुद्धानि सर्वाणि धर्मपरायणानि जन्ममृत्युभयोद्विग्नानि दुःखस्यान्तगवेषकानि ॥ शासने 'विगतमोहानाम्' अर्हतां 'पूर्वम्' अन्यजन्मनि भावनया—धर्माभ्यासरूपया भावितानि—वासितानि भावनाभावितानि 'अचिरेणैव कालेन' स्वल्पकालेनैव दुःखस्य 'अन्तं' मोक्षम् 'उपागतानि' प्राप्तानि सर्वत्र प्राकृतत्वात् पुल्लिङ्गनिर्देशः ॥ मन्दमतिस्मरणाय पुनरध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—'राजा' इषुकारः सह 'देव्या' कमलावत्या ब्राह्मणश्च 'पुरोहितो' भृगुः ब्राह्मणी यशा दारकौ तत्पुत्रौ 'चैव' पूर्वौ, सर्वाणि तानि 'परिनिर्वृतानि' मुक्तिं गतानीति सूत्रार्थः ॥५१–५३॥ इतिब्रवीमीति प्राग्वत् ॥

॥ अथ पञ्चदशमध्ययनम् ॥

॥ अर्हम् ॥ व्याख्यातं चतुर्दशमध्ययनं सम्प्रति सभिक्षुनामकं पञ्चदशमारभ्यते, अस्य चायं सम्बन्धः-इहानन्तराध्ययने निर्निदानतागुण उक्तः, स च मुख्यतया भिक्षोरेवेति तद्गुणा इहोच्यन्ते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्येदमादिसूत्रम्—

मूलम्—मोणं चरिस्सामि समेच्च धम्मं, सहिए उज्जुकडे निआणच्छिन्ने ।
संथवं जहिज्ज अकामकामे, अण्णाएसी परिव्वए स भिक्खू ॥ १ ॥

व्याख्या—'मौनं' श्रामण्यं चरिष्यामीत्यभिप्रायेणेति शेषः, 'समेत्य' प्राप्य 'धर्मं' श्रुतचारित्रभेदं, 'सहितो' युक्तोऽन्यसाधुभिरिति गम्यं, न त्वेकाकी, एकाकिभावस्यागमे निषिद्धत्वात्, यदुक्तं—"इक्कस्स कओ धम्मो, सच्छंदगई मइप्पयारस्स ॥ किं वा करेइ इक्को, परिहरउ कहमकज्जं वा ? ॥ १ ॥" तथा 'ऋजुकृतः' अशठानुष्ठानः "निआणछिन्ने" त्ति छिन्नम्—अपनीतं निदानं—विषयाद्यभिष्वङ्गरूपं येन स छिन्ननिदानः, व्यत्ययस्त्विहोत्तरत्र च प्राकृतत्वात्, 'संस्तवं' मात्रादिभिः परिचयं 'जह्यात्' त्यजेत् 'अकामकामः' न कामाभिलाषी, अज्ञातः-तपस्वितादिगुणैरेषयते ग्रासादिकमित्येवंशीलोऽज्ञातैषी 'परिव्रजेद्' अनियतविहारेण विहरेत् "स भिक्खु" त्ति य एवंविधः स भिक्षुरनेन सिंहतया निष्क्रम्य सिंहतयैव विहरणं भिक्षुतानिमित्तमिति सूचितमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ सिंहतया विहारमेव विशेषत आह—

मूलम्—राओवरयं चरिज्ज लाढे, विरए वेअविआयरक्खिए ।
पण्णे अभिभूय सव्वदंसी, जे कम्हि वि न मुच्छिए स भिक्खू ॥ २ ॥

व्याख्या—"राओवरयं" ति उपरतरागं यथा स्यात्तथा 'चरेद्' विहरेत् "लाढे" त्ति सदनुष्ठानतया प्रधानः, 'विरतो' असंयमान्निवृत्तो 'वेदविद्' आगमवेदी "आयरक्खिए"त्ति आत्मा रक्षितो दुर्गतेर्येन स आत्मरक्षितः, यद्वा आयाः—सम्यक्त्वादिलाभा रक्षिता येन स आयरक्षितः 'प्राज्ञो' हेयोपादेयबुद्धिमान्, अभिभूय परीषहोपसर्गानिति शेषः, सर्व—प्राणिवर्गमात्मवत्पश्यतीति सर्वदर्शी, यः कस्मिंश्चित्सचित्तादिवस्तुनि न मूर्च्छितः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ तथा—

मूलम्—अक्कोसवहं विइत्तु धीरे, मुणी चरे लाढे निच्चमायगुत्ते ।
अव्वग्गमणे असंपहिट्ठे, जो कसिणं अहिआसए स भिक्खू ॥ ३ ॥

व्याख्या—आक्रोशश्च वधश्च आक्रोशवधं तद् 'विदित्वा' स्वकृतकर्मफलमेतदिति मत्वा 'धीरो' अक्षोभ्यः मुनिश्चरेदप्रतिबद्धविहारेण "लाढे" त्ति प्राग्वत्, 'नित्यं' सदा आत्मा गुप्तो—रक्षितोऽसंयमस्थानेभ्यो येन स तथा, अव्यग्रम्—असमञ्जसचिन्तोपरतं मनो यस्य स तथा, 'असम्प्रहृष्टः' आक्रोशदानादिषु न सम्प्रहर्षवान्, अमून्याक्रोशवाक्यानि कर्मक्षयहेतुतया ममानन्दाय जायन्ते परमयं वराको मुनीनाशात्य कथं भविष्यतीत्यादिकमप्यजल्पन्नित्यर्थः, यः 'कृत्स्नं' समस्तमाक्रोशवधम् 'अध्यास्ते' सहते स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ किञ्च—

मूलम्—पंतं सयणासणं भइत्ता, सीउण्हं विविहं च दंसमसगं ।

अव्वग्गमणे असंपहिट्ठे, जो कसिणं अहिआसए स भिक्खू ॥ ४ ॥

व्याख्या—'प्रान्तम्' अवमं शयनासनं, उपलक्षणत्वाद्भोजनाच्छादनादि च 'भुक्त्वा' सेवित्वा शीतोष्णं विविधं च दंशमशकं प्राप्येति शेषः, सर्वत्रापि समाहारद्वन्द्वः, शेषं प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ अन्यच्च—

मूलम्—णो सक्किअमिच्छई न पूअं, नो वि अ वंदणगं कओ पसंसं ? ।

से संजए सुव्वए तवस्सी, सहिए आयगवेसए स भिक्खू ॥ ५ ॥

व्याख्या—'नो' नैव 'सत्कृतं' सत्कारमभ्युत्थानानुगमनादिकमिच्छति, न 'पूजां' वस्त्रादिसपर्या, 'नो पि च' 'वन्दनकं' द्वादशावर्त्तादिकं, कुतः 'प्रशंसां' निजगुणोत्कीर्त्तनरूपां ? नैवेच्छतीति भावः । 'सः' एवंविधः सम्यग् यतते सदनुष्ठानं प्रतीति संयतः, 'सुव्रतः' शोभनव्रतः 'तपस्वी' प्रशस्यतपाः 'सहितः' सम्यग्ज्ञानक्रियाभ्यां, यद्वा सह हितेनायति पथ्येनानुष्ठानेन वर्त्तते इति सहितः, आत्मानं कर्ममलापगमाच्छुद्धं गवेषयतीत्यात्मगवेषको यः स भिक्षुरितिसूत्रार्थः ॥ ५ ॥ तथा—

मूलम्—जेण पुण जहाइ जीविअं, मोहं वा कसिणं निअच्छइ ।

नरनारिं पजहे सया तवस्सी, न य कोऊहलं उवेइ स भिक्खू ॥ ६ ॥

व्याख्या—'येन' हेतुभूतेन पुनःशब्दोऽस्य सर्वथा संयमघातित्वविशेषद्योतको 'जहाति' त्यजति 'जीवितं' संयमजीवितं 'मोहं वा' मोहनीयं कषायनोकषायादिरूपं 'कृत्स्नं' सकलं 'नियच्छति' बध्नाति तदेवंविधं नरश्च नारी च नरनारि 'प्रजह्यात्' त्यजेत्सदा यस्त-

पस्वी, न च 'कुतूहलं' अभुक्तभोगत्वे स्त्र्यादिविषयं, उपलक्षणत्वाद्भुक्तभोगत्वे स्मृतिं चोपैति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥६॥ अथ पिण्डविशुद्धिद्वारेण भिक्षुत्वमाह—

मूलम्—छिन्नं सरं भोममंतलिक्खं, सुविणं लक्खण दंड वत्थुविज्जं ।
अंगविआरं सरस्सविजयं, जो विज्जाहिं न जीवई स भिक्खू ॥ ७ ॥

व्याख्या—छेदनं छिन्नं वस्त्रदन्तकाष्ठादीनां तद्विषयशुभाशुभनिरूपिका विद्यापि छिन्नमित्युक्ता, एवं सर्वत्र । [1]"देवेसु उत्तमो लाहो, माणुसेसु अ मज्झिमो ॥ आसुरेसु अ गेलन्नं, मरणं जाण रक्खसे ॥ १ ॥" इत्यादि छिन्नं । "सरं" ति स्वरस्वरूपाभिधानं [2]"सज्जं रवइ मयूरो" इत्यादिकं । [3]"सज्जेण लहइ वित्तिं, कयं च न विणस्सइ ॥ गावो पुत्ता य मित्ता य, नारीणं होति वल्लहो ॥१॥" इत्यादिकं च । तथा भूमौ भवं भौमं भूकम्पादिलक्षणं, "शब्देन महता भूमि-र्यदा रसति कम्पते ॥ सेनापतिरमात्यश्च, राजा राष्ट्रं च पीड्यते ॥ १ ॥" इत्यादि । अन्तरिक्षम्—आकाशं तत्र भवमान्तरिक्षं गन्धर्वनगरादिकं, यथा—"कपिलं सस्य घाताय, माञ्जिष्ठं हरणं गवाम् ॥ अव्यक्तवर्णं कुरुते, बलक्षोभं न संशयः ॥ १ ॥ गन्धर्वनगरं स्निग्धं, सप्राकारं सतोरणम् ॥ सौम्यादिशं समाश्रित्य, राज्ञस्तद्विजयङ्करम् ॥ २ ॥" इत्यादि । 'स्वप्नं' स्वप्नगतशुभाशुभकथनं, यथा—"गायने रोदनं विद्या—न्नर्तने वधबन्धनम् ॥ हसने शोचनं

१ देवेषु उत्तमो लाभो, मानुष्येषु च मध्यम. आसुरेषु च ग्लान्यं, मरणं जानीहि राक्षसे ॥ १ ॥' २ षड्ज रौति मयूरः' । ३ 'षड्जेन लभते वृत्तिं, कृतं च न विनश्यति । गावः पुत्राश्च मित्राणि च, नारीणां भवति वल्लभः ॥ १ ॥'

शूपा-त्यठने कलहं तथा ॥ १ ॥" इत्यादि । तथा लक्षणं स्त्रीपुरुषादीनां, यथा-[1]"चक्खुसिणेहे सुभगो, दंतसिणेहे अ भोअणं मिट्ठं ॥ तयनेहेण य सोक्खं, नहनेहे होति परमधणं ॥ १ ॥" इत्यादि । तथा 'दण्डो' यष्टिस्तत्स्वरूपकथनम्, [2]"एगपव्व पसंसंति, दुपव्वा कलहकारिआ" इत्यादि । तथा वास्तुविद्यां प्रासादादिलक्षणाभिधायकं शास्त्रं, तथा 'अङ्गविकारः' शिरःस्फुरणादिना शुभाशुभस्वरूपकथनम्, [3]"सिरफुरणे किर रज्जं, पिअमेलो होइ बाहुफुरणंमि" इत्यादि । स्वस्य-दुर्गाशिवादिरुतरूपस्य विजयः शुभाशुभनिरूपणाभ्यासः स्वरविजयः, "गतिस्तारा स्वरो वामो, दुर्गायाः शुभदः स्मृतः ॥ विपरीतः प्रवेशे तु, स एवाभीष्टदायकः ॥ १ ॥" इत्यादि । ततो य एताभिर्विद्याभिर्न जीवति, नैता एव जीविकाः प्रकल्प्य प्राणान् धारयति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ तथा—

मूलम्—मंतं मूलं विविहं विज्जचिंतं, वमणविरेअणधूमनित्तसिणाणं ।
आउरे सरणं तिगिच्छित्तं च, तं परिण्णाय परिव्वए स भिक्खू ॥ ८ ॥

व्याख्या—'मन्त्रम्' ॐकारादिस्वाहापर्यन्तं "मूलं" ति सहदेव्यादिमूलिकाकल्पशास्त्रं "विविधां" नानाप्रकारां 'वैद्यचिन्तां' वैद्यसम्बन्धिनीं पथ्यौषधादिव्यापारात्मिकां चिन्तां "वर्जयेद् द्विदलं शूली, कुष्ठी मांसं ज्वरी घृतम् ॥ नवमन्नमतीसारी, नेत्ररोगी च मैथुनम् ॥ १ ॥" इत्यादिकां । वमनम्-उद्गिरणं, विरेचनं-कोष्ठशुद्धिरूपं, धूमं-मनःशिलादिसम्बन्धिनं "नेत्त" त्ति नेत्रशब्देनात्र नेत्रसंस्कारकं समीराञ्जनादि परिगृह्यते, स्नानम्-अपत्याद्यर्थं मन्त्रौषधसंस्कृतजलैरभिषेकः, वमनादीनां स्नानान्तानां समाहारद्वन्द्वः, "आउरे

१ 'चक्षुःस्नेहे सुभगो, दन्तस्नेहे च भोजनं मिष्टम् । त्वक्स्नेहेन च सौख्यं, नखस्नेहे भवति परमधनम् ॥ १ ॥ २ 'एकपर्वी प्रशंसन्ति द्विपर्वा क्लेशकारका' ॥ ३ 'शिरःस्फुरणे किल राज्यम्, प्रियमेलो भवति बाहुस्फुरणे'

सरणं" ति सुपव्यत्ययादातुरस्य सतः 'स्मरणं' हा तात ! हा मातरित्यादिरूपं, 'चिकित्सितं च' आत्मनो रोगप्रतिकाररूप, 'तद्' इति सर्वं पूर्वोक्तं "परिण्णाय" त्ति ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया च प्रत्याख्याय 'परिव्रजेत्' संयमाध्वनि गच्छेद्यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ तथा—

मूलम्—खत्तियगणउग्गरायपुत्ता, माहण भोइअ विविहा य सिप्पिणो ।
नो तेसिं वयइ सलोगपूअं, तं परिण्णाय परिव्वए स भिक्खू ॥ ९ ॥

व्याख्या—क्षत्रियाः–राजानः गणाः–मल्लादिसमूहाः उग्राः–आरक्षकादयः राजपुत्राः–नृपसुतादयः एतेषां द्वन्द्वः । 'माहनाः' ब्राह्मणाः 'भोगिकाः' विशिष्टनेपथ्यादिभोगवन्तो नृपामात्यादयः, उभयत्र सुपो लुक्, विविधाश्च 'शिल्पिनः' स्थपत्यादयः, ये भवन्तीति शेषः, नो तेषां वदति श्लोकपूजे, तत्र श्लोको यथा–शोभना एते, पूजा यथा–एतान् पूजयतेति, उभयत्रापि पापानुमत्यादिदोषसम्भवात् । किन्तु 'तत्' श्लोकपूजादिकं द्विविधयापि परिज्ञया परिज्ञाय परिव्रजेद्यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ किञ्च—

मूलम्—गिहिणो जे पव्वइएण दिट्ठा, अपव्वइएण व संथुआ हविज्जा ।
तेसिं इहलोइअफलट्ठा, जो संथवं न करेइ स भिक्खू ॥ १० ॥

व्याख्या—गृहिणो ये प्रव्रजितेन दृष्टा उपलक्षणत्वात्परिचिताश्च 'अप्रव्रजितेन वा' गृहस्थावस्थेन वा सह 'संस्तुताः' परिचिता भवेयुः "तेसिं" ति सुब्व्यत्ययात्तैः सह 'ऐहलौकिकफलार्थं' वस्त्रादिलाभनिमित्तं यः 'संस्तवं' परिचयं न करोति स भिक्षुरिति

सूत्रार्थः ॥ १० ॥ तथा—

मूलम्—सयणासणपाणभोअणं, विविहं खाइमसाइमं परेसिं ।
अदए पडिसेहिए निअंठे, जे तत्थ न पदूसई स भिक्खू ॥ ११ ॥

व्याख्या—शयनासनपानभोजनं विविधं खादिमस्वादिमं "परेसिं" ति 'परैः' गृहस्थैः "अदए"त्ति अददद्भिः 'प्रतिषिद्धः' कचित्कारणान्तरे याचमानोपि निराकृतो 'निर्ग्रन्थो' बाह्याभ्यन्तरग्रन्थरहितो यः 'तत्र' अदाने 'न प्रदुष्यति' न प्रद्वेषं याति, त्वमेव मे घृतपूरान् दास्यतीति वाचकक्षपकवत् ! स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

मूलम्—जं किंचि आहारपाणं, विविहं खाइमसाइमं परेसिं लद्धुं ।
जो तं तिविहेण नाणुकंपे, मणवयकायसुसंवुडे स भिक्खू ॥ १२ ॥

व्याख्या—'यत्किञ्चिद्' अल्पमपि 'आहारपानं' अशनपानीयं विविधं खादिमस्वादिमं "परेसिं" ति 'परेभ्यो' गृहस्थेभ्यो 'लब्ध्वा' प्राप्य यः साधुः "तं" ति सुप्व्यत्ययात्तेन आहारादिना 'त्रिविधेन' मनोवाक्कायरूपप्रकारत्रयेण 'नानुकम्पते' बालग्लानादीन्नोपकुरुते न स भिक्षुरिति शेषः । यस्तु सुसंवृतमनोवाक्कायः सन्, तेन बालादीननुकम्पते इति गम्यते, स भिक्षुरिति वृद्धव्याख्या । यथाश्रुतसूत्रव्याख्याने त्वेवमप्यर्थः सम्भवति, यत्किञ्चिदाहारादिकं पूर्वोक्तं 'परेभ्यो' गृहस्थेभ्यो लब्ध्वा यः "तं" ति वचनव्यत्ययात्तान् दातॄन् त्रिविधेन नानुकम्पते, मुधाजीवित्वान्नोपकर्त्तुमिच्छति स मनोवाक्कायसुसंवृतो भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ तथा—

मूलम्—आयामगं चेव जवोदणं च, सीअं सोवीरजवोदगं च ।
नो हीलए पिंडं नीरसं तु, पंतकुलाणि परिव्वए स भिक्खू ॥ १३ ॥

व्याख्या—'आयामकं' अवश्रावणं, "चेव" त्ति समुच्चये, 'यवौदनं च' यवभक्तं 'शीतं' शीतलभक्तं, सौवीरं च-काञ्जिकं, यवोदकं च-यवधावनं सौवीरयवोदकं, तच्च 'नो हीलयेत्' धिगिदं किमनेनानिष्टेन? इति न निन्देत्, 'पिण्डं' आयामकादिकमेव नीरसमपि तुशब्दस्याप्यर्थत्वात् अत एव 'प्रान्तकुलानि' तुच्छाशयकुलानि दरिद्रगृहाणि वा यः परिव्रजेत् स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ किञ्च—

मूलम्—सद्दा विविहा भवंति लोए, दिव्वा माणुस्सा तहा तिरिच्छा ।
भीमा भयभेरवा उराला, जो सोच्चा न बिहिज्जइ स भिक्खू ॥ १४ ॥

व्याख्या—शब्दाः 'विविधाः' परीक्षाप्रद्वेषादिना क्रियमाणतयानेकप्रकारा भवन्ति लोके 'दिव्याः' देवसम्बन्धिनो 'मानुष्यकाः' मनुष्यसम्बधिनस्तथा 'तैरश्चाः' तिर्यक्सम्बन्धिनः 'भीमाः' रौद्राः भयेन भैरवाः-महाभयोत्पादका भयभैरवाः, 'उदाराः' महान्तः यस्तान् शब्दान् श्रुत्वा 'न बिभेति' धर्मध्यानान्न चलति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ इत्येतावता सिंहविहारिताया निमित्तमुक्तमथ सकलधर्ममूलं सम्यक्त्वस्थैर्यमाह—

मूलम्—वायं विविहं समिच्च लोए, सहिए खेदाणुगए अ कोविअप्पा ।

॥ २५८ ॥

पण्णे अभिभूअ सव्वदंसी, उवसंते अविहेडए स भिक्खू ॥ १५ ॥

व्याख्या—वादं 'विविधं' "मुण्डस्य भवति धर्म–स्तथा जटाभिः सवाससां धर्मः ॥ गृहवासेपि च धर्मो, वनेपि च सतां भवति धर्मः ॥ १ ॥" इत्यादिकदर्शनान्तराभिप्रायरूपं 'समेत्य' ज्ञात्वा लोके, सहितः [1]प्राग्वत्, स्वस्मै हितः स्वहित इति वा, खेदयति कर्मानेनेति खेदः–संयमस्तेनानुगतः खेदानुगतः 'चः' पूरणे, कोविदो–लब्धसमयरहस्य आत्मा यस्य स कोविदात्मा, 'पण्णे अभिभूअ सव्वदंसीति' [2]प्राग्वत्, 'उपशान्तो' निष्कषायः 'अविहेठको' न कस्यापि बाधको यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ तथा—

मूलम्—असिप्पजीवि अगिहे अमित्ते, जिइंदिए सव्वओ विप्पमुक्के ।
अणुक्कसाई लहुअप्पभक्खी, चिच्चा गिहं एगचरे स भिक्खू ॥१६ ॥ त्ति बेमि ॥

व्याख्या—'अशिल्पजीवी' चित्रादिविज्ञानजीविकारहितः 'अगृहो' गृहरहितः "अमित्ते" त्ति उपलक्षणत्वादमित्रशत्रुः जितेन्द्रियस्तथा 'सर्वतो' बाह्यादाभ्यन्तराच्च, ग्रन्थादिति गम्यते, विप्रमुक्तः । तथा अणवः–स्वल्पाः कषाया अस्येति अणुकषायी, लघूनि–निःसाराणि निष्पावादीनि अल्पानि च स्तोकानि भक्षितुं शीलमस्येति लघ्वल्पभक्षी । त्यक्त्वा 'गृहं' द्रव्यभावभेदभिन्नं, एको–रागद्वेषरहितश्चरतीत्येकचरो यः स भिक्षुः । इति ब्रवीमीति प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

१ सहितः ज्ञानक्रियाभ्याम्, यद्वा सह हितेन आयतिपथ्येन अनुष्ठानेन वर्त्तते इति सहितः । २ प्राज्ञो हेयोपादेयबुद्धिमान्, अभिभूय परीषहोपसर्गान्, सर्वं प्राणिवर्गं आत्मवत् पश्यतीति सर्वदर्शी ॥

॥ अथ षोडशमध्ययनम् ॥

॥ ॐ ॥ व्याख्यातं पञ्चदशमध्ययनमथषोडशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने भिक्षुगुणा उक्तास्ते च तत्त्वतो ब्रह्मचर्यस्थितस्य भवन्ति, तदपि ब्रह्मगुप्तिज्ञानेनेति ता इहाभिधीयन्ते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्येदमादिसूत्रम्—

मूलम्—सुअं मे आउसं! तेणं भगवया एवमक्खायं,—इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिट्ठाणा पण्णत्ता, जे भिक्खू सोच्चा निसम्म संजमबहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिंदिए गुत्तबंभयारी सया अप्पमत्ते विहरिज्जा ॥ १ ॥

व्याख्या—सुधर्मा स्वामी जम्बूनामानमाह—श्रुतं मया हे आयुष्मन्! तेन 'भगवता' ज्ञातकुलजलधिचन्द्रेण श्रीवर्द्धमानजिनेन्द्रेण एवम् 'आख्यातं' कथितं, कथम्? इत्याह—सोपस्कारत्वात्सूत्रस्यात्र यथेति गम्यते, ततो यथा 'इह' प्रवचने 'खलुः' निश्चये 'स्थविरैः' गणधरादिभिर्भगवद्भिर्दश ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि, अयं भावः—नैषां स्थविराणामियं स्वमनीषिका, किन्तु भगवताप्येतदेवमेवाख्यातं मया श्रुतं, ततोऽत्र माऽनास्थां कृथाः। ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानान्येव विशिनष्टि—'ये' इति यानि भिक्षुः 'श्रुत्वा' आकर्ण्य 'निशम्य' अर्थतोवधार्य "संजमबहुले" त्ति प्राकृतत्वाद्बहुलः—प्रचुर उत्तरोत्तरस्थानावाप्त्या संयमोऽस्येति बहुलसंयमः, अत एव बहुलः संवरः—आश्रवद्वारनिरोधरूपोऽस्येति बहुलसंवरः, अत एव बहुलसमाधिः तत्र समाधिः—मनःस्वास्थ्यं 'गुप्तो' मनोवाक्कायैस्तत

एव च गुप्तेन्द्रियः, तत एव च गुप्तं-नवगुप्तिसेवनाद् ब्रह्मेति-ब्रह्मचर्यं चरितुं शीलमस्येति गुप्तब्रह्मचारी, सदा अप्रमत्तो विहरेदिति सूत्रार्थः ॥

मूलम्—कयरे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिट्ठाणा पण्णत्ता ? जे भिक्खू सोच्चा निसम्म संजमबहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिंदिए गुत्तबंभयारी सया अप्पमत्ते विहरिज्जा ॥ २ ॥ इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं दस बंभचेरसमाहिट्ठाणा पण्णत्ता, जे भिक्खू सोच्चा निसम्म संजमबहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिंदिए गुत्तबंभयारी सया अप्पमत्ते विहरिज्जा ॥ ३ ॥ तंजहा विवित्ताइं सयणासणाइं सेविज्जा से निग्गंथे, नो इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवित्ता हवइ से निग्गंथे, तं कहमितिचेत् आयरिआह—निग्गंथस्स खलु इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेअं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालिअं वा रोगायंकं हविज्जा, केवलिपण्णत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थिपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवित्ता हवइ से निग्गंथे ॥ ४ ॥

व्याख्या—इमे प्रश्ननिर्वचनसूत्रे प्राग्वत्, तान्येवाह—'तद्यथे'त्युपन्यासे, 'विविक्तानि' स्त्रीपशुपण्डकैरनाकीर्णानि शयनासनानि उपलक्षणत्वात् स्थानानि च सेवेत यः स निर्ग्रन्थो भवतीति शेषः । इत्थमन्वयेनोक्त्वा अल्पमतिविनेयानुग्रहार्थममुमेवार्थं व्यतिरेकत

आह-[1]नैव स्त्रीपशुपण्डकसंसक्तानि शयनासनानि 'सेविता' उपभोक्ता भवति 'तद्' इत्यनन्तरोक्तं 'कथं' हेतोः 'इति चेद्' एवं यदि
मन्यसे आचार्य आह-अत्रोच्यते-निर्ग्रन्थस्य खलु निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंसक्तानि शयनासनानि सेवमानस्य "बंभयारिस्स" त्ति अपे-
गैम्यत्वाद्ब्रह्मचारिणोपि सतो ब्रह्मचर्ये 'शङ्का वा' इहान्येषामिति गम्यते, ततश्च किमयमेवंविधशयनासनसेवी ब्रह्मचारी ? उत नेति ?,
शङ्काऽन्येषां स्यात् । अथवा ब्रह्मचारिण एव शङ्का-स्त्र्यादिदर्शनादुत्पन्नगाढानुरागस्य विस्मृतसकलाप्तोपदेशस्य "सत्यं वच्मि हितं
वच्मि, सारं वच्मि पुनः पुनः ॥ अस्मिन्नसारे संसारे, सारं सारङ्गलोचना ॥ १ ॥" इत्यादिरागातुरवचः परिभावयतो मिथ्यात्वोद-
यात्कदाचित् 'तदासेवने यो दोषस्तीर्थकरैरुक्तः स नैव भवति' इत्येवं संशय उत्पद्यते । 'काङ्क्षा वा' स्त्र्यादिवाञ्छारूपा "प्रियाद-
र्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः ॥ निर्वाणं प्राप्यते येन, सरागेणापि चेतसा ? ॥ १ ॥" इत्यादिवादि[2]दर्शनाभिलापरूपा वा । 'विचि-
कित्सा' किमेतावतः कष्टानुष्ठानस्य फलं भावि न वा ? तद्वरमेतदासेवनमेवास्तु इत्येवंरूपा समुत्पद्येत । 'भेदं वा' विनाशं चारित्रस्येति
शेषः, लभेत । 'उन्मादं वा' कामग्रहात्मकं प्राप्नुयात्, योषिद्विषयाभिलाषविशेषात्मनो विप्लवसम्भवात् । 'दीर्घकालिकं वा' दीर्घकाल-
भावि रोगश्च-दाहज्वरादिः आतङ्कश्च-आशुघाती शूलादिः रोगातङ्कं भवेत्, सम्भवति हि रमणीयरमणीरमणाभिलाषातिरेकादरोचकि-
त्वं, ततश्च दाहज्वरादीति । केवलिप्रज्ञप्ताद्वा 'धर्मात्' श्रुतचारित्ररूपात्समस्ताद्भ्रश्येत्, कस्यचित् क्लिष्टकर्मोदयाद्धर्मभ्रंशस्यापि सम्भवात्,
यत एवं 'तस्माद्' इत्यादि निगमनवाक्यं सुगममिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ १ ॥ उक्तं समाधिस्थानं प्रथम् द्वितीयमाह—
मूलम्—णो इत्थीणं कहं कहित्ता हवइ से निग्गंथे, तं कहमितिचेत् आयरियाह-निग्गंथस्स खलु इत्थीणं

१०ह-नो नै०हर्षप्रतौ ॥ २ ०दिदर्शनिद० हर्षप्रतौ ॥

॥ २६२ ॥

कहं कहेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेअं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालिअं वा रोगायंकं हविज्जा, केवलिपण्णत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा खलु निग्गंथे नो इत्थीणं कहं कहिज्जा ॥ ५ ॥

व्याख्या—'नो' नैव स्त्रीणां एकाकिनीनामिति गम्यते, 'कथां' वाक्यप्रबन्धरूपां, यद्वा स्त्रीणां सम्बन्धिनी कथा रूपनेपथ्यादिविषया तां, कथयिता भवति यः स निर्ग्रन्थो नत्वन्य इति भावः । तत्कथमित्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ २-५ ॥ तृतीयमाह—

मूलम्—णो इत्थीहिं सद्धिं सन्निसिज्जागए विहरित्ता हवइ से निग्गंथे, तं कहमितिचेत, आयरिआह—निग्गंथस्स खलु इत्थीहिं सद्धिं सन्निसिज्जागयस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेअं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हविज्जा, केवलिपण्णत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा खलु नो निग्गंथे इत्थीहिं सद्धिं सन्निसिज्जागए विहरिज्जा ॥ ६ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीभिः सार्धं सन्निषद्या—आसनं तद्गतः सन् 'विहर्ता' अवस्थाता भवति, कोऽर्थः ? स्त्रीभिः सममेकासने नोपविशेत्, उत्थितास्वपि तासु मुहूर्तं यावत्तत्र नोपवेष्टव्यमिति सम्प्रदायो, य एवंविधः स निर्ग्रन्थः, शेषं प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ चतुर्थमाह—

मूलम्—णो इत्थीणं इंदिआइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोइत्ता निज्झाइत्ता भवति से निग्गंथे, तं कहमितिचेत्,

आयरिआह—निग्गंथस्स खलु इत्थीणं इंदिआइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोएमाणस्स निज्झाएमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा जाव केवलिपण्णत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा खलु नो निग्गंथे इत्थीणं इंदिआइं जाव—निज्झाएज्जा ॥ ७ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीणाम् 'इन्द्रियाणि' नयनादीनि मनः—चित्तं हरन्ति—दृष्टमात्राणि आक्षिपन्तीति मनोहराणि मनो रमयन्ति—दर्शनानन्तरमनुचिन्त्यमानान्याह्लादयन्तीति मनोरमाणि 'आलोकिता' ईषद्द्रष्टा निर्ध्याता' गाढं निरीक्षिता यद्वा निध्याता दर्शनानन्तरमहो ! नेत्रयोः सलवणत्वं, नाशायाः सरलत्वमित्यादि चिन्तयिता भवति यः स निर्ग्रन्थः, शेषं प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥४–७॥ पञ्चममाह—

मूलम्—नो निग्गंथे इत्थीणं कुड्डंतरंसि वा, दूसंतरंसि वा, भित्तिंतरंसि वा, कुइअसद्दं वा, रुइअसद्दं वा, गीअसद्दं वा, हसिअसद्दं वा, थणिअसद्दं वा, कंदिअसद्दं वा, विलविअसद्दं वा, सुणित्ता हवइ से निग्गंथे। तं कहमितिचेत् आयरिआह—निग्गंथस्स खलु इत्थीणं कुड्डंतरंसि वा जाव—विलविअसद्दं वा सुणमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा जाव—केवलिपण्णत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा खलु निग्गंथे नो इत्थीणं कुड्डंतरंसि वा जाव—सुणमाणो विहरेज्जा ॥ ८ ॥

व्याख्या—नो निर्ग्रन्थः स्त्रीणां कुड्यं—लेष्टुकादिरचितं तेनान्तरं—व्यवधानं कुड्यान्तरं तस्मिन्वा, दूष्यं—वस्त्रं यवनिकादिरूपं तद-

न्तरे वा भित्तिः-पक्वेष्टकादिरचिता तदन्तरे वा स्थित्वेति शेषः, 'कूजितशब्दं वा' रतसमये कोकिलादिपक्षिभाषारूपं 'रुदितशब्दं वा' रतिकलहादिषु (कं) 'गीतशब्दं वा' पञ्चमादिरूपं 'हसितशब्दं वा' कहकहादिकं 'स्तनितशब्दं वा' रतिसमयकृतं 'क्रन्दितशब्दं वा' प्रोषितभर्तृकादिकृताक्रन्दरूपं 'विलपितशब्द वा' विलापरूपं श्रोता भवति यः स निर्ग्रन्थः, शेषं प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ षष्ठमाह—

मूलम्—नो निग्गंथे पुव्वरयं पुव्वकीलिअं अणुसरित्ता भवइ, तं कहमितिचेत् आयरिआह-निग्गंथस्स खलु इत्थीणं पुव्वरयं पुव्वकीलिअं अणुसरेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा जाव-धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा खलु नो निग्गंथे इत्थीणं पुव्वरयं पुव्वकीलिअं अणुसरेज्जा ॥ ९ ॥

व्याख्या—नो निर्ग्रन्थः 'पूर्वरतं' गृहस्थावस्थानुभूतसम्भोगं 'पूर्वक्रीडितं' पूर्वकालभाविस्त्रीभिः सह द्यूतादिक्रीडारूपं 'अनुस्मर्ता' अनुचिन्तयिता भवति, शेषं प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ ९ ॥ सप्तममाह—

मूलम्—णो पणिअं आहारमाहारित्ता हवइ से निग्गंथे, तं कहमितिचेत् आयरिआह-निग्गंथस्स खलु पणिअं पाणभोअणं आहारेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा जाव केवलिपण्णत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा खलु नो निग्गंथे पणीअं आहारमाहरेज्जा ॥ १० ॥

व्याख्या—नो 'प्रणीतं' गलत्स्नेहबिन्दुकमुपलक्षणत्वादन्यमपि अत्यन्तधातूद्रेककारकमाहारमाहारयिता भवति यः स निर्ग्रन्थः, शेषं प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ १० ॥ अष्टममाह—

कुइअं रुइअं गीअं, हसिअं थणिअ कंदिअं । बंभचेररओ थीणं, सोअगिज्झं विवज्जए ॥ ५ ॥
हासं किड्डं रइं दप्पं, सहसावत्तासिआणि अ । बंभचेररओ थीणं, नाणुचिंते कयाइवि ॥ ६ ॥
पणिअं भत्तपाणं च, खिप्पं मयविवद्धणं । बंभचेररओ भिक्खू, निच्चसो परिवज्जए ॥ ७ ॥
धम्मलद्धं मिअं काले, जतत्थं पणिहाणवं । नाइमत्तं तु भुंजिवज्जा, बंभचेररओ सया ॥ ८ ॥
विभूसं परिवज्जिज्जा, सरीरपरिमंडणं । बंभचेररओ भिक्खू, सिंगारत्थं न धारए ॥ ९ ॥
सद्दे रूवे अ गंधे अ, रसे फासे तहेव य । पंचविहे कामगुणे, निच्चसो परिवज्जए ॥ १० ॥

व्याख्या—"जं" ति प्राकृतत्वात् यो 'विविक्तो' रहस्यभूतस्तत्रैव वास्तव्यस्याद्यभावाद् 'अनाकीर्णः' तत्तत्प्रयोजनागतस्त्र्याद्य-
नाकुलः, रहितो अकालचारिणा वन्दनश्रवणादिनिमित्तागतेन स्त्रीजनेन चशब्दात्पण्डकादिभिश्च, कालाकालचारित्वविभागस्तु श्रमणी-
राश्रित्यायं–[1]"अट्ठमी पक्खिए मोत्तुं, वायणाकालमेव य ॥ सेसकालमयंतीओ, नेआओ अकालचारीओ ॥ १ ॥ त्ति" ब्रह्मचर्यस्य
'रक्षार्थं' रक्षणार्थं आलयं तमिति शेषः, 'तुः' पूर्त्तौ, निषेवते ॥१॥ मनः प्रह्लादजननीं 'कामरागस्य–विषयाभिष्वङ्गस्य विवर्द्धनीं काम-
रागविवर्द्धनीं ब्रह्मचर्यरतो भिक्षुः स्त्रीकथां तु विवर्जयेत् ॥२॥ 'समं च' सह 'संस्तवं' परिचयं स्त्रीभिर्निषद्यामस्तावादेकासनभोगेनेति
गम्यते, 'सङ्कथां च' ताभिरेव सह सततभाषणरूपां 'अभीक्ष्णं' वारंवारं "निच्चसो" त्ति नित्यं शेषं स्पष्टम् ॥ ३ ॥ अङ्गानां–शिरःप्र-

१ "अष्टमीपाक्षिके मुक्त्वा, वाचनाकालमेव च । शेषकालमयान्त्यो, ज्ञेया अकालचार्य ॥ १ ॥"

॥ २६८ ॥

भृतीनां प्रत्यङ्गानां च—कुचकक्षादीनां संस्थानम्—आकारं, चारु—पेशलं उल्लपितं—मन्मनभाषितादि, प्रेक्षितं—कटाक्षादि ब्रह्मचर्यरतः स्त्रीणां सम्बन्धि चक्षुर्ग्राह्यं सद्विवर्जयेत् । अयं भावः—चक्षुषि सति रूपग्रहणमवश्यम्भावि परं तद्दर्शने तत्त्याग एव कार्यो न तु रागवशात्पुनः पुनस्तदेव निरीक्षितव्यं । यदुक्तं—"अशक्यं रूपमद्रष्टुं, चक्षुर्गोचरमागतम् ॥ रागद्वेषौ तु यौ तत्र, तौ बुद्धः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥" इति ॥ ४ ॥ कूजितादि प्राग् व्याख्यातं, कुड्यान्तरादौ जायमानं श्रोत्रग्राह्यं सत्तत्र मनसोऽकरणेन विवर्जयेत् शेषं स्पष्टम् ॥ ५ ॥ हास्यं प्रतीतं, 'क्रीडां' द्यूतरमणादिरूपां, 'रतिं' कान्ताङ्गसङ्गजनितां प्रीतिं, 'दर्पं' मानिनीमानदलनोत्थं गर्वं, 'सहसाऽपत्रासितानि च' पराङ्मुखदयितादेः सपदि त्रासोत्पादकान्यक्षिस्थगनादीनि प्राकृतानीति शेषः, शेषं व्यक्तं ॥ ६ ॥ स्पष्टं, नवरं मदः—कामोद्रेकः ॥ ७ ॥ धर्मेण हेतुना न तु कुटिलादिकरणेन लब्धं धर्मलब्धं, 'मितं' [1]"अद्धमसणस्स सव्वंजणस्स कुज्जा दवस्स दो भाए ॥ वाऊपरिआरणट्ठा छब्भागं ऊणगं कुज्जा ॥ १ ॥" इत्यागमोक्तमानान्वितमाहारमिति शेषः 'काले' प्रस्तावे, 'यात्रार्थं' संयमनिर्वाहार्थं न तु रूपाद्यर्थं, 'प्रणिधानवान्' मनःस्वास्थ्योपेतो न तु रागद्वेषवशगो भुञ्जीतेति योगः । तु शब्दस्योत्तरस्येह सम्बन्धाद् 'न तु' न पुनः 'अतिमात्रं' मात्रातिक्रान्तं भुञ्जीत ब्रह्मचर्यरतः सदा, कदाचित्तु कारणादतिमात्राहारोऽप्यदुष्टः ॥ ८ ॥ 'विभूषाम्' उपकरणगतां परिवर्जयेत्, 'शरीरपरिमण्डनं' च केशश्मश्रुसमारचनादिकं, ब्रह्मचर्यरतो भिक्षुः शृङ्गारार्थं 'न धारयेद्' न कुर्यात् ॥ ९ ॥ व्यक्तं, नवरं—कामस्य—इच्छामदनरूपस्य गुणाः—उपकारकाः कामगुणास्तानिति सूत्रदशकार्थः ॥ १० ॥ अथ यत्पूर्वं प्रत्येकमुक्तं शङ्का वा स्यादित्यादि तदेव दृष्टान्तेन स्पष्टयितुमाह—

१ "अर्धमशनस्य सव्यञ्जनस्य कुर्याद् द्रव्यस्य द्वौ भागौ । वातप्रविचारणार्थं षड्भागमूनं कुर्यात् ॥ १ ॥"

मूलम्—नो अइमायाए पाणभोअणं आहारइत्ता हवइ से निग्गंथे, तं कहमितिचेत् आयरिआह–निग्गंथस्स खलु अइमायाए पाणभोअणं आहारेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा जाव–धम्माओ वा भंसिज्जा, तम्हा खलु नो निग्गंथे अइमायाए पाणभोअणं भुंजिज्जा ॥ ११ ॥

व्याख्या—नो 'अतिमात्रया' [1]"वत्तीसं किर कवला आहारो कुच्छिपूरओ भणिओ ॥ पुरिसस्स महिलिआए, अट्ठावीसं भवे कवला ॥१॥" इत्यागमोक्तमात्रातिक्रमेण पानभोजनमाहारयिता भवति यः स निर्ग्रन्थः, शेषं तथैवेति सूत्रार्थः ॥ ८–११ ॥ नवममाह–

मूलम्—नो विभूसाणुवाई हवइ से निग्गंथे, तं कहमितिचेत् आयरिआह–विभूसावत्तिए खलु विभूसियसरीरे इत्थिजणस्स अहिलसणिज्जे हवइ, तओ णं तस्स इत्थिजणेणं अभिलसिज्जमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा जाव–धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा खलु नो निग्गंथे विभूसाणुवाई सिआ ॥१२॥

व्याख्या—नो 'विभूषानुपाती' शरीरोपकरणसंस्कर्त्ता भवति यः स निर्ग्रन्थः, शेषं स्पष्टं, नवरं "विभूसावत्तिए" त्ति विभूषां वर्त्तयितुं–विधातुं शीलमस्येति विभूषावर्त्ती स एव विभूषावर्त्तिकोऽत एव 'विभूषितशरीरः' स्नानाद्यलङ्कृततनुः स्त्रीजनस्य 'अभिलषणीयः' प्रार्थनीयो भवति, ततस्तस्येत्यादि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ १२ ॥ दशममाह—

१ "द्वात्रिंशत् किल कवला, आहारः कुक्षिपूरको भणितः । पुरुषस्य महेलाया, अष्टाविंशतिर्भवेयुः कवलाः ॥ १ ॥"

मूलम्—नो सद्दरूवरसगंधफासाणुवाई हवइ से निग्गंथे, तं कहमितिचेत् आयरिआह—निग्गंथस्स खलु सद्दरूवरसगंधफासाणुवाइस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेअं वा लभेज्जा, उम्मादं वा पाउणिज्जा, दीहकालिअं वा रोगायंकं हविज्जा, केवलिपण्णत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा नो निग्गंथे सद्दरूवरसगंधफासाणुवाई हवइ से निग्गंथे, दसमे बंभचेरसमाहिट्ठाणे हवइ ॥

व्याख्या—'नो' नैव शब्दरूपरसगन्धस्पर्शानभिष्वङ्गहेतूननुपतति—अनुयातीत्येवंशीलः शब्दरूपरसगन्धस्पर्शानुपाती भवति यः स निर्ग्रन्थः, तत्कथमितिचेदित्यादि प्राग्वत्, दशमं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं भवतीति निगमनमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ १३ ॥

मूलम्—भवंति इत्थसिलोगा तंजहा—

व्याख्या—'भवन्ति' विद्यन्ते 'अत्र' पूर्वोक्तार्थे 'श्लोकाः' पद्यरूपास्तद्यथा—

मूलम्—जं विवित्तमणाइण्णं, रहिअं थीजणेण य । बंभचेरस्स रक्खट्ठा, आलयं तु निसेवए ॥ १ ॥
मणपल्हायजणणी, कामरागविवड्ढणी । बंभचेररओ भिक्खू, थीकहं तु विवज्जए ॥ २ ॥
समं च संथवं थीहिं, संकहं च अभिक्खणं । बंभचेररओ भिक्खू, निच्चसो परिवज्जए ॥ ३ ॥
अंगपच्चंगसंठाणं, चारुल्लविअपेहिअं । बंभचेररओ थीणं चक्खुगिज्झं विवज्जए ॥ ४ ॥

कुइअं रुइअं गीअं, हसिअं थणिअ कंदिअं । बंभचेररओ थीणं, सोअगिज्झं विवज्जए ॥ ५ ॥
हासं किड्डुं रइं दप्पं, सहसावत्तासिआणि अ । बंभचेररओ थीणं, नाणुचिंते कयाइवि ॥ ६ ॥
पणिअं भत्तपाणं च, खिप्पं मयविवड्ढणं । बंभचेररओ भिक्खू, निच्चसो परिवज्जए ॥ ७ ॥
धम्मलद्धं मिअं काले, जतत्थं पणिहाणवं । नाइमत्तं तु भुंजिवज्जा, बंभचेररओ सया ॥ ८ ॥
विभूसं परिवज्जिज्जा, सरीरपरिमंडणं । बंभचेररओ भिक्खू, सिंगारत्थं न धारए ॥ ९ ॥
सद्दे रूवे अ गंधे अ, रसे फासे तहेव य । पंचविहे कामगुणे, निच्चसो परिवज्जए ॥ १० ॥

व्याख्या—"जं" ति प्राकृतत्वात् यो 'विविक्तो' रहस्यभूतस्तत्रैव वास्तव्यस्त्र्याद्यभावाद् 'अनाकीर्णः' तत्तत्प्रयोजनागतस्त्र्याद्यनाकुलः, रहितो अकालचारिणा वन्दनश्रवणादिनिमित्तागतेन स्त्रीजनेन चशब्दात्पण्डकादिभिश्च, कालाकालचारित्वविभागस्तु श्रमणीराश्रित्यायं–[१]"अट्ठमी पक्खिए मोत्तुं, वायणाकालमेव य ॥ सेसकालमयंतीओ, नेआओ अकालचारीओ ॥ १ ॥ त्ति" ब्रह्मचर्यस्य 'रक्षार्थं' रक्षणार्थं आलयं तमिति शेषः, 'तुः' पूर्त्तौ, निषेवते ॥१॥ मनः प्रह्लादजननीं 'कामरागस्य–विषयाभिष्वङ्गस्य विवर्द्धनीं कामरागविवर्द्धनीं ब्रह्मचर्यरतो भिक्षुः स्त्रीकथां तु विवर्जयेत् ॥२॥ 'समं च' सह 'संस्तवं' परिचयं स्त्रीभिर्निपद्यामस्तावादेकासनभोगेनेति गम्यते, 'सङ्कथां च' ताभिरेव सह सततभाषणरूपां 'अभीक्ष्णं' वारंवारं "निच्चसो" त्ति नित्यं शेषं स्पष्टम् ॥ ३ ॥ अङ्गानां–शिरःप्र-

१ "अष्टमीपाक्षिके मुक्त्वा, वाचनाकालमेव च । शेषकालमगान्त्यो, ज्ञेया अकालचार्यः ॥ १ ॥"

भृतीनां प्रत्यङ्गानां च—कुचकक्षादीनां संस्थानम्—आकारं, चारु—पेशलं उल्लपितं—मन्मनभाषितादि, प्रेक्षितं—कटाक्षादि ब्रह्मचर्यरतः स्त्रीणां सम्बन्धि चक्षुर्ग्राह्यं सद्विवर्जयेत् । अयं भावः—चक्षुषि सति रूपग्रहणमवश्यम्भावि परं तद्दर्शने तत्त्याग एव कार्यो न तु रागवशात्पुनः पुनस्तदेव निरीक्षितव्यं । यदुक्तं—"अशक्यं रूपमद्रष्टुं, चक्षुर्गोचरमागतम् ॥ रागद्वेषौ तु यौ तत्र, तौ बुद्धः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥" इति ॥ ४ ॥ कूजितादि प्राग् व्याख्यातं, कुड्यान्तरादौ जायमानं श्रोत्रग्राह्यं सत्तत्र मनसोऽकरणेन विवर्जयेत् शेषं स्पष्टम् ॥ ५ ॥ हास्यं प्रतीतं, 'क्रीडां' द्यूतरमणादिरूपां, 'रतिं' कान्ताङ्गसङ्गजनितां प्रीतिं, 'दर्पं' मानिनीमानदलनोत्थं गर्वं, 'सहसाऽपत्रासितानि च' परामुखदयितादेः सपदि त्रासोत्पादकान्यक्षिस्थगनादीनि प्राकृतानीति शेषः, शेषं व्यक्तं ॥ ६ ॥ स्पष्टं, नवरं मदः—कामोद्रेकः ॥ ७ ॥ धर्मेण हेतुना न तु कुटिलादिकरणेन लब्धं धर्मलब्धं, 'मितं' [1]"अद्धमसणस्स सव्वंजणस्स कुज्जा दवस्स दो भाए ॥ वाऊपरिआरणट्ठा छब्भागं ऊणगं कुज्जा ॥ १ ॥" इत्यागमोक्तमानान्वितमाहारमिति शेषः 'काले' प्रस्तावे, 'यात्रार्थं' संयमनिर्वाहार्थं न तु रूपाद्यर्थं, 'प्रणिधानवान्' मनःस्वास्थ्योपेतो न तु रागद्वेषवशगो भुञ्जीतेति योगः । तु शब्दस्योत्तरस्येह सम्बन्धाद् 'न तु' न पुनः 'अतिमात्रं' मात्रातिक्रान्तं भुञ्जीत ब्रह्मचर्यरतः सदा, कदाचित्तु कारणादतिमात्राहारोप्यदुष्टः ॥ ८ ॥ 'विभूषाम्' उपकरणगतां परिवर्जयेत्, 'शरीरपरिमण्डनं' च केशश्मश्रुसमारचनादिकं, ब्रह्मचर्यरतो भिक्षुः शृङ्गारार्थं 'न धारयेद्' न कुर्यात् ॥ ९ ॥ व्यक्तं, नवरं—कामस्य—इच्छामदनरूपस्य गुणाः—उपकारकाः कामगुणास्तानिति सूत्रदशकार्थः ॥ १० ॥ अथ यत्पूर्वं प्रत्येकमुक्तं शङ्का वा स्यादित्यादि तदेव दृष्टान्तेन स्पष्टयितुमाह—

[1] "अर्धमशनस्य सव्यञ्जनस्य कुर्याद् द्रव्यस्य द्वौ भागौ । वातप्रविचारणार्थं षड्भागमूनं कुर्यात् ॥ १ ॥"

मूलम्—आलओ थीजणाइण्णा, थीकहा य मणोरमा । संथवो चेव नारीणं, तासिं इंदिअदरिसणं ॥११॥
कुइअं रुइअं गीअं, सहसा (हसियं) भुत्तासिआणि अ । पणिअं भत्तपाणं च, अइमायं पाणभोअणं ॥
गत्तभूसणमिट्ठं च, कामभोगा य दुज्जया । नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ १३ ॥

व्याख्या—सुगमं, नवरं—"संथवो" त्ति संस्तव एकासनभोगादिना परिचयः ॥ स्पष्टमेव, नवरं "भुत्तासिआणि" त्ति भुक्तासितानि च स्मृतानीति शेषः, तत्र भुक्तानि—भोगरूपाणि आसितानि—स्त्र्यादिभिरेव सहावस्थानानि, हास्याद्युपलक्षणञ्चैतत् ॥ गात्रभूषणमिष्टं चेति, चशब्दोऽप्यर्थः, तत 'इष्टमपि' वाञ्छितमपि, आस्तां कृतं, कामौ—रूपशब्दौ भोगाश्च—गन्धाद्याः कामभोगाश्च दुर्जयाः, नरस्योपलक्षणत्वात् स्त्र्यादेश्च, आत्मगवेषिणो विषं तालपुटं यथा । यथा हि तालपुटविषं सद्योघातित्वेन दारुणविपाकं तथा मोक्षार्थिनां स्त्रीजनाकीर्णालयाद्यपि, शङ्काकाङ्क्षादिदोषहेतुत्वेन तस्यापि संयमरूपभावजीवितापहारहेतुत्वादिति सूत्रत्रयार्थः ॥ अथ निगमयितुमाह—

मूलम्—दुज्जए कामभोगे अ, निच्चसो परिवज्जए । संकट्ठाणाणि सव्वाणि, वज्जिज्जा पणिहाणवं ॥ १४ ॥

व्याख्या—दुर्जयान् कामभोगान् नित्यं परिवर्जयेत्, मात्र्य चशब्दस्य भिन्नक्रमस्येह योगाच्छङ्कास्थानानि च 'सर्वाणि' पूर्वोक्तानि दशापि वर्जयेत् 'प्रणिधानवान्' एकाग्रमनाः ॥ १४ ॥ एतद्वर्जकश्च किं कुर्यादित्याह—

मूलम्—धम्मारामे चरे भिक्खू, धितिमं धम्मसारही । धम्मारामरए दंते, बंभचेर समाहिए ॥ १५ ॥

व्याख्या—धर्म एव दुःखसन्तापतप्तानां निर्वृत्तिहेतुत्वादिष्टफलदानाच्च आराम इव धर्मारामस्तत्र 'चरेत्' प्रवर्त्तेत 'भिक्षुः' मुनिः,

धृतिः—मनःस्वास्थ्यं तद्वान्, 'धर्मसारथिः' अन्येषामपि धर्मं प्रवर्त्तयिता, धर्मे आरमन्ते इति धर्मारामाः—सुसाधवस्तेषु रतो न त्वेकाकित्वे धर्मारामरतो 'दान्तः' उपशान्तः, ब्रह्मचर्ये समाहितः—समाधानवान् ब्रह्मचर्यसमाहित इति सूत्रार्थः ॥ अथ ब्रह्मचर्यमाहात्म्यमाह—

मूलम्—देवदाणवगंधव्वा, जक्खरक्खसकिन्नरा । बंभयारिं नमंसंति, दुक्करं जे करंति ते ॥ १६ ॥

व्याख्या—देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः, सकलदेवजात्युपलक्षणमेतत्, एते सर्वेपि ब्रह्मचारिणं मुनिं नमस्यन्ति 'दुष्करं' दुरनुचरं प्रक्रमाद्ब्रह्मचर्यं "जे करंति ते" त्ति सूत्रत्वाद्यः 'करोति' पालयति तमिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ अध्ययनार्थोपसंहारमाह—

मूलम्—एस धम्मे धुवे निइतिए, ससाए जिणदेसिए ।
सिद्धा सिज्झंति चाणेण, सिज्झिस्संति तहावरेत्ति बेमि ॥ १७ ॥

व्याख्या—'एषः' पूर्वोक्तो 'धर्मो' ब्रह्मचर्यरूपो 'ध्रुवः' स्थिरः परवादिभिरप्रकम्प्यतया प्रमाणप्रतिष्ठित इत्यर्थः, 'नित्यः' त्रिकालभावित्वात्, 'शाश्वतो अनवरतभवनात्, एकार्थिकानि वा एतानि, जिनैर्देशितः—प्रोक्तो जिनदेशितः, अस्य त्रैकालिकं फलमाह—'सिद्धाः' पूर्वमनन्ताः, 'सिध्यन्ति' विदेहेषु अत्र वा तत्कालापेक्षया, 'चः' समुच्चये, 'अनेन' ब्रह्मचर्यरूपेण धर्मेण सेत्स्यन्ति तथा 'अपरे' अनन्तायामनागताद्धायामिति सूत्रार्थः, इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥ १७ ॥

इति श्रीतपागच्छीयमहोपाध्यायश्रीविमलहर्षगणिमहोपाध्यायश्रीमुनिविमलगणिशिष्योपाध्याय-
श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ षोडशमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १६ ॥

॥ अथ सप्तदशमध्ययनम् ॥

॥ ॐ ॥ व्याख्यातं षोडशमध्ययनं, अथ पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानान्युक्तानि तानि च पापश्रमणैः सेवितुं दुःशकानीति तत्स्वरूपमनेनोच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्येदमादौ सूत्रद्वयम्—

मूलम्—जे केइ उ पव्वईए निअंठे, धम्मं सुणित्ता विणओववण्णे ।
सुदुल्लहं लहिउं बोहिलाभं, विहरिज्ज पच्छा य जहासुहं तु ॥ १ ॥
सिज्जा दढा पाउरणं मे अत्थि, उपज्जइ भोत्तुं तहेव पाउं ।
जाणामि जं वट्टइ आउसोत्ति, किं नाम काहामि? सुएण भंते! ॥ २ ॥

व्याख्या—यः कश्चित् 'तुः' पूरणे प्रव्रजितो निर्ग्रन्थः, कथं पुनः प्रव्रजितः? इत्याह—'धर्मं' श्रुतचारित्ररूपं श्रुत्वा विनयेन—ज्ञानविनयादिना उपपन्नो—युक्तो विनयोपपन्नः सन् 'सुदुर्लभम्' अतिशयदुःप्रापं लब्ध्वा 'बोधिलाभं' जिनधर्मावाप्तिरूपं, अनेन भावप्रतिपत्त्याऽसौ प्रव्रजित इत्युक्तं भवति । विहरेत् 'पश्चाद्' दीक्षादानोत्तरकालं 'चः' पुनरर्थे ततश्च प्रथमं सिंहतया प्रव्रज्य पश्चात्पुनः "जहासुहं तु" त्ति तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् यथासुखमेव निद्रादिप्रमादपरतया शृगालवृत्त्यैव विहरेदित्यर्थः ॥ स च गुर्वादिनाऽध्येतुं प्रेरितो यद्वक्ति तदाह—'शय्या' वसतिः 'दृढा' वातातपजलाद्युपद्रवरहिता, तथा 'प्रावारणं' वर्षाकल्पापि 'मे' मम अस्ति, किञ्चोत्पद्यते 'भोक्तुं'

भोजनाय, तथैव 'पातुं' पानाय, यथाक्रममशनं पानञ्चेति शेषः । तथा जानामि 'यद्वर्त्तते' यदिदानीमस्ति तदिति शेषः, 'आयुष्मन्? इति प्रेरयितुमामन्त्रणं 'इति' एतस्माद्धेतोः 'किं नाम?' न किञ्चिदित्यर्थः, "काहामि" त्ति करिष्यामि "श्रुतेन" आगमेनाधीतेनेति गम्यं, 'भदन्त!' इति पूज्यामन्त्रणं । अयं हि तस्याशयः—'ये हि भवन्तोऽधीयन्ते तेपि नातीतादि किञ्चिज्जानन्ति, किन्तु वर्त्तमानमेव तच्च वयमपि विद्मो वसतिवसनाशनपानादीनि च सुखं युष्मद्वद्वयमपि प्राप्तुमस्तत्किं ? हृद्गलतालुशोषकारिणाधीतेन' इति यो वक्ति स पापश्रमण इतीहापि सिंहावलोकितन्यायेन सम्बध्यते इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १-२ ॥ किञ्च—

मूलम्—जे केइ पव्वईए, निद्दासीले पगामसो भोच्चा । पेच्चा सुहं सुअइ, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ ३ ॥

आयरिअउवज्झाएहिं, सुअं विणयं च गाहिए । ते चेव खिंसई बाले, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥४॥

आयरियउवज्झायाणं, सम्मं नो परितप्पई । अप्पडिपूअए थद्धे, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ ५ ॥

सम्मद्दमाणे पाणाणि, वीआणि हरिआणि अ । असंजए संजय मन्नमाणे, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥६॥

संथारं फलगं पीठं, निसिज्जं पायकंवलं । अपमज्जिअ आरुहइ, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ ७ ॥

दवदवस्स चरई, पमत्ते अ अभिक्खणं । उल्लंघणे अ चंडे अ, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ ८ ॥

पडिलेहेइ पमत्ते, अवउज्झइ पायकंवलं । पडिलेहणाअणाउत्ते, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ ९ ॥

पडिलेहेइ पमत्ते, जं किंचि हु निसामिया । गुरुपरिभावए निच्चं, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ १० ॥
बहुमायी पमुहरी, थद्धे लुद्धे अणिग्गहे । असंविभागी अचियत्ते, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ ११ ॥
विवायं च उदीरेइ, अधम्मे अत्तपन्नहा । वुग्गहे कलहे रत्ते, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ १२ ॥
अथिरासणे कुक्कुइए, जत्थतत्थ निसीअइ । आसणंमि अणाउत्ते, पावसमणेत्ति वुच्चइ ॥ १३ ॥
ससरक्खपाओ सुअइ, सिज्जं न पडिलेहइ । संथारए अणाउत्ते, पावसमणेत्ति वुच्चइ ॥ १४ ॥
दुद्धदही विगईओ, आहारेइ अभिक्खणं । अरए अ तवो कम्मे, पावसमणेत्ति वुच्चइ ॥ १५ ॥
अत्थंतंमि अ सूरंमि, आहारेइ अभिक्खणं । चोइओ पडिचोएइ, पावसमणेत्ति वुच्चइ ॥ १६ ॥
आयरिअपरिच्चाई, परपासंडसेवए । गाणंगणिए दुब्भूए, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ १७ ॥
सयं गेहं परिच्चज्ज, परगेहंसि वावरे । निमित्तेण य ववहरइ, पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ १८ ॥
सण्णाइपिंडं जेमेइ, नेच्छइ सामुदाणिअं । गिहिनिसिज्जं च वाहेइ पावसमणे त्ति वुच्चइ ॥ १९ ॥

व्याख्या—यः कश्चित् प्रव्रजितो निद्राशीलः 'प्रकामशो' भृशं 'भुक्त्वा' दध्योदनादि 'पीत्वा' तक्रादि, 'सुखं' यथा स्यात्तथा सकलक्रियानिरपेक्ष एव शेते स पापश्रमण इत्युच्यते इति ॥ आचार्योपाध्यायैः श्रुतं विनयं च 'ग्राहितः' शिक्षितो यैरिति शेषः, तानेवा-

नार्यादीन् 'खिसति' निन्दति 'बालो' विवेकविकलो यः स पापश्रमणः ॥ आचार्योपाध्यायानां 'सम्यग्' अवैपरीत्येन 'न परितप्यते' न तत्तप्तिं विधत्ते तेषां वैयावृत्यादिचिन्तां न सम्यक्करोतीत्यर्थः, 'अप्रतिपूजको' जिनादीनां यथोचितप्रतिपत्तिपराङ्मुखो, यद्वा केनचिन्मुनिनोपकृतोपि न प्रत्युपकारकारी 'स्तब्धो' गर्वाध्मातो यः स पापश्रमणः ॥ इत्यमविनीत पापश्रमणमुक्त्वा चरणविकलं तमेवाह— सम्मर्दयन् 'प्राणान्' प्राणिनो द्वीन्द्रियादीन् 'बीजानि' शाल्यादीनि 'हरितानि च' दूर्वादीनि, सर्वैकेन्द्रियोपलक्षणमेतत्, अत एवासंयतः "संजयमन्नमाणे"त्ति संयतमात्मानं मन्यमानोऽनेन च संविग्नपाक्षिकत्वमपि तस्य नास्तीत्युक्तं, शेषं प्राग्वत् ॥ 'संस्तारकं' कम्बलादिकं, 'फलकं' दारुमयं, 'पीठम्' आसनं, 'निषद्यां' स्वाध्यायभूमिं, 'पादकम्बलं' पादपुञ्छनं, 'अप्रमृज्य' रजोहरणादिना उपलक्षणत्वादप्रत्युपेक्ष्य च आरोहति यः स पापश्रमणः ॥ "दवदवस्स" त्ति द्रुतं द्रुतं तथाविधालम्बनं विनापि सत्वरं 'चरति' भिक्षाचर्यादौ पर्यटति, प्रमत्तश्च 'अभीक्ष्णं' पुनः पुनर्भवतीति शेषः, 'उल्लङ्घनश्च' वत्सडिम्भादीनामधः कर्त्ता, 'चण्डः' क्रोधनश्चारभटवृत्तिश्रयणाद्वा शेषं प्राग्वत् ॥ प्रतिलेखयति प्रमत्तः सन्, 'अपोज्झति' यत्र तत्र निक्षिपति 'पादकम्बलं' पादपुञ्छनं, समस्तोपधेरुपलक्षणमेतत्, स एवं प्रतिलेखनायामनायुक्तो—अनुपयुक्तः प्रतिलेखनाऽनायुक्तः ॥ प्रतिलेखयति प्रमत्तः सन्, यत्किञ्चिद्विकथादि 'निशम्य' श्रुत्वा तदाक्षिप्तचित्ततयेति भावः, गुरून् परिभवतीति गुरुपरिभावको नित्यं, अयं भावः—प्रतिलेखनादौ वितथं कुर्वन् गुरुभिर्नोदितस्तानेव वक्ति यथा स्वयमेवेदं कुरुत युष्माभिरेव वा वयमेवं शिक्षिताः ततो युष्माकमेवासौ दोष इत्यादि ॥ 'बहुमायी' प्रभूतवञ्चनाप्रयोगवान्, 'प्रमुखरः' प्रकर्षेण मुखरो—असम्बद्धः, स्तब्धो लुब्धः 'अनिग्रहः' अविद्यमानेन्द्रियमनोनिग्रहः, 'असंविभागी' कुक्षिम्भरित्वेन गुरुग्लानादीनां योग्यमशनादि न यच्छति, "अचिअत्ते" त्ति गुर्वादिष्वपि अप्रीतिमान् ॥ 'विवादं' वाक्कलहं 'चः' पूरणे, 'उदीरयति' उपशान्तमपि मर्मभाष-

णादिना वर्द्धयति, 'अधर्मो' निर्धर्मः आप्तां—सद्बोधरूपतया इहपरलोकयोर्हितां प्रज्ञाम्—आत्मनोऽन्येषाञ्च सुबुद्धिं कुतर्कव्याकुलीकरणेन हन्ति यः स आप्तप्रज्ञाहा 'व्युद्ग्रहे' दण्डादिघातजनिते विरोधे 'कलहे' वाचिके विरोधे 'रक्तः' सक्तः ॥ अस्थिरासनः, 'कुक्कुचो' हास्यविकथादिचापल्यवान्, यत्र तत्र संसक्तसरजस्कादावपीत्यर्थः, निषीदति पीठादौ, अत एवाऽऽसने 'अनायुक्तो' अनुपयुक्तः ॥ सरजस्कपादः स्वपिति, कोऽर्थः? संयमविराधनाभीरुताया अभावात् पादावप्रमृज्यैव शेते, 'शय्यां' वसतिं 'न प्रतिलेखयति' न प्रमार्जयति, 'संस्तारके' कम्बलादौ सुप्त इति शेषः, 'अनायुक्तः' "कुक्कुडिपायपसारण" इत्याद्यागमार्थानुपयुक्तः ॥ अथ तपोविषयं पापश्रमणमाह—"दुद्धदही" त्ति दधिदुग्धे विकृतिहेतुत्वाद्विकृती, उपलक्षणञ्चैतद् घृताद्यशेषविकृतीनां, आहारयति 'अभीक्ष्णं' वारं वारं तथाविधकारणं विनापीति भावः, अत एवारतश्च 'तपःकर्मणि' अनशनादौ ॥ अस्तमयति 'चः' पूरणे सूर्ये आहारयति 'अभीक्ष्णं' प्रतिदिनमित्यर्थः, यदि चायं केनचिद्गृहीतार्थेन प्रेर्यते यथाऽऽयुष्मन्? किमेवमाहारतत्पर एव तिष्ठसि? दुर्लभा खल्वियं धर्मसामग्री ताञ्च प्राप्य तपस्युद्यन्तुमुचितमिति, ततः किमित्याह—'चोदितः' प्रेरितः प्रतिचोदयति, यथा दक्षस्त्वमुपदेशं दातुं न तु स्वयं विधातुं! नो चेदेवं विदन्नपि किं न विकृष्टं तपोऽनुतिष्ठसीति ॥ 'आचार्यपरित्यागी' ते हि तपः कारयन्ति आनीतमपि चान्नादि ग्लानादिभ्यो दापयन्त्यतोऽत्यन्तमाहारलौल्यात्तत्परित्यागशीलः, 'परपाषण्डान्' "मृद्वी शय्या प्रातरुत्थाय पेया" इत्याद्युपदिशतः सौगतादीन् अत्यन्ताहारप्रसक्तान् सेवते परपाषण्डसेवकः, तथा स्वच्छन्दतया गणाद्गणं षण्मासाभ्यन्तर एव सङ्क्रामतीति गाणङ्गणिकोऽत एव दुष्टु भूतो—जातो 'दुर्भूतो' दुराचारतया निन्द्यत्व प्राप्त इत्यर्थः ॥ 'स्वकं गेहं' निजगृहं परित्यज्य परगेहे "वावरे" त्ति 'व्याप्रियते' पिण्डादिलोभात्स्वयं तत्कृत्यानि विधत्ते, 'निमित्तेन च' शुभाशुभकथनादिना 'व्यवहरति' द्रव्याद्यर्जयति ॥ स्वजातिभिः निजबन्धुभिर्यः स्नेहाद्दीयते पिण्डः स्वजातिपि-

गृहस्थं जेमति भुङ्क्ते, नेच्छति 'सामुदानिकं' भैक्ष्यं, 'गृहिनिषद्यां' पर्यङ्किकादिकां 'वाहयति' सुखशीलतया रोहति यः स पापश्रमण उच्यते इति सूत्रसप्तदशकार्थः ॥ ३ थी १९ ॥ अथाध्ययनार्थमुपसंहरन्नुक्तदोषासेवनत्यागयोः फलमाह—

मूलम्—एआरिसे पंचकुसीलसंवुडे, रूवंधरे मुणिपवराण हिट्ठिमे ।
अयंसि लोए विसमेव गरहिए, न से इहं नेव परत्थलोए ॥ २० ॥
जो वज्जए एए सया उ दोसे, से सुव्वए होई मुणीण मज्झे ।
अयंसि लोए अमयं व पूईए, आराहए लोगमिणं तहा परंति बेमि ॥ २१ ॥

व्याख्या—'एतादृशो' यादृश उक्तः, पञ्चकुशीलाः पार्श्वस्थादयस्तद्वदसंवृतः पञ्चकुशीलासंवृतः 'रूपधरो' रजोहरणादिवेषधरः, बिन्दुश्चेह प्राकृतत्वात्, 'मुनिप्रवराणां' प्रवरयतीनां "हेट्ठिमे" त्ति अधोवर्त्ती अतिजघन्यसंयमस्थानवर्त्तितया निकृष्टः "अयंसि" त्ति अस्मिन् लोके विषमिव 'गर्हितो' भ्रष्टप्रतिज्ञतया प्राकृतजनैरपि निन्दितोऽत एव न स "इहं"ति इहलोके 'नेव' नापि परलोके अर्घ्यत इति शेषः ॥ २० ॥ यो वर्जयति 'एतान्' उक्तरूपान् "सया उ" त्ति सदैव दोषान् स 'सुव्रतः' प्रशस्यव्रतो भवति मुनीनां मध्ये भावमुनित्वेनासौ तन्मध्ये गण्यत इत्यर्थः, तथा चास्मिन् लोके अमृतमिव पूजित आराधयति लोकमिमं तथा "परं" ति परलोकमिति सूत्रद्वयार्थः, इति ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥ २१ ॥

॥ इति महोपाध्याय श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ सप्तदशमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥

महामहोपाध्याय श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ

॥ द्वितीयो विभागः समाप्तः ॥

इति श्रीविनय-भक्ति-सुन्दर-चरणग्रन्थमालायां नवमं पुष्पम् ।

सेठिया जैन ग्रन्थालय पुस्तक नं० २५

ॐ

सिरि-उत्तरज्झयण-सुत्तं

(श्रीउत्तराध्ययन सूत्रम्)

संशोधक :—

पण्डित हरगोविन्ददास शेठ, न्याय-व्याकरणतीर्थ,
प्राकृत-साहित्य व्याख्याता, कलकत्ता-युनिवर्सिटी ।

प्रकाशक :—

धर्मचन्द्रजी तत्पुत्र भैरोंदान तत्पुत्र जेठमल सेठिया,
वीकानेर—निवासी ।

प्रथमावृत्ति
प्रति २०००
मूल्य ज्ञान-वृद्धि

वीर सं० २४४६
विक्रम सं० १९८०
ई० सन् १९२३

 उत्तराध्ययन विभाग बीजामां

प्रेस दोषथी थयेल भूलोने नीचे मुजब सुधारीने वांचो !

पृ.	पङ्क्ति		पृ.	पङ्क्ति		पृ.	पङ्क्ति	
१	१०	विंच्छेदः	१३	१०	तर्हि	१००	७	कुरुते
३	३	चतुर्विधा	१५	१	पिण्डा¹	१२५	१२	हृतावसादं
४	७	विद्येते	१७	८	वर्तिनो	१२७	२	पूज्यै
४	९	एवेति	१८	१२	उपार्जित	१२७	६	कण्डरीको
५	१०	इति	२०	१	॥ १ ॥	१२८	७	विषया
६	९	सत्काः	२०	२	मरणं	१३४	१	सूत्रार्थः
७	२	प्रकारेण	२२	९	वत्सलाः	१४१	११	नगरादि
८	४	वत्सद्यो	२३	७	कलशं	१४७	२	किश्वा
८	४	मस्फुटः	२६	७	श्रव–	१५०	४	चर
९	१०	एवेति	३३	११	कर्णा ?	१५८	४	मू०–
१०	२	पार्जित	५८	५	जटाः ।	१५९	८	रथ्यायां

पृ.	पङ्क्ति		पृ.	पङ्क्ति		पृ.	पङ्क्ति		पृ.	पङ्क्ति	
१५९	९	सः	१८७	१०	तौ	२१९	६	तेनेत्युक्ता	२३६	६	जिता
१६०	११	मपि	१८७	११	रथो	२१९	८	दुःखावहा	२३६	६	नरके
१७७	५	छात्रान्	१८७	१२	तेनैव	२१९	११	धर्म	२३६	१०	कोपी
१७८	३	पुरा	१८८	२	न्य-	२२६	८	पुनरर्थे	२३६	१०	एतत्
१७८	५	अवधारणे	१८८	५	भून्न	२२७	१२	तस्य	२३६	११	दुःखाः
१७९	७	मुनिराह	१८८	५	अपराधे	२२७	१२	क्रूरम्	२४०	९	तस्य
१८०	६	नाम-	१८८	६	गेहस्थ	२२८	५	सम्मति	२४२	८	विहूणो
१८२	४	मूत्रार्थः	२१५	७	रत्नादि	२२८	८	सर्वं	२४५	२	भोगान्
१८५	१४	लोचित	२१५	९	सूत्रार्थः	२२९	१२	समृद्धे	२४५	११	पलिति
१८५	१५	इति	२१६	५	शब्दादिभिः	२३१	८	उदाहरतां	२५३	११	कोऊहलं
१८५	१५	चन्द्रीया	२१६	६	इत	२३३	१३	गिहंसी	२५५	२	दण्डो
१८७	३	फर्मा	२१६	८	सम्भूत	२३५	११	स	२६४	११	इत्थीणं
१८७	५	सङ्केत	२१७	११	नारीज-	२३६	३	शरणम्			

महामहोपाध्याय श्रीभावविजयगणिसमर्थितायां श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ

॥ द्वितीयो विभागः समाप्तः ॥

इति श्रीविनय-भक्ति-सुन्दर-चरणग्रन्थमालायां नवमं पुष्पम् ।

सेठिया जैन ग्रन्थालय पुस्तक नं० २५

ॐ

सिरि-उत्तरज्झयण-सुत्तं

(श्रीउत्तराध्ययन-सूत्रम्)

संशोधक:—

पण्डित हरगोविन्ददास शेठ, न्याय-व्याकरणतीर्थ,

प्राकृत-साहित्य व्याख्याता, कलकत्ता-युनिवर्सिटी ।

प्रकाशक :—

धर्मचन्द्रजी तत्पुत्र भैरोंदान तत्पुत्र जेठमल सेठिया,

बीकानेर—निवासी ।

प्रथमावृत्ति
प्रति २०००
मूल्य ज्ञान-वृद्धि

वीर सं० २४४६
विक्रम सं० १९८०
ई० सन् १९२३

कलकत्ता
२०१ हरिसन रोड के "नरसिंह प्रेस" में
मैनेजर—पण्डित काशीनाथ जैन,
द्वारा मुद्रित ।

॥ णमो समणस्स भगवओ महावीरस्स ॥

सिरि-उत्तरज्झयण-सुत्तं ।

॥ विणयसुयं पढमं अज्झयणं ॥

संजोगा विप्पमुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो । विणयं पाउकरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥ १ ॥ आणानिद्देसकरे, गुरूणमुववायकारए । इंगियागारसंपन्ने, से विणीए त्ति वुच्चई ॥ २ ॥ आणाऽनिद्देसकरे, गुरूणमणुववायकारए । पडिणीए असंबुद्धे, अविणीए त्ति वुच्चई ॥ ३॥ जहा सुणी पूइकण्णी, निक्कसिज्जइ सव्वसो । एवं दुस्सीलपडिणीए, मुहरी निक्कसिज्जइ ॥४॥ कणकुण्डगं चइत्ताणं, विट्ठं भुंजइ सूयरे । एवं सीलं चइत्ताणं, दुस्सीले रमई मिए ॥ ५ ॥ सुणिया भावं साणस्स, सूयरस्स नरस्स य । विणए ठवेज्ज अप्पाणमिच्छन्तो हियमप्पणो ॥६॥ तम्हा विणयमेसिज्जा, सीलं पडिलभेज्जए । बुद्धपुत्त नियागट्ठी, न निक्कसिज्जइ कण्हुई ॥ ७ ॥ निसन्ते सियामुहरी, बुद्धाणं अन्तिए सया । अट्ठजुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरट्ठाणि उ वज्जए ॥ ८ ॥

अणुसासिओ न कुप्पिज्जा, खंतिं सेविज्ज पण्डिए। खुड्डेहिं सह संसग्गिं, हासं कीडं च वज्जए॥ ९ ॥ मा य चण्डालियं कासी, बहुयं मा य आलवे। कालेण य अहिज्जित्ता, तओ झाइज्ज एगगो॥ १० ॥ आहच्च चण्डालियं कट्टु, न निण्हविज्ज कयाइ वि। कडं कडे त्ति भासेज्जा, अकडं नो कडे त्ति य॥ ११ ॥ मा गलियस्सेव कसं, वयणमिच्छे पुणो पुणो। कसं व दट्ठुमाइण्णे, पावगं परिवज्जए॥ १२ ॥ अणासवा थूलवया कुसीला, मिउंपि चण्डं पकरिन्ति सीसा। चित्ताणुया लहु दक्खोववेया, पसायए ते हु दुरासयंपि॥ १३ ॥ नापुट्ठो वागरे किंचि, पुट्ठो वा नालियं वए। कोहं असच्चं कुव्वेज्जा, धारेज्जा पियमप्पियं॥ १४ ॥ अप्पा चेव दमेयव्वो, अप्पा हु खलु दुद्दमो। अप्पा दन्तो सुही होइ, अस्सिं लोए परत्थ य॥ १५ ॥ वरं मे अप्पा दन्तो, संजमेण तवेण य। माहं परेहि दम्मंतो, बंधणेहिं वहेहि य॥ १६ ॥ पडणीयं च बुद्धाणं, वाया अदुव कम्मुणा। आवी वा जइवा रहस्से, नेव कुज्जा कयाइवि॥ १७ ॥ न पक्खओ न पुरओ, नेव किच्चाण पिट्ठओ। न जुंजे ऊरुणा ऊरुं, सयणे नो पडिस्सुणे॥ १८ ॥ नेव पल्हत्थियं कुज्जा, पक्खपिण्डं च संजए। पाए पसारिए वावि, न चिट्ठे गुरुणन्तिए॥ १९ ॥ आयरिएहिं वाहित्तो, तुसिणीओ न कयाइवि। पसायपेही नियागट्ठी, उवचिट्ठे गुरुं सया॥२०॥ आलवन्ते लवन्ते वा, न निसीएज्ज कयाइ-वि। चइऊणमासणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे॥२१॥ आसणगओ न पुच्छेज्जा, नेव सेज्जागओ कया। आगम्मुक्कुडुओ सन्तो, पुच्छिज्जा पंजलीउडो॥२२॥ एवं विणयजुत्तस्स, सुत्तं अत्थं च तदुभयं। पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागरिज्ज जहासुयं॥२३॥ मुसं परिहरे भिक्खू, नय ओहारिणिं वए। भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया॥२४॥ न लवेज्ज पुट्ठो सावज्जं, न निरट्ठं न मम्मयं। अप्पणट्ठा परट्ठा वा, उभयस्सन्तरेण वा॥२५॥ समरेसु अगारेसु, सन्धीसु य महापहे। एगो एगत्थिए सद्धिं, नेव चिट्ठे न संलवे॥२६॥ जं मे बुद्धाणुसासन्ति, सीएण फरुसेण वा। मम लाभो त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे॥२७॥ अणुसासणमोवायं, दुक्कडस्स

ग नोयणं । हियं तं मण्णई पण्णो, वेसं होइ असाहुणो ॥ २८ ॥ हियं विगयभया बुद्धा, फरुसंपि अणुसासणं । वेसं तं होइ मूढाणं, खन्तिसोहिकरं पयं ॥ २९ ॥ आसणे उवचिट्ठेज्जा, अणुच्चे अकुए थिरे । अप्पुट्ठाई निरुट्ठाई, निसीएज्जप्पकुक्कुए ॥ ३० ॥ कालेण निक्खमे भिक्खू, कालेण य पडिक्कमे । अकालं च विवज्जित्ता, काले कालं समायरे ॥ ३१ ॥ परिवाडीए न चिट्ठेज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे । पडिरूवेण एसित्ता, मियं कालेण भक्खए ॥ ३२ ॥ नाइदूरमणासन्ने, नन्नेसिं चक्खुफासओ । एगो चिट्ठेज्ज भत्तट्ठा लंघित्ता तं नइक्कमे ॥ ३३ ॥ नाइउच्चे न नीए वा, नासन्ने नाइदूरओ । फासुयं परकडं पिण्डं, पडिगाहेज्ज संजए ॥ ३४ ॥ अप्पपाणेऽप्पबीयम्मि, पडिच्छन्नम्मि संवुडे । समयं संजए भुंजे, जयं अपरिसाडियं ॥३५॥ सुकडित्ति सुपक्कित्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे । सुणिट्ठिए सुलट्ठित्ति, सावज्जं वज्जए मुणी ॥ ३६ ॥ रमए पण्डिए सासं, हयं भद्दं व वाहए । बालं सम्मइ सासंतो, गलियस्सं व वाहए ॥ ३७ ॥ खड्डुया मे चवेडा मे, अक्कोसा य वहा य मे । कल्लाणमणुसासन्तो, पावदिट्ठित्ति मन्नई ॥ ३८ ॥ पुत्तो मे भाय नाइ त्ति, साहू कल्लाण मन्नई । पावदिट्ठि उ अप्पाणं, सासं दासु त्ति मन्नई ॥३९॥ न कोवए आयरियं, अप्पाणंपि न कोवए । बुद्धोवघाई न सिया, न सिया तोत्तगवेसए ॥४०॥ आयरियं कुवियं नच्चा, पत्तिएण पसायए । विज्झवेज्ज पंजलीउडो, वएज्ज न पुणुत्ति य ॥ ४१ ॥ धम्मज्जियं च ववहारं, बुद्धेहायरियं सया । तमायरन्तो ववहारं, गरहं नाभिगच्छई ॥ ४२ ॥ मणोगयं वक्कगयं, जाणित्तायरियस्स उ । तं परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥ ४३ ॥ वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्पं हवइ सुचोइए । जहोवइट्ठं सुकयं, किच्चाइं कुव्वई सया ॥ ४४ ॥ नच्चा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायए । हवई किच्चाणं सरणं भूयाणं जगई जहा ॥ ४५ ॥ पुज्जा जस्स पसीयन्ति, संबुद्धा पुव्वसंथुया । पसन्ना लाभइस्संति, विउलं अट्ठियं सुयं ॥ ४६ ॥ स पुज्जसत्थे सुविणीयसंसए, मणोरुई चिट्ठइ कम्मसंपया । तवोसमायारिसमाहिसंवुडे, महज्जुई पंच

वयाइं पालिया ॥ ४७ ॥ स देवगंधव्वमणुस्सपूइए, चइत्तु देहं मलपंकपुव्वयं । सिद्धे वा हवइ सासए, देवे वा अप्परए महिड्ढिए ॥ ४८ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ विणयसुयं नाम पढमं अज्झयणं समत्तं ॥ १ ॥

॥ अह दुइअं परिसहज्झयणं ॥

सुयं मे आउसं-तेणं भगवया एवमक्खायं । इह खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेण पवेइया ।
जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयन्तो पुट्ठो नो निणहवेज्जा ॥ कयरे ते खलु बावीसं परीसहा सम-
णेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो नि-
ण्हवेज्जा ? ॥ इमे ते खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अ-
भिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो निण्हवेज्जा ; तं जहा—दिगिंछापरीसहे १ पिवासापरीसहे २ सीयपरीसहे ३ उसिण-
परिसहे ४ दंसमसयपरीसहे ५ अचेलपरीसहे ६ अरइपरीसहे ७ इत्थीपरीसहे ८ चरियापरीसहे ९ निसीहियापरीसहे १० सेज्जा-
परीसहे ११ अक्कोसपरीसहे १२ वहपरीसहे १३ जायणापरीसहे १४ अलाभपरीसहे १५ रोगपरीसहे १६ तणफासपरीसहे १७ ज-
ल्लपरीसहे १८ सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९ पन्नापरीसहे २० अन्नाणपरीसहे २१ दंसणपरीसहे २२ ॥

परीसहाणं पविभत्ती, कासवेणं पवेइया । तं मे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥ १ ॥ दिगिंछापरिगए देहे, तवस्सी भिक्खू थामवं । न छिंदे न छिंदावए, न पए न पयावए ॥ २ ॥ कालीपव्वंगसंकासे, किसे धमणिसंतए । मायन्ने असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥ तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुञ्छी लज्जसंजए । सीओदगं न सेविज्जा, वियडस्सेसणं चरे ॥ ४ ॥

तिगिञ्छापरिगए देहे, आउरे सुपिवासिए। परिसुक्कमुहाऽदीणे, तं तितिक्खे परीसहं ॥ ५ ॥ चरंतं विरयं लूहं, सीयं फुसइ
एगया। नाइवेलं मुणी गच्छे, सोच्चाणं जिणसासणं ॥ ६ ॥ न मे निवारणं अत्थि, छवित्ताणं न विज्जई। अहं तु अग्गिं
सेवामि, इइ भिक्खू न चिंतए ॥७॥ उसिणंपरियावेणं,परिदाहेण तज्जिए। घिंसु वा परियावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ८ ॥ उण्हा-
हितत्ते मेहावी,सिणाणं नो वि पत्थए। गायं नो परिसिंचेज्जा, न वीएज्जा य अप्पयं ॥ ९ ॥ पुट्ठो य दंसमसएहिं, समरे व महा-
मुणी। नागो संगामसीसे वा, सूरो अभिहणे परं ॥ १० ॥ न संतसे न वारेज्जा,मणं पि न पओसए। उवेहे न हणे पाणे, भुंजं-
ते मंससोणियं ॥ ११ ॥ परिजुण्णेहिं वत्थेहिं, होक्खामि त्ति अचेलए। अदुवा सचेले होक्खामि, इइ भिक्खू न चिंतए॥१२॥
एगयाऽचेलए होइ, सचेले आवि एगया। एयं धम्महियं नच्चा, नाणी नो परिदेवए ॥१३॥ गामाणुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं
अरई अणुप्पविसेज्जा, तं तितिक्खे परीसहं ॥१४॥ अरइं पिट्ठओ किच्चा, विरए आयरक्खिए। धम्मारामे निरारम्भे, उवसन्ते मुणी
चरे ॥ १५ ॥ सङ्गो एस मणूसाणं, जाओ लोगम्मि इत्थिओ। जस्स एया परिन्नाया, सुकडं तस्स सामण्णं ॥ १६ ॥ एयमादाय
मेहावी, पङ्कभूया उ इत्थिओ। नो ताहिं विणिहन्नेज्जा, चरेज्जत्तगवेसए ॥१७॥ एग एव चरे लाढे, अभिभूय परीसहे। गामे वा
नगरे वावि, निगमे वा रायहाणिए ॥ १८ ॥ असमाणे चरे भिक्खू,नेव कुज्जा परिग्गहं। असंसत्ते गिहत्थेहिं, अणिएओ परिव्वए
॥ १९ ॥ सुसाणे सुन्नगारे वा,रुक्खमूले व एगओ। अकुक्कुओ निसीएज्जा, न य वित्तासए परं ॥२०॥ तत्थ से चिट्ठमाणस्स, उव-
सग्गाभिधारए। संकाभीओ न गच्छेज्जा, उट्ठित्ता अन्नमासणं ॥ २१ ॥ उच्चावयाहिं सेज्जाहिं, तवस्सी भिक्खु थामवं। नाइवेलं
विहन्नेज्जा, पावदिट्ठी विहम्मई ॥ २२ ॥ पइरिक्कुवस्सयं लद्धुं, कल्लाणमदुव पावयं। किमेगराइं करिस्सइ, एवं तत्थऽहियासए ॥
२३ ॥ अक्कोसेज्जा परे भिक्खुं, न तेसिं पडिसंजले। सरिसो होइ बालाणं, तम्हा भिक्खू न संजले ॥ २४ ॥ सोच्चाणं फरुसा

वयाइं पालिया ॥४७॥ स देवगंधव्वमणुस्सपुइए, चइत्तु देहं मलयंकपुव्वयं । सिद्धे वा हवइ सासए, देवे वा अप्परए

महिड्ढिए ॥ ४८ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ विणयसुयं नाम पढमं अज्झयणं समत्तं ॥१॥

॥ अह दुइअं परिसहज्झयणं ॥

सुयं मे आउसं-तेणं भगवया एवमक्खायं । इह खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया ।

जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयन्तो पुट्ठो नो निण्हवेज्जा ॥ कयरे ते खलु बावीसं परीसहा सम-

णेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो नि-

पहवेज्जा १ ॥ इमे ते खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अ-

भिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो निण्हवेज्जा ; तं जहा--दिगिंछापरीसहे १ पिवासापरीसहे २ सीयपरीसहे ३ उसिण-

परिसहे ४ दंसमसयपरीसहे ५ अचेलपरीसहे ६ अरइपरीसहे ७ इत्थीपरीसहे ८ चरियापरीसहे ९ निसीहियापरीसहे १० सेज्जा-

परीसहे ११ अक्कोसपरीसहे १२ वहपरीसहे १३ जायणापरीसहे १४ अलाभपरीसहे १५ रोगपरीसहे १६ तणफासपरीसहे १७ ज-

ल्लपरीसहे १८ सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९ पन्नापरीसहे २० अन्नाणपरीसहे २१ दंसणपरीसहे २२ ॥

परीसहाणं पविभत्ती, कासवेणं पवेइया । तं मे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥ १ ॥ दिगिंछापरिगए देहे, तवस्सी

भिक्खू थामवं । न छिंदे न छिंदावए, न पए न पयावए ॥ २ ॥ कालीपव्वंगसंकासे, किसे धमणिसंतए । मायन्ने असणपा-

णस्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥ तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुञ्छी लज्जसंजए । सीओदगं न सेविज्जा, वियडस्सेसणं चरे ॥ ४ ॥

[illegible] परिजुन्नवत्थुराओऽहे, नं तिगिच्छे परीवहं । ५ ॥ चरं तिरंं नूहं, सोयं फुवइ]
तिगिच्छाएसु पंचेसु, आउरे सुपियासियं । परिजुन्नवत्थुरागोओ, नं तिगिच्छे परीसहं ।
छगया । नाइवेलं मुणी गच्छे, सोच्चाणं जिणसासणं ॥ ६ ॥ न मे निवारणं अत्थि, छवित्ताणं न विज्जई । अहं तु अग्गिं
सेवामि, इइ भिक्खू न चिंतए ॥७॥ उसिणपरियावेणं,परिदाहेण तज्जिए । घिंसु वा परियावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ८ ॥ उण्हा-
हितत्ते मेहावी,सिणाणं नो वि पत्थए । गायं नो परिसिंचेज्जा, न वीएज्जा य अप्पयं ॥ ९ ॥ पुट्ठो य दंसमसएहिं, समरे व महा-
मुणी । नागो संगामसीसे वा, सूरो अभिहणे परं ॥ १० ॥ न संतसे न वारेज्जा,मणं पि न पओसए । उवेहे न हणे पाणे, भुंजं-
ते मंससोणियं ॥ ११ ॥ परिजुण्णेहिं वत्थेहिं, होक्खामि त्ति अचेलए । अदुवा सचेले होक्खामि, इइ भिक्खू न चिंतए ॥१२॥
एगयाऽचेलए होइ, सचेले यावि एगया । एयं धम्महियं नच्चा, नाणी नो परिदेवए ॥१३॥ गामाणुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं
अरई अणुप्पवेसेज्जा, तं तितिक्खे परीसहं ॥१४॥ अरइं पिट्ठओ किच्चा, विरए आयरक्खिए । धम्मारामे निरारम्भे, उवसन्ते मुणी
चरे ॥ १५ ॥ सङ्गो एस मणूसाणं, जाओ लोगम्मि इत्थिओ । जस्स एया परिन्नाया, सुकडं तस्स सामण्णं ॥ १६ ॥ एयमादाय
मेहावी, पङ्कभूया उ इत्थिओ । नो ताहिं विणिहन्नेज्जा, चरेज्जत्तगवेसए ॥१७॥ एग एव चरे लाढे, अभिभूय परीसहे । गामे वा
नगरे वावि, निगमे वा रायहाणिए ॥ १८ ॥ असमाणे चरे भिक्खू,नेव कुज्जा परिग्गहं । असंसत्ते गिहत्थेहिं, अणिएओ परिव्वए
॥ १९ ॥ सुसाणे सुन्नगारे वा,रुक्खमूले व एगओ । अकुक्कुओ निसीएज्जा, न य वित्तासए परं ॥२०॥ तत्थ से चिट्ठमाणस्स, उव-
सग्गाभिधारए । संकाभीओ न गच्छेज्जा, उट्ठित्ता अन्नमासणं ॥ २१ ॥ उच्चावयाहिं सेज्जाहिं, तवस्सी भिक्खु थामवं । नाइवेलं
विहन्नेज्जा, पावदिट्ठी विहन्नई ॥ २२ ॥ पइरिक्कुवस्सयं लद्धुं, कल्लाणमदुव पावयं । किमेगराइं करिस्सइ, एवं तत्थऽहियासए ॥
२३ ॥ अक्कोसेज्जा परे भिक्खुं न तेसिं पडिसंजले । सरिसो होइ बालाणं, तम्हा भिक्खू न संजले ॥ २४ ॥ सोच्चाणं फरुसा

भासा, दारुणा गामकण्टगा। तुसिणीओ उवेहेज्जा, न ताओ मणसीकरे ॥ २५ ॥ हओ न संजले भिक्खू, मणंपि न पओसए। तितिक्खं परमं नच्चा, भिक्खू धम्मं समायरे ॥ २६ ॥ समणं संजयं दंतं, हणिज्जा कोइ कत्थई। नत्थि जीवस्स नासुत्ति, एवं पेहेज्ज संजए ॥ २७ ॥ दुक्करं खलु भो निच्चं, अणगारस्स भिक्खुणो। सव्वं से जाइयं होइ, नत्थि किंचि अजाइयं ॥ २८ ॥ गोयरग्गपविट्ठस्स, पाणी नो सुप्पसारए। सेओ अगारवासुत्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥ २९ ॥ परेसु घासमेसेज्जा, भोयणे परिणिट्ठिए। लद्धे पिण्डे अलद्धे वा, नाणुतप्पेज्ज पंडिए ॥ ३० ॥ अज्जेवाहं न लब्भामि, अविलाभो सुए सिया। जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए ॥ ३१ ॥ नच्चा उप्पइयं दुक्खं, वेयणाए दुहट्ठिए। अदीणो थावए पन्नं, पुट्ठो तत्थहियासए ॥ ३२ ॥ तेइच्छं नाभिनंदेज्जा, संचिक्खत्तगवेसए। एवं खु तस्स सामण्णं, जं न कुज्जा न कारवे ॥ ३३ ॥ अचेलगस्स लूहस्स, संजयस्स तवस्सिणो। तणेसु सयमाणस्स, हुज्जा गायविराहणा ॥ ३४ ॥ आयवस्स निवाएण, अउला हवइ वेयणा। एवं नच्चा न सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥ ३५ ॥ किलिन्नगाए मेहावी, पंकेण व रएण वा। घिंसु वा परियावेण, सायं नो परिदेवए ॥ ३६ ॥ वेएज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मणुत्तरं। जाव सरीरभेउत्ति, जल्लं काएण धारए ॥ ३७ ॥ अभिवायणमब्भुट्ठाणं, सामी कुज्जा निमंतणं। जे ताइं पडिसेवन्ति, न तेसिं पीहए मुणी ॥ ३८ ॥ अणुक्कसाई अप्पिच्छे, अन्नाएसी अलोलुए। रसेसु नाणुगिज्झेज्जा, नाणुतप्पेज्ज पन्नवं ॥ ३९ ॥ से नूणं मए पुव्वं, कम्माऽणाणफला कडा। जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कण्हुई ॥ ४० ॥ अह पच्छा उइज्जन्ति, कम्माऽणाणफला कडा। एवमस्सासि अप्पाणं, नच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥ निरट्ठगम्मि विरओ, मेहुणाओ सुसंवुडो। जो सक्खं नाभिजाणामि, धम्मं कल्लाणपावगं ॥ ४२ ॥ तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ। एवंपि विहरओ मे, छउमं न नियट्टई ॥ ४३ ॥ नत्थि नूणं परे लोए, इड्ढी वावि तवस्सिणो। अदुवा वंचिओमित्ति, इइ भिक्खू

न चिंतए ॥ ४४ ॥ अभू जिणा अत्थि जिणा, अदुवावि भविस्सई । मुसं ते एवमाहंसु, इइ भिक्खू न चिंतए ॥४५॥
सव्वे, कासवेण पवेइया । जे भिक्खू न विहन्नेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुई ॥४६॥ त्ति बेमि॥ इअ दुइअं परिसहज्झयणं समत्तं ॥२॥

॥ अह तइअं चाउरंगिज्जं अज्झयणं ॥

चत्तारि परमंगाणि दुल्लहाणीह जन्तुणो । माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि य वीरियं ॥१॥ समावन्नाण संसारे, नाणागोत्तासु जाइसु । कम्मा नाणाविहा कट्टु, पुढो विस्संभिया पया ॥ २ ॥ एगया देवलोएसु, नरएसु वि एगया । एगया आसुरं कायं, आहाकम्मेहिं गच्छई ॥३॥ एगया खत्तिओ होइ, तओ चण्डालबोक्कसो । तओ कीडपयंगो य, तओ कुन्थुपिवीलिया ॥४॥ एवमावट्टजोणीसु, पाणिणो कम्मकिब्बिसा । न निविज्जन्ति संसारे, सव्वट्ठेसु व खत्तिया ॥ ५ ॥ कम्मसंगेहिं सम्मूढा, दुक्खिया बहुवेयणा । अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मन्ति पाणिणो ॥ ६ ॥ कम्माणं तु पहाणाए, आणुपुव्वी कयाइ उ । जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आययंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥ माणुस्सं विग्गहं लद्धुं, सुई धम्मस्स दुल्लहा । जं सोच्चा पडिवज्जन्ति, तवं खंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥ आहच्च सवणं लद्धुं, सद्धा परमदुल्लहा । सोच्चा नेआउयं मग्गं, बहवे परिभस्सई ॥ ९ ॥ सुइं च लद्धुं सद्धं च, वीरियं पुण दुल्लहं । बहवे रोयमाणावि, नो य णं पडिवज्जए ॥ १० ॥ माणुसत्तम्मि आयाओ, जो धम्मं सोच्च सद्दहे । तवस्सी वीरियं लद्धुं, संवुडे निद्धुणे रयं ॥ ११ ॥ सोही उज्जुयभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठई । निव्वाणं परमं जाइ, घयसित्ति व्व पावए ॥ १२ ॥ विगिंच कम्मुणो हेउं, जसं संचिणु खंतिए । सरीरं पाढवं हिच्चा, उड्ढं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥ विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तरउत्तरा । महासुक्का व दिप्पंता, मन्नंता अपुणच्चवं ॥ १४ ॥ अप्पिया देवकामाणं, कामरूवविउव्विणो । उड्ढं

भासा, दारुणा गामकण्टगा। तुसिणीओ उवेहेज्जा, न ताओ मणसीकरे ॥ २५ ॥ हओ न सजले भिक्खू, मणंपि न पओसए। तितिक्खं परमं नच्चा, भिक्खू धम्मं समायरे ॥ २६ ॥ समणं संजयं दंतं, हणिज्जा कोइ कत्थई। नत्थि जीवस्स नासुत्ति, एवं पेहेज्ज संजए ॥ २७ ॥ दुक्करं खलु भो निच्चं, अणगारस्स भिक्खुणो। सव्वं से जाइयं होइ, नत्थि किंचि अजाइयं ॥ २८ ॥ गोयरग्गपविट्ठस्स, पाणी नो सुप्पसारए। सेओ अगारवासुत्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥ २९ ॥ परेसु घासमेसेज्जा, भोयणे परिणिट्ठिए। लद्धे पिण्डे अलद्धे वा, नाणुतप्पेज्ज पंडिए ॥ ३० ॥ अज्जेवाहं न लब्भामि, अविलाभो सुए सिया। जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए ॥ ३१ ॥ नच्चा उप्पइयं दुक्खं, वेयणाए दुहट्ठिए। अदीणो थावए पन्नं, पुट्ठो नत्थहियासए ॥ ३२ ॥ तेइच्छं नाभिनंदेज्जा, संचिक्खत्तगवेसए। एवं खु तस्स सामण्णं, ज न कुज्जा न कारवे ॥ ३३ ॥ अचेलगस्स लूहस्स, संजयस्स तवस्सिणो। तणेसु सयमाणस्स, हुज्जा गायविराहणा ॥ ३४ ॥ आयवस्स निवाएण, अउला हवइ वेयणा। एवं नच्चा न सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥ ३५ ॥ किलिन्नगाए मेहावी, पंकेण व रएण वा। घिंसु वा परियावेण, सायं नो परिदेवए ॥ ३६ ॥ वेएज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मणुत्तरं। जाव सरीरभेउत्ति, जल्लं काएण धारए ॥ ३७ ॥ अभिवायणमब्भुट्ठाण, सामी कुज्जा निमंतणं। जे ताइं पडिसेवन्ति, न तेसिं पीहए मुणी ॥ ३८ ॥ अणुक्कसाई अप्पिच्छे, अन्नाएसी अलोलुए। रसेसु नाणुगिज्झेज्जा, नाणुतप्पेज्ज पन्नवं ॥ ३९ ॥ से नूणं मए पुव्वं, कम्माऽणाणफला कडा। जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कण्हुई ॥ ४० ॥ अह पच्छा उइज्जन्ति, कम्माऽणाणफला कडा। एवमस्सासि अप्पाणं, नच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥ निरट्ठगम्मि विरओ, मेहुणाओ सुसंवुडो। जो सक्खं नाभिजाणामि, धम्मं कल्लाणपावगं ॥ ४२ ॥ तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ। एवंपि विहरओ मे, छउमं न नियट्टई ॥ ४३ ॥ नत्थि नूणं परे लोए, इड्ढी वावि तवस्सिणो। अदुवा वंचिओमित्ति, इइ भिक्खू

न चिंतए ॥ ४४ ॥ अभू जिणा अत्थि जिणा, अदुवावि भविस्सई । मुसं ते एवमाहंसु, इइ भिक्खू न चिंतए ॥४५॥ एए परीसहा सव्वे, कासवेण पवेइया । जे भिक्खू न विहम्मेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुई ॥४६॥ त्ति बेमि॥ इअ दुइअं परिसहज्झयणं समत्तं ॥२॥

॥ अह तइअं चाउरंगिज्जं अज्झयणं ॥

चत्तारि परमंगाणि दुल्लहाणीह जन्तुणो । माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि य वीरियं ॥१॥ समावन्नाण संसारे, नाणागोत्तासु जाइसु । कम्मा नाणाविहा कट्टु, पुढो विस्संभिया पया ॥ २ ॥ एगया देवलोएसु, नरएसु वि एगया । एगया आसुरं कायं, आहाकम्मेहिं गच्छई ॥३॥ एगया खत्तिओ होइ, तओ चण्डालवोक्कसो । तओ कीडपयंगो य, तओ कुन्थुपिवीलिया ॥४॥ एवमावट्टजोणीसु, पाणिणो कम्मकिब्बिसा । न निविज्जन्ति संसारे, सव्वट्ठेसु व खत्तिया ॥ ५ ॥ कम्मसंगेहिं सम्मूढा, दुक्खिया बहुवेयणा । अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मन्ति पाणिणो ॥ ६ ॥ कम्माण तु पहाणाए, आणुपुव्वी कयाइ उ । जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आययन्ति मणुस्सयं ॥ ७ ॥ माणुस्सं विग्गहं लद्धुं, सुई धम्मस्स दुल्लहा । जं सोच्चा पडिवज्जन्ति, तवं खंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥ आहच्च सवणं लद्धुं, सद्धा परमदुल्लहा । सोच्चा नेआउयं मग्गं, बहवे परिभस्सई ॥ ९ ॥ सुइं च लद्धुं सद्धं च, वीरियं पुण दुल्लहं । बहवे रोयमाणावि, नो य णं पडिवज्जए ॥ १० ॥ माणुसत्तम्मि आयाओ, जो धम्मं सोच्च सद्दहे । तवस्सी वीरियं लद्धुं, संवुडे निद्धुणे रयं ॥ ११ ॥ सोही उज्जुयभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठई । निव्वाणं परमं जाइ, घयसित्तिव्व पावए ॥ १२ ॥ विगिंच कम्मुणो हेउं जसं संचिणु खंतिए । सरीरं पाढवं हिच्चा, उड्ढं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥ विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तरउत्तरा । महासुक्का व दिप्पन्ता, मन्नंता अपुणच्चवं ॥ १४ ॥ अप्पिया देवकामाणं, कामरूवविउव्विणो । उड्ढं

भासा, दारुणा गामकण्टगा। तुसिणीओ उवेहेज्जा, न ताओ मणसीकरे ॥ २५ ॥ हओ न संजले भिक्खू, मणंपि न पओसए। तितिक्खं परमं नच्चा, भिक्खू धम्मं समायरे ॥ २६ ॥ समणं संजयं दंतं, हणिज्जा कोइ कत्थई। नत्थि जीवस्स नासुत्ति, एवं पेहेज्ज संजए ॥ २७ ॥ दुक्करं खलु भो निच्चं, अणगारस्स भिक्खुणो। सव्वं से जाइयं होइ, नत्थि किंचि अजाइयं ॥ २८ ॥ गोयरग्गपविट्ठस्स, पाणी नो सुप्पसारए। सेओ अगारवासुत्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥ २९ ॥ परेसु घासमेसेज्जा, भोयणे परिणिट्ठिए। लद्धे पिण्डे अलद्धे वा, नाणुतप्पेज्ज पंडिए ॥ ३० ॥ अज्जेवाहं न लब्भामि, अविलाभो सुए सिया। जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए ॥ ३१ ॥ नच्चा उप्पइयं दुक्खं, वेयणाए दुहट्ठिए। अदीणो थावए पन्नं, पुट्ठो तत्थहियासए ॥ ३२ ॥ तेइच्छं नाभिनंदेज्जा, संचिक्खत्तगवेसए। एवं खु तस्स सामण्णं, जं न कुज्जा न कारवे ॥ ३३ ॥ अचेलगस्स लूहस्स, संजयस्स तवस्सिणो। तणेसु सयमाणस्स, हुज्जा गायविराहणा ॥ ३४ ॥ आयवस्स निवाएण, अउला हवइ वेयणा। एवं नच्चा न सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥ ३५ ॥ किलिन्नगाए मेहावी, पंकेण व रएण वा। घिंसु वा परियावेण, सायं नो परिदेवए ॥ ३६ ॥ वेएज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मणुत्तरं। जाव सरीरभेउत्ति, जल्लं काएण धारए ॥ ३७ ॥ अभिवायणमब्भुट्ठाणं, सामी कुज्जा निमंतणं। जे ताइं पडिसेवन्ति, न तेसिं पीहए मुणी ॥ ३८ ॥ अणुक्कसाई अप्पिच्छे, अन्नाएसी अलोलुए। रसेसु नाणुगिज्झेज्जा, नाणुतप्पेज्ज पन्नवं ॥ ३९ ॥ से नूणं मए पुव्वं, कम्माऽणाणफला कडा। जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कण्हुई ॥ ४० ॥ अह पच्छा उइज्जन्ति, कम्माऽणाणफला कडा। एवमस्सासि अप्पाणं, नच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥ निरट्ठगम्मि विरओ, मेहुणाओ सुसंवुडो। जो सक्खं नाभिजाणामि, धम्मं कल्लाणपावगं ॥ ४२ ॥ तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ। एवंपि विहरओ मे, छउमं न नियट्टई ॥ ४३ ॥ नत्थि नूणं परे लोए, इड्ढी वावि तवस्सिणो। अदुवा वंचिओमित्ति, इइ भिक्खू

न चिंतए ॥ ४४ ॥ अभू जिणा अत्थि जिणा, अदुवावि भविस्सई । मुसं ते एवमाहंसु, इइ भिक्खू न चिंतए ॥४५॥ एए परीसहा सव्वे, कासवेण पवेइया । जे भिक्खू न विहम्मेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुई ॥४६॥ त्ति बेमि॥ इअ दुइअं परिसहज्झयणं समत्तं ॥२॥

॥ अह तइअं चाउरंगिज्जं अज्झयणं ॥

चत्तारि परमंगाणि दुल्लहाणीह जन्तुणो । माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि य वीरियं ॥१॥ समावन्नाण संसारे, नाणागोत्तासु जाइसु । कम्मा नाणाविहा कट्टु, पुढो विस्संभिया पया ॥ २ ॥ एगया देवलोएसु, नरएसु वि एगया । एगया आसुरं कायं, आहाकम्मेहिं गच्छई ॥३॥ एगया खत्तिओ होइ, तओ चण्डालबोक्कसो । तओ कीडपयंगो य, तओ कुन्थुपिवीलिया ॥४॥ एवमावट्टजोणीसु, पाणिणो कम्मकिब्बिसा । न निविज्जन्ति संसारे, सव्वट्ठेसु व खत्तिया ॥ ५ ॥ कम्मसंगेहिं सम्मूढा, दुक्खिया बहुवेयणा । अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मन्ति पाणिणो ॥ ६ ॥ कम्माण तु पहाणाए, आणुपुव्वी कयाइ उ । जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आययन्ति मणुस्सयं ॥ ७ ॥ माणुस्सं विग्गहं लद्धुं, सुई धम्मस्स दुल्लहा । जं सोच्चा पडिवज्जन्ति, तवं खंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥ आहच्च सवणं लद्धुं, सद्धा परमदुल्लहा । सोच्चा नेआउयं मग्गं, बहवे परिभस्सई ॥ ९ ॥ सुइं च लद्धुं सद्धं च, वीरियं पुण दुल्लहं । बहवे रोयमाणावि, नो य णं पडिवज्जए ॥ १० ॥ माणुसत्तम्मि आयाओ, जो धम्मं सोच्च सद्दहे । तवस्सी वीरियं लद्धुं, संवुडे निद्धुणे रयं ॥ ११ ॥ सोही उज्जुयभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठई । निव्वाणं परमं जाइ, घयसित्ति व्व पावए ॥ १२ ॥ विगिंच कम्मुणो हेउं, जसं संचिणु खंतिए । सरीरं पाढवं हिच्चा, उड्ढं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥ विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तरउत्तरा । महासुक्का व दिप्पंता, मन्नंता अपुणच्चवं ॥ १४ ॥ अप्पिया देवकामाणं, कामरूवविउव्विणो । उड्ढं

कप्पेसु चिट्ठन्ति, पुव्वा वाससया बहू ॥ १५ ॥ तत्थ ठिच्चा जहाठाणं, जक्खा आउक्खए चुया । उवेन्ति माणुसं जोणिं, से दसंगेऽभिजायई ॥ १६ ॥ खेत्तं वत्थुं हिरण्णं च, पसवो दासपोरुसं । चत्तारि कामखन्धाणि, तत्थ से उववज्जई ॥ १७ ॥ मित्तवं नायवं होइ, उच्चागोए य वण्णवं । अप्पायंके महापन्ने, अभिजाए जसोबले ॥ १८ ॥ भोच्चा माणुस्सए भोए, अप्पडिरूवे अहाउयं । पुव्विं विसुद्धसद्धम्मे, केवलं बोहि बुज्झिया ॥ १९ ॥ चउरंगं दुल्लहं मत्ता, संजमं पडिवज्जिया । तवसा धुयकम्मंसे, सिद्धे हवइ सासए ॥ २० ॥ त्ति बेमि ॥ इइ चाउरंगिज्जं णाम तइअं अज्झयणं समत्तं ॥ ३ ॥

॥ अह चउत्थं असंखयं अज्झयणं ॥

असंखयं जीविय मा पमायए, जरोवणीयस्स हु नत्थि ताणं । एवं विजाणाहि जणे पमत्ते, किण्णु विहिंसा अजया गहिंति ॥ १ ॥ जे पावकम्मेहि धणं मणूसा, समाययन्ती अमइं गहाय । पहाय ते पासपयट्टिए नरे, वेराणुबद्धा नरयं उवेंति ॥ २ ॥ तेणे जहा संधिमुहे गहीए, सकम्मुणा किच्चइ पावकारी । एवं पया पेच्च इहं च लोए, कडाण कम्माण न मुक्ख अत्थि ॥ ३ ॥ संसारमावन्न परस्स अट्ठा, साहारणं जं च करेइ कम्मं । कम्मस्स ते तस्स उ वेयकाले, न बंधवा बंधवयं उवेंति ॥ ४ ॥ वित्तेण ताणं न लभे पमत्ते, इमम्मि लोए अदुवा परत्था । दीवप्पणट्ठे व अणंतमोहे, नेयाउयं दट्ठुमदट्ठुमेव ॥ ५ ॥ सुत्तेसु यावी पडिबुद्धजीवी, न वीससे पण्डिए आसुपन्ने । घोरा मुहुत्ता अबलं सरीरं, भारुंडपक्खी व चरेऽप्पमत्ते ॥ ६ ॥ चरे पयाइं परिसंकमाणो, जं किंचि पासं इह मण्णमाणो । लाभन्तरे जीविय वूहइत्ता, पच्छा परिन्नाय मलावधंसी ॥ ७ ॥ छन्दंनिरोहेण उवेइ मोक्खं, आसे जहा सिक्खियवम्मधारी । पुव्वाइं वासाइं चरेऽप्पमत्ते, तम्हा मुणी खिप्पमुवेइ मोक्खं ॥ ८ ॥ स पुव्वमेवं न

लभेज्ज पच्छा, एसोवमा सासयवाइयाणं। विसीयई सिढिले आउयम्मि, कालोवणीए सरीरस्स भेए ॥ ९ ॥ खिप्पं न सक्केइ विवेगमेउं, तम्हा समुट्ठाय पहाय कामे। समिच्च लोयं समया महेसी, आयाणुरक्खी चरमप्पमत्ते ॥ १० ॥ मुहुं मुहुं मोहगुणे जयन्तं, अणेगरूवा समणं चरन्तं। फासा फुसन्ती असमंजसं च, न तेसि भिक्खू मणसा पउस्से ॥ ११ ॥ मन्दा य फासा बहुलोहणिज्जा, तहप्पगारेसु मणं न कुज्जा। रक्खिज्ज कोहं विणएज्ज माणं, मायं न सेवे पयहेज्ज लोहं ॥ १२ ॥ जेऽसंखया तुच्छपरप्पवाई, ते पिज्जदोसाणुगया परज्झा। एए अहम्मे त्ति दुगुंछमाणो, कंखे गुणे जाव सरीरभेउ ॥ १३ ॥ त्ति बेमि ॥

इय असंखयं चउत्थं अज्झयणं समत्तं ॥ ४ ॥

॥ अह अकाममरणिज्जं पञ्चमं अज्झयणं ॥

अण्णवंसि महोहंसि, एगे तिण्णे दुरुत्तरे। तत्थ एगे महापन्ने, इमं पण्हमुदाहरे ॥ १ ॥ सन्तिमे य दुवे ठाणा, अक्खाया मरणन्तिया। अकाममरणं चेव, सकाममरणं तहा ॥ २ ॥ बालाणं तु अकामं तु, मरणं असइं भवे। पण्डियाणं सकामं तु, उक्कोसेण सइं भवे ॥ ३ ॥ तत्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसियं। कामगिद्धे जहा बाले, भिसं कूराइं कुव्वई ॥ ४ ॥ जे गिद्धे कामभोगेसु, एगे कूडाय गच्छई। न मे दिट्ठे परे लोए, चक्खुदिट्ठा इमा रई ॥ ५ ॥ हत्थागया इमे कामा, कालिया जे अणागया। को जाणइ परे लोए, अत्थि वा नत्थि वा पुणो ॥ ६ ॥ जणेण सद्धिं होक्खामि, इइ बाले पगब्भई। कामभोगाणुराएणं, केसं संपडिवज्जई ॥ ७ ॥ तओ से दण्डं समारभई, तसेसु थावरेसु य। अट्ठाए य अणट्ठाए, भूयगामं विहिंसई ॥ ८ ॥ हिंसे बाले मुसावाई, माइल्ले पिसुणे सढे। भुंजमाणे सुरं मंसं, सेयमेयं ति मन्नई ॥ ९ ॥ कायसा वयसा मत्ते, वित्ते गिद्धे य इत्थिसु।

दुहओ मलं संचिणइ, सिसुणागु व्व मट्टियं ॥ १० ॥ तओ पुट्ठो आयंकेणं, गिलाणो परितप्पई । पभीओ परलोगस्स, कम्मा-
णुप्पेहि अप्पणो ॥ ११ ॥ सुया मे नरए ठाणा, असीलाणं च जा गई । बालाणं कूरकम्माणं, पगाढा जत्थ वेयणा ॥ १२ ॥
तत्थोववाइयं ठाणं, जहा मेयमणुस्सुयं । आहाकम्मेहिं गच्छन्तो, सो पच्छा परितप्पई ॥ १३ ॥ जहा सागडिओ जाणं, समं
हिच्चा महापहं । विसमं मग्गं ओइण्णो, अक्खे भग्गम्मि सोयई ॥ १४ ॥ एवं धम्मं विउक्कम्म, अहम्मं पडिवज्जिया । बाले
मच्चुमुहं पत्ते, अक्खे भग्गे व सोयई ॥ १५ ॥ तओ स मरणन्तम्मि, बाले संतसई भया । अकाममरणं मरई, धुत्ते व कलिणा
जिए ॥ १६ ॥ एयं अकाममरणं, बालाणं तु पवेइयं । एत्तो सकाममरणं, पण्डियाणं सुणेह मे ॥ १७ ॥ मरणं पि सपुण्णाणं,
जहा मेयमणुस्सुयं । विप्पसण्णमणाघायं, संजयाण वुसीमओ ॥ १८ ॥ न इमं सव्वेसु भिक्खूसु, न इमं सव्वेसु गारिसु ।
नाणासीला अगारत्था, विसमसीला य भिक्खुणो ॥ १९ ॥ सन्ति एगेहिं भिक्खूहिं, गारत्था संजमुत्तरा । गारत्थेहि य सव्वे-
हिं, साहवो संजमुत्तरा ॥ २० ॥ चीराजिणं नगिणिणं, जडी संघाडिमुण्डिणं । एयाणि वि न तायन्ति, दुस्सीलं परियागयं ॥ २१ ॥
पिंडोलए व्व दुस्सीले, नरगाओ न मुच्चई । भिक्खाए वा गिहत्थे वा, सुव्वए कम्मई दिवं ॥ २२ ॥ अगारिसामाइयंगाणि, सड्ढी
काएण फासए । पोसहं दुहओ पक्खं, एगरायं न हावए ॥ २३ ॥ एवं सिक्खासमावन्ने, गिहिवासे वि सुव्वए । मुच्चई छविप-
व्वाओ, गच्छे जक्खसलोगयं ॥ २४ ॥ अह जे संवुडे भिक्खू, दोण्हं अन्नयरे सिया । सव्वदुक्खपहीणे वा, देवे वावि महिड्ढिए
॥ २५ ॥ उत्तराइं विमोहाइं, जुईमन्ताणुपुव्वसो । समाइण्णाइं जक्खेहिं, आवासाइं जससिणो ॥ २६ ॥ दीहाउया इड्ढिमन्ता,
समिद्धा कामरूविणो । अहुणोववन्नसंकासा, भुज्जो अच्चिमालिप्पभा ॥ २७ ॥ ताणि ठाणाणि गच्छन्ति, सिक्खित्ता संजमं तवं ।
भिक्खाए वा गिहित्थे वा, जे सन्ति परिनिव्वुडा ॥ २८ ॥ तेसिं सोच्चा सपुज्जाणं, संजयाण वुसीमओ । न संतसंति मरणंते,

सीलवन्ता बहुस्सुया ॥ २९ ॥ तुलिया विसेसमादाय, दयाधम्मस्स खन्तिए । विप्पसीएज्ज मेहावी, तहाभूएण अप्पणा ॥ ३० ॥
तओ काले अभिप्पेए, सड्ढी तालिसमन्तिए । विणएज्ज लोमहरिसं, भेयं देहस्स कंखए ॥ ३१ ॥ अह कालम्मि संपत्ते, आघायाय
समुस्सयं । सकाममरणं मरई, तिण्हमन्नयरं मुणी ॥ ३२ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ अकाममरणिज्जं पंचमं अज्झयणं समत्तं ॥५॥

अह खुड्डागनियंठिज्जं छट्ठं अज्झयणं ॥

जावन्तविज्जापुरिसा, सव्वे ते दुक्खसंभवा । लुप्पन्ति बहुसो मूढा, संसारम्मि अणन्तए ॥ १ ॥ समिक्ख पण्डिए तम्हा,
पासजाईपहे बहू । अप्पणा सच्चमेसेज्जा, मेत्तिं भूएसु कप्पए ॥ २ ॥ माया पिया ण्हुसा भाया, भज्जा पुत्ता य ओरसा । नालं ते
मम ताणाय, लुप्पंतस्स सकम्मुणा ॥ ३ ॥ एयमट्ठं सपेहाए, पासे समियदंसणे । छिन्द गेद्धिं सिणेहं च, न कंखे पुव्वसं-
थुयं ॥ ४ ॥ गवासं मणिकुण्डलं, पसवो दासपोरुसं । सव्वमेयं चइत्ताणं, कामरूवी भविस्ससि ॥ ५ ॥ अज्झत्थं सव्वओ सव्वं,
दिस्स पाणे पियायए । न हणे पाणिणो पाणे, भयवेराओ उवरए ॥ ६ ॥ आयाणं नरयं दिस्स, नायएज्ज तणामवि । दोगुंछी
अप्पणो पाए, दिन्नं भुंजेज्ज भोयणं ॥ ७ ॥ इहमेगे उ मन्नन्ति, अप्पच्चक्खाय पावगं । आयरियं विदित्ताणं, सव्वदुक्खाण मु-
च्चई ॥ ८ ॥ भणन्ता अकरेन्ता य, बन्धमोक्खपइण्णिणो । वायाविरियमेत्तेण, समासासेन्ति अप्पयं ॥ ९ ॥ न चित्ता तायए
भासा, कुओ विज्जाणुसासणं । विसन्ना पावकम्मेहिं, बाला पंडियमाणिणो ॥ १० ॥ जे केइ सरीरे सत्ता, वण्णे रूवे य सव्वसो ।
मणसा कायवक्केणं, सव्वे ते दुक्खसंभवा ॥ ११ ॥ आवन्ना दीहमद्धाणं, संसारम्मि अणन्तए । तम्हा सव्वदिसं पस्सं, अप्प-
मत्तो परिव्वए ॥ १२ ॥ बहिया उड्ढमादाय, नावकंखे कयाइ वि । पुव्वकम्मक्खयट्ठाए, इमं देहं समुद्धरे ॥ १३ ॥ विविच्च

कम्मुणो हेउं, कालकंखी परिव्वए। मायं पिंडस्स पाणस्स, कडं लद्धूण भक्खए ॥ १४ ॥ सन्निहिं च न कुव्वेज्जा, लेवमायाए संजए। पक्खीपत्तं समादाय, निरवेक्खो परिव्वए ॥ १५ ॥ एसणासमिओ लज्जू, गामे अणियओ चरे। अप्पमत्तो पमत्तेहिं, पिण्डवायं गवेसए ॥ १६ ॥ एवं से उदाहु अणुत्तरनाणी अणुत्तरदंसी अणुत्तरनाणदंसणधरे अरहा नायपुत्ते भगवं वेसालिए वियाहिए त्ति बेमि ॥ इअ खुड्डागनियंठिज्जं छट्ठं अज्झयणं समत्तं ॥ ६ ॥

॥ अह एलयं सत्तमं अज्झयणं ॥

जहाएसं समुद्दिस्स, कोइ पोसेज्ज एलयं। ओयणं जवसं देज्जा, पोसेज्जावि सयङ्गणे ॥ १ ॥ तओ से पुट्ठे परिवूढे, जायमेए महोदरे। पीणिए विउले देहे, आएसं परिकंखए ॥ २॥ जाव न एइ आएसे, ताव जीवइ सो दुही। अह पत्तम्मि आएसे, सीसं छेत्तूण भुज्जई ॥ ३ ॥ जहा से खलु उरब्भे, आएसाए समीहिए। एवं बाले अहम्मिट्ठे, ईहई नरयाउयं ॥ ४ ॥ हिंसे बाले मुसावाई, अद्धाणंसि विलोवए। अन्नदत्तहरे तेणे, माई कं नु हरे सढे ॥ ५ ॥ इत्थीविसयगिद्धे य, महारंभपरिग्गहे। भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥ ६ ॥ अयकक्करभोई य, तुंडिल्ले चियलोहिए। आउयं नरए कंखे, जहाएसं व एलए ॥ ७ ॥ आसणं सयणं जाणं, वित्तं कामे य भुंजिया। दुस्साहडं धणं हिच्चा, बहुं संचिणिया रयं ॥ ८ ॥ तओ कम्मगुरू जंतू, पच्चुप्पन्नपरायणे। अय व्व आगयाएसे, मरणंतम्मि सोयई ॥ ९ ॥ तओ आउपरिक्खीणे, चुया देहा विहिंसगा। आसुरीयं दिसं बाला, गच्छन्ति अवसा तमं ॥ १० ॥ जहा कागणिए हेउं, सहस्सं हारए नरो। अपच्छं अम्बगं भोच्चा, राया रज्जं तु हारए ॥ ११ ॥ एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाण अन्तिए। सहस्सगुणिया भुज्जो, आउं कामा य दिव्विया ॥ १२ ॥ अणेगवासानउया, जा

१२०

१२

मा णन्तसो ठिई । जाणि जीयन्ति दुम्मेहा, ऊणवाससयाउए ॥ १३ ॥ जहा य तिन्नि वाणिया, मूलं घेत्तूण निग्गया । एगो
ऽत्थ लहई लाभं, एगो मूलेण आगओ ॥ १४ ॥ एगो मूलं पि हारित्ता, आगओ तत्थ वाणिओ । ववहारे उवमा एसा, एवं
धम्मे वियाणह ॥ १५ ॥ माणुसत्तं भवे मूलं, लाभो देवगई भवे । मूलच्छेएण जीवाणं, नरगतिरिक्खत्तणं धुवं ॥ १६ ॥
दुहओ गई बालस्स, आवई वहमूलिया । देवत्तं माणुसत्तं च, जं जिए लोलयासढे ॥ १७ ॥ तओ जिए सई होइ, दुविहं दोग्गइं
गए । दुल्लहा तस्स उम्मग्गा, अद्धाए सुइरादवि ॥ १८ ॥ एवं जियं सपेहाए, तुलिया बालं च पण्डियं । मूलियं ते पवे-
सन्ति, माणुसिं जोणिमेन्ति जे ॥ १९ ॥ वेमायाहिं सिक्खाहिं, जे नरा गिहिसुव्वया । उवेन्ति माणुसं जोणिं, कम्मसच्चा हु
पाणिणो ॥ २० ॥ जेसिं तु विउला सिक्खा, मूलियं ते अइच्छिया । सीलवन्ता सवीसेसा, अद्दीणा जन्ति देवयं ॥ २१ ॥
एवमद्दीणवं भिक्खुं, आगारिं च वियाणिया । कहण्णु जिच्चमेलिक्खं, जिच्चमाणे न संविदे ॥ २२ ॥ जहा कुसग्गे उदगं, समु-
द्देण समं मिणे । एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाण अंतिए ॥ २३ ॥ कुसग्गमेत्ता इमे कामा, सन्निरुद्धम्मि आउए ।
कस्स हेउं पुराकाउं, जोगक्खेमं न संविदे ॥ २४ ॥ इह कामाणियट्टस्स, अत्तट्ठे अवरज्झई । सोच्चा नेयाउयं मग्गं, जं भुज्जो
परिभस्सई ॥ २५ ॥ इह कामणियट्टस्स, अत्तट्ठे नावरज्झई । पूइदेहनिरोहेणं, भवे देवि त्ति मे सुयं ॥ २६ ॥ इड्ढी जुई
जसो वण्णो, आउं सुहमणुत्तरं । भुज्जो जत्थ मणुस्सेसु, तत्थ से उववज्जई ॥ २७ ॥ बालस्स पस्स बालत्तं, अहम्मं पडिव-
ज्जिया । चिच्चा धम्मं अहम्मिट्ठे, नरए उववज्जई ॥ २८ ॥ धीरस्स पस्स धीरत्तं, सव्वधम्माणुवत्तिणो । चिच्चा अधम्मं
धम्मिट्ठे, देवेसु उववज्जई ॥ २९ ॥ तुलियाण बालभावं, अबालं चेव पंडिए । चइऊण बालभावं, अबालं सेवई मुणि ॥ ३० ॥
त्ति बेमि ॥ इअ एलय-ज्झयणं समत्तं ॥ ७ ॥

॥ अह काविलीयं अट्ठमं अज्झयणं ॥

अधुवे असासयम्मी, संसारम्मि, दुक्खपउराए। किं नाम होज्ज तं कम्मयं, जेणाहं दोग्गइं न गच्छेज्जा ॥१॥ विजहित्तु पुव्वसंजोयं, न सिणेहं कहिंचि कुव्वेज्जा। असिणेहसिणेहकरेहिं, दोसपओसेहि मुच्चए भिक्खू ॥२॥ तो नाणदंसणसमग्गो, हियनिस्सेसाय सव्वजीवाणं। तेसिं विमोक्खणट्ठाए, भासई मुणिवरो विगयमोहो ॥३॥ सव्वं गंथं कलहं च, विप्पजहे तहाविहं भिक्खू सव्वेसु कामजाएसु, पासमाणो न लिप्पई ताई ॥४॥ भोगामिसदोसविसन्ने, हियनिस्सेयसबुद्धिवोच्चत्थे। बाले य मन्दिए मूढे, बज्झई मच्छिया व खेलम्मि ॥ ५ ॥ दुप्परिच्चया इमे कामा, नो सुजहा अधीरपुरिसेहिं। अह सन्ति सुव्वया साहू, जे तरन्ति अतरं वणिया वा ॥६॥ समणामु एगे वयमाणा, पाणवहं मिया अयाणन्ता। मन्दा निरयं गच्छन्ति, बाला पावियाहिं दिट्ठीहिं ॥७॥ न हु पाणवहं अणुजाणे, मुच्चेज्ज कयाइ सव्वदुक्खाणं। एवारिएहिं अक्खायं, जेहिं इमो साहुधम्मो पन्नत्तो ॥ ८ ॥ पाणे य नाइवाएज्जा, से समीइ त्ति वुच्चई ताई। तओ से पावयं कम्मं निज्जाइ उदगं व थलाओ ॥ ९ ॥ जगनिस्सिएहिं भूएहिं, तसनामेहिं थावरेहिं च। नो तेसिमारभे दंडं, मणसा वयसा कायसा चेव ॥१०॥ सुद्धेसणाओ नच्चाणं, तत्थ ठवेज्ज भिक्खू अप्पाणं। जायाए घासमेसेज्जा, रसगिद्धे न सिया भिक्खाए ॥ ११ ॥ पन्ताणि चेव सेवेज्जा, सीयपिंडं पुराणकुम्मासं। अदु वक्कसं पुलागं वा, जवणट्ठाए निसेवए मंथुं ॥ १२ ॥ जे लक्खणं च सुविणं, अङ्गविज्जं च जे पउञ्जन्ति। न हु ते समणा वुच्चन्ति, एवं आयरिएहिं अक्खायं ॥ १३ ॥ इहजीवियं अणियमेत्ता, पब्भट्ठा समाहिजोएहिं। ते कामभोगरसगिद्धा, उववज्जन्ति आसुरे काए ॥ १४ ॥ तत्तो वि य उव्वट्टित्ता, संसारं बहुं अणुपरियडन्ति। बहुकम्मलेवलित्ताणं, बोही होइ सुदुल्लहा तेसिं ॥ १५ ॥ कसिणंपि जो इमं लोयं, पडिपुण्णं दलेज्ज इक्कस्स। तेणावि से न संतुस्से, इइ दुप्पूरए इमे आया ॥ १६ ॥ जहा

जहा लाहो तहा लोहो, लाहा लोहो पवड्ढई । दोमासकयं कज्जं, कोडीए वि न निट्ठियं ॥ १७ ॥ नो रक्खसीसु गिज्झेज्जा, गंडव-
५५० च्छासु णेगचित्तासु । जाओ पुरिसं पलोभित्ता, खेल्लन्ति जहा व दासेहिं ॥ १८ ॥ नारीसु नोवगिज्झेज्जा, इत्थी विप्पजहे
अणगारे । धम्मं च पेसलं नच्चा, तत्थ ठवेज्ज भिक्खू अप्पाणं ॥ १९ ॥ इइ एस धम्मे अक्खाए, कविलेणं च विसुद्धपन्नेणं ।
१५ तरिहिन्ति जे उ काहिन्ति, तेहिं आराहिया दुवे लोग ॥ २० ॥ त्ति बेमि ॥ इय काविलीयं अट्ठमं अज्झयणं ॥ ८ ॥

॥ अह णवमं नमिपवज्जा णामज्झयणं ॥

चइऊण देवलोगाओ, उववन्नो माणुसम्मि लोगम्मि । उवसन्तमोहणिज्जो, सरई पोराणियं जाई ॥ १ ॥ जाइं सरित्तु भयवं,
सहसंबुद्धो अणुत्तरे धम्मे । पुत्तं ठवेत्तु रज्जे, अभिणिक्खमई नमी राया ॥ २ ॥ से देवलोगसरिसे, अन्तेउरवरगओ वरे भोए ।
भुञ्जित्तु नमी राया, बुद्धो भोगे परिच्चयई ॥ ३ ॥ मिहिलं सपुरजणवयं, बलमोरोहं च परियणं सव्वं । चिच्चा अभिनिक्खन्तो,
एगन्तमहिट्ठिओ भयवं ॥ ४ ॥ कोलाहलगभूयं, आसी मिहिलाए पव्वयन्तम्मि । तइया रायरिसिम्मि, नमिम्मि अभिणिक्खम-
न्तम्मि ॥ ५ ॥ अब्भुट्ठियं रायरिसिं, पव्वज्जाठाणमुत्तमं । सक्को माहणरूवेण, इमं वयणमब्बवी ॥ ६ ॥ किण्णु भो अज्ज मिहि-
लाए, कोलाहलगसंकुला । सुव्वन्ति दारुणा सद्दा, पासाएसु गिहेसु य ॥ ७ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ
नमी रायरिसी, देविन्दं इणमब्बवी ॥ ८ ॥ मिहिलाए चेइए वच्छे, सीयच्छाए मणोरमे । पत्तपुप्फफलोवेए, बहूणं बहुगुणे सया ॥ ९ ॥
वाएण हीरमाणम्मि, चेइयम्मि मणोरमे । दुहिया असरणा अत्ता, एए कन्दन्ति भो खगा ॥ १० ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊ-
कारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी ॥ ११ ॥ एस अग्गी य वाऊ य, एयं डज्झइ मन्दिरं । भयवं अन्ते- १५

उरं तेणं, कीस णं नावपेक्खह ॥ १२ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमी रायरिसी, देविन्दं इणमब्बवी ॥ १३ ॥ सुहं वसामो जीवामो, जेसिं मो नत्थि किंचण। मिहिलाए डज्झमाणीए, न मे डज्झइ किंचण ॥ १४ ॥ चत्तपुत्तकलत्तस्स, निव्वावारस्स भिक्खुणो। पियं न विज्जई किंचि, अप्पियं पि न विज्जई ॥ १५ ॥ बहुं खु मुणिणो भद्दं, अणगारस्स भिक्खुणो। सव्वओ विप्पमुक्कस्स, एगन्तमणुपस्सओ ॥ १६ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी ॥ १७ ॥ पागारं कारइत्ताणं, गोपुरट्टालगाणि च। उस्सूलगसयग्घीओ, तओ गच्छसि खत्तिया ॥ १८ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमी रायरिसी, देविन्दं इणमब्बवी ॥१९॥ सद्धं नगरं किच्चा, तवसंवरमग्गलं। खन्तिं निउणपागारं, तिगुत्तं दुप्पधंसयं ॥ २० ॥ धणुं परक्कमं किच्चा, जीवं च इरियं सया। धिइं च केयणं किच्चा, सच्चेण पलिमन्थए ॥ २१ ॥ तवनारायजुत्तेण, भित्तूणं कम्मकंचुयं। मुणी विगयसंगामो, भवाओ परिमुच्चए ॥ २२ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी ॥ २३ ॥ पासाए कारइत्ताणं, वद्धमाणगिहाणि य। वालग्गपोइयाओ य, तओ गच्छसि खत्तिया ॥२४॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। । तओ नमी रायरिसी, देविन्दं इणमब्बवी ॥ २५ ॥ संसयं खलु सो कुणई, जो मग्गे कुणई घरं। जत्थेव गन्तुमिच्छेज्जा, तत्थ कुव्वेज्ज सासयं ॥ २६ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी ॥ २७ ॥ आमोसे लोमहारे य, गंठिभेए य तक्करे। नगरस्स खेमं काऊणं, तओ गच्छसि खत्तिया ॥ २८ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमी रायरिसी, देविन्दं इणमब्बवी ॥ २९ ॥ असइं तु मणुस्सेहिं, मिच्छा दंडो पजुंजई। अकारिणोऽत्थ वज्झन्ति, मुच्चई कारओ जणो ॥ ३० ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ। तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी

॥ ३१ ॥ जे केइ पत्थिवा तुब्भं, नानमन्ति नराहिवा । वसे ते ठावइत्ताणं, तओ गच्छसि खत्तिया ॥ ३२ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता,
हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ३३ ॥ जो सहस्सं सहस्साणं, संगामे दुज्जए जिणे । एगं
जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥ ३४ ॥ अप्पाणमेव जुज्झाहि, किं ते जुज्झेण बज्झओ । अप्पणामेवमप्पाणं, जइत्ता सुह-
१० मेहए ॥ ३५ ॥ पंचिन्दियाणि कोहं, माणं मायं तहेव लोहं च । दुज्जयं चेव अप्पाणं, सव्वं अप्पे जिए जियं ॥ ३६ ॥ एयमट्ठं निसा-
मित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी ॥ ३७ ॥ जइत्ता विउले जन्ने, भोइत्ता समणमाहणे । दत्ता भोच्चा
य जिट्ठा य, तओ गच्छसि खत्तिया ॥ ३८ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविन्दं इणमब्बवी
॥ ३९ ॥ जो सहस्सं सहस्साणं, मासे मासे गवं दए । तस्स वि संजमो सेओ, अदिन्तस्स वि किंचण ॥ ५० ॥ एयमट्ठं
निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी ॥ ४१ ॥ घोरासमं चइत्ताणं, अन्नं पत्थेसि
आसमं । इहेव पोसहरओ, भवाहि मणुयाहिवा ॥ ४२ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी,
देविन्दं इणमब्बवी ॥ ४३ ॥ मासे मासे तु जो बालो, कुसग्गेण तु भुंजए । न सो सक्खायधम्मस्स, कलं अग्घइ सोलसिं
॥ ४४ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी ॥ ४५ ॥ हिरण्णं सुवण्णं मणिमुत्तं,
कंसं दूसं च वाहणं । कोसं वड्ढावइत्ताणं, तओ गच्छसि खत्तिया ॥ ४६ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ
नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ४७ ॥ सुवण्णरुप्पस्स उ पव्वया भवे, सिया हु केलाससमा असंखया । नरस्स लुद्धस्स
न तेहिं किंचि, इच्छा उ आगाससमा अणन्तिया ॥ ४८ ॥ पुढवी साली जवा चेव, हिरण्णं पसुभिस्सह । पडिपुण्णं नालमेगस्स,
इइ विज्जा तवं चरे ॥ ४९ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविन्दो इणमब्बवी ॥ ५० ॥ १८

मच्छेरयमब्भुदए, भोए चयसि पत्थिवा । असन्ते कामे पत्थेसि, संकप्पेण विहम्मसि ॥ ५१ ॥ एयमट्ठं निसामित्ता, हेऊकारण-चोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविन्दं इणमब्बवी ॥ ५२ ॥ सल्लं कामा विसं कामा, कामा आसीविसोवमा । कामे पत्थे-माणा, अकामा जन्ति दोग्गइं ॥ ५३ ॥ अहे वयन्ति कोहेणं, माणेणं अहमा गई । माया गई पडिग्घाओ, लोभाओ दुहओ भयं ॥ ५४ ॥ अवउज्झिऊण माहणरूवं, विउव्विऊण इन्दत्तं । वन्दइ अभित्थुणन्तो, इमाहिं महुराहिं वग्गूहिं ॥५५॥ अहो ते निज्जिओ कोहो, अहो माणो पराजिओ । अहो निरक्किया माया, अहो लोभो वसीकओ ॥ ५६ ॥ अहो ते अज्जवं साहु, अहो ते साहु मद्दवं । अहो ते उत्तमा खन्ती, अहो ते मुत्ति उत्तमा ॥ ५७ ॥ इहं सि उत्तमो भन्ते, पच्छा होहिसि उत्तमो । लोगुत्तमुत्तमं ठाणं, सिद्धिं गच्छसि नीरओ ॥ ५८ ॥ एव अभित्थुणन्तो, रायरिसिं उत्तमाए सद्धाए । पयाहिणं करेन्तो, पुणो पुणो वन्दई सक्को ॥ ५९ ॥ तो वन्दिऊण पाए, चक्कंकुसलक्खणे मुणिवरस्स । आगासेणुप्पइओ, ललियचलकुंडलतिरीडी ॥ ६० ॥ नमी नमेइ अप्पाणं, सक्खं सक्केण चोइओ । चइऊण गेहं च वेदेही, सामण्णे पज्जुवट्ठिओ ॥६१॥ एवं करेन्ति संबुद्धा, पंडिया पवियक्खणा । विणियट्टन्ति भोगेसु, जहा से नमी रायरिसि ॥ ६२ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ नमिपव्वज्जा समत्ता ॥ ९ ॥

॥ अह दुमपत्तयं दसमं अज्झयणं ॥

दुमपत्तए पंडुयए जहा, निवडइ राइगणाण अच्चए । एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम मा पमायए ॥ १ ॥ कुसग्गे जह ओस-बिन्दुए, थोवं चिट्ठइ लम्बमाणए । एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम मा पमायए ॥२॥ इइ इत्तरियम्मि आउए, जीवियए बहुपच्च-वायए । विहुणाहि रयं पुरे कडं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ३ ॥ दुल्लहे खलु माणुसे भवे, चिरकाले वि सव्वपाणिणं । गाढा य विवाग कम्मुणो, समयं गोयम मा पमायए ॥ ४ ॥ पुढविकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं,

समयं गोयम मा पमायए ॥ ५ ॥ आउक्कायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखाईयं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ६ ॥ तेउक्कायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखाईयं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ७ ॥ वाउकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखाईयं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ८ ॥ वणस्सइकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालमणन्तदुरन्तयं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ९ ॥ बेइन्दियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम मा पमायए ॥ १० ॥ तेइन्दियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ११ ॥ चउरिन्दियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम मा पमायए ॥ १२ ॥ पंचिन्दियकायमइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। सत्तट्ठभवग्गहणे, समयं गोयम मा पमायए ॥ १३ ॥ देवे नेरइए य अइगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे। इक्किक्कभवग्गहणे, समयं गोयम मा पमायए ॥ १४ ॥ एवं भवसंसारे, संसरइ सुहासुहेहिं कम्मेहिं। जीवो पमायबहुलो, समयं गोयम मा पमायए ॥ १५ ॥ लद्धूण वि माणुसत्तणं, आरियत्तं पुणरावि दुल्लहं। बहवे दसुया मिलक्खुया, समयं गोयम मा पमायए ॥ १६ ॥ लद्धूण वि आरियत्तणं, अहीणपंचेन्दियया हु दुल्लहा। विगलिन्दियया हु दीसई, समयं गोयम मा पमायए ॥ १७ ॥ अहीणपंचेन्दियत्तं पि से लहे, उत्तमधम्मसुई हु दुल्लहा। कुतित्थिनिसेवए जणे, समयं गोयम मा पमायए ॥ १८ ॥ लद्धूण वि उत्तमं सुइं, सद्दहणा पुणरावि दुल्लहा। मिच्छत्तनिसेवए जणे, समयं गोयम मा पमायए ॥ १९ ॥ धम्मं पि हु सद्दहन्तया, दुल्लहया काएण फासया। इह कामगुणेहि मुच्छिया, समयं गोयम मा पमायए ॥ २० ॥ परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पण्डुरया हवन्ति ते। से सोयबले य हायई, समयं गोयम मा पमायए ॥ २१ ॥ परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पण्डुरया हवन्ति ते। से चक्खुबले य हायई, समयं गोयम मा पमायए ॥ २२ ॥ प-

रिजूरइ ते सरीरयं, केसा पण्डुरया हवन्ति ते। से घाणबले य हायई, समयं गोयम मा पमायए ॥ २३ ॥ परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पण्डुरया हवन्ति ते। से जिब्भबले य हायई, समयं गोयम मा पमायए ॥ २४ ॥ परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पण्डुरया हवन्ति ते। से फासबले य हायई, समयं गोयम मा पमायए ॥ २५ ॥ परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पण्डुरया हवन्ति ते। से सव्वबले य हायई, समयं गोयम मा पमायए ॥ २६ ॥ अरई गण्डं विसूइया, आयंका विविहा फुसन्ति ते। विहडइ विद्धंसइ ते सरीरयं, समयं गोयम मा पमायए ॥ २७ ॥ वोच्छिन्द सिणेहमप्पणो, कुमुयं सारइयं व पाणियं। से सव्वसिणेहवज्जिए, समयं गोयम मा पमायए ॥ २८ ॥ चिच्चाण धणं च भारियं, पव्वइओ हि सि अणगारियं। मा वन्तं पुणो वि आइए, समयं गोयम मा पमायए ॥ २९ ॥ अवउज्झिय मित्तबन्धवं, विउलं चेव धणोहसंचयं। मा तं बिइयं गवेसए, समयं गोयम मा पमायए ॥ ३० ॥ न हु जिणे अज्ज दिस्सई, बहुमए दिस्सइ मग्गदेसिए। संपइ नेयाउए पहे, समयं गोयम मा पमायए ॥ ३१ ॥ अवसोहिय कण्टगा पहं, ओइण्णो सि पहं महालयं। गच्छसि मग्गं विसोहिया, समयं गोयम मा पमायए ॥ ३२ ॥ अबले जह भारवाहए, मा मग्गे विसमे वगाहिया। पच्छा पच्छाणुतावए, समयं गोयम मा पमायए ॥ ३३ ॥ तिण्णो हु सि अण्णवं महं, किं पुण चिट्ठसि तीरमागओ। अभितुर पारं गमित्तए, समयं गोयम मा पमायए ॥ ३४ ॥ अकलेवरसेणिं उस्सिया, सिद्धिं गोयम लोयं गच्छसि। खेमं च सिवं अणुत्तरं, समयं गोयम मा पमायए ॥ ३५ ॥ बुद्धे परिनिव्वुडे चरे, गामगए नगरे व संजए। सन्तीमग्गं च वूहए, समयं गोयम मा पमायए ॥ ३६ ॥ बुद्धस्स निसम्म भासियं, सुकहियमट्ठपओवसोहियं। रागं दोसं च छिन्दिया, सिद्धिगइं गए गोयमे ॥ ३७ ॥ ॥ त्ति बेमि ॥ ॥ इअ दुमपत्तयं समत्तं ॥ १० ॥

॥ अह बहुस्सुयपुज्जं एगारसं अज्झयणं ॥

संजोगा विप्पमुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो । आयारं पाउकरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥ १ ॥ जे यावि होइ निव्वि-
ज्जे, थद्धे लुद्धे अणिग्गहे । अभिक्खणं उल्लवई, अविणीए अबहुस्सुए ॥ २ ॥ अह पंचहिं ठाणेहिं, जेहिं सिक्खा न लब्भई ।
थम्भा कोहा पमाएणं, रोगेणालस्सएण य ॥ ३ ॥ अह अट्ठहिं ठाणेहिं, सिक्खासीलि त्ति वुच्चई । अहस्सिरे सया दन्ते, न य
मम्ममुदाहरे ॥ ४ ॥ नासीले न विसीले, न सिया अइलोलुए । अकोहणे सच्चरए, सिक्खासीलि त्ति वुच्चई ॥ ५ ॥ अह चोद्दस-
हिं ठाणेहिं, वट्टमाणे उ संजए । अविणीए वुच्चई सो उ, निव्वाणं च न गच्छइ ॥ ६ ॥ अभिक्खणं कोही हवइ, पबन्धं च पकु-
व्वई । मेत्तिज्जमाणो वमइ, सुयं लद्धूण मज्जई ॥ ७ ॥ अवि पावपरिक्खेवी, अवि मित्तेसु कुप्पई । सुप्पियस्सावि मित्तस्स, रहे
भासइ पावगं ॥ ८ ॥ पइण्णवाई दुहिले, थद्धे लुद्धे अणिग्गहे । असंविभागी अचियत्ते, अविणीए त्ति वुच्चई ॥ ९ ॥ अह पन्नर-
सहिं ठाणेहिं, सुविणीए त्ति वुच्चई । नीयावत्ती अचवले, अमाई अकुऊहले ॥ १० ॥ अप्पं च अहिक्खिवई, पबन्धं च न कुव्वई ।
मेत्तिज्जमाणो भयई, सुयं लद्धुं न मज्जई ॥ ११ ॥ न य पावपरिक्खेवी, न य मित्तेसु कुप्पई । अप्पियस्सावि मित्तस्स, रहे क-
ल्लाण भासई ॥ १२ ॥ कलहडमरवज्जिए, बुद्धे अभिजाइए । हिरिमं पडिसंलीणे, सुविणीए त्ति वुच्चई ॥ १३ ॥ वसे गुरुकुले
निच्चं, जोगवं उवहाणवं । पियंकरे पियंवाई, से सिक्खं लद्धुमरिहई ॥ १४ ॥ जहा संखम्मि पयं, निहियं दुहओ वि विरायइ ।
एवं बहुस्सुए भिक्खू, धम्मो कित्ती तहा सुयं ॥ १५ ॥ जहा से कम्बोयाणं, आइण्णे कन्थए सिया । आसे जवेण पवरे, एवं
हवइ बहुस्सुए ॥ १६ ॥ जहाइण्णसमारूढे, सूरे दढपरक्कमे । उभओ नन्दिघोसेणं, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १७ ॥ जहा करेणुपरि-

किपणे, कुंजरे सट्ठिहायणे । बलवन्ते अप्पडिहए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १८ ॥ जहा से तिक्खसिंगे, जायखन्धे विरायई । वसहे जूहाहिवई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १९ ॥ जहा से तिक्खदाढे, उदग्गे दुप्पहंसए । सीहे मियाण पवरे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २० ॥ जहा से वासुदेवे, संखचक्कगयाधरे । अप्पडिहयबले जोहे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २१ ॥ जहा से चाउरन्ते, चक्कवट्टी महिड्ढिए । चोद्दसरयणाहिवई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २२ ॥ जहा से सहस्सक्खे, वज्जपाणी पुरन्दरे । सक्के देवाहिवई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २३ ॥ जहा से तिमिरविद्धंसे, उत्तिट्ठन्ते दिवायरे । जलन्ते इव तेएण, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २४ ॥ जहा से उडुवई चन्दे, नक्खत्तपरिवारिए । पडिपुण्णे पुण्णमासीए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २५ ॥ जहा से समाइयाणं, कोट्ठागारे सुरक्खिए । नाणाधन्नपडिपुण्णे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २६ ॥ जहा सा दुमाण पवरा, जम्बू नाम सुदंसणा । अणाढियस्स देवस्स, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २७ ॥ जहा सा नईण पवरा, सलिला सागरंगमा । सीया नीलवन्तपवहा, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २८ ॥ जहा से नगाण पवरे, सुमहं मन्दरे गिरी । नाणोसहिपज्जलिए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २९ ॥ जहा से सयंभुरमणे, उदही अक्खओदए । नाणारयणपडिपुण्णे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ ३० ॥ समुद्दगम्भीरसमा दुरासया, अचक्किया केणइ दुप्पहंसया । सुयस्स पुण्णा विउलस्स ताइणो, खवित्तु कम्मं गइमुत्तमं गया ॥ ३१ ॥ तम्हा सुयमहिट्ठिज्जा, उत्तमट्ठगवेसए । जेणप्पाणं परं चेव, सिद्धिं संपाउणेज्जासि ॥ ३२ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ बहुस्सुयपुज्जं समत्तं ॥ ११ ॥

॥ अह हरिएसिज्जं बारहं अज्झयणं ॥

सोवागकुलसंभूओ, गुणुत्तरधरो मुणी । हरिएसबलो नाम, आसि भिक्खू जिइन्दिओ ॥ १ ॥ इरिएसणभासाए, उच्चा-

रसमिईसु य । जओ आयाणनिक्खेवे, संजओ सुसमाहिओ ॥ २ ॥ मणगुत्तो वयगुत्तो, कायगुत्तो जिइन्दिओ । भिक्खट्ठा बम्भ-
इज्जम्मि, जन्नवाडं उवट्ठिओ ॥ ३ ॥ तं पासिऊणमेज्जन्तं, तवेण परिसोसियं । पन्तोवहिउवगरणं, उवहसन्ति अणारिया
॥ ४ ॥ जाईमयपडिथद्धा, हिंसगा अजिइन्दिया । अबम्भचारिणो बाला, इमं वयणमब्बवी ॥ ५ ॥ कयरे आगच्छइ दित्तरूवे,
काले विगराले फोक्कनासे । ओमचेलए पंसुपिसायभूए, संकरदूसं परिहरिय कण्ठे ॥ ६ ॥ को रे तुमं इय अदंसणिज्जे, काए
व आसाइहमागओ सि । ओमचेलगा पंसुपिसायभूया, गच्छ क्खलाहि किमिहं ठिओ सि ॥ ७ ॥ जक्खो तहिं तिन्दुयरुक्खवासी,
अणुकम्पओ तस्स महामुणिस्स । पच्छायइत्ता नियगं सरीरं, इमाइं वयणाइमुदाहरित्था ॥ ८ ॥ समणो अहं संजओ बम्भया-
री, विरओ धणपयणपरिग्गहाओ । परप्पवित्तस्स उ भिक्खकाले, अन्नस्स अट्ठा इहमागओ मि ॥ ९ ॥ वियरिज्जइ खज्जइ भुज्जई,
अन्नं पभूयं भवयाणमेयं । जाणेह मे जायणजीविणु त्ति, सेसावसेसं लभऊ तवस्सी ॥ १० ॥ उवक्खडं भोयण माहणाणं,
अत्तट्ठियं सिद्धमिहेगपक्खं । न ऊ वयं एरिसमन्नपाणं, दाहामु तुज्झं किमिहं ठिओ सि ॥ ११ ॥ थलेसु बीयाइ ववन्ति कासगा,
तहेव निन्नेसु य आससाए । एयाए सद्धाए दलाह मज्झं, आराहए पुण्णमिणं खु खित्तं ॥ १२ ॥ खेत्ताणि अम्हं विइयाणि
लोए, जहिं पकिण्णा विरुहन्ति पुण्णा । जे माहणा जाइविज्जोववेया, ताइं तु खेत्ताइं सुपेसलाइं ॥ १३ ॥ कोहो य माणो य
वहो य जेसिं, मोसं अदत्तं च परिग्गहं च । ते माहणा जाइविज्जाविहूणा, ताइं तु खेत्ताइं सुपावयाइं ॥ १४ ॥ तुब्भेत्थ भो भा-
रधरा गिराणं, अट्ठं न जाणेह अहिज्ज वेए । उच्चावयाइं मुणिणो चरन्ति, ताइं तु खेत्ताइं सुपेसलाइं ॥ १५ ॥ अज्झावयाणं
पडिकूलभासी, पभाससे किं तु सगासि अम्हं । अवि एयं विणस्सउ अन्नपाणं, न य णं दाहामु तुमं नियण्ठा ॥ १६ ॥
समिईहि मज्झं सुसमाहियस्स, गुत्तीहि गुत्तस्स जिइन्दियस्स । जइ मे न दाहित्थ अहेसणिज्जं, किमज्ज जन्नाण लहित्थ लाहं

॥ १७ ॥ के एत्थ खत्ता उवजोइया वा, अज्झावया वा सह खण्डिएहिं। एयं दण्डेण फलेण हन्ता, कण्ठम्मि घेत्तूण खलेज्ज जो णं ॥ १८ ॥ अज्झावयाणं वयणं सुणेत्ता, उद्धाइया तत्थ बहू कुमारा। दण्डेहि वित्तेहि कसेहि चेव, समागया तं इसि तालयन्ति ॥ १९ ॥ रन्नो तहिं कोसलियस्स धूया, भद्द त्ति नामेण अणिन्दियंगी। तं पासिया संजय हम्ममाणं, कुद्धे कुमारे परिनिव्ववेइ ॥ २० ॥ देवाभिओगेण निओइएणं, दिन्ना मु रन्ना मणसा न झाया। नरिन्ददेविन्दभिवन्दिएणं, जेणम्हि वन्ता इसिणा स एसो ॥ २१ ॥ एसो हु सो उग्गतवो महप्पा, जितिन्दिओ संजओ बम्भयारी। जो मे तया नेच्छइ दिज्जमाणिं, पिउणा सयं कोसलिएण रन्ना ॥ २२ ॥ महाजसो एस महाणुभागो, घोरव्वओ घोरपरक्कमो य। मा एयं हीलेह अहीलणिज्जं, मा सव्वे तेएण भे निद्दहेज्जा ॥ २३ ॥ एयाइं तीसे वयणाइं सोच्चा, पत्तीइ भद्दाइ सुहासियाइं। इसिस्स वेयावडियट्ठयाए, जक्खा कुमारे विणिवारयन्ति ॥ २४ ॥ ते घोररूवा ठिय अन्तलिक्खेऽसुरा तहिं तं जण तालयन्ति। ते भिन्नदेहे रुहिरं वमन्ते, पासित्तु भद्दा इणमाहु भुज्जो ॥ २५ ॥ गिरिं नहेहिं खणह, अयं दन्तेहिं खायह। जायतेयं पाएहि हणह, जे भिक्खुं अवमन्नह ॥ २६ ॥ आसीविसो उग्गतवो महेसी, घोरव्वओ घोरपरक्कमो य। अगणिं व पक्खन्द पयंगसेणा, जे भिक्खुयं भत्तकाले वहेह ॥ २७ ॥ सीसेण एयं सरणं उवेह, समागया सव्वजणेण तुब्भे। जइ इच्छह जीवियं वा धणं वा, लोगंपि एसो कुविओ डहेज्जा ॥ २८ ॥ अवहेडिय पिट्ठिसउत्तमंगे, पसारिया बाहु अकम्मचेट्ठे। निब्भेरियच्छे रुहिरं वमन्ते, उड्ढंमुहे निग्गयजीहनेत्ते ॥ २९ ॥ ते पासिया खण्डियकट्ठभूए, विमणो विसण्णो अह माहणो सो। इसिं पसाएइ सभारियाओ, हीलं च निन्दं च खमाह भन्ते ॥ ३० ॥ बालेहि मूढेहि अयाणएहिं, जं हीलिया तस्स खमाह भन्ते। महप्पसाया इसिणो हवन्ति, न हु मुणी कोवपरा हवन्ति ॥ ३१ ॥ पुव्विं च इण्हिं च अणागयं च, मणप्पदोसो न मे अत्थि कोइ। जक्खा हु वेयावडियं

करेमि, ममा हु एए निहया कुमारा ॥ ३२ ॥ अत्थं च धम्मं च वियाणमाणा, तुब्भे न वि कुप्पह भूइपन्ना । तुब्भं तु पाए सरणं उवेमो, समागया सव्वजणेण अम्हे ॥ ३३ ॥ अच्चेमु ते महाभाग, न ते किंचि न अच्चिमो । भुंजाहि सालिमं कूरं, नाणावंजणसंजुयं ॥ ३४ ॥ इमं च मे अत्थि पभूयमन्नं, तं भुंजसू अम्ह अणुग्गहट्ठा । बाढं ति पडिच्छइ भत्तपाणं, मासस्स ऊ पारणए महप्पा ॥ ३५ ॥ तहियं गन्धोदगपुप्फवासं, दिव्वा तहिं वसुहारा य वुट्ठा । पहयाओ दुन्दुहीओ सुरेहिं, आगासे अहो दाणं च घुट्ठं ॥ ३६ ॥ सक्खं खु दीसइ तवोविसेसो, न दीसई जाइविसेस कोई । सोवागपुत्तं हरिएससाहुं, जस्सेरिसा इड्ढि महाणुभागा ॥ ३७ ॥ किं माहणा जोइसमारभन्ता, उदएण सोहिं बहिया विमग्गह । जं मग्गहा बाहिरियं विसोहिं, न तं सुदिट्ठं कुसला वयन्ति ॥ ३८ ॥ कुसं च जूवं तणकट्ठमग्गिं, सायं च पायं उदगं फुसन्ता । पाणाइ भूयाइ विहेडयन्ता, भुज्जो वि मन्दा पगरेह पावं ॥ ३९ ॥ कहं च रे भिक्खु वयं जयामो, पावाइ कम्माइ पणोल्लयामो । अक्खाहि णे संजय जक्खपूइया, कहं सुइट्ठं कुसला वयन्ति ॥ ४० ॥ छज्जीवकाए असमारभन्ता, मोसं अदत्तं च असेवमाणा । परिग्गहं इत्थिओ माणमायं, एयं परिन्नाय चरन्ति दन्ता ॥ ४१ ॥ सुसंवुडा पंचहि संवरेहिं, इह जीवियं अणवकंखमाणा । वोसट्ठकाए सुइचत्तदेहा, महाजयं जयइ जन्नसिट्ठं ॥ ४२ ॥ के ते जोई के व ते जोइठाणे, का ते सुया किं व ते कारिसंगं । एहा य ते कयरा सन्ति भिक्खू, कयरेण होमेण हुणासि जोइं ॥ ४३ ॥ तवो जोई जीवो जोइठाणं, जोगा सुया सरीरं कारिसंगं । कम्मेहा संजमजोगसन्ती, होमं हुणामि इसिणं पसत्थं ॥ ४४ ॥ के ते हरए के य ते सन्तितित्थे, कहिं सिणाओ व रयं जहासि । आइक्ख णे संजय जक्खपूइया, इच्छामो नाउ भवओ सगासे ॥ ४५ ॥ धम्मे हरए बम्भे सन्तितित्थे, अणाविले अत्तपसन्नलेसे । जहिं सिणाओ विमलो विसुद्धो, सुसीइभूओ पजहामि दोसं ॥ ४६ ॥ एयं सिणाणं कुसलेहि दिट्ठं, महासिणाणं इसिणं पसत्थं । जहिं सिणाया विमला विसुद्धा, महारिसी उत्तमं ठाणं पत्त ॥ ४७ ॥ त्ति बेमि ॥ इय हरिएसिज्जं समत्तं ॥१२॥

॥ अह चित्तसम्भूइज्जं तेरहमं अज्झयणं ॥

जाईपराजइओ खलु, कासि नियाणं तु हत्थिणपुरम्मि । चुलणीए बम्भदत्तो, उववन्नो पउमगुम्माओ ॥१॥ कम्पिल्ले सम्भूओ, चित्तो पुण जाओ पुरिमतालम्मि । सेट्ठिकुलम्मि विसाले, धम्मं सोऊण पव्वइओ ॥ २ ॥ कम्पिल्लम्मि य नयरे, समागया दो वि चित्तसम्भूया । सुहदुक्खफलविवागं, कहेन्ति ते एक्कमेक्कस्स ॥ ३ ॥ चक्कवट्टी महिड्ढीओ, बम्भदत्तो महायसो । भायरं बहुमाणेणं, इमं वयणमब्बवी ॥ ४ ॥ आसीमु भायरो दोवि, अन्नमन्नवसाणुगा । अन्नमन्नमणूरत्ता, अन्नमन्नहिएसिणो ॥ ५ ॥ दासा दसण्णे आसीमु, मिया कालिंजरे नगे । हंसा मयंगतीरे, सोवागा कासिभूमिए ॥ ६ ॥ देवा य देवलोगम्मि, आसि अम्हे महिड्ढिया । इमा नो छट्ठिया जाई, अन्नमन्नेण जा विणा ॥ ७ ॥ कम्मा नियाणपयडा, तुमे राय विचिन्तिया । तेसिं फलविवागेण, विप्पओगमुवागया ॥ ८ ॥ सच्चसोयप्पगडा, कम्मा मए पुरा कडा । ते अज्ज परिभुंजामो, किं तु चित्तेवि से तहा ॥ ९ ॥ सव्वं सुचिण्णं सफलं नराणं, कडाण कम्माण न मोक्ख अत्थि । अत्थेहि कामेहि य उत्तमेहिं, आया ममं पुण्णफलोववेए ॥ १० ॥ जाणाहि संभूय महाणुभागं, महिड्ढियं पुण्णफलोववेयं । चित्तं पि जाणाहि तहेव रायं, इड्ढी जुई तस्स वि य प्पभूया ॥ ११ ॥ महत्थरूवा वयणप्पभूया, गाहाणुगीया नरसंघमज्झे । जं भिक्खुणो सीलगुणोववेया, इहं जयन्ते समणो मि जाओ ॥ १२ ॥ उच्चोयए महु कक्के य बम्भे, पवेइया आवसहा य रम्मा । इमं गिहं चित्त धणप्पभूयं, पसाहि पंचालगुणोववेयं ॥ १३ ॥ नट्टेहि गीएहि य वाइएहिं, नारीजणाहिं परियारयन्तो । भुंजाहि भोगाइ इमाइ भिक्खू, मम रोयई पव्वज्जा हु दुक्खं ॥ १४ ॥ तं पुव्वनेहेण कयाणुरागं, नराहिवं कामगुणेसु गिद्धं । धम्मस्सिओ तस्स हियाणुपेही, चित्तो इमं वयणमुदाहरित्था

॥ १५ ॥ सव्वं विलवियं गीयं, सव्वं नट्टं विडम्बियं । सव्वे आभरणा भारा, सव्वे कामा दुहावहा ॥ १६ ॥ बालाभिरामेसु
दुहावहेसु, न तं सुहं कामगुणेसु रायं । विरत्तकामाण तवोहणाणं, जं भिक्खुणं सीलगुणे रयाणं ॥ १७ ॥ नरिंद जाई अहमा
नराणं, सोवागजाई दुहओ गयाणं । जहिं वयं सव्वजणस्स वेस्सा, वसी य सोवागनिवेसणेसु ॥ १८ ॥ तीसे य जाईइ उ पा-
वियाए, वुच्छामु सोवागनिवेसणेसु । सव्वस्स लोगस्स दुगंछणिज्जा, इहं तु कम्माइं पुरे कडाइं ॥ १९ ॥ सो दाणि सिं राय
महाणुभागो, महिड्ढिओ पुण्णफलोववेओ । चइत्तु भोगाइं असासयाइं, आदाणहेउं अभिणिक्खमाहि ॥ २० ॥ इह जीविए राय
असासयम्मि, धणियं तु पुण्णाइं अकुव्वमाणो । से सोयई मच्चुमुहोवणीए, धम्मं अकाऊण परंसि लोए ॥ २१ ॥ जहेह सीहो
व मियं गहाय, मच्चू नरं नेइ हु अन्तकाले । न तस्स माया व पिया व भाया, कालम्मि तम्मंसहरा भवन्ति ॥ २२ ॥ न तस्स
दुक्खं विभयन्ति नाइओ, न मित्तवग्गा न सुया न बंधवा । एक्को सयं पच्चणुहोइ दुक्खं, कत्तारमेव अणुजाइ कम्मं ॥ २३ ॥
चेच्चा दुपयं च चउप्पयं च, खेत्तं गिहं धणधन्नं च सव्वं । सकम्मबीओ अवसो पयाइ, परं भवं सुंदर पावगं वा ॥ २४ ॥
तं एक्कं तुच्छसरीरगं से, चिईगयं दहिय उ पावगेणं । भज्जा य पुत्ता वि य नायओ य, दायारमन्नं अणुसंकमन्ति ॥ २५ ॥ उव-
निज्जई जीवियमप्पमायं, वण्णं जरा हरइ नरस्स राय । पंचालराया वयणं सुणाहि, मा कासि कम्माइं महालयाइं ॥ २६ ॥
अहं पि जाणामि जहेह साहू, जं मे तुमं साहसि वक्कमेयं । भोगा इमे संगकरा हवन्ति, जे दुज्जया अज्जो अम्हारिसेहिं ॥ २७ ॥
हत्थिणपुरम्मि चित्ता, दट्ठूणं नरवइं महिड्ढियं । कामभोगेसु गिद्धेणं, नियाणमसुहं कडं ॥ २८ ॥ तस्स मे अपडिकन्तस्स,
इमं एयारिसं फलं । जाणमाणो वि जं धम्मं, कामभोगेसु मुच्छिओ ॥ २९ ॥ नागो जहा पंकजलावसन्नो, दट्ठुं थलं नाभिस-
मेइ तीरं । एवं वयं कामगुणेसु गिद्धा, न भिक्खुणो मग्गमणुव्वयामो ॥ ३० ॥ अच्चेइ कालो तरन्ति राइओ, न यावि भोगा

पुरिसाण निञ्चा । उविञ्च भोगा पुरिसं चयन्ति, दुमं जहा खीणफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥ जइ तं सि भोगे चइउं असत्तो, अज्जाइं कम्माइं करेहि रायं । धम्मे ठिओ सव्वपयाणुकम्पी, तो होहिसि देवो इओ विउव्वी ॥ ३२ ॥ न तुज्झ भोगे चइऊण बुद्धी, गिद्धो सि आरम्भपरिग्गहेसु । मोहं कओ एत्तिउ विप्पलावो, गच्छामि रायं आमन्तिओ सि ॥ ३३ ॥ पंचालराया वि य बम्भदत्तो, साहुस्स तस्स वयणं अकाउं । अणुत्तरे भुंजिय कामभोगे, अणुत्तरे सो नरए पविट्ठो ॥ ३४ ॥ चित्तो वि कामेहि विरत्तकामो, उदग्गचारित्ततवो महेसी । अणुत्तरं संजम पालइत्ता, अणुत्तरं सिद्धिगइं गओ ॥ ३५ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ चित्तसम्भूइज्जं समत्तं ॥ १३ ॥

॥ अह उसुयारिज्जं चोद्दहमं अज्झयणं ॥

देवा भवित्ताण पुरे भवम्मी, केई चुया एगविमाणवासी । पुरे पुराणे उसुयारनामे, खाए समिद्धे सुरलोगरम्मे ॥ १ ॥ सकम्मसेसेण पुराकएणं, कुलेसुदग्गेसु य ते पसूया । निव्विण्णसंसारभया जहाय, जिणिंदमग्गं सरणं पवन्ना ॥ २ ॥ पुमत्तमागम्म कुमार दो वी, पुरोहिओ तस्स जसा य पत्ती । विसालकित्ती य तहोसुयारो, रायत्थ देवी कमलावई य ॥ ३ ॥ जाईजरामच्चुभयाभिभूया, बहिंविहाराभिनिविट्ठचित्ता । संसारचक्कस्स विमोक्खणट्ठा, दट्ठूण ते कामगुणे विरत्ता ॥ ४ ॥ पियपुत्तगा दोन्नि वि माहणस्स, सकम्मसीलस्स पुरोहियस्स । सरित्तु पोराणिय तत्थ जाइं, तहा सुचिण्णं तवसंजमं च ॥ ५ ॥ ते कामभोगेसु असज्जमाणा, माणुस्सएसुं जे यावि दिव्वा । मोक्खाभिकंखी अभिजायसड्ढा, तायं उवागम्म इमं उदाहु ॥ ६ ॥ असासयं दट्ठु इमं विहारं, बहुअन्तरायं न य दीहमाउं । तम्हा गिहंसि न रइं लहामो, आमन्तयामो चरिस्सामु मोणं ॥ ७ ॥

अह तायगो तत्थ मुणीण तेसिं, तवस्स वाघायकरं वयासी। इमं वयं वेयविओ वयन्ति, जहा न होई असुयाण लोगो ॥ ८ ॥
अहिज्ज वेए परिविस्स विप्पे, पुत्ते परिट्ठप्प गिहंसि जाया। भोच्चाण भोए सह इत्थियाहिं, आरण्णगा होह मुणी पसत्था
॥ ९ ॥ सोयग्गिणा आयगुणिन्धणेणं, मोहाणिला पज्जलणाहिएणं। संतत्तभावं परितप्पमाणं, लालप्पमाणं बहुहा बहुं च
॥ १० ॥ पुरोहियं तं कमसोऽणुणिन्तं, निमंतयन्तं च सुए धणेणं। जहक्कमं कामगुणेहि चेव, कुमारगा ते पसमिक्ख वक्कं
॥ ११ ॥ वेया अहीया न भवन्ति ताणं, भुत्ता दिया निन्ति तमं तमेणं। जाया य पुत्ता न हवन्ति ताणं, को णाम ते अणुम-
न्नेज्ज एयं ॥ १२ ॥ खणमेत्तसोक्खा बहुकालदुक्खा, पगामदुक्खा अणिगामसोक्खा। संसारमोक्खस्स विपक्खभूया, खाणी
अणत्थाण उ कामभोगा ॥ १३ ॥ परिव्वयन्ते अणियत्तकामे, अहो य राओ परितप्पमाणे। अन्नप्पमत्ते धणमेसमाणे, पप्पोति
मच्चुं पुरिसे जरं च ॥ १४ ॥ इमं च मे अत्थि इमं च नत्थि, इमं च मे किच्च इमं अकिच्चं। तं एवमेवं लालप्पमाणं, हरा हरंति
त्ति कहं पमाए ॥ १५ ॥ धणं पभूयं सह इत्थियाहिं, सयणा तहा कामगुणा पगामा। तवं कए तप्पइ जस्स लोगो, तं सव्व
साहीणमिहेव तुब्भं ॥ १६ ॥ धणेण किं धम्मधुराहिगारे, सयणेण वा कामगुणेहि चेव। समणा भविस्सामु गुणोहधारी,
बहिंविहारा अभिगम्म भिक्खं ॥ १७ ॥ जहा य अग्गी अरणीउऽसन्तो, खीरे घयं तेल्लमहा तिलेसु। एमेव जाया सरीरंसि
सत्ता, संमुच्छई नासइ नावचिट्ठे ॥ १८ ॥ नो इन्दियग्गेज्झ अमुत्तभावा, अमुत्तभावा वि य होइ निच्चो। अज्झत्थहेउं निययस्स
बन्धो, संसारहेउं च वयन्ति बन्धं ॥ १९ ॥ जहा वयं धम्ममजाणमाणा, पावं पुरा कम्ममकासि मोहा। ओरुज्झमाणा
परिरक्खियन्ता, तं नेव भुज्जो वि समायरामो ॥ २० ॥ अब्भाहयम्मि लोगम्मि, सव्वओ परिवारिए। अमोहाहिं पडन्तीहिं, गि-
हंसि न रइं लभे ॥ २१ ॥ केण अब्भाहओ लोगो, केण वा परिवारिओ। का वा अमोहा वुत्ता, जाया चिन्तावरो हुमे ॥ २२ ॥

मच्चुणाऽब्भाहओ लोगो, जराए परिवारिओ। अमोहा रयणी वुत्ता, एवं ताय वियाणह॥ २३ ॥ जा जा वच्चइ रयणी, न सा
पडिनियत्तई। अहम्मं कुणमाणस्स, अफला जन्ति राइओ॥ २४ ॥ जा जा वच्चइ रयणी, न सा पडिनियत्तई। धम्मं च कुणमा-
णस्स, सफला जन्ति राइओ॥ २५ ॥ एगओ संवसित्ताणं, दुहओ सम्मत्तसंजुया। पच्छा जाया गमिस्सामो, भिक्खमाणा
कुले कुले॥ २६ ॥ जस्सत्थि मच्चुणा सक्खं, जस्स वत्थि पलायणं। जो जाणे न मरिस्सामि, सो हु कंखे सुए सिया॥ २७ ॥
अज्जेव धम्मं पडिवज्जयामो, जहिं पवन्ना न पुणब्भवामो। अणागयं नेव य अत्थि किंची, सद्धाखमं णे विणइत्तु रागं॥ २८ ॥
पहीणपुत्तस्स हु नत्थि वासो, वासिट्ठि भिक्खायरियाइ कालो। साहाहि रुक्खो लहए समाहिं, छिन्नाहि साहाहि तमेव
खाणुं॥ २९ ॥ पंखाविहूणो व्व जहेव पक्खी, भिच्चविहूणो व्व रणे नरिन्दो। विवन्नसारो वणिओ व्व पोए, पहीणपुत्तो मि
तहा अहंपि॥ ३० ॥ सुसंभिया कामगुणा इमे ते, संपिण्डिया अग्गरसप्पभूया। भुंजामु ता कामगुणे पगामं, पच्छा गमिस्सा-
मु पहाणमग्गं॥ ३१ ॥ भुत्ता रसा भोइ जहाइ णे वओ, न जीवियट्ठा पजहामि भोए। लाभं अलाभं च सुहं च दुक्खं, संचि-
क्खमाणो चरिस्सामि मोणं॥ ३२ ॥ मा हू तुमं सोयरियाण सम्भरे, जुण्णो व हंसो पडिसोत्तगामी। भुंजाहि भोगाइ मए
समाणं, दुक्खं खु भिक्खायरियाविहारो॥ ३३ ॥ जहा य भोई तणुयं भुयंगो, निम्मोयणिं हिच्च पलेइ मुत्तो। एमेए जाया
पयहन्ति भोए, ते हं कहं नाणुगमिस्समेक्को॥ ३४ ॥ छिन्दित्तु जालं अबलं व रोहिया, मच्छा जहा कामगुणे पहाय। धोरेयसी-
ला तवसा उदारा, धीरा हु भिक्खायरियं चरन्ति॥ ३५ ॥ नहेव कुंचा समइक्कमन्ता, तयाणि जालाणि दलित्तु हंसा। पलेन्ति
पुत्ता य पई य मज्झं, ते हं कहं नाणुगमिस्समेक्का॥ ३६ ॥ पुरोहियं तं ससुयं सदारं, सोच्चाऽभिनिक्खम्म पहाय भोए। कु-
डुम्बसारं विउलुत्तमं च, रायं अभिक्खं समुवाय देवी॥ ३७ ॥ वन्तासी पुरिसो रायं, न सो होइ पसंसिओ। माहणेण परि-

धणं, धणं आहारमिस्सामि ॥ ३८ ॥ सव्वं जगं जइ तुहं, सव्वं वावि धणं भवे । सव्वं पि ते अपज्जत्तं, नेव ताणाय तं तव ॥३९॥
मरिहिसि रायं जया तया वा, मणोरमे कामगुणे विहाय । एक्को हु धम्मो नरदेव ताणं, न विज्जई अन्नमिहेह किंचि ॥ ४० ॥
नाहं रमे पक्खिणि पंजरे वा, संताणछिन्ना चरिस्सामि मोणं । अकिंचणा उज्जुकडा निरामिसा, परिग्गहारम्भनियत्तदोसा
॥ ४१ ॥ दवग्गिणा जहा रण्णे, डज्झमाणेसु जन्तुसु । अन्ने सत्ता पमोयन्ति, रागद्दोसवसं गया ॥ ४२ ॥ एवमेव वयं मूढा,
कामभोगेसु मुच्छिया । डज्झमाणं न बुज्झामो, रागद्दोसग्गिणा जगं ॥ ४३ ॥ भोगे भोच्चा वमित्ता य, लहुभूयविहारिणो ।
आमोयमाणा गच्छन्ति, दिया कामकमा इव ॥ ४४ ॥ इमे य बद्धा फन्दन्ति, मम हत्थज्जमागया । वयं च सत्ता कामेसु,
भविस्सामो जहा इमे ॥ ४५ ॥ सामिसं कुललं दिस्स, बज्झमाणं निरामिसं । आमिसं सव्वमुज्झित्ता, विहरिस्सामि निरा-
मिसा ॥ ४६ ॥ गिद्धोवमा उ नच्चाणं, कामे संसारवड्ढणे । उरगो सुवण्णपासे व्व, संकमाणो तणुं चरे ॥ ४७ ॥ नागो व्व
बन्धणं छित्ता, अप्पणो वसहिं वए । एयं पत्थं महारायं, उसुयारि त्ति मे सुयं ॥ ४८ ॥ चइत्ता विउलं रज्जं, कामभोगे य
दुच्चए । निव्विसया निरामिसा, निन्नेहा निप्परिग्गहा ॥ ४९ ॥ सम्मं धम्मं वियाणित्ता, चेच्चा कामगुणे वरे । तवं पगिज्झ-
हक्खायं, घोरं घोरपरक्कमा ॥ ५० ॥ एवं ते कमसो बुद्धा, सव्वे धम्मपरायणा । जम्ममच्चुभउव्विग्गा, दुक्खस्सन्तगवेसिणो
॥ ५१ ॥ सासणे विगयमोहाणं, पुव्विं भावणभाविया । अचिरेणेव कालेण, दुक्खस्सन्तमुवागया ॥ ५२ ॥ राया सह देवीए,
माहणो य पुरोहिओ । माहणी दारगा चेव, सव्वे ते परिनिव्वुडे ॥ ५३ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ उसुयारिज्जं सम्मत्तं ॥ १४ ॥

॥ अह सभिक्खू पंचदहं अज्झयणं ॥

मोणं चरिस्सामि समिच्च धम्मं, सहिए उज्जुकडे नियाणछिन्ने। संथवं जहिज्ज अकामकामे, अन्नायएसी परिव्वए स भिक्खू ॥ १ ॥ राओवरयं चरेज्ज लाढे, विरए वेयवियायरक्खिए। पन्ने अभिभूय सव्वदंसी जे, कम्हिचि न मुच्छिए स भिक्खू ॥ २ ॥ अक्कोसवहं विइत्तु धीरे, मुणी चरे लाढे निच्चमायगुत्ते। अव्वग्गमणे असंपहिट्ठे, जे कसिणं अहियासए स भिक्खू ॥ ३ ॥ पन्तं सयणासणं भइत्ता, सीउण्हं विविहं च दंसमसगं। अव्वग्गमणे असंपहिट्ठे, जे कसिणं अहियासए स भिक्खू ॥ ४ ॥ नो सक्कइमिच्छई न पूयं, नो वि य वन्दणगं कुओ पसंसं। से संजए सुव्वए तवस्सी, सहिए आयगवेसए स भिक्खू ॥ ५ ॥ जेण पुण जहाइ जीवियं, मोहं वा कसिणं नियच्छई। नरनारिं पजहे सया तवस्सी, न य कोऊहलं उवेइ स भिक्खू ॥ ६ ॥ छिन्नं सरं भोममन्तलिक्खं, सुमिणं लक्खणदण्डवत्थुविज्जं। अंगवियारं सरस्स विजयं, जे विज्जाहिं न जीवइ स भिक्खू ॥७॥ मन्तं मूलं विविहं वेज्जचिन्तं, वमणविरेयणधूमणेत्तसिणाणं। आउरे सरणं तिगिच्छियं च, तं परिन्नाय परिव्वए स भिक्खू ॥ ८ ॥ खत्तियगणउग्गरायपुत्ता, माहणभोइय विविहा य सिप्पिणो। नो तेसिं वयइ सिलोगपूयं, तं परिन्नाय परिव्वए स भिक्खू ॥ ९ ॥ गिहिणो जे पव्वइएण दिट्ठा, अप्पव्वइएण व संथुया हविज्जा। तेसिं इहलोइयफलट्ठा, जो संथवं न करेइ स भिक्खू ॥ १० ॥ सयणासणपाणभोयणं, विविहं खाइमसाइमं परेसिं। अदए पडिसेहिए नियण्ठे, जे तत्थ न पउस्सई स भिक्खू ॥ ११ ॥ जं किं चि आहारपाणजायं, विविहं खाइमसाइमं परेसिं लद्धुं। जो तं तिविहेण नाणुकम्पे, मणवयकायसुसंवुडे स भिक्खू ॥ १२ ॥ आयामगं चेव जवोदणं च, सीयं सोवीरजवोदगं च। न हीलए पिण्डं नीरसं तु, पन्तकुलाइं परिव्वए स

भिक्खू ॥ १३ ॥ सद्दा विविहा भवन्ति लोए, दिव्वा माणुस्सगा तिरिच्छा । भीमा भयभेरवा उराला, सोच्चा न विहिज्जई स भिक्खू ॥ १४ ॥ वादं विविहं समिच्च लोए, सहिए खेयाणुगए य कोवियप्पा । पन्ने अभिभूय सव्वदंसी, उवसन्ते अविहेडए स भिक्खू ॥ १५ ॥ असिप्पजीवी अगिहे अमित्ते, जिइन्दिए सव्वओ विप्पमुक्के । अणुक्कसाई लहुअप्पभक्खी, चेच्चा गिहं एगचरे स भिक्खू ॥ १६ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ सभिक्खुयं समत्तं ॥ १५ ॥

॥ अह बम्भचेरसमाहिठाणाणाम सोलसमं अज्झयणं ॥

सुयं मे आउसं-तेणं भगवया एवमक्खायं । इह खलु थेरेहिं भगवन्तेहिं दस बम्भचेरसमाहिठाणा पन्नत्ता, जे भिक्खू सोच्चा निसम्म संजमबहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिन्दिए गुत्तबम्भयारी सया अप्पमत्ते विहरेज्जा । कयरे खलु ते थेरेहिं भगवन्तेहिं दस बम्भचेरसमाहिठाणा पन्नत्ता, जे भिक्खू सोच्चा निसम्म संजमबहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिन्दिए गुत्तबम्भयारी सया अप्पमत्ते विहरेज्जा ॥ इमे खलु ते थेरेहिं भगवन्तेहिं दस बम्भचेरठाणा पन्नत्ता, जे भिक्खू सोच्चा निसम्म संजमबहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिन्दिए गुत्तबम्भयारी सया अप्पमत्ते विहरेज्जा । तं जहा । विवित्ताइं सयणासणाइं सेविज्जा हवइ से निग्गन्थे । नो इत्थीपसुपण्डगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवित्ता हवइ से निग्गन्थे । तं कहमिति चे । आयरियाह । निग्गन्थस्स खलु इत्थिपसुपण्डगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवमाणस्स बम्भयारिस्स बम्भचेरे संका वा कंखा वा विइगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसेज्जा । तम्हा नो इत्थिपसुपण्डगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवित्ता हवइ से निग्गन्थे ॥ १ ॥ नो इत्थीणं कहं कहित्ता हवइ से निग्गन्थे । तं कहमिति चे । आयरियाह । निग्गन्थस्स खलु इत्थीणं कहं कहेमाणस्स बम्भयारिस्स बम्भचेरे संका

वा कंखा वा विइगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसेज्जा। तम्हा नो इत्थीणं कहं कहेज्जा ॥ २॥ नो इत्थीणं सद्धिं सन्निसेज्जागए विहरित्ता हवइ से निग्गन्थे। तं कहमिति चे। आयरियाह। निग्गन्थस्स खलु इत्थीहिं सद्धिं सन्निसेज्जागयस्स वम्भयारिस्स वम्भचेरे, संका वा कंखा वा विइगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसेज्जा। तम्हा खलु नो निग्गंथे इत्थीहिं सद्धिं सन्निसेज्जागए विहरेज्जा ॥ ३ ॥ नो इत्थीणं इन्दियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोइत्ता निज्झाइत्ता हवइ से निग्गन्थे। तं कहमिति चे। आयरियाह। निग्गन्थस्स खलु इत्थीणं इन्दियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोएमाणस्स निज्झायमाणस्स वम्भयारिस्स वम्भचेरे संका वा कंखा वा विइगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसेज्जा। तम्हा खलु नो निग्गन्थे इत्थीणं इन्दियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोएज्जा निज्झाएज्जा ॥ ४ ॥ नो इत्थीणं कुड्डन्तरंसि वा दूसन्तरंसि वा भित्तन्तरंसि वा कूइयसद्दं वा रुइयसद्दं वा गीयसद्दं वा हसियसद्दं वा थणियसद्दं वा कन्दियसद्दं वा विलवियसद्दं वा सुणेत्ता हवइ से निग्गन्थे। तं कहमिति चे। आयरियाह। निग्गन्थस्स खलु इत्थीणं कुड्डन्तरंसि वा दूसन्तरंसि वा भित्तन्तरंसि वा कूइयसद्दं वा रुइयसद्दं वा गीयसद्दं वा हसियसद्दं वा थणियसद्दं वा कन्दियसद्दं वा विलवियसद्दं वा सुणेमाणस्स वम्भयारिस्स वम्भचेरे संका वा कंखा वा विइगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसेज्जा। तम्हा खलु नो निग्गन्थे इत्थीणं कुड्डन्तरंसि वा दूसन्तरंसि वा भित्तन्तरंसि वा कूइयसद्दं वा रुइयसद्दं वा गीयसद्दं वा हसियसद्दं वा थणियसद्दं वा कन्दियसद्दं वा विल-

विप्पमाणे वा सुणेमाणो विहरेज्जा ॥ ५ ॥ नो निग्गन्थे पुव्वरयं पुव्वकीलियं अणुसरित्ता हवइ से निग्गन्थे। तं कहमिति चे।
आयरियाह। निग्गन्थस्स खलु पुव्वरयं पुव्वकीलियं अणुसरमाणस्स बम्भयारिस्स बम्भचेरे संका वा कंखा वा विइगिच्छा
वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसेज्जा।
तम्हा खलु नो निग्गन्थे पुव्वरयं पुव्वकीलियं अणुसरेज्जा ॥ ६ ॥ नो पणीयं आहारं आहरित्ता हवइ से निग्गन्थे। तं कह-
मिति चे। आयरियाह। निग्गन्थस्स खलु पणीयं आहारं आहारेमाणस्स बम्भयारिस्स बम्भचेरे संका वा कंखा वा विइ-
गिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ
भंसेज्जा। तम्हा खलु नो निग्गन्थे पणीयं आहारं आहारेज्जा ॥ ७ ॥ नो अइमायाए पाणभोयणं आहारेत्ता हवइ से निग्गन्थे।
तं कहमिति चे। आयरियाह। निग्गन्थस्स खलु अइमायाए पाणभोयणं आहारेमाणस्स बम्भयारिस्स बम्भचेरे संका वा
कंखा वा विइगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्न-
त्ताओ धम्माओ भंसेज्जा। तम्हा खलु नो निग्गन्थे अइमायाए पाणभोयणं आहारेज्जा ॥ ८ ॥ नो विभूसाणुवादी हवइ से
निग्गन्थे। तं कहमिति चे। आयरियाह। विभूसावत्तिए विभूसियसरीरे इत्थिजणस्स अभिलसणिज्जे हवइ। तओ णं इत्थि-
जणेणं अभिलसिज्जमाणस्स बम्भचेरे संका वा कंखा वा विइगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा,
दीहकालियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसेज्जा। तम्हा खलु नो निग्गन्थे विभूसाणुवादी हविज्जा ॥ ९ ॥
नो सद्दरूवरसगन्धफासाणुवादी हवइ से निग्गन्थे। तं कहमिति चे। आयरियाह। निग्गन्थस्स खलु सद्दरूवगन्धफासाणुवा-
दिस्स बम्भयारिस्स बम्भचेरे संका वा कंखा वा विइगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेदं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहका-

लियं वा रोगायंकं हवेज्जा, केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसेज्जा। तम्हा खलु नो सद्दरूवरसगन्धफासाणुवादी भवेज्जा से निग्गन्थे। दसमे बम्भचेरसमाहिठाणे हवइ ॥ १० ॥ भवन्ति इत्थ सिलोगा। तं जहा—जं विवित्तमणाइण्णं, रहियं इत्थिजणेण य। बम्भचेरस्स रक्खट्ठा, आलयं तु निसेवए ॥ १ ॥ मणपल्हायजणणी, कामरागविवड्ढणी। बम्भचेररओ भिक्खू, थीकहं तु विवज्जए ॥ २ ॥ समं च संथवं थीहिं, संकहं च अभिक्खणं। बम्भचेररओ भिक्खू, निच्चसो परिवज्जए ॥ ३ ॥ अंगपच्चंगसंठाणं, चारुल्लवियपेहियं। बम्भचेररओ थीणं, चक्खुगिज्झं विवज्जए ॥ ४ ॥ कूइयं रुइयं गीयं, हसियं थणियकन्दियं। बम्भचेररओ थीणं, सोयगेज्झं विवज्जए ॥ ५ ॥ हासं किड्डं रइं दप्पं, सहसावित्तासियाणि य। बम्भचेररओ थीणं, नाणुचिन्ते कयाइ वि ॥ ६ ॥ पणीयं भत्तपाणं तु, खिप्पं मयविवड्ढणं। बम्भचेररओ भिक्खू, निच्चसो परिवज्जए ॥ ७ ॥ धम्मलद्धं मियं काले, जत्तत्थं पणिहाणवं। नाइमत्तं तु भुंजेज्जा, बम्भचेररओ सया ॥ ८ ॥ विभूसं परिवज्जेज्जा, सरीरपरिमण्डणं। बम्भचेररओ भिक्खू, सिंगारत्थं न धारए ॥ ९ ॥ सद्दे रूवे य गन्धे य, रसे फासे तहेव य। पंचविहे कामगुणे, निच्चसो परिवज्जए ॥ १० ॥ आलओ थीजणाइण्णो, थीकहा य मणोरमा। संथवो चेव नारीणं, तासिं इन्दियदरिसणं ॥ ११ ॥ कूइयं रुइयं गीयं, हासभुत्तासियाणि य। पणीयं भत्तपाणं च, अइमायं पाणभोयणं ॥ १२ ॥ गत्तभूसणमिट्ठं च, कामभोगा य दुज्जया। नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ १३ ॥ दुज्जए कामभोगे य, निच्चसो परिवज्जए। संकाथाणाणि सव्वाणि, वज्जेज्जा पणिहाणवं ॥ १४ ॥ धम्मारामे चरे भिक्खू, धिइमं धम्मसारही। धम्मारामरते दन्ते, बम्भचेरसमाहिए ॥ १५ ॥ देवदाणवगन्धव्वा, जक्खरक्खसकिन्नरा। बम्भयारिं नमंसन्ति, दुक्करं जे करन्ति तं ॥ १६ ॥ एस धम्मे धुवे निच्चे, सासए जिणदेसिए। सिद्धा सिज्झन्ति चाणेण, सिज्झिस्सन्ति तहावरे ॥ १७ ॥ त्ति बेमि ॥ इय बम्भचेरसमाहिठाणा समत्ता ॥ १६ ॥

॥ अह पावसमणिज्जं सत्तरहं अज्झयणं ॥

जे केइ उ पव्वइए नियण्ठे, धम्मं सुणित्ता विणओववन्ने। सुदुल्लहं लहिउं बोहिलाभं, विहरेज्ज पच्छा य जहासुहं तु ॥१॥ सेज्जा दढा पाउरणम्मि अत्थि, उप्पज्जई भोत्तु तहेव पाउं। जाणामि जं वट्टइ आउसु त्ति, किं नाम काहामि सुएण भन्ते ॥२॥ जे केई पव्वइए, निद्दासीले पगामसो। भोच्चा पेच्चा सुहं सुवइ, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ ३ ॥ आयरियउवज्झाएहिं, सुयं विणयं च गाहिए। ते चेव खिंसई बाले, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ ४ ॥ आयरियउवज्झायाणं, सम्मं न पडितप्पइ। अप्पडिपूयए थद्धे, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ ५ ॥ सम्मद्दमाणो पाणाणि, बीयाणि हरियाणि य। असंजए संजयमन्नमाणो, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ ६ ॥ संथारं फलगं पीढं, निसेज्जं पायकम्बलं। अप्पमज्जियमारुहइ, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ ७ ॥ दवदवस्स चरई, पमत्ते य अभिक्खणं। उल्लङ्घणे य चण्डे य, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ ८ ॥ पडिलेहेइ पमत्ते, अवउज्झइ पायकम्बलं। पडिलेहाअणाउत्ते, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥९॥ पडिलेहेइ पमत्ते, से किंचि हु निसामिया। गुरुपरिभावए निच्चं, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १० ॥ बहुमाई पमुहरे, थद्धे लुद्धे अणिग्गहे। असंविभागी अचियत्ते, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥११॥ विवादं च उदीरेइ, अहम्मे अत्तपन्नहा। वुग्गहे कलहे रत्ते, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १२ ॥ अथिरासणे कुक्कुइए, जत्थ तत्थ निसीयई। आसणम्मि अणाउत्ते, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १३ ॥ ससरक्खपाए सुवई, सेज्जं न पडिलेहइ। संथारए अणाउत्ते, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १४ ॥ दुद्धदहीविगईओ, आहारेइ अभिक्खणं। अरए य तवोकम्मे, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १५ ॥ अत्थन्तम्मि य सूरम्मि, आहारेइ अभिक्खणं। चोइओ पडिचोएइ, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १६ ॥ आयरियपरिच्चाई, परपासण्डसेवए। गाणंगणिए दुब्भूए, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १७ ॥ सयं गेहं परिच्चज्ज, परगेहंसि वावरे।

निमित्तेण य ववहरइ, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १८ ॥ सन्नाइ पिण्डं जेमेइ, नेच्छई सामुदाणियं । गिहिनिसेज्जं च वाहेइ, पावसमणि त्ति वुच्चई ॥ १९ ॥ एयारिसे पंचकुसीलसंवुडे, रूवंधरे मुणिपवराण हेट्ठिमे । अयंसि लोए विसमेव गरहिए, न से इहं नेव परत्थ लोए ॥ २० ॥ जे वज्जए एए सया उ दोसे, से सुव्वए होइ मुणीण मज्झे । अयंसि लोए अमयं व पूइए, आराहए लोगमिणं तहा परं ॥ २१ ॥ ति बेमि ॥ इअ पावसमणिज्जं समत्तं ॥ १७ ॥

॥ अह संजइज्जं अट्ठारहमं अज्झयणं ॥

कम्पिल्ले नयरे राया, उदिण्णबलवाहणे । नामेणं संजए नामं, मिगव्वं उवणिग्गए ॥ १ ॥ हयाणीए गयाणीए, रहाणीए तहेव य । पायत्ताणीए महया, सव्वओ परिवारिए ॥ २ ॥ मिए छुहित्ता हयगओ, कम्पिल्लुज्जाण केसरे । भीए सन्ते मिए तत्थ, वहेइ रसमुच्छिए ॥ ३ ॥ अह केसरम्मि उज्जाणे, अणगारे तवोधणे । सज्झायज्झाणसंजुत्ते, धम्मज्झाणं झियायइ ॥ ४ ॥ अप्फोवमण्डवम्मि, झायइ क्खवियासवे । तस्सागए मिगे पासं, वहेइ से नराहिवे ॥ ५ ॥ अह आसगओ राया, खिप्पमागम्म सो तहिं । हए मिए उ पासित्ता, अणगारं तत्थ पासई ॥ ६ ॥ अह राया तत्थ सम्भन्तो, अणगारो मणा हओ । मए उ मन्दपुण्णेणं, रसगिद्धेण घन्तुणा ॥ ७ ॥ आसं विसज्जइत्ताणं, अणगारस्स सो निवो । विणएण वन्दए पाए, भगवं एत्थ मे खमे ॥ ८ ॥ अह मोणेण सो भगवं, अणगारे झाणमस्सिए । रायाणं न पडिमन्तेइ, तओ राया भयद्दुओ ॥ ९ ॥ संजओ अहमम्मीति, भगवं वाहराहि मे । कुद्धे तेएण अणगारे, डहेज्ज नरकोडिओ ॥ १० ॥ अभओ पत्थिवा तुब्भं, अभयदाया भवाहि य । अणिच्चे जीवलोगम्मि, किं हिंसाए पसज्जसी ॥ ११ ॥ जया सव्वं परिच्चज्ज, गन्तव्वमवसस्स ते । अणिच्चे जीवलोगम्मि, किं रज्जम्मि पसज्जसी ॥ १२ ॥ जीवियं चेव रूवं च, विज्जुसंपायचंचलं । जत्थ तं मुज्झसी रायं,

केवलं नाणमणुत्तरे ॥ १३ ॥ दाराणि य सुया चेव, मित्ता य तह बन्धवा । जीवन्तमणुजीवन्ति, मयं नाणुव्वयन्ति य ॥१४॥
नीहरन्ति मयं पुत्ता, पियरं परमदुक्खिया । पियरो वि तहा पुत्ते, बन्धू रायं तवं चरे ॥ १५ ॥ तओ तेणज्जिए दव्वे, दारे य
परिरक्खिए । कीलन्तिऽन्ने नरा रायं, हट्ठतुट्ठमलंकिया ॥ १६ ॥ तेणावि जं कयं कम्मं, सुहं वा जइ वा दुहं । कम्मुणा
तेण संजुत्तो, गच्छई उ परं भवं ॥ १७ ॥ सोऊण तस्स सो धम्मं, अणगारस्स अन्तिए । महया संवेगनिव्वेयं, समावन्नो
नराहिवो ॥ १८ ॥ संजओ चइउं रज्जं, निक्खन्तो जिणसासणे । गद्दभालिस्स भगवओ, अणगारस्स अन्तिए ॥ १९ ॥
चिच्चा रट्ठं पव्वइए, खत्तिए परिभासइ । जहा ते दीसई रूवं, पसन्नं ते तहा मणो ॥२०॥ किंनामे किंगोत्ते, कस्सट्ठाए व माहणे ।
कहं पडियरसी बुद्धे, कहं विणीए त्ति वुच्चसी ॥ २१ ॥ संजओ नाम नामेणं, तहा गोत्तेण गोयमो । गद्दभाली ममायरिया,
विज्जाचरणपारगा ॥ २२ ॥ किरियं अकिरियं विणयं, अन्नाणं च महामुणी । एएहिं चउहिं ठाणेहिं, मेयन्ने किं पभासई ॥२३॥
इइ पाउकरे बुद्धे, नायए परिनिव्वुए । विज्जाचरणसंपन्ने, सच्चे सच्चपरक्कमे ॥ २४ ॥ पडन्ति नरए घोरे, जे नरा पावकारिणो ।
दिव्वं च गइं गच्छन्ति, चरित्ता धम्ममारियं ॥ २५ ॥ मायावुइयमेयं तु, मुसाभासा निरत्थिया । संजममाणो वि अहं,
वसामि इरियामि य ॥ २६ ॥ सव्वेए विइया मज्झं, मिच्छादिट्ठी अणारिया । विज्जमाणे परे लोए, सम्मं जाणामि
अप्पगं ॥ २७ ॥ अहमासि महापाणे, जुइमं वरिससओवमे । जा सा पालिमहापाली, दिव्वा वरिससओवमा ॥ २८ ॥
से चुए बम्भलोगाओ, माणुसं भवमागए । अप्पणो य परेसिं च, आउं जाणे जहा तहा ॥ २९ ॥ नाणारुइं च छन्दं च,
परिवज्जेज्ज संजए । अणट्ठा जे य सव्वत्था, इइ विज्जामणुसंचरे ॥ ३० ॥ पडिक्कमामि पसिणाणं, परमन्तेहिं वा पुणो ।
अहो उट्ठिए अहोरायं, इइ विज्जा तवं चरे ॥ ३१ ॥ जं च मे पुच्छसी काले, सम्मं सुद्धेण चेयसा । ताइं पाउकरे बुद्धे,

तं नाणं जिणसासणे ॥ ३२ ॥ किरियं च रोयई धीरे, अकिरियं परिवज्जए । दिट्ठीए दिट्ठीसम्पन्ने, धम्मं चरसु दुच्चरं ॥३३॥ एयं पुण्णपयं सोच्चा, अत्थधम्मोवसोहियं । भरहो वि भारहं वासं, चेच्चा कामाइ पव्वए ॥ ३४ ॥ सगरो वि सागरन्तं, भरहवासं नराहिवो । इस्सरियं केवलं हिच्चा, दयाइ परिनिव्वुडे ॥ ३५ ॥ चइत्ता भारहं वासं, चक्कवट्टी महड्ढिओ । पव्वज्जमब्भुवगओ, मघवं नाम महाजसो ॥ ३६ ॥ सणंकुमारो मणुस्सिन्दो, चक्कवट्टी महड्ढिओ । पुत्तं रज्जे ठवेऊणं, सो वि राया तवं चरे ॥ ३७ ॥ चइत्ता भारहं वासं, चक्कवट्टी महड्ढिओ । सन्ती सन्तिकरे लोए, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ३८ ॥ इक्खागरायवसभो, कुन्थू नाम नरीसरो । विक्खायकित्ती भगवं, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ३९ ॥ सागरन्तं चइत्ताणं, भरहं नरवरीसरो । अरो य अरयं पत्तो, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४० ॥ चइत्ता भारहं वासं, चइत्ता बलवाहणं । चइत्ता उत्तमे भोए, महापउमे तवं चरे ॥ ४१ ॥ एगच्छत्तं पसाहित्ता, महिं माणनिसूरणो । हरिसेणो मणुस्सिन्दो, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४२ ॥ अन्निओ रायसहस्सेहिं, सुपरिच्चाई दमं चरे । जयनामो जिणक्खायं, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४३ ॥ दसण्णरज्जं मुदियं, चइत्ताणं मुणी चरे । दसण्णभद्दो निक्खन्तो, सक्खं सक्केण चोइओ ॥ ४४ ॥ नमी नमेइ अप्पाणं, सक्खं सक्केण चोइओ । चइऊण गेहं वइदेही, सामण्णे पज्जुवट्ठिओ ॥ ४५ ॥ करकण्डू कलिंगेसु, पंचालेसु य दुम्मुहो । नमी राया विदेहेसु, गन्धारेसु य नग्गई ॥ ४६ ॥ एए नरिन्दवसभा, निक्खन्ता जिणसासणे । पुत्ते रज्जे ठवेऊणं, सामण्णे पज्जुवट्ठिया ॥४७॥ सोवीररायवसभो, चइत्ताण मुणी चरे । उद्दायणो पव्वइओ, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४८ ॥ तहेव कासीराया, सेओसच्चपरक्कमे । काम भोगे परिच्चज्ज, पहणे कम्ममहावणं ॥ ४९ ॥ तहेव विजओ राया, अणट्ठाकित्ति पव्वए । रज्जं तु गुणसमिद्धं, पयहित्तु महाजसो ॥ ५० ॥ तहेवुग्गं तवं किच्चा, अव्वक्खित्तेण चेयसा । महब्बलो रायरिसी, आदाय सिरसा सिरिं ॥५१॥

कहं धीरे अहेऊहिं, उम्मत्तो व महिं चरे। एए विसेसमादाय, सूरा दढपरक्कमा ॥ ५२ ॥ अच्चन्तनियाणखमा, सच्चा मे भासिया वई। अतरिंसु तरन्तेगे, तरिस्सन्ति अणागया ॥ ५३ ॥ कहिं धीरे अहेऊहिं, अत्ताणं परियावसे। सव्वसंगविनिम्मुक्के, सिद्धे भवइ नीरए ॥ ५४ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ संजइज्जं समत्तं ॥ १८ ॥

॥ मियापुत्तीयं एगूणवीसइमं अज्झयणं ॥

सुग्गीवे नयरे रम्मे, काणणुज्जाणसोहिए। राया बलभद्दि त्ति, मिया तस्सग्गमाहिसी ॥ १ ॥ तेसिं पुत्ते बलसिरी, मियापुत्ते त्ति विस्सुए। अम्मापिऊण दइए, जुवराया दमीसरे ॥ २ ॥ नन्दणे सो उ पासाए, कीलए सह इत्थिहिं। देवे दोगुन्दगे चेव, निच्चं मुइयमाणसो ॥ ३ ॥ मणिरयणकोट्टिमतले, पासायालोयणट्ठिओ। आलोएइ नगरस्स, चउक्कतियचच्चरे ॥ ४ ॥ अह तत्थ अइच्छन्तं, पासई समणसंजयं। तवनियमसंजमधरं, सीलड्ढं गुणआगरं ॥ ५ ॥ तं देहई मियापुत्ते, दिट्ठीए अणिमिसाए उ। कहिं मन्नेरिसं रूवं, दिट्ठपुव्वं मए पुरा ॥ ६ ॥ साहुस्स दरिसणे तस्स, अज्झवसाणम्मि सोहणे। मोहं गयस्स सन्तस्स, जाईसरणं समुप्पन्नं ॥ ७ ॥ जाईसरणे समुप्पन्ने, मियापुत्ते महिड्ढिए। सरई पोराणियं जाइं, सामण्णं च पुरा कयं ॥ ८ ॥ विसएहि अरज्जन्तो, रज्जन्तो संजमम्मि य। अम्मापियरमुवागम्म, इमं वयणमब्बवी ॥ ९ ॥ सुयाणि मे पंच महव्वयाणि, नरएसु दुक्खं च तिरिक्खजोणिसु। निव्विण्णकामो मि महण्णवाउ, अणुजाणह पव्वइस्सामि अम्मो ॥ १० ॥ अम्म ताय मए भोगा, भुत्ता विसफलोवमा। पच्छा कडुयविवागा, अणुबन्धदुहावहा ॥ ११ ॥ इमं सरीरं अणिच्चं, असुइं असुइसंभवं। असासयावासमिणं, दुक्खकेसाण भायणं ॥ १२ ॥ असासए सरीरम्मि, रइं नोवलभामहं। पच्छा पुरा व चइयव्वे, फेणबुब्बुयसन्निभे ॥ १३ ॥ माणुसत्ते असारम्मि, वाहीरोगाण आलए। जरामरणघत्थम्मि, खणं पि न रमामहं ॥ १४ ॥ जम्मं दुक्खं जरा दुक्खं, रोगाणि मरणाणि य। अहो दुक्खो हु

संसारो, अत्थ कीसन्ति जन्तवो ॥ १५ ॥ खेत्तं वत्थुं हिरण्णं च, पुत्तदारं च बन्धवा । चइत्ताणं इमं देहं, गन्तव्वमव-
सस्स मे ॥ १६ ॥ जह किम्पागफलाण, परिणामो न सुन्दरो । एवं भुत्ताण भोगाणं, परिणामो न सुन्दरो ॥ १७ ॥
अद्धाणं जो महंतं तु, अप्पाहेओ पवज्जई । गच्छन्तो सो दुही होइ, छुहातण्हाए पीडिओ, ॥ १८ ॥ एवं धम्मं अकाऊणं,
जो गच्छइ परं भवं । गच्छन्तो सो दुही होइ, वाहीरोगेहिं पीडिओ ॥ १९ ॥ अद्धाणं जो महंतं तु, सपाहेओ पवज्जई ।
गच्छन्तो सो सुही होइ, छुहातण्हाविवज्जिओ ॥ २० ॥ एवं धम्मं पि काऊणं, जो गच्छइ परं भवं । गच्छन्तो सो सुही होइ,
अप्पकम्मे अवेयणे ॥ २१ ॥ जहा गेहे पलित्तम्मि, तस्स गेहस्स जो पहू । सारभण्डाणि नीणेइ, असारं अवउज्झइ ॥ २२ ॥
एवं लोए पलित्तम्मि, जराए मरणेण य । अप्पाणं तारइस्सामि, तुब्भेहिं अणुमन्निओ ॥ २३ ॥ तं बिन्तम्मापियरो,
सामण्णं पुत्त दुच्चरं । गुणाणं तु सहस्साइं, धारेयव्वाइं भिक्खुणा ॥२४॥ समया सव्वभूएसु, सत्तुमित्तेसु वा जगे । पाणाइवा-
यविरई, जावज्जीवाए दुक्करं ॥ २५ ॥ निच्चकालप्पमत्तेणं, मुसावायविवज्जणं । भासियव्वं हियं सच्चं, निच्चाउत्तेण
दुक्करं ॥ २६ ॥ दन्तसोहणमाइस्स, अदत्तस्स विवज्जणं । अणवज्जेसणिज्जस्स, गिण्हणा अवि दुक्करं ॥ २७ ॥ विरई
अबम्भचेरस्स, कामभोगरसन्नुणा । उग्गं महव्वयं बम्भं, धारेयव्वं सुदुक्करं ॥ २८ ॥ धणधन्नपेसवग्गेसु, परिग्गहविवज्जणं ।
सव्वारम्भपरिच्चाओ, निम्ममत्तं सुदुक्करं ॥ २९ ॥ चउव्विहे वि आहारे, राईभोयणवज्जणा । सन्निहीसंचओ चेव, वज्जे-
यव्वो सुदुक्करं ॥ ३० ॥ छुहा तण्हा य सीउण्हं, दंसमसगवेयणा । अक्कोसा दुक्खसेज्जा य, तणफासा जल्लमेव य ॥३१॥
तालणा तज्जणा चेव, वहबन्धपरीसहा । दुक्खं भिक्खायरिया, जायणा य अलाभया ॥ ३२ ॥ कावोया जा इमा वित्ती,
केसलोओ य दारुणो । दुक्खं बम्भव्वयं घोरं, धारेउं य महप्पणो ॥ ३३ ॥ सुहोइओ तुमं पुत्ता, सुकुमालो सुमज्जिओ ।
न हु सी पभू तुमं पुत्ता, सामण्णमणुपालिया ॥ ३४ ॥ जावज्जीवमविस्सामो, गुणाणं तु महब्भरो । गुरू उ लोहभारु

ब्व, जो पुत्ता होइ दुव्वहो ॥ ३५ ॥ आगासे गंगसोउ व्व, पडिसोउ व्व दुत्तरो। बाहाहिं सागरो चेव, तरियव्वो गुणो-
दही ॥ ३६ ॥ वालुयाकवलो चेव, निरस्साए उ संजमे। असिधारागमणं चेव, दुक्करं चरिउं तवो ॥ ३७ ॥ अही वेगन्त-
दिट्ठीए, चरित्ते पुत्त दुक्करे। जवा लोहमया चेव, चावेयव्वा सुदुक्करं ॥ ३८ ॥ जहा अग्गिसिहा दित्ता, पाउं होइ सुदुक्करा।
तहा दुक्करं करेउं जे, तारुण्णे समणत्तणं ॥ ३९ ॥ जहा दुक्खं भरेउं जे, होइ वायस्स कोत्थलो। तहा दुक्खं करेउं जे,
कीवेणं समणत्तणं ॥ ४० ॥ जहा तुलाए तोलेउं, दुक्करो मन्दरो गिरी। तहा निहुयनीसंकं, दुक्करं समणत्तणं ॥ ४१ ॥
जहा भुयाहिं तरिउं, दुक्करं रयणायरो। तहा अणुवसन्तेण, दुक्करं दमसागरो ॥ ४२ ॥ भुंज माणुस्सए भोगे,
पंचलक्खणए तुमं। भुत्तभोगी तओ जाया, पच्छा धम्मं चरिस्ससि ॥ ४३ ॥ सो बेइ अम्मापियरो, एवमेयं जहा फुडं।
इह लोए निप्पिवासस्स, नत्थि किंचिवि दुक्करं ॥ ४४ ॥ सारीरमाणसा चेव, वेयणाओ अणन्तसो। मए सोढाओ भीमा-
ओ, असइं दुक्खभयाणि य ॥ ४५ ॥ जरामरणकन्तारे, चाउरन्ते भयागरे। मए सोढाणि भीमाणि, जम्माणि मरणाणि
य ॥ ४६ ॥ जहा इहं अगणी उण्हो, एत्तोऽणन्तगुणे तहिं। नरएसु वेयणा उण्हा, अस्साया वेइया मए ॥ ४७ ॥ जहा
इमं इहं सीयं, एत्तोऽणन्तगुणे तहिं। नरएसु वेयणा सीया, अस्साया वेइया मए ॥ ४८ ॥ कन्दन्तो कंदुकुम्भीसु, उड्ढपाओ
अहोसिरो। हुयासणे जलन्तम्मि, पक्कपुव्वो अणन्तसो ॥ ४९ ॥ महादवग्गिसंकासे, मरुम्मि वइरवालुए। कलम्बवालुयाए
य, दड्ढपुव्वो अणन्तसो ॥ ५० ॥ रसन्तो कन्दुकुम्भीसु, उड्ढं बद्धो अबन्धवो। करवत्तकरकयाईहिं, छिन्नपुव्वो अणन्तसो ॥५१॥
अइतिक्खकण्टगाइण्णे, तुंगे सिम्बलिपायवे। खेवियं पासबद्धेणं, कड्ढोकड्ढाहिं दुक्करं ॥ ५२ ॥ महाजन्तेसु उच्छू वा, आर-
सन्तो सुभेरवं। पीलिओ मि सकम्मेहिं, पावकम्मो अणन्तसो ॥ ५३ ॥ कूवन्तो कोलसुणएहिं, सामेहिं सबलेहि य।
फाडिओ फालिओ छिन्नो, विप्फुरन्तो अणेगसो ॥ ५४ ॥ असीहि अयसिवण्णाहिं, भल्लेहि पट्टिसेहि य। छिन्नो भिन्नो

विभिन्नो य, ओइण्णो पावकम्मुणा ॥ ५५ ॥ अवसो लोहरहे जुत्तो, जलन्ते समिलाजुए। चोइओ तोत्तजुत्तेहिं, रोज्झो वा जह पाडिओ ॥ ५६ ॥ हुयासणे जलन्तम्मि, चियासु महिसो विव। दड्ढो पक्को य अवसो, पावकम्मेहि पाविओ ॥ ५७ ॥ बला संडासतुण्डेहिं, लोहतुण्डेहि पक्खिहिं। विलुत्तो विलवन्तो हं, ढंकगिद्धेहिऽणन्तसो ॥ ५८ ॥ तण्हाकिलन्तो धावन्तो, पत्तो वेयरणिं नदिं। जलं पाहिं ति चिन्तन्तो, खुरधाराहिं विवाइओ ॥ ५९ ॥ उण्हाभितत्तो संपत्तो, असिपत्तं महावणं। असिपत्तेहिं पडन्तेहिं, छिन्नपुव्वो अणेगसो ॥ ६० ॥ मुग्गरेहिं मुसंढीहिं, सूलेहिं मुसलेहि य। गया संभग्गगत्तेहिं, पत्तं दुक्खं अणन्तसो ॥ ६१ ॥ खुरेहिं तिक्खधारेहिं, छुरियाहिं कप्पणीहि य। कप्पिओ फालिओ छिन्नो, उक्कित्तो य अणेगसो ॥ ६२ ॥ पासेहिं कूडजालेहिं, मिओ वा अवसो अहं। वाहिओ बद्धरुद्धो वा, बहू चेव विवाइओ ॥ ६३ ॥ गलेहिं मगरजालेहिं, मच्छो वा अवसो अहं। उल्लिओ फालिओ गहिओ, मारिओ य अणन्तसो ॥ ६४ ॥ वीदंसएहि जालेहिं, लेप्पाहिं सउणो विव। गहिओ लग्गो बद्धो य, मारिओ य अणन्तसो ॥ ६५ ॥ कुहाडफरसुमाईहिं, वड्ढईहिं दुमो विव। कुट्टिओ फालिओ छिन्नो, तच्छिओ य अणन्तसो ॥ ६६ ॥ चवेडमुट्ठिमाईहिं, कुमारेहिं अयं पिव। ताडिओ कुट्टिओ भिन्नो, चुण्णिओ य अणन्तसो ॥ ६७ ॥ तत्ताइं तम्बलोहाइं, तउयाइं सीसयाणि य। पाइओ कलकलन्ताइं, आरसन्तो सुभेरवं ॥ ६८ ॥ तुहं पियाइं मंसाइं, खण्डाइं सोल्लगाणि य। खाविओ मिसमंसाइं, अग्गिवण्णाइऽणेगसो ॥ ६९ ॥ तुहं पिया सुरा सीहू, मेरओ य महूणि य। पाइओ मि जलन्तीओ, वसाओ रुहिराणि य ॥ ७० ॥ निच्चं भीएण तत्थेण, दुहिएण वहिएण य। परमा दुहसंबद्धा, वेयणा वेदिता मए ॥ ७१ ॥ तिव्वचण्डप्पगाढाओ, घोराओ अइदुस्सहा। महब्भयाओ भीमाओ, नरएसु वेदिता मए ॥ ७२ ॥ जारिसा माणुसे लोए, ताया दीसन्ति वेयणा। एत्तो अणन्तगुणिया, नरएसु दुक्खवेयणा ॥ ७३ ॥ सव्वभवेसु अस्साया, वेयणा वेदिता मए। निमेसन्तरमित्तं पि, जं साता नत्थि वेयणा ॥ ७४ ॥ तं

विम्मा पियरो, छन्देणं पुत्त पव्वया । नवरं पुण सामण्णे, दुक्खं निप्पडिकम्मया ॥ ७५ ॥ सो बेइ अम्मापियरो, एवमेयं जहा फुडं । पडिकम्मं को कुणई अरण्णे मियपक्खिणं ॥ ७६ ॥ एगब्भूए अरण्णे व, जहा उ चरई मिगे । एवं धम्मं चरिस्सामि संजमेण तवेण य ॥ ७७ ॥ जया मिगस्स आयंको, महारण्णम्मि जायई । अच्छन्तं रुक्खमूलम्मि, को णं ताहे तिगिच्छई ॥ ७८ ॥ को वा से ओसहं देइ, को वा से पुच्छई सुहं । को से भत्तं च पाणं वा, आहरित्तु पणामए ॥ ७९ ॥ जया से सुही होइ, तया गच्छइ गोयरं । भत्तपाणस्स अट्ठाए, वल्लराणि सराणि य ॥ ८० ॥ खाइत्ता पाणियं पाउं, वल्लरेहिं सरेहि य । मिगचारियं चरित्ताणं, गच्छई मिगचारियं ॥ ८१ ॥ एवं समुट्ठिओ भिक्खू, एवमेव अणेगए । मिगचारियं चरित्ताणं, उड्ढं पक्कमई दिसं ॥ ८२ ॥ जहा मिगे एग अणेगचारी, अणेगवासे धुवगोयरे य । एवं मुणी गोयरियं पविट्ठे, नो हीलए नो वि य खिंसएज्जा ॥ ८३ ॥ मिगचारियं चरिस्सामि, एवं पुत्ता जहासुहं । अम्मापिईहिऽणुन्नाओ, जहाइ उवहिं तहा ॥ ८४ ॥ मियचारियं चरिस्सामि, सव्वदुक्खविमोक्खणिं । तुब्भेहिं अब्भणुन्नाओ, गच्छ पुत्त जहासुहं ॥ ८५ ॥ एवं सो अम्मापियरो, अणुमाणित्ताण बहुविहं । ममत्तं छिन्दई ताहे, महानागो व्व कंचुयं ॥ ८६ ॥ इड्ढी वित्तं च मित्ते य, पुत्तदारं च नायओ । रेणुयं व पडे लग्गं, निद्धुणित्ताण निग्गओ ॥ ८७ ॥ पंचमहव्वयजुत्तो, पंचहि समिओ तिगुत्तिगुत्तो य । सब्भिन्तरबाहिरओ, तवोकम्मंसि उज्जुओ ॥ ८८ ॥ निम्ममो निरहंकारो, निस्संगो चत्तगारवो । समो य सव्वभूएसु, तसेसु थावरेसु य ॥ ८९ ॥ लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा । समो निन्दापसंसासु, तहा माणावमाणओ ॥ ९० ॥ गारवेसु कसाएसु, दण्डसल्लभएसु य । नियत्तो हाससोगाओ, अनियाणो अबन्धणो ॥ ९१ ॥ अणिस्सिओ इहं लोए, परलोए अणिस्सिओ । वासीचन्दणकप्पो य, असणे अणसणे तहा ॥ ९२ ॥ अप्पसत्थेहिं दारेहिं, सव्वओ पिहियासवे । अ[illegible]ज्झाणजोगेहिं, पसत्थ[illegible]सासणे ॥ ९३ ॥ एवं नाणेण चरणेण, दंसणेण तवेण य । भावणाहि य सुद्धाहि, सम्मं

भावेत्तु अप्पयं ॥ ९४ ॥ बहुयाणि उ वासाणि, सामण्णमणुपालिया। मासिएण उ भत्तेण, सिद्धिं पत्तो अणुत्तरं ॥ ९५॥
एवं करन्ति संबुद्धा, पण्डिया पवियक्खणा। विणिअट्टन्ति भोगेसु, मियापुत्ते जहामिसी ॥ ९६ ॥ महापभावस्स महाजसस्स,
मियाइपुत्तस्स निसम्म भासियं। तवप्पहाणं चरियं च उत्तमं, गइप्पहाणं च तिलोगविस्सुतं ॥ ९७ ॥ वियाणिया दुक्ख-
विवद्धणं धणं, ममत्तबन्धं च महाभयावहं। सुहावहं धम्मधुरं अणुत्तरं, धारेज्ज निव्वाणगुणावहं महं ॥ ९८ ॥ ति बेमि

॥ इअ मियापुत्तीयं समत्तं ॥ १९ ॥

॥ अह महानियण्ठिज्जं वीसइमं अज्झयणं ॥

सिद्धाण नमो किच्चा, संजयाणं च भावओ। अत्थधम्मगइं तच्चं, अणुसट्ठिं सुणेह मे ॥ १ ॥ पभूयरयणो राया, सेणिओ
मगहाहिवो। विहारजत्तं निज्जाओ, मण्डिकुच्छिंसि चेइए ॥ २ ॥ नाणादुमलयाइण्णं, नाणापक्खिनिसेवियं। नाणा-
कुसुमसंछन्नं, उज्जाणं नन्दणोवमं ॥ ३ ॥ तत्थ सो पासई साहुं, संजयं सुसमाहियं। निसिन्नं रुक्खमूलम्मि, सुकुमालं
सुहोइयं ॥ ४ ॥ तस्स रूवं तु पासित्ता, राइणो तम्मि संजए। अच्चन्तपरमो आसी, अउलो रूवविम्हओ ॥ ५ ॥ अहो वण्णो
अहो रूवं, अहो अज्जस्स सोमया। अहो खन्ती अहो मुत्ती, अहो भोगे असंगया ॥ ६ ॥ तस्स पाए उ वन्दित्ता, काऊण य
पयाहिणं। नाइदूरमणासन्ने, पंजली पडिपुच्छई ॥ ७ ॥ तरुणो सि अज्जो पव्वइओ, भोगकालम्मि संजया। उवट्ठिओ सि
सामण्णे, एयमट्ठं सुणेमि ता ॥ ८ ॥ अणाहोमि महाराय, नाहो मज्झ न विज्जई। अणुकम्पगं सुहिं वावि, कंचि नाभि-
समेमहं ॥ ९ ॥ तओ सो पहसिओ राया, सेणिओ मगहाहिवो। एवं ते इड्ढिमन्तस्स, कहं नाहो न विज्जई ॥ १० ॥ होमि
नाहो भयंताणं, भोगे भुंजाहि संजया। मित्तनाईपरिवुडो, माणुस्सं खु सुदुल्लहं ॥ ११ ॥ अप्पणा वि अणाहो सि, सेणिया
मगहाहिवा। अप्पणा अणाहो सन्तो, कस्स नाहो भविस्ससि ॥१२॥ एवं वुत्तो नरिन्दो सो, सुसंभन्तो सुविम्हिओ।

वयणं अस्सुयपुव्वं, साहुणा विम्हयन्निओ ॥ १३ ॥ अस्सा हत्थी मणुस्सा मे, पुरं अन्तेउरं च मे। भुंजामि माणुसे भोगे, आणा इस्सरियं च मे ॥ १४ ॥ एरिसे सम्पयग्गम्मि, सव्वकामसमप्पिए। कहं अणाहो भवइ, मा हु भन्ते मुसं वए ॥१५॥ न तुमं जाणे अणाहस्स, अत्थं पोत्थं च पत्थिवा। जहा अणाहो भवई, सणाहो वा नराहिवा ॥ १६ ॥ सुणेह मे महाराय, अव्वक्खित्तेण चेयसा। जहा अणाहो भवई, जहा मेयं पवत्तियं। ॥ १७ ॥ कोसम्बी नाम नयरी, पुराण पुरभेयणी। तत्थ आसी पिया मज्झ, पभूयधणसंचओ ॥ १८ ॥ पढमे वए महाराय, अउला मे अच्छिवेयणा। अहोत्था विउलो डाहो, सव्वगत्तेसु पत्थिवा ॥ १९ ॥ सत्थं जहा परमतिक्खं, सरीरविवरन्तरे। आवीलिज्ज अरी कुद्धो, एवं मे अच्छिवेयणा ॥२०॥ तियं मे अन्तरिच्छं च, उत्तमंगं च पीडई। इन्दासणिसमा घोरा, वेयणा परमदारुणा ॥ २१ ॥ उवट्ठिया मे आयरिया, विज्जामन्ततिगिच्छया। अबीया सत्थकुसला, मन्तमूलविसारया ॥ २२ ॥ ते मे तिगिच्छं कुव्वन्ति, चाउप्पायं जहाहियं। न य दुक्खा विमोयन्ति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २३ ॥ पिया मे सव्वसारंपि, दिज्जाहि मम कारणा। न य दुक्खा विमोएइ, एसा मज्झ अणाहया ॥ २४ ॥ माया य मे महाराय, पुत्तसोगदुहट्टिया। न य दुक्खा विमोएइ, एसा मज्झ अणाहया ॥२५॥ भायरो मे महाराय, सगा जेट्ठकणिट्ठगा। न य दुक्खा विमोयन्ति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २६ ॥ भइणीओ मे महाराय, सगा जेट्ठकणिट्ठगा। न य दुक्खा विमोयन्ति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २७ ॥ भारिया मे महाराय, अणुरत्ता अणुव्वया। अंसुपुण्णेहिं नयणेहिं, उरं मे परिसिंचई ॥ २८ ॥ अन्नं पाणं च ण्हाणं च, गन्धमल्लविलेवणं। मए नायमणायं वा, सा बाला नेव भुंजई ॥ २९ ॥ खणं पि मे महाराय, पासाओ मे न फिट्टई। न य दुक्खा विमोएइ, एसा मज्झ अणाहया ॥३०॥ तओ हं एवमाहंसु, दुक्खमा हु पुणो पुणो। वेयणा अणुभविउं जे, संसारम्मि अणन्तए ॥ ३१ ॥ सइं च जइ मुच्चेज्जा, वेयणा विउला इओ। [illegible] ॥ ३२ ॥ एवं च चिन्तइत्ताणं, पसुत्तो मि नराहिवा। परियत्त-

न्तीए राईए, वेयणा मे खयं गया ॥ ३३ ॥ तओ कल्ले पभायम्मि, आपुच्छित्ताण बन्धवे । खन्तो दन्तो निरारम्भो, पव्वइओ-ऽणगारियं ॥ ३४ ॥ तो हं नाहो जाओ, अप्पणो य परस्स य । सव्वेसिं चेव भूयाणं, तसाण थावराण य ॥ ३५ ॥ अप्पा नई वेयरणी, अप्पा मे कूडसामली । अप्पा कामदुहा घेणू, अप्पा मे नन्दणं वणं ॥ ३६ ॥ अप्पा कत्ता विकत्ता य, दुक्खाण य सुहाण य । अप्पा मित्तममित्तं च, दुप्पट्ठियसुपट्ठिओ ॥ ३७ ॥ इमा हु अन्ना वि अणाहया निवा, तमेगचित्तो निहुओ सुणेहि । नियण्ठधम्मं लहियाण वी जहा, सीयन्ति एगे बहुकायरा नरा ॥ ३८ ॥ जो पव्वइत्ताण महव्वयाइं, सम्मं च नो फासयई पमाया । अनिग्गहप्पा य रसेसु गिद्धे, न मूलओ छिन्नइ बन्धणं से ॥ ३९ ॥ आउत्तया जस्स न अत्थि काइ, इरियाए भासाए तहेसणाए । आयाणनिक्खेवदुगुंछणाए, न धीरजायं अणुजाइ मग्गं ॥ ४० ॥ चिरं पि से मुण्डरुई भवित्ता, अथिरव्वए तवनियमेहि भट्ठे । चिरं पि अप्पाण किलेसइत्ता, न पारए होइ हु संपराए ॥ ४१ ॥ पोल्ले व मुट्ठी जह से असारे, अयन्तिए कूडकहावणे वा । राढामणी वेरुलियप्पगासे, अमहग्घए होइ हु जाणएसु ॥ ४२ ॥ कुसीललिंगं इह धारइत्ता, इसिज्झयं जीविय बूहइत्ता । असंजए संजयलप्पमाणे, विणिग्घायमागच्छइ से चिरंपि ॥ ४३ ॥ विसं तु पीयं जह कालकूडं, हणाइ सत्थं जह कुग्गहीयं । एसो वि धम्मो विसओववन्नो, हणाइ वेयाल इवाविवन्नो ॥ ४४ ॥ जे लक्खणं सुविण पउंजमाणे, निमित्तकोऊहलसंपगाढे । कुहेडविज्जासवदारजीवी, न गच्छई सरणं तम्मि काले ॥ ४५ ॥ तमं तमेणेव उ से असीले, सया दुही विप्परियामुवेइ । संधावई नरगतिरिक्खजोणिं, मोणं विराहेत्तु असाहुरूवे ॥ ४६ ॥ उद्देसियं कीयगडं नियागं, न मुंचई किंचि अणेसणिज्जं । अग्गी विवा सव्वभक्खी भवित्ता, इत्तो चुए गच्छइ कट्टु पावं ॥ ४७ ॥ न तं अरी कंठछेत्ता करेइ, जं से करे अप्पणिया दुरप्पया । से नाहइ मच्चुमुहं तु पत्ते, पच्छाणुतावेण दयाविहूणो ॥ ४८ ॥ निरट्ठिया नग्गरुई उ तस्स, जे उत्तमट्ठं विवज्जासमेइ । इमे वि से नत्थि परे वि लोए, दुहओ वि से झिज्जइ तत्थ लोए ॥ ४९ ॥ एमेव

ना उम्मकुसीलरूवे, मग्गं विराहेत्तु जिणुत्तमाणं। कुररी विवा भोगरसाणुगिद्धा, निरट्ठसोया परियावमेइ ॥५०॥ सोच्चाण मेहावि सुभासियं इमं, अणुसासणं नाणगुणोववेयं। मग्गं कुसीलाण जहाय सव्वं, महानियण्ठाण वए पहेणं ॥५१॥ चरित्तमायारगुणन्निए तओ, अणुत्तरं संजम पालियाणं। निरासवे संखवियाण कम्मं, उवेइ ठाणं विउलुत्तमं धुवं ॥५२॥ एवुग्गदन्ते वि महातवोधणे, महामुणी महापइन्ने महायसे। महानियण्ठिज्जमिणं महासुयं, से काहेइ महया वित्थरेणं ॥५३॥ तुट्ठो य सेणिओ राया, इणमुदाहु कयंजली। अणाहत्तं जहाभूयं, सुट्ठु मे उवदंसियं ॥५४॥ तुज्झं सुलद्धं खु मणुस्स जम्मं, लाभा सुलद्धा य तुमे महेसी। तुब्भे सणाहा य सबन्धवा य, जं भे ठिया मग्गे जिणुत्तमाणं ॥५५॥ तं सि नाहो अणाहाणं, सव्वभूयाण संजया। खामेमि ते महाभाग, इच्छामि अणुसासिउं ॥५६॥ पुच्छिऊण मए तुब्भं, झाणविग्घाओ जो कओ। निमन्तिया य भोगेहिं, तं सव्वं मरिसेहि मे ॥५७॥ एवं थुणित्ताण स रायसीहो, अणगारसीहं परमाइ भत्तीए। सओरोहो सपरियणो सबन्धवो, धम्माणुरत्तो विमलेण चेयसा ॥५८॥ ऊससियरोमकूवो, काऊण य पयाहिणं। अभिवन्दिऊण सिरसा, अइयाओ नराहिवो ॥५९॥ इयरो वि गुणसमिद्धो, तिगुत्तिगुत्तो तिदण्डविरओ य। विहग इव विप्पमुक्को, विहरइ वसुहं विगयमोहो ॥६०॥ त्ति बेमि ॥ महानियण्ठिज्जं समत्तं ॥ २० ॥

॥ अह समुद्दपालीयं एगवीसइमं अज्झयणं ॥

चम्पाए पालिए नाम, सावए आसि वाणिए। महावीरस्स भगवओ, सीसे सो उ महप्पणो ॥१॥ निग्गन्थे पावयणे, सावए से वि कोविए। पोएण ववहरन्ते, पिहुण्डं नगरमागए ॥२॥ पिहुण्डे ववहरन्तस्स, वाणिओ देइ धूयरं। तं ससत्तं पइगिज्झ, सदेसमह पत्थिओ ॥३॥ अह पालियस्स घरिणी, समुद्दम्मि पसवई। अह बालए तहिं जाए, समुद्दपालि त्ति नामए ॥४॥ खेमेण आगए चम्पं, सावए वाणिए घरं। संवड्ढई तस्स घरे, दारए से सुहोइए ॥५॥ बावत्तरी कलाओ य,

सिक्खई नीइकोविए । जोव्वणेण य संपन्ने, सुरूवे पियदंसणे ॥ ६ ॥ तस्स रूववइं भज्जं, पिया आणेइ रूविणिं । पासाए
कीलए रम्मे, देवो दोगुन्दओ जहा ॥ ७ ॥ अह अन्नया कयाई, पासायालोयणे ठिओ । वज्झमण्डणसोभागं, वज्झं पासइ
वज्झगं ॥ ८ ॥ तं पासिऊण संवेगं, समुद्दपालो इणमब्बवी । अहोऽसुभाण कम्माणं, निज्जाणं पावगं इमं ॥ ९ ॥ संबुद्धो
सो तहिं भगवं, परमसंवेगमागओ । आपुच्छऽम्मापियरो, पव्वए अणगारियं ॥ १० ॥ जहित्तु सग्गन्थमहाकिलेसं, महन्तमोहं
कसिणं भयावहं । परियायधम्मं चऽभिरोयएज्जा, वयाणि सीलाणि परीसहे य ॥ ११ ॥ अहिंससच्चं च अतेणगं च, तत्तो य
बम्भं अपरिग्गहं च । पडिवज्जिया पंच महव्वयाणि, चरिज्ज धम्मं जिणदेसियं विदू ॥ १२ ॥ सव्वेहिं भूएहिं दयाणुकम्पी,
खन्तिक्खमे संजयबम्भयारी । सावज्जजोगं परिवज्जयन्तो, चरिज्ज भिक्खू सुसमाहिइन्दिए ॥ १३ ॥ कालेण कालं विहरेज्ज
रट्ठे, बलाबलं जाणिय अप्पणो य । सीहो व सद्देण न सन्तसेज्जा, वयजोग सुच्चा न असब्भमाहु ॥ १४ ॥ उवेहमाणो उ परि-
व्वएज्जा, पियमप्पियं सव्व तितिक्खएज्जा । न सव्व सव्वत्थऽभिरोयएज्जा, न यावि पूयं गरहं च संजए ॥ १५ ॥ अणे-
गच्छन्दामिह माणवेहिं, जे भावओ संपगरेइ भिक्खू । भयभेरवा तत्थ उइन्ति भीमा, दिव्वा मणुस्सा अदुवा तिरिच्छा ॥१६॥
परीसहा दुव्विसहा अणेगे, सीयन्ति जत्था बहुकायरा नरा । से तत्थ पत्ते न वहिज्ज भिक्खू, संगामसीसे इव नागराया
॥ १७ ॥ सीओसिणा दंसमसा य फासा, आयंका विविहा फुसन्ति देहं । अकुक्कुओ तत्थऽहियासएज्जा, रयाइं खेवेज्ज
पुरे कयाइं ॥ १८ ॥ पहाय रागं च तहेव दोसं, मोहं च भिक्खू सततं वियक्खणो । मेरु व्व वाएण अकम्पमाणो, परीसहे
आयगुत्ते सहेज्जा ॥ १९ ॥ अणुन्नए नावणए महेसी, न यावि पूयं गरहं च संजए । स उज्जुभावं पडिवज्ज संजए, निव्वाणमग्गं
विरए उवेइ ॥ २० ॥ अरइरइसहे पहीणसंथवे, विरए आयहिए पहाणवं । परमट्ठपएहिं चिट्ठई, छिन्नसोए अममे अकिंचणे
॥ २१ ॥ विवित्तलयणाइ भएज्ज ताई, निरोवलेवाइ असंथडाइं । इसीहि चिण्णाइ महायसेहिं, काएण फासेज्ज परीसहाइं

॥ २२ ॥ सन्नाणनाणोवगए महेसी, अणुत्तरं चरिउं धम्मसंचयं । अणुत्तरे नाणधरे जसंसी, ओभासई सूरिए वन्तलिक्खे ॥
२३ ॥ दुविहं खवेऊण य पुण्णपावं, निरंगणे सव्वओ विप्पमुक्के । तरित्ता समुद्दं व महाभवोघं, समुद्दपाले अपुणागमं गए
॥ २४ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ समुद्दपालीयं समत्तं ॥ २१ ॥

॥ अह रहनेमिज्जं बावीसइमं अज्झयणं ॥

सोरियपुरम्मि नयरे, आसि राया महिड्डिए । वसुदेवु त्ति नामेणं, रायलक्खणसंजुए ॥ १ ॥ तस्स भज्जा दुवे आसी,
रोहिणी देवई तहा । तासिं दोण्हं दुवे पुत्ता, इट्ठा रामकेसवा ॥ २ ॥ सोरियपुरम्मि नयरे, आसि राया महिड्डिए । समु-
द्दविजए नामं, रायलक्खणसंजुए ॥ ३ ॥ तस्स भज्जा सिवा नाम, तीसे पुत्तो महायसो । भगवं अरिट्ठनेमि त्ति, लोगनाहे
दमीसरे ॥ ४ ॥ सो उरिट्ठनेमिनामो उ, लक्खणस्सरसंजुओ । अट्ठसहस्सलक्खणधरो, गोयमो कालगच्छवी ॥ ५ ॥ वज्ज-
रिसहसंघयणो, समचउरंसो झसोयरो । तस्स रायमईकन्नं, भज्जं जायइ केसवो ॥ ६ ॥ अह सा रायवरकन्ना, सुसीला
चारुपेहणी । सव्वलक्खणसंपन्ना, विज्जुसोयामणिप्पभा ॥ ७ ॥ अहाह जणओ तीसे, वासुदेवं महिड्डियं । इहागच्छउ-
कुमारो, जा से कन्नं ददामि हं ॥ ८ ॥ सव्वोसहीहिं ण्हविओ, कयकोउयमंगलो । दिव्वजुयलपरिहिओ, आभरणेहिं विभूसिओ
॥ ९ ॥ मत्तं च गन्धहत्थिं, वासुदेवस्स जेट्ठगं । आरूढो सोहए अहियं, सिरे चूडामणी जहा ॥ १० ॥ अह ऊसिएण छत्तेण,
चामराहि य सोहिए । दसारचक्केण य सो, सव्वओ परिवारिओ ॥ ११ ॥ चउरंगिणीए सेणाए, रइयाए जहक्कमं । तुरियाण
सन्निनाएण, दिव्वेण गगणं फुसे ॥ १२ ॥ एयारिसाए इड्ढीए, जुईए उत्तमाइ य । नियगाओ भवणाओ, निज्जाओ वण्हि-
पुंगवो ॥ १३ ॥ अह सो तत्थ निज्जन्तो, दिस्स पाणे भयद्दुए । वाडेहिं पंजरेहिं च, संनिरुद्धे सुदुक्खिए ॥ १४ ॥ जीवि-
यन्तं तु संपत्ते, मंसट्ठा भक्खियव्वए । पासेत्ता से महापन्ने, सारहिं इणमब्बवी ॥ १५ ॥ कस्स अट्ठा इमे पाणा, एए सव्वे

सुहेसिणो । वाडेहिं पंजरेहिं च, सन्निरुद्धा य अच्छहिं ॥ १६ ॥ अह सारही तओ भणइ, एए भद्दा उ पाणिणो । तुज्झं विवाहकज्जम्मि, भोयावेउं बहुं जणं ॥ १७ ॥ सोऊण तस्स वयणं, बहुपाणिविणासणं । चिन्तेइ से महापन्नो, साणुक्कोसे जिए हिऊ ॥ १८ ॥ जइ मज्झ कारणा एए, हम्मन्ति सुबहू जिया । न मे एयं तु निस्सेसं, परलोगे भविस्सई ॥ १९ ॥ सो कुण्डलाण जुयलं, सुत्तगं च महायसो । आभरणाणि य सव्वाणि, सारहिस्स पणामए ॥ २० ॥ मणपरिणामे य कए, देवा य जहोइयं समोइण्णा । सव्वड्ढीइ सपरिसा, निक्खमणं तस्स काउं जे ॥ २१ ॥ देवमणुस्सपरिवुडो, सीयारयणं तओ समारूढो । निक्खमिय बारगाओ, रेवययम्मि ट्ठिओ भगवं ॥ २२ ॥ उज्जाणं संपत्तो, ओइण्णो उत्तमाउ सीयाओ । साहस्सीइ परिवुडो, अह निक्खमई उ चित्ताहिं ॥ २३ ॥ अह से सुगन्धगन्धीए, तुरियं मउकुंचिए । सयमेव लुंचई केसे, पंचमुट्ठीहिं समाहिओ ॥ २४ ॥ वासुदेवो य णं भणइ, लुत्तकेसं जिइन्दियं । इच्छियमणोरहं तुरियं, पावसू तं दमीसरा ॥ २५ ॥ नाणेणं दंसणेणं च, चरित्तेण तहेव य । खन्तीए मुत्तीए, वड्ढमाणो भवाहि य ॥ २६ ॥ एवं ते रामकेसवा, दसारा य बहू जणा । अरिट्ठणेमिं वन्दित्ता, अभिगया बारगापुरिं ॥ २७ ॥ सोऊण रायकन्ना, पव्वज्जं सा जिणस्स उ । नीहासा य निराणन्दा, सोगेण उ समुत्थिया ॥ २८ ॥ राईमई विचिन्तेइ, धिरत्थु मम जीवियं । जा हं तेण परिच्चत्ता, सेयं पव्वइउं मम ॥ २९ ॥ अह सा भमरसन्निभे, कुच्चफणगसाहिए । सयमेव लुंचई केसे, धिइमन्ता ववस्सिया ॥ ३० ॥ वासुदेवो य णं भणइ, लुत्तकेसं जिइन्दियं । संसारसागरं घोरं, तर कन्ने लहुं लहुं ॥ ३१ ॥ सा पव्वइया सन्ती, पव्वावेसी तहिं बहुं । सयणं परियणं चेव, सीलवन्ता बहुस्सुया ॥ ३२ ॥ गिरिं रेवतयं जन्ती, वासेणुल्ला उ अन्तरा । वासन्ते अन्धयारम्मि, अन्तो लयणस्स सा ठिया ॥ ३३ ॥ चीवराइं विसारन्ती, जहा जाय त्ति पासिया । रहनेमी भग्गचित्तो, पच्छा दिट्ठो य तीइ वि ॥ ३४ ॥ भीया य सा तहिं दट्ठुं, एगन्ते संजयं तयं । बाहाहिं काउ संगोप्फं, वेवमाणी निसीयई ॥ ३५ ॥ अह सो

सि गायपुत्तो, समुद्दविजयंगओ । भीयं पवेवियं दट्ठुं, इमं वक्कं उदाहरे ॥ ३६ ॥ रहनेमी अहं भद्दे, सुरूवे चारुभासिणी । ममं भयाहि सुयणु, न ते पीला भविस्सई ॥ ३७ ॥ एहि ता भुंजिमो भोए, माणुस्सं खु सुदुल्लहं । भुत्तभोगी पुणो पच्छा, जिणमग्गं चरिस्समो ॥ ३८ ॥ दट्ठूण रहनेमिं तं, भग्गुज्जोयपराजियं । राईमई असम्भन्ता, अप्पाणं संवरे तहिं ॥ ३९ ॥ अह सा रायवरकन्ना, सुट्ठिया नियमव्वए । जाई कुलं च सीलं च, रक्खमाणी तयं वए ॥ ४० ॥ जइ सि रूवेण वेसमणो, ललिएण नलकूबरो । तहा वि ते न इच्छामि, जइ सि सक्खं पुरंदरो ॥ ४१ ॥ धिरत्थु तेऽजसोकामी, जो तं जीवियकारणा । वन्तं इच्छसि आवाउं, सेयं ते मरणं भवे ॥ ४२ ॥ अहं च भोगरायस्स, तं च सि अन्धगवण्हिणो । मा कुले गन्धणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥ ४३ ॥ जइ तं काहिसि भावं, जा जा दच्छसि नारिओ । वायाइद्धो व्व हढो, अट्ठिअप्पा भविस्ससि ॥ ४४ ॥ गोवालो भण्डवालो वा, जहा तद्दव्वणिस्सरो । एवं अणिस्सरो तं पि, सामण्णस्स भविस्ससि ॥ ४५ ॥ तीसे सो वयणं सोच्चा, संजयाए सुभासियं । अंकुसेण जहा नागो, धम्मे संपडिवाइओ ॥ ४६ ॥ मणगुत्तो वयगुत्तो, कायगुत्तो जिइन्दिओ । सामण्णं निच्चलं फासे, जावज्जीवं दढव्वओ ॥ ४७ ॥ उग्गं तवं चरित्ताणं, जाया दोण्णि वि केवली । सव्वं कम्मं खवित्ताणं, सिद्धिं पत्ता अणुत्तरं ॥ ४८ ॥ एवं करेन्ति संबुद्धा, पण्डिया पवियक्खणा । विणियट्टन्ति भोगेसु, जहा सो पुरिसोत्तमो ॥ ४९ ॥ ॥ त्ति बेमि ॥ रहनेमिज्जं समत्तं ॥ २२ ॥

॥ अह केसिगोयमिज्जं तेवीसइमं अज्झयणं ॥

जिणे पासि त्ति नामेण, अरहा लोगपूइओ । संबुद्धप्पा य सव्वन्नू, धम्मतित्थयरे जिणे ॥ १ ॥ तस्स लोगपईवस्स, आसि सीसे महायसे । केसी कुमारसमणे, विज्जाचरणपारगे ॥ २ ॥ ओहिनाणसुए बुद्धे, सीससंघसमाउले । गामाणुगामं रीयन्ते, सावत्थिं पुरमागए ॥ ३ ॥ तिन्दुयं नाम उज्जाणं, तम्मी नगरमण्डले । फासुए सिज्जसंथारे, तत्थ वासमुवागए ॥४॥

अह तेणेव कालेणं, धम्मतित्थयरे जिणे । भगवं वद्धमाणि त्ति, सव्वलोगम्मि विस्सुए ॥ ५ ॥ तस्स लोगपईवस्स, आसि
सीसे महायसे । भगवं गोयमे नामं, विज्जाचरणपारए ॥ ६ ॥ बारसंगविऊ बुद्धे, सीससंघसमाउले । गामाणुगामं रीय-
न्ते, से वि सावत्थिमागए ॥ ७ ॥ कोट्ठगं नाम उज्जाणं, तम्मी नगरमण्डले । फासुए सिज्जसंथारे, तत्थ वासमुवागए ॥ ८ ॥
केसी कुमारसमणे, गोयमे य महायसे । उभओ वि तत्थ विहरिंसु, अल्लीणा सुसमाहिया ॥ ९ ॥ उभओ सीससंघाणं, संज-
याणं तवस्सिणं । तत्थ चिन्ता समुप्पन्ना, गुणवन्ताण ताइणं ॥ १० ॥ केरिसो वा इमो धम्मो, इमो धम्मो व केरिसो ।
आयारधम्मपणिही, इमा वा सा व केरिसी ॥ ११ ॥ चाउज्जामो य जो धम्मो, जो इमो पंचसिक्खिओ । देसिओ वद्धमा-
णेण, पासेण य महामुणी ॥ १२ ॥ अचेलओ य जो धम्मो, जो इमो सन्तरुत्तरो । एगकज्जपवन्नाणं, विसेसे किं नु कारणं
॥ १३ ॥ अह ते तत्थ सीसाणं, विन्नाय पवितक्कियं । समागमे कयमई, उभओ केसिगोयमा ॥ १४ ॥ गोयमे पडिरूवन्नू,
सीससंघसमाउले । जेट्ठं कुलमवेक्खन्तो, तिन्दुयं वणमागओ ॥ १५ ॥ केसी कुमारसमणे, गोयमं दिस्समागयं । पडिरूवं
पडिवत्तिं, सम्मं संपडिवज्जई ॥ १६ ॥ पलालं फासुयं तत्थ, पंचमं कुसतणाणि य । गोयमस्स निसेज्जाए, खिप्पं संप-
णामए ॥ १७ ॥ केसी कुमारसमणे, गोयमे य महायसे । उभओ निसण्णा सोहन्ति, चन्दसूरसमप्पभा ॥ १८ ॥ समा-
गया बहू तत्थ, पासण्डा कोउगा मिया । गिहत्थाणं अणेगाओ, साहस्सीओ समागया ॥ १९ ॥ देवदाणवगन्धव्वा, जक्ख-
रक्खसकिन्नरा । अदिस्साणं च भूयाणं, आसी तत्थ समागमो ॥ २० ॥ पुच्छामि ते महाभाग, केसी गोयममब्बवी ।
तओ केसिं बुवन्तं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ २१ ॥ पुच्छ भन्ते जहिच्छं ते, केसिं गोयममब्बवी । तओ केसी अणुन्नाए,
गोयमं इणमब्बवी ॥ २२ ॥ चाउज्जामो य जो धम्मो, जो इमो पंचसिक्खिओ । देसिओ वद्धमाणेण, पासेण य महामुणी
॥ २३ ॥ एगकज्जपवन्नाणं, विसेसे किं नु कारणं । धम्मे दुविहे मेहावी, कहं विप्पच्चओ न ते ॥ २४ ॥ तओ केसिं

बुवन्तं तु, गोयमो इणमब्बवी। पन्ना समिक्खए धम्मतत्तं तत्तविणिच्छियं ॥ २५ ॥ पुरिमा उज्जुजडा उ, वंकजडा य
पच्छिमा। मज्झिमा उज्जुपन्ना उ, तेण धम्मे दुहा कए ॥ २६ ॥ पुरिमाणं दुव्विसोज्झो उ, चरिमाणं दुरणुपालओ।
कप्पो मज्झिमगाणं तु, सुविसोज्झो सुपालओ ॥ २७ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो। अन्नो वि संसओ
मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ॥ २८ ॥ अचेलगो य जो धम्मो, जो इमो सन्तरुत्तरो। देसिओ वद्धमाणेण, पासेण य महा-
जसा ॥ २९ ॥ एगकज्जपवन्नाणं, विसेसे किं नु कारणं। लिंगे दुविहे मेहावी, कहं विप्पच्चओ न ते ॥ ३० ॥ केसिमेवं
बुवाणं तु, गोयमो इणमब्बवी। विन्नाणेण समागम्म, धम्मसाहणमिच्छियं ॥ ३१ ॥ पच्चयत्थं च लोगस्स, नाणाविहवि-
गप्पणं। जत्तत्थं गहणत्थं च, लोगे लिंगपओयणं ॥ ३२ ॥ अह भवे पइन्ना उ, मोक्खसब्भूयसाहणा। नाणं च दंसणं चेव,
चरित्तं चेव निच्छए ॥ ३३ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो। अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा
॥ ३४ ॥ अणेगाणं सहस्साणं, मज्झे चिट्ठसि गोयमा। ते य ते अहिगच्छन्ति, कहं ते निज्जिया तुमे ॥ ३५ ॥ एगे जिए
जिया पंच, पंच जिए जिया दस। दसहा उ जिणित्ताणं, सव्वसत्तू जिणामहं ॥ ३६ ॥ सत्तू य इइ के वुत्ते, केसी गोयम-
मब्बवी। तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ३७ ॥ एगप्पा अजिए सत्तू, कसाया इन्दियाणि य। ते जिणित्तु
जहानायं, विहरामि अहं मुणी ॥ ३८ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो। अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे
कहसु गोयमा ॥ ३९ ॥ दीसन्ति बहवे लोए, पासबद्धा सरीरिणो। मुक्कपासो लहुब्भूओ, कहं विहरसी मुणी ॥ ४० ॥
ते पासे सव्वसो छित्ता, निहन्तूण उवायओ। मुक्कपासो लहुब्भूओ, विहरामि अहं मुणी ॥ ४१ ॥ पासा य इइ के वुत्ता,
केसी गोयममब्बवी। केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ४२ ॥ रागद्दोसादओ तिव्वा, नेहपासा भयंकरा। ते छिन्दि-
त्तु जहानायं, विहरामि जहक्कमं ॥ ४३ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो। अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे

कहसु गोयमा ॥ ४४ ॥ अन्तोहिययसंभूया, लया चिट्ठइ गोयमा। फलेइ विसभक्खीणि, सा उ उद्धरिया कहं ॥ ४५ ॥ तं लयं सव्वसो छित्ता, उद्धरित्ता समूलियं। विहरामि जहानायं, मुक्को मि विसभक्खणं ॥ ४६ ॥ लया य इइ का वुत्ता, केसी गोयममब्बवी। केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ४७ ॥ भवतण्हा लया वुत्ता, भीमा भीमफलोदया। तमुद्धित्ता जहानायं, विहरामि जहासुहं ॥ ४८ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो। अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ॥ ४९ ॥ संपज्जलिया घोरा, अग्गी चिट्ठइ गोयमा। जे डहन्ति सरीरत्थे, कहं विज्झाविया तुमे ॥५०॥ महामेहप्पसूयाओ, गिज्झ वारिं जलुत्तमं। सिंचामि सययं देहं, सित्ता नो व डहन्ति मे ॥ ५१ ॥ अग्गी य इइ के वुत्ता, केसी गोयममब्बवी। केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ५२ ॥ कसाया अग्गिणो वुत्ता, सुयसीलतवो जलं। सुयधाराभिहया सन्ता, भिन्ना हु न डहन्ति मे ॥ ५३ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो। अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ॥ ५४ ॥ अयं साहसिओ भीमो, दुट्ठस्सो परिधावई। जंसि गोयममारूढो, कहं तेण न हीरसि ॥ ५५ ॥ पधावन्तं निगिण्हामि, सुयरस्सीसमाहियं। न मे गच्छइ उम्मग्गं, मग्गं च पडिवज्जई ॥ ५६ ॥ आसे य इइ के वुत्ते, केसी गोयममब्बवी। केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ५७ ॥ मणो साहसिओ भीमो, दुट्ठस्सो परिधावई। तं सम्मं तु निगिण्हामि, धम्मसिक्खाइ कन्थगं ॥ ५८ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो। अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ॥ ५९ ॥ कुप्पहा बहवो लोए, जेहिं नासन्ति जन्तुणो। अद्धाणे कह वट्टन्ते, तं न नाससि गोयमा ॥६०॥ जे य मग्गेण गच्छन्ति, जे य उम्मग्गपट्ठिया। ते सव्वे वेइया मज्झं, तो न नस्सामहं मुणी ॥ ६१ ॥ मग्गे य इइ के वुत्ते, केसी गोयममब्बवी। केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ६२ ॥ कुप्पवयणपासण्डी, सव्वे उम्मग्गपट्ठिया। सम्मग्गं तु जिणक्खायं, एस मग्गे हि उत्तमे ॥ ६३ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो। अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे

कहसु गोयमा ॥ ६४ ॥ महाउदगवेगेण, वुज्झमाणाण पाणिणं । सरणं गई पइट्ठा य, दीवं कं मन्नसी मुणी ॥ ६५ ॥ अत्थि एगो महादीवो, वारिमज्झे महालओ । महाउदगवेगस्स, गई तत्थ न विज्जई ॥ ६६ ॥ दीवे य इइ के वुत्ते, केसी गोयममब्बवी । केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ६७ ॥ जरामरणवेगेणं, वुज्झमाणाण पाणिणं । धम्मो दीवो पइट्ठा य, गई सरणमुत्तमं ॥ ६८ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ॥ ६९ ॥ अण्णवंसि महोहंसि, नावा विपरिधावई । जंसि गोयममारूढो, कहं पारं गमिस्ससि ॥ ७० ॥ जा उ अस्साविणी नावा, न सा पारस्स गामिणी । जा निरस्साविणी नावा, सा उ पारस्स गामिणी ॥ ७१ ॥ नावा य इइ का वुत्ता, केसी गोयममब्बवी । केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ७२ ॥ सरीरमाहु नाव त्ति, जीवो वुच्चइ नाविओ । संसारो अण्णवो वुत्तो, जं तरंति महेसिणो ॥ ७३ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ॥ ७४ ॥ अंधयारे तमे घोरे, चिट्ठन्ति पाणिणो बहू । को करिस्सइ उज्जोयं, सव्वलोयम्मि पाणिणं ॥ ७५ ॥ उग्गओ विमलो भाणू, सव्वलोयपभंकरो । सो करिस्सइ उज्जोयं, सव्वलोयम्मि पाणिणं ॥ ७६ ॥ भाणू य इइ के वुत्ते, केसी गोयममब्बवी । केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ७७ ॥ उग्गओ खीणसंसारो, सव्वन्नू जिणभक्खरो । सो करिस्सइ उज्जोयं, सव्वलोयम्मि पाणिणं ॥ ७८ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ॥ ७९ ॥ सारीरमाणसे दुक्खे, बज्झमाणाण पाणिणं । खेमं सिवमणाबाहं, ठाणं किं मन्नसी मुणी ॥ ८० ॥ अत्थि एगं धुवं ठाणं, लोगग्गम्मि दुरारुहं । जत्थ नत्थि जरा मच्चू, वाहिणो वेयणा तहा ॥ ८१ ॥ ठाणे य इइ के वुत्ते, केसी गोयममब्बवी । केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्बवी ॥ ८२ ॥ निव्वाणं ति अबाहं ति, सिद्धी लोगग्गमेव य । खेमं सिवं अणाबाहं, जं चरंति महेसिणो ॥ ८३ ॥ तं ठाणं सासयं वासं, लोगग्गम्मि दुरारुहं ।

जं संपत्ता न सोयन्ति, भवोहन्तकरा मुणी ॥ ८४ ॥ साहु गोयम पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । नमो ते संसयातीत, सव्वसुत्तमहोयही ॥ ८५ ॥ एवं तु संसए छिन्ने, केसी घोरपरक्कमे । अभिवन्दित्ता सिरसा, गोमयं तु महायसं ॥ ८६ ॥ पंचमहव्वयधम्मं, पडिवज्जइ भावओ । पुरिमस्स पच्छिमम्मि, मग्गे तत्थ सुहावहे ॥ ८७ ॥ केसीगोयमओ निच्चं, तम्मि आसि समागमे । सुयसीलसमुक्कंसो, महत्थत्थविणिच्छओ ॥ ८८ ॥ तोसिया परिसा सव्वा, सम्मग्गं समुवट्ठिया । संथुया ते पसीयन्तु, भयवं केसिगोयमे ॥ ८९ ॥ त्ति बेमि ॥ केसिगोयमिज्जं समत्तं ॥ २३ ॥

॥ अह समिईओ चउवीसइमं अज्झयणं ॥

अट्ठ पवयणमायाओ, समिई गुत्ती तहेव य । पंचेव य समिईओ, तओ गुत्तीउ आहिया ॥१॥ इरियाभासेसणादाणे, उच्चारे समिई इय । मणगुत्ती वयगुत्ती, कायगुत्ती य अट्ठमा ॥ २ ॥ एयाओ अट्ठ समिईओ, समासेण वियाहिया । दुवालसंगं जिणक्खायं, मायं जत्थ उ पवयणं ॥ ३ ॥ आलम्बणेण कालेण, मग्गेण जयणाय य । चउकारणपरिसुद्धं, संजए इरियं रिए ॥४॥ तत्थ आलम्बणं नाणं, दंसणं चरणं तहा । काले य दिवसे वुत्ते, मग्गे उप्पहवज्जिए ॥ ५ ॥ दव्वओ खेत्तओ चेव, कालओ भावओ तहा । जायणा चउव्विहा वुत्ता, तं मे कित्तयओ सुण ॥ ६ ॥ दव्वओ चक्खुसा पेहे, जुगमित्तं च खेत्तओ । कालओ जाव रीइज्जा, उवउत्ते य भावओ ॥ ७ ॥ इन्दियत्थे विवज्जित्ता, सज्झायं चेव पञ्चहा । तम्मुत्ती तप्पुरक्कारे, उवउत्ते रियं रिए ॥ ८ ॥ कोहे माणे य मायाए, लोभे य उवउत्तया । हासे भए मोहरिए, विकहासु तहेव य ॥ ९ ॥ एयाइं अट्ठ ठाणाइं, परिवज्जित्तु संजए । असावज्जं मियं काले, भासं भासिज्ज पन्नवं ॥ १० ॥ गवेसणाए गहणे य, परिभोगेसणाय य । आहारोवहिसेज्जाए, एए तिन्नि विसोहए ॥ ११ ॥ उग्गमुप्पायणं पढमे, बीए सोहेज्ज एसणं । परिभोयम्मि चउक्कं, विसोहेज्ज जयं जई ॥ १२ ॥ ओहोवहोवग्गहियं, भण्डगं दुविहं मुणी । गिण्हन्तो निक्खिवन्तो वा, पउंजेज्ज इमं विहिं ॥ १३ ॥ चक्खुसा प-

-डिलेहित्ता, पमज्जेज्ज जयं जई। आइए निक्खिवेज्जा वा, दुहओ वि समिए सया ॥ १४ ॥ उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाणजल्लियं। आहारं उवहिं देहं, अन्नं वावि तहाविहं ॥ १५ ॥ अणावायमसंलोए, अणावाए चेव होइ संलोए। आवायमसंलोए, आवाए चेव संलोए ॥ १६ ॥ अणावायमसंलोए, परस्सणुवघाइए। समे अज्झुसिरे यावि, अचिरकालकयम्मि य ॥ १७ ॥ वित्थिण्णे दूरमोगाढे, नासन्ने बिलवज्जिए। तसपाणबीयरहिए, उच्चाराईणि वोसिरे ॥ १८ ॥ एयाओ पंच समिईओ, समासेण वियाहिया। एत्तो य तओ गुत्तीओ, वोच्छामि अणुपुव्वसो ॥ १९ ॥ सच्चा तहेव मोसा य, सच्चमोसा तहेव य। चउत्थी असच्चमोसा य, मणगुत्ती चउव्विहा ॥ २० ॥ संरम्भसमारम्भे, आरम्भे य तहेव य। मणं पवत्तमाणं तु, नियत्तेज्ज जयं जई ॥ २१ ॥ सच्चा तहेव मोसा य, सच्चमोसा तहेव य। चउत्थी असच्चमोसा य, वइगुत्ती चउव्विहा ॥ २२ ॥ संरम्भसमारम्भे, आरम्भे य तहेव य। वयं पवत्तमाणं तु, नियत्तेज्ज जयं जई ॥ २३ ॥ ठाणे निसीयणे चेव, तहेव य तुयट्टणे। उल्लंघणपल्लंघणे, इन्दियाण य जुंजणे ॥ २४ ॥ संरम्भसमारम्भे, आरम्भम्मि तहेव य। कायं पवत्तमाणं तु, नियत्तेज्ज जयं जई ॥ २५ ॥ एयाओ पंच समिईओ, चरणस्स य पवत्तणे। गुत्ती नियत्तणे वुत्ता, असुभत्थेसु सव्वसो ॥ २६ ॥ एसा पवयणमाया, जे सम्मं आयरे मुणी। से खिप्पं सव्वसंसारा, विप्पमुच्चइ पण्डिए ॥ २७ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ समिईओ समत्ताओ ॥ २४ ॥

॥ अह जन्नइज्जं पञ्चवीसइमं अज्झयणं ॥

माहणकुलसंभूओ, आसि विप्पो महायसो। जायाई जमजन्नम्मि, जयघोसि त्ति नामओ ॥ १ ॥ इन्दियग्गामनिग्गाही, मग्गगामी महामुणी। गामाणुगामं रीयन्ते, पत्ते वाणारसिं पुरिं ॥ २ ॥ वाणारसीए बहिया, उज्जाणम्मि मणोरमे। फासुए सेज्जसंथारे, तत्थ वासमुवागए ॥ ३ ॥ अह तेणेव कालेणं, पुरीए तत्थ माहणे। विजयघोसि त्ति नामेण, जन्नं जयइ वेयवी ॥ ४ ॥ अह से तत्थ अणगारे, मासक्खमणपारणे। विजयघोसस्स जन्नम्मि, भिक्खमट्ठा उवट्ठिए ॥ ५ ॥ समुवट्ठियं तहिं सन्तं,

जायगो पडिसेहए। न हु दाहामि ते भिक्खं, भिक्खू जायाहि अन्नओ ॥ ६ ॥ जे य वेयविऊ विप्पा, जन्नट्ठा य जे दिया।
जोइसंगविऊ जे य, जे य धम्माण पारगा ॥ ७ ॥ जे समत्था समुद्धत्तुं, परमप्पाणमेव य। तेसिं अन्नमिणं देयं, भो भिक्खू
सव्वकामियं ॥ ८ ॥ सो तत्थ एव पडिसिद्धो, जायगेण महामुणी। न वि रुट्ठो न वि तुट्ठो, उत्तिमट्ठगवेसओ ॥ ९ ॥ न-
न्नट्ठं पाणहेउं वा, नवि निव्वाहणाय वा। तेसिं विमोक्खणट्ठाए, इणं वयणमब्बवी ॥ १० ॥ नवि जाणसि वेयमुहं, नवि ज-
न्नाण जं मुहं। नक्खत्ताण मुहं जं च, जं च धम्माण वा मुहं ॥ ११ ॥ जे समत्था समुद्धत्तुं, परमप्पाणमेव य। न ते तुमं
वियाणासि, अह जाणासि तो भण ॥ १२ ॥ तस्सक्खेवपमोक्खं तु, अचयन्तो तहिं दिओ। सपरिसो पंजली होउं, पुच्छई तं
महामुणिं ॥ १३ ॥ वेयाणं च मुहं बूहि, बूहि जन्नाण जं मुहं। नक्खत्ताण मुहं बूहि, बूहि धम्माण वा मुहं ॥ १४ ॥ जे समत्था
समुद्धत्तुं, परमप्पाणमेव य। एयं मे संसयं सव्वं, साहू कहसु पुच्छिओ ॥ १५ ॥ अग्गिहुत्तमुहा वेया, जन्नट्ठी वेयसा मुहं।
नक्खत्ताण मुहं चन्दो, धम्माण कासवो मुहं ॥ १६ ॥ जहा चन्दं गहाईया, चिट्ठन्ती पंजलीउडा। वन्दमाणा नमंसन्ता, उत्तमं
मणहारिणो ॥ १७ ॥ अजाणगा जन्नवाई, विज्जामाहणसंपया। गूढा सज्झायतवसा, भासच्छन्ना इवग्गिणो ॥ १८ ॥ जो
लोए बम्भणो वुत्तो अग्गीव महिओ जहा। सया कुसलसंदिट्ठं, तं वयं बूम माहणं ॥ १९ ॥ जो न सज्जइ आगन्तुं, पव्वयन्तो
न सोयइ। रमइ अज्जवयणम्मि, तं वयं बूम माहणं ॥ २० ॥ जायरूवं जहामट्ठं, निद्धन्तमलपावगं। रागदोसभयाईयं, तं
वयं बूम माहणं ॥ २१ ॥ तवस्सियं किसं दन्तं, अवचियमंससोणियं। सुव्वयं पत्तनिव्वाणं, तं वयं बूम माहणं ॥ २२ ॥
तसपाणे वियाणेत्ता, संगहेण य थावरे। जो न हिंसइ तिविहेण, तं वयं बूम माहणं ॥ २३ ॥ कोहा वा जइ वा हासा,
लोहा वा जइ वा भया। मुसं न वयई जो उ, तं वयं बूम माहणं ॥ २४ ॥ चित्तमन्तमचित्तं वा, अप्पं वा जइ वा बहुं।
न गिण्हाइ अदत्तं जे, तं वयं बूम माहणं ॥ २५ ॥ दिव्वमाणुसतेरिच्छं, जो न सेवइ मेहुणं। मणसा कायवक्केणं, तं वयं बूम

माहणं ॥ २६ ॥ जहा पोमं जले जायं, नोवलिप्पइ वारिणा । एवं अलित्तं कामेहिं, तं वयं बूम माहणं ॥ २७ ॥ अलोलुयं सुत्तं॰
मुहाजीविं, अणगारं अकिंचणं । असंसत्तं गिहत्थेसु, तं वयं बूम माहणं ॥ २८ ॥ जहित्ता पुव्वसंजोगं, नाइसंगे य बंधवे ।
जो न सज्जइ भोगेसु, तं वयं बूम माहणं ॥ २९ ॥ पसुबंधा सव्ववेया य, जट्ठं च पावकम्मुणा । न तं तायंति दुस्सीलं,
कम्माणि बलवंति हि ॥ ३० ॥ न वि मुंडिएण समणो, न ओंकारेण बंभणो । न मुणी रण्णवासेणं, कुसचीरेण तावसो ॥
॥ ३१ ॥ समयाए समणो होइ, बंभचेरेण बंभणो । नाणेण उ मुणी होइ, तवेण होइ तावसो ॥ ३२ ॥ कम्मुणा बंभणो
होइ, कम्मुणा होइ खत्तिओ । वइस्सो कम्मुणा होइ, सुद्दो हवइ कम्मुणा ॥ ३३ ॥ एए पाउकरे बुद्धे, जेहिं होइ सिणायओ ।
सव्वकम्मविणिम्मुक्कं, तं वयं बूम माहणं ॥ ३४ ॥ एवं गुणसमाउत्ता, जे भवंति दिउत्तमा । ते समत्था उ उद्धत्तुं, परमप्पा-
णमेव य ॥ ३५ ॥ एवं तु संसए छिन्ने, विजयघोसे य माहणे । समुदाय तयं तं तु, जयघोसं महामुणिं ॥ ३६ ॥ तुट्ठे य वि-
जयघोसे, इणमुदाहु कयंजली । माहणत्तं जहाभूयं, सुट्ठु मे उवदंसियं ॥ ३७ ॥ तुब्भे जइया जन्नाणं, तुब्भे वेयविऊ विऊ । जो-
इसंगविऊ तुब्भे, तुब्भे धम्माण पारगा ॥ ३८ ॥ तुब्भे समत्था उद्धत्तुं, परमप्पाणमेव य । तमणुग्गहं करेहम्हं, भिक्खेणं भिक्खु-
उत्तमा ॥ ३९ ॥ न कज्जं मज्झ भिक्खेण, खिप्पं निक्खमसू दिया । मा भमिहिसि भयावट्टे, घोरे संसारसागरे ॥ ४० ॥ उ-
वलेवो होइ भोगेसु, अभोगी नोवलिप्पई । भोगी भमइ संसारे, अभोगी विप्पमुच्चई ॥ ४१ ॥ उल्लो सुक्को य दो छूढा, गोलया
मट्टियामया । दो वि आवडिया कुड्डे, जो उल्लो सोऽत्थ लग्गई ॥ ४२ ॥ एवं लग्गंति दुम्मेहा, जे नरा कामलालसा । वि-
रत्ता उ न लग्गंति, जहा से सुक्कगोलए ॥ ४३ ॥ एवं से विजयघोसे, जयघोसस्स अंतिए । अणगारस्स निक्खंतो, धम्मं
सोच्चा अणुत्तरं ॥ ४४ ॥ खवित्ता पुव्वकम्माइं, संजमेण तवेण य । जयघोसविजयघोसा, सिद्धिं पत्ता अणुत्तरं ॥ ४५ ॥ त्ति
बेमि ॥ इय जन्नइज्जं सम्मत्तं ॥ २५ ॥

॥ अह सामायारी छव्वीसइमं अज्झयणं ॥

सामायारिं पवक्खामि, सव्वदुक्खविमोक्खणिं । जं चरित्ताण निग्गन्था, तिण्णा संसारसागरं ॥ १ ॥ पढमा आवस्सिया नाम, बिइया य निसीहिया । आपुच्छणा य तइया, चउत्थी पडिपुच्छणा ॥ २ ॥ पंचमी छन्दणा नाम, इच्छाकारो य छट्ठओ । सत्तमो मिच्छकारो उ, तहक्कारो य अट्ठमो ॥ ३ ॥ अब्भुट्ठाणं च नवमं, दसमी उवसंपदा । एसा दसंगा साहूणं, सामायारी पवेइया ॥ ४ ॥ गमणे आवस्सियं कुज्जा, ठाणे कुज्ज निसीहियं । आपुच्छणं सयंकरणे, परकरणे पडिपुच्छणं ॥ ५ ॥ छन्दणा दव्वजाएणं, इच्छाकारो य सारणे । मिच्छाकारो य निन्दाए, तहक्कारो पडिस्सुए ॥ ६ ॥ अब्भुट्ठाणं गुरुपूया, अच्छणे उवसंपदा । एवं दुपंचसंजुत्ता, सामायारी पवेइया ॥ ७ ॥ पुव्विल्लम्मि चउब्भाए, आइच्चम्मि समुट्ठिए । भण्डयं पडिलेहित्ता, वन्दित्ता य तओ गुरुं ॥ ८ ॥ पुच्छिज्ज पंजलिउडो, किं कायव्वं मए इह । इच्छं निओइउं भन्ते, वेयावच्चे व सज्झाए ॥ ९ ॥ वेयावच्चे निउत्तेण, कायव्वं अगिलायओ । सज्झाए वा निउत्तेण, सव्वदुक्खविमोक्खणे ॥ १० ॥ दिवसस्स चउरो भागे, भिक्खू कुज्जा वियक्खणो । तओ उत्तरगुणे कुज्जा, दिणभागेसु चउसु वि ॥ ११ ॥ पढमं पोरिसि सज्झायं, बीयं झाणं झियायई । तइयाए भिक्खायरियं, पुणो चउत्थीइ सज्झायं ॥ १२ ॥ आसाढे मासे दुपया, पोसे मासे चउप्पया । चित्तासोएसु मासेसु, तिप्पया हवइ पोरिसी ॥१३॥ अंगुलं सत्तरत्तेणं, पक्खेणं च दुरंगुलं । वड्ढए हायए वावि, मासेणं चउरंगुलं ॥१४॥ आसाढबहुलपक्खे, भद्दवए कत्तिए य पोसे य । फग्गुणवाइसाहेसु य, बोद्धव्वा ओमरत्ताओ ॥ १५ ॥ जेट्ठामूले आसाढसावणे, छहिं अंगुलेहिं पडिलेहा । अट्ठहिं बीयतयम्मि, तइए दस अट्ठहिं चउत्थे ॥ १६ ॥ रत्तिं पि चउरो भागे, भिक्खू कुज्जा वियक्खणो । तओ उत्तरगुणे कुज्जा, राइभाएसु चउसु वि ॥ १७ ॥ पढमं पोरिसि सज्झायं, बीयं झाणं झियायई । तइयाए निद्दमोक्खं तु, चउत्थी भुज्जो वि सज्झायं ॥ १८ ॥ जं नेइ जया रत्तिं, नक्खत्तं तम्मि नहचउब्भाए । संपत्ते विरमेज्जा, सज्झायं

गयंमि कालम्मि ॥ १९ ॥ तम्मेव य नक्खत्ते, गयणचउब्भागसावसेसम्मि । वेरत्तियं पि कालं, पडिलेहित्ता मुणी कुज्जा ॥२०॥
पुव्विल्लम्मि चउब्भाए, पडिलेहित्ताण भण्डयं । गुरुं वन्दित्तु सज्झायं, कुज्जा दुक्खविमोक्खणं ॥ २१ ॥ पोरिसीए चउब्भाए,
वन्दित्ताण तओ गुरुं । अपडिक्कमित्ता कालस्स, भायणं पडिलेहए ॥ २२ ॥ मुहपोत्तिं पडिलेहित्ता, पडिलेहिज्ज गोच्छगं ।
गोच्छगलइयंगुलिओ, वत्थाइं पडिलेहए ॥ २३ ॥ उड्ढं थिरं अतुरियं, पुव्वं ता वत्थमेव पडिलेहे । तो बिइयं पप्फोडे, तइयं
च पुणो पमज्जिज्जा ॥ २४ ॥ अणच्चावियं अवलियं, अणाणुबन्धिममोसलिं चेव । छप्पुरिमा नव खोडा, पाणीपाणिविसोहणं
॥ २५ ॥ आरभडा सम्मद्दा, वज्जेयव्वा य मोसली तइया । पप्फोडणा चउत्थी, विक्खित्ता वेइया छट्ठी ॥ २६ ॥ पसिढिलप-
लम्बलोला, एगा मोसा अणेगरूवधुणा । कुणइ पमाणिपमायं, संकियगणणोवगं कुज्जा ॥ २७ ॥ अणूणाइरित्तपडिलेहा, अवि-
वच्चासा तहेव य । पढमं पयं पसत्थं, सेसाणि य अप्पसत्थाइं ॥ २८ ॥ पडिलेहणं कुणन्तो, मिहो कहं कुणइ जणवयकहं वा ।
देइ व पच्चक्खाणं, वाएइ सयं पडिच्छइ वा ॥ २९ ॥ पुढवी-आउक्काए, तेऊ-वाऊ-वणस्सइ-तसाणं । पडिलेहणापमत्तो, छण्हं
पि विराहओ होइ ॥ ३० ॥ पुढवी-आउक्काए, तेऊ-वाऊ वणस्सइ तसाणं । पडिलेहणाआउत्तो, छण्हं संरक्खओ होइ ॥३१॥
तइयाए पोरिसीए, भत्तं पाणं गवेसए । छण्हं अन्नयराए, कारणम्मि समुट्ठिए ॥ ३२ ॥ वेयण वेयावच्चे, इरियट्ठाए य संजम-
ट्ठाए । तह पाणवत्तियाए, छट्ठं पुण धम्मचिन्ताए ॥ ३३ ॥ निग्गन्थो धिइमन्तो, निग्गन्थी वि न करेज्ज छहिं चेव । ठाणेहिं
उ इमेहिं, अणइक्कमणाइ से होइ ॥ ३४ ॥ आयंके उवसग्गे, तितिक्खया बम्भचेरगुत्तीसु । पाणिदया तवहेउं, सरीरवोच्छेय-
णट्ठाए ॥ ३५ ॥ अवसेसं भण्डगं गिज्झ, चक्खुसा पडिलेहए । परमद्धजोयणाओ, विहारं विहरए मुणी ॥ ३६ ॥ चउत्थीए
पोरिसीए, निक्खिवित्ताण भायणं । सज्झायं तओ कुज्जा, सव्वभावविभावणं ॥ ३७ ॥ पोरिसीए चउब्भाए, वन्दित्ताण तओ
गुरुं । पडिक्कमित्ता कालस्स, सेज्जं तु पडिलेहए ॥ ३८ ॥ पासवणुच्चारभूमिं च, पडिलेहिज्ज जयं जई । काउस्सग्गं तओ कुज्जा,

सव्वदुक्खविमोक्खणं ॥ ३९ ॥ देवसियं च अईयारं, चिन्तिज्जा अणुपुव्वसो । नाणे य दंसणे चेव, चरित्तम्मि तहेव य ॥४०॥ पारियकाउस्सग्गो, वन्दित्ताण तओ गुरुं । देसियं तु अईयारं, आलोएज्ज जहक्कमं ॥४१॥ पडिक्कमित्तु निस्सल्लो, वन्दित्ताण तओ गुरुं । काउस्सग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमोक्खणं ॥ ४२ ॥ पारियकाउस्सग्गो, वन्दित्ताण तओ गुरुं । थुइमंगलं च काऊण, कालं संपडिलेहए ॥ ४३ ॥ पढमं पोरिसि सज्झायं, बितियं झाणं झियायई । तइयाए निद्दमोक्खं तु, सज्झायं तु चउत्थिए ॥ ४४ ॥ पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिलेहिया । सज्झायं तु तओ कुज्जा, अबोहेन्तो असंजए ॥ ४५ ॥ पोरिसीए चउब्भाए, वन्दिऊण तओ गुरुं । पडिक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पडिलेहए ॥ ४६ ॥ आगए कायवोस्सग्गे, सव्वदुक्खविमोक्खणे । काउस्सग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमोक्खणं ॥ ४७ ॥ राइयं च अईयारं, चिन्तिज्ज अणुपुव्वसो । नाणंमि दंसणंमि य, चरित्तंमि तवंमि य ॥ ४८ ॥ पारियकाउस्सग्गो, वन्दित्ताण तओ गुरुं । राइयं तु अईयारं, आलोएज्ज जहक्कमं ॥ ४९ ॥ पडिक्कमित्तु निस्सल्लो, वन्दित्ताण तओ गुरुं । काउस्सग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमोक्खणं ॥ ५० ॥ किं तवं पडिवज्जामि, एवं तत्थ विचिन्तए । काउस्सग्गं तु पारित्ता, वन्दई य तओ गुरुं ॥ ५१ ॥ पारियकाउस्सग्गो, वन्दित्ताण तओ गुरुं । तवं तु पडिवज्जेज्जा, कुज्जा सिद्धाण संथवं ॥ ५२ ॥ एसा सामायारी, समासेण वियाहिया । जं चरित्ता बहू जीवा, तिण्णा संसारसागरं ॥ ५३ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ सामायारी समत्ता ॥ २६ ॥

॥ अह खलुंकिज्जं सत्तवीसइमं अज्झयणं ॥

थेरे गणहरे गग्गे, मुणी आसि विसारए । आइण्णे गणिभावम्मि, समाहिं पडिसंधए ॥ १ ॥ वहणे वहमाणस्स, कन्तारं अइवत्तई । जोगे वहमाणस्स, संसारो अइवत्तई ॥ २ ॥ खलुंके जो उ जोएइ, विहम्माणो किलिस्सई । असमाहिं च वेएइ, तोत्तओ से य भज्जई ॥ ३ ॥ एगं डसइ पुच्छम्मि, एगं विन्धइ ऽभिक्खणं । एगो भंजइ समिलं, एगो उप्पहपट्ठिओ ॥ ४ ॥ एगो

वइ पासेणं, निवेसइ निवज्जई । उक्कुद्दइ उप्फिडइ, सढे बालगवी वए ॥ ५ ॥ माई मुद्धेण पडइ, कुद्धे गच्छइ पडिप्पहं । मयलक्खेण चिट्ठई, वेगेण य पहावई ॥ ६ ॥ छिन्नाले छिन्दई सेल्लिं, दुद्दन्तो भंजए जुगं । सेवि य सुस्सुयाइत्ता, उज्जहित्ता पलायए ॥ ७ ॥ खलुंका जारिसा जोज्जा, दुस्सीसा वि हु तारिसा । जोइया धम्मजाणम्मि, भज्जन्ती धिइदुब्बला ॥ ८ ॥ इड्ढीगारविए एगे, एगेऽत्थ रसगारवे । सायागारविए एगे, एगे सुचिरकोहणे ॥ ९ ॥ भिक्खालसिए एगे, एगे ओमाणभीरुए । थद्धे एगे अणुसासम्मी, हेऊहिं कारणेहि य ॥ १० ॥ सो वि अन्तरभासिल्लो, दोसमेव पकुव्वई । आयरियाणं तु वयणं, पडिकूलेइ अभिक्खणं ॥ ११ ॥ न सा ममं वियाणाइ, न य सा मज्झ दाहिई । निग्गया होहिई मन्ने, साहू अन्नोऽत्थ वच्चउ ॥ १२ ॥ पेसिया पलिउंचन्ति, ते परियन्ति समन्तओ । रायवेट्ठिं व मन्नन्ता, करेन्ति भिउडिं मुहे ॥ १३ ॥ वाइया संगहिया चेव, भत्तपाणेण पोसिया । जायपक्खा जहा हंसा, पक्कमन्ति दिसो दिसिं ॥ १४ ॥ अह सारही विचिन्तेइ, खलुंकेहिं समागओ । किं मज्झ दुट्ठसीसेहिं, अप्पा मे अवसीयई ॥ १५ ॥ जारिसा मम सीसाओ, तारिसा गलिगद्दहा । गलिगद्दहे जहित्ताणं, दढं पगिण्हई तवं ॥ १६ ॥ मिउमद्दवसंपन्नो, गम्भीरो सुसमाहिओ । विहरइ महिं महप्पा, सीलभूएण अप्पणा ॥ १७ ॥ त्ति बेमि ॥ खलुंकिज्जं समत्तं ॥ २७ ॥

॥ अह मोक्खमग्गगई अट्ठावीसइमं अज्झयणं ॥

मोक्खमग्गगइं तच्चं, सुणेह जिणभासियं । चउकारणसंजुत्तं, नाणदंसणलक्खणं ॥ १ ॥ नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा । एस मग्गु त्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ २ ॥ नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा । एयं मग्गमणुप्पत्ता, जीवा गच्छन्ति सोग्गइं ॥ ३ ॥ तत्थ पंचविहं नाणं, सुयं आभिनिबोहियं । ओहिनाणं तु तइयं, मणनाणं च केवलं ॥ ४ ॥ एयं पंचविहं नाणं, दव्वाण य गुणाण य । पज्जवाण य सव्वेसिं, नाणं नाणीहि दंसियं ॥ ५ ॥ गुणाणमासओ दव्वं,

एगदव्वस्सिया गुणा। लक्खणं पज्जवाणं तु, उभओ अस्सिया भवे ॥ ६ ॥ धम्मो अहम्मो आगासं, कालो पुग्गल-जन्तवो। एस लोगो त्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ ७ ॥ धम्मो अहम्मो आगासं, दव्वं इक्किक्कमाहियं। अणन्ताणि य दव्वाणि, कालो पुग्गलजन्तवो ॥ ८ ॥ गइलक्खणो उ धम्मो, अहम्मो ठाणलक्खणो। भायणं सव्वदव्वाणं, नहं ओगाहलक्खणं ॥ ९ ॥ वत्तणालक्खणो कालो, जीवो उवओगलक्खणो। नाणेणं दंसणेणं च, सुहेण य दुहेण य ॥ १० ॥ नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा। वीरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ ११ ॥ सद्दन्धयार-उज्जोओ, पहा छाया तवे इ वा। वण्णरसगन्धफासा, पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥ १२ ॥ एगत्तं च पुहत्तं च, संखा संठाणमेव य। संजोगा य विभागा य, पज्जवाणं तु लक्खणं ॥ १३ ॥ जीवाजीवा य बन्धो य, पुण्णं पावासवा तहा। संवरो निज्जरा मोक्खो, सन्तेए तहिया नव ॥ १४ ॥ तहियाणं तु भावाणं, सब्भावे उवएसणं। भावेणं सद्दहन्तस्स, सम्मत्तं तं वियाहियं ॥ १५ ॥ निसग्गुवएसरुई, आणरुई सुत्त-बीयरुइमेव। अभिगम-वित्थाररुई, किरिया-संखेव-धम्मरुई ॥ १६ ॥ भूयत्थेणाहिगया, जीवाजीवा य पुण्ण-पावं च। सहसम्मुइयासवसंवरो य रोएइ उ निस्सग्गो ॥ १७ ॥ जो जिणदिट्ठे भावे, चउव्विहे सद्दहाइ सयमेव। एमेव नन्नह त्ति य, स निसग्गरुइ त्ति नायव्वो ॥ १८ ॥ एए चेव उ भावे, उवइट्ठे जो परेण सद्दहई। छउमत्थेण जिणेण व, उवएसरुइ त्ति नायव्वो ॥ १९ ॥ रागो दोसो मोहो, अन्नाणं जस्स अवगयं होइ। आणाए रोयंतो, सो खलु आणारुई नामं ॥ २० ॥ जो सुत्तमहिज्जन्तो, सुएण ओगाहई उ सम्मत्तं। अंगेण बाहिरेण व, सो सुत्तरुइ त्ति नायव्वो ॥ २१ ॥ एगेण अणेगाइं, पयाइं जो पसरई उ सम्मत्तं। उदए व्व तेल्लबिन्दू, सो बीयरुइ त्ति नायव्वो ॥ २२ ॥ सो होइ अभिगमरुई, सुयनाणं जेण अत्थओ दिट्ठं। एक्कारस अंगाइं, पइण्णगं दिट्ठिवाओ य ॥ २३ ॥ दव्वाण सव्वभावा, सव्वपमाणेहि जस्स उवलद्धा। सव्वाहि नयविहीहिं, वित्थाररुइ त्ति नायव्वो ॥ २४ ॥ दंसणनाणचरित्ते, तवविणए सच्चसमिइगुत्तीसु। जो किरियाभावरुई, सो

मजु किरियारुई नाम ॥ २५ ॥ अणभिग्गहियकुदिट्ठी, संखेवरुइ त्ति होइ नायव्वो। अविसारओ पवयणे, अणभिग्गहिओ
य सेसेसु ॥ २६ ॥ जो अत्थिकायधम्मं, सुयधम्मं खलु चरित्तधम्मं च। सद्दहइ जिणाभिहियं, सो धम्मरुइ त्ति नायव्वो ॥
॥ २७ ॥ परमत्थसंथवो वा, सुदिट्ठपरमत्थसेवणं वा वि। वावन्नकुदंसणवज्जणा य सम्मत्तसद्दहणा ॥ २८ ॥ नत्थि च-
रित्तं सम्मत्तविहूणं दंसणे उ भइयव्वं। सम्मत्तचरित्ताइं, जुगवं पुव्वं व सम्मत्तं ॥ २९ ॥ नादंसणिस्स नाणं, नाणेण
विणा न हुन्ति चरणगुणा। अगुणिस्स नत्थि मोक्खो, नत्थि अमोक्खस्स निव्वाणं ॥ ३० ॥ निस्संकिय-निक्कंखिय-निव्वि-
तिगिच्छा अमूढदिट्ठी य। उववूह-थिरीकरणे, वच्छल्ल पभावणे अट्ठ ॥ ३१ ॥ सामाइयत्थ पढमं, छेओवट्ठावणं भवे बीयं।
परिहारविसुद्धीयं, सुहुमं तह संपरायं च ॥ ३२ ॥ अकसायमहक्खायं, छउमत्थस्स जिणस्स वा। एयं चयरित्तकरं, चारि-
त्तं होइ आहियं ॥ ३३ ॥ तवो य दुविहो वुत्तो, बाहिरब्भन्तरो तहा। बाहिरो छव्विहो वुत्तो, एमेवब्भन्तरो तवो ॥ ३४ ॥
नाणेण जाणई भावे, दंसणेण य सद्दहे। चरित्तेण निगिण्हाइ, तवेण परिसुज्झई ॥ ३५ ॥ खवेत्ता पुव्वकम्माइं, संजमेण
तवेण य। सव्वदुक्खपहीणट्ठा, पक्कमन्ति महेसिणो ॥ ३६ ॥ त्ति बेमि ॥ इय मोक्खमग्गगई समत्ता॥ २८ ॥

॥ अह सम्मत्तपरक्कमं एगूणतीसइमं अज्झयणं ॥

सुयं मे आउसं-तेण भगवया एवमक्खायं। इह खलु सम्मत्तपरक्कमे नाम अज्झयणे समणेण भगवया महावीरेणं कासवे-
णं पवेइए, जं सम्मं सद्दहित्ता पत्तियाइत्ता रोयइत्ता फासित्ता पालइत्ता तीरित्ता कित्तइत्ता सोहइत्ता आराहित्ता आणाए
अणुपालइत्ता बहवे जीवा सिज्झन्ति बुज्झन्ति मुच्चन्ति परिनिव्वायन्ति सव्वदुक्खाणमन्तं करेन्ति। तस्स णं अयमट्ठे एवमा-
हिज्जइ, तं जहा :—संवेगे १ निव्वेए २ धम्मसद्धा ३ गुरुसाहम्मियसुस्सूसणया ४ आलोयणया ५ निन्दणया ६ गरिहणया ७
सामाइए ८ चउव्वीसत्थवे ९ वन्दणे १० पडिक्कमणे ११ काउस्सग्गे १२ पच्चक्खाणे १३ थवथुइमंगले १४ कालपडिलेहणया

५ पायच्छित्तकरणे १६ खमावयणया १७ सज्झाए १८ वायणया १९ पडिपुच्छणया २० पडियट्टणया २१ अणुप्पेहा २२ धम्मकहा २३ सुयस्स आराहणया २४ एगग्गमणसंनिवेसणया २५ संजमे २६ तवे २७ वोदाणे २८ सुहसाए २९ अप्पडिबद्धया ३० विवित्तसयणासणसेवणया ३१ विणियट्टणया ३२ संभोगपच्चक्खाणे ३३ उवहिपच्चक्खाणे ३४ आहारपच्चक्खाणे ३५ कसायपच्चक्खाणे ३६ जोगपच्चक्खाणे ३७ सरीरपच्चक्खाणे ३८ सहायपच्चक्खाणे ३९ भत्तपच्चक्खाणे ४० सब्भावपच्चक्खाणे ४१ पडिरूवणया ४२ वेयावच्चे ४३ सव्वगुणसंपुण्णया ४४ वीयरागया ४५ खन्ती ४६ मुत्ती ४७ मद्दवे ४८ अज्जवे ४९ भावसच्चे ५० करणसच्चे ५१ जोगसच्चे ५२ मणगुत्तया ५३ वयगुत्तया ५४ कायगुत्तया ५५ मणसमाधारणया ५६ वयसमाधारणया ५७ कायसमाधारणया ५८ नाणसंपन्नया ५९ दंसणसंपन्नया ६० चरित्तसंपन्नया ६१ सोइन्दियनिग्गहे ६२ चक्खिन्दियनिग्गहे ६३ घाणिन्दियनिग्गहे ६४ जिब्भिन्दियनिग्गहे ६५ फासिन्दियनिग्गहे ६६ कोहविजए ६७ माणविजए ६८ मायाविजए ६९ लोहविजए ७० पेज्जदोसमिच्छादंसणविजए ७१ सेलेसी ७२ अकम्मया । ७३ ।

संवेगेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । संवेगेणं अणुत्तरं धम्मसद्धं जणयइ । अणुत्तराए धम्मसद्धाए संवेगं हव्वमागच्छइ । अणन्ताणुबन्धिकोहमाणमायालोभे खवेइ । कम्मं न बन्धइ । तप्पच्चइयं च णं मिच्छत्तविसोहिं काऊण दंसणाराहए भवइ । दंसणविसोहीए य णं विसुद्धाए अत्थेगइए तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झइ । सोहीए य णं विसुद्धाए तच्चं पुणो भवग्गहणं नाइक्कमइ ॥ १ ॥ निव्वेएणं भन्ते जीवे किं जणयइ । निव्वेएणं दिव्वमाणुसतेरिच्छिएसु कामभोगेसु निव्वेयं हव्वमागच्छइ । सव्वविसएसु विरज्जइ । सव्वविसएसु विरज्जमाणे आरम्भपरिच्चायं करेइ । आरम्भपरिच्चायं करेमाणे संसारमग्गं वोच्छिन्दइ, सिद्धिमग्गं पडिवन्ने य भवइ ॥ २ ॥ धम्मसद्धाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । धम्मसद्धाए णं सायासोक्खेसु रज्जमाणे विरज्जइ । आगारधम्मं च णं चयइ । अणगारिए णं जीवे सारीरमाणसाणं दुक्खाणं छेयणभेयणसंजोगाईणं वोच्छेयं करेइ

अव्वाबाहं च सुहं निव्वत्तेइ ॥ ३ ॥ गुरुसाहम्मियसुस्सूसणाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । गुरुसाहम्मियसुस्सूसणाए णं विण-
यपडिवत्तिं जणयइ । विणयपडिवन्ने य णं जीवे अणच्चासायणसीले नेरइयतिरिक्खजोणियमणुस्सदेवदुग्गईओ निरुम्भइ ।
वण्णसंजलणभत्तिबहुमाणयाए मणुस्सदेवसुग्गईओ निबन्धइ, सिद्धिं सोग्गइं च विसोहेइ । पसत्थाइं च णं विणयमूलाइं सव्वक-
ज्जाइं साहेइ । अन्ने य बहवे जीवे विणइत्ता भवइ ॥ ४ ॥ आलोयणाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । आलोयणाए णं माया-
नियाणमिच्छादंसणसल्लाणं मोक्खमग्गविग्घाणं अणंतसंसारबन्धणाणं उद्धरणं करेइ । उज्जुभावं च जणयइ । उज्जुभावप-
डिवन्ने य णं जीवे अमाई इत्थीवेयनपुंसगवेयं च न बन्धइ । पुव्वबद्धं च णं निज्जरेइ ॥ ५ ॥ निन्दणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ ।
निन्दणयाए णं पच्छाणुतावं जणयइ । पच्छाणुतावेणं विरज्जमाणे करणगुणसेढिं पडिवज्जइ । करणगुणसेढीपडिवन्ने य णं अणगारे
मोहणिज्जं कम्मं उग्घाएइ ॥ ६ ॥ गरहणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । गरहणयाए अपुरेक्कारं जणयइ । अपुरेक्कारगए णं जीवे अप्प-
सत्थेहिंतो जोगेहिंतो नियत्तेइ, पसत्थे य पडिवज्जइ । पसत्थजोगपडिवन्ने य णं अणगारे अणन्तघाइपज्जवे खवेइ ॥ ७ ॥ सामाइ-
एणं भन्ते जीवे किं जणयइ । सामाइएणं सावज्जजोगविरइं जणयइ ॥ ८ ॥ चउव्वीसत्थएणं भन्ते जीवे किं जणयइ । च० दंसणवि-
सोहिं जणयइ ॥ ९ ॥ वन्दणएणं भन्ते जीवे किं जणयइ । व० नीयागोयं कम्मं खवेइ । उच्चागोयं कम्मं निबन्धइ । सोहग्गं
च णं अप्पडिहयं आणाफलं निव्वत्तेइ । दाहिणभावं च णं जणयइ ॥ १० ॥ पडिक्कमणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । प० वयछि-
द्दाणि पिहेइ । पिहियवयछिद्दे पुण जीवे निरुद्धासवे असबलचरित्ते अट्ठसु पवयणमायासु उवउत्ते अपुहत्ते सुप्पणिहिइंदिए वि-
हरइ ॥ ११ ॥ काउस्सग्गेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । का० तीयपडुप्पन्नं पायच्छित्तं विसोहेइ । विसुद्धपायच्छित्ते य जीवे नि-
व्वुयहियए ओहरियभरो व्व भारवहे पसत्थज्झाणोवगए सुहं सुहेणं विहरइ ॥ १२ ॥ पच्चक्खाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ ।
प० आसवदाराइं निरुम्भइ । पच्चक्खाणेणं इच्छानिरोहं जणयइ । इच्छानिरोहं गए य णं जीवे सव्वदव्वेसु विणीयतण्हे सी-

इभूए विहरइ ॥ १३ ॥ थवथुइमंगलेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । थ० नाणदंसणचरित्तबोहिलाभं जणयइ । नाणदंसणचरित्तबोहिलाभसंपन्ने य णं जीवे अन्तकिरियं कप्पविमाणोववत्तिगं आराहणं आराहेइ ॥ १४ ॥ कालपडिलेहणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । का० नाणावरणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ १५ ॥ पायच्छित्तकरणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । पा० पावविसोहिं जणयइ, निरइयारे यावि भवइ । सम्मं च णं पायच्छित्तं पडिवज्जमाणे मग्गं च मग्गफलं च विसोहेइ, आयारं च आयारफलं च आराहेइ ॥ १६ ॥ खमावणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । ख० पल्हायणभावं जणयइ । पल्हायणभावमुवगए य सव्वपाणभूयजीवसत्तेसु मेत्तीभावमुप्पाएइ । मेत्तीभावमुवगए यावि जीवे भावविसोहिं काऊण निब्भए भवइ ॥१७॥ सज्झाएण भन्ते जीवे किं जणयइ । स० नाणावरणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ १८ ॥ वायणाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । वा० निज्जरं जणयइ । सुयस्स य अणासायणाए वट्टए । सुयस्स अणासायणाए वट्टमाणे तित्थधम्मं अवलम्बइ । तित्थधम्मं अवलम्बमाणे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवइ ॥ १९ ॥ पडिपुच्छणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । प० सुत्तत्थतदुभयाइं विसोहेइ । कंखामोहणिज्जं कम्मं वोच्छिन्दइ ॥२०॥ परियट्टणाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । प० वंजणाइं जणयइ, वंजणलद्धिं च उप्पाएइ ॥२१॥ अणुप्पेहाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । अ० आउयवज्जाओ सत्तकम्मप्पगडीओ धणियबन्धणबद्धाओ सिढिलबन्धणबद्धाओ पकरेइ । दीहकालट्ठियाओ हस्सकालट्ठियाओ पकरेइ । तिव्वाणुभावाओ मन्दाणुभावाओ पकरेइ । [बहुपएसग्गाओ अप्पपएसग्गाओ पकरेइ] आउयं च णं कम्मं सिया बन्धइ, सिया नो बन्धइ । असायावेयणिज्जं च णं कम्मं नो भुज्जो भुज्जो उवचिणाइ । अणाइयं च णं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरन्तं संसारकन्तारं खिप्पामेव वीइवयइ ॥२२॥ धम्मकहाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । ध० निज्जरं जणयइ । धम्मकहाए णं पवयणं पभावेइ । पवयणपभावेणं जीवे आगमेसस्स भद्दत्ताए कम्मं निबन्धइ ॥२३॥ सुयस्स आराहणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । सु० अन्नाणं खवेइ न य संकिलिस्सइ ॥२४॥ एगग्गमणसंनिवेसणयाए णं

भन्ते जीवे किं जणयइ । प० चित्तनिरोहं करेइ ॥२५॥ संजमएणं भन्ते जीवे किं जणयइ । स० अणण्हयत्तं जणयइ ॥२६॥ तवेणं
भन्ते जीवे किं जणयइ । तवेणं वोदाणं जणयइ ॥ २७ ॥ वोदाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । वो० अकिरियं जणयइ ।
अकिरियाए भवित्ता तओ पच्छा सिज्झइ, बुज्झइ मुच्चइ परिनिव्वायइ सव्वदुक्खाणमन्तं करेइ ॥ २८ ॥ सुहसाएणं भन्ते जीवे
किं जणयइ । सु० अणुस्सुयत्तं जणयइ । अणुस्सुयाए णं जीवे अणुकम्पए अणुब्भडे विगयसोगे चरित्तमोहणिज्जं कम्मं ख-
वेइ ॥ २९ ॥ अप्पडिबद्धयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । अ० निस्संगत्तं जणयइ । निस्संगत्तेणं जीवे एगे एगग्गचित्ते
दिया य राओ य असज्जमाणे अप्पडिबद्धे यावि विहरइ ॥ ३० ॥ विवित्तसयणासणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । वि०
चरित्तगुत्तिं जणयइ । चरित्तगुत्ते य णं जीवे विवित्ताहारे दढचरित्ते एगन्तरए मोक्खभावपडिवन्ने अट्ठविहकम्मगण्ठिं
निज्जरेइ ॥ ३१ ॥ विणियट्टणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । वि० पावकम्माणं अकरणयाए अब्भुट्ठेइ । पुव्वबद्धाण य निज्ज-
रणयाए तं नियत्तेइ । तओ पच्छा चाउरन्तं संसारकन्तारं वीइवयइ ॥ ३२ ॥ संभोगपच्चक्खाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । सं०
आलम्बणाइं खवेइ । निरालम्बणस्स य आयट्ठिया जोगा भवन्ति । सएणं लाभेणं संतुस्सइ, परलाभं नो आसादेइ, परलाभं
नो तक्केइ, नो पीहेइ, नो पत्थेइ, नो अभिलसइ । परलाभं अणस्सायमाणे अतक्केमाणे अपीहमाणे अपत्थेमाणे अणभिलसमाणे
दुच्चं सुहसेज्जं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ ॥ ३३ ॥ उवहिपच्चक्खाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । उ० अपलिमन्थं जणयइ । नि-
रुवहिए णं जीवे निक्कंखी उवहिमन्तरेण य न संकिलिस्सइ ॥ ३४ ॥ आहारपच्चक्खाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । आ०
जीवियासंसप्पओगं वोच्छिन्दइ । जीवियासंसप्पओगं वोच्छिन्दित्ता जीवे आहारमन्तरेणं न संकिलिस्सइ ॥ ३५ ॥ कसाय-
पच्चक्खाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । क० वीयरागभावं जणयइ । वीयरागभावपडिवन्ने वि य णं जीवे समसुहदुक्खे
भवइ ॥ ३६ ॥ जोगपच्चक्खाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । जो० अजोगत्तं जणयइ । अजोगी णं जीवे नवं कम्मं न बन्धइ,

पुव्वबद्धं निज्जरेइ ॥३७॥ सरीरपच्चक्खाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । स० सिद्धाइसयगुणकित्तणं निव्वत्तेइ । सिद्धाइसयगुणसंपन्ने य णं जीवे लोगग्गमुवगए परमसुही भवइ ॥ ३८ ॥ सहायपच्चक्खाणेण भन्ते जीवे किं जणयइ । स० एगीभावं जणयइ । एगीभावभूए वि य णं जीवे एगत्तं भावेमाणे अप्पझंझे अप्पकलहे अप्पकसाए अप्पतुमंतुमे संजमबहुले संवरबहुले समाहिए यावि भवइ ॥ ३९ ॥ भत्तपच्चक्खाणेण भन्ते जीवे किं जणयइ । भ० अणेगाइं भवसयाइं निरुम्भइ ॥ ४० ॥ सब्भावपच्चक्खाणेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । स० अनियट्टिं जणयइ । अनियट्टिपडिवन्ने य अणगारे चत्तारि केवलिकम्मंसे खवेइ, तं जहा—वेयणिज्जं आउयं नामं गोयं । तओ पच्छा सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ सव्वदुक्खाणमन्तं करेइ ॥ ४१ ॥ पडिरूवयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । प० लाघवियं जणयइ । लघुभूए णं जीवे अप्पमत्ते पागडलिंगे पसत्थलिंगे विसुद्धसम्मत्ते सत्तसमिइसमत्तो सव्वपाणभूयजीवसत्तेसु वीससणिज्जरूवे अप्पडिलेहे जिइन्दिए विउलतवसमिइसमन्नागए यावि भवइ ॥ ४२ ॥ वेयावच्चेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । वे० तित्थयरनामगोत्तं कम्मं निबन्धइ ॥ ४३ ॥ सव्वगुणसंपन्नयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । स० अपुणरावत्तिं जणयइ । अपुणरावत्तिं पत्तए य णं जीवे सारीरमाणसाणं दुक्खाणं नो भागी भवइ ॥ ४४ ॥ वीयरागयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । वी० नेहाणुबन्धणाणि तण्हाणुबन्धणाणि य वोच्छिन्दइ, मणुन्नामणुन्नेसु सद्दफरिसरूवरसगन्धेसु चेव विरज्जइ ॥ ४५ ॥ खन्तीए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । ख० परीसहे जिणइ ॥ ४६ ॥ मुत्तीए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । मु० अकिंचणं जणयइ । अकिंचणे य जीवे अत्थलोलाणं अपत्थणिज्जो भवइ ॥ ४७ ॥ अज्जवयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । अ० काउज्जुययं भावुज्जुययं भासुज्जुययं अविसंवायणं जणयइ । अविसंवायणसंपन्नयाए णं जीवे धम्मस्स आराहए भवइ ॥ ४८ ॥ मद्दवयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ । म० अणुस्सियत्तं जणयइ । अणुस्सियत्तेण जीवे मिउमद्दवसंपन्ने अट्ठ मयट्ठाणाइं निट्ठावेइ ॥ ४९ ॥ भावसच्चेणं भन्ते जीवे किं जणयइ । भा० भावविसोहिं

जणयइ। भावविसोहीए य वट्टमाणे जीवे अरहन्तपन्नत्तस्स धम्मस्स आराहणयाए अब्भुट्ठेइ। अरहन्तपन्नत्तस्स धम्मस्स आरा-
हणयाए अब्भुट्ठित्ता परलोगधम्मस्स आराहए भवइ ॥ ५० ॥ करणसच्चेणं भन्ते जीवे किं जणयइ। क० करणसत्तिं जणयइ।
करणसच्चे वट्टमाणे जीवे जहा वाई तहा कारी यावि भवइ ॥ ५१ ॥ जोगसच्चेणं भन्ते जीवे किं जणयइ। जो० जोगं विसो-
हेइ ॥ ५२ ॥ मणगुत्तयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ। म० जीवे एगग्गं जणयइ। एगग्गचित्ते णं जीवे मणगुत्ते संजमाराहए भवइ
॥ ५३ ॥ वयगुत्तयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ। व० निव्वियारं जणयइ। निव्वियारे णं जीवे वइगुत्ते अज्झप्पजोगसाहण-
जुत्ते यावि विहरइ ॥ ५४ ॥ कायगुत्तयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ। का० संवरं जणयइ। संवरेणं कायगुत्ते पुणो पावा-
सवनिरोहं करेइ ॥ ५५ ॥ मणसमाहारणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ। म० एगग्गं जणयइ। एगग्गं जणइत्ता नाणपज्जवे
जणयइ। नाणपज्जवे जणइत्ता सम्मत्तं विसोहेइ मिच्छत्तं च निज्जरेइ ॥ ५६ ॥ वयसमाहारणयाए भन्ते जीवे किं जणयइ। व०
वयसाहारणदंसणपज्जवे विसोहेइ। वयसाहारणदंसणपज्जवे विसोहित्ता सुलहबोहियत्तं निव्वत्तेइ, दुल्लहबोहियत्तं निज्जरेइ ॥५७॥
कायसमाहारणयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ। का० चरित्तपज्जवे विसोहेइ। चरित्तपज्जवे विसोहित्ता अहक्खायचरित्तं विसोहेइ।
अहक्खायचरित्तं विसोहेत्ता चत्तारि केवलिकम्मंसे खवेइ। तओ पच्छा सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ परिनिव्वायइ सव्वदुक्खाणमन्तं
करेइ ॥ ५८ ॥ नाणसंपन्नयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ। ना० जीवे सव्वभावाहिगमं जणयइ। नाणसंपन्ने णं जीवे चाउरन्ते
संसारकन्तारे न विणस्सइ। जहा सूई ससुत्ता न विणस्सइ तहा जीवे ससुत्ते संसारे न विणस्सइ, नाणविणयतवचरित्तजोगे
संपाउणइ, ससमयपरसमयविसारए य असंघायणिज्जे भवइ ॥५९॥ दंसणसंपन्नयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ। दं० भवमिच्छ-
त्तछेयणं करेइ, परं न विज्झायइ। परं अविज्झायमाणे अणुत्तरेणं नाणदंसणेणं अप्पाणं संजोएमाणे सम्मं भावेमाणे विहरइ ॥६०॥
चरित्तसंपन्नयाए णं भन्ते जीवे किं जणयइ। च० सेलेसीभावं जणयइ। सेलेसिं पडिवन्ने य अणगारे चत्तारि केवलिकम्मंसे

खवेइ। तओ पच्छा सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ परिनिव्वायइ सव्वदुक्खाणमन्तं करेइ ॥ ६१ ॥ सोइन्दियनिग्गहेणं भन्ते जीवे किं
जणयइ। सो० मणुन्नामणुन्नेसु सद्देसु रागदोसनिग्गहं जणयइ, तप्पच्चइयं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ॥ ६२ ॥ चक्खि-
न्दियनिग्गहेणं भन्ते जीवे किं जणयइ। च० मणुन्नामणुन्नेसु रूवेसु रागदोसनिग्गहं जणयइ, तप्पच्चइयं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं
च निज्जरेइ ॥ ६३ ॥ घाणिन्दियनिग्गहेणं भन्ते जीवे किं जणयइ। घा० मणुन्नामणुन्नेसु गन्धेसु रागदोसनिग्गहं जणयइ, तप्प-
च्चइयं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६४ ॥ जिब्भिन्दियनिग्गहेणं भन्ते जीवे किं जणयइ। जि० मणुन्नामणुन्नेसु रसेसु
रागदोसनिग्गहं जणयइ, तप्पच्चइयं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ॥ ६५ ॥ फासिन्दियनिग्गहेणं भन्ते जीवे किं जणयइ।
फा० मणुन्नामणुन्नेसु फासेसु रागदोसनिग्गहं जणयइ, तप्पच्चइयं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६६ ॥ कोहविजएणं
भन्ते जीवे किं जणयइ। को० खन्तिं जणयइ, कोहवेयणिज्जं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६७ ॥ माणविजएणं भन्ते
जीवे किं जणयइ। मा० मद्दवं जणयइ, माणवेयणिज्जं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६८ ॥ मायाविजएणं भन्ते जीवे किं
जणयइ। मा० अज्जवं जणयइ, मायावेयणिज्जं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६९ ॥ लोभविजएणं भन्ते जीवे किं जण-
यइ। लो० संतोसं जणयइ, लोभवेयणिज्जं कम्मं न बन्धइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ७० ॥ पिज्जदोसमिच्छादंसणविजएणं भन्ते जीवे
किं जणयइ। पि० नाणदंसणचरित्ताराहणयाए अब्भुट्ठेइ। अट्ठविहस्स कम्मस्स कम्मगण्ठिविमोयणयाए तप्पढमयाए जहा-
णुपुव्वीए अट्ठवीसइविहं मोहणिज्जं कम्मं उग्घाएइ, पञ्चविहं नाणावरणिज्जं, नवविहं दंसणावरणिज्जं, पंचविहं अन्तराइयं, एए
तिन्नि वि कम्मंसे जुगवं खवेइ। तओ पच्छा अणुत्तरं कसिणं पडिपुण्णं निरावरणं वितिमिरं विसुद्धं लोगालोगप्पभावं केवल-
वरनाणदंसणं समुप्पाडेइ। जाव सजोगी भवइ, ताव ईरियावहियं कम्मं निबन्धइ सुहफरिसं दुसमयठिइयं। तं पढमसमए
बद्धं, बिइयसमए वेइयं, तइयसमए निज्जिण्णं, तं बद्धं पुट्ठं उदीरियं वेइयं निज्जिण्णं सेयाले य अकम्मयां च भवइ ॥ ७१ ॥ अह

आउयं पालइत्ता अन्तोमुहुत्तद्धावसेसाए जोगनिरोहं करेमाणे सुहुमकिरियं अप्पडिवाइं सुक्कज्झाणं झायमाणे तप्पढमयाए मणजोगं निरुम्भइ, वइजोगं निरुम्भइ, कायजोगं निरुम्भइ, आणपाणुनिरोहं करेइ, ईसि पंचरहस्सक्खरुच्चारणद्धाए य णं अणगारे समुच्छिन्नकिरियं अनियट्टिसुक्कज्झाणं झियायमाणे वेयणिज्जं आउयं नामं गोत्तं च एए चत्तारि कम्मंसे जुगवं खवेइ ॥ ७२ ॥ तओ ओरालियतेयकम्माइं सव्वाहिं विप्पजहणाहिं विप्पजहित्ता उज्जुसेढिपत्ते अफुसमाणगई उड्ढं एगसमएणं अविग्गहेणं तत्थ गन्ता सागारोवउत्ते सिज्झइ बुज्झइ जाव अन्तं करेइ ॥ ७३ ॥ एस खलु सम्मत्तपरक्कमस्स अज्झयणस्स अट्ठे समणेणं भगवया महावीरेणं आघविए पन्नविए परूविए दंसिए उवदंसिए ॥ ७४ ॥ त्ति बेमि ॥ इय सम्मत्तपरक्कमे समत्ते ॥२९॥

॥ अह तवमग्गं तीसइमं अज्झयणं ॥

जहा उ पावगं कम्मं, रागदोससमज्जियं । खवेइ तवसा भिक्खू, तमेगग्गमणो सुण ॥ १ ॥ पाणिवहमुसावायाअदत्तमेहुणपरिग्गहा विरओ । राईभोयणविरओ, जीवो भवइ अणासवो ॥ २ ॥ पंचसमिओ तिगुत्तो, अकसाओ जिइन्दिओ । अगारवो य निस्सल्लो, जीवो होइ अणासवो ॥ ३ ॥ एएसिं तु विवच्चासे, रागदोससमज्जियं । खवेइ उ जहा भिक्खू, तमेगग्गमणो सुण ॥ ४ ॥ जहा महातलायस्स, सन्निरुद्धे जलागमे । उस्सिंचणाए तवणाए, कमेणं सोसणा भवे ॥ ५ ॥ एवं तु संजयस्सावि, पावकम्मनिरासवे । भवकोडीसंचियं कम्मं, तवसा निज्जरिज्जइ ॥ ६ ॥ सो तवो दुविहो वुत्तो, बाहिरब्भन्तरो तहा । बाहिरो छव्विहो वुत्तो, एवमब्भन्तरो तवो ॥ ७ ॥ अणसणमूणोयरिया, भिक्खायरिया य रसपरिच्चाओ । कायकिलेसो संलीणया य बज्झो तवो होइ ॥ ८ ॥ इत्तरिय मरणकाला य, अणसणा दुविहा भवे । इत्तरिय सावकंखा, निरवकंखा उ बिइज्जिया ॥९॥ जो सो इत्तरियतवो, सो समासेण छव्विहो । सेढितवो पयरतवो, घणो य तह होइ वग्गो य ॥ १० ॥ तत्तो य वग्गवग्गो, पंचमो छट्ठओ पइण्णतवो । मणइच्छियचित्तत्थो, नायव्वो होइ इत्तरिओ ॥ ११ ॥ जा सा अणसणा मरणे, दुविहा सा विया-

हिया ॥ सवियारमवियारा, कायचिट्ठं पई भवे ॥ १२ ॥ अहवा सपरिकम्मा, अपरिकम्मा य आहिया । नीहारिमनीहारी, आ-
हारच्छेओ दोसु वि ॥ १३ ॥ ओमोयरणं पंचहा, समासेण वियाहियं । दव्वओ खेत्तकालेणं, भावेणं पज्जवेहि य ॥ १४ ॥ जो
जस्स उ आहारो, तत्तो ओमं तु जो करे । जहन्नेणेगसित्थाई, एवं दव्वेण ऊ भवे ॥ १५ ॥ गामे नगरे तह रायहाणिनिगमे
य आगरे पल्ली । खेडे कब्बडदोणमुहपट्टणमडम्बसंबाहे ॥ १६ ॥ आसमपए विहारे, सन्निवेसे समायघोसे य । थलिसेणाख-
न्धारे, सत्थे संवट्टकोट्टे य ॥ १७ ॥ वाडेसु व रच्छासु व, घरेसु वा एवमित्तियं खेत्तं । कप्पइ उ एवमाई, एवं खेत्तेण ऊ भवे
॥ १८ ॥ पेडा य अद्धपेडा, गोमुत्तिपयंगवीहिया चेव । सम्बुक्कावट्टाययगन्तुंपच्चागया छट्ठा ॥ १९ ॥ दिवसस्स पोरुसीणं, चउ-
ण्हंपि उ जत्तिओ भवे कालो । एवं चरमाणो खलु, कालोमाणं मुणेयव्वं ॥ २० ॥ अहवा तइयाए पोरिसीए ऊणाइ घासमे-
सन्तो । चउभागूणाए वा, एवं कालेण ऊ भवे ॥ २१ ॥ इत्थी वा पुरिसो वा, अलंकिओ वा नलंकिओ वावि । अन्नयरव-
यत्थो वा, अन्नयरेणं व वत्थेणं ॥ २२ ॥ अन्नेण विसेसेणं, वण्णेणं भावमणुमुयन्ते उ । एवं चरमाणो खलु, भावोमाणं मुणे-
यव्वं ॥ २३ ॥ दव्वे खेत्ते काले, भावम्मि य आहिया उ जे भावा । एएहि ओमचरओ, पज्जवचरओ भवे भिक्खू ॥ २४ ॥
अट्ठविहगोयरग्गं तु, तहा सत्तेव एसणा । अभिग्गहा य जे अन्ने, भिक्खायरियमाहिया ॥ २५ ॥ खीरदहिसप्पिमाई, पणीयं
पाणभोयणं । परिवज्जणं रसाणं तु, भणियं रसविवज्जणं ॥ २६ ॥ ठाणा वीरासणाईया, जीवस्स उ सुहावहा । उग्गा जहा
धरिज्जन्ति, कायकिलेसं तमाहियं ॥ २७ ॥ एगन्तमणावाए, इत्थीपसुविवज्जिए । सयणासणसेवणया, विवित्तसयणासणं ॥२८॥
एसो बाहिरगतवो, समासेण वियाहिओ । अब्भिन्तरं तवं एत्तो, वुच्छामि अणुपुव्वसो ॥ २९ ॥ पायच्छित्तं विणओ, वेया-
वच्चं तहेव सज्झाओ । झाणं च विउस्सग्गो, एसो अब्भिन्तरो तवो ॥ ३० ॥ आलोयणारिहाईयं, पायच्छित्तं तु दसविहं ।
जं भिक्खू वहई सम्मं, पायच्छित्तं तमाहियं ॥ ३१ ॥ अब्भुट्ठाणं अंजलिकरणं, तहेवासणदायणं । गुरुभत्तिभावसुस्सूसा, विणओ

सण नियोजिओ ॥ ३२ ॥ आयरियमाईए, वेयावच्चम्मि दसविहे । आसेवणं जहाथामं, वेयावच्चं तमाहियं ॥ ३३ ॥ वायणा पुच्छणा चेव, तहेव परियट्टणा । अणुप्पेहा धम्मकहा, सज्झाओ पञ्चहा भवे ॥ ३४ ॥ अट्टरुद्दाणि वज्जित्ता, झाएज्जा सुसमाहिए । धम्मसुक्काइं झाणाइं, झाणं तं तु बुहावए ॥ ३५ ॥ सयणासणठाणे वा, जे उ भिक्खू न वावरे । कायस्स विउस्सग्गो, छट्ठो सो परिकित्तिओ ॥ ३६ ॥ एयं तवं तु दुविहं, जे सम्मं आयरे मुणी । सो खिप्पं सव्वसंसारा, विप्पमुच्चइ पण्डिओ ॥ ३७ ॥ त्ति बेमि ॥ इय तवमग्गं समत्तं ॥ ३० ॥

॥ अह चरणविही एगतीसइमं अज्झयणं ॥

चरणविहिं पवक्खामि, जीवस्स उ सुहावहं । जं चरित्ता बहू जीवा, तिण्णा संसारसागरं ॥ १ ॥ एगओ विरइं कुज्जा, एगओ य पवत्तणं । असंजमे नियत्तिं च, संजमे य पवत्तणं ॥ २ ॥ रागद्दोसे य दो पावे, पावकम्मपवत्तणे । जे भिक्खू रुम्भई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ ३ ॥ दण्डाणं गारवाणं च, सल्लाणं च तियं तियं । जे भिक्खू चयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ ४ ॥ दिव्वे य जे उवसग्गे, तहा तेरिच्छमाणुसे । जे भिक्खू सहई जयई, से न अच्छइ मण्डले ॥ ५ ॥ विगहाकसायसन्नाणं, झाणाणं च दुयं तहा । जे भिक्खू वज्जई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ ६ ॥ वएसु इन्दियत्थेसु, समिईसु किरियासु य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ ७ ॥ लेसासु छसु काएसु, छक्के आहारकारणे । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ ८ ॥ पिण्डोग्गहपडिमासु, भयट्ठाणेसु सत्तसु । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ ९ ॥ मएसु बम्भगुत्तीसु, भिक्खुधम्मम्मि दसविहे । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ १० ॥ उवासगाणं पडिमासु, भिक्खूणं पडिमासु य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ ११ ॥ किरियासु भूयगामेसु, परमाहम्मिएसु य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ १२ ॥ गाहासोलसएहिं, तहा असंजमम्मि य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ १३ ॥ बम्भम्मि

नायज्झयणेसु, ठाणेसु य समाहिए। जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ १४ ॥ एगवीसाए सबले, बावीसाए परीसहे। जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ १५ ॥ तेवीसाइ सूयगडे, रूवाहिएसु सुरेसु अ। जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ १६ ॥ पणुवीसभावणासु, उद्देसेसु दसाइणं। जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ १७ ॥ अणगारगुणेहिं च, पगप्पम्मि तहेव य। जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ १८ ॥ पावसुयपसंगेसु, मोहठाणेसु चेव य। जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥१९॥ सिद्धाइगुणजोगेसु, तेत्तीसासायणासु य। जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मण्डले ॥ २० ॥ इय एएसु ठाणेसु, जे भिक्खू जयई सया। खिप्पं सो सव्वसंसारा, विप्पमुच्चइ पण्डिओ ॥ २१ ॥ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ चरणविही समत्ता ॥ ३१ ॥

॥ अह पमायट्ठाणं बत्तीसइमं अज्झयणं ॥

अच्चन्तकालस्स समूलगस्स, सव्वस्स दुक्खस्स उ जो पमोक्खो। तं भासओ मे पडिपुण्णचित्ता, सुणेह एगन्तहियं हियत्थं ॥ १ ॥ नाणस्स सव्वस्स पगासणाए, अन्नाणमोहस्स विवज्जणाए। रागस्स दोसस्स य संखएणं, एगन्तसोक्खं समुवेइ मोक्खं ॥ २ ॥ तस्सेस मग्गो गुरुविद्धसेवा, विवज्जणा बालजणस्स दूरा। सज्झायएगन्तनिसेवणा य, सुत्तत्थसंचिन्तणया धिई य ॥३॥ आहारमिच्छे मियमेसणिज्जं, सहायमिच्छे निउणत्थबुद्धिं। निकेयमिच्छेज्ज विवेगजोग्गं, समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ ४ ॥ न य लभेज्जा निउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा। एक्को वि पावाइ विवज्जयन्तो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥५॥ जहा य अण्डप्पभवा बलागा, अण्डं बलागप्पभवं जहा य। एमेव मोहाययणं खु तण्हा, मोहं च तण्हाययणं वयन्ति ॥ ६ ॥ रागो य दोसो वि य कम्मबीयं, कम्मं च मोहप्पभवं वयन्ति। कम्मं च जाईमरणस्स मूलं, दुक्खं च जाईमरणं वयन्ति ॥ ७ ॥ दुक्खं हयं जस्स न होइ मोहो, मोहो हओ जस्स न होइ तण्हा। तण्हा हया जस्स न होइ लोहो, लोहो हओ जस्स न किंच-

वाइं ॥ ८ ॥ रागं च दोसं च तहेव मोहं, उद्धत्तुकामेण समूलजालं । जे जे उवाया पडिवज्जियव्वा, ते कित्तइस्सामि अहाणुपु-
व्विं ॥ ९ ॥ रसा पगामं न निसेवियव्वा, पायं रसा दित्तिकरा नराणं । दित्तं च कामा समभिद्दवन्ति, दुमं जहा साउफलं व
पक्खी ॥ १० ॥ जहा दवग्गी पउरिन्धणे वणे, समारुओ नोवसमं उवेइ । एविन्दियग्गी वि पगामभोइणो, न बम्भयारिस्स हि-
याय कस्सई ॥ ११ ॥ विवित्तसेज्जासणजन्तियाणं, ओमासणाणं दमिइन्दियाणं । न रागसत्तू धरिसेइ चित्तं, पराइओ वाहिरि-
वोसहेहिं ॥ १२ ॥ जहा बिरालावसहस्स मूले, न मूसगाणं वसही पसत्था । एमेव इत्थीनिलयस्स मज्झे, न बम्भयारिस्स खमो
निवासो ॥ १३ ॥ न रूवलावण्णविलासहासं, न जंपियं इंगियपेहियं वा । इत्थीण चित्तंसि निवेसइत्ता, दट्ठुं ववस्से समणे त-
वस्सी ॥ १४ ॥ अदंसणं चेव अपत्थणं च, अचिन्तणं चेव अकित्तणं च । इत्थीजणस्सारियझाणजुग्गं, हियं सया बम्भवए
रयाणं ॥ १५ ॥ कामं तु देवीहि विभूसियाहिं, न चाइया खोभइउं तिगुत्ता । तहा वि एगन्तहियं ति नच्चा, विवित्तवासो मुणि-
णं पसत्थो ॥ १६ ॥ मोक्खाभिकंखिस्स उ माणवस्स, संसारभीरुस्स ठियस्स धम्मे । नेयारिसं दुत्तरमत्थि लोए, जहित्थिओ
बालमणोहराओ ॥ १७ ॥ एए य संगे समइक्कमित्ता, सुदुत्तरा चेव भवन्ति सेसा । जहा महासागरमुत्तरित्ता, नई भवे अवि
गंगासमाणा ॥ १८ ॥ कामाणुगिद्धिप्पभवं खु दुक्खं, सव्वस्स लोगस्स सदेवगस्स । जं काइयं माणसियं च किंचि, तस्स-
न्तगं गच्छइ वीयरागो ॥ १९ ॥ जहा य किम्पागफला मणोरमा, रसेण वण्णेण य भुज्जमाणा । ते खुड्डए जीविय पच्चमाणा, ए-
ओवमा कामगुणा विवागे ॥ २० ॥ जे इन्दियाणं विसया मणुन्ना, न तेसु भावं निसिरे कयाइ । न यामणुन्नेसु मणं पि कुज्जा,
समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ २१ ॥ चक्खुस्स रूवं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु । तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु,
समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ २२ ॥ रूवस्स चक्खुं गहणं वयन्ति, चक्खुस्स रूवं गहणं वयन्ति । रागस्स हेउं समणु-
न्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ २३ ॥ रूवेसु जो गिद्धिमुवेइ तिव्वं, अकालियं पावइ से विणासं । रागाउरे से जह वा

पयंगे, आलोयलोले समुवेइ मच्चुं ॥ २४ ॥ जे यावि दोसं समुवेइ तिव्वं, तंसि क्खणे से उ उवेइ दुक्खं । दुद्दन्तदोसेण सएण जन्तू, न किंचि रूवं अवरुज्झई से ॥ २५ ॥ एगन्तरत्ते रुइरंसि रूवे, अतालिसे से कुणई पओसं । दुक्खस्स सम्पीलमुवेइ बाले, न लिप्पई तेण मुणी विरागो ॥ २६ ॥ रूवाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगरूवे । चित्तेहिं ते परितावेइ बाले, पीलेइ अत्तट्ठगुरू किलिट्ठे ॥ २७ ॥ रूवाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे । वए विओगे य कहं सुहं से, सम्भोगकाले य अतित्तलाभे ॥ २८ ॥ रूवे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं । अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ २९ ॥ तण्हाभिभूयस्स अदत्तहारिणो, रूवे अतित्तस्स परिग्गहे य । मायामुसं वड्ढइ लोभदोसा, तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ३० ॥ मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरन्ते । एवं अदत्ताणि समाययन्तो, रूवे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ३१ ॥ रूवाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंचि । तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निव्वत्तई जस्स कएण दुक्खं ॥ ३२ ॥ एमेव रूवम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ । पदुट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ३३ ॥ रूवे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण । न लिप्पए भवमज्झे वि सन्तो, जलेण वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ३४ ॥ सोयस्स सद्दं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु । तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ ३५ ॥ सद्दस्स सोयं गहणं वयन्ति, सोयस्स सद्दं गहणं वयन्ति । रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ३६ ॥ सद्देसु जो गेहिमुवेइ तिव्वं, अकालियं पावइ से विणासं । रागाउरे हरिणमिगे व मुद्धे, सद्दे अतित्ते समुवेइ मच्चुं ॥ ३७ ॥ जे यावि दोसं समुवेइ तिव्वं, तंसि क्खणे से उ उवेइ दुक्खं । दुद्दन्तदोसेण सएण जन्तू, न किंचि सद्दं अवरुज्झई से ॥ ३८ ॥ एगन्तरत्ते रुइरंसि सद्दे, अतालिसे से कुणई पओसं । दुक्खस्स सम्पीलमुवेइ बाले, न लिप्पई तेण मुणी विरागो ॥ ३९ ॥ सद्दाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइऽणेगरूवे । चित्तेहिं ते परितावेइ बाले, पीलेइ अत्तट्ठगुरू

किलिट्ठे ॥ ४० ॥ सद्दाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे। वए विओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तलाभे ॥ ४१ ॥ सद्दे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं। अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ४२ ॥ तण्हाभिभूयस्स अदत्तहारिणो, सद्दे अतित्तस्स परिग्गहे य। मायामुसं वड्ढइ लोभदोसा, तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ४३ ॥ मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरन्ते। एवं अदत्ताणि समाययन्तो, सद्दे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ४४ ॥ सद्दाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंचि। तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निव्वत्तई जस्स कएण दुक्खं ॥ ४५ ॥ एमेव सद्दम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ। पदुट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ४६ ॥ सद्दे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण। न लिप्पए भवमज्झे वि सन्तो, जलेण वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ४७ ॥ घाणस्स गन्धं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु। तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ ४८ ॥ गन्धस्स घाणं गहणं वयन्ति, घाणस्स गन्धं गहणं वयन्ति। रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ४९ ॥ गन्धेसु जो गिद्धिमुवेइ तिव्वं, अकालियं पावइ से विणासं। रागाउरे ओसहिगन्धगिद्धे, सप्पे बिलाओ विव निक्खमन्ते ॥ ५० ॥ जे यावि दोसं समुवेइ तिव्वं, तंसि क्खणे से उ उवेइ दुक्खं। दुद्दन्तदोसेण सएण जन्तू, न किंचि गन्धं अवरज्झई से ॥ ५१ ॥ एगन्तरत्ते रुइरंसि गन्धे, अतालिसे से कुणई पओसं। दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले, न लिप्पई तेण मुणी विरागो ॥ ५२ ॥ गन्धाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइऽणेगरूवे। चित्तेहि ते परितावेइ बाले, पीलेइ अत्तट्ठगुरू किलिट्ठे ॥ ५३ ॥ गन्धाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे। वए विओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तलाभे ॥ ५४ ॥ गन्धे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं। अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ५५ ॥ तण्हाभिभूयस्स अदत्तहारिणो, गन्धे अतित्त-

रस्स परिग्गहे य। मायामुसं वड्ढइ लोभदोसा, तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ५६ ॥ मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरन्ते। एवं अदत्ताणि समाययन्तो, गन्धे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ५७ ॥ गन्धाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंचि। तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं निव्वत्तई जस्स कएण दुक्खं ॥ ५८ ॥ एमेव गन्धम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ। पदुट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ५९ ॥ गन्धे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण। न लिप्पई भवमज्झे वि सन्तो, जलेण वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ६० ॥ जिब्भाए रसं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु। तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ ६१ ॥ रसस्स जिब्भं गहणं वयंति, जिब्भाए रसं गहणं वयन्ति। रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ६२ ॥ रसेसु जो गेहिमुवेइ तिव्वं, अकालियं पावइ से विणासं। रागाउरे बडिसविभिन्नकाए, मच्छे जहा आमिसभोगगिद्धे ॥ ६३ ॥ जे यावि दोसं समुवेइ तिव्वं, तंसि क्खणे से उ उवेइ दुक्खं। दुद्दन्तदोसेण सएण जन्तू, न किंचि रसं अवरुज्झई से ॥ ६४ ॥ एगन्तरत्ते रुइरंसि रसे, अतालिसे से कुणई पओसं। दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले, न लिप्पई तेण मुणी विरागो ॥ ६५ ॥ रसाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइऽणेगरूवे। चित्तेहि ते परितावेइ बाले, पीलेइ अत्तट्ठगुरू किलिट्ठे ॥ ६६ ॥ रसाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे। वए विओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तलाभे ॥ ६७ ॥ रसे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं। अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ६८ ॥ तण्हाभिभूयस्स अदत्तहारिणो, रसे अतित्तस्स परिग्गहे य। मायामुसं वड्ढइ लोभदोसा, तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ६९ ॥ मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरन्ते। एवं अदत्ताणि समाययन्तो, रसे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ७० ॥ रसाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंचि। तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निव्वत्तई जस्स

कएण दुक्खं ॥ ७१ ॥ एमेव रसम्मि गओ पओसं उवेइ दुक्खोहपरंपराओ। पदुट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो
होइ दुहं विवागे ॥ ७२ ॥ रसे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण। न लिप्पई भवमज्झे वि सन्तो, जलेण
वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ७३ ॥ कायस्स फासं गहणं वयन्ति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु। तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो
य जो तेसु स वीयरागो ॥ ७४ ॥ फासस्स कायं गहणं वयन्ति, कायस्स फासं गहणं वयंति। रागस्स हेउं समणुन्नमाहु
दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ७५ ॥ फासेसु जो गिद्धिमुवेइ तिव्वं, अकालियं पावइ से विणासं। रागाउरे सीयजलावसन्ने,
गाहग्गहीए महिसे विरन्ने ॥ ७६ ॥ जे यावि दोसं समुवेइ तिव्वं, तंसि क्खणे से उ उवेइ दुक्खं। दुद्दन्तदोसेण सएण
जन्तू, न किंचि फासं अवरज्झई से ॥ ७७ ॥ एगन्तरत्ते रुइरंसि फासे, आतालिसे से कुणई पओसं। दुक्खस्स संपील-
मुवेइ बाले, न लिप्पई तेण मुणी विरागो ॥ ७८ ॥ फासाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइऽणेगरूवे। चित्तेहि ते
परितावेइ बाले, पीलेइ अत्तट्ठगुरू किलिट्ठे ॥ ७९ ॥ फासाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे। वए वि-
ओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तलाभे ॥ ८० ॥ फासे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं।
अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ८१ ॥ तण्हाभिभूयस्स अदत्तहारिणो, फासे अतित्तस्स परिग्गहे य।
मायामुसं वड्ढइ लोभदोसा, तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ८२ ॥ मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही
दुरन्ते। एवं अदत्ताणि समाययन्तो, फासे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ८३ ॥ फासाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज
कयाइ किंचि। तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निव्वत्तई जस्स कएण दुक्खं ॥ ८४ ॥ एमेव फासम्मि गओ पओसं, उवेइ दु-
क्खोहपरंपराओ। पदुट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ८५ ॥ फासे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दु-
क्खोहपरंपरेण। न लिप्पई भवमज्झे वि सन्तो, जलेण वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ८६ ॥ मणस्स भावं गहणं वयन्ति, तं राग-

हेउं तु मणुन्नमाहु। तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ ८७ ॥ भावस्स मणं गहणं वयन्ति, मणस्स भावं गहणं वयन्ति। रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ८८ ॥ भावेसु जो गेहिमुवेइ तिव्वं, अकालियं पावइ से विणासं। रागाउरे कामगुणेसु गिद्धे, करेणुमग्गावहिए गजे वा ॥ ८६ ॥ जे यावि दोसं समुवेइ तिव्वं, तंसि क्खणे से उ उवेइ दुक्खं। दुद्दन्तदोसेण सएण जन्तु, न किंचि भावं अवरुज्झई से ॥ ९० ॥ एगन्तरत्ते रुइरंसि भावे, अतालिसे से कुणई पओसं। दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले, न लिप्पई तेण मुणी विरागो ॥ ९१ ॥ भावाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइऽणेगरूवे। चित्तेहि ते परितावेइ बाले, पीलेइ अत्तट्ठगुरू किलिट्ठे ॥ ९२ ॥ भावाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे। वए विओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तलाभे ॥ ९३ ॥ भावे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं। अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ९४ ॥ तण्हाभिभूयस्स अदत्तहारिणो, भावे अतित्तस्स परिग्गहे य। मायामुसं वड्ढइ लोभदोसा, तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ९५ ॥ मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरन्ते। एवं अदत्ताणि समाययन्तो, भावे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ९६ ॥ भावाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंचि। तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निव्वत्तई जस्स कएण दुक्खं ॥ ९७ ॥ एमेव भावम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ। पदुट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ९८ ॥ भावे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण। न लिप्पई भवमज्झे वि सन्तो, जलेण वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ९९ ॥ एविन्दियत्था य मणस्स अत्था, दुक्खस्स हेउं मणुयस्स रागिणो। ते चेव थोवं पि कयाइ दुक्खं, न वीयरागस्स करेन्ति किंचि ॥ १०० ॥ न कामभोगा समयं उवेन्ति, न यावि भोगा विगइं उवेन्ति। जे तप्पओसी य परिग्गही य, सो तेसु मोहा विगइं उवेइ ॥ १०१ ॥ कोहं च माणं च तहेव मायं, लोहं दुगुञ्छं अरइं रइं च। हासं भयं सोगपुमित्थिवेयं, नपुंसवेयं विविहे य भावे ॥ १०२ ॥ आवज्जई एवम-

णेगरूवे, एवंविहे कामगुणेसु सत्तो । अन्ने य एयप्पभवे विसेसे, कारुण्णदीणे हिरिमे वइस्से ॥ १०३ ॥ कप्पं न इच्छिज्ज सहा-
यलिच्छू, पच्छाणुतावे न तवप्पभावं । एवं वियारे अमियप्पयारे, आवज्जई इन्दियचोरवस्से ॥ १०४ ॥ तओ से जायन्ति पओ-
यणाइं, निमज्जिउं मोहमहण्णवम्मि । सुहेसिणो दुक्खविणोयणट्ठा, तप्पच्चयं उज्जमए य रागी ॥ १०५ ॥ विरज्जमाणस्स य इन्दि-
यत्था, सद्दाइया तावइयप्पगारा । न तस्स सव्वे वि मणुन्नयं वा, निव्वत्तयन्ती अमणुन्नयं वा ॥ १०६ ॥ एवं ससंकप्पविकप्प-
णासु, संजायई समयमुवट्ठियस्स । अत्थे असंकप्पयओ तओ से, पहीयए कामगुणेसु तण्हा ॥ १०७ ॥ स वीयरागो कयसव्व-
किच्चो, खवेइ नाणावरणं खणेणं । तहेव जं दंसणमावरेइ, जं अन्तरायं पकरेइ कम्मं ॥ १०८ ॥ सव्वं तओ जाणइ पासए य,
अमोहणे होइ निरन्तराए । अणासवे झाणसमाहिजुत्ते, आउक्खए मोक्खमुवेइ सुद्धे ॥ १०९ ॥ सो तस्स सव्वस्स दुहस्स मुक्को,
जं बाहई सययं जन्तुमेयं । दीहामयं विप्पमुक्को पसत्थो, तो होइ अच्चन्तसुही कयत्थो ॥११०॥ अणाइकालप्पभवस्स एसो, सव्वस्स
दुक्खस्स पमोक्खमग्गो । वियाहिओ जं समुविच्च सत्ता, कमेण अच्चन्तसुही भवन्ति ॥१११॥ त्ति बेमि ॥ इअ पमायट्ठाणं समत्तं ॥३२॥

॥ अह कम्मप्पयडी तेत्तीसइमं अज्झयणं ॥

अट्ठ कम्माइं वोच्छामि, आणुपुव्विं जहाकमं । जेहिं बद्धो अयं जीवो, संसारे परिवट्टई ॥ १ ॥ नाणस्सावरणिज्जं, दंस-
णावरणं तहा । वेयणिज्जं तहा मोहं, आउकम्मं तहेव य ॥ २ ॥ नामकम्मं च गोयं च, अन्तरायं तहेव य । एवमेयाइ कम्माइं,
अट्ठेव उ समासओ ॥ ३ ॥ नाणावरणं पञ्चविहं, सुयं आभिणिबोहियं । ओहिनाणं च तइयं, मणनाणं च केवलं ॥ ४ ॥ निद्दा
तहेव पयला, निद्दानिद्दा पयलपयला य । तत्तो य थीणगिद्धी उ, पंचमा होइ नायव्वा ॥ ५ ॥ चक्खुमचक्खूओहिस्स, दंसणे
केवले य आवरणे । एवं तु नवविगप्पं, नायव्वं दंसणावरणं ॥ ६ ॥ वेयणीयं पि य दुविहं, सायमसायं च आहियं । सायस्स
उ बहू भेया, एमेव असायस्स वि ॥ ७ ॥ मोहणिज्जं पि दुविहं, दंसणे चरणे तहा । दंसणे तिविहं वुत्तं, चरणे दुविहं भवे ॥

॥ ८ ॥ सम्मत्तं चेव मिच्छत्तं, सम्मामिच्छत्तमेव य । एयाओ तिन्नि पयडीओ, मोहणिज्जस्स दंसणे ॥ ९ ॥ चरित्तमोहणं कम्मं, दुविहं तं वियाहियं । कसायमोहणिज्जं तु, नोकसायं तहेव य ॥ १० ॥ सोलसविहभेएणं, कम्मं तु कसायजं । सत्तविहं नवविहं वा, कम्मं च नोकसायजं ॥ ११ ॥ नेरइयतिरिक्खाउं, मणुस्साउं तहेव य । देवाउयं चउत्थं तु, आउं कम्मं चउव्विहं ॥ १२ ॥ नामं कम्मं तु दुविहं, सुहमसुहं च आहियं । सुभस्स उ बहू भेया, एमेव असुहस्स वि ॥ १३ ॥ गोयं कम्मं दुविहं, उच्चं नीयं च आहियं । उच्चं अट्ठविहं होइ, एवं नीयं पि आहियं ॥ १४ ॥ दाणे लाभे य भोगे य, उवभोगे वीरिए तहा । पञ्चविहमन्तरायं, समासेण वियाहियं ॥ १५ ॥ एयाओ मूलपयडीओ, उत्तराओ य आहिया । पएसग्गं खेत्तकाले य, भावं च उत्तरं सुण ॥ १६ ॥ सव्वेसिं चेव कम्माणं, पएसग्गमणन्तगं । गण्ठियसत्ताईयं, अन्तो सिद्धाण आहियं ॥ १७ ॥ सव्वजीवाण कम्मं तु, संगहे छद्दिसागयं । सव्वेसु वि पएसेसु, सव्वं सव्वेण बद्धगं ॥ १८ ॥ उदहीसरिसनामाण, तीसई कोडिकोडीओ । उक्कोसिया ठिई होइ, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १९ ॥ आवरणिज्जाण दुण्हंपि, वेयणिज्जे तहेव य । अन्तराए य कम्मम्मि, ठिई एसा वियाहिया ॥ २० ॥ उदहीसरिसनामाण, सत्तरिं कोडिकोडीओ । मोहणिज्जस्स उक्कोसा, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ २१ ॥ तेत्तीस सागरोवमा, उक्कोसेण वियाहिया । ठिई उ आउकम्मस्स, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ २२ ॥ उदहीसरिसनामाण, वीसई कोडिकोडीओ । नामगोत्ताणं उक्कोसा, अट्ठ मुहुत्ता जहन्निया ॥ २३ ॥ सिद्धाणणन्तभागो य, अणुभागा हवन्ति उ । सव्वेसु वि पएसग्गं, सव्वजीवे अइच्छियं ॥ २४ ॥ तम्हा एएसि कम्माणं, अणुभागा वियाणिया । एएसि संवरे चेव, खवणे य जए बुहो ॥ २५ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ कम्मप्पयडी समत्ता ॥ ३३ ॥

॥ अह लेसज्झयणं णाम चोत्तीसइमं अज्झयणं ॥

लेसज्झयणं पवक्खामि, आणुपुव्विं जहक्कमं । छण्हंपि कम्मलेसाणं, अणुभावे सुणेह मे ॥ १ ॥ नामाइं वण्णरसगन्धफा-

मग्गिपामम्सवणं। ठाणं ठिइं गइं चाउं, लेसाणं तु सुणेह मे ॥ २ ॥ किण्हा नीला य काऊ य, तेऊ पम्हा तहेव य। सुक्क-
लेसा य छट्ठा य, नामाइं तु जहक्कमं ॥ ३ ॥ जीमूयनिद्धसंकासा, गवलरिट्ठगसन्निभा। खंजणंजणनिभा, किण्हलेसा उ वण्णओ
॥ ४ ॥ नीलासोगसंकासा, चासपिच्छसमप्पभा। वेरुलियनिद्धसंकासा, नीललेसा उ वण्णओ ॥ ५ ॥ अयसीपुप्फसंकासा, को-
इलच्छदसन्निभा। पारेवयगीवनिभा, काउलेसा उ वण्णओ ॥ ६ ॥ हिंगुलधाउसंकासा, तरुणाइच्चसन्निभा। सुयतुण्डपईव-
निभा, तेउलेसा उ वण्णओ ॥ ७ ॥ हरियालभेयसंकासा, हलिद्दाभेयसमप्पभा। सणासणकुसुमनिभा, पम्हलेसा उ वण्णओ
॥ ८ ॥ संखंककुन्दसंकासा, खीरपूरसमप्पभा। रययहारसंकासा, सुक्कलेसा उ वण्णओ ॥ ९ ॥ जह कडुयतुम्बगरसो, निम्ब-
रसो कडुयरोहिणिरसो वा। एत्तो वि अणन्तगुणो, रसो य किण्हाए नायव्वो ॥ १० ॥ जह तिगडुयस्स य रसो, तिक्खो
जह हत्थिपिप्पलीए वा। एत्तो वि अणन्तगुणो, रसो उ नीलाए नायव्वो ॥ ११ ॥ जह तरुणअम्बगरसो, तुवरकविट्ठस्स वावि
जारिसओ। एत्तो वि अणन्तगुणो, रसो उ काऊए नायव्वो ॥ १२ ॥ जह परिणयम्बगरसो, पक्ककविट्ठस्स वावि जारिसओ।
एत्तो वि अणन्तगुणो, रसो उ तेऊए नायव्वो ॥ १३ ॥ वरवारुणीए व रसो, विविहाण व आसवाण जारिसओ। महुमेरगस्स
व रसो, एत्तो पम्हाए परएणं ॥ १४ ॥ खज्जूरमुद्दियरसो, खीररसो खण्डसक्काररसो वा। एत्तो वि अणन्तगुणो, रसो उ सुक्काए
नायव्वो ॥ १५ ॥ जह गोमडस्स गन्धो, सुणगमडस्स व जहा अहिमडस्स। एत्तो वि अणन्तगुणो, लेसाणं अप्पसत्थाणं ॥ १६ ॥
जह सुरहिकुसुमगन्धो, गन्धवासाण पिस्समाणाणं। एत्तो वि अणन्तगुणो, पसत्थलेसाण तिण्हं पि ॥ १७ ॥ जह करगय-
स्स फासो, गोजिब्भाए य सागपत्ताणं। एत्तो वि अणन्तगुणो, लेसाणं अप्पसत्थाणं ॥ १८ ॥ जह बूरस्स व फासो, नव-
नीयस्स व सिरीसकुसुमाणं। एत्तो वि अणन्तगुणो, पसत्थलेसाण तिण्हं पि ॥ १९ ॥ तिविहो व नवविहो वा, सत्तावीस-
इविहेक्कसीओ वा। दुसओ तेयालो वा, लेसाणं होइ परिणामो ॥ २० ॥ पंचासवप्पवत्तो, तीहिं अगुत्तो छसुं अविरओ य।

तिव्वारम्भपरिणओ, खुद्दो साहसिओ नरो ॥ २१ ॥ निद्धन्धसपरिणामो, निस्संसो अजिइन्दिओ। एयजोगसमाउत्तो, किण्हलेसं तु परिणमे ॥ २२ ॥ इस्सा अमरिस अतवो, अविज्जमाया अहीरिया। गेद्धी पओसे य सढे, पमत्ते रसलोलुए ॥ २३ ॥ सायगवेसए य आरम्भाओ अविरओ, खुद्दो साहस्सिओ नरो। एयजोगसमाउत्तो, नीललेसं तु परिणमे ॥ २४ ॥ वंके वंकसमायारे, नियडिल्ले अणुज्जुए। पलिउंचगओवहिए, मिच्छदिट्ठी अणारिए ॥ २५ ॥ उप्फालगदुट्ठवाई य, तेणे यावि य मच्छरी। एयजोगसमाउत्तो, काऊलेसं तु परिणमे ॥ २६ ॥ नीयावत्ती अचवले, अमाई अकुऊहले। विणीयविणए दन्ते, जोगवं उवहाणवं ॥ २७ ॥ पियधम्मे दढधम्मेऽवज्जभीरू हिएसए। एयजोगसमाउत्तो, तेऊलेसं तु परिणमे ॥ २८॥ पयणुकोहमाणे य, मायालोभे य पयणुए। पसन्तचित्ते दन्तप्पा, जोगवं उवहाणवं ॥ २९ ॥ तहा पयणुवाई य, उवसन्ते जिइन्दिए। एयजोगसमाउत्तो, पम्हलेसं तु परिणमे ॥ ३० ॥ अट्टरुद्दाणि वज्जित्ता, धम्मसुक्काणि झायए। पसन्तचित्ते दन्तप्पा, समिए गुत्ते य गुत्तिसु ॥ ३१ ॥ सरागे वीयरागे वा, उवसन्ते जिइन्दिए। एयजोगसमाउत्तो, सुक्कलेसं तु परिणमे ॥ ३२ ॥ असंखिज्जाणोसप्पिणीण उस्सप्पिणीण जे समया। संखाईया लोगा, लेसाण हवन्ति ठाणाइं ॥ ३३ ॥ मुहुत्तद्धं तु जहन्ना, तेत्तीसा सागरा मुहुत्तहिया। उक्कोसा होइ ठिई, नायव्वा किण्हलेसाए ॥ ३४ ॥ मुहुत्तद्धं तु जहन्ना, दस उदही पलियमसंखभागमब्भहिया। उक्कोसा होइ ठिई, नायव्वा नीललेसाए ॥ ३५ ॥ मुहुत्तद्धं तु जहन्ना, तिण्णुदही पलियमसंखभागमब्भहिया। उक्कोसा होइ ठिई, नायव्वा काउलेसाए ॥ ३६ ॥ मुहुत्तद्धं तु जहन्ना, दोण्णुदही पलियमसंखभागमब्भहिया। उक्कोसा होइ ठिई, नायव्वा तेउलेसाए ॥ ३७ ॥ मुहुत्तद्धं तु जहन्ना, दस होन्ति य सागरा मुहुत्तहिया। उक्कोसा होइ ठिई, नायव्वा पम्हलेसाए ॥ ३८ ॥ मुहुत्तद्धं तु जहन्ना, तेत्तीसं सागरा मुहुत्तहिया। उक्कोसा होइ ठिई, नायव्वा सुक्कलेसाए ॥ ३९ ॥ एसा खलु लेसाणं, ओहेण ठिई वण्णिया होइ। चउसु वि गईसु एत्तो,

लेसाण ठिई तु वोच्छामि ॥ ४० ॥ दस वाससहस्साइं, काऊए ठिई जहन्निया होइ। तिण्णुदही पलिओवम, असंखभागं
४० च उक्कोसा ॥ ४१ ॥ तिण्णुदही पलिओवमसंखभागो जहन्नेण नीलठिई। दसउदही पलिओवमअसंखभागं च
८६ उक्कोसा ॥ ४२ ॥ दसउदही पलिओवममसंखभागं जहन्निया होइ। तेत्तीससागराइं उक्कोसा, होइ किण्हाए लेसाए
॥ ४३ ॥ एसा नेरइयाणं, लेसाण ठिई उ वण्णिया होइ। तेण परं वोच्छामि, तिरियमणुस्साण देवाणं ॥ ४४ ॥ अन्तो-
मुहुत्तमद्धं, लेसाण जहिं जहिं जाउ। तिरियाण नराणं वा, वज्जित्ता केवलं लेसं ॥ ४५ ॥ मुहुत्तद्धं तु जहन्ना, उक्कोसा होइ
पुव्वकोडीओ। नवहि वरिसेहि ऊणा, नायव्वा सुक्कलेसाए ॥ ४६ ॥ एसा तिरियनराणं, लेसाण ठिई उ वण्णिया होइ। तेण
परं वोच्छामि, लेसाण ठिईउ देवाणं ॥ ४७ ॥ दस वाससहस्साइं, किण्हाए ठिई जहन्निया होइ। पलियमसंखिज्जइमो, उक्कोसो
होइ किण्हाए ॥ ४८ ॥ जा किण्हाए ठिई खलु, उक्कोसा सा उ समयमब्भहिया। जहन्नेणं नीलाए, पलियमसंखं च उक्कोसो
॥ ४९ ॥ जा नीलाए ठिई खलु, उक्कोसा सा उ समयमब्भहिया। जहन्नेणं काऊए, पलियमसंखं च उक्कोसा ॥ ५० ॥ तेण परं
वोच्छामि, तेऊलेसा जहा सुरगणाणं। भवणवइवाणमन्तरजोइसवेमाणियाणं च ॥ ५१ ॥ पलिओवमं जहन्नं, उक्कोसा सागरा उ
दुन्नहिया। पलियमसंखेज्जेणं, होइ भागेण तेऊए ॥ ५२ ॥ दस वाससहस्साइं, तेऊए ठिई जहन्निया होइ। दुन्नुदही पलिओवम-
असंखभागं च उक्कोसा ॥५३॥ जा तेऊए ठिई खलु,उक्कोसा सा उ समयमब्भहिया। जहन्नेणं पम्हाए,दस उ मुहुत्ताहियाइं उक्कोसा
॥५४॥ जा पम्हाए ठिई खलु, उक्कोसा सा उ समयमब्भहिया। जहन्नेणं सुक्काए, तेत्तीस मुहुत्तमब्भहिया ॥५५॥ किण्हा नीला
काऊ, तिन्नि वि एयाओ अहम्मलेसाओ। एयाहि तिहिवि जीवो, दुग्गइं उववज्जई ॥५६॥ तेऊ पम्हा सुक्का, तिन्निवि एयाओ
धम्मलेसाओ। एयाहि तिहिवि जीवो, सुग्गइं उववज्जई ॥ ५७ ॥ लेसाहिं सव्वाहिं, पढमे समयम्मि परिणयाहिं तु। न हु कस्सइ
उववाओ,परे भवे अत्थि जीवस्स ॥५८॥ लेसाहिं सव्वाहिं, चरिमे समयम्मि परिणयाहिं तु। न हु कस्सइ उववाओ,परे भवे होइ

जीवस्स ॥५९॥ अन्तमुहुत्तम्मि गए,अन्तमुहुत्तम्मि सेसए चेव। लेसाहिं परिणयाहिं,जीवा गच्छन्ति परलोयं ॥६०॥ तम्हा एयासि लेसाणं,आणुभावे वियाणिया। अप्पसत्थाओ वज्जित्ता,पसत्थाओऽहिट्ठिए मुणि ॥६१॥ त्ति बेमि ॥ इअ लेसज्झयणं समत्तं ॥३४॥

॥ अह अणगारज्झयणं णाम पंचतीसइमं अज्झयणं ॥

सुणेह मे एगग्गमणा, मग्गं बुद्धेहि देसियं। जमायरन्तो भिक्खू, दुक्खाणन्तकरे भवे ॥ १ ॥ गिहवासं परिच्चज्ज, पवज्जामस्सिए मुणी। इमे संगे वियाणिज्जा, जेहिं सज्जन्ति माणवा ॥ २ ॥ तहेव हिंसं अलियं, चोज्जं अबम्भसेवणं। इच्छाकामं च लोभं च, संजओ परिवज्जए ॥ ३ ॥ मणोहरं चित्तघरं, मल्लधूवेण वासियं। सकवाडं पण्डुरुल्लोयं, मणसावि न पत्थए ॥ ४ ॥ इन्दियाणि उ भिक्खुस्स, तारिसम्मि उवस्सए। दुक्कराइं निवारेउं, कामरागविवड्ढणे ॥ ५ ॥ सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले व इक्कओ। पइरिक्के परकडे वा, वासं तत्थाभिरोयए ॥ ६ ॥ फासुयम्मि अणाबाहे, इत्थीहिं अणभिद्दुए। तत्थ संकप्पए वासं, भिक्खू परमसंजए ॥ ७ ॥ न सयं गिहाइं कुव्विज्जा, णेव अन्नेहिं कारए। गिहकम्मसमारम्भे, भूयाणं दिस्सए वहो ॥८॥ तसाणं थावराणं च, सुहुमाणं बादराण य। तम्हा गिहसमारम्भं, संजओ परिवज्जए ॥ ९ ॥ तहेव भत्तपाणेसु, पयणे पयावणेसु य। पाणभूयदयट्ठाए, न पए न पयावए ॥ १० ॥ जलधन्ननिस्सिया जीवा, पुढवीकट्ठनिस्सिया। हम्मन्ति भत्तपाणेसु, तम्हा भिक्खू न पयावए ॥ ११ ॥ विसप्पे सव्वओ-धारे, बहुपाणिविणासणे। नत्थि जोइसमे सत्थे, तम्हा जोइं न दीवए ॥१२॥ हिरण्णं जायरूवं च, मणसा वि न पत्थए। समलेट्ठुकंचणे भिक्खू, विरए कयविक्कए ॥ १३ ॥ किणन्तो कइओ होइ, विक्किणन्तो य वाणिओ। कयविक्कयम्मि वट्टन्तो, भिक्खू न भवइ तारिसो ॥ १४ ॥ भिक्खियव्वं न केयव्वं, भिक्खुणा भिक्खवत्तिणा। कयविक्कओ, महादोसो, भिक्खवत्ती सुहावहा ॥ १५ ॥ समुयाणं उंछमेसिज्जा, जहासुत्तमणिन्दियं। लाभालाभम्मि संतुट्ठे, पिण्डवायं चरे मुणी ॥ १६ ॥ अलोले न रसे गिद्धे, जिब्भादन्ते अमुच्छिए। न रसट्ठाए भुंजिज्जा, जवणट्ठाए महामुणी

॥ १७ ॥ अच्चणं रयणं चेव, वन्दणं पूयणं तहा । इड्ढीसक्कारसम्माणं, मणसा वि न पत्थए ॥ १८ ॥ सुक्कज्झाणं झियाएज्जा,
अणियाणे अकिंचणे । वोसट्ठकाए विहरेज्जा, जाव कालस्स पज्जओ ॥ १९ ॥ निज्जूहिऊण आहारं, कालधम्मे उवट्ठिए । जहि-
ऊण माणुसं बोन्दिं, पहू दुक्खे विमुच्चई ॥ २० ॥ निम्ममे निरहंकारे, वीयरागो अणासवो । संपत्तो केवलं नाणं, सासयं परि-
निव्वुए ॥ २१ ॥ त्ति बेमि ॥ इअ अणगारज्झयणं समत्तं ॥ ३५ ॥

॥ अह जीवाजीवविभत्ती णाम छत्तीसइमं अज्झयणं ॥

जीवाजीवविभत्तिं, सुणेह मे एगमणा इओ । जं जाणिऊण भिक्खू, सम्मं जयइ संजमे ॥ १ ॥ जीवा चेव अजीवा य, एस
लोए वियाहिए । अजीवदेसमागासे, अलोगे से वियाहिए ॥ २ ॥ दव्वओ खेत्तओ चेव, कालओ भावओ तहा । परूवणा तेसि
भवे, जीवाणमजीवाण य ॥ ३ ॥ रूविणो चेवरूवी य, अजीवा दुविहा भवे । अरूवी दसहा वुत्ता, रूविणो य चउव्विहा ॥ ४ ॥
धम्मत्थिकाए तद्देसे, तप्पएसे य आहिए । अहम्मे तस्स देसे य, तप्पएसे य आहिए ॥ ५ ॥ आगासे तस्स देसे य, तप्पएसे य
आहिए । अद्धासमए चेव, अरूवी दसहा भवे ॥ ६ ॥ धम्माधम्मे य दो चेव, लोगमित्ता वियाहिया । लोगालोगे य आगासे,
समए समयखेत्तिए ॥ ७ ॥ धम्माधम्मागासा, तिन्निवि एए अणाइया । अपज्जवसिया चेव, सव्वद्धं तु वियाहिया ॥ ८ ॥ स-
मए वि संतइं पप्प, एवमेव वियाहिए । आएसं पप्प साईए, सपज्जवसिए वि य ॥ ९ ॥ खन्धा य खन्धदेसा य, तप्पएसा तहेव
य । परमाणुणो य बोधव्वा, रूविणो य चउव्विहा ॥ १० ॥ एगत्तेण पुहत्तेण, खन्धा य परमाणुणो । लोएगदेसे लोए य,
भइयव्वा ते उ खेत्तओ ॥ ११ ॥ इत्तो कालविभागं तु, तेसिं वुच्छं चउव्विहं ॥ १२ ॥ संतइं पप्प तेऽणाई, अपज्जवसियावि य ।
ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ १३ ॥ असंखकालमुक्कोसं, एक्को समओ जहन्नयं । अजीवाण य रूवीण, ठिई एसा
वियाहिया ॥ १४ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, एक्को समओ जहन्नयं । अजीवाण य रूवीण, अन्तरेयं वियाहियं ॥ १५ ॥ वण्णओ ग-

न्धओ चेव, रसओ फासओ तहा। संठाणओ य विन्नेओ, परिणामो तेसि पंचहा ॥ १६ ॥ वण्णओ परिणया जे उ, पञ्चहा ते
पकित्तिया। किण्हा नीला य लोहिया, हलिद्दा सुक्किला तहा ॥ १७ ॥ गन्धओ परिणया जे उ, दुविहा ते वियाहिया। सु-
ब्भिगन्धपरिणामा, दुब्भिगन्धा तहेव य ॥ १८ ॥ रसओ परिणया जे उ, पञ्चहा ते पकित्तिया। तित्तकडुयकसाया, अम्बिला
महुरा तहा ॥ १९ ॥ फासओ परिणया जे उ, अट्ठहा ते पकित्तिया। कक्खडा मउआ चेव, गरुया लहुया तहा ॥ २० ॥ सीया
उण्हा य निद्धा य, तहा लुक्खा य आहिया। इय फासपरिणया एए, पुग्गला समुदाहिया ॥ २१ ॥ संठाणओ परिणया जे उ,
पञ्चहा ते पकित्तिया। परिमण्डला य वट्टा य, तंसा चउरंसमायया ॥ २२ ॥ वण्णओ जे भवे किण्हे, भइए से उ गन्धओ। र-
सओ फासओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ २३ ॥ वण्णओ जे भवे नीले, भइए से उ गन्धओ। रसओ फासओ चेव, भइए सं-
ठाणओवि य ॥ २४ ॥ वण्णओ लोहिए जे उ, भइए से उ गन्धओ। रसओ फासओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥२५॥ वण्णओ
पीयए जे उ, भइए से उ गन्धओ। रसओ फासओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ २६ ॥ वण्णओ सुक्किले जे उ, भइए से उ ग-
न्धओ। रसओ फासओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥२७॥ गन्धओ जे भवे सुब्भी, भइए से उ वण्णओ। रसओ फासओ
चेव, भइए संठाणओवि य ॥ २८ ॥ गन्धओ जे भवे दुब्भी, भइए से उ वण्णओ। रसओ फासओ चेव, भइए संठाणओवि य
॥ २९ ॥ रसओ तित्तए जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ फासओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ ३० ॥ रसओ कडुए जे उ,
भइए से उ वण्णओ। गन्धओ फासओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥३१॥ रसओ कसाए जे उ, भइए से उ वण्णओ। गंधओ
फासओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ ३२ ॥ रसओ अम्बिले जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ फासओ चेव, भइए संठा-
णओवि य ॥ ३३ ॥ रसओ महुरए जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ फासओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ ३४ ॥ फा-
सओ कक्खडे जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥३५॥ फासओ मउए जे उ, भइए से उ

वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ ३६ ॥ फासओ गुरुए जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव,
भइए संठाणओवि य ॥ ३७ ॥ फासओ लहुए जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ ३८ ॥
फासओ सीयए जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ ३९ ॥ फासओ उण्हए जे उ, भइए से
उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ ४० ॥ फासओ निद्धए जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ
रसओ चेव, भइए संठाणओवि य ॥ ४१ ॥ फासओ लुक्खए जे उ, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए संठा-
णओवि य ॥ ४२ ॥ परिमण्डलसंठाणे, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए से फासओवि य ॥ ४३ ॥ संठा-
णओ भवे वट्टे, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए से फासओवि य ॥ ४४ ॥ संठाणओ भवे तंसे, भइए
से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए से फासओवि य ॥ ४५ ॥ संठाणओ जे चउरंसे, भइए से उ वण्णओ। गन्ध-
ओ रसओ चेव, भइए से फासओवि य ॥ ४६ ॥ जे आययसंठाणे, भइए से उ वण्णओ। गन्धओ रसओ चेव, भइए से
फासओवि य ॥ ४७ ॥ एसा अजीवविभत्ती, समासेण वियाहिया। इत्तो जीवविभत्तिं, वुच्छामि अणुपुव्वसो ॥ ४८ ॥
संसारत्था य सिद्धा य, दुविहा जीवा वियाहिया। सिद्धाणेगविहा वुत्ता, तं मे कित्तयओ सुण ॥ ४९ ॥ इत्थी पुरि-
ससिद्धा य, तहेव य नपुंसगा। सलिंगे अन्नलिंगे य, गिहिलिंगे तहेव य ॥ ५० ॥ उक्कोसोगाहणाए य, जहन्नमज्झिमाइ य।
उड्ढं अहे य तिरियं च, समुद्दम्मि जलम्मि य ॥ ५१ ॥ दस य नपुंसएसु, वीसं इत्थियासु य। पुरिसेसु य अट्ठसयं, समए-
णेगेण सिज्झई ॥ ५२ ॥ चत्तारि य गिहलिंगे, अन्नलिंगे दसेव य। सलिंगेण अट्ठसयं, समएणेगेण सिज्झई ॥ ५३ ॥ उक्को-
सोगाहणाए य, सिज्झन्ते जुगवं दुवे। चत्तारि जहन्नाए, मज्झे अट्ठुत्तरं सयं ॥ ५४ ॥ चउरुड्ढलोए य दुवे समुद्दे, तओ
जले वीसमहे तहेव य। सयं च अट्ठुत्तरं तिरियलोए समएणेगेण सिज्झई धुवं ॥ ५५ ॥ कहिं पडिहया सिद्धा, कहिं

सिद्धा पइट्ठिया । कहिं बोन्दिं चइत्ताणं, कत्थ गन्तूण सिज्झई ॥ ५६ ॥ आलोए पडिहया सिद्धा, लोयग्गे य पइट्ठिया । इहं बोन्दिं चइत्ताणं, तत्थ गन्तूण सिज्झई ॥ ५७ ॥ बारसहिं जोयणेहिं, सव्वट्ठस्सुवरिं भवे । ईसिपब्भारनामा, पुढवी छत्तसंठिया ॥ ५८ ॥ पणयालसयसहस्सा, जोयणाणं तु आयया । तावइयं चेव वित्थिण्णा, तिगुणो तस्सेव परिरओ ॥ ५९ ॥ अट्ठजोयणबाहुल्ला, सा मज्झम्मि वियाहिया । परिहायन्ती चरिमन्ते, मच्छियपत्ताउ तणुयरी ॥ ६० ॥ अज्जुणसुवण्णगमई, सा पुढवी निम्मला सहावेण । उत्ताणगच्छत्तगसंठिया य भणिया जिणवरेहिं ॥ ६१ ॥ संखंककुंदसंकासा, पण्डुरा निम्मला सुहा । सीयाए जोयणे तत्तो, लोयन्तो उ वियाहिओ ॥ ६२ ॥ जोयणस्स उ जो तत्थ, कोसो उवरिमो भवे । तस्स कोसस्स छब्भाए, सिद्धाणोगाहणा भवे ॥ ६३ ॥ तत्थ सिद्धा महाभागा, लोयग्गम्मि पइट्ठिया । भवपपञ्चओ मुक्का, सिद्धिं वरगइं गया ॥ ६४ ॥ उस्सेहो जेसिं जो होइ, भवम्मि चरिमम्मि उ । तिभागहीणो तत्तो य, सिद्धाणोगाहणा भवे ॥ ६५ ॥ एगत्तेण साईया, अपज्जवसियावि य । पुहत्तेण अणाइया, अपज्जवसियावि य ॥ ६६ ॥ अरूविणो जीवघणा, नाणदंसणसन्निया । अउलं सुहं संपन्ना, उवमा जस्स नत्थि उ ॥ ६७ ॥ लोगेगदेसे ते सव्वे, नाणदंसणसन्निया । संसारपारनित्थिण्णा, सिद्धिं वरगइं गया ॥ ६८ ॥ संसारत्था उ जे जीवा, दुविहा ते वियाहिया । तसा य थावरा चेव, थावरा तिविहा तहिं ॥ ६९ ॥ पुढवी आउजीवा य, तहेव य वणस्सई । इच्चेए थावरा तिविहा, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ ७० ॥ दुविहा पुढवीजीवा य, सुहुमा बायरा तहा । पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ ७१ ॥ बायरा जे उ पज्जत्ता, दुविहा ते वियाहिया । सण्हा खरा य बोधव्वा, सण्हा सत्तविहा तहिं ॥ ७२ ॥ किण्हा नीला य रुहिरा य, हलिद्दा सुक्किला तहा । पण्डुपणगमट्टिया, खरा छत्तीसईविहा ॥ ७३ ॥ पुढवी य सक्करा वालुया य उवले सिला य लोणूसे । अय-तम्ब तउय-सीसग-रुप्प सुवण्णे य वइरे य ॥ ७४ ॥ हरियाले हिंगुलुए, मणोसिला सासगंजण-पवाले । अब्भपडलब्भवालुय,

बायरकाए मणिविहाणे ॥ ७५ ॥ गोमेज्जए य रुयगे, अंके फलिहे य लोहियक्खे य । मरगय-मसारगल्ले, भुयमोयग-इन्दनीले य ॥ ७६ ॥ चन्दण-गेरुय-हंसगब्भे, पुलए सोगन्धिए य बोधव्वे । चन्दप्पहवेरुलिए, जलकन्ते सूरकन्ते य ॥ ७७ ॥ एए खरपुढवीए, भेया छत्तीसमाहिया । एगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ॥ ७८ ॥ सुहुमा सव्वलोगम्मि, लोगदेसे य बायरा । इत्तो कालविभागं तु, वुच्छं तेसिं चउव्विहं ॥ ७९ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ ८० ॥ बावीससहस्साइं, वासाणुक्कोसिया भवे । आउठिई पुढवीणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ ८१ ॥ असंखकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिई पुढवीणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ ८२ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सए काए, पुढविजीवाण अन्तरं ॥ ८३ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ । संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ८४ ॥ दुविहा आऊजीवा उ, सुहुमा बायरा तहा । पज्जत्तमपज्जत्ता एवमेए दुहा पुणो ॥ ८५ ॥ बायरा जे उ पज्जत्ता, पंचहा ते पकित्तिया । सुद्धोदए य उस्से, हरतणू महिया हिमे ॥ ८६ ॥ एगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया । सुहुमा सव्वलोगम्मि, लोगदेसे य बायरा ॥ ८७ ॥ सन्तइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ ८८ ॥ सत्तेव सहस्साइं, वासाणुक्कोसिया भवे । आउठिई आऊणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ ८९ ॥ असंखकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिई आऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ ९० ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सए काए, आऊजीवाण अन्तरं ॥ ९१ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ । संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ९२ ॥ दुविहा वणस्सईजीवा, सुहुमा बायरा तहा । पज्जत्तमपज्जत्ता एवमेए दुहा पुणो ॥ ९३ ॥ बायरा जे उ पज्जत्ता, दुविहा ते वियाहिया । साहारणसरीरा य, पत्तेगा य तहेव य ॥ ९४ ॥ पत्तेगसरीराओऽणेगहा ते पकित्तिया । रुक्खा गुच्छा य गुम्मा य, लया वल्ली तणा तहा ॥ ९५ ॥

वलया पव्वगा कुहुणा, जलरुहा ओसही तहा। हरियकाया बोधव्वा, पत्तेगाइ वियाहिया ॥ ९६ ॥ साहारणसरीराओ-ऽणेगहा ते पकित्तिया। आलुए मूलए चेव, सिंगबेरे तहेव य ॥ ९७ ॥ हरिली सिरिली सस्सिरिली जावई केयकन्दली। पलण्डु लसणकन्दे य, कन्दली य कुडुंवए ॥ ९८ ॥ लोहिणीहू य थीहू य, कुहगा य तहेव य। कन्दे य वज्जकन्दे य, कन्दे सूरणए तहा ॥ ९९ ॥ सस्सकण्णी य बोधव्वा, सीहकण्णी तहेव य। मुसुण्ढी य हलिद्दा यणेगहा एवमायओ ॥१००॥ एगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया। सुहुमा सव्वलोगम्मि, लोगदेसे य बायरा ॥ १०१ ॥ संतई पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य। ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ १०२ ॥ दस चेव सहस्साइं, वासाणुक्कोसिया पणगाणं। वणप्फईण आउं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १०३ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं। कायठिई पणगाणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १०४ ॥ असंखकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं। विजढम्मि सए काए, पणगजीवाण अन्तरं ॥ १०५ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ। संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १०६ ॥ इच्चेए थावरा तिविहा, समासेण वियाहिया। इत्तो उ तसे तिविहे, वुच्छामि अणुपुव्वसो ॥ १०७ ॥ तेऊ वाऊ य बोधव्वा, उराला य तसा तहा। इच्चेए तसा तिविहा, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ १०८ ॥ दुविहा तेऊजीवा उ, सुहुमा बायरा तहा। पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ १०९ ॥ बायरा जे उ पज्जत्ताणेगहा ते वियाहिया। इंगाले मुम्मुरे अगणी, अच्चिजाला तहेव य ॥ ११० ॥ उक्का विज्जू य बोधव्वाणेगहा एवमायओ। एगविहमणाणत्ता, सुहुमा ते वियाहिया ॥ १११ ॥ सुहुमा सव्वलोगम्मि, लोगदेसे य बायरा। इत्तो कालविभागं तु, तेसिं वुच्छं चउव्विहं ॥ ११२ ॥ संतई पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य। ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ ११३ ॥ तिण्णेव अहोरत्ता, उक्कोसेण वियाहिया। आउठिई तेऊणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ ११४ ॥ असंखकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्त जहन्नयं। कायठिई तेऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ ११५ ॥ अण-

अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढंमि सए काए, तेउजीवाण अन्तरं ॥ ११६ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्ध-
ओ रसफासओ । संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ११७ ॥ दुविहा वाउजीवा उ, सुहुमा बायरा तहा ।
पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ ११८ ॥ बायरा जे उ पज्जत्ता, पञ्चहा ते पकित्तिया । उक्कलिया मण्डलिया, घणगुञ्जा सुद्धवाया
य ॥ ११९ ॥ संवट्टगवाया य, णेगहा एवमायओ । एगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ॥ १२० ॥ सुहुमा सव्वलोगम्मि, लोग-
देसे य बायरा । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं वुच्छं चउव्विहं ॥ १२१ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य । ठिइं पडुच्च साईया,
सपज्जवसियावि य ॥ १२२ ॥ तिण्णेव सहस्साइं, वासाणुक्कोसिया भवे । आउठिई वाऊणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १२३ ॥
असंखकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिई वाऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १२४ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तो-
मुहुत्तं जहन्नयं । विजढंमि सए काए, वाउजीवाण अन्तरं ॥ १२५ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ । संठाणदेसओ
वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १२६ ॥ उराला तसा जे उ, चउहा ते पकित्तिया । बेइन्दिय-तेइन्दिय-चउरो पंचिन्दिया चेव ॥ १२७ ॥
बेइन्दिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकित्तिया । पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ १२८ ॥ किमिणो सोमंगला चेव, अल-
सा माइवाहया । वासीमुहा य सिप्पिया, संखा संखणगा तहा ॥ १२९ ॥ पल्लोयाणुल्लया चेव, तहेव य वराडगा । जलूगा
जालगा चेव, चन्दणा य तहेव य ॥ १३० ॥ इइ बेइन्दिया एए, णेगहा एवमायओ । लोगेगदेसे ते सव्वे, न सव्वत्थ वि-
याहिया ॥ १३१ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ १३२ ॥ वासाइं
बारसा चेव, उक्कोसेण वियाहिया । बेइन्दियआउठिई, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १३३ ॥ संखिज्जकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं
जहन्नयं । बेइन्दियकायठिई, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १३४ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । बेइन्दियजीवाणं,
अन्तरं च वियाहियं ॥ १३५ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ । संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥

१३६ ॥ तेइन्दिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकित्तिया । पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ १३७ ॥ कुन्थुपिवीलिउड्डंसा, उक्कलुद्देहिया तहा । तणहारकट्ठहारा य, मालुगा पत्तहारगा ॥ १३८ ॥ कप्पासट्ठिम्मि जायन्ति, दुगा तउसमिंजगा । सदावरी य गुम्मी य, बोधव्वा इन्दगाइया ॥ १३९ ॥ इन्दगोवगमाईयाणेगहा एवमायओ । लोगेगदेसे ते सव्वे, न सव्वत्थ वियाहिया ॥ १४० ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ १४१ ॥ एगूणपण्णहोरत्ता, उक्कोसेण वियाहिया । तेइन्दियआउठिई, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १४२ ॥ संखिज्जकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । तेइन्दियकायठिई, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १४३ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । तेइन्दियजीवाणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १४४ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ । संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १४५ ॥ चउरिन्दिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकित्तिया । पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ १४६ ॥ अन्धिया पोत्तिया चेव, मच्छिया मसगा तहा । भमरे कीडपयंगे य, ढिंकुणे कंकणे तहा ॥ १४७ ॥ कुक्कुडे भिंगिरीडी य, नन्दावत्ते य विच्छुए । डोले भिंगारी य, विरली अच्छिवेहए ॥ १४८ ॥ अच्छिले माहए अच्छिरोडए विचित्ते चित्तपत्तए । उहिंजलिया जलकारी य, नीया तन्तवयाइया ॥ १४९ ॥ इय चउरिन्दिया एएऽणेगहा एवमायओ । लोगेगदेसे ते सव्वे, न सव्वत्थ वियाहिया ॥ १५० ॥ संतइं-पप्प णाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १५१ ॥ छच्चेव मासाऊ, उक्कोसेण वियाहिया । चउरिन्दियआउठिई, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १५२ ॥ संखिज्जकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । चउरिन्दियकायठिई, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १५३ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । चउरिन्दियजीवाणं, अन्तरं च वियाहियं ॥ १५४ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ । संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १५५ ॥ पंचिन्दिया उ जे जीवा, चउव्विहा ते वियाहिया । नेरइयतिरिक्खा य, मणुया देवा य

आहिया ॥ १५६ ॥ नेरइया सत्तविहा, पुढवीसु सत्तसू भवे। रयणाभसक्कराभा, वालुयाभा य आहिया ॥ १५७ ॥ पंकाभा
धूमाभा, तमा तमतमा तहा। इइ नेरइया एए, सत्तहा परिकित्तिया ॥ १५८ ॥ लोगस्स एगदेसम्मि, ते सव्वे उ वियाहिया।
एत्तो कालविभागं तु, वोच्छं तेसिं चउव्विहं ॥ १५९ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य। ठिइं पडुच्च साईया,
सपज्जवसियावि य ॥ १६० ॥ सागरोवममेगं तु, उक्कोसेण वियाहिया। पढमाए जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥ १६१ ॥
तिण्णेव सागरा ऊ, उक्कोसेण वियाहिया। दोच्चाए जहन्नेणं, एगं तु सागरोवमं ॥ १६२ ॥ सत्तेव सागरा ऊ, उक्कोसेण
वियाहिया। तइयाए जहन्नेणं, तिण्णेव सागरोवमा ॥ १६३ ॥ दस सागरोवमा ऊ, उक्कोसेण वियाहिया। चउत्थीए जहन्नेणं,
सत्तेव सागरोवमा ॥ १६४ ॥ सत्तरस सागरा ऊ, उक्कोसेण वियाहिया। पंचमाए जहन्नेणं, दस चेव सागरोवमा ॥ १६५ ॥
बावीस सागरा ऊ, उक्कोसेण वियाहिया। छट्ठीए जहन्नेणं, सत्त रस सागरोवमा ॥ १६६ ॥ तेत्तीस सागरा ऊ, उक्कोसेण
वियाहिया। सत्तमाए जहन्नेणं बावीसं सागरोवमा ॥ १६७ ॥ जा चेव य आउठिई, नेरइयाणं वियाहिया। सा तेसिं काय-
ठिई, जहन्नुक्कोसिया भवे ॥ १६८ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं। विजढम्मि सए काए, नेरइयाणं अन्तरं
॥ १६९ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ। संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १७० ॥ पंचिन्दिय-
तिरिक्खाओ, दुविहा ते वियाहिया। समुच्छिमतिरिक्खाओ, गब्भवक्कन्तिया तहा ॥ १७१ ॥ दुविहा ते भवे तिविहा, जल-
यरा थलयरा तहा। नहयरा य बोधव्वा, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ १७२ ॥ मच्छा य कच्छभा य, गाहा य मगरा तहा।
सुंसुमारा य बोधव्वा, पंचहा जलयराहिया ॥ १७३ ॥ लोएगदेसे ते सव्वे, न सव्वत्थ वियाहिया। एत्तो कालविभागं तु,
वोच्छं तेसिं चउव्विहं ॥ १७४ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य। ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १७५ ॥
एगा य पुव्वकोडी, उक्कोसेण वियाहिया। आउठिई जलयराणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १७६ ॥ पुव्वकोडिपुहत्तं तु, उक्को-

सेण वियाहिया ॥ कायठिई जलयराणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १७७ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सए काए, जलयराणं अन्तरं ॥ १७८ ॥ चउप्पया य परिसप्पा, दुविहा थलयरा भवे । चउप्पया चउविहा, ते मे कित्तयओ सुण ॥ १७९ ॥ एगखुरा दुखुरा चेव, गण्डीपयसणप्पया । हयमाइगोणमाइगयमाइसीहमाइणो ॥ १८० ॥ भुओरगपरिसप्पा य, परिसप्पा दुविहा भवे । गोहाई अहिमाई य, एक्केक्का णेगहा भवे ॥ १८१ ॥ लोएगदेसे ते सव्वे, न सव्वत्थ वियाहिया । एत्तो कालविभागं तु, वोच्छं तेसिं चउव्विहं ॥ १८२ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ १८३ ॥ पलिओवमाइं तिण्णि उ, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिई थलयराणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १८४ ॥ पुव्वकोडिपुहत्तेणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया । कायठिई थलयराणं, अन्तरं तेसिमं भवे ॥ ॥ १८५ ॥ कालमणन्तमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सए काए, थलयराणं तु अन्तरं ॥ १८६ ॥ चम्मे उ लोमपक्खी य, तइया समुग्गपक्खिया । विययपक्खी य बोधव्वा, पक्खिणो य चउव्विहा ॥ १८७ ॥ लोगेगदेसे ते सव्वे, न सव्वत्थ वियाहिया । इत्तो कालविभागं तु, वोच्छं तेसिं चउव्विहं ॥ १८८ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ १८९ ॥ पलिओवमस्स भागो, असंखेज्जइमो भवे । आउठिई खहयराणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १९० ॥ असंखभागो पलियस्स, उक्कोसेण उ साहिया । पुव्वकोडीपुहत्तेणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १९१ ॥ ठिई खहयराणं, अन्तरं तेसिमं भवे । कालं अणन्तमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १९२ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ । संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १९३ ॥ मणुया दुविहभेया उ, ते मे कित्तयओ सुण । संमुच्छिमा य मणुया, गब्भवक्कन्तिया तहा ॥ १९४ ॥ गब्भवक्कन्तिया जे उ, तिविहा ते वियाहिया । कम्मअकम्मभूमा य, अन्तरद्दीवया तहा ॥ ॥ १९५ ॥ पन्नरस तीसविहा, भेया अट्ठवीसई । संखा उ कमसो तेसिं, इइ एसा वियाहिया ॥ १९६ ॥ संमुच्छिमाण

पप्पेज. भेओ होइ चिग्गाहिओ। लोगस्स एगदेसम्मि, ते सव्वे वि वियाहिया ॥ १९७ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसिया-वि य। ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ १९८ ॥ पलिओवमाउ तिण्णवि, असंखेज्जइमो भवे। आउट्ठिई मणुयाणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १९९ ॥ पलिओवमाइं तिण्णि उ, उक्कोसेण उ साहिया। पुव्वकोडिपुहत्तेणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ २०० ॥ कायठिई मणुयाणं, अन्तरं तेसिमं भवे। अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ २०१ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ। संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ २०२ ॥ देवा चउव्विहा वुत्ता, ते मे कित्तयओ सुण। भोमिज्जवाणमन्तरजोइसवेमाणिया तहा ॥ २०३ ॥ दसहा उ भवणवासी, अट्ठहा वणचारिणो। पंचविहा जोइसिया, दुविहा वेमाणिया तहा ॥ २०४ ॥ असुरा नागसुवण्णा, विज्जू अग्गी वियाहिया। दीवोदहिदिसा वाया, थणिया भवणवासिणो ॥ २०५ ॥ पिसायभूया जक्खा य, रक्खसा किन्नरा किंपुरिसा। महोरगा य गन्धव्वा, अट्ठविहा वाणमन्तरा ॥ २०६ ॥ चन्दा सूरा य नक्खत्ता, गहा तारागणा तहा। ठिया विचारिणो चेव, पंचहा जोइसालया ॥२०७॥ वेमाणिया उ जे देवा, दुविहा ते वियाहिया। कप्पोवगा य बोधव्वा, कप्पाईया तहेव य ॥ २०८ ॥ कप्पोवगा बारसहा, सोहम्मीसाणगा तहा। सणंकुमारमाहिन्दबम्भलोगा य लन्तगा ॥ २०९ ॥ महासुक्का सहस्सारा, आणया पाणया तहा। आरणा अच्चुया चेव, इइ कप्पोवगा सुरा ॥ २१० ॥ कप्पाईया उ जे देवा, दुविहा ते वियाहिया। गेविज्जाणुत्तरा चेव, गेविज्जा नवविहा तहिं ॥ २११ ॥ हेट्ठिमा हेट्ठिमा चेव, हेट्ठिमा मज्झिमा तहा। हेट्ठिमा उवरिमा चेव, मज्झिमा हेट्ठिमा तहा ॥ २१२ ॥ मज्झिमा मज्झिमा चेव, मज्झिमा उवरिमा तहा। उवरिमा हेट्ठिमा चेव, उवरिमा मज्झिमा तहा ॥ २१३ ॥ उवरिमा उवरिमा चेव, इय गेविज्जगा सुरा। विजया वेजयन्ता य, जयन्ता अपराजिया ॥ २१४ ॥ सव्वट्ठसिद्धगा चेव, पंचहाणुत्तरा सुरा। इय वेमाणिया एएऽणेगहा एवमायओ ॥ २१५ ॥ लोगस्स एगदेसम्मि, ते सव्वेवि वियाहिया। इत्तो कालविभागं तु, वुच्छं

तेसिं चउव्विहं ॥ २१६ ॥ संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसियावि य। ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसियावि य ॥ २१७ ॥ साहीयं, सागरं एक्कं, उक्कोसेण ठिई भवे। भोमेज्जाणं जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥ २१८ ॥ पलिओवममेगं तु, उक्कोसेण ठिई भवे। वन्तराणं जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥ २१९ ॥ पलिओवममेगं तु, वासलक्खेण साहियं। पलिओवमट्ठभागो, जोइसेसु जहन्निया ॥ २२० ॥ दो चेव सागराइं, उक्कोसेण वियाहिया। सोहम्मम्मि जहन्नेणं, एगं च पलिओवमं ॥ २२१ ॥ सागरा साहिया दुन्नि, उक्कोसेण वियाहिया। ईसाणम्मि जहन्नेणं, साहियं पलिओवमं ॥ २२२ ॥ सागराणि य सत्तेव, उक्कोसेण ठिई भवे। सणंकुमारे जहन्नेणं, दुन्नि ऊ सागरोवमा ॥ २२३ ॥ साहिया सागरा सत्त, उक्कोसेण ठिई भवे। माहिन्दम्मि जहन्नेणं, साहिया दुन्नि सागरा ॥ २२४ ॥ दस चेव सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। बम्भलोए जहन्नेणं, सत्त ऊ सागरोवमा ॥ २२५ ॥ चउदस सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। लन्तगम्मि जहन्नेणं, दस उ सागरोवमा ॥ २२६ ॥ सत्तरस सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। महासुक्के जहन्नेणं, चोद्दस सागरोवमा ॥ २२७ ॥ अट्ठारस सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। सहस्सारम्मि जहन्नेणं, सत्तरस सागरोवमा ॥ २२८ ॥ सागरा अउणवीसं तु, उक्कोसेण ठिई भवे। आणयम्मि जहन्नेणं, अट्ठारस सागरोवमा ॥ २२९ ॥ वीसं तु सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। पाणयम्मि जहन्नेणं, सागरा अउणवीसई ॥ २३० ॥ सागरा इक्कवीसं तु, उक्कोसेण ठिई भवे। आरणम्मि जहन्नेणं, वीसई सागरोवमा ॥ २३१ ॥ बावीसं सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। अच्चुयम्मि जहन्नेणं, सागरा इक्कवीसई ॥ २३२ ॥ तेवीस सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। पढमम्मि जहन्नेणं, बावीसं सागरोवमा ॥ २३३ ॥ चउवीस सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। बिइयम्मि जहन्नेणं, तेवीसं सागरोवमा ॥ २३४ ॥ पणवीस सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। तइयम्मि जहन्नेणं, चउवीसं सागरोवमा ॥ २३५ ॥ छवीस सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। चउत्थम्मि जहन्नेणं, सागरा पणुवीसई ॥ २३६ ॥ सागरा सत्तवीसं तु, उक्कोसेण ठिई भवे। पञ्चमम्मि जहन्नेणं, सागरा उ छवीसई ॥ २३७ ॥ सागरा अट्ठवीसं तु, उक्कोसेण

ठिई भवे। छट्ठम्मि जहन्नेणं, सागरा सत्तवीसई ॥ २३८ ॥ सागरा अउणतीसं तु, उक्कोसेण ठिई भवे। सत्तमम्मि जहन्नेणं, सागरा अट्ठवीसई ॥ २३९ ॥ तीसं तु सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। अट्ठमम्मि जहन्नेणं, सागरा अउणतीसई ॥ २४० ॥ सागरा इक्कतीसं तु, उक्कोसेण ठिई भवे। नवमम्मि जहन्नेणं, तीसई सागरोवमा ॥ २४१ ॥ तेत्तीसा सागराइं, उक्कोसेण ठिई भवे। चउसुं पि विजयाईसु, जहन्नेणेक्कतीसई ॥ २४२ ॥ अजहन्नमणुक्कोसा, तेत्तीसं सागरोवमा। महाविमाणे सव्वट्ठे, ठिई एसा वियाहिया ॥ २४३ ॥ जा चेव उ आउठिई, देवाणं तु वियाहिया। सा तेसिं कायठिई, जहन्नमुक्कोसिया भवे ॥ २४४ ॥ अणन्तकालमुक्कोसं, अन्तोमुहुत्तं जहन्नयं। विजढम्मि सए काए, देवाणं हुज्ज अन्तरं ॥ २४५ ॥ एएसिं वण्णओ चेव, गन्धओ रसफासओ। संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ २४६ ॥ संसारत्था य सिद्धा य, इय जीवा वियाहिया। रूविणो चेवरूवी य, अजीवा दुविहावि य ॥ २४७ ॥ इय जीवमजीवे य, सोच्चा सद्दहिऊण य। सव्वनयाणमणुमए, रमेज्ज संजमे मुणी ॥ २४८ ॥ तओ बहूणि वासाणि, सामण्णमणुपालिय। इमेण कम्मजोगेण, अप्पाणं संलिहे मुणी ॥ २४९ ॥ बारसेव उ वासाइं, संलेहुक्कोसिया भवे। संवच्छरमज्झिमिया, छम्मासा य जहन्निया ॥ २५० ॥ पढमे वासचउक्कम्मि, विगई-निज्जूहणं करे। बिइए वासचउक्कम्मि, विचित्तं तु तवं चरे ॥ २५१ ॥ एगन्तरमायामं, कट्टु संवच्छरे दुवे। तओ संवच्छरद्धं तु, नाइविगिट्ठं तवं चरे ॥ २५२ ॥ तओ संवच्छरद्धं तु, विगिट्ठं तु तवं चरे। परिमियं चेव आयामं, तम्मि संवच्छरे करे ॥ २५३ ॥ कोडीसहियमायामं, कट्टु संवच्छरे मुणी। मासद्धमासिएणं तु, आहारेण तवं चरे ॥ २५४ ॥ कन्दप्पमाभिओगं च, किब्बिसियं मोहमासुरत्तं च। एयाउ दुग्गईओ, मरणम्मि विराहिया होन्ति ॥ २५५ ॥ मिच्छादंसणरत्ता, सनियाणा उ हिंसगा। इय जे मरन्ति जीवा, तेसिं पुण दुल्लहा बोही ॥ २५६ ॥ सम्मद्दंसणरत्ता, अनियाणा सुक्कलेसमोगाढा। इय जे मरन्ति जीवा, तेसिं सुलहा भवे बोही ॥ २५७ ॥ मिच्छादंसणरत्ता, सनियाणा कण्हलेसमोगाढा। इय जे मरन्ति जीवा, तेसिं पुण दुल्लहा बोही ॥

॥ २५८ ॥ जिणवयणे अणुरत्ता, जिणवयणं करेन्ति भावेण । अमला असङ्किलिट्ठा, ते होन्ति परित्तसंसारी ॥ २५९ ॥ बालमरणाणि बहुसो, अकाममरणाणि चेव य बहूणि । मरिहन्ति ते वराया, जिणवयणं जे न जाणन्ति ॥ २६० ॥ बहुआगमविन्नाणा, समाहिउप्पायगा य गुणगाही । एएणं कारणेणं, अरिहा आलोयणं सोउं ॥ २६१ ॥ कन्दप्पकुक्कुयाइं, तह सीलसहावहसणविगहाइं । विम्हावेन्तोवि परं, कन्दप्पं भावणं कुणइ ॥ २६२ ॥ मन्ताजोगं काउं, भूईकम्मं च जे पउंजन्ति । साय-रस-इड्ढिहेउं, अभिओगं भावणं कुणइ ॥ २६३ ॥ नाणस्स केवलीणं, धम्मायरियस्स सङ्घसाहूणं । माई अवण्णवाई, किब्बिसियं भावणं कुणइ ॥ २६४ ॥ अणुबद्धरोसपसरो, तह य निमित्तम्मि होइ पडिसेवी । एएहि कारणेहिं, आसुरियं भावणं कुणइ ॥ २६५ ॥ सत्थगहणं विसभक्खणं च जलणं च जलपवेसो य । अणायारभण्डसेवा, जम्मणमरणाणि बंधन्ति ॥ २६६ ॥ इय पाउकरे बुद्धे, नायए परिनिव्वुए । छत्तीसं उत्तरज्झाए, भवसिद्धीयसंवुडे ॥ २६७ ॥ त्ति बेमि ॥ जीवाजीवविभत्ती समत्ता ॥ ३६ ॥

॥ इअ उत्तरज्झयण-सुत्तं समत्तं ॥

पुस्तक मिलनेका पता—श्रीअगरचंद भैरोदान सेठिया जैन-ग्रन्थालय, बीकानेर (राजपूताना) ।